ΒΑΣΙΛΗΣ ΡΑΦΑΗΛΙΔΗΣ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ του ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ

ISBN: 960-7058-87-9

© Βασίλης Ραφαηλίδης
και Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 1999
Ι. Νικολόπουλος & Σία Ε.Ε.
Μαυρομιχάλη 15, 10679, Αθήνα
τηλ.: 3639336 – Fax: 3638489

ΒΑΣΙΛΗΣ ΡΑΦΑΗΛΙΔΗΣ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ *του* ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ

στη μνήμη του Μιχάλη Ράπτη

Πρόλογος

Γιατί κάποτε ανακόπηκε η οικονομική ανάπτυξη στην πρώην Σοβιετική Ένωση; Θα μπορούσε ίσως να γίνει κάτι για να ξαναπάρει μπροστά μια ιδιαίτερα παραγωγική άλλοτε μηχανή, που για πρώτη φορά στην ιστορία άρχισε να κινείται στις 7 Νοεμβρίου 1917 με το νέο ημερολόγιο, στις 25 Οκτωβρίου με το παλιό; Για πολλά χρόνια η παραγωγική μηχανή της Σοβιετικής Ένωσης δεν σταμάτησε να λειτουργεί, παρά τις εργώδεις προσπάθειες της καπιταλιστικής Δύσης να σταματήσει τη λειτουργία της, παρά τη στρατιωτική επέμβαση 14 χωρών (μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, παρακαλώ!) στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, παρά τα είκοσι εκατομμύρια θύματα του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, παρά τα άλλα τόσα θύματα των σταλινικών «εκκαθαρίσεων» (που κόντεψαν να καθαρίσουν το σύστημα που επέβαλε ο Λένιν κατά τις «δέκα μέρες που συγκλόνισαν τον κόσμο»), παρά την υπανάπτυξη της τσαρικής Ρωσίας, παρά την απερίγραπτη φτώχεια των ασιατικών περιοχών, παρά τους εξοπλισμούς που επέβαλε ο πάντα έτοιμος για επέμβαση εχθρός, παρά το καταστροφικό για την οικονομία διαστημικό πρόγραμμα. Παρά ταύτα, και σε πείσμα όλων αυτών, ο σοσιαλισμός επιβίωνε και η οικονομία αναπτυσσόταν για πολλά δύσκολα χρόνια στη χώρα του Λένιν.

Όμως, στα μέσα της δεκαετίας του '70 η σοβιετική οικονομία αρχίζει να μαραζώνει. Γιατί; Θα το δούμε στη συνέχεια. Προς το παρόν ας δούμε κάποιους αριθμούς για να μπορέσουμε να κάνουμε μια πιο έγκυρη σύγκριση ανάμεσα στο σοσιαλισμό και τον καπιταλισμό, αφού θυμίσουμε πως η Σοβιετική Ένωση ήταν μια μεγάλη πολυεθνική χώρα 280 εκατομμυρίων κατοίκων, κατανεμημένων σε κάπου 100 έθνη και εθνότητες, τα οποία καταλάμβαναν το ένα έκτο της επιφάνειας της Γης.

Η ΕΣΣΔ, λοιπόν, ήταν ένα πολυεθνικό κράτος πλούσιο σε φυσικούς πόρους. Αλλά με παραγωγικότητα πολύ χαμηλή. Κάποιος είπε πως, αν οι σοβιετικοί πολίτες δούλευαν φιλότιμα όλες τις εργάσιμες ώρες, η Σοβιετική Ένωση θα είχε ξεπεράσει προ πολλού όλες τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Ο εργαζόμενος σοβιετικός πολίτης δούλευε ωφέλιμα

και παραγωγικά μόνο δύο απ' τις εργάσιμες ώρες της ημέρας. Η παραγωγικότητα, μ' άλλα λόγια, ήταν απελπιστικά χαμηλή.

Εντούτοις, αυτό δεν είχε ιδιαίτερα δυσάρεστες συνέπειες για την οικονομία της χώρας. Το σύστημα αποδείχτηκε ανθεκτικό και στην εκ νωθρότητος φθορά. Η σοβιετική σοσιαλιστική μηχανή έμοιαζε να δουλεύει από μόνη της και ερήμην των πάντων, ακόμα και των γραφειοκρατών, που έκαναν ό,τι περνούσε απ' το χέρι τους για να την καταστρέψουν. Ο σοσιαλισμός έμοιαζε να έχει μια δυναμική που ενεργούσε και παρήγαγε έργο ερήμην των διαχειριστών του.

Η Σοβιετική Ένωση, αν και ήταν η πρώτη χώρα στον κόσμο σε παραγωγή χάλυβα, πρώτων υλών, καυσίμων και ενέργειας, αντιμετώπιζε ελλείψεις ακόμα και σ' αυτά τα αγαθά εξαιτίας της απατάλης ή της αδέξιας διαχείρισης από τη μεριά μιας διεφθαρμένης γραφειοκρατίας, που γελοιοποίησε την ιστορία των παλιών Μπολσεβίκων του Λένιν και του Τρότσκι, ακόμα και του Στάλιν, των ανθρώπων δηλαδή που έκαναν την Επανάσταση, και δυσφήμησε τον κομουνισμό τόσο, που θα χρειαστούν πολλά χρόνια για να συνέλθει.

Παρά ταύτα, τα πράγματα δεν ήταν άσχημα σε απόλυτους αριθμούς. Αυτό που κάποτε άρχισε να γίνεται ανησυχητικό δεν ήταν η ανάπτυξη καθεαυτή, αλλά η επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης. Η ανάπτυξη δεν σταμάτησε, αλλά δεν ήταν αυτή που υπόσχονταν οι προηγούμενοι δείκτες, πράγμα που θα μπορούσε να έχει σαν συνέπεια να μην ξεπεράσει η Σοβιετική Ένωση μέχρι το 2000 την πιο αναπτυγμένη καπιταλιστική χώρα, τις Ηνωμένες Πολιτείες, όπως έδειχναν οι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70 δείκτες ανόδου της παραγωγής.

Εντούτοις, και ενώ η κρίση είχε αρχίσει να εκδηλώνεται, η σοβιετική βιομηχανία αντιπροσώπευε το 80% της αμερικανικής το 1981, ενώ το 1913 αντιπροσώπευε μόλις το 12%. Το άλμα που είχε γίνει ήταν εντελώς άγνωστο για τους ρυθμούς ανάπτυξης του καπιταλισμού. Ωστόσο, αυτό το άλμα εις ύψος θα γίνει τα τελευταία χρόνια της ζωής της Σοβιετικής Ένωσης άλμα εις βάθος. Θα επιχειρήσουμε να δούμε το πώς και το γιατί.

Στη γεωργία τα πράγματα ήταν καλύτερα, αλλά όχι ενθουσιαστικά. Το 1913 η γεωργική παραγωγή της Ρωσίας αντιπροσώπευε το 65% της αμερικανικής και το 1981 το 85%. Όμως, για να μπορούν οι Σοβιετικοί να μιλούν για σχετική αφθονία γεωργικών αγαθών, αυτά τα ποσοστά έπρεπε να φτάσουν και να ξεπεράσουν το 100%.

Ωστόσο, εκεί που τελικά θα κριθεί το παιχνίδι για τους Σοβιετικούς δεν είναι ούτε η βαριά βιομηχανία, ούτε η ελαφρά βιομηχανία, ούτε το μάταιο διαστημικό πρόγραμμα, ούτε οι επιβεβλημένοι εξοπλισμοί. Είναι

η μοντέρνα τεχνολογία και η πληροφορική. Η λεγόμενη «τρίτη βιομηχανική επανάσταση» που σχετίζεται με τους κομπιούτερ (η πρώτη είχε να κάνει με τη μηχανή εξωτερικής καύσεως, την ατμομηχανή, και η δεύτερη με τη μηχανή εσωτερικής καύσεως, τη βενζινομηχανή) θα παραμείνει άγνωστη υπόθεση για τους Σοβιετικούς για πολλά χρόνια.

Το 1946 τίθεται σε λειτουργία στην Αμερική ο πρώτος χρηστικός ηλεκτρονικός υπολογιστής, ο Eniac. Αλλά οι Ρώσοι διακωμωδούν τον όγκο του, που είναι ίσα με μια μονοκατοικία. Δεν σκέφτονται πως αυτή η «μονοκατοικία» κάνει 3.000 αριθμητικές πράξεις το δευτερόλεπτο.

Το 1951 θα γίνει στην Αμερική η πρώτη εκπομπή έγχρωμης τηλεόρασης. Αλλά οι Ρώσοι λεν πως καλή είναι και η ασπρόμαυρη.

Το 1956 η Ampex θα βγάλει στο εμπόριο το πρώτο ογκώδες μαγνητόφωνο. Αλλά οι Ρώσοι λεν πως είναι δύσχρηστο και συνεπώς άχρηστο.

Το 1958 κυκλοφορούν οι πρώτοι στερεοφωνικοί δίσκοι. Αλλά οι Ρώσοι λεν πως καλοί είναι και οι μονοφωνικοί.

Το 1960 ανακαλύπτονται οι ακτίνες λέιζερ. Αλλά οι Ρώσοι δεν εντυπωσιάζονται ιδιαίτερα.

Το 1971 κατασκευάζεται στην Αμερική ο πρώτος μικροεπεξεργαστής με τσιπ πυριτίου, που θα εγκαινιάσει την επανάσταση της πληροφορικής των PC. Και μόνο τότε ξυπνούν οι Ρώσοι. Το 1976, που στην Αμερική ο περίφημος υπολογιστής Gray 1 θα κάνει 240 εκατομμύρια πράξεις το δευτερόλεπτο, οι Ρώσοι αποφασίζουν επιτέλους να ενημερωθούν σωστά πάνω στην τεχνολογία της πληροφορικής. Που την εφαρμόζουν, βέβαια, και από νωρίτερα, αλλά μόνο όταν είναι απολύτως αναγκαία, ας πούμε στο διαστημικό πρόγραμμα. Με τους PC, που στη Δύση τους χειρίζονται και τα μωρά, θα αργήσουν να εξοικειωθούν.

Όταν βγουν στην αμερικανική αγορά οι κόμπακτ-ντισκ το 1982, οι Ρώσοι θα δηλώσουν πως προτιμούν τους δίσκους βινυλίου. Γιατί, λέει, έχουν καλύτερο ήχο κι όχι διότι πρέπει να αλλάξουν την τεχνολογία εγγραφής και επεξεργασίας ήχου.

Όποιος δεν γνωρίζει, δεν χρησιμοποιεί και δεν αγαπάει την τεχνολογία, κλασική και μοντέρνα, είτε κοινός πολίτης είναι είτε ο Γενικός Γραμματέας του Κομουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης, είναι καταδικασμένος σε αφανισμό. Οι Αμερικανοί, μ' άλλα λόγια, δεν είχαν και πολλά να κάνουν, για να «βοηθήσουν» στην κατάρρευση και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991.

Και μέσα σ' όλη αυτή τη γραφειοκρατική δυσκαμψία που απορρίπτει ανόητα κάθε τι το καινούργιο, έρχεται το 1961 ο Νικήτα Χρουστσόφ και στα καλά καθούμενα κηρύσσει το πέρας της δικτατορίας του προλεταριάτου. Στη θέση της βάζει στα γρήγορα το παλλαϊκό κράτος.

Σκέτη παραφροσύνη. Δηλαδή, τι; Από δω και πέρα την εξουσία στη Σοβιετική Ένωση θα μπορούσε να την ασκεί ο καθένας; Έφτασε ο κομουνισμός, έστω και πεινασμένος, και δεν το κατάλαβε κανένας άλλος εκτός από τον Χρουστσόφ;

Ωστόσο, ο Χρουστσόφ, για να μη γίνει εντελώς γελοίος θα σπεύσει να κάνει τις αναγκαίες διευκρινίσεις. Θα πει πως κύριος στόχος του παλλαϊκού κράτους που έβγαλε απ' το μανίκι του είναι η θεμελίωση της κομουνιστικής κοινωνίας. Δηλαδή, το προλεταριάτο τι έκαμνε τόσα χρόνια; Ή μήπως δεν είχε σχέση με την εξουσία όλα αυτά τα χρόνια; Μόλις τότε άρχιζε η θεμελίωση της κομουνιστικής κοινωνίας, λέει ο Χρουστσόφ. Δηλαδή, ο Στάλιν τι έκαμνε τόσα χρόνια; Θεμελίωνε τη θεμελίωση;

Θα γίνει ένα κιτς διάλειμμα μακράς διαρκείας με τον Μπρέζνιεφ και το έργο «Γραφειοκρατικός Κομουνισμός» θα ξαναπαιχτεί σε αμερικάνικο ριμέικ από τον Γκορμπατσόφ.

Σύντροφοι, ο αγώνας συνεχίζεται από κει που τον άφησε ο Λένιν το 1924. Οι κανόνες του παιχνιδιού έχουν αλλάξει, οι αρχηγοί των ομάδων έχουν αλλάξει, οι διαιτητές έχουν αλλάξει, πολλά έχουν αλλάξει, εκτός από την απαίτηση των φτωχών και των τίμιων για κοινωνική δικαιοσύνη.

Η μεγάλη περιπέτεια του μαρξισμού δεν τελείωσε. Αντίθετα, χρειάστηκε να περάσει στην ανυπαρξία ο υπαρκτός σοσιαλισμός για να ξαναποχτήσει ο μαρξισμός το παλιό του κύρος και τη χαμένη του αξιοπρέπεια.

Αυτό το βιβλίο είναι μια προσπάθεια ανίχνευσης της γέννησης και της πολιτικής μορφοποίησης της παμπάλαιας απαίτησης του τίμιου ανθρώπου για κοινωνική δικαιοσύνη, όπως αυτή καταγράφηκε από το μαρξισμό και «εφαρμόστηκε» από έναν άτσαλο, χαοτικό και εμπειρικό κομουνισμό, βαθύτατα αντιμαρξιστικό κατά βάθος και κατ' ουσία. Στη διαλεκτική σχέση θεωρίας και πράξης μας ενδιαφέρει περισσότερο η επίδραση της «βρώμικης» πράξης πάνω στην «καθαρή» θεωρία.

****

Η πρώτη έκδοση αυτού του βιβλίου κυκλοφόρησε το 1990 με τον τίτλο Η περιπέτεια του μαρξισμού *(έλειπε ο επιθετικός προσδιορισμός μεγάλη) σε συνθήκες περεστρόικας, όταν ο υπαρκτός σοσιαλισμός ψυχορραγούσε ενώ εμείς πιστεύαμε πως έκαμνε λίφτινγκ. Η έκδοση εκείνη είχε πολλές ελλείψεις. Η παρούσα έκδοση, που δεν τη θεωρώ δεύτερη αφού δεν έχει ουσιαστική σχέση με την πρώτη, είναι αναγκαστικά και ριζικά αναθεωρημένη και σημαντικά επαυξημένη. Είναι διπλάσια σε όγκο από την προηγούμενη έκδοση.*

Το βιβλίο είναι γραμμένο από έναν ελαφρώς αναρχίζοντα μαρξιστή, που ποτέ δεν υπήρξε μέλος κανενός κόμματος, ούτε του κομουνιστικού. Και που εκτός από τον Μαρξ αγάπησε πολύ και τον Μπακούνιν. Είναι δύσκολο να είναι κανείς κομουνιστής όντας μέλος του κομουνιστικού κόμματος. Άλλωστε, άλλο κομουνιστής, άλλο κομματικός κομουνιστής εξ απονομής ή εξ επαγγέλματος, άλλο κομματικός σκέτα και άλλο αριβίστας που κάνει το διδακτορικό του στο «κολέγιο» του Περισσού ή σ' όποιο άλλο ανάλογο ευαγές ίδρυμα.

Ευχαριστώ θερμά την Πολυάννα Κωνσταντοπούλου και τον Στάθη Σταυρόπουλο, που από αγάπη και με δική τους πρωτοβουλία έφτιαξαν το εξώφυλλο αυτού του βιβλίου.

Βασίλης Ραφαηλίδης
Αθήνα, 23/10/99

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

η πορεία προς το μαρξισμό

πριν από την περιπέτεια

1. Η Μεγάλη ουτοπία

Σκοτώστε τη μάνα σας όσο είναι ακόμα νέα, λέει ο σουρεαλιστής και κομουνιστής Πωλ Ελυάρ, ένας από τους μεγαλύτερους ποιητές του αιώνα που τελειώνει με το θάνατο της Σοβιετικής Ένωσης. Αιωνία της η μνήμη.

Ήταν μια καλή μητέρα για όλους εμάς τους κομουνιστές του κόσμου όλου, που την αγαπήσαμε, άλλοι από κομματικό καθήκον, άλλοι από ηθική υποχρέωση και άλλοι από κεκτημένη ταχύτητα εξαιτίας της αγάπης μας για τον Μαρξ.

Έπρεπε να σκοτώσουμε τη μάνα μας όσο ήταν ακόμα νέα και αναμάρτητη. Είναι καλό να θυμάσαι αναμάρτητους τους πεθαμένους. Δυστυχώς, τη σκοτώσαμε όταν έγινε 74 ετών και είχε πολύ αμαρτήσει.

Η μητέρα μας γεννήθηκε με καισαρική τομή το 1917 στην Πετρούπολη, γνωστή περισσότερο σε μας σαν Λένινγκραντ, και το 1991 παρέδωσε το πνεύμα στη Μόσχα· συγκεκριμένα, στους γκάνγκστερ της Μόσχας, που είχαν επικεφαλής τον Γέλτσιν. Ο Λένιν, ο πατέρας της και παππούς μας, πέθανε πολύ νέος, μόλις 54 ετών, ίνα πληρωθεί το ρηθέν, οι καλοί πεθαίνουν νέοι.

Η μητέρα λυπήθηκε πολύ για το χαμό του πατέρα της. Και για να το δείχνει και να τη βλέπει ο κόσμος και να λέει «να η κόρη του Λένιν», από το 1924 που πέθανε ο πατέρας της πήγαινε κάθε μέρα στον τάφο του, στην Κόκκινη πλατεία, για να δει μια μούμια. Κάποιοι είχαν βαλσαμώσει την Επανάσταση.

Αφού όλα πεθαίνουν, πρέπει να πεθαίνει και η φτώχεια που γεννάει επαναστάσεις· κομουνιστικές και άλλες. Η φτώχεια βρωμάει και βαλσαμωμένη. Αυτό πίστευε ο Μαρξ, που δεν πίστευε στο Θεό, που είναι βάλσαμο για τους απελπισμένους.

Ο μαρξισμός είναι μια απόπειρα απάντησης σε ερωτήματα τόσο παλιά, όσο και οι μούμιες των Φαραώ. Όμως, με τον Μαρξ, για πρώτη φορά στην ιστορία τα ερωτήματα για τη φύση και την καταγωγή του Κακού δεν διατυπώνονται μόνο με ηθικό, δηλαδή φιλοσοφικό, αλλά και με επιστημονικό τρόπο. Ο Μαρξ γνώριζε καλά την περιπέτεια ενός πολύ

έντιμου ανθρώπου, που πίστεψε πως αρκεί να είσαι καλός χριστιανός για να βάλεις τάξη στον κακό κόσμο.

Το 1516, ο σερ Τόμας Μορ, άγγλος λόρδος που θα προαχθεί σε καθολικό Άγιο από τον πάπα μόλις το 1935, θα δώσει στην κυκλοφορία το βιβλίο του *Περί της καλλίστης δημοκρατίας της ευρισκομένης επί της νέας νήσου Ουτοπίας*.

Σ' αυτή τη νέα (φανταστική) νήσο τοποθετεί ο σερ Τόμας Μορ, φίλος του ολλανδού φιλόλογου και ουμανιστή Έρασμου, που θα γράψει το *Μωρίας εγκώμιο* στο σπίτι του Μορ στην Αγγλία, ένα τόσο καλό και δίκαιο κράτος, που θα ήταν τέλεια χριστιανικό αν οι πολίτες του μπορούσαν να ξεπεράσουν κάποιες δυσκολίες που δημιουργεί το προπατορικό αμάρτημα.

Ο Μορ, ο πιο μεγάλος Άγγλος, όπως τον χαρακτηρίζουν οι Άγγλοι, ήταν τόσο τίμιος άνθρωπος, που όταν ο Ερρίκος Η' τον κάλεσε να επικυρώσει, με την ιδιότητα του σοφού νομομαθή, το βασιλικό διαζύγιο με τη βασίλισσα Αικατερίνη την οποία είχε ήδη χωρίσει από μόνος του για να παντρευτεί πάλι από μόνος του την Άννα Μπόλεϋν, του είπε πως δεν θα είχε αντίρρηση να το επικυρώσει αφού ο μεγαλειότατος ήταν ήδη παντρεμένος με την Άννα Μπόλεϋν. Όμως, αρνήθηκε να ορκιστεί πριν υπογράψει τη γνωμάτευσή του.

Ο βασιλιάς θύμωσε πολύ που δεν μπόρεσε να έχει εκτός από τη νομική και τη θεϊκή επιβεβαίωση της ατιμίας του και πέρασε από δίκη τον Τόμας Μορ. Στη σύνθεση του δικαστηρίου μετείχαν ο πατέρας, ο αδερφός και ο θείος της νέας βασίλισσας, της Άννας Μπόλεϋν.

Το οικογενειακό δικαστήριο αποφάνθηκε πως ο Τόμας Μορ έπρεπε πρώτα να πνιγεί, μετά να κρεμαστεί και στο τέλος να διαμελιστεί. Αλλά ο μεγαλόθυμος βασιλιάς μετέτρεψε την ποινή σε απλό αποκεφαλισμό.

Ένας άνθρωπος σαν τον Τόμας Μορ, ναι, είναι Άγιος. Σωστά το κατάλαβε, αν και καθυστερημένα, ο πάντα καθυστερημένος πάπας.

Πιο σωστά, ο Μορ είναι ο *Άνθρωπος για όλες τις εποχές*, ο παντοτινός άνθρωπος, όπως λέει ο τίτλος του σχετικού με το μαρτύριο του Μορ θεατρικού έργου του Ρόμπερτ Μπολτ. Ο Μορ είναι η τέλεια ενσάρκωση της ανθρωπιάς. Μόνο ένας τέτοιος άνθρωπος θα μπορούσε να γράψει την *Ουτοπία*, λέξη σύνθετη από τις ελληνικές ου και τόπος, κατασκευασμένη από τον Μορ για να ονομάσει μ' αυτήν τη «νέα» νήσο.

Ο Μορ δεν λέει πως η Ουτοπία είναι φανταστική νήσος· λέει πως είναι νέα νήσος. Συνεπώς φανταστική μόνο γι' αυτούς που δεν την επισκέφτηκαν ακόμα. Δηλαδή για όλους εκτός από τον αφηγητή, τον Ραφαέλ.

Η Ουτοπία υπάρχει για όλους τους έντιμους ανθρώπους, που νιώ-

θουν άσχημα ζώντας σε ένα κόσμο, εντός του οποίου εκτός του προπατορικού κυκλοφορούν και χιλιάδες άλλα αμαρτήματα. Για έναν καλό χριστιανό σαν τον Τόμας Μορ, τέλειος χριστιανός γίνεσαι όταν μπορέσεις να περιορίσεις όλα τα αμαρτήματα σε ένα, το αρχικό, το πυρηνικό, το προπατορικό, από το οποίο είναι αδύνατο να απαλλαγείς. Απ' όλα τ' άλλα μπορείς να απαλλαγείς.

Στην Ουτοπία του Μορ επικρατεί καθεστώς άψογης κοινοκτημοσύνης. Όπως λέει ο σοφός σερ και Άγιος, η κοινοκτημοσύνη είναι λύτρωση από τον εγωκεντρισμό, τόσο στον ιδιωτικό, όσο και στο δημόσιο βίο. Να, λοιπόν, τι είναι η Ουτοπία, λύτρωση από τον εγωκεντρισμό διά της κοινοκτημοσύνης.

Σοσιαλισμός σημαίνει κοινωνισμός, κυριαρχία του συλλογικού πάνω στο ατομικό. Τον όρο θα τον δημιουργήσει το 1830 ο σαινσιμονιστής Πιέρ Λερού.

Είναι φανερό πως ο νεολογισμός έχει τη ρίζα του στην Ουτοπία. Και η Ουτοπία στη σκέψη του καλού χριστιανού Τόμας Μορ είναι μια παραλλαγή του παραδείσου, αλλά μετά την «πτώση» των πρωτοπλάστων. Στην Ουτοπία η Εύα έχει φάει ήδη το μήλο, η ανόητη, και η ζημιά έχει γίνει. Το πρόβλημα τώρα είναι πώς θα την περιορίσουμε στο αρχικό της κομμάτι, το θεϊκό, το μη εξαρτώμενο από τη βούληση του ανθρώπου.

Ακριβώς αυτό είναι ο σοσιαλισμός. Ένας χριστιανισμός που δεν κρεμάει όλα τα αμαρτήματα από το προπατορικό, αλλά προσπαθεί να τα καταργήσει όλα εκτός από το προπατορικό. Φυσικά, ένας τέτοιος άθλος δεν είναι για ανθρώπους· όμως, η προσπάθεια αρκεί. Άλλωστε, ούτε όλοι οι χριστιανοί μπορούν ν' αγιάσουν· όμως, η προσπάθεια αρκεί για να κερδίσουν τον παράδεισο. Δηλαδή, την Ουτοπία.

Η Ουτοπία είναι, κατ' αρχάς, πρόβλημα ψυχολογικό. Αλλά όχι παθολογικό, φυσιολογικότατο. Κάθε φορά που νιώθουμε άσχημα από την υπάρχουσα γύρω μας δυσάρεστη κατάσταση φτιάχνουμε με το μυαλό μας μια Ουτοπία ιδιωτικής χρήσεως και την κοπανάμε.

Μόλις φτάσουμε εκεί αρχίζουμε να αφαιρούμε πολύ προσεχτικά από το φανταστικό τοπίο τα πολύ φανταστικά και στο τέλος καταλήγουμε σε ένα πολύ συγκεκριμένο σχέδιο, που καμιά φορά το βρίσκουμε πολύ λογικό, ίσως και εφαρμόσιμο.

Έτσι έφτασε ο Πλάτωνας στην *Πολιτεία* του, την πρώτη πολύ σοβαρή Ουτοπία. Που, βέβαια, δεν τη λέμε έτσι, πρώτον διότι ο Τόμας Μορ είναι πολύ μεταγενέστερος και δεύτερον διότι η Ουτοπία του άγγλου σερ έχει χριστιανική ρίζα.

Αν δεν σας αρέσει η πλατωνική, επισκεφθείτε την ομηρική Ουτο-

πία. Υπάρχει μια υπέροχη και γνησίως ποιητική Ουτοπία στην *Οδύσσεια*. Η περιγραφή των κήπων του Αλκίνοου από τον Οδυσσέα είναι κάτι το εντελώς συναρπαστικό. Θα δυσκολευτείτε πολύ να βγείτε απ' αυτούς τους κήπους, για να δοκιμάσετε τις ουτοπικές προτάσεις του Ησίοδου, ή του Πίνδαρου. Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν φύσει ουτοπικοί. Γι' αυτό έκαναν αυτά που έκαναν. Η Ουτοπία παράγει έργο. Αρκεί να έχεις ποιητική, δηλαδή κατασκευαστική διάθεση.

Ο ρωμαίος ποιητής Οβίδιος έχει αυτή τη διάθεση. Και γι' αυτό στις *Μεταμορφώσεις* θα φτιάξει μια πρώτης τάξεως Ουτοπία. Χωρίς να έχει επισκεφθεί ποτέ κάποιο τροπικό νησί φαντάζεται έναν τόπο με μια μόνο εποχή, την Άνοιξη. Ούτε όπλα υπάρχουν, ούτε πόλεμοι γίνονται στη βουτηγμένη στην αιώνια Άνοιξη Ουτοπία του Οβίδιου. Μη μου πείτε πως ένα τέτοιο σχέδιο είναι ουτοπικό! Όλοι μας ξέρουμε πως ο πόλεμος είναι μια πολύ χειμερινή υπόθεση. Παγωνιά σ' όλα τα μέτωπα και σ' όλες τις καρδιές.

Ο χριστιανικός Μεσαίωνας απαγορεύει την Ουτοπία. Για κάπου δέκα αιώνες μια μόνο Ουτοπία θα υπάρχει, ο χριστιανικός παράδεισος. Ευτυχώς που ο Τόμας Μορ θα δει αλλιώς το πράμα και η φαντασία θα αποδεσμευτεί και πάλι. Ως εν ουρανώ και επί της γης, δεν λεν οι χριστιανοί; Ε, αυτό ακριβώς λέει και ο χριστιανός Τόμας Μορ.

Παράδεισος στον ουρανό; Παράδεισος και στη γη. Αιώνια ειρήνη στον ουρανό; Αιώνια ειρήνη και στη γη. Θεός ο Θεός στον ουρανό; Βοηθός Θεού ο άνθρωπος στη γη αν όχι και Θεός ο ίδιος, όπως θέλει ο Νίτσε.

Ο Τομάζο Καμπανέλα θα μιμηθεί τον Τόμας Μορ και το 1602 θα γράψει στη φυλακή την *Πολιτεία του Ήλιου*. Τίποτα δεν θα εμποδίσει να ονειρεύεται αυτόν το φιλόσοφο και ποιητή καλόγερο, το φίλο του Γαλιλαίου. Θα περάσει 27 χρόνια της ζωής του στις φυλακές της Ιεράς Εξέτασης, αλλά αυτός εκεί. Ούτε βασιλιάδες χρειάζονται, ούτε πρίγκιπες, ούτε καν χριστιανικά κράτη. Υπό τον ήλιο πρέπει να υπάρχει μόνο μια Παγκόσμια Χριστιανική Αυτοκρατορία, η Πολιτεία του Ήλιου, στην οποία η ατομική ιδιοκτησία θα απαγορεύεται αυστηρά. Ομοίως και ο προερχόμενος από την εργασία υπερβολικός ατομικός πλούτος.

Ο Καμπανέλα φαντάζεται ολόκληρο τον κόσμο ένα απέραντο χριστιανικό μοναστήρι. Αυτό μπορεί να φαίνεται εντελώς τρελό, όμως η τρέλα του Καμπανέλα είναι πέρα για πέρα... κομουνιστική! Μόνο ένας κομουνιστής θα μπορούσε να καθίσει 27 χρόνια φυλακή χωρίς να υπογράψει δήλωση μετανοίας. Τις δηλώσεις μετανοίας δεν τις εφεύρε η ελληνική Ασφάλεια, αλλά η Ιερά Εξέταση.

Το μόνο που χρειάζεται για να είσαι άνθρωπος σαν τον Καμπανέ-

λα και σαν τους... συναδέλφους του, τους κομουνιστές, είναι εντιμότητα, αξιοπρέπεια και πείσμα. Δεν είναι ο κομουνισμός που κάνει τους κομουνιστές, είναι η εντιμότητα, η αξιοπρέπεια και το πείσμα.

Ο ιταλός καλόγερος Καμπανέλα από τη Νάπολη χτύπησε έγκαιρα την καμπάνα, αλλά μερικοί ακόμα ρωτούν, όχι ποιος χτυπά την καμπάνα, αλλά για ποιον χτυπά η καμπάνα. Ο Χέμινγουαιη είπε, πολύ έγκαιρα κι αυτός, για ποιον χτυπά η καμπάνα, για όλους χτυπά. Αλλά κάποιους, για να νιώσουν το χτύπημα πρέπει να τους χτυπήσεις με σφυρί στο κεφάλι, άντε με σφαίρα από Μάγκνουμ, για να φανούμε κι εμείς γενναιόψυχοι σαν τον Ερρίκο Η΄.

Σιγά σιγά οι Ουτοπίες εγκαταλείπουν την περιοχή του φανταστικού και μετατρέπονται σε πολύ σοβαρές προτάσεις για την αλλαγή του κόσμου και την απαλλαγή της ανθρωπότητας από τη φτώχεια και τη δυστυχία. Μέσα από τις Ουτοπίες και με τη μεταμόρφωσή τους σε σχέδια δράσης θα προκύψει το 1830 ο λεγόμενος ουτοπικός σοσιαλισμός. Και με μια παραπέρα διαφοροποίηση, μέσα από τον ουτοπικό σοσιαλισμό θα προκύψει το 1845 ο «επιστημονικός σοσιαλισμός», γνωστός και σαν μαρξισμός.

Η σκυτάλη της Ουτοπίας περνάει από τους Έλληνες στους Άγγλους, από τους Άγγλους στους Ιταλούς, από τους Ιταλούς στους Γάλλους (που θα κάνουν τα περισσότερα για τον ουτοπικό σοσιαλισμό), από τους Γάλλους στους Γερμανούς (που θα κάνουν τα περισσότερα για τον επιστημονικό σοσιαλισμό) και από τους Γερμανούς στους Ρώσους. Που θα κάνουν τα περισσότερα και στην πράξη και στην απραξία. Τελικά, τη σκυτάλη θα την πάρει ο Γέλτσιν και θα τη βάλει εκεί που ξέρετε, το καθίκι.

Ναι, αλλά εκτός απ' τον Γέλτσιν υπάρχει και ο Τόμας Μορ.

2. Σε αναζήτηση νέων αξιών

Μετά τη Γαλλική Επανάσταση, ένας νέος κόσμος γεννιέται από το πτώμα του παλιού. Είναι τόσο ακατάστατη η νέα κοινωνία των αστών, που ο Ονορέ ντε Μπαλζάκ (1799-1850), η μεγάλη αγάπη του Μαρξ, ο γιος χωρικών από το γαλλικό νότο, χωρίς να έχει κανένα ουσιαστικότερο λόγο πέρα από την ειλικρίνεια που επιβάλλει ο λογοτεχνικός ρεαλισμός, νοσταλγεί τον «παλιό καλό καιρό» της μοναρχίας και της φεουδαρχίας,

τότε που όλοι ήξεραν ποιος είναι ποιος μέσα σ' ένα αυστηρά ιεραρχημένο σύστημα κοινωνικών δομών.

Μέχρι τις μέρες μας, η κοινωνική συμπεριφορά της αστικής τάξης παραμένει λίγο ώς πολύ όμοια μ' αυτήν που ήταν τον καιρό του Μπαλζάκ. Παρά τις αλλεπάλληλες προσπάθειες του σοσιαλισμού, ουτοπικού και επιστημονικού, ειρηνικού και βίαιου, να βάλει τάξη στο αστικό χάος, το χάος ενδημεί στον καπιταλισμό και συνεχώς τον απειλεί απ' τα μέσα. Η αστική τάξη δεν μπόρεσε να βρει ένα σταθερό αξιακό σύστημα για να πιαστεί απ' αυτό. Ο παραδοσιακός Θεός παραπατάει, η παραδοσιακή οικογένεια σκοντάφτει και μόνο η πατρίδα λειτουργεί προς το παρόν ικανοποιητικά στο κλασικό αστικό τρίπτυχο «πατρίς-θρησκεία-οικογένεια». Όμως, μόνη της η πατρίδα δεν μπορεί να σηκώσει τον όγκο και το βάρος της κολοσσιαίας αστικής υπερδομής κι αυτό έχει σαν συνέπεια την υπερτροφία του πατριωτισμού και τη μεταστροφή του σε εθνικισμό.

Επειδή, όμως, το Κεφάλαιο έχει την τάση να συγκεντρώνεται σε λίγους και όχι να επιμερίζεται σε πολλούς, οι παλιές αυτοκρατορικές δομές της φεουδαρχίας επανήλθαν με νέα μορφή. Οι πολυεθνικές και οι διεθνείς καπιταλιστικοί οργανισμοί μπέρδεψαν άλλη μια φορά τον αστό και κυρίως το μικροαστό, που τρέχει να βρει καταφύγιο στα μικρά παραδοσιακά αστικά σχήματα των μικρών και χαλαρών εκκλησιών, των μικρών και ολιγομελών οικογενειών, των μικρών εθνικών κρατών.

Το μικρό μπορεί να είναι ωραίο, αλλά οι αυτοκρατορίες όλων των τύπων, άρα και οι πολυεθνικές του Κεφαλαίου, ποτέ δεν αγάπησαν το μικρό στο οποίο στηριζόταν η παραδοσιακή αστική τάξη. Το μικρότερο από τα μικρά είναι το άτομο. Η αστική κοινωνία είναι κοινωνία ατόμων. Αλλά τα άτομα μόνο από βιοθεωρίες μπορούν να πιαστούν, ποτέ από κοσμοθεωρίες. Ο χριστιανισμός, μια παλιά και δοκιμασμένη κοσμοθεωρία, τεμαχίστηκε τόσο πολύ, κυρίως με τον προτεσταντισμό, που τώρα ο καθένας θα μπορούσε να ιδρύσει μια χριστιανική εκκλησία, προσαρμοσμένη στο αστικό μεταφυσικό γούστο του ίδιου και της παρέας του.

Σωστά το λέει ο Μαξ Βέμπερ, η ταιριαστή στον καπιταλισμό θρησκεία είναι ο προτεσταντισμός. Ο καθολικισμός είναι αυτοκρατορισμός, όπως και ο φασισμός, ενώ η ορθοδοξία είναι υπαρξισμός, μια προσωπική σχέση με το Θεό, εντελώς ακατάλληλη πλέον να οργανώσει κοινωνίες κατά το βυζαντινό διαρχικό πρότυπο, στο οποίο ο αυτοκράτορας παίζει ρόλο πάπα και ο πατριάρχης επιτηρητή της καλής λειτουργίας της κακής και βεβαρημένης συνείδησης ενός εκάστου εκ των πιστών.

Ο σοσιαλισμός είναι μια απόπειρα να βρεθούν υπερατομικές ηθικές αξίες και συλλογικά οργανωτικά σχήματα ταιριαστά στη νέα κατάστα-

ση πραγμάτων που δημιούργησε ο Διαφωτισμός, η Γαλλική Επανάσταση και ο φιλελευθερισμός. Ο σοσιαλισμός δεν είναι μια άσκοπη και ατελέσφορη νοσταλγία του «παλιού καλού καιρού» της χριστιανικής κοινότητας (της ενορίας), αλλά μια νέα μορφή οργάνωσης των μεγάλων κατακτήσεων της αστικής επανάστασης, με την τεράστια προσφορά της στην ιστορία. Ο σοσιαλισμός δεν είναι άκριτη και συναισθηματικής τάξεως απόρριψη του αστισμού, είναι κοινωνικοποίηση των κατακτήσεών του, ξεπέρασμα του ατομικισμού του και επαναφορά του προσώπου στη θέση που το έβαλε κάποτε ο Σωκράτης. Η κοινωνία ατόμων, που είναι ο αστισμός, πρέπει να γίνει κοινωνία προσώπων, που είναι ο σοσιαλισμός.

Κάποτε κοινωνία προσώπων ήταν και ο χριστιανισμός. Από τότε, όμως, που έμπλεξε με τους αστούς προσαρμοζόμενος ταχύτατα στη νέα κατάσταση πραγμάτων, άδειασε τελείως το περιεχόμενό του στις τράπεζες και στα ταμεία των Μητροπόλεων και κράτησε για τους πιστούς την αμηχανία στην καλύτερη περίπτωση, το ψέμα και την απάτη στη χειρότερη.

Ο Φόιερμπαχ, ο Νίτσε και ο Σπένγκλερ, οι τρεις πιο αποτελεσματικοί πολέμιοι του χριστιανισμού, δεν είχαν καμιά σχέση ούτε με το σοσιαλισμό, ούτε με το μαρξισμό. Κανείς επαναστάτης δεν σκότωσε το Θεό των χριστιανών. Ο Θεός των χριστιανών αυτοκτόνησε από τύψεις θεϊκής συνειδήσεως για την παταγώδη αποτυχία του να εγκαταστήσει στη γη μια κοινωνία αγάπης, ειρήνης και ευτυχίας για όλους. Ο Θεός πέθανε, λέει ο Νίτσε και εννοεί αυτοκτόνησε, αφού κανείς δεν θα μπορούσε να στήσει μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα μια ιδέα και ένα ιδανικό. Ο Θεός δεν είναι... κομουνιστής για να τον περάσουμε στρατοδικείο και να τον εκτελέσουμε για τις ιδέες του.

Ωστόσο, με το Θεό πεθαμένο και το θεοκτόνο καπιταλισμό ολοζώντανο επί του παρόντος, οφείλαμε να βρούμε καινούργια ιδανικά και αξίες, προσαρμοσμένες στην καινούργια κατάσταση πραγμάτων.

Στην αρχή, οι κοινωνιστές (σοσιαλιστές) έψαχναν στα τυφλά για αξίες νέου τύπου. Ο Διαφωτισμός δημιούργησε το φιλελευθερισμό, αλλά ο φιλελευθερισμός δεν δημιούργησε αξίες άλλες εκτός από αυτές που έχουν σχέση με το άτομο και τα ατομικά δικαιώματα. Όμως, εκτός από το εγωιστικό άτομο και τις αξίες του, υπάρχει και η ολοποιούσα κοινωνία και οι αξίες της.

Βέβαια, ήταν γεγονός τεράστιας ιστορικής σημασίας το απάσιμο από την Αστική Επανάσταση των πάρα πολύ αυστηρών φεουδαρχικών δομών, που έβαζαν φραγμό στην παραπέρα ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, όμως νέοι κανόνες τόσο στην ατομοκεντρική αστική οικονο-

μία όσο και στην ατομικιστική αστική ηθική δεν είχαν δημιουργηθεί ακόμα το 1830 που εμφανίζεται ο σοσιαλισμός, μια απόπειρα δημιουργίας τέτοιων κανόνων, διά των οποίων επιχειρείται να μπει μια κάποια τάξη στο αστικό χάος.

Κανείς δεν σχεδίασε και κανείς δεν μεθόδευσε το σοσιαλισμό στα πρώτα στάδια της ανάπτυξής του. Απλώς, οι προεπαναστατικές φαντασιακές συτοπίες αρχίζουν να παίρνουν σιγά σιγά μια πιο ρεαλιστική μορφή και να γίνονται προγράμματα δράσης και οργάνωσης της κοινωνίας.

Στη φεουδαρχική κοινωνία δεν υπάρχουν άτομα, υπάρχουν μόνο άρχοντες και αρχόμενοι. Είναι αυτή ακριβώς η κατάσταση που δημιούργησε τον πληθυντικό ευγενείας, που στη φεουδαρχία δεν ήταν παραλογισμός. Η γραμματική δεν είναι για να εκφραζόμαστε ευγενικά, αλλά λογικά.

Τόσο οι φεουδάρχες όσο και οι κολίγοι μιλώντας οι μεν στους δε στον πληθυντικό ήταν απολύτως λογικοί. Όταν ο φεουδάρχης απηύθυνε το λόγο σε έναν κολίγο έλεγε «εσείς» και εννοούσε «όλοι εσείς οι κολίγοι». Το ίδιο εννοούσε και ο κολίγος που απηύθυνε το λόγο σε έναν φεουδάρχη. Σ' αυτή την περίπτωση «εσείς» σήμαινε «εσύ στον οποίο απευθύνω το λόγο και όλη η οικογένειά σου».

Μόνο οι Άγγλοι θα ξεφύγουν πολύ έξυπνα απ' τον αστικό παραλογισμό του πληθυντικού ευγενείας. Έκαναν όμοια το δεύτερο ενικό και το δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο και ησύχασαν. Οι άλλοι βολοδέρνουν ακόμα μέσα στο γελοίο γραμματικό αστικό παραλογισμό του πληθυντικού ευγενείας. (Φαντάζεστε τους αρχαίους Έλληνες να χρησιμοποιούν πληθυντικό ευγενείας;).

Βλέπετε τα λαϊκά περιοδικά; Ακόμα εκπαιδεύουν τους αστούς στη φεουδαρχική συμπεριφορά. Καλά κάνουν. Κάποτε θα μάθουν και οι αστοί να είναι εκτός από γραμματικά ευγενικοί και κοινωνικοί άνθρωποι, που νοιάζονται ουσιαστικά για τους συνανθρώπους. Αν δεν το μάθουν με το καλό, θα το μάθουν με το κακό, ή το πολύ κακό. Ξέρετε. Ο σοσιαλισμός είναι μια σειρά από κανόνες καλής κοινωνικής συμπεριφοράς για άγρια ζώα αστικής ράτσας.

Μέχρι το 1830 κανείς απ' αυτούς που εμείς σήμερα θα χαρακτηρίζαμε σοσιαλιστές δεν λεγόταν έτσι. Και μέχρι το 1840 κανείς δεν είχε ακούσει τον πολιτικό όρο κομουνισμός. Ωστόσο, και σοσιαλιστές και κομουνιστές κατ' ουσίαν και όχι κατ' όνομα υπήρχαν και πριν απ' αυτές τις εντελώς συμβατικές χρονολογίες. Ο σοσιαλισμός και ο κομουνισμός πριν απ' το κάθε τι είναι μια πρόταξη του συλλογικού στο ατομικό, πέρα και πάνω απ' τις ετικέτες. Ο αστισμός είναι ακριβώς το αντίθετο.

Όπως και να 'ναι, μέχρι το 1848 οι όροι σοσιαλισμός και κομου-

νισμός χρησιμοποιούνται σαν συνώνυμα. Σιγά σιγά όμως, κομουνισμός θα φτάσει να σημαίνει πιο ριζοσπαστικός και πιο αποφασιστικός σοσιαλισμός.

Η σύγχυση εν πολλοίς συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας, αν και μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού πολλοί πρώην κομουνιστές θα διαλέξουν για τον εαυτό τους το χαρακτηρισμό «σοσιαλιστής» και άλλοι περισσότερο καιροσκόποι θα προτιμούν το «αριστερός», έτσι γενικά και αόριστα. Η συνεχιζόμενη ασάφεια στη χρήση των όρων προφανώς ανακλά μια βαθύτερη σύγχυση και ένα συναστικότερο μπέρδεμα.

Τελικά, ο σοσιαλισμός δεν έβαλε τάξη στο αστικό χάος. Κι αν ζούσε ο Μπαλζάκ, πάλι θα μπερδευόταν και πάλι θα νοσταλγούσε τη φεουδαρχική ευταξία, όπως και ο σύγχρονος Χέρμαν Μπροχ στους *Υπνοβάτες*.

3. Ο σαινσιμονισμός

Την ιστορία του σοσιαλισμού στη θεωρητική του μορφή την εγκαινιάζει ένας ξεπεσμένος κόμης, που ισχυριζόταν πως καταγόταν από τον Καρλομάγνο, ο Κλωντ- Ανρί ντε Ρουβρουά, κόμης του Σαιν-Σιμόν (1760-1825), και για συντομία Σαιν-Σιμόν σκέτα.

Στη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης ο κόμης, ίσως γιατί ήταν ξεπεσμένος, όχι μόνο κατάφερε να γλιτώσει το κεφάλι του αλλά μπόρεσε να κάνει και περιουσία. Την οποία και θα φάει μέχρι δεκάρας μετά την επανάσταση. Το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του αυτός ο πολύ ανήσυχος άνθρωπος, που ο Ένγκελς τον θαύμαζε για την πρωτοτυπία και την τόλμη της σκέψης του, θα το περάσει με δανεικά κι αγύριστα. Του τα δανείζουν προθυμότατα άνθρωποι που πίστευαν φανατικά στην ιδιοφυία του. Ανάμεσα τους, τραπεζίτες και επιστήμονες.

Ο Σαιν-Σιμόν ήταν καλός χριστιανός, αλλά θεωρούσε τους παπάδες υποδεέστερους των επιστημών. Ήταν τέτοια η πίστη αυτού του ανθρώπου στις δυνατότητες της επιστήμης, που συνεχώς συμβούλευε τους φίλους του πολιτικούς και τραπεζίτες να έχουν πάντα κοντά τους επιστήμονες. Γιατί αυτοί θα κυβερνήσουν κάποτε τον κόσμο, έλεγε. Δυστυχώς, συνεχίζουν να τον κυβερνούν οι πολιτικοί. Ευτυχώς, με τη βοήθεια επιστημόνων, που ονομάζονται «σύμβουλοι».

Ο Σαιν-Σιμόν εκτός από το θεσμό των επιστημονικών συμβούλων ει-

σηγείται και την πολιτική ένωση της Ευρώπης και γίνεται έτσι ένας από τους πρωτοπόρους της ιδέας η οποία θα οδηγήσει με τον καιρό στη σημερινή Ενωμένη Ευρώπη. (Για να γίνουν ευκολότερα οι αναγκαίες αναγωγές, πρέπει να πούμε πως ο «κουτόφραγκος» Σαιν-Σιμόν πέθανε το πέμπτο έτος της Ελληνικής Επανάστασης, σε ηλικία 65 ετών, και πως ήταν ακριβώς δέκα χρόνια μεγαλύτερος από τον Κολοκοτρώνη).

Ο Σαιν-Σιμόν ήταν αυτός που έβαλε στους σκουντούφληδες νομομαθείς την ιδέα πως, εκτός απ' τους νόμους, πρέπει να κοιτούν λιγάκι και τον κόσμο γύρω τους. Δεν φτιάχνουν οι νόμοι την κοινωνία, η κοινωνία φτιάχνει τους νόμους, λέει ο ξεπεσμένος κόμης και δημιουργεί, μαζί με το φίλο του Ωγκύστ Κοντ, την επιστήμη της κοινωνιολογίας μ' αυτήν την πολύ εντυπωσιακή για τον καιρό εκείνο αντιστροφή της πυραμίδας. Οι νόμοι δεν πρέπει να βρίσκονται πάνω απ' το κεφάλι του λαού, αλλά κάτω απ' τα πόδια του. Το πρώτο βήμα προς το σοσιαλισμό (τον κοινωνισμό) έχει γίνει με τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τους νόμους στην κοινωνία. Η καινούργια επιστήμη που θα προκύψει απ' αυτή τη μετατόπιση θα ονομαστεί κοινωνιολογία.

Ο Σαιν-Σιμόν δεν πίστευε στην ισότητα, αλλά στην ικανότητα. Κάθε μορφή ιδιοκτησίας που προέρχεται από προνόμια πάσης φύσεως και κληρονομικούς τίτλους ευγενείας είναι καταδικαστέα. Ένας κόμης, έστω και ξεπεσμένος, ξέρει καλύτερα τι γίνεται στα αρχοντικά.

Ο Σαιν-Σιμόν κατακρίνει με την ίδια σφοδρότητα και τους φεουδάρχες και τους αστούς. Τους πρώτους γιατί πιστεύουν μόνο στους νόμους (που τους φτιάχνουν οι ίδιοι) και τους δεύτερους γιατί δεν καταλαβαίνουν τίποτα από νόμους, καταλαβαίνουν μόνο από χρήμα. Αυτή η ζεύξη πολιτικής (νόμων) και οικονομίας είναι ένα ακόμα μεγάλο βήμα τόσο προς τη μεριά της επιστήμης της κοινωνιολογίας όσο και του σοσιαλισμού, που εμφανίζεται ταυτόχρονα με την επιστήμη της κοινωνιολογίας, που είναι μια κατ' εξοχήν γαλλική επιστήμη.

Ο Σαιν-Σιμόν πιστεύει πως η εκβιομηχάνιση, που τότε έσκαζε μύτη, κάποτε θα λύσει όλα τα κοινωνικά προβλήματα. Άλλωστε, ο κόμης έβλεπε ολόκληρη την κοινωνία σαν ένα τεράστιο εργοστάσιο. Πιστεύει, μ' άλλα λόγια, στη «διοίκηση των πραγμάτων», όπως έλεγε, στην οικονομική διαχείριση, όπως θα λέγαμε εμείς, και όχι στη «διοίκηση των ανθρώπων», την αυταρχικότητα και το ζόρισμα των εργαζόμενων. Επί του προκειμένου είναι καταφάνερη άλλη μια μετακίνηση του σαινσιμονισμού προς τη μεριά εκείνου που αργότερα θα ονομαστεί σοσιαλισμός.

Ο σαινσιμονισμός, η πρώτη μορφή θεωρητικά επεξεργασμένου σοσιαλισμού, θα γίνει Σχολή με χιλιάδες οπαδούς στη Γαλλία κυρίως αλλά και σ' ολόκληρη την Ευρώπη. Είναι αυτή η Σχολή που θα δημιουργή-

σει τους διαζευκτικούς όρους «εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενοι», «εργαζόμενοι και αργόσχολοι». Οι σαινσιμονιστές ξέρουν πως η κοινωνία είναι ταξικά διαρθρωμένη, αλλά πιστεύουν στη συνεργασία και όχι στην πάλη των τάξεων. Με σύγχρονους όρους θα μπορούσαμε ίσως να τους χαρακτηρίσουμε σοσιαλδημοκράτες.

Το 1831 το κίνημα των σαινσιμονιστών διασπάται. Οι «συντηρητικοί» παραμένουν πιστοί στις ιδέες του πεθαμένου από έξι χρόνια δάσκαλου και οι «προοδευτικοί» παίρνουν φόρα και συζητούν πολύ σοβαρά πάνω στο δύσκολο πρόβλημα της μορφής που πρέπει να έχει η κοινωνία του μέλλοντος.

Οι «προοδευτικοί» πριν από όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα βάζουν τα «δικαιώματα της σάρκας» και ζητούν μια εδώ και τώρα αποκατάσταση των φυσικών δικαιωμάτων του πέους και του αιδοίου, δύο οργάνων που υπέφεραν πολύ λειτουργώντας τους ατέλειωτους χριστιανικούς αιώνες σε συνθήκες αυστηρά αναπαραγωγικές του είδους και καθόλου παραγωγικές ηδονής.

Οι πάρα πολύ προχωρημένες για τον καιρό εκείνο απόψεις των «προοδευτικών» σαινσιμονιστών προαγγέλλουν μεν την έλευση του Βίλχελμ Ράιχ κάπου έναν αιώνα αργότερα, όμως οδηγούν σε παταγώδη αποτυχία το πρόγραμμά τους για την οργάνωση της κοινωνίας του μέλλοντος, όπως άλλωστε ήταν φυσικό και αναμενόμενο. Δεν βάζει κανείς εύκολα χέρι στο αιδοίο χωρίς να πάρει σοβαρά υπ' όψη πως εκεί μέσα είναι κρυμμένος ο σατανάς.

Αν όχι όλοι, τουλάχιστον οι ευφυείς χριστιανοί γνωρίζουν πως το φίδι που προσέφερε στην Εύα το μήλο δεν ήταν παρά το πέος του Αδάμ με την πραγματική βάλανο στη θέση του συμβολικού μήλου, που κρατούσε στο στόμα του το συμβολικό φίδι. Η Εύα δεν «το» έφαγε αλλά «τον» έφαγε. Η λαϊκή γλώσσα διατηρεί πάντα τον αρχικό λογικό πυρήνα των μύθων. Το προπατορικό αμάρτημα συντελέσθηκε εκείνη ακριβώς τη στιγμή, στη διάρκεια του πρώτου «πηδήματος» που έκανε ο άνθρωπος στην προσπάθειά του να μάθει να πολλαπλασιάζεται μόνος του, χωρίς τη βοήθεια του κρεοπώλη-Θεού που κόβει παϊδάκια απ' τα πλευρά των ανδρών.

Αμαρτάνει με τρόπο προπατορικό όποιος προσπαθεί να τα κάνει όλα μόνος του, χωρίς τη βοήθεια του Θεού. Ακόμα και να δημιουργήσει ζωή μόνος του θέλει ο εκπεσμένος άνθρωπος, αφαιρώντας έτσι από τον καθ' ύλη αρμόδιο Θεό την κύρια αρμοδιότητά του.

Οι «προοδευτικοί» σαινσιμονιστές, που παραμένουν χριστιανοί, λεν πως και το χωρίς αναπαραγωγική πρόθεση, το σκέτα ηδονοπαραγωγικό πήδημα είναι εκ Θεού, αφού δεν θα υπήρχε τέτοιου είδους πήδημα

αν δεν το ήθελε ο Θεός. Ό, τι γίνεται στη φύση δεν μπορεί παρά να είναι εκ Θεού. Αν δεν ήταν, ο Θεός πρέπει να ήταν μεθυσμένος όταν έφτιαχνε τον κόσμο. Πράγμα εντελώς ακατανόητο και από λογικής και από θεολογικής απόψεως.

Αλλά οι άλλοι επιμένουν με πείσμα στη χριστιανική ορθοδοξία και τότε οι «προοδευτικοί» σαινσιμονιστές την κοπανούν από το «κόμμα» ίσα ίσα για να μπορούν να πηδούν ελεύθερα και χωρίς τύψεις χριστιανικής συνειδήσεως. (Οι κομουνιστές θα αργήσουν πολύ να δώσουν άδεια πηδήματος στους κνίτες και τις κνίτισσες, με συνέπεια να φύγουν και να παν σε κόμματα όπου το πήδημα επιτρέπεται. Η σεξ-πολ είναι μια αναμφισβήτητη πραγματικότητα. Το πήδημα είναι πράγματι πολιτική πράξη).

Η πρώτη μετακίνηση από τη σοσιαλιστική θεωρία στη σοσιαλιστική πράξη είχε σεξουαλικό χαρακτήρα. Κι αυτός ίσως ήταν ένας από τους λόγους που οι πουριτανοί μίσησαν εξαρχής το σοσιαλισμό, ακόμα και τον ουτοπικό. Γνήσιος σοσιαλιστής και ανερωτικός δεν νοείται σε καμιά περίπτωση. Όταν προτιμάς το χειροποίητο έρωτα είσαι, απλούστατα, μαλάκας.

Από το σαινσιμονικό σχίσμα θα ξεπεταχτεί μια σπουδαία μορφή, ο Πιέρ - Ανρί Λερού (1797-1871), ο δημιουργός του όρου σοσιαλισμός. Είναι ο πρώτος που συνειδητοποιεί πως αν η συζήτηση περιοριστεί στους κύκλους των διανοουμένων και των ιδιορρύθμων, σοβαρή δουλειά όσον αφορά τα κοινωνικά ζητήματα δεν μπορεί να γίνει. Τα κοινωνικά ζητήματα είναι λαϊκά ζητήματα.

Αυτός είναι ο λόγος που ο Λερού ιδρύει το 1830 μια πραγματικά ιστορική εφημερίδα, τη *Σφαίρα*, που από την αρχή θα δείξει πόσο σοβαρός είναι ο ρόλος των δημοσιογράφων στη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών.

Εκτός από το λαό η *Σφαίρα* θα επηρεάσει με τις ουτοπικά σοσιαλιστικές ιδέες της και ένα μεγάλο πλήθος καλλιτεχνών και διανοουμένων. Ανάμεσά τους και προσωπικότητες σαν τη Γεωργία Σάνδη, τον Λαμαρτίνο, τον Σαιντ-Μπεβ και κυρίως τον Βικτόρ Ουγκώ (1802-1885), τον εθνικό ποιητή των Γάλλων, που θα γίνει και πεζογράφος, προκειμένου να εκλαϊκεύσει τις σοσιαλιστικές του ιδέες, αλλά και πολιτικός, προκειμένου να προσπαθήσει να κάνει πράξη τις ίδιες ιδέες.

Ο Ουγκώ θα ζήσει πολλά χρόνια εξόριστος εκτός Γαλλίας και η κηδεία του το 1885 θα είναι ένα εντελώς πρωτόγνωρο στα διεθνή χρονικά παλλαϊκό και πανγαλλικό συλλαλητήριο. Όλοι τώρα ξέρουν πως οι καλλιτέχνες και οι διανοούμενοι θα παίξουν, στο σοσιαλιστικό μέλλον, πρωταγωνιστικό ρόλο στη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών.

Όποιος αμφιβάλλει για την παιδαγωγική αξία της τέχνης και κυρίως της πεζογραφίας δεν έχει παρά να διαβάσει τώρα αμέσως τους *Αθλίους* του Βικτόρ Ουγκώ. Δεν υπάρχει η παραμικρή πιθανότητα να μη γίνεις σοσιαλιστής, έστω μόνο συναισθηματικά, έστω μόνο ουτοπικά, αν διαβάσεις αυτό το χειμαρρώδες και υπερπληθωρικό ρομαντικό μυθιστόρημα, τη «Βίβλο του σοσιαλισμού», όπως χαρακτηρίστηκε. Τα παθήματα του Γιάννη-Αγιάννη αποκλείεται να μη σε ταράξουν συθέμελα. Οι *Άθλιοι* του Βικτόρ Ουγκώ θα φέρουν στον προμαρξιστικής ποιότητας ουτοπικό και συναισθηματικό σοσιαλισμό τουλάχιστον τους μισούς σοσιαλιστές του κόσμου.

Αν σας ενδιαφέρει η προσωπική μου περίπτωση, αυτό το ογκώδες μυθιστόρημα, που το διάβαζα κατά την περίοδο των προαγωγικών εξετάσεων από την προτελευταία στην τελευταία τάξη του γυμνασίου, θα μου στοίχιζε μια χρονιά στην ίδια τάξη αν δεν ήμουν γιος καθηγητή, για τον οποίο οι συνάδελφοι του πατέρα έκαναν κάποιες ταξικές διακρίσεις. Κινδύνεψα να χάσω τότε μια σχολική χρονιά, κέρδισα όμως από τότε την αυτοστράτευσή μου στην Αριστερά, για την οποία και ευγνωμονώ το «πνεύμα» του Βικτόρ Ουγκώ, χωρίς τη βοήθεια του οποίου το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας δεν θα είχε γραφεί.

4. Ο φουριερισμός

Ο Σαρλ Φουριέ (1772-1837), δώδεκα χρόνια νεώτερος του Σαιν-Σιμόν (και δύο του Κολοκοτρώνη) είναι το αγλάισμα και η δόξα του ουτοπικού σοσιαλισμού, που στην περίπτωσή του δεν είναι και τόσο ουτοπικός, αφού μοντέρνες παραλλαγές φαλανστηρίων, σαν τα εβραϊκά κιμπούτς, συνεχίζουν να υπάρχουν μέχρι τις μέρες μας.

Τα φαλανστήρια ή φαλαγγιστήρια όπως τα λεν άλλοι, είναι συνεργατικά και συνεταιριστικά αγροτικά κοινόβια, που σχεδίασε με κάθε λεπτομέρεια ο ευφυέστατος και εξαιρετικά ευέλικτος Σαρλ Φουριέ, ένας πρώην υφασματέμπορας, που όταν χρεοκόπησε άρχισε να αναρωτιέται γιατί χρεοκόπησε, για να καταλήξει τελικά στο συμπέρασμα πως οι έμποροι χρεοκοπούν πιο εύκολα από τους παραγωγούς, διότι είναι παράσιτα, διότι ζουν σε βάρος και των παραγωγών και των καταναλωτών και διότι τους βαρούν από δύο μεριές και οι παραγωγοί και οι καταναλωτές και πολύ καλά τους κάνουν,

αυτούς τους κοριούς, που πρέπει να τους πατάει κανείς με το τακούνι όπου τους συναντά. Το μίσος αυτού του πρώην εμπόρου για τους εμπόρους ήταν αβυσσαλέο.

Σημειώστε πως ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο*, ίσως επηρεασμένος και από τον Φουριέ, που πολύ τον εκτιμούσε, αρχίζει την κριτική του καπιταλισμού από το εμπόριο. Μόνο που ο Μαρξ σαν εμπόρους αντιλαμβάνεται κυρίως τους πράκτορες των παραγωγών (τους λέμε και πρατηριούχους ή εμπορικούς αντιπροσώπους). Ενώ ο Φουριέ, σε μια εποχή κατά την οποία δεν ήταν ακόμα καλά οργανωμένη η καπιταλιστική παραγωγή, όταν λέει έμπορος εννοεί τον ελεύθερο επαγγελματία, που αγοράζει φτηνά εδώ και πουλάει ακριβά εκεί, προσπαθώντας να κλέψει και τον παραγωγό από τον οποίο αγόρασε το εμπόρευμα και τον καταναλωτή στον οποίο θα το πουλήσει. Για τον Φουριέ τίμιος έμπορος δεν υπάρχει. Και όταν εμφανιστεί κανένας, χρεοκοπεί λόγω εντιμότητας. Να, λοιπόν, γιατί χρεοκόπησε ο ίδιος.

Αυτή η φουριερική αλήθεια δύσκολα αμφισβητείται. Και δεν είναι κατ' ανάγκην μαρξιστική αλήθεια. Είναι γενική διαπίστωση. Άλλωστε ο Φουριέ παρέμεινε μέχρι το τέλος της ζωής του φανατικός εχθρός της ισότητας. Αν και τον χαρακτηρίζουμε ουτοπικό σοσιαλιστή, στο νου του ο Φουριέ είχε έναν πολύ ιδιόρρυθμο καπιταλισμό, τόσο διαφορετικό απ' αυτόν που γνωρίζουμε, που θα μπορούσε να είναι και σοσιαλισμός.

Μιλούμε για μια εποχή που όλοι οι κοινωνιστές ψάχνονται και τίποτα δεν έχει κατασταλάξει. Ο σοσιαλισμός δεν φτιάχτηκε από κάποιον θεωρητικό· προέκυψε μέσα από μακρόχρονες κοινωνικές διεργασίες με τη μέθοδο της δοκιμής και του λάθους.

Ο φουριερισμός εκτός από ουτοπικός σοσιαλισμός είναι και χριστιανισμός και... φασισμός. Ο φουριερισμός είναι μια μαγική μεν, αλλά εντελώς μαγευτική εικόνα. Ένα μέρος του φουριερισμού, που αρχίζει την τρεχάλα του στην ιστορία από χριστιανική αφετηρία, θα φτάσει στον κομουνισμό και ένα άλλο στο φασισμό.

Ο Φουριέ στηρίζει το κοινωνικό του σύστημα στο νόμο της παγκόσμιας έλξης του Νεύτωνα. Γιατί ισορροπεί τόσο σταθερά το Σύμπαν, που έχει μέσα του μια απειρία ετερόκλητων πραγμάτων και δεν μπορεί να ισορροπήσει, έστω και ασταθώς, ένα τόσο δα κολομπότσι, σαν την ανθρώπινη κοινωνία; αναρωτιέται ο Φουριέ.

Αν ο Θεός έφκιαξε τον κόσμο, και ο Φουριέ δεν αμφιβάλλει καθόλου περί αυτού, δεν μπορεί να τον έφκιαξε βάσει δύο εντελώς διαφορετικών αρχιτεκτονικών σχεδίων, το ένα για το άπειρο Σύμπαν και το άλλο για την πεπερασμένη κοινωνία των ανθρώπων. Αν θέλουμε να είμαστε συνεπείς και με τη χριστιανική θεολογία και με τη μαθηματική

λογική, λέει ο πολύ καλός μαθηματικός Φουριέ, πρέπει να δεχτούμε πως το μπάχαλο που υπάρχει στη γη προκύπτει από παραποίηση ή πλαστογράφηση του συμπαντικού σχεδίου του Καλού Θεού. Δεν καταλάβαμε το λόγο του Θεού· όχι αυτόν που είναι καταγραμμένος στις Γραφές, τον άλλο που είναι γραμμένος στη φύση.

Στο Σύμπαν δεν υπάρχει ίχνος ισότητας μεταξύ των ουρανίων σωμάτων. Εντούτοις, αυτά ισορροπούν τέλεια, λέει λογικότατα ο Φουριέ. Μήπως θα μπορούσαν και οι άνθρωποι, παραμένοντας εντελώς άνισοι, ακριβώς όπως τους έφκιαξε ο Θεός, να ισορροπήσουν τέλεια μέσα σε ένα κοινωνικό καθεστώς απόλυτης ανισότητας;

Παίρνει, λοιπόν, μολύβι και χαρτί ο Φουριέ και αρχίζει να κάνει λογαριασμούς προσπαθώντας να ανακαλύψει μέσα στην κοινωνία όσο το δυνατόν περισσότερα είδη ανισότητας. Όσο πιο πολλά, τόσο πιο κοντά στο νόμο της παγκόσμιας έλξης θα βρεθεί η εντελώς συναρπαστική θεωρία του, ένα τρελό κράμα θεολογίας, μαθηματικών και αστροφυσικής.

Τελικά, ψάχνοντας προσεχτικά, ο Φουριέ ανακαλύπτει 810 είδη ανισότητας. Συνάγει τον αριθμό 810 από τους ποικίλους συνδυασμούς των 13 ανθρωπίνων παθών, όπως τα περιγράφει ο χριστιανισμός.

Όλα τα πάθη, όλα τα ανθρώπινα ελαττώματα είναι αποδεκτά από το μεγαλόθυμο Φουριέ. Μόνο ο Θεός ξέρει γιατί έχουμε τόσο πολλά ελαττώματα. Πάντως, αφού τα έχουμε, καλώς τα έχουμε. Εκ Θεού τα έχουμε. Τι να κάνουμε, να πάμε στον ψυχαναλυτή ή τον ψυχίατρο; Α, πα πα! Άλλωστε, πού να βρεις ψυχαναλυτή και ψυχίατρο στην ιδανική κοινωνία του Φουριέ, μια εντελώς υποδειγματική κοινωνία βασισμένη όχι στη ισότητα αλλά στην ανισότητα;

Έχουμε και λέμε, 810 ανδρικού τύπου ανισότητες συν 810 γυναικείου, σύνολο ανισοτήτων 1620. Είναι ο ιδανικός αριθμός των κατοίκων ενός φαλανστηρίου, ή φαλαγγιστηρίου, δηλαδή ενός κοινοβίου που στεγάζει τη φάλαγγα των 1620 εντελώς διαφορετικών μεταξύ τους ατόμων. Άλλα 1620 εντελώς διαφορετικά μεταξύ τους άτομα στεγάζονται σε ένα άλλο φαλανστήριο και πάει λέγοντας, μέχρι να γεμίσει ο κόσμος φαλανστήρια και οι συμπαντικοί νόμοι του Θεού να γίνουν επιτέλους και κοινωνικοί νόμοι.

Όμως, το δύσκολο δεν είναι το στήσιμο ενός φαλανστηρίου, αυτό μπορούν να το κάνουν και οι καλόγεροι, το δύσκολο είναι να μοιράσεις όσο γίνεται πιο δίκαια το εισόδημα που έρχεται στα ταμεία ενός φαλανστηρίου, που δουλεύει σαν παραγωγικός και ταυτόχρονα καταναλωτικός συνεταιρισμός. Ο οποίος, ούτε αγοράζει απ' έξω, ούτε πουλάει έξω τίποτα. Όλα τα χρειώδη τα παράγει και τα καταναλώνει το φαλανστήριο.

Το φαλανστήριο έχει πλήρη παραγωγική επάρκεια στα πάντα, από αγγουράκια μέχρι σώβρακα. Φυσικά, σε ένα φαλανστήριο του 1830 δεν ψάχνει κανείς ούτε για τηλέφωνο, ούτε για τηλεόραση. Το φαλανστηριακό σύστημα οργάνωσης της κοινωνίας δεν προβλέπει άλλες εφευρέσεις εκτός από αυτές που είχαν ήδη γίνει μέχρι την εμφάνισή του και, βέβαια, δεν έχει καμιά σχέση μ' αυτό που λέγεται πρόοδος. Άλλωστε, το φαλανστήριο είναι χριστιανικής εμπνεύσεως κατασκευή. Και στο χριστιανισμό καλό είναι τα πράγματα να σταματούν εκεί που τα σταματάει ο Θεός.

Το υβρίδιο, το προερχόμενο από διασταύρωση μαθηματικής και θεολογικής σκέψης που είναι ο φαλανστήριο, μπορείτε να το πείτε και τέρας αν δεν σας συγκινεί η ποίηση και κυρίως η αγωνία του ανθρώπου να βρει τρόπους να ζήσει ανθρώπινα σ' αυτόν τον άθλιο κόσμο, τον γεμάτο εμπόρους κάθε είδους, των εμπόρων ιδανικών μη εξαιρουμένων.

Και τώρα, κυρίες και κύριοι, το μεγάλο κατόρθωμα του Φουριέ, η κατανομή του κέρδους με έναν τρόπο τόσο δίκαιο, που ούτε οι κομουνιστές στην αταξική κοινωνία του μέλλοντος δεν θα μπορούσαν να τον έχουν. Από το φασισμό της απόλυτης φυσικής ανισότητας, με τη βοήθεια του Θεού πάμε κατ' ευθείαν στη σχεδόν θεϊκή δικαιοσύνη, τη βασισμένη στην απόλυτη, θεϊκή ανισότητα.

Στο φαλανστήριο όλοι είναι και παραγωγοί και καταναλωτές ταυτόχρονα. Και όλοι έχουν ατομική ιδιοκτησία. Η κοινοκτημοσύνη απαγορεύεται αυστηρά, διότι δεν τη θέλει ο Θεός. Που αν την ήθελε θα την είχε φτιάξει από καιρό, από την έκτη ημέρα της Δημιουργίας. Ωστόσο, κανείς εκεί μέσα δεν νιώθει αδικημένος. Και, φυσικά, κανείς δεν θέλει να φύγει. Να πώς γίνεται το θαύμα.

Το εισόδημα καταμερίζεται ανάμεσα στο κεφάλαιο κατά τα 4/12, στο ταλέντο κατά τα 3/12 και στην εργασία κατά τα 5/12. Αυτό σημαίνει πως όποιος έχει μόνο κεφάλαιο και δεν θέλει να δουλέψει (δικαίωμά του) και για κακή του τύχη δεν έχει ταλέντο σε τίποτα, όντας μέλος του παραγωγικού και ταυτόχρονα καταναλωτικού συνεταιρισμού που είναι το φαλανστήριο, εισπράττει μόνο από το ποσοστό του 4/12 που προορίζεται για τους κεφαλαιούχους, το μοιράδι του ανάλογα με το κεφάλαιο που έχει επενδύσει.

Αυτός που δεν έχει ούτε κεφάλαιο ούτε ταλέντο σε κάτι, αλλά εργάζεται, εισπράττει σύμφωνα με τις ώρες που εργάστηκε (δικαίωμά του να εργαστεί όσες ώρες θέλει) από τα 5/12 των εσόδων που μοιράζονται στους εργαζόμενους.

Αυτός που έχει κάποιο ταλέντο, ας πούμε τραγουδιστικό ή υποκριτικό, και διασκεδάζει τα 1620 μέλη του φαλανστηρίου, εισπράττει, κατά

τη σπανιότητα και το μέγεθος του ταλάντου του, πράγμα που αποφασίζεται από όλους διά ψηφοφορίας, από τα 3/12 των εσόδων που προορίζονται για τα ταλέντα.

Αν κάποιος είναι και κεφαλαιούχος και εργαζόμενος και ταλαντούχος, εισπράττει και από τις τρεις κατηγορίες. Και, βέβαια, όσοι δεν έχουν κεφάλαιο κάνουν οικονομίες για να το αποχτήσουν, ώστε να εισπράττουν και από τη μερίδα του κεφαλαίου.

Αυτό σημαίνει πως ο καπιταλισμός όχι μόνο δεν καταργείται στο κοινόβιο που λέγεται φαλανστήριο, αλλά γίνεται ιδανικό αφού όλοι στοχεύουν το κέρδος προκειμένου να το επενδύσουν στη μερίδα «κεφάλαιο». Μ' άλλα λόγια, τα έσοδα δεν μοιράζονται ούτε κατά την εργασία του καθενός, ασχέτως άλλων παραγόντων, όπως στο σοσιαλισμό, ούτε κατά τις ανάγκες του καθενός, όπως στον κομουνισμό της μελλοντικής αταξικής κοινωνίας. Πάντως κανείς δεν νιώθει αδικημένος μέσα σ' αυτό το ιδιοφυές καπιταλιστικό σύστημα διανομής των εσόδων με μια πολύπλοκη και σχολαστική λογιστική. Το φαλανστήριο το κυβερνούν οι λογιστές.

Και αν νομίζετε πως όλα αυτά έμειναν στην οργιώδη φαντασία του Φουριέ πλανάσθε πλάνην οικτράν. Ο Φουριέ είχε τον Απόστολο Παύλο του. Λεγόταν Βικτόρ-Προσπέρ Κονσιντεράν. Αυτός ο φοβερός άνθρωπος όργωσε τον κόσμο διαδίδοντας με γνήσιο πάθος την παλιά θρησκεία της αγάπης βελτιωμένη κατά το σημαντικότερο και απολεσθέν σκέλος της, την κοινωνική δικαιοσύνη. Χιλιάδες φαλανστήρια θα ξεφυτρώσουν παντού στην Ευρώπη αλλά και στην Αμερική. Φυσικά, όλα θα διαλυθούν σε λίγα χρόνια εκτός από ένα στην Αμερική, που υπάρχει ακόμα. Από τότε!

Τα κοινωνικά φαινόμενα δεν επιμερίζονται. Ο καθένας θα μπορούσε να στήσει ένα κομουνιστικό, ας πούμε, κοινόβιο. Αλλά αυτό δεν σημαίνει πως έφερε τον κομουνισμό στην κοινωνία. Μόνο στην παρέα του τον έφερε και μάλιστα μόνο στις ενδοπαρεϊκές σχέσεις. Έξω από την παρέα, μην τον είδατε μην τον απαντήσατε τον κομουνισμό.

Η απροσδόκητα μεγάλη επιτυχία του φουριερισμού και η ταχύτατη εξάπλωσή του πρέπει να συνδέεται με τον τεκτονισμό. Αλλά και με την καρμποναρία. Πιο σωστά, αυτά τα τρία εσωστρεφή, κλειστά και αντικρατικά κινήματα, ο φουριερισμός, η καρμποναρία και ο τεκτονισμός, κάπου πρέπει να συναντήθηκαν.

Ιδιαίτερη απήχηση είχε ο φουριερισμός ανάμεσα στους καρμπονάρους της Ιταλίας και της Γαλλίας, αυτούς που περισώζουν το όνομά τους στη γνωστή μακαρονάδα. Κανείς δεν ξέρει πώς ακριβώς ξεφύτρωσαν γύρω στο 1800 οι καρμπονάροι, που σημαίνει καρβουνιάρηδες, πρώτα στη

Νότια Ιταλία, μετά στη Βόρεια Ιταλία και μετά στη Γαλλία. Από το όνομά τους εικάζουν οι μελετητές πως στην αρχή οι καρμπονάροι ήταν μια κλειστή συντεχνία καρβουνιάρηδων, που ίσως μετεξελίχτηκε σε τεκτονική Στοά.

Είναι βέβαιο πως οι Μασόνοι (κτίστες σημαίνει η λέξη) είναι μετεξέλιξη κάποιας μεσαιωνικής κλειστής συντεχνίας, σαν τις περίφημες κομπανίες των κτιστών της Ηπείρου, που είχαν δικά τους σήματα αναγνώρισης και δική τους ιδιόλεκτο για να μη διαρρέουν τα πολύτιμα μυστικά της τέχνης τους. Είναι επίσης βέβαιο πως στην Ιταλία οι καρμπονάροι, αμέσως μετά την κατάκτηση της χώρας από τον Ναπολέοντα οργάνωσαν αντάρτικο που δυνάμωνε συνεχώς και περισσότερο μέχρι την ήττα του Ναπολέοντα το 1815, οπότε οι Ισπανοί επέστρεψαν σαν κατακτητές στο ιταλικό Νότο και οι Αυστριακοί βρήκαν την ευκαιρία να τρυπώσουν στον ιταλικό Βορρά.

Το 1815 οι μυστικές και συνωμοτικές οργανώσεις των καρμπονάρων θα γίνουν η βάση στην οποία θα στηριχτεί ο Τζιουζέπε Ματσίνι για να οργανώσει το 1831 το Ριζορτζιμέντο (ανάσταση σημαίνει η λέξη), το εθνικό ενωτικό ιταλικό κίνημα, που το 1861 θα καταλήξει στην ένωση των πολλών κρατιδίων της Ιταλίας σε ενιαίο κράτος.

Οι τεκτονικές Στοές, ένα διεθνές όργανο του φιλελευθερισμού, μια κλειστή οργάνωση αντιαυτοκρατορική και αντιμοναρχική εκ κατασκευής με τεράστιο έργο στον τομέα της εκλαΐκευσης και της διάδοσης των φιλελεύθερων ιδεών (μην ξεχνάμε πως η δική μας Φιλική Εταιρία ήταν τεκτονική Στοά) κάποτε συναντήθηκαν με τους καρμπονάρους, το ιταλικό ανάλογο των δικών μας Αρματολών και Κλεφτών, με την ίδια περίπου έννοια που οι δικοί μας Φιλικοί κάποτε συναντήθηκαν με τους δικούς μας Αρματολούς.

Όλα δείχνουν πως ο Κονσιντεράν ήταν Τέκτων ή πως χρησιμοποίησε τους Τέκτονες για να διαδώσει το φουριερισμό, που έχει πολλά κοινά με τον τεκτονισμό: την κλειστότητα, την αλληλεγγύη, το μυστικισμό, την εχθρότητα προς τις επίσημες, τις κρατικές δομές εξουσίας, αλλά και την αδιαφορία για τις επίσημες, τις κατεστημένες εκκλησίες, προς κάθε τι, εν πάση περιπτώσει, που εμποδίζει τον αστό να ενεργήσει σαν άτομο και να υπερασπιστεί τα προσωπικά του συμφέροντα.

Ο καπιταλιστικού προσανατολισμού φουριερισμός θα δώσει τη θέση του σε άλλες μορφές σοσιαλισμού, πιο επαναστατικού. Οι εξαιρετικά μακρόβιες συντεχνίες που πρωτοεμφανίστηκαν κατά το Μεσαίωνα θα μετεξελιχθούν σε συνδικάτα παντού στον κόσμο εκτός από τη φασιστική Ιταλία, όπου θα αποτελέσουν το σκληρό πυρήνα του φασιστικού κράτους. (Ο Μουσολίνι χαρακτήριζε συντεχνιακό το κρά-

τος του και ζητούσε το κάθε συνδικάτο να υπερασπίζεται μεν τα κλειστά του συμφέροντα, αλλά σε καμιά περίπτωση να μη συντονίζει τη δράση του με άλλα συνδικάτα στα πλαίσια μιας εργατικής Συνομοσπονδίας).

Και μόνο οι Στοές θα απομείνουν ατάραχες σαν αταβιστικά κατάλοιπα ενός πολύ παλιού παρελθόντος. Τώρα πλέον οι Στοές, με τη μεγάλη και θετική ιστορία τους, δεν είναι παρά φωλιές αριβιστών, που ο ένας πατάει στη ράχη του άλλου για να αναρριχηθεί, τσαλαπατώντας όταν χρειάζεται και θεσμούς και αξίες. Αλλά και ανθρώπους, ίσως πιο άξιους απ' τους Τέκτονες.

Ο μύθος σε όλες του τις παραλλαγές, και ειδικότερα στη φουριερική, δηλώνει πως η επιθυμία για κοινωνική δικαιοσύνη και αρμονική συνύπαρξη των ανθρώπων είναι τόσο μεγάλη και τόσο παλιά, που θα ήταν αδύνατο να μη συγκινήσει έναν στοιχειωδώς ευαίσθητο άνθρωπο.

5. Ο χριστιανισμός του Καμπέ

Το 1840 ο γάλλος νομομαθής Ετιέν Καμπέ δημοσιεύει το μυθιστόρημα *Ταξίδι στην Ικαρία*. Πρόκειται για την περιγραφή μιας ακόμα Ουτοπίας, η οποία έχει συγγένεια πρώτου βαθμού με το φανταστικό νησί του Τόμας Μορ που ονομάζεται Ουτοπία. Μόνο που η Ουτοπία του Καμπέ έχει και υπαρκτό και ένδοξο όνομα· και το καθεστώς που επικρατεί σ' αυτήν δεν είναι σοσιαλιστικό (στον καθένα ανάλογα με την εργασία του) αλλά κομουνιστικό (στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του). Ο όρος κομουνισμός είναι του Καμπέ και πρωτοεμφανίζεται το 1840.

Ο Καμπέ, χωρίς βέβαια να ξέρει πως η Ικαρία θα γίνει κάποτε τόπος εξορίας για τους έλληνες κομουνιστές, δεν θα διαλέξει τυχαία το ελληνικό νησί του Αιγαίου για να τοποθετήσει εκεί την ουτοπία του. Στο Ικάριο πέλαγος ο ελληνικός μύθος έπνιξε το μυθικό Ίκαρο για να ξεπεταχτεί από τα νερά του Αιγαίου εκτός από τη Σχολή Ικάρων και ένας συμβολισμός που παραπέμπει στην αδιάκοπη προσπάθεια του ανθρώπου να καταρρίπτει συνεχώς τα ρεκόρ, να ξεπερνάει συνεχώς τα ανθρώπινα όριά του.

Κανείς δεν ξέρει σε ποιο ύψος θα μπει ο πήχης για να σταθεροποιηθεί κάποτε το ρεκόρ του Μπούμπκα στο άλμα επί κοντώ· ένα άλμα

που δεν είναι αυτόνομο αλλά στηρίζεται σε μια «μηχανή», το κοντάρι, όπως και το άλμα του ανθρώπου με αεροπλάνο, με πύραυλο, με διαστημόπλοιο. Τέτοια άλματα τον καιρό του Ίκαρου θα αντιμετωπίζονταν σίγουρα σαν ουτοπικά εγχειρήματα.

Σήμερα όλοι ξέρουμε πως τα φτερά που έφκιαξε ο Δαίδαλος ήταν τα πρώτα που δεν έπεσαν από τον ουρανό, αλλά πήγαν προς τον ουρανό. Οι νόμοι της βαρύτητας είναι φυσικοί νόμοι. Όμως, αυτό δεν σημαίνει πως δεν μπορούμε να παραβιάζουμε τους φυσικούς νόμους στην προσπάθειά μας να σπρώξουμε τις δυνατότητές μας στα μάξιμουμ όριά τους, που ιδέα δεν έχουμε ποια θα μπορούσαν να είναι. Ίσως ο άνθρωπος να συνέλαβε την ιδέα του Θεού για να ορίσει μ' αυτήν τα μάξιμουμ όρια των δυνατοτήτων του.

Δεν υπάρχει μεταφυσική με την τρέχουσα έννοια. Τα *Μετά τα φυσικά* του Αριστοτέλη, από τα οποία, με μια λανθασμένη χριστιανική ερμηνεία, θα προκύψει ο όρος μεταφυσική, δεν είναι τα μη υπαρκτά ή τα πνευματικά, αλλά τα άγνωστα προς το παρόν φυσικά πράγματα. Το σύνολο των γνωστών και αγνώστων φυσικών νόμων ονομάζεται Θεός. Εξ αυτού συνάγεται πως όσο περισσότερους φυσικούς νόμους γνωρίζουμε, τόσο περιορίζεται το περιεχόμενο της έννοιας Θεός.

Ωστόσο, πάντα θα απομένει ένα κατάλοιπο Θεού, αν δεν απαντηθεί επιστημονικά το ερώτημα «ποιος και γιατί έφκιαξε τον κόσμο». Ο Αριστοτέλης αυτό το κατάλοιπο το ονομάζει «πρώτον κινούν αίτιον», πρώτη αιτία της κίνησης. Για τον Αριστοτέλη ο Θεός έδωσε το εναρκτήριο λάκτισμα για να αρχίσει το παιχνίδι και στη συνέχεια άραξε στις κερκίδες. Μ' αυτή τη φυσική έννοια, και αν στη θέση του Θεού βάλουμε το μπιγκ-μπανγκ, όλοι θα μπορούσαν να πιστέψουν στο Θεό, ακόμα και οι άθεοι.

Το σύνθημα για την απογείωση του ανθρώπου, που δεν θα απαλλαγεί ποτέ από την αγάπη του, όχι για τον αθλητισμό αλλά για τον πρωταθλητισμό, θα το δώσει ένας πολύ απουδαίος τεχνίτης από την Αθήνα, ο Δαίδαλος, που ο Άρειος Πάγος τον εξόρισε κάποτε στην Κρήτη γιατί σκότωσε κάποιον.

Εκεί, κατ' εντολή του Μίνωα θα μαστορέψει το Λαβύρινθο. Αλλά η σύζυγος του Μίνωα, η βασίλισσα Πασιφάη, τώρα που έχει μια πρώτης τάξεως κρυψώνα, διατάσσει τον Δαίδαλο να βρει τρόπο να τη βάλει να πηδηχτεί με ένα ταύρο. (Κάθε νορμάλ γυναίκα ψάχνει για τον ταύρο της). Κι έτσι η βασίλισσα Πασιφάη θα γεννήσει τον Μινώταυρο, που κατά πάσα πιθανότητα ήταν άλλη μια μηχανή του δαιμόνιου Δαίδαλου για να δικαιολογήσει το άγριο πήδημα της Πασιφάης από τον ίδιο εντός του Λαβυρίνθου, πράγμα που συνάγεται λογικά από την οργή του Μί-

νωα, που φυλάκισε τον Δαίδαλο μαζί με το γιο του Ίκαρο εντός του Λαβυρίνθου.

Κανένας, ούτε ο Δαίδαλος, ο αρχιτέκτονας που κατασκεύασε αυτή τη φοβερή φυλακή, δεν θα μπορούσε να δραπετεύσει από το Λαβύρινθο, όπου τον έκλεισε ο κερατάς ο Μίνωας. Βέβαια, ο έρωτας πάντα σε βγάζει από τη φυλακή καθώς σε κάνει να πετάς, αλλά η Πασιφάη ουδεμία σχέση είχε σαν χαρακτήρας με την κόρη της την Αριάδνη, αυτό το υπέροχο κορίτσι, που ερωτεύτηκε του σκοτωμού τον Αθηναίο Θησέα.

Τόσο πολύ αγάπησε η Αριάδνη το παλικάρι απ' την Αθήνα, που χωρίς να λογαριάσει ούτε μάνα ούτε πατέρα, του δίνει έναν μίτο, ένα νήμα, ένα κουβάρι με κλωστή, που ο Θησέας θα τη δέσει στην είσοδο του Λαβυρίνθου και ξετυλίγοντας το κουβάρι θα μπει άφοβα στο Λαβύρινθο, θα σκοτώσει στα γρήγορα τον Μινώταυρο και θα βγει σαν κύριος ακολουθώντας το μίτο της Αριάδνης. Μ' άλλα λόγια, ο Θησέας δραπέτευσε από τη φυλακή με τη βοήθεια της Αριάδνης. Κι έτσι θα γλιτώσει την εκτέλεση πρωί πρωί με τη δροσούλα ο Μπελογιάννης του καιρού εκείνου.

Ο Δαίδαλος, λίγο νωρίτερα, είχε δραπετεύσει με άλλο τρόπο, επιστημονικό. Αλλά, δυστυχώς, λίγο μετά τη δραπέτευση θα χάσει το γιο του, τον Ίκαρο. Η επιστήμη πάντα δημιουργεί ίλιγγο, έτσι που σε κάνει να πιστεύεις πως όλα μπορείς να τα κάνεις μόνος σου, χωρίς τη βοήθεια του θεού Έρωτα.

Να μην πετάς ούτε πολύ χαμηλά, για να μη βρέξεις τα φτερά σου στη θάλασσα, ούτε πολύ ψηλά, για να μη λιώσει το κερί ο ήλιος, συμβούλευσε ο σώφρων επιστήμων Δαίδαλος το ζωηρό γιο του. Αλλά ο Ίκαρος πέταξε πολύ ψηλά, όπως ταιριάζει σε κάθε γνήσιο επαναστάτη που το λέει η ψυχούλα του. Και πάει το παλικάρι. Πνίγηκε στο Ικάριο πέλαγος λες και ήταν πιλότος της Ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας. Αιωνία η μνήμη και του Ίκαρου και των Ικάρων. Ο κόσμος θα θυμάται και θα τιμά περισσότερο τον απερίσκεπτο Ίκαρο, παρά τον σώφρονα Δαίδαλο που, ως επιστήμων, έκανε τα περισσότερα σ' αυτόν τον εντελώς συναρπαστικό μύθο. Η πτητική τέχνη του Ικάρου προηγείται σταθερά της πτητικής επιστήμης του Δαιδάλου στη συνείδηση του κόσμου.

Ο Αντουάν ντε Σαιντ-Εξυπερύ δεν είναι από τους μεγαλύτερους γάλλους λογοτέχνες. Ωστόσο, το κενοτάφιό του υπάρχει στο Πάνθεο, για να θυμίζει το μυστηριώδη χαμό του καλού λογοτέχνη και απερίσκεπτου αεροπόρου, που πετώντας μόνος του με το αεροπλάνο του έπεσε κάπου στη Μεσόγειο το 1944, χωρίς ποτέ κανείς να μάθει το πώς και το γιατί χάθηκε ο συγγραφέας της *Γης των ανθρώπων* και

του *Μικρού πρίγκιπα*. Στο Πάνθεον βρίσκεται μάλλον ο αεροπόρος παρά ο λογοτέχνης.

Ο Καμίλο Σιενφουένκος, ένας πανέμορφος νεαρός, ο δεύτερος μετά τον Κάστρο τα πρώτα χρόνια της Κουβανικής Επανάστασης, χάθηκε πετώντας μόνος του με το αεροπλάνο του. Κανείς ποτέ δεν έμαθε αν το αεροπλάνο του Σιενφουένκος έπεσε στη στεριά ή στη θάλασσα, κάνοντας μια πολύ μικρή πτήση μέσα στην Κούβα. Η μόνη λογική ερμηνεία που βρήκαν τότε γι' αυτό το παράδοξο γεγονός ήταν πως το παλικάρι ανελήφθη εις ουρανούς. Χάθηκε στο διάστημα πετώντας κάθετα προς τα πάνω.

Οι κουβανοί χωρικοί θα αποφανθούν πως ο Σιενφουένκος ήταν Άγιος, γι' αυτό ανελήφθη εις ουρανούς. Σήμερα οι λαϊκοί Κουβανοί, οι εντελώς αδιάφοροι για κάθε επίσημο δόγμα, τον λατρεύουν σαν Άγιο μαζί μ' όλους τους Αγίους του καθολικισμού. Κι έτσι ο Σιενφουένκος θα γίνει ο πρώτος εξ επαναστατών και άθεων Άγιος της ιστορίας. Είναι ο λαός που κάνει τους αγίους. Η εκκλησία απλώς επικυρώνει μια απόφαση που ήδη πάρθηκε.

Θα ήθελα πολύ να δω τον Ίκαρο Άγιο της ορθοδοξίας. Αλλά πώς να κάνεις Άγιο ένα τόσο ανυπάκουο άνθρωπο, που αδιαφορεί για τους νόμους της φύσης, δηλαδή του Θεού για όσους πιστεύουν στο Θεό; Αυτός είναι ο φύσει επαναστάτης. Ένας άνθρωπος που αδιαφορεί για τη φυσική τάξη πραγμάτων και θέλει να φκιάξει τον κόσμο απ' την αρχή, θεωρώντας το Θεό, που έφκιαξε τον κόσμο μέσα σε έξι μέρες βιαστικά και τσαπατσούλικα, εντελώς άσχετο με τη λογική. Αν ο Θεός ήξερε τι έκαμνε όταν έκαμνε τον κόσμο, δεν θα έκαμνε και την κοινωνική αδικία, λέει ο Ετιέν Καμπέ. Και βάζοντας στη φαντασία του τα φτερά του Ικάρου οργανώνει στα γρήγορα στην Ικαρία μια υποδειγματικά κομουνιστική κοινωνία. Είναι η πρώτη φορά που η Ουτοπία του Τόμας Μορ θα περάσει τα όρια του σοσιαλισμού και θα κινηθεί προς τον κομουνισμό.

Ο Καμπέ θα μπορούσε να συμφωνήσει σε όλα και με τον Μπαμπέφ και με τον Μπλανκί, τους ακτιβιστές επαναστάτες, που θεωρούνται οι δημιουργοί του ριζοσπαστικού σοσιαλισμού, που θα ονομαστεί κομουνισμός. Ο Καμπέ πιστεύει πως η κοινοκτημοσύνη είναι κάτι τόσο λογικό και τόσο βαθιά ανθρώπινο, που αποκλείεται να μη δουλέψουν γι' αυτήν τουλάχιστον οι καλοί χριστιανοί.

Για τον Καμπέ η κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, η ίση κατανομή των αγαθών, η ίδρυση δημοσίων εστιατορίων, η επιβολή κανόνων για μια λιτή ένδυση, η δωρεάν δημόσια εκπαίδευση, είναι πράγματα λογικά και αυτονόητα τόσο από χριστιανικής όσο και από δημοκρατικής απόψεως. Για τον Καμπέ μόνο οι προκαταλήψεις των φθαρμένων

ανθρώπων της Ευρώπης εμπόδιζαν την εφαρμογή στην πράξη του σχεδίου του για μια ριζική αναμόρφωση της κοινωνίας. Στον ωραίο παρθένο κόσμο της ευσεβούς και δημοκρατικής Αμερικής, η ειρηνική κομουνιστική ιδέα του Καμπέ αποκλείεται να μην έβρισκε απήχηση. Φεύγει, λοιπόν, ο Καμπέ για την Αμερική και εκεί επιδίδεται με ζήλο στην ίδρυση κομουνιστικών κοινοβίων, κυρίως στις γαλλικές ακόμα τότε κτήσεις, τη Λουιζιάνα και τη Νέα Ορλεάνη.

Το πρώτο κοινόβιο που θα ιδρύσει το 1849 θα το βαφτίσει Ικαρία. Αλλά ο πληθυσμός της υπέροχης πόλης του Ικάρου δεν θα ξεπεράσει ποτέ τα 1800 άτομα. Αριθμός εντελώς ανεπαρκής για τα μεγάλα σχέδια αυτού του μεγάλου ιδεαλιστή, που επεχείρησε να κάνει κομουνιστική την Αμερική από τότε. Φυσικά, ο Καμπέ δεν ήξερε τίποτα ούτε για την «κρυφή γοητεία της μπουρζουαζίας», ούτε για τους γκάνγκστερ, ούτε, βέβαια, για τον Μακάρθυ. Απογοητευμένος ο καημένος θα πάρει τους 180 εναπομείναντες χριστιανοκομουνιστές και θα πάει να εγκατασταθεί στο Σαιντ Λούις για καλύτερα το 1856. Όμως, την ίδια χρονιά θα πεθάνει εκεί, ίσως απ' τον καημό του για την παταγώδη αποτυχία του χριστιανοκομουνισμού. Μαζί του θα εξαφανιστεί για πάντα και ο χριστιανοκομουνισμός.

Ο Τεοντόρ Ντεζαμύ (1803-1850), στενός φίλος και συνεργάτης του Καμπέ θα καταλάβει πως μια δόση μπαμπεφισμού, δηλαδή βίας, είναι απολύτως αναγκαία για την επιτυχία του κομουνισμού. Αλλά και αυτός θα αποτύχει παταγωδώς. Γιατί ήταν υλιστής. Και ο υλισμός ποτέ δεν είχε πέραση στις χριστιανικές μάζες. Ο Καμπέ παραήταν ιδεαλιστής για να μπορέσει να καταλάβει πως ο χριστιανισμός ταιριάζει γάντι στον καπιταλισμό, ο Ντεζαμύ παραήταν υλιστής για να μπορέσει να καταλάβει πως χωνεύεις καλύτερα όταν κάνεις το σταυρό σου πριν φας του σκασμού.

Πολύ καλύτερη τύχη θα έχει ο Λουί Μπλαν (1811-1882), με τον οποίο ο σοσιαλισμός αρχίζει να γίνεται ένα συγκροτημένο πολιτικό κίνημα και να ξεφεύγει από τα όρια της ουτοπίας. [Προσοχή στη σύγχυση που γίνεται συχνά με το συνομήλικό του ακτιβιστή επαναστάτη Λουί Μπλανκί (1805-1881)].

Ο Μπλαν όπως και ο Καμπέ ήταν κι αυτός κατηγορηματικά κατά της βίας. Όμως, δεν ήταν τόσο φανατικός χριστιανός. Κι αυτό θα τον προφύλαξε από την επιπόλαιη απαίτηση για την ταχεία εμφάνιση της άψογης χριστιανικής και κομουνιστικής δημοκρατίας εδώ και τώρα. Στο γνήσιο κοινωνικό χριστιανισμό, όπως και στο γνήσιο κοινωνισμό (σοσιαλισμό) φτάνεις βήμα βήμα, λέει ο Μπλαν. Αρκεί να πιστέψεις στην αξία και τη σημασία της χριστιανικής αλληλεγγύης, που βρίσκεται στον κρυφό πυρήνα κάθε παραλλαγής σοσιαλισμού.

Το σημαντικό, λέει ο Μπλαν, είναι το κράτος να εμποδίσει τον ανταγωνισμό, που κάνει τον ένα άνθρωπο να πέφτει σαν λύκος πάνω στον άλλο και να τον κατασπαράσσει. Ο ελεύθερος ανταγωνισμός είναι σύστημα εξόντωσης του ανθρώπου από τον άνθρωπο, λέει ο Μπλαν, ο εισηγητής δύο βασικών σοσιαλιστικών όρων, που εξακολουθούν να ισχύουν, «οργάνωση της εργασίας» και «δικαίωμα στην εργασία».

Την εργασία, λέει ο Μπλαν, πρέπει να την οργανώνει το κράτος με μια σειρά από μέτρα, όπως η εθνικοποίηση των τραπεζών, των ασφαλιστικών εταιριών, των σιδηροδρόμων και των ορυχείων. Μόνο έτσι εξασφαλίζεται το δικαίωμα στην εργασία. Και για να εξασφαλιστεί καλύτερα αυτό το βασικό και πρωταρχικό ανθρώπινο δικαίωμα, που εγγυάται την αξιοπρέπεια του εργαζόμενου, πρέπει το κράτος να δώσει χρήματα για να δημιουργηθούν όσο το δυνατόν περισσότεροι συνεταιρισμοί. Το κράτος θα παρακολουθεί τους συνεταιρισμούς μέχρι να πάρει πίσω τα δανεικά. Όταν όμως τα πάρει πρέπει να κάνει στην άκρη για να μπει στη θέση του η αυτοδιοίκηση κι αυτοδιαχείριση.

Στο εργασιακό σύστημα του Μπλαν και η ατομική ιδιοκτησία υπάρχει, και η ανισότητα υπάρχει, και ο καπιταλισμός υπάρχει. Αυτό που δεν υπάρχει είναι ο ανταγωνισμός. Δεν καταλαβαίνει ο Μπλαν πως χωρίς ανταγωνισμό ούτε ατομική ιδιοκτησία ούτε καπιταλισμός είναι δυνατό να υπάρξουν. Αυτός ο ουτοπικός σοσιαλισμός της «καλής θέλησης» υπάρχει μέχρι τις μέρες μας και λέγεται σοσιαλδημοκρατία.

Ωστόσο, ο Λουί Μπλαν ήταν απόλυτα ειλικρινής όταν έλεγε αυτά που έλεγε σε μια εποχή κατά την οποία η σκέψη του Μαρξ ήταν ακόμα κάτι το άγνωστο και η πάλη των τάξεων κάτι το ακατανόητο. Άλλωστε, πλήρωσε πολύ ακριβά την εντιμότητά του και την πίστη στις ιδέες του. Σ' όλη τη διάρκεια του καθεστώτος της λεγόμενης Δεύτερης Αυτοκρατορίας (του Λουδοβίκου Βοναπάρτη), από το 1848 μέχρι το 1870, για 22 ολόκληρα χρόνια θα ζει αυτοεξόριστος στο Λονδίνο παραδίδοντας μαθήματα γαλλικής γλώσσας για να ζήσει.

Το 1852 ένας μελετητής του καιρού εκείνου θα πει: «Το να μιλάς σήμερα για σοσιαλισμό είναι σαν να βγάζεις εσύ ο ίδιος τον επικήδειό σου». Αργότερα, το καθήκον να εκφωνούν οι ίδιοι τον επικήδειό τους θα περάσει στους κομουνιστές.

Και καλά αυτοί, αυτοί είναι άθεοι, τουλάχιστον επισήμως. Αμ, οι καημένοι οι σοσιαλιστές του περασμένου αιώνα, που δεν ήταν άθεοι; Παπάδες, αφήστε την πλάκα περί αθεΐας και τα τέτοια, αφού ξέρετε πως δεν είναι αυτή που σας φταίει. Τουλάχιστο την υποκρισία θα μπορούσατε να την αποφύγετε. Σας είναι δύσκολο να ομολογήσετε πως είστε μέρος του εκμεταλλευτικού συστήματος; Εγώ που σας αγαπώ σας λέω,

φυλάξτε τα γένια σας γιατί δεν τα βλέπω καλά. Τα βλέπω τρίχες να πέφτουν στο πάτωμα μία μία.

Από τον Μπλαν και μετά ο Ίκαρος θα ακούει τον επιστήμονα πατέρα του, τον Δαίδαλο. Όμως, τελικά, η κατάσταση θα γίνει πιο δαιδαλώδης.

6. Ρόμπερτ Όουεν, ο κομουνιστής βιομήχανος

Ένας «κομουνιστής» βιομήχανος είναι αυτός που θα ρίξει το περισσότερο νερό στο μύλο του μαρξισμού. Που ναι μεν δεν έχει αρχίσει ακόμα να αλέθει, αλλά με τον Όουεν μισομορφοποιείται σαν μισοεπιστημονική περί σοσιαλισμού άποψη. Η οποία τώρα μετατοπίζεται στην άκρη του περιθωρίου του μη επιστημονικού, του ουτοπικού σοσιαλισμού. Που μόνο οι μαρξιστές τον χαρακτηρίζουν έτσι, μη επιστημονικό, για να τον αντιδιαστέλλουν από το δικό τους επιστημονικό σοσιαλισμό. Ενώ οι μη μαρξιστές θεωρητικοί προτιμούν τον όρο «πρώιμος σοσιαλισμός» χωρίς, όμως, να λεν ποιος είναι ο ώριμος ή ο όψιμος σοσιαλισμός.

Πάντως ο Ρόμπερτ Όουεν (1771-1856) δεν είναι ούτε πρώιμος, ούτε ώριμος, ούτε όψιμος σοσιαλιστής αφού δεν είναι ακριβώς σοσιαλιστής, αλλά ένας πάρα πολύ ιδιόρρυθμος σοσιαλκαπιταλιστής, που θα γίνει απότομα κομουνιστής όταν πάει κάποτε στην Αμερική.

Πριν απ' όλα, ο Όουεν είναι ένας βιομήχανος «που κοιτάει τη δουλειά του». Και κοιτώντας την προσεχτικά διαπιστώνει πως στη βιομηχανία όλα παν καλύτερα όταν δεν αντιμετωπίζεις τους εργάτες σαν εξαρτήματα των μηχανών, όταν τους πληρώνεις όσο πιο καλά μπορείς γιατί σέβεσαι την ανθρώπινη υπόστασή τους και όχι γιατί σε πιέζουν τα συνδικάτα, όταν δεν χρησιμοποιείς παιδιά στο εργοστάσιό σου γιατί αρνείσαι να τα καταστρέψεις πριν καν μπουν στη ζωή, όταν αντιμετωπίζεις ολόκληρη την πόλη στην οποία βρίσκεται το εργοστάσιό σου σαν σύμμαχο στη δουλειά σου, όταν δεν έχεις συνέχεια στο μυαλό σου το κέρδος αλλά τη χαρά που δίνει η κοινωνική προσφορά, όταν χαίρεσαι στην προοπτική πως η ανάπτυξη της βιομηχανίας είναι δυνατό να εξαφανίσει τη φτώχεια, όταν μπαίνεις μπροστά στην οργάνωση του συνδικαλιστικού κινήματος όντας εργοδότης γιατί πιστεύεις πως ο συνδικαλισμένος εργάτης δουλεύει καλύτερα αν δεν φοβάται την απόλυση, όταν εμπιστεύεσαι το μυαλό σου περισσότερο από το Θεό και λες στους εργάτες πως η πίστη στο Θεό δεν κάνει καλό ούτε στη δουλειά, ούτε

στο συνδικαλισμό. Όλα αυτά τα έκανε ο Όουεν όταν ήταν μόνο ένας πολύ ιδιόρρυθμος βιομήχανος και όχι ακόμα ένας πολύ ιδιόρρυθμος κοινωνικός μεταρρυθμιστής.

Ο Όουεν είναι ο μόνος βιομήχανος στην ιστορία του καπιταλισμού που θα προκόψει πηγαίνοντας κόντρα στον καπιταλισμό όπως τον εννοούμε σήμερα. Και όταν εδραιώσει καλά τη θέση του ως διεθνούς επιπέδου κλωστοϋφαντουργός, θα πάει στην Αμερική για να κάνει κοινωνικά πειράματα εφαρμόζοντας στην πράξη έναν σοσιαλισμό, που βρίσκεται πολύ κοντά στον κομουνισμό του Μαρξ.

Αυτός ο υπέροχος Ουαλός, αρχίζοντας την καριέρα του σαν μάνατζερ σε κάποια βαμβακοβιομηχανία, θα γίνει ένας από τους πιο πλούσιους βιομηχάνους της Αγγλίας του καιρού εκείνου, εφαρμόζοντας τη συνεταιριστική ιδέα, της οποίας είναι ο πατέρας, κατ' αρχάς στην ίδια τη βιομηχανία του. Ήθελε να έχει μαζί του όσο το δυνατόν περισσότερους συνεταίρους.

Ο Όουεν ήταν ένας πολύ πραχτικός άνθρωπος και ο οικονομίστικος ουτοπικός σοσιαλισμός του δεν έχει σχέση με το γαλλικό πολιτικό ουτοπικό σοσιαλισμό, που φαίνεται να μην τον απασχολεί και τόσο. Ο Όουεν δεν ενδιαφέρεται για την πολιτική, ενδιαφέρεται για την οικονομία και αφήνει την πολιτική να βγει μέσα απ' αυτήν. Κάνει πριν από τον Μαρξ ό,τι και ο Μαρξ. Δουλεύει κατά κύριο λόγο στην οικονομική βάση και αφήνει το εποικοδόμημα να διαμορφωθεί σύμφωνα με τη βάση.

Ταυτόχρονα, όμως, δουλεύει και στο εποικοδόμημα σύμφωνα με το σχέδιό του για τη διαμόρφωση της οικονομικής βάσης της κοινωνίας και κοιτάει να δει πώς οι ιδέες επιδρούν στην οικονομική βάση. Εύκολα θα διαπιστώσει τελικά, όπως και ο Μαρξ μετά απ' αυτόν, πως δεν είναι οι ιδέες για τον κόσμο που φτιάχνουν τον κόσμο, είναι ο κόσμος που φτιάχνει τις ιδέες που έχουμε για τον κόσμο.

Ναι μεν ο Όουεν ξεκινά από αφετηρία διαφορετική από τη γαλλική, αλλά ούτε αυτός αντιλαμβάνεται πως η ρίζα του κακού δεν βρίσκεται στις κακές προθέσεις των άπληστων ανθρώπων, αλλά στο ιδιοκτησιακό σύστημα. Ο Όουεν είναι υπέρ της συλλογικής ιδιοκτησίας, αλλά όχι σε πλαίσια εθνικά ή διεθνή. Η κατά Όουεν συλλογική ιδιοκτησία περιορίζεται στα όρια ενός ελεύθερου συνεταιρισμού ελεύθερων ανθρώπων, που μπορούν να μπουν στο συνεταιρισμό ή να βγουν απ' αυτόν όποτε θέλουν. Μέσα σε ένα τέτοιο συνεταιριστικό σύστημα η ατομική ιδιοκτησία εξακολουθεί να υφίσταται σαν κοινωνικός θεσμός. Ο κομουνισμός του Όουεν δεν αφορά ολόκληρη την κοινωνία, περιορίζεται μόνο στους παραγωγικούς συνεταιρισμούς.

Ωστόσο, το ενδιαφέρον του στρέφεται κυρίως στους καταναλωτικούς

συνεταιρισμούς, στους οποίους δίνει πολύ μεγάλη έμφαση προκειμένου να αποφύγει όπως και ο Φουριέ το παρασιτικό εμπόριο, που ανεβάζει τις τιμές των προϊόντων.

Ο Όουεν είναι από τους πρώτους που θα καταλάβουν πως ο πληθωρισμός έχει σχέση και με την παραγωγή και με την κατανάλωση. Όταν παράγεις αλλά δεν πουλάς, γιατί οι υποψήφιοι αγοραστές δεν έχουν χρήμα να αγοράσουν αυτά που παράγεις, επέρχεται πληθωρισμός (περίσσεια) απούλητων εμπορευμάτων. Όταν οι υποψήφιοι αγοραστές έχουν χρήμα, ας πούμε από την αύξηση που πήραν πρόσφατα, αλλά στην αγορά δεν υπάρχουν εμπορεύματα για να μπορέσουν να κάνουν αγορές, επέρχεται και πάλι πληθωρισμός, αυτή τη φορά χρήματος. Στο σωστό και λειτουργικό καπιταλισμό πρέπει να υπάρχει πάντα ισορροπία ανάμεσα στην προσφορά και τη ζήτηση. Ο Όουεν προκόβει σαν βιομήχανος γιατί ελέγχει σχολαστικά την καλή λειτουργία του νόμου της προσφοράς και της ζήτησης.

Ο ουτοπικός σοσιαλισμός του Όουεν έχει διαφορετική αφετηρία από το γαλλικό. Στην πρωτοπόρα καπιταλιστικά Αγγλία, τον καιρό του Όουεν η βιομηχανία έχει ήδη αναπτυχθεί, ενώ στη Γαλλία είναι ακόμα υπανάπτυκτη. Στην Αγγλία η μεγάλη δυστυχία που θα προκαλέσει η βιομηχανική επανάσταση έχει ήδη περιοριστεί κάπως με τον ταχύτατα αναπτυσσόμενο συνδικαλισμό, ενώ στη Γαλλία επικρατεί το πλήρες χάος σε όλα τα επίπεδα κοινωνικής οργάνωσης. Ο συνδικαλισμός είναι άγνωστη υπόθεση στη Γαλλία τον καιρό του Όουεν. Οι γάλλοι εργάτες πολιτικολογούν πολύ και τα περιμένουν όλα από την πολιτική, οι άγγλοι εργάτες συνδικαλίζονται με ζήλο και τα περιμένουν όλα από τους συνδικαλιστές. Το Εργατικό Κόμμα έχει βαθιές ρίζες στην Αγγλία και τούτο άσχετα με την κατοπινή του εξέλιξη.

Βέβαια, ο πεζογράφος-καταγραφέας της αγγλικής καπαταλιστικής αθλιότητας Κάρολος Ντίκενς (1812-1870) είναι μεταγενέστερος κατά μία γενιά του Ρόμπερτ Όουεν, όμως στα μυθιστορήματά του *Δαβίδ Κόπερφιλντ* και *Όλιβερ Τουίστ* διαγράφεται ήδη μια πρόθεση οργανωμένης αντίδρασης και αντίστασης στην αθλιότητα. Ο Ντίκενς ανταμετωπίζει τη φτώχεια σαν κοινωνικό δεδομένο, άσχετο από τη θεϊκή πρόθεση. Τουλάχιστον επ' αυτού η επίδραση που δέχεται από τον εργατισμό (ουθριερισμό) αλλά και από τον Όουεν είναι φανερή.

Ο γαλλικός ουτοπικός σοσιαλισμός έχει τη γοητεία που έχουν όλες οι καινοφανείς κοινωνικές θεωρίες, ενώ ο τυπικά αγγλικός ουτοπικός σοσιαλισμός του Όουεν είναι ξερός, πραχτικός, πραγματιστικός, οικονομίστικος. Αλλά τόσο εντυπωσιακός στην πράξη, που οι όροι σοσιαλισμός και οουενισμός θα γίνουν συνώνυμα για πολλά χρόνια. Τα πράγ-

ματα, όμως, θα αλλάξουν μετά την παταγώδη αποτυχία των κομουνιστικών πειραμάτων του Όουεν στην Αμερική. Στην Αγγλία ο Όουεν εμφανίζεται πιο συντηρητικός και ό,τι κάνει το κάνει με σεβασμό σε όλες τις αγγλικές παραδόσεις, εκτός από τις δύο σοβαρότερες, την πίστη στο Θεό και στην οικογένεια. Και τότε αρχίζουν τα προβλήματα.

Ο Όουεν δεν δηλώνει ακριβώς άθεος, λέει όμως πως ο Θεός του χριστιανισμού είναι πλέον ξεπερασμένος και ένας Θεός πιο ορθολογιστικός και καλύτερα προσαρμοσμένος στη βιομηχανική εποχή πρέπει να πάρει τη θέση του. Ο Θεός, κατά τον Όουεν, οφείλει να βοηθάει κι αυτός στην αύξηση της παραγωγικότητας ενώ οι παπάδες πρέπει να μπουν επιτέλους στην παραγωγή για να γίνουν κι αυτοί χρήσιμοι στην κοινωνία άνθρωποι.

Υπέρτατο Ον αυτόν τον καιρό στην Αγγλία είναι η βιομηχανία. Και ό,τι κάνει καλό στη βιομηχανία κάνει καλό και στο Θεό. Με μια κάποια δυσκολία ο αθεϊσμός του Όουεν θα γίνει τελικά ανεκτός. Είναι πετυχημένος βιομήχανος. Και εφόσον είναι πετυχημένος σημαίνει πως τον βοήθησε ο Θεός, άσχετα αν ο ίδιος δεν το κατάλαβε.

Εκτός από τον παραδοσιακό Θεό, την ανάπτυξη της βιομηχανίας την εμποδίζει και η παραδοσιακή οικογένεια, το φυτώριο των προκαταλήψεων και των συντηρητικών ιδεών, λέει ο Όουεν και επιτείνει τη δυσαρέσκεια των Τόριδων. Πρέπει, λοιπόν, να αναδιοργανωθεί κι αυτή, λέει ο Όουεν. Που εξελίσσεται σε κοινωνικό αναμορφωτή, από αναμορφωτής του εργοστασιακού-εργασιακού συστήματος που ήταν στην αρχή.

Στο τέλος της μακράς ζωής του θα κατασκευάσει και μια δικής του εμπνεύσεως θρησκεία και θα πεθάνει πανευτυχής και ένδοξος, σε ηλικία 85 ετών. Όλος ο κόσμος στην Ευρώπη και στην Αμερική μιλάει για το «μεγάλο Όουεν» κι αυτή είναι η μεγάλη χαρά ενός υπέργηρου βιομηχάνου, που δεν ενδιαφέρθηκε ποτέ για το προσωπικό του όφελος, δείχνοντας με την ίδια του τη συμπεριφορά σαν βιομήχανος τη σχεδόν μεταφυσική του πίστη στη βιομηχανία, που επρόκειτο να σώσει τον κόσμο, όπως πίστευε. Δεν τον έσωσε. Αλλά αυτή είναι μια άλλη ιστορία, άσχετη με το μεγάλο πάθος του Όουεν για τη βιομηχανία.

Χάρη στην αδιάκοπη ανάπτυξη της βιομηχανίας κάποτε ο πλούτος θα είναι τόσο μεγάλος, που οι επιθυμίες του καθένα θα εκπληρώνονται αμέσως, λέει ο Όουεν, ένας ανθρωπιστής καπιταλιστής, που αντλεί τον ανθρωπισμό του αποκλειστικά από την πίστη του στη βιομηχανική ανάπτυξη. Για τον Όουεν ο παλιός κόσμος, ο ανήθικος, ο εγκληματικός, ο διεφθαρμένος, ο άπληστος, ο γεμάτος άγνοια και θρησκευτικές προκαταλήψεις, σύντομα θα είναι ένα παρελθόν, που κανείς δεν θα θέλει να θυμάται. Η βιομηχανική ανάπτυξη θα εξαφανίσει όλα αυτά τα δεινά.

Δεν τα εξαφάνισε. Αλλά αυτό είναι άσχετο με τον ιδεαλισμό ενός όμορφου ανθρώπου, που λάτρευε τους ανθρώπους.

Όταν διαβάζεις κείμενα του Όουεν είναι σαν να ακούς έναν παπά που κηρύσσει το νέο ευαγγέλιο. Θα πέσει τραγικά έξω αυτός ο ονειροπόλος στις προβλέψεις του για τις απελευθερωτικές δυνατότητες του Κεφαλαίου, που μπορεί να τα κάνει όλα από μόνο του· όμως, μέσα στον άκρατο ιδεαλισμό του θα επισημάνει με απίστευτη οξυδέρκεια τις απελευθερωτικές για τον άνθρωπο δυνατότητες του καπιταλισμού και θα δώσει έτσι την ευκαιρία στον Μαρξ να σκεφτεί πάνω στους λόγους που μπλοκάρουν το σύστημα και το Κεφάλαιο δεν μπορεί να παίξει το ρόλο που επιφυλάσσει γι' αυτό ο ιεραπόστολος της βιομηχανικής επανάστασης Ρόμπερτ Όουεν.

Με τον καιρό ο Όουεν, συγκρίνοντας το δικό του ανθρωπιστικό καπιταλισμό με τον άλλο που υπάρχει γύρω του, θα καταλήξει σε μια γενικότερη θεωρία για τον άνθρωπο και τη μοίρα του, που έχει τρία σκέλη. Πρώτο σκέλος: ο χαρακτήρας του ανθρώπου δεν εξαρτάται από τον ίδιο αλλά από το κοινωνικό περιβάλλον. Τόσο ο εγωισμός όσο και η αντικοινωνική επιθυμία για κέρδος, αφού δεν είναι σύμφυτες στον άνθρωπο ιδιότητες μπορούν να εξαλειφθούν με την κατάλληλη εκπαίδευση, που πρέπει όμως να αρχίσει από πολύ νωρίς, από το νηπιαγωγείο. Ο Όουεν θα φτιάξει νηπιαγωγεία στο εργοστάσιό του για να μαθαίνουν τα παιδιά από μωρά να μην αγαπούν τον πλούτο και να μην τον κρατούν για τον εαυτό τους όταν τυχαίνει να τον έχουν. Εξυπακούεται πως στην αγγλική παραλλαγή του οουενισμού η ατομική ιδιοκτησία υπάρχει, δεν καταργείται. Στην αμερικανική όμως παραλλαγή καταργείται.

Δεύτερο σκέλος: ό,τι κάνει ο άνθρωπος αποσκοπεί στην προσωπική του ευτυχία. Αλλά κανείς δεν μπορεί να είναι ευτυχισμένος όταν οι άλλοι γύρω του δυστυχούν. Συνεπώς, όταν βοηθούμε τους άλλους βοηθούμε τους εαυτούς μας στην πιο απόλυτη κυριολεξία. Εδώ ο Όουεν προετοιμάζει το σοσιαλυπαρξισμό του Σαρτρ.

Τρίτο σκέλος: καμιά κοινωνία δεν μπορεί να αλλάξει αν τα παιδιά από πολύ μικρά, από το νηπιαγωγείο, δεν δεχτούν την επίδραση καλών δασκάλων μέσα σε ένα εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα, που θα φροντίζει να κάνει καλούς ανθρώπους όλους τους πολίτες. Τούτες οι απόψεις του Όουεν όχι για την ηθική, αλλά για την κοινωνική αξία και σημασία της παιδαγωγικής είναι απίστευτα προωθημένες για την εποχή του.

Ο οουενισμός δεν είναι συγκροτημένο σύστημα. Ο Όουεν δεν είναι θεωρητικός και δυσκολεύεται να βάλει σε τάξη τη σκέψη του. Αυτοσχεδιάζει αδιάκοπα, αλλά πάντα προς την ίδια κατεύθυνση: την πίστη στην

απελευθερωτική για το φτωχό και δυστυχισμένο άνθρωπο βιομηχανική ανάπτυξη.

Το 1825 (πέμπτο έτος της Ελληνικής Επανάστασης, έτσι για να μη χανόμαστε στον ιστορικό χρόνο) ο Ρόμπερτ Όουεν θα πάει στην Αμερική και θα αγοράσει στην Ιντιάνα 150.000 στρέμματα γης. Εκεί θα οργανώσει ένα πρότυπο κομουνιστικό κοινόβιο, που θα το ονομάσει Νέα Αρμονία.

Η δυσαρμονία στη Νέα Αρμονία θα εμφανιστεί όταν αρχίσουν οι περί Θεού συζητήσεις. Ο Όουεν δεν αγαπάει καθόλου το χριστιανισμό και δεν θέλει τα παιδάκια της Νέας Αρμονίας να μεγαλώνουν με το παλιό σύστημα αρμονίας, το βασισμένο στην παιδαγωγική μέθοδο του καρότου και του μαστιγίου διά της οποίας ο εκπαιδευτής μετατρέπει σε ζώο τσίρκου το λαγό που λατρεύει το καρότο. Επειδή ο λαγός είναι αδύνατο να αποφύγει τον πειρασμό του καρότου, κάθε φορά που το πλησιάζει τρώει και μια στ' αυτιά. Κι έτσι κάποτε μαθαίνει να κάνει αυτό ακριβώς που θέλει ο εκπαιδευτής. Οι παπάδες, λέει ο Όουεν, μας έχουν κάνει λαγούς. Ενώ μας δείχνουν συνέχεια το καρότο που λέγεται παράδεισος, μας βαρούν διαρκώς στ' αυτιά με το μαστίγιο που λέγεται κόλαση.

Τελικά στη Νέα Αρμονία θα νικήσει ο χριστιανισμός και ο Όουεν θα αφήσει τους λαγούς λεύτερους στα 150.000 στρέμματα της Νέας Αρμονίας. Απτόητος παρά ταύτα θα επιστρέψει στην Αγγλία για να ιδρύσει πολλά νέα μικρά κομουνιστικά κοινόβια, στα οποία όλα είναι κοινά εκτός από τις γυναίκες. Πάντως, σ' αυτά τα κοινόβια, δεν μπαίνει πρόβλημα γάμου παραδοσιακού τύπου και το διαζύγιο είναι υπεραυτόματο.

Η μεγάλη καινοτομία που εισάγει τώρα (1832) ο Όουεν στο σύστημά του είναι η Ανταλλακτική Τράπεζα Εργασίας. Σ' αυτές τις τράπεζες δεν υπάρχει χρήμα με την τρέχουσα έννοια. Ειδικοί υπάλληλοι έρχονται στη δουλειά και εκτιμούν την παραγωγή με βάση την αξία των πρώτων υλών και το χρόνο που καταναλώθηκε για την κατασκευή του κάθε κομματιού και δίνουν στον παραγωγό ένα μάτσο χαρτιά. Το καθένα αντιπροσωπεύει μια εργατοώρα. Με τα χαρτιά αυτά ο παραγωγός, όταν θέλει να αγοράσει πράγματα από ένα άλλο παραγωγό πηγαίνει στην οουενική τράπεζα και τα ανταλλάσσει με άλλα χαρτιά, που αντιπροσωπεύουν άλλα εμπορεύματα. Εν καιρώ πηγαίνει και παίρνει τα εμπορεύματα από την αποθήκη του παραγωγού. Μπορεί μάλιστα και να τα προαγοράσει.

Με τον τρόπο αυτό καταργείται ο μεσάζων έμπορας και οι συναλλαγές γίνονται απ' ευθείας μεταξύ παραγωγών. Λιγάκι πολύπλοκο το σύστημα, αλλά το εμπορικό κέρδος πράγματι καταργείται. Ο Όουεν επιτέλους εξαφάνισε τον έμπορα! Αλλά μόνο στα όρια του χωριού. Ούτε

εθνικό ούτε, πολύ περισσότερο, διεθνές εμπόριο μπορεί να γίνει με το οουενικό σύστημα ανταλλαγών.

Στην αμερικανική Νέα Αρμονία ο Ρόμπερτ Όουεν θα χάσει το 80% της περιουσίας του. Αλλά το 20% που απομένει αντιστοιχεί σε τόσο πολλά χρήματα που φτάνουν και περισσεύουν για όλες τις τράπεζες και τα κοινόβια που θα ιδρύσουν οι οπαδοί του στην Αγγλία. Όμως, πού να βρει τόσο πολλούς μη χριστιανούς κοινοβιακούς;

Τελικά όλα τα οουενικά κοινόβια θα πεθάνουν μαζί του το 1858. Πάντως το πείραμα άξιζε τον κόπο. Ο Όουεν θα αποδείξει στην πράξη πως το Κεφάλαιο καθεαυτό δεν είναι κακό· κακή είναι η ατομική ιδιοκτησία.

Αυτός ο απουδαίος άνθρωπος ήταν ένας βιομήχανος που ποτέ δεν θα τον εκτελούσε ούτε η 17η Νοέμβρη ούτε κάποια άλλη ανάλογη «φιλανθρωπική» οργάνωση. Γι' αυτό και μόνο το λόγο του αξίζει κάθε τιμή, αυτού του αρχικαπιταλίστα προδρόμου του Μαρξ, που του έδειξε με ενάργεια και σαφήνεια τα αδιέξοδα στα οποία είναι εκ κατασκευής εγκλωβισμένος ο καπιταλισμός.

Δεν σου χρειάζονται πολλά για να είσαι σοσιαλιστής. Μόνο αγάπη για τον άνθρωπο. Ακόμα και ένας βιομήχανος μπορεί να είναι σοσιαλιστής. Άλλωστε βιομήχανος ήταν και ο Ένγκελς. Ο σοσιαλισμός δεν είναι μόνο για τους φτωχούς, είναι κυρίως για τους τίμιους. Άλλωστε, είναι πολλοί οι φτωχοί που δέχονται τη φτώχεια τους σαν τιμωρία εκ Θεού, τρέχα γύρευε για ποιο δικό τους ή προγονικό αμάρτημα. Ίσως και για το προπατορικό αμάρτημα. Ο Όουεν, ο μεγάλος ανθρωπιστής, δεν ήταν τυχαία εχθρός του χριστιανισμού.

7. Άνταμ Σμιθ και Ντέιβιντ Ρικάρντο

Ο Άνταμ Σμιθ (1723-1790), ο σκοτσέζος δημιουργός της επιστήμης της πολιτικής οικονομίας, δεν είχε καμιά πρόθεση να γίνει οικονομολόγος. Έγινε, ωστόσο, χωρίς να το καταλάβει, μέσα από τη μελέτη των ηθικών προβλημάτων, που τον απασχολούσαν επίμονα σ' όλη του τη ζωή. Διαπρεπής εκπρόσωπος του αγγλικού Διαφωτισμού ο Άνταμ Σμιθ, φίλος του Βολταίρου και του Χιούμ, αναρωτιέται από πού άραγε να αντλεί ο άνθρωπος την επίγνωση του καλού, που δεν την έχουν τα ζώα, και την ικανότητα να μην είναι ηθικά ουδέτερος, όπως η πέραν του καλού

και του κακου μονιμως ευρισκομενη φυση, στην οποια ωστοσο ανηκει και ο άνθρωπος. Από κάπου πρέπει να την αντλεί, αν δεν την αντλεί από το Θεό, με τον οποίο ο Άνταμ Σμιθ δεν τα είχε και τόσο καλά όπως, άλλωστε, όλοι οι διαφωτιστές. Εφόσον η λογική είναι αυτή που ξεχωρίζει το ζώο άνθρωπος από τα κυρίως ειπείν ζώα και τη φύση γενικότερα, η ηθική πρέπει να έχει σχέση με τη λογική και όχι με την πίστη στο Θεό.

Στο έργο του *Θεωρία των ηθικών αισθημάτων* (1759) ο Άνταμ Σμιθ επιχειρεί να εξηγήσει την καταγωγή του καλού με τον ψυχολογικό μηχανισμό της συμπάθειας. Συμπαθώ σημαίνει βάζω τον εαυτό μου στη θέση ενός άλλου, φαντάζομαι τον εαυτό μου να πάσχει στη θέση κάποιου άλλου, που πράγματι πάσχει. Όσοι δεν μπορούν να συμπάσχουν με τον πάσχοντα συμπαθώντας τον χωρίς να πάσχουν, δεν είναι σε θέση να καταλάβουν τι σημαίνει πάθημα αν δεν πάθουν οι ίδιοι. Και, βέβαια, δεν είναι και τόσο λογικό να παθαίνεις για να μαθαίνεις, όπως τα παιδιά, αφού μπορείς να μάθεις συμπάσχοντας με τους πάσχοντες, πάσχοντας φαντασιακά και εκ του ασφαλούς.

Ένας «αμερόληπτος παρατηρητής» θα μπορούσε να μου πει πότε είμαι καλός και πότε κακός, στην περίπτωση που δεν διαθέτω την αναγκαία λογική για να το καταλάβω μόνος μου. Ακόμα καλύτερα αν ο «αμερόληπτος παρατηρητής» είναι ο «ιδανικός παρατηρητής». Και, βέβαια, πιο ιδανικός παρατηρητής από την ίδια μου τη συνείδηση δεν θα μπορούσε να υπάρξει, αφού με «κοιτάει» από μέσα. Αρκεί να μπορώ να βλέπω εγώ ο ίδιος τον εαυτό μου με τα μάτια του «ιδανικού παρατηρητή», που με προσέχει συνεχώς και με ελέγχει αδιάκοπα, προκειμένου να μην αρχίσω τους βλαπτικούς για τον εαυτό μου παραλογισμούς. Μπορώ να σκοτώσω, αλλά δεν το κάνω όταν σκέφτομαι λογικά βάζοντας τον εαυτό μου στη θέση αυτού που σκότωσα. Μπορώ να κλέψω, αλλά δεν το κάνω όταν σκέφτομαι την τιμωρία στην περίπτωση που με συλλάβουν. Κατά τον Άνταμ Σμιθ, ο φόβος φυλάει τα έρημα. Και φόβο δεν είναι δυνατό να νιώσω αν δεν μπορώ να συμπάσχω, να πάσχω φαντασιακά πριν πάθω πραγματικά.

Αν βάλω το δικαστή στη θέση του «ιδανικού παρατηρητή» του Καλού και του Κακού θα έχω μια ιδανική δικαιοσύνη. Αν βάλω τον έμπορο στη θέση του «ιδανικού παρατηρητή» της αγοράς θα έχω ένα τέλειο εμπόριο. Και αν βάλω στη θέση του «ιδανικού παρατηρητή» την κρατική εξουσία, αυτή δεν μπορεί παρά να παρατηρεί με λογική επάρκεια τα άλλα κράτη ώστε να μην καταφεύγει εύκολα στον παραλογισμό του πολέμου.

Αυτό που κυρίως εμποδίζει την καλή λειτουργία της λογικής, συνε-

πώς και της ηθικής, είναι η οικονομία. Ο Άνταμ Σμιθ, ένας ιδιοφυής άνθρωπος που βαδίζει θαρραλέα και με μεγάλα βήματα σε εντελώς άγνωστα μονοπάτια, εντοπίζει την πέτρα του ηθικού σκανδάλου στην οικονομία. Αλλά δεν απογοητεύεται. Όπως όλοι οι διαφωτιστές είναι σκανδαλωδώς αισιόδοξος. Και πιστεύει με πάθος στην αξία της λογικής. Είναι η δύναμη της λογικής που κάνει την ιστορία να κινείται καθώς αλλάζουν οι τρόποι της οικονομικής συμπεριφοράς του ανθρώπου, πάντα σύμφωνα με τη λογική, που αποκλείεται να πηγαίνει κόντρα στην ανθρώπινη φύση. Έτσι, το κυνήγι δίνει τη θέση του στην πιο λογική νομαδική κτηνοτροφία, η οποία είναι λογικό να δίνει τη θέση της στη γεωργία, η οποία είναι λογικό να δίνει τη θέση της στο εμπόριο. Αυτά είναι τα κατά Άνταμ Σμιθ τέσσερα στάδια της ανάπτυξης της οικονομίας μέσα από τη διαφοροποίηση προς το λογικότερο της οικονομικής συμπεριφοράς του ανθρώπου.

Ωστόσο, όταν ο ηθικολόγος Σμιθ ξεχνάει τον οικονομολόγο ξεχωρίζει το πρώτο στάδιο, το κυνηγητικό, που αν και λιγότερο λογικό είναι πιο ηθικό. Στην πρωτόγονη κοινωνία των κυνηγών οι ικανοί και οι άξιοι αποχτούν προνόμια με τρόπο αυτόματο, χάρη στις αυταπόδεικτες και καθημερινά δοκιμαζόμενες ικανότητές τους. Στις άλλες τρεις μορφές κοινωνικής οργάνωσης, που κυριαρχούνται από το θεσμό της ατομικής ιδιοκτησίας, υπεισέρχεται ο παράγων τύχη και η «καθαρή» φυσική ιεραρχία αρχίζει να μπερδεύεται.

Μ' άλλα λόγια, η οικονομική ανισότητα για τον Σμιθ είναι πρόβλημα τύχης. Αλλά και ικανοποίησης κάποιων αναγκών που δεν έχουν σχέση με τη λογική. Οι στρατιωτικοί εξοπλισμοί, για παράδειγμα, οι δαπάνες για διάφορες μη αναγκαίες τελετές αλλά και η σπατάλη πλούτου για επίδειξη, για γόητρο όπως θα λέγαμε σήμερα, δημιουργούν πολλά μπερδέματα στην καλή λειτουργία της λογικής, συνεπώς και της οικονομίας, που είναι μια υπόθεση αυστηρά λογική, συνεπώς και ηθική, αφού η ηθική εδράζεται στη λογική. Αν στραβώσει η λογική της οικονομίας στραβώνει και η ηθική της κοινωνίας και όλα παν κατά διαβόλου.

Ευτυχώς που υπάρχει και το εμπόριο, που χαρακτηρίζει το τέταρτο και σημαντικότερο στάδιο ανάπτυξης της κοινωνίας. Ο εμπορικός ανταγωνισμός επαναφέρει στην τάξη μια αγορά που ενδέχεται να μπατάρει προς τη μεριά του παραλόγου εξαιτίας της ασυνειδησίας και της ανηθικότητας κάποιων εμπόρων με ανεπαρκή λογική, πράγμα που δεν τους επιτρέπει να καταλάβουν πως αν ζημιώσει η αγορά στο σύνολό της θα ζημιώσουν και οι ίδιοι, δεδομένου ότι αποτελούν μικρά τμήματα της μεγάλης αγοράς, που εμπεριέχει όλους τους εμπόρους.

Ο Σμιθ δεν κάνει λόγο για βιομηχανία. Στον καιρό του δεν υπήρχε

βιομηχανία. Ο Σμιθ ζει στην προβιομηχανική εποχή, κατά την οποία η περισσότερο προσοδοφόρα οικονομική ενασχόληση είναι το εμπόριο. Αυτό τον καιρό η αστική τάξη δεν είναι ακόμα κυρίαρχη. Όμως, ανέρχεται συνεχώς διότι ασχολείται κατ' ανάγκην με το εμπόριο, με το οποίο απαξιούν να ασχοληθούν οι φεουδάρχες. Ο Άνταμ Σμιθ κατάφερε να δώσει κύρος και αξιοπρέπεια στο εμπόριο, που θεωρούνταν ανάξιο για άρχοντες. Το γεγονός και μόνο πως μπόρεσε να παραμερίσει τις προκαταλήψεις και να κατανοήσει τη σημασία που είχε το εμπόριο στις περιπεπλεγμένες συνθήκες της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό, κάνει τον Άνταμ Σμιθ τον πρώτο σοβαρό υπερασπιστή της αστικής τάξης στα πρώτα, τα πιο δύσκολα και πιο πολύπλοκα στάδια της οικονομικής της ανάπτυξης.

Η βιομηχανική ανάπτυξη θα επιταχυνθεί με επενδύσεις στην παραγωγή των συνεχώς αυξανόμενων κερδών των εμπόρων. Όπως θα δείξει ο Μαρξ, που αρχίζει τη μελέτη του Κεφαλαίου από το εμπόρευμα, η καπιταλιστική οικονομία είναι εμπορευματική. Ο βιομήχανος παράγει για να πουλήσει και όχι για να ικανοποιήσει κοινωνικές ανάγκες, που λίγο τον ενδιαφέρουν αν δεν τον αφορούν προσωπικά. Τούτη τη σχεδόν μεταφυσική προσήλωση στο εμπόρευμα καθεαυτό ο Μαρξ την ονομάζει «φετιχισμό του εμπορεύματος».

Από την αρχή του 16ου μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα ο μερκαντιλισμός (η εμποριοκρατία) κυριαρχεί. Ο μερκαντιλισμός, όμως, δεν είναι παρά οικονομικός εθνικισμός. Το κράτος εδώ νοείται σαν μια μεγάλη επιχείρηση που ελέγχει την κρατική οικονομία διά των τελωνείων, ευκολύνοντας τις εξαγωγές και δυσκολεύοντας τις εισαγωγές με τέτοιον τρόπο ώστε στο ισοζύγιο πληρωμών, τη σχέση ανάμεσα στο τι πληρώνει ένα κράτος για να εισάγει εμπορεύματα και στο τι εισπράττει από τις εξαγωγές των δικών του εμπορευμάτων, να υπάρχει πάντα ένα πλεόνασμα, που μένει στο κράτος με τη μορφή χρυσού ή αργύρου. Το καλό και πλούσιο κράτος είναι ένας καλός έμπορας, όχι ένας καλός παραγωγός.

Ναι, αλλά το φιλελεύθερο εμπόριο προϋποθέτει αγορά ελεύθερων ιδιωτών και όχι αυταρχικό κράτος τελωνειακών, που ρυθμίζουν τη ροή των εμπορευμάτων στα σύνορα. Το κράτος πρέπει να φροντίζει για τη διεύρυνση της αγοράς προσθέτοντας σ' αυτήν νέα εδάφη, όχι για τη λειτουργία της. Όσο πιο μεγάλη είναι η αγορά τόσο διευρύνονται οι συναλλαγές και άρα τόσο μεγαλύτερος πλούτος σωρεύεται στους ιδιώτες εμπόρους. Ένα μέρος του ιδιωτικού πλούτου περνάει από τους ιδιώτες στο κράτος διά του φορολογικού μηχανισμού. Αυτό σημαίνει πως όσο πλουτίζουν οι ιδιώτες, τόσο πλουτίζει και το κράτος από την είσπραξη

των συνεχώς αυξανόμενων φόρων. Που όσο πιο πολλοί είναι, τόσο πιο ισχυρό γίνεται το κράτος. Που όσο πιο ισχυρό γίνεται, τόσο πιο ικανό καθίσταται για περαιτέρω διεύρυνση της αγοράς. Και πάει λέγοντας. Κάπως έτσι σκέφτεται ο αισιόδοξος Άνταμ Σμιθ. Κάπως έτσι σκέφτονται και οι σημερινοί φιλελεύθεροι.

Κι έτσι, από το ατομικό εισόδημα φτάνουμε στο εθνικό εισόδημα. Ο όρος «εθνικό εισόδημα» είναι του Άνταμ Σμιθ. Το βασικό έργο, που θα κάνει ένδοξο τον ηθικολόγο που θα γίνει ο πρώτος σοβαρός οικονομολόγος της αστικής τάξης, έχει το σημαδιακό τίτλο *Έρευνα για τη φύση και τα αίτια του πλούτου των εθνών*. Θα εκδοθεί το 1776, θα μεταφραστεί στις κυριότερες ευρωπαϊκές γλώσσες και θα προκαλέσει κατάπληξη και θαυμασμό. Το 1787 ο διεθνώς γνωστός τώρα πλέον Άνταμ Σμιθ θα γίνει πρύτανης του πανεπιστημίου της Γλασκόβης.

Η διεθνής φήμη του είναι δικαιολογημένη. Για πρώτη φορά κάποιος επισημαίνει τη σχέση ανάμεσα στον ιδιωτικό και το δημόσιο πλούτο. (Το κράτος πρέπει να μερμνά για τον ιδιωτικό πλούτο αν θέλει να είναι πλούσιο). Για πρώτη φορά το δημόσιο συμφέρον ταυτίζεται με το ιδιωτικό και αντιστρόφως. Το προσωπικό και το κοινωνικό γίνονται συναρτημένες έννοιες και το κράτος παύει να είναι ένας αυταρχικός εξουσιαστικός μηχανισμός, που λειτουργεί κατά πώς θέλουν οι φεουδάρχες, που κάποτε άφησαν το εμπόριο στα χέρια των κατοίκων των μπούργκος, όπως λέγονται οι τενεκεδομαχαλάδες που ξεφυτρώνουν γύρω από τα φέουδα. Μπουρζουάς είναι ο κάτοικος του μπούργκος, ο γυρολόγος, ο έμπορος, και στη συνέχεια ο μεγαλέμπορος, που σωρεύει χρήμα για να γίνει σε λίγο βιομήχανος και να εκτοπίσει το βιοτέχνη του Μεσαίωνα.

Βέβαια, η αγορά από την οποία διά του εμπορίου θα ξεπηδήσει σε λίγο το εργοστάσιο εμφανίζει μια κάποια αταξία κι αυτό το ξέρει καλά ο Άνταμ Σμιθ. Όμως, δεν ανησυχεί καθόλου. Ένα «αόρατο χέρι», όπως λέει, συντονίζει τα πάντα στην αγορά. Οι νόμοι της αγοράς επιβάλλουν τη λογική τους στους πάντες. Κι όποιος αρνείται να συμμορφωθεί, κακό του κεφαλιού του.

Για το πλεοναστικό ισοζύγιο πληρωμών, εκτός από τους ντόπιους εμπόρους φροντίζει και η αποικιοκρατία, που αναπτύσσεται συνεχώς και περισσότερο. Από τις αποικίες εισάγονται στις μητροπόλεις φτηνές πρώτες ύλες, που μεταποιούνται σε προϊόντα τα οποία εξάγονται σε άλλες χώρες. Κι έτσι, με την αποικιοκρατία, το ισοζύγιο πληρωμών γίνεται αυτομάτως πλεοναστικό για την αποικιοκρατική χώρα. Η Δύση πλουτίζει ενώ η οικονομία των ιθαγενών στις αποικίες κρατιέται σκόπιμα καθηλωμένη σε πρωτόγονα επίπεδα μην τυχόν και αντιστραφεί η ροή των εμπορευμάτων και οι «πρωτόγονοι» αρχίσουν να πουλούν στους

«πολιτισμένους» ακριβά πράγματα φκιαγμένα επί τόπου με τις δικές τους φτηνές πρώτες ύλες. Όχι μία χάντρα ένα όπλο, αλλά ανταλλαγή με σωστό νόμισμα στη σωστή τιμή, όπως γίνεται στο εξαγωγικό εμπόριο ανάμεσα σ' όλα τα πολιτισμένα κράτη.

Ο ηθικός και συνεπώς κοινωνικός χαρακτήρας που αποδίδει στην οικονομία ο Άνταμ Σμιθ καθώς και η πληρέστερη κατανόηση της σημασίας του εμπορεύματος στην ανάπτυξη της αγοράς των ιδιωτών πρώτα και των κρατών μετά, θα αποδειχτούν έννοιες ιδιαίτερα χρήσιμες στον Μαρξ, που χρωστάει πολλά σ' αυτόν τον Σκοτσέζο.

Ο Ντέιβιντ Ρικάρντο (1772-1823), ήταν γόνος πλούσιας οικογένειας εβραίων χρηματιστών από το Άμστερνταμ της Ολλανδίας, που είχε μεταναστεύσει στο Λονδίνο. Όπως όλοι οι ασχολούμενοι με την οικονομία τον καιρό εκείνο, θα επηρεαστεί και αυτός από τον Άνταμ Σμιθ. Ωστόσο, απ' τη μια η καταγωγή του από τους εκδιωχθέντες από την Ισπανία ισπανόφωνους Εβραίους, οι μισοί από τους οποίους εγκαταστάθηκαν στο Άμστερνταμ και οι άλλοι μισοί στη Θεσσαλονίκη, και απ' την άλλη η γενική του παιδεία και τα πολυποίκιλα ενδιαφέροντά του δεν επιτρέπουν στον Ρικάρντο να είναι αφελώς αισιόδοξος, όπως ο ταπεινής καταγωγής δάσκαλός του, Άνταμ Σμιθ.

Ο Ρικάρντο είναι αυστηρός οικονομολόγος, όπως αρμόζει σε σοβαρό επιστήμονα που δεν του επιτρέπεται να ηθικολογεί προκειμένου να αντιμετωπίζει ψύχραιμα και νηφάλια τις συνέπειες των ερευνών του. Ο Άνταμ Σμιθ έρχεται στην πολιτική οικονομία από την ηθική, κι αυτή καθοδηγεί την έρευνά του και προκαθορίζει τα συμπεράσματά του. Αυτό σημαίνει πως δεν μπορεί να θεωρηθεί «καθαρός» επιστήμονας, όπως ο ψύχραιμος Ντέιβιντ Ρικάρντο, ο κατ' ουσίαν δημιουργός της αυστηρής επιστήμης που λέγεται πολιτική οικονομία.

Η θεωρία του Ρικάρντο για την «οριακή γη» και το «ημερομίσθιο επιβίωσης» θέτει από τότε το πάντα άλυτο πρόβλημα της σχέσης ανάμεσα στην «ανελαστική» γη που δεν μεγαλώνει και τον «ελαστικό» πληθυσμό που ενώ αυξάνεται συνέχεια πρέπει να διατρέφεται από τα προϊόντα μιας γης που δεν αυξάνεται από μόνη της. Η έννοια του «ζωτικού χώρου» έχει ήδη εμφανιστεί. Ζωτικός είναι ο χώρος που καθιστά δυνατή τη ζωή όσων κατοικούν πάνω του. Επειδή όμως μια συγκεκριμένη χώρα έχει όρια (σύνορα), αύξηση του πληθυσμού εντός των συνόρων σημαίνει είτε αλληλοεξόντωση των κατοίκων με συνεχείς εμφυλίους πολέμους, είτε επέκταση των συνόρων με κατακτήσεις.

Μέσα σε τέτοιες συνθήκες η συνεχής αύξηση του εθνικού πλούτου, όπως θα ήθελε ο Άνταμ Σμιθ, είναι απολύτως αδύνατη εφόσον αυξάνεται ο πληθυσμός. Αλλά και όταν δεν αυξάνεται, δεν είναι δυνατή η

συνεχής αύξηση της μερίδας του εθνικού πλούτου που αναλογεί στον κάθε κάτοικο. Γιατί η «οριακή γη» δεν επιτρέπει τη συνεχή αύξηση της παραγωγής, ακόμα και αν αξιοποιηθούν και τα πιο άγονα εδάφη. Κι έτσι, ο Ρικάρντο δημιουργεί τον «τρομοκρατικό» όρο «ημερομίσθιο επιβίωσης», που ορίζει το μίνιμουμ εισόδημα που πρέπει να έχει ένας άνθρωπος για να μπορεί να επιβιώνει όπως όλα τα ζώα του πλανήτη. Που όταν δεν βρίσκουν τροφή πεθαίνουν. Κι έτσι μπορούν και ζουν τα ζώα που θα επιζήσουν – για ν' αρχίσει και πάλι ένας νέος κύκλος αυτόματης προσαρμογής των έμβιων όντων στις φυσικές διατροφικές συνθήκες. Πάντως, ο απαισιόδοξος για το μέλλον του κόσμου Ρικάρντο ανοίγει ένα μικρό παραθυράκι ελπίδας όταν προτείνει την όσο το δυνατό μεγαλύτερη ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου για την ανταλλαγή προϊόντων που δεν παράγονται στις χώρες που τα εισάγουν, ενώ η χώρα που τα εξάγει, εισάγει από την άλλη χώρα προϊόντα που δεν μπορεί να παράγει η ίδια. Μ' άλλα λόγια, ο Ρικάρντο εισηγείται την εξειδίκευση της παραγωγής κατά χώρα.

Όμως, δεν κάνει λόγο για τη δυνατότητα που έχουν οι πλούσιοι γαιοκτήμονες να επιβιώνουν. Ωστόσο, με τις έννοιες «οριακή γη» και «ημερομίσθιο επιβίωσης» βάζει έμμεσα το πρόβλημα της πάλης των τάξεων. Κι αυτό ο Μαρξ θα το αξιοποιήσει δεόντως· και αναπτύσσοντάς το θα το κάνει τον ακρογωνιαίο λίθο της θεωρίας του. Ο Μαρξ χρωστάει περισσότερα στον Ρικάρντο και στο κλασικό σύγγραμμά του *Αρχές πολιτικής οικονομίας και φορολογίας* (1817) παρά στον Σμιθ και τις απόψεις του για τη σχέση ανάμεσα στον πλούτο των εθνών και τον πλούτο των ιδιωτών· απόψεις που αρέσουν πολύ στους φιλελεύθερους, ακόμα και στις μέρες μας.

Ο Τόμας Μάλθους (1766-1834) χρωστάει σχεδόν τα πάντα στον Ρικάρντο. Κατά το μαλθουσιανισμό η οικονομική εξαθλίωση δεν οφείλεται στην άνιση κατανομή του πλούτου, όπως λεν οι σοσιαλιστές, αλλά στην αύξηση του πληθυσμού κατά γεωμετρική πρόοδο (1, 2, 4, 8...) τη στιγμή που τα μέσα διατροφής αυξάνονται κατά αριθμητική πρόοδο (1, 2, 3, 4...). Συνεπώς, η λύση του προβλήματος κατά τον Μάλθους βρίσκεται στον περιορισμό των γεννήσεων. Η πρότασή του θα εξοργίσει τόσο τους χριστιανούς όσο και τους σοσιαλιστές, αν και οι σοσιαλιστές τις τελευταίες δεκαετίες θα αρχίσουν να προσέχουν και τον Μάλθους εκτός από τον Μαρξ, ενώ οι χριστιανοί συνεχίζουν να επιμένουν ανοήτως και επιπολαίως στο βιβλικό αυξάνεσθε και πληθύνεσθε.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ο μαρξισμός και οι ουρές του

η αρχή της περιπέτειας

1. Ο αναρχισμός

Η αναρχία, η απόρριψη της Αρχής, της εξουσίας, είναι μια κατάσταση φυσική. Κάθε φυσιολογικός άνθρωπος δεν μπορεί παρά να νιώθει άσχημα όταν κάποιος ή κάποιοι προσπαθούν να περιορίσουν τη φυσική για κάθε άνθρωπο τάση να φέρεται φυσικά. Η εξουσία είναι κάτι το παρά φύση. Στη φύση δεν υπάρχει εξουσία, υπάρχει ηγεσία. Ηγέτης είναι αυτός που ηγείται, που προηγείται και δείχνει το δρόμο στους άλλους για να μη χαθούν. Το κριάρι δεν ασκεί εξουσία στο κοπάδι, απλώς ηγείται του κοπαδιού. Μια μικρή ή μεγάλη ομάδα ανθρώπων εύκολα δέχεται σαν φυσικό ηγέτη αυτόν που αναδεικνύεται φυσικά, μέσα από φυσικές, μη καταναγκαστικές, αυτόματες διαδικασίες. Οι άνθρωποι μπορεί να μην το δείχνουν πάντα, αλλά πάντα δυσφορούν όταν ο ηγέτης έρχεται έτοιμος απ' έξω ή πέφτει με αλεξίπτωτο από πάνω ακόμα και όταν εκλέγεται δημοκρατικά.

Αναρχία, λοιπόν, είναι η άρνηση κάθε μορφής εξουσίας που δεν είναι φυσική και κοινά αποδεκτή από όλους και όχι μόνο από την πλειοψηφία. Η αναρχία πάει σταθερά κόντρα σε κάθε είδους αρχή, σε κάθε μορφή εξουσίας, θρησκευτική, πολιτική, κομματική.

Η αναρχία και η ελευθερία είναι σχεδόν συνώνυμα. Οι προσπάθειες των φιλοσόφων να τοποθετήσουν τα όρια της ατομικής ελευθερίας ενός ανθρώπου δίπλα στα όρια της ατομικής ελευθερίας του κάθε ανθρώπου δεν είναι παρά μια θεωρητική επιβεβαίωση του κύριου αιτήματος του αναρχισμού για σεβασμό της ατομικότητας και της προσωπικότητας του καθένα. Τα όρια αυτά σε προφυλάσσουν από τις εξουσιαστικές επεμβάσεις των άλλων, αλλά και σε εμποδίζουν να γίνεις εσύ εξουσιαστής. Η προσωπικότητα όλων πρέπει να διαφυλαχτεί.

Αρκεί, βέβαια, τούτη η προσωπικότητα να μην είναι χονδροειδώς ετεροκαθορισμένη, βιασμένη σε τελική ανάλυση, και με τον ψυχολογικό μηχανισμό της «ψευδούς συνειδήσεως» να γίνεται αντιληπτή από το άτομο σαν αβίαστα αυτοκαθορισμένη. Δεν είναι δυνατό κάποιος να πιστεύει πως είναι άνθρωπος με προσωπικότητα, όταν είναι καταφάνερο πως το συνειδησιακό περιεχόμενο της προσωπικότητάς του δεν δη-

μιουργήθηκε κάτω από μια πολύ μεγάλη δέσμη ανεμπόδιστων επιδράσεων αλλά μπήκε στη συνείδηση με μονοσήμαντη «μετάγγιση» από μια κοινή δεξαμενή, ας πούμε από το Θεό, από την κομματική ιδεολογία, από τη συλλογική «εθνική ψυχή», από τον Αρχηγό.

Το αναρχικό κίνημα, με τις πολλές και ποικίλες παραλλαγές του, αποσκοπεί στην εγκαθίδρυση στην κοινωνία καθεστώτος πραγματικής ισότητας, πραγματικής αδελφοσύνης, πραγματικής δικαιοσύνης, έξω και πέρα από κάθε καταναγκασμό που βάζει όρια και στην ισότητα, και στην αδελφοσύνη, και στη δικαιοσύνη. Ο αναρχισμός, η απόρριψη της Αρχής, της εξουσίας σε όλες της τις μορφές, είναι ένα ιδανικό για την αβίαστα και ελεύθερα αυτορυθμιζόμενη προσωπικότητα.

Μια συγκεκριμένη «κοινωνία ζώων» δεν αλληλοσπαράσσεται. Τα μέλη της ανακαλύπτουν την αξία της φυσικής κοινωνικότητας μόνα τους, με βάση το ένστικτο της αυτοσυντήρησης. Το φυσικό δίκαιο δεν είναι το δίκαιο της ζούγκλας. Γίνεται, όμως, δίκαιο της ζούγκλας όσον αφορά τις «εξωτερικές σχέσεις». Μια ομάδα ζώων του ίδιου είδους μπορεί να βρίσκεται σε σταθερά εχθρικές σχέσεις με μια άλλη ομάδα ζώων διαφορετικού είδους. Αν αντιμετωπίζουμε τις ανθρώπινες φυλές σαν διαφορετικά ζωικά είδη που αλληλοσπαράσσονται μέχρι εξοντώσεως, τότε δεν είμαστε μόνο ρατσιστές, είμαστε ζώα αφού ξέρουμε πως όλοι οι άνθρωποι, ασχέτως φυλής, ανήκουν στο ίδιο βιολογικό είδος. Κανένας άνθρωπος δεν διαφέρει από τον άλλο όσον αφορά τις βιολογικές λειτουργίες. Κάθε διαφορά στην εξωτερική εμφάνιση έχει σχέση μάλλον με το περιβάλλον παρά με τη βιολογία. Όταν ζεις στην διακεκαυμένη ζώνη είναι σαν να κάνεις μια διαρκή, καταναγκαστική ηλιοθεραπεία. Το δέρμα σου μαυρίζει και το επίκτητο χαρακτηριστικό γίνεται κληρονομικό με την εγγραφή του στο DNA. Κάθε λευκός θα μαυρίσει, ας πούμε, ύστερα από χίλιες γενιές απογόνων αν εγκατασταθεί σήμερα στη Νιγηρία, για παράδειγμα. Κάθε διαφορά, λοιπόν, ανάμεσα σε φυλές είναι διαφορά ανάμεσα σε συμφέροντα και όχι σε αίματα.

Ο εθνικισμός είναι πολιτιστικό δεδομένο· στηρίζεται στη διαφορετικότητα των πολιτισμών, ή μάλλον στην ιεράρχηση των πολιτισμών, αν δεχτούμε πως θα ήταν δυνατό να υπάρξει μια τέτοια ιεράρχηση, πράγμα που ο μεγάλος εθνολόγος και δημιουργός του δομισμού (στρουκτουραλισμού) Λεβί-Στρως το απορρίπτει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο. Δεν υπάρχει ανώτερος και κατώτερος πολιτισμός, λέει ο Λεβί-Στρως. Κάθε πολιτισμός υπάρχει «καθ' εαυτόν και διά τον εαυτό του», όπως θα έλεγαν οι υπαρξιστές. Μόνο η τερατώδης αλαζονεία του αποικιοκράτη Ευρωπαίου θα κάνει τον ευρωπαϊκό πολιτισμό μέτρο σύγκρισης για όλους τους άλλους.

Γιατί οι Ινδιάνοι της Αμερικής να μη βλέπουν σαν κατώτερο του δικού τους τον εξοντωτικό ευρωπαϊκό πολιτισμό που τους καθυπόταξε; Και τι θα μπορούσε να σημαίνει η νοσταλγία του «πολιτισμένου» για το «χαμένο παράδεισο» αν όχι μια αναγνώριση της αξίας πολιτισμών που δεν μοιάζουν με το δικό του; Ο αναρχισμός πριν απ' όλα είναι μια αποδοχή της ετερότητας, ένας σεβασμός του διαφορετικού, μια συνεργασία με το «όλως άλλο», όπως θα έλεγε ο Κροπότκιν.

Ο αναρχισμός, δίνοντας έμφαση στην αξία της μοναδικότητας της αυτοκαθοριζόμενης προσωπικότητας είναι φυσικό να απεχθάνεται κάθε αγελαία συμπεριφορά ακόμα και την εθνικιστική, πολύ περισσότερο τη ρατσιστική. Ωστόσο, κάθε τόσο εμφανίζονται αγέλες «αναρχικών». Βέβαια, δεν πρόκειται για κλασικού τύπου αναρχικούς αλλά για «αναρχοαυτόνομους», που είναι το ακριβώς αντίθετο των αναρχικών. Οι αναρχικοί είναι εξόχως κοινωνικοποιημένα άτομα. Κύριος στόχος τους είναι η δημιουργία μιας όσο το δυνατό πιο φυσικής κοινωνίας, χωρίς καταναγκασμούς και καταπίεση. Οι αναρχοαυτόνομοι, αντίθετα, είναι τέρατα εγωισμού, επιδεικτικά εχθρικοί όχι μόνο προς τον αντιφρονούντα αλλά και προς τον ομοϊδεάτη τους. Είναι αυτοί ακριβώς που γελοιοποιούν σταθερά και μόνιμα το αναρχικό κίνημα με την ίδια περίπου έννοια που οι γραφειοκράτες κομουνιστές γελοιοποιούν σταθερά και μόνιμα το κομουνιστικό κίνημα.

Ωστόσο, έχουν και οι αναρχοαυτόνομοι το μεγάλο θεωρητικό τους. Λέγεται Μαξ Στίρνερ (1806-1856). Κατά τον Στίρνερ δεν υπάρχει αντικειμενική πραγματικότητα ανεξάρτητη από το άτομο. Η κοινωνία, το κράτος, οι τάξεις, οι άλλοι άνθρωποι αποτελούν αφαιρέσεις. Κατά συνέπεια δεν μπορεί να παίρνει κανείς στα σοβαρά όλα αυτά τα σκιώδη. Η μόνη πραγματικότητα είναι το άτομο και τίποτα άλλο έξω απ' αυτό. Ένας τέτοιος ριζικά αντικοινωνικός εγωισμός ονομάζεται σολιψισμός. Είμαι τόσο μόνος (solus) που η μόνη γνήσια συνείδηση που μπορώ να έχω είναι η συνείδηση του εαυτού μου.

Φυσικά, οι αναρχοαυτόνομοι δεν είναι τέτοιοι γιατί μελέτησαν Μαξ Στίρνερ, που είναι ένας πολύ σοβαρός φιλόσοφος, αλλά διότι δεν έχουν κανενός είδους ιδανικά, ιδεατούς στόχους προς τους οποίους οι άνθρωποι προσανατολίζουν τη συμπεριφορά και τη δράση τους, άσχετα από την επιτυχή ή ανεπιτυχή έκβαση της προσπάθειας. Τα ιδανικά είναι «σημαδούρες». Δεν υπάρχουν για να πραγματώνονται αλλά για να μπορούμε να προσανατολίζουμε τη συμπεριφορά μας και να μη χανόμαστε στο χάος.

Ο Μαξ Στίρνερ είναι ένας απελπισμένος άνθρωπος που βλέπει τη χρεοκοπία των χριστιανικών ιδανικών και θλίβεται. Και ενώ στην αρχή

πιάνεται από τα σοσιαλιστικά ιδανικά, τα εγκαταλείπει κι αυτά ως εξ ίσου ανεπαρκή με τα χριστιανικά. Ακριβώς τέτοιοι είναι και οι σημερινοί αναρχοαυτόνομοι. Χωρίς να είναι φιλόσοφοι για να μπορούν να μετατρέψουν την απελπισία τους σε φιλοσοφικό κείμενο, τη μεταγράφουν σε καταστροφικές πράξεις για να μας πουν στη γλώσσα που καταλαβαίνουμε καλύτερα πως ξέρουν ότι είμαστε απατεώνες, παντελώς αδιάφοροι για το μέλλον του κόσμου, συνεπώς και το δικό τους μέλλον, μέσα στο οποίο ανακλάται πολλαπλασιαζόμενη η απελπισία του άνεργου πατέρα και ο σπαραγμός της αγράμματης μάνας, που άδικα περιμένει την εξ ύψους βοήθεια. Γιατί, λοιπόν, αυτοί οι άνθρωποι να μην είναι εχθρικοί απέναντι σ' έναν κόσμο εχθρικό; Δεν υπάρχει τίποτα το παράλογο στην «παράλογη» συμπεριφορά εφήβων-αλητών που ξέρουν σε ποιον κόσμο βρέθηκαν πεταγμένοι και γι' αυτό τον καταστρέφουν άτσαλα: Και τα χειρότερα δεν ήρθαν ακόμα. Ο κόσμος γέμισε «σολίστες» που αρνούνται να παίξουν με ορχήστρα. Άλλωστε, ξέρουν πόσο δύσκολο είναι να προσληφθείς σ' αυτήν.

Η αναρχία είναι τόσο παλιά, όσο οι Στωικοί και κυρίως οι Κυνικοί φιλόσοφοι της αρχαίας Ελλάδας. Εμείς ξέρουμε τον Διογένη μόνο από το πιθάρι του ή το φανάρι του και όχι από συμπεριφορές πολύ πιο τυπικά αναρχικές, όπως για παράδειγμα η αδιάκοπη παρενόχληση των αρχόντων. Σύμφωνα με την παράδοση ο Διογένης είπε στον Μέγα Αλέξανδρο που πλησίασε να δει γιατί ο φιλόσοφος δεν εγκαταλείπει έστω για λίγο την ηλιοθεραπεία του, έστω από απλή περιέργεια να δει ποιος τέλος πάντως είναι αυτός ο σπουδαίος Αλέξανδρος από τη Μακεδονία, «Τραβήξου πιο πέρα, μου κρύβεις τον ήλιο». Έστω και σε μορφή ανεκδότου, η συμπεριφορά του Διογένη είναι τυπικότατα αναρχική. Η εξουσία πράγματι καταστρέφει τις φυσικές καταστάσεις.

Ένας άλλος βασιλιάς δεν τόλμησε να τιμωρήσει το μεγαλοφυή αναρχικό Μπετόβεν όταν δεν έβγαλε το καπέλο του τη στιγμή που περνούσε από μπροστά του η βασιλική άμαξα κι αυτό δεν είναι ανέκδοτο, είναι γεγονός. Ρώτησαν τον Μπετόβεν γιατί έκανε κάτι τόσο παράτολμο κι αυτός απάντησε φυσικότατα: Μα, ο βασιλιάς πρέπει να βγάζει το καπέλο του όταν με βλέπει! Οι καλλιτέχνες είναι φύσει αναρχικοί. Η όποια εξουσία ασκούν με το ταλέντο τους είναι μια φυσική εξουσία και συνεπώς αυτονοήτως σεβαστή.

Οι Κυνικοί, που τους είπαν έτσι χλευαστικά γιατί η συμπεριφορά τους ήταν τόσο φυσική όσο και του σκύλου (του κυνός) εμφανίζονται σε περίοδο παρακμής της Δημοκρατίας. Η κυνική φιλοσοφία, η πρώτη γνωστή μορφή αναρχισμού, δεν είναι παρά μια κριτική της δημοκρατίας, που δεν τα κατάφερε να εδραιωθεί τόσο ώστε να μη

χρειαστεί να παραδοθεί στην ασιατικών τάσεων μακεδονική αυταρχία.

Σ' όλη τη διάρκεια του χριστιανικού Μεσαίωνα η αναρχική ιδέα θα πάρει τη μορφή σατανά και θα χωθεί στις ψυχές των μαγισσών, που τολμούσαν να απειθαρχήσουν στις εντολές των επί της γης τοποτηρητών της Υπέρτατης Εξουσίας. Ας είναι καλά εκεί στην κόλαση που βρίσκονται αυτές οι υπέροχες γυναίκες που ενστικτωδώς κατάλαβαν, κάποιες απ' αυτές, πως αν δεν ξεσφίξεις τα πόδια σου για να αφήσεις να περάσει από την τρύπα ο σατανάς και να σε κατακυριεύσει, αναρχική, δηλαδή επαναστατική διάθεση είναι δύσκολο να αποχτήσεις. Όπως έλεγαν οι σαινσιμονιστές, τα δικαιώματα της σάρκας είναι φυσικά και άρα αναρχικά δικαιώματα. Το κρεβάτι, ένα αντικείμενο τριπλής χρήσεως, όταν δεν το έχεις μόνο για να κοιμάσαι ή να πεθαίνεις σε οριζόντια θέση, είναι πρώτης τάξεως τόπος για ασκήσεις λυτρωτικού αναρχισμού. Τόσο πολύ θα εξευτελίσει την αναρχική ιδέα ο χριστιανισμός, που στο εξής οι Κυνικοί δεν θα είναι φιλόσοφοι, αλλά άνθρωποι που τολμούν να λεν τα πράγματα με το όνομά τους, αρνούμενοι να χρησιμοποιήσουν το συμβατικό, κοινόχρηστο λόγο του ποιμνίου.

Παρά ταύτα, όταν τα πράγματα καταλαγιάσουν και όλες οι μάγισσες καούν στην πυρά, ο χριστιανισμός θα είναι αυτός που θα ξαναφέρει στη μόδα τον αναρχισμό. Και δεν εννοούμε μόνο τις πάμπολλες αναρχικές χριστιανικές αιρέσεις, σαν τους Καθαρούς για παράδειγμα, εννοούμε πρωτίστως το χριστιανικό φιλοσοφικό αναρχισμό του Άγγλου Γουίλιαμ Γκόντουιν (1756-1836), που λέει πως μόνο η σκέψη και το πνεύμα δικαιούνται να κυβερνούν τον κόσμο και όχι οι κοσμικοί άρχοντες ή οι παπάδες με το δανεικό πνεύμα, που το λεν και Άγιο.

Το πνεύμα ή το έχεις ή δεν το έχεις από τη φύση και από την αγωγή. Ούτε το μυστήριο της βαπτίσεως, ούτε το άλλο της χειροτονίας μπορούν να σε κάνουν πνευματικό άνθρωπο, λέει ο καλός χριστιανός Γκόντουιν. Η Θεία Χάρη δεν μεταγγίζεται με τύπου άμπρα κατάμπρα επεμβάσεις έξωθεν, λέει ο καλός χριστιανός Γκόντουιν και βρίσκει τον μπελά του από άλλους καλούς χριστιανούς, που όλη τους την πνευματικότητα την παίρνουν με διαρκείς μεταγγίσεις πνεύματος από την αστείρευτη πηγή του Αγίου Πνεύματος. Την ξέρουμε την καλοσύνη αυτών των εμβολιασμένων με καλοσύνη. Μοιάζουν μ' αυτούς που πάσχουν από μεσογειακή αναιμία και κάνουν συνεχείς μεταγγίσεις επί ματαίω.

Περίπου τα ίδια θα πει και ένας άλλος απουδαίος χριστιανός αναρχικός, ορθόδοξος αυτός, ο Λέον Τολστόι (1828-1910). Που δεν έγραψε μόνο τα δημοφιλή μυθιστορήματα *Πόλεμος και ειρήνη* και *Άννα Καρένινα*, αλλά και τα φιλοσοφικά πεζογραφήματα *Το κράτος του ζόφου*

και *Ο θάνατος του Ιβάν Ίλιτς*, δυο συγκλονιστικά κείμενα ορθόδοξου χριστιανικού αναρχισμού.

Σημειώστε πως η ορθοδοξία είναι αναρχική εκ κατασκευής. Στην καθαρή της μορφή δεν αποδέχεται κανενός είδους εξουσία, ούτε καν του μητροπολίτη, ούτε καν του πατριάρχη. Αν δεν αποδεχόταν και την απ' ευθείας στη συνείδηση του πιστού δρώσα θεϊκή εξουσία θα ήταν ένας τέλειος αναρχισμός. Ο τολστοϊσμός, που παραλίγο θα γινόταν κάποτε χριστιανική αίρεση, είναι μια πιο ριζοσπαστική μετακίνηση της ορθοδοξίας προς τη μεριά του αναρχισμού.

Θέλω να πω πως ο χριστιανισμός και ειδικότερα η ορθοδοξία, η πιο παλιά μορφή χριστιανισμού, διατηρεί ακόμα την προκωνσταντινική ανάμνηση των αναρχομεταφυσικών αγώνων της κατά της ρωμαϊκής εξουσίας και της εξουσίας των πλουσίων. Ο τολστοϊσμός είναι μια απόπειρα απαγκίστρωσης της ορθοδοξίας από το εξουσιαστικό φορτίο που της έβαλε στη ράχη η ιστορία για να κάνει τη δουλειά της με το παπαδαριό και την τρομοκρατία της κόλασης. Κι εσείς μου μιλάτε για τρομοκράτες εντελώς της πλάκας, αν τους συγκρίνεις με τον αρχιτρομοκράτη Θεό, το μόνο που διατηρεί το δικαίωμα να μισεί και να σκοτώνει τον πλησίον του, όπως λέει ο είρων Λαμπίς.

Ο αναρχισμός δεν είναι κατ' ανάγκην βίαιος. Άλλωστε, άλλο τρομοκρατία και άλλο αναρχία. Η τρομοκρατία, μια ανάμεσα σε πολλές μορφή βίαιου αναρχισμού, είναι η άσκηση εξουσίας διά του τρόμου. Αυτό σημαίνει πως η εξ ορισμού αντιεξουσιαστική κλασική προμπακουνική αναρχία είναι εχθρός της εξ ορισμού σκληρής εξουσιαστικής τρομοκρατίας.

Τα πράγματα θα αλλάξουν όταν το αναρχικό κίνημα συναντήσει στο δρόμο του το μεταγενέστερο κομουνιστικό κίνημα, για να προκύψει από τη διασταύρωση το υβρίδιο του αναρχοκομουνισμού του Μπακούνιν και του Κροπότκιν. Οι αριστεροί τρομοκράτες (υπάρχουν και δεξιοί τρομοκράτες) δεν είναι ούτε αναρχικοί, ούτε κομουνιστές· είναι αναρχοκομουνιστές (προσοχή, όχι αναρχομαρξιστές), παιδιά του Μπακούνιν και όχι του Μαρξ. Επειδή, όμως, τον Μαρξ και τον Μπακούνιν, δυο θανάσιμους εχθρούς, που όσο ζούσαν τρώγονταν σαν τα σκυλιά, που λέμε, τους συνέδεε κάτι κοινό, ο κομουνισμός, ο αναρχοκομουνισμός θα δώσει μια τεράστια ποικιλία μιγμάτων, που άλλα έχουν μέσα τους περισσότερο μαρξισμό και άλλα περισσότερο μπακουνισμό. Πάντως, όπου μπαίνει μπακουνισμός, ο κλασικός μαρξισμός είτε νοθεύεται είτε εξαφανίζεται εντελώς.

Ο προυντονισμός δεν έχει καμιά συγγένεια με τον κομουνισμό, είτε του Μαρξ, είτε του Μπακούνιν. Και όμως είναι αναρχισμός, και μάλιστα η πρώτη μορφή οργανωμένου αναρχισμού. Ο Πιέρ-Ζοζέφ Προυντόν

(1809-1865) είναι αυτός που θα αναγάγει τον αναρχισμό από ηθικό αίτημα που ήταν μέχρι τότε σε πολιτικό κίνημα και θα καθιερώσει τον όρο σαν πολιτικό όρο.

Στο περιλάλητο σύγγραμμά του *Τι είναι η ιδιοκτησία;*, γραμμένο το 1840, θα δώσει μια απάντηση που θα γίνει κλασική: Η ιδιοκτησία είναι κλοπή. Εντούτοις, ο Προυντόν δεν είναι κατά της ατομικής ιδιοκτησίας, είναι κατά της κλεμμένης ιδιοκτησίας. Ρουσφέτια, μίζες, απάτες, αρπαγές, πουστιές διάφορες, όλα αυτά τα εξόχως καπιταλιστικά είναι αυστηρά απαγορευμένα στον ηθικοκεντρικό καπιταλιστικό αναρχισμό του Προυντόν, το μικροαστικό αναρχισμό, όπως τον έλεγε ο Μαρξ.

Επειδή τίποτα δεν μπορείς να πετύχεις με τον καταναγκασμό, λέει ο Προυντόν, πρέπει να βρεις τρόπο να διασφαλίσεις την κοινωνία από κάθε εξουσιαστική παρεκτροπή. Η προυντονική λύση στο δύσκολο αυτό πρόβλημα είναι ένα πολύ πυκνό δίκτυο παραγωγικών και καταναλωτικών συνεταιρισμών, που ενώνονται ελεύθερα σε ομοσπονδίες, κι αυτές σε συνομοσπονδίες. Έτσι, προκύπτει στο τέλος ένα κράτος χωρίς κεντρική εξουσία, ένα μη-κράτος συνεταίρων. Αυτό που σήμερα λέγεται αποκέντρωση και αυτοδιοίκηση είναι προυντονισμός. Πράγματι, όσο πιο αποκεντρωμένο είναι το κράτος, τόσο λιγότερο αισθητή είναι η παρουσία του. Και αν κάθε αυτοδιοικούμενη περιοχή γίνει μια ομοσπονδία συνεταιρισμών, ο συνεταιριστικός αναρχισμός του Προυντόν μετατρέπεται σε αναρχικό διοικητικό σύστημα.

Η ιδέα είναι εντελώς συναρπαστική. Και απολύτως πραγματοποιήσιμη, λέει ο νεοπρουντονικός Νόαμ Τσόμσκι, ο μεγάλος γλωσσολόγος και διεθνής ηγέτης του σύγχρονου ειρηνικού, μη κομουνιστικού αναρχικού κινήματος. Θα ευχόταν κανείς η συνεταιριστική ιδέα, την αξία της οποίας πρώτος επεσήμανε ο Όουεν, να αναπτύσσεται συνεχώς και περισσότερο. Ο καπιταλισμός σίγουρα θα αποχτούσε πιο ανθρώπινο πρόσωπο. Όμως, η παταγώδης αποτυχία του παμπάλαιου χριστιανικού κοινοτισμού, που δεν ήταν παρά περιορισμένου εύρους προυντονισμός πριν από την εμφάνιση του όρου (οι ενορίες ήταν κάποτε παραγωγικοί και καταναλωτικοί συνεταιρισμοί) δείχνει πως οι συνεταιρισμοί είναι η ασπιρίνη και όχι το φάρμακο στον καρκίνο του καπιταλισμού.

Μετά τον Μαρξ όλοι πλέον ξέρουμε πως η ατομική ιδιοκτησία δεν θα ήταν δυνατό να είναι στατική έννοια. Καπιταλισμός που δεν επεκτείνεται συνεχώς, κάποτε καταρρέει. Βιομηχανίες που δεν καταχτούν διαρκώς νέες αγορές για να τοποθετήσουν την αυξανόμενη παραγωγή που θα δώσει τα αυξημένα κέρδη δεν αναπτύσσονται και κάποτε καταρρέουν κάτω από την πίεση ανάλογων βιομηχανιών, που αναπτύσ-

σονται. Ο ανελέητος ανταγωνισμός είναι νόμος απαράβατος στον καπιταλισμό. Στο γεμάτο καλές προθέσεις προυντονισμό, και στο συγγενικό του χριστιανικό κοινοτισμό, δεν είναι. Η προυντονική αλλά και η χριστιανικά κοινοτική οικονομία είναι κλειστές οικονομίες χωρίς δυνατότητες ανάπτυξης, ο καπιταλισμός είναι μια ανοιχτή οικονομία με κολοσσιαίες δυνατότητες ανάπτυξης.

Ωστόσο, στα όρια και τα πλαίσια του υπάρχοντος καπιταλισμού, ο προυντονισμός είναι η πιο προωθημένη μορφή σοσιαλδημοκρατίας. Ο αναρχισμός του Προυντόν δίνει πράγματι ένα ανθρώπινο πρόσωπο στον καπιταλισμό. Ο προυντονισμός έχει το τεράστιο ηθικό πλεονέκτημα να καταργεί το κράτος ειρηνικά και στα γρήγορα. Δεν είναι τυχαίο που ο προυντονισμός, μια εξαιρετικά γοητευτική μορφή ειρηνικού αναρχισμού, θα γίνει τόσο δημοφιλής.

Όμως, το κράτος δεν καταργείται όσο υπάρχει ατομική ιδιοκτησία και κατά συνέπεια ανταγωνιστικές τάξεις, που καθιστούν αναγκαία την ύπαρξη του κράτους, λέει ο Μαρξ. Το κράτος μαραζώνει σιγά σιγά μέχρι την πλήρη εξαφάνισή του στην αταξική κοινωνία, λέει ο Μαρξ και αρπάζεται άγρια τόσο με το σύγχρονό του Προυντόν όσο και τον ομοίως σύγχρονο και φίλο του μέχρι τότε Μπακούνιν.

Στο πολιτικό του ξεκίνημα ο Μιχαήλ Μπακούνιν (1814-1876) είναι φίλος και με τον Προυντόν και με τον Μαρξ. Όμως θα τσακωθεί πολύ άσχημα και με τους δύο. Με τον Προυντόν γιατί ο Μπακούνιν είναι κομουνιστής, ονειρεύεται δηλαδή την αταξική και συνεπώς μη καπιταλιστική κοινωνία, και με τον Μαρξ διότι θέλει το αταξικό κράτος εδώ και τώρα, χωρίς τη διαμεσολάβηση της δικτατορίας του προλεταριάτου, που ιστορικός προορισμός της είναι, κατά τον Μαρξ, να οδηγεί το κράτος στο δρόμο ενός συνεχούς μαρασμού, μέχρι την πλήρη εξαφάνισή του στην αταξική κοινωνία. Η οποία δεν μπορεί παρά να είναι αναρχική, αφού δεν θα υπάρχουν σ' αυτήν τάξεις και συνεπώς εξουσία.

Αν επαναστατήσουμε όλοι όσοι μισούμε την ατομική ιδιοκτησία, την υπεύθυνη για όλα τα δεινά της ανθρωπότητας, και αν όλοι μαζί, προλετάριοι και μη, χτυπήσουμε σκληρά τον καπιταλισμό, τότε φτάνουμε στα γρήγορα στον κομουνισμό χωρίς να περιμένουμε να μαραζώσει το κράτος και κουραφέξαλα, λέει ο πολύ βιαστικός Μπακούνιν.

Το σχέδιο του Μπακούνιν φαίνεται ακόμα πιο γοητευτικό απ' αυτό του Προυντόν, όχι μόνο γιατί έχει μέσα του πολλή δράση αλλά και διότι υπόσχεται έναν κομουνισμό που θα τον ζήσουν αυτοί που θα τον φτιάξουν. Ενώ ο κομουνισμός του Μαρξ είναι δυσκίνητος. Ποιος μπορεί να ξέρει τι είναι δυνατό να συμβεί μέχρι την έλευση της αταξικής κοινωνίας, με μια δικτατορία του προλεταριάτου συνεχώς πάνω από το κεφάλι σου;

Σήμερα όλοι ξέρουμε τι είναι δυνατό να συμβεί αφού συνέβη. Όμως, όλοι ξέρουμε επίσης τι συνέβη και με την Κομούνα του Παρισιού το 1871. Τσακίστηκε στα γρήγορα και εξαφανίστηκε μέσα σε λίγες μέρες. Κράτος δεν είναι η κυβέρνηση, κράτος είναι η βία, λέει ο Μαρξ επαναλαμβάνοντας τα λόγια του Προμηθέα. Κράτος χωρίς αστυνομία και στρατό δεν νοείται. Εδώ δεν νικάει ο καλύτερος, όπως στο στίβο, αλλά ο καλύτερα οπλισμένος, ή αυτός που θα πιάσει στον ύπνο τον καλύτερα οπλισμένο, όπως έγινε κατά την Οκτωβριανή Επανάσταση.

Για να συνοψίσουμε: οι προυντονικοί είναι αναρχικοί αλλά δεν είναι κομουνιστές. Οι μπακουνικοί είναι και αναρχικοί και κομουνιστές αλλά δεν είναι μαρξιστές. Οι μαρξικοί είναι κομουνιστές διαρκώς και αναρχικοί μακροπροθέσμως. Και στα τρία ρεύματα ο αναρχισμός είναι η κοινή συνιστώσα. Όμως αναρχισμός υπάρχει και στο χριστιανισμό, όπως είπαμε. Άρα ο αναρχισμός, στις πολλές παραλλαγές του, είναι μια απολύτως κυρίαρχη κατάσταση.

(Ο αναρχομαρξισμός τονίζει τον ενυπάρχοντα στο μαρξισμό αναρχισμό για να παραπέμψει στο τελικά ζητούμενο που είναι η αταξική κοινωνία. Οι κομουνιστές-μαρξιστές συχνά ξεχνούν αυτό το ιδανικό, οπότε ο αγώνας τους μοιάζει με τον αστικό αγώνα για την κατάληψη και τη νομή της εξουσίας, ενώ το τελικά ζητούμενο στο μαρξισμό είναι η κατάργηση της εξουσίας, δηλαδή ο αναρχισμός, που υπάρχει σαν πρώτο και κύριο συστατικό σε κάθε ανατρεπτικό κίνημα, ειρηνικό ή βίαιο).

Το 1876, τη χρονιά του θανάτου του Μπακούνιν, που όσο ζούσε διατηρούσε ζεστό το αίμα στις φλέβες των αναρχικών, ο ιταλός αναρχικός Ενρίκο Μαλατέστα θα δημιουργήσει μια καινούργια παραλλαγή αναρχισμού. Αφού οι προυντονιστές, οι μπακουνιστές και οι μαρξιστές δεν μπορούν να τα βρουν και να δράσουν συντονισμένα, καλό είναι να μη σταματήσουμε να ενεργούμε ένας ένας ή σε μικρές ομάδες. Αυτή τη μορφή δράσης ο Ενρίκο Μαλατέστα την ονομάζει «έμπρακτη προπαγάνδα». Χρειάζεται, λέει ο Μαλατέστα, η έμπρακτη προπαγάνδα για να διατηρείται υψηλό το αγωνιστικό φρόνημα του λαού, μέχρι να έρθει η κατάλληλη στιγμή της επανάστασης, όποτε κι αν έρθει.

Η άποψη του Μαλατέστα θα βρει μια απροσδόκητα μεγάλη απήχηση. Ανταποκρίνεται θαυμάσια στον κοινωνικό ατομικισμό του αναρχισμού και ξεπερνάει τη μεγάλη δυσκολία του αναρχικού κινήματος για μαζική οργάνωση και δράση. Τρεις φορές επεχείρησαν οι αναρχικοί να φκιάξουν δική τους Διεθνή, και τις τρεις απέτυχαν παταγωδώς. Μαζική δράση και αναρχισμός είναι έννοιες αντιφατικές εξ ορισμού.

Ο Μαλατέστα συνέλαβε το κοινωνικό νόημα του φιλοσοφικού Κυ-

νισμού των αρχαίων Ελλήνων: κάθε τόσο πρέπει να παρενοχλείς τους κατέχοντες την εξουσία με διακεκομμένα χτυπήματα. Και με μια αυτόματη αλλαγή βάρδιας, μετατρέπεις το βίαιο, τον μπακουνικό αναρχισμό σε μια κατάσταση διιστορική. Αυτό ακριβώς είναι το μπακουνικής και όχι μαρξικής καταγωγής σημερινό αναρχικό κίνημα, που ποτέ δεν είχε την επιδοκιμασία των κομουνιστικών κομμάτων. Αλλά πάντα εύρισκε κρυφή και ανομολόγητη αποδοχή από τη λαϊκή συνείδηση. Ο ταλαιπωρημένος ανθρωπάκος, με το χωροφύλακα, το δικαστή και το φορατζή συνεχώς πάνω απ' το κεφάλι του, γνωρίζει καλά τι σημαίνει εξουσία.

Μόνο σε μια ειδική περίπτωση ο αναρχισμός θα γίνει μαζικό λαϊκό κίνημα. Ο αναρχοσυνδικαλισμός είναι ένα από τα πιο έξυπνα και τα πιο τίμια λαϊκά κινήματα που εμφανίστηκαν ποτέ. Το 1895 μια ομάδα γάλλων αναρχικών ιδρύουν μια νέας μορφής εργατική ομοσπονδία, όχι χωρισμένη σε κλάδους ανάλογα με τη μορφή της εργασίας, αλλά μαζική και συμπαγή. Όχι, ας πούμε, εργάτες χάλυβος απ' τη μια, εργάτες Τύπου απ' την άλλη (που έχουν γράψει ιστορία στο αναρχικό κίνημα) αλλά εργάτες σκέτα. Μόνο έτσι θα ξεπεραστεί η λογική κατά τα άλλα τάση για υπεράσπιση των κλαδικών συμφερόντων και θα τονιστεί ο μαζικός και ταξικός χαρακτήρας του συνδικαλισμού.

Κύριος σκοπός ύπαρξης αυτών των σωματείων δεν είναι οι οικονομικές διεκδικήσεις, που μπαίνουν πάντα σε δεύτερο πλάνο, αλλά η οργάνωση γενικών απεργιών με απώτερο στόχο την παράλυση και την κατάρρευση του καπιταλιστικού κράτους και την ανάληψη της εξουσίας απευθείας από τα συνδικάτα. Στη διάρκεια των μεγάλων απεργιών οι απεργοί και οι οικογένειές τους συντηρούνται από ένα καλά οργανωμένο ταμείο απεργιακής αρωγής.

Ο γαλλικός θεσμός του αναρχοσυνδικαλισμού θα διαδοθεί ταχύτατα στην Ιταλία και κυρίως την Ισπανία. Για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα ο ισπανικός αναρχοσυνδικαλισμός, παρόλο που δεν έχει την υποστήριξη των κομουνιστών, εντελώς το αντίθετο μάλιστα, θα γίνει ο φόβος και ο τρόμος των βιομηχάνων που χρησιμοποιούν πάρα πολύ συχνά το νόμιμο δικαίωμά τους για ανταπεργία (λοκ-άουτ).

Το πανίσχυρο αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα ήταν η πρώτη πολιτική δύναμη στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο. Όμως, ήταν πολύ ισχυρό από πολύ νωρίτερα, από το τέλος του περασμένου αιώνα. Αν στον εμφύλιο πόλεμο είχε την υποστήριξη του κομουνιστικού κόμματος, θα μπορούσε ίσως να καταλάβει την εξουσία πολύ άνετα όταν δημιουργήθηκαν οι κατάλληλες συνθήκες. Τόσο μεγάλο και τόσο καλά οργανωμένο ήταν το αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα στην Ισπανία, που στα χρόνια του εμφυλίου, σε συν-

θήκες πάρα πολύ αντίξοες, οι αναρχικοί μπόρεσαν να οργανώσουν υποδειγματικές κολεκτίβες, κάνοντας τον Φράνκο και τους περί αυτόν καθολικούς και φεουδάρχες να λυσσάξουν.

Με τη σειρά τους θα λυσσάξουν και οι αναρχικοί και θα αρχίσουν να καιν εκκλησίες και να σκοτώνουν παπάδες, οι οποίοι έχουν ήδη πιαστεί γερά από το ξίφος του στρατηγού Φρανθίσκο Φράνκο. Τόσο λυσσώδη εμφύλιο πόλεμο δεν θα βρείτε άλλον στην παγκόσμια ιστορία όσο κι αν ψάξετε. Το πολιτειακό ισπανικό πρόβλημα τότε δεν παιζόταν στα ζάρια μόνο ανάμεσα στη δημοκρατία και το φασισμό, αλλά και ανάμεσα στη αστική δημοκρατία, την οποία στήριζαν οι κομουνιστές και το φασισμό από τη μια μεριά, και από την άλλη τον αναρχικό, τον μπακουνικό κομουνισμό. Τελικά θα κερδίσει ο φασισμός.

Ωστόσο, ένα σπάνιο φαινόμενο συμπεριφοράς της μάζας θα δείξει με τον πιο καθαρό τρόπο πως ο αναρχισμός έχει βαθιές ρίζες στη λαϊκή συνείδηση. Ο σαρωτικός Μπουεναβεντούρα Ντουρούτι, μια από τις πιό σπάνιες και χαρισματικές μορφές λαϊκού ηγέτη, πριν σκοτωθεί με ένα εντελώς μυστηριώδη τρόπο και περάσει στο χώρο των λαϊκών θρύλων, ήταν ήδη αποδεκτός από ένα τεράστιο πλήθος Ισπανών, ασχέτως πολιτικής τοποθετήσεως. Η κηδεία στη Βαρκελώνη αυτού του πολύ μεγάλου αναρχικού ηγέτη είναι ένα φαινόμενο που ακόμα το μελετούν οι ειδικοί στη συμπεριφορά της μάζας. Μιλιούνια λαού από ολόκληρη τη δημοκρατική εμφυλιοπολεμική Ισπανία δεν παρακολουθούν απλώς μια κηδεία, θα ήταν αδύνατο άλλωστε να περπατούν πίσω από ένα φέρετρο εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι, αλλά κλαιν μαζικά, κατά ομάδες, για το θάνατο ενός πεθαμένου Θεού, του οποίου η ανάσταση δεν θα αργήσει. (Για περισσότερα και ακριβέστερα βλέπε το αριστούργημα του Χανς Μάγκνους Έντσεσμπέργκερ *Το σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας*).

Είναι βέβαιο πως η αναρχία έχει βαθιές και δυνατές ρίζες στη μάζα. Αυτό το ήξερε καλά και ο αναρχικός μάλλον παρά κομουνιστής κατ' ουσίαν Άρης Βελουχιώτης, όταν μάζευε γύρω του ένα πλήθος «παρανόμων». Ο Φραντς Φανόν, ο θεωρητικός της αλγερινής επανάστασης στο βιβλίο του *Της γης οι κολασμένοι* δεν αναφέρεται στους κολασμένους του Κομουνιστικού Μανιφέστου αλλά στην αναρχική διάθεση που κρύβουν μέσα τους οι λούμπεν, που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν επαναστατικά με έξυπνους χειρισμούς.

Όλοι οι ριψοκίνδυνοι χρειάζονται σε μια επανάσταση όταν ήδη έχει ξεσπάσει. Δεν είναι εύκολο πράγμα η εξόντωση του ταξικού εχθρού, που έχει στη διάθεσή του τις πολύ ισχυρές δυνάμεις καταστολής, τους άν-

δρες των οποίων χρησιμοποιεί το σύστημα βαναύσως εκμεταλλευτικά έναντι πινακίου ολοένα και περισσότερο δυσεύρετης φακής.

Με λούμπεν κάνουν εκείνοι τη δουλειά τους; Με λούμπεν θα κάνουμε και εμείς τη δική μας. Αν είχαμε προλετάριους, θα την κάναμε με προλετάριους. Αυτό που σίγουρα έχουμε σε υπεραφθονία είναι η αναρχική διάθεση. Όλοι οι νορμάλ άνθρωποι κρύβουν μέσα τους έναν αναρχικό. Ακόμα και οι άνδρες των ΜΑΤ. Προς το παρόν μας λιανίζουν αφού γι' αυτό πληρώνονται. Αλλά νομίζετε πως δεν έχουν συνείδηση της βαρβαρότητας του συστήματος που τους χρησιμοποιεί εκμεταλλευόμενο την ανάγκη για επιβίωση των σύγχρονων σκλάβων;

Δεν καταλαβαίνω γιατί δεν θα μπορούσαν να είναι αναρχικοί οι πάντες, αφού ήταν αναρχικός ένας γνήσιος ρώσος αριστοκράτης, ο Μιχαήλ Μπακούνιν και κυρίως ένας γνησιότατος ρώσος πρίγκιπας, ο Πιότρ Κροπότκιν (1842-1921), ο πιο μεγάλος θεωρητικός του αναρχισμού, που διετέλεσε και υπασπιστής του τσάρου Αλεξάνδρου Β΄, αυτού ακριβώς που δολοφόνησαν οι αναρχικοί το 1881. Πάντως, δεν τον δολοφόνησε ο Κροπότκιν. Αλλά επειδή ήταν ήδη φιλοαναρχικός απελάθηκε από τη Ρωσία αμέσως μετά τη δολοφονία του φίλου του, του τσάρου. Δεν εκτελέστηκε γιατί ήταν πρίγκιπας. Αλλά μόλις φτάσει στη Γαλλία θα αποποιηθεί επισήμως τον τίτλο του πρίγκιπα και το 1883 οι Γάλλοι, για να τον τιμωρήσουν και για λογαριασμό των Ρώσων, τον κλείνουν για τρία χρόνια στη φυλακή.

Όταν αποφυλακίζεται το 1886 πηγαίνει στην Αγγλία όπου ζει τα επόμενα 30 χρόνια της ζωής του. Θα επιστρέψει στην πατρίδα του με την έκρηξη της Επανάστασης το 1917, αλλά δεν θα πάρει μέρος. Ως γνήσιος αναρχικός δεν είναι υπέρ της βίαιης επανάστασης, όπου πεθαίνουν πολλοί, είναι υπέρ των μεμονωμένων εκτελέσεων σε κλασικό αναρχικό στυλ, για να γίνεται οικονομία στο αίμα και για να γίνεται αβίωτος ο βίος των αστών. Η αριστερή τρομοκρατία είναι μια λεπτή και δύσκολη τέχνη, που απαιτεί υψηλό δείκτη νοημοσύνης και επιδεξιότητα νευροχειρουργού.

Ο φίλος του Πιότρ Κροπότκιν, Όσκαρ Ουάιλντ, ένας ακόμα διάσημος αναρχικός, λέει πως ο αυτοκαθαιρεθείς πρίγκιπας ήταν ένας από τους δύο αληθινά ευτυχισμένους ανθρώπους που γνώρισε στη ζωή του. Και ο Ρομαίν Ρολάν θα γράψει πως ο Κροπότκιν έζησε αυτά που πρέσβευε μεν, αλλά δεν μπόρεσε να κάνει ο Λέον Τολστόι.

Όσο για τους Μπολσεβίκους, αυτοί τίμησαν τον Κροπότκιν στην κηδεία του επιτρέποντας στις χιλιάδες των ρώσων οπαδών του, που υπήρχαν ακόμα το τέταρτο έτος της Επανάστασης, το 1921, να ακολουθήσουν το φέρετρο με αναπεπταμένες μαύρες αντί για κόκκινες σημαίες.

Αλλά αυτό θα συμβεί για τελευταία φορά. Στο εξής όλοι οι Ρώσοι θα φορούν κόκκινα. Τα μαύρα, άλλου είδους μαύρα, θα τα ξαναφορέσουν πολύ αργότερα, το 1991.

Ο Πιότρ Κροπότκιν ήταν ο πιο καλός πρίγκιπας που έζησε ποτέ. Ένας γνήσιος πρίγκιπας της εντιμότητας και του ήθους, που στο αριστούργημά του *Αμοιβαία βοήθεια* λέει πως στον καιρό μας ούτε καν οι μεγαλοφυείς μπορούν να κάνουν κάτι μόνοι τους. Η ανάγκη για συλλογική δράση θα γίνεται ολοένα και περισσότερο απαραίτητη σε όλα τα επίπεδα. Μέσα απ' αυτή την ανάγκη για συλλογική δράση και με την ανάπτυξη όλων των δεξιοτήτων του καθένα χωριστά προκειμένου η συλλογική δράση να είναι πιο αποτελεσματική, η ανθρωπότητα θα οδηγηθεί κάποτε κατ' ανάγκην στον αναρχοκομουνισμό. Είθε, άθεε Άγιε Πιότρ Κροπότκιν.

Αλήτες σαν τον Νετσάγεφ, που σκοτώνουν για τη χαρά του φόνου, θα τρυπώνουν πάντα ανάμεσα στους αναρχικούς. Αλλά δεν είναι αυτοί οι γνήσιοι αναρχικοί. Οι γνήσιοι αναρχικοί έχουν κάτι από τη συμπεριφορά του Διογένη και το ήθος του Κροπότκιν, ίσως του πιο έντιμου ανθρώπου που περπάτησε ποτέ στη γη.

2. Ο κομουνισμός

Στα γαλλικά ο δήμαρχος λέγεται maire και το δημαρχείο mairie, από το λατινικό majior (μεγαλύτερος), συγκριτικό βαθμό του επιθέτου magnus (μεγάλος). Ο Δήμαρχος είναι ο πρώτος πολίτης και όχι ο άρχων μιας πόλης.

Δήμαρχοι κυβερνήτες όχι μόνο μιας πόλης αλλά και μιας χώρας υπήρξαν μόνο στη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης και μόνο στο Παρίσι. Οι αυξημένες αρμοδιότητες του δημάρχου του Παρισιού τον καιρό εκείνο θα οδηγήσουν τελικά στον... κομουνισμό!

Αυτό σημαίνει πως οι αντικομουνιστές πρέπει να προσέχουν τους δημάρχους. Η κομουνιστική εξουσία εγκαθίσταται κατ' αρχάς στην περιφέρεια και από εκεί μεταφέρεται στο κέντρο. Η εξουσία των Σοβιέτ, των λαϊκών συμβουλίων αυτοδιοίκησης στη Ρωσία του 1917 είναι η πιο χαρακτηριστική περίπτωση περικύκλωσης της κεντρικής εξουσίας από την περιφερειακή.

Στη ρωμαϊκή αρχαιότητα ο δήμαρχος δεν είναι ο πρώτος πολίτης αλλά ο «άρχων των πληβείων» (tribuni plebis). Οι πατρίκιοι (οι ευγε-

νείς, οι πλούσιοι) απαγορεύεται να κατέχουν το αξίωμα του δημάρχου, που είναι αποκλειστικά πληβειακό και έχει σχέση μόνο με την πλέμπα, την πλεμπάγια. Η ψευδαίσθηση αυτοδιοίκησης που δίνει η περιχαράκωση σε ένα αυτοδιοικούμενο γκέτο, που δεν επικοινωνεί με άλλα γκέτο, είναι ο πονηρός τρόπος που βρίσκει η κεντρική εξουσία να ελέγχει την περιφερειακή με το μικρότερο κόστος. Αυτό σημαίνει πως η δημοτική αρχή μπορεί να ενεργήσει κατά της δημοτικής αρχής, όταν επιτηρείται από το κέντρο.

Θα επανέλθουμε στο δημαρχείο του Παρισιού, εντός του οποίου θα γεννηθεί ο σύγχρονος κομουνισμός. Όμως, πριν καβαλήσουμε την πολύ χρήσιμη στη μελέτη της ιστορίας μηχανή του χρόνου για να πάμε στο δημαρχείο του Παρισιού το κοσμογονικό έτος 1789, πρέπει να οπισθοχωρήσουμε κι άλλο για να δούμε πως προέκυψε ο δήμαρχος, η καρδιά και η ψυχή της δημοκρατίας.

Στην αρχαία Ελλάδα, για πολλούς αιώνες υπάρχει μεν δήμος αλλά δεν υπάρχει δήμαρχος για το δήμο. Ο Όμηρος χρησιμοποιεί τη σανσκριτικής καταγωγής λέξη δήμος με πολλές έννοιες. Άλλοτε η λέξη δηλώνει το σύνολο του λαού, άλλοτε τη συγκέντρωση, τη μάζωξη του λαού, άλλοτε τον όχλο και άλλοτε την περιοχή. Στην ιστορική εποχή η έννοια της λέξης δήμος θα στενέψει και θα γίνει πιο σαφής. Τώρα, δήμος σημαίνει είτε το σύνολο του λαού, είτε μια αυτοδιοικούμενη μικρή περιοχή.

Ο δήμαρχος θα προκύψει πολύ αργότερα, με τη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη, η οποία θα οδηγήσει το δήμο στη δημοκρατία, την εξουσία του δήμου, του λαού που κατοικεί σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Μ' αυτή τη σημαδιακή για την ιστορία ολόκληρης της ανθρωπότητας μεταρρύθμιση, που έγινε το 507 π.Χ., ο Κλεισθένης καταργεί την αιματοσυγγένεια, δηλαδή τις τέσσερις ιωνικές αρχαϊκές φυλές της Αττικής, τους Αιγικορείς, τους Αργαδείς, τους Όπλητες και τους Γελέοντες, και βάζει στη θέση τους δέκα καινούργιου τύπου φυλές, που προκύπτουν με ανάμιξη των αιμάτων των τεσσάρων παλιών.

Στην κάθε μια από τις δέκα καινούργιες φυλές ο Κλεισθένης θα δώσει το όνομα ενός ντόπιου ήρωα. Και έτσι θα προκύψουν οι άσχετες με το καταγωγικό αίμα νέες φυλές των Κεκροπέων, των Ερεχθιέων, κ.λπ. Ο ίδιος ο Κλεισθένης ήταν αριστοκράτης και ανήκε στη διασημότερη οικογένεια της Αθήνας, τους Αλκμεωνίδες, απογόνους του Αλκμέωνα, απογόνου του σώφρονα ομηρικού βασιλιά της Πύλου, Νέστορα.

Σημειώστε με την ευκαιρία πως η νεοελληνική κατάληξη των κύριων ονομάτων σε -ίδης είναι τυπικά αρχαιοελληνική και σημαίνει απόγονος του τάδε, γιος του τάδε. Τα νεοελληνικά επίθετα σε -όπουλος, -άκης και τα συναφή προέρχονται είτε από λέξεις που χαρακτηρίζουν επαγγέλμα-

τα και προσδιορίζουν ιδιότητες είτε από παρατσούκλια, κυρίως μειωτικά. Αν ο Κλεισθένης ήταν Νεοέλληνας (ωχ!) η αστυνομική του ταυτότητα θα έγραφε Κλεισθένης Αλκμεωνίδης του Μεγακλέους και της Αγαρίστης.

Δεδομένου ότι οι πλούσιοι όλων των εποχών προστατεύονται πιο αποτελεσματικά από τον πλούτο τους παρά από τους συγγενείς της ίδιας φυλής, οι πλούσιοι του καιρού εκείνου δεν είχαν κανένα λόγο να μην εγκρίνουν το μεγαλοφυές σχέδιο του Κλεισθένη για την κατάργηση της διοικητικής αιματοσυγγένειας, εκ της οποίας κατάγεται η αυτοδίκαιη δικαιοσύνη της αυτοδικίας (βεντέτας). Θα ήταν απολύτως αδύνατο να υπάρξει δημοκρατία αν δεν καταργούνταν το αρχαϊκό, συνεκτικό της κλειστής κοινωνίας σύστημα της αιματοσυγγένειας.

Καταλαβαίνετε, τώρα, γιατί η νεοελληνική δημοκρατία έχει τα χάλια που έχει; Το δίκαιο της φυλής σε μας, όπως και στους Αφρικανούς, είναι υπέρτερο του κοινού, δημοκρατικού δικαίου. Ας ελπίσουμε πως ο ένδοξος πρόγονος Κλεισθένης, με τη βοήθεια του γνωστού σε μας αλλά αγνώστου σ' εκείνον Θεού των Ελλήνων, θα κάνει μια ακόμα μεταρρύθμιση διά του πνεύματός του. Φυσικά, με τη μεσολάβηση του Αγίου Πνεύματος.

Η μεταρρύθμιση του Κλεισθένη επιβάλλει τέσσερις καινοτομίες στην κοινωνία της Αττικής:

1. Δίνει πολιτικά δικαιώματα σε όλους τους ελεύθερους κατοίκους της Αττικής. Μέχρι τότε πολιτικά δικαιώματα είχαν μόνο οι πλούσιοι.

Στην πραγματικότητα η Αθηναϊκή Δημοκρατία ήταν Αττική Δημοκρατία. Αυτό σημαίνει πως στην Αθηναϊκή Δημοκρατία που ήταν Αττική πλειοψηφούσαν οι χωρικοί Ίωνες των μεσογείων της Αττικής. Τότε η Αττική κατοικούνταν μόνο από Ίωνες. Σήμερα κατοικείται από κάθε ελληνικής και μη καρυδιάς καρύδι ή κολοκυθιάς κολοκύθι.

2. Κατανέμει τους πολίτες σε δέκα νέες μη αιματοσυγγενικές φυλές αλλά και σε τριάντα δήμους για μεγαλύτερη σιγουριά. Ο κλεισθένειος δήμος είναι διοικητικό διαμέρισμα άσχετο με τον παλιότερο τόπο κατοικίας των αιματοσυγγενικών φυλών.

Οι δέκα νέες φυλές σε συνδυασμό με τους τριάντα δήμους κάνουν σμπαράλια την αιματοσυγγένεια και δημιουργούν την ανάγκη για έναν νέο χαρακτηρισμό των μη συγγενών κατοίκων, που στο εξής θα λέγονται συμπολίτες. Ο όρος είναι του Κλεισθένη, αγαπητοί μου συμπολίτες.

3. Συνιστά τη Βουλή των Πεντακοσίων που έχει περίπου διακόσια μέλη περισσότερα από τη νεοελληνική, και άρα είναι σχεδόν κατά το μισό πιο δημοκρατική. Σημειώστε για να κάνετε τις αναγκαίες δημο-

κρατικές αναγωγές πως ο πληθυσμός της Αττικής εκείνον τον καιρό δεν ξεπερνούσε τις 15.000 κατοίκους.

4. Εισάγει τον περί οστρακισμού νόμο, δηλαδή την διά οστράκων (κομματιών από σπασμένα αγγεία) ψηφοφορία προκειμένου να παρθεί από όλους η δύσκολη απόφαση για το διώξιμο εκτός Αττικής ενός εχθρού της δημοκρατίας. Ο εξοστρακισμός, η εξορία, θα αποδειχτεί δίκοπο μαχαίρι στα χέρια δημαγωγών αλλά, τι να κάνουμε, ουδέν καλόν αμιγές κακού και αντιστρόφως.

Αν σήμερα εφαρμοζόταν το μέτρο του εξοστρακισμού στους εχθρούς της δημοκρατίας, πρώτον δεν θα αρκούσαν τα όστρακα της αττικής γης, και δεύτερον θα έμεναν τόσο λίγοι έλληνες δημοκράτες στον τόπο που γέννησε τη δημοκρατία, που οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες θα ένιωθαν φρικτή μοναξιά. Τόσο φρικτή, που θα υποχρεώνονταν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους για να βρουν παρέα.

Δύσκολο πράγμα η δημοκρατία, κυρίως στον τόπο που τη γέννησε. Που επειδή τη γέννησε οι Έλληνες πιστεύουν πως την κατέχουν σαν περιουσιακό στοιχείο, με τον ίδιο περίπου τρόπο που ο πατέρας κατέχει το παιδί που γέννησε με μοναδική πρόθεση να το προσθέσει στα περιουσιακά του στοιχεία μαζί με την κατσίκα και τη σύζυγο.

Αφού το θεσμό του δημάρχου τον δημιούργησε ο Κλεισθένης που δημιούργησε τη δημοκρατία πριν δημιουργήσει τη δημοκρατία, η τοπική δημοκρατική αυτοδιοίκηση προηγείται ιστορικά της κεντρικής δημοκρατικής διοίκησης και αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την ύπαρξή της.

Ο δημοκράτης δήμαρχος του Κλεισθένη είναι δήμαρχος όλων των δημοτών και όχι μόνο των πληβείων, των φτωχών, όπως στη Ρώμη. Οι Ρωμαίοι χώρισαν τους φτωχούς από τους πλούσιους για να τους έχουν μαντρωμένους σε γκέτο και έβαλαν επικεφαλής των γκέτο έναν δήμαρχο για να τους φυλάει. Έκαναν, δηλαδή, ακριβώς το αντίθετο από αυτό που έκανε ο Κλεισθένης, που ανακάτωσε τους πάντες. Το μπέρδεμα όλων των φυλών και όλων των βαλαντίων είναι αναγκαία προϋπόθεση για να υπάρξει ισονομική δημοκρατία.

Η ισονομία, η ισότητα απέναντι στο νόμο, ήταν κάτι πρωτόγνωρο τότε. Αυτή η μορφή ισότητας με τον καιρό θα ανοίξει την όρεξη και για άλλες μορφές ισότητας, πιο ουσιαστικές, που θα μπουν σαν αίτημα από την κοινωνία όταν ωριμάσουν οι συνθήκες.

Ο κομουνισμός, σαν δυνατότητα, υπάρχει ήδη μέσα στην ισονομία του Κλεισθένη. Αφού όλοι είμαστε ίσοι απέναντι στο νόμο, φταίει ή δεν φταίει ο νόμος που είμαστε άνισοι στο πορτοφόλι; Το βασανιστικό ερώτημα «τις πταίει» για την οικονομική ανισότητα θα σημαδέψει τον πάρα πολύ μακρύ δρόμο προς το σοσιαλισμό και τον κομουνισμό.

Να, λοιπόν, γιατί ποτέ δεν πρέπει να γίνονται νομικής τάξεως φιλολαϊκές μεταρρυθμίσεις. Από νομική μεταρρύθμιση σε νομική μεταρρύθμιση φτάνεις τελικά στο δημαρχείο του Παρισιού που λέγαμε. Ο κομουνισμός θα προκύψει με μετάλλαξη του αγώνα για την ισονομία μέσα στο δημαρχείο και διά του δημαρχείου, στη διάρκεια της Γαλλικής (αστικής) Επανάστασης.

Αχ, Κλεισθένη, τι μας έκανες ανοίγοντας τους ασκούς του Αιόλου τότε! Ήθελες να μπερδέψεις τα αίματα για να φκιάξεις δημοκρατία; Έλα τώρα να ξεμπερδέψεις το κουβάρι και θα δεις τι έχεις να τραβήξεις μ' αυτούς που τα θέλουν όλα τακτοποιημένα κατά φυλές και κατά ομάδες αίματος. Ακόμα και οι χριστιανοί, που κι αυτοί πολύ θα ήθελαν να δουν όλα τα παιδιά του Θεού μπερδεμένα, θα υποχωρήσουν τελικά στις απαιτήσεις των βρώμικων «καθαρών».

Αν δεν με πιστεύεις, φίλε Κλεισθένη, ρώτα και τον Χριστόδουλο. Να στον συστήσω αν δεν τον ξέρεις. Πού να τον ξέρεις, δηλαδή, αλλά εν πάση περιπτώσει, λέμε. Λοιπόν, Κλεισθένη μου, Χριστόδουλος ονομάζεται ένας κύριος με γένια που το παίζει Αρχιεπίσκοπος και που εκτός από την καθαρότητα της ελληνικής φυλής υπερασπίζεται με πάθος και την καθαρότητα της εκκλησιαστικής περιουσίας. Λέω να τον πάρω μαζί μου στο δημαρχείο που Παρισιού για να παραστεί στη βάφτιση του κομουνισμού. Που βέβαια, δεν είναι παιδί του Καρλ Μαρξ και της Τζένυ Βεστφάλεν, της συζύγου του Μαρξ, αλλά της φτώχειας και της δυστυχίας. Ο κομουνισμός με όνομα είναι παλιότερος του μαρξισμού, ενώ ο κομουνισμός χωρίς όνομα, ο ακατονόμαστος κομουνισμός, είναι πανάρχαιος. Αφήστε, λοιπόν, την πλάκα για το τέλος του υπαρκτού σοσιαλισμού και μιλήστε μας για το τέλος της υπαρκτής φτώχειας, αν δεν θέλετε να δείτε τον κομουνιστή Φοίνικα να ξαναγεννιέται απ' τις στάχτες του.

Η γαλλική λέξη commun, λατινικά communis, σημαίνει κοινός. Κομουνισμός, συνεπώς, θα μπορούσε να σημαίνει κοινοτισμός, αν ο κομουνισμός δεν ήταν κάτι περισσότερο από διοικητικό σύστημα σχετικό με τις κοινότητες, τις κώμες του Σόλωνα, που θα τις πει δήμους ο Κλεισθένης, εννοώντας το ίδιο αλλά τώρα και με μια απόχρωση κοινωνική.

Μετά τον Κλεισθένη οι κώμες θα συνεχίσουν να διατηρούν τον αρχικό αγροτικό τους χαρακτήρα, ενώ τα άστεα, οι πόλεις, τα παλιά εμπορικά κέντρα, που θα δανείσουν το όνομα πόλη στην πολιτική και στον πολιτισμό, θα γεννήσουν τη δημοκρατία και μαζί της την τραγωδία. Η κωμωδία θα αναπτυχθεί στις κώμες, που είναι περισσότερο ανέμελες.

Μετά την καρατόμηση του βασιλιά, η Γαλλία έμεινε χωρίς διοικητική κεφαλή. Και επειδή η φύση απεχθάνεται το κενό και η κοινωνία το κενό εξουσίας, το κενό εξουσίας που δημιούργησε το κενό κεφάλι του

βασιλιά, που πετάχτηκε σαν άχρηστο, καλύφθηκε αμέσως από το λαό, έτσι αυθόρμητα.

Επειδή όλα ή σχεδόν όλα τα σημαντικά γεγονότα της Γαλλικής Επανάστασης διαδραματίζονται στο Παρίσι, και επειδή στο Παρίσι βρίσκεται το μεγαλύτερο δημαρχείο της χώρας, και επειδή η δημοτική αρχή συνεχίζει να λειτουργεί, η εν λόγω δημοτική αρχή μετατρέπεται αυτομάτως σε κυβέρνηση λόγω ανυπαρξίας κυβερνήσεως.

Φυσικά, μια τέτοιου είδους κυβέρνηση και να το ήθελε δεν θα μπορούσε να είναι σχολαστική. Άσε που δεν το ήθελε. Κι έτσι καταργούνται και οι κρατικές διοικητικές υπηρεσίες και ο διαχωρισμός των εξουσιών. Νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική εξουσία, μαζί με όλα τα εξαρτήματά τους, συνοψίζονται άκρως περιληπτικά στη δημοτική αρχή, που γίνεται η Υπέρτατη Επαναστατική Αρχή. Πρόκειται για μια εξουσία commune, κοινή για όλα, που τα έχει όλα μέσα. Νάτος, λοιπόν, ο κομουνισμός, φρέσκος και λαχταριστός.

Πρόκειται, όμως, για έναν κομουνισμό διοικητικής φύσεως, γραφειοκρατικό. Πρώτος ο Γράκχος Μπαμπέφ θα σκεφτεί πως αυτός ο γραφειοκρατικός κομουνισμός θα μπορούσε να πάρει και έναν ουσιαστικότερο, οικονομικό χαρακτήρα. Τώρα που η διοίκηση είναι κοινή για όλα και για όλους και όλα βρίσκονται στα χέρια του λαού, που έδειξε πως μπορεί να κυβερνά, μήπως και τα αγαθά θα μπορούσαν να γίνουν κοινά; αναρωτιέται ο Μπαμπέφ. Κοινοκτημοσύνη εδώ και τώρα, πριν συνέλθουν οι ιδιοκτήτες, λέει ο Μπαμπέφ. Κι έτσι, στη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης, προκύπτει ο κομουνισμός με την τρέχουσα και πάντα ισχύουσα έκτοτε έννοια της κοινοκτημοσύνης.

Μέχρι το 1840 οι όροι σοσιαλισμός και κομουνισμός χρησιμοποιούνται αδιακρίτως. Ο κομουνισμός, που γεννήθηκε σε συνθήκες παρανομίας, θα βγει τσάρκα στην πολιτική πιάτσα μόλις το 1840. Τη χρονιά αυτή ο Ετιέν Καμπέ με μια ηρωική δημόσια δήλωση θα χαρακτηρίσει τον εαυτό του κομουνιστή. Ο όρος θα αρχίσει τη δημόσια σταδιοδρομία του τότε.

Λίγο πριν και λίγο μετά το 1840 ξεφυτρώνουν ένα σωρό μικρές, κλειστές επαναστατικές ομάδες τόσο στη Γαλλία, όσο και στην Αγγλία. Οι μετά το 1840 παράνομες ομάδες προτιμούν το νεολογισμό του Καμπέ *κομουνισμός* αντί του *σοσιαλισμός* για να τονίσουν τον καταγόμενο από τον Μπαμπέφ επαναστατικό δυναμισμό τους. Έκτοτε ο όρος κομουνισμός, εκτός από το κοινωνικό του περιεχόμενο, την κοινοκτημοσύνη, που υπάρχει σαν κύριο περιεχόμενο και στο σοσιαλισμό, θα αποχτήσει και ένα δεύτερο, κατά το μάλλον και ήττον επαναστατικό και βίαιο. Κομουνισμός, λοιπόν, είναι ένας πιο αποφασι-

στικός και πιο ριζοσπαστικός σοσιαλισμός. Για να χρησιμοποιήσουμε αριστοτελικούς όρους, ο σοσιαλισμός είναι έννοια γένους και ο κομουνισμός έννοια είδους.

Με τον καιρό, ο όρος σοσιαλισμός θα φτάσει να σημαίνει «επιδίωξη της κοινοκτημοσύνης με ειρηνικά μέσα» και ο όρος κομουνισμός «επιδίωξη της κοινοκτημοσύνης με βίαια μέσα». Επειδή όμως οι κομουνιστές, όπως όλοι οι λογικοί άνθρωποι, δεν αποποιούνται τα ειρηνικά μέσα για την κατάληψη της εξουσίας, οι όροι σοσιαλισμός και κομουνισμός θα συνεχίσουν να χρησιμοποιούνται αδιακρίτως μέχρι τις μέρες μας.

Όταν ο Ένγκελς ρωτήθηκε γιατί ονόμασαν κομουνιστικό το μανιφέστο που έγραψαν το 1848 μαζί με τον Μαρξ, είπε πως δεν ξέρει, πως θα μπορούσε να λέγεται κάλλιστα και σοσιαλιστικό. Χαρακτηρίστηκε έτσι γιατί γράφηκε για λογαριασμό, σχεδόν κατά παραγγελία της Ένωσης (Λίγκας) των Κομουνιστών, που ήταν μετεξέλιξη της προγενέστερης Ένωσης των Δικαίων, μιας μυστικής οργάνωσης γερμανών εξόριστων και αυτοεξόριστων που ζούσαν στο Λονδίνο. Κανείς δεν μπορεί να πει με βεβαιότητα πως ο Μαρξ και ο Ένγκελς ήταν μέλη της Ένωσης των Κομουνιστών. Τουλάχιστον ο θυμώδης Μαρξ, που γινόταν θηρίο όταν άκουγε τον έναν και τον άλλο ψευτοδιανοούμενο να μιλάει για σοσιαλισμό ως έλλην σοσιαλιστής του καφενείου, μάλλον δεν ήταν.

Ωστόσο, το *Κομουνιστικό Μανιφέστο*, αυτό το εντελώς συγκλονιστικό κείμενο, σίγουρα γράφτηκε ευκαιριακά. Όμως, ήταν ήδη πανέτοιμο στο κεφάλι του Μαρξ, που αφορμή έψαχνε για να το βάλει στο χαρτί και να το κοινοποιήσει. Την αφορμή θα του τη δώσει η Ένωση των Κομουνιστών.

Δεν θα ήταν υπερβολικό αν λέγαμε πως τα κατοπινά κομουνιστικά κόμματα θα διαμορφώσουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους με βάση το *Κομουνιστικό Μανιφέστο* του 1848. Ποτέ ένα κείμενο, εκτός από το Ευαγγέλιο, δεν άσκησε τόσο καταλυτική επίδραση σε τόσο πολλούς για τόσο πολύ χρόνο.

Αν θέλετε να μάθετε με τον πιο έγκυρο τρόπο τι είναι ο κομουνισμός πετάξτε αμέσως το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας και πιάστε το *Κομουνιστικό Μανιφέστο*. Περισσότερα για τον κομουνισμό, εμείς δεν θα σας πούμε. Άλλωστε, δεν θέλουμε να σας κάνουμε κομουνιστές. Καλό θα είναι να γίνετε με δική σας πρωτοβουλία. Ωστόσο, θα προσθέσουμε λίγα ακόμα, σχέση έχοντα με τον κομουνισμό... στην αρχαία Ελλάδα. Όταν λέμε πως όλα στον ευρωπαϊκό πολιτισμό αρχίζουν στην αρχαία Ελλάδα, εννοούμε εντελώς όλα, μηδέ του κομουνισμού εξαιρουμένου.

Υπάρχει μια ομολογημένη υστεροβουλία σ' αυτή την αναφορά στους

εκ κομουνιστών ένδοξους προγόνους μας. Θέλουμε να κάνουμε τους μονίμως συγκινημένους από τους εθνικούς ψυχικούς αυτοματισμούς να νιώσουν άλλη μια φορά εθνικά υπερήφανοι αυτή τη φορά με τρόπο πιο δύσκολο απ' αυτόν που προσφέρει στους εθνικά ευαίσθητους και κοινωνικά αναίσθητους η ανύψωση της ελληνικής σημαίας κατά τας εθνικάς εορτάς, ή όταν η εθνική ομάδα μπάσκετ κερδίζει το κύπελλο. Ή είμαστε υπερήφανοι για τους προγόνους μας για όλα, ή δεν είμαστε για τίποτα. Η επιλεκτική υπερηφάνεια, όταν δεν είναι βλακεία είναι φασισμός.

Σε όλες τις αρχαίες κοινωνίες απαντάται κομουνισμός και στις τέσσερις παραλλαγές του, την πολιτική, την κοινωνική, τη στρατιωτική και τη θρησκευτική. Στους Ίνκας της Νότιας Αμερικής, για παράδειγμα, ο κομουνισμός (η κοινοκτημοσύνη) ήταν γενικευμένη κατάσταση, που το σημερινό «Φωτεινό Μονοπάτι» του Περού, μια ισχυρή μαρξιστική αντάρτικη οργάνωση, τον επικαλείται συνέχεια. (Το Περού είναι η νοτιοαμερικανική χώρα με τον πυκνότερο ντόπιο, μη ευρωπαϊκής καταγωγής πληθυσμό).

Η πιο εντυπωσιακή μορφή διπλού κομουνισμού, κοινωνικού και στρατιωτικού ταυτόχρονα, απαντάται στην ελληνική-ροδιακή αποικία του συμπλέγματος των επτά Νήσων του Αιόλου, βόρεια της Σικελίας. Τον ένα χρόνο οι μισοί άνδρες των νησιών ήταν στρατιώτες και τον επόμενο χρόνο όλοι όσοι ήταν στρατιώτες τώρα γίνονται γεωργοί, ενώ εκείνοι που ήταν γεωργοί γίνονται στρατιώτες. Αυτό σημαίνει πως το μισό πληθυσμό τον ταΐζει ο άλλος μισός εναλλάξ, χρόνο με το χρόνο.

Η κοινωνία της Σπάρτης ζούσε σε καθεστώς σαφέστατα κομουνιστικό στρατιωτικού τύπου· σταλινικού τύπου, αν προτιμάτε. Ενώ οι κοινότητες των Πυθαγορείων ζούσαν αναμφισβήτητα σε κομουνιστικό καθεστώς φιλοσοφικοθρησκευτικού τύπου.

Ο Αριστοτέλης περιγράφει τα κομουνιστικά κοινωνικά συστήματα που επεξεργάστηκαν θεωρητικά ο Φαλέας ο Χαλκηδόνιος και ο Ιππόδαμος ο Μιλήσιος, ενώ ο συντηρητικός μεν, ιδιοφυής δε Αριστοφάνης στις *Εκκλησιάζουσες* επιτίθεται άγρια κατά της κομουνιστικής ιδεολογίας, που για να τον ενοχλεί τόσο, φαίνεται πως τα κοινόβια ήταν αρκούντως διαδεδομένα στον καιρό του.

Στην κοινοβιακή *Πολιτεία* του Πλάτωνα, τουλάχιστον κατά τη μεταβατική προς την αταξική κοινωνία περίοδο της δικτατορίας του προλεταριάτου, φιλόσοφος βασιλιάς θα μπορούσε κάλλιστα να είναι ο Μαρξ. Άλλωστε, γνώριζε πολύ καλά τον Πλάτωνα. Όχι, πάντως, ο Στάλιν γιατί αυτόν τον κάναμε ήδη δώρο στη Σπάρτη.

Η εξόχως καταρτισμένη στο μαρξισμό Έλλη Παπά, στο εξαντλητι-

κά τεκμηριωμένο βιβλίο της *Ο Πλάτωνας στην εποχή μας* αποδεικνύει, με ισχυρά επιχειρήματα, πως κάθε μορφή σύγχρονου αυταρχισμού έχει τη ρίζα της στον Πλάτωνα. Ενώ ο επίσης μαρξιστής, καθηγητής Γιώργος Ρούσης στο υπέροχο και εξίσου καλά τεκμηριωμένο έργο του *Αρχαία Δημοκρατία για πάντα νέα* λέει ακριβώς τα αντίθετα.

Από δύο μαρξιστές που διαφωνούν, ποιον θα διάλεγε ένας μαρξιστής που, σε τούτο το βιβλίο, αρνείται να διαφωνήσει με οποιονδήποτε μαρξιστή γιατί πιστεύει στην αυταπόδεικτα επαναστατική αλήθεια του καινοφανούς (μόλις τώρα κατασκευάστηκε) συνθήματος «κομουνιστές όλων των δογμάτων και μαρξιστές όλων των θεωρητικών παραλλαγών ενωθείτε, γιατί αν δεν ενωθείτε μας πήρε ο καπιταλιστής διάολος και μας σήκωσε»;

Άλλωστε, ποιος είδε τον κομουνισμό πραγματωμένο στην αταξική κοινωνία του μέλλοντος για να μπορεί να επαληθεύσει με τρόπο επιστημονικό την αλήθεια του μαρξισμού, συγκρίνοντάς τον σαν θεωρία με την ολοκληρωμένη πράξη, ώστε να επιβεβαιώσει ή να απορρίψει τη θεωρία, όπως ακριβώς γίνεται με κάθε επιστημονική θεωρία; Δηλαδή, ο Χαρίλαος Φλωράκης, η Αλέκα Παπαρήγα, οι μαχητές του Δημοκρατικού Στρατού, τα εκατομμύρια των παλιών και νέων αγωνιστών σ' όλον τον κόσμο, στην επιστημοσύνη του Μαρξ στηρίχτηκαν ή στηρίζονται για να κάνουν όσα κάνουν, ή για να μην κάνουν όσα θα έπρεπε να κάνουν;

Άλλωστε, εκτός από το μαρξισμό υπάρχει και η προμαρξιστική φτώχεια. Είναι η αγανάκτηση για την κοινωνική αδικία που φέρνει τους ανθρώπους στα κομουνιστικά κόμματα και όχι η επιστημοσύνη του Μαρξ. Άλλωστε, δεν έχει καμιά σημασία για το χορτάτο πεθαμένο πώς ονομάζεται και πώς σκέφτεται ο νηστικός που τον καθάρισε.

Πριν από το κάθε τι ο κομουνισμός είναι ένα κράμα από ήθος Τσε Γκεβάρα, ευστροφία Φιντέλ Κάστρο, ανθρωπιά Νίκου Μπελογιάννη, εντιμότητα Νίκου Πλουμπίδη και αυτοκτονικό πείσμα Άρη Βελουχιώτη.

3. Ο μαρξισμός

Η φτώχεια και η δυστυχία είναι μια «φυσική» κατάσταση, απ' την οποία η ανθρωπότητα δεν θα απαλλαγεί ποτέ; Αν δεν είναι φυσική αλλά κοινωνική κατάσταση, ποια είναι τα συγκεκριμένα αίτια που κάνουν έναν άνθρωπο φτωχό κι έναν άλλο πλούσιο;

Μπορούμε να αποδώσουμε αυτές τις ιδιότητες στην προσωπική ικανότητα και την προσωπική ανικανότητα; Αν μπορούμε, πώς συμβαίνει η ηλιθιότητα κι ο πλούτος να κάνουν συχνά καλή παρέα;

Αφού υπάρχουν άνθρωποι έξυπνοι και δραστήριοι, που παραμένουν σ' όλη τους τη ζωή φτωχοί και, εν πάση περιπτώσει, λιγότερο πλούσιοι από κάποιους άλλους, που είναι λιγότερο έξυπνοι και δραστήριοι, θα ήταν δυνατό να αποδώσουμε την ύπαρξη πλούτου αποκλειστικά στην εξυπνάδα και τη δραστηριότητα;

Και τι θα γίνει, π.χ., με τους έξυπνους που προτιμούν, ας πούμε, τη μελέτη και την έρευνα απ' το εμπόριο και το λαθρεμπόριο; Αυτούς ποιος θα τους ταΐσει; Είναι λογικό και έντιμο, οι σοφοί αυτού του κόσμου να πεθαίνουν κατά κανόνα στην ψάθα;

Γιατί υπάρχουν πλούσια κράτη και φτωχά κράτη; Μήπως υπάρχει μια κρυφή σχέση ανάμεσα στον πλούτο των εθνών και το φανερό ή λανθάνοντα πόλεμο ανάμεσα στα έθνη;

Γιατί υπάρχουν κόμματα ανταγωνιστικά; Γιατί υπάρχουν κόμματα συγγενικά; Ανάμεσα στα κόμματα υπάρχει συγγένεια πρώτου, δεύτερου και τρίτου βαθμού όπως στους ανθρώπους; Κι αν υπάρχει, γιατί υπάρχει;

Πώς συμβαίνει το χρήμα να γεννάει χρήμα, αφού είναι άψυχο και κανένα άψυχο δεν μπορεί να πολλαπλασιαστεί από μόνο του;

Γιατί τα χρήματά μου θα πολλαπλασιαστούν αν τα βάλω στην τράπεζα και δεν θα πολλαπλασιαστούν αν τα βάλω στο χρηματοκιβώτιο που έχω σπίτι μου; Από πού παίρνει ο τραπεζίτης το χρήμα που μου δίνει σαν τόκο;

Ποιος αποφασίζει πως ο μισθός μου πρέπει να είναι Α και όχι Β δραχμές; Γιατί ο δικός μου μισθός είναι μεγαλύτερος απ' το δικό σου; Πρόκειται για αδικία; Αν πρόκειται για αδικία, ποιος μας αδικεί και γιατί;

Θα διορθωθεί η κατάσταση αν όλα τ' αφεντικά γίνουν καλοί χριστιανοί; Και τι γίνεται μέχρι να γίνουν καλοί χριστιανοί όλα τ' αφεντικά μετά τη Δευτέρα Παρουσία; Κι αν το αφεντικό μου σήμερα τυχαίνει να μην είναι και τόσο καλός χριστιανός; Κι αν ο καλός χριστιανός και ο καλός απατεώνας κάνουν καλό ζευγάρι, όπως συχνά συμβαίνει; Κι αν τυχαίνει να είναι μεν καλός χριστιανός τ' αφεντικό και να θέλει ν' αγιάσει διά της φιλανθρωπίας, αλλά δεν του το επιτρέπει ο ανταγωνιστής του;

Γιατί η φιλανθρωπία, που υπάρχει από υπάρξεως φιλανθρώπου ανθρώπου, δεν έλυσε το πρόβλημα της φτώχειας;

Πώς καθορίζονται οι τιμές των προϊόντων που αγοράζουμε; Γιατί ανεβοκατεβαίνουν οι τιμές; Γιατί η αξία ενός προϊόντος αποτιμάται σε χρή-

μα κι όχι, ας πούμε, σε βοτσαλάκια του γιαλού, που είναι και όμορφα;

Ποιος αποφασίζει πως αυτό το προϊόν πρέπει να πουλιέται τόσο και το άλλο τόσο; Αν ο χρόνος είναι χρήμα, κι αν το χρήμα είναι το ιδανικό εμπόρευμα, αυτό που θα μπορούσα να το ανταλλάξω μ' οποιοδήποτε άλλο εμπόρευμα, δεν πρέπει να υπάρχει μια στενή σχέση ανάμεσα στο χρόνο και στο χρήμα, που δεν είναι μόνο σχήμα λόγου και αγγλοσαξονική παροιμία πασίγνωστη;

Κι αν υπάρχει όντως σχέση ανάμεσα στο χρόνο και το χρήμα, γιατί εγώ που αφιερώνω πολύ χρόνο στη δουλειά που κάνω, κερδίζω λιγότερα απ' τον αργόσχολο που ξύνεται όλη μέρα κι αφήνει την καλή του τύχη να δουλεύει για λογαριασμό του;

Μπας και δεν δουλεύει για λογαριασμό του η καλή του τύχη, αλλά οι κακότυχοι εργάτες και γενικότερα οι εργαζόμενοι καθ' οιονδήποτε τρόπο; Μπας κι ο χαραμοφάης, που κληρονόμησε τα χρήματα που τρώει μ' όλη του την άνεση απ' τον πατέρα του, που δεν ήταν χαραμοφάης, τελικά τρώει απ' αυτά που «χάρισαν» στον πατέρα του κάποιοι που δούλευαν για λογαριασμό του;

Αν δουλέψεις ολομόναχος, όντας εργατικός, ικανός και έξυπνος, υπάρχει περίπτωση να γίνεις πλούσιος; Γιατί χρειάζεσαι και άλλους ανθρώπους γύρω σου, χωρίς τους οποίους αποκλείεται να γίνεις πλούσιος;

Εφόσον χρειάζονται και άλλοι άνθρωποι για να γίνεις πλούσιος, μπας και χρωστάς τελικά τον πλούτο σου σ' αυτούς κι όχι στην εργατικότητά σου, την ικανότητά σου, την εξυπνάδα σου;

Γιατί ο Προυντόν είχε δίκιο όταν έλεγε εκείνο το περίφημο «αν ο πλούτος ήταν προϊόν εργασίας, τότε οι πλουσιότεροι άνθρωποι θα έπρεπε να είναι οι εργάτες»; Και αν ο πλούτος δεν είναι προϊόν εργασίας, τι είναι; Μπας και είναι προϊόν εκμετάλλευσης;

Και τι πάει να πει εκμετάλλευση όταν ο εργοδότης μού δίνει μεγάλο μισθό; Και γιατί να μου δίνει μεγάλο μισθό; Κορόιδο είναι; Αφού δεν είναι κορόιδο, κι αφού είναι κερδισμένος από μένα παρά το μεγάλο μισθό που μου δίνει, από πού βγάζει το κέρδος που έχει από μένα;

Όταν διαπραγματεύομαι το μισθό μου με τον εργοδότη, δεν είναι σαν να διαπραγματεύομαι την πώληση ή την ενοικίαση ενός προϊόντος που παρήγαγα;

Γιατί κοντά σ' όλες τις άλλες υπάρχει και μια «αγορά εργασίας»; Σ' αυτή την τρομερή αγορά, ποιος πουλάει και ποιος αγοράζει; Τι πράγμα πουλάει και τι αγοράζει, αφού αυτή η αγορά δεν έχει πράγματα;

Και σε ποια τιμή πρέπει να πουλώ ή να νοικιάζω, και σε ποια τιμή πρέπει να πληρώνουν ή να νοικιάζουν την εργατική μου δύναμη ή την ικανότητά μου για εργασία αυτοί που τη χρειάζονται;

Και ποιος αποφασίζει για την τιμή της εργατικής μου δύναμης ή της ικανότητάς μου για παραγωγή ενός συγκεκριμένου έργου;

Και αν στην «αγορά εργασίας» με κλέψουν στο ζύγι οι απατεώνες που υπάρχουν κι εδώ όπως και σε κάθε άλλη αγορά;

Και αν η αγορά εργασίας είναι κορεσμένη και μείνω άνεργος, όχι γιατί το θέλω αλλά γιατί δεν με θέλει η αγορά, που πρέπει πάντα να έχει περίσσευμα, ώστε οι τιμές να κρατούνται χαμηλές;

Δεν είμαι σκλάβος, είμαι ελεύθερος άνθρωπος. Και σαν τέτοιος, αν θέλω δουλεύω, αν θέλω δεν δουλεύω. Ας μη δουλέψω, όμως, και θα δω τι έχω να πάθω.

Αφού θέλω δεν θέλω θα δουλέψω, αν θέλω κι εγώ να φάω και τα παιδιά μου να ταΐσω, θα ψάξω για δουλειά. Κι αν τη βρω, πράγμα που γίνεται περισσότερο δύσκολο όχι από χρόνο σε χρόνο τώρα πλέον αλλά από μέρα σε μέρα, ενδέχεται να δω το αφεντικό μου σαν σωτήρα, οπότε την πάτησα. Όχι μόνο γιατί τον έβαλα στη θέση του Σωτήρα, πράγμα για το οποίο η παραθρησκευτική οργάνωση «Σωτήρ» δεν θα είχε καμιά αντίρρηση, αλλά κυρίως διότι ενδέχεται να γίνω όργανό του, άμεσα η έμμεσα, προκειμένου να μη με απολύσει, ή για να μου δώσει αύξηση, ή για να με κάνει προϊστάμενο, δηλαδή αφέντη στη θέση του αφέντη, δηλαδή καθίκι. Θα βρεις εργοδότες αποστάτες της τάξης τους, αλλά προϊστάμενο αποστάτη της τάξης του αφεντικού του, εντός της οποίας παρασιτεί ο γυμνοσάλιαγκας, δεν θα βρεις.

Βέβαια, υπάρχει και ο συνδικαλισμός. Αν, όμως, τους συνδικαλισμένους εργαζόμενους τους εκβιάσουν οι ομοίως συνδικαλισμένοι εργοδότες κατά την υπογραφή της περίφημης «συλλογικής σύμβασης εργασίας», πράγμα πάρα πολύ πιθανό, πιο σωστά, πράγμα που γίνεται πάντα;

Και πόσα πρέπει να μου δώσει το αφεντικό για να είμαι καλά πληρωμένος; Πολλά; Πόσα είναι τα «πολλά»; Και πόσα τα «λίγα»; Και ποιος αποφασίζει αν είναι πολλά ή λίγα; Μπας και υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος τρόπος μέτρησης της αξίας αυτού του δύσκολου εμπορεύματος που λέγεται «εργατική δύναμη», που την έβγαλα για πούλημα στην «αγορά εργασίας»;

Αν όντως υπάρχει, μήπως πρέπει με τον ίδιο τρόπο που μετρώ τη αξία της δικής μου εργατικής δύναμης να μετρήσω και την αξία της εργατικής δύναμης του εργοδότη, αφού κι αυτός είναι αναμφισβήτητα ένας σκληρά εργαζόμενος άνθρωπος όπως κι εγώ; Ο εργοδότης, όμως, θα καθίσει να τον μετρήσω με το ίδιο μέτρο, ή θα μου δώσει καμιά φάπα, στην περίπτωση που δεν μου πασάρει ένα εντελώς διαφορετικό μέτρο, φτιαγμένο σπέσιαλ γι' αυτόν;

Κι αφού υπάρχει ένα Διεθνές Γραφείο Μέτρων και Σταθμών, γιατί

να μην υπάρχει και ένα διεθνές γραφείο μέτρησης της εργατικής δύναμης, που δεν πρέπει, βέβαια, να συγχέεται με τη μυϊκή δύναμη; Αν το μετρικό σύστημα CGS (εκατοστό, γραμμάριο, δευτερόλεπτο) είναι έγκυρο για τις φυσικές ποσότητες, γιατί να μην υπάρχει κι ένα άλλο μετρικό σύστημα το ίδιο έγκυρο για ποσότητες που δεν είναι φυσικές, αλλά κοινωνικές όπως η εργασία;

Κι αφού η εργασία δεν είναι φυσική ποσότητα, γιατί συνεχίζουν να τη μετρούν σαν να ήταν φυσική, βάζοντάς με να δουλέψω τόσες ώρες για να παραγάγω τόσο έργο; Και αν οι φυσικές μου δυνατότητες δεν μου επιτρέπουν να πιάσω τη νόρμα (το κανονισμένο), τι χαμπάρια μάστορα;

Κι αφού η δουλειά είναι δουλεία, όπως δηλώνει η ευφυέστατη ελληνική γλώσσα, που για να διαφοροποιήσει ελαφρώς τα νοήματα των δύο λέξεων μεταθέτει τον τόνο απ' την παραλήγουσα στη λήγουσα, ποιος κερατάς έβγαλε το σύνθημα «χαρά και εργασία»; Δηλαδή, πρέπει ν' αρχίσω να τραγουδάω μόλις ακούσω να χτυπάει το πρωί το ξυπνητήρι για να μου πει με το φρικτό του τρόπο πως άρχισε για μένα η χαρούμενη εργάσιμη μέρα;

Βρε, απατεώνες, γιατί δεν λέτε στον κόσμο πως άλλο πράγμα είναι η εργασία που είναι δημιουργία και συνεπώς χαρά κι άλλο αυτή που κάνει κανείς για το ψωμί του, ακόμα και για το παντεσπάνι του;

Τι ακριβώς εννοούσε ο Φιντέλ Κάστρο όταν έλεγε πως κομουνισμός είναι το σύστημα εκείνο στο οποίο ο έρωτας γίνεται αγάπη και η δουλειά χαρά; Θα συμβεί ποτέ αυτό το ποιητικό θαύμα;

Σ' αυτά τα ερωτήματα και σε χιλιάδες άλλα ανάλογα, ο μαρξισμός προσπαθεί να δώσει απάντηση. Όμως, είναι φανερό πως απαντήσεις λογικές δεν μπορείς να έχεις, αν δεν βάλεις σωστά τα ερωτήματα.

Διάολε, τουλάχιστον τα ερωτήματα πρέπει να ξέρουμε να τα βάζουμε. Οι απαντήσεις κοστίζουν, τα ερωτήματα δεν κοστίζουν τίποτα. Χρειάζεται μόνο να έχεις απορίες. Απορία στην πάντα σοφή ελληνική γλώσσα, σημαίνει αδιέξοδο, έλλειψη πόρου, περάσματος.

Ρωτάτε, λοιπόν, ρωτάτε όσο το δυνατόν συχνότερα για όσο το δυνατόν περισσότερα, ρωτάτε για τη φύση της δουλειάς και του πλούτου, για την καταγωγή της φτώχειας, για τη διαφορά ανάμεσα στη φιλανθρωπία και τον ανθρωπισμό.

Το προφανές είναι καλά κρυμμένο. Ρωτάτε κυρίως για τα προφανή, για πράγματα που φαίνονται αυτονόητα γιατί «έτσι τα βρήκαμε». Σε ποιους τα βρήκαμε έτσι που τα βρήκαμε; Σε κάποιους που κι αυτοί έτσι τα βρήκαν. Που κι εκείνοι έτσι τα βρήκαν εκεί που τα βρήκαν. Και πάει λέγοντας μέχρι τον καιρό του Αδάμ και της Εύας, τότε που ο Θεός

είπε πως οι απόγονοί τους θα βγάζουν το ψωμί τους με τον ιδρώτα του προσώπου τους.

Εντάξει, αλλά επειδή ο Αδάμ και η Εύα έφαγαν τον απαγορευμένο καρπό και τιμωρήθηκαν πρέπει να τιμωρούμαι κι εγώ που θέλω να φάω τον επιτρεπόμενο καρπό και μου το απαγορεύουν τ' αφεντικά;

Καταλαβαίνετε, τώρα, τι κρύβει η συμβουλή της μαμάς που λέει να μη ρωτάμε πολλά; Όποιος ρωτάει πολλά είναι ανάγωγος, λέει η μαμά. Όχι μόνο ανάγωγος, λέει ο θεοσεβούμενος, αλλά και αμαρτωλός. Η φτώχεια βγήκε απ' την κόλαση, όπως το ξύλο βγήκε απ' τον παράδεισο. Τέρμα. Για περισσότερες πληροφορίες, στον Αρχιεπίσκοπο.

Ο Καρλ Μαρξ προσπάθησε να απαντήσει λογικά και επιστημονικά σε μια μεγάλη σειρά από ερωτήματα, εντελώς άσχετα με τη μεταφυσική. Δεν ήταν προφήτης· αυτούς να τους αναζητήσετε στην Αγία Γραφή. Δεν είπε τίποτα για το πώς θα είναι οργανωμένη η κομουνιστική κοινωνία του μέλλοντος. Είπε μόνο πως ο καπιταλισμός ούτε το τελευταίο, ούτε το τελειότερο κοινωνικοοικονομικό σύστημα είναι. Και ονόμασε το σύστημα που θα διαδεχθεί κατ' ανάγκην τον καπιταλισμό, είτε με ειρηνικό είτε με βίαιο τρόπο, κομουνισμό. Ο όρος δεν είναι δικός του, τον δανείστηκε.

Ο Μαρξ ήταν ένας επιστήμονας και ένας φιλόσοφος, που γεννήθηκε το 1818 στο Τριρ της Γερμανίας από πατέρα Εβραίο που ασπάσθηκε το χριστιανισμό και που πέθανε το 1883 εξόριστος στο Λονδίνο όπου έζησε πάμφτωχος τα περισσότερα χρόνια της ζωής του και όπου έγραψε το *Κεφάλαιο*. Που ίσως να μην το έγραφε χωρίς την οικονομική, κατ' αρχάς, βοήθεια του στενού του φίλου και συνεργάτη, Φρίντριχ Ένγκελς (1820-1895), που εκτός από σοφός ήταν και βιομήχανος. Οι δυο τους το 1848 θα συνυπογράψουν το θρυλικό *Κομουνιστικό Μανιφέστο* που, όμως, θα το γράψει μόνος του ο Μαρξ. Πρόκειται για ένα σύντομο κείμενο που έχει λιγότερες από εκατό σελίδες.

Ο Ουμπέρτο Έκο λέει πως αυτό το βιβλιαράκι πρέπει να γίνει υποχρεωτικό ανάγνωσμα σ' όλα τα σχολεία του κόσμου. Όχι, βέβαια, για να γίνουν κομουνιστές όλοι, αλλά για να καταλάβουμε επιτέλους όλοι τι σημαίνει γραφή που δεν είναι γραπτός λόγος αλλά συμπυκνωμένη πνευματική δύναμη.

Το *Κεφάλαιο*, ένα ογκώδες σύγγραμμα που εκδόθηκε σταδιακά σε τρεις τόμους από το 1867 μέχρι το 1894, δεν είναι ένα βιβλίο για τον κομουνισμό, αλλά μια σοφή κριτική του καπιταλισμού. Ο Τζωρτζ Σόρος το συνιστά στους καπιταλιστές προκειμένου να καταλάβουν τι είναι αυτό που υπηρετούν, ώστε να το υπηρετήσουν καλύτερα. Ευτυχώς

που οι καπιταλιστές δεν αγαπούν τη μελέτη, αγαπούν το χρήμα.

Αλλά τη μελέτη δεν την αγαπούν ούτε οι εργαζόμενοι. Κι αυτοί το χρήμα αγαπούν. Μόνο που το χρήμα που αγαπούν αυτοί είναι λιγοστό, το άτιμο, και έχει σχέση με το ένστικτο της αυτοσυντήρησης.

Πάντως, οι εξαντλημένοι από τη δουλειά εργαζόμενοι πάντα εμπιστεύονταν τους λειτουργικούς και πάντα υποπτεύονταν τους οργανικούς διανοούμενους, όπως ονομάζει ο Αντόνιο Γράμσι όσους διανοούνται όντας όργανα ενός συστήματος, σε αντίθεση με τους πρώτους, τους λειτουργικούς διανοούμενους, που διανοούνται όπως μπορούν γιατί δεν μπορούν να διανοηθούν κατά παραγγελία.

Ο Μαρξ ήταν ένας λειτουργικός διανοούμενος, που σ' όλη του τη ζωή λειτούργησε με υποδειγματική συνέπεια κατά των πλουσίων. Και πλήρωσε βαρύ τίμημα γι' αυτό. Τον έδιωξαν και από την πατρίδα του, και από το Βέλγιο και από τη Γαλλία. Τον δέχτηκαν μόνο στην Αγγλία, την πιο ανεκτική για τους καινοτόμους χώρα του καιρού εκείνου. Στο Λονδίνο θα εγκατασταθεί το 1849 κι εκεί θα περάσει τα 34 από τα 65 χρόνια της ζωής του.

Εκεί, στο Λονδίνο, δεν θα ιδρύσει αλλά θα οργανώσει καλύτερα το 1866 τη Διεθνή Ένωση Εργατών, γνωστή περισσότερο σαν Πρώτη Διεθνή, που θα διαλυθεί το 1874 για να πάρει αργότερα τη θέση της η Δεύτερη και στη συνέχεια η Τρίτη και η τροτσκιστική Τέταρτη Διεθνής.

Είτε αποδεχόμαστε είτε όχι το μαρξισμό, ο Μαρξ υπήρξε. Και το *Κεφάλαιο* υπάρχει ακόμα διότι ακόμα υπάρχει Κεφάλαιο. Αν θέλετε να καταργήσετε το *Κεφάλαιο*, καταργήστε το Κεφάλαιο. Και μη χτυπάτε το κεφάλι σας στον τοίχο, πρώτον γιατί ενδέχεται να χαλάσετε τον τοίχο και δεύτερον διότι δεν θα έχουμε τι να χαλάσουμε εμείς οι κομουνιστές, οι κυνηγοί κεφαλών.

Να σας πω ένα μυστικό που το ξέρουν όλοι; Δεν σας φταιν οι κομουνιστές, εσάς που σας φταιν οι κομουνιστές. Η φτώχεια σας φταίει. Εξαφανίστε τη φτώχεια και οι κομουνιστές θα εξαφανιστούν αυτομάτως. Ο καλός αντικομουνιστής κυνηγάει πλούσιους, όχι κομουνιστές.

Άλλωστε, οι κομουνιστές ήταν πάντα λίγοι. Και προπαντός μην μπερδεύετε τους κομουνιστές με τους κομματικούς. Βέβαια, στα κομουνιστικά κόμματα μπορείς να βρεις τα πάντα, ακόμα και κομουνιστές. Όμως, κομουνιστής δεν είναι αυτός που είναι μέλος ενός κομουνιστικού κόμματος αλλά εκείνος που σκέφτεται, ζει και πράττει με έναν πολύ συγκεκριμένο τρόπο. Θα τον δούμε.

4. Πώς κινείται η ιστορία

Τι είναι αυτό που κάνει την ιστορία να κινείται; Τα μικρά και τα μεγάλα γεγονότα, που συνεχώς συμβαίνουν στον κόσμο και που, καθώς διαδέχονται το ένα το άλλο, δημιουργούν αυτό που ονομάζεται ιστορία, είναι τυχαία, ή μήπως καθορίζονται από κάποιους νόμους, που συνιστούν την ιστορική νομοτέλεια;

Αν δεν είναι τυχαία πρέπει να είναι αναγκαία. Όσα έγιναν με τον τρόπο που έγιναν δεν μπορούσαν παρά να γίνουν έτσι κι όχι αλλιώς. Όχι γιατί ήταν μοιραίο να γίνουν έτσι κι όχι αλλιώς, αλλά διότι αν δεν μπορούσαν να γίνουν έτσι που έγιναν, απλούστατα δεν θα είχαν γίνει όπως έγιναν.

Η ιστορία είναι και δυνατότητα και πιθανότητα ταυτόχρονα. Ο «νόμος της αιτιακής σχέσης», που είναι ένα από τα πιο μεγάλα κατορθώματα της ελληνικής σκέψης, λέει πως κάθε αιτιατό έχει το αίτιό του, πως τίποτα δεν είναι αναίτιο, ακόμα και όταν φαίνεται τυχαίο στην περίπτωση που δεν μπορούμε να επισημάνουμε την αιτία που το προκάλεσε και που ίσως την επισημάνουμε μετά από χρόνια ή αιώνες.

Ο Χάιζεμπεργκ είπε πως ο Θεός παίζει ζάρια και προκάλεσε την οργή του Αϊνστάιν, που δεν ήθελε το Θεό παίκτη αλλά σχεδιαστή. Μπορεί να παίζει και πρέφα, δεν έχει σημασία. Ό, τι και να παίζει, πάντως, αν δεχτούμε πως η ιστορία φτιάχνεται μόνο από τυχαία περιστατικά, εμείς οι άνθρωποι δεν θα ήμασταν παρά το παίγνιο του Θεού, που μας έφτιαξε ίσα ίσα για να διασκεδάζει την αιώνια θεϊκή του ανία.

Αλλά αυτό δεν θα το δέχονταν ούτε οι χριστιανοί θεολόγοι, του Καλβίνου εξαιρουμένου. Αν το δέχονταν η ελευθερία της βούλησης θα πήγαινε περίπατο. Κι αν πήγαινε περίπατο η ελευθερία της βούλησης, δεν θα κάναμε καμιά προσπάθεια όχι μόνο να επέμβουμε στην ιστορία αλλά ούτε καν ν' αγιάσουμε, πράγμα που είναι ευκολότερο. Και για την ιστορία και για την αγιότητα, που καταργεί την ιστορία αφού καταργεί το κακό, θα είχε ήδη αποφασίσει ο Θεός για λογαριασμό μας.

Αν, λοιπόν, η βούληση παίζει κάποιο ρόλο στην ιστορία, έστω μικρό, αυτή αποκλείεται να είναι ένα άθροισμα τυχαίων περιστατικών, όπως στη φύση. Η βούληση είναι παράμετρος της λογικής. Τα ζώα δεν θέλουν, απλώς ακολουθούν τα ένστικτά τους, δηλαδή τη φύση τους. Η βούληση είναι κάτι πολύ διαφορετικό. Συχνά είναι μια νίκη πάνω στο ένστικτο.

Όμως, η βούληση λειτουργεί αυτόματα, ή κάποιος την «κουρδίζει»;

Ο Θεός την «κουρδίζει», θα πουν οι θεολόγοι και θα λύσουν αυτό το δύσκολο πρόβλημα μια κι έξω.

Αλλά, αν ο Θεός μας προίκισε με ελεύθερη βούληση, πρέπει να επωμιστεί και την ευθύνη για το γεγονός πως συχνά τη χρησιμοποιούμε ενάντια στη δική του βούληση. Οπότε απεκδυόμαστε την προσωπική μας ευθύνη, αφού δεχόμαστε πως η βούληση του Θεού είναι υπέρτερη της δικής μας. Και, ταυτόχρονα, μεταθέτουμε την ευθύνη για το Κακό στο Θεό, που είναι το Υπέρτατο Καλό σε όλα τα μεταφυσικά συστήματα.

Αν οι θεολογούντες φιλόσοφοι μπορούσαν να δώσουν μια τόσο εύκολη απάντηση στο πρόβλημα της θεοδικίας, της ύπαρξης του Κακού, που εξ ορισμού δεν είναι «εκ Θεού» αλλά υπάρχει ωστόσο πλάι στο Καλό, που εξ ορισμού είναι «εκ Θεού», τότε ο σοφός Λάμπνιτς, που έφαγε τη ζωή του ερευνώντας το πρόβλημα της θεοδικίας, πρέπει να ήταν εντελώς ηλίθιος.

Όπως και να 'ναι, και συνυπολογίζοντας την αναμφισβήτητη ύπαρξη του Κακού εν τω κόσμω, όλοι οι σοφοί όλων των εποχών αναρωτιούνται τι είναι αυτό που κάνει την ιστορία να κινείται έτσι κι όχι αλλιώς. Αν την κινούσε ο Θεός, θα έπρεπε η ιστορία να κινείται πάντα προς τη σωστή μεριά, χωρίς αίματα και πολέμους.

Και επειδή οι σοφοί δεν μπορούσαν να δώσουν σαφή και λογική απάντηση σ' αυτό το πολύ δύσκολο ερώτημα, οι θεολογούντες φιλόσοφοι της ιστορίας μοιράστηκαν σε Σχολές. Οι περισσότεροι αποφάνθηκαν πως την ιστορία την κινεί ο Θεός με τη βοήθεια του ανθρώπου ενώ μερικοί πιο λογικοί είπαν πως την ιστορία την κινεί άλλοτε ο Καλός Θεός και άλλοτε ο Κακός Θεός, δηλαδή ο διάβολος, με τη βοήθεια των καλών και των κακών ανθρώπων ανάκατα. Όλα αυτά, μέχρι τον 18ο αιώνα.

Φαίνεται παράδοξο, αλλά μέχρι τον 18ο αιώνα κανείς δεν αναρωτήθηκε: Μήπως είναι ο άνθρωπος αυτός που δημιουργεί την ιστορία του; Αυτή την ερώτηση την έκανε πρώτος ο Τζιοβάνι Βίκο (1668-1744) χωρίς να καεί στην πυρά της Ιεράς Εξέτασης. Ήταν τυχερός.

Ούτε καν ο μεγάλος Πλάτων, που τα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα της εποχής του τον απασχολούσαν επάμονα, δεν διανοήθηκε πως τα αίτια που κάνουν τις ανθρώπινες πράξεις να είναι αυτές που είναι, είναι δυνατό να αναζητηθούν στο υπερπέραν, στο χώρο των Ιδεών.

Αν όντως ο άνθρωπος δημιουργεί την ιστορία του, είτε εμπρόθετα είτε άτσαλα, όπως λέει ο πρώτος φιλόσοφος της ιστορίας, ο Βίκο (η φιλοσοφία της ιστορίας είναι ένας ξεχωριστός κλάδος της φιλοσοφικής σκέψης) πρέπει να ψάξουμε να βρούμε γιατί τη δημιουργεί έτσι κι όχι αλλιώς. Ακόμα και άτακτα να κινείται η ιστορία πρέπει να

ψάξουμε για τους νόμους της άτακτης κίνησής της εντός της κοινωνίας, με βάση την «αρχή των πιθανοτήτων». Είναι η άποψη του Καρλ Πόπερ (*Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της*).

Αν, όμως, και πάλι πούμε πως ο άνθρωπος δημιουργεί τυχαία την ιστορία του, το μόνο που πετυχαίνουμε είναι να πάρουμε τα ζάρια από τα χέρια του Θεού και να τα βάλουμε στα χέρια του ανθρώπου, που προσπαθεί απεγνωσμένα να φέρει εξάρες. Κάπου κάπου, το πετυχαίνει. Αλλά, γίνεται να παίζουμε συνεχώς στα ζάρια την ύπαρξή μας εν τω κόσμω;

Όμως, αν ρίξουμε μια έστω πρόχειρη και επιπόλαιη ματιά στο σύνολο της ανθρώπινης ιστορίας, θα διαπιστώσουμε εύκολα πως, αυτή όχι μόνο διαφοροποιείται συνεχώς, αλλά και συνεχώς βελτιώνει τις συνθήκες ύπαρξης του ανθρώπου επί της γης. Άρα κινείται θετικά, ας πούμε ηλιοτροπικά.

Και μην αρχίσετε πάλι τα γνωστά εσείς οι συντηρητικοί για τον «παλιό καλό καιρό»· γιατί, αν όντως το πιστεύετε αυτό και προκειμένου να μας πείσετε πρέπει πρώτα να πετάξετε το αυτοκίνητο, το ηλεκτρικό ψυγείο, το ραδιόφωνο, το τηλέφωνο, την τηλεόραση, να ξηλώσετε το ασανσέρ, να πάτε να ζήσετε σε καλύβα και να πάψετε να παριστάνετε ανοήτως τους δήθεν ρομαντικούς ενώ δεν είστε παρά κυριακάτικοι φυσιολάτρες, που δεν λένε να καταλάβουν πως το ρετρό είναι μια μεταμφίεση του φόβου του θανάτου.

Δεδομένου ότι ο προσωπικός μας θάνατος θα συμβεί σε χρόνο μέλλοντα, κάνουμε ένα εύκολο φλας μπακ και αγκιστρωνόμαστε από τις βεβαιότητες του παρελθόντος, χωρίς ωστόσο να έχουμε καμιά άλλη δυνατότητα να επιστρέψουμε σ' αυτό, εκτός από τη μνημική που εκμεταλλεύεται λογοτεχνικά ο Μαρσέλ Προυστ με έναν ιδιοφυή τρόπο στο *Σε αναζήτηση του χαμένου χρόνου*.

Κανένα χτες δεν ήταν καλύτερο απ' το σήμερα και κανένα αύριο δεν θα είναι χειρότερο απ' το σήμερα αν, βέβαια, πάρουμε τα μέτρα μας. Κι αν συχνά συμβαίνουν πισωγυρίσματα κι αν τυχαίνει να ζει κανείς σε μια ιστορική περίοδο στασιμότητας ή αναδίπλωσης, αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να χάνουμε την αισιοδοξία μας για έναν καλύτερο κόσμο.

Κι αν τη χάσουμε πρέπει να ψάξουμε να δούμε αν αυτό οφείλεται σε λόγους που έχουν σχέση μάλλον με τον ψυχισμό μας και τη βεβαιότητα του προσωπικού μας θανάτου, παρά με τους νόμους της ιστορίας, που έτσι κι αλλιώς τελείται ερήμην των συναισθημάτων μας, των φόβων μας και της ιδιαιτερότητας του ψυχισμού μας.

Μπορεί να είμαστε αντικείμενα της ιστορίας, όμως ταυτόχρονα εί-

μαστε και υποκείμενά της. Αυτή είναι μια βασική αρχή του ιστορικού υλισμού. Την ιστορία και την υφιστάμεθα, και τη δημιουργούμε. Πιο σωστά, την υφιστάμεθα ώς το βαθμό που αρνούμαστε να την δημιουργούμε και αφήνουμε το Θεό να την δημιουργεί όπως προβλέπει το θεϊκό Του σχέδιο.

Ο ήλιος ανατέλλει κάθε μέρα και θα συνεχίσει ν' ανατέλλει και μετά το θάνατό μου, μέχρι που να εκραγεί κι αυτός ύστερα από μερικά δισεκατομμύρια χρόνια και στη θέση του να εμφανιστεί άλλη μια «μαύρη τρύπα».

Να μια καλή παρηγοριά για τον πάντα επικείμενο θάνατό μας: αφού και τ' αστέρια πεθαίνουν, γιατί θα έπρεπε να είμαι αθάνατος εγώ; Δηλαδή, τι περισσότερο έχω εγώ απ' τον ήλιο; Τη συνείδηση; Μα, τη συνείδηση, όση έχω τέλος πάντων, την έχω κατ' αρχήν και κατά κύριο λόγο για να κατανοώ το φοβερό γεγονός του θανάτου των πάντων. Και της αναγέννησης των πάντων.

Για κάθε αστέρι που πεθαίνει, ένα καινούργιο εμφανίζεται μέσα στο σύμπαν. Η γέννηση συνεχίζεται αέναα επί αστρικού επιπέδου. Κι αν σας παρηγορεί το γεγονός πως κάποτε θα γίνετε αστρική σκόνη, τόσο το καλύτερο.

Πάντως μην περιμένετε να ξαναγίνετε ο συγκεκριμένος άνθρωπος με τη συγκεκριμένη συνείδηση που ξέρετε. Ακόμα κι αν η ύλη ανασυντεθεί με τον ίδιο ακριβώς τρόπο για να φτιάξει τον ίδιο ακριβώς άνθρωπο, αυτός θα απέχει μερικά δισεκατομμύρια έτη φωτός από τον σημερινό, οπότε, για μένα τουλάχιστον, δεν μπαίνει πρόβλημα ανάστασης διά του τρόπου αυτού· ούτε πρόβλημα μετεμψύχωσης μπαίνει, κατά το ινδουιστικό πρότυπο.

Όπως θα πει ο Καμύ, η μόνη γνήσια μορφή αισιοδοξίας είναι η χωρίς προσδοκία ανάστασης ή αναβίωσης παραδοχή του απόλυτα βέβαιου γεγονότος του θανάτου των πάντων. Μόνο τότε μπορείς να βαδίζεις προς τον τάφο σου τραγουδώντας ηρωικά και πένθιμα, λέει ο Καμύ. (*Ο Ξένος* και *Ο μύθος του Σισύφου* θα σας μάθουν πολλά επ' αυτού).

Κουράγιο, λοιπόν, μελλοθάνατοι, και καλή δύναμη. Κι όσοι προτιμάτε μια από τις πολλές μορφές αθανασίας που προσφέρουν τα μαγαζιά όλων των θρησκειών, δεν έχετε παρά να διαλέξετε όποια σας ταιριάζει και με γεια σας!

Λέγαμε, λοιπόν, μαζί με τον Βίκο, πως ο άνθρωπος δημιουργεί την ιστορία του. Όμως, εκτός του γεγονότος πως υπάρχουν άνθρωποι που αδιαφορούν για την ιστορία και δεν κάνουν τίποτα για να την δημιουργήσουν, που δεν μετέχουν ενσυνείδητα στο ιστορικό γίγνεσθαι, υπάρχουν κι άλλοι που κάνουν ό,τι μπορούν για να μην κουνηθεί η ιστορία απ' τη

θέση που τη βρήκαν. Είναι οι λεγόμενοι συντηρητικοί, αυτοί που προαπαθούν ματαίως να συντηρήσουν (να διαφυλάξουν) τα κεκτημένα.

Αλλά μόνο πρόσκαιρα θα μπορούσαν να το πετύχουν. Όσο και να συντηρήσεις τα τρόφιμα στο ψυγείο, κάποτε θα χαλάσουν και θα υποχρεωθείς να τα ανανεώσεις. Σε τελική ανάλυση το μόνο που πετυχαίνει να συντηρήσει εφ' όρου ζωής ο συντηρητικός είναι ο φόβος του αγνώστου. Και η δειλία που δημιουργεί ο φόβος του αγνώστου. Το θάρρος και η συντήρηση ποτέ δεν έκαναν καλό ζευγάρι.

Εκ των ανωτέρω συνάγεται πως προοδευτικός άνθρωπος δεν είναι μόνο ο αριστερός με την τρέχουσα έννοια. Είναι αυτός που πιστεύει πως ο κόσμος αλλάζει. Αν π.χ. πιστεύεις πως ο καπιταλισμός αλλάζει και συνεπώς είναι δεκτικός συνεχούς βελτιώσεως πρέπει να είσαι σε θέση να φανταστείς μέχρι πού μπορεί να φτάσει αυτή η βελτίωση. Στις μέρες μας ο Φράνσις Φουκουγιάμα λάνσαρε τη βολική άποψη πως η ιστορία μπορεί να φτάσει μέχρι τον καπιταλισμό κι εκεί να σταματήσει. Ο Μαρξ παλιότερα είπε πως η ιστορία μπορεί να φτάσει μέχρι τον κομουνισμό αλλά δεν θα σταματήσει εκεί. Ο κομουνισμός είναι τέλος, αλλά μόνο για την ταξική κοινωνία, όχι για την ιστορία. Η ιστορία θ' αρχίσει να εξανθρωπίζεται πληρέστερα και ταχύτερα όταν ο άνθρωπος πάρει την τύχη στα χέρια του, απαλλαγμένος όχι από την οικονομική μέριμνα, αλλά από τον οικονομικό καταναγκασμό.

Μπορεί ν' αργήσει να εμφανιστεί η κομουνιστική κοινωνία, αλλά θα έρθει κάποτε. Δεν έχει σημασία πότε. Αρκεί να πάρουμε τα μέτρα μας και να διαφυλάξουμε τη ζωή στον πλανήτη Γη, που τον ρήμαξαν οι άπληστοι. Άλλωστε, η ιστορία μετράει την ηλικία της με αιώνες. Και μέχρι να πεθάνει η Γη θα έχουν ζήσει πάρα πολλές γενιές ανθρώπων στην επιφάνειά της.

Κι αν θέλουμε να σπρώξουμε λιγάκι τα πράγματα πρέπει, κάπου κάπου, να κάνουμε και καμιά επαναστασούλα, κυρίως όταν η ιστορία πεισμώνει σαν γαϊδούρι στον ανήφορο και δεν λέει να περπατήσει. Πάντως, αν όλοι ήμασταν στ' αλήθεια προοδευτικοί, οι επαναστάσεις δεν θα είχαν λόγο ύπαρξης.

Άλλωστε, αυτοί που κυρίως απεχθάνονται τα αίματα είναι οι γνήσιοι επαναστάτες. Που χύνοντας λίγο αίμα τώρα πιστεύουν πως συντελούν στο να μη χυθεί περισσότερο αργότερα. Και μη μου πείτε ποιος ζει ποιος πεθαίνει μέχρι τότε που θα χυθεί το αίμα, γιατί τη νύφη θα την πληρώσουν τα παιδιά σας, τα εγγόνια σας, τα δισέγγονά σας.

Και μην ξαναπείτε τι με νοιάζει εμένα για όλους αυτούς τους απογόνους, γιατί θα δηλώνατε αυτομάτως συντηρητικός· οπότε, κάποτε, θα χρειαστεί ίσως να συγκρουστείτε με τους προοδευτικούς με κίνδυνο να

πάτε πρόωρα στον παράδεισο να παριστάνετε εκεί με την άνεσή σας τους αιωνίως συντηρημένους «ζωντανούς» σε έναν τόπο χωρίς χρόνο.

Έτσι κι αλλιώς κανείς δεν μπορεί να ξεφύγει απ' το φαύλο κύκλο της ιστορίας, είτε προοδευτικός είτε συντηρητικός είναι. Είμαστε όλοι πιασμένοι στην ίδια παγίδα και συνεπώς όλοι πρέπει να βοηθήσουμε να βγούμε απ' αυτήν βάζοντας την ιστορία να δουλέψει για λογαριασμό μας.

Αν οι κομουνιστές έχουν τις περισσότερες πιθανότητες να κερδίσουν τελικά, λέει ο Τεγιάρ ντε Σιαρντέν, που συν τοις άλλοις ήταν και πολύ καλός θεολόγος, αυτό οφείλεται στο ότι είναι οι μόνοι πλέον που είναι σε θέση να πεθάνουν για συμφέροντα που δεν είναι τα προσωπικά τους, όπως οι χριστιανοί παλιότερα, τότε που δεν ήταν ακόμα ψοφοδεείς και μπορούσαν να αντιμετωπίζουν με αξιοπρέπεια τα λιοντάρια στην αρένα.

Άλλωστε, εκείνοι πίστευαν στη «μετά θάνατον ζωή» κι αυτό διευκόλυνε το θάνατό τους. Οι χιλιάδες κομουνιστές, όμως, που στήθηκαν με τόση αξιοπρέπεια μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα δεν πίστευαν στη μετά θάνατον ζωή. Για μένα τουλάχιστον, ο Νίκος Μπελογιάννης και ο Νίκος Πλουμπίδης, μεταξύ πάρα πολλών άλλων, σαφώς υπερτερούσαν κατά το ήθος από τους μάρτυρες του χριστιανισμού.

Ο άνθρωπος δημιουργεί την ιστορία του, σύμφωνοι. Αυτοί που συμφωνούν αλλά δεν λένε να κάνουν τίποτα πραχτικότερο είναι οι περισσότεροι. Αλλά αυτό δεν εμποδίζει την ιστορία να κινείται. Όμως, ποιες συγκεκριμένες δυνάμεις επενεργούν πάνω στα συγκεκριμένα γεγονότα και τα κάνουν να παίρνουν μια συγκεκριμένη μορφή, αυτή που καταγράφουν οι ιστορικοί;

Ο σκοτσέζος φιλόσοφος της ιστορίας Τόμας Καρλάιλ (1795-1881) λέει πως ο κινητήρας της ιστορίας είναι ο Μεγάλος Άνδρας. Βέβαια, κανείς δεν θα υποτιμούσε το ρόλο της προσωπικότητας στην ιστορία, αλλά το «κινούν αίτιον» δεν είναι η προσωπικότητα, η οποία απλώς εκφράζει πληρέστερα μια συγκεκριμένη εποχή, που έχει συγκεκριμένες ανάγκες, οι οποίες θα ικανοποιούνταν οπωσδήποτε, έστω κι αν δεν υπήρχε αυτή η συγκεκριμένη προσωπικότητα αλλά μια άλλη. Τελικά, πάντα βρίσκονται αρχηγοί για το καθετί.

Άλλωστε, ουδείς αναντικατάστατος. Απόδειξη, η αντικατάσταση του Λένιν από τον... Στάλιν! Η Σοβιετική Ένωση δεν διαλύθηκε ούτε με το θάνατο του Λένιν, ούτε με το θάνατο του Στάλιν, ούτε από τον Γκορμπατσόφ, ούτε από τον Γέλτσιν. Κάποιες άλλες κοινωνικές δυνάμεις, πέραν της προσωπικότητας του Λένιν ή του Στάλιν, κρατούσαν τη συνοχή της Σοβιετικής Ένωσης τότε και κάποιες άλλες

κοινωνικές δυνάμεις, πέραν του Γκορμπατσόφ και του Γέλτσιν, την οδήγησαν στην καταστροφή.

Αυτές οι δυνάμεις, λοιπόν, που κινούν την ιστορία είναι οι εργαζόμενοι άνθρωποι, λέει ο Μαρξ, και όχι οι άνθρωποι εν γένει, έτσι αορίστως. Εκείνοι οι άνθρωποι που παράγουν έργο ή ιδέες δυνάμενες να επηρεάσουν τη ζωή, θα διορθώσουν οι νεομαρξιστές. Για πρώτη φορά στην ιστορία, με τον Μαρξ, η έννοια της εργασίας γίνεται η πρωταρχική και βασική κινητήρια δύναμη της ιστορίας. Κι αυτό ακριβώς είναι το καινούργιο που φέρνει ο Μαρξ στη φιλοσοφία της ιστορίας. Αυτή η άποψη θα ονομαστεί «ιστορικός υλισμός». Είναι άποψη ενταγμένη σε ένα ευρύτερο φιλοσοφικό ρεύμα που ονομάζεται «διαλεκτικός υλισμός».

Βέβαια, δεν είναι αρκετό να είναι κανείς φιλόσοφος της ιστορίας για να κάνει κάτι για την ιστορία. Όπως λέει ο Μαρξ, το να ερμηνεύεις την ιστορία δεν σημαίνει και πως επεμβαίνεις σ' αυτήν. Άλλωστε, το ζητούμενο, λέει ο Μαρξ, δεν είναι να ερμηνεύσουμε τον κόσμο, αλλά να τον αλλάξουμε. Από ερμηνείες του κόσμου, άλλο τίποτα στην ιστορία του κόσμου. Άλλωστε, η θεωρία από μόνη της χάνει το νόημά της αν δεν μπορεί να καθορίσει τα όρια εντός των οποίων θα τελεστεί μια πιθανή πράξη.

Ο μαρξισμός, εν ολίγοις, δεν είναι μόνο μια θεωρία, αλλά και μια πρακτική, μια μέθοδος που μας επιτρέπει όχι μόνο να ερμηνεύουμε τα γεγονότα, αλλά και να επιδρούμε πάνω τους, στη βάση ενός σχεδίου. Προσοχή, όχι να οδηγούμε τα γεγονότα, αυτά τα οδηγεί μια συνισταμένη δυνάμεων που η κοινωνιολογία την ονομάζει «κοινωνική δυναμική», απλώς να επιδρούμε πάνω τους, ώστε να κινηθούν αν είναι δυνατό προς την επιθυμητή κατεύθυνση. Η επιτυχία του μαρξισμού οφείλεται σ' αυτή τη διπλή, θα λέγαμε, υπόστασή του. Είναι η πρώτη θεωρία στην ιστορία της ανθρώπινης σκέψης η οποία δεν αυτοπροτείνεται σαν μια ακόμα θεωρητική ενατένιση του κόσμου, αλλά προτείνεται σαν μέθοδος δουλειάς για την αλλαγή του κόσμου.

Βέβαια, όπως κάθε θεωρία, έτσι και ο μαρξισμός δεν υπάρχει για να εφαρμόζεται κατά γράμμα και σχολαστικά. Αυτό είναι αδύνατο. Γιατί, όπως ξέρουμε, η θεωρία, η όποια θεωρία, καθορίζει κάποια όρια εντός των οποίων είναι δυνατό να εμφανιστεί ή να μην εμφανισθεί μια πράξη ή να δημιουργηθούν άλλες θεωρίες κατά κάποιο τρόπο θυγατρικές ή δορυφορικές της πρώτης. Ο μαρξιστικός σουρεαλισμός του Μπρετόν, ο φροϋδομαρξισμός της Σχολής της Φρανκφούρτης, ο γαλλικός νεομαρξισμός είναι παραλλαγές του αρχικού μαρξισμού του Μαρξ. Ο οποίος έλεγε πως δεν είναι μαρξιστής. Ήθελε να τονίσει πως κανένας «-ισμός» δεν έχει νόημα όταν γίνεται δόγμα.

Ο μαρξισμός δεν είναι δόγμα, είναι μια ευέλικτη μέθοδος ερμηνείας και αλλαγής του κόσμου. Ο μαρξισμός δεν έχει καμιά σχέση με την οντολογία· έχει σχέση, και μάλιστα πάρα πολύ στενή, με τη διαλεκτική, που είναι το αντίθετο της οντολογίας. Ο μαρξισμός ίσως να μην εφαρμοστεί ποτέ στην καθαρή του μορφή αλλά σε κάποιες παραλλαγές επιβεβλημένες από την αλλαγή των συνθηκών.

Στην εποχή του Μαρξ «η μάρκα γοήτρου», για παράδειγμα, που τη δημιουργεί περισσότερο η διαφήμιση και λιγότερο η ποιότητα, δεν υπήρχε. Σήμερα, εκτός από ποσότητα και ποιότητα, αγοράζουμε και γόητρο αγοράζοντας, για παράδειγμα, ένα αυτοκίνητο γοήτρου, ας πούμε μια Μερσεντές. Σήμερα, μέσω της διαφήμισης, η παροιμιώδης έκφραση «πουλάει φύκια για μεταξωτές κορδέλες» μπορεί να γίνει πραγματικότητα, που αλλοιώνει τους νόμους της κλασικής πολιτικής οικονομίας, όχι μόνο της μαρξιστικής. Στην εποχή του Μαρξ οι σταρ δεν ήταν ένα εντελώς τρελό εμπόρευμα, όπως σήμερα. Το Χόλλυγουντ δεν υπήρχε για να διδάξει στους τραπεζίτες μυθική πολιτική οικονομία, όπου η επένδυση γίνεται σε μύθους. Και οι φωνητικές χορδές, ένα δώρο της φύσης, δεν ήταν χρυσωρυχεία.

Θα δούμε στη συνέχεια τρεις μόνο από τις βασικές μαρξιστικές έννοιες στην «καθαρή» τους μορφή. Αυτές που είναι απαραίτητες για να έχει κανείς μια γενική ιδέα για το τι περίπου είναι ο μαρξισμός του Μαρξ, όχι των επιγόνων.

5. Το προϊόν και το εμπόρευμα

Προϊόν είναι αυτό που προβαίνει, που προχωρεί, που προπορεύεται. Αυτό το ουσιαστικό, που είναι ουσιαστικότατο αφού η ικανότητα για την παραγωγή προϊόντων καθορίζει την κοινωνική υπόσταση του ανθρώπου, παράγεται από το ρήμα πρόειμι, που σημαίνει προβαίνω, προχωρώ, πηγαίνω μπροστά. Μπροστά από πού; Από τον άνθρωπο-καταναλωτή.

Θέλω να κατέχω προϊόντα, είτε γιατί το προϊόν είναι χρήσιμο για μένα, είτε από βίτσιο όταν είμαι ένας διεστραμμένος συλλέκτης προϊόντων, που τα συσσωρεύω ακόμα και όταν δεν τα χρειάζομαι γιατί μέσα μου λειτουργεί αταβιστικά ο πανάρχαιος φόβος της πείνας και της έλλειψης. Τίποτα πιο πρωτόγονο και πιο βάρβαρο από την τσιγκουνιά.

Αλλά και τίποτα πιο συντηρητικό, με την απόλυτη και κυριολεκτική έννοια της λέξης.

Χρήσιμο είναι το χρησιμοποιούμενο προϊόν, ή αυτό που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί. Όταν το προϊόν δεν πρόκειται να χρησιμοποιηθεί, δεν έχουμε λόγο να το παράγουμε. Μόνο οι τρελοί παράγουν άχρηστα πράγματα. Και μόνο οι τσιγκούνηδες αχρηστεύουν προϊόντα, συσσωρεύοντάς τα ανοήτως.

Τα προϊόντα, λοιπόν, παράγονται είτε για να καταναλώνονται, όπως τα τρόφιμα και όλα τα αναλώσιμα αγαθά, είτε για να χρησιμοποιούνται ως «διαρκή αγαθά» όπως, για παράδειγμα, το αυτοκίνητο. Που επίσης είναι προϊόν αναλώσιμο, σε τελική ανάλυση, αφού φθείρεται και αντικαθίσταται.

Προσπαθώ να φανταστώ μια κοινωνία που παρήγαγε άπαξ διά παντός τα άφθαρτα προϊόντα της, αλλά την ανακαλύπτω μόνο στο μυθικό Παράδεισο της θρησκευτικής μυθολογίας. Τι ευτυχία, αν όλα μας τα έδινε έτοιμα η φύση, ή έστω αν δούλευαν να τα φτιάξουν, μια κι έξω, κάποιοι πολύ μακρινοί μας πρόγονοι! Τι συγκλονιστική εικόνα μια ροδακινιά που παράγει κονσερβοποιημένα ροδάκινα κομπόστα. Και μαζί με το κουτί που κρέμεται απ' το κλαδί, η φύση να προνοεί, λέει, να παράγει και το κλειδί που ανοίγει την κονσέρβα.

Κι ύστερα σου λένε πως «τα πάντα εν σοφία εποίησε» ο Θεός. Δεν θέλω να προσβάλω το Θεό, αλλά εγώ αν ήμουν στη θέση του θα έφτιαχνα μερικές «βιομηχανικές» ροδακινιές όπως τις περιέγραψα παραπάνω. Και θα έκανα το αεροπλάνο να πετάγεται έτοιμο για πτήση από τα βάθη του ωκεανού, συναρμολογημένο από τα ψάρια. Μη μου πείτε πως δεν μου φαίνεται πως έχω δει πολλές ταινίες!

Αυτά, λοιπόν, συμβαίνουν μόνο στον κινηματογράφο, όπου όλα είναι δυνατά. Στην κοινωνία, όμως, είναι ο άνθρωπος που πρέπει να κάνει τα αδύνατα δυνατά. Η κατασκευαστική ικανότητα του ανθρώπου είναι ανεξάντλητη. Κι ό,τι εποίησε ο άνθρωπος, εν σοφία το εποίησε προκαλώντας το φθόνο των θεών, παλιότερων και νεώτερων.

Κατακαημένε Προμηθέα, τι τράβηξες κι εσύ για χατίρι του ανθρώπου κατασκευαστή! Πολύ θα ήθελα να ξέρω τις απόψεις του Δία για τα αεροπλάνα της Ολυμπιακής, που πετούν πάνω απ' τον Όλυμπο. Κι αυτό διότι κάποτε, στο μύθο, ο Προμηθέας έκλεψε τη φωτιά από τους ολύμπιους και την έκανε δώρο στους θνητούς. Ο «χόμο φάμπερ», ο άνθρωπος κατασκευαστής, είναι τόσο παλιός όσο σχεδόν και ο «χόμο σάπιενς», ο έμφρων, ο σοφός άνθρωπος. Στην πραγματικότητα αυτοί οι δυο άνθρωποι πάνε πάντα μαζί.

Λοιπόν, όλα τα προϊόντα είναι χρήσιμα, ακόμα κι αυτά που σε μερι-

κούς φαίνονται άχρηστα. Μπορεί εγώ να θεωρώ άχρηστο π.χ. το βερνίκι των νυχιών, που κι αυτό είναι προϊόν, όμως άντε να το πω σε μια κοκέτα. Θα μου βγάλει τα μάτια με τα άβαφα νύχια της. Μπορεί η τσίχλα να μην έχει σοβαρό λόγο ύπαρξης ως εδώδιμο προϊόν, πες το όμως σ' ένα μηρυκαστικό κι αντί για τσίχλα θα μασήσει τ' αυτί σου.

Κανείς δεν μπορεί ν' αποφασίσει ποιο προϊόν είναι σημαντικό και ποιο λιγότερο σημαντικό. Εκτός κι αν πρόκειται για τα προϊόντα διατροφής και ένδυσης, για τη σημασία των οποίων θα είχαν αντιρρήσεις μόνο οι ασκητές που ζουν με μέλι και ακρίδες και ντύνονται με ακατέργαστα δέρματα ζώων για να νιώθουν μεταφυσικές ανατριχίλες, σχετιζόμενες με τις τρίχες της προβιάς.

Να σταματήσει, λοιπόν, το πονηρό αστείο για το λιτοδίαιτο και την ολιγάρκεια, που το εφεύραμε ίσα ίσα για να κάνουμε οικονομία. Αν υπήρχε αφθονία κανείς δεν θα έκανε λόγο για ολιγάρκεια. Ο άνθρωπος, άλλωστε, είναι άπληστος απ' τη φύση του, κι αλίμονό του αν σταματήσει να είναι. Άπληστος σημαίνει αγέμιστος, ακόρεστος. Και ξέρουμε τι συμβαίνει όταν επέλθει ο κόρος, όταν στομώσει η επιθυμία. Όλα θα σταματήσουν αυτομάτως.

Πάντως, χρωστάμε χάριτες στο χριστιανισμό που μας δίδαξε την ολιγάρκεια. Βέβαια, αυτή η διδαχή ήταν ο καλύτερος τρόπος για μια καλύτερη διατροφή κατ' αρχήν των ιερέων, αλλά όπως και να το κάνουμε και μέχρι να υπάρξει αφθονία αγαθών για όλους, η ολιγάρκεια θα επιβάλλεται εκ των πραγμάτων και συνεπώς δεν είναι ανάγκη να την προτείνουμε σαν ιδανικό. Άλλωστε, η ολιγάρκεια δεν είναι ηθικής τάξεως αρετή. Είναι σκληρή και αδήριτη ανάγκη. Κι όσοι μπορούν να μην είναι ολιγαρκείς, πολύ καλά κάνουν και δεν είναι. Αλίμονο στον άνθρωπο που νιώθει ικανοποιημένος και δεν ζητάει ολοένα και περισσότερα. Άλλωστε, και όλα να τα 'χουμε, θα μας λείπει ο ουρανός με τ' άστρα.

Τα κοινωνικά προβλήματα δεν πρόκειται να λυθούν με τις παροχές του σοσιαλδημοκρατικού κράτους προνοίας. Γιατί, όσα και να δώσεις σε κάποιον, θα ζητάει συνεχώς και περισσότερα. Να γιατί η ηθική επιταγή της ολιγάρκειας είναι αντιδραστική: προλαβαίνει τις εξεγέρσεις αυτών που ζητούν συνεχώς περισσότερα.

Ο μαρξισμός του Μαρξ δεν μιλάει για ολιγάρκεια, μιλάει για αφθονία για όλους ή, εν πάση περιπτώσει, για ίση κατανομή του υπάρχοντος «κοινωνικού προϊόντος» σε μια δεδομένη στιγμή της κοινωνικής ανάπτυξης. Ο μαρξισμός είναι υπέρ του πλούτου, όχι υπέρ της φτώχειας. Μόνο που θέλει τον πλούτο για όλους. Αν αυτό είναι ουτοπία, τότε η συσσώρευση του πλούτου σε λίγους είναι ανηθικότητα. Ανάμεσα στο δυο, διαλέγω την ουτοπία. Που, στο κάτω κάτω, δεν σημαίνει «τό-

πος που δεν υπάρχει», σημαίνει «τόπος που δεν υπάρχει ακόμα, αλλά θα μπορούσε και να υπάρξει».

Η κοινωνία των ανθρώπων προσαρμόζει αδιάκοπα την παραγωγή προϊόντων στις συνεχώς διαφοροποιούμενες ανάγκες της. Μόνο η κοινωνία των μελισσών, λέει ο Ένγκελς, πραγματοποιεί μονότονα, στον αιώνα τον άπαντα, πάντα το ίδιο σχέδιο «κοινωνικής δράσης». Βέβαια, το εκτελεί άψογα, αλλά είναι η παρέκκλιση απ' τη νόρμα που γοητεύει, λέει ο Μποντριγιάρ. Κανείς δεν θα ήθελε να ζει σε μια κάθε άλλο παρά γοητευτική κοινωνία μελισσών, ή μυρμηγκιών.

Η χριστιανική ηθική προετοιμάζει τον άνθρωπο για τον Παράδεισο. Η μαρξιστική ηθική προσπαθεί να κάνει τη γη Παράδεισο. Κι αν αυτό είναι ουτοπία, σίγουρα δεν είναι μεγαλύτερη απ' αυτήν που υπόσχεται την ουράνια ευτυχία στους δυστυχείς. Άλλωστε, όλοι ξέρουμε πως ο χριστιανισμός, με τους εκπληκτικούς μύθους του, παρήγαγε πολύ σημαντικό έργο. Η εκκλησιαστική μουσική και η θρησκευτική αρχιτεκτονική δεν είναι μύθος, είναι μια συναρπαστική πραγματικότητα. Χώρια η βοήθεια που ο χριστιανισμός δίνει ο' όσους φοβούνται υπέρ το δέον το θάνατο. Οι ουτοπίες, λοιπόν, μπορεί να είναι εξόχως παραγωγικές και χρήσιμες.

Ό, τι προϊόν παράγει τόσο η φύση όσο και η κοινωνία είναι ή θα μπορούσε να είναι χρήσιμο. Βέβαια, πολλά φυσικά προϊόντα φαίνονται άχρηστα, όμως τίποτα δεν αποκλείει στο μέλλον ο άνθρωπος να τα μετατρέψει κι αυτά σε χρήσιμα, όπως τόσα και τόσα, που κάποτε φαίνονταν άχρηστα. Ο πρωτόγονος άνθρωπος θα θεωρούσε τον εαυτό του ιδιαίτερα δυστυχή αν έπεφτε πάνω σε μια πετρελαιοπηγή. Άλλωστε, ο πολιτισμός δεν είναι παρά κοινωνικοποίηση της φύσης, όπως λέει ο Χουιζίνγκα, ένας διαπρεπής φιλόσοφος της ιστορίας του πολιτισμού.

Κοινωνικοποίηση του φυσικού σημαίνει μετατροπή του φυσικού σε κοινωνικό. Το δένδρο είναι κάτι το φυσικό, υπάρχει στη φύση, όχι στην κοινωνία. Το σανίδι, όμως, που θα πάρω απ' το δέντρο για να το χρησιμοποιήσω στο σπίτι που φτιάχνω είναι προϊόν κοινωνικό. Προσοχή, λοιπόν, στα δέντρα του δάσους. Όταν τα καίτε, καίτε το σπίτι σας πριν καν το χτίσετε.

Όλα έρχονται απ' τη φύση και όλα επιστρέφουν σ' αυτή. Ακόμα και τα ερτζιανά κύματα είναι φύση. Τα ηλεκτρομαγνητικά κύματα είναι μια φυσική κατάσταση που την εκμεταλλευόμαστε τεχνηέντως. Ο άνθρωπος πρώτα ανακάλυψε τούτη τη δυνατότητα στη φύση και ύστερα επιχείρησε να επέμβει σ' αυτήν και να την κοινωνικοποιήσει.

Δεν είναι όλα τα προϊόντα το ίδιο χρήσιμα. Είναι φανερό πως το ξίδι δεν είναι το ίδιο χρήσιμο με το κρασί. Όμως, κάθε προϊόν έχει μια «αξία χρήσης», μικρή ή μεγάλη αδιάφορο. Έχει δηλαδή αξία γιατί εί-

ναι χρήσιμο. Πιο σωστά, είναι χρήσιμο και γι' αυτό έχει αξία. Δεν θα αγοράζαμε προϊόντα που δεν θα είχαν αξία χρήσης. Έχουν αξία χρήσης ακόμα και τα προϊόντα που, επιπόλαια, θα μπορούσε κανείς να τα θεωρήσει άχρηστα ή περιττά.

Το έργο τέχνης για πολλούς είναι άχρηστο αφού δεν είναι δυνατό να χρησιμεύσει από πρακτική άποψη. Όμως, η αισθητική αξία είναι κι αυτή μια μορφή αξίας. Πνευματικής τάξεως. Και είθε οι άνθρωποι να φτάσουν να βλέπουν κάποτε τα πάντα σαν καλλιτέχνες κι όλα τα προϊόντα τους σαν έργα τέχνης.

Άλλωστε, και σήμερα τα χρηστικά προϊόντα έχουν μαζί με την κυρίως ειπείν αξία χρήσης και μια αισθητική αξία. Η χωριάτισσα που υφαίνει με μεράκι την κουβέρτα προσπαθεί να τη στολίσει με χίλια πλουμίδια, αν και δεν έχει κανένα πρακτικό λόγο να το κάνει, αφού και η στολισμένη και η αστόλιστη κουβέρτα ζεσταίνουν το ίδιο καλά.

Ο Πλάτων θα πει πως η αγάπη μας για τις μορφές και το εύμορφο (όμορφο) είναι μια νοσταλγία για την τέλεια μορφή, που είναι η Ιδέα. Οι Ιδέες του Πλάτωνα δεν είναι πνεύματα, είναι μορφές. Μορφές και όχι πνεύματα είναι και οι ψυχές στην αρχαιοελληνική μεταφυσική. Οι Έλληνες ήταν ένας λαός που δεν ζούσε και με τέχνη, ζούσε μέσα στην τέχνη.

Έτσι κι αλλιώς, κάθε προϊόν έχει μια μορφή. Κι όσο πιο καλή είναι η μορφή του, τόσο περισσότερο προσεγγίζει το έργο τέχνης, το οποίο έχει απομακρυνθεί από τις πολύ πρακτικές αξίες χρήσης και έχει αποκτήσει μια αυτονομημένη αισθητική αξία, η οποία έχει τη δική της σημασία αφού μας βοηθάει να νιώθουμε καλύτερα, και συνεπώς να ζούμε καλύτερα. Άρα, η αισθητική αξία είναι κι αυτή μια αξία χρήσης, άσχετα απ' το γεγονός πως δεν μπορούν να τη χρησιμοποιήσουν όλοι. Επί του παρόντος τη χρησιμοποιούν καλύτερα αυτοί που βρίσκονται πιο κοντά στην «ηθική του μέλλοντος», όπως χαρακτηρίζει την αισθητική ο Νίτσε.

Το προϊόν που δεν παράγεται για να καταναλωθεί από τον ίδιο τον παραγωγό, αλλά για να πουληθεί, λέγεται εμπόρευμα. Φυσικά, αξία χρήσης έχουν και τα εμπορεύματα, αυτό είναι αυτονόητο. Εκείνο όμως που δεν είναι αυτονόητο είναι πως η αξία χρήσης του εμπορεύματος είναι υπερκαλυμμένη από την ανταλλακτική του αξία, δηλαδή από την αξία που έχει ως εμπόρευμα και μόνο, δυνάμενο να φέρει κέρδος όταν πουληθεί. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο παραγωγός αδιαφορεί αν το εμπόρευμα είναι ή όχι χρήσιμο και το μόνο που τον ενδιαφέρει είναι να σου το πουλήσει, συχνά πείθοντάς σε με τη διαφήμιση πως σου είναι χρήσιμο.

Ο Μαρξ ονόμασε «φετιχισμό του εμπορεύματος» το κρύψιμο ή την εξαφάνιση της αξίας χρήσης πίσω από την ανταλλακτική. Σχεδόν έχουμε ξεχάσει πως δεν παράγουμε για να πουλάμε αλλά για να ικανοποιούμε ανάγκες. Η απανθρωπιά εγκαθίσταται στον κόσμο μαζί με το εμπόρευμα, που κάνει τις ανθρώπινες σχέσεις αλλοτριωμένες, διαμεσολαβημένες απ' αυτό. Αλλοτρίωση σημαίνει αποξένωση, απομάκρυνση από την αρχική, τη γνήσια φύση των πραγμάτων ή του εαυτού μας.

Ανάμεσα σε μένα και τον άλλο δεν παρεμβάλλονται αισθήματα, θετικά ή αρνητικά, παρεμβάλλεται ένα πράγμα, ένα αντικείμενο. Αυτό μας συνδέει. Αλλοτρίωση είναι η καταστροφή των ανθρωπίνων σχέσεων. Το λεγόμενο «συμφέρον» (αυτό που φέρει κάτι μαζί του και δεν είναι μόνο του) ακολουθεί τον άνθρωπο όπως η σκιά του.

Κι έτσι, για να ξαναβρείς τη χαμένη ανθρωπιά πρέπει να απομονωθείς. Αλλά αν απομονωθείς για να απαλλαγείς από τα συμφέροντα που σε συνδέουν με τους άλλους, περιέρχεσαι στην κατάσταση του ζώου, δεδομένου ότι ο άνθρωπος είναι «ζώον κοινωνικόν», όπως λέει ο Αριστοτέλης.

Δίνοντας, λοιπόν, ο Μαρξ την προτεραιότητα στην αξία χρήσης και όχι στην ανταλλακτική (εμπορική) αξία, δεν κάνει τίποτα περισσότερο από το να προσπαθεί να μας πείσει πως πρέπει να ξαναβρούμε τη χαμένη ανθρωπιά μας, που εξαφανίστηκε μαζί με την προτεραιότητα που έδιναν κάποτε οι άνθρωποι στην αξία χρήσης.

Στη συνέχεια θα δούμε πώς και γιατί ένα πράγμα αποκτά πρώτα αξία χρήσης (χρησιμότητα) για ν' αποκτήσει στη συνέχεια και ανταλλακτική (εμπορική) αξία.

6. Ο νόμος της αξίας

Το κάθε τι έχει την τιμή του. Και μόνο η τιμή τιμή δεν έχει, αν και η τιμή, ως ηθική έννοια νοούμενη, πάρα πολύ συχνά μπαίνει κι αυτή στον τιμοκατάλογο, για να ενωθούν έτσι οι δυο έννοιες της ίδιας λέξης διά της οποίας προσδιορίζεται η αξία, στην πρώτη περίπτωση του εμπορεύματος και στη δεύτερη του ανθρώπου που αντιστέκεται αρνούμενος να μετατρέψει τον εαυτό του σε εμπόρευμα και να «πουληθεί». Η τιμή, και με τις δύο έννοιες, δεν είναι αδιαπραγμάτευτη. Μπορεί να επέμβει κανείς και στις τιμές και στην τιμή.

Τιμή, λοιπόν, λέγεται η προσδιορισμένη σε χρήμα αξία ενός εμπορεύματος.

Ο προσδιορισμός της τιμής ενός εμπορεύματος γίνεται σε χρήμα γιατί κι αυτό είναι εμπόρευμα, το ιδανικό εμπόρευμα. Ενεργώντας το χρήμα σαν μπαλαντέρ στο παιχνίδι των συναλλαγών, χώνεται μέσα στα εμπορεύματα και ανιχνεύει τις σχέσεις που αναπτύσσουν μεταξύ τους όλα τα εμπορεύματα.

Δεν μπορώ να βάλω στην τσάντα μου ένα αυτοκίνητο. Όμως μπορώ να βάλω τα χρήματα που κοστίζει ένα αυτοκίνητο και που αντιπροσωπεύουν την τιμή του. Και τότε είναι σαν να έχω στην τσάντα μου ένα αυτοκίνητο. Όλοι ξέρουμε τι σημαίνει τιμή ενός εμπορεύματος. Είναι τα χρήματα που πληρώνουμε για να το αγοράσουμε. Όμως λίγοι ξέρουν γιατί η τιμή ενός εμπορεύματος, ας πούμε ενός αυτοκινήτου, είναι αυτή και όχι η άλλη.

Πώς, λοιπόν, διαμορφώθηκε η τιμή του; Ασφαλώς όχι αυθαίρετα. Δεν μπορώ να πουλήσω όσο θέλω και κυρίως δεν μπορώ να πουλήσω κάτω του κόστους, εκτός κι αν κάνω ντάμπινγκ, που σημαίνει «χτύπημα» των τιμών για ένα διάστημα, μέχρι να εξουδετερώσω τους ασθενέστερους ανταγωνιστές μου και όταν το πετύχω ανεβάζω ξανά τις τιμές, καμιά φορά πιο πάνω απ' όσο ήταν πριν το χτύπημα.

Το κόστος ενός εμπορεύματος το βρίσκω εύκολα με μια απλή άθροιση όσων ξόδεψα για να το παραγάγω. Όμως, εδώ δεν μιλάμε για το κόστος, αλλά για την αξία του εμπορεύματος, που είναι κάτι διαφορετικό. Η αξία είναι μια πολύ δύσκολη στην κατανόησή της σύνθετη έννοια, με την οποία είναι συναρτημένα και το κόστος παραγωγής, και το ενσωματωμένο στην τιμή πώλησης βιομηχανικό και εμπορικό κέρδος, και η επένδυση που έκανε ο παραγωγός ή που θα κάνουν οι αγοραστές, και το γόητρο του παραγωγού ή του αγοραστή, και ο δείκτης της οικονομικής ευρωστίας του παραγωγού ή του αγοραστή, και η θέση του παραγωγού στο χρηματιστήριο. Η αξία είναι η έννοια κλειδί στην επιστήμη της πολιτικής οικονομίας.

Όταν, λοιπόν, κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο αποχτούν ή χάνουν αξία τα εμπορεύματα θα κατανοήσουμε και τον τρόπο με τον οποίο αποχτά ή χάνει αξία το χρήμα. Όπως ξέρουμε η αγοραστική αξία του χρήματος δεν μένει σταθερή, με την ίδια έννοια που δεν μένει σταθερή η αξία κάποιου εμπορεύματος.

Χρήμα ετυμολογικά σημαίνει «χρήσιμο πράγμα». Και, βέβαια, κανείς δεν θα διαφωνήσει για τη χρησιμότητα αυτού του πράγματος. Νόμισμα σημαίνει νενομισμένο πράγμα, πράγμα που παίρνει την αξία του διά νόμου. Το χαρτονόμισμα σαν πράγμα νοούμενο, σαν χαρτί δη-

λαδή, έχει ευτελή αξία. Είναι ένα σύμβολο. Την όποια αξία αυτό το σύμβολο την παίρνει διά νόμου.

Η τιμή, λοιπόν, καθορίζεται σε χρήμα και το χρήμα εκφράζεται διά του νομίσματος, ή και δι' άλλων χρησίμων πραγμάτων, όπως οι ράβδοι χρυσού και οι πολύτιμες πέτρες, που κι αυτά είναι χρήματα, αλλά όχι νομίσματα. Το χρυσάφι δεν παίρνει την αξία του από το νόμο της Πολιτείας, αλλά από τον οικονομικό νόμο της αξίας. Αξίζει διότι είναι σπάνιο και άφθαρτο. Το ίδιο και οι πολύτιμοι λίθοι.

Ο πρώτος τρόπος καθορισμού της αξίας ενός εμπορεύματος είναι παμπάλαιος και σχετίζεται με τη σπανιότητα και την αντοχή ενός εμπορεύματος στο χρόνο. Επί του προκειμένου, το χρυσάφι είναι το τέλειο εμπόρευμα. Μεταφέρεται εύκολα, δεν χαλάει, διευκολύνει το κληρονομικό δίκαιο, διευκολύνει τους κλέφτες, τους λαθρεμπόρους, τους πιστούς με τα χρυσά τους αφιερώματα, αλλά και τους παπάδες, που ξέρουν καλύτερα απ' όλους πως ο Θεός δεν έχει ανάγκη από χρυσάφια και, συνεπώς, δεν θα στενοχωρηθεί καθόλου αν οι παπάδες κλέψουν το χρυσάφι που προοριζόταν γι' Αυτόν.

Όλα τα εμπορεύματα, από τα πιο φτηνά μέχρι τα πιο ακριβά, έχουν την τιμή τους. Αν δεν είχαν τιμή θα ήταν αδύνατο να γίνουν συναλλαγές. Για να βρεις, λοιπόν, πόσοι τόνοι πορτοκάλια «χωράνε» σ' ένα αεροπλάνο που πρόκειται να αγοράσεις, πρέπει να ξέρεις την τιμή τόσο του αεροπλάνου, που είναι εμπόρευμα, όσο και των πορτοκαλιών, που κι αυτά είναι εμπόρευμα. Και τότε αυτομάτως καταλαβαίνεις το πώς και το γιατί η ελληνική οικονομία έχει τα χάλια που έχει. Μια σωστή συναλλαγή προϋποθέτει σωστό προσδιορισμό της αξίας του εμπορεύματος, προκειμένου να καθοριστούν σωστά οι τιμές και η συναλλαγή να γίνεται όπως πρέπει ανάμεσα σε καλούς εμπόρους, που ο ένας δεν προσπαθεί να ρίξει τον άλλο.

Γιατί, λοιπόν, το μολύβι και η γραφομηχανή, που κάνουν την ίδια δουλειά, δεν έχουν την ίδια τιμή; Σας φαίνεται αφελής η ερώτηση; Κι όμως, οι πριν απ' τον Μαρξ οικονομολόγοι δεν ήξεραν ν' απαντήσουν με λογική επάρκεια σ' αυτή την αφελή ερώτηση. Έλεγαν, π.χ., πως ένα εμπόρευμα είναι ακριβότερο από ένα άλλο, διότι είναι χρησιμότερο και συνεπώς ζητιέται περισσότερο στην αγορά.

Η χρησιμότητα, όμως, είναι πολύ γενική, πολύ σχετική και πολύ αόριστη έννοια. Και με αόριστες έννοιες καθαρά παζάρια δεν γίνονται. Η γραφομηχανή, για παράδειγμα, δεν είναι το ίδιο χρήσιμη σε όλους. Αλλά κι αν υποθέσουμε πως είναι χρήσιμη σε όλους τους γραφιάδες, η τιμή της αποκλείεται ν' ανεβεί πάνω από ένα ορισμένο όριο, ή να πέσει κάτω από ένα ορισμένο όριο. Οι τιμές διακυμαίνονται εντός ορίων.

Εκτός από τις περιόδους πληθωρισμού, όταν όλα γίνονται άνω κάτω, είτε γιατί στην αγορά κυκλοφορεί περισσότερο χρήμα απ' όσο πρέπει, είτε διότι τα εμπορεύματα παραμένουν απούλητα γιατί ο κόσμος δεν έχει χρήμα για να κάνει αγορές. Πολύ χρήμα, πληθωρισμός, λίγο χρήμα πάλι πληθωρισμός.

Ο καπιταλισμός ακροβατεί μονίμως σε ένα τεντωμένο σχοινί, που κάπου κάπου σπάει και τότε ακούς ένα «κρατς». Η λέξη κραχ, και σε... σωστά ελληνικά κρατς, είναι ηχοποίητη. Δηλώνει τον ήχο που κάνει κάτι που σπάει. Κρατς στη μεγάλη οικονομική κρίση του 1929 και παρ' τους κάτω τους ακροβάτες καπιταλιστές. Μεταξύ πολλών άλλων Κροίσων αυτοκτόνησε τότε και ο Τζωρτζ Ήστμαν, ο δημιουργός του ρολ-φιλμ και της Κόνταχ. Μπορείτε να βάλετε έγκαιρα στοίχημα για το ποιοι θα αυτοκτονήσουν στο κραχ που έρχεται. Τα κριτς κριτς τα ακούμε ήδη. Αλίμονό μας αν ακούσουμε και τα κρατς κρατς.

Πώς, λοιπόν, θα προσδιοριστεί η σωστή μέση τιμή ενός εμπορεύματος; Μόνο από τη χρησιμότητα, μόνο από τη σπανιότητα, μόνο από το επείγον των αναγκών που ικανοποιεί, μόνο από τη διαφήμιση; Σε τελική ανάλυση, ο μαρξισμός θα μπορούσε να θεωρηθεί σα μια σύνθετη απάντηση σ' αυτό το απλό ερώτημα, που δεν έτυχε σαφούς και καθαρής απαντήσεως από τη μεριά των πριν από τον Μαρξ οικονομολόγων. Οι οποίοι έλεγαν πως η τιμή καθορίζεται απ' όλα τα παραπάνω μαζί και από άλλα πολλά ανάλογα.

Όμως, ο Μαρξ λέει πως η τιμή ενός εμπορεύματος δεν καθορίζεται από τη χρησιμότητά του, ούτε από τη σπανιότητά του, ούτε απ' όλα τα άλλα που είπαμε. Πιο σωστά, καθορίζεται κι απ' αυτά αλλά και από κάτι άλλο, που παίζει τον πρώτο ρόλο στον καθορισμό της τιμής. Αυτό το κάτι άλλο είναι ο «κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας» που απαιτείται για την κατασκευή ενός προϊόντος. Κοινωνικά και όχι ωρολογιακά αναγκαίος είναι ο χρόνος που απαιτείται για την κατασκευή ενός εμπορεύματος σε μια δεδομένη στιγμή της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης μιας συγκεκριμένης κοινωνίας.

Είναι προφανές πως ο χρόνος που χρειαζόμαστε για να κατασκευάσουμε με βιομηχανικό τρόπο ένα ζευγάρι παπούτσια δεν είναι ίσος μ' αυτόν που απαιτείται για να κατασκευάσουμε τα ίδια παπούτσια στο χέρι. Αν μετρήσω το χρόνο με το ρολόι, τον έκαψα τον παραδοσιακό τσαγκάρη. Δηλαδή, τον έκαψαν αυτοί που προσαρμόστηκαν στον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας.

Ο χρόνος είναι ποσότητα και όχι ποιότητα. Ο καπιταλιστής παραγωγός οφείλει να ενδιαφερθεί κατ' αρχήν για την ποσότητα των παραγομένων κομματιών στον καθορισμένο χρόνο χωρίς, βέβαια, να αδια-

φορήσει για την ποιότητα. Η παραγωγή εδώ είναι απολύτως υποταγμένη στην παραγωγικότητα, δηλαδή στην ταχύτητα παραγωγής, στην ποσότητα των παραγομένων πραγμάτων μέσα σε έναν ορισμένο χρόνο, ας πούμε μέσα σε μια ώρα, σε μια μέρα, σε έναν χρόνο.

Η εκβιομηχάνιση της παραγωγής παλιότερα και η μηχανοργάνωση σήμερα ευνόησαν πάρα πολύ την παραγωγικότητα, αλλά όχι και τον εργαζόμενο. Το αφεντικό δεν μοίρασε τα επιπλέον κέρδη στους εργαζόμενους. Αντίθετα, τους περισσευούμενους τους απέλυσε. Το αφεντικό δεν ενδιαφέρεται για τον άνθρωπο, ενδιαφέρεται για το κέρδος. Τι τιμωρία του αξίζει; Δεν ξέρω και δεν θέλω να ρωτήσω τη 17η Νοέμβρη!

Πριν απ' τον Μαρξ, οι οικονομολόγοι έδιναν καθαρά ποσοτικές ερμηνείες στην έννοια της τιμής του εμπορεύματος. Ο Μαρξ αντικατέστησε τις ποσοτικές ερμηνείες με ποιοτικές και στην αρχή προκάλεσε μεγάλη σύγχυση. Ήταν φυσικό. Κάθε φορά που υπεισέρχεται η έννοια της ποιότητας στους λογαριασμούς τα πράγματα δυσκολεύουν πάρα πολύ. Γιατί η ποιότητα δεν μετριέται και δεν ζυγίζεται. Όλοι ξέρουμε πως η ποιότητα ενός προϊόντος αυξάνει την τιμή του, αλλά δεν μπορούμε να πούμε πόσο πιο ακριβό πρέπει να είναι ένα κιλό φέτα από ένα άλλο κιλό φέτα, κατώτερης ποιότητας. Η ποιότητα, στο κάτω κάτω, θα μπορούσε να είναι και ζήτημα γούστου.

Λοιπόν, η εργατική δύναμη, νοούμενη σαν εμπόρευμα που πουλιέται και αγοράζεται στην αγορά εργασίας, είναι έννοια ποσοτική ή ποιοτική; Ποσοτική λεν οι πριν από τον Μαρξ οικονομολόγοι, ποιοτική λέει ο Μαρξ και προκαλεί σάλο.

Ωστόσο, δεν είναι ανάγκη να είσαι οικονομολόγος για να καταλάβεις πως δεν θα ήταν δυνατό να υπάρξει ποσοτική μέθοδος για το μέτρημα της εργατικής δύναμης ή της ικανότητας για παραγωγή έργου. Εδώ δεν μιλάμε, βέβαια, για τη μυϊκή δύναμη που μπορεί να μετρηθεί ποσοτικά με το δυναμόμετρο (το βλακόμετρο είναι μια εφεύρεση που πρέπει να γίνει το ταχύτερο), μιλάμε για την εργατική δύναμη, που δεν έχει σχέση με τον αθλητισμό.

Φυσικά, θα μπορούσαμε να μετρήσουμε την εργατική δύναμη έμμεσα, με το αποτέλεσμα, δηλαδή με την ποσότητα των προϊόντων ή του μέρους ενός σύνθετου προϊόντος που παράγει ο εργαζόμενος, κι αυτό ακριβώς κάνει ο καπιταλισμός. Αλλά σε μια τέτοια μέτρηση πρέπει να συνυπολογιστεί και η ποιότητα της δουλειάς, αφού δεν θα είχε νόημα ο εργαζόμενος να παράγει μεν ποσότητα, αλλά σκάρτης ποιότητας.

Παρά τις εγγενείς δυσκολίες που έχει η μέτρηση της εργατικής δύναμης, το προϊόν που παράγει ο εργαζόμενος ή οι υπηρεσίες που προσφέρει ένας άλλος εργαζόμενος, κατά κάποιον τρόπο εμπεριέχει πραγ-

ματωμένη, «παγωμένη» την εργατική δύναμη μέσα στο πράγμα που είναι το προϊόν, ή στο αποτέλεσμα της εργασίας όταν πρόκειται για παροχή υπηρεσιών, ας πούμε για κούρεμα, ή για τρισάγιο στον τάφο του μακαρίτη που κληρονομήσαμε, ή για «στήδημα» στο μπορντέλο ή όπου αλλού παρέχει τις υπηρεσίες της η πουτάνα, που κι αυτή είναι ελεύθερος επαγγελματίας, πολύ ελεύθερος μάλιστα, και σαν τέτοιος θα πρέπει να κόβει αποδείξεις και να ενημερώνει λογιστικά βιβλία.

Αν θεωρήσουμε και τον εργαζόμενο σαν πράγμα, όχι όμοιο αλλά ανάλογο μ' αυτό που παράγει, τότε το μυστήριο της αξίας λύνεται αυτόματα και με πολύ απλό τρόπο, αυτόν ακριβώς που υιοθετεί ο καπιταλισμός, που είναι απάνθρωπος ακριβώς γιατί αντιμετωπίζει τον άνθρωπο σαν πράγμα ισοδύναμο με τα πράγματα που παράγει. Ένας εργάτης, ένα κομμάτι εμπορεύματος, δύο εργάτες, δύο κομμάτια εμπορεύματος. Η αναλογία ανάμεσα στους αριθμούς αυτών που παράγουν και τους αριθμούς των πραγμάτων που παράγουν αυτοί που παράγουν μπορεί να ποικίλλει, αλλά στον καπιταλισμό ποτέ δεν αλλάζει η ποσοτική αντίληψη στην αντιμετώπιση της έννοιας εργατική δύναμη. Ο εργαζόμενος είναι αριθμός, δεν είναι άνθρωπος. Ο βιομήχανος λέει έχω τόσους εργάτες, με την ίδια έννοια που ο τσοπάνος λέει έχω τόσα πρόβατα. Αφού τους αρμέγει όλους το ίδιο, δεν έχει λόγο να μην τους αντιμετωπίζει σαν πρόβατα όλους.

Όμως, είναι φανερό πως δεν είναι το ίδιο ικανοί όλοι οι άνθρωποι να παράγουν προϊόντα στο χρόνο που απαιτεί ο παραγωγός προκειμένου ν' αυξήσει την παραγωγικότητα, δηλαδή τη δυνατότητα για παραγωγή έργου στο μικρότερο δυνατό χρόνο και με τις μικρότερες δυνατές απώλειες σε εργατική ή πνευματική δύναμη. (Και η πνευματική δύναμη είναι σε τελική ανάλυση εργατική. Μάλιστα, ολοένα και περισσότερο αντικαθιστά την κυρίως ειπείν εργατική δύναμη).

Άλλωστε, στην κοινωνία υπάρχουν και ανάπηροι, υπάρχουν και άρρωστοι, υπάρχουν και γέροι, υπάρχουν όλοι αυτοί που εκ των πραγμάτων δεν είναι δυνατό να πάρουν μέρος στην παραγωγή. Το καπιταλιστικό κράτος, τις πάσης φύσεως συντάξεις και επιδόματα που δίνει, τα αντιμετωπίζει σαν ένα αναγκαίο κακό. Τόσο το καλύτερο, λοιπόν, για την καπιταλιστική κοινωνία αν οι γέροι πεθαίνουν έγκαιρα και οι άρρωστοι δεν πάσχουν από μακροχρόνιες και ανίατες αρρώστιες. Ο ακαριαίος θάνατος από καρδιά είναι ο ιδανικός στον καπιταλισμό θάνατος. Δεν κοστίζει τίποτα σε περίθαλψη και το κέρδος είναι προφανές.

Κάθε προϊόν, λέει ο Μαρξ, είναι προϊόν της ανθρώπινης εργασίας. Όλα τα προϊόντα, είτε είναι είτε δεν είναι εμπορεύσιμα είτε, δηλαδή, παρή-

χθησαν με αποκλειστικό σκοπό να πουληθούν (αυτό είναι το εμπόρευμα) είτε παρήχθησαν για να καταναλωθούν απ' τον ίδιο τον παραγωγό, δεν είναι τίποτα περισσότερο από σωρευμένη ανθρώπινη εργασία.

Να, λοιπόν, γιατί η εργατική δύναμη είναι ποιοτική έννοια. Διότι αναγκαστικά εξατομικεύεται και διαφοροποιείται η ποιότητά της, συνεπώς και η αξία της από άνθρωπο σε άνθρωπο, από εργαζόμενο σε εργαζόμενο. Δεν είναι όλοι οι εργαζόμενοι ικανοί να παράγουν το ίδιο πράγμα στον ίδιο χρόνο. Άλλος χρειάζεται περισσότερο και άλλος λιγότερο.

Καθώς, όμως, αυτός που χρειάζεται περισσότερο χρόνο στριμώχνεται και αγωνιά για να φτάσει εκείνον που χρειάζεται λιγότερο, και καθώς τρέμει την απόλυση για το λόγο πως η φύση του δεν του επιτρέπει να είναι το ίδιο παραγωγικός με τον πιο παραγωγικό, στο τέλος κλατάρει και οδηγείται είτε στο ταμείο ανεργίας, είτε στο νοσοκομείο, είτε στο τρελοκομείο. Ο μαρξισμός είναι ανθρωπισμός. Ίσως ο μόνος ανθρωπισμός που δεν είναι αοριστολόγος, ο μόνος που δεν εξαρτάται από τα «καλά μας αισθήματα». Τα οποία αν θέλει κι αν μπορεί τα έχει κανείς. Όμως, η πολιτική οικονομία δεν είναι πρόβλημα συναισθηματικό.

Ο ποιοτικός και όχι ο ποσοτικός τρόπος προσδιορισμού της αξίας, σύμφωνα με τον κοινωνικά και όχι τον ωρολογιακά αναγκαίο χρόνο εργασίας, ονομάστηκε από τον Μαρξ «νόμος της αξίας». Ονομάστηκε έτσι γιατί οι πριν απ' αυτόν οικονομολόγοι, ακόμα και οι δάσκαλοί του στην πολιτική οικονομία, ο Σμιθ και ο Ρικάρντο, στους οποίους πολλά χρωστάει ο Μαρξ, δεν ήθελαν να παραδεχτούν πως πρέπει να υπάρχει ένας αυστηρός αντικειμενικός νόμος για τον προσδιορισμό της αξίας ενός εμπορεύματος. Δεν ήθελαν να παραδεχτούν, δηλαδή, ότι υπάρχει στον καθορισμό της αξίας μια αντικειμενική αναγκαιότητα που δεν θα ήταν δυνατό να υπακούσει στη βούληση του οποιουδήποτε. Η σωρευμένη στο προϊόν εργατική δύναμη δεν είναι ούτε περιστασιακή, ούτε τυχαία, όπως είναι η σπανιότητα ή η χρησιμότητα. Είναι απολύτως αναγκαία προκειμένου αυτό να πάρει αξία.

Η αξία, λοιπόν, ενός εμπορεύματος καθορίζεται βάσει ενός συγκεκριμένου και αυστηρού νόμου και δεν είναι η συνέπεια της επενέργειας πολλών, ποικίλων και ετερόκλητων παραγόντων, όπως η ζήτηση, η χρησιμότητα, η βούληση, η διαφήμιση, το καπρίτσιο και τα περιστασιακά γούστα του καταναλωτή.

Βέβαια, όλα αυτά παίζουν το ρόλο τους στη διαμόρφωση της τιμής του εμπορεύματος, αλλά είναι αδύνατο να είναι οι καθοριστικοί παράγοντες στον προσδιορισμό της τιμής ενός προϊόντος που έγινε εμπόρευμα, που παρήχθη με την πρόθεση να πουληθεί.

Χωρίς, λοιπόν, την εργατική δύναμη (σήμερα τη λέμε και εργασιακή δύναμη, ή ικανότητα για παραγωγή έργου, ή ικανότητα για παροχή υπηρεσιών), η κατασκευή ενός προϊόντος είναι αδύνατη. Ακόμα και στις εργασίες που δεν σχετίζονται άμεσα με την παραγωγή συγκεκριμένων προϊόντων θα βρούμε στο τέρμα της αλυσίδας έναν παραγωγό. Ο παπάς ή ο δικαστής, για παράδειγμα, δεν παράγουν προϊόντα, όπως δεν παράγουν προϊόντα όλοι εκείνοι που προσφέρουν υπηρεσίες. Όμως, όλοι αυτοί δεν θα ήταν δυνατό να υπάρξουν αν δεν υπήρχαν παραγωγοί. Και όταν λέμε παραγωγοί εννοούμε όλους όσους μετέχουν σε ένα σύστημα είτε βιομηχανικής είτε αγροτικής παραγωγής· και τους κεφαλαιούχους και τους εργαζόμενους γι' αυτούς.

Τον καπιταλισμό τον κάνουν καπιταλισμό οι έμποροι, όχι οι παραγωγοί. Πιο σωστά, η απόλυτη εξάρτηση της παραγωγής από το εμπόριο. Αυτός είναι ο λόγος που ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* αρχίζει τη μελέτη του καπιταλισμού από το εμπόριο και όχι από τη βιομηχανία.

Όλους μας, λοιπόν, μας συντηρούν οι παραγωγοί. Και τον παπά της ενορίας, και το γραφέα του υπουργείου, και την πόρνη, κι εμένα που είμαι γραφιάς κι όχι εργάτης, και το μεσάζοντα έμπορο και την κουτσή Μαρία. Χωρίς τους παραγωγούς, τέρμα όλα. Πέφτει ο γενικός διακόπτης της οικονομίας.

Με το μαρξιστικό νόμο της αξίας έγινε επιτέλους αντιληπτό πως ο πλούτος δεν είναι «θείον δώρο». Είναι ανθρώπινο δώρο. Άνθρωποι είναι αυτοί που κάνουν πλούσιους άλλους ανθρώπους. Ο πλούτος δεν είναι ούτε πρόβλημα εξυπνάδας, ούτε πρόβλημα φυσικής ικανότητας, ούτε πρόβλημα ταλέντου.

Αν όντως είχαν ταλέντο όλοι όσοι μας εκμεταλλεύονται, θα έκαμναν κάτι που πραγματικά απαιτεί ταλέντο. Θα υπηρετούσαν, π.χ., μια από τις καλές τέχνες, ή θα γίνονταν επιστήμονες ή ερευνητές. Το ταλέντο να εκμεταλλεύεσαι άλλους δεν είναι ταλέντο, είναι απανθρωπιά. Το λέει και η λέξη: εκμεταλλεύω σημαίνει βγάζω το μέταλλο από το μετάλλευμα. Και προκειμένου για ανθρώπους, τους βγάζω το ζουμί, τους βγάζω το λάδι, τους στραγγίζω, τους στύβω. Ακόμα και η γλώσσα είναι... μαρξιστική!

Άφού, λοιπόν, είδαμε πώς δημιουργείται η αξία του εμπορεύματος με την εργατική δύναμη που πραγματώνεται (γίνεται πράγμα) στο προϊόν, θα δούμε στη συνέχεια πώς ένα μέρος αυτής της αξίας, δηλαδή ένα μέρος της εργατικής δύναμης, μετατρέπεται σε κέρδος.

Ο δεύτερος βασικός μαρξιστικός νόμος, ο νόμος της υπεραξίας, έχει περισσότερο ενδιαφέρον για μας τους εργαζόμενους και εκμεταλλευόμενους.

7. Ο νόμος της υπεραξίας

Ποιο είναι το «μυστικό του πλούτου»; Θα σας το αποκαλύψουμε στη συνέχεια, γιατί πολύ θα θέλαμε να γίνετε πλούσιοι! Άλλωστε, πολλοί κατά καιρούς πρότειναν πολλές μεθόδους άνευ διδασκάλου για να γίνει κανείς πλούσιος. Τέτοιες μεθόδους έχουν γράψει και οι αστρολόγοι.

Όλοι ξέρουμε πως ακόμα κι ο παπάς της ενορίας γνωρίζει το μυστικό του πλούτου. Ο καημένος, καταβάλλει φιλότιμες προσπάθειες στη διάρκεια του αγιασμού να πείσει το Θεό πως πρέπει να βοηθήσει ώστε να παν καλά οι δουλειές ενός συγκεκριμένου πιστού, αυτού που πλήρωσε τον παπά. Και αν, με τη βοήθεια του Θεού, παν όντως καλά οι δουλειές, ένα μικρό μέρος απ' τα κέρδη μπορείς να τα επενδύσεις σωστά, ας πούμε χτίζοντας μια εκκλησία. Άφενός για να ευχαριστήσεις το Θεό που βοήθησε μεροληπτικότατα εσένα και όχι τον ανταγωνιστή σου και αφετέρου για να μην αποσύρει ο καλός Θεός από σένα την εύνοιά του, και παν όλα κατά διαόλου. Άλλωστε, καλύτερα να έχεις συνέταιρο στη δουλειά σου το Θεό, παρά το διάβολο. Αυτό είναι αυτονόητο.

Και επειδή ο Θεός είναι πνεύμα και σαν τέτοιο δεν χρειάζεται το χρήμα, το δίνεις στους εκπροσώπους του, που το χρειάζονται όπως όλοι οι άνθρωποι. Άντε, λοιπόν και καλές δουλειές με τη βοήθεια του Θεού. Που αποκλείεται να την έχεις αν παραλείψεις να κάνεις αγιασμό κατά τα εγκαίνια της καινούργιας σου δουλειάς. Και καλά κάνεις που κάνεις αγιασμό. Γιατί κατά κει που παν τα πράγματα στον καπιταλισμό, αν δεν έχεις το Θεό μαζί σου, την πάτησες.

Αιώνιο, όπως ο Θεός, φαίνεται να είναι και το σύστημα παραγωγής πλούτου για τους μεν, φτώχειας για τους δε. Αλλά τι σε νοιάζει εσένα αν διαιωνίζεται το εκμεταλλευτικό σύστημα αφού θα πεθάνεις; Εσύ να 'σαι καλά εκεί που θα πας κι άσε τους άλλους στη γη να βουρλίζονται με αγιασμούς ή άλλους προσφορότερους τρόπους παραγωγής πλούτου. Και, πού 'σαι, χαιρετίσματα στην εξουσία την ουράνια. Την ως εν ουρανώ και επί της γης. Πιο σωστά, την ως εν τη γη και εις ουρανόν. Εντάξει, προσευχήσου στο Θεό, δεν κάνει κακό, πρόσεξε όμως και το θείο Κάρολο, που ούτε αυτός θέλει το κακό σου.

Λοιπόν, οι σίγουρες πηγές κέρδους είναι τρεις:

α) Η βιομηχανική και η εμπορική επιχείρηση,

β) Οι καταθέσεις στην τράπεζα,

γ) Η γαιοπρόσοδος.

Το κέρδος που δίνει η εκμετάλλευση της γης λέγεται γαιοπρόσοδος.

Είναι η παλιότερη πηγή κέρδους. Το Κεφάλαιο άρχισε να συσσωρεύεται μόνο όταν η γαιοπρόσοδος άρχισε να περισσεύει.

Όλες οι πηγές κέρδους έχουν τη μακρινή αφετηρία τους στη γη. Αυτό που ονομάζεται «πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου» δεν είναι παρά κεφαλαιοποίηση των κερδών που δίνει η πώληση των αγροτικών προϊόντων και επένδυση σε επιχειρήσεις όχι άμεσα εξαρτώμενες από τη γη. Όσο οι επενδυτές απομακρύνονται από τη γη, όσο αναπτύσσεται ο καπιταλισμός, τόσο απομακρυνόμαστε από τις οικονομικές μας ρίζες, που ωστόσο συνεχίζουν να βρίσκονται στη γη. Η κεφαλαιοποιημένη γαιοπρόσοδος έχει αυτονομηθεί πλήρως από τα χωράφια εδώ και αιώνες, όμως αυτό δεν σημαίνει πως το έτσι αυτονομημένο κεφάλαιο δεν εξαρτάται πάντα απ' τη γη. Η αγροτική οικονομία είναι η σταθερή βάση ολόκληρης της οικονομίας. Η αγροτική οικονομία είναι το φαΐ μας.

Εκτός από τους παραπάνω τρεις αποτελεσματικούς τρόπους για να βγάλει κανείς χρήματα, υπάρχει κι ένας τέταρτος, που είναι αναποτελεσματικός διότι είναι ελάχιστα προσοδοφόρος (κερδοφόρος): η αποταμίευση του περισσεύματος του μισθού ή του ημερομισθίου.

Σε αντίθεση με τους τρεις κλασικούς τρόπους που είναι ανοιχτοί, αυτός εδώ είναι κλειστός. Ο μισθός είναι αδύνατο να αυξάνεται συνεχώς. Αυτό σημαίνει πως όσο μεγάλος κι αν είναι ο μισθός σου αποκλείεται να γίνεις βιομήχανος με την αποταμίευση του περισσεύματος. Μπορείς, όμως, να γίνεις στην αρχή μικροβιοτέχνης, στη συνέχεια βιοτέχνης και τέλος βιομήχανος, αν όλα παν καλά και κυρίως αν έχεις το Θεό, που λέγαμε, μαζί σου.

Όπως και να 'ναι, αν παραμείνεις μισθωτός σ' όλη σου τη ζωή και ποτέ δεν βάλεις στη δούλεψή σου άλλους μισθωτούς, ξέχνα τον πλούτο. Δεν υπάρχει ούτε ένας πλούσιος που απόχτησε πλούτο με τις εκ του μισθού του οικονομίες και χωρίς να έχει ανθρώπους να δουλεύουν για λογαριασμό του σε μια δική του εργασία. Η δική μας εργασία ανοίγει κάποιες προοπτικές, η μισθωτή εργασία συνήθως κλείνει όλες τις προοπτικές.

Το πολύ που μπορείς να κάνεις με το μισθό σου είναι να αγοράσεις, κατά το τέλος της ζωής σου, ένα ή δυο διαμερίσματα και, λίγο νωρίτερα, ένα ή δύο αυτοκίνητα, ένα με μονό κι ένα με ζυγό αριθμό. Άντε, να νοικιάσεις και καμιά γκαρσονιέρα για την γκόμενα, που βοηθάει την κατάκοπη σύζυγό σου στα συζυγικά της καθήκοντα χωρίς, βέβαια, την άδειά της. Η επί της γης μικροαστική ευτυχία σου θα περιοριστεί σ' αυτά τα ολίγα. Πες, λοιπόν, δόξα σοι ο Θεός, και συνέχισε να πηδάς την γκόμενα.

Αν, μωρέ μικροαστέ μου, τα θεωρείς πολλά όλα αυτά που απόχτη-

σες είναι γιατί δεν έχεις συνείδηση των μεγεθών και παριστάνεις τον καπιταλιστή διότι έχεις ένα απίτι, ένα αυτοκίνητο, μια σύζυγο, ένα παιδί, ένα σκύλο και μια γκόμενα. Να με συγχωρείς, φίλε, αλλά αν τον καπιταλισμό τον αντιλαμβάνεσαι ούτω πως, μικροαστικά, τι να σου πω· να σου πω πως είσαι ηλίθιος; Και γι' αυτό φοβάσαι πως θα στα «πάρουν οι κομουνιστές»; Τι να σου πάρουν, βρε ξόανο; Το διαμέρισμα; Ξέρεις να πήραν οι κομουνιστές, όταν υπήρχαν, εκεί που υπήρχαν, κανένα διαμερισματάκι ή κανέναν κηπάκο; Άντε, λοιπόν, πνίξου μέσα στην τάφρο που δημιούργησε γύρω σου η χονδροειδής προπαγάνδα, η προορισμένη για χοντρούς εγκεφάλους και άσε μας ήσυχους στην αγωνία μας για το μέλλον του κόσμου.

Λοιπόν, φίλε μου, που αν και σε βρίζω σε θεωρώ πάντα φίλο (άλλωστε, μόνο τους φίλους θα μπορούσε να βρίσει κανείς χωρίς να τον παρεξηγήσουν), όσο καλά κι αν σε πληρώσει ο εργοδότης σου για τις υπηρεσίες που του παρέχεις, ποτέ δεν θα σου δώσει αυτά που πρέπει. Για να στα δώσει πρέπει να σε κάνει συνεταίρο. Άλλωστε, κανείς εργοδότης δεν δίνει στο μισθωτό περισσότερα απ' όσα κερδίζει απ' αυτόν. Αν το έκαμνε, θα χρεοκοπούσε, θα το έκλεινε το μαγαζί.

Αυτά τα πράγματα, άλλωστε, δεν μπορούμε να τ' αφήσουμε στην καλή προαίρεση των αφεντικών, στην καλοσύνη τους, στα χριστιανικά τους αισθήματα. Εκτός του ότι οι περισσότεροι στερούνται αυτών των υψηλών ιδανικών, τα κοινωνικά και τα οικονομικά φαινόμενα δεν είναι πρόβλημα συνεννόησης και καλής θέλησης, όπως θέλουν να λένε αφελέστατα οι σοσιαλδημοκράτες.

Οι κοινωνικοί νόμοι, δυστυχώς, δεν έχουν σχέση ούτε με το συναισθηματισμό, ούτε με την ατομική βούληση, ούτε με την καλή προαίρεση. Είναι αντικειμενικοί. Και αφάνταστα σκληροί. Αυτός είναι ο λόγος που ένας καπιταλιστής, ακόμα και στην περίπτωση που είναι όντως ένας «χρυσός άνθρωπος» (με την ηθική έννοια, γιατί με την οικονομική δεν θα ήταν και τόσο δύσκολο να είναι), θα παραμείνει εκμεταλλευτής μέχρι το τέλος του καπιταλιστικού βίου του. Θέλει δεν θέλει. Αν δεν θέλει δεν έχει παρά ν' αλλάξει δουλειά και να γίνει μισθωτός. Το μυστικό του πλούτου, λοιπόν, είναι καλά κρυμμένο μέσα στη μαγική λέξη κέρδος.

Όμως τι είναι το κέρδος; Από πού προέρχεται; Εφόσον κέρδος σημαίνει αύξηση κατά τι της περιουσίας μου κι αφού η περιουσία μου αποτελείται από άψυχα πράγματα, κι αφού τα άψυχα πράγματα δεν γεννούν, δεν αυξάνονται από μόνα τους, το κέρδος πρέπει να προέρχεται από κάτι που είναι ολικά και αποκλειστικά ανθρώπινο.

Εδώ πρέπει να θυμηθούμε το νόμο της αξίας για τον οποίο μιλήσα-

με ήδη και να ξαναπούμε πως το προϊόν που παράγει ο άνθρωπος δεν είναι παρά η πραγματωμένη (η «σταθεροποιημένη» σε ένα πράγμα) εργατική δύναμη. Αν όντως είναι έτσι, τότε και το κέρδος δεν μπορεί παρά να προέρχεται από την εργατική δύναμη, εφόσον ο παραγωγός κερδίζει μόνο όταν πουλάει τα προϊόντα που παράγει εκμεταλλευόμενος την εργατική δύναμη του μισθωτού. Και, βέβαια, αν πουλήσει με ζημία, θα δώσει στον αγοραστή κι αυτά που κέρδισε από σένα, απ' τη δουλειά σου. Δεν θα έχει κέρδος.

Επειδή, λοιπόν, η εργατική δύναμη δεν είναι κάτι το άψυχο, δεν είναι πράγμα, μπορεί και γεννάει. Κέρδος. Πώς τελείται, αυτή η μυστηριώδης λειτουργία της κυοφορίας και της γέννησης του κέρδους με την αναγκαία επενέργεια της εργατικής δύναμης; Ιδού η απορία. Και οι πριν από τον Μαρξ οικονομολόγοι απορούσαν. Διότι κανείς δεν επεσήμανε τον κρυφό μηχανισμό της μετατροπής της εργατικής δύναμης σε κέρδος. Ας παρακολουθήσουμε, λοιπόν, τη σκέψη του Μαρξ επί του κρισίμου αυτού θέματος.

Έχουμε και λέμε: ο μισθός, δηλαδή η αμοιβή για την προσφερόμενη στον εργοδότη εργατική μας δύναμη διά της οποίας θα κατασκευάσει τα προϊόντα του, καθορίζεται τώρα πλέον ελευθέρως στην ελεύθερη αγορά εργασίας. Εκεί γίνεται ελευθέρως η συμφωνία και ελευθέρως αποφασίζω αν θα πάω ή όχι στη δουλειά που μου προσφέρεται μέσω της αγοράς εργασίας. Κανείς πια δεν με υποχρεώνει να δουλέψω, όπως τον καιρό της δουλείας, ή της δουλοπαροικίας. Στον καπιταλισμό είμαι όντως ελεύθερος να διαλέξω ανάμεσα στη δουλειά και την τεμπελιά. Όμως, αν επιλέξω την τεμπελιά και εφόσον δεν δούλεψαν κάποτε για μένα κάποιοι άλλοι πριν από μένα ώστε να μου αφήσουν μια καλή κληρονομιά, η επιλογή της τεμπελιάς ισοδυναμεί με αυτοκτονία.

Λοιπόν, τι νόημα έχει η ελευθερία που μας χάρισε ο καπιταλισμός; Είναι ελευθερία η δυνατότητα που έχεις να διαλέγεις τον εκμεταλλευτή σου; Άσε που με την ανεργία που μας δέρνει ούτε εκμεταλλευτή δεν μπορείς πια να βρεις εύκολα. Ψάχνεις από δω κι από κει για εκμεταλλευτή κι όταν τον βρεις λες δόξα σοι ο Θεός που πάλι θα με πηδήξουν. Θα φάω, όμως. Φάε. Όμως, αν είσαι γυναίκα προτίμησε να γίνεις πουτάνα. Και καλύτερα θα φας και την ηδονή θα έχεις διάφορο. (Πηδημένοι όλων των εθνών, ενωθείτε!).

Ο μισθός μάς δίνεται για να φάμε, να ντυθούμε, να στεγαστούμε, ν' αγοράσουμε τα βιβλία μας, τους δίσκους μας, να πάμε σινεμά, θέατρο, γήπεδο, ν' αγοράσουμε ένα παγωτό για το κορίτσι μας, εν ολίγοις για να ικανοποιήσουμε τις βασικές ανάγκες ημών των ιδίων καθώς και των μη εργαζομένων μελών της οικογένειάς μας. Και όσο πιο μικρός είναι ο

μισθός, τόσο συρρικνώνονται οι ανάγκες στις βασικές. Η πιο βασική ανάγκη είναι, βέβαια, το φαΐ. Στον προηγμένο καπιταλισμό, π.χ. τον αμερικανικό, ο μισθός μπορεί να καλύψει ένα ευρύ φάσμα αναγκών. Το τι μπορούμε να καλύψουμε με το μισθό μας εξαρτάται από το σημείο που έχει φτάσει ο κοινωνικά καθορισμένος μέσος όρος των αναγκών, σε μια δεδομένη χώρα, σ' ένα συγκεκριμένο χρόνο.

Αν ο εργοδότης πλήρωνε στο ακέραιο την αξία της εργατικής σου δύναμης (ή της ικανότητάς σου για παραγωγή έργου) δεν θα έμενε τίποτα γι' αυτόν. Προσέχει, λοιπόν, και σου δίνει μόνο αυτά που χρειάζεσαι για να ικανοποιήσεις τις ανάγκες σου, άλλοτε μόνο τις βασικές και άλλοτε και τις πέραν των βασικών. Αλλά και για να συνεχίσεις τη διαιώνιση του είδους προκειμένου να μη λείψουν οι «ελεύθεροι άνθρωποι» που θα συνεχίσουν να δουλεύουν ελεύθερα υπό καθεστώς ελεύθερης οικονομίας.

Όντας ελεύθερος άνθρωπος, στον εργοδότη δεν πουλάς τον εαυτό σου ολόκληρο, αλλά μόνο την εργατική σου δύναμη. Τον εαυτό σου, απλώς τον νοικιάζεις. Σίγουρα είναι μια τεράστια πρόοδος να μην πουλάς αλλά μόνο να νοικιάζεις τον εαυτό σου. Ο καπιταλισμός είναι σαφώς καλύτερος και ανθρωπινότερος από τη φεουδαρχία την οποία διαδέχτηκε και, βέβαια, ασύγκριτα καλύτερος από τη δουλοκτησία, το προγενέστερο της φεουδαρχίας σύστημα οργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής.

Δεν έχει σημασία που οι Αμερικανοί σήμερα καταναλώνουν μόνο για τα κλιματιστικά τους τόσο ηλεκτρικό ρεύμα, όσο οι Κινέζοι για όλες τις ανάγκες τους· και που το 6% του πληθυσμού του πλανήτη που κατοικεί σήμερα στις ΗΠΑ ξοδεύει το 40% της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου. Σημασία έχει που σήμερα ούτε στην Αμερική δεν βασανίζουν τους μαύρους! Επιτέλους, έγιναν κι αυτοί ελεύθεροι άνθρωποι. Και άντε, τώρα, να βρουν δουλειά. Τουλάχιστον τον καιρό που ήταν σκλάβοι είχαν κι έτρωγαν ένα κομμάτι ψωμί.

Είναι φρικτό οι μισοί άνθρωποι του πλανήτη στις μέρες μας να νοσταλγούν τον «παλιό καλό καιρό» της δουλείας και της δουλοπαροικίας, τότε που είχες τουλάχιστον αξία ίση μ' αυτήν του σκύλου του αφεντικού σου και σου έριχναν κανένα κόκαλο. Σήμερα, τα ανθρώπινα απορρίμματα του καπιταλισμού, πρέπει να ψάξουν να βρουν κόκαλα στα απορρίμματα.

Η διαφορά ανάμεσα στην πληρωμένη και την πραγματική αξία της δουλειάς σου λέγεται υπεραξία κι αυτήν ακριβώς τη διαφορά κρατά ο εργοδότης για να σωρεύει κέρδη και να γίνεται πλουσιότερος. Όμως, ποια είναι η πραγματική αξία της δουλειάς σου; Δεν μπορούμε να τη

λογαριάσουμε με ακρίβεια γιατί, όπως είπαμε, η εργατική δύναμη είναι έννοια ποιοτική και όχι ποσοτική για το μαρξισμό. Πάντως, θα μπορούσαμε να την υπολογίσουμε στη βάση ενός στατιστικού μέσου όρου, που θα τον χρησιμοποιήσουμε σαν μέτρο.

Αυτός ο μέσος όρος της πραγματικής αξίας της δουλειάς καθορίζεται από τις ανάγκες που έχει ο μέσος άνθρωπος σε μια ορισμένη χώρα, που βρίσκεται σε ένα συγκεκριμένο στάδιο της οικονομικής της ανάπτυξης. Είναι το βιοτικό επίπεδο μιας συγκεκριμένης χώρας που καθορίζει την πραγματική αξία της δουλειάς του εργαζόμενου. Το επίπεδο ζωής στις ΗΠΑ είναι υψηλότερο απ' αυτό της Ελλάδας. Άρα και η πραγματική αξία της δουλειάς των Αμερικανών είναι υψηλότερη απ' την πραγματική αξία της δουλειάς των Ελλήνων. Γι' αυτό και τα μεροκάματα εκεί είναι καλύτερα. Όμως η φτώχεια δεν είναι μικρότερη. Το σύστημα εκεί είναι πιο σκληρό. Συχνά ανελέητο. Όσους πετάει έξω, τους αφήνει να ψοφήσουν σαν τα σκυλιά. Τι λέω, τα σκυλιά τα προστατεύουν οι ζωόφιλοι!

Είναι δυνατός ο υπολογισμός της πραγματικής αξίας της δουλειάς, υποστηρίζει ο Μαρξ. Διότι η εργατική δύναμη είναι κι αυτή εμπόρευμα. Συνεπώς έχει μια αξία, όπως κάθε εμπόρευμα. Κι όπως μπορούμε να καθορίζουμε τις τιμές των κυρίως ειπείν εμπορευμάτων, έτσι μπορούμε να καθορίσουμε και την τιμή του ιδιόμορφου εμπορεύματος που λέγεται εργατική δύναμη.

Η υπεραξία εμφανίζεται κάτω από δυο μορφές: ως απόλυτη και ως σχετική. Απόλυτη είναι αυτή που προέρχεται από την παράταση του χρόνου εργασίας, χωρίς ανάλογη αύξηση του μισθού. Και σχετική εκείνη που προέρχεται από την εντατικοποίηση και τη μηχανοργάνωση της παραγωγής. Στον καιρό μας, κυριαρχεί ολοένα και περισσότερο η σχετική υπεραξία. Γι' αυτό και δεν αισθανόμαστε πολύ την εκμετάλλευση. Δεν δουλεύουμε πλέον δώδεκα ώρες, όπως στην αρχή του αιώνα.

Όμως, είναι προφανές πως, ακόμα κι όταν τη δουλειά την κάνουν ρομπότ, χρειάζονται άνθρωποι για να τα κατασκευάσουν και να επιβλέψουν τη λειτουργία τους. Και να σχεδιάσουν την παραγωγή. Και να διοικήσουν την επιχείρηση. Και να παρακολουθήσουν επιμορφωτικά σεμινάρια. Και να παν στα συνέδρια. Και να ασκήσουν εξουσία σαν πολιτικοί. Και να ασκήσουν επίσημη τρομοκρατία σαν άνδρες των δυνάμεων καταστολής, και ανεπίσημη σαν άνδρες των τρομοκρατικών ομάδων. Που κι αυτοί είναι εργαζόμενοι άνθρωποι, και μάλιστα σκληρά και επικίνδυνα. Περισσότερο απ' ό,τι στα παλιότερα στάδια ανάπτυξης της κοινωνίας, η εργασία στις μέρες μας είναι καταφάνερα πλέον ένα κοινωνικό γεγονός. Πολύ περισσότερο που ο πληθυσμός της γης

αυξάνεται με καλπάζοντες ρυθμούς. Σήμερα γεννιούνται 3 άνθρωποι το δευτερόλεπτο! Ο πληθυσμός της γης το 2000 θα είναι 6 δισεκατομμύρια. Απ' αυτά, το 1½ δισεκατομμύριο θα είναι Κινέζοι.

Και οι καλοί χριστιανοί το χαβά τους: Αυξάνεσθε και πληθύνεσθε και κατακυριεύσατε τη γη! Ζουν ακόμα στον καιρό του Αδάμ και της Εύας. Αυτοί οι άνθρωποι αρχίζουν να γίνονται επικίνδυνοι για το μέλλον της ανθρωπότητας. Αυτοί οι άνθρωποι πηγαίνουν κόντρα στη θέληση του Θεού τους να υπάρξει ζωή στη γη. Ακόμα δεν κατάλαβαν πως η εντολή του Θεού εκπληρώθηκε προ πολλού, και μάλιστα με υπερβάλλοντα ζήλο.

Ιδού τώρα μερικοί αριθμοί προς χρήση των καλών χριστιανών, που κατανοούν τη συμβολική γλώσσα της Αγίας Γραφής και δεν παίρνουν τοις μετρητοίς όσα λέγονται εκεί: το 1830, τη χρονιά που προέκυψε το νεοελληνικό κράτος, ο πληθυσμός της γης ήταν 1 δισεκατομμύριο. Το 1930 ήταν 2 δισεκατομμύρια. Χρειάστηκε ένας αιώνας για να διπλασιαστεί. Το 1960 ήταν 3 δισεκατομμύρια, το 1970 ήταν 4 δισεκατομμύρια, το 1980 ήταν 5 δισεκατομμύρια. Το 2000 θα είναι 6 δισεκατομμύρια, το 2025 θα είναι 8 δισεκατομμύρια και το 2100 θα είναι 11 δισεκατομμύρια, δηλαδή περίπου διπλάσιος απ' αυτόν που είναι σήμερα. Τα στοιχεία είναι τα πιο επίσημα που θα μπορούσαν να υπάρξουν· του ΟΗΕ.

Αν ο πλανήτης μας δεν βουλιάξει στο μεταξύ, πέστε μου πόσα δισεκατομμύρια κατοίκους θα έχει στη ράχη της η γριά Γη όταν γίνει η... Δευτέρα Παρουσία. Που ελπίζω τουλάχιστον να είναι και μια δευτέρα παρουσία του χαμένου μυαλού.

Ο Άλβιν Τόφλερ λέει πως σύντομα θα έρθει η εποχή που δεν θα υπάρχει καλλιεργήσιμη γη και που οι άνθρωποι θα κατοικούν και στην επιφάνεια του νερού! Αυτό συμβαίνει ήδη στο Κάιρο, όπου εκτός από τα νεκροταφεία που τα κατέλαβαν ήδη οι ζωντανοί, αρχίζει να καταλαμβάνεται και ο Νείλος. Πολλές χιλιάδες Καΐρινών ζουν μονίμως σε βάρκες.

Εν όψει των δεινών που αναμένουν την ανθρωπότητα κι αφού ξέρουμε πως η εργασία είναι κοινωνικό γεγονός, γιατί επιτρέπουμε να ελέγχουν ιδιώτες τα μέσα παραγωγής; Ίσως γιατί δεν καταλαβαίνουμε και πολλά από διαλεκτική, που είναι η τρίτη και σημαντικότερη αρχή του μαρξισμού.

Θα το καταλάβουμε όταν οι Αιγύπτιοι περάσουν με τις «κατοικίες» τους στη Μεσόγειο, ή όταν οι Κινέζοι φτάσουν στο φεγγάρι πατώντας ο ένας στη ράχη του άλλου. Ξέρετε πόσο επιδέξιοι στα ακροβατικά είναι οι Κινέζοι. Όσο για τους Τούρκους, άσ' τα καλύτερα. Δεν θα προλαβαίνουμε να... σκοτώνουμε τους αυτοσχέδιους πεζοναύτες!

Και η Ελλάδα; Τι, η Ελλάδα! Η Ελλάδα ποτέ δεν πεθαίνει, δεν τη σκιάζει φοβέρα καμιά...

8. Η διαλεκτική

Διαλεκτική είναι ο στενά σχετιζόμενος με τον ορθολογισμό τρόπος σκέψης, διά του οποίου επιχειρούμε να απαλλαγούμε από τις αντιφάσεις χωρίς ποτέ να το πετυχαίνουμε, αφού μόλις ξεπεράσουμε κάποια αντίφαση, μια καινούργια παίρνει τη θέση της. Το σημαντικό στο διαλεκτικό τρόπο σκέψης είναι η προσπάθεια που συνεχώς γίνεται ώστε κάθε καινούργια αντίφαση να μην είναι επανάληψη ή παραλλαγή της προηγούμενης ή των προηγούμενων, αλλά μια μετάθεση της διαλεκτικής διαδικασίας (προτσές) σε ένα συνεχώς υψηλότερο επίπεδο, που παραμένει διαρκώς μετακινούμενο. Η διαλεκτική είναι μια ανύψωση και ένας πλουτισμός του νοήματος και όχι ένα πάγωμα των εννοιών. Στη διαλεκτική δεν υπάρχει αλήθεια, υπάρχει μόνο το κυνήγι της αλήθειας, που νοείται σαν ιδανικό και όχι σαν οντότητα.

Κατά τον Χέγκελ, το μέγιστο των ιδεαλιστών διαλεκτικών, διαλεκτική είναι η *ταυτότητα της ταυτότητας και της μη ταυτότητας*. Πιο απλά, η ταύτιση αυτού που είναι ίδιο με τον εαυτό του με εκείνο που είναι συνεχώς ανόμοιο με τον εαυτό του, που αλλάζει ακατάπαυτα και με τέτοιον τρόπο, που η άρνηση και η κατάφαση να μη διακρίνονται, αφού η μία είναι συνεχώς «κολλημένη» στην άλλη, όπως οι δυο όψεις του νομίσματος.

Όλα γυρίζουν στο αντίθετό τους. Και μέχρι να γίνει αντιληπτή η αλλαγή με το διαλεκτικό άλμα, το απότομο πέρασμα από μια ποιότητα σε μια άλλη, όλα αντιφάσκουν με τον εαυτό τους μέσα σε μια ποσότητα που διαρκώς τροποποιεί την ποιότητά της μέχρι τη στιγμή του διαλεκτικού άλματος. Ο ατμός που διαρκώς συμπιέζεται στο κλειστό καζάνι, συνεχώς τροποποιεί την ποιότητά του, γίνεται πιο πυκνός, μέχρι που να σκάσει το καζάνι και να προκύψει έτσι, με το διαλεκτικό άλμα τη στιγμή της έκρηξης, μια καινούργια ποιότητα, τα συντρίμμια του καζανιού.

Στη διαλεκτική, αυτό το πέρασμα στο αντίθετο δεν είναι ποτέ πισωγύρισμα. Κατά τον Χέγκελ, στον οποίο θα στηρίξει ο Μαρξ τη δική του διαλεκτική με ένα αναποδογύρισμα του χεγκελιανού ιδεαλισμού, το

γύρισμα στο αντίθετο, που δεν είναι ποτέ πισωγύρισμα, είναι μια συνεχής μετακίνηση προς τα μπροστά της διαλεκτικής διαδικασίας, που ορίζεται από το τριαδικό διαλεκτικό σχήμα θέση —αντίθεση— σύνθεση. Σ' αυτό που υπάρχει αντιτίθεται κάτι που προκύπτει και η σύγκρουση ανάμεσα στο παλιό και το καινούργιο θα δημιουργήσει μια σύνθεση, που θα λειτουργήσει σαν θέση στον επόμενο κρίκο της διαλεκτικής αλυσίδας, που δεν διακόπτεται ποτέ. Η ολοκλήρωση κάθε τριαδικής σχέσης μεταθέτει τη διαλεκτική διαδικασία σε ένα υψηλότερο από το προηγούμενο επίπεδο. Που, επειδή είναι υψηλότερο δεν σημαίνει πως είναι απαλλαγμένο από την αρνητικότητα, το δεύτερο σκέλος της τριαδικής σχέσης. Η άρνηση και η άρνηση της άρνησης είναι ο «κινητήρας» της συνεχώς κινούμενης διαλεκτικής διαδικασίας.

Κάθε καινούργια άρνηση δεν είναι ποτέ ίδια με την προηγούμενη ή τις προηγούμενες. Κάθε άρνηση είναι μια καινούργια άρνηση εξαρτημένη από το προηγούμενο τριαδικό διαλεκτικό σχήμα και κάθε θέση είναι μια καινούργια θέση εξαρτημένη από το προηγούμενο τριαδικό διαλεκτικό σχήμα. Το σημαντικό εδώ είναι να καταλάβουμε πως δεν μπορούμε να αποφύγουμε την άρνηση, το αντίθετο, το ανάποδο, το δυσάρεστο. Ακόμα και η πίστη στο Θεό προϋποθέτει πίστη στο διάβολο. Αν δεν πίστευες στην ύπαρξη του διαβόλου, του Κακού Θεού, δεν θα είχες κανέναν λόγο να πιστεύεις στον Καλό Θεό, που σε προφυλάσσει από τα κακοποιά τεχνάσματα του άλλου.

Ο ζωροαστρισμός, η πρώτη ατελής μορφή μονοθεϊσμού, ξεκίνησε πολύ καλά από διαλεκτικής απόψεως με την τέλεια συνύπαρξη, κατά το χεγκελιανό πρότυπο, του Άχουρα Μάζντα και του Αριμάν. Αλλά ο ιουδαϊσμός και οι δύο θυγατρικές του θρησκείες, ο χριστιανισμός και ο μουσουλμανισμός, θα αφήσουν ολομόναχο τον Καλό Θεό, που δεν μπορεί πλέον να κάνει παρέα με τον Κακό, παρά μόνο με τη μεσολάβηση του αμαρτωλού ανθρώπου. Μια κατάσταση διαρκούς θετικότητας, που λέγεται και ευδαιμονία, είναι δυνατή μόνο στη φαντασία· και αν είμαστε θρησκευόμενοι, μόνο στον Παράδεισο, δηλαδή πάλι στη φαντασία. Όλοι επιδιώκουμε την ευτυχία αλλά όλοι ξέρουμε πως η ευτυχία χωρίς τη δυστυχία χάνει το νόημά της. Για να νιώσεις ευτυχής πρέπει προηγουμένως να γνωρίσεις τη δυστυχία. Και αντιστρόφως.

Ο κατήφορος και ο ανήφορος ανήκουν στον ίδιο δρόμο, λέει ο Ηράκλειτος, ο δημιουργός της διαλεκτικής. Η μέρα δεν θα υπήρχε χωρίς τη νύχτα, και το αντίστροφο, η Δεξιά χωρίς την Αριστερά, και το αντίστροφο, ο άντρας χωρίς τη γυναίκα, και το αντίστροφο, η ζωή χωρίς το θάνατο, και το αντίστροφο. Οι έννοιες που δεν γίνονται αντιληπτές χωρίς το αντίθετό τους, ονομάζονται διαλεκτικά δίπολα.

Δεν είναι τυχαίο που καμιά μονοθεϊστική θρησκεία δεν αποδέχεται τη διαλεκτική. Αν την αποδέχονταν, η υποσχεμένη αιώνια ευτυχία, η εξαρτημένη από την υποσχεμένη αθανασία, θα ήταν ακατανόητη. Υπάρχει, όμως, και μια μορφή ιδεαλιστικής διαλεκτικής, στην οποία αυτό που συνεχώς ανακυκλώνεται ή ανανεώνεται είναι το πνεύμα. Το οποίο, στη συνεχή του κίνηση, συμπαρασύρει και την ύλη.

Τούτη η μεγαλειώδης διαλεκτική σύλληψη του Χέγκελ, του μεγαλύτερου ιδεαλιστή διαλεκτικού φιλόσοφου, δεν γίνεται αποδεκτή από τους λεγόμενους υποκειμενικούς ιδεαλιστές, που αρνούνται να βάλουν στο παιχνίδι και την ύλη δίπλα στο πνεύμα. Στον υποκειμενικό ιδεαλισμό τα γεγονότα τελούνται μέσα σε ένα περιβάλλον κατά το δυνατό απαλλαγμένο από την αρνητικότητα, που εμποδίζει την τελείωσή τους, η οποία δεν γίνεται δυνατή σε κατάσταση διαρκούς κίνησης και αλλαγής. Η διαλεκτική δεν γνωρίζει την τελειότητα, γνωρίζει μόνο τη βελτίωση.

Στο μαρξισμό, τόσο ο διαλεκτικός υλισμός, που ανήκει στη φιλοσοφία, όσο και ο ιστορικός υλισμός, που είναι μέθοδος προσέγγισης των ιστορικών γεγονότων και εφαρμογή του διαλεκτικού υλισμού στη μελέτη της ιστορίας, δεν έχουν καμιά σχέση με το χυδαίο υλισμό. Ο διαλεκτικός υλισμός δεν αρνείται το πνεύμα και την πνευματικότητα, απλώς δίνει την προτεραιότητα στην ύλη, θεωρεί το πνεύμα εξαρτημένο από την ύλη και όχι αυτόνομη οντότητα.

Αυτή περίπου είναι και η θέση της σοβαρής ορθόδοξης θεολογίας η οποία, εκτός από υπαρξισμός είναι και διαλεκτική μιας συγκεκριμένης, ιδεαλιστικής μορφής, που εκφράζεται σαν διαρκής και ατέρμων πάλη του Θεού με το διάβολο, πράγμα που νομίζω πως, από τους έλληνες ορθόδοξους θεολόγους, μόνο ο π. Γεώργιος Μεταλληνός το έχει κατανοήσει πλήρως. Στον καθολικισμό, και πολύ περισσότερο στον προτεσταντισμό δεν υπάρχει ίχνος διαλεκτικής. Αυτού του τύπου οι χριστιανοί δεν έχουν συμφιλιωθεί ακόμα με το διάβολο, όπως οι σωστοί ορθόδοξοι, που θα έλεγες πως επιδιώκουν την αμαρτία γιατί μόνο έτσι τους δίνεται η δυνατότητα να συγκρουστούν με το διάβολο και ν' αγιάσουν, αν νικήσουν.

Όσο για το σταθερά αντιδιαλεκτικό πάπα, το μόνιμα τρομοκρατημένο από τους κομουνιστές, τους μόνιμους εκπροσώπους επί της γης του σατανά, θα επιχειρήσει τη ριζική λύση του προβλήματος του Κακού, που εκπορεύεται από τη μαρξιστική διαλεκτική, αφορίζοντας την 12η Ιουλίου 1949 όλους τους κομουνιστές όλου του κόσμου, που εκτός από κομουνιστές δήλωναν και καθολικοί. Αν σας φαίνεται αστείος αυτός ο μαζικός αφορισμός, που έχει σχέση με ένα κοινό για όλους τους αφορεσμένους αμάρτημα, σκεφτείτε μόνο πως, τουλάχιστον οι απλοί και αγαθοί κομου-

νιστές, που δεν κατέχουν πόστα στην κομματική γραφειοκρατία, κατά συντριπτική πλειοψηφία είναι σίγουρα θρησκευόμενοι ή κρυπτοθρησκευόμενοι, και τότε θα κατανοήσετε την πολιτική σκοπιμότητα της απόφασης του πάπα, ενός πολιτικού μάλλον παρά θρησκευτικού ηγέτη. Οι χριστιανοί πρέπει να ξεχάσουν τα κοινωνικά μηνύματα του χριστιανισμού, που δεν διαφέρουν πολύ απ' αυτά του κομουνισμού και να αφοσιωθούν στην αβλαβή για το σύστημα χριστιανική μεταφυσική.

Ένας κόσμος απαλλαγμένος από το Κακό θα ήταν απίστευτα ανιαρός. Ούτε ένας φόνος, ούτε μια μοιχεία, ούτε μια κλοπή, ούτε μια αρρώστια ούτε καν συνάχι! Τι ανία, ω Θεέ μου! Πρόσεχε το διάβολο, Θεέ μου, γιατί αν χαθεί, χάθηκες. Και μαζί του και μαζί σου θα χαθούν όλοι οι καλλιτέχνες. Όλοι οι δραματουργοί, όλοι οι ποιητές, όλοι οι πεζογράφοι, όλοι οι ζωγράφοι. Τέχνη χωρίς σύγκρουση ανάμεσα στο Καλό και το Κακό δεν νοείται.

Καταλαβαίνουμε, τώρα, γιατί ο Καρλ Πόπερ στο κλασικό πλέον βιβλίο του με τον τίτλο *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της*, προκειμένου να φτάσει στην «κατεδάφιση» του μαρξισμού, που είναι το ζητούμενο, επιχειρεί ένα συστηματικό γκρέμισμα ολόκληρης της διαλεκτικής, αρχίζοντας από τον Ηράκλειτο και τον Πλάτωνα για να καταλήξει στον Χέγκελ, τον Κίρκεργκορ, τον Νίτσε και τον Μαρξ. Ο Πόπερ κατάλαβε πως ο κύριος κίνδυνος για το αστικό καθεστώς βρίσκεται κυρίως στη διαλεκτική γενικά και όχι στο μαρξισμό ειδικά. Δεν μπορεί να αντιταχτεί κανείς με επιτυχία στο μαρξισμό, αν δεν πολεμήσει πρώτα τη διαλεκτική, και στις δύο παραλλαγές της, την ιδεαλιστική και την υλιστική.

Ο Χέγκελ είναι φιλοσοφικός πρόγονος του Μαρξ. Ο Νίτσε και ο Κίρκεργκορ, όμως, δεν έχουν καμιά σχέση με το μαρξισμό. Είναι, ωστόσο, διαλεκτικοί και ως εκ τούτου τόσο απεχθείς για τους αντιδιαλεκτικούς όσο και ο Μαρξ. Ούτε ο Φρόυντ έχει σχέση με τον Μαρξ, αλλά είναι και αυτός μισητός, διότι και αυτός είναι διαλεκτικός. Σωστά το επισημαίνει ο Πόπερ: κύριος εχθρός του «ανοιχτού συστήματος οργάνωσης της κοινωνίας» δεν είναι ο μαρξισμός, είναι η διαλεκτική.

Εντούτοις, η σκέψη του Πόπερ δεν είναι παραδοσιακά αντιδιαλεκτική. Το «ανοιχτό σύστημα» του Πόπερ διαφοροποιείται αδιάκοπα, μόνο που τούτη η διαφοροποίηση είναι τυχαία. Ο Πόπερ είναι ο πρώτος σοβαρός μεταμοντέρνος επιστημολόγος και κοινωνικός φιλόσοφος. Και ο μεταμοντερνισμός κονιορτοποιεί τόσο τη διαλεκτική «αρχή της αιτιότητας» όσο και τη φιλοσοφική και θεολογική οντολογία και στη θέση τους βάζει το τυχαίο.

Η διαλεκτική δεν ηρεμεί τον ανήσυχο και φοβισμένο άνθρωπο. Δεν

υπόσχεται ούτε ευτυχισμένο ούτε δυστυχισμένο τέλος. Υπόσχεται, απλώς, το τέλος. Αλλά και μια καινούργια αρχή. Δεν υπάρχει ηρεμία στη διαλεκτική. Γι' αυτό και δεν είναι ιδιαίτερα αγαπητή, και στις δυο παραλλαγές της, την υλιστική και την ιδεαλιστική.

Η άρνηση γίνεται πιο αισθητή απ' την κατάφαση. Τα δυσάρεστα είναι πιο εντυπωσιακά γιατί είναι απειλητικά και συνεπώς επικίνδυνα. Έτσι αντιδιαλεκτικοί που είναι οι φοβισμένοι, εντυπωσιάζονται περισσότερο από το γεγονός του θανάτου παρά από το γεγονός της γέννησης. Διότι θεωρούμε το πρώτο δυσάρεστο και το δεύτερο ευχάριστο. Δεν έχουν κατανοήσει το απλό διαλεκτικό γεγονός πως η γέννηση είναι ταυτόχρονα και θάνατος. Το μόνο που χρειάζεται για να πεθάνει κανείς είναι να έχει γεννηθεί. Εξασφαλίζουμε το θάνατο ακριβώς τη στιγμή της γέννησης.

Τα πράγματα, ωστόσο, με τη διαλεκτική δεν είναι τόσο απλά. Η διαλεκτική, ακόμα και η μαρξιστική, ενέχει κινδύνους και παγίδες. Η σοβαρότερη απ' αυτές είναι η τελεολογία, ενάντια στην οποία μάλλον μάταια αγωνίστηκε ο μαρξιστής Λουί Αλτουσέρ με το δομικό (στρουκτουραλιστικό) μαρξισμό του.

Τελεολογία είναι η επισήμανση ενός σκοπού, ενός «τελικού αίτιου», μιας causa finalis στην αρχή κάθε διαδικασίας. Η αιτιοκρατία (ντετερμινισμός) δεν αποκλείει την τελεολογία. Αντίθετα, σε πολλές περιπτώσεις τη συμπληρώνει. Όταν αποδέχεσαι πως κάθε αιτιατό έχει το αίτιό του και το επόμενο βγαίνει μέσα από το προηγούμενο (αυτό είναι η αιτιοκρατία) δεν σημαίνει ότι απορρίπτεις την άποψη πως αυτή η διαδικασία τείνει σε ένα εξαρχής προδιαγεγραμμένο τέλος (αυτό είναι η τελεολογία).

Αν δεχτείς πως ο τελικός σκοπός, που είναι ήδη εγγεγραμμένος στο Είναι πριν αυτό, βάσει της «εν δυνάμει» ενέργειας που υπάρχει εγκλωβισμένη μέσα του, αρχίσει να μπαίνει στη μεγάλη περιπέτεια του ψαξίματος για την εύρεση της τελικής του μορφής, πράγμα που ο Αριστοτέλης το ονομάζει εντελέχεια, τότε πρέπει κατ' ανάγκην να ρωτήσεις ποιος ενέγραψε στην αρχή το τέλος, ποιος προδιέγραψε αυτό το συγκεκριμένο τέλος. Η απάντηση είναι αυτονόητη: μόνο ο Θεός μπορεί να ξέρει εξαρχής το τέλος και να εγγράφει τη βούλησή Του ως πεπρωμένο στα πράγματα, τη στιγμή ακριβώς που αυτά εμφανίζονται εν τω κόσμω.

Η άποψη του Ηράκλειτου, του δημιουργού της διαλεκτικής, είναι πολύ διαφορετική. Η αυτοκρατορική επιφυλακτικότητα και η μεγαλοπρεπής γαλήνη του Ηράκλειτου, όπως λέει ο πιο σοφός μελετητής του, ο Νίτσε, έρχεται από τη διαπίστωση πως το σταθερό και αμετακίνητο Είναι του

Παρμενίδη είναι μια κούφια επινόηση και πως ο διαρκώς μεταβαλλόμενος κόσμος δεν είναι παρά ένα παιχνίδι με τα φαινόμενα, όπως θα έλεγε και ο Κώστας Αξελός, ένας ακόμα βαθύτατα επηρεασμένος από το μεγάλο Εφέσιο στοχαστής. Το πολύ δημοφιλές στους Ρωμαίους και μελαγχολικότατο κατά βάθος carpe diem (άρπαξε τη μέρα, επωφελήσου απ' το παρόν) έλκει την καταγωγή του από τη «ρέουσα» και «παιγνιώδη» σκέψη του Ηράκλειτου. Μόνο το παρόν δημιουργεί μια κάποια ψευδαίσθηση σταθερότητας. Για τον Ηράκλειτο όμως δεν υπάρχει ούτε παρόν, ούτε παρελθόν, ούτε μέλλον. Υπάρχει μόνο ο «συμπαγής», ο συνεχώς κινούμενος και διαρκώς μετακινούμενος χρόνος. Για τον Ηράκλειτο, αυτό που ονομάζουμε ιστορία δεν προσφέρει κανενός είδους βεβαιότητα. Ο Ηράκλειτος, όπως και ο Νίτσε, ο συνεπέστερος επίγονός του, αδιαφορούν για την ιστορία. Η ιστορικότητα θα μπολιαστεί στο αρχαίο σώμα της ηρακλείτειας διαλεκτικής με τον Χέγκελ.

Μ' άλλα λόγια, το γίγνεσθαι στον Ηράκλειτο είναι άσκοπο. Υπάρχει για να υπάρχει και δεν κατατείνει πουθενά. Υπάρχει μια αθωότητα στο γίγνεσθαι του Ηράκλειτου, λέει ο Ζαν Μπρυν, μια ανυστεροβουλία, που έχει σχέση με το γεγονός πως στον κόσμο του Ηράκλειτου δεν υπάρχει κέντρο, το κέντρο βρίσκεται παντού. Το συναρπαστικό παιχνίδι των «μαχόμενων δυνάμεων» (*πόλεμος πάντων πατήρ*) στη σκέψη του Ηράκλειτου καταργεί όλα τα όρια. Το πάνω είναι ταυτόχρονα κάτω, το μέσα είναι ταυτόχρονα έξω, το καλό είναι ταυτόχρονα κακό. Το κάθε τι είναι, και ταυτόχρονα δεν είναι αυτό που φαίνεται πως είναι. Ο δημιουργός της διαλεκτικής είναι ιδεαλιστής, όπως θα λέγαμε με σύγχρονους φιλοσοφικούς όρους.

Ο Χέγκελ, που δηλώνει απερίφραστα πως χρωστάει τα πάντα στον Ηράκλειτο, θα μπερδέψει πολύ τα πράγματα όταν βγάλει το Γίγνεσθαι έξω από το Είναι, όπου ο Ηράκλειτος το έχει εγκλωβίσει, και το κάνει «γίγνεσθαι του Είναι», μια εξωτερική δηλαδή προς το Είναι δύναμη, που κινεί την ιστορία. Στον Ηράκλειτο, όμως, δεν υπάρχει ιστορία. Το γίγνεσθαι δεν αφήνει τίποτα σταθερό, ώστε το Είναι να αποχτήσει ιστορία.

Το γίγνεσθαι στον Ηράκλειτο δεν αποκαλύπτει τίποτα. Γι' αυτό και δεν έχει σχέση ούτε με το λόγο των Ελλήνων, ούτε με το Λόγο των χριστιανών. Είναι ένα γίγνεσθαι «καθεαυτό και διά τον εαυτό του», όπως θα πουν οι υπαρξιστές, που πολλά χρωστούν, και αυτοί, στον Ηράκλειτο.

Ο Πλάτων στον *Τίμαιο* ορίζει τον ευθύγραμμο χρόνο σαν την κινητή εικόνα της αιωνιότητας. Στον κυκλικό χρόνο του Ηράκλειτου, όμως, η αιωνιότητα είναι το γίγνεσθαι καθεαυτό και όχι ο ατέρμων χρόνος. Ο Ηράκλειτος, όπως και ο Νίτσε, πιστεύει στον κυκλικό, τον διαρκώς

επαναλαμβανόμενο χρόνο, όπως συμβαίνει στο φιλμικό χρόνο της «μπούκλας» ενός κομματιού κινηματογραφικής ταινίας, του οποίου έχουμε ενώσει τα δύο άκρα για να πετύχουμε μια ατέρμονα προβολή. Ο κυκλικός χρόνος καταργεί κάθε μορφή ανοιχτής ιστορίας, αφού αυτή επαναλαμβάνεται αδιάκοπα. Ο κύκλος δεν οδηγεί πουθενά. Μόνο στον εαυτό του οδηγεί ύστερα από πάροδο 10.800 ηλιακών ετών στο ηρακλείτειο σύστημα σκέψης. Το Μεγάλο Έτος του Ηράκλειτου επαναλαμβάνεται κάθε 10.800 ηλιακά έτη.

Ο κυκλικός χρόνος του Ηράκλειτου διαρκώς καταστρέφει και συνεχώς δημιουργεί. Η ζωή και ο θάνατος εδώ είναι το ίδιο πράγμα. Στον Ηράκλειτο θα στηριχτεί ο μεγάλος αναρχικός Μιχαήλ Μπακούνιν, που είχε μια πολύ σοβαρή φιλοσοφική παιδεία, για να πει εκείνο το τρομερό, που θα γίνει σύνθημα για τους αναρχικούς όλου του κόσμου: *Ας ξαναποχτήσουμε την εμπιστοσύνη στο αιώνιο πνεύμα που καταστρέφει, γιατί είναι η ανεξάντλητη και αιώνια πηγή κάθε ζωής. Η χαρά της καταστροφής είναι συγχρόνως και χαρά της δημιουργίας.*

Στον Ηράκλειτο έχει τη ρίζα της επίσης και η απαίτηση του Νίτσε για «μεταξίωση όλων των αξιών», κυρίως των χριστιανικών αξιών, που κάνουν τους δούλους να νιώθουν καλά μέσα στην υποταγή. Στο απόσπασμα 62 ο Ηράκλειτος λέει πως ο Θεός ζει από το θάνατο των ανθρώπων και ο άνθρωπος πεθαίνει από τη ζωή του Θεού. Το ηρακλείτειο γίγνεσθαι στο απόσπασμα 62 αγγίζει τα ακρότατα όρια της ηρακλείτειας σκέψης. Εδώ θα στηριχτεί ο Λούντβιχ Φόιερμπαχ, ένας από τους δασκάλους του Μαρξ, για να πει στο περιλάλητο σύγγραμμά του *Η ουσία του χριστιανισμού*, πως ο θάνατος του Θεού συμπίπτει με τη γέννηση ή την αναγέννηση του ανθρώπου. Όσο για την Ανάσταση του πεθαμένου Θεού, αυτή κατά τον Φόιερμπαχ είναι ένα πρόχειρο μπάλωμα για να ξαναβουλώσει όπως όπως η τρύπα που άφησε στον ουρανό ο πεθαμένος Θεός, που πέθανε από φιλανθρωπία και αναστήθηκε από θεϊκό εγωισμό. Το σκάνδαλο για το φανατικά φιλάνθρωπο Φόιερμπαχ δεν είναι ο θάνατος του Θεού, αλλά η Ανάστασή του.

Στους μετασωκρατικούς φιλόσοφους ο κυκλικός χρόνος των Προσωκρατικών γίνεται ευθύγραμμος και η τραγωδία ξεπετιέται απ' αυτό ακριβώς το γεγονός. Η τραγωδία είναι μια ανάμνηση του κυκλικού χρόνου που είχε εγκλωβίσει τον Προμηθέα στο φιλάνθρωπο μαρτύριό του και τις Δαναΐδες και τον Σίσυφο σε ένα καθήκον δίχως σκοπό και δίχως τέλος, όπως λέει ο έξοχος Ζαν Μπρυν στο βιβλίο του *Ηράκλειτος*.

Ο υπαρξισμός, θεϊστικός και αθεϊστικός, έχει κι αυτός τη ρίζα του στον Ηράκλειτο και τον κυκλικό του χρόνο, που καταστρέφει την όποια

προοπτική και σε κάνει Σίσυφο. Ο *Μύθος του Σισύφου* του Αλμπέρ Καμύ, που θα σημαδέψει κόσμο και κόσμο (ανάμεσά τους κι εμένα) έχει τη ρίζα του στον Ηράκλειτο.

Το απάσιμο του κύκλου του χρόνου και ο ευθύγραμμος χρόνος που θα προκύψει απ' αυτό θα δημιουργήσει την έννοια της προόδου. Τώρα το γίγνεσθαι του Ηράκλειτου δεν είναι ένα γίγνεσθαι καθεαυτό αλλά ένα γίγνεσθαι τύπου Χέγκελ, που υπηρετεί το Είναι και την ιστορία.

Τώρα, με την ευθυγράμμιση του κυκλικού χρόνου, ο συλλογισμός δίνει τη θέση του στον υπολογισμό και ο παραλογισμός στο εξής θα ονομάζεται λάθος. Η έννοια του τραγικού θα χαθεί στον ευθύγραμμο χρόνο. Κάποιοι μάλιστα θα αρχίσουν να ψάχνουν για τα λάθη που έκανε ο Οιδίποδας και κατάντησε όπως κατάντησε. Ποιος; Ο σεβάσμιος Οιδίποδας, ο παγιδευμένος στον κυκλικό χρόνο, ο μεγάλος τραγικός ήρωας που είναι τέτοιος γιατί δεν θα ήταν δυνατό να αποφύγει να δαγκώσει την ουρά του. Όπως, άλλωστε, όλοι εμείς οι αισιόδοξοι που δεν θέλουμε να σκεφτόμαστε πως κάποτε θα δαγκώσουμε την ουρά μας πεθαίνοντας για να κλείσουμε έτσι τον κύκλο μας. Τραγικό είναι το αναπόφευκτο κακό. Για το οποίο ευθύνεται μόνο η απρόσωπη φύση, η παντελώς αδιάφορη και για το καλό και το κακό, όπως θα πει ένας άλλος μεγάλος διαλεκτικός, ο Σ.Μ. Αΐζενστάιν. Η ελληνική τραγωδία δεν ηθικολογεί γιατί η φύση δεν ηθικολογεί. Η διαλεκτική του Ηράκλειτου, όπως ολόκληρη η προσωκρατική φιλοσοφική σκέψη, είναι φυσική, όχι ιστορική. Η ελληνική τραγωδία κατάγεται από τον Ηράκλειτο.

Παρόλο που, όπως λέει ο «σκοτεινός» Ηράκλειτος, δεν μπορούμε να κρυφτούμε από αυτό που ποτέ δεν δύει [εννοεί μάλλον από τη φύση], ο Καντ, που δεν τα έχει καλά με τον Ηράκλειτο, στην *Κριτική του καθαρού λόγου* θα προσπαθήσει να μας κρύψει το συνεχώς κυκλικά μετακινούμενο ήλιο της ηρακλείτειας διαλεκτικής, βάζοντάς μας αντιμέτωπους με τρία εντελώς πεζά και αντιδιαλεκτικά ερωτήματα, που θα σημαδέψουν τον αντιδιαλεκτικό Διαφωτισμό, δηλαδή το στοχαζόμενο και υγιέστατο μέσα στις βεβαιότητές του αστισμό, του οποίου ο Καντ είναι διαπρεπής εκπρόσωπος:

1. Τι μπορώ να ξέρω;
2. Τι πρέπει να κάνω;
3. Τι μου επιτρέπεται να ελπίζω;

Ο αστισμός είναι ένας προσκοπισμός για μεγάλους, που συχνά γίνεται καταστροφικός, όπως στην καντιανή οντολογία του Κων. Τσάτσου, που στον Καντ θα στηρίξει τα επιχειρήματά του για την αναγκαιότητα της εξόντωσης των κομουνιστών, που κατέστρεφαν τις κατακτημένες από την αστική τάξη βεβαιότητες και αναιρούσαν μια μεταφυσικής τάξεως

στατική, σχεδόν αρχιτεκτονική θα λέγαμε αρμονία, που είναι αδύνατο να υπάρξει στη διαλεκτική.

Αν η ιστορία έχει έναν σκοπό (ένα τέλος), πράγμα που ο Ηράκλειτος δεν το πιστεύει γιατί στον κυκλικό χρόνο δεν υπάρχει σκοπός, τότε αυτόν το σκοπό κάποιος τον προδιέγραψε. Ο μαρξισμός λέει πως τον προδιέγραψε ο άνθρωπος. Όμως, αν όντως είναι έτσι, οι νόμοι που κινούν την ιστορία είναι τελεολογικοί, δηλαδή μεταφυσικοί σε τελική ανάλυση. Και τούτο, άσχετα με το γεγονός πως τον τελικό σκοπό της αταξικής κοινωνίας δεν τον προδιέγραψε ο Θεός αλλά ο άνθρωπος. Το τέλος που είναι εγκλωβισμένο στην αρχή οδηγεί κατ' ευθείαν στη μεταφυσική. Αν, λοιπόν, η αταξική κοινωνία είναι ένα τέλος γνωστό απ' τα πριν, τότε η μεταφυσική εισβάλλει στο μαρξισμό απ' την πίσω πόρτα.

Άλλωστε, αν η ιστορία είχε μέσα της το σκοπό της, που στο μαρξισμό δεν είναι άλλος από την αταξική κοινωνία, θα μπορούσε να κινηθεί και με αυτόματο πιλότο. Οπότε, φτάνουμε πάλι στο Θεό, άσχετα αν δεν τον ονομάζουμε έτσι. Η αταξική κοινωνία, νοούμενη σαν ο προκαθορισμένος, τελεολογικός ιστορικός στόχος, θα μπορούσε να είναι μια μοντέρνα παραλλαγή της παραδοσιακής μεταφυσικής, κι αυτό το τονίζουν κατά κόρο οι κριτικοί του μαρξισμού, που ορθότατα αρνούνται να καταλάβουν πώς γίνεται να γνωρίζεις εξαρχής το τέλος αν δεν είσαι μάντης ή προφήτης. Γι' αυτούς, η αταξική κοινωνία είναι απλώς ένας ευσεβής πόθος του Μαρξ και των μαρξιστών, ένα όνειρο, μια ουτοπία.

Έξω και πέρα από το μαρξισμό, το δυσεπίλυτο πρόβλημα που προκαλεί η εισβολή της τελεολογίας στη διαλεκτική λύνεται απλά, αρκεί να αντιλαμβάνεσαι το χρόνο κυκλικά, όπως ο Ηράκλειτος και όπως ο Νίτσε, και όχι ευθύγραμμα. Στον κυκλικό χρόνο δεν υπάρχει πρόβλημα τέλους γιατί δεν υπάρχει πρόβλημα αρχής. Κάθε σημείο του κύκλου είναι και αρχή και τέλος, λέει ο Ηράκλειτος. Η διαλεκτική ταιριάζει καλύτερα στον κυκλικό παρά στον ευθύγραμμο χρόνο. Όμως, ο κυκλικός χρόνος καταργεί κατ' ουσίαν την ιστορία. Συνεπώς, ο ιστορικός υλισμός, η εφαρμογή της χεγκελιανής καταγωγής μαρξιστικής διαλεκτικής στη μελέτη της ιστορίας, πρέπει να βρει τρόπο να ξεπεράσει το εμπόδιο της τελεολογίας, αν θέλει να απαλλαγεί από τη μομφή πως δεν είναι παρά μια μεταφυσική που αρνείται το όνομά της.

Η κλειστότητα της δομής (της στρουχτούρας) είναι ένα υποκατάστατο του κυκλικού χρόνου. Εδώ, όλα είναι μεταθετά, αλλά τίποτα δεν μπορεί να βγει έξω από τη δομή χωρίς αυτή να καταστραφεί. Σε μια οικοδομή (δομή που συνιστά οίκο) μπορώ να βάλω όπου θέλω τα παράθυρα ή τις πόρτες, δεν μπορώ όμως να τα καταργήσω χωρίς να καταστρέψω τη δομή. Ο στρουκτουραλιστής μαρξιστής Λουί Αλτουσέρ, παρά

την μέχρι παραφροσύνης στην κυριολεξία προσπάθειά του (κάποτε θα τρελαθεί και θα σκοτώσει τη γυναίκα του) δεν θα μπορέσει να λύσει το δύσκολο πρόβλημα και να απαλλάξει τη μαρξιστική διαλεκτική από τη λανθάνουσα σ' αυτήν τελεολογία. Ίδια θα είναι και η τύχη του άλλου στρουκτουραλιστή - μαρξιστή, του Νίκου Πουλαντζά, που θα αυτοκτονήσει. Πάντως, η προσπάθεια και του Αλτουσέρ και του Πουλαντζά δείχνει πως οι μαρξιστές έχουν συνείδηση των δυσκολιών που δημιουργεί στο μαρξισμό η τελεολογικά εγγεγραμμένη στο πρόγραμμά του αταξική κοινωνία.

Οι χριστιανοί τα βολεύουν καλύτερα. Αποδέχονται μεν και αυτοί τον ευθύγραμμο χρόνο, που δημιουργεί αυτά τα προβλήματα, όμως η αιωνιότητα στην οποία καταλήγει ο ευθύγραμμος χρόνος δεν είναι παρά μια κλειστή δομή, που τη φτάνεις με τον ευθύγραμμο χρόνο της ζωής σου. Αιωνιότητα σημαίνει τέλος του χρόνου, άρα και κάθε χρονικά προσδιορισμένης διαδικασίας, που όταν καταλήξει στην αιωνιότητα μπαίνει σε μια κατάσταση αιώνιας περιστροφικής (κυκλικής) κίνησης. Στο χριστιανισμό, ο χρόνος είναι ευθύγραμμος όσον αφορά τον κτιστό κόσμο και κυκλικός όσον αφορά τον άκτιστο. Η ιστορία και η μεταφυσική συνυπάρχουν.

Στην προσπάθειά του να ξεπεράσει την παγίδα της τελεολογίας, ο Μάο Τσε Τουνγκ θα τα καταφέρει καλύτερα από τους δομιστές μαρξιστές. Ίσως γιατί πριν γίνει μαρξιστής ήταν κομφουκιανιστής. Στις θρησκείες του «αιωνίου όντος» (ινδουισμός, βουδισμός, ταοϊσμός), που δεν είναι ιστορικές και αποκαλυπτικές όπως οι τρεις μονοθεϊστικές και στις οποίες ο Θεός ποτέ δεν φανερώθηκε, ούτε αναμένεται να εισβάλει κάποτε στην ιστορία για να τη φκιάξει καλύτερη, ο χρόνος είναι πάντα κυκλικός. Από δω και η πίστη στη μετεμψύχωση.

Λέει, λοιπόν, ο Μάο πως στη μαρξιστική διαλεκτική σημασία δεν έχει η αντίθεση, έτσι γενικά, αλλά η κυρίαρχη αντίθεση, δηλαδή μια από τις πολλές αντιθέσεις που είναι δυνατό να συνωθούνται μέσα στη διαλεκτική διαδικασία. Το να επισημαίνεις μια από τις πολλές αντιθέσεις και να τη μεταχειρίζεσαι σαν κυρίαρχη είναι πρόβλημα βούλησης. Συνεπώς, είναι η βούληση αυτή που οδηγεί στον τελικό σκοπό της αταξικής κοινωνίας και όχι ο τελεολογικά εγγεγραμμένος στην αρχή τελικός σκοπός.

Βέβαια, εδώ η ιστορία δεν κινείται με τον αυτόματο πιλότο της τελεολογίας. Όμως, ο μαρξισμός γίνεται λιγότερο επιστημονικός-αντικειμενικός και περισσότερο βουλησιαρχικός. Πράγμα που δεν έχει ιδιαίτερη πρακτική σημασία αφού στην πράξη ο μαρξισμός ήταν πάντα αρκούντως βουλησιαρχικός. Η βούληση του Λένιν, του Στάλιν, του Μάο,

του Κάστρο, του Γκεβάρα, του Βελουχιώτη έπαιξε πολύ πιο σοβαρό ρόλο στις επαναστατικές διαδικασίες απ' ό,τι οι αντικειμενικοί νόμοι κίνησης της ιστορίας. Για να είμαστε πιο σωστοί, το ιστορικό γίγνεσθαι είναι μια διαλεκτική σχέση του υποκειμένου (δρώντος ανθρώπου) και του αντικειμένου (εξωτερικών συνθηκών). Το παν εδώ θα εξαρτηθεί από τη μετακίνηση της έμφασης από το υποκείμενο στο αντικείμενο ή αντίστροφα. Απ' όλους τους επαναστάτες, μόνο ο Λένιν θα πετύχει την τέλεια ισορροπία υποκειμένου - αντικειμένου, που είναι το ιδανικά ζητούμενο σε μια διαλεκτική διαδικασία.

Όταν, όπως ο Μάο, χαρακτηρίζεις και επιλέγεις σαν βασική μια από τις πολλές αντιθέσεις, σαφώς επεμβαίνεις με τη βούλησή σου στους αντικειμενικούς νόμους κίνησης της ιστορίας. Όμως, γλιτώνεις από τις ιδεαλιστικές επιρροές του Χέγκελ, που δημιούργησε τη φιλοσοφική περιπλοκή της τελεολογίας στο μαρξισμό. Η πριν από τον Χέγκελ διαλεκτική νοείται με πολλούς και διάφορους τρόπους, κυρίως όμως έχει σχέση με τον κυκλικό χρόνο, όπου δεν μπαίνει πρόβλημα τελεολογίας. Εδώ το τέλος είναι ταυτόχρονα και αρχή.

Σε όλες τις περιπτώσεις, πάντως, η διαλεκτική παραμένει μια διαδικασία η οποία παίρνει την κίνησή της από την αντίθεση, την οποία προσπαθεί να ξεπεράσει ματαίως, αφού κάθε λύση ενός προβλήματος δημιουργεί ένα καινούργιο. Αυτή ακριβώς είναι η γοητεία της διαλεκτικής.

Προσοχή, όμως. Την κίνησή της η ατέρμων διαλεκτική διαδικασία δεν την παίρνει από την αντίθεση, όπως συνήθως λέμε για να απλουστεύουμε τα πράγματα, αλλά από την αντίφαση. Η αντίθεση είναι η ολοκλήρωση μιας σειράς αντιφάσεων αλλά και η αρχή μιας καινούργιας σειράς αντιφάσεων, που θα καταλήξουν σε μια νέα αντίθεση, και πάει λέγοντας. Συνήθως στη μαρξιστική διαλεκτική μιλούμε για αντίθεση χωρίς να διευκρινίζουμε πως αυτή δεν είναι παρά μια «δέσμη» αντιφάσεων, η τελική κατάληξη μιας σειράς αντιφάσεων.

Το μαύρο - άσπρο είναι αντίθεση. Το μαύρο - μη μαύρο είναι αντίφαση. Δεν υπάρχει μαύρο που ταυτόχρονα δεν είναι μαύρο. Κάτι τέτοιο θα συνιστούσε παραβίαση της δεύτερης αρχής της λογικής του Αριστοτέλη, της αρχής της αντίφασης, σύμφωνα με την οποία κάτι δεν μπορεί να είναι και ταυτόχρονα να μην είναι αυτό που είναι.

Και όμως στη διαλεκτική η αριστοτελική αρχή της αντίφασης δεν ισχύει. Μέχρι να φτάσουμε στην αντίθεση προκειμένου να κινηθεί και πάλι η αριστοτελική λογική θα είμαστε κατ' ανάγκην βουτηγμένοι στο φαινομενικό παραλογισμό των αντιφάσεων. Το μαύρο δεν έγινε ακόμα άσπρο για να περάσουμε στην αντίθεση και να καταλάβουμε την ου-

σιώδη διαφορά ανάμεσα στο μαύρο και το άσπρο. Για να φτάσει στο άσπρο, το μαύρο θα περάσει από όλα τα διαφορικά (απειροστικά) στάδια του γκρίζου. Το γκρίζο είναι και μαύρο και άσπρο. Το γκρίζο αναιρεί την αρχή της αντίφασης του Αριστοτέλη, αφού το μαύρο και το άσπρο συνυπάρχουν σε συνεχώς διαφοροποιούμενες αναλογίες μέσα σε μια κλίμακα αποχρώσεων του γκρίζου, που οδηγεί από το μαύρο στο άσπρο ή αντίστροφα.

Αυτή ακριβώς είναι η διαλεκτική λογική, που διαφέρει από την αριστοτελική. Μια λογική των αποχρώσεων και των αντιφάσεων και όχι των αντιθέσεων, ή μάλλον μια λογική των αντιθέσεων που συνίστανται από ένα τεράστιο πλήθος αντιφάσεων, που όταν εξαντλήσουν τη δυναμική τους καταλήγουν στην αντίθεση μέσα από το διαλεκτικό άλμα.

Στο παράδειγμα του καζανιού που σκάει από την πίεση του ατμού, οι συνεχώς σωρευόμενες αντιφάσεις και ανισορροπίες που δημιουργεί η συνεχής διαφοροποίηση της ποσότητας του ατμού, καταλήγουν τελικά στο διαλεκτικό άλμα, που οδηγεί στο σπάσιμο του καζανιού και τη δημιουργία με την άρνηση (την κατάργηση του καζανιού) μιας νέας ποιότητας μέσα από την αντιφατικά διαφοροποιούμενη ποσότητα, που συνεχώς αναιρεί τις ισορροπίες μέσα στο κλειστό καζάνι μέχρι που να το κάνει εντελώς ανισόρροπο κατά τη διάρκεια της έκρηξης, οπότε καταλήγουμε στην αντίθεση (στο μη καζάνι που είναι τα συντρίμμια). Κατά κάποιον τρόπο, η έκρηξη ενυπάρχει σαν δυνατότητα στον ατμό που συνεχώς διαφοροποιεί την ποσότητά του μέσα στο κλειστό καζάνι. Η διαλεκτική λογική είναι μια λογική των αποχρώσεων, που όταν τις παίρνουμε υπ' όψη το διαλεκτικό άλμα δεν μας ξαφνιάζει.

Μια σειρά από αντιφάσεις, όταν ξεπερνιούνται μία μία μπορεί να οδηγήσουν στην αντίθεση, μπορεί όμως και να μην οδηγήσουν πουθενά, όπως στους πλατωνικούς διάλογους, στους οποίους όλα τα ερωτήματα μένουν εκκρεμή. Για το μεγάλο ιδεαλιστή διαλεκτικό Πλάτωνα, αλήθεια είναι η πορεία προς την αλήθεια, η κίνηση προς την Ιδέα, όχι το φτάσιμο στην Ιδέα.

Η λογική του Μαρξ δεν μπορεί παρά να είναι διαλεκτική. Όπως ο ίδιος λέει, η αλήθεια δεν είναι οντότητα, δεν είναι πεταλούδα για να την πιάσεις με την απόχη, η αλήθεια είναι μια ατέρμων διαδικασία, που οδηγεί μόνο στο Θεό, αν πιστέψεις πως κάπου οδηγεί. Αλήθεια για το μαρξισμό είναι το κυνήγι της αλήθειας. Συνεπώς, δεν θα ήταν δυνατό να είναι τελεολογική και άρα μεταφυσικά προσδιορισμένη η πορεία προς την αταξική κοινωνία, όταν η αταξική κοινωνία αντιμετωπίζεται σαν ιδανικό και όχι σαν το τέλος μιας προδιαγεγραμμένης πορείας. Άλλωστε, στην αταξική κοινωνία όλες οι αντιθέσεις συνεχίζουν να υπάρχουν

εκτός από μια, την οικονομική ανισότητα. Και στην αταξική κοινωνία θα υπάρχουν έξυπνοι και βλάκες, ταλαντούχοι και ατάλαντοι, όμορφοι και άσχημοι, ψηλοί και κοντοί, ερωτικοί και ανερωτικοί, αισιόδοξοι και απαισιόδοξοι, έντιμοι και ανέντιμοι, φοβισμένοι και θαρραλέοι. Η αταξική κοινωνία δεν είναι μια ισοπεδωμένη κοινωνία. Ίσα ίσα, μόνο σ' αυτήν μπορούν να αναδειχτούν οι βαθιά και ουσιαστικά ανθρώπινες διαφορές, που δεν είναι καθορισμένες από την τύχη και τη συγκυρία του πλούτου. Στην αταξική κοινωνία όλα τα κοινωνικής τάξεως άλλοθι των ανικάνων και των ηλιθίων καταπίπτουν.

Ο μαρξισμός γεννήθηκε από την προσπάθεια κατανόησης με επιστημονικό τρόπο του μηχανισμού που αναπαράγει αδιάκοπα τη φτώχεια. Αν κάποτε λείψει αυτό το κακό, η μαρξιστική διαλεκτική δεν θα εξαφανιστεί. Θα τη συντηρούν τα άλλα κακά. Ας πούμε η ασχήμια, η κουταμάρα, η αρρώστια, ο φόβος του θανάτου, ο απελπισμένος έρωτας και το πάντα γεμάτο με σαβούρα υποσυνείδητο.

9. Ο ρεβιζιονισμός

Ο ρεβιζιονισμός ενυπάρχει σαν δυνατότητα στην ίδια τη μαρξιστική θεωρία όταν την αντιμετωπίζεις, όπως θα το ήθελε ο Μαρξ, σαν μέθοδο προσέγγισης της ιστορίας και ανάλυσης των κοινωνικών γεγονότων και όχι σαν δεδομένο άπαξ διά παντός αμετακίνητο δόγμα. Απ' αυτή την άποψη, πρώτος ρεβιζιονιστής θα μπορούσε κάλλιστα να είναι ο Λένιν, δεύτερος ο Στάλιν και τρίτος ο Τρότσκι, δεδομένου ότι η σκέψη του καθένα απ' αυτούς είναι μια απόπειρα ερμηνείας του μαρξισμού και εφαρμογή στην πράξη αυτής της ερμηνείας. Με μια αυστηρή έννοια, κάθε ερμηνεία είναι ρεβιζιονισμός, αφού κάθε ερμηνεία είναι μια προσωπική σχέση του μελετητή με το προς μελέτη αντικείμενο. Όταν ένα υποκείμενο έρχεται αντιμέτωπο με ένα αντικείμενο είναι αδύνατο να αποφύγει να περάσει σ' αυτό κάτι από την υποκειμενικότητά του, λέει ο Μαξ Άντλερ. Καταλαβαίνω αυτό που είμαι σε θέση να καταλάβω, ανάλογα με την ποιότητα του μυαλού μου, την παιδεία μου και τον ψυχισμό μου.

Ωστόσο, κανένας απ' αυτούς τους τρεις κορυφαίους επαναστάτες δεν θα ήταν, φαντάζομαι, διατεθειμένος να δεχτεί για τον εαυτό του το χαρακτηρισμό ρεβιζιονιστής, αφού κανένας δεν θα μπορούσε να

κατηγορήσει τον εαυτό του για απομάκρυνση από το πολιτικώς ορθόν, από μαρξιστικής απόψεως. Γιατί, αυτό ακριβώς είναι ο ρεβιζιονισμός: άλλοτε μια ασυνείδητη απομάκρυνση από το «μαρξιστικά ορθόν» και άλλοτε ένα ενσυνείδητο αίτημα για αναθεώρηση του μαρξισμού όχι, όμως, και μια απόπειρα για αναίρεσή του. Οι αρνητές του μαρξισμού πρώην μαρξιστές δεν είναι ρεβιζιονιστές. Χαρακτηρίζονται άλλοτε «αποστάτες» και άλλοτε «προδότες», ανάλογα με τη βαρύτητα των παραπτωμάτων, τη συμπεριφορά τους απέναντι στους παλιούς συντρόφους και την ισχύουσα μαρξιστική ορθοδοξία. Που την καθόριζε ένα παγκόσμιο μαρξιστικό κέντρο, όπως η Σοβιετική Ένωση, όσο αυτή υπήρχε. Τώρα που δεν υπάρχει, δεν υπάρχει ούτε η πολιτική απαίτηση για μαρξιστική ορθοδοξία. Όμως, για κάποιους δογματικούς συνεχίζει να υπάρχει η παλιά, ανόητη και αντιμαρξιστική σε τελική ανάλυση απαίτηση για ιδεολογική μαρξιστική ορθοδοξία.

Όπως και να 'ναι, σε καμιά περίπτωση ο ρεβιζιονισμός δεν πρέπει να συγχέεται με το ρεφορμισμό, το μεταρρυθμισμό, ας το πούμε έτσι αδόκιμα. Ο ρεφορμισμός είναι όρος που χαρακτηρίζει την πολιτική συμπεριφορά ανθρώπων που μπορεί μεν να είναι σοσιαλιστές, όχι όμως και μαρξιστές κατ' ανάγκην. Είναι αυτοί που πιστεύουν πως το ισχύον κοινωνικοπολιτικό σύστημα πρέπει να βελτιώνεται συνεχώς στο μέτρο του δυνατού και χωρίς μεγάλο ζόρισμα, προς όφελος ολόκληρης της κοινωνίας και κυρίως των φτωχότερων στρωμάτων, χωρίς όμως να βάζουν σαν ευκταίο απώτερο στόχο την εν καιρώ κατάληξη των μεταρρυθμίσεων στην αταξική κοινωνία. Οι ρεφορμιστές αποφεύγουν να επεμβαίνουν στη διάρθρωση ή να παρεμβαίνουν στη λειτουργία των θεσμικών δομών του εκμεταλλευτικού συστήματος. Θεωρούν την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο κάτι το αναπόφευκτο και δεκτικό μόνο χριστιανικής καταγωγής ανθρωπιστικών βελτιώσεων. Ωστόσο, οι ρεφορμιστές είναι άνθρωποι προοδευτικοί, αφού δεν αντιτίθενται στην πρόοδο όπως οι συντηρητικοί, που «θέλουν να τα αφήσουν όλα όπως τα βρήκαν».

Πρέπει να διευκρινισθεί εδώ πως η πρόοδος, έννοια που δημιουργήθηκε από το γαλλικό Διαφωτισμό, είναι καθαρά και τυπικά αστική, όπως άλλωστε και ο Διαφωτισμός στο σύνολό του. Για το Διαφωτισμό, η πρόοδος δεν μπορεί παρά να είναι συνεχής και αδιάλειπτη κι αυτό το εξασφαλίζει η πίστη στην παντοδυναμία της λογικής και της απόλυτα εξαρτημένης απ' αυτήν επιστήμης.

Ο Διαφωτισμός κατανοεί τέλεια την έννοια της προόδου, όμως δεν κατανοεί καθόλου την έννοια της επανάστασης, που είναι ένα διαλεκτικό άλμα, ένα απότομο πέρασμα από μια ποιότητα σε μια άλλη, κινδυ-

νώδες, παράτολμο και καμιά φορά παράλογο με τα τρέχοντα κριτήρια της τρέχουσας λογικής. Ο Διαφωτισμός, αν και προετοίμασε ιδεολογικά τη Γαλλική Επανάσταση, δεν θα την ενέκρινε στη βίαιη μορφή της αλματώδους προόδου, που τελικά πήρε· πολύ περισσότερο δεν θα ενέκρινε τις κομουνιστικές επαναστάσεις. Ο Διαφωτισμός είναι εξ ορισμού ρεφορμιστικός, όπως θα δείξει με τον πιο σαφή και καθαρό τρόπο ο Καντ, ο διαπρεπέστερος διαφωτιστής. Όμως, ρεφορμισμός θα μπορούσε να είναι και ο ρεβιζιονισμός, δηλαδή ο αναθεωρητικός μαρξισμός.

Ο ρεβιζιονισμός είναι μαρξισμός. Δεν υπάρχει ρεβιζιονισμός μη μαρξιστικός, αφού ο όρος χρησιμοποιείται μόνο εντός των ορίων της μαρξιστικής σκέψης. Πιο συγκεκριμένα, ο όρος ρεβιζιονισμός είναι περιοριστικός και προσδιορίζει μια ορισμένη μορφή μαρξισμού. Θα μπορούσαμε να πούμε πιο απλά πως ο ρεβιζιονισμός είναι ένας ανορθόδοξος μαρξισμός, που τοποθετείται περισσότερο ή λιγότερο μακριά από το ορθόδοξο μαρξιστικό κέντρο. Οι αναθεωρητές (ρεβιζιονιστές) δεν αναιρούν ολικά, απλώς αναθεωρούν μερικά το μαρξισμό, προσαρμόζοντάς τον στις νέες συνθήκες. Δέχονται τις βασικές του αρχές, όχι όμως στη μορφή που είχαν αυτές τον καιρό του Μαρξ, σε κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες πολύ διαφορετικές από τις σήμερα ισχύουσες.

Ωστόσο, όταν ο εξ ορισμού μαρξιστικός ρεβιζιονισμός είναι εξελικτικιστικός και όχι επαναστατικός, είναι ρεφορμιστικός. Και σαν τέτοιος θα μπορούσε να προσεγγίσει τον καταγόμενο από το Διαφωτισμό αστικό ρεφορμισμό. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, ο ρεβιζιονιστής ποτέ δεν κόβει εντελώς τον ομφάλιο λώρο που τον ενώνει με το μαρξισμό. Αν τον κόψει παύει να είναι ρεβιζιονιστής. Συνεπώς, ο εξ ορισμού μαρξιστικός ρεβιζιονισμός είναι κάτι διαφορετικό από το ρεφορμισμό της σοσιαλδημοκρατίας, που κατάγεται από το Διαφωτισμό και αφορά κυρίως τους λεγόμενους «φωτισμένους αστούς». Που διαφέρουν από τους «αφώτιστους» κατά το ότι αποδέχονται την πρόοδο, την αλλαγή και τη διαφοροποίηση. Βέβαια, όλα αυτά είναι λιγάκι σχηματικά, όπως πάντα στη θεωρία. Στην πράξη τα πράγματα είναι πιο σύνθετα. Στην τρέχουσα καθημερινότητα τα όρια ανάμεσα στο ρεβιζιονισμό και σ' όλες τις παραλλαγές του ρεφορμισμού είναι ασαφή στις περισσότερες περιπτώσεις.

Ο όρος ρεβιζιονισμός θα εμφανιστεί προς το τέλος του 19ου αιώνα, όταν ο γερμανός μαρξιστής Έντουαρντ Μπερνστάιν, με το κύρος που του δίνει η προσωπική του σχέση με τον Ένγκελς, θα επιχειρήσει μια ριζική κριτική του μαρξισμού, που κανείς μαρξιστής δεν την είχε τολμήσει μέχρι τότε. Το κύρος του Μαρξ, ο θάνατος του οποίου δεν απέχει πολύ από το χρόνο της εμφάνισης του ρεβιζιονισμού, είναι πολύ μεγάλο

ανάμεσα στους μαρξιστές του καιρού εκείνου και δύσκολα θα τολμούσε κάποιος να κρίνει κατ' ουσίαν τη σκέψη του τότε. Πρώτος θα το τολμήσει ο Μπερνστάιν παραμένοντας, ωστόσο, μέχρι τέλους μαρξιστής. Η διαφορά του με τον Μαρξ δεν έχει σχέση με τον προσδιορισμό του τελικού στόχου, που παραμένει η αταξική κοινωνία· έχει σχέση με τις μεθόδους που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να επιτευχθεί ο σκοπός πιο άνετα, χωρίς βία και σε συνθήκες απαγορευτικές για την εκδήλωση ενός μαζικού επαναστατικού κινήματος.

Ο Μπερνστάιν είναι κατά κύριο λόγο πολιτικός. Η φιλοσοφική του παιδεία είναι ανεπαρκέστατη. Αλλά αυτό δεν τον ενοχλεί καθόλου, αφού δίνει εντελώς ιδιαίτερη σημασία στους μαρξιστικούς πολιτικούς στόχους του παρόντος και όχι στο μαρξιστικό μέλλον της αταξικής κοινωνίας. Που, ναι μεν δεν το απορρίπτει, δεν το βάζει όμως και σε θέση άμεσης προτεραιότητας, όπως εκείνοι οι μαρξιστές που προτιμούν την επαναστατική βία διότι είναι βιαστικοί. (Προσέξτε την καταγωγή των δύο λέξεων από το ίδιο ρήμα, το βιάζω).

Ο Μπερνστάιν θέλει μια μαρξιστικά προσανατολισμένη κοινωνία εδώ και τώρα και όχι μια δικτατορία του προλεταριάτου, που εργάζεται για την αταξική κοινωνία ενός αορίστου μέλλοντος. Ο Μπερνστάιν δεν αγαπάει τις θεωρίες, αγαπάει την πολιτική δράση μέσα σε συνθήκες δεδομένες και, φυσικά, άσχετες με τις επιθυμίες και τα προγράμματα των μαρξιστών. Άλλωστε, θεωρεί τη δικτατορία του προλεταριάτου αταβισμό εντελώς ακατάλληλο για κοινωνίες με δημοκρατική παράδοση και πολιτική παιδεία πολύ διαφορετική απ' αυτήν των χωρών οι οποίες δεν έχουν δημοκρατική παράδοση.

Για τον Μπερνστάιν, η εκπλήρωση του μαρξιστικού σοσιαλισμού δεν είναι τίποτα περισσότερο από την πλήρη ανάπτυξη της δημοκρατίας. Η σωστή δημοκρατία δεν μπορεί παρά να είναι σοσιαλιστική. Άρα, όταν δουλεύουμε για τη σωστή δημοκρατία, δουλεύουμε για το σοσιαλισμό και όταν δουλεύουμε για το σοσιαλισμό, δουλεύουμε για τη σωστή δημοκρατία. Όμως, κάτι τέτοιο δεν θα ήταν δυνατό να συμβεί πέρα και έξω από το μαρξισμό. Μόνο ο μαρξισμός εγγυάται την πλήρη ανάπτυξη της δημοκρατίας, λέει ο Μπερνστάιν. Που πιστεύει πως οι θεσμοί της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας είναι πολύ εύκαμπτοι και διαφοροποιούνται πολύ πιο εύκολα από τους σκληρούς θεσμούς της φεουδαρχίας. Μέσα σε τέτοιες συνθήκες, ο προλετάριος εύκολα γίνεται πολίτης με πλήρη πολιτικά δικαιώματα, που ευκολύνουν την επίτευξη προλεταριακών στόχων ή προγραμμάτων. Η περίφημη «κοινωνία των πολιτών» είναι όρος που εμφανίζεται μαζί με το ρεβιζιονισμό του Μπερνστάιν. Και, βέβαια, στην «κοινωνία των πολιτών» πλειοψηφούν οι φτωχοί πολίτες.

Ο Γερμανός Έντουαρντ Μπερνστάιν (1850-1932) είχε έναν λαμπρό ιταλό ιδεολογικό πρόγονο, τον προδρομικά αναθεωρητή μαρξιστή Αντόνιο Λαμπριόλα (1843-1904), το δημιουργό του όρου «κριτικός σοσιαλισμός» διά του οποίου αντικαθιστά τον όρο «επιστημονικός σοσιαλισμός» του Μαρξ, για να τονίσει έτσι τον ηθικό και να υποβαθμίσει τον οικονομικό χαρακτήρα του μαρξισμού. (Άλλωστε και ο Μαρξ ξεκίνησε σαν ηθικολόγος). Ήδη με τον Λαμπριόλα, αν και πριν την εμφάνιση του όρου, βρισκόμαστε στην καρδιά του ρεβιζιονισμού, που θα στηριχτεί περισσότερο στο πνευματικό εποικοδόμημα παρά στην οικονομική βάση. Ο νεομαρξισμός, που είναι κάτι διαφορετικό από το ρεβιζιονισμό (βλέπε το σχετικό κεφάλαιο στο πρώτο μέρος) θα αξιοποιήσει στο μάξιμουμ την παρακαταθήκη του Λαμπριόλα στο επίπεδο της θεωρίας, όμως δεν θα ασχοληθεί και πολύ με την πολιτική, όπως ο ρεβιζιονισμός, που είναι μια υπόθεση περισσότερο πρακτική παρά θεωρητική.

Την πιο επιθετική αλλά και την πιο τεκμηριωμένη κριτική θα τη δεχτεί ο Μπερνστάιν από τη Ρόζα Λούξεμπουργκ, μια υπερεπαναστάτρια, που δεν θα αναγνωρίσει σαν σωστό επαναστάτη ούτε τον Λένιν και γι' αυτό θα ασκήσει σκληρή κριτική στην επαναστατική τακτική του. Φυσικά, ο Λένιν θα επιτεθεί και αυτός κατά του Μπερνστάιν, που αρνείται την επανάσταση και αδιαφορεί για τον πολιτικό ρόλο του προλεταριάτου. Τον καιρό εκείνο η επανάσταση ήταν ακόμα μια δυνατότητα πραγματοποιήσιμη και συνεπώς η κριτική που δέχτηκε τότε ο Μπερνστάιν από τους επαναστάτες δεν ήταν άδικη.

Ωστόσο, και παρά τις επιθέσεις που συνεχίζει να δέχεται ο Μπερνστάιν μέχρι τις μέρες μας, φαίνεται πως έβλεπε από τότε μακριά και έβλεπε προς τη Δύση, όχι προς την Ασία, ή τη Μεσοασία. Με το πέρασμα του υπαρκτού σοσιαλισμού στην ανυπαρξία ο Μπερνστάιν θα γίνει ξαφνικά τραγικά επίκαιρος. Ελλείψει γνησίως επαναστατικών κομουνιστικών κομμάτων στις μέρες μας, ο σκληρά τίμιος μπερνσταϊνισμός θα μπορούσε να είναι χρήσιμος, αφού περισώζει το μαρξισμό σαν πολιτική δυνατότητα και συνεπώς διασώζει κατ' ανάγκην την επαναστατική μήτρα για τη γέννηση μιας άλλου είδους επαναστατικής δράσης, που δεν θα την ενέκρινε καθόλου ο μεγάλος ρεβιζιονιστής. Οι αντάρτες πόλεων και οι «τρομοκράτες» σίγουρα δεν θα μπορούσαν να είναι φίλοι του Μπερνστάιν.

Το αστείο, όμως, είναι πως δεν θα μπορούσαν να είναι φίλοι ούτε των οπαδών των δήθεν επαναστατικών κομμάτων ή εκείνων των αριστερών ομάδων που έχουν έναν χαρακτήρα μάλλον προσκοπικό παρά μαρξιστικό, αφού τα μέλη τους συνεχίζουν να πιστεύουν αφελώς και μακαρίως (ή δολίως) στη δυνατότητα ανάπτυξης στις μέρες μας ενός

μαζικού επαναστατικού κινήματος. Ο Μπερνστάιν μίλησε έγκαιρα και γι' αυτούς. Τους χαρακτήρισε δειλούς, κρυψίνοες και φυγάδες, που αν ήξεραν πως η επανάσταση είναι δυνατή μάλλον δεν θα παρίσταναν τους επαναστάτες, τουλάχιστον οι περισσότεροι απ' αυτούς.

Ο Μπερνστάιν αναθεωρεί το μαρξισμό στα εξής πέντε σημεία:

1) Ο ορθόδοξος μαρξισμός λέει πως η πτώση του καπιταλισμού είναι αναπόφευκτη. Ο Μπερνστάιν λέει πως ο καπιταλισμός έχει τεράστια περιθώρια αντοχής και παραπέρα ανάπτυξης και μέχρι να εξαντλήσει αυτά τα περιθώρια η πτώση του καθίσταται κάτι παραπάνω από προβληματική. Κανείς δεν μπορεί να ξέρει μέχρι πότε θα αντέξει και τι παραχωρήσεις μπορεί να κάνει όταν τα βρει σκούρα καθώς θα μπερδεύεται ολοένα και περισσότερο σκοντάφτοντας στις ίδιες του τις αντιφάσεις.

2) Ο ορθόδοξος μαρξισμός λέει πως η πόλωση ανάμεσα στις δυο κύριες τάξεις, τους αστούς και τους προλετάριους, είναι αναπόφευκτη και το χάσμα ανάμεσά τους θα μεγαλώνει ολοένα και περισσότερο. Ο Μπερνστάιν λέει πως η πόλωση δεν είναι καθόλου αναπόφευκτη, δεδομένου ότι τα μεσαία στρώματα που κανονίζουν το πολιτικό παιχνίδι στην κοινοβουλευτική δημοκρατία έχουν την τάση να κινούνται μάλλον προς τη μεριά των αστών παρά των προλετάριων. Η κοινωνία δεν προλεταριοποιείται, όπως προέβλεπε ο Μαρξ, αλλά αστοποιείται συνεχώς και περισσότερο.

3) Ο ορθόδοξος μαρξισμός απαιτεί προσήλωση στην ταξική πάλη. Ο Μπερνστάιν λέει πως οι εργαζόμενοι δείχνουν μια προϊούσα αδιαφορία για την ταξική πάλη, διότι το Κεφάλαιο ολοένα και περισσότερο εγκαταλείπει τους εκβιασμούς και τη βαρβαρότητα και καταφεύγει στην εξαγορά των εργαζομένων με ποικίλες παροχές.

4) Ο ορθόδοξος μαρξισμός λέει πως η αστική τάξη μόνο με τη βία θα εγκαταλείψει την εξουσία. Ο Μπερνστάιν λέει πως η ελάσσων βία δεν μπορεί να εκτοπίσει τη μείζονα. Το κράτος μπορεί να γίνει πιο βίαιο από οποιαδήποτε βίαιη ομάδα εμφανιστεί στην επικράτειά του. Η «προσφορά» βίας δημιουργεί «αντιπροσφορά» μεγαλύτερης βίας από μέρους του κράτους.

5) Ο ορθόδοξος μαρξισμός πιστεύει πως το αστικό κράτος, το έθνος και η κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι ευάλωτοι θεσμοί. Ο Μπερνστάιν λέει πως είναι ελαστικοί θεσμοί, που μπορούν και προσαρμόζονται στις εκάστοτε συνθήκες.

Την εποχή που εμφανίζεται ο ρεβιζιονισμός, στην αρχή σαν μπερνσταϊνισμός, ένας άλλος -ισμός, ο νεοκαντιανισμός, βρίσκεται σε πλήρη άνθηση και με την αστική του προοδευτικότητα απειλεί σοβαρά το

μαρξισμό, σε όλες του τις εκδοχές, ειρηνικές και βίαιες. Ο νεοκαντιανισμός θα προμηθεύσει στην αστική τάξη τη σοβαρή πολιτική θεωρία που της έλειπε και που την είχε ανάγκη για να ξεφύγει από τον εμπειρισμό τώρα που ο μαρξισμός τραβάει το χαλί κάτω από τα πόδια της δηλώνοντας πως είναι η γνήσια συνέχεια και το αναγκαίο συμπλήρωμα του παλιού γαλλικού και γερμανικού Διαφωτισμού.

Ο Ιμμάνουελ Καντ (1724-1809), ο διαπρεπέστερος και σοβαρότερος εκπρόσωπος του γερμανικού Διαφωτισμού, ο ιδρυτής του «κριτικού ιδεαλισμού», θα δώσει στο μαρξιστή Αντόνιο Λαμπριόλα την ιδέα για τον «κριτικό σοσιαλισμό», που θα τον προτείνει σαν αντίβαρο στον «κριτικό ιδεαλισμό». Ο «κριτικός ιδεαλισμός» του Καντ είναι μια ιδιοφυής απόπειρα ενός από τους πιο μεγάλους συστηματικούς φιλοσόφους (έτσι λέγονται οι δημιουργοί ολοκληρωμένων φιλοσοφικών συστημάτων) για διαχωρισμό του νοητού και του πνευματικού από το αισθητό και το πραγματικό, ώστε να αποδοθεί ίση αξία και στις δύο περιοχές. Έτσι, λύνεται με τον πιο άνετο τρόπο το παλιό και ακανθώδες φιλοσοφικό πρόβλημα της σχέσης πνεύματος και ύλης. Στον καντιανισμό το πνεύμα και η ύλη είναι διαχωρισμένα μεν, αλλά στενά αλληλοεξαρτώμενα.

Το «πράγμα καθεαυτό», το άσχετο από τον άνθρωπο που το παρατηρεί και το μελετάει, είναι κάτι διαφορετικό από το «φαινόμενο καθεαυτό», που είναι η μορφή του «πράγματος καθεαυτό». Η εν λόγω άυλη μορφή και όχι το «πράγμα καθεαυτό» επενεργεί στο μυαλό μας με τη μεσολάβηση των ενυπαρχουσών σ' αυτό a priori (εκ των προτέρων) εποπτικών μορφών χώρου και χρόνου και άλλων νοητικών κατηγοριών όπως η αιτία, το αποτέλεσμα, η ποσότητα, η ποιότητα, κλπ. Μ' άλλα λόγια οι παντελώς άσχετες με το πνεύμα εικόνες των πραγμάτων που μας προμηθεύουν οι αισθήσεις «χτυπούν», κατά κάποιον τρόπο, πάνω σε έτοιμες εκ των προτέρων (από πότε άραγε;) «φόρμες» και ενεργοποιούν έτσι τη νόησή μας. Απίθανης εξυπνάδας εύρημα προκειμένου να πάψει ο Θεός να είναι μια οντότητα άσχετη προς τη νόησή μας και να τρυπώσει στο μυαλό σαν κάτι το κληρονομημένο, άγνωστο πώς.

Τώρα ο Θεός, αφού βρίσκεται στο μυαλό μας με τη μορφή ενός πλήθους από φόρμες, από μήτρες, που περιμένουν να δεχτούν και να «διαβάσουν» τις εικόνες των αναμφισβητήτως υπαρκτών και ανεξάρτητων από τη νόησή μας πραγμάτων, γίνεται εργαλείο δουλειάς, απολύτως ταυτισμένο με τη νοητική ικανότητα του επιστήμονα ανθρώπου, του δημιουργού ανθρώπου. Ο Καντ καταργεί κάθε μορφής δογματισμό, εκτός από ένα: την ακλόνητη πίστη του στα a priori σχήματα της νόησης, που κάνουν δυνατή την πολύπλοκη σχέση του μυαλού μας με τον πολύπλοκο κόσμο.

Στο τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα μια μεγάλη ομάδα γερμανών φιλοσόφων θα κατανοήσουν την πολιτική σημασία του παλιού καντιανισμού, νοούμενου σαν ενοποιούσα ολοποιητική αρχή. Τώρα, η σκόρπια γνώση, οι διαφορετικές επιστήμες που μελετούν την πραγματικότητα η κάθε μια από τη σκοπιά της, με τη μεσολάβηση των a priori σχημάτων σμίγουν στο μυαλό μας σε ένα ενιαίο σύνολο. Επιτέλους, η αστική σκέψη βρίσκει μια ολοποιητική θεωρία που περικλείει τα πάντα και ερμηνεύει τα πάντα με τον πιο απλό τρόπο.

Ο Άλμπερτ Λάνγκε, ένας από τους θεμελιωτές του ναοκαντιανισμού, τονίζει με έμφαση πως την «πληρέστερη πληρότητα» την έχουν η ποίηση και η θρησκεία, που είναι ομοειδή ολοποιητικά φαινόμενα, έμμεση μόνο σχέση έχοντα με την κατακερματισμένη γνώση, που προκαλεί ανησυχία για μόνο το λόγο πως είναι κατακερματισμένη και δεν μας επιτρέπει να καταλάβουμε πως τα πάντα ανήκουν σε μια ολότητα. Τώρα, ξεκινώντας από την επιστήμη, που πολύ την υπολήπτεται ο νεοκαντιανισμός, μπορούμε να φτάσουμε στα πιο γενικά και αφηρημένα σχήματα, όπως είναι η ποίηση και η θρησκεία, που εμπεριέχουν τα πάντα και δεν είναι υποχρεωμένα να δικαιολογήσουν τίποτα. Η θρησκεία και η ποίηση, γεγονότα εν πολλοίς άλογα, ενεργούν πραϊντικά στη συνείδησή μας. (Η αισθητική, που μελετάει τα δεδομένα που παρέχουν στη συνείδηση όλες οι αισθήσεις μαζί και η κάθε μια χωριστά, που ασχολείται δηλαδή με τις κάθε είδους απλές ή σύνθετες μορφές, κυρίως αυτές που επινοεί ο άνθρωπος, θα ενταχτεί στην αρμοδιότητα της φιλοσοφίας από τον Καντ. Το φιλοσοφικό σύστημα του Καντ είναι κατ' ουσίαν αισθητικό).

Η ηθική για τον Καντ είναι κάτι το πραχτικό και χρήσιμο. Συνεπώς, ο σοσιαλισμός, που είναι κάτι το ηθικό εξ ορισμού αφού νοιάζεται για όλα τα άτομα μιας κοινωνίας και θέλει το καλό όλων, είναι για τους νεοκαντιανούς, που όλοι τους είναι σοσιαλιστές, κάτι το ηθικό και χρήσιμο. Αν όμως ο σοσιαλισμός είναι μόνο ηθικό αίτημα, τότε δεν έχει αντικειμενική υπόσταση η μαρξιστική άποψη για τους αντικειμενικούς κοινωνικούς και οικονομικούς νόμους που κινούν την ιστορία και ο σοσιαλισμός δεν είναι μια ιστορική αναγκαιότητα, αλλά μια ευχάριστη ενασχόληση για καλούς ανθρώπους. Επειδή, όμως, υπάρχουν και οι κακοί, πρέπει να κάνουμε υπομονή μέχρι να γίνουν καλοί οι περισσότεροι και να πάρουμε την εξουσία δι' εκλογών!

Χωρίς καμιά αμφιβολία, ο σοσιαλισμός είναι και ηθικό αίτημα. Άλλωστε, η στράτευση στο σοσιαλισμό γίνεται κατά κανόνα διά της ηθικής. Ο ευαίσθητος και τίμιος άνθρωπος δύσκολα μένει μακριά από το σοσιαλισμό. Αυτό θα το δείξει και θα το αποδείξει πάρα πολύ καλά ο

περίφημος «αυστρομαρξισμός» (Μαξ Άντλερ, Όττο Μπάουερ, Καρλ Ρέννερ, Φρίντριχ Άντλερ, Ρούντολφ Χίλφερντινγκ), η πιο γόνιμη φιλοσοφικά παραλλαγή του ρεβιζιονισμού, που ξεκίνησε στη Βιέννη σαν νεοκαντιανισμός για να καταλήξει μαρξισμός με καταφάνερες προσμίξεις νεοκαντιανισμού και να γίνει έτσι η γέφυρα που θα ενώσει τις δυο Σχολές φιλοσοφικοκοινωνικής σκέψης. Ο ρεβιζιονισμός αυτής της Σχολής, και ειδικότερα του Μαξ Άντλερ, θα στραφεί κυρίως κατά του Λένιν, που δεν κατηγορείται σαν ανεπαρκής πολιτικός ηγέτης ή σαν επαναστάτης, κάθε άλλο μάλιστα, αλλά μόνο σαν ανεπαρκής διαλεκτικός και συνεπώς δογματικός.

Όπως λέει ο Μαξ Άντλερ, δεν είναι δυνατό να ξεκινάει κανείς με βάση είτε την ύλη είτε το πνεύμα, ούτε μπορεί ο λεγόμενος εξωτερικός κόσμος να αντιμετωπίζεται σαν κάτι ξεχωριστό από την ανθρώπινη συνείδηση χωρίς να καταλήξει, όπως κάνει ο Λένιν, σ' αυτό ακριβώς για το οποίο κατηγορεί τους ιδεαλιστές, δηλαδή τον πιο ξεροκέφαλο φιντεϊσμό. (Ο φιντεϊσμός, που θα μπορούσαμε να τον πούμε αδόκιμα και πιστισμό, είναι το ακριβώς αντίθετο της λογικής και της επιστημονικής σκέψης. Μια θρησκευτικής τάξεως προσήλωση στη λογικά ατεκμηρίωτη πίστη). Ο υλισμός στα χέρια του Λένιν, λέει ο Μαξ Άντλερ, καταντάει μια δογματική κοσμοθεωρία της οποίας η διαλεκτική αποτελεί απλή επίφαση και κάλυμμα για άλυτα προβλήματα. Η ζεύξη Χέγκελ, Καντ και Μαρξ που κάνει ο Άντλερ είναι άκρως εντυπωσιακή και από μόνη της αποτελεί επαρκές τεκμήριο για την τεράστια φιλοσοφική γνώση αυτού του πολύ σπουδαίου ρεβιζιονιστή μαρξιστή.

Τι μένει από αυτήν την περί ρεβιζιονισμού παλιά συζήτηση; Η άκριτη και αστόχαστη πολιτική οικειοποίηση του όρου από το γραφειοκρατικό κομουνισμό προκειμένου να διώκει εύκολα τους αντιφρονούντες, η ετεροχρονισμένα επίκαιρη σκέψη του Έντουαρντ Μπερνστάιν, και η έμφαση στην αξία και τη σημασία του πνευματικού εποικοδομήματος από τον Μαξ Άντλερ, που θα επηρεάσει θετικά το νεομαρξισμό.

Από τον «καθαρό» νεοκαντιανισμό θα απομείνει η συναρπαστική και εξαιρετικά ευέλικτη σκέψη του Ερνστ Κασσίρερ, ενός πολύ μεγάλου «ζογκλέρ» του φιλοσοφικού λόγου. Και για μας εδώ, τα νεοκαντιανά κείμενα του Παναγιώτη Κανελλόπουλου στη «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια» (του Παύλου Δρανδάκη) που θα μπορούσαν να θεωρηθούν και σοσιαλιστικά αλλά με τη νεοκαντιανή έννοια, καθώς και τα ομοίως νεοκαντιανά κείμενα του Κωνσταντίνου Τσάτσου.

Θα μείνει επίσης ο αυθόρμητος και αυτόματος πολιτικός και πρακτικός ρεβιζιονισμός του Μάο, του Χο, του Τίτο, του Χότζα, του Κάστρο και του Γκεβάρα για να επαληθεύεται και με εμπειρικό τρόπο η

άποψη πως ο μαρξισμός δεν είναι δόγμα, αλλά εργαλείο δουλειάς και τρόπος για ποικίλες ερμηνείες μιας μεγάλης σειράς ιστορικών, κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων. Σίγουρα ο Μαρξ που, βέβαια, δεν ήξερε τίποτα από ρεβιζιονισμό, αφού ο ρεβιζιονισμός θα προκύψει από τη σκέψη του και θα στηριχτεί στη σκέψη του, θα αγαπούσε και αν μπορούσε θα βοηθούσε όλους τους ρεβιζιονιστές. Ο αναθεωρητισμός είναι το ακριβώς αντίθετο του δογματισμού.

10. Ο νεομαρξισμός

Για 35 χρόνια, από το θάνατο του Μαρξ το 1883 μέχρι το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου το 1918 ο μαρξισμός ασχολείται με τον εαυτό του. Αυτή την περίοδο οι θεωρητικοί του μαρξισμού προσπαθούν να κατανοήσουν πληρέστερα τα κείμενα του Μαρξ και να βαθύνουν περισσότερο στη σκέψη του. Ο μαρξισμός είναι ακόμα «φρέσκος» και όλοι είναι προσεχτικοί. Δεν θέλουν να παρεμβάλλουν τη μεμψιμοιρία ή τις αστοχίες της κριτικής σε μια ανατρεπτική θεωρία, που έσκασε σαν βόμβα το 1867, τη χρονιά που δημοσιεύεται ο πρώτος τόμος του *Κεφαλαίου*, 19 χρόνια μετά την πρώτη δημοσίευση του *Μανιφέστου του Κομουνιστικού Κόμματος* το 1848, που θα προετοιμάσει το έδαφος και θα διεγείρει την περιέργεια. Δεν είναι εύκολο να γίνει ευρέως αποδεκτή η άποψη του Μαρξ σύμφωνα με την οποία η ιστορία δεν κινείται τυχαία, πως υπάρχουν νόμοι που την κινούν προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση.

Η έκπληξη που προκαλούν οι εντελώς καινοφανείς απόψεις του Μαρξ το 1867 είναι τόσο μεγάλη, όσο ήταν και το 1687 (λιγότερο από δύο αιώνες πριν το 8 αλλάξει θέση με το 6 στις δυο χρονολογίες), τη σημαδιακή για την επιστήμη χρονιά που ο Νεύτων δημοσιεύει το έργο του *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica (Μαθηματικές Αρχές της Φυσικής Φιλοσοφίας)*. Οι σκανδαλώδεις για την εποχή εκείνη νόμοι της βαρύτητας και της παγκοσμίου έλξεως θα αντιμετωπιστούν και από τον ίδιο τον Νεύτωνα όχι ακριβώς σαν επιστημονικοί νόμοι, αλλά σαν η μαθηματική διατύπωση της έννοιας της θεότητας, σαν μαθηματικές εξισώσεις που τις έγραψε κάποτε ο ίδιος ο Θεός στη δική του γλώσσα και τις μετάφρασε ένας μεγαλοφυής αγγλοεβραίος επιστήμονας στην ανθρώπινη. Η άνετη επικράτηση της Οκτωβριανής Επανάστασης το 1917

μοιάζει με επιβεβαίωση των αντικειμενικών νόμων κίνησης της ιστορίας, όπως τους βρήκε άγραφους ψάχνοντας στην ιστορία και τους διατύπωσε γραπτά ο Γερμανοεβραίος Μαρξ.

Όμως, για κίνηση της ιστορίας βάσει νόμων που μοιάζουν με τους φυσικούς μιλάει και ο Χέγκελ. Μήπως, τελικά, ο Μαρξ πρόσθεσε στη διαλεκτική του Χέγκελ εκείνο ακριβώς το βαρίδι που της έλειπε για να την προσγειώσει; Μήπως ο μαρξισμός δεν είναι παρά ένας εφαρμοσμένος χεγκελιανισμός, που κατέβασε στη γη των εργαζόμενων ανθρώπων το αιωνίως και αυτομάτως περιφερόμενο μέσα στην ατέρμονα ιστορία Παγκόσμιο Πνεύμα του Χέγκελ; Τι να σημαίνει άραγε η δήλωση του Μαρξ πως αναποδογύρισε τη διαλεκτική του Χέγκελ και την έκανε να σταθεί φυσιολογικά, με το κεφάλι πάνω και τα πόδια κάτω; Ο Μαρξ θα εκφράζει συνεχώς το θαυμασμό του για τον ιδεαλιστή δάσκαλό του, τον Χέγκελ. Όμως, ποτέ δεν θα ασχοληθεί συστηματικά με τη χεγκελιανή διαλεκτική, αν και τη γνώριζε πολύ καλά όπως, άλλωστε, ολόκληρη τη διαλεκτική, ιδεαλιστική και υλιστική.

Η λεγόμενη «επιστημολογική τομή» στο έργο του Μαρξ, το πέρασμα δηλαδή από τη φιλοσοφία στην επιστήμη το 1844, εμπόδιζε τους μελετητές του μαρξισμού να ασχοληθούν με τις φιλοσοφικές καταβολές της μαρξικής σκέψης. Που, ωστόσο, υπάρχουν αφανώς και στο επιστημονικό του έργο. Και εν πολλοίς το καθοδηγούν. Ένας επιστήμονας που είναι και φιλόσοφος δεν παύει να είναι φιλόσοφος όταν αρχίσει να ασχολείται κατά προτεραιότητα με την επιστήμη. Ο λεγόμενος «χυδαίος μαρξισμός» είναι ένας αφιλοσόφητος και εν πολλοίς αγράμματος μαρξισμός που βολεύει πολύ όσους έρχονται στο μαρξισμό από το θετικισμό και το «χυδαίο υλισμό». Ο μαρξισμός δεν είναι μόνο οικονομολογία. Και δεν ασχολείται μόνο με την ύλη και τις θετικές επιστήμες που τη μελετούν. Ο μαρξισμός αντιμετωπίζει την υλική οικονομική βάση και το πνευματικό εποικοδόμημα που στηρίζεται σ' αυτήν σαν διαλεκτικό δίπολο, σαν διμερή ολότητα.

Η διερεύνηση, λοιπόν, των σχέσεων του Μαρξ με τους φιλόσοφους που τον επηρέασαν θα απασχολήσει τους μελετητές του μαρξισμού από την αρχή. Όμως, θα γίνει πρόβλημα εξόχως ενδιαφέρον μετά το 1932, τη χρονιά που πρωτοδημοσιεύονται τα άγνωστα μέχρι τότε νεανικά κείμενα του Μαρξ και κυρίως τα *Οικονομικοφιλοσοφικά χειρόγραφα του 1844*. Αυτά τα συναρπαστικά κείμενα είναι η γέφυρα που οδηγεί από τη φιλοσοφική στην επιστημονική σκέψη του Μαρξ. Από το 1932 και μετά οι μελετητές του μαρξισμού που είναι και μέλη κομουνιστικών κομμάτων μπορούν να ασχολούνται με το φιλόσοφο Μαρξ χωρίς να απειλούνται με διαγραφή απ' το κόμμα, που μέχρι τότε ζητούσε επίμο-

να από τα μέλη του «μαρξιστική επιστήμη και μόνο μαρξιστική επιστήμη», χωρίς καλά καλά να ξέρουν οι κομματικοί γραφειοκράτες σε τι ακριβώς συνίσταται αυτή η ειδική επιστήμη, που την αντιλαμβάνονταν περισσότερο θετικιστικά παρά διαλεκτικά.

Από δω και οι θετικιστικές παρανοήσεις, που ταυτίζουν μηχανιστικά τους αντικειμενικούς νόμους κίνησης της ιστορίας, που αποτελούν την ειδοποιό διαφορά της μαρξιστικής κοινωνιολογίας και ιστορίας από τις άλλες κοινωνιολογικές Σχολές, με τους αντικειμενικούς νόμους κίνησης της φύσης, που είναι κυκλικά επαναλαμβανόμενοι. Η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται, όπως τα φυσικά φαινόμενα. Κι αυτό σημαίνει πως η διαλεκτική της φύσης και η διαλεκτική της ιστορίας δεν είναι ομότροπες έννοιες.

Την παρανόηση θα τη δημιουργήσει ο ίδιος ο Ένγκελς (1820-1895) στη *Διαλεκτική της φύσης*, ένα έργο που το έγραφε για δέκα χρόνια, από το 1873 μέχρι το 1883, σταδιακά και με διαλείμματα. Προφανώς, είχε συνείδηση των δυσκολιών. Το 1873, που αρχίζει το παρακινδυνευμένο εγχείρημα, ο Ένγκελς ενημερώνει τον Μαρξ για την πρόθεσή του να ευρύνει τη διαλεκτική του ιστορικού υλισμού ώστε να περιλαμβάνει και τους νόμους της φύσης, δεδομένου ότι και αυτή έχει την ιστορία της. Αλλά ο Μαρξ δεν γνωρίζει τις φυσικές επιστήμες τόσο καλά όσο ο Ένγκελς, που από το 1858 ασχολείται συστηματικά με τη φυσική.

Σίγουρα η *Διαλεκτική της φύσης*, παρά το εξαιρετικό ενδιαφέρον που έχει καθεαυτό ένα έργο υπερφορτωμένο με γνώση και σοφία, είναι ένα ατόπημα της κλασικής μαρξιστικής σκέψης. Η διαλεκτική της φύσης μπορεί να γίνει ανταληπτή μόνο με τον τρόπο του Ηράκλειτου, δηλαδή σαν ένα κλειστό, κυκλικό σύστημα, σταθερά επαναλαμβανόμενο κάθε 10.800 ηλιακά έτη, κατά το φυσικό φιλόσοφο Ηράκλειτο. Μπορεί, βέβαια, η φύση να μην είναι ένα κλειστό σύστημα και να διαφοροποιείται κατά την έννοια του γραμμικού χρόνου, πράγμα που το επιβεβαιώνει η σύγχρονη αστροφυσική με τη θεωρία του μπιγκ-μπανγκ, η γραμμική διαφοροποίηση όμως γίνεται με τόσο αργούς ρυθμούς, που θα ήταν αδύνατο να επισημάνει κανείς τους διαλεκτικούς νόμους κίνησης της φύσης με λογική και επιστημονική επάρκεια. Η διαλεκτική της φύσης, για να γίνει αντιληπτή σαν τέτοια, προϋποθέτει την έννοια του κυκλικού χρόνου που, βέβαια, δεν είναι ο ανοιχτός, ο γραμμικός χρόνος του διαλεκτικού υλισμού.

Έπρεπε, λοιπόν, να αποσαφηνιστούν πολλά και κυρίως να γίνει αντιληπτό πως ο Μαρξ, πριν από το κάθε τι είναι ένας πολύ μεγάλος διαλεκτικός και πως χωρίς την κατανόηση της χεγκελιανής διαλεκτικής, απ' την οποία κατάγεται η μαρξιστική, ο μαρξισμός εύκολα εκπί-

πτει σε εμπειρισμό και θετικισμό, τις δυο φιλοσοφικές τάσεις που πολέμησε με πείσμα ο Μαρξ. Μπορεί ο Ηράκλειτος να είναι ο δημιουργός της διαλεκτικής, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως θα ήταν δυνατό να εξαρτήσουμε ευθέως τη μαρξιστική διαλεκτική από την ηρακλείτεια. Άλλωστε, η φιλοσοφία του Ηράκλειτου, όπως και όλων των Προσωκρατικών, είναι φυσική και όχι ιστορική. Κανείς Προσωκρατικός δεν έχει αντίληψη της έννοιας της ιστορικότητας. Στη *Διαλεκτική της φύσης* ο Ένγκελς ενεργεί σαν Προσωκρατικός.

Ο Γκέοργκ Βιλχελμ Φρίντριχ Χέγκελ (1770-1831) στη *Φαινομενολογία του Πνεύματος* (1807) κάνει μια σπουδαία ανακάλυψη, που την ονομάζει Παγκόσμιο Πνεύμα ή Απόλυτη Ιδέα. Πρόκειται για μια παγκόσμια δημιουργική δύναμη που δεν μοιάζει με το Θεό γιατί είναι αυστηρά συναρτημένη μόνο με το ανθρώπινο πνεύμα και την ανθρώπινη δημιουργικότητα και γιατί ο Χέγκελ θεωρεί τη φύση σαν μια κατώτερη βαθμίδα της πραγματικότητας. Η οποία, όταν φτάσει στην καθαρή μορφή της Απόλυτης Ιδέας, δεν μπορεί παρά να χάσει την υλικότητά της και να γίνει αποκλειστικά πνευματική. Η υλικότητα της φύσης, μ' άλλα λόγια, είναι προσωρινή και υπάρχει σαν υλικότητα μόνο όταν το Παγκόσμιο Πνεύμα κατέρχεται στη γη για να δημιουργήσει την ύλη με αποκλειστικό σκοπό να αναδυθεί απ' αυτήν ο άνθρωπος, ο θεματοφύλακας του Παγκοσμίου Πνεύματος, το οποίο δεν νοείται ξεκομμένα από τον άνθρωπο. Αυτό σημαίνει πως η φύση υπάρχει μόνο για να μεταστοιχειωθεί σε πνεύμα μέσα από την ελεύθερη δημιουργική πράξη του ανθρώπου. Βέβαια, αυτή η ανθρωποκεντρική αντίληψη του Σύμπαντος κατάγεται από το χριστιανισμό, όμως ο Χέγκελ δεν τοποθετεί το Θεό κάπου έξω από το κτιστό, όπως λεν οι χριστιανοί, Σύμπαν ώστε να μπορέσει να δημιουργήσει από κει τον κόσμο. Για τον Χέγκελ ο άνθρωπος εμπεριέχει το Σύμπαν ολόκληρο και ταυτόχρονα εμπεριέχεται σ' αυτό.

Το Παγκόσμιο Πνεύμα, ένα είδος υπερπερίληψης κάθε τι του πνευματικού που υπήρξε στο παρελθόν, που υπάρχει στο παρόν και που θα υπάρχει και στο μέλλον, ξυπνάει μέσα στον κάθε άνθρωπο στην αρχή σαν αυτογνωσία. Που εκδηλώνεται πρώτα με τη λέξη, μετά με το λόγο και στη συνέχεια με την οργανωμένη γλώσσα. Τέλος, το Παγκόσμιο Πνεύμα γίνεται υλικός και πνευματικός πολιτισμός για να καταλήξει στις Έννοιες, τα εργαλεία του φιλόσοφου, του ανθρώπου που μετέχει με τη μεγαλύτερη πληρότητα στο Παγκόσμιο Πνεύμα, το πνεύμα ολόκληρης της ανθρωπότητας, που περνάει από γενιά σε γενιά και που δημιουργεί πολιτισμούς, οι οποίοι βγαίνουν ο ένας μέσα από τον άλλο, προωθώντας τα πάντα σε ολοένα και πιο υψηλό επίπεδο πνευματικότητας. Για τον Χέγκελ, η ιστο-

ρία είναι μια πρόοδος του Πνεύματος προς τη συνείδηση της ελευθερίας. Αυτή η πρόοδος ξετυλίγεται μέσω του πνεύματος μεμονωμένων λαών, που στη ιστορική τους πορεία αντικαθιστούν ο ένας τον άλλο στο βαθμό που εκπληρώνουν την αποστολή τους, που είναι η εξυπηρέτηση του Παγκοσμίου Πνεύματος.

Στην ατέρμονη δραστηριότητα του Παγκοσμίου Πνεύματος υπάρχει μια σαφής αντικειμενικότητα. Επειδή όμως το Παγκόσμιο Πνεύμα μετέρχεται διάφορα τεχνάσματα για να κάνει τη δουλειά του, συχνά χρησιμοποιεί προσωπικά συμφέροντα και πάθη, όπως η ματαιοδοξία και ο εγωισμός εκείνου του σοφού ή εκείνου του ταλαντούχου που πιστεύει πως ενεργεί για λογαριασμό του ενώ στην πραγματικότητα είναι όργανο του Παγκοσμίου Πνεύματος. Στο φιλοσοφικό σύστημα του Χέγκελ υπάρχει και το άτομο και το πρόσωπο. Μόνο που κάθε άτομο και κάθε πρόσωπο ολοκληρώνεται σαν τέτοιο μόνο εντός του Παγκοσμίου Πνεύματος και με την επενέργειά του. Είναι δηλαδή ασύνειδο γρανάζι ενός μηχανισμού, που αφενός ξεπερνάει και αφετέρου εμπεριέχει το άτομο.

Η σχέση της σκέψης του Χέγκελ με την προσωκρατική και ειδικότερα τη σκέψη του Ηράκλειτου είναι σαφής. Κατά κάποιον τρόπο ο χεγκελιανισμός είναι μια ζεύξη του χριστιανισμού με την προσωκρατική «φυσική» φιλοσοφία, που επιτυγχάνεται με μια υπέρβαση του Σωκράτη, του δημιουργού της έννοιας του προσώπου. Αλλά και του Πλάτωνα, του δημιουργού της έννοιας της αρχετυπικής Ιδέας, της ιδέας-μήτρας, που έχει μεγαλύτερη σχέση με τη σκέψη του Καντ παρά με τη σκέψη του Χέγκελ. Η Απόλυτη Ιδέα του Χέγκελ δεν είναι μια μήτρα, ένα καλούπι, που δεν αναμιγνύεται στα του κόσμου τούτου, όπως η πλατωνική Ιδέα, είναι η ίδια η πεμπτουσία της Ιστορίας. Η ιστορικότητα κατέχει προεξάρχουσα θέση στο φιλοσοφικό σύστημα του Χέγκελ και αποτελεί τον αποχρώντα λόγο ύπαρξης της διαλεκτικής του. Και ακριβώς αυτή η ιστορικότητα απομακρύνει τελικά τη διαλεκτική του Χέγκελ από την αφετηριακή διαλεκτική του Ηράκλειτου και την προσεγγίζει στη διαλεκτική του Μαρξ.

Φυσικά, το Παγκόσμιο Πνεύμα κινείται πάντα διαλεκτικά, ξεπερνώντας και ενσωματώνοντας τις αντιφάσεις, που κατά κάποιον τρόπο αποτελούν την κινητήρια δύναμή του, ή μάλλον το συνεχώς αναμμένο μοτέρ που το σπρώχνει, σπρώχνοντας και όλους τους ανθρώπους, που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του. Ο άνθρωπος δεν μπορεί να υπάρξει σαν πνευματική οντότητα, σαν μέρος του Παγκοσμίου Πνεύματος, έξω από τη συλλογικότητα και έξω από ένα κράτος που πρέπει να είναι όσο γίνεται πιο μεγάλο και ισχυρό, ας πούμε σαν την Πρωσία της εποχής του Χέγκελ, ώστε να εγγυάται την καλή λειτουργία της συλλο-

γικότητας. Κι εδώ αρχίζουν τα επικίνδυνα σ' αυτή την εντελώς συναρπαστική πνευματική σύλληψη ενός από τα πιο δυνατά πνεύματα στην ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού. Το κράτος, και μάλιστα το αυταρχικό, μπορεί πράγματι να εγγυηθεί την καλή λειτουργία του Παγκοσμίου Πνεύματος;

Ο Μαρξ, που σαν φιλόσοφος θα ξεκινήσει από τον Χέγκελ, πιστεύει στην αναγκαιότητα ύπαρξης των αυτοκρατοριών. Τις φαντάζεται, όμως, στην αρχή προλεταριακές και στο τέλος αταξικές. Ο Μαρξ πιστεύει στη συναδέλφωση όλων των λαών μέσα σε μια τεράστια, παγκόσμια, αταξική κοινωνία. Πρόκειται για ένα παλιό ιδανικό, που πρωτοεμφανίζεται με τον οικουμενικό ιουδαϊσμό και αποχτά την ηθική πληρότητά του με τον επίσης οικουμενικό χριστιανισμό.

Όμως, και οι δύο παλιοί οικουμενισμοί θα βουλιάξουν μέσα στις τρύπες που θα δημιουργήσουν τα κλειστά συμφέροντα, που κάποτε θα περιχαρακωθούν στα όρια των κλειστών εθνικών κρατών. Τι φταίει; Ο Μαρξ πιστεύει πως ξέρει τι φταίει. Φταίει η ταξική συγκρότηση της κοινωνίας, που είναι συνέπεια της συγκέντρωσης των μέσων παραγωγής στα χέρια λίγων κεφαλαιούχων, της μικρότερης μερίδας των παραγωγών. Οι άλλοι παραγωγοί, οι πολλοί, οι εργαζόμενοι, απλώς εργάζονται και παράγουν για λογαριασμό των κεφαλαιούχων, που κατέχουν τα μέσα παραγωγής. Όλοι όσοι παίρνουν μέρος στην παραγωγή, ο καθένας με τον αναγκαίο για την παραγωγή τρόπο του, δικαιούνται το ίδιο μοιράδι κέρδους αφού χωρίς τη συμβολή τους η παραγωγή θα ήταν αδύνατη, λέει ο Μαρξ. Ο κεφαλαιούχος καταλαβαίνει καλά αυτή τη μαρξιστική αλήθεια σε κάθε απεργία.

Το Κεφάλαιο και η εργασία, λοιπόν, έχουν ίσα δικαιώματα. Ο κεφαλαιούχος, όταν κι αυτός εργάζεται, έχει ίσα δικαιώματα με τους εργάτες του και δεν δικαιούται να θεωρεί προσωπική του υπόθεση το Κεφάλαιο, που είναι κοινωνικό αγαθό, αφού προκύπτει με την εργασία όλων. Όπως τα πρόσωπα στο χεγκελιανό σύστημα δεν κάνουν τίποτα περισσότερο από το να συντελούν το καθένα με τον ανιδιοτελή, καθότι ασυνείδητο και υποταγμένο στις πονηριές του Παγκοσμίου Πνεύματος τρόπο του, στην παραπέρα αποπνευμάτωση του κόσμου, έτσι και στο μαρξιστικό σύστημα όλοι οι εργαζόμενοι παίρνουν άμεσα ή έμμεσα μέρος σε μια παραγωγή που αφορά την επιβίωση και την προκοπή ολόκληρης της κοινωνίας, έξω από την οποία θα ήταν αδύνατο να υπάρξει το άτομο.

Μήπως, λοιπόν, ο Μαρξ δεν αντιστρέφει τον Χέγκελ αλλά βαδίζει παράλληλα; Μήπως το Παγκόσμιο Πνεύμα του Χέγκελ είναι το παγκόσμιο πνεύμα του διεθνούς προλεταριάτου, που εγγυάται την ενότητα του

παγκόσμιου πολιτισμού μέσα στην αταξική κοινωνία του μέλλοντος; Τα παράδοξα αυτά ερωτήματα τα βάζει ο Γκέοργκ Λούκατς (1885-1971), γόνος πλούσιας οικογένειας εβραίων εμπόρων από τη Βουδαπέστη, σε μια σειρά δοκιμίων για τη μαρξιστική διαλεκτική και τη σχέση της με τη χεγκελιανή γραμμένα ανάμεσα στο 1919 και το 1922, που θα εκδοθούν με το γενικό τίτλο *Ιστορία και ταξική συνείδηση*.

Το 1924 η Κομουνιστική (Τρίτη) Διεθνής θα απαγορεύσει την κυκλοφορία αυτού του σπουδαίου έργου γιατί δεν συμφωνεί ούτε με τη *Διαλεκτική της φύσης* του Ένγκελς, ούτε με τη «θεωρία της αντανάκλασης» του Λένιν. Ο Λούκατς, κομουνιστής «βαμμένος» που δεν επιθυμεί τη διαγραφή του από το κόμμα, θα προτιμήσει να αποκηρύξει το έργο του για να ξαναμιλήσει γι' αυτό με αγάπη μόνο μετά το θάνατο του Στάλιν. Ωστόσο, το *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, έργο οριακό για τη μαρξιστική σκέψη, θα επηρεάσει μια μεγάλη σειρά μαρξιστών και κυρίως τους στοχαστές της Σχολής της Φρανκφούρτης. Και, το σημαντικότερο, θα εγκαινιάσει την τάση στη μαρξιστική σκέψη που θα ονομαστεί νεομαρξισμός.

Ο νεομαρξισμός δεν είναι ένας αναθεωρημένος μαρξισμός, όπως ο ρεβιζιονισμός· είναι μια απελευθέρωση της μαρξιστικής θεωρίας από τα στενά και ασφυκτικά πλαίσια που βάζει η κομματική υποχρέωση για υπεράσπιση του αγώνα του προλεταριάτου και η προσκόλληση στην αυστηρότητα του «επιστημονικού σοσιαλισμού», που αναφέρεται κυρίως στις επιστημονικές απόψεις του οικονομολόγου, κοινωνιολόγου και ιστορικού Μαρξ και όχι στην απέραντα γοητευτική σκέψη του φιλόσοφου Μαρξ, που δεν αρέσει και τόσο στους άμοιρους φιλοσοφικής παιδείας κομματικούς. Οι οποίοι ποτέ δεν θα καταλάβουν πως ο μαρξισμός ενδιαφέρεται για όλες τις επιστήμες, για όλες τις τέχνες, για ολόκληρη τη φιλοσοφία· πως είναι, μ' άλλα λόγια, μια ολοποιητική θεωρία. Εξού και η γοητεία που ασκεί η μαρξιστική σκέψη ακόμα και σε διανοούμενους που αρνούνται το μαρξισμό.

Ο νεομαρξισμός, λοιπόν, είναι ένας άνετος μαρξισμός με τεράστιο θεματολογικό εύρος και με απόψεις που συχνά ακροβατούν στην κόψη του ξυραφιού, στα ακρότατα όρια του μαρξισμού. Κατά κανόνα, όπως θα φανεί κι απ' τη συνέχεια, ο νεομαρξισμός είναι ακατάλληλος για απαίδευτους κομματικούς, παραλίγο θα έλεγα για ανήλικους.

Το Ινστιτούτο Κοινωνικής Έρευνας που ιδρύθηκε το 1923 στη Φρανκφούρτη εμφανίστηκε τη χρονιά αυτή σχεδόν σαν αυτονόητη και φυσική συνέπεια των ζωηρών συζητήσεων που γίνονται τότε στη Γερμανία για τη σχέση που θα ήταν δυνατό να υπάρχει ανάμεσα στον Μαρξ, τον

Χέγκελ και τον Φρόυντ. Μέσα από τις σχετικές έρευνες του Ινστιτούτου θα δημιουργηθεί τελικά μια Σχολή σκέψης με κοινά χαρακτηριστικά, που θα ονομαστεί Σχολή της Φρανκφούρτης. Η μεγάλη προσωπικότητα της Σχολής και, κατά κάποιο τρόπο, ο ιδρυτής της είναι ο μαρξιστής κοινωνιολόγος και φιλόσοφος Μαξ Χορκχάιμερ (1895-1973) που θα ασχοληθεί κυρίως μ' αυτό που ο μαρξισμός ονομάζει εποικοδόμημα. Ο όρος προσδιορίζει μια πολιτιστική και πνευματική δομή που δεν έχει αυτάρκεια, που δεν λειτουργεί από μόνη της αλλά στηρίζεται στην οικονομική βάση, που την προσδιορίζει και την επικαθορίζει.

Ωστόσο, κατά τον Χορκχάιμερ, το εποικοδόμημα δεν είναι ένα είδος πνευματικής συλλογικότητας, όπως θα έλεγε ο Χέγκελ, αλλά ένα άθροισμα από ετερόκλητες προσωπικές και ατομικές πνευματικότητες, που η κάθε μια συνδέεται με το δικό της τρόπο με την οικονομική βάση. Θα μπορούσαμε να κάνουμε εδώ λόγο για έναν «μαρξιστικό ατομικισμό». Για τον Χορκχάιμερ το άτομο παραμένει άτομο με τη δική του πνευματικότητα και τα δικά του προβλήματα και μέσα στον καπιταλισμό, και μέσα στο σοσιαλισμό, και μέσα στην προσδοκώμενη αταξική κοινωνία του μέλλοντος. Η συλλογικότητα στον τομέα της παραγωγής δεν αναιρεί την ατομικότητα στον πνευματικό και τον ψυχολογικό τομέα.

Η πόρτα για να εισχωρήσει ο φροϋδισμός στο μαρξισμό έχει ανοίξει. Στο εξής το κύριο γνώρισμα της Σχολής της Φρανκφούρτης θα είναι η τάση να δημιουργεί αμαλγάματα μαρξισμού και φροϋδισμού σε διαφορετικές κατά στοχαστή αναλογίες και με υπερβολικά μεγάλη τη φροϋδική δόση στον Χέρμπερτ Μαρκούζε, έναν από τους διασπρεπέστερους εκπροσώπους της Σχολής, και τον Έριχ Φρομ· και κυρίως στον Βίλχελμ Ράιχ, που τελικά θα εγκαταλείψει και τη Σχολή και το Κομουνιστικό Κόμμα στο οποίο ανήκε και τις ψυχαναλυτικές εταιρίες στις οποίες ήταν διασπρεπές στέλεχος σαν ο αγαπημένος μαθητής του Σίγκμουντ Φρόυντ και βέβαιος διάδοχός του. Ο Βίλχελμ Ράιχ δεν χωράει πουθενά.

Ο Μαρκούζε, ο Φρομ και ο Ράιχ είναι οι κύριοι εκπρόσωποι του φροϋδομαρξισμού, όπως θα ονομαστεί μια αυτόνομη τάση της Σχολής της Φρανκφούρτης. Οι φροϋδομαρξιστές πιστεύουν πως οι ανατροπές που επέφερε ο Φρόυντ στην περιοχή του ανθρώπινου ψυχισμού, αν συνταιριαστούν με τις ανατροπές που επέφερε ο Μαρξ στο χώρο της κοινωνικής οργάνωσης της ζωής, θα οδηγήσουν στην πλήρη και ολική επανάσταση, κι από μέσα κι από έξω. Πάρα πολύ κοντά τους βρίσκεται και ο «πάπας» του σουρεαλισμού Αντρέ Μπρετόν, που μάταια θα επιχειρήσει και αυτός να πείσει τους κομουνιστές πως έχουν κάθε λόγο να επιζητούν την αλλαγή του ανθρώπου και από τα μέσα, με τη βοήθεια του σταθερά «επαναστατημένου» υποσυνείδητου.

Όλα αυτά θα θεωρηθούν αστικός ατομικισμός από τους ορθόδοξους μαρξιστές. Ο μεγάλος Χορκχάιμερ δεν θα καταφέρει να τους πείσει πως ο έτσι κι αλλιώς αναπόφευκτος ατομικισμός δεν αναιρεί τη συλλογικότητα. Αντίθετα, κάνει τη συλλογικότητα πιο ενσυνείδητη, έτσι που τα μέλη της ομάδας διαφυλάγουν την προσωπικότητά τους και παύουν να είναι πρόβατα, που βελάζουν όλα μαζί με τον ίδιο τρόπο. Ο αγελαίος άνθρωπος είναι ο κύριος εχθρός των στοχαστών της Σχολής της Φρανκφούρτης. Η οποία θα δώσει στο νεομαρξισμό ένα εύρος που δεν θα το γνωρίσει ο γερμανικός νεομαρξισμός μετά τη διάλυση της Σχολής το 1971, με την αναχώρηση από τη Φρανκφούρτη του Γύργκεν Χάμπερμας, του τελευταίου της ηγέτη, που θα διαδεχτεί τον προτελευταίο, Τέοντορ Αντόρνο.

Στις παρυφές της Σχολής της Φρανκφούρτης κινείται και ο Βάλτερ Μπένγιαμιν (1892-1940), φιλόσοφος, αισθητικός και κριτικός της τέχνης, που θα αυτοκτονήσει για να μην πέσει στα χέρια των γερμανών ναζιστών όταν επιχειρεί να περάσει τα σύνορα Γαλλίας- Ισπανίας το 1940. Αυτός ο σταθερά εκτός ορίων στοχαστής, ένας από τους μεγαλύτερους του αιώνα μας, είναι και μαρξιστής, και φροϋδιστής, και μεταφυσικός, και πεσιμιστής. Κάθε σελίδα του είναι και μια ηφαιστειακή έκρηξη της υπερφορτωμένης με αγωνία κάθε είδους συνείδησής του. Κατά κάποιον τρόπο ο πολύπλοκος και πολύτροπος προβληματισμός του Γερμανοεβραίου Βάλτερ Μπένγιαμιν είναι κάτι σαν πλήρης σύνοψη των προβλημάτων του αιώνα μας, όπως αυτά ανακλώνται κυρίως στην τέχνη. Ο Μπένγιαμιν, πριν απ' το κάθε τι, είναι ένας πολύ μεγάλος αισθητικός, που αντιμετωπίζει τα κοινωνικά προβλήματα σαν να ήταν και αυτά αισθητικά.

Επίγονος της γονιμότατης Σχολής της Φρανκφούρτης είναι και ο δικός μας Παναγιώτης Κονδύλης, ο διεθνώς γνωστός και διαπρεπέστερος μαζί με τον Νίκο Πουλαντζά έλληνας νεομαρξιστής. Νεομαρξιστής είναι επίσης και ο οξυδερκέστατος κοινωνιολόγος Κωνσταντίνος Τσουκαλάς. (Οι εκδοτικοί οίκοι «Θεμέλιο» και «Παπαζήσης» έχουν μια εξειδίκευση στα νεομαρξιστικά κείμενα).

Αν ο γερμανικός νεομαρξισμός χαρακτηρίζεται από τις στενές του σχέσεις με το φροϋδισμό, ο γαλλικός είναι επηρεασμένος, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο, από τον υπαρξισμό. Ακόμα και ο Ανρί Λεφέβρ, «ο μαρξιστής της καθημερινότητας» και η μεγάλη προσωπικότητα του γαλλικού νεομαρξισμού, είναι σαφώς επηρεασμένος από τον υπαρξισμό. Για τον Λεβέβρ δεν θα ήταν δυνατό να εμφανιστεί στο μέλλον «ο ολοκληρωμένος άνθρωπος», ο μη αλλοτριωμένος άνθρωπος πρώτον, αν δεν εκπληρωθούν οι κοινωνικοοικονομικοί όροι, όπως αυτοί

ορίζονται από το μαρξισμό και, δεύτερον, αν ο κάθε άνθρωπος χωριστά δεν συνειδητοποιήσει κάποια πράγματα στο καθαρά προσωπικό επίπεδο. Πρέπει να μάθουμε να ξεχωρίζουμε το κοινωνικό από το προσωπικό και να μην τα ζητάμε όλα είτε από τη συλλογικότητα μόνο είτε από την ατομικότητα μόνο. Τα δύο επίπεδα είναι σαφώς αλληλοεξαρτημένα και ο κόσμος δεν πρόκειται να αλλάξει αν η δουλειά δεν γίνει ταυτόχρονα και στα δυο. Ο Λεφέβρ, με το βαθύ ουμανισμό του, θα επηρεάσει ουσιαστικά το σύγχρονο μη δογματικό μαρξισμό και θα μας κάνει να καταλάβουμε πως ο μαρξισμός εκτός από κοσμοθεωρία (απόπειρα ερμηνείας των του κόσμου γενικά) είναι και βιοθεωρία (προσπάθεια οικειοποίησης σε προσωπικό επίπεδο της κοσμοθεωρίας, εναρμόνιση της προσωπικής ζωής με μια συγκεκριμένη κοσμοθεωρία).

Ο Ζαν-Πωλ Σαρτρ στο *Υλισμός και επανάσταση*, έργο γραμμένο το 1949, χαρακτηρίζει τον ιστορικό υλισμό μύθο, αν και αναγνωρίζει την αξία και τη σημασία της επανάστασης, που την αντιμετωπίζει όμως καθαρά υπαρξιστικά, σαν κίνηση προς την απόλυτη ελευθερία. Ωστόσο, το 1960 με την *Κριτική του διαλεκτικού λόγου* θα κάνει τη μεγάλη στροφή και θα γίνει ένας από τους πιο δραστήριους νεομαρξιστές, παραμένοντας ωστόσο ο «πάπας» του αθεϊστικού υπαρξισμού που ήταν και παλιότερα. Η συμπάθεια του Σαρτρ προς τον Μάο ήταν σαφής και δηλωμένη.

Αντίθετη είναι η κίνηση του Μωρίς Μερλώ-Ποντύ, που στο *Ανθρωπισμός και τρομοκρατία*, έργο γραμμένο το 1947, όχι μόνο εμφανίζεται σαν μαρξιστής, αλλά αντιμετωπίζει την επαναστατική βία σαν ένα αναγκαίο συμπλήρωμα του ανθρωπισμού. Ο επαναστάτης είναι ένας ένοπλος ανθρωπιστής που επιτίθεται κατά ανθρώπων που παριστάνουν τους ανθρωπιστές, ίσα ίσα για να μην καταλάβουμε πόσο βαθιά απάνθρωποι είναι. Ωστόσο, ο υπαρξιστής και νεομαρξιστής Μερλώ-Ποντύ θα απομακρυνθεί από το μαρξισμό χωρίς να πάψει να είναι επαναστάτης όταν διαπιστώσει πως η σταλινική τρομοκρατία δεν δημιουργεί ανθρωπισμό αλλά επιτείνει την παραδοσιακή απανθρωπιά των πονηρών που ισχυρίζονται πως ενεργούν βίαια για το καλό του ανθρώπου. Είναι πολύ κρίμα που αυτός ο εξαιρετικά σύνθετος και οξύνους στοχαστής, ένας βαθιά επαναστατημένος άνθρωπος, θα πεθάνει σε ηλικία μόλις 53 ετών, το 1961.

Η περίπτωση του Αλμπέρ Καμύ έχει κάποιες αναλογίες μ' αυτή του Μερλώ-Ποντύ. Κομουνιστής όταν ζούσε στην πατρίδα του την Αλγερία με την ισπανίδα μητέρα του (ο φτωχός πατέρας του, γάλλος γηγενής της Αλγερίας, θα σκοτωθεί στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο), στη συνέχεια θα απομακρυνθεί αλλά όχι εντελώς από το μαρξισμό, θα πλησιάσει αλλά

όχι εντελώς το χριστιανισμό και θα φλερτάρει μόνιμα με τον υπαρξισμό χωρίς να γίνει ποτέ ένας «καθαρός» υπαρξιστής. Σπαραχτικός και βαθύτατα αγωνιακός άνθρωπος ο Αλμπέρ Καμύ, μαζί με τον Βάλτερ Μπένγιαμιν θα εκπροσωπούν με τον πιο σαφή και καθαρό τρόπο την ταραγμένη σκέψη του 20ού αιώνα. *Ο Επαναστατημένος Άνθρωπος*, το πιο μεγάλο έργο του στον τομέα της πολιτικοφιλοσοφικής σκέψης επιζεί για να μας θυμίζει πως ο γνήσιος επαναστάτης, ο γεννημένος θα λέγαμε επαναστάτης, είναι μια «ηρωική και πένθιμη» μορφή, που μισεί όσο τίποτα τους χαζοχαρούμενους και ψευτοαισιόδοξους και που διαρκώς χτυπιέται με τα μίζερα ανθρωπάκια που λεν αδιάκοπα ψέματα στους εαυτούς τους με την ελπίδα πως διά της «ψευδούς συνειδήσεως» θα μπορέσουν να πνίξουν την υπαρξιακή τους αγωνία.

Ψευδή ονομάζει η ψυχολογία την έτσι διαμορφωμένη από ποικίλους φόβους και κυρίως από τον υπέρτατο φόβο του θανάτου συνείδηση, ώστε ο άνθρωπος να αφομοιώνει τόσο καλά το ψέμα, που να το αντιλαμβάνεται σαν αλήθεια, παραμένοντας ειλικρινής. Η ειλικρινής πίστη στο Θεό είναι μια κατάληξη ψυχικών διεργασιών που τελούνται με τους ψυχικούς μηχανισμούς της ψευδούς συνειδήσεως. Η «καθαρή» αλήθεια δεν αντέχεται. Χρειάζεται αραίωμα, νέρωμα για να την καταπιεί κανείς χωρίς να «δηλητηριαστεί από καθαρή αλήθεια». Ο Καμύ είναι ένας από τους λίγους που μπόρεσαν να αντέξουν την αλήθεια αδιαφορώντας για τις καταστροφικές συνέπειες. Πολύ κρίμα και γι' αυτόν, που όπως και ο Μερλώ-Ποντύ θα πεθάνει νέος, 47 ετών, σε αυτοκινητικό δυστύχημα το 1960.

Ο Ροζέ Γκαρωντύ, διαπρεπής κλασικός μαρξιστής μέχρι το 1960, θα περάσει αυτή τη χρονιά σε ένα πολύ άνετο νεομαρξισμό, που ερευνά κατά προτεραιότητα τις πιθανές κρυφές σχέσεις του μουσουλμανισμού με το μαρξισμό. Ο αντισταλινισμός αλλά και η εξαιρετικά τολμηρή ενασχόλησή του με τον κορανικό «σοσιαλισμό» θα του στοιχίσει τη διαγραφή από την Κεντρική Επιτροπή του Κομουνιστικού Κόμματος Γαλλίας το 1970. Έκτοτε, ο ακόμα πιο άνετος τώρα πλέον Γκαρωντύ δεν θα διστάσει να δηλώσει μουσουλμάνος, περισσότερο για να σοκάρει παρά γιατί πράγματι έγινε μουσουλμάνος. Η αγάπη του για τους Άραβες θα τον οδηγήσει σε έναν έντονα στρατευμένο αντισιωνισμό.

Τα τελευταία χρόνια ο Γκαρωντύ ασχολείται σχεδόν αποκλειστικά με τη συλλογή τεκμηρίων για να αποδείξει πως το Ολοκαύτωμα είναι άλλη μια πονηρή επινόηση των σιωνιστών (εθνικιστών) Εβραίων και όχι, βέβαια, όλων των Εβραίων, προκειμένου να υπερτονίσουν τα δικά τους, βεβαιωμένα δεινά και να υποβαθμίσουν τις συνέπειες που είχε η εφαρμογή της ναζιστικής βαρβαρότητας και σε άλλους λαούς και κυρίως στους

κομουνιστές. Κάνουν πως ξεχνούν οι σιωνιστές πως ο υπ' αριθμόν ένα εχθρός του Χίτλερ δεν ήταν οι Εβραίοι, αλλά οι κομουνιστές. Και ότι οι Εβραίοι τράβηξαν όσο φρικτά τράβηξαν γιατί οι μισοί ήταν μαρξιστές και οι άλλοι μισοί τραπεζίτες και μεγαλοτραπεζίτες, κεφαλαιούχοι και μεγαλοκεφαλαιούχοι, που εμπόδιζαν την άνοδο των μικροαστών, που εκπροσωπούσε ο Χίτλερ, στην «ανώτερη τάξη».

Ο Λουί Αλτουσέρ και ο μαθητής του Νίκος Πουλαντζάς θα έχουν μια πολύ γόνιμη και παραγωγική ιδέα, που θα δώσει στο νεομαρξισμό μια εξαιρετικά μοντέρνα διάσταση. Αφού ο Μαρξ δεν είναι μόνο οικονομολόγος, ή μόνο κοινωνιολόγος, ή μόνο ιστορικός, ή μόνο φιλόσοφος, αλλά ένας αριστοτελικού τύπου πανεπιστήμονας όμοιος του οποίου έχει να εμφανιστεί στην ιστορία του ανθρωπίνου πνεύματος από τον καιρό του Αριστοτέλη, δεν μπορεί παρά να συνυπάρχουν στη σκέψη του περισσότερες από μια διαστάσεις, έστω και αν η μία, η οικονομική, είναι η κυρίαρχη. Ο στρουκτουραλισμός (δομισμός) του μεγάλου εθνολόγου Κλωντ Λεβί-Στρως, γόνου της εβραϊκής οικογένειας των μεγαλοβιομηχάνων και εμπόρων που φτιάχνει τα μπλου τζιν Λιβάις (Λεβί στα γαλλικά), θα τους προμηθεύσει το αναγκαίο οργανωτικό πλαίσιο για να αναπτύξουν την πιο γοητευτική παραλλαγή του νεομαρξισμού, το στρουκτουραλιστικό μαρξισμό.

Όπως σε οποιαδήποτε δομή, υλική ή πνευματική, συνυπάρχουν πολλά δομικά υλικά, απολύτως αναγκαία στην κατασκευή της, έτσι και στο μαρξισμό, αν τον δεις σαν κλειστή δομή, συνυπάρχουν πολλά επιμέρους στοιχεία που όχι μόνο δεν αναιρεί το ένα το άλλο αλλά το καθένα είναι αναγκαίο για την καλή λειτουργία όλων των άλλων και κυρίως του κυρίαρχου. Μπορεί στην οικοδομή κυρίαρχο στοιχείο να είναι οι κολόνες του μπετόν-αρμέ, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως μπορούμε να κατοικήσουμε μέσα σε κολόνες χωρίς τούβλα και χωρίς στέγη, που είναι μόνο δύο από τα πολλά δομικά στοιχεία που έχει μια κατοικήσιμη οικοδομή. Μπορεί στο μαρξισμό το κυρίαρχο δομικό στοιχείο να είναι η οικονομία, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως μπορούμε να υπάρξουμε μέσα σε έναν κόσμο αποτελούμενο αποκλειστικά από βιομηχανίες και χρηματιστήρια. Μόνο σε *τελική ανάλυση* είναι κυρίαρχη σε μια κοινωνία η οικονομική της βάση, όπως μόνο σε τελική ανάλυση είναι κυρίαρχος σε μια οικοδομή ο φέρων (το βάρος) σκελετός του μπετόν-αρμέ.

Η φράση του Αλτουσέρ «σε τελική ανάλυση» θα γίνει το σήμα κατατεθέν ολόκληρου του νεομαρξισμού. Γιατί, αυτό ακριβώς είναι ο νεομαρξισμός: ένας μαρξισμός που μόνο σε «τελική ανάλυση» παραπέμπει για στήριξη στην οικονομική βάση τα πολλά και ετερόκλητα που υπάρχουν πάνω της και που αποτελούν στοιχεία του εποικοδομήματος. Το εποικο-

δόμημα, λοιπόν, δεν είναι μηχανιστικά συνδεδεμένο με τη βάση αλλά διατηρεί τη σχετική αυτονομία του. Αν σε μια οικοδομή θελήσω να αλλάξω την εσωτερική διευθέτηση των χώρων, μπορώ να το κάνω εύκολα αρκεί να μη θίξω το σύστημα στήριξης, το μπετόν-αρμέ.

Ποιος θα μπορούσε να αμφισβητήσει τις καταφάνερες και αυταπόδεικτες αλήθειες του μαρξιστικού στρουκτουραλισμού; Μπορεί να είναι λιγάκι μηχανιστικές, όμως είναι ολοστρόγγυλα λογικές, και τούτο άσχετα με την επί προσωπικού επιπέδου τρέλα του Λουί Αλτουσέρ και την για προσωπικούς λόγους αυτοκτονία του Νίκου Πουλαντζά. Ίσα ίσα, η συμπεριφορά τους επί προσωπικού επιπέδου επιβεβαιώνει με τρόπο τραγικό τη σχετική αυτονομία του εποικοδομήματος. Για τους χοντροκέφαλους διώκτες των μαρξιστών θα μπορούσαμε να πούμε το βλακωδώς αυτονόητο: επί προσωπικού επιπέδου ένας μαρξιστής αντιμετωπίζει τα ίδια ακριβώς προβλήματα που αντιμετωπίζουν όλοι. Κι έτσι ερχόμαστε και πάλι στην αφετηρία του νεομαρξισμού, τη σκέψη του Μαξ Χορκχάιμερ και την επιμονή του στο άτομο.

Ο γερμανικός νεομαρξισμός, που αξιοποιεί όχι μόνο τη σκέψη του Γερμανού Μαρξ αλλά και την εξαιρετικά πλούσια γερμανική φιλοσοφική παράδοση, και ο γαλλικός νεομαρξισμός που αξιοποιεί τις κατ' εξοχήν γαλλικές επιστήμες της κοινωνιολογίας και της πολιτειολογίας, συμπληρώνονται με τον εκρηκτικό ιταλικό νεομαρξισμό, που θα έχει και τις σοβαρότερες συνέπειες στην πολιτική δράση των κομουνιστικών κομμάτων, κυρίως του ιταλικού, που από τον πόλεμο και μετά, με τον Παλμίρο Τολιάτι, θα είναι φανερά νεομαρξιστικό.

Αν θεωρήσουμε τον μέχρι μυελού οστέων Ιταλό Αντόνιο Λαμπριόλα (1843-1904) όχι μόνο σαν τον πρώτο ρεβιζιονιστή αλλά και σαν τον πρώτο νεομαρξιστή πριν από την εμφάνιση του όρου, τότε καταλήγουμε σε ένα απλουστευτικό μεν αλλά βεβαιωμένο από την πράξη συμπέρασμα: ο καλύτερος τόπος για να φυτρώσει ο απόρος του νεομαρξισμού με φυσικό τρόπο είναι οι γύρω από τη Μεσόγειο εύκρατες περιοχές. Εδώ, η αυστηρότητα του κλασικού μαρξισμού, η σοβαρότητα του γερμανικού νεομαρξισμού, η δαιδαλώδης κομψότητα του γαλλικού νεομαρξισμού είναι όλα ελάχιστα λειτουργικά. Εδώ, ο νεομαρξισμός είναι κυρίως αισθητικής τάξεως και τον υπηρετούν κατά κύριο λόγο καλλιτέχνες και διανοούμενοι με έντονη και ακατάσχετη ροπή προς την τέχνη μάλλον παρά προς την επιστήμη· σαν αυτούς που είχαν συγκεντρωθεί εδώ σε μας πριν από τη χούντα στο περιοδικό *Επιθεώρηση Τέχνης*, νεομαρξιστικό χωρίς να το ξέρει και χωρίς να το επιδιώκει. (Αν σας ενδιαφέρει, που δεν το νομίζω, απ' αυτό το περιοδικό άρχισα κι εγώ την καριέρα μου σαν αριστερός γραφιάς).

Ο Ναπολιτάνος Μπενεντέτο Κρότσε (1886-1952), ο αυτοδίδακτος φιλόσοφος, η πιο σημαντική μορφή του ιταλικού πνεύματος το πρώτο μισό του αιώνα μας, ο άνθρωπος που αρνήθηκε να πάρει δίπλωμα μην τυχόν και του 'ρθει κάποτε να διδάξει στο πανεπιστήμιο, ο Μεγάλος Ιταλός όπως τον λεν οι Ιταλοί, ο Απόστολος της Ελευθερίας, ο μια ζωή μοναχικός άνθρωπος που θα συγκεντρώσει γύρω του ολόκληρη την προοδευτική Ιταλία στη διάρκεια του φασισμού, ο πολίτης που τον σεβάστηκε ακόμα και ο υπ' αριθμόν ένα εχθρός του, ο Μουσολίνι, ο πλούσιος γαιοκτήμονας του ιταλικού νότου που θα ξοδέψει τη μισή του περιουσία για να φκιάξει μια από τις πιο μεγάλες ιδιωτικές βιβλιοθήκες που θα μπορούσε κανείς να βρει στον κόσμο, αυτή η πραγματικά σεβάσμια, πατριαρχική μορφή που θα επιβάλει το ήθος της στους πάντες, για ένα διάστημα όχι μόνο θα φλερτάρει με το μαρξισμό, όπως λέει ίδιος στην αυτοβιογραφία του, μια από τις πιό σεμνές και τίμιες αυτοβιογραφίες που γράφηκαν ποτέ, αλλά θα βοηθήσει ενεργητικά τους ιταλούς μαρξιστές να επισημάνουν τη σχέση του Μαρξ με τον Χέγκελ.

Ο Κρότσε είναι ένας από τους πιο μεγάλους χεγκελιανούς φιλόσοφους, μια αναμφισβήτητη αυθεντία στη μελέτη του έργου του Χέγκελ, και τον ενδιαφέρει ο καθένας που ενδιαφέρεται για το μεγάλο του δάσκαλο. Συνεπώς και οι μαρξιστές. Που θα βρουν στο πρόσωπό του έναν απροσδόκητο σύμμαχο, που αν και από το περιθώριο θα δώσει κύρος στον ιταλικό νεομαρξισμό. Ό,τι αγαπάει ο Κρότσε οφείλουν να το αγαπούν όλοι οι Ιταλοί. Είναι απίστευτο το κύρος αυτού του πολύ μεγάλου ουμανιστή, όχι μόνο ανάμεσα στους ιταλούς διανοούμενους αλλά και σ' ολόκληρο τον ιταλικό λαό. Πληθωρικός αλλά μοναχικός από αγάπη για την ελευθερία και μόνιμα θλιμμένος εξαιτίας της αδυναμίας για παραπέρα εξανθρωπισμό του ανθρώπου όπως δείχνει η φασιστική χυδαιότητα που καθημερινά βλέπει γύρω του, ο Μπενεντέτο Κρότσε ήταν και παραμένει η προσωποποίηση της εθνικής συνείδησης της εξόχως μεσογειακής και απροσδόκητης στα πάντα Ιταλίας.

Ο Γκαλβάνο ντέλλα Βόλπε (1895-1968) θα ανακαλύψει το μαρξισμό σχεδόν χωρίς να το επιδιώξει, σιγά σιγά, μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αρχίζοντας την επιστημονική του καριέρα σαν ακαδημαϊκός επιστημολόγος, ο ντέλλα Βόλπε θα καταλάβει κάποτε πως οι φιλοσοφικές προεκτάσεις των επιστημονικών εννοιών (αυτό είναι το αντικείμενο της επιστήμης που ονομάζεται επιστημολογία) συχνά ακολουθούν μια αυτόνομη πορεία πέρα από την επιστήμη. Η οποία μπορεί μεν να είναι αντικειμενική, όμως οι εξαρτήσεις της και οι συνέπειες των ερευνών της είναι ταξικά καθορισμένες.

Η λέξη ελευθερία, για παράδειγμα, μπορεί να γίνει αντικείμενο μελέτης του επιστήμονα φιλόλογου. Ο οποίος, παρακολουθώντας την ιστορία της λέξης και τη διαφοροποίηση του εννοιολογικού της περιεχομένου εύκολα καταλήγει στο συμπέρασμα πως η ελευθερία είναι μια πολύ ελαστική έννοια, που ο καθένας την καταλαβαίνει όπως τον βολεύει. Γιατί, λοιπόν, μια τόσο σοβαρή έννοια δεν μπορεί να έχει ένα σταθερό περιεχόμενο και ο Μαρξ την αντιλαμβάνεται τόσο διαφορετικά από τον Ρουσσώ; Μα, διότι παίρνει το περιεχόμενό της από το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον που υπηρετεί. Λέμε συνήθως πως η δική μου ελευθερία τελειώνει εκεί που αρχίζει η ελευθερία του άλλου. Όμως, ποιος ορίζει αυτά τα όρια, με βάση ποιους επιστημονικούς κανόνες μπορούμε να τα προσδιορίσουμε;

Η λέξη ελευθερία, λοιπόν, έχει ένα μεταβαλλόμενο, διαλεκτικό εννοιολογικό περιεχόμενο εξαρτημένο από το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο χρησιμοποιείται. Συνεπώς, θα μπορούσε κάλλιστα να υπάρχει και μια κομουνιστική ελευθερία, λέει ο ντέλλα Βόλπε. Οι φιλελεύθεροι δεν είναι οι αποκλειστικοί «ιδιοκτήτες» της λέξης ελευθερία. Η ζεύξη της επιστημολογίας με το μαρξισμό που επιχειρεί ο ντέλλα Βόλπε θα προσφέρει πολλά στο νεομαρξισμό και θα μας κάνει να κατανοήσουμε καλύτερα γιατί η επιστήμη δεν είναι ποτέ «αθώα».

Η μελέτη των βιβλίων του μαρξιστή επιστημολόγου Ευτύχη Μπιτσάκη εδώ σε μας βοηθάει πολύ στο να καταλάβει κανείς πως ο ρόλος των επιστημόνων είναι και αυτός ταξικός· ακόμα και εκείνων των επιστημόνων που κόπτονται για την επιστημονική τους αθωότητα και ανιδιοτέλεια. Που μπορεί και να υπάρχει στο επίπεδο της εργαστηριακής έρευνας, αλλά χάνεται αυτομάτως μόλις τα αντικειμενικά επιστημονικά συμπεράσματα έρθουν σε επαφή με τον ταξικό οικονομισμό. Ο ιδεαλιστής Μπενεντέτο Κρότσε μάταια αναζητούσε την αθωότητα τουλάχιστον στην επιστήμη. Τίποτε δεν μπορεί να είναι αθώο σε έναν κόσμο βαθύτατα αλλοτριωμένο.

Η πολύ μεγάλη μορφή του ιταλικού και του ευρωπαϊκού νεομαρξισμού είναι ο Αντόνιο Γκράμσι (1891-1937), συνιδρυτής μαζί με τον Παλμίρο Τολιάτι του Κομουνιστικού Κόμματος Ιταλίας. Αυτός ο σπουδαίος άνθρωπος θα πεθάνει φυματικός σε ηλικία 46 ετών, λίγες μέρες μετά την αποφυλάκισή του για λόγους υγείας. Το φασιστικό καθεστώς αποφάσισε να τον κλείσει στη φυλακή το 1926 «προκειμένου να κλείσει το στόμα του για 20 χρόνια», όπως είπε κυνικότατα ο εισαγγελέας.

Καταδικάστηκε πράγματι σε 20 χρόνια φυλάκιση αλλά ο εισαγγελέας διαψεύσθηκε διπλά. Πρώτον γιατί δεν ολοκληρώθηκε ο χρόνος της φυλάκισης αφού πέθανε το ενδέκατο έτος της, και δεύτερον διότι ο

Γκράμσι, που καταγόταν από τη Σαρδηνία και που σπούδασε με υποτροφία στο από παράδοση προοδευτικό Τορίνο, φιλοσοφία, φιλολογία και ιστορία, ναι μεν έκλεισε το φοβερό του στόμα όταν οι φασίστες τον έβαλαν στη φυλακή, έπιασε όμως τη γραφίδα και έγραψε εκεί μέσα τα περίφημα «33 τετράδια της φυλακής».

Τα τετράδια θα αρχίσουν να εκδίδονται σταδιακά 10 χρόνια μετά το θάνατό του, από το 1947 και μετά. Έκπληκτοι οι μαρξιστές του κόσμου όλου θα βρεθούν μπροστά σε μια ολοκληρωμένη πολιτική μαρξιστική θεωρία, στην οποία αναπτύσσονται οι προϋποθέσεις για να υπάρξει δυνατότητα για την κατάληψη της εξουσίας από το προλεταριάτο στην αναπτυγμένη Δύση, με τρόπο ειρηνικό.

Το βασικό σ' αυτή τη θεωρία είναι η αντικατάσταση του όρου «δικτατορία του προλεταριάτου» με τον όρο «ηγεμονία του προλεταριάτου». Στη Δύση, το προλεταριάτο δεν μπορεί να ασκήσει εξουσία αφού είναι δύσκολο να την καταλάβει· μπορεί όμως να ηγεμονεύσει τόσο το ίδιο μέσα από το κόμμα του, με την ανάπτυξη κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων, όσο και με τους πολλούς μαρξιστές διανοούμενους. Οι μαρξιστές διανοούμενοι, λέει ο Γκράμσι, με τη σοβαρότητα και την κατάρτισή τους, πρέπει να γίνονται ολοένα και περισσότερο απαραίτητοι στη δημοκρατική αστική κοινωνία, που δεν μπορεί να τους αποκλείσει από την πολιτική, την επιστημονική και την πνευματική ζωή αν θέλει να παραμείνει δημοκρατική.

Στην Ιταλία το αστικό κράτος δεν θα μπορέσει να βγάλει στο περιθώριο τους αριστερούς διανοούμενους και το Κομουνιστικό Κόμμα Ιταλίας θα αναπτυχθεί ταχύτατα μετά τον πόλεμο. Στην Ελλάδα όμως θα τους εξαφανίσει διά των «πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων» αρχίζοντας την εκκαθάριση τότε ακριβώς, το 1947, που πρωτοεμφανίζονται οι ανησυχητικές μεν για τους αστούς αλλά πολύ «δροσερές», πολύ ιταλικές θα λέγαμε, ίσως και ελληνικές κατά γεωγραφική προέκταση, απόψεις του Γκράμσι. Ο ιταλός διανοούμενος και πολιτικός ηγέτης θα ανοίξει τα μάτια στους φασίζοντες έλληνες ψευτοδημοκράτες. Θα τους μάθει πως ο νους είναι όπλο πολύ πιο αποτελεσματικό από εκείνα που μπορεί να χειριστεί εύκολα ο κάθε ηλίθιος.

Άλλο, λοιπόν, κυρίαρχη και άλλο διευθύνουσα τάξη, κατά τον Γκράμσι. Η κυρίαρχη, κυριαρχεί στην οικονομική βάση, η διευθύνουσα κυριαρχεί στο εποικοδόμημα, που με τον Γκράμσι θα αποκτήσει και πολιτική σημασία. Φυσικά, η κυρίαρχη τάξη κάνει ό,τι μπορεί, και μπορεί πολλά πληρώνοντας καλά, είτε άμεσα είτε έμμεσα, για να έχει τους δικούς της διανοούμενους, που διανοούνται κατά πώς υπαγορεύει η τσέπη τους και όχι η συνείδησή τους ή η γνώση τους. Ο κόσμος είναι γεμάτος από τέ-

τοια «όργανα της σκέψης» που ελάχιστα διαφέρουν από τα «όργανα της τάξης». Αυτούς τους διανοούμενους ο Γκράμσι τους ονομάζει οργανικούς. Υπάρχουν, όμως, και οι λειτουργικοί. Είναι εκείνοι που κάνουν αυτό που πιστεύουν πως πρέπει να κάνουν και δεν απεύδουν στο δημόσιο ή σε όποιο άλλο ταμείο να εξαργυρώσουν την υστερόβουλη γνώση τους.

Οι μαρξιστές διανοούμενοι είναι εξ ορισμού λειτουργικοί. Εκτός, βέβαια, και αν διανοούνται κατ' ανάθεση από τους εργολάβους της κομματικής σκέψης κομματικούς γραφειοκράτες ή, ακόμα χειρότερα, αν υπηρετούν την εγκαταστημένη στην εξουσία κομματική γραφειοκρατία κατά πώς ταιριάζει σ' εκείνη και όχι στο μαρξισμό. Χώρια αυτοί που το παίζουν μαρξιστές διανοούμενοι, ίσα ίσα για να γίνουν οργανικοί διανοούμενοι σε ένα κομουνιστικό καθεστώς. Ο Αντόνιο Γκράμσι είναι ένας από τους πρώτους αντισταλινικούς διανοούμενους και πολιτικούς ηγέτες, όπως και ο φίλος του Παλμίρο Τολιάτι. Το Κομουνιστικό Κόμμα Ιταλίας θα είναι αντισταλινικό, αλλά όχι κραυγαλέα, από της ιδρύσεώς του.

Βέβαια, το προλεταριάτο πουθενά στον κόσμο δεν πήρε ακόμα την εξουσία κατά πώς προτείνει ο Γκράμσι και μάλλον δεν θα την πάρει ποτέ μ' αυτόν τον πολύ άνετο, ιταλικό τρόπο. Δεν έχει σημασία. Σημασία έχει η καινοφανής και πολύ χρήσιμη στη μαρξιστική πολιτική θεωρία γκραμσιανή έννοια της ηγεμονίας, που μπορεί εύκολα να παίξει παιδαγωγικό, αν όχι και πολιτικό ρόλο. Σημασία έχει επίσης η γκραμσιανή άποψη για τον πολιτικό ρόλο των διανοούμενων γενικά και ειδικά για την υποχρέωσή μας να ψάχνουμε, να βρίσκουμε και να διαπομπεύουμε τόσο τους «δικούς» μας οργανικούς διανοούμενους, όσο και τους άλλους, του «ταξικού εχθρού», που είναι και οι περισσότεροι. Τα κομουνιστικά κόμματα δεν πληρώνουν καλά. Αυτό το ξέρουν καλά όλοι οι κομματικοί οργανικοί διανοούμενοι, που κάποτε εγκατέλειψαν τον εργοδότη τους, το κόμμα, και πήγαν να βρουν καλύτερο εργοδότη ως οργανικοί διανοούμενοι στην ελεύθερη αγορά εργασίας.

Όσο για τους αξιοσέβαστους λειτουργικούς διανοούμενους, φιλελεύθερους και μαρξιστές, γιατί υπάρχουν και φιλελεύθεροι λειτουργικοί διανοούμενοι, οι μεν φιλελεύθεροι τα βολεύουν διότι εύκολα συγχέονται με τους οργανικούς που υπηρετούν το σύστημα δολίως, οι δε αριστεροί συνήθως βολοδέρνουν και κάποτε πεθαίνουν «πτωχοί μεν, πλην τίμιοι», όπως στα φτηνά μελοδράματα.

Στον τομέα της πολιτικής οικονομίας θα διαπρέψουν κυρίως οι άγγλοι νεομαρξιστές και εντελώς ιδιαίτερα η Τζόαν Ρόμπινσον (1903-1983), καθηγήτρια στο πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, μαθήτρια και συνεργάτιδα του «ιερού τέρατος» της αστικής πολιτικής οικονομίας Τζων Μέι-

ναρντ Κέυνς (1883-1946), του ανθρώπου που θα δείξει πως οι αυτοματισμοί της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς είναι εντελώς ακατάλληλοι για τη μείωση της ανεργίας, που είναι το σταθερά ζητούμενο όχι μόνο στη σοσιαλιστική, αλλά και στη φιλελεύθερη οικονομία. Που ούτε αυτή θα επιθυμούσε να υπάρχουν άνεργοι. Το πρόβλημα, ωστόσο, με την ανεργία, που κανείς δεν λέει πως είναι καλό πράγμα, δεν είναι ηθικό, αλλά πραγματικό. Υφίσταται δηλαδή αντικειμενικά και ανεξάρτητα από την καλή θέληση των αστών οικονομολόγων.

Ο μεταξύ άλλων και οικονομολόγος Μαρξ θα πει και επιστημονικά θα αποδείξει πως η ανεργία είναι απολύτως αναγκαία στον καπιταλισμό προκειμένου αυτός να μπορεί να αναπτύσσεται. Αν δεν υπάρχουν μόνιμα άνεργοι ο κεφαλαιούχος δεν μπορεί να ελέγχει τους μισθούς και τα μεροκάματα κατά πώς τον συμφέρει και τον συμφέρει να είναι όσο γίνεται πιο χαμηλά. Αλλά δεν γίνεται να είναι όσο πιο χαμηλά γίνεται, όταν στην αγορά εργασίας δεν υπάρχουν άνεργοι και όσο οι ήδη εργαζόμενοι δεν φοβούνται τον εκπεσμό στην κατάσταση του ανέργου. Αυτός ο φρικτός φόβος, που παραπέμπει στο φόβο του θανάτου από πείνα, υποχρεώνει τους εργαζόμενους να μην είναι ιδιαίτερα διεκδικητικοί και να συμβιβάζονται με τα λίγα.

Η κλασική φιλελεύθερη πολιτική οικονομία πρεσβεύει πως η ανεργία είναι δυνατό να εκλείψει αν αφήσουμε την αγορά να αναπτύξει τους αυτοματισμούς της, ώστε να ισορροπήσουν κάποτε από μόνα τους τα δύο σκέλη του νόμου της προσφοράς και της ζήτησης. Η αγορά μπορεί να προσφέρει τόσα εμπορεύματα στον καταναλωτή και σε τέτοιες τιμές, που να απορροφώνται όλα και να μη δημιουργούνται προβλήματα πληθωρισμού, είτε εξαιτίας του περισσεύματος των απούλητων εμπορευμάτων είτε εξαιτίας του περισσεύματος του χρήματος που δεν βρίσκει εμπορεύματα για να καταναλωθεί με την αγορά τους.

Το φιλελεύθερο κράτος επιβλέπει την καλή λειτουργία του νόμου της προσφοράς και της ζήτησης (χωρίς ποτέ να επεμβαίνει σ' αυτόν) μόνο με τη νομισματική πολιτική, που στην απόλυτη μορφή της λέγεται μονεταρισμός. Όταν η Εκδοτική Τράπεζα (σε μας η Τράπεζα της Ελλάδος που εκδίδει το χαρτονόμισμα, επιβλέπει και ελέγχει τις εμπορικές τράπεζες και εφαρμόζει την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης) εγκρίνει την αύξηση των επιτοκίων των εμπορικών τραπεζών, κάνει το περισσευούμενο χρήμα να συσσωρεύεται στις τράπεζες υπό μορφή προσοδοφόρων (διά του τόκου) αποταμιεύσεων. Και όταν τα μειώνει και ο αποταμιευτής δεν προσδοκά σοβαρά κέρδη από τις αποταμιεύσεις του, το περισσευούμενο χρήμα επενδύεται και γίνεται παραγωγικό. Το παν εδώ, λεν οι κλασικοί φιλελεύθεροι οικονομολόγοι, θα εξαρτηθεί από την

ικανότητα των ανθρώπων που διευθύνουν την οικονομία ενός κράτους να τραβούν το λουρί όταν πρέπει και να το χαλαρώνουν όταν επιβάλλεται, ώστε το σκυλάκι που λέγεται ελεύθερη αγορά να βρίσκει μεν την κολόνα για να πάει να κατουρήσει, να μην απομακρύνεται όμως πολύ από το καλό αφεντικό, που μόνο το καλό του σκύλου έχει στο νου του.

Εντάξει, αλλά τόσο επιδέξιοι καραγκιοζοπαίκτες δεν εμφανίστηκαν ποτέ στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς, που είναι μάλλον αναρχική παρά φιλελεύθερη. Γιατί, λοιπόν, τσαμπουνάν για την αναρχία των κυρίως ειπείν αναρχικών άνθρωποι που στο επίπεδο της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς δεν μπορεί παρά να είναι αναρχικοί; Γιατί αυτοί οι κύριοι να είναι αναρχικοί στην αναρχική κατ' ουσίαν οικονομία της ελεύθερης αγοράς και καλοί νοικοκυραίοι σ' όλα τα άλλα; Τι τους κάνεις αυτούς τους απατεώνες, τους παραπέμπεις για παλούκωμα στους κυρίως ειπείν αναρχικούς ή όχι;

Τη δεκαετία του '20 ο μεγάλος άγγλος οικονομολόγος Τζων Μέιναρντ Κέυνς, κάτω από την έμμεση επίδραση του Μαρξ θα φέρει τα πάνω κάτω στο χώρο της κλασικής φιλελεύθερης οικονομίας. Η ανεργία, η εξάλειψη της οποίας είναι το σταθερά ζητούμενο σ' όλη αυτή την ιστορία, δεν εξαλείφεται με τη νομισματική αλλά με την επενδυτική πολιτική, θα πει ο Κέυνς. Το κλειδί για την καλή λειτουργία των νόμων της αγοράς είναι ο απ' ευθείας έλεγχος των επενδύσεων με κρατική παρέμβαση και όχι η διακριτική και από μακριά επέμβαση του κράτους με τη νομισματική του πολιτική.

Οι σημερινοί κεφαλαιούχοι ολοένα και περισσότερο αποφεύγουν τις επενδύσεις. Προτιμούν τις αποταμιεύσεις και τα άνετα παιχνίδια στα χρηματιστήρια. Και τούτο διότι στον καπιταλισμό η παραγωγική επένδυση είναι τζόγος. Άλλοτε κερδίζεις μυθώδη ποσά στήνοντας μια επιχείρηση και άλλοτε χάνεις τα πάντα. Όμως, εδώ ακριβώς βρίσκεται η γοητεία του «σωστού» καπιταλισμού, του φτιαγμένου για ριψοκίνδυνους ανθρώπους, αυτούς ακριβώς που έκαναν θαύματα στο καπιταλιστικό παρελθόν πέφτοντας οι περισσότεροι ηρωικά μαχόμενοι, αλλά και συντρίβοντας ανταγωνιστές και εργαζόμενους στην ανελέητη μάχη που επιβάλλει το κυνήγι του κέρδους.

Ο Κέυνς ξέρει πολύ καλά τι κάνει όταν στοχεύει απευθείας τις επενδύσεις. Υποχρεώνει τον καπιταλιστή, που τεμπέλιασε πολύ, να ξαναενεργοποιηθεί, να πάρει τα λεφτά του από την τράπεζα, να πάρει κι άλλα από το χρηματιστήριο όπου έχει βάλει για πώληση τις μετοχές του και να φκιάξει παραγωγικές επιχειρήσεις χρήσιμες στην κοινωνία. Είπαμε, το χρήμα είναι το ιδανικό εμπόρευμα, αλλά όχι όταν παραμένει ες αεί χρήμα. Το χρήμα δεν τρώγεται σκέτο, δεν γίνεται από μόνο

του αυτοκίνητο ή αεροπλάνο εκτός κι αν κάνεις σαΐτα το χαρτονόμισμα. Το χρήμα με τη διαδικασία της παραγωγής μετατρέπεται στο οποιοδήποτε χρήσιμο πράγμα έχει ανάγκη η κοινωνία και γι' αυτό ακριβώς είναι το ιδανικό εμπόρευμα.

Ο ιδιοφυής Κέυνς είχε καταλάβει πάρα πολύ έγκαιρα πως το χρηματιστηριακό κεφάλαιο, ενώ προέκυψε κάποτε για να βοηθήσει την ανάπτυξη του καπιταλισμού, κινδυνεύει να γίνει ο τάφος του. Στο χρηματιστήριο, τον καθεδρικό ναό του καπιταλισμού, όπως λέει ο Μαρξ, τώρα πλέον γίνονται μόνο μεγαλειώδεις λειτουργίες προς τιμήν του θεού Μαμωνά. Αλλά η μαμωνική θεία χάρις, όλως διάφορος της άλλης, συνεχώς και περισσότερο αποφεύγει να βγει στην πιάτσα και κουρνιάζει εκεί μέσα. Φοβάται τους κινδύνους που συνεπάγεται η ελεύθερη βούληση του ελεύθερου επενδυτή. Σήμερα, μόνο το 8% των κερδών που αντλούν οι μέτοχοι από την πώληση των μετοχών στο χρηματιστήριο πηγαίνει σε επενδύσεις. Το 92% ανακυκλώνεται εντός του χρηματιστηρίου. Ο επενδυτής έγινε χρηματιστής. Ο Σόρος πήρε τη θέση του Φορντ.

Ωστόσο, με επενδυμένο στην παραγωγή μόνο το 8% των κερδών του χρηματιστηρίου ο καπιταλισμός εξακολουθεί να τα καταφέρνει καλά. Σκέψου τι θα μπορούσε να γίνει για την κοινωνία αν επένδυε το 92%, έστω το 50%, έστω το 20%. Δεν θα το επενδύσει όμως. Γιατί ο καπιταλιστής ενδιαφέρεται μόνο για το κέρδος και καθόλου για την κοινωνία. Θα βάλει τα χρήματά του εκεί όπου προσδοκά κέρδος και όχι εκεί όπου υπάρχουν κοινωνικές ανάγκες. Ο καπιταλισμός είναι εξ ορισμού απάνθρωπος γι' αυτό ακριβώς.

Ο Κέυνς στην προσπάθειά του να δημιουργήσει επενδυτικά κίνητρα για τον καπιταλισμό θα παροτρύνει τις κυβερνήσεις να φορολογούν αυστηρά το Κεφάλαιο και με τα χρήματα που θα συγκεντρώνουν να κάνουν κρατικές επενδύσεις. Που ωστόσο είναι και πάλι ιδιωτικές, αφού γίνονται έμμεσα με τα χρήματα ιδιωτών. Ο κρατικός καπιταλισμός δεν είναι σοσιαλισμός. Και δεν είναι καλύτερος από τον ιδιωτικό καπιταλισμό.

Μάζευε κι ας είν' και ρώγες, έτσι πονηροί; Ξέρετε, παμπόνηροι, πως φασούλι το φασούλι γεμίζει το σακούλι και δεν μας αφήσατε φασόλια ούτε για την αλάδωτη φασολάδα μας. Τι να σας κάνω που οι αντάρτες πόλεων (και όχι μόνο) δεν είναι ακόμα πολλοί. Να δω, όμως, πού θα κρυφτείτε για να φάτε το φασιανό σας υπό την προστασία των ανδρών των εταιριών σεκιούριτυ όταν γίνουν πολλοί. Ζωή είναι αυτή που κάνετε, ρε κερατάδες; Να πηγαίνετε για κατούρημα υπό την προστασία των σεκιούριτυ, να κερατώνετε τη σύζυγο με τη βοήθεια των σεκιούριτυ, να πηδάτε την γκόμενα με τους σεκιούριτυ έξω απ' την πόρτα. Μα, καλά, δεν σας απόμεινε ίχνος αξιοπρέπειας;

Ο Κέυνς κάνει ό,τι μπορεί για να σώσει τον καπιταλισμό. Και στη μεγάλη οικονομική κρίση του 1929 θα τον σώσει πράγματι. Ο Ρούσβελτ για να εφαρμόσει την πολιτική του New Deal (νέο πρόγραμμα ανακατανομής του πλούτου), που θα το κηρύξει αντισυνταγματικό το Ανώτατο Δικαστήριο σαν σοσιαλιστικό και συνεπώς αντίθετο προς το laissez-faire (άσ' τα να γίνουν μόνα τους) που είναι το κλασικό δόγμα του φιλελευθερισμού, θα υποχρεωθεί να καλέσει σε βοήθεια τον Κέυνς.

Πολλές φορές έκτοτε το καπιταλιστικό κράτος θα γίνει επεμβατικό ή παρεμβατικό, δηλαδή κεϋνσιανό, δηλαδή σοσιαλίζον, καταστρέφοντας έτσι την παλιά καλή φιλελεύθερη συνταγή του ρωμαλέου καπιταλισμού της περιόδου της ακμής του, στις αρχές του 20ού αιώνα. Το παρεμβατικό, το κεϋνσιανό κράτος, που λέγεται παραπειστικά και κράτος προνοίας διότι λαμβάνει πρόνοια υποτίθεται για όλους, θα αποτύχει και αυτό παταγωδώς, όπως και το φιλελεύθερο. Τελικά, οι ζαλισμένοι κυβερνώντες θα βάλουν την καπιταλιστική οικονομία πάνω στο κάρο, όπως ο Νασρεντίν Χότζας το φούρνο του, και θα τη γυρίζουν μια κατά τη μεριά του κλασικού φιλελευθερισμού και μια κατά τη μεριά του κεϋνσιανού κρατικού παρεμβατισμού.

Να σταματήσει αυτό το φάλτσο βιολί, που το παίζουν για να ξορκίσουν την ανεργία, λέει η καλή μαθήτρια του Κέυνς, Τζόαν Ρόμπινσον. Όσο υπάρχει καπιταλισμός θα υπάρχει και ανεργία, λέει η έντιμη Τζόαν Ρόμπινσον, που θα επιχειρήσει τη ζεύξη κεϋνσιανισμού και μαρξισμού. Κρατάει μεν τον κεϋνσιανισμό σαν μια προσωρινή λύση ανάγκης, κινεί όμως προς τη μεριά της σοσιαλιστικής οικονομίας τους κλασικούς και δοκιμασμένους από τη χρήση αιώνων μηχανισμούς της αγοράς. Η λογικά επιτηρούμενη αγορά με γνώμονα το γενικό συμφέρον δεν αναιρεί τους βασικούς νόμους του μαρξισμού, θα πει η Τζόαν Ρόμπινσον. Της οποίας η προσφορά στο νεομαρξισμό είναι και μεγάλη, και δύσκολη, και επικίνδυνη. Η επέμβασή της δεν γίνεται στο εποικοδόμημα όπως των άλλων νεομαρξιστών αλλά απ' ευθείας στη βάση.

Νεομαρξιστές είναι ακόμα οι αγλοσάξονες επιστήμονες και στοχαστές Μωρίς Ντομπ, Πωλ Σουίζυ, Πωλ Μπάραν, Τζόζεφ Γκίλμαν και Ρόμαν Ροσντόλσκυ, ενώ οι ιστορικοί Ρ.Χ. Τώνεϋ, Κρίστοφερ Χιλ και Έρικ Χόμσμπαουμ έχουν δεχθεί εντονότατες επιδράσεις από το μαρξισμό. Ο νεομαρξισμός θα βρει πολύ καλούς μελετητές και στην Αμερική. Ο Τζέιμς Μπάρναμ και ο Σίντνεϋ Χουκ είναι από τους πιο γνωστούς, ενώ ο διάσημος κοινωνιολόγος Σ. Ράιτ Μιλς βρίσκεται αρκετά κοντά στο μαρξισμό. Εντελώς ιδιαίτερη σημασία έχει η δουλειά του άγγλου ιστορικού Ρ.Χ. Τώνεϋ που θα επιχειρήσει μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ζεύξη του χριστιανισμού με το μαρξισμό.

Καμιά άλλη θεωρία ή κοσμοθεωρία δεν συγκέντρωσε γύρω της τόσο πολλούς και τόσο καλούς ερευνητές. Και μόνο το τεράστιο πλήθος των φιλοσόφων, των μελετητών και των επιστημόνων που ασχολήθηκαν ή ασχολούνται κατ' αποκλειστικότητα ή κατά προτεραιότητα με τον Μαρξ και τις απόψεις του για την οικονομία, την κοινωνία και την ιστορία, δείχνει πως ο μαρξισμός ήταν το πιο μεγάλο πνευματικό και επιστημονικό γεγονός του εικοστού αιώνα. Και τούτο άσχετα με την κατάληξη της Οκτωβριανής Επανάστασης, που ήταν το πιο μεγάλο ιστορικό γεγονός του ίδιου αιώνα. Οι επαναστάσεις είναι ιστορικά γεγονότα που έρχονται, παρέρχονται, διαφοροποιούνται και επιδρούν άμεσα ή έμμεσα σε άλλα ιστορικά γεγονότα. Οι θεωρίες με ευρεία απήχηση, κυρίως αυτές που έχουν την αξίωση να είναι και κοσμοθεωρίες ή βιοθεωρίες, επενεργούν στο ανθρώπινο πνεύμα σε μεγάλο εύρος χρόνου και έξω από τα στενά όρια των ιστορικών γεγονότων που συνδέονται άμεσα μ' αυτές. Άσχετα απ' την αποδοχή ή την απόρριψη του μαρξισμού, κανείς καλόπιστος δεν θα μπορούσε να μη δεχτεί πως ο μαρξισμός ανήκει στις πολύ μεγάλες κατακτήσεις του ανθρωπίνου πνεύματος.

11. Η αλλοτρίωση

Αλλοτρίωση στα ελληνικά και αποξένωση σε ελληνική μετάφραση του αγγλικού και γαλλικού όρου alienation λέγεται η αίσθηση που μπορεί να έχει ο άνθρωπος ότι είναι ξένος τόσο προς τον ίδιο του τον εαυτό, όσο και προς τον κόσμο που τον περιβάλλει. Όταν νιώθεις αλλοτριωμένος είναι σαν να έχεις χάσει ένα μέρος του εαυτού σου, ενώ αυτό που σου απομένει δεν το αναγνωρίζεις σαν εντελώς δικό σου, αφού δεν έχεις πλήρη επαφή με τον εαυτό σου, χωρίς αυτό να σημαίνει πως είσαι ψυχοπαθής. Ο αλλοτριωμένος είναι απλώς ένας «χαμένος άνθρωπος», που ψάχνει να βρει τον εαυτό του και δεν τον βρίσκει διότι έχει φύγει. Είναι φευγάτος, όπως λέει ο λαός.

Τα αίτια μιας τέτοιας κατάστασης μπορεί να είναι πολλά: υπαρξιακά, ψυχολογικά, κοινωνικά, οικονομικά. Όλα, όμως, καταλήγουν στο ίδιο αποτέλεσμα: απώλεια της συνείδησης ή μέρους της συνείδησης, αίσθηση υπαγωγής και εξάρτησης από κάτι το εξωτερικό, από έναν άλλο άνθρωπο, από έναν ηγέτη, από έναν Θεό, που αφαιρεί, που κλέβει μέρος της προσωπικότητάς σου ή ολόκληρη την προσωπικότητά σου και

σε υποχρεώνει να βλέπεις τον εαυτό σου σαν ξένο προς τον εαυτό σου.

Με μια νομική έννοια ο όρος πρωτοεμφανίζεται στην ελληνική και τη ρωμαϊκή αρχαιότητα. Φιλοσοφικό νόημα θα αποχτήσει κατ' αρχάς στον Χέγκελ, ο οποίος θα επαναφέρει σε χρήση τον όρο αλλοτρίωση, που θα γίνει ιδιαίτερα σημαίνων όρος αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, πρώτα με τους υπαρξιστές μαρξιστές Μερλώ-Ποντύ και Σαρτρ, και στη συνέχεια με τους φροϋδομαρξιστές Μαρκούζε και Φρομ. Ο νεομαρξισμός γενικότερα θα δώσει εντελώς ξεχωριστή σημασία στην έννοια της αλλοτρίωσης, βασισμένος στα νεανικά κείμενα του Μαρξ και ειδικότερα στα *Οικονομικοφιλοσοφικά χειρόγραφα του 1844*. Και ο Ανρί Λεφέβρ θα γίνει, κατά κάποιον τρόπο, ειδικός στη μελέτη της μαρξιστικής εκδοχής της αλλοτρίωσης, που όπως ήδη καταλάβαμε δεν είναι όρος ειδικά μαρξιστικός.

Με την αλλοτρίωση θα ασχοληθούν και πολλοί χριστιανοί θεολόγοι. Αλλά και φιλόσοφοι του μεγέθους ενός Χάιντεγκερ ή ενός Γιάσπερς. Καμιά φιλοσοφική έννοια δεν υπήρξε τόσο δημοφιλής και δεν προκάλεσε τόσες συζητήσεις, κυρίως στις δεκαετίες του '50 και του '60, τον καιρό που το έργο του Φραντς Κάφκα (1883-1924) βρίσκει ετεροχρονισμένα μια εξαιρετικά θερμή διεθνή υποδοχή από ένα κοινό που νιώθει αλλοτριωμένο και γι' αυτό ίσως δεν δυσκολεύεται να διαβάσει τα «ξερά» και ελάχιστα ελκυστικά από υφολογικής απόψεως πεζογραφήματα σαν τη *Δίκη*, τον *Πύργο* και τη *Μεταμόρφωση*, έργα μιας απαραγμένης ιδιοφυΐας, που αναφέρονται αλληγορικά σε καταστάσεις ολικά αλλοτριωμένες με έναν εντελώς συναρπαστικό τρόπο. Όσο ασαφής, σκοτεινή και γενική είναι η έννοια της αλλοτρίωσης στις πολλές και ποικίλες φιλοσοφικές παραλλαγές της, πού ενδέχεται και να μπερδέψουν ένα ανεξοικείωτο με τη φιλοσοφική σκέψη αναγνώστη, άλλο τόσο σαφής και καθαρή γίνεται στο έργο του τσεχοεβραίου συγγραφέα, που θα γίνει ο λογοτέχνης-σύμβολο του 20ού αιώνα.

Στο φιλοσοφικό σύστημα του Χέγκελ η αλλοτρίωση έχει, κατ' αρχάς, έναν θετικό χαρακτήρα. Το εγκλωβισμένο στην ανθρώπινη προσωπικότητα Παγκόσμιο Πνεύμα βγαίνει προς τα έξω και καθώς αλλοτριώνεται, καθώς γίνεται κάτι διαφορετικό από το δημιουργό αποχτά αυτόνομη υπόσταση και έτσι υποστασιοποιημένο επανεντάσσεται στο Παγκόσμιο Πνεύμα. Τέτοια ακριβώς είναι τα έργα τέχνης στην *Αισθητική* του Χέγκελ: υποστασιοποιημένες αλλοτριώσεις της συνείδησης του δημιουργού.

Ωστόσο, στη *Φαινομενολογία του Πνεύματος* βρίσκουμε και μια δεύτερη και σημαντικότερη προσέγγιση της έννοιας της αλλοτρίωσης, μη αισθητική, υπαρξιακή και ιστορική, σαν αυτή με την οποία θα γίνει

ευρύτερα γνωστός ο αρχαίος όρος που ξέθαψε ο Χέγκελ. Οι πολιτιστικές αξίες και οι θεσμοί δεν γίνονται πλέον αντιληπτοί σαν υποκείμενοι στο συνειδητό έλεγχο του ανθρώπου, ο άνθρωπος δεν τα βιώνει σαν κάτι το δικό του, που τον αφορά προσωπικά. Αντιλαμβάνεται τις πολιτιστικές αξίες και τους θεσμούς σαν κάτι που το έφτιαξαν κάποιοι κάποτε, ερήμην του. Το έθιμο και η παράδοση, η ρουτίνα και η τυποποίηση κάνουν το σκεπτόμενο Πνεύμα να εκπίπτει και να αποσυντίθεται. Σε μια τέτοια κατάσταση ευρισκόμενο, το Πνεύμα δεν αναγνωρίζει τον εαυτό του κι αυτό είναι το μεγαλύτερο δυστύχημα που μπορεί να συμβεί στο Παγκόσμιο Πνεύμα, που είναι υποχρεωμένο να κατεβαίνει πολύ χαμηλά προκειμένου να δημιουργεί και να συντηρεί την ύλη. Σε μια τέτοια περίπτωση το Παγκόσμιο Πνεύμα αλλοτριώνεται, γίνεται ξένο προς τον εαυτό του.

Στην ανθρωπολογική φιλοσοφία του Λούντβιχ Φόιερμπαχ, η χεγκελιανή έννοια της αλλοτρίωσης θα πάρει μια πολύ συγκεκριμένη μορφή. Η κυριότερη παραλλαγή αλλοτρίωσης, η θρησκευτική, κατά τον Φόιερμπαχ πηγάζει από την τάση που έχει ο άνθρωπος να προσωποποιεί στο πρόσωπο του Θεού, χωρίς να το καταλαβαίνει αφού δεν το κάνει ενσυνείδητα, τα πιο σπουδαία από τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά. Την αγάπη, την καλοσύνη, την εξυπνάδα, τη δημιουργικότητα, το αίσθημα της δικαιοσύνης, τον αλτρουισμό και πολλά άλλα. Αφού αθροίσει και αντικειμενικοποιήσει αυτές τις ανθρώπινες αρετές στο πρόσωπο του Θεού, ο άνθρωπος κάθεται και τον λατρεύει. Στην πραγματικότητα, όμως, λατρεύει τον καλύτερο εαυτό του, τον άνθρωπο που θα επιθυμούσε να είναι αν συγκέντρωνε όλες τις αρετές, όλα όσα κάνουν τον άνθρωπο ένα τέλειο ον. Επειδή, όμως, ο άνθρωπος ποτέ δεν θα γίνει τέλειος θαυμάζει και λατρεύει το τέλειο συνοπτικό είδωλό του, το Θεό. Ο Θεός, λοιπόν, κατά τον Φόιερμπαχ, κατάγεται από τον αλλοτριωμένο άνθρωπο, προκύπτει με μετασχηματισμό κάτι που είναι ανθρώπινο σε κάτι άλλο που βρίσκεται πέρα από τον άνθρωπο και ονομάζεται Θεός. Μ' άλλα λόγια, στον Φόιερμπαχ η θεότητα δεν έχει καθόλου αρνητικό νόημα, όπως σε άλλους άθεους. Ωστόσο, θα καταταχθεί και αυτός ο φιλόσοφος στους άθεους και μάλιστα σε μια από τις πρώτες θέσεις.

Ο Μαρξ στα νεανικά του κείμενα υιοθετεί το χεγκελιανό όρο αλλοτρίωση, μόνο που τον ευρύνει πολύ για να χωρέσουν και τα κοινωνικά φαινόμενα εκτός από τα υπαρξιακά και τα ψυχολογικά. Για τον Μαρξ η πιο απόλυτη μορφή αλλοτρίωσης είναι η καπιταλιστική κοινωνία. Με τη μεσολάβηση του εμπορεύματος, που απομονώνει τον παραγωγό από τον καταναλωτή και κάνει τη σχέση ανάμεσά τους εντελώς απρόσωπη, η αλλοτρίωση παίρνει επικίνδυνες μορφές, σαν αυτές που θα περιγράψει ο

Τσάρλι Τσάπλιν στους *Μοντέρνους καιρούς*. Στον καπιταλισμό οι άνθρωποι δεν είναι πρόσωπα, είναι γρανάζια σε μια κολοσσιαία μηχανή, που ούτε να την ελέγξουν μπορούν ούτε να καταλάβουν είναι σε θέση σε τι ακριβώς θα χρησιμεύσει αυτό που φτιάχνουν με τόσο κόπο. Και βέβαια, δεν θα έχουν ποτέ προσωπική επαφή με τον καταναλωτή ή το χρήστη, όπως ο παλιός τεχνίτης, που χαίρεται και καμαρώνει για την καλή δουλειά και με χαρά εισπράττει την επιδοκιμασία του χρήστη, που τον κάνει να νιώθει κοινωνικά χρήσιμος.

Στο επιστημονικό του έργο ο Μαρξ ελάχιστα χρησιμοποιεί πλέον τη λέξη αλλοτρίωση, που τόσο συχνά χρησιμοποιούσε στα νεανικά, φιλοσοφικά του κείμενα. Αντ' αυτής τώρα χρησιμοποιεί τον όρο «καταμερισμός εργασίας» περίπου σαν συνώνυμο της αλλοτρίωσης. Πράγματι, ο καταμερισμός της εργασίας, τεμαχίζοντας τη δουλειά και μοιράζοντάς την σε πολλούς απομακρύνει τον εργαζόμενο από το τελικό προϊόν. Όμως εδώ η έννοια αλλοτρίωση περιορίζει την εμβέλειά της στο χώρο εργασίας και γίνεται κατά κάποιον τρόπο οικονομική. Τώρα, «είμαι αλλοτριωμένος» σημαίνει είμαι αποκομμένος από το προϊόν της εργασίας μου, δεν το ελέγχω, είμαι ξένος προς αυτό και όχι είμαι ξένος από τον ίδιο τον εαυτό μου. Εφόσον τώρα ο Μαρξ μιλάει σαν επιστήμονας και όχι σαν φιλόσοφος, όπως παλιότερα, δεν μπορεί παρά να μιλάει έτσι. Ωστόσο, τούτη η επιστημονική χρήση της έννοιας αλλοτρίωση θα βολέψει πολύ τους γραφειοκράτες του κόμματος, που δεν θα ήθελαν να χαρακτηρίζονται αλλοτριωμένοι οι άνθρωποι που ζουν και «ευτυχούν» υπό «σοσιαλιστικό» καθεστώς.

12. Οι κριτικοί του μαρξισμού

Για κείνους που αποδέχονται τις αρχές του μαρξισμού και δεν είναι ούτε οικονομολόγοι, ούτε κοινωνιολόγοι, ούτε ιστορικοί ώστε να μπορούν να έχουν μια επιστημονικά έγκυρη άποψη για την αξία του, ο μαρξισμός είναι ιδεολογία. Ιδεολογία είναι επίσης και ο αντιμαρξισμός εκείνων που δεν είναι ούτε οικονομολόγοι, ούτε κοινωνιολόγοι, ούτε ιστορικοί, ώστε να μπορούν να έχουν μια επιστημονικά έγκυρη άποψη για την απαξία του.

Η ιδεολογία είναι μια άκρως συνοπτική και περιληπτική μορφή ηθικής, πολιτικής ή κοινωνικής φιλοσοφίας με χαρακτήρα είτε μόνο θεωρητικό, είτε θεωρητικό και πρακτικό ταυτόχρονα. Για πολλούς εί-

ναι επίσης μια γενική και αφηρημένη αρχή πολιτικού, ηθικού ή κοινωνικού χαρακτήρα, που μπορεί κανείς να την υπηρετεί με αφοσίωση, με αυταπάρνηση και, κυρίως, με πλήρη ανιδιοτέλεια. Οι ιδεολόγοι είναι πάντα συμπαθείς, οποιαδήποτε κι αν είναι η ιδεολογία τους. Βέβαια, μπορούν να συγκρουστούν επί ιδεολογικού επιπέδου με αντιφρονούντες ιδεολόγους, αλλά δεν θα ήταν δυνατό να αλληλοεξοντωθούν, όπως οι φανατικοί.

Ο συνδυασμός άγνοιας, φανατισμού και επιπολαιότητας οδηγεί την ιδεολογία στο ιδεολόγημα. Έτσι λέγεται η ιδεολογία που αστόχως και ανοήτως παίρνει τη θέση δόγματος και συνεπώς δεν είναι η φυσιολογική κατάληξη μιας διασκεπτικής και ερευνητικής διαδικασίας. Το ιδεολόγημα, με τη σειρά του, εύκολα καταντά ιδεοληψία, έμμονη ιδέα ψυχολογικού και όχι νοητικού χαρακτήρα, όπως η ιδεολογία. Και τότε η σύγκρουση ανάμεσα σε δυο διαφορετικές ιδεολογίες, που διά των ιδεολογημάτων εξέπεσαν σε ιδεοληψίες, μπορεί να είναι καταστροφική.

Κανείς δεν μπορεί να παρακάμψει τα δόγματα, στις ποικίλες παραλλαγές τους, διότι είναι η αναγκαία συνέπεια της κίνησης της διασκεπτικής διαδικασίας προς την αφαίρεση, προς τη γενίκευση, και εν τέλει προς τη θεωρία, που στην κυριολεξία σημαίνει κοίταγμα από πάνω και από μια κάποια απόσταση, ώστε να αντιλαμβανόμαστε καλύτερα τα γενικά χαρακτηριστικά των φαινομένων ή των καταστάσεων. Βέβαια, τα γενικά χαρακτηριστικά δεν έχουν την απλότητα και τη σαφήνεια των συγκεκριμένων κι αυτό δημιουργεί προβλήματα στον παρατηρητή εκείνον που έχει την απαίτηση να επισημαίνει σαφώς εγγεγραμμένο το μερικό μέσα στο γενικό, σαν το γενικό να ήταν το άθροισμα των μερικών ή ένας καθρέφτης που ανακλά όλα τα μερικά.

Αυτός ο αφελής θετικισμός συχνά παρακάμπτει το μόρφωμα. Έτσι λέμε στις κοινωνικές επιστήμες κάτι που βρίσκεται ακόμα υπό διαμόρφωση, που δεν έχει πάρει ακόμα την τελική του μορφή και που είναι πιθανό να μην την πάρει ποτέ. Οι λεγόμενοι «περιθωριακοί», για παράδειγμα, είναι ένα κοινωνικό μόρφωμα. Δεν ξέρουμε αν διαμορφωθούν κάποτε σε αυτόνομη τάξη, αν θα εξαφανιστούν εντελώς, ή αν ενταχθούν στην εργατική ή την αστική τάξη, όταν εκλείψουν, αν εκλείψουν, οι λόγοι που τους κρατούν τώρα στο κοινωνικό περιθώριο.

Υπάρχουν πολλά και ποικίλα δόγματα, φιλοσοφικά, θρησκευτικά, πολιτικά, επιστημονικά, στρατιωτικά. Και, βέβαια, δεν είναι όλα μεταφυσικά βεβαρημένα. Ωστόσο, τα πάσης φύσεως δόγματα έχουν κάτι το σκληρό και δύσκαμπτο, πράγμα αναγκαίο προκειμένου το δόγμα να παραμείνει η θεμελιώδης αρχή, που κρατάει κάτι από το μητρικό ρήμα δοκώ (νομίζω, πρεσβεύω). Κι αυτό συχνά οδηγεί τους φανατικά προσκολλημένους

στο δόγμα σε μια συμπεριφορά «κατά το δοκούν». Πάντως, ο φανατικός δεν πρέπει να συγχέεται με το δογματικό. Ο δογματικός δεν είναι κατ' ανάγκην φανατικός. Ο δογματικός χριστιανός, για παράδειγμα, δεν μπορεί παρά να σέβεται τα δόγματα της θρησκείας του. Ο φανατικός χριστιανός, όμως, απλώς πιστεύει πως υπηρετεί το δόγμα ενώ στην πραγματικότητα υπηρετεί μόνο την άγνοια ή την ψυχική του ανωμαλία.

Λέμε πως ο μαρξισμός δεν είναι δόγμα, σύνολο άκαμπτων ή δύσκαμπτων αρχών, αλλά έννοια εξόχως διαλεκτική, συνεχώς προσαρμοζόμενη στις εκάστοτε εμφανιζόμενες συνθήκες, πράγμα που τον κάνει να είναι μια εύκαμπτη μέθοδος προσέγγισης και ερμηνείας των κοινωνικοϊστορικών γεγονότων. Όμως, κατά πόσο θα ήταν δυνατό να ισχύει αυτό στην πράξη, αφού όλοι ξέρουμε τον καταστροφικό ρόλο που έπαιξε ο γραφειοκρατικός κομμουνιστικός δογματισμός;

Αν και η επαγγελλόμενη από το μαρξισμό αταξική κοινωνία του αορίστου μέλλοντος δεν είναι ένα αξίωμα, μια θεμελιώδης αφετηριακή για τη θεωρία αρχή που δεν χρειάζεται απόδειξη, αλλά αίτημα, θεώρημα, υπόθεση δυνάμενη να αποδειχτεί με την κλασική επιστημονική μέθοδο της δοκιμής και του λάθους, εντούτοις είναι πολλοί αυτοί που αντιμετωπίζουν το μαρξισμό σαν ένα άθροισμα αξιωμάτων και δογμάτων, που οφείλει κανείς να τα τηρεί πιο προσεχτικά απ' ό,τι ο χριστιανός τα δικά του αξιώματα και δόγματα. Αν ο χριστιανός δεν τα τηρήσει πηγαίνει στην κόλαση. Δηλαδή, δεν πηγαίνει πουθενά. Αν ο μαρξιστής δεν τα τηρήσει πηγαίνει στα γκουλάγκ ή στον τάφο. Και στην καλύτερη περίπτωση πετιέται στο περιθώριο.

Δεν θα ασχοληθούμε εδώ με την κριτική που ασκήθηκε στην πολιτική των κομουνιστικών κομμάτων ή καθεστώτων, γιατί αυτό είναι κάτι διαφορετικό από την κριτική σε θεωρητικό επίπεδο, που θα μπορούσε να ασκήσει κανείς στο μαρξισμό καθεαυτόν και πέρα από τις θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις του στην κομουνιστική πρακτική.

Ο σοβαρότερος κριτής αλλά όχι και κριτικός του μαρξισμού είναι ο Μαξ Βέμπερ (1864-1920) που, ωστόσο, δεν ασχολήθηκε ποτέ συστηματικά με το μαρξισμό ώστε να μπορούμε να τον χαρακτηρίσουμε κριτικό του μαρξισμού. Όμως, η κοινωνιολογική θεωρία του θα δημιουργήσει τελικά τη μόνη καλά συγκροτημένη άποψη, που θα μπορούσε να αντιπαραταχθεί με αξιώσεις στο μαρξισμό. Ο βεμπερισμός, πάντως, δεν είναι το αντίθετο του μαρξισμού· είναι μια άλλη μέθοδος προσέγγισης των κοινωνικών γεγονότων, εξαιρετικά ενδιαφέρουσα όσον αφορά την εφαρμογή της στην ερμηνεία της γέννησης του καπιταλισμού. (Εδώ στην Ελλάδα, τα βιβλία του βεμπεριανού κοινωνιολόγου Βασίλη Φίλια μπορούν να σας φανούν πολύ χρήσιμα).

Κύριος στόχος μελέτης και έρευνας για το βεμπεριομό, όπως και για το μαρξισμό, είναι ο καπιταλισμός. Μόνο που ο Μαξ Βέμπερ, θεωρώντας τον εαυτό του αυστηρό επιστήμονα και όχι φιλόσοφο ή ηθικολόγο, αποφεύγει συστηματικά τις οποιεσδήποτε αξιολογικές κρίσεις για τον καπιταλισμό περιοριζόμενος σε περιγραφές, καταγραφές και επιστημονικές εκτιμήσεις. Είναι πολύ σχολαστικός αυτός ο αυστηρός μεν αλλά ιδιοφυής γερμανός επιστήμονας, που επεχείρησε να δώσει στην κοινωνιολογία κάτι από το κύρος των θετικών επιστημών. Και μάλλον το πέτυχε ώς το βαθμό τουλάχιστον που η κοινωνιολογία θα ήταν δυνατό να είναι μια αυστηρή επιστήμη, σαν την πολιτική οικονομία. Στον Μαρξ η κοινωνιολογία και η πολιτική οικονομία δεν ξεχωρίζουν. Ούτε στον Βέμπερ ξεχωρίζουν εντελώς. Μόνο που ανάμεσά τους παρεμβάλλεται η αυστηρή προτεσταντική ηθική, που ελέγχει και επικαθορίζει την καπιταλιστική οικονομία σαν βασικός παράγοντας της ανάπτυξής της.

Ο Βέμπερ δεν θεωρεί τον Μαρξ επιστήμονα, αλλά φιλόσοφο και ηθικολόγο. Συνεπώς, κατά τον Βέμπερ, ο Μαρξ δεν μπορεί να ισχυρίζεται ότι ανακάλυψε τους αντικειμενικούς και άρα επιστημονικούς νόμους κίνησης της ιστορίας. Αυτό σημαίνει πως ο μαρξισμός δεν μπορεί να προβάλλει επιστημονικές αξιώσεις και να διεκδικεί επιστημονικό κύρος. Ο μαρξισμός, ωστόσο, λέει ο Βέμπερ, θα μπορούσε να είναι μια ιδεολογία χρήσιμη όταν συγκρίνουμε μ' αυτήν υπαρκτά και όχι ιδεατά κοινωνικά φαινόμενα, σαν την αταξική κοινωνία, που είναι αδύνατο να γίνει αντικείμενο μελέτης της κοινωνιολογίας ακριβώς γιατί δεν είναι υπαρκτή σήμερα. Άλλωστε, αυτή είναι η βεμπεριανή μέθοδος: μια χρησιμοποίηση των ιδεολογιών, νοούμενων σαν εργαλείων, στην έρευνα πραγματικών κοινωνικών γεγονότων, που μόνο αυτά ενδιαφέρουν τον επιστήμονα Βέμπερ, που δεν τα πηγαίνει καθόλου καλά με τη φιλοσοφία.

Προκειμένου να εξηγήσει την εμφάνιση και ανάπτυξη του καπιταλισμού ο Βέμπερ καταφεύγει στη θρησκειολογία, ειδικότερα στη χριστιανική ηθική, ακόμα πιο ειδικά στον προτεσταντισμό και εντελώς ιδιαίτερα στον καλβινισμό. Στο περιλάλητο σύγγραμμά του *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού* ο Μαξ Βέμπερ θα προσπαθήσει να δείξει πως ο καπιταλισμός οφείλει την ανάπτυξή του στην αντίφαση που δημιουργεί η αντιμετώπιση από τον προτεσταντισμό της εργασίας σαν απόλυτης αξίας και η αξίωσή του για μια ζωή ασκητικής λιτότητας. Να δουλεύεις πολύ, αλλά να καταναλώνεις λίγα. Γιατί να δουλεύεις πολύ όταν δεν καταναλώνεις πολλά; Διότι οφείλεις να αντιμετωπίζεις την εργασία σαν «δώρο Θεού». Και την αποταμίευση σαν «χαρά Θεού». Σε μια τέτοια περίπτωση μιμείσαι το Θεό που «εργάζεται» αδιάκοπα επιτηρώντας την καλή λειτουργία του κόσμου που δη-

μιουργησε με τροπο ακρως οικονομικο και χωρις να κανει σπαταλη στα υλικά. Τέτοια και άλλα ανάλογα χαζά έλεγε ο Καλβίνος, ο δημιουργός της παραλλαγής του προτεσταντισμού, που θα ονομαστεί πουριτανισμός. (Πουριτανός σημαίνει καθαρός. Εννοείται, ηθικά καθαρός. Ο πουριτανός μπορεί να κάνει απίθανες ανοησίες για να μη βρωμίσει ηθικά. Σημειώστε πως η ορθοδοξία δεν έχει στενή σχέση με τον προτεσταντισμό και κάθε ορθόδοξος πουριτανισμός είναι παρέκκλιση προς τον πολύ αυστηρό προτεσταντικό ηθικισμό, όπως λέγεται ο σεβασμός του γράμματος αλλά όχι πάντα και του πνεύματος της ηθικής).

Ο σκληρά εργαζόμενος και οικονόμος προτεστάντης πρώτα συσσωρεύει κεφάλαιο και αναπτύσσει τον καπιταλισμό και μετά δημιουργεί τράπεζες για να ακουμπήσει εκεί το κέρδος, που ήρθε σαν δώρο Θεού. Βέβαια, ολόκληρος ο χριστιανισμός και όχι μόνο ο προτεσταντισμός αντιμετωπίζει τον πλούτο σαν δώρο Θεού, αντιφάσκοντας με τον εαυτό του, δηλαδή με την ευαγγελική παραβολή που αναφέρεται στη σχέση του πλούσιου, της βελόνας και της καμήλας. Όμως ο προτεσταντισμός δεν μιλάει για τον πλούτο ειδικά, μιλάει γενικότερα για την αξία και τη σημασία που έχει για τη σωτηρία της ψυχής η θεάρεστη εργασία, που μπορεί να οδηγήσει μπορεί και να μην οδηγήσει στον πλουτισμό. Αυτό, κατά τον Βέμπερ, σημαίνει πως στην αναγκαία για την ανάπτυξη του καπιταλισμού συσσώρευση του Κεφαλαίου συμβάλλουν όλοι οι προτεστάντες, πλούσιοι και λιγότερο πλούσιοι, καθώς και οι προτεσταντίζοντες χριστιανοί των άλλων χριστιανικών δογμάτων. Σημειώστε πως ο χριστιανισμός γενικά έχει την τάση να κινείται προς τον προτεσταντισμό. Εδώ σε μας οι θεολογικές οργανώσεις «Ζωή», «Σωτήρ» και οι ανάλογες άλλες παρεκκλίνουν σαφέστατα προς τον προτεσταντισμό. Δεν είναι τυχαίο που οι οργανώσεις αυτές γνώρισαν μια εντυπωσιακή ανάπτυξη την εποχή που ο υπανάπτυκτος ελληνικός καπιταλισμός «αξιοποιούσε» κλεπτικά τα κεφάλαια του Σχεδίου Μάρσαλ.

Είναι αλήθεια πως ο προτεσταντισμός έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του καπιταλισμού. Αλλά, σίγουρα, δεν είναι το άκρως αντιδραστικό ιδανικό της λιτότητας, το οποίο πάντως βοηθάει τις τράπεζες να διοχετεύουν τις αποταμιεύσεις στην παραγωγή, αυτό που κυρίως συνετέλεσε στην ανάπτυξη και την εδραίωση του καπιταλισμού. Βέβαια, ο Μαξ Βέμπερ δεν ισχυρίζεται πως οι προτεστάντες δεν έχουν κατά νου παρά μόνο την ανάπτυξη του καπιταλισμού· ισχυρίζεται πως, καθώς έχουν αδιάκοπα στο νου τους τη σωτηρία της ψυχής τους διά της ασκητικής αποχής από τις απολαύσεις εν γένει, συντελούν χωρίς να το καταλαβαίνουν στην ανάπτυξη του καπιταλισμού.

Όμως, το ασκητικό ιδανικό δεν είναι ούτε αποκλειστικά χριστιανι-

κό, ούτε ειδικά προτεσταντικό. Και, σίγουρα, δεν εργαζόμαστε με αποκλειστικό σκοπό να απομακρύνουμε από κοντά μας το σατανά με την κούραση, αν και ο σκληρά εργαζόμενος δεν έχει διάθεση για τίποτα το ηδονικό και ευχάριστο και κυρίως για έρωτα. Έχει διάθεση μόνο για ύπνο. Όπως και να 'ναι, πάντως, η αποταμίευση παίζει το ρόλο της στην ανάπτυξη του καπιταλισμού. Αν δεν τον έπαιζε, δεν θα το έπαιζαν προτεστάντες εκείνοι οι ανόητοι ορθόδοξοι που βάζουν τους μαθητές να γράφουν εκθέσεις για τα καλά της αποταμίευσης.

Ο Εβραίος από τη Βιέννη Σίγκμουντ Φρόυντ (1856-1939) θα είχε κάθε λόγο να είναι ικανοποιημένος, αν όχι από τον κλασικό μαρξισμό, τουλάχιστον από το νεομαρξισμό. Σε ένα κείμενο του 1933 ο Φρόυντ θα μιλήσει με επιφυλακτικότητα αλλά και με συμπάθεια για το μαρξισμό, αν και δηλώνει πως δεν τον γνωρίζει. Γνωρίζει, όμως, την εντύπωση που προκάλεσε το συνταίριασμα από τη νεομαρξιστική Σχολή της Φρανκφούρτης της «εξωτερικής» επανάστασης του Μαρξ και της «εσωτερικής» του Φρόυντ. Και μάλλον θα τον κολάκεψε το ζωηρό ενδιαφέρον που έδειχναν για το φροϋδισμό οι στοχαστές της Σχολής της Φρανκφούρτης. Ο δημιουργός της ψυχανάλυσης και εξερευνητής του υποσυνειδήτου, ούτε καν να φανταστεί θα ήταν δυνατό πως θα βρει συμμάχους ανάμεσα στους μαρξιστές. Οι πονηριές του υποσυνειδήτου, που ο Φρόυντ το είχε βρει πλακωμένο κάτω από το βάρος της συνείδησης, τον είχαν εμπλέξει χωρίς να το επιδιώξει σε μια φαινομενικά άσχετη με τη δική του υπόθεση.

Το πιο πιθανό, όμως, είναι πως η μη αποδοχή του μαρξισμού από τη μεριά του Φρόυντ να οφείλεται μάλλον στο ότι δεν ένιωσε και τόσο άνετα όταν διαπίστωσε πως η libido, με τους φροϋδομαρξιστές τείνει να χάσει την απόλυτη κυριαρχία της σαν παράγοντας καθοριστικός της ανάπτυξης του πολιτισμού. Τώρα, με τους φροϋδομαρξιστές, η libido βγαίνει έξω από το χώρο του υποσυνειδήτου, που έτσι κι αλλιώς είναι μια περιοχή που την ελέγχει απολύτως ο Φρόυντ. Για τους νεομαρξιστές, οι ενέργειες του υποσυνειδήτου, όπως κι αυτές της συνείδησης που βρίσκεται πάνω του και το ταπώνει για να μη βγαίνει έξω η βρώμα, ανήκουν στην περιοχή του εποικοδομήματος, που ο Φρόυντ δεν το γνώριζε και τόσο καλά.

Στο έργο του *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας* ο Φρόυντ κάνει ένα άκρως εντυπωσιακό άνοιγμα πολύ πέρα από την περιοχή του ανθρώπινου ψυχισμού, στην περιοχή του ανθρώπινου πολιτισμού. Τώρα η ψυχανάλυση τείνει να γίνει κοσμοθεωρία. Τώρα η libido, μια διάχυτη μορφή σεξουαλικότητας, μια αστείρευτη πηγή ηδονής που εμφανίζεται στη βρεφική ηλικία και συνοδεύει τον άνθρωπο μέχρι το τέλος της ζωής του, γίνεται βασική παράμετρος της ανάπτυξης του πολιτισμού. Στο

φροϋδισμό η ανηδονική «αρχή της πραγματικότητας» λειτουργεί σε βάρος της «αρχής της ηδονής». Κι αυτό σημαίνει πως κάθε τι το σπουδαίο που έγινε στη μακρά ιστορία του πολιτισμού έγινε σε βάρος της libido· και με κατανάλωση μεγάλων ποσοτήτων libido, που τρέφει και συντηρεί τον πολιτισμό.

Ο Φρόυντ είναι ένας βαθύτατα συντηρητικός άνθρωπος, που μόνο οι αδαείς θα μπορούσαν να τον χαρακτηρίσουν «πανσεξουαλιστή». Μπορεί να αντιμετωπίζει τη σεξουαλικότητα σαν το θεμέλιο του ανθρώπινου ψυχισμού, όμως αυτό δεν σημαίνει πως μας προτείνει να κάνουμε το «πήδημα» σκοπό της ζωής μας και ιδανικό. Εντελώς το αντίθετο, η libido που δεν ξοδεύεται απερίσκεπτα στο κρεβάτι, μπορεί να γίνει ποίημα, τραγούδι, επιστήμη, φιλοσοφία, μεταφυσική, τα πάντα. Αυτή φτιάχνει τον Άγιο, αυτή και το σεξουαλικό δολοφόνο. Ο πολιτισμός, λοιπόν, είναι πηγή δυστυχίας διότι ενεργεί πάντα σε βάρος της προσωπικής ηδονής καταναλώνοντας libido για να υπάρχει και να αναπτύσσεται κι έτσι πρέπει να γίνεται, κατά τον Φρόυντ, αν θέλουμε να συνεχίσει να υπάρχει πολιτισμός, που στο φροϋδισμό νοείται σαν μεταστοιχειωμένη libido.

Αν σε κάποιους πολύ πιο συντηρητικούς από τον Φρόυντ δεν αρέσει ο εξέχων ρόλος που δίνει ο δημιουργός της ψυχανάλυσης στη σεξουαλικότητα και την ηδονή, είναι δικό τους πρόβλημα, που σχετίζεται με τη δική τους ανικανότητα να λύσουν τα προσωπικά τους σεξουαλικά προβλήματα, που τα ανάγουν σε προβλήματα μείζονος σημασίας ίσως πολύ περισσότερο απ' ό,τι ο Φρόυντ.

Το φροϋδισμό θα τον αποδεσμεύσουν από τη συντηρητική του αγκύλωση οι στοχαστές της Σχολής της Φρανκφούρτης και ειδικότερα οι φροϋδομαρξιστές. Πράγματι, ο πολιτισμός είναι πηγή δυστυχίας. Αλλά ποιος πολιτισμός; Ο ανηδονικός, αυτός που προκύπτει από μια εργασία που δεν είναι χαρά και που έχει σχέση μάλλον με την επιβίωση παρά με τη ζωή. Δεν ζούμε για να δουλεύουμε, δουλεύουμε για να ζούμε. Και η ζωή είναι ηδονή. Το άρωμα του λουλουδιού προσφέρει ηδονή. Το ηλιοβασίλεμα προσφέρει ηδονή. Η θάλασσα προσφέρει ηδονή. Ο περίπατος στο δάσος προσφέρει ηδονή. Η ποίηση προσφέρει ηδονή. Η μουσική προσφέρει ηδονή. Η ζωγραφική προσφέρει ηδονή. Το θέατρο και ο κινηματογράφος προσφέρουν ηδονή. Τόσο η φύση σ' όλες της τις εκφάνσεις όσο και η Τέχνη σ' όλες της τις παραλλαγές είναι πηγές ηδονής. Και, βέβαια, δύσκολα βρίσκεις πηγές ηδονής σε έναν εργασιακό χώρο που δεν σε ικανοποιεί. Ο ανοργασμικός έρωτας και η «ανοργασμική» εργασία είναι καταστάσεις ομόλογες.

Εμείς οι προοδευτικοί άνθρωποι ποτέ δεν θα ξοφλήσουμε τα χρέη μας

στο συντηρητικό Φρόυντ. Μας έμαθε να ψάχνουμε στη σωστή μεριά για τις προσωπικές εστίες της ατομικής δυστυχίας. Δεν έχει καμιά σημασία που ο Φρόυντ απέρριπτε τον Μαρξ, τουλάχιστον κατά το μισό. Η επιμονή του Μαρξ στην οικονομική βάση μπορεί να εξηγεί πολλά, δεν εξηγεί όμως τα βασικά, λέει ο Φρόυντ. Πώς γίνεται, για παράδειγμα, διαφορετικοί λαοί, φυλές και άτομα να συμπεριφέρονται με διαφορετικό τρόπο όταν ζουν κάτω από τις ίδιες οικονομικές συνθήκες;

Δυστυχώς, ο Φρόυντ δεν κατάλαβε πως ο Μαρξ ασχολείται κατά προτεραιότητα με τα συλλογικά και τα κοινωνικά προβλήματα με μοναδική πρόθεση την εν καιρώ δημιουργία συνθηκών κατάλληλων για την πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας. Όμως, ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας δεν σημαίνει πορεία προς την αγιότητα, όπως στο χριστιανισμό. Σημαίνει να είσαι αυτός που μπορείς να γίνεις αν λείψουν οι δυσμενείς για την ανάπτυξή σου κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Αν δεν «φτάνεις», δεν θα γίνεις. Συνεπώς, και πάλι θα είσαι αυτός που μπορείς να γίνεις, όταν οι ευνοϊκές κοινωνικές συνθήκες δείξουν πως δεν μπορείς να γίνεις αυτό που φαντάζεσαι πως θα μπορούσες να γίνεις, αλλά η «καταραμένη κοινωνία», κ.τ.λ. Τα άλλοθι που χρησιμοποιούν οι ανίκανοι και οι ατάλαντοι πρέπει να λείψουν κάποτε. Η εξάλειψη της οικονομικής ανισότητας αναδεικνύει τη φυσική ανισότητα, τουλάχιστον στην περιοχή που καταλαμβάνει ο σκληρός της πυρήνας, που δεν είναι δεκτικός βελτιώσεων με τη βοήθεια της κοινωνίας κι αυτό ακριβώς είναι που ενοχλεί τόσο τους εξισωτιστές αριστερούς, που αντιλαμβάνονται την ισότητα σαν ισοπέδωση, όσο και τους άλλους που μόνο στα θολά μπορούν να ψαρεύουν.

Ο Γιόζεφ Σουμπέτερ (1883-1950), αμερικανός οικονομολόγος και κοινωνιολόγος που καταγόταν από τη Μοραβία, αν και δεν ήταν μαρξιστής ποτέ δεν έκρυψε το θαυμασμό του για τον Μαρξ. Ο Σουμπέτερ απορρίπτει μεν το μαρξισμό σαν ένα ενιαίο και αύταρκες κοινωνικοοικονομικό και ιστορικό σύστημα, αλλά αυτό δεν τον εμποδίζει να χρησιμοποιεί μαρξιστικές έννοιες και όρους στις έρευνές του για τον καπιταλισμό, του οποίου είναι ένας από τους περισσότερο οξυδερκείς μελετητές. Αυτός, άλλωστε, έβγαλε από την «παρανομία» τον όρο του Μαρξ καπιταλισμός (κεφαλαιοκρατία), που με μεγάλη δυσκολία υιοθετήθηκε από τους αστούς οικονομολόγους και κοινωνικούς επιστήμονες. Προτιμούσαν, και εν πολλοίς προτιμούν ακόμα, τον όρο «ελεύθερη οικονομία».

Ο Σουμπέτερ θεωρεί το *Κεφάλαιο* έργο μεγαλοφυούς επιστήμονα, χρήσιμο όχι μόνο στους μαρξιστές αλλά και στους οπαδούς και τους θεωρητικούς της ελεύθερης οικονομίας. Το *Κεφάλαιο*, όπως ξέρουμε, πριν απ' το κάθε τι είναι μια αυστηρά επιστημονική μελέτη του τρόπου λει-

τουργίας του Κεφαλαίου και μια επιστημονικά τεκμηριωμένη κριτική του κοινωνικού συστήματος που στηρίζεται σ' αυτό, του καπιταλισμού. Και μόνο παρεμπιπτόντως αναφέρεται στην αταξική κοινωνία του μέλλοντος και τον κομουνισμό. Συνεπώς, κάθε σοβαρός οικονομικός επιστήμονας, άσχετα από τις κοινωνικοπολιτικές του πεποιθήσεις, έχει υποχρέωση να μελετήσει προσεχτικά το *Κεφάλαιο*.

Ωστόσο, ο Σουμπέτερ πιστεύει πως η σκέψη του Μαρξ είναι λιγάκι... συντηρητική! Ανάμεσα στην επανάσταση και την εξέλιξη ο Μαρξ διαλέγει την εξέλιξη, αφού πιστεύει στην έμφυτη λογική των πραγμάτων, λέει ο Σουμπέτερ. Ακόμα και η επανάσταση είναι μια κατάληξη της έμφυτης λογικής των πραγμάτων. Αλλά όταν πιστεύεις στη λογική των πραγμάτων είναι σαν να πιστεύεις σε δυνάμεις που βρίσκονται έξω από τον άνθρωπο, μέσα στην ιστορία, και που κινούνται μαζί με την ιστορία, όπως το Άγιο Πνεύμα που κινείται πέρα και πάνω από τον άνθρωπο και κανονίζει τα της μοίρας του γράφοντας την ιστορία αυτό, σε τελική ανάλυση, και όχι ο άνθρωπος.

Είναι προφανές πως ο Σουμπέτερ, που δεν πιστεύει στην έμφυτη λογική των πραγμάτων αλλά στη λογική του νοήμονος ανθρώπου, θεωρεί τον εαυτό του περισσότερο επαναστάτη από τον Μαρξ, αν και κινείται αυστηρά στα πλαίσια της καπιταλιστικής οικονομίας. Εντούτοις, θαυμάζει τον Μαρξ ακριβώς γιατί είναι συντηρητικός, όπως λέει. Τους συντηρητικούς τους παίρνει κανείς περισσότερο στα σοβαρά. Είναι προσεχτικοί, όπως ο Μαρξ, και δεν διακινδυνεύουν εύκολα την προσωπική τους τύχη καθώς και την τύχη του κόσμου. Συντηρούν τις κατακτήσεις άλλων επαναστατών που προηγήθηκαν και που αν δεν προηγούνταν δεν θα μπορούσαν να είναι συντηρητικοί, αφού δεν θα είχαν τι να συντηρήσουν.

Κατά τον Σουμπέτερ η επανάσταση και η συντήρηση σχηματίζουν διαλεκτικό δίπολο. Η επανάσταση παραδίδει τις κατακτήσεις της στους συντηρητικούς για να τις συντηρήσουν. Αλλά οι εξ αφελών συντηρητικοί δεν συνειδητοποιούν πάντα πως αυτά που θέλουν να διαφυλάξουν και να διασώσουν δεν είναι οι δικές τους κατακτήσεις. Σε τελική ανάλυση, ο Μαρξ για τον Σουμπέτερ δεν είναι ακριβώς συντηρητικός, αλλά ένας άψογος διαλεκτικός. Συντηρητικός και επαναστάτης ταυτόχρονα. Ξέρει πως αν δεν διαφυλαχτούν οι κατακτήσεις μιας επανάστασης είναι σαν να μην έγινε. Αν, λοιπόν, δεν προσέξουμε τον Μαρξ, μάλλον τους εαυτούς μας βλάπτουμε εμείς οι συντηρητικοί παρά εκείνον, λέει ο Σουμπέτερ.

Πολύ έγκαιρα και επίκαιρα, το 1945, που ο πόλεμος μόλις έχει τελειώσει και ο ψυχρός πόλεμος δεν έχει ακόμα ανάψει για τα καλά, θα κυκλοφορήσει το πιο γνωστό και δημοφιλές βιβλίο του Σουμπέτερ

υπό τον τίτλο *Καπιταλισμός, Σοσιαλισμός και Δημοκρατία*. Εδώ, ο εξαιρετικά τολμηρός αμερικανός επιστήμονας θα συμβουλεύσει τους καπιταλιστές να αναγνωρίσουν τα δάνεια που διαρκώς παίρνουν από το μαρξισμό, χωρίς καλά καλά να το συνειδητοποιούν. Και κάνουν πολύ καλά που παίρνουν δάνεια από το μαρξισμό διότι ο Μαρξ δεν ανήκει στους μαρξιστές κατ' αποκλειστικότητα, ανήκει στον κόσμο όλο, όπως όλοι οι μεγαλοφυείς. Το αναμφισβήτητο επιστημονικό κύρος αυτού του πολύ σπουδαίου αστού οικονομολόγου θα παίξει το ρόλο του στο να βγει από το επιστημονικό γκέτο της δυτικής πολιτικής οικονομίας το *Κεφάλαιο* και σαν επιστημονικό σύγγραμμα πλέον να πάρει τη θέση που του αξίζει δίπλα στα άλλα κλασικά έργα της επιστήμης που λέγεται πολιτική οικονομία.

Από το μαρξισμό ο Γιόζεφ Σουμπέτερ θα πάρει έμμεσα και θα προσαρμόσει στον καπιταλισμό την εξαιρετικά γόνιμη οικονομικά έννοια της καινοτομίας. Οι πάσης φύσεως καινοτομίες που εφαρμόζουν στις επιχειρήσεις τους, δίνουν τη δυνατότητα στους επιχειρηματίες να δημιουργούν μονοπωλιακές καταστάσεις. Που, ωστόσο, είναι πάντα προσωρινές. Όταν γενικευτεί η καινοτομία και πάψει να φέρνει κέρδη στους καινοτόμους, τα μονοπώλια που στηρίχτηκαν σ' αυτήν διαλύονται και νέα παίρνουν τη θέση τους, βασισμένα σε νέες καινοτομίες.

Οι καινοτομίες καθιστούν τους τεχνικούς και τους επιστήμονες βασικούς παράγοντες της οικονομίας. Ο εφευρέτης θα μπορούσε κάλλιστα να γίνει ένας χωρίς κεφάλαιο συνεταίρος του κεφαλαιούχου. Μάλιστα, θα ήταν δυνατό και να αυτονομηθεί από τον πάτρωνά του και εν καιρώ να τον παραμερίσει εντελώς. Αυτό σημαίνει, κατά τον Σουμπέτερ, πως στον σύγχρονο καπιταλισμό η ανθρώπινη δημιουργικότητα και η πνευματική δουλειά θα μπαίνουν συνεχώς και περισσότερο στην παραγωγή, με συνέπεια να διαφοροποιείται ολοένα και πιο πολύ ο παραδοσιακός ρόλος του παραδοσιακού καπιταλιστή, που δεν μπορεί πλέον να βασίζεται αποκλειστικά στο κεφάλαιο, στις οργανωτικές του ικανότητες και στην παρακράτηση της υπεραξίας της δουλειάς όσων εργάζονται γι' αυτόν. Σε πολλές περιπτώσεις, μάλιστα, η δημιουργικότητα του πνευματικά εργαζόμενου μπορεί να αντικαταστήσει σημαντικό μέρος του κεφαλαίου όταν κεφαλαιοποιείται η ίδια. Τη διαδικασία της άμεσης κεφαλαιοποίησης της πνευματικής εργασίας ο Μαρξ την παρέβλεψε. Στην εποχή του η οικονομική σημασία της πνευματικής εργασίας δεν ήταν σοβαρό πρόβλημα για σοβαρούς επιστήμονες. Η πνευματική εργασία τότε ανήκε κυρίως στο χώρο του εποικοδομήματος. Αλλά ο Σουμπέτερ μιλάει για την πνευματική εργασία που συναρτάται ευθέως με την οικονομική βάση, που μπορεί να γίνει Κεφάλαιο στην κυριολεξία.

Παρά την κεφαλαιοποίηση του πνεύματος και τη βοήθεια που δέχεται απ' αυτό το Κεφάλαιο, η συνεχώς και μεγαλύτερη συσσώρευση του Κεφαλαίου δεν είναι κάτι που ευνοεί το Κεφάλαιο μακροπρόθεσμα, λέει ο πάντα τολμηρός Σουμπέτερ. Οι γιγαντιαίες επιχειρήσεις δυσκολεύονται να πάρουν αποφάσεις ενώ η ορθολογική οργάνωση της παραγωγής δυσχεραίνεται μέσα σε όρια που δεν ελέγχονται εύκολα. Αυτό έχει σαν συνέπεια να δημιουργούνται κύκλοι, συνεχή σκαμπανεβάσματα στη λειτουργία μιας επιχείρησης. Η θεωρία των οικονομικών κύκλων του Σουμπέτερ θα παίξει βασικό ρόλο στην παραπέρα ανάπτυξη της αστικής πολιτικής οικονομίας. Στο εξής, δεν θα υπολογίζεται ευθύγραμμα η ανάπτυξη μιας επιχείρησης ή μιας οικονομίας γενικότερα και η συχνότητα εμφάνισης των καθοδικών τάσεων θα αντιμετωπίζεται σαν προάγγελος δεινών για την οικονομία.

Προκειμένου, λοιπόν, οι κεφαλαιούχοι, οι μέτοχοι των Ανωνύμων Εταιριών, να ξεπεράσουν τα πολλά και μεγάλα εμπόδια που δημιουργεί ο δυσλειτουργικός γιγαντισμός των επιχειρήσεών τους καταφεύγουν συνεχώς και περισσότερο στη βοήθεια των μάνατζερ (των διευθυντικών στελεχών), που χωρίς να διαθέτουν Κεφάλαιο ελέγχουν τις επιχειρήσεις και κάνουν τον κλασικό κεφαλαιούχο να αισθάνεται άσχημα.

Τελικά, ανάμεσα στον κλασικό κεφαλαιούχο και το μάνατζερ δημιουργείται μια αντιπαλότητα που συχνά εξελίσσεται σε εχθρότητα, έτσι ασαφή που γίνονται τα πράματα στο μοντέρνο καπιταλισμό, με συνέπεια να μην ξέρουμε πλέον σε ποιους ακριβώς ανήκουν οι επιχειρήσεις, στους κεφαλαιούχους (μετόχους) ή στους μάνατζερ, που μπορεί να είναι και κεφαλαιούχοι, μπορεί και όχι, μπορεί σήμερα να είναι μόνο μάνατζερ αλλά αύριο να ξωπετάξουν τους κεφαλαιούχους και να πάρουν τη θέση τους αφού πρώτα γίνουν και αυτοί κεφαλαιούχοι. Εν ολίγοις, ο σημερινός καπιταλισμός δεν είναι ίδιος μ' εκείνον της εποχής του Μαρξ, τότε που οι επιχειρήσεις ήταν ακόμα οικογενειακές κατά κύριο λόγο και ο καπιταλιστής ήταν ένα συγκεκριμένο άτομο, με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, σεβαστό ή μη, που πάντως ήλεγχε προσωπικά τα του Οίκου του.

Ο Βέρνερ Ζόμπαρτ (1863-1941), γερμανός οικονομολόγος και κοινωνιολόγος, γόνος πλούσιας οικογένειας γαιοκτημόνων και βιομηχάνων ήταν φανατικός μαρξιστής στην αρχή της ένδοξης καριέρας του σαν πανεπιστημιακός δάσκαλος διεθνούς φήμης και πολυδιαβασμένος συγγραφέας, του οποίου τα έργα μεταφράστηκαν σε 24 γλώσσες. Ο Ένγκελς διάβασε τα πρώτα βιβλία του νεαρού Ζόμπαρτ και ενθουσιάστηκε με την «ανακάλυψη» ενός μεγάλου μαρξιστή, που έχει κατανοήσει τη σκέψη του Μαρξ όσο λίγοι.

Όμως, το 1924 αυτός ο ιδιοφυής άνθρωπος κάνει μια άκρως θεα-

ματική στροφή. Δεν αρνείται μόνο το μαρξισμό αλλά γίνεται και πολέμιός του. Και δεν γίνεται μόνο πολέμιός του, αλλά και φιλοναζιστής. Επειδή ο εξαιρετικά ανήσυχος Ζόμπαρτ άλλαζε εύκολα απόψεις, οι πάμπολλοι θαυμαστές του είναι πάντα έτοιμοι να συγχωρήσουν το φιλοναζισμό του με το επιχείρημα πως και πάλι θα άλλαζε απόψεις αν δεν πέθαινε το 1941 αφήνοντας το ναζισμό στην ακμή του, χωρίς να προλάβει να τον δει σ' όλο το φρικτό μεγαλείο του και να καταλάβει τι ακριβώς υποστήριζε τόσα χρόνια. Άλλωστε, δεν είναι ο μόνος ιδιοφυής που εξαπατήθηκε από τον εθνικοσοσιαλισμό· η περίπτωση του Μάρτιν Χάιντεγκερ είναι ακόμα πιο εντυπωσιακή. Όμως, είναι ο μόνος που όντας ήδη αντιμαρξιστής (από το 1924) συνεχίζει να θαυμάζει τον Μαρξ (το 1928). Προσέξτε τι λέει αυτός ο παράξενος στοχαστής και επιστήμονας στο γνωστότερο και δημοφιλέστερο αντιμαρξιστικό έργο του, που έχει τον τίτλο *Ο σύγχρονος καπιταλισμός*, γραμμένο το 1928 και κατά κόρον λεηλατημένο από όλους τους μεταγενέστερους αντιμαρξιστές, που δεν θα τολμούσαν να ομολογήσουν τα χρέη τους προς τον Μαρξ, όπως ο Ζόμπαρτ:

«Όσο έντονα απορρίπτω την κοσμοθεωρία αυτού του ανθρώπου και μαζί μ' αυτήν όλα όσα περιλαμβάνονται συνοπτικά και περιληπτικά σ' αυτό που λέμε Μαρξισμό, άλλο τόσο απερίσκεπτα τον θαυμάζω σαν θεωρητικό και ιστορικό του Καπιταλισμού. Κι όλα όσα είναι μάλλον καλά στο έργο μου, τα οφείλω στο πνεύμα του Μαρξ. Αυτό που αποτελεί το μεγαλύτερο ταλέντο του, είναι η μαεστρία του στο να θέτει ερωτήσεις. Σήμερα ακόμα ζούμε απ' τις ερωτήσεις του. Η μεγαλοφυΐα του άνοιξε για έναν αιώνα το δρόμο της καρπερής και γόνιμης έρευνας στην οικονομική επιστήμη. Όσοι οικονομολόγοι δεν κατάφεραν να εξοικειωθούν μαζί της ήταν καταδικασμένοι σε στειρότητα, όπως μπορούμε να πιστοποιούμε σήμερα με σιγουριά». (Το παράθεμα είναι από το βιβλίο *Μαρξ* του Βέρνερ Μπλούμενμπεργκ, Πλέθρον, σειρά Φιλοσοφία).

Όταν σε επαινούν οι εχθροί είσαι σίγουρα απουδαίος. Αρκεί να σε γνωρίζουν, ώστε να μη σε απορρίπτουν από άγνοια ή για λόγους συναισθηματικούς. Όμως, ούτε η αποδοχή από άγνοια ή για λόγους συναισθηματικούς θα μπορούσε να είναι έγκυρη και σεβαστή.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

η επανάσταση

η μεγάλη περιπέτεια

1. Το στυλ της Οκτωβριανής επανάστασης

Η Οκτωβριανή Επανάσταση χαρακτηρίστηκε από πολλούς αστούς ιστορικούς γεγονός παράδοξο, αφύσικο, τερατώδες, ανήθικο, σκανδαλώδες. Αυτά και άλλα ανάλογα επίθετα ανασύρθηκαν βιαστικά από τα λεξικά προκειμένου να καλυφθεί πρόχειρα η αμηχανία που δημιούργησε η απίστευτα εύκολη επικράτηση των Μπολσεβίκων του Λένιν τον Οκτώβρη του 1917.

Αμέσως μετά το πρώτο σοκ που προκάλεσε η επανάσταση των προλετάριων και στην ντόπια και στην ευρωπαϊκή αστική τάξη όλοι, ακόμα και οι Μπολσεβίκοι, προσπαθούν να καταλάβουν τι ακριβώς συνέβη και η αναμενόμενη αστική επανάσταση κατέληξε τόσο εύκολα σε μια μη αναμενόμενη προλεταριακή επανάσταση. Αστική επανάσταση περίμεναν οι αστοί και προλεταριακή τους προέκυψε στα καλά καθούμενα. Από τότε οι αστοί όλου του κόσμου θα τρέμουν τους κομουνιστές. Κανείς δεν ξέρει τι μπορούν να σκαρώσουν στα γρήγορα αυτοί οι «εξωγήινοι».

Ηρεμήστε, κύριοι, τίποτα δεν θα μπορούσαν να πετύχουν οι ρώσοι κομουνιστές το 1917 αν δεν τους ευνοούσε η ιστορική συγκυρία, που δημιούργησαν οι φεουδάρχες με τις βρωμιές τους και οι αστοί με τις πονηριές τους. Οι κομουνιστές είναι επαναστάτες, δεν είναι μάγοι. Η μαρξιστικής καταγωγής επανάσταση δεν προκύπτει βάζοντας τον Μαρξ να χτυπήσει το μαγικό ραβδί στο βράχο, όπως ο Μωϋσής. Ηρεμήστε, κύριοι, κανείς δεν μπορεί να βγει έξω απ' την ιστορία και να την ελέγχει από πάνω, για τον απλό λόγο πως κανείς δεν μπορεί να βγει έξω απ' το χρόνο. Η ιστορία είναι χρόνος. Επειδή, όμως, το μέλλον εμπεριέχει και τον προσωπικό μας θάνατο, έχουμε την τάση να παριστάνουμε τη στρουθοκάμηλο χώνοντας το κεφάλι στην κινούμενη άμμο του χρόνου που περνάει και μας προσπερνάει για να φέρει στη θέση μας άλλους, και άλλους... Όλους αυτούς που ονομάζουμε απογόνους.

Είμαστε και τα υποκείμενα και τα αντικείμενα της ιστορίας. Την ιστορία και τη φτιάχνουμε και την υφιστάμεθα. Την Οκτωβριανή Επανάσταση την έκαναν και οι προλετάριοι και οι αστοί και οι φεουδάρχες. Όλοι μαζί. Την Οκτωβριανή Επανάσταση την έκανε η Ανάγκη.

Ηρεμήστε, κύριοι, καμιά επανάσταση δεν μπορεί να φέρει τη «συντέλεια του κόσμου». Η άσχετη με τις επαναστάσεις και τις αντεπαναστάσεις συντέλεια του κόσμου δεν έχει σχέση με κανέναν δαίμονα, καπιταλιστικής ή κομουνιστικής καταγωγής. Η συντέλεια του κόσμου είναι ένα φυσικό γεγονός που θα συμβεί ύστερα από μερικά εκατομμύρια χρόνια, όταν ο Ήλιος εκραγεί και στη θέση του εμφανιστεί μια «μαύρη τρύπα», απ' αυτές που αναστατώνουν τους αστρονόμους όταν ερευνώντας τον έναστρο ουρανό ανακαλύπτουν εδώ κι εκεί «μαύρες τρύπες», που ορίζουν τη θέση όπου πριν υπήρχε ένα «ολοζώντανο» αστέρι. (Βλέπε επί του θέματος και το εντελώς συναρπαστικό βιβλίο *Η κόμη της Βερενίκης* του καθηγητή Γιώργου Γραμματικάκη, ενός επιστήμονα που θα μπορούσε κάλλιστα να είναι και ποιητής).

Ηρεμήστε, κύριοι, και τ' αστέρια πεθαίνουν. Όμως, μέχρι να πεθάνει και το δικό μας αστέρι, ο ζωοδότης στην πιο απόλυτη κυριολεξία Ήλιος, ο Μεγάλος Θεός, πρέπει να φροντίσουμε από τώρα για τους απογόνους, κοντινούς και μακρινούς. Πολλούς, πολύ απασχόλησε το δύσκολο πρόβλημα της μοίρας των απογόνων. Όμως, κανείς εκτός απ' τον Μαρξ δεν πήρε τόσο στα σοβαρά το πράγμα. Τόσο σοβαρά το πήρε, που όλη του τη ζωή έψαχνε να βρει τους νόμους κίνησης της ιστορίας προκειμένου να βολευτούν καλύτερα οι απόγονοι.

Ηρεμήστε, κύριοι, ο μεγάλος ανατροπέας Μισέλ Φουκώ στο βιβλίο του *Αρχαιολογία της γνώσης* ίσως σας πείσει πως «ο άνθρωπος είναι μια προκατάληψη». Ο ίδιος ο άνθρωπος αποφάσισε κάποτε να δώσει προνόμια στον άνθρωπο, λες και δεν δικαιούνται προνομίων όλα τα άλλα όντα, έμψυχα και άψυχα. Γιατί, δηλαδή, ο Θεός ή όποιος άλλος παντοδύναμος να διαλέξει τον άνθρωπο, συνεπώς και τον καπιταλιστή άνθρωπο και όχι, ας πούμε το σκουλήκι, για να τον κάνει το κατ' εξοχήν προνομιούχο ον στο Σύμπαν ολόκληρο; Και αν κάποτε εμφανιστούν ακόμα πιο προνομιούχα όντα στο Σύμπαν τι θα πουν οι θεολόγοι, πως έκαναν λάθος εκλαμβάνοντας τον άνθρωπο σαν τον αγαπημένο του Θεού; Και αν αυτά τα εξωγήινα όντα τύχει να έχουν μια αντίληψη για τα πράγματα κάπως... κομουνιστική, ή αναρχική; Νομίζετε πως θα ανατραπεί η τάξη του Σύμπαντος αν ανατραπεί ο καπιταλισμός στη γη;

Αν μπορούσε κανείς να ρωτήσει το σκουλήκι πώς βλέπει τον άνθρωπο, θα απαντούσε «σαν άνθρωπο» και θα εννοούσε αυτό που εννοούμε εμείς όταν λέμε «σαν σκουλήκι». Τον άνθρωπο πρέπει να τον αγαπήσουμε κατ' αρχήν σαν ζωόφιλοι. Όλα τα άλλα θα έρθουν μόνα τους. Αν μετακινούσαμε λίγη από την αγάπη μας για τα ζώα από τα ζώα στον άνθρωπο, όλα τα προβλήματα θα είχαν λυθεί διά της ανθρωποζωοφιλίας.

Η μελέτη της ιστορίας είχε πείσει τον Μαρξ πως οι κοινωνίες δεν διαφοροποιούνται εική και ως έτυχε. Μπορεί οι νόμοι κίνησης της Ιστορίας να μη μοιάζουν με τους φυσικούς (που είναι κυκλικοί, δηλαδή σταθερά επαναλαμβανόμενοι), όμως είναι νόμοι· χαλαροί και δυσεφάρμοστοι, αλλά νόμοι. Όχι κυκλικοί, όπως οι φυσικοί, αλλά ευθύγραμμοι. Κι αυτό σημαίνει πως ό,τι γράφει (η ιστορία) δεν ξεγράφει.

Και όταν έρθουν οι εξωγήινοι, η ιστορία του ανθρώπου θα συνεχίσει να γράφεται· από τους εξωγήινους. Αλλά και οι εξωγήινοι να μην έρθουν και έρθει ξανά ένας σαν τον άλλο απερίσκεπτος Θεός κατά τη Δευτέρα Παρουσία, πάλι επανάσταση θα έχουμε. Ηρεμήστε, κύριοι, και πάρτε το απόφαση. Απ' όποια μεριά κι αν δείτε το πράγμα, δεν τη γλιτώνετε την επανάσταση.

Μπορεί να μην υπακούουν αυστηρά στο νόμο της αιτιότητας οι ιστορικοί νόμοι, όμως υπακούουν στο νόμο των πιθανοτήτων, που είναι η μοντέρνα εκδοχή του νόμου της αιτιότητας. Σε τελική ανάλυση, αιτιότητα και πιθανότητα είναι το ίδιο πράγμα. Και η πιθανότητα να είναι ο καπιταλισμός το τελευταίο και το τελειότερο στάδιο της κοινωνικής εξέλιξης φαντάζει σαν το άκρον άωτον της προκατάληψης.

Όλοι ξέρουμε πως η ιστορία του ανθρώπου διαφοροποιείται αδιάκοπα καθώς κυλάει μέσα στον ιστορικό χρόνο. Συνεπώς, θα ήταν έξω από κάθε λογική η απαίτησή μας να πάψει να διαφοροποιείται. Το θέμα, λοιπόν, είναι να προσπαθήσουμε να καταλάβουμε προς τα πού κινείται η ιστορία, ποια είναι η δυναμική της. Αν νομίζετε πως η δυναμική της θα είναι σταθερά καπιταλιστικού τύπου, πέστε μας τότε την άποψή σας για το *Γενναίο νέο κόσμο* του Άλντους Χάξλεϋ, που ήταν και αναρχικός και σοφός.

Λοιπόν, μπορεί κανείς να αμφισβητεί όσο θέλει την αξία και τη σημασία της Οκτωβριανής Επανάστασης, όμως κανείς ποτέ δεν θα καταφέρει να αμφισβητήσει την ύπαρξή της: η Οκτωβριανή Επανάσταση είναι ένα τετελεσμένο ιστορικό γεγονός. Και σαν τέτοιο αφορά τους πάντες, μαρξιστές και μη, κομουνιστές και μη. Μπορεί να αμφισβητούμε τις προτεινόμενες ποικίλες ερμηνείες των ιστορικών γεγονότων, αλλά τα ίδια τα ιστορικά γεγονότα μόνο οι ολικά ηλίθιοι θα μπορούσαν να τα αμφισβητήσουν και να ρυθμίζουν τη σκέψη τους σαν να μην υπήρχαν. Η Οκτωβριανή Επανάσταση υπήρξε. Ο Λένιν υπήρξε. Οι Μπολσεβίκοι υπήρξαν.

Και ο Στάλιν υπήρξε. Το να λες καλύτερα να μην υπήρχε ο Στάλιν, είναι σαν να λες καλύτερα να μην υπήρχε ο μπαμπάς και η μαμά, γιατί αν δεν υπήρχαν δεν θα υπήρχα ούτε εγώ για να μεταφέρω στους επιγενόμενους την προκατάληψη πως ο άνθρωπος είναι το κατ' εξοχήν

προνομιούχο ον του Σύμπαντος, ή πως ο Στάλιν είναι μια μοντέρνα παραλλαγή του κλασικού σατανά. Άλλωστε, εκτός από τον Καλό Δημιουργό του Ευαγγελίου υπάρχει και *Ο Κακός Δημιουργός* του Σιοράν. Μη μου πείτε πως αγνοείτε ακόμα και τον Σιοράν. Για διαβάστε τον και θα δείτε για πότε θα σταματήσετε να φοβάστε και τους επαναστάτες και τους τρομοκράτες.

Η ανατροπή της Αυτοκρατορίας των τσάρων και η εγκατάσταση στη θέση της του πρώτου κομουνιστικού καθεστώτος στην Ιστορία δεν είναι απλώς ένα γεγονός αναμφισβήτητο, που κανείς ιστορικός σ' Ανατολή και Δύση δεν θα μπορούσε να το παρακάμψει σα να μην υπήρχε, είναι ένα γεγονός που συνεχίζει να επηρεάζει τις τύχες του κόσμου, σ' ολόκληρο τον κόσμο, είτε αρνητικά είτε θετικά. Ακόμα και η «μαύρη τρύπα» που δημιούργησε η πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού το 1990 και της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 συνεχίζει να επηρεάζει τις τύχες όλου του κόσμου... Να, λοιπόν, που ζούμε ακόμα υπό την επήρεια της Οκτωβριανής Επανάστασης. Τότε μας επηρέαζε η ύπαρξή της, σήμερα μας επηρεάζει η ανυπαρξία της.

Έτσι κι αλλιώς, η Οκτωβριανή Επανάσταση είναι το μεγαλύτερο ιστορικό γεγονός των δύο τελευταίων αιώνων της παγκόσμιας ιστορίας. Για να βρούμε ένα ανάλογης σημασίας γεγονός πρέπει να πάμε στη Γαλλία του τέλους του 18ου αιώνα. Αν η Γαλλική Επανάσταση του 1789 ήταν αυτή που έδωσε την πολιτική εξουσία στους αστούς, που κατείχαν την οικονομική τουλάχιστον από δυο αιώνες νωρίτερα, η Οκτωβριανή Επανάσταση είναι αυτή που για πρώτη φορά θα δώσει την πολιτική εξουσία στους προλετάριους και τούτο άσχετα από τις στρεβλώσεις που θα υποστεί το καθεστώς μετά την επανάσταση και μέχρι την τελική του πτώση.

Όμως, σ' αυτό το βιβλίο, δεν μιλάμε για τη ρωσική επανάσταση και τον εκπεσμό της αλλά για τις δυνατότητες της συνέχισής της με άλλον τρόπο, στη Ρωσία ή αλλού, δεν έχει σημασία πού. Μας ενδιαφέρει η Επανάσταση, όχι μια συγκεκριμένη επανάσταση. Οι συγκεκριμένες επαναστάσεις είναι τμήματα της Επανάστασης. Πώς λέμε πως η Τέχνη είναι μία, επιμερισμένη σε έξι ή επτά; Έτσι λέμε και πως η Επανάσταση είναι μια, επιμερισμένη σε πολλές. Κάθε επανάσταση έχει το στυλ της.

Στην Οκτωβριανή Επανάσταση, για παράδειγμα, τα πράγματα έγιναν ανάποδα σε σχέση με τη Γαλλική: πρώτα κατέλαβαν την πολιτική εξουσία οι προλετάριοι και ύστερα επεχείρησαν να γίνουν οικονομική δύναμη. Αλλά δεν έγιναν. Η πολιτική βούληση δεν αρκεί. Ο σταλινισμός ήταν εξόχως βουλησιαρχικός, αλλά τελικά δεν πέτυχε τίποτα που θα μπορούσε να διαρκέσει, αν όχι μέχρι την εμφάνιση (!) της αταξικής

κοινωνίας και την εξωοικονομική διαφοροποίηση των ανταγωνιστικών σχέσεων, τουλάχιστον μέχρι που ο καπιταλισμός να εξαντλήσει τις αναπτυξιακές του δυνατότητες και να παραλύσει από μόνος του, υποθέτω μετά τον Γ΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, που έρχεται όπου να 'ναι.

Αυτό που έγινε στην πρώην Σοβιετική Ένωση ήταν μια πρόβα τζενεράλε. Το έργο θα ξαναπαιχτεί· βέβαια, όχι με τη ίδια διανομή, αλλά ας ελπίσουμε με καλύτερη σκηνοθεσία. Η απαίτηση για κοινωνική δικαιοσύνη δεν είναι δυνατό να εκλείψει στην ταξική κοινωνία.

Και, ω του παραδόξου, μια υπανάπτυκτη το 1917 χώρα κατάφερε να γίνει υπερδύναμη. Σκέψου και να ήταν αναπτυγμένη. Τα κατάφερε καλά και με «ολίγον κομουνισμό», και μάλιστα αυταρχικό. Σκέψου τι μπορούσε να κάνει με πολύ κομουνισμό, και μάλιστα δημοκρατικό. Δεν πειράζει, μια άλλη φορά. Σωστά μετρούν με γύρους τους δικούς μας αγώνες.

Σύντροφοι, η επανάσταση συνεχίζεται! Η μεγάλη περιπέτεια του μαρξισμού μόλις άρχισε.

2. Η έννοια της επανάστασης

Οι επαναστάσεις είναι τρελές εμπνεύσεις της ιστορίας λέει ο εμπνευσμένος Τρότσκι, ένας πολύ μεγάλος επαναστάτης.

Υπάρχουν πολλών ειδών επαναστάσεις. Αισθητικές, επιστημονικές, τεχνολογικές, θρησκευτικές, ακόμα και σεξουαλικές. Εμείς εδώ θα περιοριστούμε στις πολιτικές, που κατά κανόνα εκδηλώνονται ένοπλα.

Υπάρχουν επαναστάσεις μικρές και ασήμαντες και άλλες τόσο μεγάλες, που φέρνουν τα πάνω κάτω στον κόσμο ολόκληρο και όχι μόνο στη χώρα που εκδηλώθηκαν. Η Αγγλική, η Αμερικανική, η Γαλλική και η Ρωσική Επανάσταση επηρέασαν, λιγότερο ή περισσότερο, τους πάντες και τα πάντα. Η Ελληνική, κινούμενη στο περιθώριο της γαλλικής, επηρέασε μόνο την Ελλάδα.

Η Μεταρρύθμιση του Λούθηρου, που εκτός από θρησκευτική ήταν και πολιτική και πολιτιστική επανάσταση, θα κάνει βαθιές επαναστατικές τομές σε έναν χριστιανισμό εξουσιαστικό και αντιδραστικό που είχε χάσει προ πολλού τον αρχικό επαναστατικό και λαϊκό του χαρακτήρα.

Δεν πρέπει να συγχέουμε τις επαναστάσεις, ακόμα και τις πιο μικρές και ασήμαντες, με τα πραξικοπήματα. Το πραξικόπημα αναφέρε-

ται πάντα στον αγώνα για τη νομή της εξουσίας· και ναι μεν ανατρέπει κυβερνήσεις ή άλλου είδους εξουσιαστικά μορφώματα, όμως δεν αλλάζει τις βαθύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές δομές.

Άλλωστε, και μέσα σε μια επανάσταση είναι δυνατό να εκδηλωθούν αλλεπάλληλα πραξικοπήματα. Η Γαλλική Επανάσταση, για παράδειγμα, είναι γεμάτη από αλυσιδωτά πραξικοπήματα. Πραξικοπήματα είναι και οι απότομες ή βίαιες αλλαγές των κυβερνήσεων στα αστικά καθεστώτα, αλλά και οι μη φυσιολογικές αλλαγές της ηγεσίας στα Κομουνιστικά Κόμματα.

Τα ενδοκομματικά κομουνιστικά πραξικοπήματα είναι μια κοινότατη υπόθεση, σχεδόν κανόνας. Ο δικός μας Χαρίλαος Φλωράκης ανήκει στην πολύ σπάνια περίπτωση κομουνιστή ηγέτη που εγκατέλειψε αυτόβουλα την κομματική ηγεσία, συνεπώς και την κομματική εξουσία. Γι' αυτόν και μόνο το λόγο και άσχετα με την προσφορά του στο εργατικό, κομουνιστικό και επαναστατικό ελληνικό κίνημα, του αξίζει ένας ανδριάντας, στημένος όχι στον Περισσό αλλά στο Πεδίο του Άρεως. Το να ερίζουν οι κομουνιστές για την κομματική εξουσία δεν είναι μόνο γελοίο, είναι και αντιμαρξιστικό εξ ορισμού.

Την τρέλα της επανάστασης, που κανείς δεν τη θεωρεί αυτοσκοπό, ούτε καν οι πολύ φανατικοί επαναστάτες, την επεσήμανε κατ' αρχήν ο Πλάτων. Η *Πολιτεία* του δεν είναι παρά η προσπάθεια ενός σοφού, που λατρεύει την ειρήνη, την τάξη και την ηρεμία, να σταματήσουν, αν είναι δυνατό για πάντα, οι βίαιες ανατροπές μιας υπάρχουσας κοινωνικής, διοικητικής, ή θεσμικής κατάστασης. Γιατί αυτό ακριβώς είναι η επανάσταση, μια λίγο ώς πολύ βίαιη ανατροπή του κατεστημένου, του όποιου κατεστημένου.

Εκτός από τον Πλάτωνα, και ο Μαρξ τις πολιτικές επαναστάσεις θέλει να καταργήσει διά παντός με την αταξική κοινωνία που επαγγέλλεται. Ξέρει καλύτερα από τον καθένα πως η επανάσταση είναι ένας εκβιασμός της ιστορίας· την οποία ο επαναστάτης υποχρεώνει να κινηθεί ταχύτερα απ' όσο κινείται συνήθως μέσα σε μια διαδικασία συνεχούς εξέλιξης, άρα και διαφοροποίησης της υφιστάμενης κατάστασης. Ξέρει επίσης πως στην ταξική κοινωνία τόσο οι πόλεμοι όσο και οι επαναστάσεις είναι γεγονότα αναπόφευκτα και παντελώς άσχετα με την καλή θέληση. Η καλή θέληση αναστέλλει ή σταματάει έναν πόλεμο ή μια επανάσταση, δεν καταργεί όμως το κοινωνικό φαινόμενο που λέγεται πόλεμος, ή επανάσταση. Ο πόλεμος και η επανάσταση είναι οι αναγκαίες συνέπειες της ταξικής διάρθρωσης της κοινωνίας.

Παρά ταύτα, η εξέλιξη, που είναι μια διαρκής, έρπουσα επανάσταση, είναι αναπόφευκτη, η κυρίως ειπείν επανάσταση δεν είναι. Γίνεται

ωστόσο αναπόφευκτη όταν κάποιες κοινωνικές δυνάμεις αντιδρούν στη φυσιολογική εξέλιξη και εμποδίζουν τα πράγματα να κινηθούν προς τα κει που ορίζει η δυναμική τους. Κάποιες άλλες κοινωνικές δυνάμεις δεν αντιδρούν στην εξέλιξη, όμως κάνουν ό,τι μπορούν για να συντηρήσουν την υπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων.

Οι συντηρητικοί έχουν να παίξουν έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην κοινωνία, λέει στο έργο του *Οι δύο πηγές της ηθικής και της θρησκείας* ο Ανρί Μπερξόν που δεν ήταν καθόλου επαναστάτης. Πρέπει να συντηρήσουν αυτά που κατάχτησαν οι επαναστάτες του παρελθόντος και να φρενάρουν τις απότομες αλλαγές. Διότι, όποιος ζητάει τα πολλά, και οι επαναστάτες συνήθως ζητούν περισσότερα απ' αυτά που θα ήταν δυνατό να πετύχουν, κινδυνεύει να χάσει και τα λίγα.

Οι συντηρητικοί, όμως, όταν γίνονται αντιδραστικοί, όταν δηλαδή αντιδρούν ακόμα και στις αυτόματες, μικρές αλλαγές και ζητούν να επαναφέρουν τα πράγματα στην κατάσταση που ήταν τον «παλιό καλό καιρό» δεν είναι απλώς ανόητοι αφού κολυμπούν κόντρα στο ρου του ηρακλείτειου ποταμού, αλλά γίνονται επικίνδυνοι ακόμα και για τους συντηρητικούς. Που σε καμιά περίπτωση δεν θα ήθελαν να δουν τα πράγματα να κινούνται ανάποδα, προς τα πίσω.

Το συντηρητικό τον ενοχλεί η κίνηση γενικώς. Τον επαναστάτη τον ενοχλεί η ακινησία γενικώς. Δεδομένου, όμως, ότι κίνηση υπάρχει και όταν κινούμαστε με την όπισθεν, οι αντιδραστικοί μπορούν να γίνουν και αυτοί επαναστάτες. Η επανάσταση δεν σημαδεύει κατ' ανάγκην την πρόοδο.

Όμως, τα αποτελέσματα μιας αρνητικής μεν, πετυχημένης δε επανάστασης, που δεν ήταν πραξικόπημα, πράγμα απαγορευτικό για αντιδραστική επανάσταση, είναι πάντα προσωρινά, ακόμα και όταν είναι μακρόβια. Το καθεστώς του Φράνκο στην Ισπανία, για παράδειγμα, προέκυψε μέσα από την πολύ σκληρή επαναστατική διαδικασία του εμφυλίου πολέμου και ήταν μακρόβιο. Όμως, όχι μόνο κατέρρευσε κάποτε αλλά και αυτά που είχε κερδίσει για λογαριασμό των γαιοκτημόνων και της καθολικής εκκλησίας χάθηκαν με την πτώση του φασιστικού καθεστώτος. Καμιά αρνητική επανάσταση, που ξεπερνάει τα στενά όρια του πραξικοπήματος, δεν θα μπορούσε να ανακόψει την πρόοδο.

Ο Αριστοτέλης στα *Πολιτικά* εφιστά την προσοχή των δημοκρατών στην εγγενή αντιδραστικότητα που έχει μέσα της είτε η άκριτη απαίτηση του λαού για παροχές από το δημόσιο ταμείο είτε η μνησίκακη διεκδίκηση της δήμευσης ή της αρπαγής της περιουσίας των πλουσίων. Ο προοδευτικός άνθρωπος ζητά την κοινωνική δικαιοσύνη και όχι το βόλεμα των φτωχών που θα ήθελαν να είναι στη θέση των πλουσίων

και που ίσως κάποτε προσπάθησαν να γίνουν και αυτοί πλούσιοι αλλά δεν τα κατάφεραν.

Η επανάσταση γίνεται πολιτικός όρος το Μεσαίωνα, κατά τα μέσα του 15ου αιώνα. Η έννοια της λέξης τότε ήταν ακριβώς αντίθετη μ' αυτήν που είναι σήμερα. Τον όρο επανάσταση τον δημιούργησαν οι συνεργαζόμενοι με τους βασιλιάδες και τους φεουδάρχες χριστιανοί θεολόγοι για να δηλώνουν μ' αυτόν την ανάγκη επαναστάσεως με την ετυμολογική έννοια της λέξης: ξαναστήσιμο των πραγμάτων στην προτέρα τους θέση σημαίνει ετυμολογικά η λέξη επανάσταση. Και η πιο παλιά απ' όλες τις θέσεις είναι αυτή που υπήρχε τον καιρό του Αδάμ και της Εύας και μάλιστα πριν αυτοί φαν τον απαγορευμένο καρπό της γνώσης και επαναστατήσουν, με τη σημερινή έννοια, κατά του Θεού.

Η λέξη επανάσταση θα αρχίσει να παίρνει το σημερινό της νόημα στις αρχές του 17ου αιώνα, τον καιρό που διαμορφώνεται η σύγχρονη έννοια του κράτους. Το οποίο δεν έχει πλέον σχέση με το Θεό και τη βούλησή Του, δεδομένου ότι η συγκρότηση και η λειτουργία του αρχίζει να εξαρτάται από την επιθυμία του ανθρώπου να υπάρξει σαν άνθρωπος με τις δικές του δυνάμεις.

Από τον 17ο αιώνα και μετά ο Θεός αρχίζει να μην εκχωρεί όλα τα πολιτικά του δικαιώματα στους βασιλιάδες και τους άρχοντες, όπως γινόταν μέχρι την Αναγέννηση· εννοείται του αρχαίου ελληνικού ήθους και της αρχαίας ελληνικής σκέψης. Ο νόμος στο εξής θα είναι ανθρώπινος νόμος, όπως στην Αθηναϊκή Δημοκρατία, και όχι θεϊκός, εκχωρημένος από το Θεό για νομή και εκμετάλλευση σε κάποιους επιτήδειους.

Αυτός ακριβώς είναι ο Διαφωτισμός, που κατά το πολιτικό του σκέλος διαμορφώνεται σε φιλελευθερισμό τον 17ου αιώνα, αρκετά μετά την ανακάλυψη της Αμερικής το 1492, τη χρονιά που ορίζει λιγάκι συμβατικά και την αρχή της Αναγέννησης, πράγμα κάθε άλλο παρά τυχαίο. Ο πλούτος που αρχίζει να εισρέει στην Ευρώπη από την Αμερική τότε θα μειώσει την ανασφάλεια, συνεπώς και την εξάρτηση των υπηκόων από το βασιλιά-προϊστάμενο των φεουδαρχών, το βασιλιά-διοικητικό εκπρόσωπο του Θεού επί της γης.

Οι διαφωτιστές του 18ου αιώνα δεν απορρίπτουν το Θεό αλλά την εξουσία Του διά της Εκκλησίας. Ο Βολταίρος, για παράδειγμα δεν ήταν άθεος, ήταν ντεϊστής. Πίστευε δηλαδή σε μια Υπερτάτη Δύναμη, εντελώς άσχετη με τις μορφοποιήσεις που αυτή αποχτά στις διάφορες θρησκείες, που οργανώνουν σε τρομοκρατούσα εξουσία την πίστη στο Θεό.

Όλοι οι βασιλιάδες θέλουν να γίνουν αυτοκράτορες, δηλαδή βασιλείς βασιλέων. Δεν τους αρέσει να παραμένουν για πάντα προϊστάμενοι των φεουδαρχών. Όλοι τους θέλουν να μοιάσουν όσο γίνεται πε-

ρισσότερο στον Παντοκράτορα όντας αυτοκράτορες, παίρνοντας δηλαδή το δικαίωμα να εξουσιάζουν (κράτος στα αρχαία ελληνικά σημαίνει εξουσία) από τον ίδιο τους τον εαυτό.

Και επειδή κάτι τέτοιο δύσκολα θα το δεχόταν η μάζα των υπηκόων, ο βασιλιάς ή ο αυτοκράτορας παίρνει το δικαίωμα να εξουσιάζει από το Θεό στη διάρκεια της τελετής της στέψης. Κατά την οποία ένας όσο το δυνατόν πιο υψηλόβαθμος ιερέας εγγυάται τη μεταβίβαση από το Θεό στο βασιλιά ή στον αυτοκράτορα του δικαιώματος να εξουσιάζει. Και μόνο η στέψη, η θρησκευτική ορκωμοσία της κυβέρνησης και οι αγιασμοί που γίνονται στις κρατικές υπηρεσίες μαρτυρούν με τον πιο πειστικό τρόπο τη στενή σχέση της γήινης και της ουράνιας εξουσίας.

Ο βασιλιάς μετά τη στέψη μπορεί να ασκεί την εξουσία του στο όνομα του Θεού. Ο Θεϊκός Νόμος εδώ ενέχει θέση Συντάγματος. Θα αργήσουν πολύ οι βασιλιάδες να γίνουν πρώτα συνταγματικοί άρχοντες και μετά απλοί υπήκοοι ενός συνταγματικού κράτους. Αυτό είναι το μεγάλο πολιτικό κατόρθωμα του Διαφωτισμού.

Ο Διαφωτισμός στο πολιτικό του σκέλος, με τον Τζων Λοκ κυρίως, αποσκοπεί στον εξανθρωπισμό του διοικητικού συστήματος, την απαλλαγή τρόπον τινά του Θεού από τα διοικητικά Του καθήκοντα και τον εγκλωβισμό Του στην ανθρώπινη συνείδηση απ' όπου, άλλωστε, ξεκίνησε τη θριαμβευτική Του πορεία προς τον Ουρανό, όπως θα πει ο Λούντβιχ Φόιερμπαχ, ένας από τους δασκάλους του Μαρξ. Ακόμα και η ορθοδοξία, η πιο φιλελεύθερη και δημοκρατική εκδοχή του χριστιανισμού, συνεχίζει να μισεί το Διαφωτισμό, ακριβώς για τούτη την αποφασιστική του συμβολή στην απομυθοποίηση της εξουσίας.

Στο βάθος όλοι οι καλοί και συνεπείς με το δόγμα τους χριστιανοί θα ήθελαν να είναι «Χριστιανοί Μάρτυρες του Ιεχωβά», όπως είναι η επίσημη ονομασία τους. Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι οι μόνοι χριστιανοί που απορρίπτουν με τον πιο απόλυτο και κατηγορηματικό τρόπο κάθε μορφή ανθρώπινης εξουσίας για να υποταχτούν ολικά στη θεϊκή. Δεν παίρνουν μέρος στις εκλογές, δεν συνδικαλίζονται, δεν πιάνουν όπλο στο χέρι. Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι ένας καταφάνερος χριστιανικός αταβισμός, που καθηλώνει το χριστιανισμό στον 3ο αι. μ.Χ. Μόνο η ειλικρίνεια κάνει τελικά συμπαθείς αυτούς τους ξεροκέφαλους οπαδούς της πιο αναχρονιστικής εκδοχής της χριστιανικής πίστης.

Η ορθοδοξία, όμως, που δεν είναι παρά θεϊστικός υπαρξισμός όταν είναι γνήσια, με τις τετ-α-τετ σχέσεις που αναπτύσσει σ' αυτήν ο πιστός με το Θεό του ξεπερνάει το σκόπελο και της αυταρχικότητας και ώς ένα βαθμό και του Διαφωτισμού, που κυνήγησε άγρια όλες τις Εκκλησίες, αλλά όχι και το Θεό.

Όσο για το πλήθος των πιστών, αυτοί, όπως όλα τα πλήθη των πιστών σε όλες τις θρησκείες, παραμένουν μεταλλαγμένοι ειδωλολάτρες. Ο μεγάλος θρησκειολόγος Μιρτσέα Ελιάντ θα πει πως η πανάρχαιη ειδωλολατρία παραμένει κρυμμένη στον πυρήνα όλων των θρησκειών, ακόμα και των πιο πνευματικών, όπως ο χριστιανισμός.

Όπως και να 'ναι, ο κύριος εχθρός της επανάστασης είναι ο Κύριος. Εκτός, βέβαια, και αν μια επανάσταση γίνεται στο όνομά Του, έστω και προσχηματικά. Πράγμα που ο Θεός μάλλον δεν θα το καταλάβει. Γι' αυτό ακόμα και οι άθεοι θα μπορούσαν να κάνουν επανάσταση με τη βοήθεια των πιστών. Αυτό ακριβώς συνέβη κατά την Οκτωβριανή Επανάσταση. Ένα τεράστιο πλήθος ορθοδόξων χριστιανών θα ακολουθήσουν φανατικά τον άθεο Λένιν.

Ο Άρης Βελουχιώτης για να κάνει καλύτερα τη δουλειά του δεν δίστασε να κρεμάσει ένα σταυρουδάκι στο λαιμό του. Δεν ήταν τρυκ, ήταν επίγνωση των δεσμών που ενώνουν όλες τις εκδοχές του ανθρωπισμού. Ο τίμιος άνθρωπος, πιστός ή άπιστος, είναι εξ ορισμού αριστερός. Η στράτευση στην Αριστερά είναι κατ' αρχήν πρόβλημα ήθους.

Προσοχή, όμως, γιατί όπως λέει ο μαρξιστής-σημειολόγος Ρολάν Μπαρτ στις *Μυθολογίες*, μπορείς να βρεθείς εκτός παιχνιδιού, όπως και στο θέατρο, τόσο από υπερβολική ειλικρίνεια, όσο και από υπερβολική επιτήδευση.

3. Οι γάλλοι πρόγονοι των ρώσων επαναστατών

Όταν έρθει το πλήρωμα του χρόνου ο ήλιος θα λάμπει σ' ένα κόσμο ελεύθερων ανθρώπων χωρίς άλλον αφέντη εκτός από τη λογική και τότε, οι τύραννοι και οι σκλάβοι, οι παπάδες και τα ηλίθια εργαλεία τους δεν θα υπάρχουν παρά μόνο στην ιστορία ή στο θέατρο.

Δεν είναι λόγια του Μαρξ ή του Λένιν αλλά του μαρκήσιου ντε Κοντορσέ (1743-1794), μαθηματικού, φιλόσοφου και διαφωτιστή, φίλου και μαθητή του Βολταίρου, διαπρεπούς στελέχους του «κόμματος» των μετριοπαθών Γιρονδίνων στη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης και εχθρού του Ροβεσπιέρου, του ηγέτη του ριζοσπαστικού «κόμματος» των Γιακωβίνων. Στον Κοντορσέ οφείλουμε τις έννοιες πρόοδος, προοδευτικός, προοδευτικότητα, που δεν είναι παρά πίστη στην αξία και τη σημασία της λογικής.

Η Γαλλική Επανάσταση του 1789 είναι δημιούργημα των αστών. Έγινε σε μια εποχή κατά την οποία δεν είχαν εμφανιστεί ακόμα οι έννοιες σοσιαλισμός ή κομουνισμός και συνεπώς οι ποταμοί αίματος που χύθηκαν στη διάρκειά της, κυρίως κατά την περίοδο της Τρομοκρατίας (1793-1794), ουδεμία σχέση θα ήταν δυνατό να έχουν με το αίμα που θα χύσει αργότερα ο «Γιρονδίνος» Λένιν και κυρίως ο «Γιακωβίνος» Στάλιν.

Ωστόσο, αν επιμένουμε να βρούμε κάποιον σύνδεσμο ανάμεσα στις δυο επαναστάσεις, τη Γαλλική και τη Ρωσική, αυτός δεν μπορεί να είναι άλλος από το δημοσιογράφο Γράκχο Μπαμπέφ (1760-1797), τον μόνο γάλλο επαναστάτη που έδινε οικονομικό περιεχόμενο στη λέξη ισότητα, που ήταν το ένα από τα τρία βασικά αιτήματα των γάλλων επαναστατών. (Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφοσύνη). Δεν είναι κάτι το σημαντικό το να είναι οι πολίτες νομικά ίσοι όταν δεν είναι και οικονομικά ίσοι, λέει ο Μπαμπέφ και τρώει το κεφάλι του.

Πάντως, όχι από τον Μαξιμιλιανό Ροβεσπιέρο (1758-1794), που θα καρατομηθεί τρία χρόνια πριν από τον Γράκχο Μπαμπέφ, τον οποίο θα φάει η εντός της Επαναστάσεως εκδηλωθείσα επανάσταση της 9ης Θερμιδώρ (27ης Ιουλίου) του χριστιανικού έτους 1794 ή, αν προτιμάτε, του επαναστατικού έτους 2. Ένα χρόνο νωρίτερα, οι γάλλοι επαναστάτες, μέσα στον επαναστατικό τους ενθουσιασμό, είχαν καταργήσει τόσο το χριστιανικό ημερολόγιο, όσο και τη ρωμαϊκή ονομασία των μηνών.

Το όνομα του μήνα Θερμιδώρ, για παράδειγμα, είναι φόρος τιμής στο λογοκρατούμενο ελληνικό πνεύμα. Η γαλλική λέξη είναι σύνθεση δύο ελληνικών, του ουσιαστικού θερμότητα και του ρήματος δίδω. Θερμιδώρ είναι ο ζεστός μήνας Αύγουστος, που έπρεπε να καταργηθεί κατ' όνομα γιατί θύμιζε το ρωμαίο αυτοκράτορα Αύγουστο, που του χάρισε το όνομα. Για τους ίδιους λόγους έπρεπε να καταργηθεί και ο μήνας Ιούλιος· έφερε το όνομα του Ιούλιου Καίσαρα.

Αν αυτό είναι εκδήλωση σεβασμού στον ελληνικό Λόγο, τότε πρέπει να κατασκευάσουμε μια άλλη λέξη για τον παραλογισμό. Η συμπάθεια ή η αποστροφή για τα ονόματα δεν είναι παρά ένας φετιχισμός του ονόματος, ιδιαίτερα προσφιλής και σε μας τους Νεοέλληνες, που «το όνομά μας είναι η ψυχή μας».

Ο Ροβεσπιέρος, με την αντιφατική πολιτική του, είχε δυσαρεστήσει τους πάντες, ακόμα και τους Αβράκωτους, ας πούμε τους προλετάριους του καιρού εκείνου, που θεωρούσαν ανεπαρκέστατα τα μέτρα που είχε πάρει υπέρ των φτωχών. Είχε δυσαρεστήσει ακόμα και τους άθεους, που δεν ήταν λίγοι και που θεωρούσαν σκέτο εμπαιγμό την καθιέρωση από τον Ροβεσπιέρο της λατρείας του Υπερτάτου Όντος μετά την «κα-

ρατόμηση» μεταξύ πολλών άλλων και του παραδοσιακού Θεού προκειμένου να βάλει στη θέση του Γιάννη τον Γιαννάκη.

Ο Ροβεσπιέρος ήταν αστός. Ριζοσπάστης αστός ήταν και το πρωτοπαλίκαρό του, ο Σαιν-Ζυστ, ένας πανέντιμος άνθρωπος και ένα μεγάλο παλικάρι, ίσως η πιο ηρωική μορφή της Γαλλικής Επανάστασης. Θα καρατομηθεί κι αυτός από τους θερμιδωριανούς παρέα με τον Ροβεσπιέρο.

Αστός ήταν και ο γιατρός Ζαν-Πωλ Μαρά, που έζησε και δούλεψε χρόνια στην Αγγλία και που αλληλογραφούσε με τον ηγέτη της Αμερικανικής Επανάστασης Βενιαμίν Φραγκλίνο. Αυτός, όμως, «πέθανε νωρίς» (φίλε Χρόνη Μίσιο), στις 13 Ιουλίου 1793, όταν η Σαρλότ Κορνταί, μια νεαρή οπαδός του μετριοπαθούς κόμματος των Γιρονδίνων, τρύπωσε στο σπίτι του, μπήκε στο μπάνιο του κι εκεί του κάρφωσε το στιλέτο στη ράχη για να γίνει έτσι η διασημότερη γυναίκα δολοφόνος σ' ολόκληρη την αιματοβαμμένη ιστορία του ανθρωπίνου γένους. Αν η Σαρλότ Κορνταί δεν σκότωνε νωρίς τον «Φίλο του Λαού», όπως τον έλεγαν μεταφέροντας στο πρόσωπό του τον τίτλο της εφημερίδας που έβγαζε, οι άλλοι φίλοι του λαού, οι Μπολσεβίκοι δεν θα βάφτιζαν «Μαρά» ένα από τα πρώτα πολεμικά τους πλοία. Πάρα πολύ συχνά το πόσο ένδοξος γίνεσαι εξαρτάται από το πόσο νωρίς ή αργά πεθαίνεις. Ηρωοποίηση είναι ο σωστός θάνατος τη σωστή ώρα.

Ο Δαντών, για παράδειγμα, την πάτησε επ' αυτού. Και την 5η Απριλίου 1794 που καρατομήθηκε θα υποχρεωθεί να πει στο δήμιο λίγο πριν του κόψει το κεφάλι: «Δείξε το κεφάλι μου στον κόσμο, αξίζει τον κόπο». Πράγματι άξιζε τον κόπο. Ο Ζωρζ-Ζακ Νταντόν (1759-1794) είναι ο πιο τυπικός αστός επαναστάτης της Γαλλικής Επανάστασης, εντός της οποίας συνωθούνταν πολλά και διάφορα κοινωνικοπολιτικά ρεύματα, που θα μπορούσαν να την οδηγήσουν είτε πιο αριστερά, είτε πιο δεξιά, σε σχέση με τη θέση που τελικά οδηγήθηκε από τον Μεγάλο Ναπολέοντα.

Άνθρωπος εξαιρετικά ευφυής και δεινός ρήτορας ο Δαντών, ένας πολύ βολεμένος επαρχιώτης δικηγόρος, τα πρώτα χρόνια της επανάστασης θα είναι ο μπαλαντέρ που κινείται με άνεση άλλοτε δεξιά και άλλοτε αριστερά του πολιτικού φάσματος, προσπαθώντας να συμβιβάσει τα ασυμβίβαστα. Βλέπει ο Δαντών τον άλλο επαρχιώτη δικηγόρο, τον Ροβεσπιέρο, να δημαγωγεί επικίνδυνα κολακεύοντας αδιάκοπα έναν λαό στον οποίο δεν πιστεύει, αφού δεν κάνει καμιά παραχώρηση στο λαϊκό αίτημα για οικονομική ισότητα, και τρομάζει.

Ο Δαντών είναι ο μόνος που εξαρχής συνειδητοποιεί πως για να αποφευχθούν τα χειρότερα πρέπει ο λαός να καταλάβει το ταχύτερο πως η Επανάσταση δεν τον αφορά κατ' ουσίαν, δηλαδή από οικονομικής

απόψεως· ενώ τον αφορά και πολύ μάλιστα από νομικής απόψεως, δεδομένου ότι η ισότητα απέναντι στο νόμο θα ευνοήσει σίγουρα και τους φτωχούς, που πρέπει να αγωνιστούν κυρίως γι' αυτό το λόγο. Δεν είναι τυχαίο που από όλες τις προσωπικότητες της Γαλλικής Επανάστασης οι Γάλλοι ξεχωρίζουν και τιμούν ιδιαίτερα τον Νταντόν - Δαντών τον λέμε εμείς. Θα ήταν παράδοξο αν τιμούσαν τον Μπαμπέφ, έναν κομουνιστή που εμφανίστηκε στην ιστορία πριν απ' τον κομουνισμό.

Η Γαλλική Επανάσταση αρχίζει, λιγάκι συμβολικά, στις 14 Ιουλίου 1789 με την αυθόρμητη και ακαθοδήγητη κατάληψη και ισοπέδωση από το λαό της φυλακής της Βαστίλης, στα νοτιοανατολικά της πόλης του Παρισιού. Αυτό το φρούριο, που κάποτε θα μετατραπεί σε φυλακή, από το 1382 που χτίστηκε, ήταν το σύμβολο της απολυταρχίας. Η μέρα της άλωσης της Βαστίλης (Μπαστίγι) θα γίνει η εθνική γιορτή των Γάλλων, αν και δυσκολεύεται κανείς να καταλάβει τι ακριβώς γιορτάζουν οι Γάλλοι αυτή τη μέρα. Τη νίκη του λαού ή τη νίκη της αστικής τάξης, και επί των φεουδαρχών και επί του λαού ταυτόχρονα; Η Γαλλική Επανάσταση ήταν μια ανολοκλήρωτη επανάσταση. Όπως, άλλωστε, και η διστορική της συνέχεια, η Ρωσική Επανάσταση. Αυτό σημαίνει, έτσι απλά, πως η επανάσταση συνεχίζεται. Υπάρχουν πολλές Βαστίλες στον κόσμο που περιμένουν την άλωσή τους. Από επαναστάτες έχουμε έλλειψη, όχι από Βαστίλες.

Οι λεγόμενες Γενικές Τάξεις ήταν ένας παλιός βασιλικός θεσμός. Οι εν λόγω τάξεις ουδεμία σχέση έχουν με την ταξική συγκρότηση της κοινωνίας, όπως εννοεί το πράγμα ο μαρξισμός. Άλλωστε, παραήταν γενικές οι τρεις Γενικές Τάξεις. Στην πρώτη Τάξη ανήκαν οι μη συμπαθείς, ως μη εργαζόμενοι, ευγενείς. Στη δεύτερη ανήκαν οι συμπαθείς, πνευματικά εργαζόμενοι, παπάδες, που ορθότατα οι Γάλλοι τους ξεχώρισαν απ' όλους τους άλλους, αφού οι παπάδες είναι ούτως ή άλλως μια sui generis κατηγορία εργαζομένων. Κένταυροι, από τη μέση και πάνω άνθρωποι του Θεού και απ' τη μέση και κάτω άνθρωποι του διαβόλου. Στην τρίτη τάξη ανήκαν όλοι οι άλλοι: οι πλούσιοι αστοί, οι μικροαστοί, οι χωρικοί και οι προλετάριοι: Όλοι ανάκατα.

Η περίφημη Τρίτη Τάξη αποτελούσε, βέβαια, την πλειοψηφία. Αλλά τον καιρό εκείνο κανένας δεν κάνει λόγο για πλειοψηφίες και μειοψηφίες. Οι όροι θα προκύψουν μετά τη Γαλλική Επανάσταση, ή μάλλον με τη Γαλλική Επανάσταση. Που γι' αυτό και μόνο το λόγο, πολλοί τη θεωρούν σαν το μεγαλύτερο γεγονός της παγκόσμιας ιστορίας.

Η δημοκρατία με τη σύγχρονη και όχι με την ελληνική ή τη ρωμαϊκή έννοια θα προκύψει τότε, αν και ποτέ δεν θα διευκρινιστεί με σαφήνεια η διαφορά ανάμεσα στη ρωμαϊκή respublica, που σημαίνει «δια-

χείριση των δημοσίων πραγμάτων» (από το res, που στα λατινικά σημαίνει πράγμα και το publica, που στα λατινικά σημαίνει δημόσια) και στην ελληνική δημοκρατία, που σημαίνει εξουσία του δήμου, δηλαδή του λαού, δηλαδή λαοκρατία, για να πούμε την αρχαιοελληνική δημοκρατία με το σωστό νεοελληνικό της όνομα.

Τώρα ξέρετε γιατί το Δημοκρατικό Κόμμα των Ηνωμένων Πολιτειών είναι κατά τι πιο δημοκρατικό από το Ρεπουμπλικανικό. Διότι αντιλαμβάνεται τον άσπρο γάτο κατά τι συμπαθέστερο απ' το μαύρο. Πράγμα που θα το απέρριπτε κάθε σοβαρός, μη ρατσιστής ζωόφιλος, που δεν μπερδεύει τους μαύρους γάτους με τους μαύρους ανθρώπους.

Λοιπόν, ο βασιλιάς είχε να συγκαλέσει σε κοινή συνεδρίαση τις τρεις Γενικές Τάξεις από το 1614. Τις θυμήθηκε ξαφνικά ύστερα από 175 χρόνια διότι το 1786 το κρατικό έλλειμμα είχε φτάσει τα 120 εκατομμύρια γαλλικά φράγκα και η Γαλλία κινδύνευε να διαγραφεί από το χάρτη της Ευρώπης λόγω χρεοκοπίας. Εκείνον τον καιρό ούτε Διεθνές Νομισματικό Ταμείο υπήρχε, ούτε πακέτα Ντελόρ και Σαντέρ μοιράζονταν και οι Γάλλοι είχαν αρχίσει να χάνουν την παραδοσιακή εθνική τους υπερηφάνεια, που ουδεμία σχέση θα ήταν δυνατό να έχει με τη σημερινή δική μας ερζάτς εθνική υπερηφάνεια, που στηρίζεται στα σωρευμένα δάνεια και τα πακέτα.

Αυτό ήταν. Την πάτησε ο βασιλιάς. Τι ήθελε και συγκαλούσε τις τρεις Γενικές Τάξεις, αφού ήξερε πως η Τρίτη και γενικότερη ήταν η φαρμακερή; Λέει, υποθέτω, οι άρχοντες των υλικών αγαθών, οι φεουδάρχες, είναι με τη μεριά μου, οι άρχοντες των πνευματικών αγαθών, οι παπάδες, είναι με τη μεριά μου, την πλεμπάγια θα φοβηθώ; Ε, ρε μαλάκα βασιλιά, σε έφαγε κι εσένα η βασιλική μαλακία, όπως τόσους και τόσους βασιλιάδες, του «δικού μας» μη εξαιρουμένου.

Οι Γενικές Τάξεις έκαναν την πρώτη τους συνεδρίαση την 5η Μαΐου 1789. Και αμέσως προέκυψε ένα διαδικαστικό ζήτημα. Πώς θα ψήφιζαν οι σύνεδροι, κατά κεφαλήν ή κατά τάξη; Η Τρίτη Τάξη είχε πολλές κεφαλές και πρότεινε, λογικότατα, οι ψηφοφορίες να γίνονται με το μέτρημα των κεφαλιών. Οι φεουδάρχες και οι παπάδες είπαν, τι λέτε κύριοι, ίσα κι όμοια είναι τα δικά μας κεφάλια με τα δικά σας; Η κάθε τάξη θα ψηφίζει χωριστά. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο μπαλαντέρ θα ήταν οι παπάδες. Θα νικούσε η ομάδα που θα υποστήριζαν οι παπάδες.

Πάλι ο Θεός θα αποφάσιζε; Αμ, δε, λεν οι εκπρόσωποι της Τρίτης Τάξης και η ρήξη επέρχεται απ' την πρώτη κιόλας μέρα. Ο πυρήνας της χιονοστιβάδας που θα ακολουθήσει έχει ήδη διαμορφωθεί. Πολιτικό δίδαγμα: Ποτέ μην υποτιμάτε τα διαδικαστικά θέματα σε μια συνεδρίαση.

Μετά απ' αυτά τα διαδικαστικά προβλήματα που επιλύονται υπέρ

της Τρίτης Τάξης, οι εκπρόσωποί της συνεδριάζουν χωριστά σε μια αίθουσα μπιλιάρδου, κι εκεί δίνουν στις 20 Ιουνίου τον περίφημο «όρκο του σφαιριστηρίου» διά του οποίου δεσμεύονται να κάνουν ό,τι μπορούν για να αποχτήσει η χώρα Σύνταγμα.

Ο βασιλιάς που παρακολουθεί εναγωνίως τις εξελίξεις αντιλαμβάνεται πως οι σύνεδροι της Τρίτης Τάξης, εκτός από πολλοί είναι και πολύ αποφασιστικοί και δίνει εντολή στους δικούς του να υποχωρήσουν και να ανακατωθούν με τους άλλους για να τους διαβρώσουν απ' τα μέσα. Παλιό το κόλπο.

Και τότε είναι που θα γίνουν όλοι μαλλιά κουβάρια εκεί μέσα. Μπάχαλο. Και μέσα στο γενικό μπάχαλο ο λαός βρίσκει την ευκαιρία και αλώνει τη Βαστίλη στις 14 Ιουλίου, την ώρα που οι άλλοι συνεδρίαζαν. Εκτός από τους βουλευτές υπάρχει και ο λαός. Αυτό για πρώτη φορά στην ιστορία γίνεται αντιληπτό με τόσο παταγώδη τρόπο. Μια μυρμηγκιά λαού ισοπεδώνει στην κυριολεξία ένα κολοσσιαίο παλιό φρούριο.

Το γεγονός θα εντυπωσιάσει πολύ και το δικό μας Αδαμάντιο Κοραή που από χρόνια ζει και δουλεύει στο Παρίσι. Τα ενθουσιώδη γράμματά του προς τους έλληνες πατριώτες αυτόν τον καιρό θα παίξουν το ρόλο τους στο ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης, που κυοφορείται στη γαστέρα της Γαλλικής. Και τούτο, άσχετα από το μίσος που συνεχίζουν να του έχουν οι ελληνορθόδοξοι και κυρίως οι νεοορθόδοξοι πατριώτες. Ο Κοραής φραγκόφερνε, λεν. Εντάξει, αλλά καλύτερα να φραγκοφέρνεις παρά να κουτοφέρνεις.

Στις 4 Αυγούστου 1789 η Συντακτική τώρα πλέον Συνέλευση (η επαφορτισμένη με την προετοιμασία του Συντάγματος) στην οποία μετατράπηκε η συνέλευση των Γενικών Τάξεων, καταργεί τα προνόμια των ευγενών και του κλήρου. Και στις 27 Αυγούστου ψηφίζει και δίνει στη δημοσιότητα την ιστορική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ένα κείμενο που τσαλαπατήθηκε πολλές φορές έκτοτε, αλλά βρίσκεται πάντα σε χρήση παντού στον κόσμο εκτός από την Τουρκία και μερικές ακόμα εξίσου πολιτισμένες χώρες.

Στις 5 και 6 Οκτωβρίου 1789 ο λαός του Παρισιού, ένας όντως απουδαίος λαός που πολλές φορές στη γαλλική ιστορία θα δείξει τι μπορεί να κάνει μόνος του χωρίς καθοδήγηση, βαδίζει μπουλουκηδόν προς τις Βερσαλίες, ένα αριστοκρατικό προάστιο του Παρισιού όπου βρίσκονται τα βασιλικά ανάκτορα και υποχρεώνει το βασιλιά να κάνει κάτι πολύ απλό, να μετακομίσει στα άλλα ανάκτορα, στον Κεραμεικό, μέσα στο Παρίσι. Το μήνυμα είναι σαφές. Ο βασιλιάς βρίσκεται τουλάχιστον υπό καθεστώς λαϊκής επιτήρησης, αν όχι σε κατάσταση λαϊκής ομηρίας. Ρε,

πού καταντήσαμε, να θέτει ο λαός το βασιλιά σε κατ' οίκον περιορισμό κι αυτός να λέει μέσα του, πάλι καλά που το κεφάλι μου βρίσκεται στη θέση του. Σε λίγο, όμως, ούτε αυτό θα μπορεί να το λέει.

Τα πράγματα τρενάρουν μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου 1791, που διαλύεται η Συντακτική Συνέλευση. Η οποία, καθώς έχει ολοκληρώσει την επεξεργασία και την ψήφιση του Συντάγματος μετατρέπεται αυτή τη μέρα σε Νομοθετική Συνέλευση, προκειμένου να αρχίσει να εφαρμόζει το ολοκαίνουργιο Σύνταγμα.

Κανονικά τα πράγματα θα έπρεπε να τελειώσουν εδώ ομαλά. Αλλά ο μαλάκας βασιλιάς έχει κάνει ήδη τη θανάσιμη μαλακία του λίγο νωρίτερα, στις 20 Ιουνίου 1791, τη μέρα που επιχειρεί να δραπετεύσει απ' τη μεριά των βελγικών συνόρων. Αλλά συλλαμβάνεται. Πρωτοφανές! Ένας βασιλιάς - δραπέτης, που ούτε δραπέτης της προκοπής δεν μπορεί να είναι, συλλαμβάνεται από τους υπηκόους του! Ένας βασιλιάς - ξεφτίλας επικεφαλής ενός παμπάλαιου, περήφανου λαού, των Γαλατών, γνωστών στην ιστορία από τον καιρό της Ιούλιου Καίσαρα. (Πού ήσουν Αστερίξ τότε να κρατήσεις τον ουρανό για να μην πέσει στο κεφάλι του βασιλιά;).

Της γαλλικής βασιλικής γκάφας έπονται άλλες δύο, η μια αυστριακή και η άλλη πρωσική. Οι βασιλιάδες της Αυστρίας και της Πρωσίας τον Αύγουστο του 1791 δηλώνουν δημοσίως πως θα επέμβουν στη Γαλλία για να βοηθήσουν το συνάδελφό τους, που τα κουτσοβόλευε στα ανάκτορα του Κεραμεικού με την ψυχή στο στόμα.

Αυτό ήταν. Η Νομοθετική Συνέλευση κηρύσσει αμέσως τον πόλεμο κατά της Αυστρίας και της Πρωσίας. Ευτυχώς που το κράτος πρόλαβε και κατάσχεσε την εκκλησιαστική περιουσία το 1790 για να ξεπληρώσει τα χρέη του και τώρα έχει περισσευούμενα χρήματα για να μπορέσει να διεξαγάγει τον πόλεμο με επιτυχία. Να μια καλή ιδέα: Να κατασχέσουμε και εμείς την εκκλησιαστική περιουσία για να κάνουμε πόλεμο με τους... Τούρκους και να πάρουμε την Πόλη και την Αγιά Σοφιά (ώ, μεγάλε βασιλιά). Αφού, όμως, πρώτα πληρώσουμε τα χρέη μας.

Παρά ταύτα, ο βασιλιάς - δραπέτης συνεχίζει να βασιλεύει. Μέχρι που στις 10 Αυγούστου 1792 ο λαός επιτίθεται στα ανάκτορα του Κεραμεικού με επικεφαλής τον Νταντόν και ζητάει από τη Νομοθετική Συνέλευση να τον θέσει υπό κράτηση. Πράγμα που γίνεται αμέσως με ταυτόχρονη προκήρυξη νέων εκλογών, για νέα Συντακτική Συνέλευση, για την ψήφιση νέου Συντάγματος. Αλλά και για να δικάσει το βασιλιά-δραπέτη.

Η νέα Εθνοσυνέλευση συνέρχεται στις 20 Σεπτεμβρίου 1792. Και την επόμενη εγκρίνει παμψηφεί την κατάργηση της μοναρχίας καταδι-

κάζοντας σε θάνατο το βασιλιά. Κι έτσι, στις 21 Ιανουαρίου 1793 ο βασιλιάς Λουδοβίκος 16ος καρατομείται. Η κάρα του τέμνεται και καθώς αποκόπτεται από το σώμα στη θέση του λαιμού πέφτει σ' ένα καλάθι σαν φρεσκοκομμένη κολοκύθα.

Η δουλειά γίνεται στην γκιλοτίνα. Πρόκειται για ένα σατανικό εργαλείο διά του οποίου ένα πολύ βαρύ και φαρδύ τσεκούρι πέφτει καθέτως από εύλογο ύψος στο λαιμό του υποψήφιου μακαρίτη όταν ο δήμιος ενεργοποιεί τους μοχλούς και τις τροχαλίες. Η γκιλοτίνα, που θα γνωρίσει ημέρες μαύρης δόξας στη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης, είναι γνωστή και με το λόγιο ελληνικό όνομα ως λαιμητόμος καθώς και με το ιταλικό ως καρμανιόλα.

Πρόκειται για μια εφεύρεση του γάλλου γιατρού Γκιγιοτέν, που θα της χαρίσει το όνομά του για να τον θυμούνται οι επιγενόμενοι ως φιλάνθρωπο. Ναι, για φιλανθρωπικούς λόγους εφεύρε τη σκοτώστρα του ο Γκιγιοτέν! Ήθελε να προσφέρει στους κατάδικους έναν γρήγορο και «καθαρό» θάνατο!

Του Λουδοβίκου θα του κάνει παρέα στην γκιλοτίνα η σύζυγός του Μαρία-Αντουανέττα, η εστεμμένη κότα που συνιστούσε στο λαό να τρώει παντεσπάνι όταν δεν είχε ψωμί. Δύο εστεμμένα στόματα λιγότερα τον καιρό εκείνο, σήμαινε οικονομία υλικών για κάπου τρεις χιλιάδες μερίδες καλού λαϊκού επαναστατικού συσσιτίου. Τόσοι περίπου ήταν οι παλατιανοί στα ανάκτορα των Βερσαλιών που σήμερα είναι μουσείο, δηλαδή κατοικία των Μουσών.

Πάει κι ο βασιλιάς! Ποιος έχει σειρά; Μα, οι ηγέτες της Επανάστασης, όπως συνήθως γίνεται στις επαναστάσεις. Ο μεγάλος σκοτωμός τώρα αρχίζει.

Στη νέα, δημοκρατική πλέον Εθνοσυνέλευση, ο Ροβεσπιέρος εμφανίζει ένα νέο σχέδιο Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, από το οποίο απουσιάζει το προγενέστερο άρθρο για το απαραβίαστο της ιδιοκτησίας χωρίς, βέβαια, να γίνεται λόγος για κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας. Τώρα η ατομική ιδιοκτησία μπορεί να παραβιάζεται. Πώς, πότε, γιατί και από ποιους; Από το κοινωνικό σύνολο και υπέρ του κοινωνικού συνόλου, λέει ο έξυπνος Ροβεσπιέρος. Ναι, αλλά η ατομική ιδιοκτησία δεν καταργήθηκε, όπως ζητούσε ο Μπαμπέφ. Άρα, αργά ή γρήγορα το κοινωνικό σύνολο θα εγκατέλειπε σε ιδιώτες τα απαλλοτριωμένα. Μπορεί να μη γινόταν αυτό τότε, αλλά θα γινόταν ας πούμε σήμερα, που οι αποκρατικοποιήσεις είναι της μόδας. Άλλωστε, υπό καθεστώς ατομικής ιδιοκτησίας οι κρατικοποιήσεις δεν είναι σοσιαλισμός, είναι κρατικός καπιταλισμός.

Οι έριδες γι' αυτό το θέμα αλλά και για πολλά άλλα θα προκαλέ-

σουν το τέλειο κομφούζιο. Η αστική τάξη που μόλις κατέλαβε την πολιτική εξουσία (την οικονομική την κατείχε τουλάχιστον από δυο αιώνες νωρίτερα) δεν ξέρει ακόμα να κυβερνάει. Ψάχνεται και ψάχνει. Ανάμεσα στα κομμένα κεφάλια. Και οι μικροαστοί να μην ξέρουν τι θέλουν, ως συνήθως. Και οι προλετάριοι να βολοδέρνουν πεινασμένοι. Και οι παλιοί άρχοντες να λυσσούν. Ο παλιός κόσμος πεθαίνει αλλά ο νέος δεν έχει γεννηθεί ακόμα. Τώρα γεννιέται. Βουτηγμένος στο αίμα, όπως όλα τα νιογέννητα.

Η θερμιδωριανή επανάσταση θα ξεσπάσει στις 27 Ιουλίου 1793 με το χριστιανικό ημερολόγιο, την 9η Θερμιδώρ με το επαναστατικό. Σε δυο μέρες οι αστοί θερμιδωριανοί, που είναι μεν συντηρητικοί αλλά ουδεμία σχέση έχουν με τους παλιότερους συντηρητικούς, τους φεουδάρχες και τους παπάδες, θα οδηγήσουν στην γκιλοτίνα τον Ροβεσπιέρο. Μια νέα μορφή πολιτικής συντήρησης θα προκύψει με τη θερμιδωριανή επανάσταση. Η αστική. Και ο δήμιος συνεχίζει τις υπερωρίες του.

Σε ένα χρόνο περίπου μετά τη θερμιδωριανή επανάσταση, στις 16 Οκτωβρίου 1795, θα δημιουργηθεί το Διευθυντήριο, αποτελούμενο από μια δικτατορική ομάδα πέντε συνδικτατόρων. Το Διευθυντήριο θα διευθύνει την Επανάσταση για τέσσερα χρόνια περίπου, μέχρι το Νοέμβριο του 1799. Ο Κορσικανός Ναπολέων, που δεν είναι ακόμα μεγάλος, ετοιμάζεται στο παρασκήνιο του Διευθυντηρίου.

Η έναρξη της Επανάστασης θα βρει τον Ναπολέοντα στην πατρίδα του, το Αιάκιο, την πρωτεύουσα της Κορσικής. Σύντομα θα έρθει στο Παρίσι, αλλά σ' όλη τη διάρκεια της Επανάστασης θα κάνει την πάπια φλερτάροντας κάπου κάπου με τους Γιακωβίνους, δηλαδή τους αριστερούς, ας τους πούμε έτσι.

Είναι ήδη ένας γνωστός από τα προεπαναστατικά χρόνια στρατιωτικός καριέρας, με λαμπρές στρατιωτικές σπουδές, που όμως θα δείξει τις ικανότητές του αργότερα όταν, ως υποστράτηγος, θα αναλάβει τη διοίκηση του πυροβολικού του γαλλικού στρατού κατοχής της Ιταλίας το Μάρτιο του 1794.

Σημειώστε πως όλα τα χρόνια του Διευθυντηρίου, οι Γάλλοι, με τονωμένο το εθνικό τους φρόνημα από τις αλλεπάλληλες νίκες της Επανάστασης, που κατάφερε να αποκρούσει και τελικά να νικήσει δύο Αυτοκράτορες, τον Αυστριακό και τον Πρώσο, τον καιρό που είχαν εισβάλει απερίσκεπτα στη Γαλλία για να βοηθήσουν το συνάδελφό τους Λουδοβίκο, μπαινοβγαίνουν σαν στο σπίτι τους στις γειτονικές χώρες της Ευρώπης, κυρίως στην Ιταλία, για να χαρίσουν, λέει, την ελευθερία στους σκλαβωμένους στους ντόπιους άρχοντες λαούς. Ποτέ δεν ρώτησαν κανέναν αν προτιμάει να έχει στο σβέρκο του ξένον άρχοντα αντί για ντόπιο.

Οι νικητές αστοί είναι απόλυτα βέβαιοι, τώρα πλέον, για το δίκιο τους και κάνουν εξαγωγή γαλλικού επαναστατικού δικαίου. Διδάσκουν στους λαούς της Ευρώπης αστική δικαιοσύνη με τα όπλα και όποιον πάρει ο χάρος. Όποιοι λαοί κατάλαβαν τότε, κατάλαβαν, οι υπόλοιποι θα καταλάβουν αργότερα.

Τον Οκτώβριο του 1795, τη χρονιά που θα παντρευτεί την Ιωσηφίνα ντε λα Παζερί, χήρα του ένδοξου στρατηγού ντε Μπωαρναί, ο Ναπολέων αναλαμβάνει γενικός διοικητής του στρατού της Γαλλίας στο εσωτερικό της χώρας. Το Διευθυντήριο σιγά σιγά περνάει στο περιθώριο, στο βαθμό που ο Ναπολέων αργά αργά γίνεται δικτάτορας. Σε λίγο θα γίνει γενικός αρχηγός ολόκληρου του γαλλικού στρατού, και μέσα και έξω απ' τη χώρα. Και θα σαρώσει παντού. Ο Ναπολέων είναι πράγματι μια από τις πιο μεγάλες στρατιωτικές ιδιοφυΐες που εμφανίστηκαν ποτέ στην ιστορία.

Υπερφορτωμένος με δόξα και μιμούμενος τους ρωμαίους άρχοντες, το 1800 θα ζητήσει από το λαό το ρωμαϊκό αξίωμα του Πρώτου Υπάτου για δέκα χρόνια. Και ο λαός θα του το δώσει ασυζητητί. Το 1802 θα ζητήσει από το λαό να μετατραπεί η δεκαετής υπατεία σε ισόβια. Και ο λαός θα του κάνει αμέσως το χατίρι. Το 1804 από πρώτος ισόβιος Ύπατος λέει να αυτοπροαχθεί σε Αυτοκράτορα, αλλά πάντα με την έγκριση του λαού.

Ποτέ ο Ναπολέων δεν έκανε το παραμικρό χωρίς την έγκριση του λαού και πάντα ήταν δικτάτορας με την έγκριση του δικού του λαού, όχι, βέβαια, των λαών που καταχτούσε. Ο Ναπολέων θα υποδείξει στους νικητές αστούς το τέλειο μοντέλο αστικής διοίκησης. Να σε θέλουν όλοι για δικτάτορα και να σου λεν κι ευχαριστώ από πάνω που τους κάνεις το χατίρι να τους δικτατορεύεις.

Το μυστικό εν προκειμένω είναι η εθνική υπερηφάνεια. Δώσε στο λαό εθνική υπερηφάνεια και πάρ' του το φαΐ απ' το στόμα. Ο σύγχρονος εθνικισμός, ο πρακτικός, ο κατακτητικός, ο ιμπεριαλιστικός, ο αμερικανικού τύπου, ο τυπικά αστικός είναι εφεύρεση των Γάλλων. (Δεν είναι τυχαίο που ο Βενιζέλος αγαπούσε τόσο πολύ τους Γάλλους). Υπάρχει, όμως, και ένας άλλος εθνικισμός, πνευματικότερος και ιδεαλιστικότερος, εβραϊκής καταγωγής.

Από τότε που οι Εβραίοι διά των προφητών άρχισαν να ισχυρίζονται πως είναι ο «περιούσιος λαός», ο λαός που επέλεξε ο Θεός, τρέχα γύρευε για ποιους προσωπικούς του λόγους, για να σώσει δι' αυτού τον κόσμο, ένα σωρό λαοί άρχισαν να το παίζουν περιούσιοι, μάλλον για να αντισταθμίσουν φαντασιακά την έλλειψη περιουσίας, ου μην αλλά και μυαλού.

Ανάμεσα στους νεοπεριούσιους λαούς οι Γερμανοί του Χίτλερ κατείχαν περίοπτη θέση, από την οποία επεχείρησαν ανεπιτυχώς να εξαφανίσουν από προσώπου γης τους παλαιοπεριούσιους Εβραίους, προφανώς με το σκεπτικό πως δύο περιούσιοι λαοί δεν μπορεί παρά να αλληλοαναιρούνται εντός της θεϊκής βουλήσεως και να προκαλούν προβλήματα στο Θεό πόσο μάλλον στους ανθρώπους. Επικίνδυνο πράγμα η βλακεία, ακόμα και όταν σε προστατεύει το DNA ενδόξων προγόνων.

Λοιπόν, σύντροφοι, η επανάσταση συνεχίζεται σε πολλά μέτωπα. Το σοβαρότερο απ' αυτά είναι καλά προστατευμένο εντός της κρανιακής κάψας. Και μια συμβουλή για τους επαναστάτες του μέλλοντος: Όταν αρχίζετε μια επανάσταση, μια και θα χυθεί οπωσδήποτε αίμα, φροντίστε το αίμα που είναι να χυθεί, να χυθεί μια και καλή, όλο μαζί, στην αρχή. Μην αφήνετε την κάνουλα της επανάστασης να στάζει εκνευριστικά για πολλά χρόνια, όπως έκαναν και οι Γάλλοι και οι Ρώσοι.

4. Οι επαναστάτες πρόγονοι του επαναστάτη Λένιν

Δεν θα καταλάβουμε πολλά πράγματα για το τι συνέβη στη Σοβιετική Ένωση μέχρι την πτώση της αν δεν γνωρίζουμε πώς εμφανίστηκε, πώς ξεκίνησε και πώς εδραιώθηκε η Οκτωβριανή Επανάσταση. Και δεν θα μπορέσουμε να δώσουμε την πραγματική ιστορική διάσταση αυτής της επανάστασης, αν την εξαρτήσουμε μόνο απ' τους Μπολσεβίκους και τον Λένιν. Όχι μόνο γιατί η Οκτωβριανή Επανάσταση ήταν δημιούργημα της μεγάλης μάζας του ρώσικου λαού, αλλά και διότι ήταν η λογική συνέπεια, αφενός της Γαλλικής και αφετέρου μιας μακράς σειράς αγώνων των Ρώσων, πολύ πριν εμφανιστεί ο μαρξισμός, ο λενινισμός και το κόμμα των Μπολσεβίκων, το οποίο θα αναλάβει να συνεχίσει την ευρωπαϊκή επανάσταση από εκεί περίπου που την άφησε ο Μπαμπέφ στη Γαλλία. Μία είναι η επανάσταση, αυτή που συνεχίζεται με τη μια ή με την άλλη μορφή. Μια επανάσταση πεθαίνει, άλλη γεννιέται. Όσο υπάρχουν τάξεις, τόσο οι πόλεμοι όσο και οι επαναστάσεις θα είναι μια αιματηρή διαδικασία που θα συνεχίζεται.

Η Οκτωβριανή Επανάσταση είναι η συνέπεια και η κατάληξη του αγγλικού, του γαλλικού και του γερμανικού Διαφωτισμού. Αλλά και η πιο μεγάλη στιγμή του ευρωπαϊκού ουμανισμού. Αν στη δύσκολη πορεία της έχασε τον αρχικό ουμανιστικό της προσανατολισμό αυτό οφεί-

λεται, όπως θα δούμε, στις πάρα πολύ δύσκολες συγκυρίες κάτω απ' τις οποίες εμφανίστηκε και που τη στρέβλωσαν τόσο, που ο Μαρξ δεν θα την αναγνώριζε σαν δική του θυγατέρα.

Ακόμα και οι παλιοί τσάροι έβαλαν το χέρι τους σ' αυτή την ευρωπαϊκή επανάσταση, που είναι η Οκτωβριανή. Υπάρχουν στη ρωσική ιστορία δύο μακρινοί πρόδρομοι του Λένιν. Ο Μεγάλος Πέτρος (1672-1725) και η Μεγάλη Αικατερίνη (1729-1796). Είναι οι δυο τσάροι που εισάγουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό στη μέχρι τότε καθυστερημένη και σχεδόν απολίτιστη Ρωσία. Από τότε κιόλας, ο απύθμενος σλαβικός συναισθηματισμός και ο αυστηρός ευρωπαϊκός ορθολογισμός θα δημιουργήσουν ένα παράδοξο πολιτιστικό κράμα: ο Ντοστογιέφσκι, ο Τολστόι, ο Τσέχοφ, ο Τουργκένιεφ, ο Γκόγκολ, ο Ρίμσκι- Κόρσακοφ, ο Μπορόντίν, ο Τσαϊκόφσκι, ο Μεντελέγιεφ, ο Τσιολκόφσκι, ο Τσερένκοφ πατούν με το ένα πόδι στις στέπες της κεντρικής Ασίας και με το άλλο στην Ευρώπη. Τούτη η ρώσικη γέφυρα μεταξύ Ευρώπης και Ασίας μοιάζει με το ουράνιο τόξο. Έχει μέσα όλα τα χρώματα και όλες τις αποχρώσεις. Έχει ορθοδοξία, έχει μυστικισμό, έχει μυαλό, έχει πάθος, έχει αίμα, έχει τρελούς έρωτες, έχει σωφροσύνη, έχει παραφροσύνη – όλα τα έχει τούτη η ρώσικη σαλάτα. Ο αλματώδης εκπολιτισμός, λοιπόν, της χώρας του Μπόρις Γκοντούνοφ και του Ιβάν του Τρομερού αρχίζει από την εποχή του Μεγάλου Πέτρου, του τσάρου που έχτισε εκ θεμελίων σε χρόνο ρεκόρ πάνω σε μια ελώδη περιοχή, μια ολόκληρη πόλη, την Αγία Πετρούπολη, την επιλεγόμενη Βενετία του Βορρά, επιστρατεύοντας σχεδόν όλους τους μεγάλους ιταλούς αρχιτέκτονες της εποχής του.

Όπου υπάρχει πολιτισμός, υπάρχει και πολιτική. Έτσι, σε χρόνο ανύποπτο, εμφανίζεται στη Ρωσία, το 1826, το πρώτο στην Ευρώπη καθαρά αριστερό, όπως θα λέγαμε σήμερα, κόμμα. Που, βέβαια, ήταν παράνομο και αποτελούνταν κυρίως από διανοούμενους. Πρόκειται για τους περίφημους Δεκεμβριστές με ηγέτες και καθοδηγητές τον Πέστελ και τον Ρίλεφ. Ωστόσο, στην πραγματικότητα οι Δεκεμβριστές δεν είναι κόμμα, ήταν κοινωνικό κίνημα με ιστορία που πάει πολύ πιο πίσω απ' τη χρονιά της «επίσημης» εμφάνισής του, όταν θα το φέρει στο προσκήνιο μια θεαματική εξέγερση. Η οποία θα καταλήξει στη σφαγή. Το ήξεραν αυτό οι Δεκεμβριστές, αλλά τόλμησαν την εξέγερση. Συχνά η τόλμη είναι συνώνυμο της απελπισίας. Οι Δεκεμβριστές ήταν ουτοπιστές σοσιαλιστές. Αν και ολοκάθαρα ρομαντικοί εγκαινιάζουν, ωστόσο, μια αιματηρή, ρεαλιστική επαναστατική παράδοση στη Ρωσία. Είναι οι μακρινοί επαναστατικοί πρόγονοι των Μπολσεβίκων. Ο Λένιν πατάει σε έδαφος με γερά επαναστατικά θεμέλια στην ιστορία της πατρίδας του.

Λίγο αργότερα, το 1857, ο Αλεξάντρ Χέρτσεν, διανοούμενος πανευρωπαϊκής φήμης, θα τυπώσει στο Λονδίνο και θα μοιράσει παράνομα στη Ρωσία την εφημερίδα *Καμπάνα*, που βαράει δυνατά και για χρόνια, ξεκουφαίνοντας τον τσάρο με τα σοσιαλιστικά μηνύματα που στέλνει σ' όλα τα αστικά κέντρα της Ρωσίας. Ο Χέρτσεν κήρυττε ένα είδος αγροτικού σοσιαλισμού, που θα έπρεπε να στηρίζεται, όπως πίστευε, στην παράδοση των μιρ, των συνεταιριστικών κοινοτικών και εκκλησιαστικών αγροκτημάτων, που υπήρχαν από παλιά στη Ρωσία και που θα παίξουν σημαντικό ρόλο κατά την Επανάσταση.

Την ίδια εποχή ξεφυτρώνουν παντού στη Ρωσία διάφοροι «κύκλοι» διανοουμένων επαναστατών. Είναι κάτι σαν κλειστές πολιτικές λέσχες που ενεργούν παράνομα, δηλαδή συζητούν παράνομα, αν και η δράση τους συχνά ξεπερνάει τη θεωρητική αναδίφηση των κοινωνικών προβλημάτων. Στον κύκλο του αναρχικού Πετρασέφσκι ανήκε και ο Ντοστογιέφσκι. Σχεδόν όλα τα μέλη του εν λόγω κύκλου, που έμεινε στην ιστορία κυρίως χάρη στον Ντοστογιέφσκι και τους *Δαιμονισμένους* του, συλλαμβάνονται το 1849 από την Οχράνα, τη μυστική αστυνομία του τσάρου. Οι περισσότεροι εκτελούνται. Αλλά ο Ντοστογιέφσκι γλιτώνει με λίγα χρόνια φυλακή στα κάτεργα της Σιβηρίας. Που δεν την ανακάλυψε, βέβαια, ο Στάλιν αλλά ο τσάρος. Και την έκανε ευρύτερα γνωστή ο Ντοστογιέφσκι με το αυτοβιογραφικό του μυθιστόρημα *Αναμνήσεις από το σπίτι των πεθαμένων*.

Την ίδια περίοδο, ο κριτικός της λογοτεχνίας και φιλόσοφος Μπιελίνσκι, ο κοινωνιολόγος, εγκυκλοπαιδιστής και αγωνιστής Τσερνιτσέφσκι και ο φιλολογικός κριτικός Ντομπρολιούμποφ αναστατώνουν τη Ρωσία με τα έργα τους και γίνονται σχεδόν λαϊκοί ήρωες. Ο Τσερνιτσέφσκι θα καθίσει εννιά χρόνια στη φυλακή για το «διδακτικό» του μυθιστόρημα με τον τίτλο *Τι να κάνουμε*.

Ο Μπακούνιν είναι απ' αυτούς που ξέρουν τι πρέπει να κάνουν: Πρέπει να δουλέψουν για την κατάργηση του κράτους, δηλαδή της Αυτοκρατορίας των Τσάρων. Φεύγει, λοιπόν, για την Ευρώπη, διαδέχεται τον Χέρτσεν στην αρχισυνταξία της *Καμπάνας* και μεταφράζει το *Κομουνιστικό Μανιφέστο* των Μαρξ και Ένγκελς στα ρωσικά. Ενώ ο Λοπάτιν μεταφράζει το *Κεφάλαιο*, το 1873, ο μαρξισμός εισβάλλει για τα καλά στη Ρωσία και μάλιστα πολύ νωρίς. Το έδαφος είναι γόνιμο για μια γρήγορη ανάπτυξη του μαρξισμού. Όχι όμως και οι οικονομικές συνθήκες για μια επιτυχή εφαρμογή της θεωρίας στην πράξη.

Ο Λένιν δεν το πιστεύει αυτό. Η επαναστατικότητα έχει μεγάλη παράδοση στη Ρωσία, λέει. Τα πράγματα θα δείξουν πως είχε δίκιο για την κοχλάζουσα εποχή του και την ταραγμένη χώρα του. Όμως, η θερ-

μοκρασία βρασμού θα πέσει ταχύτατα μετά το θάνατό του. Κι έτσι, η παλιά, η παραδοσιακή ρώσικη επαναστατικότητα θα θαφτεί κάτω από την εύκολη νίκη του προλεταριάτου· που θα αποδειχτεί τελικά νίκη της κομματικής γραφειοκρατίας.

Στο εξής η παραδοσιακή ρώσικη επαναστατικότητα θα ακολουθεί ολοένα και πιο στρεβλούς δρόμους, μέχρι την τελική της κατάληξη στον γκανγκστερισμό του Γέλτσιν. Τι εκπεσμός!

5. Η ματωμένη Κυριακή

Η Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917, που κράτησε δέκα μέρες όλο κι όλο, κατ' ουσίαν άρχισε το 1905 και κράτησε δώδεκα χρόνια. Η αυθόρμητη και εν πολλοίς ακαθοδήγητη επανάσταση του 1905 δεν ήταν παρά μια «πρόβα τζενεράλε» για όλους, επαναστάτες και δυνάμει επαναστάτες, τσαρικούς και γαιοκτήμονες, αστούς και διανοούμενους. Όλες οι κοινωνικές δυνάμεις δοκιμάζονται το 1905 και όλοι ανάβουν τις μηχανές τους τότε. Όλος ο κόσμος σ' όλον τον κόσμο καταλαβαίνει πως κάτι πολύ σοβαρό θα συμβεί σύντομα στη Ρωσία. Τι όμως;

Το 1905 ο ρωσικός λαός αρχίζει να συνειδητοποιεί τη δύναμή του. Και ο τσάρος την αδυναμία του. Ενώ οι Μπολσεβίκοι ετοιμάζονται από τότε για την κατάληψη της εξουσίας. Όλοι οι ιστορικοί συμφωνούν πως χωρίς το επαναστατικό πρελούντιο του 1905, η «γκραν οπερά» της επανάστασης δεν θα έκαμνε πρεμιέρα τον Οκτώβρη του 1917. Όσο ιδιοφυής κι αν ήταν ο Λένιν, ίσως δεν θα πετύχαινε τίποτα σημαντικό αν δεν είχαν ωριμάσει οι συνθήκες.

Ο τελευταίος τσάρος Νικόλαος Β΄ ανεβαίνει στο θρόνο το 1894. Αυτός ο γελοίος, εκτός από άβουλος, ανόητος και πολλαπλά ανίκανος, ήταν και σκληρός επιπροσθέτως, όπως συνήθως συμβαίνει με τους άβουλους και ανίκανους που προσπαθούν να αντισταθμίσουν την έλλειψη πραγματικών προσόντων με παλικαρισμούς. Αυτόν το σαχλό τσάρο χρησιμοποιούν οι μεγαλογαιοκτήμονες, που κυριαρχούν στην οικονομική ζωή της αυτοκρατορίας, για να αρπάξουν και άλλη γη στην Άπω Ανατολή. Όμως, οι Ιάπωνες θεωρούν την Άπω Ανατολή δικό τους τσιφλίκι. Κι έτσι, το 1904 ξεσπά ο τυχοδιωκτικός Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος, που θα οδηγήσει τον τσάρο στην πανωλεθρία.

Και τότε αρχίζουν να ουρλιάζουν όχι μόνο οι εργάτες και οι αγρό-

τες, που θα πληρώσουν και σ' αυτόν τον πόλεμο τη νύφη, όπως πάντα, αλλά και οι αστοί που δεν έχουν κανένα λόγο να πάρουν τη μεριά των γαιοκτημόνων που ξεκίνησαν αυτόν τον οικτρό πόλεμο για να αποχτήσουν κι άλλα κτήματα στην υπό ιαπωνική κατοχή τελούσα Άπω Ασία. Οι αστοί συνειδητοποιούν με το Ρωσοϊαπωνικό πόλεμο του 1904 πως αν το κοινωνικό σύστημα στη Ρωσία παραμείνει για πολύ ακόμα φεουδαρχικό ή μισοφεουδαρχικό, η χώρα θα καταστραφεί εντελώς.

Αυτή την εποχή, ο καπιταλισμός βρίσκεται σε άνοδο και οι ρώσοι αστοί επείγονται ν' ακολουθήσουν τους ρυθμούς ανάπτυξης της Ευρώπης και της Αμερικής. Συμφωνούν, λοιπόν, κι αυτοί με τους προλετάριους πως το κύριο εμπόδιο για τη βιομηχανική ανάπτυξη της Ρωσίας είναι ο προϊστάμενος των φεουδαρχών, ο τσάρος, και δεν βλέπουν την ώρα να τον ξαποστείλουν, είτε στα κτήματά του είτε στον άλλο κόσμο. Τελικά θα συμβεί το δεύτερο. Το αίτημα για την ανατροπή του τσάρου από τους αστούς έχει ήδη μπει από το 1902, πριν από το Ρωσοϊαπωνικό πόλεμο, όταν άρχισαν στη Ρωσία οι απανωτές απεργίες των προλετάριων των μεγάλων αστικών κέντρων και κυρίως της Πετρούπολης.

Η κατάσταση, λοιπόν, στη Ρωσία που ήταν έτσι κι αλλιώς έκρυθμη από το 1902, στη διάρκεια του Ρωσοϊαπωνικού πολέμου του 1904 θα γίνει χαώδης. Και το 1905 η γενική αγανάκτηση θα καταλήξει σε μια αυθόρμητη εξέγερση των εξαθλιωμένων μαζών που έχουν τη συμπαράσταση και των λιγότερο εξαθλιωμένων.

Οι αστοί βλέπουν τούτη την άμορφη και ακατάστατη εξέγερση με μισό μάτι. Από τη μια θα ήθελαν πολύ να ρίξουν τον τσάρο οι πεινασμένοι και για λογαριασμό των λιγότερο πεινασμένων, απ' την άλλη όμως δεν θα ήταν δυνατό να ξέρουν πού μπορεί να καταλήξει μια τέτοια ιστορία με αγρίους, που είναι έτοιμοι να σαρώσουν τα πάντα, των αστών μη εξαιρουμένων. Οι αστοί είχαν δίκιο να φοβούνται από τότε. Ο οργισμένος λαός μπορεί να σαρώσει τα πάντα. Η δύναμή του είναι σχεδόν φυσικής τάξεως· κάτι σαν το χαλάζι, ή σαν το σεισμό.

Αυτή την εποχή, 699 μεγαλογαιοκτήμονες (κουλάκοι) κατέχουν το ένα τρίτο της απέραντης ρωσικής γης. Τα άλλα δυο τρίτα είναι κλιμακούμενες κατά φθίνουσα πρόοδο μικροϊδιοκτησίες δέκα εκατομμυρίων οικογενειών, που ζουν και ζέχνουν μέσα σε μια απερίγραπτη αθλιότητα. Και, βέβαια, το Ρωσοϊαπωνικό πόλεμο δεν ήταν οι γαιοκτήμονες που τον διεξεπεραίωσαν όπως όπως, δεν ήταν τα παιδιά τους που σκοτώθηκαν.

Είναι πάρα πολλοί οι εξαθλιωμένοι που τρέχουν πρόθυμα να πεθάνουν για το «βασιλιά και την πατρίδα». Κανείς δεν φρόντισε να τους πει πως, όταν οι φτωχοί σκοτώνονται στους πολέμους, για τ' αφεντικά τους σκοτώνονται. Εν πάση περιπτώσει, ας μην έχουμε πολλές απαιτή-

σεις από ανθρώπους που και μια ελιά να τους δώσει ο βασιλιάς, θα σκοτωθούν για χατίρι του φωνάζοντας ελιά ελιά και Κώτσο βασιλιά.

Τι να πεις και τι να μολογήσεις! Αν δεν υπήρχε η αμάθεια και η βλακεία σε τούτο τον κόσμο κανένας αφέντης δεν θα μπορούσε να διατηρηθεί στην εξουσία ούτε για ένα εικοσιτετράωρο. Εν πάση θλιβερά περιπτώσει, πρέπει να συνυπάρξουμε και με τους ηλίθιους και με τους αμαθείς. Και συνυπάρχοντας να κάνουμε κάτι ώστε η ανθρωπότητα κάποτε να ξεπεράσει τη σημερινή νοητική, γνωστική, ηθική και ψυχολογική της υπανάπτυξη.

Το 1903, ένα χρόνο πριν από το Ρωσοϊαπωνικό πόλεμο του 1904, αρχίζει στις Βρυξέλλες και τελειώνει στο Λονδίνο το δεύτερο και σημαδιακό συνέδριο του ρωσικού Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος, στο οποίο ανήκει και ο Λένιν σαν ηγετικό στέλεχος. Σ' αυτό το συνέδριο το Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα διασπάται. Αυτοί που θα παν με τους πολλούς θα ονομαστούν Μπολσεβίκοι, που στα ρωσικά σημαίνει πλειοψηφούντες, αυτοί που θα παν με τους λίγους θα ονομαστούν Μενσεβίκοι, που στα ρωσικά σημαίνει μειοψηφούντες.

Αυτοί που μετά τη διάσπαση θα ονομαστούν Μπολσεβίκοι ζητούσαν το κόμμα να γίνει αποκλειστικά προλεταριακό. Οι Μενσεβίκοι, αντίθετα, ήθελαν να έχουν μαζί τους όλους τους προοδευτικούς ανθρώπους, όλους τους αποφασισμένους να ενεργήσουν με ήπιους και αναίμακτους τρόπους για την κατάληψη της εξουσίας από τους μαρξιστές. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως και οι Μενσεβίκοι ήταν μαρξιστές.

Όμως, ο Λένιν και οι Μπολσεβίκοι του ήδη σκέφτονται τον ένοπλο αγώνα. Και ένοπλος αγώνας με διστακτικούς και γκρινιάρηδες δεν γίνεται. Αυτός, λοιπόν, ήταν ο πραγματικός λόγος της διάσπασης του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος το 1903, ένα χρόνο πριν από το Ρωσοϊαπωνικό πόλεμο του 1904, δυο χρόνια πριν από την επανάσταση του 1905, που στην πραγματικότητα δεν είναι ακριβώς επανάσταση αλλά μια μεγάλη σειρά ένοπλων απεργιών.

Ξέρει ο Λένιν πως τέτοιας έκτασης και έντασης συνεχόμενες απεργίες, κατά το μάλλον και ήττον αυθόρμητες και ακαθοδήγητες, αποκλείεται να μην εγκυμονούν καινούργια και πολύ σημαντικά γεγονότα για τη Ρωσία. Το τσαρικό καθεστώς γκαστρώνεται το 1905 και για 12 χρόνια, μέχρι το 1917 κυοφορεί τα δίδυμα που θα ονομαστούν Φεβρουαριανή και Οκτωβριανή Επανάσταση.

Στους Μπολσεβίκους ανήκε στην αρχή και ο σεβαστός απ' όλους Πλεχάνοφ. Όμως, σε λίγο θα πάει με τους Μενσεβίκους. Η διαφωνία του με τον Λένιν δεν έχει σχέση με το ερώτημα αν πρέπει ή δεν πρέπει το κόμμα των Μπολσεβίκων να καταλάβει βίαια την εξουσία, αλλά με

το αν πρέπει ή δεν πρέπει να είναι κόμμα αποκλειστικά προλεταριακό. Αν η επανάσταση γίνει μόνο με τους απαίδευτους και αγράμματους προλετάριους η επαναστατική βία ίσως πάρει ανεξέλεγκτες και εκδικητικές μορφές, λέει ο σοφός Πλεχάνοφ. Αλλά ο Λένιν επιμένει στον προλεταριακό χαρακτήρα του κόμματος των Μπολσεβίκων και ο βετεράνος του ρωσικού μαρξισμού τον εγκαταλείπει.

Όσο για τον άλλο βετεράνο, τον Άξελροντ, που θαυμάζει απεριόριστα τον Λένιν, θα βρεθεί κι αυτός με τη μεριά των Μενσεβίκων του Μάρτοφ. Για άλλους λόγους. Φοβάται, λέει, το πάθος και την τυφλή αποφασιστικότητα του Λένιν.

Το 1905, κι ενώ ο λαός με τις μεγάλες απεργίες έχει ήδη αρχίσει να γράφει την ιστορία της επανάστασης ακαθοδήγητος, συνέρχεται στο Λονδίνο το πρώτο συνέδριο του αυτονομημένου από το 1903 κόμματος των Μπολσεβίκων, ενώ στη Γενεύη, το ίδιο διάστημα, συνέρχεται το πρώτο συνέδριο του αυτονομημένου από το 1903 κόμματος των Μενσεβίκων. Στο ιστορικό συνέδριο των Μπολσεβίκων το 1905 οι οπαδοί του Λένιν αποφαίνονται πως η ένοπλη εξέγερση των προλετάριων είναι δυνατή. Καταστρώνουν το σχέδιο μιας επανάστασης, που έμελλε να ονομαστεί Οκτωβριανή, δώδεκα χρόνια πριν από την έναρξή της! Η επιμονή και η προσήλωση του Λένιν στο όραμά του είναι σχεδόν μεταφυσικής τάξεως. Να στρέφεται εναντίον σου ο Πλεχάνοφ, η μεγάλη μορφή του ρωσικού μαρξισμού και εσύ να παραμένεις κολλημένος στο όραμά σου· να σε εγκαταλείπει ο Άξελροντ που σε λατρεύει και μέχρι τότε κάνει για σένα ό,τι μπορεί κι εσύ να παραμένεις προσκολλημένος στο όραμά σου.

Η 9η Ιανουαρίου 1905 είναι η Κυριακή που θα περάσει στην Ιστορία σαν «ματωμένη Κυριακή». Αυτή τη μέρα οι απεργοί της Πετρούπολης συγκεντρώνονται στην πλατεία μπροστά από τα Χειμερινά ανάκτορα και με εικόνες αγίων και πορτραίτα του τσάρου στα χέρια, του ζητούν να νοιαστεί για τα προβλήματα των εξαθλιωμένων. Και ο τσάρος νοιάζεται πράγματι: διατάσσει την ανακτορική φρουρά να χτυπήσει στο ψαχνό. Οι φρουροί βαρούν με πολυβόλα. Εκατοντάδες πεινασμένοι θα βάψουν με το αίμα τους το χιόνι. Είναι ένα πρωτοφανές μακελειό, που δίνει στους εξαθλιωμένους να καταλάβουν πως οι άγιες εικόνες που κρατούν στα χέρια τους δεν είναι το πιο αποτελεσματικό όπλο στον αγώνα τους για ψωμί.

Τη χριστιανική συμπεριφορά της μάζας το 1905 έχουν στο νου τους οι Μενσεβίκοι και λεν πως ο λαός δεν μπορεί να επαναστατήσει. Και γι' αυτό ακριβώς πρέπει να γίνει ένας σοβαρός συμβιβασμός με τους προοδευτικούς αστούς και τους ριζοσπάστες διανοούμενους. Ο Λένιν και οι

Μπολσεβίκοι, όμως, πιστεύουν ακριβώς το αντίθετο: ο λαός ένα πολύ μικρό σπρώξιμο χρειάζεται για να σαρώσει τα πάντα. Το έδειξε, άλλωστε, στην πράξη στη διάρκεια της αυθόρμητης επανάστασης (κατ' άλλους εξέγερσης) του 1905 όχι μόνο με τις απεργίες που βάφτηκαν στο αίμα, αλλά κυρίως με εκείνα τα εκπληκτικά Σοβιέτ, που δημιουργούνται αυθόρμητα, αυτήν την περίοδο. Ο Λένιν στηρίζεται στην ικανότητα του λαού να αυτοοργανώνεται στις δύσκολες στιγμές. Πιστεύει στα Σοβιέτ, τα συμβούλια λαϊκής αυτοδιοίκησης που προέκυψαν αυθόρμητα το 1905.

Το πρώτο μικτό Σοβιέτ των εργατών και των στρατιωτών εμφανίζεται στην Πετρούπολη το 1905 και ασκεί στην πόλη και τη γύρω περιοχή μια πολύ αποτελεσματική εξουσία. Μέσα σε ελάχιστο χρόνο ο θεσμός των Σοβιέτ γίνεται μόδα. Τα Σοβιέτ θα γίνουν ταχύτατα μια τόσο σημαντική πολιτική δύναμη, που ο Κερένσκι δεν θα τολμήσει να τα θίξει στο διάστημα που θα μεσολαβήσει ανάμεσα στη Φεβρουαριανή και την Οκτωβριανή Επανάσταση.

Ωστόσο, ο Λένιν φοβόταν πως ο ενθουσιασμός που κάνει τον κόσμο να αυτοοργανώνεται στα Σοβιέτ με τόση προθυμία δεν θα κρατήσει πολύ. Κανένας ενθουσιασμός δεν κρατάει πολύ. Αυτός είναι ο λόγος που οι Μπολσεβίκοι αρχίζουν να επιτηρούν προσεχτικά και διακριτικά τα Σοβιέτ. Θέλουν να τα προφυλάξουν απ' τον εκφυλισμό. Και τα Σοβιέτ θα αναγνωρίσουν εύκολα στους Μπολσεβίκους τους φυσικούς τους ηγέτες. Το 1917 ο Λένιν θα πατήσει γερά στα Σοβιέτ, που δεν τα οργάνωσε εκείνος. Οι Μπολσεβίκοι παίρνουν, λοιπόν, στα χέρια τους τα Σοβιέτ απλά, εύκολα, φυσιολογικά, χωρίς ίντριγκες, χωρίς παρασκήνιο, χωρίς φασαρίες. Μ' αυτά θα κάνουν την επανάσταση τον Οκτώβρη. Χωρίς τα Σοβιέτ του 1905 η επανάσταση του 1917 θα ήταν από προβληματική έως αδύνατη.

Εκτός από τη μαχητική παρουσία των Σοβιέτ στον κοινωνικό και πολιτικό χώρο από το 1905, ένα ακόμα γεγονός θα κάνει τον Λένιν να επιχειρήσει το 1917 το παράτολμο εγχείρημα: την 15η Ιουνίου 1905, το θωρηκτό «Ποτέμκιν» του τσαρικού στόλου στασιάζει και οι ναύτες το οδηγούν στη Ρουμανία. (Ο Σεργκέι Μιχαήλοβιτς Αϊζενστάιν θα απαθανατίσει το γεγονός στο αριστούργημά του *Θωρηκτό Ποτέμκιν*).

Είναι απίστευτο. Ένα θωρηκτό του αυτοκρατορικού στόλου στρέφει τα κανόνια του κατά της ελέω Θεού τσαρικής εξουσίας και απομυθοποιεί έναν παμπάλαιο καταπιεστικό θεσμό. Κανείς δεν σέβεται πλέον τον τσάρο. Ούτε καν η τσαρίνα, που το ρίχνει στο σορολόπ μ' εκείνο τον καλόγερο, τον Ρασπούτιν. Τα τελευταία χρόνια της τσαρικής αυτοκρατορίας θυμίζουν τα τελευταία χρόνια της Ρωμαϊκής. Όλα είναι σάπια στην κορυφή.

6. Η πονηρή δημοκρατία

Κάτω από την πίεση των αιματηρών γεγονότων του 1905 ο τσάρος αποφασίζει να δώσει ένα είδος συντάγματος. Προς τούτο, προκηρύσσει εκλογές για την 17η Οκτωβρίου. Η Βουλή (Δούμα) που προκύπτει απ' αυτές συνέρχεται με το πάσο της ένα χρόνο μετά τις εκλογές, το 1906. Είναι μια Βουλή σκέτο αλαλούμ. Χειρότερη και απ' την ελληνική.

Δεν προλαβαίνει να συνεδριάσει καλά καλά κάνα δυο τρεις φορές η πρώτη Δούμα και διαλύεται από τον τσάρο. Καινούργιες εκλογές, καινούργια Δούμα. Η δεύτερη. Που συνέρχεται το Φεβρουάριο του 1907.

Οι Μπολσεβίκοι μποϊκοτάρουν και τις πρώτες και τις δεύτερες εκλογές. Οι Μενσεβίκοι επαμφοτερίζουν. Άλλοι τις μποϊκοτάρουν και άλλοι όχι. Ούτως ή άλλως, πάντως, διαλύεται στα γρήγορα και η δεύτερη Δούμα ως υπέρ το δέον... προοδευτική, παρότι δεν μετέχουν σ' αυτήν Μπολσεβίκοι, αλλά μόνο λίγοι Μενσεβίκοι. Τα σχέδια του πρωθυπουργού του τσάρου, του Στολίπιν, είναι να φτιάξει μια Βουλή κατά παραγγελία, στα μέτρα των γαιοκτημόνων που στηρίζουν τον τσάρο. Και τη φτιάχνει. Ιδού με ποιον πονηρό τρόπο θα γίνουν οι τρίτες κατά σειράν εκλογές για την ανάδειξη της τρίτης Δούμας.

Διά νόμου μειώνεται κατά 50% ο αριθμός των εργατών και των αγροτών ψηφοφόρων. Έτσι, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της ασιατικής Ρωσίας αποκλείεται απ' τις εκλογές σαν... απολίτιστο ενώ οι πολιτισμένοι γαιοκτήμονες αυξάνουν το εκλογικό τους σώμα κατά το ένα τρίτο σε σχέση με τις προηγούμενες εκλογές.

Η τρίτη Δούμα, που θα προκύψει από τις δεύτερες εντός του 1907 εκλογές, τρίτες από το 1905 που για πρώτη φορά γίνονται εκλογές στη Ρωσία, συνέρχεται σε πρώτη συνεδρίαση αμέσως μετά τις εκλογές και πεθαίνει από κατάθλιψη τέσσερα χρόνια αργότερα με τη δολοφονία του πρωθυπουργού Στολίπιν το 1911.

Ο Λένιν, που δεν παίρνει μέρος στις δυο προηγούμενες εκλογές, αποφασίζει να πάρει μέρος στις τρίτες για την ανάδειξη της τρίτης Δούμας. Και ιδού το οικτρό αποτέλεσμα: επί συνόλου 437 βουλευτών, οι Μπολσεβίκοι και οι Μενσεβίκοι μαζί καταλαμβάνουν 15 έδρες, ενώ στην προηγούμενη Βουλή μόνοι τους οι Μενσεβίκοι είχαν 64. Είναι φανερό πως οι οπαδοί των δύο κομμάτων όχι μόνο δεν προτιμούν τους βίαιους Μπολσεβίκους, αλλά εγκαταλείπουν και τους ήπιους Μενσεβίκους όταν αυτοί συμμαχούν με τα ξαδέρφια τους, τους Μπολσεβίκους. Ο λαός θέλει επανάσταση όχι εκλογές, αποφαίνεται ο Λένιν.

Βρισκόμαστε στο κρίσιμο έτος 1907. Δύο χρόνια νωρίτερα, αμέσως μετά το χτύπημα της επανάστασης του 1905, οι Μπολσεβίκοι και οι Μενσεβίκοι αποφασίζουν να συνεργαστούν στη βάση ενός μίνιμουμ κοινού προγράμματος. Όλα πηγαίνουν καλά, οι προκαταρκτικές συζητήσεις κρατούν πολύ λίγο και σε λίγο Μπολσεβίκοι και Μενσεβίκοι συγκαλούν κοινό συνέδριο στη Στοκχόλμη με την ελπίδα πως θα ξαναενώσουν τις δυνάμεις τους.

Αλλά τα πράγματα δυσκολεύουν ξανά. Οι Μπολσεβίκοι δηλώνουν στο κοινό συνέδριο Μπολσεβίκων και Μενσεβίκων της Στοκχόλμης πως, κατά την άποψή τους, η Ρωσία βρίσκεται στις παραμονές μιας μεγάλης επανάστασης, που ουδεμία ομοιότητα θα ήταν δυνατό να έχει μ' αυτήν του 1905. Αντίθετα, οι Μενσεβίκοι πιστεύουν πως η μοναδική διέξοδος που έχει η Ρωσία, προς το παρόν τουλάχιστον, είναι η συνταγματική μοναρχία. Λεν πως ο τσάρος θα υποχρεωθεί εκ των πραγμάτων να γίνει ένας ευπρεπής συνταγματικός βασιλιάς βορειοευρωπαϊκού τύπου. Πιστεύουν, δηλαδή, οι Μενσεβίκοι πως ο ρώσος Καίσαρ (αυτό σημαίνει τσάρος στα ρωσικά) θα υποχρεωθεί να σταματήσει τις αηδίες με τις προκάτ εκλογές και θα σοβαρευτεί. Θα διαψευστούν οικτρά. Ωστόσο, παρά τη σαφώς πλέον εκφρασμένη επαναστατική του θέση, ο Λένιν αποφασίζει τελικά να πάρει μέρος στις εκλογές για την ανάδειξη της τρίτης Δούμας, χωρίς όμως να σταματήσει να ετοιμάζεται για επανάσταση. Θέλει να παρακολουθεί τα πράγματα και από μέσα.

Όλες τις πρωτοβουλίες στην τρίτη Δούμα τις παίρνουν δύο πολιτικά σχήματα, το κόμμα των Καντέ, δηλαδή των συνταγματικών δημοκρατών και το κόμμα των Οκτωβριστών, δηλαδή των φιλελεύθερων μεγαλοαστών μεταρρυθμιστών, που δεν επιθυμούν ρήξη με τον τσάρο, όπως οι Καντέ.

Πέρα και πάνω από κόμματα, από το 1907 μέχρι το 1911 στην πολιτική ζωή της Ρωσίας θα κυριαρχεί ο Στολίπιν. Είναι ένας ικανός και έξυπνος πολιτικός, που με χίλιες πονηριές προσπαθεί να συμβιβάσει τα ασυμβίβαστα, τους αστούς με τους γαιοκτήμονες. Αλλά στο τέλος θα φάει το κεφάλι του. Φυσικά, ο Στολίπιν υπηρετεί μόνο τον τσάρο κι αυτόν προσπαθεί να σώσει πείθοντάς τον να κάνει υποχωρήσεις. Να πώς σκέφτεται ο Στολίπιν για την πιθανότητα σωτηρίας αυτού του κρετίνου, που μαζί μ' όλη του τη φαμίλια τον κρατάει «αιχμάλωτο» ο καλόγερος Ρασπούτιν.

Γιατί περισώθηκε η μοναρχία στην Αγγλία, τη Σουηδία και αλλού; Μα, διότι οι βασιλιάδες εκεί τρώνε καλά χωρίς να δουλεύουν καθόλου. Για να τρώει καλά κι ο τσάρος χωρίς να του κόβεται η όρεξη κάθε τόσο απ' αυτόν τον άθλιο όχλο που αρχίζει να μη σέβεται τους παμπάλαιους

θεσμούς, πρέπει ανάμεσα στους πολύ πεινασμένους αγρότες και τους πολύ χορτάτους γαιοκτήμονες να παρεμβληθεί το στρώμα των μικρομεσαίων αγροτών. Ο Στολίπιν θα γίνει ο προστάτης των μικρομεσαίων. Αλλά αυτό θα εξοργίσει τους τσιφλικάδες, που θα συμμαχήσουν προσωρινά με τους αστούς εναντίον των μικρομεσαίων.

Κι έτσι, ο Πιοτρ Αρκάντεβιτς Στολίπιν δολοφονείται το 1911 απ' τους μπράβους κάποιων νεόπλουτων αστών, που αποδείχτηκαν και πολύ άπληστοι και πολύ βιαστικοί. Φοβήθηκαν πως οι μικρομεσαίοι αγρότες που στηρίζει ο Στολίπιν θα ενισχύσουν τις τάξεις των γαιοκτημόνων. Σε λίγο, μετά τη μάταιη από πολιτικής απόψεως δολοφονία του Στολίπιν, η σύγκρουση ανάμεσα στους ταχύτατα ανερχόμενους αστούς και τους γαιοκτήμονες θα είναι πολύ σκληρή. Η αστική τάξη ετοιμάζεται για την επανάστασή της.

Το 1912, ένα χρόνο μετά το θάνατο του Στολίπιν, ανοίγουν και πάλι οι ασκοί του Αιόλου. Η μεγάλη απεργία των χρυσωρυχείων του Λένα τελειώνει με τον παραδοσιακό τρόπο: 270 νεκροί είναι αρκετοί για να λυθεί μια απεργία, που κόντευε να σταματήσει τη ροή του χρυσού στις τράπεζες που έφτιαξε ο πολύ δραστήριος Στολίπιν, ο μόνος πολιτικός που θα μπορούσε να βγάλει από τα αδιέξοδα και τους αστούς και τους φεουδάρχες αν δεν τον σκότωναν οι αστοί, που μ' αυτή τη βλακώδη δολοφονία αποσταθεροποιούν κι άλλο την κατάσταση και ανοίγουν το δρόμο για τον Λένιν, ο οποίος είναι έτοιμος να ορμήξει.

Μετά το θάνατο του Στολίπιν οι απεργίες γενικεύονται και πάλι. Και μέχρι το 1914 που κηρύσσεται ο πόλεμος, ένας άτυπος εμφύλιος έχει ήδη αρχίσει στη Ρωσία. Οι απεργίες μετατρέπονται ταχύτατα σε κανονικές οδομαχίες, με οδοφράγματα και αναχώματα. Ο Λένιν έχει δίκιο. Η κατάσταση είναι όντως εξόχως επαναστατική χωρίς οι Μπολσεβίκοι να χρειαστεί να βάλουν το χέρι τους ώστε να γίνει ακόμα πιο επαναστατική. Πιο επαναστατική απ' όσο έγινε από μόνη της δεν μπορεί να γίνει. Φεουδάρχες και αστοί ανάκατα βρίσκονται στα όρια της συλλογικής νευρικής κρίσης και της μαζικής κατάρρευσης.

Η αστική τάξη είναι ήδη αρκούντως ισχυρή. Και, βέβαια, τα συμφέροντά της είναι εκ διαμέτρου αντίθετα μ' αυτά των γαιοκτημόνων, που συνεχίζουν να στηρίζουν με πείσμα τον τσάρο. Δυστυχώς, όμως, οι αστοί δεν τολμούν να θίξουν ευθέως τον τσάρο, τον Καίσαρα. Μπορεί μεν οι αστοί να σιχαίνονται τους γαιοκτήμονες, τρέμουν όμως τους προλετάριους, που έχουν γίνει υπολογίσιμη δύναμη όπως, άλλωστε, δείχνουν και οι πολύ δυναμικές ένοπλες απεργίες. Που, φυσικά, θίγουν κατά κύριο λόγο τους βιομηχάνους, όχι τους γαιοκτήμονες.

Ο πονηρός Στολίπιν, όσο ζούσε και δρούσε και ισορροπούσε τα

ανισόρροπα πράγματα, χρησιμοποιούσε τους αστούς σαν μπαλαντέρ. Μια τους έριχνε κατά των απεργών προλετάριων που απειλούσαν να τα κάνουν όλα Γης Μαδιάμ, μια τους αντιπαρέθετε στους γαιοκτήμονες, μια τους έβαζε να κυνηγούν τους Εβραίους, τους παραδοσιακούς αποδιοπομπαίους τράγους. Αυτά και άλλα τέτοια πονηρά έκαμνε συνέχεια αυτή η γριά αλεπού, που θα φάει τελικά το κεφάλι της όταν μπει στο καπιταλιστικό κοτέτσι.

Αυτόν τον καιρό στη Ρωσία τίποτα δεν μπορεί να είναι ισορροπημένο. Η φεουδαρχία είναι ακόμα ισχυρή και ο καπιταλισμός ισχυροποιείται συνεχώς και περισσότερο χωρίς, όμως, να μπορεί να βλάψει τη φεουδαρχία την οποία, άλλωστε, στηρίζει ο τσάρος. Και η φεουδαρχία και ο καπιταλισμός βρίσκονται σε πλήρες αδιέξοδο εξαιτίας της παράλογης συνύπαρξής τους, πράγμα που ο μεγάλος πεζογράφος Λέον Τολστόι, ο μοναχικός μεγαλοκτηματίας και καλός χριστιανός της Γιάσναγια Πολιάνα, θα το προβλέψει έγκαιρα.

Βρισκόμαστε στις παραμονές του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου του 1914 και η Ρωσία προσπαθεί απεγνωσμένα να γίνει καπιταλιστική χώρα, παραμένοντας εντούτοις φεουδαρχική. Πάντως, δείχνει να τα καταφέρνει στον καπιταλισμό με τη βοήθεια των ευρωπαίων καπιταλιστών, που έχουν βάλει για τα καλά πόδι στη Ρωσία.

Η καπιταλιστική Δύση υποστηρίζει το κόμμα των συνταγματικών δημοκρατών, τους Καντέ, που είναι δυτικόφιλοι και πρεσβεύουν πως ο τσάρος πρέπει να φύγει το ταχύτερο απ' τη μέση προκειμένου να αναπτυχθεί καπιταλιστικά η Ρωσία. Οι Ευρωπαίοι δεν θέλουν τον τσάρο. Πιστεύουν πως οι γαιοκτήμονες έχουν παίξει τον ιστορικό τους ρόλο και τώρα πρέπει να πάρουν την τιμητική τους θέση στο μουσείο της ιστορίας. Η πτώση του τσάρου κατά κύριο λόγο είναι έργο των δυτικών καπιταλιστών, που ενεργούν μέσω των δυτικόφρονων Καντέ.

Προσέξτε, τώρα, για να καταλάβετε γιατί ενδιαφέρονται τόσο πολύ οι Δυτικοί για τη Ρωσία του καιρού εκείνου και γιατί η χώρα έπρεπε να πολεμήσει στο πλευρό των συμμάχων της Αντάντ (Αγγλία-Γαλλία) και όχι των Γερμανών. Η Γαλλία ελέγχει το 67,5% των κεφαλαίων που είναι επενδυμένα στη ρωσική μεταλλουργία και το 75% των κεφαλαίων που είναι επενδυμένα στην εξόρυξη του άνθρακα. Η Αγγλία ελέγχει το 40% των κεφαλαίων που είναι επενδυμένα στη νάφθα, το 57% των κεφαλαίων που είναι επενδυμένα στο χαλκό και το 51% των κεφαλαίων που είναι επενδυμένα στο χρυσό και την πλατίνα. Και η Γερμανία ελέγχει μόνο την ηλεκτροτεχνική βιομηχανία (εργοστάσια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας). Βέβαια, η Γερμανία μονοπωλεί σχεδόν κατά 100% το ρώσικο ηλεκτρισμό, αλλά τούτη η επένδυση είναι μάλλον ασήμαντη κοντά

στις άλλες, των άλλων «συμμάχων» και προστατών της Ρωσίας, που αναλαμβάνουν να εκβιομηχανίσουν τη χώρα των τσάρων.

Και ο Στολίπιν είναι εκσυγχρονιστής. Αλλά για να κάνει το παιχνίδι του υπολογίζει πολύ στη λατρεία που έχουν οι εξαθλιωμένοι μουζίκοι για τον τσάρο. Δυστυχώς, όμως, γι' αυτόν οι εξαθλιωμένοι ρώσοι χωρικοί, δηλαδή σχεδόν ολόκληρη η Ρωσία, έχουν πάψει να πιστεύουν στις μαγικές δυνάμεις του τσάρου μετά την πανωλεθρία των Ρώσων στο Ρωσοϊαπωνικό πόλεμο του 1904. Η αγάπη για το μονάρχη είναι παράδοση στους ορθόδοξους (ένας ο Άρχων στους ουρανούς ένας και στη γη)· όμως και η βλακεία έχει τα όριά της.

Απ' την άλλη μεριά, το ρωσικό προλεταριάτο ούτε πολυάριθμο είναι ούτε πολλές δυνατότητες για δράση έχει. Στις παραμονές της Οκτωβριανής Επανάστασης το ρωσικό προλεταριάτο ήταν μόλις το 8% του συνολικού πληθυσμού, αγροτικού και αστικού. Όμως, οι εργάτες δούλευαν από δέκα μέχρι δώδεκα ώρες το εικοσιτετράωρο σε συνθήκες εντελώς απάνθρωπες και με μεροκάματα πείνας. Κι αυτό τους κάνει ιδιαίτερα αποφασιστικούς και μαχητικούς.

Ήξεραν πολύ καλά τι έκαμναν οι δυτικοί κεφαλαιούχοι που επένδυαν στη Ρωσία στα τυφλά. Τότε, πουθενά στην Ευρώπη το μεροκάματο δεν ήταν πιο φτηνό. Το μέλλον του ευρωπαϊκού καπιταλισμού στη Ρωσία προμηνυόταν λαμπρό. Κι έρχεται εκείνος ο αχρείος ο Λένιν και καταστρέφει όλα τα καπιταλιστικά όνειρα, και μέσα στη χώρα και έξω απ' τη χώρα. Για καλή του τύχη, όμως, κανένας σοβαρός καπιταλιστής, σ' Ανατολή και Δύση, δεν τον παίρνει στα σοβαρά στην αρχή.

Στις παραμονές του πολέμου, σε επιχειρήσεις που απασχολούσαν πάνω από χίλιους εργαζόμενους δούλευαν συνολικά 900.000 εργάτες σ' ολόκληρη τη Ρωσία. Ήταν αυτοί που μπήκαν μπροστά στην επανάσταση, ήταν αυτοί που ξεσήκωσαν εύκολα και τους άλλους. Τελικά, όλα θα έρθουν τα πάνω κάτω σ' αυτήν την απέραντη χώρα, στην οποία τη δουλειά της κατεδάφισης, και της φεουδαρχίας και του καπιταλισμού ταυτόχρονα, θα την αναλάβουν αρχικά οι 900.000 προλετάριοι του Λένιν. Ο οποίος, συγκεντρώνοντας όλη του την προσοχή σε 900.000 ανθρώπους όλους κι όλους καταφέρνει τελικά να τους πείσει πως αυτοί και μόνο αυτοί κρατούν στα χέρια τους τη μοίρα της Ρωσίας και του κόσμου.

7. Η Φεβρουαριανή Επανάσταση

Η Φεβρουαριανή αστική ρωσική επανάσταση του διπλά επαναστατικού για τη Ρωσία και πολλαπλά σημαδιακού για τον κόσμο έτους 1917 ξεπετάχτηκε κι αυτή όπως και η άλλη του 1905 μέσα από τις διαδηλώσεις και τις απεργίες των εργατών της Πετρούπολης.

Στις 25 Φεβρουαρίου 1917, 240.000 απεργοί κάνουν άνω κάτω την όμορφη Πόλη του Πέτρου. Η κυβέρνηση Γκαλίτζιν, που είχε προκύψει από την τέταρτη Δούμα (Βουλή) πανικοβάλλεται και ο πρωθυπουργός του τσάρου διατάσσει την ομαδική σύλληψη όλων των μελών της διοίκησης της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών.

Μετά απ' αυτή τη «δυναμική» ενέργεια του πρωθυπουργού Γκαλίτζιν, ο πρόεδρος της Δούμας Ροντζιάνκο, ένας πλούσιος γαιοκτήμονας που, ωστόσο, έχει πολύ προοδευτικές για γαιοκτήμονα ιδέες και γίνεται γι' αυτό ο αρχηγός της παράταξης των φιλελεύθερων αστών, στέλνει στον τσάρο ένα δυσάρεστο μήνυμα: Αν θέλει να μην του προκαλέσει ανεπανόρθωτη βλάβη η οργή του λαού της Πετρούπολης, που συνεχίζει να απεργεί και να διαδηλώνει, πρέπει ν' αλλάξει ολόκληρη την κυβέρνηση και να διορίσει μια καινούργια, που να είναι σε θέση να μην προκαλεί το λαό τόσο χυδαία. Ο τσάρος ακούει το σώφρονα Ροντζιάνκο, που θέλει το καλό του, αλλά είναι πλέον αργά. Ο λαός έχει επιβάλει τη δική του λαϊκή εξουσία, τα Σοβιέτ, τις επιτροπές αυτοδιοίκησης. Έτσι, από δω και πέρα και μέχρι τον Οκτώβρη, στη Ρωσία θα υπάρχει δυαδική εξουσία: η κεντρική κυβέρνηση του τσάρου και η «παράλληλη» των Σοβιέτ, τα οποία δεν έχουν περάσει ακόμα υπό τον έλεγχο των Μπολσεβίκων.

Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει κεντρική κυβέρνηση. Υπάρχει μόνο μια προσωρινή κυβερνητική επιτροπή υπό τον πρόεδρο της Βουλής Ροντζιάνκο, ενώ στην παράλληλη εξουσία λειτουργεί μια κεντρική εκτελεστική επιτροπή των Σοβιέτ, που ενεργεί σαν να ήταν αυτή η επίσημη κυβέρνηση. Στη δεύτερη, την ανεπίσημη ρωσική κυβέρνηση, που έχει υποκαταστήσει την επίσημη, κυρίαρχη μορφή είναι ο σοσιαλεπαναστάτης Αλεξάντρ Θεοδόροβιτς Κερένσκι, το «πρώτο νούμερο» στη ρωσική πολιτική σκηνή αυτή τη δύσκολη περίοδο, κατά την οποία ο Λένιν βρίσκεται ακόμα στην Ευρώπη και περιμένει να έρθει η ώρα του. Πρέπει να σημειωθεί πως στην πολυάριθμη εκτελεστική επιτροπή των Σοβιέτ το Φεβρουάριο του 1917 υπάρχουν μόνο τέσσερις Μπολσεβίκοι. Οι άλλοι είναι κυρίως Μενσεβίκοι και σοσιαλεπαναστάτες, στους οποίους ανήκει και ο

Κερένσκι, που δεν έχει περάσει ακόμα από την άλλη μεριά του οδοφράγματος, που χωρίζει τη λαϊκή από την επίσημη κρατική εξουσία.

Η εκτελεστική επιτροπή των Σοβιέτ αφενός και η προσωρινή επιτροπή, που εκτελεί χρέη κυβέρνησης διορισμένης από τη Δούμα αφετέρου, κάτω από την πίεση των πραγμάτων συνεργάζονται όπως όπως προκειμένου να βρεθεί λύση στα αδιέξοδα που έχει δημιουργήσει η διπλή εξουσία. Οι δυο επιτροπές της δυαδικής εξουσίας σε κοινή συνεδρίαση κρίνουν πως όλα θα παν καλύτερα αν ζητήσουν από τον τσάρο Νικόλαο Β΄ να παραιτηθεί υπέρ του τσάρεβιτς (διαδόχου) Μιχαήλ Αλεξάντροβιτς, που είχε τον τίτλο του Μεγάλου Δούκα. Ο τσάρος υπακούει. Ας έκανε κι αλλιώς τώρα που τα γεγονότα τον έχουν πάρει σβάρνα. Κι έτσι, τη νύχτα 2 Μαρτίου 1917 ο τσάρος Νικόλαος Β΄, ο τελευταίος τσάρος, παραιτείται υπέρ του διαδόχου. Προς το παρόν κανείς δεν ξέρει πως δεν θα υπάρξει διάδοχος.

Όταν η προσωρινή επιτροπή της Δούμας, που εκτελεί χρέη κυβέρνησης, εξασφαλίζει την παραίτηση του τσάρου παραιτείται κι αυτή και τη θέση της παίρνει μια «κανονική» μεν αλλά ομοίως προσωρινή κυβέρνηση με επικεφαλής τον πρίγκιπα Λβοφ, που διατηρεί αρχικά και το υπουργείο Εξωτερικών.

Τον καιρό που γίνονται τα παραπάνω κοσμοϊστορικά στη Ρωσία, ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος μαίνεται από το 1914 και οι Ρώσοι μάχονται στο πλευρό των Γάλλων και των Άγγλων. Συνεπώς, η παραπαίουσα αυτοκρατορία του τσάρου εκτός από εσωτερικά έχει και εξωτερικά ζόρια. Όμως, το εξωτερικό και το εσωτερικό ζόρι είναι τελικά το ίδιο ζόρι, αφού το εσωτερικό ζόρι δεν είναι παρά η συνέπεια της κορύφωσης της λαϊκής αγανάκτησης απ' τον πόλεμο, που αναζωπύρωσε τις παλιές και αιματηρές απεργίες στην Πετρούπολη.

Στην υπό τον πρίγκιπα Λβοφ προσωρινή κυβέρνηση, υπουργός Εξωτερικών, όταν ο πρωθυπουργός εγκαταλείπει αυτό το υπουργείο λόγω φόρτου εργασίας, αναλαμβάνει ο εξέχων ιστορικός Μιλιούκοφ, ο ηγέτης του κόμματος των Καντέ (των δυτικοφρόνων συνταγματικών δημοκρατών) και υπουργός Δικαιοσύνης ο Κερένσκι, ο εκ των Σοβιέτ προερχόμενος νέος αστέρας της πολιτικής, που έκανε το άλμα εις ύψος και πέρασε από τη λαϊκή εξουσία των Σοβιέτ στην επίσημη κρατική, για να παίξει υποτίθεται το ρόλο του ειρηνοποιού και συμβιβαστή.

Ο Κερένσκι, που μετά την επικράτηση των Μπολσεβίκων θα καταφύγει στις ΗΠΑ, όπου και θα πεθάνει σε βαθύ γήρας, δεν ήταν καθόλου τυχαίο πρόσωπο. Ήταν όντως επαναστάτης, αλλά αστός. Και, βέβαια, δεν ήταν μαρξιστής. Και, βεβαιότατα, σαν μη μαρξιστής που ήταν δεν ήταν σε θέση να εκτιμήσει με επάρκεια τη φορά κίνησης της ιστο-

ρίας. Που τώρα στη Ρωσία δεν κινείται απλώς, καλπάζει μ' έναν εντελώς ξέφρενο τρόπο.

Η κυβέρνηση του πρίγκιπα Λβοφ, αν και κανονική, ονομάζεται προσωρινή γιατί ετοιμάζει εκλογές. Αλλά δεν θα προλάβει να τις κάνει. Θα την πάρουν φαλάγγι τα γεγονότα. Το καθεστώς, πάντως, που εγκαθιδρύει η προσωρινή κυβέρνηση Λβοφ είναι αμιγώς αστικό. Για πρώτη φορά οι φεουδάρχες εγκαταλείπουν την εξουσία.

Φυσικά, οι εκθρονισμένοι φεουδάρχες αντιδρούν λυσσωδώς στις καθόλου ευχάριστες γι' αυτούς αλλαγές στο στυλ διακυβέρνησης, αλλά οι γαιοκτήμονες δεν έχουν δύναμη τώρα πλέον. Τους καημένους, τους εγκατέλειψε ακόμα και ο τσάρος, ο προϊστάμενός τους. Που για να εξασφαλίσει το θρόνο τουλάχιστον για το διάδοχο ώστε να μη χαθεί η φύτρα των Ρομανώφ πηγαίνει με τη μεριά των αστών, και θα μείνει σε τούτη τη δυσάρεστη γι' αυτόν θέση μέχρι τη μέρα που θα πάρει το δρόμο της εξορίας.

Η πρώτη διακήρυξη της προσωρινής αστικής κυβέρνησης Λβοφ λέει πως οι Ρώσοι θα συνεχίσουν να πολεμούν στο πλευρό των αγγλογάλλων συμμάχων, μέχρι τέλους. Θα συνεχίσουν όντως. Όχι μέχρι το τέλος του πολέμου, αλλά μέχρι που ο Λένιν να αποφασίσει περί του τέλους της εμπλοκής της Ρωσίας στον πόλεμο. Η αστική κυβέρνηση δεν θα μακροημερεύσει. Ο Λένιν έχει το νου του. Αλλά και ο ικανότατος Κερένσκι έχει το νου του. Και σαν υπουργός Δικαιοσύνης υπόσχεται μια κάποια κοινωνική δικαιοσύνη. Αλλά ποιος τον ακούει τώρα πλέον. Όλοι έχουν τεντωμένα τ' αυτιά για να ακούσουν εκείνον που θα πει «να σταματήσει αμέσως ο πόλεμος».

Αυτός που θα το πει θα είναι ο Λένιν. Όλα τα κόμματα, ακόμα και μερικοί δικοί του, θα επιχειρήσουν να τον χλευάσουν. Θεωρούν αδύνατη τη μονομερή έξοδο της Ρωσίας από έναν πόλεμο που δεν είναι ρωσογερμανικός αλλά γαλλοαγγλορωσογερμανικός. Ο λαός, όμως, θ' αρπάξει στον αέρα το σύνθημα «κάτω ο πόλεμος» και θα το κάνει σημαία. Οι αστοί, πάντως, που εγκαταστάθηκαν στην εξουσία με την πολύ περιπεπλεγμένη και άκρως συγχυσμένη Φεβρουαριανή Επανάσταση θα ήταν αδύνατο να πουν κάτι τέτοιο. Τα συμφέροντά τους ήταν δεμένα μ' αυτά των Αγγλογάλλων. Βέβαια, κάποιος θα κόψει το γόρδιο δεσμό σε λίγο, αλλά προς το παρόν οι αστοί ελπίζουν πως, πρώτα θα βγάλουν τη χώρα απ' τη δεινή θέση στην οποία έχει περιέλθει και αμέσως μετά θα νικήσουν τους Γερμανούς, ώστε οι Αγγλογάλλοι να εγκατασταθούν πιο άνετα στη Ρωσία και να την εκβιομηχανίσουν.

Όπως και να 'ναι, από το Φεβρουάριο του 1917 η Ρωσία μπαίνει σε μια καινούργια φάση της ιστορίας της με δύο κυβερνήσεις. Την επίσημη

κρατική και την ημιεπίσημη σοβιετική. Τα κάθε άλλο παρά κομουνιστικά προς το παρόν Σοβιέτ συνεχίζουν να λειτουργούν μια χαρά και η προσωρινή κυβέρνηση δεν τολμά να τα θίξει, ώστε να καταργήσει τη δυαδική εξουσία. Ούτε τον πόλεμο μπορεί να σταματήσει η προσωρινή κυβέρνηση ούτε τα Σοβιέτ να διαλύσει. Τίποτα σοβαρό δεν μπορεί να κάνει η προσωρινή κυβέρνηση, που όλα τα αντιμετωπίζει προσωρινά και όλα τα βλέπει σχεδόν μάταια, έτσι αιχμάλωτη που είναι των Σοβιέτ.

Αν και δεν βρίσκεται στη Ρωσία αλλά στην Ελβετία, ο Λένιν παραμονεύει και όλοι το ξέρουν. Με τη στήριξη των Μπολσεβίκων τα Σοβιέτ θα γίνουν ένα άψογο κράτος εν κράτει και από θέσεως ισχύος πλέον θα υπαγορεύουν στην προσωρινή κεντρική κυβέρνηση τη θέλησή τους.

Έτσι, την 1η Μαρτίου 1917 όλοι οι ρώσοι στρατιώτες ονομάζονται από τα Σοβιέτ πολίτες, και η κεντρική κυβέρνηση το εγκρίνει! Οι καινούργιου τύπου πολίτες, που είναι στρατιώτες, κυκλοφορούν και φέρονται σαν πολίτες όταν βρίσκονται εκτός υπηρεσίας και σαν στρατιώτες όταν βρίσκονται στη στρατώνα. Που ολοένα και περισσότερο τη χρησιμοποιούν μόνο για ύπνο και φαΐ. Και η κεντρική κυβέρνηση δεν αντιλέγει! Ο λαϊκός στρατός έχει γεννηθεί και οι ποινές στη στρατώνα απαγορεύονται αυστηρά, αλλά δεν πειράζει, η κεντρική κυβέρνηση έχει κι άλλο στρατό, πειθαρχημένο, που μάχεται στο μέτωπο!

Ο υπουργός Δικαιοσύνης Κερένσκι, που προέρχεται από τα Σοβιέτ, ξέρει καλύτερα απ' όλους τι θα μπορούσε να σημαίνει ένας τέτοιος λαϊκός στρατός. Ένας τέτοιος λαϊκός στρατός δεν είναι στρατός, είναι οπλισμένος λαός. Δηλαδή, ό,τι χειρότερο θα μπορούσε να συμβεί σε μια κεντρική εξουσία που διεξάγει πόλεμο.

Στις 19 Μαρτίου η προσωρινή κυβέρνηση Λβοφ υποχρεώνεται από τα Σοβιέτ να δώσει γενική αμνηστία και να κηρύξει την αυτονομία της Φινλανδίας, που μέχρι τότε βρισκόταν υπό την εξουσία του τσάρου. Και την επομένη, 20 Μαρτίου, η προσωρινή κυβέρνηση υποχρεώνεται από τα Σοβιέτ να θέσει υπό κράτηση τον τσάρο και την τσαρίνα και να μεταφέρει την τσαρική οικογένεια στο Τσάρσκογιε Σέλο. Και μέσα σ' όλα τα σοβαρά, να και το αστείο: στις 22 Μαρτίου 1917 οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, πρώτες και καλύτερες, αναγνωρίζουν το νέο δημοκρατικό καθεστώς της Ρωσίας.

Συνεχίζουμε την απαρίθμηση των βιαστικών μεταρρυθμίσεων που κάνει η προσωρινή αστική κυβέρνηση, πάντα κάτω απ' την πίεση των Σοβιέτ, δηλαδή της λαϊκής αλλά όχι ακόμα κομουνιστικής εξουσίας: στις 24 Μαρτίου εφαρμόζεται το οκτάωρο· στις 27 Μαρτίου το μεγάλο και ηρωικό Σοβιέτ των εργατών και στρατιωτών της Πετρούπολης στέλνει στα πέρατα της Γης μήνυμα για ειρήνη και δημοκρατία, ενώ η κεντρι-

κή κυβέρνηση συνεχίζει τον πόλεμο· στις 2 Απριλίου οι γυναίκες αποκτούν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

Η προσωρινή κυβέρνηση αρχίζει να τα χάνει. Η δημοκρατία, σπρωγμένη από το λαό, αλλά όχι κι απ' τους Μπολσεβίκους προς το παρόν, καλπάζει τόσο ξέφρενα, που τώρα πλέον το δεύτερο σκέλος της δυαδικής εξουσίας, τα Σοβιέτ, κοντεύουν να συγκεντρώσουν όλη την εξουσία καταργώντας ντε φάκτο την προσωρινή κυβέρνηση.

Αυτή την περίοδο, ο μαρξισμός στη Ρωσία μοιάζει να επιβεβαιώνεται στην πράξη μ' έναν τρόπο θα λέγαμε αυτόματο και χωρίς την επέμβαση των μαρξιστών: «Όταν οι συνθήκες ωριμάσουν, τίποτα δεν μπορεί να κρατήσει στη θέση του το παλιό καθεστώς», λέει ο Μαρξ. Πράγματι, ό,τι είχε απομείνει από το παλιό καθεστώς, το φεουδαρχικό, σαρώνεται βιαστικά από τα Σοβιέτ, από το λαό, όχι από τους κομουνιστές, το ξαναλέμε. Η αστική επανάσταση προχωρεί με άλματα και επιβάλλει καταστάσεις με συνοπτικές διαδικασίες, πάντα κάτω από την πίεση των Σοβιέτ, όχι των κομουνιστών, το ξαναλέμε, είναι αναγκαίο.

Και ξαφνικά, τον Απρίλη του 1917, φτάνει στην Πετρούπολη κρυφά από τη Ζυρίχη μέσω Γερμανίας ο Λένιν. Διασχίζει την εμπόλεμη και εχθρική για τη Ρωσία χώρα καλά κρυμμένος μέσα σ' ένα φορτηγό τρένο. Οι Γερμανοί έχουν κάθε λόγο να θέλουν να βοηθήσουν τον ειρηνόφιλο και διεθνιστή Λένιν. Σκέφτεστε τι θα συνέβαινε αν δεν τον βοηθούσαν; Ίσως η μπολσεβίκικη επανάσταση να μη γινόταν.

Μόλις ο Λένιν πατήσει το πόδι του στο σταθμό της Πετρούπολης πετάει το άκρως «ανατρεπτικό» και προκλητικό σύνθημα: «Καμιά υποστήριξη στην καπιταλιστική ρωσική κυβέρνηση! Κάτω ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος! Ζήτω η κοινωνική επανάσταση». Αυτό ήταν. Θα γίνει χαμός. Τα συγκεντρωμένα στο σταθμό πλήθη παραληρούν.

Σε λίγες μέρες, στις 7 Απριλίου 1917, ο Λένιν παρευρίσκεται στην πρώτη πανρωσική συνδιάσκεψη των Σοβιέτ, που γίνεται στο Μινσκ, την πρωτεύουσα της Λευκορωσίας. Εδώ είναι που ακούγεται από το στόμα του για πρώτη φορά το σύνθημα που θα βάλει φωτιά: «Όλη η εξουσία στα Σοβιέτ!». Που σημαίνει πως τα ισχυρά Σοβιέτ δεν πρέπει να μοιράζονται την εξουσία με την ανίσχυρη προσωρινή κυβέρνηση.

Στο ίδιο συνέδριο, θα ακουστεί και ένα δεύτερο εμπρηστικό σύνθημα απ' το στόμα του Λένιν: «Ειρήνη τώρα». Αλλά το φαρμακερό σύνθημα είναι το τρίτο: «Η γη στους χωρικούς». Μόλις φτάσει στ' αυτιά τους, όλοι οι εξαθλιωμένοι χωρικοί της Ρωσίας τάσσονται αμέσως στο πλευρό του Λένιν. Είναι καταπληκτικό. Μέσα σε πέντε μέρες από τότε που επέστρεψε κρυφά στην πατρίδα του, ο Λένιν παίρνει την κατάσταση στα χέρια του και γίνεται η κυρίαρχη πολιτική μορφή.

Όμως, οι Μενσεβίκοι τού ρίχνονται άγρια για τούτα τα παλαβά συνθήματα, όπως θέλουν να λεν, που τα αμολάει το ένα μετά το άλλο. Οι Μενσεβίκοι, που είναι κι αυτοί μαρξιστές, βρίσκουν πολύ καλά τα πράγματα όπως έχουν τώρα, με την προσωρινή κυβέρνηση. Δεν ζητούν πολλά για να μη χάσουν και τα λίγα. Ο Λένιν, όμως, τα θέλει όλα. Ή όλα ή τίποτα. Και τα παίρνει όλα. Είναι συγκλονιστικό. Ποτέ δεν συνέβη κάτι ανάλογο στην παγκόσμια ιστορία. Νιώθεις δέος όταν παρακολουθείς, μέρα τη μέρα, ώρα την ώρα, αυτόν το φοβερό άνθρωπο να καλπάζει προς το στόχο του, που είναι σαφώς καθορισμένος από το 1903.

Η απροσδόκητα μεγάλη απήχηση που βρίσκει ο Λένιν στα Σοβιέτ, στην αρχή πανικοβάλλει και στο τέλος κλονίζει την προσωρινή κυβέρνηση του πρίγκιπα Λβοφ, που είναι έτοιμη να καταρρεύσει. Ο σεβαστός καθηγητής Μιλιούκοφ παραιτείται από υπουργός Εξωτερικών γιατί δεν τον θέλουν τα Σοβιέτ, δηλαδή ο Λένιν τώρα πλέον. Ενώ ο Κερένσκι προάγεται και περνάει από το υπουργείο Δικαιοσύνης στο υπουργείο Στρατιωτικών. Στη νέα κυβέρνηση μπαίνουν και Μενσεβίκοι από το πανίσχυρο Σοβιέτ της Πετρούπολης.

Αυτή την κρίσιμη στιγμή ο Τρότσκι παίρνει τη μεγάλη απόφαση και προσχωρεί στους Μπολσεβίκους. Μέχρι τότε ήταν ανεξάρτητος και αμέτοχος στη διαμάχη Μπολσεβίκων-Μενσεβίκων, των δυο κομμάτων στα οποία είχε διαιρεθεί το μητρικό Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα της Ρωσίας το 1903. Τώρα τα Σοβιέτ, που πέρασαν ήδη εξ ολοκλήρου στα χέρια των Μπολσεβίκων, έχουν στη διάθεσή τους δυο ιδιοφυείς ηγέτες. Αυτό σημαίνει πως τίποτα δεν μπορεί πλέον να ανακόψει την πορεία των Σοβιέτ προς την εξουσία, τη μία εξουσία. Η Σοβιετική Δημοκρατία βρίσκεται επί θύραις. Η Αθηναϊκή Δημοκρατία μοιάζει να ξαναγεννιέται.

Βέβαια, ουσιαστικά ο λαός κατέχει ήδη την εξουσία πριν τα Σοβιέτ έρθουν και επισήμως στην εξουσία. Αλλά ο Λένιν δεν κρίνει σκόπιμο να ανατρέψει αυτή τη στιγμή την προσωρινή κυβέρνηση και να βάλει στη θέση της τα Σοβιέτ. Μάλιστα, κάνει έκκληση απ' την *Πράβντα*, την εφημερίδα του κόμματος, τα Σοβιέτ να μην ανατρέψουν πρόωρα την προσωρινή κυβέρνηση! Προσπαθεί να συγκρατήσει την ορμή του λαού! Είναι απίστευτο. Ο λαός να καλπάζει ξέφρενα προς τη δική του εξουσία και ο Λένιν να προσπαθεί να τον συγκρατήσει λιγάκι για να ωριμάσουν κι άλλο οι συνθήκες. Δεν το βάζει νους ανθρώπου. Ο Λένιν παίζει με τις μάζες σαν ζογκλέρ. Σπρώχνει-φρενάρει, σπρώχνει-φρενάρει.

Φρενάρει γιατί στις 3 και 4 Ιουνίου άνδρες των Σοβιέτ που δεν τους σταματάει τίποτα πολιορκούν τα ανάκτορα της Ταυρίδας αυθόρμητα και

ακαθοδήγητα, ενώ την ίδια στιγμή χιλιάδες ένοπλοι εργάτες καταλαμβάνουν το Ναύσταθμο της Κροστάνδης, κοντά στην Πετρούπολη. Η προσωρινή κυβέρνηση, μέσα στον πανικό της θεωρεί υπεύθυνους τον Λένιν και τον Τρότσκι γι' αυτά τα επεισόδια και διατάσσει τη σύλληψη και των δύο.

Είναι μια μοιραία κίνηση για την προσωρινή κυβέρνηση Λβοφ, που θα εξοργίσει τα πλήθη. Ο Λένιν και ο Ζινόβιεφ φεύγουν και κρύβονται στη γειτονική Φινλανδία. Ο Τρότσκι, ο Λουνατσάρσκι, και ο Κριλένκο συλλαμβάνονται αλλά δεν θα μείνουν για πολύ μέσα. Ο πανικόβλητος πρίγκιπας Λβοφ, ο πρωθυπουργός, παραιτείται βιαστικά μέσα σε τούτη την αντάρα και την πρωθυπουργία αναλαμβάνει ο μέχρι τότε υπουργός Στρατιωτικών και πρώην Δικαιοσύνης, ο Κερένσκι, που ανεβαίνει δύο δύο τα σκαλοπάτια της εξουσίας.

Τον Αύγουστο ο στρατηγός Κορνίλοφ, στρατιωτικός διοικητής της Πετρούπολης, στασιάζει κατά του Κερένσκι και της κυβέρνησης «σωτηρίας της πατρίδας και της επανάστασης», όπως ονομάζεται τώρα, γιατί θεωρεί τον «αριστερό» Κερένσκι ανίκανο να αναχαιτίσει τα μαινόμενα πλήθη. Αλλά αυτός θα αποδειχτεί πιο ανίκανος. Καθώς προχωρεί να ανατρέψει τον Κερένσκι και να σώσει την αστική επανάσταση, συλλαμβάνεται και καθαιρείται καθ' οδόν από τους ένοπλους εργάτες των Σοβιέτ. Είναι η πρώτη μεγάλη νίκη των Μπολσεβίκων, οι οποίοι τώρα ελέγχουν απολύτως τα Σοβιέτ.

Βρισκόμαστε στα τέλη Αυγούστου του 1917. Μας χωρίζει μόνο ένας μήνας από το Μεγάλο Οκτώβρη.

8. Η Οκτωβριανή Επανάσταση

Την 25η Οκτωβρίου 1917 οι εφημερίδες της Δύσης στα έκτακτα παραρτήματά τους δεν θα προλάβουν να αναλύσουν το πώς και το γιατί αναβίωσε αυτή τη μέρα στη Ρωσία του Λένιν η Χρυσή Ορδή των Μογγόλων, που διά του Μπατού, εγγονού του Τζένγκις Χαν, είχαν ιδρύσει το 1240 ένα τατάρικο βασίλειο στη Ρωσία, υποτάσσοντας τους Ρως για δύο αιώνες. [Για πόσους αιώνες θα κατέχουν τη Ρωσία οι νεομογγόλοι του Λένιν; Η σχετική συζήτηση στη Δύση θα φουντώσει ένα χρόνο μετά την 25η Οκτωβρίου 1917, τη μέρα που εκρήγνυται, με τρόπο πολύ θορυβώδη, η Οκτωβριανή Επανάσταση].

Το 1472, ο Ιβάν Γ΄ ο Μέγας, ο βασιλιάς της Μοσχοβίας, του ρωσικού κράτους που τελούσε υπό μογγολική κηδεμονία και που εκτεινόταν σε ακτίνα ελάχιστων χιλιομέτρων γύρω από τη Μόσχα, θα τα καταφέρει πολύ καλά στην εργώδη του προσπάθεια να διώξει από την επικράτειά του το μογγολικό κλάδο των τατάρων κατακτητών. Το 1472 η Βυζαντινή Αυτοκρατορία είναι ήδη μακαρίτισσα εδώ και 19 χρόνια, από τις 29 Μαΐου 1453, τη μέρα που ένας πιτσιρικάς τούρκος σουλτάνος ηλικίας μόλις 23 ετών θα κερδίσει τον τίτλο του Πορθητή, όχι ακριβώς της πρωτεύουσας μιας μεγάλης Αυτοκρατορίας αλλά του πτώματος μιας ήδη προ πολλού πεθαμένης Αυτοκρατορίας. [Και οι Μπολσεβίκοι το πτώμα μιας πεθαμένης Αυτοκρατορίας θα κατακτήσουν. Γι' αυτό η δουλειά ήταν τόσο εύκολη και έγινε τόσο γρήγορα].

Αυτό που είναι απορίας άξιο δεν είναι που οι Τούρκοι κατάκτησαν την Πόλη το 1453, δίνοντας την ευκαιρία στους Ρώσους να εμφανιστούν στο προσκήνιο της ιστορίας, αλλά που δεν την κατάκτησαν τουλάχιστον εκατό χρόνια νωρίτερα. Βλέπεις, εκείνον τον καιρό δεν υπήρχε Αμερική για να βοηθήσει τους Τούρκους να μπουν στην Πόλη τόσο εύκολα, όσο μπήκαν στην Κύπρο το 1974. Η Αμερική ανακαλύφτηκε το 1492, 39 χρόνια μετά την Άλωση της Πόλης και 20 χρόνια μετά τη δημιουργία του πρώτου κράτους «πασών των Ρωσιών» το 1472. [Αυτό που είναι απορίας άξιο δεν είναι που η Δύση κατάχτησε την Ανατολή το 1990, αλλά που η Ανατολή δεν καταχτήθηκε το 1918 από τους δυτικούς εισβολείς].

Κανείς δεν ξέρει πόσες Ρωσίες υπάρχουν. Και τούτο διότι οι Ρως, που θα δώσουν το όνομά τους στη χώρα δεν είναι Ρώσοι, είναι Νορμανδοί (Βίκινγκς). Οι πολύ δραστήριοι νορμανδοί εισβολείς, τον 8ο μ.Χ. αιώνα θα συμμαζέψουν τους φύσει αναρχικούς ντόπιους Σλάβους και θα φκιάξουν εδώ κι εκεί διάφορα σλαβικά κρατίδια, που θα χαρακτηριστούν ρωσικά από το όνομα των ιδρυτών τους, των Νορμανδών Ρως. [Αχ, και να είχαμε κανέναν Ρως Βίκινγκ να φτιάξει κράτος στη Ρωσία του Γέλτσιν! Και στην Ελλάδα, και στην Ελλάδα!].

Ο Ιβάν Γ΄ δίκαια θα χαρακτηριστεί Μεγάλος, αφού με αφετηρία το δικό του κράτος της Μοσχοβίας γύρω απ' τη Μόσχα θα προκύψει κάποτε μια μεγάλη Αυτοκρατορία, η γέννηση της οποίας σχεδόν συμπίπτει με το θάνατο της Βυζαντινής, πράγμα που δημιουργεί στους Ρώσους τη βάσιμη ελπίδα πως η δική τους ορθόδοξη αυτοκρατορία, λόγω ακριβώς της ορθοδοξίας, θα διαδεχτεί την ορθόδοξη Βυζαντινή. Η προσδοκία εκδηλώνεται για πρώτη φορά με έναν γάμο. Ο Ιβάν Γ΄ θα παντρευτεί τη Ζωή Παλαιολόγου, γνωστή στη Ρωσία σαν Σοφία. Η εν λόγω καλή κυρία εκτός από το διαχρονικό πλεονέκτημα της ομορφιάς είχε και το ευ-

καιριακό πολιτικό πλεονέκτημα να είναι ανιψιά του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα. [Βέβαια, το 1472 δεν είναι 1917 για να κάνουμε αυτοκρατορικές συγκρίσεις. Είναι όμως μια διπλή αρχή. Για τη ρωσική αυτοκρατορία το 1472 και για τη μπολσεβίκικη «αυτοκρατορία» το 1917. Ο Λένιν, πάντως, δεν ισχυρίστηκε ποτέ πως ήταν διάδοχος του Ιβάν Γ΄. Ο Στάλιν, όμως, θα μπορούσε να είναι φαντασιακός διάδοχος του Ιβάν Δ΄ του Τρομερού. Όπως και να 'ναι, οι Μπολσεβίκοι θα κληρονομήσουν μια πολυεθνική αυτοκρατορία. Κι αυτό ακριβώς είναι το πρόβλημά τους. Την επανάσταση δεν την έκανε ολόκληρη η Αυτοκρατορία των τσάρων, αλλά η κυρίαρχη στην Αυτοκρατορία περιοχή της Ρωσίας].

Ο Ιβάν Δ΄ ο Τρομερός (1530-1584), ο πρώτος ρώσος βασιλιάς που θα πάρει τον τίτλο του τσάρου, του Καίσαρα (αυτό σημαίνει τσάρος στα ρωσικά) θα τρομοκρατήσει τους Βογιάρους, τους ρώσους φεουδάρχες, τόσο πολύ, που θα τους υποχρεώσει να υποταχτούν στα γρήγορα. Κι έτσι, θα προκύψει τότε ένα πολύ σοβαρό ρωσικό κράτος, που θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν η πρώτη μορφή της ρωσικής αυτοκρατορίας. Η Αυτοκρατορία των τσάρων θα μεγαλώνει συνεχώς. Το 1581, τρία χρόνια πριν από το θάνατο του Ιβάν Δ΄ του Τρομερού, ένας θαρραλέος κοζάκος ονόματι Ερμάκ Τιμοφέεφ, θα περάσει τα Ουράλια, θα διώξει από κει τους μογγόλους Τατάρους, και θα προσαρτήσει τη Σιβηρία στη Ρωσία. Που εκτός από ευρωπαϊκή θα γίνει τώρα και ασιατική χώρα. [Τι θα γίνει, λοιπόν, με την ατίθαση Σιβηρία, που δεν πήρε μέρος στην Επανάσταση; Θα απομονωθεί στην ασιατική μοναξιά της πέραν των Ουραλίων;].

Πολλά χρωστούν οι τσάροι στους κοζάκους, ή καζάκους, που δεν ήταν εθνότητα αλλά επαγγελματίες πολεμιστές. Ήταν πάρα πολλοί αυτοί οι απουδαίοι καβαλάρηδες πολεμιστές τον καιρό που δούλευαν φιλότιμα και για το μεροκάματο και για το πλιάτσικο και για την επέκταση της αυτοκρατορίας των τσάρων. Όταν οι τσάροι αρπάξουν όσα εδάφη ήταν προγραμματισμένα να αρπαχτούν, τα πράγματα θα ηρεμήσουν και οι κοζάκοι θα συγκεντρωθούν σε μια μεγάλη περιοχή για να δημιουργήσουν δικό τους κράτος. Που θα ονομαστεί Καζακστάν. Μπορείτε να το λέτε αδόκιμα και Κοζακιστάν. [Τι θα κάνουν οι Μπολσεβίκοι με το εκ κατασκευής πολυεθνικό και μουσουλμανικό Καζακστάν, που κατοικείται από έναν πολεμικό από παράδοση λαό; Μήπως οι Κοζάκοι θυμηθούν τα παλιά και παν μ' αυτούς που πληρώνουν καλύτερα;].

Η αυτοκρατορία θα φτάσει στο απόγειό της με το μεγάλης διάρκειας Μεγάλο Βόρειο Πόλεμο (1700-1721) στον οποίο ο Μεγάλος Πέτρος νικά το σουηδό βασιλιά και του παίρνει την Εσθονία, τη Λιβονία (τη μετέπειτα Λιθουανία που τότε ήταν μεγάλη χώρα) και μέρος

της Καρελίας. Η Ρωσία αποχτά τώρα ζωτικής σημασίας έξοδο στη Βαλτική. Λίγο αργότερα, το 1739 οι Ρώσοι θα νικήσουν τους Τούρκους στην Κριμαία, που μέχρι τότε ήταν «τουρκική», κι έτσι θα αποχτήσουν πρόσβαση και στη Μαύρη Θάλασσα.

Καθώς μεγαλώνει η αυτοκρατορία μεγαλώνει και η δυστυχία. Το 1775, μια διετής επανάσταση των δουλοπάροικων υπό τον Γεμελιάν Πουγκατσόφ, πνίγεται στο αίμα από τη Μεγάλη Αικατερίνη. Ο Πουγκατσόφ, που οι ρώσοι μουζίκοι δεν θα τον ξεχάσουν ποτέ, οδηγείται στη Μόσχα μέσα σ' ένα σιδερένιο κλουβί και εκεί του κόβουν το κεφάλι με μπαλτά.

Ε, αυτό το κλουβί άνοιξε τώρα ο Λένιν, που ξέρει πολύ καλά την ιστορία της Ρωσίας. Αυτόν τον μπαλτά πήρε από τα χέρια των δημίων και τον έστρεψε εναντίον τους. Μη μου πείτε πως δεν έκανε καλά.

Στις αρχές Οκτωβρίου του 1917 όλα στη Ρωσία είναι άνω κάτω. Στο μέτωπο οι στρατιώτες αρνούνται να πολεμήσουν και πηδώντας τα χαρακώματα συμφιλιώνονται με τους Γερμανούς. Δεν πρόκειται ούτε για αντεθνική συμπεριφορά, ούτε για κομουνιστικό δάκτυλο. Πρόκειται απλά και καθαρά για απελπισία.

Στην απέραντη ρωσική ενδοχώρα οι φτωχοί αγρότες σφάζουν τους τσιφλικάδες, ληλατούν και καίνε τα υποστατικά τους χωρίς κομουνιστική παρακίνηση, να εξηγούμαστε. Οι κομουνιστές (οι Μπολσεβίκοι) ακόμα δεν έχουν επεκτείνει την παρουσία και τη δράση τους στην ύπαιθρο.

Στις πόλεις, τα Σοβιέτ μπολσεβικοποιούνται σιγά σιγά, σχεδόν αυτόματα και χωρίς μεγάλη προσπάθεια. Ειδικά στο πανίσχυρο Σοβιέτ της Πετρούπολης οι Μπολσεβίκοι, με άψογα δημοκρατικές διαδικασίες, αποκτούν την πλειοψηφία για πρώτη φορά στις 31 Αυγούστου 1917. Και στις 15 Σεπτεμβρίου ο Τρότσκι εκλέγεται δημοκρατικότατα πρόεδρος αυτού του Σοβιέτ, που είναι υπόδειγμα για όλα τα άλλα.

Στο μεταξύ συνέρχεται στην Πετρούπολη η Πανδημοκρατική Συνδιάσκεψη, ένα είδος προκοινοβουλίου στο οποίο μετέχουν όλα τα κόμματα. Σ' αυτή τη συνδιάσκεψη, που γίνεται από τις 14 μέχρι τις 20 Σεπτεμβρίου 1917, ο Λένιν δηλώνει απερίφραστα πως οι Μπολσεβίκοι είναι έτοιμοι για την «ολοκληρωτική επανάσταση». Τι εννοούσε; Όποιος κατάλαβε, κατάλαβε. Όποιος χοντροκέφαλος δεν κατάλαβε τότε θα το καταλάβει σε λίγο, όταν αρχίσει το μεγάλο πανηγύρι του Οκτώβρη.

Λίγο αργότερα, στις 10 του Οκτώβρη η κεντρική επιτροπή του κόμματος των Μπολσεβίκων αποφασίζει, με ψήφους δέκα έναντι δύο, την άμεση προπαρασκευή για την κατάληψη της εξουσίας. Παρόντες σ' αυτήν τη σημαδιακή συνεδρίαση είναι ο Λένιν, ο Τρότσκι, ο Στάλιν, ο Ζινόβιεφ, ο Κάμενεφ, ο Σβερντλόφ, ο Ντζερζίνσκι, ο Ουρίτσκι, η Αλεξάν-

δρα Κολοντάι, ο Μπούμπνοφ, ο Λόμοφ και ο Σοκόλνικοφ. Η Κ.Ε. αναθέτει το καθήκον της προετοιμασίας για άμεση κατάληψη της εξουσίας σε ένα πολιτικό γραφείο αποτελούμενο από τους Λένιν, Τρότσκι, Στάλιν, Ζινόβιεφ, Κάμενεφ, Σοκόλνικοφ και Μπούμπνοφ.

Δεκατέσσερις μέρες αργότερα, το απόγευμα της 24ης Οκτωβρίου 1917, ενώ το υπουργικό συμβούλιο της προσωρινής κυβέρνησης Κερένσκι συνεδριάζει στα Χειμερινά ανάκτορα και ο πάντα αισιόδοξος πρωθυπουργός διακηρύσσει άλλη μια φορά πως όλα παν καλά, πως όλη η Ρωσία είναι μαζί του, πως στηρίζεται στο λαό, κ.λπ., η Κόκκινη Φρουρά της Πετρούπολης και μεγάλες ομάδες οπλισμένου λαού επιτίθενται και καταλαμβάνουν το κεντρικό τηλεγραφείο, τις γέφυρες του ποταμού Νέβα, που συνδέουν τα διάφορα τμήματα της Πετρούπολης, τους σιδηροδρομικούς σταθμούς και την Κρατική Τράπεζα. Την ίδια μέρα μεγάλα τμήματα ένοπλων Φινλανδών έρχονται από την κοντινή Φινλανδία και η επανάσταση παίρνει έναν συμβολικά διεθνή χαρακτήρα.

Κι ενώ γίνονται όλα αυτά τα εισαγωγικά στην επανάσταση, το καταδρομικό «Αβρόρα» ή «Αουρόρα» (αυγή σημαίνει η λέξη στα ρωσικά) αποπλέει από το ναύσταθμο της Κροστάνδης και μπαίνει στον ποταμό Νέβα, στις εκβολές του οποίου είναι χτισμένη η πόλη του Μεγάλου Πέτρου, του τσάρου που θα κάνει τη Ρωσία ευρωπαϊκή χώρα, με λίγο ζόρισμα είν' αλήθεια, και θα φκιάξει αξιόμαχο στόλο, με πάρα πολύ κόπο. Η αυτοκρατορική Ρωσία θα γίνει μεγάλη δύναμη από τότε που θα αποχτήσει στόλο. Ο Πέτρος, που είχε μελετήσει στην Ευρώπη την πολεμική ναυπηγική τέχνη, ξέρει πολύ καλά πως τα πολεμικά πλοία είναι επιπλέοντα και μετακινούμενα κάστρα.

Το καταδρομικό «Αβρόρα», που δεν θα υπήρχε αν κάποτε ο Μεγάλος Πέτρος δεν ναυπηγούσε στόλο για πρώτη φορά στην ιστορία της Ρωσίας από τότε που ο Ιβάν, ο Μεγάλος Δούκας της Μοσχοβίας, θα γίνει το 1547 ο πρώτος τσάρος της Ρωσίας με το όνομα Ιβάν Δ΄, πολύ γνωστός στους κινηματογραφόφιλους από το αριστούργημα του Αΐζενστάιν *Ιβάν ο Τρομερός*, θα αγκυροβολήσει απέναντι από τα Χειμερινά ανάκτορα, μ' όλα τα κανόνια στραμμένα κατά κει.

Δεν ξέρω τι θα έκαμνε αν ήταν μέσα στα ανάκτορα η πονηρή, αιμοβόρα και σεξομανής Μεγάλη Αικατερίνη, μια Γερμανίδα που έγινε τσαρίνα σκοτώνοντας τον τσάρο σύζυγό της Πέτρο Γ΄, όμως ο Κερένσκι που ήταν μέσα την έκλασε, που λέμε, όταν άκουσε ένα μπουμ. Ήταν κανονιά απ' το «Αβρόρα».

Το πρωί της 25ης Οκτωβρίου, και ενώ η κυβέρνηση Κερένσκι συνεχίζει την ολονύχτια συνεδρίασή της, μια ομοβροντία του «Αβρόρα» δίνει το σύνθημα για την έναρξη της μέτρησης του χρόνου της καινούρ-

γιας εποχής, που αρχίζει αυτήν ακριβώς τη στιγμή. Με το μπουμ, στρατιώτες, ναύτες, ένοπλοι εργάτες, όλοι ανάκατα και χωρίς τάξη ρίχνονται με το κεφάλι και πολιορκούν τα Χειμερινά ανάκτορα. Μια μυρμηγκιά λαού σκαρφαλώνει στη σφηκοφωλιά.

Το απόγευμα της ίδιας μέρας «οι νεομογγόλοι» του Λένιν καταλαμβάνουν τα Χειμερινά ανάκτορα και συλλαμβάνουν έντεκα υπουργούς της κυβέρνησης Κερένσκι, που σαστισμένοι συνεχίζουν τη συνεδρίαση μέχρι την τελευταία στιγμή. Κανείς δεν πιστεύει στα μάτια του. Οι «ξεβράκωτοι», οι πεινασμένοι, οι εξαθλιωμένοι, σαν να ήταν στο σπίτι τους σουλατσάρουν πέρα δώθε και κάνουν ό,τι θέλουν μέσα στα ανάκτορα, που τα είχε εγκαταλείψει ο τσάρος για να πάρει το δρόμο της εξορίας. Οι υπουργοί, οι απόγονοι των Βογιάρων, όπως έλεγαν παλιότερα τους ρώσους ευγενείς, δεν ήταν συνηθισμένοι σε τέτοιου είδους βαρβαρότητα, ήταν συνηθισμένοι σε άλλου είδους βαρβαρότητα, σαν αυτήν που οι πρόγονοί τους ασκούσαν με μεγάλη επιμέλεια για αιώνες.

Εμπρός της γης οι κολασμένοι! Τώρα που ο Λένιν άνοιξε την κόλαση, πάρτε τα κλειδιά από τον Άγιο Πέτρο και μπείτε στον παράδεισο!

Ο πρωθυπουργός Κερένσκι δεν συλλαμβάνεται. Άγνωστο γιατί. Ίσως διότι πριν από λίγους μήνες, πριν αλλάξει στρατόπεδο, ήταν στέλεχος των Σοβιέτ. Κάποιος παλιός σύντροφος πρέπει να τον αναγνώρισε και να τον φυγάδευσε. Ήταν ο μόνος από την κυβέρνηση που κατάφερε να ξεφύγει. Σε λίγες μέρες θα βρεθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες. Πώς; Από ποιο δρόμο; Μυστήριο μούτρο ο Αλέξανδρος Κερένσκι.

Το στρατηγείο του Λένιν, απ' όπου ο μεγάλος επαναστάτης διευθύνει αυτή την πρωτοφανή επιχείρηση, βρίσκεται κοντά στα Χειμερινά ανάκτορα, στο παρθεναγωγείο Σμόλνι. Δίνοντας εντολές από κει θα κάνει πραγματικότητα το παλιότερο σύνθημα «όλη η εξουσία στα Σοβιέτ». Το πρωί της 25ης Οκτωβρίου 1917 όλη η εξουσία βρίσκεται πράγματι στα Σοβιέτ. Η δυαρχία καταλύεται. Το βραχύβιο αστικό καθεστώς του Λβοφ και του Κερένσκι εξαφανίζεται εν ριπή οφθαλμού.

Όλα τα ρολόγια του κόσμου σταματούν το απόγευμα της 25ης Οκτωβρίου 1917, όπως θα δείξει με έναν ευφυέστατο συμβολισμό βασισμένο στο «ιδεολογικό μοντάζ» ο Σ.Μ. Αϊζενστάιν στην ταινία του *Οκτώβρης*. Στο εξής η «ώρα Ρωσίας» θα είναι και «ώρα του νέου κόσμου».

Είναι συγκλονιστικό. Συγκλονιστικό και μεγαλειώδες. Για πρώτη φορά στην κολασμένη ιστορία της Γης, της Γης οι κολασμένοι βρίσκονται στην εξουσία.

Τη νύχτα της μέρας που ο ένοπλος λαός μπουκάρει στα Χειμερινά ανάκτορα, όπου σήμερα βρίσκεται το Μουσείο Ερμιτάζ, στο μεγαλο-

πρεπές και απέραντο ενδιαίτημα της τσαρικής οικογένειας, αρχίζει τη συνεδρίασή του το Δεύτερο Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ. Το σοβιετικό κράτος θα ιδρυθεί μέσα στα ανάκτορα. Ο συμβολισμός είναι προφανής. Της Γης οι κολασμένοι θα μπουν στην απαστράπτουσα καρδιά της τσαρικής κόλασης για να σπάσουν εκεί τις αλυσίδες τους.

Η συνεδρίαση κρατάει κάπου δύο εικοσιτετράωρα χωρίς διάλειμμα. Και σε 48 ώρες από τότε που ο λαός «εγκαταστάθηκε» στα ανάκτορα, εκδίδεται το πρώτο διάταγμα της νέας μπολσεβίκικης κυβέρνησης, που προέκυψε από τη συνεδρίαση. Αφορά την ειρήνη: «Η εργατική και αγροτική κυβέρνηση που προήλθε από την επανάσταση της 24ης-25ης Οκτωβρίου και που στηρίζεται στα Σοβιέτ, καλεί όλα τα εμπόλεμα έθνη και τις κυβερνήσεις τους ν' αρχίσουν χωρίς αργοπορία τις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη δίκαιης και δημοκρατικής ειρήνης».

Με το ίδιο διάταγμα, καταργείται η μυστική διπλωματία και ακυρώνονται οι μυστικές συνθήκες και συμφωνίες που είχαν συνάψει τόσο το τσαρικό όσο και το βραχύβιο αστικοδημοκρατικό καθεστώς. Στην ίδια ιδρυτική του σοβιετικού κράτους συνεδρίαση, ο Λένιν αυτοπροσώπως διαβάζει στους συνέδρους το διάταγμα με το οποίο η γη περνάει στους χωρικούς: «Η επί της γης ιδιοκτησία των γαιοκτημόνων καταργείται απ' αυτή τη στιγμή και χωρίς καμιά απολύτως αποζημίωση».

Στην ίδια πάντα ιστορική συνεδρίαση των Σοβιέτ ολόκληρης της Ρωσίας, ο Κάμενεφ διαβάζει το διάταγμα για τη συγκρότηση του Συμβουλίου των Επιτρόπων του Λαού, όπως ονομάζεται η επαναστατική κυβέρνηση κατά πρόταση του Τρότσκι.

Το πρώτο Συμβούλιο των Επιτρόπων (υπουργών) του Λαού αποτελείται από τον Λένιν ως πρόεδρο, τον Τρότσκι ως επίτροπο των Εξωτερικών, τον Ρίκοφ ως επίτροπο των οικονομικών, τον Λουνατσάρσκι ως επίτροπο της Παιδείας, τον Στάλιν ως επίτροπο των Εθνοτήτων. Η διοίκηση του στρατού και του ναυτικού ανατίθεται σε τριμελή επιτροπή αποτελούμενη από τους Αντόνοφ, Κριλένκο και Ντιπένκο.

Στις 2 Νοεμβρίου 1917 η σοβιετική εξουσία δίνει στη δημοσιότητα (όλα τα επίσημα έγγραφα δίνονται στη δημοσιότητα, ακόμα και τα πιο ασήμαντα) τη διακήρυξη των δικαιωμάτων των λαών της Ρωσίας. Οι λαοί και οι χώρες που τώρα συναποτελούν το προλεταριακό κράτος, μέχρι πριν από λίγες μέρες συναποτελούσαν την αυτοκρατορία του τσάρου. Όμως, στο εξής, η παραμονή στην Ένωση δεν θα είναι υποχρεωτική, όπως στο πρόσφατο τσαρικό παρελθόν. (Παρελθόν; Πότε κιόλας έγινε παρελθόν;).

Με το σχετικό διάταγμα αναγνωρίζεται όχι μόνο η απόλυτη ισότητα μεταξύ των δημοκρατιών της ομοσπονδίας, που δεν λέγεται ακόμα

Σοβιετική Ένωση, έτσι θα ονομαστεί το 1923, αλλά και το δικαίωμα των ομόσπονδων κρατών να αυτονομηθούν, αν το θέλουν, και να αποχωρήσουν, αν το επιθυμούν, από το καινούργιο πολυεθνικό κράτος.

Αυτό μπορεί να το λέει κανείς εύκολα πάνω στο γενικό ενθουσιασμό, όμως αργότερα θα δημιουργηθούν πολλά προβλήματα. Και αν ο επίτροπος των Εθνοτήτων, ο Στάλιν, δεν ήταν αυτός που ήταν, είναι αμφίβολο αν κάποιες από τις ομόσπονδες Δημοκρατίες θα παρέμεναν στην Ένωση για περισσότερους από μερικούς μήνες.

Οι Δυτικοί επιτίθενται με μπαράζ εθνικιστικής προπαγάνδας. Προσπαθούν να πείσουν όσες εθνότητες ήταν δυνατό να πεισθούν ευκολότερα, όπως η Ουκρανία για παράδειγμα με τον υπερτροφικό εθνικισμό της, πως δεν τις συμφέρει να παραμείνουν στο νέο «τυχοδιωκτικό» κράτος.

Ο εθνικισμός δεν ευνοεί καθόλου το ομοσπονδιακό σύστημα διοίκησης, αυτό που στη μεν φιλελεύθερη εκδοχή επεξεργάστηκε θεωρητικά ο Καντ, στη δε σοσιαλιστική ο Μαρξ. Ο εθνικισμός ενεργεί πάντα φυγόκεντρα και διασπαστικά. Εκτός και αν κάποιος σαν τον Στάλιν καταφέρει να περιορίσει αυταρχικά την τάση των λαών για διάσπαση και διάλυση των μεγάλων διοικητικών σχημάτων. Οι λαοί ποτέ δεν αγάπησαν τις αυτοκρατορίες.

Η αυταρχικότητα του «αυτοκρατορικού» Στάλιν ως υπουργού Εθνοτήτων στην πρώτη σοβιετική κυβέρνηση θα αποδειχτεί καίριας σημασίας για την ύπαρξη της νεαρής Σοβιετικής Ένωσης. Η υπόσχεση για αυτοδιάθεση των λαών που αποτελούσαν την Ένωση θα αθετηθεί απ' τις πρώτες κιόλας μέρες της σοβιετικής εξουσίας. Το κλασικό σύνθημα του Κομουνιστικού Μανιφέστου *προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε* προβλέπει ένωση προλετάριων και όχι λαών συλλήβδην. Και τώρα; Τι, και τώρα. Τέτοια θα λέμε τώρα; Οι Στάλιν αυτού του κόσμου υπάρχουν για τις δύσκολες ώρες. Ο Στάλιν, ενεργώντας ως υπουργός Εθνοτήτων, θα κάνει ό,τι κρίνει σκόπιμο για να διατηρηθεί το παλιό αυτοκρατορικό πλαίσιο, που υποτίθεται πως θα αποχτούσε ένα καινούργιο περιεχόμενο.

Ωστόσο, οι προθέσεις του Λένιν, του Στάλιν, του Τρότσκι και όλων των άλλων Μπολσεβίκων, προς το παρόν τουλάχιστον είναι πάντα σαφείς και καθαρές. Η Οκτωβριανή Επανάσταση δεν ήταν μια σκοτεινή δουλειά συνωμοτών, που δρούσαν στο παρασκήνιο της εξουσίας. Όλα σ' αυτήν ήταν πεντακάθαρα και όλα έγιναν στο φως της μέρας. Πριν καταλάβουν την εξουσία οι Μπολσεβίκοι, ο Λένιν κάθε τόσο διακήρυττε δημοσίως την πρόθεσή του να την καταλάβει. Πιο καθαρή, πιο αστραφτερή επανάσταση δεν θα βρεις στην ιστορία των επα-

ναστάσεων όσο κι αν ψάξεις. Για το μεγαλύτερο επαναστάτη που εμφανίστηκε ποτέ στην ιστορία των επαναστάσεων, όλα αποδείχτηκαν πιο απλά απ' όσο τα λογάριαζε και όλα έγιναν πιο γρήγορα απ' όσο τα περίμενε στην πιο μαζική επανάσταση που έγινε ποτέ. Με τέτοια λαϊκή συναίνεση δεν υπάρχει κανένας λόγος να μη λες την αλήθεια στο λαό.

Η μόνη σοβαρή δυσκολία που αντιμετώπισαν οι Μπολσεβίκοι από την αρχή ήταν τάξεως θεωρητικής μάλλον και αφορούσε στο είδος και τη μορφή που έπρεπε να πάρει η εξουσία που θα προέκυπτε από την επανάσταση. Μέσα σε τέσσερις μήνες, από τον Απρίλιο μέχρι τον Αύγουστο του 1917, τα Σοβιέτ μπολσεβικοποιούνται ταχύτατα και χωρίς ιδιαίτερα μεγάλη προσπάθεια. Ο λαός εύκολα καταλαβαίνει πως το πρόγραμμα δουλειάς και δράσης που προτείνουν οι Μπολσεβίκοι δεν είναι μόνο λογικό, αλλά και το μόνο εφαρμόσιμο σε μια περίοδο κατά την οποία σχεδόν ολόκληρη η εξουσία έχει ήδη περάσει στα Σοβιέτ και η προσωρινή κυβέρνηση σούρνεται πίσω από τα γεγονότα. Ο λαός κατέχει την εξουσία κατ' ουσίαν. Δεν μένει παρά να την πάρει και τυπικά.

Ο Κερένσκι, ένας άνθρωπος που προερχόταν από τα Σοβιέτ, θα μπορούσε να παραδώσει την εξουσία στους παλιούς του συντρόφους, τους σοσιαλεπαναστάτες, που παρέμεναν στα Σοβιέτ και να κάνει δικά του τα λαϊκά συμβούλια πριν τα κάνουν δικά τους οι Μπολσεβίκοι. Το σκεφτόταν. Αλλά η δύσκολη απόφαση συνέχεια σκάλωνε στη σχεδόν αρρωστημένη αισιοδοξία του. Αρνιόταν να παραδώσει την εξουσία στα Σοβιέτ διότι διατηρούσε μέχρι τέλους την ελπίδα πως σε λίγο τα πράγματα θα καταλαγιάσουν με τη βοήθεια των Σοβιέτ, που στο τέλος της γιορτής κι αφού θα έβγαζαν το φίδι απ' την τρύπα θα πετιόνταν στον κάλαθο των αχρήστων της ιστορίας.

Οι Μπολσεβίκοι ήξεραν καλά πώς σκέφτεται ο Κερένσκι. Και έσπρωχναν τα πράγματα προς την αντίθετη κατεύθυνση. Έκαμναν ό,τι μπορούσαν να μην εκτονωθεί η κρίση, όπως ήλπιζε ο Κερένσκι, που ισχυριζόταν πως η κυβέρνησή του ήταν άψογα σοσιαλιστική. Οι Μπολσεβίκοι του έλεγαν πως δεν έχει ιδέα τι είναι ο σοσιαλισμός. Και μάλλον είχαν δίκιο. Άλλωστε, υπήρχε ήδη μια γνήσια σοσιαλιστική εξουσία, τα Σοβιέτ, το δεύτερο σκέλος της δυαδικής εξουσίας. Συνεπώς, ο σοσιαλισμός του Κερένσκι περίσσευε.

Όπως και να 'ναι, το βιολί της δυαρχίας δεν θα ήταν δυνατό να συνεχιστεί για πολύ. Δυο εξουσίες που ενεργούν παράλληλα και σχεδόν ανεξάρτητα η μια απ' την άλλη αλληλοαναιρούνται και αλληλοκαταργούνται, δεν αλληλοσυμπληρώνονται. Έπρεπε, λοιπόν, η μια απ' τις δυο

να εξαφανιστεί. Ήταν όχι μόνο αδύνατο αλλά και εντελώς ανόητο να πιστεύει κανείς, όπως ο Κερένσκι, πως όπου να 'ναι τα Σοβιέτ βγαίνουν απ' τη σκηνή της ιστορίας ή πως κάποιος πονηρός θα μπορέσει να τα ενσωματώσει στην αστική σοσιαλδημοκρατία και να τα εξαφανίσει. Ο Κερένσκι περίμενε ανοήτως να κινηθούν τα Σοβιέτ προς αυτόν και δεν έκανε καμιά σοβαρή προσπάθεια να κινηθεί αυτός προς τα Σοβιέτ.

Η καινούργια μορφή εξουσίας, η σοβιετική, η βασισμένη στα Σοβιέτ, ήταν αδοκίμαστη και πρωτόγνωρη. Ακόμα και οι στενοί συνεργάτες του Λένιν ήταν επιφυλακτικοί ως προς τη διοικητική αποτελεσματικότητα του σοβιετικού μοντέλου οργάνωσης του κράτους. Πίστευαν πως ο λαός δεν μπορεί να ασκήσει την εξουσία ο ίδιος, χωρίς μεσάζοντες και εντολοδόχους. Τα Σοβιέτ είναι μορφή άμεσης δημοκρατίας. Και η άμεση δημοκρατία, όπως παρατηρεί ο Αριστοτέλης μιλώντας για την Αθηναϊκή Δημοκρατία, λειτουργεί δύσκολα σε κοινωνίες ανθρώπων που ξεπερνούν τις πέντε χιλιάδες.

Ο Λένιν εύκολα θα πείσει τους αντιφρονούντες περί του αντιθέτου με το επιχείρημα πως το κόμμα, που δεν είναι, βέβαια, εξουσία, θα βοηθούσε το λαό να ασκήσει την εξουσία, ώστε να μην τα κάνουν όλα ρημαδιό οι άπειροι, οι αγράμματοι και οι εξυπνάκηδες, που όλα τα ξέρουν και όλα τα μπορούν. Στο νέο, το μεταβατικό προς την αταξική κοινωνία κράτος, ο Λένιν ήθελε το κόμμα βοηθό, δάσκαλο και καθοδηγητή της μάζας.

Δυστυχώς, η συνέχεια θα δείξει πως το κόμμα των Μπολσεβίκων δεν θα μπορέσει να περιοριστεί στον παιδαγωγικό του ρόλο. Και τα Σοβιέτ, η λαϊκή εξουσία βάσης, θα αρχίσουν να υπολειτουργούν εντός του κόμματος, που τελικά θα υποκαταστήσει και το κράτος και τα Σοβιέτ. Το κόμμα, μ' άλλα λόγια, αφού πρώτα χρησιμοποιήσει τα Σοβιέτ για να γίνει κράτος, τελικά θα καταπιεί και τα Σοβιέτ και το κράτος και θα πάρει τη θέση και των δύο.

Πάντως, κανείς δεν διέλυσε τα Σοβιέτ. Τυπικά τουλάχιστον τα Σοβιέτ υπήρχαν από το 1905 που πρωτοεμφανίστηκαν αυθόρμητα μέχρι την πτώση του κομουνισμού το 1990 και τη διάλυση της ΕΣΣΔ το 1991. Κατ' ουσίαν, ωστόσο, είχαν εξαφανιστεί πολύ νωρίτερα για να μείνει μέχρι τέλους μόνο το όνομά τους στο χαρακτηρισμό του κράτους ως σοβιετικού.

Από το 1936 και μετά, στην Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ) δεν θα υπάρχει ούτε σοσιαλισμός, ούτε δημοκρατία, ούτε Σοβιέτ. Η εξαφάνιση των Σοβιέτ, της άμεσης δημοκρατίας, ήταν η σοβαρότερη απώλεια. Διότι τα Σοβιέτ, σαν έννοια γέ-

νους όπως θα έλεγε ο Αριστοτέλης, εμπεριείχαν και τη δημοκρατία και το σοσιαλισμό.

Ωστόσο, είναι λάθος να πιστεύουμε πως ο μαρασμός των Σοβιέτ ήταν η συνέπεια ενός σχεδίου που εκπόνησε η γραφειοκρατία. Η γραφειοκρατία δεν είναι ένα προκάτ μόρφωμα, που γράφει και προγράφει πριν καν ενεργήσει. Η γραφειοκρατία δημιουργείται μέσα από τον εξουσιαστικό μηχανισμό και όσο αυτός λειτουργεί. Στο βαθμό, λοιπόν, που κουρδιζόταν η γραφειοκρατική μηχανή, ξεκουρδιζόταν ο λαϊκός εξουσιαστικός μηχανισμός των Σοβιέτ.

Εκτός τούτου, δεν είναι καθόλου εύκολο να ασχολείσαι συνεχώς με τα κοινά. Η σοβιετική εξουσία, όπως και η Αθηναϊκή Δημοκρατία με την οποία μοιάζει πολύ, προϋποθέτει μια συνεχή ενασχόληση όλων με τα κοινά. Η άσκηση εξουσίας από τα Σοβιέτ δεν είναι παρά μια αλυσίδα από συνεδριάσεις και ψηφοφορίες. Δεν γίνεται να επαγγέλλεται ή να μισοεπαγγέλλεται κανείς το σύνεδρο και τον ψηφοφόρο. Αυτό δεν λέγεται άμεση δημοκρατία, λέγεται γραφειοκρατία λαϊκής βάσης.

Κάποτε τα βαριέσαι όλα αυτά, κυρίως όταν συνεχώς σκοντάφτεις σε αμαθείς, κακόπιστους και βλάκες. Οι συνεδριάσεις μπορεί να γίνουν, τελικά, μια πολύ βασανιστική υπόθεση. Η άμεση δημοκρατία δεν είναι εύκολη δουλειά. Προϋποθέτει ήθος απ' τη μεριά όλων, γνώση σεβαστή απ' όλους και, κυρίως, αυξημένη αίσθηση της κοινωνικής ευθύνης από μέρους των εγωιστικών ατόμων.

Μ' αυτά και μ' άλλα πολλά, οι πολίτες εύκολα εκχωρούν ακόμα και τα βασικά τους δικαιώματα στους «καθ' ύλην αρμόδιους». Κι όσοι κόπτονται υπέρ το δέον πολύ για τη «λαϊκή εξουσία» το μόνο που έχουν στο μυαλό τους είναι να ασκήσουν αυτοί την εξουσία κατά πώς τους ταιριάζει παραμερίζοντας τους άλλους που την ασκούν τώρα.

Πριν από το κάθε τι, το να θέλεις να ασκείς εξουσία είναι μια διαστροφή, που έχει τη ρίζα της στην επιθυμία να ελέγχεις τη μοίρα των άλλων. Ο Σαϊκαπηρ έχει να μας μάθει πολλά για το διαστροφικό χαρακτήρα κάθε μορφής εξουσίας.

Τους πολιτικούς πρέπει να τους παρακαλούμε να μας κυβερνήσουν, όχι να μας παρακαλούν. Εμείς να λέμε «γεμίστε το κενό εξουσίας» κι εκείνοι να λεν «δεν θέλω να είμαι σαβούρα για μπάζωμα».

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ο λενινισμός

η κορύφωση της περιπέτειας

1. Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ ή Νικολάι Λένιν;

Πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος, λέει ο Πρωταγόρας. Χρήματα για τους Έλληνες είναι τα χρειαζούμενα, τα χρήσιμα πράγματα. Τα άχρηστα πράγματα δεν είναι χρήματα, είναι απλώς αντικείμενα.

Όμως, τα χρήματα, τα χρήσιμα πράγματα, δεν έχουν μια αξία καθεαυτή. Παίρνουν την αξία τους από τις συνεχώς μεταβαλλόμενες ανάγκες του ανθρώπου. Γι' αυτό ακριβώς το μέτρο της αξίας των χρησίμων πραγμάτων είναι ο άνθρωπος με τις συνεχώς μεταβαλλόμενες ανάγκες του. Καμιά αξία, ούτε υλική, ούτε πολιτική, ούτε ηθική, ούτε αισθητική δεν μπορεί να είναι σταθερή. Όλες οι αξίες, ακόμα και οι μεταφυσικές, προσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες ανάγκες του ανθρώπου. Από δω και η κινητικότητα που εμφανίζει η έννοια του Θεού μέσα στην ιστορία. Ακόμα και οι θεοί πεθαίνουν όταν αλλάζει το ανθρώπινο μέτρο που μετράει τη χρησιμότητά τους γι' αυτούς που έχουν ανάγκη το Θεό ή τους θεούς.

Ο Λένιν, αναμφιβόλως, ήταν ηγέτης χρήσιμος για την εποχή του και τη χώρα του. Όμως, αν ο λενινισμός είναι χρήμα, κατά πώς εννοεί τη λέξη ο Πρωταγόρας, και όχι σταθερή αξία πολιτικής, φιλοσοφικής ή ηθικής τάξεως, αν δηλαδή παίρνει αξία από τη χρησιμότητά του και δεν ενέχει μια αξία καθεαυτή, πράγμα που αν το δεχόμασταν θα οδηγούμασταν κατ' ευθείαν στη μεταφυσική, τότε πρέπει να δούμε ποια αξία θα μπορούσε να έχει ο λενινισμός στην εποχή μας.

***

Ο γεννημένος Βλαντιμίρ Ίλιτς Ουλιάνοφ, που θα γίνει γνωστός με το επαναστατικό ψευδώνυμο σαν Νικολάι Λένιν (Λιένιν στα ρωσικά), που είναι ένα μόνο από τα πολλά επαναστατικά του ψευδώνυμα, αυτό που επικράτησε, πέθανε στις 21 Ιανουαρίου 1924, σε ηλικία μόλις 54 ετών.

Τη χρονιά του θανάτου του το καινούργιο καθεστώς είχε τη νηπιακή ηλικία των 7 ετών, εκ των οποίων μόνο τα 5 ή τα 4 ήλεγχε άμεσα ο μεγάλος επαναστάτης, που από το 1922 έμενε καθηλωμένος στο

κρεβάτι σοβαρά άρρωστος από ένα εγκεφαλικό επεισόδιο, που προφανώς του προκάλεσε η παρατεταμένη υπερκόπωση, πνευματική και σωματική, αλλά και τα τραύματα από την εναντίον του απόπειρα δολοφονίας.

Κάτω από ομαλότερες συνθήκες ο Λένιν θα μπορούσε ίσως να ζήσει άλλα 25 χρόνια. Και να πεθάνει, ας πούμε το 1949, στην αρχή του Ψυχρού Πολέμου. Σε μια τέτοια φανταστική περίπτωση, και τα εκκαθαρισθέντα από τον Στάλιν στελέχη του κόμματος ίσως επιζούσαν και τα στελέχη που ακολούθησαν τον Τρότσκι ίσως να μη δημιουργούσαν προβλήματα. Όμως, τα «αν», όταν δεν εκφράζουν ανοησία εκφράζουν ευσεβείς πόθους.

Ο ρόλος της προσωπικότητας στην ιστορία είναι αναμφισβήτητος. Ειδικότερα, ο ρόλος της προσωπικότητας του Λένιν στην ιστορία της Οκτωβριανής Επανάστασης και των πρώτων μετά την επικράτησή της χρόνων δεν είναι μόνο αναμφισβήτητος, αλλά και απολύτως καθοριστικός. Πάντως, ο Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ, που θα μπορούσε να ζήσει πολλά χρόνια ή να πεθάνει στη γέννα δεν μας ενδιαφέρει. Μας ενδιαφέρει μόνο ο Νικολάι Λένιν, ο επαναστάτης, που έζησε όσο έζησε και έκανε όσα έκανε. Το γεγονός πως ο Ουλιάνοφ πέθανε σχετικά νέος περνάει απαρατήρητο. Το γεγονός πως ο Λένιν έφερε τα πάνω κάτω σ' ολόκληρο τον κόσμο και όχι μόνο στη Ρωσία κάθε άλλο παρά απαρατήρητο θα ήταν δυνατό να περάσει. Μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, πάντων επαναστατικών χρημάτων μέτρον Λένιν. Θα χρησιμοποιήσουμε, λοιπόν, το λενινισμό σαν μέτρο της επαναστατικότητας και όχι σαν επαναστατική αξία καθεαυτή.

Οι Μενσεβίκοι χαρακτήρισαν τον Λένιν τρελό, αριβίστα, μονομανή, ιδεοληπτικό, καταστροφικό, όταν πρότεινε την κατά μέτωπο επίθεση κατά του Κερένσκι και την άμεση μετατροπή της αστικοδημοκρατικής επανάστασης σε προλεταριακή. Σοβαρές διαφωνίες για το ίδιο θέμα θα προκύψουν και μέσα στο δικό του επαναστατικό κόμμα, τους Μπολσεβίκους. Ο Τρότσκι, για παράδειγμα, δεν τάχθηκε εξαρχής υπέρ της ένοπλης επέμβασης. Μ' άλλα λόγια οι περισσότεροι μαρξιστές (και οι Μενσεβίκοι ήταν μαρξιστές) προτιμούσαν μια ειρηνική κοινοβουλευτική «πολιτική διείσδυση» στα πλαίσια της αστικής δημοκρατίας, που είχε ήδη επικρατήσει μάλλον άνετα.

Ο Βλαντιμίρ Ίλιτς Ουλιάνοφ γεννήθηκε στις 23 Απριλίου 1870 στο Σιμπίρσκ, μια μικρή πόλη στην αριστερή όχθη του Βόλγα, μεταξύ Καζάν και Σαμάρας. Σ' αυτή την πόλη ο πατέρας του Ίλιτς Νικολάγιεβιτς Ουλιάνοφ ήταν επιθεωρητής δημοτικής εκπαίδευσης ενώ η μητέρα του Μαρία Αλεξαντρόβνα Ουλιάνοβα, σ' αυτή την ήσυχη μικρή πόλη είχε

όλη την άνεση να μελετάει τους ρώσους και τους ευρωπαίους κλασικούς και να ασκείται στο πιάνο με μοναδική πρόθεση να τέρπει τα έξι παιδιά της, τρία κορίτσια και τρία αγόρια, στα οικογενειακά κοντσέρτα που οργάνωνε.

Από τα έξι παιδιά των Ουλιάνοφ, το ένα, ο Αλέξανδρος, απαγχονίστηκε το 1887 από την τσαρική αστυνομία σαν τρομοκράτης. Ήταν μέλος της αναρχικής οργάνωσης «Ναρόντναγια Βόλια» (Λαϊκή Θέληση), που είχε δολοφονήσει τον τσάρο Αλέξανδρο Β΄ την 1η Μαρτίου 1881 και τώρα ετοιμαζόταν να δολοφονήσει και το διάδοχό του, τον Αλέξανδρο Γ΄. Ο Αλέξανδρος Ουλιάνοφ συνελήφθη και κρεμάστηκε σαν ένας από τους βασικούς οργανωτές της καινούργιας απόπειρας κατά της ζωής του καινούργιου τσάρου, που ήταν η καινούργια έκδοση του παμπάλαιου καταπιεστή.

Ο φρικτός θάνατος του μεγάλου αδελφού έπαιξε βασικό ρόλο στον πολιτικό προσανατολισμό του νεαρού τότε Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ, που όταν κρεμάστηκε ο Αλέξανδρος ήταν 17 ετών. Ήταν τότε που ο έφηβος Βλαδίμηρος θα αρχίσει να γίνεται ο κατοπινός Λένιν.

Πολύ σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωση των ιδεών του Βλαδίμηρου θα παίξει επίσης τόσο ο διανοούμενος πατέρας του, όσο και η πιανίστρια μητέρα του. Ο Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ δεν ήταν προλετάριος εκ καταγωγής. Ήταν «αποστάτης της τάξης του», και σαν τέτοιος θα μείνει στην ιστορία με το ψευδώνυμο Νικολάι Λένιν. Που δεν ξέρω αν πρέπει να το χαρακτηρίζουμε ψευδώνυμο, αφού αυτό είναι το ιστορικό όνομα του μεγάλου επαναστάτη.

Ο άνθρωπος που θα φέρει τα πάνω κάτω όχι μόνο στην ιστορία της πατρίδας του αλλά και στην παγκόσμια θα πεθάνει σχετικά νέος κι αυτό ήταν ένα μεγάλο ιστορικό «δυστύχημα». Αν ζούσε άλλα δέκα ή είκοσι χρόνια ίσως η ιστορία της Ρωσίας και του κόσμου να εξελισσόταν διαφορετικά. Όμως η ιστορία δεν γράφεται με υποθέσεις, με υποθέσεις γράφονται τα μυθιστορήματα. Ο Λένιν έγραφε ιστορία μέχρι τα 54 χρόνια του. Τα επόμενα χρόνια και μέχρι τις μέρες μας η ιστορία θα γράφει συνεχώς γι' αυτόν. Κανένα άλλο ιστορικό πρόσωπο δεν προκάλεσε τόσο πολλές συζητήσεις και δεν δημιούργησε τόσο πολλά προβλήματα στους ιστορικούς.

Οι Μενσεβίκοι, οι μαρξιστές αντίπαλοι του μαρξιστή Λένιν, ονόμασαν λενινιστές τους φανατικούς οπαδούς του. Ήθελαν μ' αυτόν το χαρακτηρισμό να προσάψουν τη μομφή του προσωπολάτρη σε όλα τα μέλη του κόμματος των Μπολσεβίκων. Που, βέβαια, αγαπούσαν τον Λένιν αλλά όχι με τον παλαβό τρόπο που οι διάδοχοί τους αγάπησαν το διάδοχό του.

Αργότερα, μετά το θάνατο του Λένιν, ο όρος λενινισμός θα υιοθετηθεί και από τους Μπολσεβίκους. Πάντως ο Λένιν δεν ήθελε να χαρακτηρίζονται λενινιστές οι οπαδοί του. Δεν θα δεχόταν να χαρίσει το όνομά του σε μια θεωρία και μια τακτική ενταγμένες στη μαρξιστική στρατηγική. Ο λενινισμός ανήκει περισσότερο στην τακτική παρά στη στρατηγική της προλεταριακής επανάστασης. Είναι, δηλαδή, τρόπος για την επίτευξη του αρχικού και αμετακίνητου μαρξιστικού στόχου, που είναι η αταξική κοινωνία. Τη στρατηγική της προλεταριακής επανάστασης την ορίζει πάντα ο μαρξισμός, όχι ο λενινισμός.

Σήμερα, ο σύνθετος όρος μαρξισμός-λενινισμός, έχει μόνο ιστορική σημασία. Δεν προσδιορίζει πλέον μια ενιαία θεωρία, που την πρότεινε ο Μαρξ και την επεξέτεινε και την προσάρμοσε στις νέες συνθήκες ο Λένιν. Από το μαρξισμό μάς έμεινε η στρατηγική, που μας προσανατολίζει προς τον αρχικό στόχο της αταξικής κοινωνίας, και από το λενινισμό η σκέψη γύρω από την αξία και τη σημασία της επαναστατικής βίας σε συνθήκες κατά τις οποίες η επανάσταση ναι μεν δεν είναι δυνατή, είναι όμως δυνατή η παρενόχληση της άρχουσας τάξης με βίαιες ενέργειες, που άμεσα μπορεί να μην οδηγούν πουθενά, κρατούν ωστόσο ζωντανό το επαναστατικό φρόνημα για κάθε ενδεχόμενο και μας θυμίζουν πως η βία, καλυμμένη και απροκάλυπτη, είναι όντως η μαμή της ιστορίας, όπως λέει ο Μαρξ.

Όπως και να 'ναι, ο μαρξισμός και ο μαρξισμός-λενινισμός δεν εμφανίστηκαν για να εξυπηρετούν δημαγωγικά τους κομουνιστές ρήτορες στα αστικά κοινοβούλια· κακούς ρήτορες κατά κανόνα και εν πάση περιπτώσει χειρότερους από τους αστούς, που έχουν ασκηθεί δύο αιώνες στο βερμπαλισμό και τη ρητορική απάτη.

Τι θα κάνουμε, λοιπόν; Ίσως υπάρχει κάτι καλύτερο να κάνουμε από το να αποδεχόμαστε το ρόλο του φιλοξενούμενου στο αστικό Κοινοβούλιο και να λέμε ευχαριστώ κι από πάνω στους οικοδεσπότες, που μας δέχτηκαν στο αρχοντικό τους. Το Κοινοβούλιο είναι το πιο τυπικό δημιούργημα της αστικής τάξης. Οι αστοί το έφτιαξαν όχι για να λύνονται εκεί οι ταξικές διαφορές, αλλά για να επιλύονται, με το πες και ξαναπές, οι διαφορές ανάμεσα στις αστικές κομματικές φατρίες. Διότι μπορεί μεν η αστική τάξη να είναι μία, τα συμφέροντά της όμως δεν είναι ενιαία. Και για να μη σκοτώνονται μεταξύ τους οι αστοί έφτιαξαν τα Κοινοβούλια ώστε να μπει μια κάποια τάξη στο αστικό χάος και να απομακρυνθεί, κατά το μέτρο του δυνατού, το ενδεχόμενο του ενδοαστικού σπαραγμού.

Αν, λοιπόν, αυτοί που διατείνονται πως εκτός από μαρξιστές είναι και λενινιστές μπαίνουν στα αστικά Κοινοβούλια για να συνδαυλίσουν

τον ενδοαστικό σπαραγμό και να βοηθήσουν τους αστούς να βγάλουν ευκολότερα τα μάτια τους, έχει καλώς. Αν, όμως, μπαίνουν για να πάρουν μέρος σε ένα παιχνίδι που ελάχιστα τους αφορά, έχει κακώς. Είπαμε, ο λενινισμός στις μέρες μας είναι το μέτρο της επαναστατικότητας, όχι το μέτρο της ρητορικής δεινότητας.

2. Ο κλασικός Λενινισμός

Στον πρόλογο του οριακού για τη σκέψη του Μαρξ βιβλίου *Συμβολή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, που γράφηκε το 1859, υπάρχει η πιο γνωστή και η πιο συζητημένη παρατήρηση σχετικά με το δύσκολο πρόβλημα της δυνατότητας της επανάστασης. Ο Μαρξ εδώ αφενός ορίζει τη σχέση που πρέπει να έχει η θεωρία με την πράξη στο αυστηρά λογοκρατούμενο μαρξιστικό σύστημα σκέψης και δράσης και αφετέρου περιγράφει με απόλυτη σαφήνεια τις αντικειμενικές συνθήκες μέσα στις οποίες θα ήταν δυνατό να εκδηλωθεί με επιτυχία μια προλεταριακή επανάσταση. Λέει, λοιπόν, ο Μαρξ: «Κανένα κοινωνικό σύστημα δεν εξαφανίζεται πριν αναπτυχθούν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις για τις οποίες υπάρχει χώρος εντός του, και οι νέες ανώτερες σχέσεις παραγωγής ουδέποτε εμφανίζονται προτού ωριμάσουν οι υλικές συνθήκες ύπαρξής τους στη μήτρα της παλιάς κοινωνίας. Γι' αυτό η ανθρωπότητα θέτει στον εαυτό της μόνο όσα προβλήματα είναι σε θέση να λύσει, αφού με πιο εμπεριστατωμένη εξέταση πάντα θα διαπιστώνεται ότι το πρόβλημα καθεαυτό εμφανίζεται μονάχα όταν υπάρχουν ήδη οι απαραίτητες υλικές συνθήκες για τη λύση του, έστω και σε διαδικασία διαμόρφωσης».

Υπήρχαν όντως αυτές οι συνθήκες στη Ρωσία του 1917, μόλις 34 χρόνια μετά το θάνατο του Μαρξ το 1883; Ο Άλαν Ράιαν, ένας από τους πιο σοβαρούς μελετητές του Μαρξ, παρατηρεί πως ο γερμανός σοφός και επαναστάτης σχεδόν μέχρι το τέλος της ζωής του θεωρούσε τη Ρωσία σαν εστία κάθε είδους οπισθοδρόμησης και αντίδρασης. Φυσικά ο Μαρξ, κατά τον Ράιαν, αναφέρεται στην τσαρική εξουσία και όχι στο λαό. Γνώριζε, ωστόσο, πως ο ρωσικός λαός δεν αμφισβητούσε την εξουσία του τσάρου. Οι βαθιά θρησκευόμενοι μουζίκοι θεωρούσαν τον τσάρο εκπρόσωπο του Θεού επί της γης. Βέβαια, μισούσαν τους κουλάκους, τους τσιφλικάδες, αλλά δεν μπορούσαν να επισημάνουν τη στενή,

οργανική σχέση τους με τον τσάρο. Η αντίφαση είναι προφανής: Αγαπώ και σέβομαι τον τσάρο, αλλά ούτε αγαπώ, ούτε σέβομαι τους κουλάκους που στηρίζουν τον τσάρο.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες μια βίαιη απόπειρα ανατροπής του τσάρου με επανάσταση θα ήταν εγχείρημα κάτι περισσότερο από δύσκολο. Πράγματι, τον τσάρο δεν τον ανέτρεψε η επανάσταση των Μπολσεβίκων, η λεγόμενη Οκτωβριανή, τον ανέτρεψε η ήπια επανάσταση των αστών, η λεγόμενη Φεβρουαριανή. Μόνο τότε θα ανοίξει ο δρόμος για τη δεύτερη μέσα στον ίδιο χρόνο επανάσταση, την Οκτωβριανή.

Η δυναμική των πραγμάτων και της ιστορίας στη μισοφεουδαρχική και μισοκαπιταλιστική Ρωσία των αρχών του αιώνα θα δείξει πως τίποτα δεν είναι δύσκολο όταν οι συνθήκες απαιτούν ριζικές αλλαγές, ώστε να απελευθερωθούν οι παραγωγικές δυνάμεις. Έτσι, η Οκτωβριανή Επανάσταση θα επικρατήσει με απίστευτη ευκολία. Ο Λένιν θα επέμβει την πιο κατάλληλη στιγμή, όταν η Φεβρουαριανή Επανάσταση, η αστική, θα έχει οδηγηθεί σε πλήρες αδιέξοδο εξαιτίας της παράλληλης εξουσίας των Σοβιέτ.

Θα ήταν αδύνατο να κάνει ο Λένιν εξαρχής αυτά που είχαν κάνει οι αστοί μόλις οκτώ μήνες πριν την Οκτωβριανή Επανάσταση. Διότι εκτός από τον παραδοσιακό σεβασμό των μουζίκων για τον τσάρο, ο Λένιν θα έπρεπε να αντιμετωπίσει και το ρωσικό εθνικισμό, τον ταυτισμένο με τη δύναμη των τσάρων, που αυτόν τον καιρό εκδηλώνεται με γελοίες επιδείξεις ρωσικού μεγαλείου στο Ανατολικό μέτωπο. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως και οι δύο επαναστάσεις, η Φεβρουαριανή και η Οκτωβριανή, εκδηλώνονται ενώ ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος μαίνεται.

Ο πολύ ισχυρός παραδοσιακός εθνικισμός των Ρώσων, που προσωποποιεί ο τσάρος, έχει ορθόδοξες μυστικιστικές ρίζες, όπως και ο ελληνικός. Και, βέβαια, είναι εντελώς άσχετος με τον ορθολογικό και φιλελεύθερο ευρωπαϊκό εθνικισμό. Ο ρωσικός εθνικισμός, όπως και ο ελληνικός, δεν είναι δημιούργημα του Διαφωτισμού, όπως ο ευρωπαϊκός, είναι κληρονομιά της ιουδαιοχριστιανικής μυθολογίας της σχετικής με τον «περιούσιο λαό» που επέλεξε ο Θεός για να σώσει δι' αυτού τον κόσμο. Πράγμα που ο Θεός των χριστιανών θα το επιχειρήσει και διά των βυζαντινών αυτοκρατόρων.

Οι τσάροι είχαν πείσει τον απλό και αγράμματο ρωσικό λαό πως ήταν οι διάδοχοι των θεόκλητων βυζαντινών αυτοκρατόρων. Έτσι, από τον 15ο κιόλας αιώνα δημιουργείται ένα αβυσσαλέο μίσος των Ρώσων για τους «προαιώνιους εχθρούς» της Ρωσίας, τους Τούρκους, τους ανθρώπους που κατέλυσαν το «κράτος του Θεού», τη Βυζαντινή Αυτο-

κρατορία. Αυτό το μίσος των ορθόδοξων Ρώσων για τους αλλόδοξους Τούρκους έχει πολύ μεγαλύτερο ιστορικό βάθος από το μίσος των ορθοδόξων Ελλήνων για τους κοινούς εχθρούς ρώσων και ελλήνων ορθοδόξων. Ξέρουμε πόσο γερά θα πατήσει πάνω σ' αυτή τη φανταστική κοινότητα συμφερόντων ανάμεσα στους ορθόδοξους Έλληνες και τους ορθόδοξους Ρώσους η προπαγάνδα την Φιλικών στη διάρκεια της προετοιμασίας της Ελληνικής Επανάστασης.

Βέβαια, ο εθνικισμός είναι σύμμαχος μάλλον του εθνικού φιλελευθερισμού παρά της διεθνικής ορθοδοξίας. Ταυτόχρονα, όμως, είναι και έκφραση μιας αταβιστικής, φυλετικής, ανορθολογικής πίστης, που μπερδεύει τους πιστούς και τους κάνει να «σκέφτονται εθνικά» ακόμα και όταν γνωρίζουν πως η ορθοδοξία καταδίκασε τον εθνικισμό σαν αίρεση σε δύο Οικουμενικές Συνόδους. Γι' αυτό είναι προτιμότερο να απορρίπτουμε τον εθνικισμό σε όλες του τις παραλλαγές, λέει ο Ράιαν επιχειρώντας να απομακρύνει αυτό το δύσκολο και αντιφατικό πρόβλημα από τον κλασικό μαρξισμό, που όπως και η ορθοδοξία απορρίπτει τον εθνικισμό σαν τυπικό δημιούργημα του αστισμού.

Ο Λένιν, που δεν ήταν δημαγωγός, ποτέ δεν θα επικαλεστεί για να κάνει τη δουλειά του τον παραδοσιακό, τον ορθόδοξης και βυζαντινής καταγωγής ρωσικό εθνικισμό. Αυτό θα το επιχειρήσει ο Στάλιν αργότερα. Άλλωστε, ο μεγάλος επαναστάτης ούτε τη σκέψη του Μαρξ θα επικαλεστεί δημοσίως προκειμένου να ξεσηκώσει το λαό. Θα στηρίξει τα επαναστατικά του συνθήματα αποκλειστικά στα αναμφισβήτητα και κάθε άλλο παρά θεωρητικά γεγονότα της φτώχειας, της πείνας και της δυστυχίας του ρώσικου λαού χωρίς άμεσες αναφορές στο μαρξισμό που, έτσι κι αλλιώς, τον αγνοεί παντελώς η μεγάλη μάζα του λαού που τον ακολουθεί.

***

Έχοντας υπ' όψη τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να πούμε πως λενινισμός είναι ο μαρξισμός της εποχής του Λένιν, όπως αυτός εμφανίστηκε σαν συγκεκριμένη πολιτική πράξη σε μια συγκεκριμένη χώρα μια συγκεκριμένη εποχή. Ένας τέτοιος ιστορικός ορισμός έχει την πρόθεση να δείξει το αυτονόητο. Πως λενινισμός δεν υπήρχε πριν από τον Λένιν. Κι αφού δεν υπήρχε πριν από τον Λένιν θα ήταν φυσικό να μην υπάρχει και μετά τον Λένιν. Όχι μόνο γιατί ο λενινισμός είναι εξ ορισμού εξαρτημένος απ' την προσωπικότητα του Λένιν, αλλά και διότι οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στη Ρωσία πριν και μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση αυτονοήτως δεν θα ήταν δυνατό να έχουν

σχέση με τις τωρινές, είτε στη σημερινή Ρωσία, είτε κάπου αλλού όπου κάποιοι θα ήθελαν να αυτοχαρακτηρίζονται λενινιστές.

Αν δώσουμε στον όρο λενινισμός μια διάσταση χρονική, θα μπορούσαμε να ορίσουμε με σχετική ακρίβεια την αρχή αλλά όχι και το τέλος του. Κανείς δεν είναι σε θέση να πει με βεβαιότητα πότε αδειάζει από το εννοιολογικό του περιεχόμενο ο όρος λενινισμός. Μπορεί, άλλωστε, ο λενινισμός να είναι και έννοια διστορική. Αλλά σε μια τέτοια περίπτωση θα ήταν κατ' ανάγκην εξαρτημένος από τις βίαιες εκφάνσεις της πάλης των τάξεων. Θα ήταν δηλαδή το περιστασιακό και μη αναγκαίο επαναστατικό «εξάρτημα» ή «συμπλήρωμα» του μαρξισμού, ο οποίος δεν είναι κατ' ανάγκην και σ' όλες τις περιπτώσεις επαναστατικός. Συνεπώς, ο όρος λενινισμός στις μέρες μας θα μπορούσε να σημαίνει βίαιος μαρξισμός.

Όμως, και ο μαρξισμός συνεχώς διαφοροποιείται και γίνεται ολοένα και πιο ειρηνικός προκειμένου να προσαρμοστεί σε συνθήκες διαφορετικές απ' αυτές που υπήρχαν την εποχή τόσο του Μαρξ όσο και του Λένιν. Αν, λοιπόν, υποθέσουμε πως ο κατ' ανάγκην διαφοροποιούμενος μαζί με το μαρξισμό, λενινισμός συνεχίζει να έχει κάποιο λόγο ύπαρξης, αυτός πρέπει να αναζητηθεί μόνο στα ένοπλα αριστερά κινήματα και στις «τρομοκρατικές» οργανώσεις και όχι στα οργανωμένα κομουνιστικά κόμματα.

Κάποιοι έσπευσαν να προσθέσουν κάποτε και μια δεύτερη ενωτική παύλα στο αρχικό μαρξισμός-λενινισμός για να ευρύνουν τον όρο και να τον κάνουν μαρξισμός-λενινισμός-σταλινισμός. Αργότερα, με την αποσταλινοποίηση, θα φύγει κατ' ανάγκην το τρίτο συνθετικό του σύνθετου όρου, αλλά όχι και το δεύτερο. Υπήρξε μεν μια επίσημη αποσταλινοποίηση, όχι όμως και μια επίσημη απολενινοποίηση, παρόλο που η σιωπηρή απολενινοποίηση προηγείται της κραυγαλέας αποσταλινοποίησης.

Τι είναι, λοιπόν, ο κλασικός λενινισμός, τι το καινούργιο έφερε ο Λένιν στη μαρξιστική θεωρία και πράξη; Υπάρχουν δύο ορισμοί του λενινισμού, ο ένας του Ζινόβιεφ και ο άλλος του Στάλιν, εξίσου ατελείς και οι δύο. Αλλά δεν διαθέτουμε τελειότερους. Σύμφωνα με τον πρώτο, του Ζινόβιεφ, *λενινισμός είναι ο μαρξισμός της εποχής του μονοπωλιακού καπιταλισμού (ιμπεριαλισμού), των ιμπεριαλιστικών πολέμων, των κινημάτων εθνικής απελευθέρωσης και των προλεταριακών επαναστάσεων.*

Στον παραπάνω ορισμό πρέπει να διαγραφεί το τελευταίο του σκέλος, που δεν θα ήταν δυνατό να ισχύει στις μέρες μας. Είναι γνωστό στους πάντες πως προλεταριακές επαναστάσεις δεν προβλέπεται να

γίνουν, τουλάχιστον στο προβλεπτό μέλλον. Και εκεί που θα ήταν δυνατό να γίνουν μαρξιστικού προσανατολισμού επαναστάσεις, αυτές κατ' ανάγκην δεν θα ήταν και τόσο προλεταριακές ελλείψει προλεταρίων. Η Κουβανική Επανάσταση, για παράδειγμα, ούτε προλεταριακή ήταν, ούτε οι κομουνιστές πήραν μέρος σ' αυτήν εξαρχής. Αποφάσισαν να πάρουν μέρος όταν είδαν πως ο Κάστρο τους υπερφαλαγγίζει όντας στην πράξη περισσότερο μαρξιστής-λενινιστής από τους κομουνιστές.

Ωστόσο, στον παραπάνω ορισμό του Ζινόβιεφ, αυτό που έχει εντελώς ιδιαίτερη σημασία είναι το τελευταίο σκέλος του, το άχρηστο πλέον: λενινισμός χωρίς προλεταριακή επανάσταση δεν νοείται σε καμιά περίπτωση. Αυτό σημαίνει πως ο κλασικός λενινισμός υπάρχει πλέον μόνο μουσειακά. Και κάπως πιο ουσιαστικά επιβιώνει μόνο σε κάποιες αναρχομαρξιστικές ομάδες, που τα μέλη τους δεν είναι ούτε προβοκάτορες, ούτε εχθροί του λαού, ούτε διεστραμμένοι άνθρωποι που ρέπουν ακατάσχετα προς το Κακό, αλλά ευαίσθητοι, έντιμοι και αγαναχτισμένοι πολίτες, που δεν ανέχονται την καπιταλιστική μπόχα. Και χτυπούν. Συχνά πάρα πολύ άτσαλα και καμιά φορά άκριτα, αλλά πάντως χτυπούν κι αυτό είναι που έχει σημασία από λενινιστικής απόψεως. Λενινισμός χωρίς βία δεν νοείται. Μαρξισμός χωρίς βία νοείται.

Όπως και να 'ναι, οι «τρομοκράτες» είναι οι κομάντος μιας επανάστασης που δεν έγινε. Και που χτυπούν επιλεγμένους στόχους περισσότερο για λόγους «παιδαγωγικούς» παρά επαναστατικούς στην κυριολεξία. (Ο μαρξιστής Τζακ Λόντον στο κλασικό μυθιστόρημά του *Εταιρεία Δολοφονιών, ΕΠΕ* περιγράφει με ενάργεια και σαφήνεια τον ηθικίστικο χαρακτήρα των «τρομοκρατικών» ομάδων). Ξέρουν πως δεν πρόκειται να αλλάξουν με τις «πειρατικές» ενέργειές τους το ισχύον κοινωνικό σύστημα, αλλά αυτό δεν τους εμποδίζει να μας υποδεικνύουν ένα χρέος που το ξεχνάμε μέσα στο βόλεμά μας και τον υπερεπαναστατικό βερμπαλισμό μας. Οι συνθήκες δεν επιτρέπουν μια γενίκευση των μεθόδων τους, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως δρουν έξω απ' το ευρύτερο πνεύμα του λενινισμού.

Ας δούμε τώρα και τον ορισμό του Στάλιν: *Λενινισμός είναι ο μαρξισμός της εποχής του ιμπεριαλισμού και της προλεταριακής επανάστασης και, ακριβέστερα, η θεωρία και η τακτική της προλεταριακής επανάστασης γενικά και η θεωρία και η τακτική της δικτατορίας του προλεταριάτου ειδικά.* Απ' το δεύτερο, το σταλινικό ορισμό, λείπει η αναφορά στους ιμπεριαλιστικούς πολέμους και στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα και η έμφαση δίνεται στην προλεταριακή επανάσταση και τη δικτατορία του προλεταριάτου.

Αυτός ο ορισμός, ωστόσο, είναι πιο σωστός. Γιατί οι πόλεμοι ανάμεσα

σε αστικά κράτη ήταν πάντα λίγο ώς πολύ ιμπεριαλιστικοί, ακόμα και την εποχή που δεν υπήρχε ο όρος ιμπεριαλισμός στη λενινιστική του παραλλαγή, που τη δημιούργησε ο Λένιν για να ορίσει μ' αυτήν την επεκτατική κατακτητική τάση του Κεφαλαίου σε μια εποχή κατά την οποία η εσωτερική αγορά του καπιταλισμού έτεινε να εξαντληθεί. (Ως γνωστόν, χωρίς τη συνεχή και αδιάκοπη επέκτασή του ο καπιταλισμός θα κατέρρεε).

Είναι πιο σωστός και για έναν δεύτερο λόγο: τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα είναι φαινόμενα εξαιρετικά πολύπλοκα. Μια χώρα που μάχεται για να αποκτήσει την ανεξαρτησία της δεν σημαίνει πως αυτόματα απαγκιστρώνεται απ' τον έλεγχο του μονοπωλιακού Κεφαλαίου. Στις περισσότερες περιπτώσεις ο καπιταλισμός επανέρχεται δριμύτερος στις χώρες που απέκτησαν την ανεξαρτησία τους μαχόμενες κατά του ιμπεριαλισμού. Άλλωστε, τα απελευθερωτικά κινήματα ούτε κατ' ανάγκην μαρξιστικά είναι ούτε κατ' ανάγκην εγκαθιδρύουν κομουνιστικό καθεστώς μετά την επιτυχή έκβαση του αγώνα για την απόκτηση της ελευθερίας. Τη θέση της κλασικής αποικιοκρατίας, δηλαδή της απροσχημάτιστης κατοχής μιας χώρας από μια ιμπεριαλιστική δύναμη, την παίρνει κατά κανόνα η «ειρηνική» νεοαποικιοκρατία, στις πολλές και ποικίλες παραλλαγές της.

Οι καπιταλιστές ξέρουν να προσαρμόζονται πολύ πιο εύκολα από τους μαρξιστές. Και τούτο γιατί ο καπιταλισμός ποτέ στην ιστορία του δεν ήταν δογματικός. Το δόγμα του καπιταλισμού είναι στοιχειώδες. Και ήταν πάντα ένα και μόνο: κέρδος πάση θυσία, κέρδος ερήμην όλων των ηθικών και πνευματικών αξιών, κέρδος και μόνο κέρδος και πάντα κέρδος, και εντός της χώρας, και εκτός της χώρας, κέρδος πάνω στη γη, κάτω απ' τη γη, κάτω απ' το νερό, μέσα στον αέρα.

Φυσικά, το κέρδος δημιουργεί πολιτισμό. Τον δημιουργούν οι άνθρωποι πού δεν ασχολούνται άμεσα με τον πλουτισμό, αλλά που επωφελούνται απ' το γενικό κοινωνικό πλούτο και τούτο άσχετα από τη δίκαιη ή άδικη κατανομή του. Είναι αστείο να λέει κανείς πως ο καπιταλισμός δεν δημιούργησε αξιόλογο ή και σπουδαίο πολιτισμό. Δεν πολεμούμε γι' αυτό το λόγο τον καπιταλισμό· τον πολεμούμε γιατί δεν εννοεί να απελευθερώσει τις κολοσσιαίες παραγωγικές δυνάμεις του με μια αλλαγή στις παραγωγικές σχέσεις.

Ο μαρξισμός δεν είναι υπέρ της φτώχειας, είναι υπέρ του πλούτου. Μόνο που τον θέλει για όλους. Παρά ταύτα, ένας λαϊκίστικος «ποβερισμός» (φτωχεϊσμός), προφανέστατα χριστιανικής καταγωγής, συνεχώς διαβρώνει και υποσκάπτει τα θεμέλια του μαρξισμού. Ο λενινισμός στην εποχή μας πάρα πολύ συχνά συναρτάται με τον ποβερισμό. Τον οποίο ωστόσο ο Λένιν, σαν συνεπής μαρξιστής που ήταν, πολέμησε σκληρά.

3. Της γης οι κολασμένοι

Η δικτατορία του προλεταριάτου είναι ιδέα προγενέστερη και του Μαρξ και του Λένιν. Πρώτος θα κάνει λόγο για δικτατορία του προλεταριάτου ο Γράκχος Μπαμπέφ στη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης. Βασισμένος στις θεωρίες του Φιλίπο Μπουναρότι για την ανάγκη άσκησης βίας απ' τη μεριά των φτωχών επί των πλουσίων προκειμένου αυτοί να γίνουν καλύτεροι χριστιανοί με το ζόρι και να πάψουν επιτέλους να είναι υποκριτές, ο Γράκχος Μπαμπέφ θα οργανώσει το 1796 την Εταιρία των Ίσων και δι' αυτής θα επιτεθεί στο Διευθυντήριο, την ομάδα που διευθύνει δικτατορικά την Επανάσταση μετά την καρατόμηση του Ροβεσπιέρου και προετοιμάζει την εγκατάσταση του Ναπολέοντα στην εξουσία. Η απόπειρα ανατροπής του Διευθυντηρίου θα αποτύχει και ο Μπαμπέφ θα καρατομηθεί. Όμως, η Εταιρία των Ίσων θα γίνει το μοντέλο για τα κατοπινά κομουνιστικά κόμματα.

Ο Λουί-Ωγκύστ Μπλανκί (1805-1881), κατά κάποιον τρόπο διάδοχος του Μπαμπέφ, είναι μετεπαναστατικός και μεταναπολεόντιος. Γεννημένος επαναστάτης αυτός ο φοβερός άνθρωπος, που ζει με το όραμα της ολοκλήρωσης της επανάστασης του 1789, δεν είναι ούτε καλός πολιτικός, ούτε καλός θεωρητικός. Όμως, οι συνωμοτικές και οι οργανωτικές του ικανότητες είναι κάτι το εντελώς εκπληκτικό. Ο Μπλανκί, ο δημιουργός του «αντάρτικου των πόλεων» πολύ πριν από την εμφάνιση του όρου, είναι ο άνθρωπος που θα περάσει τη μισή ζωή του στη φυλακή και ποτέ δεν θα «σπάσει», ποτέ δεν θα δειλιάσει, ποτέ δεν θα απογοητευτεί. Χωρίς να διεκδικήσει ποτέ κανέναν τίτλο, ο Μπλανκί θα γίνει η κύρια ηγετική μορφή της θρυλικής Κομούνας του Παρισιού του 1871, που εμφανίζεται σε μια εποχή κατά την οποία οι μαρξιστές παντού στον κόσμο είναι ελάχιστοι ενώ στη Γαλλία αδυνατούν να επηρεάσουν τα γεγονότα μετά το πραξικόπημα που θα εκδηλωθεί στις 2 Δεκεμβρίου 1851, τη μέρα που ο Λουδοβίκος Ναπολέων, ανεψιός του Μεγάλου Ναπολέοντα, θα γίνει κληρονομικός αυτοκράτορας με το όνομα Ναπολέων Γ', γνωστός στο λαό κυρίως με το σκωπτικό παρατσούκλι Ναπολέων ο Μικρός. Εκείνη τη μέρα θ' ανοίξει πάλι ο δρόμος για μια νέα σειρά εξεγέρσεων και επαναστάσεων στη Γαλλία, τη χώρα με την πιο μεγάλη επαναστατική παράδοση.

Η Κομούνα θα εμφανιστεί στην ιστορία της Γαλλίας και του κόσμου το 1871 στη διάρκεια του γαλλογερμανικού πολέμου του 1870, ακριβώς είκοσι χρόνια μετά την επανεμφάνιση του φαντάσματος του Μεγά-

λου Ναπολέοντα με τη μορφή του Μικρού Ναπολέοντα. Όταν σφίξουν τα πράγματα για τους Γάλλους η κυβέρνηση εγκαταλείπει πανικόβλητη την πρωτεύουσα και ο λαός συνεχίζει τον πόλεμο μόνος του. Βέβαια, οι Γάλλοι θα ηττηθούν τελικά από τους γερμανούς εισβολείς, αλλά αυτό πολύ μικρή σημασία έχει κοντά στο μέγεθος του πρωτάκουστου εγχειρήματος, να προσπαθεί δηλαδή ο οπλισμένος λαός να αποκρούσει τον εχθρό χωρίς το στρατό του οργανωμένου κράτους.

Πάντως, πλην του ονόματος ουδεμία άλλη σχέση έχει η Κομούνα του Παρισιού με τους κατοπινούς κομουνιστές. Έχει όμως μεγάλη σχέση με την ένωση των γερμανικών κρατιδίων σε ομόσπονδο κράτος το 1871 από τον Όττο φον Μπίσμαρκ και τη δημιουργία του Ομόσπονδου κράτους της Γερμανίας τη χρονιά αυτή. Οι Γάλλοι, με την τεράστια πολιτική πείρα, μπορεί να βρήκαν ένα όνομα για τον κομουνισμό νοούμενο σαν πολιτικό γεγονός, όμως οι Γερμανοί με τη μεγάλη φιλοσοφική παράδοση είναι αυτοί που θα του δώσουν το ουσιαστικό φιλοσοφικό του περιεχόμενο. Ο Μπίσμαρκ ξέρει πως μόνο μια ενωμένη Γερμανία θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τη ραγδαία ανάπτυξη του σοσιαλιστικού κινήματος στη χώρα του. Η Κομούνα του Παρισιού θα στοιχειώσει τον ύπνο του.

Μετά τον Μπλανκί, τον εισηγητή του «κρατικού σοσιαλισμού», μιας ακόμα ουτοπικής θεωρίας σύμφωνα με την οποία όλα πρέπει να ανήκουν στο κράτος χωρίς όμως να διευκρινίζεται ποιας τάξης ή ποιου κοινωνικού στρώματος θα είναι αυτό το περίεργο παλλαϊκό και υπερταξικό δικτατορικό κράτος, την ιδέα της δικτατορίας του προλεταριάτου θα την επεξεργαστεί πρόχειρα ο Βίλχελμ Βάιτλινγκ, ο αναρχίζων χριστιανός προκάτοχος του Μαρξ στην ηγεσία του διεθνούς εργατικού κινήματος.

Ο Βίλχελμ Βάιτλινγκ (1808-1871) ήταν Γερμανός κατά την καταγωγή και ράφτης κατά το επάγγελμα. Διάβαζε με πάθος της Αγία Γραφή, αλλά αντί να ιδρύσει άλλη μια προτεσταντική εκκλησία στην πατρίδα του, ιδρύει στην Ελβετία πρώτα και μετά στην Αγγλία την Ένωση των Δικαίων, ένα καθαρά επαναστατικό αναρχικό κόμμα χριστιανικών αρχών, που επαγγέλλεται έναν άγριο μεν, χριστιανικό δε κομουνισμό, που θα συνεχίσει να επηρεάζει μέχρι τις μέρες μας τους χριστιανοκομουνιστές.

Στην Αγγλία ο πληθωρικός και δυναμικός Βάιτλινγκ θα γνωρίσει τον Μαρξ και θα εντυπωσιαστεί από τη σοφία του. Όμως, θα τσακωθεί μαζί του σε ένα συνέδριο της Α΄ Διεθνούς και απογοητευμένος που θα χάσει την πρωτοκαθεδρία στην ηγεσία του διεθνούς εργατικού κινήματος θα πάει στη Νέα Υόρκη όπου και θα πεθάνει, αφού πρώτα επιχει-

ρήσει ανεπιτυχώς να διδάξει στους φτωχούς το *Ευαγγέλιο του Φτωχού Ψαρά*, ένα σύγγραμμα χριστιανικών και κομουνιστικών αρχών διά του οποίου ο συγγραφέας προσπαθεί να αποδείξει πως ο χριστιανισμός που υποστηρίζει τους πλουσίους δεν είναι χριστιανισμός. Πράγμα ορθότατο καθεαυτό. Αλλά, δυστυχώς, το βιβλίο δεν λέει τίποτα για την καταγωγή του πλούτου και της φτώχειας γιατί ο συγγραφέας δεν ξέρει τίποτα για την ταξική διάρθρωση της κοινωνίας. Ο Βάιτλινγκ θα παραμείνει μέχρι τέλους ένας καλός και οργισμένος χριστιανός, που πιστεύει με γνήσιο προφητικό πάθος στην κοινωνική αξία και σημασία της Βίβλου.

Αν θεωρήσουμε τον Μπαμπέφ και τον Μπλανκί σαν τους προμαρξιστές δασκάλους του Λένιν στην ιδέα, την τέχνη και την τεχνική της επανάστασης, τότε ο Φέρντιναντ Λάσαλ (1825-1864) δεν μπορεί παρά να είναι ο αντιδάσκαλός του, το παράδειγμα προς αποφυγή. Αυτός ο εξαιρετικά χαρισματικός γερμανοεβραίος ρήτορας θα ξοδέψει τη μεγάλη περιουσία που κληρονόμησε από τον πατέρα του για το λαό, όπως του άρεσε να λέει. Στην πραγματικότητα, όμως, την ξόδεψε ίσα ίσα για να του κόψει στην κυριολεξία τους όρχεις σε μονομαχία στη Γενεύη ο αρραβωνιαστικός μιας πολύ όμορφης κοπέλας, που την εποφθαλμιούσε και αυτός.

Κρατώντας τους τύπους ο αριστοκράτης Λάσαλ, που στη διάρκεια μιας επίσκεψής του στο Παρίσι θα κατεβάσει τον τόνο του ονόματός του στη λήγουσα και έκτοτε θα λέγεται Λασάλ, καλεί σε μονομαχία τον πατέρα της όμορφης, αλλά εκείνος θα προτιμήσει να στείλει στη θέση του το μνηστήρα. Ο οποίος, αντί να στοχεύει την καρδιά του αντιπάλου και έχοντας προφανώς στο νου του την αρραβωνιαστικιά του, που ήταν έτοιμη να ενδώσει στο γόη Φερδινάνδο, στοχεύει εξ αρχής τα γεννητικά του όργανα. Και όταν, πάνω στον αγώνα, που κάθε άλλο παρά ταξικός ήταν, βρίσκει την κατάλληλη ευκαιρία κάνει μια έτσι, και χρατς! Πάει το πέος του Φερδινάνδου, να 'ταν κι άλλο. Σε δυο μέρες θα πεθάνει από αιμορραγία αυτός ο πλούσιος και όμορφος επαναστάτης.

Αυτόν τον παράξενο και γοητευτικότατο άνθρωπο τον αγάπησαν κατά σειρά και τον έκαναν φίλο τους τρεις εντελώς άσχετες μεταξύ τους προσωπικότητες. Πρώτα ο μεγάλος ποιητής Χάινριχ Χάινε, που όντας Εβραίος εγκατέλειψε τον ιουδαϊσμό λόγω αθεΐας, μετά ο Κάρολος Μαρξ, που στην αρχή πίστεψε στην ειλικρίνεια του Λασάλ τον καιρό που δήλωνε μαρξιστής για να γίνουν στο τέλος οι δυο τους από δύο χωριά, που λέμε, και τέλος ο πολύς Όττο φον Μπίσμαρκ, ο επιλεγόμενος «σιδηρούς καγκελάριος», που τότε ήταν πρωθυπουργός (καγκελάριος) της Πρωσίας.

Το θανατηφόρο ατύχημα μιας τομής που ολοκλήρωσε την παλιά περιτομή θα εμποδίσει τον Λασάλ να γιορτάσει μαζί με το φίλο του τον

Μπίσμαρκ την ενοποίηση των γερμανικών κρατιδίων σε Ομόσπονδη Δημοκρατία το 1871. Όμως, πρώτος ο Μπίσμαρκ θα αναγνωρίσει το ρόλο αυτού του εντελώς ανορθόδοξου «μαρξιστή» στο μεγάλο του κατόρθωμα, την ενοποίηση των γερμανικών κρατιδίων. Ο Λασάλ και το κόμμα του, η Ένωση Γερμανών Εργατών, που ίδρυσε στη Λειψία το 1863, ένα χρόνο πριν πεθάνει κάθε άλλο παρά σαν επαναστάτης, θα βοηθήσει πολύ με τον εργατικό πανγερμανισμό του τον εθνικό πανγερμανισμό του Μπίσμαρκ. Το διεθνές εργατικό κίνημα χρωστάει πολλά στον Λασάλ. Κυρίως του χρωστάει το σοσιαλισμό με ολίγον μαρξισμό μέσα. Τόσο λίγο, που κανείς να μην καταλαβαίνει την ύπαρξή του στο μίγμα. Το εν λόγω μίγμα λέγεται σοσιαλδημοκρατία.

Δεν πειράζει που δεν διακρίνεται εύκολα το άρωμα του μαρξισμού σε όλα τα μίγματα. Αρκεί που ο μαρξισμός έχει την ιδιότητα να δίνει κράματα πάρα πολύ εύκολα. Ίχνη του ανιχνεύονται παντού. Στον αιώνα μας τίποτα δεν επηρέασε τόσο βαθιά τον κόσμο όσο ο μαρξισμός, και στην ορατή και στην αόρατη μορφή του. Κανείς δεν μπορεί να αποφύγει την περιπέτεια του μαρξισμού. Και, βέβαια, την πιο μεγάλη μαρξιστική περιπέτεια θα τη δημιουργήσει ο Λένιν.

***

Ο λενινισμός σαν δόγμα αλλά χωρίς όνομα ακόμα εμφανίστηκε αρκετά πριν από την Οκτωβριανή Επανάσταση, στα πλαίσια της Δεύτερης Διεθνούς, για να ανασκευαστούν από τον Λένιν και τους συντρόφους του κάποιες απόψεις της. Αυτές οι πλειοψηφικές απόψεις της ειρηνικής και μη επαναστατικής Δεύτερης Διεθνούς, της λεγόμενης και Σοσιαλιστικής, θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα εξής:

1. Το προλεταριάτο ούτε μπορεί ούτε πρέπει να καταλάβει την εξουσία σε μια χώρα, αν δεν αποτελεί την πλειοψηφία των κατοίκων αυτής της χώρας, ώστε η δικτατορία του να νομιμοποιείται, αφού θα είναι μια δικτατορία της πλειοψηφίας.

2. Το προλεταριάτο, αν καταλάβει την εξουσία, δεν μπορεί να την κρατήσει για πολύ αν δεν διαθέτει αρκετούς δικούς του διανοούμενους καθώς και πολλά «τεχνικά» στελέχη, που θα οργανώσουν την εξουσία και τη διοίκηση. Αυτοί οι διανοούμενοι κι αυτά τα στελέχη, καθώς είναι δύσκολο να προέρχονται όλοι από το προλεταριάτο πρέπει να αναζητηθούν ανάμεσα στους φίλους και συμπαθούντες εντός της αστικής τάξης γιατί δεν γίνεται αλλιώς και διότι, αν γίνει αλλιώς, όλα κινδυνεύουν να καταρρεύσουν.

3. Η κύρια μορφή ταξικής πάλης του προλεταριάτου είναι η κοινο-

βουλευτική πάλη και διά του Κοινοβουλίου το προλεταριάτο πρέπει να επιδιώξει να καταλάβει την εξουσία. Την οποία και πρέπει να εγκαταλείψει αν χάσει τη «δεδηλωμένη» εμπιστοσύνη της Βουλής, όπως γίνεται στα αστικά κοινοβουλευτικά καθεστώτα. Αλλά δεν θα τη χάσει διότι το προλεταριάτο θα είναι μια σταθερή πλειοψηφία.

4. Η μέθοδος της γενικής πολιτικής απεργίας, που θα παρέλυε τα πάντα και θα υποχρέωνε τους αστούς να παραδώσουν την εξουσία πρέπει να εγκαταλειφθεί σαν εξαιρετικά δυσεφάρμοστη εξαιτίας του ασύμπτωτου των συμφερόντων ολόκληρης της εργατικής τάξης. Και χωρίς τη συμμετοχή ολόκληρης της εργατικής τάξης σ' έναν απεργιακό αγώνα διαρκείας γενική πολιτική απεργία δεν νοείται. Και αν νοείται δεν μπορεί να έχει τέτοια διάρκεια, ώστε οι αστοί να παραδώσουν ειρηνικά και από ανάγκη την εξουσία.

5. Τα εργατικά κόμματα πρέπει να έχουν μια σιδερένια πειθαρχία, γιατί μόνο μ' αυτήν θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τις αντίξοες συνθήκες. Πρέπει ακόμα να είναι ευέλικτα στην τακτική τους και να ασκούν αδιάκοπα αυτοκριτική προκειμένου τα μέλη τους να αυτοδιαπαιδαγωγούνται μέσα απ' την ειλικρινή επισήμανση των λαθών και να αποκτούν έτσι οργανωτική και διοικητική πείρα.

Ο Λένιν και οι σύντροφοί του, που τότε ανήκαν στη Δεύτερη Διεθνή, απέρριψαν χωρίς συζήτηση τις παραπάνω αρχές της και τάχτηκαν εξαρχής και χωρίς περιστροφές υπέρ της βίαιης κατάληψης της εξουσίας απ' το προλεταριάτο. Αντιτάχτηκαν, δηλαδή, στις καιροσκοπικές τάσεις που είχαν κυριαρχήσει στη Δεύτερη Διεθνή. Πίστευε ο Λένιν, και η κατοπινή εξέλιξη των πραγμάτων θα δείξει πως είχε δίκιο, πως αν το προλεταριάτο πήγαινε, όπως θα λέγαμε εμείς, «με το σταυρό στο χέρι», δεν θα του έμενε στο τέλος ούτε σταυρός, ούτε χέρι. Το χέρι θα είχε παραλύσει απ' την ακινησία και ο σταυρός θα είχε πέσει σάπιος.

Ωστόσο, ο Λένιν δεν αρνιόταν όλες συλλήβδην τις αρχές της ειρηνικής Δεύτερης Διεθνούς. Πίστευε όμως πως η επανάσταση έχει απόλυτη προτεραιότητα έναντι των πάντων και πως όλα τα αντιδημοκρατικά θα διορθωθούν σύντομα, όταν το προλεταριάτο καταλάβει την εξουσία με τη βία. Στον κλασικό μαρξισμό η δικτατορία του προλεταριάτου είναι μια πρόσκαιρη και μεταβατική κατάσταση, πολύ δυσάρεστη καθεαυτή αλλά απολύτως αναγκαία προκειμένου να καμφθεί αμέσως και εξαρχής η δικαιολογημένη απ' τη μεριά τους αντίδραση των αστών, που δεν είναι κορόιδα για να παραδώσουν αμαχητί την εξουσία τους στην εργατική τάξη, δηλαδή στους πολλούς.

Δικαιολογούσε την επαναστατική βία με το σκεπτικό πως ολόκληρη η κοινωνία στηρίζεται στους άμεσους παραγωγούς που είναι οι προλε-

τάριοι, και ότι τελικά οι μόνοι που θα αντιδράσουν θα είναι οι μεγαλοαστοί, που ελέγχουν το μεγαλύτερο μέρος των μέσων παραγωγής. Αλλά μ' αυτούς μπορεί να τα βολέψει κανείς, γιατί δεν είναι πολλοί. Επίσης, μπορείς εύκολα να τα βολέψεις και με τους αγρότες, που είναι οι φυσικοί σύμμαχοι των εργατών. Όχι, όμως, και με τους μεγαλοκτηματίες, που είναι το αντίστοιχο των βιομηχάνων στην αγροτική οικονομία. Αλλά και αυτοί δεν είναι πολλοί.

Η ιστορία θα δείξει πως ο Λένιν είχε δίκιο. Κατέλαβε την εξουσία στη Ρωσία με μια ευκολία που άφησε τους πάντες άναυδους. Οι μάζες απ' τις πρώτες κιόλας μέρες θα ακολουθήσουν, θα λέγαμε τυφλά, το μεγάλο οραματιστή. Το δικό του όραμα ταυτιζόταν μ' αυτό του λαού για κοινωνική δικαιοσύνη. Πρόκειται, άλλωστε, για ένα πανάρχαιο όραμα που το βλέπουν συνέχεια όλοι «της γης οι κολασμένοι», αυτοί που επαναστατώντας «δεν έχουν να χάσουν παρά μόνο τις αλυσίδες τους».

Έλα, όμως, που της γης οι κολασμένοι στις μέρες μας δεν είναι πλέον και τόσο κολασμένοι. Τώρα, δεν έχουν να χάσουν μόνο τις αλυσίδες τους. Μερικοί, κυρίως τα στελέχη μιας καπιταλιστικής επιχείρησης, οι αρχιεργάτες, οι διευθύνοντες και γενικότερα οι υψηλόμισθοι έχουν να χάσουν πολλά. Πράγμα εξαιρετικά δυσάρεστο για τους οραματιστές που θέλουν, αφελώς, αυτοί που τρων παντεσπάνι να μπορούν να επαναστατούν για το χαβιάρι όλων, για το αυτοκίνητο όλων, για το κότερο όλων, για όλα τέλος πάντων τα αγαθά που πρέπει να τα έχουν όλοι αν αυτό ήταν δυνατό. Που δεν είναι και δεν υπάρχει κανένας λόγος να είναι. Δεν υπάρχει λόγος να έχουν όλοι αυτές τις αηδίες. Όμως, είναι δύσκολο να ζητήσεις απ' όλους να κατανοήσουν το βασικό μαρξιστικό αίτημα, την αναγκαιότητα της κατάργησης της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο για όλους τους ανθρώπους, από κάθε εκμεταλλευτή. Οι πεινασμένοι που καταλαμβάνουν την εξουσία μόνο για να φαν δεν μπορεί να είναι μαρξιστές.

Ωστόσο, όλες τις επαναστάσεις τις κάνουν οι πεινασμένοι και οι καταπιεσμένοι. Κι αυτό σημαίνει πως δεν είναι ανάγκη να είναι κανείς σώνει και καλά μαρξιστής για να είναι επαναστάτης. Τις επαναστάσεις τις έκαμναν μια χαρά οι πεινασμένοι και πριν απ' τον Μαρξ. Τις επαναστάσεις δεν τις εφεύρε ο Μαρξ και οι κομουνιστές. Ο Μαρξ και οι κομουνιστές απλώς έδωσαν ένα καινούργιο περιεχόμενο στην επανάσταση των πεινασμένων. Τώρα, οι πεινασμένοι που τις κάνουν, τις κάνουν για να μην υπάρχουν πεινασμένοι στο μέλλον και όχι για να διώξουν τους χορτάτους προκειμένου να φαν αυτοί δημιουργώντας έτσι νέους πεινασμένους. Όμως, οι πεινασμένοι της σήμερον δεν αρκούν για μια μαζική προλεταριακή επανάσταση. Άλλωστε, ο καπιταλισμός κάθε

τόσο πετάει και καμιά αυξησούλα ίσα ίσα για να βουλώσει τα στόματα. Και πώς να φωνάξεις «ζήτω το ΚΚ» με το στόμα μπουκωμένο;

Ήταν μιλιούνια οι πεινασμένοι στη Ρωσία την εποχή του Λένιν. Και αν πείνασαν κι αργότερα, πάντα θυμούνταν την αρχαία πείνα που λειτουργούσε αταβιστικά στο ομαδικό ασυνείδητο. Και έκαμναν υπομονή. Αλλά και η υπομονή εξαντλείται. Ο νηστικός καρβέλια ονειρεύεται, δεν ονειρεύεται ιδέες. Άλλωστε, είναι δύσκολο να υποχρεώσεις κάποιον να γίνει ανθρωπιστής με το περίστροφο στον κρόταφο. Η φιλανθρωπία είναι εύκολη, ο ανθρωπισμός είναι δύσκολος. Εύκολα ελεείς το φτωχό αν σου περισσεύει κάτι, αλλά δύσκολα σκέφτεσαι πως η ελεημοσύνη χάνει το νόημά της όταν το φτωχό που μόλις ελέησες θα τον αντικαταστήσουν άλλοι και άλλοι, κι έτσι συνέχεια όσο δεν συντρίβουμε το μηχανισμό που αναπαράγει αδιάκοπα τη φτώχεια.

Αυτό ακριβώς είναι ο μαρξισμός. Μια πρόταση για τη συντριβή του μηχανισμού που αναπαράγει αδιάκοπα τη φτώχεια. Αυτός ακριβώς είναι ο ανθρωπισμός. Μια φροντίδα για τον άνθρωπο, για όλους τους ανθρώπους, όχι μόνο για τους φτωχούς. Δεν έχει σοβαρό νόημα να βοηθάς το φτωχό (αυτό είναι η φιλανθρωπία) όταν ξέρεις πως ένας άλλος φτωχός θα πάρει αμέσως τη θέση του. Η φιλανθρωπία είναι ασπιρίνη και σαν τέτοια έχει λόγο ύπαρξης, όμως δεν γιατρεύει την αρρώστια της φτώχειας.

Ωστόσο, ένας ένοπλος ανθρωπισμός αυτοκαταργείται σαν τέτοιος. Καμιά φορά όμως αγαναχτείς τόσο, που συναισθηματικά περισσότερο παρά λογικά φερόμενος αρχίζεις να βαράς δώθε κείθε, καλή ώρα όπως η 17η Νοέμβρη. Οι εξτρεμιστικές οργανώσεις λενινιστικού χαρακτήρα ενεργούν στη βάση της ιατρικής πρακτικής του εμβολιασμού. Εγκαθιστώντας το φόβο του βίαιου θανάτου στη συνείδηση των εκμεταλλευτών τούς υποχρεώνουν να σκεφτούν πως είναι κακό να είσαι εκμεταλλευτής και καμιά φορά επικίνδυνο.

Πάντως ο Λένιν δεν υποχρεώθηκε να φτάσει εκεί. Διότι τον ακολούθησαν με ενθουσιασμό οι πεινασμένες μάζες. Ενώ οι πολύ χορτάτοι τα μάζεψαν και έφυγαν εγκαίρως από τη Ρωσία. Καραβάνια ολόκληρα. Για να γίνουν οι κόμητες θυρωροί στα ξενοδοχεία πολυτελείας της «ελεύθερης» Δύσης. Της οποίας η ελευθερία συνίσταται κυρίως στη δυνατότητα να σε εκμεταλλεύονται με την προστασία του νόμου αλλά και χωρίς την προστασία του νόμου.

Η ιστορία έδειξε πως ο Λένιν, στο συγκεκριμένο ιστορικό χρόνο, είχε δίκιο όταν χαρακτήριζε τους δευτεροδιεθνιστές, οπορτουνιστές (καιροσκόπους). Η ζωή, όμως, έδειξε πως, και οι εκ μαρξιστών οπορτουνιστές της Δεύτερης Διεθνούς είχαν κι αυτοί δίκιο αλλά το δίκιο τους δεν

ήταν επίκαιρο τότε· θα γίνει επίκαιρο πολύ αργότερα, στις μέρες μας. Το δίκιο δεν είναι κάτι που κατανέμεται δίκαια. Το ποιος έχει δίκιο και ποιος άδικο, αποδεικνύεται πάντα σε χρόνο μέλλοντα.

Τι γίνεται όμως μέχρι να αποδειχτεί; Και αν ο Λένιν αποτύγχανε; Έδινε στον εαυτό του πιθανότητες επιτυχίας 20% όταν άρχιζε το παρακινδυνευμένο εγχείρημά του. Και δεν παρίστανε τον αισιόδοξο από κομματικό καθήκον κατά την πάγια, χριστιανικής καταγωγής συνήθεια των μελών των κομουνιστικών κομμάτων. Αν ο Λένιν έπεφτε στην πιθανότητα του 80% και αποτύγχανε, τι θα αποδείκνυε η ζωή; Πως είχε άδικο;

Στην ιστορία η κριτική γίνεται πολύ άνετα εκ των υστέρων. Σήμερα μπορούμε να λέμε πως ο Λένιν είχε δίκιο και δεν αναρωτιόμαστε πώς τα βόλεψε μ' εκείνη την πιθανότητα του 20%. Οι Μενσεβίκοι τον χαρακτήρισαν τρελό γι' αυτή την απόφαση. Το ίδιο θα λέγαμε και εμείς αν είχε αποτύχει. Αν ο νόμος των πιθανοτήτων οδηγούσε στο καταστροφικό ποσοστό του 80%, δεν θα μιλούσαμε σήμερα για λενινισμό.

Ο Λένιν υπολόγιζε στο πλεονέκτημα του αιφνιδιασμού. Πράγματι, έπιασε τον Κερένσκι στον ύπνο, που λέμε. Τα σχεδίασε όλα με βάση την τακτική του αιφνιδιασμού, γνωρίζοντας πως οι χορτάτοι συνήθως πολεμούν απρόθυμα. (Δεν ξέρω τι θα μπορούσαν να κάνουν οι αστοί σε καιρό πολέμου αν η στράτευση δεν ήταν υποχρεωτική και αν δεν υπήρχαν στρατοδικεία). Αν αποτύγχανε ο Λένιν, αν δηλαδή το εγχείρημά του ενέπιπτε στην περίπτωση του 80%, πιστεύω πως θα συνεχίζαμε να μιλάμε για Μαρξ και για μαρξισμό, όμως όχι και για λενινισμό. Όπως θα έλεγε ο Αριστοτέλης, ο μαρξισμός είναι έννοια γένους σε σχέση με το λενινισμό, που είναι έννοια είδους. Τα γένη είναι πιο σταθερά από τα είδη.

Όλα σχεδόν τα κομουνιστικά κόμματα, μελετώντας τις καταβολές τους, συνεχίζουν να καταδικάζουν τις θέσεις της Δεύτερης Διεθνούς. Και τούτο διότι τις είχε καταδικάσει ο Λένιν. Επειδή δεν υπάρχουν προς το παρόν επαναστατικές καταστάσεις, επειδή ο Λένιν δεν σκεφτόταν και για λογαριασμό μας και επειδή υπάρχει και το ΚΚΕ που είναι, βέβαια, ένα επαναστατικό κόμμα με πολύ κόμμα και λίγη επανάσταση μέσα του, και επειδή η «λίγη επανάσταση» των εξτρεμιστών δεν είναι κάτι που το επέλεξαν τα ΚΚ, για όλους αυτούς και για πολλούς άλλους λόγους ας πάψουμε να παριστάνουμε τους υπερεπαναστάτες κι ας ανοίξουμε και κανένα βιβλίο. Και προπαντός ας αφήσουμε ήσυχους αυτούς που κάτι περισώζουν από την παλιά επαναστατικότητα.

Τα βιβλία ποτέ δεν έβλαψαν την επανάσταση. Που γίνεται όχι όταν το θέλουμε αλλά όταν εμφανίζονται κάπου κάπου επαναστατικές κατα-

στάσεις. Αντίθετα, η αριστερού προσανατολισμού αγραμματοσύνη έβλαψε πολύ, κυρίως εδώ στην Ελλάδα, μια χώρα γεμάτη επαναστάτες του ρουστίκ σαλονιού. Όπου καταστρώνονται τρία επαναστατικά σχέδια τη βραδιά, μέχρι οι επαναστάτες του σαλονιού να κουραστούν και να παν για ύπνο. Την άλλη μέρα θα ξαναεπιτεθούν στους «τρομοκράτες» που μποϊκοτάρουν την ανάπτυξη του κομουνιστικού κινήματος!

4. Ο λενινισμός απέθανε, ζήτω ο Λένιν

Σε ένα από τα νεανικά του κείμενα ο Μαρξ, που γνώριζε αρχαία ελληνικά, προσπαθεί να εξηγήσει γιατί έχει δίκιο ο Αριστοτέλης όταν ορίζει την πλάνη σαν σύνθεση. Διότι, λέει, η παραστατική και η αναλαστική σκέψη, η σκέψη που δημιουργείται στο μυαλό μας από την άμεση παρατήρηση και η σκέψη που δημιουργείται από σκέψη πάνω στη σκέψη που δημιουργήθηκε από την άμεση παρατήρηση δημιουργούν μια σύνθεση του Είναι και του Στοχασμού, μια σύνθεση δηλαδή αυτού που πραγματικά και αναμφισβήτητα υπάρχει και εκείνου που προστίθεται πάνω σ' αυτό που υπάρχει από τη σκέψη μας. Έτσι, μπερδεύονται το γενικό, το μερικό, το φαινομενικό και το ουσιώδες. Μ' αυτούς τους αναπόφευκτους συνδυασμούς που κάνει η αντιληπτική και η νοητική λειτουργία μας δημιουργείται η εσφαλμένη σκέψη.

Το σημαντικό, λοιπόν, προκειμένου να αποφύγουμε κατά το δυνατό το σφάλμα είναι να προσέχουμε τους «δρόμους» που θα πάρει η αρχική σκέψη, η «πραγματική», όταν αρχίσει να χτυπάει και να διαθλάται στο «πρίσμα» της νόησης και της συνείδησης. Η εξυπνάδα δεν προφυλάσσει από το σφάλμα. Και το συναίσθημα μάλλον προσθέτει σφάλματα παρά διορθώνει τα υπάρχοντα. Πίστα δεν μπορεί να σε γλιτώσει από το σφάλμα, αν επίμονα δεν προσπαθείς να κρατηθείς από τη σανίδα που λέγεται αντικειμενική πραγματικότητα, όπως μας συμβουλεύει ο άψογα λογικός Αριστοτέλης.

Κάναμε λάθη, λέμε συνέχεια εμείς οι αριστεροί. Διορθώσαμε τα λάθη μας, λέμε συνέχεια εμείς οι αριστεροί. Πώς, όμως; Με κριτική και αυτοκριτική; Αλλά τι μπορεί να σημαίνει η κριτική και η αυτοκριτική, όταν παραμένει μια νοητική και συναισθηματική λειτουργία που τελείται ερήμην της πραγματικότητας, που αλλάζει διαρκώς, που τη στιγμή που κάνω την κριτική ή την αυτοκριτική μου έχει ήδη αλλάξει;

Η κριτική για τετελεσμένα γεγονότα, όπως είναι το τετελεσμένο και «καρφωμένο» πάνω στο έργο τέχνης γεγονός της καλλιτεχνικής δημιουργίας είναι εύκολη. Δύσκολη γίνεται όταν μελετάς γεγονότα που βρίσκονται σε εξέλιξη. Και η ιστορία βρίσκεται διαρκώς σε εξέλιξη.

Αν ο λενινισμός είναι έννοια διαλεκτική και όχι οντολογική και αν αυτή η έννοια συνεχίζει να έχει κάποιο νόημα και στις μέρες μας, τότε κατ' ανάγκην όχι μόνο έχει διαφοροποιηθεί πολύ από τον καιρό που πρωτοεμφανίστηκε, αλλά συνεχίζει να διαφοροποιείται κάθε μέρα. *Αιών παις εστίν παίζων, πεσσεύων· παιδός η βασιληίη* [ο χρόνος είναι παιδί που παίζει, ρίχνοντας ζάρια· ενός παιδιού η βασιλεία], λέει Ηράκλειτος. Άλλωστε, πάλι κατά τον Ηράκλειτο, *φύσις κρύπτεσθαι φιλεί* [η φύση αγαπά να κρύβεται]. Προσοχή, λοιπόν, και στα ζάρια, που συχνά είναι η κριτική, και στο κρυφτούλι, που ακόμα πιο συχνά είναι η αυτοκριτική.

Ο λενινισμός δεν είναι ενιαίος και συμπαγής. Άλλωστε, και τότε που εμφανίστηκε είχε δύο σκέλη. Σήμερα έχει περισσότερα. Το πρώτο κλασικό σκέλος του αφορά στην κατάληψη της εξουσίας απ' το προλεταριάτο δι' επαναστάσεως και το δεύτερο στην οργάνωση και τη διατήρηση της προλεταριακής εξουσίας, εφόσον το προλεταριάτο την έχει ήδη πάρει με επανάσταση. (Αν την έχει πάρει ειρηνικά, οι κανόνες του παιχνιδιού αλλάζουν).

Είναι φανερό πως το δεύτερο σκέλος είναι εξαρτημένο απ' το πρώτο. Στην πρώην Σοβιετική Ένωση και στις πρώην λαϊκές δημοκρατίες μπορούσαν να μιλούν για την οργάνωση της προλεταριακής εξουσίας, εφόσον ήδη την κατείχαν και άσχετα από την ποιότητά της καθεαυτή, όμως τα υπό καπιταλιστικό καθεστώς διάγοντα κομουνιστικά κόμματα είναι προφανές πως δεν είναι δυνατό να σχεδιάζουν το δικό τους τρόπο άσκησης της προλεταριακής εξουσίας.

Αν, όμως, οι προοπτικές για την κατάληψη της εξουσίας που μεθοδεύουν τα ΚΚ είναι κοινοβουλευτικές, τότε τα κόμματα αυτά δεν είναι λενινιστικά. Διότι η κοινοβουλευτική πολιτική συμπεριφορά τους προϋποθέτει την υιοθέτηση των αρχών και της τακτικής της Δεύτερης Διεθνούς, που όπως ξέρουμε απέρριπτε την επαναστατική βία. Που δεν την απέρριπτε ο Μαρξ χωρίς, ωστόσο, να τη θεωρεί και αναγκαία.

Όταν κάποια κομουνιστικά κόμματα σχεδιάζουν την κατάληψη της εξουσίας όχι μόνο κοινοβουλευτικά ή βερμπαλιστικά αλλά με τρόπους πιο πραχτικούς, τότε πρέπει ανά πάσα στιγμή να είναι έτοιμα για κάτι τέτοιο, άσχετα απ' το πότε θα εμφανιστούν οι κατάλληλες επαναστατικές συνθήκες. Δεν έχει πραχτικό νόημα να εμφανιστούν μεν οι κατάλληλες επαναστατικές συνθήκες, όμως το ενδιαφερόμενο για την κατάλη-

ψη της εξουσίας κομουνιστικό ή άλλο επαναστατικό κόμμα να μην είναι κατάλληλα προετοιμασμένο να τις εκμεταλλευτεί.

Σύμφωνα με το λενινισμό, λοιπόν, δεν έχει σημασία αν ένα συγκεκριμένο κομουνιστικό κόμμα είναι μη-βίαιο για το λόγο πως οι συνθήκες δεν του επιτρέπουν να είναι, αλλά αν είναι έτοιμο ή όχι να καταφύγει στην επαναστατική βία, όταν και αν εμφανιστούν οι κατάλληλες συνθήκες και δημιουργηθούν οι αναγκαίες διεθνείς συγκυρίες. Μπορεί να μην εμφανιστούν ποτέ, αλλά ποτέ κανείς δεν ξέρει.

Οι σημερινές συνθήκες υποχρεώνουν τα σημερινά κομουνιστικά κόμματα να περιορίζονται στην κοινοβουλευτική δουλειά, αν και γι' αυτά ειδικά τα κόμματα η κοινοβουλευτική δουλειά δεν σημαίνει και πολλά πράγματα αφού δεν έχουν κάποιες, έστω μικρές πιθανότητες να καταλάβουν την εξουσία δι' εκλογών στα πλαίσια της αστικής αντιπροσωπευτικής και συνεπώς μη άμεσης δημοκρατίας. Στην τωρινή, δυσμενή συγκυρία θα μπορούσαν να περιοριστούν σ' ένα ρόλο, ας πούμε παιδαγωγού των μαζών, που είναι εξαιρετικά σημαντικός. Όχι, πάντως, μέσα από τις συντεχνιακές απεργίες.

Η πράξη έδειξε πως οι οργανωμένοι απ' την Αριστερά απεργιακοί αγώνες δεν δημιουργούν ταξική συνείδηση· δημιουργούν συντεχνιακή, δηλαδή φασιστική συνείδηση. Ο εισηγητής του φασισμού, ο πρώην σοσιαλιστής Μουσολίνι, ονόμασε το φασιστικό καθεστώς συντεχνιακό. Όντως, ο φασισμός στηρίζεται οργανωτικά στις συντεχνίες, δηλαδή στα χωρίς ταξική συνείδηση «συνδικάτα». Μ' αυτό τον τρόπο, οι διεκδικήσεις μιας ομάδας εργαζομένων αναιρούν τις διεκδικήσεις μιας άλλης ομάδας εργαζομένων και ο τυπικά καπιταλιστικός αγώνας «για περισσότερα» μεταφέρεται και εντός της εργατικής τάξης, που διά των αταξικών και συντεχνιακών απεργιών ασκείται στον καπιταλισμό και όχι στο σοσιαλισμό.

Παρά το γεγονός, λοιπόν, πως τις περισσότερες, τις μεγαλύτερες και τις μαχητικότερες απεργίες τις οργανώνουν τα κομουνιστικά κόμματα, μετά τη λήξη της απεργίας ο κάθε συντεχνίτης απεργός επιστρέφει στο κόμμα του ή κάθεται σπίτι του, έξω από κάθε κόμμα, και πίνει την αύξηση που πήρε εις υγείαν των κορόιδων κομουνιστών που τον βοήθησαν να την πάρει. Είναι γελοίο, είναι τραγικά γελοίο, να αγωνίζεσαι για τους εργαζόμενους και οι εργαζόμενοι να σε εγκαταλείπουν ολοένα και περισσότερο. Πρέπει να έχεις μεγάλη πίστη στη μάζα για να επιμένεις να δουλεύεις γι' αυτή μέσα σε τέτοιες συνθήκες.

Η μαρξιστική και η λενινιστική θεωρία καθεαυτή πάρα πολύ δύσκολα θα ήταν δυνατό να λειτουργήσει παιδαγωγικά, να δημιουργήσει δηλαδή ταξική συνείδηση. Γιατί, η όποια συνείδηση δεν είναι πρόβλημα

θεωρίας και θεωρητικής κατάρτισης, είναι μια κατάσταση βιωματική. Η απεργία, απ' την άλλη, αποδείχτηκε εντελώς ακατάλληλος τρόπος για τη δημιουργία ταξικής συνείδησης σε ανθρώπους που συχνά στερούνται συνειδήσεως με την τρέχουσα έννοια.

Σ' αυτές, λοιπόν, τις δυσμενείς συνθήκες για τη δημιουργία ταξικής συνείδησης ήρθε να προστεθεί μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και η πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης των δύο κοινωνικών συστημάτων. Όταν οι υπερδυνάμεις «τα βρίσκουν», αποκλείεται να μην τα βρουν και οι κυρίαρχες τάξεις που εκπροσωπούν οι δύο υπερδυνάμεις.

Σήμερα, οι συνθήκες δεν ευνοούν την παραπέρα ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης, τουλάχιστον όπως περιγράφει αυτήν την πολύπλοκη διαδικασία ο Γκέοργκ Λούκατς. Και χωρίς ταξική συνείδηση ας ξεχάσουμε την επανάσταση σε μια εποχή μάλιστα που η πείνα, που υποσκελίζει και τις συνειδήσεις και τις θεωρίες και τα πάντα, δεν μπορεί πλέον να λειτουργήσει επαναστατικά, όπως έγινε στη Ρωσία της εποχής του Λένιν και του Τρότσκι. Στις ειρηνιστικές και «οπορτουνιστικές» θέσεις της Δεύτερης Διεθνούς μας έφερε η ανάγκη και όχι η ενσυνείδητη επιλογή. Αλλά αυτό δεν σημαίνει απόρριψη του λενινισμού, σημαίνει μόνο προσωρινή, όπως θέλουμε να πιστεύουμε, υποταγή στην ανάγκη και προετοιμασία για τον καιρό που θα εμφανιστούν οι κατάλληλες συνθήκες.

Το πρόβλημα είναι να καταλάβουμε πως όταν μιλούσαμε τότε για τη Σοβιετική Ένωση και τις λαϊκές δημοκρατίες δεν μιλούσαμε για μας τους ίδιους, αλλά για κάποιους μακρινούς μας συντρόφους. Ωστόσο, πάρα πολύ συχνά, όταν και σήμερα μιλάμε για τα προβλήματα αυτών των ανύπαρκτων πλέον καθεστώτων έχουμε την τάση να τα ταυτίζουμε με τα δικά μας κι ας ξέρουμε πως για τα δικά μας πρέπει να βρούμε δικούς μας τρόπους αντιμετώπισής τους.

Τα παραπάνω σημαίνουν πως άλλο πράγμα ήταν ο λενινισμός για τις χώρες του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού» και άλλο για τις χώρες του υπαρκτού, του υπαρκτότατου, του οδυνηρά υπαρκτού καπιταλισμού. Στις χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού ο λενινισμός αναφερόταν στην οργάνωση του σοσιαλιστικού κράτους, δεδομένου ότι η επανάσταση είχε ήδη γίνει. Σε μας, όμως, ο λενινισμός αναφερόταν στην οργάνωση της επανάστασης και μόνο σ' αυτήν, δεδομένου ότι η επανάσταση μέλλει να γίνει αν γίνει, πράγμα εντελώς απίθανο στις παρούσες διεθνείς συγκυρίες. Αλλά αυτό δεν σημαίνει πως δεν πρέπει να είναι κανείς πάντα έτοιμος.

Ο λενινισμός συνεπώς συνεχίζει να έχει τη θεωρητική του σημασία, προκειμένου να καταλάβουμε πώς εφάρμοσε το μαρξισμό ειδικά ο Λέ-

νιν σε μια ειδική περίπτωση, στη Ρωσία της δικής του εποχής, και πώς θα ήταν δυνατό να εφαρμοστεί, όταν εφαρμοστεί και αν εφαρμοστεί σε διαφορετικές συνθήκες.

Όπως και να 'ναι, σαν ανθρώπους που ζούμε υπό καπιταλιστικό καθεστώς, είναι λογικό να μας ενδιαφέρει περισσότερο το πρώτο και λιγότερο το δεύτερο σκέλος του λενινισμού, αυτό που αφορά στην οργάνωση της προλεταριακής επανάστασης και όχι το άλλο που αναφέρεται στην οργάνωση του προλεταριακού κράτους. Παρόλο που τώρα πια και τα δύο σκέλη μόνο φιλολογική σημασία θα μπορούσαν να έχουν για μας τους μαρξιστές, είναι λογικό να ενδιαφερόμαστε κατά φιλολογική προτεραιότητα για το πρώτο. Παρά ταύτα, μιλούμε συχνά σαν να επρόκειτο να οργανώσουμε τώρα αμέσως το δικό μας σοσιαλιστικό κράτος, που δεν έχουμε ιδέα πώς, αν, και με ποιον τρόπο θα προκύψει. Φερόμαστε δηλαδή σαν να είχε ήδη προκύψει. Είναι καλό να 'χεις φαντασία, αλλά όχι και να φαντάζεσαι υπαρκτά τα ανύπαρκτα. Και να οργανώνεις τα ανύπαρκτα.

***

Ας δούμε, λοιπόν, τι είναι ο λενινισμός στο πρώτο του σκέλος, αυτό που αναφέρεται στην προλεταριακή επανάσταση και όχι στην οργάνωση του προλεταριακού κράτους, που προκύπτει απ' την προλεταριακή επανάσταση.

Σύμφωνα με τον Λένιν, υπό κεφαλαιοκρατικό καθεστώς και κατά την ιμπεριαλιστική φάση αυτού του καθεστώτος, δηλαδή τη φάση κατά την οποία ο καπιταλισμός δεν είναι δυνατόν πλέον να είναι εθνικός και γίνεται πολυεθνικός, συμβαίνουν τα εξής:

1. Οξύνεται η κρίση σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες και συνεχώς αυξάνονται τα αίτια που προκαλούν τις ενδοεθνικές ταξικές συγκρούσεις.

2. Παράλληλα, οξύνεται η κρίση στις αποικιακές χώρες, και το επαναστατικό πνεύμα σ' αυτές αναπτύσσεται ολοένα και περισσότερο, με συνέπεια τον πολλαπλασιασμό των απελευθερωτικών κινημάτων.

3. Οι πόλεμοι γίνονται ολοένα και περισσότερο αναπόφευκτοι, πράγμα που καθιστά αναγκαία τη δημιουργία ενός ενιαίου παγκόσμιου επαναστατικού κινήματος, προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο ενιαίος, παγκόσμιος πλέον καπιταλισμός, στην ιμπεριαλιστική του φάση.

Σήμερα, η Διεθνής του Κεφαλαίου είναι μια πραγματικότητα. Αφού όμως το πολυεθνικό Κεφάλαιο αποδείχτηκε πιο επιδέξιο από τους προλετάριους και συν τοις άλλοις τους έκλεψε και το κλασικό σύνθημα

«Προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε» για να το κάνει (ατύπως) «Καπιταλιστές όλων των χωρών ενωθείτε», το εργατικό κίνημα θα μπορούσε σήμερα να γίνει ευκολότερα διεθνιστικό. Η μελέτη του θεωρητικού έργου του Τρότσκι μπορεί να είναι πιο χρήσιμη στις μέρες μας απ' ό,τι ήταν παλιότερα σε συνθήκες σταλινισμού ή νεοσταλινισμού.

Πάντα κατά το λενινισμό, είναι ο ιμπεριαλισμός αυτός που κάνει δυνατό το ξέσπασμα μιας προλεταριακής επανάστασης, όχι στο κέντρο του καπιταλισμού, όπως προέβλεπε ο Μαρξ, αλλά στην περιφέρειά του. Η αλυσίδα μπορεί να σπάσει στον αδύνατο κρίκο της γιατί είναι δύσκολο πλέον να σπάσει στο δυνατό. Άλλωστε, ο ιμπεριαλισμός δεν θα ήταν επεκτατικός καπιταλισμός αν δεν είχε ανάγκη απ' όλους τους καπιταλιστικούς κρίκους, προκειμένου να μπορεί να διευρύνεται συνεχώς. Χωρίς συνεχή επέκταση καπιταλισμός δεν νοείται σε καμιά περίπτωση. Αν, λοιπόν, τού αφαιρέσουμε τη δυνατότητα να επεκτείνεται, θα μαραζώσει και τελικά θα καταρρεύσει από ασφυξία, δηλαδή από αδυναμία για παραπέρα επέκταση. Αυτά πίστευε ο Λένιν στον καιρό του.

Πράγματι, για χρόνια ο δρόμος επέκτασης του καπιταλισμού σκόνταφτε στα σύνορα των σοσιαλιστικών χωρών, που θα έπρεπε να παραμείνουν σοσιαλιστικές πάση θυσία, ακόμα και στις περιπτώσεις που ο σοσιαλισμός τους δεν ήταν και τόσο της προκοπής. Ο ζωτικός χώρος του καπιταλισμού θα μπορούσε να παραμείνει περιορισμένος.

Βέβαια, ξέρουμε πως είναι πολύ βολικό να είσαι κομουνιστής και να ζεις υπό καπιταλιστικό καθεστώς, ώστε να απολαμβάνεις τα υλικά αγαθά του καπιταλισμού και τα... πνευματικά του σοσιαλισμού, αλλά τούτη η κομουνιστική σχιζοφρένεια πρέπει να σταματήσει κάποτε, ώστε να μην τρελαθούμε για τα καλά κι αρχίσουμε να καταστρώνουμε επαναστατικά σχέδια δρώντας ακατάπαυστα καπιταλιστικά και σκεπτόμενοι συνεχώς μαρξιστικά. Ήδη, τούτη η τρέλα έχει πάρει επικίνδυνες διαστάσεις σε μας τους «άνεργους» επαναστάτες.

Από τις παραπάνω τρεις βασικές θέσεις του Λένιν, που προσδιορίζουν επιγραμματικά το πρώτο σκέλος του λενινισμού, την τακτική της κατάληψης της εξουσίας, η μία ισχύει πάντα: οι κρίσεις όντως οξύνονται και τρομοκρατούν τους «καλούς νοικοκυραίους», που ονειρεύονται να γίνουν ακόμα πιο καλοί.

Όμως, τόσο η εξωτερική πολιτική της πρώην ΕΣΣΔ σε συνθήκες ψυχρού πολέμου όσο και τα ειρηνιστικά κινήματα μας διδάσκουν πως οι πόλεμοι δεν είναι πάντα αναπόφευκτοι, όπως πίστευε ο Λένιν. Ωστόσο, το πρόβλημα δεν είναι να ξέρουμε αν μπορούμε να αποφύγουμε έναν πόλεμο που μοιάζει επικείμενος, αλλά αν είμαστε σε θέση να καταργήσουμε τον πόλεμο. Κάτι τέτοιο θα ήταν απολύτως αδύνατο σε

συνθήκες ταξικής κοινωνίας. Τον πόλεμο δεν τον κάνουν οι κακοί αλλά οι άρπαγες. Όπως και να 'ναι πάντως, όταν δεν γίνονται πόλεμοι, δεν δημιουργούνται επαναστατικές καταστάσεις. Κι αν δεν δημιουργηθούν επαναστατικές καταστάσεις δεν ξεσπούν επαναστάσεις.

Χωρίς τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεν θα υπήρχε Οκτωβριανή Επανάσταση και χωρίς τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεν θα υπήρχαν Λαϊκές Δημοκρατίες. Ο Γ΄ Παγκόσμιος Πόλεμος μπορεί να κάνει όλον τον κόσμο σοσιαλιστικό, αλλά ποιος θα μπορούσε να μας εγγυηθεί πως θα υπάρχει κόσμος για να γίνει σοσιαλιστικός; Αυτό που προέχει είναι η επιβίωση του κόσμου. Το βασικό καθήκον μας σήμερα είναι να σώσουμε την ειρήνη. Ακόμα και όταν δρούμε βίαια, την ειρήνη πρέπει να έχουμε στο νου μας. Η εξατομικευμένη βία δεν προκαλεί πόλεμο, προκαλεί μόνο ταραχή στους έχοντες και κατέχοντες. Που αλίμονό μας αν πάψουν να μας φοβούνται εντελώς. Θα μας ψήσουν.

Στις σημερινές δυσμενείς συνθήκες το διάσπαρτο αντάρτικο των πόλεων μπορεί κάλλιστα να πάρει τη θέση των κλασικών μαζικών επαναστάσεων. Έτσι, και την ειρήνη διασώζουμε και τον καπιταλισμό φθείρουμε απ' τα μέσα, με την ελπίδα πως θα κινηθεί ταχύτερα προς λύσεις περισσότερο φιλολαϊκές για να αποφύγει τη συνεχή και βασανιστική φθορά.

Άλλωστε, στις σημερινές συνθήκες καπιταλιστικής ανισορροπίας και ενδοκαπιταλιστικού τρόμου, οι περιορισμένης εκτάσεως πόλεμοι ολοένα και περισσότερο μοιάζουν να γίνονται πιο αναπόφευκτοι απ' ό,τι ήταν την εποχή της ισορροπίας του τρόμου. Οι περιορισμένοι πόλεμοι προετοιμάζουν τον Γ΄ Παγκόσμιο Πόλεμο που έρχεται και που δεν πρέπει να μας πιάσει στον ύπνο. Ο καπιταλισμός πήδηξε επιδέξια πολλά παλούκια, αλλά το τελευταίο προορίζεται για τον ανασκολοπισμό του.

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει πως και οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι ήταν ενδοκαπιταλιστικοί. Δεν τους προκάλεσαν οι μαρξιστές και οι κομουνιστές. Οι μαρξιστές δεν αγαπούν τον πόλεμο. Απλώς είναι υποχρεωμένοι να πάρουν θέση όταν ένας πόλεμος προκύπτει από τις ενδοκαπιταλιστικές συγκρούσεις. Και, φυσικά, πάντα εκμεταλλεύονται προς όφελός τους τις ενδοκαπιταλιστικές συγκρούσεις. Αν ηρεμήσουν οι καπιταλιστές, που δεν θα ηρεμήσουν ποτέ εξαιτίας της ταξικής διάρθρωσης της κοινωνίας τους, θα ηρεμήσουν και οι μαρξιστές. Μ' άλλα λόγια, όσο υπάρχει η ταξική κοινωνία πρέπει όλοι να είμαστε έτοιμοι για πόλεμο. Κι εμείς οι μαρξιστές, που δεν ξεχάσαμε τον Λένιν, να είμαστε έτοιμοι για επανάσταση στα πλαίσια ενός ενδοκαπιταλιστικού πολέμου, που δεν τον επιδιώξαμε. Μέχρι να εκραγεί αυτός ο πόλεμος, ας περιο-

ριστούμε στις δολιοφθορές και την «τρομοκρατία», στην περίπτωση, βέβαια, που εκτός από μαρξιστές είμαστε και λενινιστές.

5. Η στρατηγική της επανάστασης

Ας ανοίξουμε πρώτα πυρ και μετά βλέπουμε, έλεγε ο Μέγας Ναπολέων. Του Λένιν του άρεσαν αυτά τα λόγια του Ναπολέοντα.

Όμως, ούτε ο Ναπολέων, ούτε ο Λένιν δεν θα άνοιγαν πυρ, έτσι, στα κουτουρού. Από στρατηγικής απόψεως το «και ύστερα βλέπουμε» σημαίνει πως η τακτική του πολέμου μπορεί μεν να είναι αυτοσχεδιαστική και ευπροσάρμοστη στις συγκεκριμένες συνθήκες που θα εμφανιστούν κατά τη μάχη, όμως δεν αρχίζει κανείς μια μάχη έτσι στα τυφλά. Πρέπει να επιλέξει καλά και το χώρο και το χρόνο, ακόμα και όταν πρόκειται για μια απεργία, που είναι η πιο απλή και στοιχειώδης μορφή αγώνα.

Αυτός είναι ο λόγος που οι εργάτες ένιωσαν από πολύ νωρίς την ανάγκη συντονισμού της δράσης τους, πρώτα σε εθνικό και μετά σε διεθνές επίπεδο. Τα εθνικά εργατικά συνδικάτα προηγούνται ιστορικά και των αριστερών κομμάτων και των διεθνών εργατικών ενώσεων και κομματικών οργανώσεων.

Είναι οι συνδικαλιστές και όχι οι μαρξιστές, οι σοσιαλιστές ή οι κομουνιστές που θα ιδρύσουν στις 28 Σεπτεμβρίου 1864 στο Λονδίνο τη Διεθνή Ένωση Εργατών, γνωστή περισσότερο σαν Πρώτη Διεθνή, στην οποία κυριαρχούν οι συνδικαλιστές από την Αγγλία και τη Γαλλία, τις δύο χώρες που έκαναν τα περισσότερα για τη δημιουργία και την ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος.

Ο Μαρξ, που ζει στο Λονδίνο, δεν θα κάνει τίποτα για την οργάνωση της Πρώτης Διεθνούς. Θα πάρει όμως μέρος στις εργασίες της πρώτης, της ιδρυτικής συνεδρίασης. Και με την πρώτη φορά που θα ανοίξει το στόμα του για να μιλήσει θα γίνει ο αναμφισβήτητος ηγέτης της. Η σοφία του, η προσωπικότητά του αλλά και το όνομά του επιβάλλονται αυτόματα, χωρίς καμιά απολύτως προσπάθεια.

Το 1864 που ιδρύεται η Πρώτη Διεθνής ο μαρξισμός γίνεται αμέσως μια αναμφισβήτητη πραγματικότητα. Για πρώτη φορά θα γίνει λόγος για μαρξισμό τότε, το 1864. Η πανηγυρική υποδοχή του Μαρξ από τους συνέδρους ενός συνεδρίου που δεν το οργάνωσε ο ίδιος δηλώνει

πανηγυρική αποδοχή του μαρξισμού κατ' αρχήν από τα συνδικάτα και τους συνδικαλιστές.

Ο Ένγκελς λέει πως ο Μαρξ ήταν κατά κύριο λόγο πολιτικός. Πράγματι, πριν από το κάθε τι ο Μαρξ ήταν ένας πολύ μεγάλος ηγέτης, ένας σπουδαίος οργανωτής και ένας τέλειος καθοδηγητής. Ένας διανοούμενος του «πεζοδρομίου» μάλλον παρά του γραφείου, αν και κανείς διανοούμενος δεν χρησιμοποίησε το γραφείο του περισσότερες ώρες απ' αυτόν. Ο πολιτικός Μαρξ επέβαλε μια αυστηρά συγκεντρωτική οργανωτική δομή στη Πρώτη Διεθνή. Πίστευε πως χωρίς συντονισμό στη δράση των εργατών τίποτα το σημαντικό δεν θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί.

Ωστόσο, η Πρώτη Διεθνής θα αποτύχει τελικά ακριβώς γι' αυτό. Αν και ο μαρξισμός αρχίζει να επιβάλλεται σαν κοσμοθεωρία και σαν οργανωτική πρακτική, δεν θα ήταν δυνατό να συντονίσουν την πολιτική τους σκέψη και δράση άνθρωποι που έρχονται στη Διεθνή από πολλούς και διαφορετικούς δρόμους.

Ο Πιέρ-Ζοζέφ Προυντόν, ο δημιουργός του αναρχικού κινήματος, που μετέχει στην Πρώτη Διεθνή, μισεί το κράτος. Όχι, όμως, και την ατομική ιδιοκτησία, που τη βλέπει διευθετημένη σε συνεταιρισμούς. Ο αγροτικής καταγωγής Προυντόν, ο φανατικός φίλος των αγροτών, ο εισηγητής της συνεταιριστικής ιδέας και δημιουργός του συνεταιριστικού κινήματος, δεν θα καταλάβει ποτέ τι σημαίνει προλεταριάτο. Αν και θαυμάζει απεριόριστα τον Μαρξ για τις πνευματικές του ικανότητες, δεν θα ασπασθεί ποτέ τις ιδέες του.

Ο Ωγκύστ Μπλανκί, που κι αυτός μετέχει στην Πρώτη Διεθνή, είναι υπέρ της ριζικής και ολοκληρωτικής επανάστασης εδώ και τώρα. Αλλά το απεριόριστο μίσος που έχει αυτός ο έντιμος και θαρραλέος άνθρωπος για τους αστούς δεν σημαίνει και πολλά όταν δεν υπάρχει μια καλά οργανωμένη μαζική οργάνωση, δυνάμενη να επιβάλει την άποψή της, είτε με δημοκρατικό, είτε με βίαιο τρόπο. Μπορεί οι σημερινοί τρομοκράτες και οι αντάρτες πόλεων να έχουν και μια ρίζα μπλανκική, όμως είναι φανερό πως η όποια σημασία της δράσης τους δεν θα μπορούσε να ξεπερνάει τα στενά όρια της παρενόχλησης και της δημιουργίας ενός αισθήματος ανασφάλειας στην άρχουσα τάξη. Η αριστερή τρομοκρατία δεν ανατρέπει κοινωνικά και οικονομικά συστήματα, απλώς κάνει δύσκολη τη ζωή των καπιταλιστών κι αυτό δεν είναι καθόλου ευκαταφρόνητο.

Ο Μιχαήλ Μπακούνιν, που επίσης μετέχει στην Πρώτη Διεθνή, ο δημιουργός του επαναστατικού αναρχικού κινήματος, που διαφέρει από το αναρχικό κίνημα του Προυντόν αφού ο Προυντόν δεν υιοθετεί την

επαναστατική βία, όπως άλλωστε και ο σημερινός του επίγονος, ο Νόαμ Τσόμσκι, είναι τόσο έξαλλος, τόσο εκρηκτικός, τόσο θυελλώδης, που ο Μαρξ, παρόλο που εκτιμάει πολύ την εντιμότητά του, τις εκπληκτικές οργανωτικές του ικανότητες, τις καλές του προθέσεις, και το συχνά εκφρασθέντα φιλομαρξισμό του, τον φοβάται πολύ. Ο Μαρξ, μεγαλοφυής ο ίδιος και κάπου κάπου εγωιστής, δεν πίστεψε ποτέ, όπως ο Μπακούνιν, στην ιστορική αξία όχι μόνο της μεγαλοφυΐας, αλλά σύτε καν της προσωπικότητας. Ο Μαρξ πιστεύει με ειλικρίνεια και πάθος πως συλλογικοί δημιουργοί της ιστορίας είναι οι εργαζόμενοι και ειδικότερα οι προλετάριοι, οι βιομηχανικοί εργάτες.

Τον εγωιστή Μπακούνιν, που είναι και πολύ χοντρός, και πολύ γοητευτικός, και πολύ ερωτικός, και πολύ μεγάλος ρήτορας και ως εκ τούτου εύκολα θα μπορούσε να παρασύρει τις μάζες με την επιβλητική προσωπικότητα και τη ρητορική του δεινότητα, ο Μαρξ, που είναι ελαφρά τραυλός και κατάμαυρος (οι τρεις κόρες του τού έβγαλαν το παρατσούκλι Μαυριτανός) τον φοβάται. Μπορεί εντελώς ξαφνικά να τα κάνει όλα ρημαδιό, αυτός ο σλάβος ταύρος.

Οι απόψεις του Μπακούνιν θα επικρατήσουν κυρίως στους μεσόγειους Ιταλούς και Ισπανούς. Σ' αυτές τις δύο χώρες το μπακουνικό αναρχικό κίνημα θα γνωρίσει ημέρες δόξας. Μπακουνιστές είναι οι ισπανοί αναρχικοί, οι πραγματικοί ήρωες του ισπανικού εμφυλίου πολέμου. Μπακουνιστής είναι κι εκείνος ο τρομερός Ντουρούτι, μια προσωπικότητα εκτός ορίων, που οι Ισπανοί σχεδόν θα τον αγιοποιήσουν.

Όλοι αυτοί μετέχουν στην Πρώτη Διεθνή. Και όλοι σέβονται τον Μαρξ. Αλλά δεν τον ακολουθούν όλοι. Κυρίως δεν τον ακολουθεί ο Μπακούνιν, αν και αυτός είναι που θα μεταφράσει στα ρωσικά το *Κομουνιστικό Μανιφέστο*. Όπως και να 'ναι, η Πρώτη Διεθνής είναι μια σύναξη μεγάλων προσωπικοτήτων, που θα βάλουν τα θεμέλια στο διεθνές εργατικό κίνημα.

Στο συνέδριο της Χάγης το 1872 ο κυρίαρχος του παιχνιδιού Μαρξ θα διαγράψει τον Μπακούνιν και η Πρώτη Διεθνής θα διασπασθεί. Στη συνέχεια, ο Μαρξ θα μεταφέρει την έδρα του Κεντρικού Συμβουλίου, ας πούμε της διοίκησης της Διεθνούς, από το Λονδίνο στη Νέα Υόρκη. Εκεί, η Πρώτη Διεθνής θα φυτοζωεί για μερικά χρόνια ακόμα και στη Διάσκεψη της Φιλαδέλφειας τον Ιούλιο του 1876 θα διαλυθεί και επισήμως. Όμως, ο Μπακούνιν συνεχίζει απτόητος. Θα φκιάξει μια δική του άτυπη Διεθνή που, ωστόσο, το 1881 θα διαλυθεί και αυτή. Είναι φανερό πως Διεθνής χωρίς έναν ελάχιστο κοινό ιδεολογικό παρονομαστή δεν είναι δυνατό να υπάρξει. Το διεθνές εργατικό κίνημα, με τα ποικίλα και ετερόκλητα συμφέροντα που

εκπροσωπεί, δεν είναι δυνατό να πραγματώσει το βασικό σύνθημα του πολιτικού Μαρξ: *Προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε.* Τους προλετάριους δεν θα τους ενώσει ο συνδικαλισμός αλλά ο κομουνισμός. Σ' αυτό το συμπέρασμα θα καταλήξει τελικά ο Μαρξ.

Ωστόσο, η Διεθνής θα επανεμφανιστεί σαν Δεύτερη στο Παρίσι τον Ιούλιο του 1889. Η Δεύτερη Διεθνής, όμως, δεν έχει καμιά σχέση με την Πρώτη. Όχι μόνο γιατί δεν υπάρχουν πλέον οι προσωπικότητες της Πρώτης, αλλά κυρίως διότι η οργανωτική της δομή είναι εντελώς διαφορετική. Τώρα στη Διεθνή δεν εκπροσωπούνται συνδικάτα αλλά κόμματα, που τα περισσότερα λέγονται εργατικά για να τονίζεται η σχέση τους με τα μη προνομιούχα στρώματα της κοινωνίας. Όμως, από ιδεολογικής απόψεως τα κόμματα αυτά είναι σκέτο τούτι- φρούτι.

Στη Δεύτερη Διεθνή, που από το Παρίσι θα μεταφέρει την έδρα της στις Βρυξέλλες, τη βελγική πρωτεύουσα που γίνεται τότε ακριβώς και πρωτεύουσα της Ευρώπης, μετέχουν μαρξιστές, κομουνιστές, σοσιαλιστές, σοσιαλδημοκράτες, αναρχικοί, ριζοσπάστες αστοί. Σ' αυτή την κατά κύριο λόγο «γερμανική» Διεθνή μετέχουν ο Μπερνστάιν, ο Κάουτσκι, η Λούξεμπουργκ, ο Λήμκνεχτ, ο Μπέμπελ, η Τσέτκιν, ο Πλεχάνοφ, ο Μάρτοφ, ο Λένιν, ο Ρουμπανόβιτς, ο Λαφάργκ, ο Κεντ, ο Άντλερ, ο Κόστα, ο Τουράτι, ο Χάρντι, ο Ιγκλέσιας, και ένα σωρό ακόμα μεγάλοι αστέρες του διεθνούς πολιτικού αριστερού στερεώματος.

Το 1896 η Δεύτερη Διεθνής θα αποπέμψει τους Αναρχικούς που μετέχουν σ' αυτήν και ταυτόχρονα θα απομακρυνθεί από το μαρξισμό. Σε λίγο όμως θα επανέλθει στο μαρξισμό. Μέχρι που να ανατραπούν όλα στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Όλοι οι σοσιαλιστές πλην των Ρώσων και των Σέρβων αποφαίνονται πως και οι σοσιαλιστές έχουν πατρίδα. Συνεπώς, ο κάθε σοσιαλιστής πρέπει να στηρίξει στον πόλεμο την πατρίδα του, αδιαφορώντας για την πατρίδα των άλλων σοσιαλιστών. Σε λίγο, οι μέχρι πριν από λίγο σύντροφοι θα βρεθούν εχθροί. Θα τους χωρίσει ο εθνικισμός.

Το 1920, δύο χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου το 1918, κάποιοι σοσιαλιστές θα συναντηθούν στη Γενεύη και θα επιχειρήσουν να ανασυστήσουν την αυτοδιαλυθείσα στη διάρκεια του πολέμου Δεύτερη Διεθνή. Μάταιος κόπος. Οι πολύ δραστήριοι γερμανοί σοσιαλιστές, η Λούξεμπουργκ και ο Λήμκνεχτ, είναι ήδη νεκροί από το 1919, η καρδιά και η ψυχή της Δεύτερης Διεθνούς, ο Ζαν Ζωρές, είναι νεκρός από το 1914. Και ο Λένιν βρίσκεται στην εξουσία από το 1917. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος θα φέρει τα πάνω κάτω παντού και σ' όλα.

Η μεγάλη, η σημαδιακή θα λέγαμε προσωπικότητα της Δεύτερης Διεθνούς είναι ένας Γάλλος, ο Ζαν Ζωρές, ο φίλος και συμφοιτητής του

Ανρί Μπερξόν, ο χωρικός που θα γίνει καθηγητής της φιλοσοφίας, ο διανοούμενος που θα επιβάλει τον όρο «διανοούμενος» και κινητοποιώντας τους διανοούμενους θα σώσει το γαλλοεβραίο μη διανοούμενο αξιωματικό Ντρέυφους από το εκτελεστικό απόσπασμα, ο πολιτικός που θα ιδρύσει το 1901 το Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα και την εφημερίδα *Ουμανιτέ*, η οποία αν και όργανο του ΚΚ Γαλλίας από πολλά χρόνια συνεχίζει να διατηρεί στην προμετωπίδα το όνομα του ιδρυτή της, ενός πολύ μεγάλου ρήτορα που δεν υπήρξε ποτέ μαρξιστής αλλά ήταν πάντα φιλομαρξιστής και κυρίως φανατικά ειρηνιστής· τόσο φανατικά, που ένας εθνικιστής θα τον εκτελέσει εξ επαφής ενώ έπινε τον καφέ του σε ένα παρισινό καφενείο στις 31 Ιουλίου 1914. Ο Ζαν Ζωρές με κανέναν τρόπο δεν ήθελε να εμπλακεί η πατρίδα σε ένα πόλεμο με τη Γερμανία και μάλιστα σαν σύμμαχος της άκρως αντιδραστικής τσαρικής Ρωσίας.

Τον οικουμενιστή, τον ουμανιστή, τον άψογο σοσιαλδημοκράτη Ζωρές, που μονίμως ονειρευόταν τη συγχώνευση σε ένα κόμμα όλων των σοσιαλιστικών κομμάτων, όλων των ιδεολογικών αποχρώσεων, θα τον στείλει στον άλλο κόσμο ένας αχρείος πάνω στην πιο κρίσιμη για τη Δεύτερη Διεθνή στιγμή, τότε που αρχίζει ο μεγάλος καβγάς για το αν πρέπει ή δεν πρέπει οι σοσιαλιστές να υποστηρίξουν τις φιλοπόλεμες κυβερνήσεις ερήμην της βασικής αρχής του σοσιαλισμού για τη συμφιλίωση των λαών.

Ο Ζωρές πρώτα, και στη συνέχεια ο Λένιν και η Λούξεμπουργκ, θα κάνουν ό,τι μπορούν για να κρατήσουν τους σοσιαλιστές μακριά από την παραφροσύνη ενός ενδοκαπιταλιστικού πολέμου, που οι δημαγωγοί τον στηρίζουν δολίως στον εθνικισμό των αφελών. Αλλά τελικά δεν θα μπορέσουν να κάνουν τίποτα. Ο εθνικισμός θα διαλύσει τη Δεύτερη Διεθνή, τη λεγόμενη Σοσιαλιστική.

Μια κομουνιστική θα πάρει τη θέση της ευθύς μόλις βεβαιωθεί ο θάνατος της σοσιαλιστικής. Ο Λένιν το 1919 θα ιδρύσει την Τρίτη Διεθνή, τη λεγόμενη κομουνιστική, που δεν είναι και τόσο διεθνής, αφού είναι καταφάνερα φιλορωσική. Ο ρόλος της είναι πάρα πολύ γνωστός. Επί του παρόντος δεν θα ασχοληθούμε με την Τρίτη, ούτε με την Τέταρτη Διεθνή. Θα έρθει η σειρά τους πιο φυσιολογικά.

Ούτε η Πρώτη ούτε η Δεύτερη Διεθνής είχαν σωστή στρατηγική. Καλός στρατηγός ή καλός επαναστάτης είναι αυτός που μπορεί και καταστρώνει αποτελεσματικά στρατηγικά σχέδια, ρεαλιστικά και εφαρμόσιμα, ώστε αυτοί που θα τα εκτελέσουν να μην πελαγώσουν αυτοσχεδιάζοντας εκ του προχείρου μέσα στη φωτιά της μάχης, κάνοντας συνεχώς «πειράματα», σκοτώνοντας με δόσεις τους μαχητές, μέχρι να

βρεθεί το όπτιμουμ των απαιτούμενων ενεργειών που θα οδηγήσουν τη μάχη στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Η προλεταριακή επανάσταση είναι ένας πολύ δύσκολος πόλεμος, που χρειάζεται καλούς στρατηγούς. Η στρατηγική της επανάστασης, πριν απ' το καθετί, απαιτεί μια σωστή επιλογή του χρόνου κατά τον οποίο θα μπορούσε να εκδηλωθεί και να αναπτυχθεί μια προλεταριακή επανάσταση με πιθανότητες επιτυχίας.

Βέβαια, μια επανάσταση γίνεται πάντα σε συγκεκριμένο τόπο κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες και συνεπώς η συγκεκριμένη στρατηγική που πρέπει να εφαρμοστεί αναφέρεται μόνο σ' αυτό το συγκεκριμένο τόπο και όχι γενικά εκεί που ζουν «της γης οι κολασμένοι». Που, όσο κολασμένοι κι αν είναι, δύσκολα θα έμπαιναν στην κόλαση που λέγεται πόλεμος, ο οποίος υπόσχεται, κρατώντας συχνά το λόγο του, την κυρίως ειπείν κόλαση για όσους πιστεύουν σ' αυτήν. Τα μέλη των κομουνιστικών κομμάτων μπορεί να έχουν ένα υψηλό αγωνιστικό φρόνημα, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να εκμεταλλεύονται αυτό το φρόνημα κάποιοι μικρόνοες και τυχάρπαστοι.

***

Ο Λένιν σχεδίασε τη στρατηγική του στα πλαίσια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, δηλαδή κάτω από εντελώς διαφορετικές συνθήκες απ' αυτές που δημιούργησε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Και πήρε υπόψη το ρόλο που θα μπορούσε να παίξει η τεράστια ενδοχώρα με τους ξεχασμένους κι απ' το Θεό μουζίκους, που πρώτη φορά έβλεπαν κάποιον να ενδιαφέρεται γι αυτούς.

Άλλωστε, στην εποχή του, ούτε τα άρματα μάχης ούτε τα αεροπλάνα έπαιζαν πολύ σοβαρό ρόλο στο σχεδιασμό μιας πολεμικής επιχείρησης. Η στρατηγική των αρμάτων μάχης και των πολεμικών αεροπλάνων θα εμφανιστεί μεν στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, θα αναπτυχθεί όμως πλήρως στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Σήμερα και αυτή η στρατηγική έχει χάσει εν μέρει το νόημά της. Οι διηπειρωτικοί πύραυλοι υποσκέλισαν από στρατηγικής απόψεως και τα τανκς και τα αεροπλάνα.

Όπως, λοιπόν, οι επαναστάτες αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεν είχαν πολλές πιθανότητες να κερδίσουν το δικό τους πόλεμο χωρίς τανκς και αεροπλάνα (βλέπε και τους στρατιωτικούς μαζί με τους πολιτικούς λόγους της ήττας των ελλήνων κομουνιστών του Δημοκρατικού Στρατού στον Εμφύλιο πόλεμο) έτσι και οι σημερινοί πιθανοί επαναστάτες δεν μπορούν να κερδίσουν μια επανάσταση που δεν θα

είχε σχεδιαστεί στη στρατηγική βάση των πυραύλων μικρού βεληνεκούς, ή έστω πολύ μικρού βεληνεκούς, όπως είναι τα μπαζούκας, που είναι φορητοί εκτοξευτές μικρών πυραύλων και το πιο αποτελεσματικό όπλο στα χέρια των ανταρτών πόλεων, που προβλέπεται να αυξάνονται ολοένα και περισσότερο στο άμεσο μέλλον.

Όσο για το απώτερο μέλλον οι αντάρτες θα έχουν μάλλον στη διάθεσή τους και τανκς, και αεροπλάνα, και πυραύλους μεγάλου βεληνεκούς, και ελικόπτερα απάτσι. Τα παραπάνω δεν είναι μόνο ευσεβείς πόθοι ενός ανθρώπου που πιστεύει στην ιστορική αξία της επαναστατικής βίας, είναι και καθαρή λογική εμβολιασμένη με μια γερή δόση τρέλας, που πάντα τη χρειάζεται η λογική για να είναι επαναστατικά αποτελεσματική.

Συνεπώς, μία και μοναδική λύση απομένει για τους πιθανούς σημερινούς επαναστάτες: η καταφυγή στην «τακτική κομάντος» με την ανάπτυξη του αντάρτικου πόλεων, όπως το σχεδίασαν και το υπέδειξαν οι Τουπαμάρος. Όμως, αυτή η τακτική αποκλείεται να είναι κάτι περισσότερο από ένας συνεχής και συνεχώς διακοπτόμενος μακροχρόνιος πόλεμος φθοράς, στον οποίο λίγοι θα μπορούσαν να αντέξουν.

Ο Κρις Μαρκέρ, κινηματογραφιστής και επαναστάτης, έλεγε πως ο Γ΄ Παγκόσμιος Πόλεμος άρχισε, αλλά δεν το καταλάβαμε γιατί έχει τη μορφή διάσπαρτων τοπικών πολέμων, ανταρτοπολέμων και κυρίως δολιοφθορών, μιας τακτικής δηλαδή ανορθόδοξου πολέμου, που τόσο οι τακτικοί στρατοί όσο και οι ένοπλες «τρομοκρατικές» ομάδες την κληρονόμησαν από τα αντάρτικα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Από κάθε άποψη, λοιπόν, οι συγκυρίες σήμερα δεν ευνοούν τις προλεταριακές επαναστάσεις. Ευνοούν, όμως, τα μαρξιστικού προσανατολισμού «τρομοκρατικά» κινήματα, τα οποία θα αναπτύσσονται ολοένα και περισσότερο κι αυτό δεν το λέω γιατί αγαπώ τους «τρομοκράτες», αλλά διότι αγαπώ τη λογική, που είναι απ' τη φύση της σκληρή. Τη βία την απεχθάνονται ακόμα και αυτοί που την ασκούν από ανάγκη και όχι από διαστροφή.

Σε μια τέτοια περίπτωση δεν μετράει και πολύ η μείωση του πρόθυμου να συγκρουστεί με την αστική τάξη προλεταριάτου, το οποίο άλλωστε συρρικνώνεται ολοένα και περισσότερο με την τακτική των ελεγχόμενων παροχών του αστικού κράτους, που λειτουργούν (οι παροχές) σαν βαλβίδες ασφαλείας για το σύστημα, το οποίο έμαθε πια καλά να αυτορρυθμίζεται, ποντάροντας στον οικονομίστικο προσανατολισμό μιας μάζας η οποία δεν έχει στο νου της κάτι σοβαρότερο από την αύξηση, την όποια αύξηση. Σύμφωνα με τις προβλέψεις των μελλοντολόγων (βλέπε και Τόφλερ) τα ένοπλα «τρομοκρατικά» κινήματα θα πολλαπλα-

σιάζονται ολοένα και περισσότερο. Ιδεαλιστές πρόθυμοι να πεθάνουν θα υπάρχουν πάντα.

Ο συνολικός πλούτος της Δύσης αυξάνει, δεν μειώνεται. Αυτό το προέβλεψε ο Μαρξ. Ο οποίος όμως δεν προέβλεψε πως οι προλετάριοι δεν θα εξαθλιώνονταν ολοένα και περισσότερο, παρ' όλο που με καθαρά μαρξιστικές έννοιες σκεπτόμενοι η «σχετική εξαθλίωση» είναι τώρα ακόμα μεγαλύτερη καθώς η «ψαλίδα» έχει ανοίξει κι άλλο και η ανισότητα οτα εισοδήματα είναι πλέον κολοσσιαία: οι πρώην φτωχοί μπορεί να έγιναν λιγότερο φτωχοί, αλλά οι πρώην πλούσιοι έγιναν τερατωδώς πλούσιοι, παράλογα πλούσιοι, μέχρι σκοτωμού πλούσιοι.

Ωστόσο, ο λιγότερο προνομιούχος δεν είναι σε θέση να καταλάβει πως ο κοινωνικός πλούτος ολοένα και περισσότερο πολώνεται προς τα δεξιά του κοινωνικού φάσματος. Διότι τώρα ο σχετικά φτωχός, γνωρίζοντας τα έχοντα σχέση με την παλιότερη απόλυτη φτώχεια των προγόνων του, λέει ηλιθίως «δόξα σοι ο Θεός».

Να γιατί τώρα, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, χρειάζεται στην επανάσταση η ενημέρωση και η γνώση: πρέπει να καταλάβουν οι εργαζόμενοι το μηχανισμό λειτουργίας της εκμετάλλευσης, προκειμένου να κατανοήσουν πως και τώρα είναι βάναυσα εκμεταλλευόμενοι μέσα σ' ένα αστικό «κράτος προνοίας», που δεν προνοεί παρά μόνο για τον εαυτό του μοιράζοντας τα ψιχία του κοινωνικού πλούτου στους φτωχότερους και κάνοντάς τους έτσι να νιώθουν λιγότερο φτωχοί ώστε να μην εξεγείρονται εύκολα.

Είναι λίγα τα κομουνιστικά κόμματα που ενέγραψαν στα προγράμματά τους την επίμονη και συστηματική ενημέρωση της μάζας για τον τρόπο λειτουργίας της καπιταλιστικής κοινωνίας. Πώς να δημιουργηθεί, λοιπόν, ταξική συνείδηση κάτω απ' αυτές τις συνθήκες; Τι μπορεί να σημαίνει πλέον η παλιά ιαχή «κάτω ο καπιταλισμός» όταν ακριβώς ο καπιταλισμός είναι αυτός που εύκολα δίνει αυτοκίνητο σχεδόν στον καθένα, τηλεόραση έγχρωμη στον καθένα και πιπίλα πολυτελείας στον κάθε μπέμπη;

Έλα, όμως, να πεις στον Μήτσο πως είναι παράλογη σπατάλη του κοινωνικού πλούτου η εναέρια κυκλοφορία μιας παρέας κροίσων με λίαρ τζετ. Θα σου πει: Μπράβο τους, αφού τα κατάφεραν. Και δεν θα αναρωτηθεί πώς τα κατάφεραν. Θα ερμηνεύσει το γεγονός σαν εύνοια της τύχης, σαν εύνοια του Θεού και, σε μια πολύ πιο προχωρημένη κατάσταση αποβλάκωσης, σαν το πραχτικό αποτέλεσμα της εξυπνάδας του πλούσιου. Λες και οι ηλίθιοι ανάμεσα στους πλούσιους δεν αντιπροσωπεύουν το ίδιο ακριβώς ποσοστό ηλιθίων που υπάρχουν παντού. Ξεχνάμε πως τόσο η εξυπνάδα όσο και η βλακεία είναι κατηγορήματα

υπερταξικά και υπερκομματικά. (Το μεγάλο πρόβλημα για μας τους αριστερούς είναι η... αριστερή βλακεία. Με τη δεξιά βλακεία τα βολεύουμε όπως όπως. Άντε όμως να τα βγάλεις πέρα μ' έναν σύντροφο, που εκτός από σύντροφος τυχαίνει να είναι και βλάκας χωρίς, βέβαια, να ευθύνεται γι' αυτό ούτε το κόμμα ούτε ο ίδιος προσωπικά, αλλά η μαμά του).

Παρόλο, λοιπόν, που η μόνη αποτελεσματική επαναστατική στρατηγική που μας απόμεινε πλέον είναι η γνώση (ο Γκράμσι το κατάλαβε έγκαιρα), εντούτοις δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε την, ας την πούμε έτσι, κλασική στρατηγική της προλεταριακής επανάστασης. Και τούτο, για να είμαστε έτοιμοι στη σπάνια περίπτωση που θα ξαναδημιουργηθούν επαναστατικές συνθήκες αν ξαναδημιουργηθούν υπό στρατηγικό καθεστώς πυρηνικών όπλων, που δυσκολεύει πολύ τα επαναστατικά πράγματα, καθότι όλες οι επαναστάσεις στρατηγικά στηρίχτηκαν στην προσωπική ανδρεία καθώς και στην ικανότητα του επαναστάτη να διακινδυνεύει συνεχώς τη ζωή του και να αντιμετωπίζει χωρίς φόβο το εκτελεστικό απόσπασμα.

Είναι θέμα ταλέντου το να είσαι γνήσιος επαναστάτης. Όμως, είναι φανερό πως μια καλή επανάσταση δεν μπορεί να στηρίζεται μόνο στους ταλαντούχους. Μια μαρξιστικού προσανατολισμού επανάσταση οφείλει να αγαπάει την τέχνη, έργο τέχνης πάντως δεν είναι αφού δεν φτιάχνεται από καλλιτέχνες. Εν πάση περιπτώσει, καλό είναι να γνωρίζουμε την επαναστατική στρατηγική. Την επαναστατική τακτική που, βέβαια, είναι κάτι άλλο, ας την αφήσουμε για μετά. Δηλαδή για τότε που θα κηρυχθεί η επανάσταση!

Άλλωστε, η στρατηγική, περισσότερο από την τακτική που αφορά κυρίως τα αστικά κόμματα, που ποτέ δεν είχαν σοβαρότερη στρατηγική πέραν αυτής που επιβάλλει το κλέπτειν νομίμως και παρανόμως και αντιλαμβάνονται την τακτική ως στρατηγική, είναι κάτι το χρήσιμο και για τις ειρηνικές κοινοβουλευτικές περιόδους, προκειμένου οι βουλευτές των κομουνιστικών κομμάτων να μη χασμώνται εντός των αστικών κοινοβουλίων, που είναι πολύ ανθυγιεινός χώρος για έναν επαναστάτη, ο οποίος μάλλον ασφυκτιά εκεί μέσα. Το να γνωρίζει κανείς την επαναστατική στρατηγική σημαίνει επίσης πως μπορεί να σχεδιάσει μια ειρηνική κοινοβουλευτική στρατηγική λιγότερο γραφειοκρατική.

Όπως και να 'ναι, η αλλαγή τακτικής δεν σημαίνει και αλλαγή στρατηγικής. Αυτή, μπορεί να παραμένει αμετάλλαχτη, όπως ήταν την εποχή του Λένιν. Και επειδή ο καπιταλισμός μόνιμα μπερδεύει τη στρατηγική με την τακτική γιατί δεν έχει στρατηγική και εκλαμβάνει την τακτική ως στρατηγική, αντιμετωπίζει τη μαχητική Αριστερά συνήθως

τακτικίστικα. Ξεχνάει ο καπιταλισμός ένα παλιό αξίωμα του Κλαούζεβιτς, σύμφωνα με το οποίο η έννοια της στρατηγικής επιμερίζεται στα δύο: το πρώτο σκέλος αφορά το σχεδιασμό ολόκληρου του πολέμου και το δεύτερο το σχεδιασμό της κάθε μάχης χωριστά.

Ο καπιταλισμός, στον ταξικό αγώνα που διεξάγει τσαπατσούλικα διότι δεν πιστεύει σ' αυτόν, είχε πάντα μια στρατηγική μάχης, όμως δεν είχε ποτέ μια στρατηγική (ταξικού) πολέμου. Και πώς να έχει ο καπιταλισμός στρατηγική ταξικού πολέμου, αφού αυτό που τον ενδιαφέρει κυρίως είναι οι μάχες τακτικής ανάμεσα σε καπιταλιστικές επιχειρήσεις, που η μια βλέπει την άλλη σαν εχθρό που πρέπει να εξοντωθεί; Ο μεγαλύτερος εχθρός για τον καπιταλιστή είναι ο παραδίπλα καπιταλιστής και ύστερα ο κομουνιστής, ο αναρχικός, ο «τρομοκράτης». Οι εξ αγραμμάτων αστοί δεν ξέρουν καν τη διαφορά ανάμεσα στον αναρχικό και το μαρξιστή ή τον αναρχικό και το μαρξιστή κομουνιστή. (Ένας μαρξιστής μπορεί να μην είναι και κομουνιστής).

Αν ο καπιταλισμός αντιμετώπιζε όντως τον κομουνισμό σαν τον υπ' αριθμόν ένα εχθρό του και με μια έννοια στρατιωτική, θα ήταν σε θέση να σχεδιάσει μια μακρόπνοη αντικομουνιστική στρατηγική. Όμως, ο συνεχής ενδοταξικός ενδοκαπιταλιστικός πόλεμος δεν επιτρέπει (ευτυχώς) στον καπιταλισμό να ενεργήσει σαν οργανωμένη τάξη, που θα ήταν σε θέση να υπερασπιστεί οργανωμένα και συντονισμένα τα μακρόχρονα ταξικά της συμφέροντα. Όταν κάνει κάτι τέτοιο στοχεύει πάντα τον καπιταλιστή που εύκολα μπορεί να γίνει εχθρός ενός άλλου καπιταλιστή. Ο καπιταλισμός προφυλάσσει κατά προτεραιότητα τον καλό εαυτό του από τον κακό εαυτό του, αλλά αυτό δεν είναι πάντα εύκολο, όμως μαρτυρούν οι πόλεμοι ανάμεσα στα καπιταλιστικά κράτη.

Πάντως, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο καπιταλισμός άρχισε να αντιλαμβάνεται κι αυτός την αξία της γενικής στρατηγικής, δηλαδή του γενικού σχεδιασμού. Η Διεθνής Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είναι δύο μόνο περιπτώσεις στρατηγικού σχεδιασμού σε διεθνές επίπεδο απ' τη μεριά του καπιταλισμού. Που, όμως, πάντα θα υστερεί στο σχεδιασμό της στρατηγικής του από τον πεπειραμένο κομουνισμό. Διότι τα ταξικά συμφέροντα ανάμεσα στα πολλά και διάφορα κοινωνικά στρώματα του καπιταλισμού είναι τόσο διαφορετικά, που με χίλια βάσανα καταφέρνουν οι καπιταλιστές να μη βγάζει ο ένας το μάτι του άλλου, αν και πολύ θα το ήθελαν. Γιατί αν δεν το ήθελαν, δεν θα ήταν καπιταλιστές αλλά σοσιαλιστές.

Ας δούμε, εν κατακλείδι, το βασικό αξίωμα της στρατηγικής της προλεταριακής επανάστασης (έτσι, για φιλολογική ενημέρωση) όπως αυτό διατυπώνεται από τον Λένιν με καταπληκτική σαφήνεια: *Δεν*

αρκεί οι καταπιεζόμενες μάζες να αντιληφθούν και να διαπιστώσουν ότι είναι αδύνατον πλέον να ζουν όπως άλλοτε και να ζητούν μεταβολές. Πρέπει και η άρχουσα τάξη να μην μπορεί να ζει και να κυβερνάει όπως άλλοτε. Μόνον όταν οι μεν κατώτερες τάξεις δεν θέλουν πλέον και οι ανώτερες δεν μπορούν πλέον να ζουν κατά τον παλιό τρόπο, μόνο τότε είναι δυνατό να θριαμβεύσει η επανάσταση.

Προσέξτε σ' αυτή τη λενινιστική θέση, που είναι ο πυρήνας του λενινισμού και της λενινιστικής στρατηγικής, τη διαλεκτική ζεύξη που επιχειρεί ο Λένιν ανάμεσα στις δυο αντιμαχόμενες τάξεις: το αδιέξοδο πρέπει να υπάρχει και στις δύο πλευρές. Μ' άλλα λόγια, την επανάσταση πρέπει να τη «ζητάει» ολόκληρη η κοινωνία. Οι προλετάριοι, συνεπώς, δεν αποφασίζουν γιατί έτσι θέλουν (βολονταριστικά) για την επανάστασή τους. Αποφασίζει έμμεσα ολόκληρη η κοινωνία, με την εμπλοκή της σ' ένα ολικό και γενικό αδιέξοδο.

Να δούμε, λοιπόν, πώς θα ξεπεράσει ο καπιταλισμός τα μόνιμα και σταθερά επανερχόμενα αδιέξοδά του. Προς το παρόν, κάθε τόσο φτάνει στο χείλος των γενικών οικονομικών κρίσεων, αλλά χάρη στην υπεραναπτυγμένη επιστήμη της πολιτικής οικονομίας, ο καπιταλισμός καταφέρνει και γλιτώνει. Να δούμε, όμως, πώς θα τη γλιτώσει όταν η Βραζιλία, ή το Μεξικό, ή η Αργεντινή κηρύξουν χρεοστάσιο, όταν δηλαδή πουν εκείνο το τρομερό «δυστυχώς επτωχεύσαμεν» και αρνηθούν να πληρώσουν τα κολοσσιαία χρέη τους προς τη Δύση. Σε μια τέτοια πολύ πιθανή περίπτωση θα γελάσει και το παρδαλό κατσίκι.

6. Η δικτατορία του προλεταριάτου

Ο Γκεόρκι Βελαντίνοβιτς Πλεχάνοφ (1856-1918) χωρίς καμιά αμφιβολία είναι ο πιο δεινός διαλεκτικός σ' ολόκληρη την ιστορία του μαρξισμού. Είναι τέτοια η επιδεξιότητά του στην υλιστική διαλεκτική που, η σε πολιτικό επίπεδο σύγκρουσή του με το διαπρεπέστερο μαθητή του, τον Λένιν, δεν στάθηκε ικανή να κάμψει τον απεριόριστο θαυμασμό που έτρεφε σ' όλη του τη ζωή ο μαθητής για το δάσκαλο. Όντας Μενσεβίκος ο Πλεχάνοφ δεν υποστήριξε τον Λένιν και τους Μπολσεβίκους. Και θύμωσε πολύ όταν οι Μπολσεβίκοι δεν δέχτηκαν να στηρίξουν την κυβέρνηση που προέκυψε από την αστική Φεβρουαριανή Επανάσταση. Τόσο πολύ θύμωσε, που το 1918 θα αυτοεξοριστεί στη Φιν-

λανδία, όπου και θα πεθάνει σε λίγο, σε ηλικία 62 ετών. Ο μεγαλόθυμος Λένιν, όμως, θα μεταφέρει τη σορό του στην Πετρούπολη και θα ενταφιάσει το δάσκαλο με τιμές. Ήξερε πως στο μαρξισμό η διαλεκτική έχει μεγαλύτερη αξία ακόμα και από την επανάσταση.

Μέσα στον ίδιο χρόνο ο Λένιν θα ιδρύσει Ινστιτούτο για τη μελέτη της διαλεκτικής του Πλεχάνοφ, που ήταν γόνος οικογένειας γαιοκτημόνων. Σαν ευκατάστατος φεουδάρχης, που σε λίγο θα αποστατήσει απ' την τάξη του, ο Πλεχάνοφ θα φοιτήσει σε δυο στρατιωτικές Ακαδημίες για να εγκαταλείψει τελικά το στρατό και να σπουδάσει μεταλλειολογία. Που θα την εγκαταλείψει κι αυτήν για χατίρι του μαρξισμού και των εργατικών αγώνων.

Ο Πλεχάνοφ εκτός από σπουδαίος θεωρητικός ήταν και ικανότατος πολιτικός. Άλλωστε, είναι ένας από τους ιδρυτές και τους βασικούς ηγέτες του Ρωσικού Εργατικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος που θα ιδρυθεί το 1898 στην Ελβετία, όπου ζει ο Πλεχάνοφ από το 1880 μέχρι το 1917.

Η οργάνωση Απελευθέρωση της Εργασίας που θα ιδρύσει ο Πλεχάνοφ στη Γενεύη το 1883 είναι η προγονική μορφή του Ρωσικού Εργατικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, από το οποίο το 1903 θα προέλθουν με διάσπαση τα κόμματα των Μπολσεβίκων και των Μενσεβίκων. Μ' άλλα λόγια όλα στο ρωσικό μαρξισμό, τόσο στη θεωρία όσο και στην πολιτική πράξη, αρχίζουν με τον Πλεχάνοφ, έναν πολύ μεγάλο μαρξιστή, θεωρητικό και πολιτικό.

Μια πρωτότυπη θεωρία του Πλεχάνοφ, καθ' όλα σύμφωνη με τον κλασικό μαρξισμό από τον οποίο δεν θα παρεκκλίνει ποτέ, θα βοηθήσει τον Λένιν να διαμορφώσει τη δική του άποψη για το δικό του μαρξισμό. Κατά τον Πλεχάνοφ ο υπανάπτυκτος ρωσικός καπιταλισμός θα είχε τεράστιες δυνατότητες για ταχύτατη ανάπτυξη, αν απαλλασσόταν από τη μέγγενη της φεουδαρχίας, που τον πνίγει και δεν του επιτρέπει να αναπτυχθεί. Συνεπώς, αν οι ρώσοι προλετάριοι βοηθούσαν τους ρώσους αστούς να κάνουν την αστική τους επανάσταση, θα βοηθούσαν τους εαυτούς τους κατ' ουσίαν αφού θα συντελούσαν στη δημιουργία των αναγκαίων για τη δική τους επανάσταση προϋποθέσεων.

Αυτός είναι ο λόγος που ο Πλεχάνοφ δεν θα πάρει μέρος στην επανάσταση των Μπολσεβίκων. Τη θεωρεί μια εκ των προτέρων χαμένη υπόθεση. Εκτός του ότι ο ρωσικός καπιταλισμός ήταν τότε στα σπάργανα, έφερνε τα σπάργανα για το φάσκιωμά του από την Ευρώπη. Και η Ευρώπη δεν θα βοηθήσει το ρωσικό καπιταλισμό να αναπτυχθεί και να αυτονομηθεί, αν οι προλετάριοι φέρουν τα πάνω κάτω στην πάντα θερμόαιμη Ρωσία, λέει ο δάσκαλος Πλεχάνοφ στο μαθητή Λένιν. Αλλά

ο μαθητής δεν θέλει να τον ακούσει. Επιμένει πως οι προλετάριοι μπορούν να καλύψουν με άλμα το κενό της βιομηχανικής ανάπτυξης, που θα αφήσουν οι αστοί όταν εγκαταλείψουν μια εξουσία, που δεν θα προλάβουν να τη χαρούν. Το πόσο δίκιο είχε ο δάσκαλος θ' αρχίσει να φαίνεται μετά το θάνατο του Λένιν, όταν περάσει ο επαναστατικός ενθουσιασμός, που θα δημιουργήσει πολλές προσδοκίες σε όλους εκτός από τον Πλεχάνοφ που μέχρι την τελευταία μέρα της ζωής του επιμένει πως η επανάσταση εκδηλώθηκε πολύ πρόωρα.

Τα ίδια περίπου έλεγε και η Βέρα Ζασούλιτς (1849-1919), μια δασκάλα αριστοκρατικής καταγωγής, που το 1878 συνελήφθη, δικάστηκε και αθωώθηκε για απόπειρα δολοφονίας του κυβερνήτη της Πετρούπολης Τρεπόφ. Τότε, η δυναμική, έξυπνη και όμορφη Βέρα ήταν οπαδός του Μπακούνιν, αν και αλληλογραφούσε και με τον Μαρξ και με τον Ένγκελς. Το 1903 η Ζασούλιτς θα περάσει στους Μενσεβίκους μαζί με το συνομήλικό της Πλεχάνοφ, ενώ το 1917, όπως και ο Πλεχάνοφ, θα αρνηθεί να βοηθήσει τον Λένιν και δεν θα πάρει μέρος στην Επανάσταση. Πράγμα που θα ενοχλήσει το μεγάλο επαναστάτη, που υπολόγιζε πολύ τόσο στις ικανότητες όσο και στο μύθο που συνόδευε το όνομα της Ζασούλιτς από τότε που αποπειράθηκε να δολοφονήσει τον Τρεπόφ και αθωώθηκε, μάλλον με επέμβαση του αριστοκράτη πατέρα της, που ασφαλώς θα καταριόταν την ώρα και τη στιγμή που έφερνε στον κόσμο μια όμορφη και έξυπνη κόρη, που ενώ είχε όλα τα καλά στο σπίτι της, την κοπάνησε και πήγε πρώτα με τον Μπακούνιν και μετά με τους Μενσεβίκους. Βλέπεις, η εντιμότητα πάρα πολύ συχνά δεν έχει σχέση με την ταξικότητα.

Φθαρμένοι και διεφθαρμένοι αστοί, καταλάβετέ το επιτέλους. Το μαρξισμό και τον κομουνισμό τον δημιούργησαν οι εξ υμών έντιμοι και ευαίσθητοι που έβαλαν τις όποιες ικανότητές τους στην υπηρεσία των ανήμπορων και των αμαθών.

Αυτή τη φοβερή γυναίκα δεν τη χωρούσε ο τόπος. Όμως, το 1917 ήταν ήδη αρκετά μεγάλη, 69 χρονών, και ήταν μάλλον φυσικό να υποκύψει σ' αυτό που ονομάζεται «βιολογικός συντηρητισμός». Η επαναστατική διάθεση ταιριάζει περισσότερο στους νέους. Ενθυμούμενος την παλιά νεανική δράση της Βέρας Ζασούλιτς ο Λένιν θα τιμήσει τόσο στην κηδεία όσο και μετά απ' αυτήν την παλιά, την παλιότερη απ' αυτόν στον αγώνα όμορφη επαναστάτρια με το δυνατό μυαλό και το αδαμάντινο ήθος. Η Ζασούλιτς ήταν και παραμένει ένα σύμβολο. Ωστόσο, ο Λένιν δεν θα πάψει να τη χαρακτηρίζει «λικβιντίστρια», δηλαδή συμβιβαστική.

Στην πρώην Σοβιετική Ένωση ο όρος «δικτατορία του προλεταριά-

του» μετά το θάνατο του Λένιν θα αρχίσει να χάνει σιγά σιγά το αρχικό του περιεχόμενο, αυτό που του έδωσαν οι κλασικοί του μαρξισμού-λενινισμού, του Πλεχάνοφ συμπεριλαμβανομένου. Όπως και να 'ναι, είτε είχε είτε δεν είχε δίκιο ο Πλεχάνοφ, το πρόβλημα της δικτατορίας του προλεταριάτου παραμένει ανοιχτό, τουλάχιστον θεωρητικά, και συνεπώς οφείλουμε να δούμε πώς γίνεται αντιληπτό σήμερα κάτω από συνθήκες πολύ διαφορετικές απ' αυτές που υπήρχαν όταν εμφανίστηκε ο όρος, καταρχήν στη θεωρία και εν συνεχεία στην πράξη, η οποία σχεδόν εξαρχής διέψευσε τη θεωρία, αφού η δικτατορία στην πρώην ΕΣΣΔ ήταν μάλλον γραφειοκρατική παρά προλεταριακή.

***

Καμιά επανάσταση δεν τελειώνει με την κατάληψη της εξουσίας. Το σημαντικότερο, άλλωστε, σε μια επανάσταση δεν είναι η κατάληψη της εξουσίας, αλλά η άσκησή της με τρόπο εναρμονισμένο με το πρόγραμμά της. Αν μια επανάσταση έγινε από το προλεταριάτο, πρέπει και η εξουσία να ασκείται από το προλεταριάτο. Προλεταριακή επανάσταση με γραφειοκρατική εξουσία μετά την επανάσταση δεν νοείται σε καμιά περίπτωση. Είναι καθαρή απάτη να καταλαμβάνει κανείς την εξουσία εν ονόματι του προλεταριάτου και να την ασκεί ερήμην του προλεταριάτου.

Το προλεταριάτο μπορεί να ασκήσει την εξουσία με πολλούς τρόπους και όχι κατ' ανάγκην δικτατορικά. Ωστόσο, στην πράξη καμιά εξουσία δεν είναι δημοκρατική. Οι λέξεις «εξουσία» και «δικτατορία» είναι σχεδόν συνώνυμες, αν και το περιεχόμενο της έννοιας εξουσία είναι πολύ πιο ευρύ και ελαστικό από το περιεχόμενο της έννοιας «δικτατορία». Δεν έχει νόημα, για παράδειγμα, το καθεστώς να είναι άψογα δημοκρατικό, αλλά οι εντός αυτού λειτουργούντες θεσμοί να είναι αυταρχικοί. Ο όρος «δικτατορία του προλεταριάτου» δεν έχει την πρόθεση να κρύψει πως η εξουσία που αυτή η δικτατορία ασκεί είναι όντως δικτατορική όπως, άλλωστε, κάθε μορφή ταξικής εξουσίας. Και μη μου πείτε πως είναι δημοκρατία η κοινοβουλευτική δικτατορία της αστικής τάξης, όταν αυτή μας καλεί στις κάλπες κάθε τέσσερα χρόνια, ίσα ίσα για να ανανεώνει τη νομιμοποίηση του δικαιώματος να ασκεί την εξουσία ερήμην των ψηφοφόρων.

Βέβαια, είναι μια παρηγοριά να διαλέγεις εσύ το δικτάτορα, αλλά αν αντιμετωπίζεις σαν δημοκράτη τον ευπρεπή κύριο που ντρέπεται να πει πως είναι δικτάτορας δημοκρατικού τύπου, σημαίνει πως δεν έχεις σαφή ιδέα του τι σημαίνει δημοκρατία. Δημοκρατία, λοιπόν, είναι η «εξουσία του λαού» (του δήμου). Η σωστή μετάφραση στη νεοελληνική

γλώσσα της αρχαιοελληνικής λέξης «δημοκρατία» είναι «λαοκρατία». Πέστε, όμως, τη λέξη αυτή σε έναν αστό ψευτοδημοκράτη, και θα δείτε τι έχει να γίνει.

Η «δικτατορία του προλεταριάτου», λοιπόν, είναι μια δικτατορία που τολμάει και λέει το όνομά της. Όμως, επειδή εργάζεται για την εγκαθίδρυση της αταξικής κοινωνίας και συνεπώς της λαοκρατίας, πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν ένα αναγκαίο κακό, το τελευταίο κακό, όπως λέει ο Λένιν. Όπως και να 'ναι, υπάρχει ή μάλλον θα έπρεπε να υπάρχει περισσότερη δημοκρατία στη δικτατορία του προλεταριάτου, παρά στην αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία.

Στην πράξη, όμως, συνέβη ακριβώς το αντίθετο: η πτώση του υπαρκτού, γραφειοκρατικού και όχι προλεταριακού σοσιαλισμού, έδειξε πως υπάρχει περισσότερη δημοκρατία στην αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία, από αυτήν που υπήρχε στη δικτατορία του προλεταριάτου, όπως τη γνωρίσαμε στην πράξη μ' αυτό το ψευδώνυμο.

Ας δούμε, λοιπόν, τι είναι η δικτατορία του προλεταριάτου, ώστε να έχουμε το αναγκαίο θεωρητικό σημείο αναφοράς, που θα μας επιτρέψει να αποφαινόμαστε περισσότερο έγκυρα αν είναι ή δεν είναι δικτατορία του προλεταριάτου ένα εξουσιαστικό σύστημα που αυτοπροτείνεται σαν τέτοιο.

Η αναγκαιότητα της δικτατορίας του προλεταριάτου στηρίζεται στο αναμφισβήτητο γεγονός πως η αστική τάξη, για πολλούς και ποικίλους λόγους, εξακολουθεί να είναι ισχυρότερη από το προλεταριάτο, ακόμα και όταν αυτό είναι αριθμητικά υπέρτερο, ακόμα και στην περίπτωση που θα εξεδίωκε την αστική τάξη από την εξουσία με εκλογές. Ταξικά ισχυρός είναι αυτός που κατέχει και ελέγχει τα μέσα παραγωγής και όχι ο αριθμητικά υπέρτερος.

Σύμφωνα με τον Λένιν, για να διατηρηθεί η προλεταριακή εξουσία, πρώτο και αναγκαίο στάδιο για το πέρασμα στην εξουσία που θα ασκεί ολόκληρος ο λαός (όταν η κοινωνία γίνει αταξική), πρέπει η εξουσία των προλετάριων να προβεί στις παρακάτω ενέργειες ευθύς μόλις γίνει εξουσία δι' επαναστάσεως:

1. Να συντρίψει αμέσως και χωρίς χρονοτριβή την αντίσταση των γαιοκτημόνων και των κεφαλαιοκρατών, που είναι φυσικό να αντιστέκονται στην αλλαγή του δικού τους κοινωνικού καθεστώτος.

Η βία, σ' αυτό το στάδιο, είναι αναγκαία και νομιμοποιείται από το γεγονός πως και ο καπιταλισμός ασκεί μια συνεχή, αν και συχνά λανθάνουσα βία, με πολλούς και ποικίλους καταναγκασμούς, που υπονομεύουν, αργά αλλά σταθερά, την υγεία και τη ζωή των εργαζόμενων. Η απειλή της ανεργίας και της πείνας είναι οι πιο ισχυροί απ' τους

διαρκείς καταναγκασμούς διά των οποίων η αστική τάξη ασκεί την εξουσία της.

Όμως, τα πράγματα στο σημερινό καπιταλισμό έχουν αλλάξει. Το «κράτος προνοίας» παρ' όλο που προνοεί περισσότερο για τον εαυτό του παρά για τους υπηκόους του, αναμφισβήτητα έχει βελτιώσει τη ζωή των εργαζομένων υπό καπιταλιστικό καθεστώς. Συνεπώς, αν ο μαρξιστικός σοσιαλισμός δεν βελτιώνει τη ζωή των δικών του εργαζόμενων περισσότερο απ' ό,τι ο καπιταλισμός, η πρακτική και ηθική σημασία του σοσιαλισμού εξαφανίζεται αυτομάτως. Το βιοτικό επίπεδο στις περισσότερες καπιταλιστικές χώρες είναι αναμφισβήτητα καλύτερο απ' ό,τι ήταν στις περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές χώρες. Όχι γιατί ο καπιταλισμός είναι καλύτερος, αλλά διότι ο υπαρκτός σοσιαλισμός δεν ήταν σοσιαλισμός.

Πάντως, δεν θα ήταν μόνο ανιστόρητος αλλά και ηλίθιος όποιος υποστήριζε πως ο καπιταλισμός θα παραμείνει για πάντα αυτός που είναι σήμερα. Το διάδοχο του αναπτυγμένου καπιταλισμού κοινωνικό σύστημα, αν δεν είναι ο σοσιαλισμός, πρέπει να μας πουν ποιο θα είναι. Αλλά δεν μας το λέν' διότι πιστεύουν πως η ανθρωπότητα, άπαξ και έφτασε στον καπιταλισμό, θα τερματίσει σ' αυτόν την ανάπτυξή της, λες και η ανάπτυξη θα ήταν ποτέ δυνατό να ανακοπεί.

2. Η προλεταριακή εξουσία οφείλει να συγκεντρώσει γύρω απ' τους πρωτοπόρους προλετάριους, όλους ανεξαίρετα τους εργαζομένους.

Κάτι τέτοιο, όμως θα ήταν αδύνατο αν οι προλετάριοι δεν ήταν όντως πρωτοπόροι. Αλλά πώς να γίνουν πρωτοπόροι οι προλετάριοι, όταν τη θέση τους την έχουν πάρει είτε τα «λευκά κολάρα», είτε οι «χαρτογιακάδες»;

3. Η προλεταριακή εξουσία είναι οπλισμένη. Όχι μόνο για να μπορέσει να κυριαρχήσει αποτελεσματικά πάνω στον ταξικό εχθρό στο πρώτο βίαιο στάδιο της δικτατορίας του προλεταριάτου, αλλά κυρίως για να περιφρουρήσει το καινούργιο κοινωνικό σύστημα και να το προφυλάξει από τους κινδύνους που προκαλεί η γειτνίαση με το παλιό, που φυσικά συνεχίζει να υπάρχει γύρω από το καινούργιο και να το απειλεί συνεχώς με ολική εξαφάνιση.

Ο πρώην υπαρκτός σοσιαλισμός αναπτύχθηκε, όσο αναπτύχθηκε, σε συνθήκες περικύκλωσης από τον καπιταλισμό, ο οποίος συνιστούσε μια διαρκή απειλή για τον πρώην υπαρκτό σοσιαλισμό. Ο Τρότσκι θα δείξει πως σοσιαλισμός σε συνθήκες περικύκλωσης είναι αδύνατο να υπάρξει. Όχι μόνο γιατί σε συνθήκες μη περικύκλωσης αξιοποιούνται παραγωγικά τα τεράστια κεφάλαια που δαπανά για τους εξοπλισμούς το περικυκλωμένο προλεταριακό κράτος, αλλά και διότι μόνο σε συνθήκες μη

περικύκλωσης αφαιρούνται από τους γραφειοκράτες όλα τα άλλοθι που επικαλούνται συνεχώς για τις αυθαιρεσίες τους.

Αν ο πόλεμος είναι αναγκαίος στον καπιταλισμό προκειμένου να ξεπερνάει τις κρίσεις του και να μπορεί να επεκτείνεται, η ειρήνη αποτελεί προϋπόθεση για το σοσιαλισμό. Αν δεν υπήρχε η πιθανότητα εμπλοκής σε πόλεμο με τον καπιταλισμό, είναι βέβαιο πως η πρώην Σοβιετική Ένωση θα είχε ξεπεράσει τα προβλήματα που δημιούργησαν οι γραφειοκρατικές δυσπλασίες. Ο ψυχρός πόλεμος συντηρήθηκε έντεχνα και επιδέξια από την καπιταλιστική Δύση για πολλά χρόνια για να φθείρεται αργά αλλά σταθερά η οικονομία της ΕΣΣΔ με τους εξοπλισμούς.

Ο Μαρξ φανταζόταν τον κομουνισμό σαν ένα παγκόσμιο κοινωνικό σύστημα. Είναι φανερό, ωστόσο, πως αυτό το σύστημα δεν θα ήταν δυνατόν να εμφανιστεί ταυτόχρονα σ' όλο τον κόσμο. Ούτε ο καπιταλισμός, άλλωστε, εμφανίστηκε ταυτόχρονα σ' όλο τον κόσμο.

Πριν από το 1917 δεν υπήρχαν σοσιαλιστικά κράτη. Τη χρονιά αυτή εμφανίστηκε μια πρωτόγνωρη μορφή κράτους, που ξάφνιασε τους πάντες, ακόμα κι αυτούς που το εγκαθίδρυσαν. Ευτυχώς, το καινούργιο κράτος ήταν μεγάλο σε έκταση και πληθυσμό, πράγμα που του επέτρεψε να αντισταθεί αποτελεσματικά στον πάντα επίβουλο καπιταλισμό. Δυστυχώς, όμως, δεν μπορεί να αντιστέκεται κανείς για πάντα, κυρίως όταν λέει ψέματα στο λαό. Στην αρχή όλοι πίστεψαν πως η δικτατορία ήταν όντως προλεταριακή, όμως σιγά σιγά οι περισσότεροι κατάλαβαν πως ήταν γραφειοκρατική και κλεπτική, που κυοφορούσε εντός της τους γκάνγκστερ της σημερινής Ρωσίας. Οι οποίοι, βέβαια, δεν έπεσαν ξαφνικά από τον ουρανό· υπήρχαν ήδη εν δυνάμει στα πλαίσια της κομματικής γραφειοκρατίας, έτοιμοι να αναλάβουν δράση.

Παρά ταύτα, με τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, με τη βοήθεια της ΕΣΣΔ εμφανίζονται και άλλα σοσιαλιστικά κράτη στην Ευρώπη. Και καθώς το απελευθερωτικό και αντιαποικιακό κίνημα αναπτύσσεται, προστίθενται καινούργιες περιοχές στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο. Η Κούβα πρώτα και η Νικαράγουα μετά ήταν σκάνδαλα πρώτου μεγέθους για τον αμήχανο καπιταλισμό, που έβλεπε να συρρικνώνεται ολοένα και περισσότερο η περιοχή δράσης του.

Ο Λένιν λέει: Το προλεταριακό κράτος πρέπει να είναι κράτος δημοκρατικό, αλλά αποκλειστικά και μόνο για το προλεταριάτο και τους ακτήμονες. Και κράτος δικτατορικό, αλλά αποκλειστικά και μόνο εναντίον της αστικής τάξης. Αφού, λοιπόν, δεν υπήρχε αστική τάξη στην πρώην Σοβιετική Ένωση, εναντίον ποιου δρούσε η μεταμφιεσμένη σε δικτατορία του προλεταριάτου γραφειοκρατία; Εναντίον του εαυτού της;

Πάλι ο Λένιν θα πει: Η δικτατορία του προλεταριάτου είναι αμείλικτος αγώνας, αιματηρός και αναίμακτος, βίαιος και ειρηνικός, στρατιωτικός και οικονομικός, παιδαγωγικός και διοικητικός, ένας αγώνας εναντίον των δυνάμεων και των παραδόσεων της παλιάς κοινωνίας. Όμως, η νέα κοινωνία αποδείχτηκε πως ήταν η παλιά με νέα μορφή. Και η βία κατέστη αναγκαία μέσα σε ένα πελαγωμένο κράτος, που συνέχιζε να αυτοπροτείνεται σαν προλεταριακό.

Το προλεταριακό κράτος, πάντα κατά τον Λένιν, *πρέπει και οφείλει να είναι κράτος υποδειγματικά δημοκρατικό, τουλάχιστον ως προς τους εργαζόμενους*. Πολύ περισσότερο δημοκρατικό απ' όσο είναι η αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία ως προς τους εργαζόμενους. Η κομματική γραφειοκρατία στην πρώην ΕΣΣΔ ποτέ δεν παραδέχθηκε πως αυτή ήταν ο νέος ταξικός εχθρός.

7. Η τραγική αναγκαιότητα της γραφειοκρατίας

Τα σοσιαλιστικά κόμματα προηγούνται ιστορικά των κομουνιστικών. Τα κομουνιστικά αρχίζουν να προκύπτουν με διάσπαση των σοσιαλιστικών όταν, με τη ίδρυση από τον Λένιν της Τρίτης Διεθνούς το 1919, τα σοσιαλιστικά βρίσκονται μπροστά στο δίλημμα της υιοθέτησης ή της απόρριψης του λενινισμού, όχι του μαρξισμού. Τα περισσότερα σοσιαλιστικά κόμματα παραμένουν μαρξιστικά για πολλά χρόνια, ενώ τις σχέσεις τους με το λενινισμό τις διακόπτουν ένα ένα από πολύ νωρίς, από την αρχή του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μετά, όταν στους κόλπους της Δεύτερης Διεθνούς εμφανίζονται οι «σοσιαλπατριώτες» που εγκαταλείπουν το διεθνισμό και υποστηρίζουν τις εθνικές κυβερνήσεις των κρατών που διεξάγουν τον πόλεμο.

Ο Λένιν είναι σαφώς κατά του πολέμου και υπέρ της συνεργασίας των προλετάριων όλων των χωρών, κυρίως αυτών που είναι έτοιμες να αρπαχτούν για συμφέροντα καθαρά ενδοκαπιταλιστικά, καμουφλαρισμένα σε εθνικά και, πάντως, ουδεμία σχέση έχοντα με τα εργατικά.

Κατά του πολέμου και υπέρ της συνεργασίας των προλετάριων είναι στη Γερμανία και ο Έντουαρντ Μπερνστάιν, ο πρώτος θεωρητικός που απέρριψε τον επαναστατικό λενινισμό αλλά όχι και το μαρξισμό, τουλάχιστον στη μη βίαιη εκδοχή του. Ο Μπερνστάιν, ο παλιός καλός φίλος του Ένγκελς, παραμένει εξελικτικιστής μαρξιστής, οπα-

δός της σταδιακής, της μη βίαιης, της δημοκρατικής εφαρμογής των αρχών του μαρξισμού.

Η επίσημη απόρριψη από το σοσιαλιστικό κίνημα και του μαρξισμού εκτός από το λενινισμό για πρώτη φορά θα γίνει το 1951 στο συνέδριο του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος στη Φρανκφούρτη. Στη λεγόμενη «διακήρυξη της Φρανκφούρτης» για πρώτη φορά στην ιστορία αυτού του κόμματος δεν γίνεται αναφορά στην πάλη των τάξεων ή σε κάποιο από τα άλλα δόγματα του παραδοσιακού μαρξισμού. Ο Ψυχρός Πόλεμος θα καταψύξει και το μαρξισμό. Στο επόμενο συνέδριο, το 1959, απορρίπτονται από τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία και τα τελευταία υπολείμματα μαρξισμού που είχαν απομείνει. Τώρα, απαγορεύεται ακόμα και η αναφορά στο όνομα του Μαρξ.

***

Οι παλινδρομήσεις και τα καμώματα της σοσιαλδημοκρατίας, κυρίως της γερμανικής, έπαιξαν το ρόλο τους στην απομόνωση της Σοβιετικής Ένωσης. Παρά ταύτα, η πρώην Σοβιετική Ένωση, με εξαίρεση την περίοδο του εμφυλίου πολέμου, ποτέ δεν απειλήθηκε στα σοβαρά από εξωτερικούς εχθρούς. Και χάρη στην «ισορροπία του τρόμου» έγινε έγκαιρα υπερδύναμη, παρά τη φτώχεια της και σε βάρος της ευημερίας της.

Όσο για τη σταλινική βαρβαρότητα, αυτή δεν ήταν παρά η αναγκαία συνέπεια της αυτοσυντήρησης του σοβιετικού σοσιαλισμού με κάθε τρόπο. Είναι πολλοί εκείνοι που βάλθηκαν να καταμετρήσουν με μεγάλο ζήλο τα θύματα του σταλινισμού, αλλά ελάχιστοι θέλησαν να προσμετρήσουν και τα χαμένα μέσα στον ιστορικό χρόνο θύματα του καπιταλισμού. Λες και είναι πιο «ανθρώπινο» να πεθαίνεις λίγο λίγο και κάθε μέρα, μέσα σ' ένα καλυμμένα ή απροκάλυπτα εκμεταλλευτικό σύστημα, που κάνει ό,τι μπορεί για να κρύψει τη βαρβαρότητά του διά των φιλανθρωπικών επιδομάτων ανεργίας και τις ελεημοσύνες, λες κι αυτό που ζητούν οι εργαζόμενοι είναι η χριστιανική μεγαλοθυμία των αφεντικών και του αστικού «κράτους προνοίας».

Έλα, όμως, που ο υποσχεμένος από το σοσιαλισμό επίγειος παράδεισος, που κρατούσε ζωντανή την ελπίδα στις δύσκολες σταλινικές και τις χλιαρές και τεμπέλικες μπρεζνιεφικές μέρες κόντεψε να γίνει κόλαση, περισσότερο εξαιτίας του μπρεζνιεφισμού και λιγότερο εξαιτίας του σταλινισμού, που στο κάτω κάτω έχει πολλά άλλοθι. Ο σταλινισμός ήταν μια μαχόμενη, αστυνομοκρατούμενη μορφή γραφειοκρατίας, ενώ ο μπρεζνιεφισμός ήταν μια χυδαία, ράθυμη μορφή γραφειοκρατίας, ασιατικού και μανδαρίνικου τύπου. Είναι ο μπρεζνιεφισμός και όχι ο σταλι-

νισμός ή ο γκορμπατσοφισμός που επανεγκατέστησε σιωπηλά τον καπιταλισμό στη Σοβιετική Ένωση. Στη σταλινική περίοδο μπορεί να υπήρχε βαρβαρότητα, διαφθορά όμως δεν υπήρχε διά το φόβο των Ιουδαίων. Βέβαια, ο φόβος δεν είναι ο καλύτερος τρόπος για να πατάξει κανείς τη διαφθορά· αλλά, πάντως, είναι τρόπος αποτελεσματικός στην περίπτωση που η κατά Ρούντολφ Μπάρο «πλεονάζουσα συνείδηση» δεν έχει γίνει ακόμα μια κοινή και τρέχουσα κατάσταση.

Είναι εύκολο να λες πως πιστεύεις στη «ζωντανή δημιουργικότητα των μαζών». Το δύσκολο είναι να ενεργοποιήσεις τη δημιουργικότητα των μαζών. Αλλά πώς θα το πετύχεις αν δεν δώσεις στις μάζες κίνητρα υλικής τάξης, σχέση έχοντα με την ευημερία του καθένα χωριστά και όχι του κοινωνικού συνόλου, γενικά και αόριστα; Άλλωστε, γιατί πρέπει συνεχώς να ζητάμε από το λαό να θυσιάζεται υπέρ ιδεών, τη στιγμή που στις εν λόγω ιδέες δεν πιστεύουν ούτε αυτοί που τις προτείνουν; Τα σπουδαία λόγια δύσκολα γίνονται σπουδαίες πράξεις κυρίως όταν είναι ψεύτικα.

Η μάζα είναι ικανή και για το καλύτερο και για το χειρότερο, λέει ο Μαρξ. Η μάζα δεν εξαγιάζεται από το γεγονός και μόνο πως είναι μάζα. Η μάζα είναι μια «δεξαμενή» που εμπεριέχει όλες τις δυνατότητες, λέει ο Μαρξ. Το να έχεις εμπιστοσύνη στη μάζα σημαίνει ότι πιστεύεις πως αυτή θα αναπτύξει τις καλύτερες δυνατότητές της αν δημιουργήσουμε τις κατάλληλες συνθήκες.

Αλλά η γραφειοκρατία δεν θα ήταν δυνατό να δημιουργήσει αυτές τις συνθήκες. Η γραφειοκρατία είναι πάντα και σ' όλες τις περιπτώσεις κατώτερη των μαζών. Η γραφειοκρατία δεν πιστεύει στις μάζες, πιστεύει μόνο στο δικό της βόλεμα, ερήμην των μαζών, ερήμην των ιδεών, ερήμην των ιδεολογιών, ερήμην του μαρξισμού, ερήμην του λενινισμού, ερήμην των πάντων. Η γραφειοκρατία είναι ένα τέρας που τα χέρια του βρίσκονται παντού και το κεφάλι πουθενά.

Ωστόσο, δεν είναι ούτε ο Στάλιν ούτε ο Μπρέζνιεφ αυτοί που δημιούργησαν τη «σοσιαλιστική» γραφειοκρατία. Είναι η γραφειοκρατία που δημιούργησε και τον Στάλιν και τον Μπρέζνιεφ. Και τη γραφειοκρατία, με τη σειρά της, τη δημιούργησε η σκληρή ανάγκη, την εποχή που ζούσε ακόμα ο Λένιν. Ο οποίος στα τελευταία του κείμενα φαίνεται να φοβάται για την τύχη του νέου καθεστώτος εξαιτίας της αδυναμίας να βρει ικανά και έντιμα στελέχη για να επανδρώσει τον τεράστιο κρατικό και κομματικό μηχανισμό.

Όταν τα πράγματα καταλάγιασαν με τη λήξη του δίχρονου εμφυλίου πολέμου το 1920 το καινούργιο καθεστώς αποδείχτηκε βιώσιμο, προς μεγάλη απογοήτευση των ντόπιων και ξένων κεφαλαιοκρατών,

που στην αρχή δεν πήραν καθόλου στα σοβαρά τα καινοφανή που γίνονταν στη Ρωσία. Οι δυσκολίες, όμως, άρχισαν να ξεφυτρώνουν όπως τα μανιτάρια μετά τη βροχή αμέσως μετά τη λαίλαπα του εμφυλίου. Η σοβαρότερη απ' όλες ήταν η ανυπαρξία στελεχών, κυρίως μικρομεσαίων. Τα πάντα, τελικά, σκαλώνουν στους μικρομεσαίους, που η «κεντρώα» τους τοποθέτηση στα πάντα προκαλεί πάντα βάλτωμα και ακινησία.

Τα Σοβιέτ, τα λαϊκά συμβούλια αυτοδιοίκησης και αυτοδιαχείρισης που χάρισαν το όνομά τους στη Σοβιετική Ένωση, δεν τα δημιούργησαν οι Μπολσεβίκοι. Δημιουργήθηκαν αυθόρμητα στη διάρκεια της Επανάστασης του 1905, της «πρόβας τζενεράλε» της μεγαλειώδους Οκτωβριανής Επανάστασης, που θα έρθει σε 12 χρόνια. Ωστόσο, τα Σοβιέτ υποστήριξαν με φανατισμό και πείσμα το 1917 τους Μπολσεβίκους. Η μάζα κατάλαβε πολύ εύκολα πως μόνο ο Λένιν και το κόμμα του θα μπορούσαν να βγάλουν τη Ρωσία από τα αδιέξοδα που δημιούργησε ο δύσμορφος τσαρικός μισοφεουδαρχικός καπιταλισμός. Χωρίς τα Σοβιέτ η Οκτωβριανή Επανάσταση θα ήταν χαμένη κι αυτό μπορούμε να το πούμε με απόλυτη βεβαιότητα.

Ωστόσο, τα Σοβιέτ άρχισαν να παραλύουν λίγο μετά τη νίκη της Επανάστασης. Όμως, κανείς δεν τα διέλυσε, κανείς δεν τα μποϊκοτάρισε, όπως θέλουν να λεν αυτοί που σε όλα βλέπουν κάποιο σατανικό «δάκτυλο». Τα Σοβιέτ αδράνησαν σταδιακά και στο τέλος εξαφανίστηκαν, ίσως γιατί οι άνθρωποι κουράστηκαν, ίσως γιατί εναπόθεσαν όλες τους τις ελπίδες στους επαγγελματίες κομουνιστές.

Και επειδή τα αποθέματα σε ικανούς επαγγελματίες εντός του ΚΚΣΕ εξαντλήθηκαν γρήγορα, για να επανδρώσει ο Λένιν την κολοσσιαία κρατική και κομματική μηχανή, που έπρεπε να δουλέψει πάση θυσία, αναγκάστηκε να προσφύγει σε άσχετους προς το μαρξισμό «ειδικούς». Οι οποίοι, την εποχή του Στάλιν, που θεωρητικοποίησε τον ούτως ή άλλως αναγκαίο διοικητικό πραγματισμό, απέκτησαν και κομματική ταυτότητα. Κι έτσι έγιναν στα καλά καθούμενα κομουνιστές. Τι τραγωδία! Να σε υποχρεώνει η ανάγκη να χρίεις κομουνιστές τους ικανούς και ταλαντούχους στα πάντα ίσως, εκτός από το απολύτως αναγκαίο κομουνιστικό ήθος.

Ο αντικαθεστωτικός Βοσλένσκι στην περιβόητη *Νομενκλατούρα*, έργο σημαδιακό και αποκαλυπτικό, στο οποίο ωστόσο δεν δώσαμε τη δέουσα προσοχή τότε που έπρεπε, παρατηρεί πως είναι τεράστιο λάθος να πιστεύουμε πως οι προνομούχοι (η νομενκλατούρα) δεν είναι ικανοί και ταλαντούχοι άνθρωποι. Οι νομενκλατουρίστες ήταν τόσο ικανοί όσο τουλάχιστον και οι μάνατζερ του καπιταλισμού. Σ' αυτούς και όχι στους από

συνείδηση κομουνιστές (και οι νομενκλατουρίστες ήταν κομουνιστές αλλά «εξ απονομής») χρωστάει η Σοβιετική Ένωση την τεράστια επιστημονική της ανάπτυξη. Φυσικά, οι νομενκλατουρίστες κάποτε έφτασαν να συγχέονται πλήρως με τους κομουνιστές και κανείς πλέον δεν καταλάβαινε ποιος στη Σοβιετική Ένωση είναι όντως κομουνιστής και ποιος το παίζει κομουνιστής για λόγους επαγγελματικούς.

Όπως και να 'ναι, οι νομενκλατουρίστες είχαν ένα τεράστιο περιθώριο να αναπτύξουν και να δείξουν εντός του κόμματος, που δεν τους αφορούσε από ιδεολογικής και ηθικής απόψεως, τις ικανότητές τους, που ήταν και υπαρκτές και βεβαιωμένες. Έχει καμιά πρακτική σημασία που ο Ζαχάροφ, π.χ., που παρίστανε τον αντικαθεστωτικό και τον υπερασπιστή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν ήταν κομουνιστής; Αυτό που είχε πρακτική αξία για το καθεστώς ήταν το γεγονός πως ο Ζαχάροφ ήταν ένας ιδιοφυής πυρηνικός φυσικός και σαν τέτοιος δεν μπορούσε παρά να περάσει αυτόματα στην κορυφή της νομενκλατούρας. Το καθεστώς τον αξιοποίησε όσο μπορούσε πριν αρχίσει να διαμαρτύρεται όταν έγινε πανίσχυρος. Τον καιρό όμως που δεν ήταν παρά ένας καλός επιστήμονας ανάμεσα σε άλλους καλούς επιστήμονες σιωπούσε κατά τρόπο τυπικά νομενκλατουρίστικο.

Όπως και να 'ναι, πρέπει επιτέλους να καταλάβουν οι λαϊκιστές πως υπάρχουν πράγματα που δεν μπορεί να τα κάνει ο λεγόμενος απλός, λαϊκός άνθρωπος, όσο τίμιος κι αν είναι. Η τιμιότητα και το ταλέντο δεν είναι συνώνυμα. Δεν μπορεί να σχεδιάσει ο οποιοσδήποτε ένα διαστημόπλοιο και δεν μπορεί να διευθύνει ο καθένας μια τράπεζα, όπως πιστεύουν οι εκ μαρξιστών λαϊκιστές τύπου Λούξεμπουργκ, Κορς και Πάνεκοκ, που ήταν οι κεφαλές της λεγόμενης αριστερής αντιπολίτευσης κατά του «δεξιού» Λένιν.

Ο λαός εμπεριέχει τα πάντα, αλλά δεν είναι ικανός για τα πάντα. Δεν μπορείς να βγάλεις με κλήρωση από το λαό τα στελέχη. Ο Μαρξ μιλάει, βέβαια, για τη μαγείρισσα που πρέπει να γίνει ικανή να κυβερνήσει, όμως τοποθετεί τούτη την ιδανική κατάσταση στο ιδανικό αταξικό κομουνιστικό καθεστώς, τότε που οι ειδικοί θα περιορίζονται να θέτουν την ειδική γνώση ή το ταλέντο τους στην υπηρεσία ολόκληρης της κοινωνίας.

Σε μια εποχή απόλυτης εξειδίκευσης είναι ανόητο να πιστεύει κανείς πως ο καθένας θα μπορούσε να κάνει το καθετί. Ο λαός θα παραμείνει για πολύ ακόμα μια δυνατότητα και για το καλύτερο και για το χειρότερο. Το παν θα εξαρτηθεί από την ιστορική συγκυρία, από τους ηγέτες των κομουνιστικών κομμάτων, από την εντιμότητά τους και από την πειστικότητα των επιχειρημάτων τους. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως οι

Γερμανοί που ακολούθησαν τον Χίτλερ ήταν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους πρώην Σπαρτακιστές. Όμως, οι γερμανοί κομουνιστές ηγέτες από το 1919 που ηττήθηκε ο Σπάρτακος και μετά είχαν πάψει να είναι πειστικοί και οι μάζες τούς εγκατέλειψαν για να ακολουθήσουν έναν πολλά υποσχόμενο δημαγωγό. Οι μάζες είναι ικανές και για το καλύτερο και για το χειρότερο. Είναι λόγια σοφά του Μαρξ, που δεν ήταν λαϊκιστής και ποτέ δεν κολάκεψε την ταξικά αδιαφοροποίητη μάζα.

8. Τα παιδιά του Μαρξ και του Λένιν

Η διαδικασία της απομάκρυνσης της σοσιαλδημοκρατίας από τον παραδοσιακό μαρξισμό, που θα συνεχιστεί για πολλά χρόνια, είχε αρχίσει από πολύ παλιά, από τον καιρό που ζούσε ακόμα ο Μαρξ. Το κόμμα που ίδρυσαν στη Γερμανία το 1869 δυο μαρξιστές της εποχής του Μαρξ, ο Βίλχελμ Λήμκνεχτ, πατέρας του Σπαρτακιστή Καρλ Λήμκνεχτ, και ο Άουγκουστ Μπέμπελ, θα μπορούσε να θεωρηθεί ο τέλειος στύφτης για τη διαδοχική αποχύμωση του μαρξισμού. Το παμπάλαιο γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα, ριζικά μεταλλαγμένο, υπάρχει ακόμα. Αλλά είναι πλέον τόσο λίγο σοσιαλιστικό όσο και το Χριστιανοδημοκρατικό.

Ωστόσο, οι παλιοί γερμανοί μαρξιστές του παλιού γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος θα κάνουν τα περισσότερα, σε διεθνές επίπεδο, τόσο για το μαρξισμό όσο και για τον κομουνισμό. Όμως, δεν μπόρεσαν να διατηρήσουν τις κατακτήσεις τους. Στη Γερμανία, τη χώρα όπου θα πρωτοεμφανιστεί ο κομουνισμός σαν οργανωμένο μαζικό κίνημα, όλα θα καταλήξουν στο ναζισμό το 1933.

Η προγονική μορφή του Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος είναι η Γενική Γερμανική Εργατική Ένωση, κάτι μεταξύ κόμματος και συνδικάτου, που ίδρυσε το 1863 ο Φερντινάν Λασάλ με τη βοήθεια του τορναδόρου και δεινού ρήτορα Άουγκουστ Μπέμπελ, που για μεγάλο διάστημα θα είναι ο μπαλαντέρ στο κομματικό μαρξιστικό παιχνίδι και ο καταλύτης στις πολιτικές μαρξιστικές διεργασίες.

Το 1875 το γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα, που είναι αμιγώς μαρξιστικό, θα αλλάξει δομή και όνομα και θα γίνει Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα της Γερμανίας. Οι «ρεβιζιονιστές» οπαδοί του Λασάλ, που δεν ζει πια, και οι «ορθόδοξοι» οπαδοί του Βίλχελμ

Λήμκνεχτ, που επιζεί πολιτικά μετά κόπου εξαιτίας των προβλημάτων που δημιουργούν οι λασαλιστές, αποφασίζουν να ενώσουν τις δυνάμεις τους σε ένα υβριδικό κόμμα, μισοορθόδοξο και μισορεβιζιονιστικό, το οποίο θα τεθεί εκτός νόμου από τον Μπίσμαρκ το 1878, τρία χρόνια μετά την ίδρυσή του. Η καραντίνα θα διαρκέσει 12 χρόνια. Και, ω του θαύματος, το 1890 το κόμμα βγαίνει από την παρανομία δυναμωμένο. Ο Βίλχελμ Λήμκνεχτ όλα αυτά τα χρόνια κάνει μαρξιστική προπαγάνδα πόρτα πόρτα και ποτέ δημοσίως. Ο Καρλ Λήμκνεχτ, ο γιος του, θα μεγαλώσει μέσα σε συνθήκες «οικογενειακού» και «συνοικιακού» μαρξισμού. Το στυλ δουλειάς του Βίλχελμ Λήμκνεχτ είναι ιεραποστολικό και ιεχωβάδικο.

Έτσι, το 1891, στο συνέδριο της Ερφούρτης, το εντελώς απαλλαγμένο πλέον από τους λασαλιστές σοσιαλδημοκρατικό κόμμα του Βίλχελμ Λήμκνεχτ θα εμφανιστεί πιο ισχυρό απ' ό,τι ήταν πριν την απαγόρευση και με όνομα ελαφρώς παραλλαγμένο. Τώρα θα λέγεται Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα. Μ' αυτό το όνομα το παραπάνω κόμμα συνεχίζει να υπάρχει μέχρι τις μέρες μας. Αλλά σήμερα ουδεμία σχέση έχει με το μαρξισμό όπως τον καιρό του ιδρυτή του, του Βίλχελμ Λήμκνεχτ.

Ο προκάτοχος του Βίλχελμ Λήμκνεχτ, ο Φερντινάν Λασάλ, από τον οποίο θα ξεκινήσουν όλα στο γερμανικό σοσιαλισμό, συμφωνούσε σε όλα με το φίλο του τον Μαρξ εκτός από το βασικό, τη δομή του εργατικού κράτους. Ο Λασάλ, το χεγκελιανής παρέκκλισης κομουνιστικό κράτος το ήθελε εξαρχής ισχυρό, εξαρχής παλλαϊκό και όχι προλεταριακό και κυρίως ικανό να μοιράζει χρήματα στο λαό ώστε, αυτός, να μπορεί να οργανώνει επιχειρήσεις δυνάμενες να ανταγωνίζονται με τόσο μεγάλη επιτυχία τις καπιταλιστικές, που ο καπιταλισμός να οδηγηθεί κάποτε κατ' ανάγκην στη χρεοκοπία. Μέχρι τότε, ο καπιταλισμός και ο κομουνισμός θα συνυπήρχαν ανταγωνιστικά.

Το 1891 το απαλλαγμένο πλέον από το λασαλισμό Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα του Βίλχελμ Λήμκνεχτ θα έχει κάπου ενάμισι εκατομμύριο μέλη, αριθμός φανταστικός για ένα σοσιαλδημοκρατικό κόμμα της εποχής εκείνης. Η επιτυχία του οφείλεται κυρίως στην έξυπνη πολιτική του Βίλχελμ Λήμκνεχτ, που τις σοσιαλδημοκρατικές, τις μη επαναστατικές απόψεις του, που αρχίζουν να κυριαρχούν στη Γερμανία, θα τις στηρίξει στον Μαρξ. Ο οποίος, στο τέλος της δεκαετίας του 1860, κάνει μια άκρως θεαματική στροφή, ενθουσιασμένος καθώς είναι από το δικαίωμα ψήφου που συνεχώς ευρύνεται στα κράτη της Ευρώπης με τη συμβολή και των δικών του ανθρώπων. Τώρα ο Μαρξ δεν είναι ο φανατικός επαναστάτης που ήταν πριν. Τώρα πιστεύει πως το προλεταριάτο διαθέτει και έναν δεύτερο τρόπο για να καταλάβει την

εξουσία, τις εκλογές. Η άκρως εντυπωσιακή αυξητική τάση που έχει το κόμμα του, κάνει τον Βίλχελμ Λήμκνεχτ να πιστεύει πως, αυτό, σύντομα θα καταλάβει την εξουσία δι' εκλογών.

Όμως, την εξουσία δι' αναθέσεως θα την καταλάβουν στην Ιταλία οι φασίστες το 1922 και δι' εκλογών στη Γερμανία οι ακραίοι φασίστες, οι ναζιστές, το 1933. Φανατικοί εχθροί και οι φασίστες και οι ναζιστές του μεγάλου Κεφαλαίου, όπως και οι κομουνιστές, αλλά οπαδοί του λαϊκού καπιταλισμού και όχι του προλεταριακού σοσιαλισμού, θα προκαλέσουν μύριες όσες συγχύσεις στους αφελείς και απαίδευτους. Ο φασισμός και ο ναζισμός είναι ο «σοσιαλισμός» των μικρομεσαίων. Κι αν αυτό κάτι πράσινο σας θυμίζει, ορθώς σας το θυμίζει. Ο φασισμός έχει χαμαιλεοντική ικανότητα μεταμφίεσης και δεν είναι πάντα δικτατορικός. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως ούτε ο Μουσολίνι, ούτε ο Χίτλερ, ούτε ο δικός μας Μεταξάς κατέλαβαν την εξουσία με τη βία. Την εξουσία τούς την παρέδωσαν οι αστοί για να καλμάρουν τους έξαλλους μικροαστούς και δι' αυτών θα ανακόψουν την ανάπτυξη του μαρξιστικού εργατικού κινήματος. Αν αυτό σας θυμίζει κάτι πράσινο και ΕΑΜογενές, ορθώς σας το θυμίζει.

Τόσο ο μαρξισμός όσο και ο φασισμός έχουν σχέση με το μοντερνισμό (νεωτερικότητα), την αντίδραση δηλαδή που προκάλεσε η βιομηχανική επανάσταση του 19ου αιώνα σε όλα τα επίπεδα και όχι μόνο στην τέχνη. Τόσο ο μαρξισμός όσο και ο φασισμός σπάζουν τις αυστηρές δομές της παλιάς κοινωνίας και προτείνουν λύσεις για την άρση των αδιεξόδων που προκάλεσε η συσσώρευση του Κεφαλαίου σε λίγα χέρια. Ο φασισμός, όσον αφορά τη φανερά εχθρική στάση του απέναντι στο μεγάλο Κεφάλαιο δεν είναι αντιδραστικός. Γίνεται όμως βαθύτατα αντιδραστικός όταν επιχειρεί να ανακόψει την κοινωνική εξέλιξη και να την καθηλώσει στο επίπεδο του λαϊκού καπιταλισμού. Πάρα πολλοί σοβαροί άνθρωποι εξαπατήθηκαν από τον αντιδραστικό μοντερνισμό του φασισμού και ακολούθησαν με καλή πίστη τους φασίστες.

Οι αστοί θα καταλάβουν έγκαιρα πως ο φασισμός όχι μόνο τους βολεύει σε περιόδους κρίσης, αλλά είναι και ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για την ανάσχεση της ανάπτυξης του κομουνιστικού κινήματος. Και με βαριά καρδιά θα τον αποδεχτούν σαν λύση ανάγκης. Μέχρι που ο Χίτλερ να τους πάρει φαλάγγι, οπότε και θα αλλάξουν συμπεριφορά και πάλι με βαριά καρδιά θα συμμαχήσουν με τους κομουνιστές κατά του φασισμού και του ναζισμού στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Από τότε και μέχρι τις μέρες μας ο φασισμός θα είναι ο μπαλαντέρ στο πολύπλοκο πολιτικό παιχνίδι. Μόνο που σήμερα οι αστοί δημαγωγοί ποντάρουν πιο έξυπνα και πιο διακριτικά στο χαρτί του φασισμού,

αποφεύγοντας να αναφέρουν ακόμα και το όνομά του μετά τη ναζιστική θηριωδία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Αν ο μπαλαντέρ που λέγαμε σας θυμίζει κάτι το πράσινο, ορθώς σας το θυμίζει.

Μετά το θάνατο το 1900 του ικανότατου Βίλχελμ Λήμκνεχτ, ηγέτης της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας θα γίνει ο μακρόβιος Καρλ Κάουτσκι (1854-1938). Καλός μαρξιστής ο Κάουτσκι, αλλά τόσο φανατικός οικονομιστής, που πίστευε πως όλα στον κομουνισμό θα τα κάνει αυτομάτως η ανάπτυξη της καπιταλιστικής οικονομίας. Η οποία, λέει, δουλεύει υπέρ του κομουνισμού. Αυτός είναι ο λόγος που ο Κάουτσκι δεν θα πάρει τη θέση του Λένιν στη διάρκεια της Οκτωβριανής Επανάστασης. Αυτός είναι ο λόγος που θα χαρακτηριστεί απ' τον Λένιν «αποστάτης» και «προδότης». Ωστόσο, ό,τι απομένει σήμερα από τον παραδοσιακό μαρξισμό κατ' ουσίαν είναι καουτσκισμός. Κι αυτό που υπάρχει ακόμα από τον παραδοσιακό λενινισμό είναι η δραστηριότητα των εξτρεμιστικών αριστερών ομάδων και των ανταρτών πόλης.

Όμως, ο επίσης μακρόβιος Έντουαρντ Μπερνστάιν (1850-1932), σημαίνον στέλεχος της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας κι αυτός και στενός συνεργάτης του Ένγκελς για μερικά χρόνια, θα πάει κόντρα και στον Μαρξ, και στο φίλο του τον Ένγκελς, και στο συνεργάτη του τον Κάουτσκι με κάποιες καινοφανείς απόψεις, που για πρώτη φορά θα θέσουν εν αμφιβόλω τις θέσεις του Μαρξ για την ανάπτυξη και την εξέλιξη της κοινωνίας. Ο μαρξισμός μπαίνει σε νέες και πρωτόγνωρες περιπέτειες μ' αυτόν το μεγάλο ρεβιζιονιστή.

Στο περιλάλητο σύγγραμμά του *Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας* ο γερμανοεβραίος Μπερνστάιν λέει πως η επανάσταση είναι απολύτως αδύνατη, τουλάχιστον στη Γερμανία, πως η πάλη των τάξεων μόνο κοινοβουλευτικά μπορεί να εκδηλωθεί και πως η μόνη δυνατότητα που έχουν οι σοσιαλδημοκράτες να κάνουν κάτι σοβαρό είναι να πιέζουν συνεχώς τους αστούς εντός του Κοινοβουλίου και να τους υποχρεώνουν σε παραχωρήσεις προς τους εργαζόμενους. Σήμερα, αυτό ακριβώς κάνουν όλοι οι σοσιαλδημοκράτες, αλλά και οι χωρίς επαναστατική απασχόληση εναπομείναντες κοινοβουλευτικοί κομουνιστές, που έμειναν μόνο με την κομματική δουλειά και χασμώνται στη Βουλή από ανία.

Μας αρέσει δεν μας αρέσει (κι αν δεν μας αρέσει πάμε και γραφόμαστε στη 17η Νοέμβρη ή σε μια άλλη ανάλογη ένοπλη οργάνωση), οι απόψεις του Κάουτσκι απ' τη μια και του Μπερνστάιν απ' την άλλη σήμερα κυριαρχούν τόσο στη σοσιαλιστική όσο και κομουνιστική πρακτική. Η ιδεολογία είναι μια άλλη ιστορία. Για... ιδεολόγους!

Η άμυνα που οργάνωσαν τα κομουνιστικά κόμματα όλου του κό-

σμου για να προφυλαχτούν από τη σοσιαλδημοκρατική διάβρωση ονομάστηκε «δημοκρατικός συγκεντρωτισμός». Όμως, το να είσαι δημοκράτης και ταυτόχρονα συγκεντρωτικός είναι μια καταφάνερη αντίφαση. Ο όρος «συγκεντρωτισμός» παραπέμπει μεν στην αναγκαία κομματική πειθαρχία, έχει όμως και μια εννοιολογική απόχρωση αυταρχική, έτσι που υποχρεώνει τη μειοψηφία εντός του κόμματος να υποτάσσεται στην κομματική πλειοψηφία και οι διαφωνίες να σταματούν αυτόματα όταν η πλειοψηφία πάρει τις αποφάσεις της. Ωστόσο, είναι φανερό πως οι διαφωνούντες θα συνεχίσουν να διαφωνούν σιωπώντας αν, βέβαια, δεν έχουν πεισθεί στο μεταξύ για την ορθότητα της απόφασης που πάρθηκε από την πλειοψηφία, πράγμα που συμβαίνει σπανιότατα.

Οι πλειοψηφούντες σ' ένα κόμμα που στηρίζεται σε μια θεωρία όπως η μαρξιστική δεν θα μπορούσαν να ισχυριστούν πως η δική τους απόφαση ήταν οπωσδήποτε η ορθότερη από θεωρητική άποψη. Κι έτσι, όλοι τελικά σιωπούν προκειμένου να διατηρηθεί η κομματική πειθαρχία, που μοιάζει λιγάκι με τη στρατιωτική. Η δημιουργημένη μ' αυτό τον τρόπο κατάσταση ετοιμάζει το έδαφος για την εμφάνιση ενός δικτάτορα, που αδιαφορεί και για τις θεωρίες και για τις μειοψηφίες. Όμως, όταν το κόμμα βρίσκεται στην παρανομία, συδέν σοβαρό πρόβλημα δημιουργεί η κομματική πειθαρχία. Εκ των πραγμάτων η δημοκρατία δεν είναι δυνατό να λειτουργήσει σωστά σε συνθήκες παρανομίας.

Όσο, λοιπόν, ένα κομουνιστικό κόμμα ούτε την εξουσία κατέχει ούτε στην κοινοβουλευτική ζωή μετέχει, το δύσκολο πρόβλημα του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού λύνεται σχετικά εύκολα. Η ύπαρξη εχθρού έτοιμου να σε εξοντώσει είναι επαρκής λόγος για συσπείρωση και συνοχή των αγωνιστών, που έχουν στο νου τους μόνο τον αγώνα και καθόλου την εσωκομματική δημοκρατία. Όμως, μόλις περάσουν οι δυσκολίες, οι διαφωνίες επανεμφανίζονται και οι έριδες γίνονται εντονότερες.

***

Στη διάρκεια της Φεβρουαριανής Επανάστασης, στο διάστημα από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Οκτώβριο του 1917, οι Μπολσεβίκοι είχαν την ευκαιρία να διαπιστώσουν για πρώτη φορά πως οι ομαλές συνθήκες δεν ευνοούν την κομματική συνοχή και ότι οι φυγόκεντρες και διασπαστικές τάσεις πολλαπλασιάζονται όταν λείψει ο αναγκαίος για τη συνοχή εχθρός. Είναι η περίοδος κατά την οποία στη Ρωσία, για πρώτη φορά στην ιστορία της, λειτουργεί η αστική δημοκρατία. Το κόμμα των Μπολσεβίκων αυτούς τους μήνες δρα νόμιμα.

Τη σύντομη περίοδο της νομιμότητας, και ενώ ο Λένιν δεν έχει έρθει

ακόμα στη Ρωσία από την Ελβετία, εμφανίζονται πολλές ομάδες μέσα στο κόμμα των Μπολσεβίκων. Ο Λένιν, που θα φτάσει στην Πετρούπολη τον Απρίλιο, δύο μήνες μετά την επικράτηση της Φεβρουαριανής αστικής επανάστασης, θα βρεθεί μπροστά σε μια πολύ δύσκολη ενδοκομματική κατάσταση. Η πιο ισχυρή απ' αυτές τις προοκτωβριανές μπολσεβίκικες ομάδες είναι εκείνη της οποίας ηγείται ο Στάλιν παρέα με τον Κάμενεφ.

Το Μάρτιο του 1917, και ενώ ο Λένιν δεν έχει έρθει ακόμα στη Ρωσία, οι Στάλιν και Κάμενεφ εισηγούνται την υπό όρους υποστήριξη της Προσωρινής Κυβέρνησης, αυτής που έδιωξε τον τσάρο. Η ομάδα των Μπολσεβίκων υπό τον Στάλιν και τον Κάμενεφ είναι η κυρίαρχη μέσα στο κόμμα. Αυτή το διευθύνει και το καθοδηγεί τις κρίσιμες εκείνες μέρες που ο Λένιν απουσίαζε απ' τη χώρα, χωρίς να έχει τη δυνατότητα να ενημερώνεται εύκολα και γρήγορα για τις αποφάσεις.

Στα δεξιά αυτού του προοκτωβριανού σταλινικού μπολσεβίκικου κομματικού «κέντρου» εμφανίζεται μια ισχυρή «δεξιά» ομάδα Μπολσεβίκων, που ζητάει τη συνεργασία με τους Μενσεβίκους του Μάρτοφ, τους ρώσους σοσιαλδημοκράτες του καιρού εκείνου, που κι αυτοί είναι μαρξιστές. Φυσικά, υπάρχει και μια ομάδα αριστερότερη της «κεντρώας» σταλινικής, που ζητάει άμεση δράση και ανατροπή της Προσωρινής Κυβέρνησης, εδώ και τώρα.

Ωστόσο, μόλις έρθει ο Λένιν στη Ρωσία τον Απρίλη του 1917 θα βάλει τέλος σ' αυτό το μπολσεβίκικο χάος και θα υποχρεώσει όσους απ' τους δικούς του υποστήριζαν τη συνεργασία με τους Μενσεβίκους να προσχωρήσουν στους Μενσεβίκους και ν' αφήσουν ήσυχους τους Μπολσεβίκους να ετοιμαστούν για το μεγάλο άλμα του Οκτώβρη, για το οποίο ο Λένιν έχει ήδη πάρει τις αποφάσεις του. Μόνο που δεν βιάζεται υπέρ το δέον και περιμένει το παραπέρα ξεχαρβάλωμα του πολύ φρέσκου και πολύ άπειρου αστικού κράτους, που δημιούργησε η αστική Φεβρουαριανή Επανάσταση.

Με την κατάληψη της εξουσίας απ' τους Μπολσεβίκους τον Οκτώβριο του 1917 και κυρίως απ' το 1918 και μετά που τα πράγματα ξεκαθαρίζουν μέχρι το 1928 που ο Στάλιν αρχίζει να εδραιώνει την εξουσία του (ο Λένιν θα πεθάνει το 1924) οι υπεραριστερές ομάδες μέσα στο ΚΚΣΕ ξεφυτρώνουν η μια μετά την άλλη. Το παλιό γνωστό τροπάρι περί «προδοσίας των επαναστατικών αρχών» οι αριστερότεροι του Λένιν αριστεροί το λένε για να το ακούσει καταρχήν ο Λένιν, που απ' όλους αυτούς τους υπεραριστερούς θεωρείται και χαρακτηρίζεται «προδότης της επανάστασης».

Στην ιστορική συνέχεια, οι μαρξιστές οι κατέχοντες την κομματική

και την κρατική εξουσία, θα χαρακτηρίζονται μονίμως απ' τους εκτός κόμματος και εκτός εξουσίας υπεραριστερούς μαρξιστές, σαν «εχθροί της επανάστασης». Ξεχνούν πως την επανάσταση πιο εύκολα την κάνεις, παρά τη συντηρείς. Η διαμάχη παντού, συνεπώς και εντός της μαρξιστικής Αριστεράς δεν θα σταματήσει ποτέ· είναι φυσικό, είναι διαλεκτικό και είναι απολύτως μαρξιστικό.

Όταν ο Λένιν κλείσει ειρήνη με τη Γερμανία τον Ιανουάριο του 1918 (πρόκειται για την περίφημη Συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ) θα γίνει χαμός στο κόμμα των Μπολσεβίκων. Λυσσωδώς εναντίον της συνθήκης που έσωσε τη νεαρή και αδύναμη σοβιετική εξουσία ήταν στην αρχή, μεταξύ πολλών άλλων, ο Τρότσκι, ο Μπουχάριν, ο Τζερζίνσκι. Ο Στάλιν δεν θα πάρει θέση. Πονηρός ο μουστάκιας από τότε.

Και αν ο Λένιν τελικά επέβαλε στο κόμμα την απόφαση για τη συνθήκη, το χρωστάει στον Τρότσκι, που δεν θέλησε να ωθήσει τα πράγματα στα άκρα και συγκράτησε τους αντιφρονούντες, αν και διαφωνών ο ίδιος, και όχι στο «δεξιό» Μπουχάριν, που ήταν έτοιμος να τα κάνει όλα γυαλιά καρφιά, τούτος ο μετριοπαθής και διαλλακτικός άνθρωπος, που τότε απαιτούσε σώνει και καλά ιδεολογική μαρξιστική καθαρότητα, τη στιγμή που ο κόσμος χανόταν.

Οι αριστερότεροι του Λένιν «αριστεροί», μεταξύ του 1919 και του 1920 είχαν δημιουργήσει μια άκρως εκρηκτική για το κόμμα κατάσταση κυρίως στην Ουκρανία, χώρα με μεγάλη παράδοση στο αναρχικό κίνημα, ενώ σ' ολόκληρη τη Σοβιετική Ένωση το 1920 είχε δημιουργηθεί μια πολύ ισχυρή αριστερή, αριστερότερη αυτής του Λένιν τάση εντός του κόμματος με επικεφαλής συνδικαλιστές σαν τον Σλιάπνικοφ και τον Λουτόβινοφ. Σ' αυτή την ομάδα ανήκε και η περίφημη φεμινίστρια και υπουργός (επίτροπος) Προνοίας τότε, Αλεξάνδρα Κολοντάι.

Η αντιπολιτευόμενη την πολιτική του Λένιν ομάδα, που ονομάστηκε Εργατική Αντιπολίτευση, πρέσβευε ορθότατα πως τα συνδικάτα πρέπει να είναι ανεξάρτητα από το κόμμα. Και πως πρέπει να έχουν τον άμεσο έλεγχο ολόκληρης της βιομηχανίας, πράγμα ορθότατο ομοίως. Αλλά πώς να ελέγχουν οι εργάτες άμεσα την παραγωγή, όταν η διοίκηση και η διεύθυνση απαιτεί ειδική γνώση και πείρα; Θα ήταν δυνατόν τότε, στην αρχή, να εμπιστευτεί το νεαρό και άπειρο κομουνιστικό καθεστώς τη μοίρα του σε εμπειρικούς και απαίδευτους, όσο καλοπροαίρετοι κι αν ήταν, όσο υψηλό κι αν ήταν το κομουνιστικό τους ήθος; Η γραφειοκρατία στη σοβιετική της παραλλαγή θα προκύψει τότε, στην αρχή, κυρίως μέσα από την ανάγκη για ικανά διευθυντικά στελέχη σε όλα τα επίπεδα της τεράστιας κρατικής μηχανής, την οποία βρέθηκαν να διευθύνουν ξαφνικά άνθρωποι απροετοίμαστοι και άπειροι.

Πολλά από τα στελέχη της τσαρικής βιομηχανίας διατήρησαν τις θέσεις τους με απόφαση του Λένιν. Φυσικά, δήλωσαν νομμοφροσύνη στο νέο καθεστώς· φυσικά μόνο για να διατηρήσουν τα πόστα τους. Εξυπακούεται πως πάρα πολλοί απ' αυτούς ήταν παλιάνθρωποι κλάσεως. Κουβαλούσαν στο πετσί τους τη διαφθορά από το προηγούμενο καθεστώς, που το είχαν υπηρετήσει ευσυνείδητα. (Αν στην Ελλάδα νικούσαν οι κομουνιστές στον Εμφύλιο, να είστε βέβαιοι πως γενικοί γραμματείς του ΚΚΕ δεν θα ήταν οι αγωνιστές Ν. Ζαχαριάδης, Χαρ. Φλωράκης και λοιποί, αλλά ο Αλ. Παπάγος πρώτα, ο Κων. Καραμανλής μετά, ο Γ. Παπανδρέου στη συνέχεια, ο Κων. Μητσοτάκης προτελευταίος και ο Α. Παπανδρέου τελευταίος. Τους αστούς πολιτικούς δώσ' τους εξουσία, έστω και κομουνιστική, και πάρ' τους την αστική ψυχή).

Μ' αυτά και μ' άλλα, η γραφειοκρατία θα γίνει τελικά καθεστώς στην ΕΣΣΔ από την αρχή, από τον καιρό του Λένιν. Που πάντα ήλπιζε πως ο «νέος άνθρωπος» δεν θα αργήσει να φανεί μέσα στις αλλαγμένες κοινωνικές συνθήκες. Δεν θα φανεί. Θα τον καταπιεί η γραφειοκρατία, το τέρας με τα χίλια κεφάλια. Τον Στάλιν, λίγο μετά, θα τον καταλάβει πανικός. Βλέπει όπως όλοι πως άνθρωποι παντελώς άσχετοι με τους Μπολσεβίκους και τις ιδέες τους έχουν κατακυριεύσει την κρατική μηχανή και αρχίζει να υποπτεύεται τους πάντες και να χτυπάει τους πάντες.

Μετά το πρώτο εγκεφαλικό επεισόδιο του Λένιν το 1922 το Πολιτικό Γραφείο εκλέγει, ερήμην του άρρωστου ηγέτη, μια διευθύνουσα τριανδρία (τρόικα) αποτελούμενη από τους Στάλιν, Ζινόβιεφ και Κάμενεφ. Κύριος στόχος της τριανδρίας ήταν να εμποδίσει τον Τρότσκι να καταλάβει την εξουσία όταν πεθάνει ο πολύ σοβαρά άρρωστος Λένιν. Όμως, το φθινόπωρο του 1922 ο άρρωστος Λένιν συνέρχεται κάπως και για ένα μικρό χρονικό διάστημα επανέρχεται στην Κεντρική Επιτροπή. Ωστόσο, σε λίγο θα τον βρει το δεύτερο εγκεφαλικό επεισόδιο, που θα τον απομακρύνει οριστικά από την πολιτική δράση.

Στο σύντομο διάστημα της καλυτέρευσης της κατάστασης της υγείας του, ο Λένιν θα καταλάβει πως ο δογματισμός και η ακαμψία που έδειχνε ο επίτροπος (υπουργός) των Εθνοτήτων, ο Γεωργιανός Στάλιν, στη λύση των πολλών προβλημάτων που έβαζε η συνύπαρξη πολλών εθνών και εθνοτήτων μέσα στη Σοβιετική Ένωση θα δημιουργούσε προβλήματα στο μέλλον. Και στην περίφημη Διαθήκη του, που γράφτηκε ανάμεσα στο Δεκέμβρη του 1922 και το Γενάρη του 1923 συνιστά την απομάκρυνση του Στάλιν.

Μάλιστα, έρχεται σε επαφή με τον Τρότσκι, που πολύ τον εκτιμούσε, και μαζί μεθοδεύουν τον τρόπο για την απομάκρυνση του πληθωρικού Στάλιν, που ήδη έχει πάρει φόρα και εφαρμόζει μια ισοπεδωτική

πολιτική πάνω στις μειονότητες και τις εθνότητες ως υπουργός Εθνοτήτων. Αλλά η δεύτερη αποπληξία του Λένιν, που είχε σαν συνέπεια την ολική του παράλυση, ματαιώνει το σχέδιο της απομάκρυνσης του Στάλιν από την κομματική εξουσία.

Τον Απρίλιο του 1923, όσο ζούσε ακόμα ο Λένιν αλλά όντας τώρα πλέον εντελώς ανίκανος να επέμβει στα πράγματα, γίνεται το 12ο Συνέδριο του κόμματος, το τελευταίο στο οποίο όλες οι τάσεις εκφράζονται ελεύθερα. Το κύριο πρόβλημα που απασχολεί το Συνέδριο είναι οι αυτονομιστικές διαθέσεις κάποιων εθνοτήτων.

Παρόλο που σ' αυτό το συνέδριο δεν πάρθηκαν σαφείς και καθαρές αποφάσεις όσον αφορά τη μοίρα των πολλών εθνοτήτων που συναποτελούν τη Σοβιετική Ένωση, γίνεται φανερό πως οι σύνεδροι είναι έτοιμοι να ψηφίσουν το δικαίωμα για την αυτοδιάθεση των εθνοτήτων. Αλλά ο Στάλιν επεμβαίνει και ματαιώνει μια τέτοια προοπτική. Είναι η πρώτη του αυθαιρεσία. Σε λίγο θα συλλάβει τον Τάταρο ηγέτη Γκαλίεφ. Είναι η πρώτη σύλληψη κομουνιστή ηγέτη με την κατηγορία της προδοσίας της «σοβιετικής πατρίδας». Όλα, λοιπόν, στο σταλινισμό αρχίζουν με το πρόβλημα των εθνοτήτων. Που τελικά θα λειτουργήσει υπέρ του ειδικού στο πρόβλημα αυτό, του υπουργού των Εθνοτήτων, Στάλιν.

Ο Άιζαακ Μπερλίν *(Καρλ Μαρξ)* λέει πως τόσο ο Μαρξ όσο και ο Ένγκελς πίστευαν πως ο εθνικισμός, μαζί με τη θρησκεία και το μιλιταρισμό, είναι ισάριθμοι αναχρονισμοί και συγχρόνως υποπροϊόντα και προπύργια της καπιταλιστικής τάξης, ανορθολογικές, αντεπαναστατικές δυνάμεις οι οποίες με την εξέλιξη των οικονομικών θεμελίων τους θα εξαφανιστούν αυτομάτως. Δεν εξαφανίστηκαν. Ο ανορθολογισμός θα αποδειχτεί ισχυρότερος του ορθολογισμού, φαινόμενο κάθε άλλο παρά σπάνιο στην ιστορία. Άλλωστε, πάρα πολλά επαναστατικά και απελευθερωτικά κινήματα χρησιμοποίησαν τον εξόφθαλμα παράλογο εθνικισμό για να πετύχουν λογικότατα πράγματα. Ο εθνικισμός, εκτός από ιδεολόγημα είναι και εργαλείο δουλειάς. Το παν εδώ θα εξαρτηθεί σε ποιου τα χέρια βρίσκεται αυτό το εργαλείο.

Ο Στάλιν στην αρχή, όταν ήταν επίτροπος Εθνοτήτων, επεχείρησε αλλά δεν μπόρεσε να κάμψει τον εθνικισμό, το τελευταίο καταφύγιο των ηλιθίων, όπως θα πει ο Γκαλμπρέηθ, μια ερζάτς θρησκεία που ταλανίζει αδιάκοπα τον κόσμο από την εποχή του Διαφωτισμού, που τον εφεύρε. Όμως, στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο Στάλιν θα αλλάξει τακτική και θα χρησιμοποιήσει πολιτικά το ρωσικό εθνικισμό με έναν άκρως εντυπωσιακό τρόπο και με πολύ μεγάλη επιτυχία.

Ο Κορνήλιος Καστοριάδης (*Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*) συνιστά να χρησιμοποιούμε έξυπνα το ούτως ή άλλως αναπόφευκτο

φαντασιακό. Οι κοινωνίες για να αυτοθεμισθούν και να αυτοοργανωθούν χρησιμοποιούν περισσότερο τη φαντασία, άρα και το παράλογο, παρά τη λογική. Όμως, αυτό ακριβώς έκανε και ο Στάλιν: χρησιμοποίησε περισσότερο τη φαντασία, άρα και το παράλογο, παρά τη λογική. Η λογική δεν βολεύει, ο παραλογισμός δεν βολεύει, τι βολεύει, λοιπόν; Ίσως μια ισορροπία ανάμεσα στα δύο, όπως στην αρχαία Ελλάδα. (Βλέπε επί του θέματος και το ιδιοφυές έργο του Ντοτς *Οι Έλληνες και το παράλογο*).

Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως ο Διαφωτισμός, που δημιούργησε τον εθνικισμό στη σύγχρονή του εκδοχή, παρά την αναμφισβήτητη αξία του και τον τεράστιο ιστορικό του ρόλο, είναι δημιούργημα του «φωτισμένου» στρώματος της αστικής τάξης, που ασφυκτιούσε υπό φεουδαρχικό υπερεθνικό ή πολυεθνικό καθεστώς. Ο εθνικισμός ήταν ο τρόπος που βρήκαν οι διαφωτιστές να προσβάλουν τη φεουδαρχία και τις Αυτοκρατορίες. Ο εθνικισμός, λοιπόν, είναι αυτός που δημιούργησε τα εθνικά κράτη. Κάθε πολυεθνικός συνασπισμός, είτε παραπέμπει σε μια άτυπη αυτοκρατορία είτε όχι, είναι εξ ορισμού αντιεθνικιστικός. Ο διεθνισμός δεν είναι εξ ορισμού προοδευτικός. Το παν εδώ θα εξαρτηθεί από το είδος και τους σκοπούς των πολυεθνικών σχημάτων. Σε συνθήκες ανάπτυξης και επέκτασης των πολυεθνικών, σαφώς και δεν είμαστε διεθνιστές με την έννοια που θα ήθελε το μεγάλο Κεφάλαιο και οι κονδυλοφόροι του.

Διεθνιστικός και αντιεθνικιστικός είναι και ο εξ ορισμού οικουμενικός χριστιανισμός. Κι αυτό σημαίνει πως ο διεθνισμός δεν είναι προοδευτικός πάντα και σ' όλες τις περιπτώσεις. Όπως δεν είναι πάντα και σ' όλες τις περιπτώσεις αντιδραστικός ο εθνικισμός. Ο Μαρξ και ο Ένγκελς τάσσονται ρητά και κατηγορηματικά κατά του εθνικισμού διότι έχουν στο νου τους, σαν ιστορική προοπτική, το παγκόσμιο αταξικό κράτος. Σε μια τέτοια περίπτωση δεν μπαίνει θέμα εθνικισμού διότι δεν μπαίνει θέμα εθνικού κράτους. Ο εθνικισμός μ' άλλα λόγια, όταν δεν είναι ένα βλακώδες ιδεολόγημα κατάλληλο περισσότερο για φασίστες παρά για σοβαρούς ανθρώπους, είναι ένα εύχρηστο εργαλείο για πολιτική δουλειά, που πρέπει να μάθουμε να το χρησιμοποιούμε επιδέξια κατά τις περιστάσεις και κατά τους προγραμματισμούς μας.

Η εμφάνιση ενός αριστερού εθνικισμού τα τελευταία χρόνια έχει άμεση σχέση με τον ιμπεριαλισμό και την ανάπτυξη των πολυεθνικών εταιριών και των πολυεθνικών οργανωτικών, διοικητικών και οικονομικών σχημάτων. Τα αριστερά κόμματα υποχρεώθηκαν εκ των πραγμάτων να ενδοστραφούν και να γίνουν και αυτά λιγάκι εθνικιστικά. Δεν πρέπει να είμαστε δογματικοί σε τίποτα και για τίποτα.

9. Η δυσκολία του να είσαι κομουνιστής

Με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το πολύ ισχυρό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας προωθείται σχεδόν αυτόματα στην εξουσία. Στη Ρωσία ο Λένιν έχει ήδη θριαμβεύσει και στη Γερμανία ο ηγέτης των σοσιαλδημοκρατών Φρίντριχ Έμπερτ γίνεται ο πρώτος πρόεδρος της ολοκαίνουργιας δημοκρατίας, του Δεύτερου Ράιχ, του δεύτερου πολιτειακού καθεστώτος μετά την πτώση του Πρώτου Ράιχ, της μοναρχίας.

Κανείς δεν θα ήταν δυνατό να φανταστεί αυτόν τον καιρό πως το Δεύτερο Ράιχ, το σοσιαλδημοκρατικό, γνωστό και σαν Δημοκρατία της Βαϊμάρης από το όνομα της πόλης στη οποία υπογράφηκε το δημοκρατικό Σύνταγμα, θα το διαδεχτεί το Τρίτο Ράιχ, η πιο ανελέητη δικτατορία που εμφανίστηκε ποτέ στην ανθρώπινη ιστορία.

Τα δύο πρόσωπα του γερμανού Ιανού, ο ιδιοφυής Τόμας Μαν θα τα κάνει ένα στο μυθιστόρημά του *Δόκτωρ Φάουστους*. Ο Αντριάν Λέβερκιν, ο βασικός ήρωας του μυθιστορήματος έχει να σας πει πολλά για τη δυνατότητα των Γερμανών, του νεώτερου λαού της Ευρώπης, να κοιτούν με το ένα μάτι τον παράδεισο και με το άλλο την κόλαση. Και ο Μαρξ, και ο Χίτλερ. Και ο Γκαίτε, και ο Γκέμπελς.

Στο φιλοσοφικό σύστημα του Χέγκελ ο Ηράκλειτος κρατάει καλά απ' το χέρι τον Ηρόστρατο. Θα μπορούσαμε να πούμε πως η Γερμανία είναι η χώρα της εφαρμοσμένης διαλεκτικής. Εδώ, η άρνηση δύσκολα ξεχωρίζει απ' την κατάφαση· όπως στη συμπεριφορά των ηρώων του πιο γνωστού από τα μυθιστορήματα του Τόμας Μαν, που έχει το σημαδιακό τίτλο *Το μαγικό βουνό*. Κανείς δεν κατάλαβε καλύτερα από τον Βόλφγκανγκ Γκαίτε και τον Τόμας Μαν πόσο δύσκολο είναι να είσαι Γερμανός.

Το 1917 στη Ρωσία, την πατρίδα του Λένιν, οι μαρξιστές επαναστάτες καταλαμβάνουν εύκολα την εξουσία. Το 1918 στη Γερμανία, την πατρίδα του Μαρξ, οι μαρξίζοντες σοσιαλδημοκράτες καταλαμβάνουν εξίσου εύκολα την εξουσία με εκλογές. Ο μαρξισμός μοιάζει να επιβεβαιώνει την αξία του και στα δύο τεστ, το επαναστατικό και το δημοκρατικό, που γίνονται σχεδόν ταυτόχρονα.

Αν το μαρξιστικό σοσιαλδημοκρατικό πείραμα πετύχαινε στη Γερμανία το κομουνιστικό στη Ρωσία θα τελούνταν σε συνθήκες πολύ ευνοϊκές εξαρχής. Οι αστοί το γνώριζαν καλά αυτό· και γι' αυτό χτύπησαν ταυτόχρονα και το ρωσικό κομουνισμό και τη γερμανική σοσιαλδημο-

κρατία, με τη μεγάλη ιστορία. Το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας έπρεπε να διασπασθεί το ταχύτερο. Και διασπάται το 1917. Στο εξής η τύχη των Μπολσεβίκων θα είναι σταθερά εξαρτημένη από την τύχη των γερμανών σοσιαλιστών.

Η δεξιά πτέρυγα του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας υπό τον Έμπερτ πρεσβεύει πως η κυβέρνηση πρέπει να προχωρήσει προς το σοσιαλισμό πολύ προσεχτικά και με πολύ μικρά βήματα. Η ριζοσπαστική πτέρυγα του ιδίου κόμματος, με επικεφαλής τον Κάουτσκι και τον Μπερνστάιν διαφωνεί με την πολιτική του Έμπερτ και αποσχίζεται από τον παλιό μητρικό κομματικό κορμό την 18η Ιανουαρίου 1917 για να προκύψει έτσι το Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας. Το νέο σοσιαλιστικό κόμμα τάσσεται υπέρ των ριζικών διαρθρωτικών αλλαγών, που θα φέρουν, λέει, αργότερα και τις λειτουργικές αλλαγές.

Με νέα διάσπαση, αυτή τη φορά του Ανεξάρτητου Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας θα προκύψει την 1η Ιανουαρίου 1919 το Γερμανικό Κομουνιστικό Κόμμα— Σύνδεσμος Σπάρτακος υπό την ηγεσία της Ρόζας Λούξεμπουργκ, του Καρλ Λήμκνεχτ, της Κλάρας Τσέτκιν, του Λέο Γιόγκιχες και του Φραντς Μέρινγκ, του πιο έγκυρου βιογράφου του Μαρξ. Προσέξτε το δεύτερο, το επεξηγηματικό όνομα του Κομουνιστικού Κόμματος: Σύνδεσμος Σπάρτακος [Spartakusbund].

Να πώς έγιναν τα πράγματα και αναστήθηκε ο δούλος απ' τη Θράκη, που τα έτη 73-71 π.Χ. παραλίγο να ανατρέψει τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, όπως λέει ο πάντα έγκυρος και σοβαρός Πλούταρχος.

Λίγο πριν αρχίσει ο πόλεμος θα συγκροτηθεί μέσα στους κόλπους του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας, που ανήκει ακόμα στη Δεύτερη Διεθνή, η «Ομάδα της Διεθνούς», με επικεφαλής τη Ρόζα Λούξεμπουργκ, που αγωνίζεται να πείσει τους σοσιαλιστές του κόσμου όλου πως δεν είναι λογικό ένας σοσιαλιστής να τάσσεται με τη μεριά των φιλοπόλεμων στο όνομα ενός πατριωτισμού, που μόνο τα αφεντικά θα μπορούσε να αφορά. Το Σεπτέμβρη του 1916 και ενώ ο πόλεμος μαίνεται, η «Ομάδα της Διεθνούς» θα αρχίσει να μοιράζει παράνομα στη Γερμανία ένα αντιπολεμικό και αντιεθνικιστικό περιοδικό, που κυκλοφορεί σε άτακτα διαστήματα με το γενικό τίτλο *Σπάρτακος*. Για το λόγο αυτό η Λούξεμπουργκ και ο Λήμκνεχτ θα συλληφθούν και θα φυλακιστούν σαν «αντεθνικά δρώντες σε καιρό πολέμου». Αλλά οι Σπαρτακιστές, όπως λέγονται τώρα αυτοί που διαβάζουν τον *Σπάρτακο* συνεχίζουν τη δουλειά τους υπό την ηγεσία του Λέο Γιόγκιχες.

Στις 18 Ιανουαρίου 1917 οι Σπαρτακιστές αλλά και ο Καρλ Κάουτσκι και ο Έντουαρντ Μπερνστάιν και όλοι οι σοσιαλδημοκράτες που

έχουν ταχθεί κατά του πολέμου θα αποπεμφθούν από το εθνικιστικό τώρα πλέον Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας και θα φκιάξουν ένα καινούργιο, το Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα.

Τον Οκτώβριο του 1918 και ενώ ο πόλεμος έχει ήδη λήξει οι Σπαρτακιστές, που ανήκουν προς το παρόν στο Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, θα καλέσουν τους στρατιώτες και τους εργάτες σε εξέγερση για την ανατροπή του Έμπερτ, που ήδη έχει εγκαταλείψει τις παλιές σοσιαλιστικές του ιδέες και τώρα παίζει το παιχνίδι των αστών. Οι ναύτες της μεγάλης ναυτικής βάσης του Κιέλου θα ανταποκριθούν στο κάλεσμα και τα πράγματα για την κυβέρνηση Έμπερτ σοβαρεύουν πολύ. Όλοι καταλαβαίνουν πως κάποιοι γερμανοί σοσιαλιστές προσπαθούν να μιμηθούν τους ρώσους Μπολσεβίκους.

Πέντε μέρες μετά την εξέγερση του Κιέλου ο βασιλιάς Γουλιέλμος Β΄ εξαναγκάζεται σε παραίτηση εξαιτίας της απροσδόκητης για την εύτακτη Γερμανία επαναστατικής δράσης των Σπαρτακιστών αλλά και της πονηριάς του Φρίντριχ Έμπερτ, που είναι υποχρεωμένος να κάνει αβαρίες για να μη βυθιστεί το αστικό σκάφος που κυβερνάει και πάρει τη θέση του κανένα πολεμικό πλοίο τύπου «Αβρόρα». Έτσι, στις 9 Νοεμβρίου 1918 ανακηρύσσεται στη Γερμανία η Δημοκρατία, το Δεύτερο Ράιχ.

Ο ηγέτης του αντιμαρξιστικού τώρα πλέον Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας, ο Φρίντριχ Έμπερτ, ο δημιουργός του Τρίτου Ράιχ, αμέσως μετά την ανακήρυξη της Δημοκρατίας σχηματίζει κυβέρνηση συνασπισμού με το Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα του Καρλ Κάουτσκι — κι αυτός είναι ο λόγος που οι Σπαρτακιστές, που συνεχίζουν να ανήκουν στο Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα το εγκαταλείπουν. Δεν ανέχονται το συμβιβασμό του «προδότη» Κάουτσκι, που στηρίζει τον Έμπερτ.

Ωστόσο, ο Κάουτσκι δηλώνει πως παραμένει μαρξιστής, προφανώς τελών εν πλήρει συγχύσει αθώος μέσα σ' αυτό το μεταπολεμικό γερμανικό κομφούζιο, που το περιγράφει έξοχα ο Νταίμπλιν στο μυθιστόρημά του *Βερολίνο, Αλεξάντερπλατς*. Κι έτσι, από αντίδραση προς τη συμπεριφορά του Καρλ Κάουτσκι ιδρύεται την 1η Ιανουαρίου 1919 το Γερμανικό Κομουνιστικό Κόμμα-Σύνδεσμος Σπάρτακος με διάσπαση του Ανεξάρτητου Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, που είχε προέλθει από διάσπαση του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας.

Τέσσερις μέρες αργότερα, στις 5 Ιανουαρίου 1919, το νεόκοπο κομουνιστικό κόμμα, σε συνεργασία και με τη ριζοσπαστική πτέρυγα του Ανεξάρτητου Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος καταλαμβάνει πραξικοπηματικά την εξουσία στο Βερολίνο. Αλλά δεν μπορεί να την κρατήσει. Τα

στρατεύματα του σοσιαλδημοκράτη Έμπερτ εισβάλλουν στην πρωτεύουσα στις 11 Ιανουαρίου 1919. Είναι το τέλος της εξαήμερης εξουσίας των Κομουνιστών-Σπαρτακιστών. Πάντα είναι χρήσιμοι στους αστούς οι «καλοί» σοσιαλδημοκράτες και οι «πατριώτες» τύπου Έμπερτ. Οι αποστάτες χτυπούν ευκολότερα και αποτελεσματικότερα τους παλιούς τους συντρόφους. Τους γνωρίζουν καλύτερα.

Στις 15 Ιανουαρίου 1919 δολοφονείται ύπουλα από παρακρατικούς η Ρόζα Λούξεμπουργκ και ο Καρλ Λήμκνεχτ, γιος του Φρίντριχ Λήμκνεχτ, του μεγάλου ηγέτη της πρώτης παραλλαγής, της καθαρά μαρξιστικής, του γερμανικού σοσιαλισμού. Στις 10 Μαρτίου δολοφονείται με τον ίδιο τρόπο και ο τρίτος της τρόικας, ο Λέο Γιόγκιχες.

Παρά ταύτα, στη Βαυαρία το πανηγύρι συνεχίζεται. Και από την 7η Απριλίου μέχρι την 1η Μαΐου, για κάπου τρεις εβδομάδες, οι κομουνιστές κυβερνούν στο μεγαλύτερο κράτος της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Γερμανίας, που σε λίγο θα γίνει το λίκνο του ναζισμού, για να παραμένει μέχρι σήμερα η βιομηχανική Βαυαρία (Μπάγιερ στα γερμανικά) η πιο δεξιά Ομόσπονδη Δημοκρατία της Γερμανίας.

Η επανάσταση των Σπαρτακιστών θα αποδειχτεί ασπιρίνη Μπάγιερ, όχι φάρμακο σταθερής δράσης για τα δεινά του γερμανικού λαού, που δεν τέλειωσαν με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την ήττα της Γερμανίας, ενώ τα μεγαλύτερα δεν έχουν έρθει ακόμα αλλά κυοφορούνται στη μαύρη κοιλιά του Ναζιστικού Κόμματος, που έχει κάνει ήδη την εμφάνισή του.

Όπου αποτυχαίνουν οι κομουνιστές, πετυχαίνουν οι φασίστες ή οι ναζιστές, λέει ο Ντανιέλ Γκερέν *(Η φαιά πανούκλα)*. Το αντίθετο, όμως, δεν θα ισχύσει ποτέ. Όπου αποτυχαίνουν οι φασίστες, πετυχαίνουν τα ξαδέρφια τους, οι φιλελεύθεροι αστοί με τη δημοκρατική λεοντή. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως ο φασισμός είναι κι αυτός καπιταλισμός. Η πιο σκληρή, η δικτατορική του παραλλαγή.

Στις εκλογές που γίνονται λίγο μετά την ήττα των Σπαρτακιστών οι σοσιαλδημοκράτες νικούν και πάλι. Το κόμμα του σφαγέα των Σπαρτακιστών Έμπερτ, το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας, θα συγκεντρώσει το 33,3% των ψήφων.

Ο θεματοφύλακας των παλιών αρχών του παλιού κόμματος, το Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας υπό την διπλή ηγεσία του Κάουτσκι και του Μπερνστάιν θα πάρει μόλις το 8% των ψήφων ενώ το Κομουνιστικό Κόμμα θα καταποντιστεί. Με τους περισσότερους ηγέτες του νεκρούς το Γερμανικό Κομουνιστικό Κόμμα — Σύνδεσμος Σπάρτακος δεν θα ήταν δυνατό να εμφανιστεί στις εκλογές με αξιώσεις.

Το 1920 οι γερμανοί κομουνιστές, οι κατ' ουσίαν δημιουργοί του διεθνούς κομουνιστικού κινήματος, εξαφανίζονται. Θα κάνουν πολλά χρόνια να επανεμφανιστούν. Σε λίγο, η φαιά πανούκλα του ναζισμού θα σαρώσει τα πάντα και οι Μπολσεβίκοι στη Ρωσία θα χάσουν τον πιο σοβαρό τους σύμμαχο στην Ευρώπη. Η Γερμανία ήταν έτοιμη να περάσει στον κομουνισμό. Με τη βοήθεια του «σοσιαλιστή» Έμπερτ θα περάσει τελικά στο ναζισμό. Ένας μεγάλος λαός με προσφορά ανεκτίμητης αξίας στις επιστήμες και τις τέχνες, ένας απελπισμένος λαός που οι εκδικητικοί Γάλλοι τον εξευτέλισαν με μια γελοία και εξοντωτική συνθήκη ειρήνης, θα πιαστεί από μια σάπια σανίδα σωτηρίας και θα καταποντιστεί. Όμως, αυτός ο σπουδαίος λαός ξέρει καλό κολύμπι. Για δεύτερη φορά ηττημένοι οι Γερμανοί στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, που είναι η συνέχεια του Πρώτου, θα βγουν ξανά στην επιφάνεια της ιστορίας με το τέλος του πολέμου και θα διεκδικήσουν και πάλι πρωταγωνιστικό ρόλο στην ιστορία της Ευρώπης και του κόσμου.

Ο οικτρός αλλά ικανότατος Φρίντριχ Έμπερτ, γιος ράφτη και σαμαράς κατά το επάγγελμα, θα συνεχίσει να είναι πρόεδρος της Δημοκρατίας μέχρι το θάνατό του το 1925, οπότε τον διαδέχεται ο υπερεθνικιστής στρατάρχης Χίντεμπουργκ. Κι αυτόν ο σούπερ υπερεθνικιστής, Χίτλερ.

Η πιο μεγάλη αντιεθνικίστρια σ' ολόκληρη την ιστορία του αντιεθνικισμού είναι αναμφισβήτητα η πολιτογραφημένη Γερμανίδα, Πολωνοεβραία Ρόζα Λούξεμπουργκ. Αλλά η θρυλική Ρόζα είναι νεκρή από το 1919. Από τη χρονιά αυτή και μετά στη Γερμανία δεν υπάρχει κανένα σοβαρό εμπόδιο για να ανακόψει την ορμή του γερμανικού εθνικισμού. Πρώτα ο ολίγον εθνικιστής Έμπερτ, μετά ο πολύ εθνικιστής Χίντεμπουργκ, μετά ο υπερεθνικιστής Χίτλερ και η Γερμανία θα καταποντιστεί στον εθνικισμό της, που μάταια προσπαθεί να τον ανακόψει ο Τόμας Μαν. Στο *Μαγικό βουνό* μάταια ο μεγάλος πεζογράφος κρούει απεγνωσμένα τον κώδωνα του κινδύνου. Η φυματίωση του εθνικισμού θα προσβάλει και θα καταστρέψει έναν ολόκληρο λαό, ένα μεγάλο λαό. Προσοχή, λοιπόν, ακόμα και στον ολίγο, το σοσιαλίζοντα εθνικισμό. Ο ολίγος εθνικισμός κατά κανόνα ενεργεί όπως ο αρχικός πυρήνας της χιονοστιβάδας μέσα σε μια ελλειμματική συνείδηση, η οποία χρειάζεται προγονικά υποστυλώματα προκειμένου να νιώθει καλά ο χάλιας φορέας ενός ετοιμόρροπου ψυχισμού. Ο εθνικισμός, πέρα και πάνω από τις ποικίλες πολιτικές εφαρμογές του είναι ύπουλη ψυχική νόσος, θα πει ο Βίλχελμ Ράιχ.

Οι σημερινοί γερμανοί σοσιαλδημοκράτες είναι πολύ υπερήφανοι που, σε συνθήκες δημοκρατίας, Πρόεδροι της Δημοκρατίας μπορούν να γίνουν

ακόμα και οι σαμαράδες όταν έχουν ταλέντο πολιτικού. Όμως, δεν λεν πως το φαινόμενο είναι μάλλον σπάνιο και πως ένας σαμαράς για να φτάσει στην κορυφή, εκτός από σαμαράς πρέπει να είναι και σαμάρι για να μπορούν να τον καβαλούν αυτοί που ξέρουν από ιππασία, συνεπώς από χαλινάρια και μαστίγια.

Ο Φρίντριχ Έμπερτ, ο σαμαράς που θα καταντήσει ξεσαμάρωτος γάιδαρος, είχε έναν γιο που τον έλεγαν κι αυτόν Φρίντριχ. Ο Φρίντριχ Έμπερτ τζούνιορ, προφανώς από τύψεις για την αισχρή συμπεριφορά του πρώην σαμαρά πατέρα του απέναντι στους Σπαρτακιστές, μια καταστροφική συμπεριφορά που θα ανοίξει το δρόμο στους ναζιστές, θα πάρει το δρόμο που έπρεπε να πάρει ο πατέρας του αν σεβόταν το παλιό και αξιοπρεπές επάγγελμα του σαμαρά. Σαν κομουνιστής που ήταν ο γιος του παλιού Έμπερτ, στον πόλεμο θα βασανιστεί άγρια από τους ναζιστές ενώ μετά τον πόλεμο θα παραμείνει για λόγους ιδεολογικούς στην Ανατολική Γερμανία, όπου και θα αναδειχτεί σε ένα από τα πιο σημαντικά και τίμια στελέχη του κομουνιστικού κόμματος. Θα πεθάνει στο Ανατολικό Βερολίνο το 1979, δέκα χρόνια πριν απ' την πτώση του τείχους και των ονείρων του. Και των ονείρων μας. Και των ονείρων όλων των τίμιων ονειροπόλων. Όλοι εμείς οι οραματιστές ενός καλύτερου κόσμου που δεν λέει να 'ρθει είμαστε τα παιδιά του Σπάρτακου.

Λίγο καλύτερη τύχη θα έχει το βραχύβιο κομουνιστικό καθεστώς που εγκαθίδρυσε στην Ουγγαρία ο συνασπισμός κομουνιστών - σοσιαλδημοκρατών την 21η Μαρτίου 1919. Θα επιζήσει σχεδόν πέντε μήνες και την 1η Αυγούστου 1919 θα καταρρεύσει με ένα τρόπο εντελώς ανόητο και ενώ είχε ήδη πάρει με τη μεριά του σχεδόν όλους τους χωρικούς.

Ο Μπέλα Κουν, ο αγαπημένος του Λένιν, ο ιδρυτής του ΚΚ Ουγγαρίας, η ψυχή της ουγγρικής κομουνιστικής Επανάστασης και υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση συνασπισμού κομουνιστών - σοσιαλδημοκρατών, επιμένει στην κολεχτιβοποίηση και αρνείται να μοιράσει τη γη στους αγρότες. Οι οποίοι, κατόπιν τούτου, θα τον εγκαταλείψουν μαζικά, όπως μαζικά είχαν πάει μαζί του όταν υποσχόταν το μοίρασμα της γης. Αυτός ο πολύ άξιος κατά τα άλλα ηγέτης μετά την ήττα θα καταφύγει στη Ρωσία. Και σαν πολιτογραφημένος ρώσος πολίτης θα δουλέψει εκεί μέχρι το 1939, τη χρονιά που ο Στάλιν, με έξοδα του λαού, θα τον στείλει στην κόλαση σαν τροτσκιστή, προφανώς για να προετοιμάσει την άφιξη εκεί του Τρότσκι, που δεν θα αργήσει.

Η τριπλή διάσπαση του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της Γερμανίας, που πριν από πολλά χρόνια είχαν ιδρύσει οι άνθρωποι του Μαρξ, είναι η πιο τυπική περίπτωση γέννησης πολιτικών τριδύμων από την

ίδια πολιτική μητέρα. Αριστερά, Κέντρο, Δεξιά. Είναι τα τρίδυμα της Πολιτικής, που έμεινε έγκυος από την Ανάγκη και δεν έκανε έκτρωση. Όπως τα φυσικά τρίδυμα έτσι και τα πολιτικά όταν μεγαλώσουν παίρνουν το καθένα το δρόμο του. Πρέπει να περπατήσουμε λιγάκι βιαστικά και στους τρεις δρόμους προκειμένου να καταλάβουμε γιατί οι τρεις δρόμοι υπάρχουν παντού, ακόμα και στα μονοκομματικά καθεστώτα.

Αλλιώς χρησιμοποιούνται οι πολιτικοί όροι «δεξιά» και «αριστερά» στο αστικό κοινοβουλευτικό καθεστώς, αλλιώς στα κομουνιστικά κόμματα που βρίσκονταν στην εξουσία κι αλλιώς στα κομουνιστικά κόμματα που δεν βρίσκονται στην εξουσία. Στο αστικό κοινοβουλευτικό καθεστώς, δεξιά χαρακτηρίζονται τα συντηρητικά κόμματα εν γένει και αριστερά τα προοδευτικά κόμματα εν γένει. Για τα κομουνιστικά κόμματα που βρίσκονταν κάποτε στην εξουσία, Δεξιά δεν υπήρχε επισήμως εντός της χώρας ενώ Αριστερά αυτοχαρακτηριζόταν η κομματική ομάδα που ήλεγχε το κόμμα, ακόμα και στην περίπτωση που υπήρχαν «φράξιες» που ήταν αριστερότερες της ομάδας που ήλεγχε το Κόμμα— και το κράτος.

Στα κομουνιστικά κόμματα που δεν βρίσκονται στην εξουσία τα πράγματα είναι πολύ πιο ενδιαφέροντα· μελετώντας τα θα μπορούσαμε να καταλάβουμε κάτι για το τι θα μπορούσαν να σημαίνουν οι κοινόχρηστες στην κομουνιστική ιδιόλεκτο περιπεπλεγμένες έννοιες «αριστερός-αριστερός», «κεντρώος-αριστερός», «δεξιός-αριστερός».

Στην ενδοκομουνιστική πρακτική, όταν οι κομουνιστές λένε «αριστερός» αναφερόμενοι σ' έναν επίσης κομουνιστή, εννοούν αυτόν που έχει μέσα του μια κάποια δόση ιδεαλισμού τέτοιας υφής και ποιότητας, που τον κάνει να κλίνει είτε προς τον προγενέστερο του μαρξισμού ουτοπικό σοσιαλισμό είτε προς το αναρχικό κίνημα, που κι αυτό προηγείται χρονικά του κομουνιστικού και είναι περισσότερο μια ηθικής και συναισθηματικής τάξεως ανησυχία, παρά μια έλλογη και συνειδητή στράτευση. (Δεν υπάρχουν αναρχικά κόμματα, υπάρχουν μόνο αναρχικές ομάδες και ενώσεις). Συνεπώς, «αριστερός» κομουνιστής για τους κομουνιστές σκέτα είναι αυτός που δεν έχει τις καλύτερες σχέσεις με τον «επιστημονικό σοσιαλισμό» και ρέπει προς μια συναισθηματικής τάξεως ιδεολογική ακαταστασία.

Συνήθως οι κομουνιστές, σαν αδιαφοροποίητο ενδοκομματικά κομματικό σώμα νοούμενοι, χαρακτηρίζουν τους δικούς τους αριστερούς, υπεραριστερούς, προφανώς για να τους ξεχωρίζουν απ' τους «καθαρούς» αριστερούς, την καθαρότητα των οποίων, ωστόσο, ποτέ κανείς δεν κατάφερε να επισημάνει με ακρίβεια. Δεν ξέρουμε τι είναι ο «καθαρός» αριστερός, για τον απλό λόγο πως η καθαρότητα είναι περισσότε-

ρο ένα ιδανικό παρά μια υπαρκτή κατάσταση. Για μένα προσωπικά, καθαροί εν γένει είναι μόνο αυτοί που... πλένονται.

***

Ο αριστερισμός, που τείνει ακατάσχετα προς τον αναρχισμό, έχει κάνει μεγάλες ζημιές στο κομουνιστικό κίνημα και δίκαια ο Λένιν τον χαρακτηρίζει «παιδική αρρώστια του κομουνισμού». Όμως, κανείς λογικός κομουνιστής δεν θα μπορούσε να καταδικάσει βιαστικά τους αριστεριστές, οι οποίοι, παρά τη βιασύνη τους, που συχνά συνεπάγεται τραγικά λάθη τα οποία συνήθως έχουν δυσάρεστες συνέπειες για το κομουνιστικό κίνημα, είναι χρήσιμοι κυρίως κατά τις δύσκολες περιόδους, οπότε μια κάποια δόση απερισκεψίας και τρέλας καθίσταται αναγκαία προκειμένου να μπορεί κανείς να μπει ευκολότερα στη μάχη. Δύσκολα διακινδυνεύει κάποιος τη ζωή του παρακινημένος μόνο απ' την ψυχρή λογική και την αίσθηση του χρέους απέναντι στην ιστορία και τους συντρόφους.

Η περίπτωση του Άρη Βελουχιώτη είναι ενδεικτική επ' αυτού. Ήταν υπεραριστερός σε σχέση με το κόμμα του, όμως κανένας κομματικός δεν τα κατάφερε καλύτερα απ' αυτόν στην αντάρα της μάχης. Βλέπε επί του θέματος και το συναισθηματικά υπερφορτισμένο βιβλίο του Διονύση Χαριτόπουλου *Άρης, ο αρχηγός των ατάκτων*, που ευτυχώς ο συγγραφέας, που είναι και λογοτέχνης, ούτε το σιδέρωσε, ούτε το αποστείρωσε και άφησε τον Άρη μ' όλους τους αριστερίστικους και αναρχίζοντες χυμούς του, πράγμα που εξόργισε τους «καθαρούς» του «καθαρού» κόμματος και της «καθαρής» κομματικής ιστορίας, που «καθαρίζεται» κάθε τόσο ανάλογα με την εκάστοτε ισχύουσα «καθαρή γραμμή».

Βεβαίως, υπάρχουν και αριστεριστές του σαλονιού. Σ' αυτούς κυρίως εντοπίζει τον κίνδυνο ο Λένιν όταν χαρακτηρίζει τον αριστερισμό σαν παιδική αρρώστια του κομουνισμού. Όταν αυτοί οι φαφλατάδες υπερεπαναστάτες του γλυκού νερού εισχωρήσουν στα ΚΚ μπορεί να κάνουν τεράστιες ζημιές, καθώς την καφενειακή αντίληψη περί επαναστάσεως τη μεταφέρουν και στο Κόμμα με κίνδυνο να το παρασύρουν σε καταστροφικούς τυχοδιωκτισμούς. Φυσικά, οι πρώτοι που θα φύγουν από ένα κομουνιστικό κόμμα σε μια δύσκολη στιγμή είναι τούτοι οι μικροαστοί επαναστάτες του σαλονιού, που αντιμετωπίζουν τα αριστερά κόμματα σαν τους καταλληλότερους χώρους για να κάνουν την ψυχοθεραπεία τους.

Αυτό που μόλις περιγράψαμε στοιχειωδώς στις δύο εκδοχές του, τη

συναισθηματική-ηθική και την ψυχολογίστικη, στην επίσημη κομουνιστική ιδιόλεκτο λέγεται «αριστερή παρέκκλιση».

Αφού υπάρχει αριστερή δεν μπορεί παρά να υπάρχει και «δεξιά παρέκκλιση». Σαν τέτοια χαρακτηρίζουμε την τάση για νοικοκύρεμα, τη ροπή προς τον εφησυχασμό που έχουν πάρα πολλοί κομουνιστές, που θα προτιμούσαν όλες οι κοινωνικές αλλαγές να γίνονται ειρηνικά και αν είναι δυνατό αυτόματα, λες κι αυτό δεν θα το ήθελε κάθε λογικός άνθρωπος, λες και δεν ξέρουμε πως η βία, όταν την επιδιώκει κανείς πάση θυσία, δεν είναι παρά διαστροφή. Κανένας επαναστάτης δεν παίρνει τα όπλα και δεν καταφεύγει στη βία από αγάπη για τα αίματα. Κι αν χρειαστεί να σκοτώσει, το κάνει (πρέπει να το κάνει) σαν θύτης και όχι σαν χασάπης. Ο επαναστάτης πρέπει να είναι σε θέση να κλαίει πάνω απ' το πτώμα του θύματός του, λέει ο Λένιν.

Δε νομίζω πως είναι πολλοί αυτοί μπόρεσαν να κάνουν πράξη την παραίνεση του Λένιν. Όπως και να 'ναι, ο μαρξιστής επαναστάτης, ο ανθρωπιστής επαναστάτης, δεν μπορεί παρά να είναι ένα τραγικό πρόσωπο. Δεν θα ήθελε να είναι βίαιος, δεν του επιτρέπεται να είναι βίαιος, αλλά συχνά είναι υποχρεωμένος να γίνει, πρέπει να γίνει, αν θέλει να παραμείνει επαναστάτης — «μια ζωή επαναστάτης», όπως ο δάσκαλός μου Μιχάλης Ράπτης (Μισέλ Πάμπλο), ένας πολύ ευγενικός και εξαιρετικά ήρεμος άνθρωπος, που όμως δεν αποκήρυξε ποτέ την επαναστατική βία.

Η επαναστατική βία είναι βία πολιτικής τάξεως και συνεπώς δεν θα ήταν δυνατό να έχει σχέση με ένστικτα ή στρεβλωμένα συναισθήματα. Η επαναστατική βία είναι αποτρόπαιη σε επίπεδο ηθικό ή συναισθηματικό, αλλά είναι μια πολιτική ανάγκη που ξεπερνάει την ηθική— και γι' αυτό ακριβώς ο επαναστάτης δεν μπορεί παρά να είναι ένα τραγικό πρόσωπο, συμπαθές και αποτρόπαιο ταυτόχρονα. Σαν τον Οιδίποδα, θα μπορούσαμε να πούμε, τηρουμένων όλων των αναλογιών χρόνου και προθέσεων.

Όπως και να 'ναι, είσαι ένα χαμένο κορμί αν δεν πάρεις υπ' όψη πως ο άνθρωπος πρέπει να αντιμετωπίζεται πάντα σαν σκοπός και ποτέ σαν μέσο, όπως λέει ο Καντ. Ο άνθρωπος δεν είναι εργαλείο που το χρησιμοποιείς για σκοπούς που θα μπορούσαν να καταστρέψουν το ίδιο το εργαλείο. Δεν μπορείς να κάνεις όργανό σου έναν άλλο άνθρωπο. Προσοχή, λοιπόν, όταν αναλαμβάνουμε ηθικής τάξεως ευθύνες στο όνομα του ανθρώπου και για λογαριασμό του ανθρωπισμού. Κι ας μην ξεχνάμε πως πάρα πολύ συχνά στην ιστορία η βία υπηρέτησε τον ανθρωπισμό. Μόνο οι ανόητοι θα χαρακτήριζαν απάνθρωπο τον Κολοκοτρώνη, τον Καραϊσκάκη, τον Βελουχιώτη για μόνο το λόγο πως σκότωσαν ανθρώπους.

Δεν υπάρχει συλλογική ηθική, συνεπώς και συλλογική ευθύνη. Υπάρχει όμως προσωπική ηθική, συνεπώς και προσωπική ευθύνη. Αν «η ηγεσία φέρει ευθύνες», τις ίδιες ακριβώς ευθύνες φέρουν όλοι, σημαντικοί και ασήμαντοι, που μετείχαν σε μια συγκεκριμένη πράξη μια συγκεκριμένη στιγμή, ή ενέκριναν τη συγκεκριμένη πράξη μια συγκεκριμένη στιγμή. Η ευθύνη είναι πάντα και σ' όλες τις περιπτώσεις προσωπική. Υπήρξα σταλινικός και φέρω ακέραιη την ευθύνη των παλιών μου επιλογών. Τώρα δεν είμαι σταλινικός, αλλά η ευθύνη των παλιών επιλογών μου συνεχίζει να υπάρχει και θα υπάρχει έως θανάτου.

Μπορούμε, λοιπόν, και να σκοτώσουμε αν χρειαστεί, όχι όμως γιατί «δεν μπορούσαμε να κάνουμε αλλιώς» ή γιατί μας διέταξαν. Ίσως να μας διέταξαν, αλλά θα μπορούσαμε να αρνηθούμε την εκτέλεση της διαταγής πεθαίνοντας. Ο υπεύθυνος άνθρωπος φέρει την προσωπική του ευθύνη έως θανάτου.

Η ευθύνη για το θάνατο του άλλου, που ήταν πρόσωπο και όχι γρανάζι ενός απρόσωπου μηχανισμού, είναι τόσο προσωπική που θα ήταν αδύνατο να μην τη φορτωθούμε εξ ολοκλήρου. Τα ηθικά βάρη δεν μοιράζονται. Άφεση αμαρτιών δεν υπάρχει παρά μόνο στον πονηρό χριστιανισμό. Ο παπάς πρόθυμα σου δίνει άφεση αμαρτιών, ίσα ίσα για να διαπράξεις ξαλαφρωμένος καινούργιες. Μπορεί όλοι να σε συγχωρήσουν· εσύ όμως πώς θα συγχωρήσεις τον εαυτό σου; αναρωτιέται ο Καρλ Γιάσπερς, ο υπαρξιστής φιλόσοφος της ευθύνης και των ορίων, που όταν τα περάσεις αλλάζει η ποιότητα της ευθύνης, μιας έννοιας τυπικά υπαρξιστικής, που θα τη συναντήσετε στους υπαρξιστές φιλόσοφους και των δύο τάσεων, και της υλιστικής και της ιδεαλιστικής.

Οι τάξεις που συγκρούονται μπορούν να συγκρουστούν είτε δι' «αντιπροσώπων» (στην ταξική κοινωνία οι επίστρατοι είναι αντιπρόσωποι της άρχουσας τάξης, συχνά χωρίς να το καταλαβαίνουν) είτε απ' ευθείας. Στην πράξη όμως τα πράγματα δεν είναι τόσο ξεκάθαρα. Ο επαναστάτης, που είναι πάντα εθελοντής, και άρα φέρει προσωπική ευθύνη για το κάθε τι που θα κάνει σαν επαναστάτης, μπορεί να είναι ένα κάθαρμα του κοινού ποινικού δικαίου, που μεταμφιέστηκε σε επαναστάτη — κι αυτός είναι ο λόγος που δεν μπορεί να κλάψει όταν υποχρεώνεται να ασκήσει βία.

Η «αριστερή δεξιά» έχει την ακατάσχετη τάση να μισεί τη βία με τρόπο τυπικά χριστιανικό, και ίσα ίσα για να δίνει στην κυρίως ειπείν Δεξιά την ευκαιρία να ασκεί αυτή τη διαρκή, τη δική της βία, που επειδή τώρα πλέον είναι «διακριτική», δεν σημαίνει πως δεν υπάρχει. Όχι η απόλυση, αλλά η απειλή της απόλυσης από τη δουλειά είναι η πιο σταθερή και η πιο αποτελεσματική βία που θα μπορούσε να υπάρ-

ξει. Μεγαλύτερος τρομοκράτης από τον εργοδότη δεν θα ήταν δυνατό να υπάρξει. Αυτή η μορφή τρομοκρατίας σκοτώνει καθημερινά χιλιάδες, κάθε μέρα από λίγο. Πειράζει που οι κυρίως ειπείν «τρομοκράτες» στέλνουν κάπου κάπου στην κόλαση κανέναν μεγαλοεργοδότη; Καθόλου δεν πειράζει. Το λέω καθαρά και παίρνω στο ακέραιο την ευθύνη των λόγων μου.

Οι «δεξιοί» κομουνιστές έχουν την τάση να αγαπούν περισσότερο την εξουσία παρά τους αγώνες για την κοινωνική αλλαγή. Τους ενδιαφέρει πολύ το σκαρφάλωμα στην αστικά προσανατολισμένη εξουσία με ειρηνικά μέσα, αν και ξέρουν πως οι αστοί θα τους κόψουν τα ποδάρια μόλις το κρίνουν σκόπιμο. Οι «δεξιοί» κομουνιστές ονειρεύονται μονίμως την εξουσία. Εξουσία, όμως, βλέπουν πολύ σπάνια, σε κυβερνήσεις συνασπισμού κυρίως. Και για να μπορέσουν να τη δουν όσο ζουν αρχίζουν τις ιδεολογικές και τις ηθικές εκπτώσεις.

Οι «δεξιοί» κομουνιστές πιστεύουν κι αυτοί πως «η πολιτική είναι η τέχνη του εφικτού», παρόλο που ξέρουν πως οι αστοί είναι πολύ πιο πεπειραμένοι στην άσκηση της τέχνης του εφικτού. Το όντως εφικτό για τους «δεξιούς» κομουνιστές είναι να παραμένουν καθηλωμένοι στην αντιπολίτευση — κι αυτό μόνο κατά παραχώρηση των αστών, που τους επιτρέπουν να μιλούν εντός και εκτός Κοινοβουλίου, πράγμα θετικότατο καθεαυτό, αρκεί ο λόγος τους, αν μη τι άλλο σοβαρότερο, να έχει τουλάχιστον μια παιδαγωγική αξία για τις μάζες.

Τα κομουνιστικά κόμματα στη Δύση, χάνοντας την επαναστατική τους προοπτική έχασαν και τη δυνατότητα να απειλούν το αστικό καθεστώς. Το μόνο που μπορούν να κάνουν τώρα πλέον με ειρηνικούς τρόπους είναι να λειτουργούν σαν λόμπι (σαν ομάδες πίεσης) πράγμα, βέβαια, εξαιρετικά χρήσιμο προκειμένου να βελτιώσει τις αποδοχές του ο εργαζόμενος. Όμως, ο ιστορικός ρόλος των κομουνιστικών κομμάτων δεν είναι η βελτίωση των μισθών, αυτό είναι καθήκον των συνδικάτων, είναι η αλλαγή του κοινωνικού συστήματος.

Αν, λοιπόν, οι αντικειμενικές δυσκολίες των πρώτων χρόνων της Ρωσικής Επανάστασης δημιούργησαν μια σειρά από στρεβλώσεις στο σώμα του κλασικού λενινισμού, συγγνωστές λόγω συνθηκών, αν ακόμα η άσκηση της εξουσίας από τα ανατολικά κομουνιστικά κόμματα δημιούργησε μια δεύτερη σειρά στρεβλώσεων, που κι αυτές έχουν την (παράλογη) λογική τους, οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν ή αντιμετωπίζουν τα δυτικά κομουνιστικά κόμματα είναι τάξεως εντελώς διαφορετικής και προέρχονται απ' την ανθεκτικότητα του καπιταλισμού, που δεν λέει να πεθάνει φυσιολογικά ώστε να τον θάψουμε με τιμές και δημοσία δαπάνη, όπως θα άρμοζε σ' αυτόν το γέρο, που όταν ήταν νέος προσέ-

φερε πολλά στην κοινωνία και στον πολιτισμό. Δύσκολοι, λοιπόν, οι καιροί για τους κομουνιστές της σήμερον.

Ωστόσο, οι κοινωνικοί νόμοι που περιγράφει ο μαρξισμός δεν έπαψαν να λειτουργούν εντός της καπιταλιστικής κοινωνίας και να τη διαφοροποιούν συνεχώς. Αυτό που ατόνησε στις μέρες μας δεν είναι ο μαρξισμός, είναι ο κομουνισμός. Και τούτο εξαιτίας της ανθεκτικότητας του καπιταλισμού, που δεν έφτασε ακόμα στο τελευταίο στάδιο της ανάπτυξής του, όπως πίστευαν οι κομουνιστές αμέσως μετά τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πόλεμου. Κι αφού αντικειμενικά δεν έχουμε επί του παρόντος τη δυνατότητα να ανατρέψουμε άμεσα τον καπιταλισμό, ας τον παρενοχλούμε τουλάχιστον όσο μπορούμε, και εντός του Κοινοβουλίου και εκτός του Κοινοβουλίου. Κυρίως εκτός. Αλλά πάντα αναλαμβάνοντας την προσωπική ευθύνη.

10. Οι δυσκολίες της ενδοκομουνιστικής αντιπολίτευσης

Τα όρια ανάμεσα στα κομουνιστικά απ' τη μια και τα σοσιαλιστικά απ' την άλλη κόμματα με μαρξιστικό προσανατολισμό ήταν πάντα δυσδιάκριτα. Με τη διαγραφή του λενινισμού από τα προγράμματα των κομουνιστικών κομμάτων τα εν λόγω όρια γίνονται ακόμα πιο δυσδιάκριτα.

Όμως, στο βαθμό που τα κομουνιστικά κόμματα διαγράφουν το λενινισμό από τα προγράμματά τους, τα μαρξιστικού προσανατολισμού σοσιαλιστικά διαγράφουν το μαρξισμό, κι έτσι η διαφορά αρχίζει να γίνεται και πάλι ευδιάκριτη. Οι ανταγωνιστικές και ταυτόχρονα φιλικές σχέσεις του σοσιαλιστικού και του κομουνιστικού κόμματος της Γαλλίας είναι πάρα πολύ ενδεικτικές επ' αυτού.

Πριν απ' τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο μαρξισμός στη Γαλλία γνώρισε μια κάποια άνθηση, όχι όμως και ο κομουνισμός. Ο γερμανικής καταγωγής κομουνισμός απορροφήθηκε από τη μεγάλη δημοκρατική και αστικά επαναστατική παράδοση της Γαλλίας, αλλά και από τον ουτοπικό σοσιαλισμό, που είναι τυπικά γαλλικό δημιούργημα. Ο Φουριέ, ο Σαιν-Σιμόν και ο Προυντόν αποτελούν για τους γάλλους αριστερούς μια μεγάλη εθνική παρακαταθήκη, που δύσκολα επισκιάζεται από ανάλογα δόγματα, του μαρξισμού συμπεριλαμβανομένου.

Το Γαλλικό Κομουνιστικό Κόμμα θα γεννηθεί το 1920 με καισαρική

τομή επί του μητρικού σοσιαλιστικού σώματος. Αλλά θα αναπτυχθεί κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν το αναλάβει ο Μωρίς Τορέζ. Μέχρι τον πόλεμο στη γαλλική αριστερή πολιτική σκηνή θα πρωταγωνιστεί το Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, που πριν από τον πόλεμο ήταν σαφώς μαρξιστικό. Όχι όμως και επαναστατικό. Ο μαρξισμός του ήταν εξελικτικός. Στη χώρα όπου το αστικό καθεστώς πήρε την τελική πολιτική του μορφή θα ήταν μάταιο να αναμένει κανείς μη αστικές επαναστάσεις. Θα λέγαμε πως η Γαλλία είναι μία χώρα ειδικευμένη στις αστικές επαναστάσεις.

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει πως ο γαλλικός Διαφωτισμός υπηρέτησε το φιλελευθερισμό και όχι το σοσιαλισμό. Ο Βολταίρος, ο Ρουσσώ, ο Ντιντερό ουδεμία σχέση έχουν με το σοσιαλισμό, ουτοπικό και επιστημονικό. Αν συνεχίζουμε να σεβόμαστε και εμείς οι μαρξιστές αυτούς τους μεγάλους στοχαστές είναι γιατί εκτιμούμε την αποφασιστική συμβολή τους στην πτώση της φεουδαρχίας και όχι γιατί έκαναν κάτι για το σοσιαλισμό.

Δεδομένου, όμως, ότι ο μαρξισμός είναι ένα κράμα φτιαγμένο από γερμανική φιλοσοφία, γαλλική πολιτική σκέψη και αγγλική πολιτική οικονομία, οι Γάλλοι ποτέ δεν θα υποτιμήσουν τη σκέψη του Μαρξ, που κατά το ένα τρίτο έχει γαλλική ρίζα. Αυτή ακριβώς η γαλλική πολιτική ρίζα του μαρξισμού θα δώσει εξαρχής στο γαλλικό μαρξισμό έναν έντονα πολιτικό χαρακτήρα σε βάρος της οικονομικής (αγγλικής) και της φιλοσοφικής (γερμανικής) του πλευράς.

Η περίφημη Κομούνα του Παρισιού του 1871 δεν είχε σχέση ούτε με τον Μαρξ, ούτε με το μαρξισμό, ούτε με τους κομουνιστές. Η Κομούνα ήταν ένα τεράστιας σημασίας πολιτικό γεγονός, που θα απασχολήσει πολύ και τον Μαρξ εκ των υστέρων, αλλά πάντως είναι περιστατικό εντελώς ξεκομμένο από τη γερμανική φιλοσοφική σκέψη περί κράτους και κοινωνίας και την αγγλική οικονομική σκέψη γι' αυτό που θα ονομαστεί από τον Μαρξ καπιταλισμός (κεφαλαιοκρατία). Οι Κομουνάροι δεν ζητούν κοινοκτημοσύνη, ζητούν λαϊκή διαχείριση της εξουσίας. Πιστεύουν πως όλα τα κοινωνικά προβλήματα είναι δυνατό να λυθούν όταν υπάρχει πολιτική βούληση. Πρόκειται για μια έννοια τυπικά γαλλική και εν μέρει μόνο μαρξιστική, που τα τελευταία χρόνια θα ξαναγίνει της μόδας.

Το ΚΚ Γαλλίας θα προκύψει το 1920 μέσα από το Σοσιαλιστικό στο συνέδριο της Τουρ, με ενδοκομματική ψηφοφορία. Όταν η κομουνιστική πτέρυγα του ενιαίου μέχρι τότε Σοσιαλιστικού Κόμματος αποχτά την πλειοψηφία στο παραπάνω συνέδριο, παίρνει τη σφραγίδα, παίρνει και την εφημερίδα *Ουμανιτέ* που είχε ιδρύσει ο Ζαν Ζωρές και

φτιάχνει ένα καινούργιο κόμμα, το Κομουνιστικό. Το παλιό κόμμα, το Σοσιαλιστικό, θα ανασυγκροτηθεί ταχύτατα και ο ομφάλιος λώρος θα συνεχίσει να ενώνει κρυφίως τα δύο αδελφά κόμματα.

Τούτη η αδερφοσύνη θα οδηγήσει εύκολα στη δημιουργία του Λαϊκού Μετώπου, που θα κυβερνήσει τη Γαλλία για ένα χρόνο, από τον Ιούνιο του 1936 μέχρι τον Ιούνιο του 1937 και ξανά αργότερα για ένα μήνα, το Φεβρουάριο του 1938. Το Μέτωπο δημιουργήθηκε με ταυτόχρονη πρωτοβουλία των κομουνιστών και των σοσιαλιστών, που δεν θα δυσκολευτούν να συνεργαστούν για να αντιμετωπίσουν το φασισμό, όπως άλλωστε προέτρεπε παλιότερα ο Ζαν Ζωρές, η κοινή για τα δύο κόμματα πολιτική προσωπικότητα, που συνεχίζει να συνδέει ιστορικά τους γάλλους κομουνιστές και σοσιαλιστές.

Είναι αυτή ακριβώς η παλιά σχέση που τρομοκρατεί τους αστούς, οι οποίοι θα επιτεθούν λυσσασμένα κατά του Μετώπου, συμμαχώντας μάλιστα περιστασιακά με τους φασίστες, που είχαν και συνεχίζουν να έχουν υπολογίσιμη δύναμη σε μια εξόχως μικροαστική χώρα, κατάφορτη από ναπολεόντεια προγονική δόξα, που τρέφει σταθερά τον ανυπόφορο γαλλικό εθνικισμό. Οι όροι εθνικισμός και σοβινισμός είναι και οι δύο γαλλικής καταγωγής.

Ο Λεόν Μπλουμ, ο ηγέτης του Μετώπου, είναι και ηγέτης του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Το οποίο, εκτός από τους καπιταλιστές έχει να αντιμετωπίσει και τους φασίστες. Για πρώτη φορά ένας Γαλλοεβραίος γίνεται πρωθυπουργός της Γαλλίας κι αυτό έχει σαν συνέπεια να ενεργοποιηθεί ακόμα πιο έντονα ο παραδοσιακός μικροαστικός γαλλικός εθνικισμός.

Ποτέ κανείς δεν θα καταφέρει να πείσει τον αποβλακωμένο μικροαστό πως για τα δεινά του δεν φταίει η ράτσα των Εβραίων, αλλά το μεγάλο Κεφάλαιο, που είναι κατά κύριο λόγο εβραϊκό. Ο Εβραίος Μαρξ, που θα κατηγορηθεί από άλλης τάξεως ηλιθίους για αντισημιτισμό είναι σαφέστατος επ' αυτού στο *Εβραϊκό ζήτημα*.

Οι Εβραίοι έπαιξαν ουσιαστικό ρόλο στην εδραίωση του καπιταλισμού σαν τραπεζίτες. Έπαιξαν όμως εξίσου ουσιαστικό ρόλο και στη δημιουργία του μαρξισμού και την εδραίωση του κομουνισμού. Οι ζηλόφθονες και οι φοβισμένοι μικροαστοί, οι φασίστες και οι φασίζοντες, όταν επιτίθενται κατά των Εβραίων επιτίθενται ταυτόχρονα τόσο κατά των φανερών εχθρών, των κομουνιστών, όσο και κατά των κρυφών, των μεγαλοαστών, που τους φράσσουν το δρόμο της «κοινωνικής ανόδου». Ο αντισημιτισμός στη φιλόξενη και ανεκτική Γαλλία δεν ήταν ποτέ ισχυρός έξω από τα όρια της μικροαστικής άκρας Δεξιάς. Όμως, στη διάρκεια του Μετώπου θα φουντώσει ξαφνικά και θα γενικευτεί.

Κάποιοι θα ανακατώσουν τη χόβολη και η φωτιά που θα ανάψει θα κάψει πολλούς.

Το Μέτωπο συγκροτήθηκε το 1936 για να αντιμετωπιστεί μια πιθανή επέκταση του μολυσματικού φασισμού και στη Γαλλία. Η ανάθεση της πρωθυπουργίας στον Εβραίο Λεόν Μπλουμ δεν ήταν παρά ένα τεστ αντοχής της δημοκρατίας στη γερμανική ναζιστική πίεση, που αυξάνεται ολοένα και περισσότερο από το 1933 που ο Χίτλερ καταλαμβάνει την εξουσία νόμιμα.

Ωστόσο, η γαλλική άμυνα στο φασισμό θα αποδειχτεί ανεπαρκέστατη, όπως θα αποδειχτεί σε λίγο τόσο με την ταχύτατη κατάρρευση του στρατιωτικού αυτή τη φορά μετώπου, όσο και με την εύκολη εγκατάσταση από τους Γερμανούς στο γαλλικό νότο, στο Βισύ, ενός φασιστικού, δήθεν αυτόνομου καθεστώτος. Η παραδοσιακή πίστη των Γάλλων στην πολιτική αξία της πολιτικής βούλησης δεν θα τους βγει σε καλό. Και τούτο διότι, εκτός από την πολιτική βούληση υπάρχει και η καπιταλιστική οικονομία, που έχει τη δική της βούληση.

Στην πάντα πραγματιστική Αγγλία, τη χώρα που τελειοποίησε τον καπιταλισμό για να τον παραδώσει φρέσκο και λαχταριστό για τα περαιτέρω βαρβαρικά στην αδερφή χώρα, τις Ηνωμένες Πολιτείες, το Εργατικό Κόμμα, που δεν ήταν ποτέ μαρξιστικό, θα πάψει να αυτοχαρακτηρίζεται σοσιαλδημοκρατικό από το 1924.

Το 1913 ο Τζ. Κόουλ, ένας διάσημος καθηγητής της Οξφόρδης θα βγάλει στην πιάτσα μια καινούργια εκδοχή του σοσιαλισμού, το λεγόμενο «συντεχνιακό σοσιαλισμό», σύμφωνα με τον οποίο αν επανεμφανιστούν οι μεσαιωνικές κλειστές συντεχνίες που υπερασπίζονταν κλειστά αταξικά συμφέροντα, το πρόβλημα της κοινωνικής αδικίας θα λυθεί αυτομάτως. Είδαμε πώς έλυσε το πρόβλημα το Εργατικό Κόμμα, που θα ξεπεταχτεί μέσα από τις ρηξικέλευθες απόψεις του κυρίου καθηγητή.

Το συντεχνιακό και καθόλου σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα θα σχηματίσει για πρώτη φορά κυβέρνηση το 1924 υπό τον Ράμσυ Μακντόναλντ. Έκτοτε θα κυβερνήσει πολλές φορές την Αγγλία παριστάνοντας την Αριστερά σε μια χώρα όπου η εργατική Αριστερά έχει τόση σχέση με την Αριστερά, όση και το αριστερό μου αυτί με τον αριστερό μου όρχιν.

Ωστόσο, μια αποτυχημένη μαρξιστική απόπειρα θα γίνει και στην Αγγλία, τη χώρα που φιλοξένησε και τον Μαρξ και την Πρώτη Διεθνή, χωρίς ποτέ να ενοχληθεί ούτε από τον Μαρξ, ούτε από την Πρώτη, ούτε από τη Δεύτερη, ούτε από την Τρίτη Διεθνή. Μια καλύτερη τύχη θα γνωρίσει στην Αγγλία η Τέταρτη Διεθνής, η τροτσκιστική.

Το 1880 ένας δημοσιογράφος, ο Χένρυ Χάιντμαν, θα ιδρύσει στην Αγγλία τη Σοσιαλιστική Δημοκρατική Ομοσπονδία, ένα αυστηρών μαρ-

ξιστικών αρχών κόμμα, που θα πεθάνει σε νηπιακή ηλικία. Αντίθετα η Φαβιανή Εταιρία, που ιδρύεται την ίδια χρονιά (1880) από διανοούμενους θα γνωρίσει μεγάλη επιτυχία. Πρόκειται μάλλον για μια τυπικά αγγλική, κλειστή λέσχη (κλαμπ) που απεχθάνεται το μαρξισμό, όχι όμως και το σοσιαλισμό, παρά για κόμμα. Όμως αυτό δεν θα εμποδίσει καθόλου τη Φαβιανή Εταιρία να αποχτήσει τεράστιο κύρος ανάμεσα στα μέλη της καλής αγγλικής κοινωνίας, κυρίως από τότε που ο Τζωρτζ Μπέρναντ Σω θα γίνει μέλος της.

Οι Φαβιανοί είναι αριστοκράτες και δεν έχουν καμιά σχέση μ' αυτό που λέγεται λαϊκό κίνημα. Όμως, ασκούν μεγάλη επιρροή στις εγγράμματες μάζες με τα έξυπνα και τεκμηριωμένα κείμενά τους. Οι Φαβιανοί πιστεύουν πως καμιά ρήξη της ιστορικής συνέχειας δεν είναι δυνατή στην Αγγλία. Γι' αυτό καθόλου δεν διστάζουν να στηρίξουν τη θριαμβεύουσα τον καιρό εκείνο αγγλική αποικιοκρατία. Πιστεύουν, όμως, παράλληλα, πως εκατομμύρια μικρές και αόρατες ρήξεις στο εσωτερικό του συστήματος, σίγουρα θα το βελτιώσουν κάποτε.

Μέσα σ' αυτό το άκρως συγχυσμένο ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κλίμα θα αναπτυχθεί ο σοβιετικός σοσιαλισμός, που θα μπουρδουκλώνεται κι αυτός ολοένα και περισσότερο. Ούτε για τους Μπολσεβίκους ήταν ειδυλλιακά τα ενδοκομματικά πράγματα πριν καταλάβουν την εξουσία το 1917 και μετονομαστούν το 1918 σε κομουνιστές. Υπήρχε και τότε μια ενδοκομματική αντιπολίτευση, είτε «δεξιά», είτε «αριστερή». Και συχνά οι διχογνωμίες ήταν τόσο μεγάλες, που πάρα πολλές φορές όλα κινδύνεψαν να τιναχτούν στον αέρα.

Όμως τα πράγματα δεν μπορεί παρά να συμβαίνουν έτσι σε όλα τα μαρξιστικά κόμματα. Θα ήταν δύσκολο να ζητάει κανείς από έναν μαρξιστή πλήρη και σωστή γνώση του μαρξισμού. Άλλωστε, μια τέτοια γνώση δεν θα είχε και μεγάλο πραχτικό νόημα, αφού η πολιτική καθημερινότητα δημιουργεί συνεχώς καινούργια προβλήματα, που δεν τα προβλέπει το δόγμα. Γι' αυτό ακριβώς λέμε πως ο μαρξισμός είναι μέθοδος και όχι δόγμα. Μέθοδος προσέγγισης και ερμηνείας των προβλημάτων, που ακατάπαυστα εμφανίζονται μέσα στην πολύπλοκη και πολύμορφη κοινωνία των ανθρώπων.

Για να μπορεί κανείς να ερμηνεύει μαρξιστικά τα γεγονότα, πρέπει να γνωρίζει τη μαρξιστική θεωρία όσο γίνεται πιο καλά. Παρά ταύτα όμως, η θεωρία από μόνη της δεν αρκεί, κυρίως όταν γίνεται αντιληπτή σαν ένα σύνολο νόμων και κανόνων, περίπου όμοιων μ' αυτούς των θετικών επιστημών, πράγμα ολοφάνερα λανθασμένο. Ο νόμος της υπεραξίας, π.χ., ουδεμία σχέση θα μπορούσε να έχει με το νόμο της βαρύτητας, ας πούμε. Ο Μαρξ δεν κουράστηκε να καταγγέλλει τη μηχανι-

στική ερμηνεία των κοινωνικών φαινομένων. Κι ωστόσο, η μηχανιστική ερμηνεία είναι κοινός τόπος σε μια εκχυδαϊσμένη μορφή του μαρξισμού, τον οποίο κάποιοι μαρξιστές αντιλαμβάνονται περίπου όπως οι χριστιανοί τα σωρευμένα στη Βίβλο δόγματα της θρησκείας τους.

Το πόσο δύσκολα είναι τα μαρξιστικά πράγματα στη μαρξιστική πράξη θα φανεί από μια πολύ σύντομη ανασκόπηση, που θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια, των διχογνωμιών και των αντιθέσεων εντός του ΚΚΣΕ, αρχίζοντας από την προεπαναστατική περίοδο, όταν το ΚΚΣΕ λεγόταν ακόμα Ρωσικό Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα.

Πρόθεσή μας, να κάνουμε φανερή την πολύπλοκη και συχνά αντιφατική λειτουργία της αντιπολίτευσης εντός των ΚΚ· μιας αντιπολίτευσης που πάρα πολύ συχνά έχει μεγαλύτερη σχέση με την ψυχολογία παρά με το μαρξισμό. Κατά την υπόδειξη του Ζαν-Πωλ Σαρτρ, που δεν ήταν μόνο υπαρξιστής αλλά και μαρξιστής, πρέπει πάντα να παίρνουμε υπόψη τόσο τον ηθικό, όσο και τον ψυχολογικό παράγοντα όταν μελετάμε τη ζωή και τη δράση προσωπικοτήτων που υιοθέτησαν το μαρξισμό σαν μέθοδο ερμηνείας των ιστορικών γεγονότων.

Οι αποφάσεις που παίρνει ένας επαναστάτης, λέει ο Σαρτρ, δεν θα εξαρτηθούν μόνο από το πόσο καλά ή άσχημα αντιλαμβάνεται τον Μαρξ, αλλά και από το ήθος του, τον ψυχισμό του, τις αρρώστιες του, τους έρωτές του, τις φιλοδοξίες του, την αγωγή του, την καταγωγή του κ.λπ. κ.λπ. Και δεδομένου ότι τα περισσότερα από τα στελέχη των κομουνιστικών κομμάτων δεν τα πάνε και τόσο καλά με τη μαρξιστική θεωρία, οι εξωμαρξιστικοί παράγοντες παίζουν καθοριστικό ρόλο στην κομματική συμπεριφορά τους. Τόσο καθοριστικό, που η μαρξιστική θεωρία να στρεβλώνεται σχεδόν αυτόματα. Όπως συμβαίνει π.χ. στην ψυχολογίστικη στάση μας απέναντι στους πλούσιους, που συχνά τους θεωρούμε συλλήβδην ύποπτους για μόνο το λόγο πως είναι πλούσιοι, ξεχνώντας πως ο Ένγκελς ήταν βιομήχανος, πως οι «αποστάτες της τάξης τους» έχουν παίξει έναν τεράστιο ρόλο στο παγκόσμιο κομουνιστικό κίνημα, πως η ιδεολογία εισάγεται στην εργατική τάξη απ' έξω. Η εξουθενωτική δουλειά του εργάτη δεν του αφήνει χρόνο για μελέτη, κι αυτό τον υποχρεώνει να εισαγάγει τη δική του ιδεολογία από εκείνο το στρώμα της αστικής τάξης που είναι σε θέση να σκεφτεί και να δράσει ενάντια στα συμφέροντα της αστικής τάξης στην οποία ανήκει. Το μαρξισμό και τον κομουνισμό τους δημιούργησαν οι αποστάτες της αστικής τάξης, όχι οι εργάτες.

Πρόσθετες δυσκολίες στη σκέψη και τη συμπεριφορά των κομουνιστών δημιουργεί η κεντροθέτηση. Όλοι μας έχουμε την τάση να κεντροθετούμε τα προβλήματα, όπως λεν οι επιστημολόγοι, δηλαδή να βάζου-

με το προσωπικό μας πρόβλημα στο κέντρο ενός προβλήματος που δεν είναι προσωπικό. Η επανάσταση π.χ. δεν είναι προσωπικό μας πρόβλημα, αλλά όταν την αντιμετωπίζουμε με γνώμονα το προσωπικό μας και μόνο συμφέρον τη μετατρέπουμε σε προσωπικό μας πρόβλημα, πράγμα καταφάνερα ανόητο.

***

Η πρώτη σοβαρή ενδοκομματική αντιπολίτευση στο παγκόσμιο κομουνιστικό κίνημα και όχι μόνο σ' αυτό της Ρωσίας εμφανίζεται στη διετία 1907-1909, όταν μπαίνει το ερώτημα αν το Ρωσικό Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα, όπως λέγεται τότε το κατοπινό κομουνιστικό κόμμα, πρέπει ή δεν πρέπει να πάρει μέρος στις εκλογές για την ανάδειξη των βουλευτών της Δούμας (της Βουλής).

Ο Λένιν λέει πως οι κομουνιστές πρέπει να πάρουν μέρος στις εκλογές. Όμως, έχει να αντιμετωπίσει μια πολύ δύστροπη αντιπολίτευση εντός του κόμματος. Πολλοί υπεραριστεροί αρνούνταν τη συμμετοχή των κομουνιστών στο αστικό Κοινοβούλιο. Κι έτσι το 1909 ο Λένιν δίνει τέλος στη διαμάχη, που παίρνει και θεωρητική μορφή, διαγράφοντας από το κόμμα των Μπολσεβίκων, το Ρωσικό Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα όπως είναι το επίσημο όνομά του, τους υπεραριστερούς εκείνους που αρνούνταν κατηγορηματικά το Κοινοβούλιο και τις κοινοβουλευτικές διαδικασίες. Ο Λένιν ούτε αρνήθηκε ποτέ το αστικό Κοινοβούλιο, ούτε του έδωσε ιδιαίτερα μεγάλη σημασία. Το 1909 όμως θέλει να βρίσκεται στο Κοινοβούλιο (Δούμα το λεν οι Ρώσοι) για να παρακολουθεί από κοντά τους καβγάδες των αστών και των φεουδαρχών ώστε να διαμορφώσει πληρέστερη άποψη για το δέον γενέσθαι από επαναστατικής απόψεως.

Όμως, ανάμεσα στο 1912 και 1917 πολλοί από τους διαφωνήσαντες το 1909 και τελικά αποχωρήσαντες ή διαγραφέντες υπεραριστερούς Μπολσεβίκους θα επανέλθουν στο κόμμα των Μπολσεβίκων του Λένιν, ο οποίος έχει ήδη αρχίσει να προετοιμάζεται για επαναστατική δράση. Οι καιροί έχουν αλλάξει μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα και ο Λένιν προσαρμόζεται αναλόγως.

Αφού, λοιπόν, ο Λένιν ξεκαθαρίσει το 1909 την κατάσταση με τους υπεραριστερούς Μπολσεβίκους που του μπαίνουν στη μύτη, διαγράφοντάς τους, πρέπει να αντιμετωπίσει στη συνέχεια και τους δεξιούς Μπολσεβίκους, που ήθελαν συμβιβασμό με τους Μενσεβίκους και ήταν υπέρ της «σταδιακής επανάστασης». Αυτό σημαίνει πως μια μερίδα Μπολσεβίκων ήταν ενάντια στη μια κι έξω βίαιη κατάληψη της εξου-

σίας. Η διαφορά ανάμεσα στους Μενσεβίκους, που αρνούνταν κατηγορηματικά την επανάσταση σαν τρόπο κατάληψης της εξουσίας και τους «δεξιούς» Μπολσεβίκους βρίσκεται στο ότι οι τελευταίοι δεν αρνούνται την επανάσταση για λόγους αρχής, όπως οι Μενσεβίκοι, αλλά τη μεταθέτουν σε ένα αόριστο μέλλον, όταν εμφανισθούν προσφορότερες συνθήκες.

Η δεξιά τάση εντός του κόμματος των Μπολσεβίκων αυτοδιαλύεται ύστερα απ' τη σύλληψη του αρχηγού της, του Ρίκοφ απ' την Οχράνα, τη μυστική αστυνομία του Τσάρου. Κι έτσι ο Λένιν απαλλάσσεται αυτόματα από το δυσάρεστο καθήκον να τους διαγράψει και αυτούς, όπως ήδη είχε κάνει με τους υπεραριστερούς Μπολσεβίκους. Μ' άλλα λόγια το κόμμα των Μπολσεβίκων κάθε άλλο παρά μονολιθικό ήταν ενώ ο Λένιν μπορούσε θαυμάσια να είναι και λιγάκι αυταρχικός όταν χρειαζόταν.

Πριν απ' το καθετί, ο Λένιν ήταν ένας άψογος διαλεκτικός. Ήξερε να παρακάμπτει όλα τα δόγματα και να ελίσσεται επιδέξια· όχι όπως οι αστοί πολιτικοί, αλλά όπως υπαγορεύουν οι συνεχώς διαφοροποιούμενες συνθήκες. Κανείς άλλος από τους συντρόφους του δεν είχε την ικανότητα αυτού του δαιμόνιου ανθρώπου να κατανοεί σε βάθος και πλάτος αυτό που λέγεται πραγματικότητα. Έτσι, η κάθε κίνησή του υπαγορευόταν όχι από τις προσωπικές του φιλοδοξίες ή από έμμονες ιδέες, αλλά απ' την άποψη πως οι προλετάριοι είναι σε θέση να κυβερνήσουν μ' έναν εντελώς καινούργιο και πρωτόγνωρο τρόπο, αναλαμβάνοντας να απαλλάξουν από την εκμετάλλευση όχι μόνο τους εαυτούς τους αλλά όλους τους ανθρώπους, με μια συνεχή και επίμονη δουλειά, που θα οδηγούσε κάποτε στην αταξική κοινωνία.

Σήμερα, το μεγάλο όραμα για μια επικείμενη έλευση της αταξικής κοινωνίας μπορεί να φαίνεται υπέρ το δέον ουτοπικό, όμως τον καιρό του Λένιν το πίστευαν στ' αλήθεια όλοι οι μαρξιστές. Οι απόψεις του Μαρξ, μέσα σε σαράντα χρόνια περίπου, είχαν εκτοπίσει τις πολλές και ποικίλες εκφάνσεις του χριστιανικής καταγωγής προμαρξιστικού ουτοπικού σοσιαλισμού και είχαν πάρει το χαρακτήρα μιας πίστης χωρίς μεταφυσική· μιας πίστης που με τον Στάλιν δεν θα αργήσει να γίνει και μεταφυσική.

Ο μαρξισμός είναι ένας χριστιανισμός χωρίς Χριστό και χωρίς μεταφυσική. Η κατά της θρησκείας γενικά, συνεπώς και κατά του χριστιανισμού ειδικότερα επίθεση του Λένιν ήταν ένα λάθος ακατανόητο για την πολιτική μεγαλοφυΐα του. Ο Μαρξ μπορεί να λέει πως η θρησκεία είναι το όπιο του λαού, αλλά συμπληρώνει αμέσως παρακάτω, κι αυτό έχουμε την τάση να το αποκρύβουμε, πως τη χρήση αυτού του οπίου δεν μπορείς να την απαγορεύσεις διά νόμου. Όταν και αν η αταξική κοινωνία γίνει πραγματικότητα, θα εκλείψουν οι σοβαροί λόγοι που υποχρεώνουν

τους ανθρώπους να ζητούν βοήθεια και προστασία από υπερφυσικές δυνάμεις. Όπως κανείς δεν αποφάσισε για την «ύπαρξη» του Θεού, έτσι κανείς δεν μπορεί να αποφασίσει για την «κατάργησή» του.

Απαλλαγμένος από την ενδοκομματική αντιπολίτευση, ο Λένιν θα καλέσει τους Μπολσεβίκους (και όλους τους Ρώσους) να ανατρέψουν την προσωρινή κυβέρνηση του Κερένσκι με τις περίφημες *Θέσεις του Απρίλη* (του 1917). Πρόκειται για το μνημειώδες κείμενο διά του οποίου κηρύσσεται η προλεταριακή επανάσταση. Είναι ένα εντελώς εκπληκτικό από κάθε άποψη κείμενο, που δεν αφήνει περιθώρια για αντιρρήσεις και κριτική. Εδώ, η πολιτική σκοπιμότητα, η μαρξιστική θεωρία και ο καθορισμός της τακτικής του επαναστατικού αγώνα σχηματίζουν ένα αρραγές και αδιάσπαστο σύνολο που δεν «μπάζει» από πουθενά. Διαβάζοντας αυτό το κείμενο καταλαβαίνει κανείς καλύτερα τι σημαίνει «εφαρμοσμένος μαρξισμός» και πόσο μεγάλη σημασία έχει για έναν συνεπή μαρξιστή να είναι τρία πράγματα ταυτόχρονα: Καλός γνώστης της μαρξιστικής θεωρίας, καλός πολιτικός αναλυτής και θαρραλέος άνθρωπος.

Αναζητήστε τις *Θέσεις του Απρίλη*, γνωστές και σαν *Τα καθήκοντα του προλεταριάτου στην τωρινή επανάσταση* στον 31ο τόμο των Απάντων του Λένιν, Σύγχρονη Εποχή. [Σύνολο τόμων 55. Για είκοσι χρόνια περίπου, αυτή τη μνημειώδη στα ελληνικά των Απάντων του Λένιν την επιμελούνταν, μέχρι την ολοκλήρωσή της, ο μακαρίτης πλέον φίλος μου Θόδωρος Λιακόπουλος με τη βοήθεια, στο τελευταίο στάδιο της δουλειάς, του επίσης μακαρίτη πλέον και ομοίως καλού μου φίλου Ζήνωνα Ζορζοβίλη, δύο ανθρώπων που δούλεψαν για το ΚΚΕ όλη τους τη ζωή, από τον καιρό που ήταν ΕΠΟΝίτες].

Οι *Θέσεις του Απρίλη* με τις οποίες ο Λένιν βάζει μπουρλότο στον παλιό κόσμο, στην αρχή υποστηρίχτηκαν κυρίως από τους Μπολσεβίκους που ανήκαν στην αριστερή πτέρυγα του Κόμματος, τους συντρόφους που ο Λένιν είχε διαγράψει το 1909 και που στο μεταξύ είχαν επανέλθει στο Κόμμα. Αλλά μετά απ' το πρώτο ξάφνιασμα αποδέχονται τις θέσεις όλοι οι Μπολσεβίκοι, μεταξύ των οποίων και ο Στάλιν. Που δεν ήταν ούτε αριστερός ούτε δεξιός Μπολσεβίκος. Ήταν ουδέτερος. Τις αποδέχτηκε επίσης και ο «δεξιός» Μπολσεβίκος Μπουχάριν, καθώς και η αριστερή πτέρυγα των Μενσεβίκων και των μενσεβικιζόντων, όπως ο Ράντεκ και ο Ρακόφσκι. Όταν ήρθε η κρίσιμη στιγμή της επίθεσης, οι δισταγμοί και οι αμφιβολίες παραμερίστηκαν, ακόμα και από την αριστερή πτέρυγα των Μενσεβίκων.

Αλλά οι διαφωνίες θα ξαναφανούν και θα γίνουν πιο εντυπωσιακές όταν οι Μπολσεβίκοι καταλάβουν την εξουσία. Τώρα, τα πιο σοβαρά προβλήματα τα δημιουργούν κάποιοι «δεξιοί» Μπολσεβίκοι, αυτοί ακρι-

βώς που στην αρχή είχαν απορρίψει το σχέδιο του Λένιν για τη βίαιη κατάληψη της εξουσίας. Ανάμεσά τους, ο Ζινόβιεφ και ο Κάμενεφ. Όχι πάντως ο Τρότσκι που έχει περάσει στην «αριστερή» πτέρυγα των Μπολσεβίκων.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ο τροτσκισμός

οι περιπέτειες της αρετής

1. Η αξία και η σημασία του τροτσκισμού

Ο Χέγκελ λέει πως ο κόσμος δεν πρέπει να εκληφθεί σαν ένα σύνολο από έτοιμα πράγματα, αλλά σαν ένα σύνολο από διαδικασίες. Κανείς μαρξιστής δεν κατανόησε καλύτερα και πληρέστερα από τον Τρότσκι αυτή τη βασική αρχή της διαλεκτικής.

Ο Λέον Τρότσκι, ο πιο «πλήρης» διανοούμενος-επαναστάτης μεταξύ των ηγετών της Οκτωβριανής Επανάστασης, γνώριζε καλά πως αυτή η επανάσταση, όπως κάθε επανάσταση άλλωστε, δεν θα ήταν δυνατό να είναι ούτε «καλή» ούτε «κακή» την ώρα που τελούνταν. Όλα θα εξαρτιόνταν, όχι μόνο από την έκβασή της αλλά κυρίως από τη διαδικασία της ολοκλήρωσής της σύμφωνα με το αρχικό πρόγραμμα.

Άλλωστε, η Οκτωβριανή Επανάσταση δεν στηριζόταν μόνο στους λιγοστούς Μπολσεβίκους, που ήξεραν τι έκαμναν, στηριζόταν κυρίως σε ένα τεράστιο και ετερόκλητο πλήθος απαίδευτων ανθρώπων, γεμάτων δεισιδαιμονίες, προλήψεις και προκαταλήψεις. Για όλους αυτούς η Επανάσταση «ήρθε» όπως ένα φυσικό γεγονός. Ήταν αναπόφευκτη όπως η θύελλα και ο σεισμός. Τη δέχτηκαν κατ' αρχάς έτσι, σαν ένα εντυπωσιακό φυσικό γεγονός.

Μια μεγάλη επανάσταση μοιάζει πράγματι με φυσικό γεγονός. Έχει πολλά από τα χαρακτηριστικά του αναπόφευκτου φυσικού γεγονότος. Είναι κάτι σαν θύελλα ή σαν σεισμός— κι έτσι την περιγράφει η λαϊκή τέχνη. Ο Τρότσκι δεν ήταν λαϊκιστής για να μην αντιλαμβάνεται τους κινδύνους που δημιουργούσε η δράση βιαστικών λαϊκών ανθρώπων, που ζητούσαν από την Επανάσταση να λύσει όλα τους τα προβλήματα εδώ και τώρα. («Εδώ και τώρα» είναι το διαχρονικό σύνθημα του πολιτικού λαϊκισμού).

Μια επανάσταση, όσο απουδαίο κι αν είναι το πρόγραμμά της, μπορεί να γεννήσει τέρατα. Ο Τρότσκι, άνθρωπος με υψηλή αισθητική αγωγή, φοβάται τα τέρατα και στην αρχή είναι διστακτικός. Δεν είναι σίγουρος για την ορθότητα της απόφασης του Λένιν να επιτεθεί στα Χειμερινά ανάκτορα και να καταλάβει την εξουσία με τη βία. Όμως η απόφαση στην Κεντρική Επιτροπή για την κήρυξη της επανάστασης θα

ληφθεί με πλειοψηφία και ο Τρότσκι δεν θα μειοψηφήσει. Η επανάσταση χτυπάει την πόρτα της ιστορίας και ο διανοούμενος Τρότσκι αποφασίζει να την ανοίξει μαζί με τους άλλους και να την υποδεχτεί στο κεφαλόσκαλο παρέα με τον Λένιν. Είναι τόσο μεγάλη η ευκαιρία, που όμοιά της ίσως να μην εμφανιστεί ποτέ πια όχι μόνο στην ιστορία της Ρωσίας αλλά και του κόσμου. Το δίλημμα δεν είναι απλώς ιστορικό, είναι κοσμοϊστορικό. Σε μια τέτοια περίπτωση αναλαμβάνεις όλα τα ρίσκα, διακινδυνεύεις και επιχειρείς. Είναι σαν να αποφασίζεις να παίξεις κορόνα γράμματα όχι μόνο το κεφάλι σου, αυτό είναι το λιγότερο, αλλά την ίδια την ιστορία.

Όταν ο Λένιν ρωτήθηκε από τους συντρόφους του τι πιθανότητες επιτυχίας έχει η πρότασή του για άμεση επίθεση στα Χειμερινά ανάκτορα απάντησε 20%. Φυσικά, το ποσοστό είναι καταφάνερα αυθαίρετο, αλλά ο Λένιν έπρεπε να τονίσει με έμφαση πως αν παίρναμε μέρος σε μια επανάσταση γνωρίζοντας την έκβασή της, τότε δεν θα ήμασταν επαναστάτες αλλά καιροσκόποι.

Αυτό σημαίνει πως κάθε συζήτηση εκ των υστέρων για το αν έπρεπε ή δεν έπρεπε να γίνει αυτό ή το άλλο, με τα τετελεσμένα μπροστά μας, δεν είναι απλώς ανόητη, είναι και παντελώς άσχετη με κάθε έννοια διαλεκτικής. Ας ξαναθυμηθούμε τον Χέγκελ: Ο κόσμος είναι μια σειρά από διαδικασίες, όχι από έτοιμα πράγματα. Αν στηρίξεις την κριτική σου στο έτοιμο πράγμα, στο αποτέλεσμα μιας διαδικασίας, είναι πολύ πιθανό να ξεχάσεις ότι αυτό προέκυψε μέσα από μια ατέρμονα διαδικασία. Τη στιγμή πού τελείται το γεγονός ποτέ δεν μπορείς να είσαι βέβαιος για το πού ακριβώς θα καταλήξει. Η στράτευση σε όλες της τις μορφές είναι και διακύβευση. Γι' αυτό πρέπει να προσέξεις πολύ πότε και πώς θα πετάξεις τους κύβους (τα ζάρια) για μια «καλή ζαριά».

Εδώ, το σημάδεμα των ζαριών επιτρέπεται. Το παλιό μεγαλοφυές στρατήγημα, μας το δίδαξε ο Θεμιστοκλής: στη ναυμαχία της Σαλαμίνας έδεσε το ένα με τ' άλλο τα πλοία του και δημιούργησε στους μαχητές της ψευδαίσθηση ότι μάχονται στη στεριά ενώ οι Πέρσες μάχονται στη θάλασσα. Όταν οι «πεζικάριοι», που ως πεζικάριοι σκεπτόμενοι είχαν πάρει φόρα και ορμούσαν στους Πέρσες, που μειονεκτούσαν ως ναύτες, συνειδητοποίησαν πως ήταν κι αυτοί ναύτες ήταν αργά πλέον για να ανακόψουν τη φόρα που είχαν πάρει ως πεζικάριοι. Για να γίνεις ήρωας πρέπει να σου δημιουργήσουν τις κατάλληλες συνθήκες. Και η πιο κατάλληλη για υποψήφιους νικητές είναι αυτή που δεν σου αφήνει περιθώρια οπισθοχώρησης. Ή ορμάς και νικάς, ή πεθαίνεις. Όπως θα δούμε, ο άσχετος με το στρατό Τρότσκι θα οργανώσει τον Κόκκινο Στρατό στη βάση της λογικής του Θεμιστοκλή. Που τον κυνήγησαν οι Αθηναίοι όταν διαπίστωσαν πως

στη Σαλαμίνα τους «γαργάλησε» λιγάκι για να γίνουν ήρωες. Τα ίδια θα πάθει και ο Τρότσκι.

***

Η μελέτη του τροτσκισμού μπορεί να είναι πάρα πολύ χρήσιμη, για τροτσκιστές και μη. Ο τροτσκισμός έχει ένα τεράστιο συναισθηματικό και ιδεολογικό πλεονέκτημα: δεν επικράτησε πουθενά στον κόσμο και ως εκ τούτου οι τροτσκιστές έχουν όλη την άνεση να ισχυρίζονται πως είναι οι «καθαρότεροι μαρξιστές». Προσωπικά πιστεύω πως είναι πράγματι. Σε επίπεδο θεωρητικό, όμως. Η καθαρότητά τους προέρχεται απ' την έλλειψη επαφής με τη σκληρή και αδυσώπητη πραγματικότητα της εξουσίας, η οποία αλλοιώνει κατ' ανάγκην την καθαρότητα της θεωρίας.

Όμως, μέχρι πού μπορεί να φτάσει η προσαρμογή της θεωρίας στην πραγματικότητα, χωρίς να καταστραφεί η θεωρητική της καθαρότητα; Κανείς δεν θα μπορούσε να το πει. Ο Λένιν προσάρμοσε τη (μαρξιστική) θεωρία στις συνθήκες της εποχής του και της χώρας του χωρίς να την καταστρέψει — όχι όμως και χωρίς να την αλλοιώσει. Ο Στάλιν προσάρμοσε τη (μαρξιστική) θεωρία στις συνθήκες της εποχής του και της χώρας του, κάνοντάς την σχεδόν αγνώριστη.

Απ' αυτή την άποψη, ο Τρότσκι θα σταθεί πιο τυχερός. Δεν χρειάστηκε να προσαρμόσει πουθενά, σε καμιά πραγματικότητα τη δική του άποψη για το μαρξισμό. Κι έτσι συνεχίζει μέχρι τις μέρες μας να είναι ο πιο «καθαρός ιδεολόγος» και να αντιμετωπίζεται από τους τροτσκιστές σαν ο άνθρωπος που θα έκαμνε θαύματα αν ήταν ο διάδοχος του Λένιν. Μπορεί και να έκαμνε. Αλλά ποιος άνθρωπος, που δεν θα ήθελε να παριστάνει τον ετεροχρονισμένο μάντη, θα ήταν δυνατό να υποστηρίξει σοβαρά κάτι τέτοιο;

Η μόνη αξιοσημείωτη πρακτική επιτυχία που είχαν αυτοί οι υπέροχοι δονκιχώτες του μαρξισμού, οι τροτσκιστές, συνέβη στη μακρινή Κεϋλάνη. Όπου, στις εκλογές του 1956 ήρθαν δεύτερο κόμμα. Αυτό ήταν όλο. Πουθενά αλλού στον κόσμο δεν εμφανίστηκε ένα μαρξιστικότροτσκιστικό κοινοβουλευτικό κόμμα. Και δεν ξέρουμε τι θα μπορούσε να σημαίνει «εφαρμοσμένος τροτσκισμός» αφού πουθενά οι τροτσκιστές δεν κατέλαβαν την εξουσία. Συνεπώς, είμαστε υποχρεωμένοι να αντιμετωπίσουμε τον τροτσκισμό μόνο στο επίπεδο της θεωρίας. Θα μπορούσαμε να τον δούμε σαν το σοβαρότερο και αποτελεσματικότερο θεωρητικό αντίδοτο στο σταλινισμό, η σαν τη μελλοντική κυρίαρχη τάση στο διεθνές κομουνιστικό κίνημα. (Σημειώστε με την ευκαιρία το

αυτονόητο, που ο γραφειοκρατικός κομουνισμός το έκανε να φαίνεται σαν σκάνδαλο: και ο τροτσκισμός είναι κομουνισμός).

Παρ' όλο που οι τροτσκιστές δεν μπόρεσαν να γίνουν ποτέ μια υπολογίσιμη πολιτική δύναμη, άσκησαν ωστόσο μια τεράστια επιρροή στο παγκόσμιο εργατικό κίνημα. Όντας ο τροτσκισμός έξω απ' τη φθορά που κατ' ανάγκην προκαλεί η οδυνηρή πραγματικότητα στην ανώδυνη θεωρία, έδωσε την ευκαιρία σε ένα πλήθος μαρξιστών διανοούμενων να συσπειρωθούν γύρω απ' τις απόψεις του «προφήτη» Τρότσκι, μιας μορφής σχεδόν μυθικής, που σχεδόν θα εξαγιαστεί από τους εξ ορισμού ρέποντες προς τη μεταφυσική φανατικούς μετά τη βάναυση δολοφονία του στο Μεξικό στις 20 Αυγούστου 1940 από τον απεσταλμένο του Στάλιν δολοφόνο Ραμόν ντελ Ρίο Μερκαντέρ.

Φυσικά, υπάρχουν ανυπόφορα δογματικοί και ενοχλητικά φανατικοί και στον τροτσκισμό. Πάντως, κανείς λογικός άνθρωπος δεν θα συνέκρινε τους φανατικούς τροτσκιστές με τους φανατικούς σταλινικούς, αυτούς τους επικίνδυνους ανθρώπους, που δεν είναι σε θέση να καταλάβουν πως ο σταλινισμός ήταν μια πολύ δυσάρεστη και οδυνηρή ιστορική αναγκαιότητα και πως θα ήταν καλό να μην είχε υπάρξει.

Ο Τρότσκι λατρεύτηκε σαν μάρτυρας και σαν άγιος από τους λιγότερο μυαλωμένους και πεπαιδευμένους τροτσκιστές. Αλλά, παρά τη σταλινικού τύπου μεταφυσική που ενυπάρχει και σ' αυτή τη λατρεία, ο τροτσκισμός ποτέ δεν έχασε την ηθική του αξία. Η μακαρίτισσα περεστρόικα του Γκορμπατσόφ έκανε πολύ καλά που αποκατάστησε το μακαρίτη Τρότσκι. Αλλά ήταν ήδη πάρα πολύ αργά. Λίγο πριν το τέλος και του μαρξισμού και του λενινισμού και του τροτσκισμού στη Ρωσία.

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως ο Λεβ (Λέον) Νταβίντοβιτς Μπρονστάιν (1877-1940), γιος πλούσιου ρωσοεβραίου γαιοκτήμονα απ' τη Νότια Ουκρανία, που έμαθε τα πρώτα του γράμματα στην Οδησσό και που πέρασε στην ιστορία με το επαναστατικό ψευδώνυμο Τρότσκι, ήταν ο δεύτερος μετά τον Λένιν και στη διάρκεια της επανάστασης αλλά και στα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια, τουλάχιστον μέχρι το θάνατο του Λένιν το 1924.

Στη συνέχεια, η φορά των δύσκολων επαναστατικών πραγμάτων θα τον πετάξει έξω απ' την ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης, όταν το 1929 θα απελαθεί από την πατρίδα του για να καταφύγει καταρχάς στην Τουρκία. Στη γεμάτη Έλληνες τότε Πριγκιπόννησο του Βοσπόρου ο Τρότσκι θα ζήσει εξόριστος τέσσερα χρόνια, από το 1929, μέχρι το 1933, στη Γαλλία, θα ζήσει εξόριστος δυο χρόνια, από το 1933 μέχρι το 1935, στη Νορβηγία, θα ζήσει εξόριστος δυο χρόνια, από το 1935 μέχρι το 1937. Και στο Μεξικό θα ζήσει εξόριστος τρία χρόνια, τα τελευταία της

πολυτάραχης ζωής του, από το 1937 μέχρι τη μέρα της άγριας δολοφονίας του με μπαλτά το 1940. Αυτός ο «περιπλανώμενος Ιουδαίος», του οποίου η εβραϊκή καταγωγή έπαιξε, ασφαλώς, το ρόλο της στον παραγκωνισμό του, πρέπει επιτέλους να σταματήσει να περιπλανάται και νεκρός. Η σημαίνουσα θέση του θα βρίσκεται για πάντα στη ιστορία της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και του διεθνούς εργατικού κινήματος.

Βέβαια, κανείς, ούτε καν ο Στάλιν, δεν είπε πως ο Τρότσκι έπρεπε να φύγει απ' τη μέση για μόνο το λόγο πως ήταν Εβραίος. Πάντως, είναι βέβαιο πως ο λαός της νεαρής τότε Σοβιετικής Ένωσης δεν θα δεχόταν ευχαρίστως στο ύπατο αξίωμα της χώρας και του κόμματος έναν Εβραίο. Υπάρχουν βάσιμες υποψίες πως αυτοί που δεν ήθελαν τον Τρότσκι επικεφαλής του κόμματος και του κράτους εκμεταλλεύτηκαν και την εβραϊκή του καταγωγή για να κάνουν τη δουλειά τους. Όμως, σε μια χώρα με ισχυρό, παραδοσιακό αντισημιτισμό θα ήταν μάλλον αστείο να περιμένει κανείς να επιβάλουν οι κομουνιστές διά νόμου το φιλοσημιτισμό, ίσα ίσα για να βολέψουν τον Εβραίο Τρότσκι. Άλλωστε, ο αντισημιτισμός πουθενά στον κόσμο δεν θα ήταν δυνατό να εξαλειφθεί με διατάγματα και αποφάσεις. Ο αντισημιτισμός είναι καταρχήν ψυχική νόσος, βαθιά ριζωμένη στο ομαδικό ασυνείδητο μιας μάζας, ακόμα και υπό κομουνιστικό καθεστώς διάγουσας, που συνεχώς αναζητά αποδιοπομπαίους τράγους για να φορτώσει σ' αυτούς το βάρος της δυστυχίας της.

Για την απαίδευτη μάζα οι Εβραίοι, όχι ως καπιταλιστές, αλλά απλώς ως Εβραίοι χωρίς επιθετικό προσδιορισμό, είναι αυτοί που κλέβουν την ευτυχία μας. Κι όσους ευτυχείς Εβραίους διαπρέπουν στις επιστήμες, στα γράμματα και στις τέχνες, τους διώκουμε κι αυτούς μαζί μ' εκείνους που διαπρέπουν στο εμπόριο. Άλλωστε, οι Εβραίοι, έτσι γενικά, όχι ως προοδευτικοί διανοούμενοι ή καπιταλιστές νοούμενοι, αλλά ως Εβραίοι σκέτα, είναι αυτοί που σταύρωσαν τον (Εβραίο) Χριστό! Και συνεχίζουν να τον σταυρώνουν με τις ριζοσπαστικές ιδέες τους, είτε αυτές είναι καπιταλιστικές είτε μαρξιστικές. Στην πυρά, λοιπόν, όλοι οι Εβραίοι μηδενός εξαιρουμένου, ούτε καν του Τρότσκι, που όχι μόνο δεν είχε καμιά ουσιαστική σχέση με τον εβραϊσμό αλλά και κατηγορήθηκε, όπως και ο Μαρξ, για αντισημιτισμό!

Όπως και να 'ναι, η μοίρα του Τρότσκι ήταν τυπικά εβραϊκή: ήταν πλούσιος (στα νιάτα του), ήταν ευφυής, ήταν καλλιεργημένος, ήταν μεθοδικός, ήταν ιδεολόγος, ήταν ριζοσπάστης, ήταν επαναστάτης. Αλλά ήταν και εγωιστής στο έπακρο. Και δύστροπος. Και πολιτικά δύσκαμπτος. Και κολλημένος σαν βδέλλα στις ιδέες του. Του άρεσε να παριστάνει τον «προφήτη» και σ' αυτό τον βοηθούσε πάρα πολύ η εκπλη-

κτική του ευφράδεια, η παροιμιώδης ρητορική του δεινότητα, η συναρπαστική εξυπνάδα του, η τεράστια γενική παιδεία του. Ο Λένιν και ο Τρότσκι σχημάτισαν το πιο γνωστό στην ιστορία δίδυμο ιδιοφυών ανθρώπων μετά το δίδυμο Μαρξ- Ένγκελς.

Μέχρι το 1917 ο Τρότσκι μάλλον πίστευε τον εαυτό του καλύτερο απ' τον Λένιν. Ίσως να ήταν. Ίσως, όμως και να τον ζήλευε. Ωστόσο, μετά το 1917 αποδέχτηκε πλήρως τη σαρωτική προσωπικότητα του Λένιν και ποτέ έκτοτε δεν τον αμφισβήτησε. Όμως, ποτέ δεν μπόρεσε να ανεχτεί τον αγροίκο Στάλιν. Ούτε όσο βρισκόταν στη Ρωσία ούτε, βέβαια, αργότερα.

Τούτο το «αργότερα» μοιάζει αυτονόητο, αλλά δεν είναι και τόσο. Αν ο Τρότσκι είχε κατανοήσει τη διαλεκτική πλήρως και σε βάθος, δεν θα δημιουργούσε τα προβλήματα που δημιούργησε. Όφειλε να καταλάβει πως η ιστορία δεν είναι πρόβλημα βούλησης μόνο και πως ό,τι συνέβη στη Σοβιετική Ένωση δεν συνέβη γιατί στην εξουσία βρισκόταν ο Στάλιν, αλλά διότι στη χώρα αυτή ο σοσιαλισμός προέκυψε πολύ ξαφνικά, μέσα από τη δράση ενός πολύ μικρού κόμματος.

Ο Τρότσκι μπορεί να γνώριζε πάρα πολλά, όχι όμως και το μαρξισμό τόσο καλά, όσο ο Λένιν. Ήταν περισσότερο ένας διανοούμενος ηθικολόγος και λεπτολόγος και λιγότερο ένας επιστήμονας μαρξιστής και πολιτικός. Περιέσωσε, βέβαια, την κομουνιστική ηθική, δεν συνέβαλε όμως και τόσο στην προώθηση της μαρξιστικής θεωρίας. Οι ιδεολογικές ρίζες του Τρότσκι πρέπει να αναζητηθούν περισσότερο στον ηθικίστικο προμαρξιστικό ουτοπικό σοσιαλισμό, παρά στον επιστημονικό μαρξισμό.

Φυσικά, γνώριζε τον Μαρξ, αλλά ό,τι τον εντυπωσίασε περισσότερο σ' αυτόν ήταν το ηθικό δίδαγμα του μαρξισμού, με τα πολύ υψηλά του ιδανικά, τα απολύτως ταιριαστά στο υψηλό του γούστο και την άψογη αισθητική του παιδεία. Ποιότητες που, δυστυχώς, και για τον Τρότσκι και για όλους μας, εκπίπτουν συνεχώς και τελικά εξαφανίζονται στην πεζή και χυδαία πραγματικότητα.

Δεδομένου, όμως, πως ο μαρξισμός, σαν ζωντανή πραγματικότητα νοούμενος, υπάρχει και λειτουργεί κυρίως στην ηθική του διάσταση, αυτήν που επαγγέλλεται την κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, ο καθαρολόγος και ηθικίστικος τροτσκισμός δεν έχασε ποτέ την αξία του. Ήταν και παραμένει το πιο σοβαρό αντιστάθμισμα στη σταλινική βαρβαρότητα, που έστειλε περίπατο τη μαρξιστική ηθική μαζί με τη μαρξιστική θεωρία και στη θέση τους έβαλε τον άκριτο θαυμασμό για τον ηγέτη.

Όμως, θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά σε μια ορθόδοξη χώρα, μοιρολατρική από παράδοση και αντιρασιοναλιστική από την ύπαρξή

της; Δεν πρέπει να μας διαφεύγει πως ο χωρικός στα ρωσικά λέγεται «χρεστιάνιν» (χριστιανός). Ο χωρικός στα λατινικά λέγεται paganus (εξού και παγανισμός). Η Ανατολή και η Δύση φαίνεται να δίνουν εκ διαμέτρου αντίθετο περιεχόμενο στη λέξη χωρικός. Κατ' ουσίαν, όμως, οι δυο λέξεις είναι ίδιες κι απαράλλαχτες εννοιολογικά. Σ' όλα τα δόγματα όλων των θρησκειών ο κρυφός πυρήνας της θρησκευτικότητας παραμένει η ειδωλολατρία.

Το 1242 ο Αλέξανδρος Νέφσκι θα νικήσει τους Τεύτονες Ιππότες βασισμένος περισσότερο στην παγανιστική, παρά στη χριστιανική τους θρησκευτικότητα. Αυτό, ο Σ.Μ. Αϊζενστάιν, με τη βοήθεια του Σεργκέι Προκόφιεφ, θα το υπερτονίσει σκηνοθετικά στην ταινία του *Αλέξανδρος Νέφσκι*, όπου το φυσικό ντεκόρ είναι γεμάτο αόρατα διά γυμνού οφθαλμού «πνεύματα», που διώκουν παρέα με τους στρατιώτες τους Τεύτονες Ιππότες. Είναι το «πνεύμα της φύσης» σε συμμαχία με τη «φύση» του Ρώσου που θα νικήσουν αυτούς τους παράξενους γερμανούς πολεμιστές, που όταν επιστρέψουν από κάποια σταυροφορία, στην οποία πήραν μέρος σαν γιατροί και νοσοκόμοι, θα δημιουργήσουν κράτος επί σλαβικού εδάφους, την Πρωσία. (Με πρωτοβουλία της οποίας θα προκύψει η σημερινή ομόσπονδη Γερμανία το 1871).

Ο Λέον Τολστόι στο *Πόλεμος και ειρήνη* προσπαθεί κι αυτός να δώσει απάντηση, πολύ πριν από τον Αϊζενστάιν, σε ένα ανάλογο ερώτημα: ποιος νίκησε τον εισβολέα Ναπολέοντα το 1812, οι ρώσοι στρατιώτες, η «ρωσική ψυχή» ή η ρωσική φύση; Ο ιδιόρρυθμος χριστιανός Τολστόι, ο ερημίτης της Γιάσναγια Πολιάνα, είναι βέβαιος για την απάντηση, η «κολλημένη στη φύση αγωνίστρια ρώσικη ψυχή» θα νικήσει τον Ναπολέοντα!

Η ορθοδοξία ταιριάζει γάντι στη «ρώσικη ψυχή» του μουζίκου. Δίνοντας έμφαση στα θαύματα και τους Αγίους και όχι στην Αγία Γραφή, η ορθοδοξία βρίσκεται πιο κοντά στο μητρικό όλων των θρησκειών παγανισμό από τον εκκοσμικευμένο καθολικισμό και τον εμποροκρατούμενο προτεσταντισμό, που απορρίπτει και τα θαύματα και τους Αγίους και τα μυστήρια, και κολλάει σαν βδέλλα στο γράμμα της Αγίας Γραφής, απορρίπτοντας ολόκληρη την πατερική παράδοση, στην οποία στηρίζεται η ορθοδοξία.

Η μοντέρνα εκδοχή της αρχαίας ειδωλολατρίας είναι ο κινηματογράφος. Εδώ, τα είδωλα «ζουν» καρφωμένα στο σελιλόιντ και μετά το θάνατο των πρωταγωνιστών, των δευτεραγωνιστών και των κομπάρσων. Σκεφτήκατε ποτέ ότι έχουν πεθάνει όλοι όσοι κινούνται και δρουν σε μια ταινία, ας πούμε του 1920; Τα είδωλά τους όμως είναι πάντα

ζωντανά και δραστήρια. Δεν είναι τυχαίο που ο κινηματογράφος εφευρέθηκε στην ορθολογιστική Γαλλία, έγινε θέαμα στην πραγματιστική Αμερική και τέχνη στην Σοβιετική Ένωση, στη χώρα όπου ο Λένιν και ο Στάλιν δημιούργησαν την πιο γνήσια μορφή ειδωλολατρίας και ηρωολατρίας που εμφανίστηκε ποτέ στον κόσμο.

Ο μαρξισμός είναι δημιούργημα του ευρωπαϊκού ρασιοναλισμού που έχει τη ρίζα του στον αρχαίο ελληνικό Λόγο. Αλλά στην πρώην Σοβιετική Ένωση ο ρασιοναλισμός έπαιξε μάλλον δευτερεύοντα ρόλο Ακόμα και ο Λένιν ήταν ένα κράμα ρασιοναλισμού και σλάβικου ρασιοναλισμού. Η πίστη αυτού του ανθρώπου στο όραμά του ξεπερνούσε τα ανθρώπινα μέτρα και όρια. Οι μάζες τον λάτρεψαν γι' αυτό και όχι διότι κατανόησαν το μαρξισμό, ή το λενινισμό ή δεν ξέρω τι άλλο εξ ίσου ρασιοναλιστικό. Ο Λένιν ερχόταν από τα βάθη της ρωσικής ιστορίας, της γεμάτης αιματηρές αγροτικές εξεγέρσεις. Ο Τρότσκι ερχόταν από μια άλλη κουλτούρα. Δεν ήταν άνθρωπος των μεγάλων παθών. Και ήταν υπέρ το δέον για Ρώσο λογοκρατούμενος.

Και πώς να κάνεις κουμάντο σε παθιασμένους Σλάβους όταν δεν είσαι παθιασμένος; Πρέπει να προσεχτεί κάποτε ο ρόλος της «σλάβικης ψυχής» στην Οκτωβριανή Επανάσταση. Μπορεί η έμμεση συμβολή σ αυτήν του πιο μεγάλου Ρώσου, του Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, να ήταν σημαντική. Ο έντονα πολιτικοποιημένος Ντοστογιέφσκι ήταν τόσο αγαπητός στα μεγάλα πλήθη και τόσο ισχυρός, που θα μπορούσε να ρίξει τον τσάρο και να πάρει τη θέση του, όπως λέχθηκε. Όλα μπορούν να συμβούν στη χώρα όπου η βάση του αγάλματος του Πούσκιν είναι κάθε μέρα καλυμμένη με άνθη, βρέξει χιονίσει, γίνει δεν γίνει επανάσταση κάνει δεν κάνει το νούμερό του ο Γέλτσιν.

Ο τροτσκισμός δεν είναι δημιούργημα του Τρότσκι. Ούτε την τροτσκιστική Τέταρτη Διεθνή τη δημιούργησε αυτός· τη δημιούργησαν οι αντισταλινικοί, των τροτσκιστών συμπεριλαμβανομένων.

Το 1929 που ο Στάλιν έδιωξε τον Τρότσκι από τη Ρωσία, οι οπαδοί του επεχείρησαν να οργανώσουν μια διεθνή τροτσκιστική οργάνωση αλλά ο Τρότσκι τους αποθάρρυνε. Δεν ήθελε να γίνει ο ηγέτης μιας σέκτας. Μέχρι το τέλος της ζωής του πίστευε πως η Ρωσία είναι εργατικό-προλεταριακό κράτος και πως ο σταλινισμός δεν μπορεί παρά να είναι ένα παροδικό φαινόμενο. Μέχρι το 1933 ο Τρότσκι πίστευε πως τα κόμματα που μετείχαν στην Τρίτη Διεθνή που ίδρυσε ο Λένιν το 1919 ήταν πράγματι εργατικά-προλεταριακά.

Όμως, το 1933 που ο Χίτλερ καταλαμβάνει την εξουσία στη Γερμανία, ο Τρότσκι αλλάζει άποψη. Βλέπει την αδυναμία των κομουνιστικών κομμάτων που μετέχουν στην Τρίτη Διεθνή να αντιμετωπίσουν το φα

οιστικό και το ναζιστικό κίνδυνο και αναρωτιέται σε τι μπορεί να οφείλεται αυτό. Συμπεραίνει πως οφείλεται στη συνεχώς αυξανόμενη γραφειοκρατικοποίηση του ΚΚ της Σοβιετικής Ένωσης και τη συνακόλουθη μείωση της αγωνιστικής διάθεσης των κομουνιστών.

Η Τέταρτη Διεθνής, χωρίς τη συμμετοχή του Τρότσκι που από το 1937 ζει στο Μεξικό, ιδρύεται στις 3 Σεπτεμβρίου 1938 στο Περινιάν της Γαλλίας για να μεθοδεύσει πιο αποτελεσματικά την αντίσταση των κομουνιστών κατά των ναζιστών. Ο Τρότσκι θα διαγνώσει πολύ έγκαιρα το ναζιστικό κίνδυνο.

Μέσα σε συνθήκες ανελέητου διωγμού των τροτσκιστών, τόσο από τους σταλινικούς όσο και από τους φασίστες, θα ήταν, βέβαια, αδύνατο να εφαρμόσουν το πρόγραμμά τους, που έχει δύο σκέλη, ένα μίνιμουμ διεκδικητικό και ένα μάξιμουμ επαναστατικό. Πάντως, το πρόγραμμα δράσης των τροτσκιστών ήταν αυστηρά προσαρμοσμένο στις δυτικές, τις καπιταλιστικές συνθήκες. Γιατί δεν είχαν την παραμικρή πρόθεση να υποσκάψουν την εξουσία του Στάλιν. Άλλωστε κάτι τέτοιο θα ήταν αδύνατο να έχει πιθανότητες επιτυχίας με δουλειά εξ αποστάσεως. Οι τροτσκιστές το μόνο που επιδίωκαν τότε ήταν να ασκήσουν κριτική στο σταλινισμό, όχι να υπονομεύσουν τη σταλινική, δηλαδή τη σοβιετική εν τέλει εξουσία.

Για κάποιο χρονικό διάστημα πριν και μετά τη δολοφονία του Τρότσκι το μόνο ενεργό τμήμα της Τέταρτης Διεθνούς είναι το μικρό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα των Ηνωμένων Πολιτειών. Ο τροτσκισμός θα έχει μια κάποια απήχηση στην Αμερική, που θα τη διατηρήσει μέχρι τις μέρες μας. Στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου οι αμερικανοί τροτσκιστές γίνονταν σιωπηρά αποδεκτοί εξαιτίας της έντονης κριτικής που ασκούσαν στο σταλινισμό.

Μετά τη δολοφονία του Τρότσκι ηγέτες του διεθνούς τροτσκισμού και της Τετάρτης Διεθνούς θα είναι ο Έλληνας Μιχάλης Ράπτης (1911-1996) γνωστός διεθνώς με το ψευδώνυμο Μισέλ Πάμπλο, και ο Βέλγος Ερνέστ Μαντέλ. Το 1949 ο Ράπτης θα ζητήσει τη διάλυση της Τετάρτης Διεθνούς. Η διάλυση της Τρίτης Διεθνούς 6 χρόνια νωρίτερα, το 1943, δεν βοήθησε καθόλου την ανάπτυξη της Τέταρτης, όπως ήλπιζαν μέχρι τότε οι τροτσκιστές.

Κάθε γραφειοκρατικό διοικητικό σχήμα είναι καταδικασμένο σε σκλήρυνση και μαρασμό, λέει ο Ράπτης. Αυτό γίνεται καταφάνερο και στην Τέταρτη Διεθνή το 1949, τη χρονιά που αρχίζει η διαδικασία του σχίσματος, το οποίο θα ολοκληρωθεί το 1953 με μια διάσπαση από την οποία θα προκύψουν δύο οργανώσεις, η αγγλοσαξονική Διεθνής Επιτροπή και η ευρωπαϊκή Διεθνής Γραμματεία, στην οποία ανήκε και ο Μιχάλης Ράπτης (Μισέλ Πάμπλο).

Όμως, στη διάρκεια της οκταετούς Αλγερινής Επανάστασης (1954-1962) ο Πάμπλο αποχωρεί από την τροτσκιστική Διεθνή Γραμματεία όταν διαπιστώνει πως οι διεθνιστές τροτσκιστές αρνούνται να βοηθήσουν τους Αλγερινούς. Τους βοηθάει, λοιπόν, μόνος του με μια ομάδα δικών του ανθρώπων, που θα ονομαστούν παμπλιστές. Στην Αλγερινή Επανάσταση οι παμπλιστές και ο Πάμπλο προσωπικά θα παίξουν έναν πάρα πολύ σημαντικό ρόλο κυρίως σαν στρατολόγοι εθελοντών και οικονομικοί οργανωτές του αγώνα του Μπεν Μπέλα κατά των γάλλων αποικιοκρατών. (Ένας στενός συνεργάτης του Πάμπλο, ο Μίμης Λιβιεράτος θα δουλέψει για κάμποσα χρόνια στην επαναστατημένη Αλγερία σε συνθήκες παρανομίας. Αυτόν θα διαδεχτώ εγώ το 1964, σε συνθήκες νομιμότητας πλέον, όταν βρεθώ στο Αλγέρι, χωρίς να κάνω τίποτα το σημαντικότερο εκεί από το να ακούω τον Ράπτη. Η αφιέρωση αυτού του βιβλίου στη μνήμη του ήταν ένα χρέος για μένα. Του χρωστώ πάρα πολλά).

Οι παμπλιστές θα έχουν επαφές με τον Φιντέλ Κάστρο και τον Τσε Γκεβάρα. Με τη βοήθειά τους, αρχίζοντας από την Αλγερία, θα επεκτείνουν τη δράση τους στη Λατινική Αμερική και τη Μαύρη Αφρική. Παραμένοντας τροτσκιστές οι παμπλιστές εφαρμόζουν τώρα την τακτική του εισοδισμού (αντρίσμ) που συνίσταται στην προσπάθεια εισχώρησης σε ήδη υπάρχοντα αριστερά κόμματα.

Τον καιρό που δούλευε στο Αλγέρι σαν οικονομικός και πολιτικός σύμβουλος του Μπεν Μπέλα, ο Πάμπλο, ο μαθητής του Παντελή Πουλιόπουλου, μιας πολύ μεγάλης μορφής του ελληνικού τροτσκισμού, εκτός από φίλος του Κάστρο και του Γκεβάρα θα γίνει και φίλος του Τίτο και του Μακάριου. Και αργότερα στην περίφημη πορτογαλική «επανάσταση των γαριφάλων» θα παίξει σημαντικό ρόλο βοηθώντας τον προσωπικό και πολιτικό του φίλο Οτέλο ντε Καρβάλιο.

2. Η διαρκής επανάσταση

Από το 1904 μέχρι το 1917 ο Λένιν και ο Τρότσκι διαφωνούν συχνά πάνω σε βασικά θεωρητικά ζητήματα και κυρίως πάνω στο καίριας σημασίας πρόβλημα της «διαρκούς επανάστασης», που θα αποτελέσει τον πυρήνα της σκέψης του Τρότσκι.

Διαρκής επανάσταση σημαίνει άμεση μετατροπή μιας αστικοδημοκρατικής επανάστασης σε προλεταριακή. Όταν εκδηλωθεί μια αστικο-

δημοκρατική επανάσταση, λέει ο Τρότσκι, και δεδομένου ότι αυτή δεν θα ήταν δυνατό να επιφέρει ριζικές αλλαγές στη δομή μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, το κόμμα των προλετάριων θα μπορούσε να επέμβει ώστε οι αλλαγές που άρχισαν οι αστοί να καταλήξουν στη λογική τους συνέπεια και το πέρασμα από τη φεουδαρχία στον κομουνισμό να γίνει απευθείας, με σύντομο ενδιάμεσο μεταβατικό στάδιο το αστικό καθεστώς. Διαρκής επανάσταση, λοιπόν, είναι η αστική επανάσταση που συνεχίζεται από τους προλετάριους, ώστε να μετατραπεί σε προλεταριακή χωρίς διακοπή.

Ο Μαρξ έκανε λόγο για «επανάσταση διαρκείας», αλλά μίλησε γι' αυτήν παρεμπιπτόντως και μία και μοναδική φορά σε μια προσφώνησή του σε κάποιο συνέδριο. Εννοούσε όχι το άμεσο πέρασμα από το ένα κοινωνικό σύστημα στο άλλο, αλλά το αργό «κύλισμα», τη σταδιακή διαφοροποίηση που τελείται με τη συνεχή επέμβαση των κομουνιστών.

Είναι φανερό, συνεπώς, πως τη θεωρία της διαρκούς επανάστασης δεν θα μπορούσε να την τεκμηριώσει κανείς με αναφορές στον Μαρξ. Μπορεί ο Λένιν να αναθεώρησε ή μάλλον να προσάρμοσε στις ειδικές συνθήκες της χώρας του και της εποχής του το μαρξισμό, αλλά δεν έκανε τίποτα που να έρχεται σε αντίθεση με τις βασικές αρχές του. Ενώ η θεωρία της «διαρκούς επανάστασης» όπως την εννοούσε ο Τρότσκι αναιρεί βασικές αρχές του μαρξισμού.

Ακόμα από το 1904, τη χρονιά που ο Τρότσκι διατύπωσε τη θεωρία της «διαρκούς επανάστασης», ο Λένιν αντιτάχθηκε σ' αυτήν. Τη θεωρούσε ασυμβίβαστη με το μαρξισμό. Έλεγε, κι αυτό μοιάζει αυταπόδεικτο για κάθε μαρξιστή, πως η θεωρία του Τρότσκι, καθώς ενώνει τις δύο επαναστάσεις σε μία, υπερπηδά το στάδιο της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής διαφοροποίησης που αντιστοιχεί στην αστική επανάσταση με συνέπεια το κομουνιστικό καθεστώς που θα προκύψει στη συνέχεια να μη στηρίζεται καλά στα πόδια του. Θα στηρίζεται σε φεουδαρχικές και όχι σε αστικές κοινωνικές δομές. Όμως, σύμφωνα με το μαρξισμό, κάτι τέτοιο είναι αδύνατο δεδομένου ότι το πέρασμα στον κομουνισμό είναι η λογική συνέπεια της καπιταλιστικής ανάπτυξης χωρίς την οποία σοβαρός κομουνισμός δεν μπορεί να υπάρξει.

Η ζωή, ωστόσο, έδειξε πως ο Τρότσκι είχε δίκιο. Και ο Λένιν, πάντα έντιμος αλλά και πάντα έτοιμος για τις αναγκαίες προσαρμογές, αναγνώρισε πως ο Τρότσκι είχε δίκιο το 1904, το 1905 και το 1906, δηλαδή τότε που το ζήτημα της επαναστατικής τακτικής ήταν το υπ' αριθμόν ένα πρόβλημα στις θεωρητικές συζητήσεις των ρώσων μαρξιστών. Άλλωστε, η επανάσταση του 1905, η «πρόβα τζενεράλε της Οκτωβριανής Επανάστασης» θα έρθει πολύ επίκαιρα από θεωρητικής

απόψεως, ακριβώς πάνω στο φούντωμα μιας συζήτησης που θα αποδειχτεί κρίσιμη για την Οκτωβριανή Επανάσταση.

Πράγματι, η Φεβρουαριανή αστική επανάσταση του 1917 και η Οκτωβριανή Επανάσταση της ίδιας χρονιάς δεν είναι παρά μια και μόνο επανάσταση που έγινε σε δυο φάσεις — μια «διαρκής επανάσταση». Η θεωρία του Τρότσκι επιβεβαιώθηκε στην πράξη. Φυσικά, σε βάρος του «καθαρού» μαρξισμού. Και θα επιβεβαιώνεται συνεχώς με τα μαρξιστικά καθεστώτα που θα εμφανιστούν στη συνέχεια εδώ κι εκεί, σε κοινωνίες όχι μόνο φεουδαρχικές, όπως η ρωσική πριν από το 1917, αλλά και προφεουδαρχικές. Κανείς δεν θα μπορούσε να ισχυριστεί πως ο αφρικανικός κομουνισμός, π.χ., έχει κάποια σχέση με τον «καθαρό» μαρξισμό.

Έχει, όμως, σχέση με τη θεωρία του Τρότσκι για τη «διαρκή επανάσταση», κι αυτό δίνει μια επαρκέστατη εξήγηση στο γεγονός πως ο τροτσκισμός είχε σημαντική απήχηση στις υπανάπτυκτες χώρες που επιχείρησαν την αντιαποικιοκρατική — απελευθερωτική τους επανάσταση. Η οποία δεν θα ήταν δυνατό, βέβαια, να χαρακτηριστεί προλεταριακή. Άλλωστε, ούτε η κινεζική ούτε η κουβάνικη επανάσταση θα ήταν δυνατό να χαρακτηριστούν προλεταριακές με την κλασική μαρξιστική έννοια.

Πάντως, στην προοπτική του ιστορικού χρόνου και πολύ μετά το θάνατο και των δύο αποδείχτηκε πως ο Λένιν είχε δίκιο στη θεωρητική διαμάχη του με τον Τρότσκι: η υπερπήδηση του σταδίου της πλήρους καπιταλιστικής ανάπτυξης στη Ρωσία είναι η κύρια και βασική αιτία των δεινών που αντιμετώπισε το πρώτο στην ιστορία σοσιαλιστικό κράτος. Δεν παραβαίνει κανείς ατιμωρητί τις βασικές αρχές του μαρξισμού. Σύμφωνα μ' αυτές τις αρχές αποκλείεται το απ' ευθείας πέρασμα από τη φεουδαρχία στον κομουνισμό.

Ο Μαρξ θεωρεί τον αναπτυγμένο καπιταλισμό προϋπόθεση για να υπάρξει σωστός κομουνισμός. Η ιστορία όμως βιάστηκε και τα γεγονότα πήραν μπάλα και τον «καθαρό» μαρξισμό. Το καθεστώς που προέκυψε από την Οκτωβριανή Επανάσταση έπρεπε να κάνει και τη δουλειά που δεν πρόλαβε να κάνει η βραχύβια αστική επανάσταση του Κερένσκι, που έδιωξε τον τσάρο. Αλλά όταν δουλεύεις και σαν καπιταλιστής και σαν κομουνιστής ταυτόχρονα γίνεσαι τελικά ιδεολογικά ερμαφρόδιτος. Τούτο τον ερμαφροδιτισμό τον πλήρωσε ακριβά η ΕΣΣΔ.

Αυτό, όμως, δεν σημαίνει πως οι Ρώσοι έπρεπε να περιμένουν να ωριμάσουν οι κοινωνικές συνθήκες για να κάνουν την προλεταριακή τους επανάσταση σύμφωνα με το γράμμα του μαρξισμού. Άλλωστε, και πάλι η ιστορία θα δείξει πως οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες ωριμά-

ζουν πολύ αργά στον καπιταλισμό, πράγμα που δίνει σ' αυτό το κοινωνικό σύστημα μεγάλα περιθώρια ζωής. Ίσως, λοιπόν, χρειαστεί άλλος ένας ή και δύο αιώνες για να επιβεβαιωθούν στην πράξη οι αλήθειες του «καθαρού» μαρξισμού. Δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ότι η ιστορία μετράει την ηλικία της με αιώνες.

Μέχρι τότε, κάθε διαφοροποίηση του καπιταλισμού προς το ριζοσπαστικότερο ή το μαρξιστικότερο είναι καλοδεχούμενη. Έτσι, αν μη τι άλλο σοβαρότερο, τουλάχιστον γίνεται λιγότερο οδυνηρή η διαρκής και διάχυτη καπιταλιστική βαρβαρότητα. Κάποτε οι άνθρωποι θα καταλάβουν: Σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα. Τρίτη επιλογή δεν υπάρχει. Εκτός, βέβαια, και αν δεχτούμε, μαζί με τον Φράνσις Φουκουγιάμα, τον παραλογισμό σύμφωνα με τον οποίο ο καπιταλισμός είναι το τελευταίο και οριστικό στάδιο στην ανάπτυξη της κοινωνίας των ανθρώπων, ότι «η ιστορία τελειώνει» εδώ.

Κατά τον Τρότσκι, η μόνη εγγύηση πως η αστική τάξη θα μπορέσει να πραγματοποιήσει με συνέπεια και ακρίβεια όλες τις μεταρρυθμίσεις που υπόσχεται με τη δική της επανάσταση είναι η ταυτόχρονη ύπαρξη δίπλα της τής προλεταριακής επανάστασης, που στην αρχή την επιτηρεί και στη συνέχεια την ολοκληρώνει με τρόπο πρώτα σοσιαλιστικό και στη συνέχεια κομουνιστικό. Μ' άλλα λόγια, κατά τον Τρότσκι, οι κομουνιστές για ένα διάστημα, όσο διαρκεί η αστική επανάσταση, οφείλουν να ενεργήσουν σαν «ομάδα πίεσης».

Η πράξη έδειξε πως τα δυτικά κομουνιστικά κόμματα καθώς και οι άλλες μαρξιστικές ομάδες λειτουργούν αναγκαστικά πλέον με τον τρόπο που υπέδειξε ο Τρότσκι: σαν ομάδες πίεσης, σαν το «αντίπαλο δέος» των αστικών κομμάτων, που τα υποχρεώνει να προβαίνουν σε ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις, ακριβώς γιατί φοβούνται τα μαρξιστικά κόμματα, που θα μπορούσαν εύκολα να γίνουν κάτι σαν «συλλέκτες» της μάζας των δυσαρεστημένων από τη διακυβέρνηση των αστικών κομμάτων. Όσο πιο μεγάλα ή πιο απειλητικά είναι τα μαρξιστικά κόμματα, τόσο πιο αποφασιστικές και πιο ριζικές γίνονται οι μεταρρυθμίσεις στις οποίες προβαίνουν τα αστικά κόμματα προκειμένου να σταματήσουν τη ριζοσπαστικοποίηση και την επαναστατικοποίηση του λαού.

Κατά κάποιον παράδοξο τρόπο τα κομουνιστικά, και γενικότερα τα μαρξιστικά κόμματα, παίζουν κι αυτά το ρόλο τους στην επιβίωση του καπιταλισμού έτσι που τον υποχρεώνουν να απομακρύνεται από τον παραδοσιακό φιλελευθερισμό του «laissez-faire», τον «καθαρό» καπιταλισμό, και να γίνεται επεμβατικός, μεταρρυθμιστικός και προνοιακός. Είναι κι αυτό κάτι. Κι αυτό το κάτι ο καπιταλισμός δεν το κάνει για ανθρωπιστικούς λόγους αλλά για να περισωθεί. Το «κράτος προνοίας»,

η πιο εντυπωσιακή παραλλαγή επεμβατικού καπιταλιστικού κράτους δεν θα υπήρχε χωρίς τα μαρξιστικά κόμματα που αναγκάζουν τον καπιταλισμό να προνοεί για τους δυστυχείς. Ο καπιταλισμός αναπτύχθηκε περιφρονώντας όλες τις ηθικές αξίες. Που τις διαφυλάγει, όταν τις διαφυλάγει, μόνο για το θεαθήναι, μόνο για τον Παράδεισο, μόνο ώς το βαθμό που δεν παρεμποδίζουν την ανάπτυξή του και μόνο για χρήση από το πόπολο.

***

Κατά τον Τρότσκι και κατά τη θεωρία του για τη «διαρκή επανάσταση», η προλεταριακή επανάσταση, στην αρχή, έπρεπε να είναι αστική στους στόχους της, αλλά προλεταριακή στις μεθόδους και τις προθέσεις της. Πράγμα που σημαίνει πως οι προλετάριοι, οι μικροαστοί, οι αγρότες και οι διανοούμενοι πρέπει να κάνουν, όλοι μαζί, τη δουλειά που δεν είναι δυνατό να κάνουν οι αστοί μόνοι τους στη διάρκεια της σύντομης επανάστασής τους. Με την προϋπόθεση, βέβαια, πως όλος ο κόσμος θα έμπαινε υπό την «προστασία» και την καθοδήγηση των προλετάριων, αφού μόνο αυτοί θα μπορούσαν να εγγυηθούν πως η αστική επανάσταση δεν θα αναστείλει τη συνεχή της εξέλιξη και την ιστορικά αναγκαία πορεία της προς την αταξική κοινωνία μέσω του κομουνισμού.

Μ' άλλα λόγια, κατά τον Τρότσκι, σ' ένα πρώτο στάδιο οι προλετάριοι θα έπρεπε να ενεργήσουν σα να ήταν μια λοκομοτίβα που σέρνει πίσω της πολλά βαγόνια, δηλαδή όλες τις ριζοσπαστικές αστικές και, φυσικά, τις μη αστικές κοινωνικές δυνάμεις, ολόκληρης της κοινωνίας. Άλλωστε, σύμφωνα με τον «καθαρό» μαρξισμό οι προλετάριοι δεν θέλουν την εξουσία για τον εαυτό τους, δεν επιθυμούν να την κρατήσουν για πάντα. Απλώς, μπαίνουν μπροστά στον αγώνα για την πορεία της κοινωνίας προς την αταξική κοινωνία, προς όφελος ολόκληρης της κοινωνίας και όχι μόνο των προλετάριων. Η τάξη των προλετάριων υπόσχεται την κατάργηση της ταξικής κοινωνίας, συνεπώς και της τάξης των προλετάριων. Οι οποίοι, και μόνο εξαιτίας του ιστορικού τους ρόλου, δεν μπορεί παρά να μπαίνουν κατ' ανάγκην μπροστά στον αγώνα για την κατάργηση της ταξικής κοινωνίας, αφού αυτοί είναι οι άμεσοι παραγωγοί, αφού σ' αυτούς στηρίζεται κάθε παραγωγικό σύστημα, αφού αυτοί συντηρούν την κοινωνία με τη δουλειά τους.

Παρά ταύτα, και όσο η κοινωνία παραμένει ταξικά συγκροτημένη, οι προλετάριοι παίρνουν τα λιγότερα από το σύνολο του κοινωνικού

πλούτου, που τον νέμονται τα αφεντικά και οι μεσάζοντες. Αλλά και τα στελέχη της δημόσιας διοίκησης που υπηρετούν τα αφεντικά και τους μεσάζοντες. Όπως και να 'ναι, οι προλετάριοι δεν ονειρεύονται ή μάλλον δεν θα έπρεπε να ονειρεύονται, σύμφωνα με τον «καθαρό» μαρξισμό, να γίνουν αυτοί τα αφεντικά και να εκμεταλλεύονται εκείνους που θα πάρουν τη θέση τους όταν γίνουν αφεντικά.

Εντούτοις, αυτό ακριβώς συνέβη στην ΕΣΣΔ: οι παλιοί προλετάριοι έγιναν αφεντάδες διά της κομματικής γραφειοκρατίας και εκμεταλλεύονταν τους υποτακτικούς τους, δηλαδή όλους τους εργαζόμενους. Ένα τέτοιο κοινωνικό σύστημα δεν θα μπορούσε να είναι σοσιαλιστικό. Ούτε, όμως, καπιταλιστικό. Έναν τέτοιο κοινωνικό σύστημα ανήκε στον ασιατικό τρόπο παραγωγής, όπως οι αρχαίες αυτοκρατορίες της Εγγύς Ανατολής, όπως η Κινεζική Αυτοκρατορία, όπως η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, όπως η Οθωμανική Αυτοκρατορία, όπου το κράτος είναι ο μόνος ιδιοκτήτης των πάντων.

Ο κρατικός καπιταλισμός δεν είναι ούτε καπιταλισμός, ούτε σοσιαλισμός. Είναι απομεινάρι του ασιατικού τρόπου παραγωγής. Συνεπώς, οι κρατικοποιήσεις υπό καπιταλιστικό καθεστώς δεν συνιστούν σοσιαλισμό. Δεν συνιστούν όμως ούτε γνήσιο καπιταλισμό. Κι αυτός είναι ο λόγος που οι εργαζόμενοι προτιμούν αυτή την ερμαφρόδιτη κατάσταση. Απ' το σοσιαλιστικό τίποτα, καλός κι ο κρατικός καπιταλισμός! Ναι, αλλά, σε μια τέτοια περίπτωση η Αριστερά οφείλει να πει καθαρά πως μιμείται τον τρόπο σκέψης των κομματικών γραφειοκρατών και τις μεθόδους δράσης του σοβιετικού γραφειοκρατικού κρατισμού, που δεν ήταν ούτε σοσιαλισμός, ούτε καπιταλισμός, αλλά «αυτοκρατορικός ασιατισμός».

Ο μαρξισμός, όμως, επαγγέλλεται την κατάργηση του κράτους, όχι το δυνάμωμά του. Ακόμα κι ο Στάλιν το ήξερε αυτό όταν έλεγε εκείνο το φοβερό: «Περισσότερο κράτος, προκειμένου να καταργήσουμε το κράτος». Δηλαδή, εγκρίνετε μια περισσότερο αυταρχική κεντρική εξουσία προκειμένου η πανίσχυρη κεντρική εξουσία να δουλέψει ανετότερα για την κατάργηση... του εαυτού της!

Πρόκειται, βέβαια, για ένα καταφάνερο σταλινικό σόφισμα. Καμιά εξουσία δεν αυτοκαταργείται, δεν αυτοκτονεί. Η εξουσία μπορεί να γκρεμιστεί μόνο από κοινωνικές δυνάμεις που βρίσκονται έξω από αυτήν. Από δω και η ανάγκη ύπαρξης κομματικής αντιπολίτευσης μέσα σε ένα κομουνιστικό καθεστώς. Το προφυλάσσει από το να αντιλαμβάνεται την εξουσία σαν αυτοσκοπό. Εξυπακούεται πως μια τέτοια αντιπολίτευση δεν μπορεί παρά να είναι μαρξιστική, ή τουλάχιστον να μη διάκειται εχθρικά προς το μαρξισμό.

Το πολύ κρίσιμο σημείο στη θεωρία του Τρότσκι για τη «διαρκή

επανάσταση» είναι το πρόβλημα της αγροτικής οικονομίας. Οι αγρότες, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, δεν είναι αστοί, δεν ανήκουν στην αστική τάξη. Εκτός, βέβαια, από τους μεγαλοκτηματίες. Δεν είναι, όμως, ούτε προλετάριοι. Οι μικροκτηματίες έχουν μια άμεση σχέση με τα δικά τους μέσα παραγωγής και νιώθουν το χωράφι τους σαν προέκταση, θα λέγαμε, του εαυτού τους. Τέτοιο και τόσο μεγάλο ένστικτο ιδιοκτησίας δεν το έχουν οι αστοί.

Ο Λένιν δεν έβαζε στην ίδια μοίρα τους αγρότες και τους προλετάριους. Απλώς θεωρούσε τους αγρότες φίλους των προλετάριων και μιλούσε για μια συμμαχία του προλεταριάτου με την αγροτιά, πράγμα που προϋποθέτει έναν σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στα δύο κοινωνικά στρώματα. Ο Τρότσκι έλεγε πως η διπλή δικτατορία εργατών και αγροτών μοιάζει με αλγεβρικό τύπο όπου ο άγνωστος Χ είναι πάντα οι αγρότες. Και είχε δίκιο. Σε μια αγροτική χώρα το παν θα εξαρτηθεί από το πώς θα λυθεί αυτή η τρομερή εξίσωση, από το πώς θα φερθούν οι αγρότες, πράγμα που θα εξαρτηθεί από το πώς θα φερθούμε εμείς στους αγρότες. Την εξίσωση την έλυσαν με πολλούς και ποικίλους τρόπους στην πρώην ΕΣΣΔ, αλλάζοντας κάμποσες φορές τη «μαθηματική» συλλογιστική προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο άγνωστος Χ, ο αγρότης, ο αγκιστρωμένος συχνά έως θανάτου στην ιδιοκτησία του, ακόμα και όταν είναι πολύ μικρή.

Όπως και να 'ναι, το φαΐ όλων μας είναι εξαρτημένο απ' τους δύστροπους αγρότες και την καπριτσιόζα φύση, που αφενός κάνει τη δουλειά τους προβληματική και αφετέρου γίνεται η αιτία να δημιουργείται εκείνη η τόσο ανθεκτική χωριάτικη παγανιστική μεταφυσική, που πάντα δυσκολεύει τη δουλειά των προοδευτικών κομμάτων στις τάξεις των αγροτών.

Ο Τρότσκι δεν έδωσε μεγάλη σημασία στο αγροτικό ζήτημα. Υποτιμούσε τη δύναμη της αγροτιάς και πίστευε πως το προλεταριάτο είναι ικανό για τα πάντα. Έπεσε τραγικά έξω, όπως και ο Στάλιν αργότερα. Η αγροτιά ήταν και παραμένει παντού στον κόσμο μια κολοσσιαία κοινωνική δύναμη. Κρατάει στα χέρια της το φαΐ όλων μας· των αστών, των μικροαστών, των προλετάριων — του εαυτού της. Αυτό σημαίνει πως δεν μπορείς να χρησιμοποιήσεις την αγροτιά πονηρά για να κάνεις την αποκλειστικά προλεταριακή δουλειά σου, όπως πίστευε ο Τρότσκι. Θα σε καταστρέψει ο άγνωστος Χ, αν δεν λύσεις προσεκτικά την εξίσωση. Ο Λένιν το γνώριζε αυτό. Και γι' αυτό ονόμαζε το καθεστώς «επαναστατική-δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς». Ο Τρότσκι, όμως, επέμενε να το χαρακτηρίζει «δικτατορία του προλεταριάτου».

Το κωμικό σ' αυτή την υπόθεση είναι πως ο Στάλιν, αργότερα, με τη βίαιη κολεκτιβοποίηση, θα καταφύγει εμμέσως πλην σαφώς στον τροτσκιστικό τρόπο σκέψης επί του αγροτικού, χωρίς βέβαια να το ομολογεί.

Τελικά, ο άγνωστος Χ(ωρικός) θα κάνει αγνώριστο το γνωστό Π(ρολετάριο).

3. Η τραγωδία της Κροστάνδης

Η περίοδος της προετοιμασίας της Οκτωβριανής Επανάστασης βρίσκει τον Τρότσκι στη Νέα Υόρκη. Από εκεί έρχεται στη Μόσχα το Μάιο του 1917, ένα μήνα μετά τον Λένιν. Κι αυτήν την πολύ κρίσιμη περίοδο συνεχίζει να τον αντιπολιτεύεται. Επιμένει στις απόψεις που είχε το 1904.

Βέβαια, προκειμένου για την επανάσταση του 1905 οι απόψεις του Τρότσκι για το ρόλο των μαρξιστικών κομμάτων στις επαναστάσεις φαίνονται να επιβεβαιώνονται πανηγυρικά εκ των πραγμάτων. Πράγματι, ο λαός τότε μπόρεσε να αυτοοργανωθεί και να αυτενεργήσει δημιουργώντας τα Σοβιέτ χωρίς τη βοήθεια του κόμματος του λαού, ή κάποιου άλλου κόμματος. Όμως, το 1917 δεν είναι 1905. Στα δώδεκα χρόνια που μεσολάβησαν, η Ρωσία απόκτησε Σύνταγμα και ο τσάρος έχασε ένα μέρος από τη δύναμή του ως απόλυτος μονάρχης, πράγμα που επέτρεψε στους αστούς να κάνουν την (Φεβρουαριανή) επανάστασή τους. Ο λαός τώρα αρχίζει να ελπίζει στις καλύτερες μέρες που είναι να 'ρθουν και δεν δείχνει μεγάλη προθυμία για βίαιες ενέργειες.

Ωστόσο, δώδεκα χρόνια είναι λίγα για να φανούν τα αποτελέσματα των τσαρικών μεταρρυθμίσεων. Και η οδυνηρή μνήμη τόσο από τις σφαγές του 1905 όσο και από τα πριν το 1905 δεινά των εξαθλιωμένων συνεχίζει να λειτουργεί διαβρωτικά για το καθεστώς του τσάρου. Η επανάσταση του 1917 θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν συνέχεια της επανάστασης, ή μάλλον της εξέγερσης του 1905 με άλλον τρόπο, οργανωμένο και μεθοδευμένο.

Παρότι οι δύο επαναστάσεις θεωρούνται η μια συνέχεια της άλλης, ανάμεσά τους υπάρχει μια ουσιώδης διαφορά. Την επανάσταση του 1905 δεν την οργάνωσαν οι Μπολσεβίκοι. Άλλωστε, η επανάσταση του 1905 δεν ήταν ακριβώς επανάσταση, ώστε να χρειάζεται κάποιου είδους οργάνωση, ήταν μια αυθόρμητη και λίγο ώς πολύ ακαθοδήγητη

εξέγερση των μαζών, που έδειξαν τότε μια εντελώς εκπληκτική ωριμότητα. Τα Σοβιέτ, π.χ., δημιουργήθηκαν στη διάρκειά της αυθόρμητα. Ήταν ο τρόπος που βρήκε ο λαός να αυτοοργανωθεί σε συμβούλια (Σοβιέτ). Τα οποία, σε ορισμένες περιοχές, όπως η Αγία Πετρούπολη, ασκούσαν ολόκληρη την εξουσία σε όλους τους τομείς.

Τέτοιο φαινόμενο είχε να εμφανιστεί στην Ιστορία από την εποχή της Κομούνας του Παρισιού. Που κι αυτή ήταν αυθόρμητη εξέγερση, που κι αυτή δεν είχε άμεση σχέση με κάποιο κόμμα. (Κοίτα και την αυθόρμητη εξέγερση του δικού μας Πολυτεχνείου). Δύο τεράστιας σημασίας ιστορικά γεγονότα, η παρισινή Κομούνα του 1871 και τα ρωσικά Σοβιέτ του 1905, μαρτυρούν πως ο λαός είναι πράγματι σε θέση και να αυτοοργανωθεί και να αυτοδιοικηθεί.

Όμως, τόσο η Κομούνα όσο και τα Σοβιέτ τελικά διαλύονται από το αντίπαλο κράτος πάρα πολύ εύκολα. (Το ίδιο συνέβη και με το Πολυτεχνείο). Η λαϊκή, αυθόρμητη και ανοργάνωτη βία δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τις θεσμικές δυνάμεις καταστολής της οργανωμένης κρατικής βίας. Όταν το κράτος έχει στη διάθεσή του την αστυνομία και το στρατό, ο λαός δεν μπορεί να ελπίζει πως θα ήταν δυνατό, αφού φκιάξει εύκολα, να διατηρήσει για πολύ τις δικές του δομές κοινωνικής οργάνωσης. Άλλωστε, συνήθως νικάει ο ισχυρότερος κι όχι ο καλύτερος, οι καλά οπλισμένοι λίγοι και όχι οι άσχημα οπλισμένοι πολλοί. Οι εξαιρέσεις, τύπου Βιετνάμ επιβεβαιώνουν τον κανόνα.

Ο λαός, λοιπόν, δεν μπορεί να ελπίζει πως θα διαφυλάξει τη λαϊκή εξουσία αν δεν φροντίσει γι' αυτό ένα δικό του κόμμα, το κόμμα των προλετάριων. Αυτή ήταν η άποψη του Λένιν. Που βρίσκει αντίθετο τον Τρότσκι. Ο οποίος, μέχρι το 1921, όπως λέει ο βιογράφος του Ισαάκ Ντόιτσερ, πιστεύει με αμείωτο πάθος πως ο λαός δεν έχει ανάγκη από αυστηρά και συγκεντρωτικά κόμματα για να αυτοοργανωθεί και να αυτοδιοικηθεί.

Οι απόψεις του Τρότσκι βρίσκονται πολύ κοντά σ' αυτές των κλασικών του αναρχικού κινήματος, του Κροπότκιν και του Μπακούνιν, που απεχθάνονται κάθε μορφή κράτους και πιστεύουν στις ικανότητες της μάζας για αυτοοργάνωση και αυτοδιοίκηση. Βέβαια, αυτό είναι το ζητούμενο και από τον κομουνισμό. Όμως, ο Μαρξ, σε αντίθεση με το σύγχρονό του και αντίπαλό του στο διεθνές εργατικό κίνημα, Μπακούνιν, πρεσβεύει πως η κατάργηση του κράτους δεν είναι πρόβλημα βούλησης των ανθρώπων, αλλά ωρίμανσης των παραγωγικών δυνάμεων μετά τη νίκη της προλεταριακής επανάστασης, στην οποία θα οδηγηθεί το προλεταριάτο με την καθοδήγηση ενός κόμματος καλά και αυστηρά οργανωμένου.

Στη διάρκεια της επανάστασης του 1905 ο Τρότσκι είχε αναδειχτεί, από τον ίδιο το λαό κι όχι από το κόμμα, στον υπ' αριθμό ένα ηγέτη του Σοβιέτ της Πετρούπολης. Και ήταν τότε που θα αποκτήσει μια, θα λέγαμε, τυφλή πίστη στην ικανότητα της μάζας να επιλέγει τους ηγέτες απλά, εύκολα και χωρίς άνωθεν εντολές. Αντίθετα, ο Λένιν πίστευε πως η μάζα έχει ανάγκη από ένα καλά οργανωμένο προλεταριακό κόμμα, όχι για να υποτάξει μ' αυτό το λαό, αλλά για να τον προφυλάξει από τις δυνάμεις καταστολής του αστικού κράτους όσο το προλεταριακό κόμμα δεν βρίσκεται στην εξουσία και για να εδραιώσει την εξουσία του, εφόσον την έχει ήδη καταλάβει.

Είχαν δίκιο κι οι δυο. Ο Λένιν γιατί πήρε υπόψη την αρνητική πείρα της παρισινής Κομούνας και των ρωσικών Σοβιέτ του 1905. Η Κομούνα δεν έζησε πολύ και τα Σοβιέτ δεν είχαν λαμπρή τύχη στο διάστημα από το 1905 που πρωτοεμφανίστηκαν μέχρι το 1917 που ανασυστάθηκαν. Ο Τρότσκι, ωστόσο, φοβόταν, και με το δίκιο του, πως η δικτατορία του προλεταριάτου εύκολα μπορούσε να μετατραπεί σε δικτατορία πάνω στο προλεταριάτο διά της γραφειοκρατίας.

Αν επικρατούσε η άποψη του Τρότσκι, ο λαός θα είχε κερδίσει ίσως μια πρόσκαιρη νίκη, αλλά το κατοπινό σοβιετικό κράτος μάλλον δεν θα υπήρχε. Ωστόσο, επί Στάλιν, αυτό το κράτος ήταν μάλλον μια δικτατορία πάνω στο προλεταριάτο, παρά μια δικτατορία του προλεταριάτου. Οι παλιές απόψεις του Τρότσκι θα ξαναγίνουν επίκαιρες την εποχή του Στάλιν, αλλά δεν θα έχει πλέον τη δυνατότητα να τις υποστηρίξει.

Γράφει ο Τρότσκι στο σημαδιακό και θα λέγαμε προφητικό έργο του *Τα πολιτικά μας καθήκοντα*, γραμμένο το 1904 στη Γενεύη: «Οι μέθοδοι του Λένιν οδηγούν πρώτα στην αντικατάσταση του κόμματος από την κομματική οργάνωση, στη συνέχεια στην αντικατάσταση της κομματικής οργάνωσης από την Κεντρική Επιτροπή και τέλος στην αντικατάσταση της Κεντρικής Επιτροπής από τον ένα και μοναδικό, το δικτάτορα». Τα παραπάνω λόγια, που ακούγονται σαν προφητεία, γράφτηκαν πάρα πολύ έγκαιρα για το κατοπινό σοβιετικό καθεστώς, το 1904. Τα πράγματα θα εξελιχτούν ακριβώς όπως τα πρόβλεψε ο Τρότσκι.

Όμως, αμέσως μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση ο Τρότσκι αλλάζει απόψεις και συμφιλιώνεται οριστικά πλέον με τον Λένιν. Τώρα πιστεύει στο «δημοκρατικό συγκεντρωτισμό», όπως τον καταλαβαίνει ο Λένιν, σαν ένα κράμα αυταρχικότητας που ντρέπεται να πει το όνομά της και δημοκρατίας που στραβοπατάει φορώντας τα στενά παπούτσια του συγκεντρωτισμού. (Η γνήσια δημοκρατία τείνει σταθερά στην αποκέντρωση).

Είναι η εποχή που αναλαμβάνει αυτόβουλα να κριτικάρει τις θέσεις του Κάουτσκι, του διαπρεπέστερου ευρωπαίου μαρξιστή αυτής της εποχής, που μέχρι τότε επηρέαζε τον Τρότσκι. Ο Κάουτσκι, λοιπόν, απέρριπτε ακόμα και την ιδέα της επαναστατικής βίας, που τη θεωρούσε ριζικά αντίθετη στο μαρξιστικό ανθρωπισμό, χωρίς όμως να παίρνει υπόψη πως η επαναστατική βία δεν είναι αυτοσκοπός, όπως τόνιζε συνεχώς ο Λένιν, αλλά μέσο για να χτυπηθεί και να εξουδετερωθεί διά παντός η διαρκής βία που ασκεί το αστικό κράτος με τις δυνάμεις καταστολής.

Εν πάση περιπτώσει, αυτό το εξαιρετικά δύσκολο πρόβλημα παραμένει άλυτο. Διότι, πράγματι, ο «καθαρός» μαρξισμός δεν θα ήταν δυνατό να υιοθετεί τη βία σαν πολιτική πρακτική. Όμως, το προλεταριακό κράτος, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια, θα ήταν αδύνατο να κρατηθεί στην εξουσία χωρίς να ασκήσει βία. Ο σκληρός εμφύλιος πόλεμος που θα ακολουθήσει την Οκτωβριανή Επανάσταση το απέδειξε με τον πιο πειστικό τρόπο.

Οι αστοί όταν χάσουν την εξουσία μπορούν να γίνουν θηρία. Και η θηριωδία των Λευκών αντεπαναστατών ήταν χωρίς προηγούμενο. Σ' αυτή τη βία, λοιπόν, ο Λένιν υποχρεώθηκε να αντιτάξει βία. Και κρατήθηκε στην εξουσία ακριβώς γι' αυτό. Τον κύκλο της βίας, πάντως, δεν τον εγκαινίασε ο Λένιν. Η Οκτωβριανή Επανάσταση ήταν πάρα πολύ εύκολη υπόθεση για τους Μπολσεβίκους και σχεδόν αναίμακτη. Το αίμα θα αρχίσει να τρέχει μετά την επικράτησή της, στη διάρκεια του διετούς εμφυλίου πολέμου (1918-1920), που δεν ήταν ακριβώς εμφύλιος αφού, μαζί με τους ντόπιους αντιφρονούντες, τους Μπολσεβίκους πολέμησαν και στρατιωτικά τμήματα από 14 χώρες της Ευρώπης, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα.

***

Η αναγκαία για την εδραίωση του νέου επαναστατικού καθεστώτος βία μεγαλώνει και φουντώνει, αυτομάτως πολλαπλασιαζόμενη μέσα στο φαύλο κύκλο που αυτή επιβάλλει στα γεγονότα, για να φτάσει στην κορύφωσή της στα χρόνια του Στάλιν, μάλλον από υπερβάλλοντα φόβο για την κατάρρευση του καθεστώτος από τη δράση εξωτερικών και εσωτερικών εχθρών, παρά από τη σαδιστική διάθεση του Στάλιν, όπως θέλουν να λένε οι όχι και τόσο καλά εξοικειωμένοι με τη διαλεκτική. Όμως, κάποτε, γύρω στο 1935, η καχυποψία αρχίζει να γίνεται πανικός και ο επαναστατικός πέλεκυς σε λίγο θα αποκεφαλίζει δικαίους και αδίκους, μέσα σε μια αιματηρή δίνη απ' την οποία θα αργήσει να βγει

η Σοβιετική Ένωση. Και όταν βγει θα είναι πια πολύ κουρασμένη.

Ωστόσο, ο μη βίαιος Τρότσκι είναι ο οργανωτής του Κόκκινου Στρατού. Που δεν τον οργανώνει, βέβαια, για να κάνει παρελάσεις στην Κόκκινη Πλατεία, αλλά για να ασκείται δι' αυτού βία όταν χρειάζεται. Σαν οργανωτής του Κόκκινου Στρατού ο Τρότσκι ήταν υποχρεωμένος να εγκαταλείψει τις παλιότερες απόψεις του για την αυτοάμυνα και την αυτοοργάνωση του λαού. Ο λαός από μόνος του, χωρίς τη βοήθεια της θεσμισμένης στρατιωτικής οργάνωσης των «επαγγελματιών του διατεταγμένου θανάτου», όπως θα πει ο Ελία Κανέτι, μόνο σε μια περίπτωση, στη διάρκεια της Κομούνας του Παρισιού το 1871, κατάφερε να αποκρούσει έναν καλά οργανωμένο εχθρικό στρατό. Ο Κόκκινος Στρατός μπορεί να ονομάζεται Λαϊκός για το λόγο πως υπηρετεί υποτίθεται τα συμφέροντα του λαού, αλλά πάντως δεν είναι λαός, είναι στρατός. Άλλωστε, πολύ σύντομα ο (Λαϊκός) Κόκκινος Στρατός θα πάψει να είναι λαϊκός όταν γίνει η αιχμή του δόρατος της κομματικής γραφειοκρατίας.

Ο Κόκκινος Στρατός, στην αρχή τουλάχιστον μπορεί να ήταν λαός που έγινε στρατός, αλλά ποτέ δεν ήταν ο «ένοπλος λαός», όπως ονειρευόταν κάποτε ο Τρότσκι κι όπως ήταν στην Αθηναϊκή Δημοκρατία, όπου κανείς δεν επιστρατευόταν και κανείς δεν αποστρατευόταν και όλοι οι ικανοί για πόλεμο πολίτες γίνονταν αυτομάτως στρατιώτες όταν το απαιτούσε η περίσταση. Ο ένοπλος λαός μόνο αντάρτικο θα μπορούσε να δημιουργήσει εθελοντικά, όχι τακτικό στρατό. Και χωρίς τακτικό στρατό θα ήταν αδύνατο να διατηρηθεί στη ζωή η νεαρή τότε Σοβιετική Ένωση.

Πολύ περισσότερο θα ήταν αδύνατο να διατηρηθεί στη ζωή από το 1920 και μετά, όταν όλοι οι στρατοί του κόσμου αρχίσουν να μην υπολογίζουν και πολύ τη γενναιότητα των στρατιωτών και στηρίζονται πλέον στην επαγγελματική κατάρτιση των στελεχών. Η τέχνη του πολέμου (που, βέβαια, δεν ανήκει στις καλές τέχνες), αμέσως μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου θα γίνει μια υπόθεση εμπίπτουσα μάλλον στην αρμοδιότητα των τεχνοκρατών του πολέμου, παρά των ηρώων. Στο εξής για ηρωισμό θα γίνεται λόγος μόνο για λόγους δημαγωγικούς και για να μοιράζονται τα πάντα χρήσιμα από ψυχολογικής απόψεως παράσημα. Όσο για τις πολεμικές δάφνες αυτές στο εξής θα χρησιμεύουν μόνο στο στιφάδο που μαγειρεύει η χήρα του ήρωα για να φάει ο αντικαταστάτης του στο τραπέζι και στην κλίνη.

Η ξαφνική θεωρητική διαμάχη, λοιπόν, του Κάουτσκι με τον Τρότσκι, που έχει απομακρυνθεί από τις θέσεις του δασκάλου του, ο οποίος απέρριπτε τη βία σαν μη συνάδουσα με την ουσία της διδασκαλίας του

μαρξισμού, ήταν η λογική συνέπεια των στρατιωτικών καθηκόντων που αναλαμβάνει σαν Επίτροπος του Πολέμου, υπουργός Εθνικής Άμυνας όπως θα λέγαμε σήμερα. Τώρα ο Τρότσκι, ο άνθρωπος που πίστευε ειλικρινά στην ικανότητα του λαού για αυτοοργάνωση σε όλα, ακόμα και στον πόλεμο, συνειδητοποιεί εκ των πραγμάτων την αλήθεια της άποψης του Μαρξ, σύμφωνα με την οποία ο λαός δεν είναι παρά μια «δεξαμενή» που εμπεριέχει όλες τις δυνατότητες, και για το καλύτερο και για το χειρότερο. Αυτό σημαίνει πως ο λαός, σαν μάζα νοούμενος, δεν είναι ικανός για όλα. Ούτε καν για πόλεμο δεν είναι ικανοί όλοι.

Κι όποιοι αριστεροί λαϊκιστές συνεχίζουν να επιμένουν και σήμερα στην «αγιότητα» του παντοδύναμου και πολύξερου λαού, ας φέρουν στο νου τους το γερμανικό λαό που πέθαινε με βλακώδη άνεση για τον Χίτλερ. Πρόκειται για τον ίδιο λαό που λίγα χρόνια νωρίτερα στήριζε με τον όγκο και το πάθος του τους Σπαρτακιστές. Και μη μου πείτε το γνωστό και τετριμμένο πως ο λαός παρασύρθηκε ή ξεγελάστηκε απ' τον Χίτλερ, γιατί το ζητούμενο εδώ είναι να καταλάβουμε γιατί ο λαός παρασύρεται και ξεγελιέται τόσο εύκολα.

Οι σημερινοί τροτσκιστές εν πολλοίς συνεχίζουν να είναι λαϊκιστές. Η πίστη αυτών των ανθρώπων στο λαό είναι, βέβαια, συγκινητική αλλά με τέτοιου είδους πίστη δεν καταφέρνεις τίποτα το ιδιαίτερα σοβαρό, ούτε στη θεωρία ούτε στην πράξη. Αυτό που λέει ο Μαρξ το επιβεβαιώνει συνεχώς η ιστορία: ο λαός είναι ικανός και για το καλύτερο και για το χειρότερο. Το τι θα κάνει και το πώς θα φερθεί εξαρτάται από τις συγκυρίες, από τις ιδεολογίες, από τα κόμματα, από τους ηγέτες. Ο λαός από μόνος του είναι μια δεξαμενή δυνατοτήτων— και μια τυφλή και σαρωτική δύναμη κρούσεως, ανυπολόγιστης ισχύος.

Η απομάκρυνση του Τρότσκι απ' την αρχική του θέση, σύμφωνα με την οποία ο λαός μπορεί περισσότερα απ' ό,τι μπορεί το κόμμα του λαού, γίνεται σταδιακά, απ' το 1917 μέχρι το 1921. Η στροφή πρέπει να είναι γι' αυτόν πολύ οδυνηρή, έτσι που διαπιστώνει πως η πραγματικότητα δεν αφήνει πολλά περιθώρια για την «καθαρή» θεωρία. Τούτη την οδύνη τη δοκιμάσαμε, λίγο ώς πολύ όλοι όσοι νοιαζόμαστε για τη μοίρα των απλών, φτωχών και βασανισμένων ανθρώπων και δεν «κοιτούμε τη δουλειά μας» σαν καλοί (και πονηροί) νοικοκυραίοι.

Το 1921 έρχεται η πολύ μεγάλη δοκιμασία για το «φίλο του Λαού». Ο Τρότσκι υποχρεώνεται να καταστείλει την περίφημη εξέγερση των ναυτών της Κροστάνδης, μιας ναυτικής βάσης κοντά στο Λένινγκραντ, χρησιμοποιώντας μάλιστα σαν εκτελεστικό όργανο το απουδαίο στρατηγό Τουχατσέφκοι, έναν αριστοκράτη που πέρασε απ' τη μεριά των Μπολσεβίκων.

Παρ' όλο που οι λαϊκιστές συνεχίζουν να ωρύονται για τα όσα φοβερά έγιναν στην Κροστάνδη από τον Τρότσκι, αυτά τα όντως φοβερά θα ήταν αδύνατο να μη γίνουν. Διότι οι «κομουνιστές» ναύτες της Κροστάνδης δεν εξεγέρθηκαν, βέβαια, με αιτήματα που θα μπορούσαν να έχουν σχέση με τη δημοκρατία, την αυτοδιαχείριση και άλλα τέτοια ευγενικά και σπουδαία, αλλά διότι πεινούσαν, διότι τα επαγγελματικά στελέχη ήθελαν αύξηση των έτσι κι αλλιώς μικρών αποδοχών τους, και κυρίως διότι, όντας οι ναύτες χωριάτες στη συντριπτική τους πλειοψηφία, μάθαιναν απ' τα γράμματα που έπαιρναν απ' τα σπίτια τους πως η κατσίκα στο χωριό ψόφησε και πως η αρραβωνιαστικιά ανησυχεί με την παρατεινόμενη στράτευση. Το καθεστώς θα ήταν αδύνατο να ικανοποιήσει τότε, σε περίοδο λοιμού και εμφύλιου πολέμου, αυτά τα πολύ ανθρώπινα αιτήματα των απλών ανθρώπων, οι οποίοι, όπως όλοι οι απλοί άνθρωποι δεν καταλαβαίνουν και πολλά από ιστορία, από προλεταριάτο, από μαρξισμό, από δημοκρατία, και άλλα τέτοια «θεωρητικά».

Η καταστολή της εξέγερσης των ναυτών της Κροστάνδης το Μάρτιο του 1921 ήταν ένα τραγικό γεγονός, γιατί ήταν γεγονός αναπόφευκτο. Όπως στην αρχαία ελληνική τραγωδία. Τη σφαγή τη διέταξε ο ίδιος ο Τρότσκι, ο «φίλος του Λαού». Η σοβιετική τραγωδία συναντά τον Οιδίποδά της στην Κροστάνδη, όπου ο Τρότσκι βγάζει τα μάτια μόνος του. Στη συνέχεια οι κομουνιστές, εκτός απ' τα δράματα που δημιουργούν οι διώκτες τους θα έχουν να αντιμετωπίσουν και τις τραγωδίες που δημιουργούν μόνοι τους, βγάζοντας ο ένας τα μάτια του άλλου.

4. Η ευρωπαϊκή επανάσταση που δεν έγινε

Η διαμάχη ανάμεσα στο σταλινισμό και τον τροτσκισμό αρχίζει να μορφοποιείται κατά την περίοδο μιας ήρεμης συζήτησης γύρω από δύο αντίθετες θεωρίες: τη θεωρία για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα του Στάλιν και τη θεωρία για τη διαρκή επανάσταση του Τρότσκι. Η σταλινική θεωρία είναι ένα καθαρό σόφισμα, που απέχει έτη φωτός απ' τον «καθαρό» μαρξισμό, ενώ η τροτσκιστική θεωρία για τη διαρκή επανάσταση, πολύ απλή στην αρχή, θα γίνεται ολοένα και περισσότερο πολύπλοκη από τότε που θα βγει από τα σύνορα της Σοβιετικής Ένω-

σης μαζί με το δημιουργό της. Ενώ εμφανίστηκε για εσωτερική χρήση, θα γίνει τελικά διεθνιστικό δόγμα.

Ο Λένιν, μέχρι να τον βρει το εγκεφαλικό επεισόδιο, είναι σίγουρος πως όπου να 'ναι ξεσπάει η προλεταριακή επανάσταση, αν όχι στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης, τουλάχιστον στη Γερμανία, χώρα με μεγάλη αριστερή παράδοση στην οποία το Κομουνιστικό Κόμμα είναι ισχυρό και μετά τη συντριβή των Σπαρτακιστών το 1919.

Όμως, το 1923, ένα χρόνο πριν από το θάνατο του Λένιν, ο γερμανικός κομουνισμός συντρίβεται από τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία του Δεύτερου Ράιχ, τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης, όπως θα ονομαστεί το δεύτερο πολιτειακό καθεστώς (ράιχ) που διαδέχεται το πρώτο, το αυτοκρατορικό, μετά τη συντριβή της Γερμανίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το Τρίτο Ράιχ, το δικτατορικό, αυτό που θα εγκαταστήσει ο Χίτλερ το 1933, ετοιμάζεται στο παρασκήνιο από το 1919, τη χρονιά που θα ηττηθούν οι Σπαρτακιστές της Ρόζας Λούξεμπουργκ και του Καρλ Λήμκνεχτ, για να αρχίσει αμέσως μετά την ήττα η αναδιοργάνωση των κομουνιστών. Όμως, το 1923 σχεδόν δεν θα υπάρχουν κομουνιστές στη Γερμανία.

Ο βαριά άρρωστος Λένιν δεν είναι σε θέση να κάνει κριτική γι' αυτή την ιστορική αποτυχία των κομουνιστών το 1923, που θα ανοίξει το δρόμο στον Χίτλερ. Οι άλλοι ηγέτες του κόμματος των Μπολσεβίκων στην αρχή τα χάνουν, τα μπερδεύουν, τα μασούν και ως συνήθως μετά από κάθε αποτυχία αρχίζουν να ψάχνουν για αποδιοπομπαίους τράγους. Ο Τρότσκι φορτώνει την αποτυχία στον τότε γραμματέα της Κομιντέρν (Κομουνιστική Διεθνής, ή Τρίτη Διεθνής), Ζινόβιεφ. Ο Στάλιν στη διαλλακτικότητα και την έλλειψη αγωνιστικής διάθεσης απ' τη μεριά των γερμανών κομουνιστών.

Έχουν άδικο και οι δύο. Η γερμανική επανάσταση απέτυχε γιατί δεν ήταν μια παλλαϊκή εξέγερση, όπως στη Ρωσία. Την Οκτωβριανή Επανάσταση δεν την έκαναν οι κομουνιστές μόνοι τους, την έκανε ολόκληρος ο λαός υπό την καθοδήγηση των κομουνιστών. Που ήταν λίγοι. Τόσο λίγοι, που μόνοι τους θα ήταν αδύνατο να κάνουν κάτι σοβαρό σε μια αχανή χώρα. Στη Ρωσία οι αποφασιστικοί και οι αποφασισμένοι για όλα Μπολσεβίκοι μπήκαν μπροστάρηδες και οι μάζες τους ακολούθησαν αμέσως. Η Οκτωβριανή Επανάσταση δεν ήταν καθόλου δύσκολη υπόθεση για τους κομουνιστές. Οι δυσκολίες θα εμφανιστούν αμέσως μετά. Και στη Γερμανία οι κομουνιστές μπήκαν μπροστά, αλλά δεν τους ακολούθησαν οι μάζες. Ίσως γιατί δεν ήταν τόσο εξαθλιωμένες όσο στη Ρωσία.

Όπως και να 'ναι, το 1923, τη χρονιά της ιστορικής, στην πιο

απόλυτη κυριολεξία, ήττας των γερμανών προλετάριων, οι ρώσοι Μπολσεβίκοι αρχίζουν να καταλαβαίνουν πως η διεθνής προλεταριακή επανάσταση δεν είναι για αύριο. Αλλά για να διατηρηθεί υψηλό το φρόνημα των μαζών, που έχουν αρχίσει να φοβούνται πως όπου να 'ναι όλα καταρρέουν και στη Ρωσία, ο Στάλιν προτείνει ένα διεγερτικό και προκλητικό αντίδοτο στην ηττοπάθεια και την απαισιοδοξία. Είναι η θεωρία του για την επανάσταση σε μία μόνο χώρα, που πάει κόντρα στον κλασικό μαρξισμό. Για τον οποίο, αν η προλεταριακή επανάσταση δεν πάρει μία ευρεία διεθνή μορφή θα αποτύχει τελικά. Ο σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα φαντάζει σαν ένα χονδροειδές παραμύθι, άσχετο με τον κλασικό μαρξισμό. Ο οποίος, με τη σταλινική θεωρία για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα μπαίνει σε νέες μεγάλες περιπέτειες.

Όμως, το παραμύθι θα γίνει αμέσως αποδεκτό από τις μάζες. Κι εδώ ακριβώς εμφανίζεται η μεγάλη έκπληξη. Ο Στάλιν απέδειξε στην πράξη πως σαν επαναστάτης πολιτικός είχε δίκιο αν και είχε άδικο σαν επαναστάτης μαρξιστής. Στο εξής ο μαρξισμός θα βρίσκεται σταθερά σε δεύτερη μοίρα στη Σοβιετική Ένωση έναντι της πολιτικής σκοπιμότητας. Το τίμημα που θα πληρωθεί γι' αυτή την αντιστροφή είναι μια άλλη τρελή ιστορία, βουτηγμένη στο αίμα.

Όμως, τι έπρεπε να γίνει; Εσείς τι θα κάνατε στη θέση του Στάλιν ύστερα από μια τόσο εύκολη και τόσο φανταχτερή επανάσταση, που συγκλόνισε τον κόσμο; Θα παραδίδατε την εξουσία στους ρώσους αστούς διότι οι γερμανοί σύντροφοι ή όποιοι άλλοι στη θέση τους απέτυχαν να καταλάβουν την εξουσία στην πατρίδα τους και οι Ρώσοι έμειναν μόνοι με μια επιτυχημένη επανάσταση στο χέρι, που τώρα δεν ξέρουν τι να την κάνουν και την πετούν στα σκουπίδια; Είναι προφανές πως κανείς λογικός άνθρωπος δεν θα πετούσε στον κάλαθο των αχρήστων τις όποιες επιτυχίες του. Το σοβιετικό καθεστώς το 1923, τη χρονιά που έρχονται τα κακά μαντάτα απ' τη Γερμανία, έχει ήδη ηλικία έξι ετών και κατακτήσεις πολύ σημαντικές στο ενεργητικό του. Και ήταν πολύ αργά για να κάνει πίσω, αν υποθέσουμε πως κάτι τέτοιο κρινόταν αναγκαίο.

Ο Στάλιν, λοιπόν, αρχίζει να τα μπουρδουκλώνει ψάχνοντας απεγνωσμένα στον Μαρξ και στον Λένιν για τσιτάτα που θα μπορούσαν να τεκμηριώσουν τη θεωρία του για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα. Ξέρουμε πόσο εύκολο είναι να στηρίξεις μια άποψη με τσιτάτα που θα τα πάρεις από δω κι από κει, αποσπώντας τα από το πλαίσιο μέσα στο οποίο είναι οργανικά ενταγμένα και έξω απ' το οποίο εύκολα τα χειρίζεσαι μετατρέποντάς τα σε σοφίσματα. Οι σημειολόγοι λεν πως εκτός από το «τεξτ» υπάρχει το «κοντέξτ», το συγκείμενο που δίνει

συγκεκριμένο νόημα στο κείμενο. Ο χειρισμός των τσιτάτων κατά πώς μας βολεύει είναι μια πολύ συνηθισμένη πονηριά που, βέβαια, δεν έχει να κάνει μόνο με τους κομουνιστές.

***

Αν ο Στάλιν δεν μπλόφαρε τότε τόσο επιδέξια, κατά πάσα πιθανότητα η Σοβιετική Ένωση θα κατέρρεε το 1923, τη χρονιά που μαζί με τη θεωρία για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα εμφανίζεται και ο «εθνικός κομουνισμός». Στο εξής, οι κομουνιστές οφείλουν να είναι εκτός από καλοί κομουνιστές και καλοί πατριώτες — αλλά και καλοί διεθνιστές ταυτόχρονα. Η ολοφάνερη αντίφαση θα οδηγήσει κάποιους κομουνιστές σε συμπεριφορές μάλλον σχιζοειδείς. Σε μας εδώ η αντιφατική συμπεριφορά του Άρη Βελουχιώτη απέναντι στο κόμμα του αλλά και η αντιφατική συμπεριφορά του Κόμματος απέναντι στον Άρη Βελουχιώτη έχει τη ρίζα της στην ψυχοπαθολογία που εγκαθιστά στο διεθνές κομουνιστικό κίνημα η θεωρία του Στάλιν για τον κομουνισμό σε μία μόνο χώρα. Η εθνικοπατριωτική μπλόφα του Στάλιν θα έχει πολύ δυσάρεστες συνέπειες, αλλά κανείς τότε δεν θα μπορούσε να προβλέψει τις διαφορετικού είδους συνέπειες που θα είχε η προταθείσα από τον Τρότσκι προσκόλληση στον «καθαρό» μαρξισμό, τον εξ ορισμού διεθνιστικό. (Και λιγότερο καθαρός ο μαρξισμός απ' όσο θα τον ήθελε ο Τρότσκι έκανε πολιτική δουλειά στη Σοβιετική Ένωση. Σκέψου και να ήταν καθαρός).

Πάντως ο Τρότσκι αυτή την εποχή ακολουθεί τον Στάλιν, αν και κάπως διστακτικά, στην περί σοσιαλισμού σε μία μόνο χώρα θεωρία του. Όλοι τον ακολουθούν, άλλωστε. Όχι γιατί είναι υποχρεωμένοι, ο Στάλιν δεν έχει γίνει ακόμα δικτάτορας, αλλά διότι κανείς δεν θέλει να παραδεχτεί πως η Οκτωβριανή Επανάσταση θα μπορούσε να είναι μια αποτυχία για μόνο το λόγο πως η γερμανική επανάσταση ήταν όντως μια αποτυχία. Όλος ο κόσμος ξέρει πως η Οκτωβριανή Επανάσταση, που αναστάτωσε τον κόσμο, είτε θετικά είτε αρνητικά, ήταν μια κολοσσιαία επιτυχία καθ' εαυτή. Οι Μπολσεβίκοι που την έκαναν όφειλαν να τη στηρίξουν με νύχια και με δόντια, κάνοντας όσες αβαρίες ήταν δυνατό να γίνουν στη θεωρητική καθαρότητα. Άλλωστε, η θεωρία πάντα υποχωρεί μπροστά στην πράξη· κι αυτό δεν είναι οπορτουνισμός, είναι κοινή λογική. Έτσι, τελικά όλοι έκαναν στραβά μάτια με τις θεωρητικές παλάβρες του Στάλιν. Ακόμα και ο Τρότσκι. Όλοι έκαναν πως δεν κατάλαβαν ότι ο Στάλιν βρισκόταν μακριά απ' τον Μαρξ επί του προκειμένου.

Όμως, όταν στην αρχή κάνεις στραβά μάτια, κάπου θα σκοντάψεις

στο τέλος. Δεν βαριέσαι, δεν χάλασε ο κόσμος. Τα λάθη διορθώνονται. Οι ευκαιρίες, όμως, δεν βρίσκονται εύκολα. Και η ιστορική συγκυρία στη Ρωσία του 1917 ήταν εντελώς εκπληκτική και σκανδαλωδώς ευνοϊκή για τους Μπολσεβίκους. Που μέσα σε δέκα μέρες μόνο έφεραν τα πάνω κάτω, αφήνοντας με το στόμα ανοιχτό τους αντιφρονούντες, που δεν μπόρεσαν ν' αντιδράσουν έγκαιρα. Για εβδομήντα περίπου χρόνια οι καπιταλιστές το φυσούσαν και επί εβδομήντα περίπου χρόνια δεν κρύωνε. Καλά το λέει η παροιμία: Μην αφήνεις για αύριο αυτό που μπορείς να κάνεις σήμερα. Και από αύριο σε αύριο, η καπιταλιστική Δύση έφτασε στο 1991 για να καταφέρει κάτι το σημαντικό στο κυνήγι του κομουνισμού και των κομουνιστών. Ο στρεβλός κομουνισμός έζησε υπέρ το δέον πολλά χρόνια στη Σοβιετική Ένωση. Πόσο θα ζούσε αν δεν ήταν στρεβλός;

Όπως και να 'ναι, ο αγώνας συνεχίζεται, με ακόμα πιο αντιμαρξιστικούς τρόπους από εκείνους που πρότεινε ο Στάλιν με τη θεωρία του για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα. Ο μαρξισμός στις μέρες μας μπαίνει σε νέες συναρπαστικές περιπέτειες. Τα σημερινά κομουνιστικά κόμματα όχι μόνο δεν είναι διεθνιστικά αλλά εν πολλοίς είναι και εθνικιστικά! Δεν πειράζει. Η σταλινικής καταγωγής σχιζοφρένεια συνεχίζεται, αλλά και πάλι δεν τη διαλέξαμε εμείς· την επέβαλε ο οικουμενισμός του πολυεθνικού Κεφαλαίου.

Προλετάριοι όλων των εθνών πολεμήστε έστω και μη ενωμένοι τους ενωμένους καπιταλιστές όλων των εθνών. Και μην ξεχνάτε πως εκτός από τον πόλεμο υπάρχει και ο ανταρτοπόλεμος· ακόμα και η εξαιρετικά περιορισμένης κλίμακας δράση των ανταρτών πόλεων είναι ανταρτοπόλεμος. Εμπρός, εμπρός στον αγώνα... Όσοι μπορείτε να κάνετε κάτι το πραχτικό, κάντε το αμέσως, αδιαφορώντας για την καθαρότητα της θεωρίας. Οι υπόλοιποι ασχοληθείτε με την καθαρή θεωρία, όπως εγώ, ο παντελώς ανίκανος πλέον για δράση. Όμως, μη θεωρητικολογείτε σαν να επρόκειτο να δράσετε τώρα αμέσως ενώ το ξέρετε πως και εσείς είστε ανίκανοι να κάνετε κάτι το πρακτικό, να πετάξετε ας πούμε μια μπομπίτσα. Θα γίνετε ρεζίλι αν οι συγκυρίες υποχρεώσουν σε δράση όλους μας και εσείς λακίσετε την πιο κρίσιμη στιγμή.

Ο Τρότσκι δηλώνει στο 15ο Συνέδριο του Κόμματος το 1926, στο οποίο ο Στάλιν αρχίζει να εδραιώνει την αυταρχική εξουσία του, πως αν αυτός και οι κομματικοί του αντίπαλοι μπορούσαν να συμφωνήσουν ότι το ευρωπαϊκό προλεταριάτο θα έπαιρνε την εξουσία στα δέκα με τριάντα επόμενα χρόνια, θα εξαλειφόταν και το τελευταίο ίχνος προστριβών μεταξύ αυτού και του Στάλιν. Όμως, φοβόταν πως οι αντίπαλοί του ήξεραν ότι για τα επόμενα τριάντα με πενήντα χρόνια δεν θα ερχόταν

βοήθεια από τους κομουνιστές της Δύσης. Ο Στάλιν απέρριψε αυτόν τον ισχυρισμό του Τρότσκι λέγοντας πως οι χρονικές περίοδοι που ανέφερε ο αντίπαλός του έπρεπε να κοπούν τουλάχιστον στη μέση.

Όπως λέει ο Νορμπέρτο Μπόμπιο, η χριστιανικής και συνεπώς μεταφυσικής καταγωγής αισιοδοξία δεν κάνει άμεσα κακό· κάνει έμμεσα κακό μόνο όταν συνειδητοποιήσεις πως δεν υπάρχει Παράδεισος για να συντηρεί επί της γης την αισιοδοξία, που τη γεννάει η ελπίδα. Προσωπικά είμαι άκρως απαισιόδοξος, καταφανώς επηρεασμένος από τον Καμύ. Όμως δεν θα συνιστούσα σε κανέναν την πολύ δύσκολη από ψυχολογικής απόψεως απαισιοδοξία. Αν, λοιπόν, θέλετε να μη γίνετε απαισιόδοξοι, μη διαβάζετε ιστορία. Περιοριστείτε στα όσα αισιόδοξα λέει η Αγία Γραφή και πετάξετε αμέσως στα σκουπίδια το βιβλίο που αυτή τη στιγμή κρατάτε στα χέρια σας.

Από όσα είπαμε παραπάνω γίνεται φανερό πως οι έριδες γύρω από τις δυο αντιτιθέμενες θεωρίες, τη σταλινική για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα και την τροτσκιστική για τη διαρκή επανάσταση ήταν μάλλον τεχνητές και συντηρούνταν περισσότερο για πολιτικούς και λιγότερο για θεωρητικούς λόγους. Είδαμε ήδη πως ο Τρότσκι και ο Στάλιν συμφωνούσαν κατά βάθος στην αισιόδοξη άποψη, που ούτε ο ένας ούτε ο άλλος την πίστευε στ' αλήθεια, πως μέσα σε δέκα ή τριάντα χρόνια από το 1926 που γίνεται το 15ο Συνέδριο, ολόκληρη η Ευρώπη θα είναι κομουνιστική. Τρία χρόνια μετά τη συντριβή της επανάστασης στη Γερμανία, όλοι οι ρώσοι κομουνιστές συνεχίζουν να είναι αισιόδοξοι! Στο εξής η αισιοδοξία θα ενταχθεί στα κομματικά καθήκοντα· όπως στο χριστιανισμό, που είναι δογματικό καθήκον.

Όπως και να 'ναι, όλοι αυτοί οι επαναστάτες πίστευαν στην αναμφισβήτητη αλήθεια του μαρξισμού. Η μαρξιστική αλήθεια, λέει, θα καταυγάσει τον κόσμο όλο μέσα σε λίγα χρόνια, αρκεί οι σοβιετικοί προλετάριοι να δείξουν στους προλετάριους όλου του κόσμου τι μπορούν να κάνουν. Εντούτοις, όλοι τους αποδείχτηκαν υπέρ το δέον βιαστικοί όσον αφορά την επίδραση του καλού παραδείγματος, που τα πρώτα χρόνια της επανάστασης ήταν πράγματι θεαματική.

Σε λίγο, όμως, όπως θα εξελιχτούν τα πράγματα με τον Στάλιν, το σοβιετικό - σταλινικό πρότυπο δεν θα είναι πλέον καθόλου για μίμηση. Ο Αντρέ Ζιντ, ο Άρθουρ Καίσλερ, ο Ινιάτσιο Σιλόνε, ο Νίκος Καζαντζάκης, ο Παναΐτ Ιστράτι και πολλοί άλλοι δυτικοί διανοούμενοι, θαυμαστές των Μπολσεβίκων τα πρώτα χρόνια της επανάστασης, θα τους εγκαταλείψουν σύντομα όταν δουν τον Στάλιν να σφάζει τους συντρόφους του, τους συντρόφους του Λένιν, τους ανθρώπους που έκαναν την επανάσταση. Βέβαια, το είπαμε ήδη, αυτό έχει την ιστορική του αιτιο-

λόγηση αλλά, όπως και να 'ναι, το αίμα είναι αίμα και το αποτρόπαιο γεγονός της σφαγής παραμένει στη συλλογική μνήμη.

Τρία χρόνια μετά το Συνέδριο του 1926, ο Τρότσκι επισημαίνει το 1929 τον κίνδυνο να μετατραπεί ο κομουνισμός σε σωτηριολογικό μεσσιανισμό. Και πράγματι, για τους απλοϊκούς κομουνιστές, που δεν έχουν τη δυνατότητα ή την ευκαιρία να εμβαθύνουν στα προβλήματα της ιστορίας, μεσσιανικά λειτουργεί ο κομουνισμός ακόμα και σήμερα. Ο Στάλιν είχε καλλιεργήσει τόσο επίμονα το μεσσιανισμό, που σχεδόν τον ταύτισε με τον κομουνισμό, προκαλώντας μ' αυτόν τον τρόπο μια μεγάλη καταστροφή στην επιστημονική θεωρία που είναι ο μαρξισμός. Εντούτοις, σε ώρες μάχης ο κομουνιστικός μεσσιανισμός δεν βλάπτει. Σε κάνει να πεθαίνεις ευκολότερα για το «σκοπό», κυρίως όταν δεν ξέρεις ποιος ακριβώς είναι.

Ασφαλώς δεν πιστεύετε πως ήταν άθεοι οι απλοί κομουνιστές, οι άνθρωποι του λαού, που ακολουθούσαν τους άθεους κομουνιστές ηγέτες· άθεους τουλάχιστον κατά την επιβεβλημένη δημόσια εικόνα τους. Αυτό και μόνο είναι αρκετό για να φανεί η δύναμη που είχε και η έλξη που ασκούσε ο μαρξισμός τότε. Όπως και να 'ναι, στη μελλοντική επανάσταση ο Θεός, που συδόλως με αφορά προσωπικά, σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να τεθεί εκτός νόμου. Άλλωστε, η πίστη στο Θεό είναι πρόβλημα συνείδησης· και είναι εξ ορισμού καταστροφικό να επεμβαίνεις στη συνείδηση του άλλου. Δεν πιστεύω στο Θεό δεν σημαίνει πως παίρνω εξ αυτού το δικαίωμα να απαγορεύω ή να παρεμποδίζω την πίστη των άλλων.

Από τα προηγούμενα γίνεται φανερό πως η θεωρία του Τρότσκι για τη διαρκή επανάσταση έχει και μια άλλη διάσταση, λιγότερο ενδιαφέρουσα από θεωρητική άποψη, αλλά πάρα πολύ προκλητική από πολιτική άποψη. Η τροτσκιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης αναφέρεται και στην επέκταση της επανάστασης παντού στον κόσμο. Όχι μόνο γιατί η διεθνής κομουνιστική επανάσταση θα έπρεπε να είναι η χωρίς διακοπή συνέχεια της Οκτωβριανής στη Ρωσία, αλλά και διότι η κομουνιστική επανάσταση μπορεί να αρχίσει και σαν εθνικοαπελευθερωτική διατρέχοντας ταχύτατα όλα τα στάδια μέχρι να φτάσει στο τελικό. Υποστηρίζοντας τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα ο Στάλιν εφάρμοζε στην πραγματικότητα την τροτσκιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης.

Λοιπόν, αν τότε πέθαινε η μαμά-Ρωσία εξαιτίας των γερμανών κομουνιστών που απέτυχαν, δεν θα ήταν δυνατό να γεννήσει άλλα παιδιά. Δυστυχώς, όμως, η μαμά πέθανε κάποτε, το 1991 — αιωνία της η μνήμη. Δεν πειράζει... Ο μπαμπάς Μαρξ που δεν πέθανε θα ξαναπαντρευτεί. Η μητέρα απέθανε, ζήτω ο πατέρας!

Πάντως ο Τρότσκι, με τη θεωρία του για τη «συνεχή επανάσταση» στη διεθνή της διάσταση σε καμιά περίπτωση δεν εννοούσε τη δημιουργία μιας αλυσίδας αυτόνομων ή εξαρτημένων από τη Σοβιετική Ένωση κομουνιστικών κρατών. Είχε στο νου του μια ενιαία διεθνή κομουνιστική κοινωνία, κάτι σαν Ηνωμένες Κομουνιστικές Πολιτείες του Κόσμου.

Είναι πολλοί αυτοί που ονειρεύτηκαν το παγκόσμιο ή έστω το μεγάλο πολυεθνικό κράτος. Η «αυτοκρατορική» αντίληψη για την οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας δεν είναι κατ' ανάγκην ούτε φεουδαρχική, ούτε φασιστικά καπιταλιστική. Μπορεί κάλλιστα να είναι και φιλελεύθερη ή κομουνιστική. Άλλωστε, πρώτος ο Καντ, ο πατριάρχης του φιλοσοφικού φιλελευθερισμού, θα κάνει λόγο για την αναγκαιότητα της ομοσπονδιοποίησης. Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής θα ενωθούν στη βάση του μοντέλου που προτείνει ένας φιλόσοφος. (Επιτέλους, το όραμα του Πλάτωνα για ένα κράτος στο οποίο την εξουσία θα ασκούν οι φιλόσοφοι και όχι οι πολιτικοί θα γίνει έμμεσα πραγματικότητα, αλλά μόνο όσον αφορά τη συγκρότησή του. Γιατί όσον αφορά τη διοίκησή του, άστα να παν στην Αμερική. Ο Γερμανός Ιμμάνουελ Καντ δεν θα αναγνώριζε σαν γνήσιο τέκνο του το μπάσταρδο που λέγεται Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής).

Αν ο χριστιανισμός μπορούσε να πει κάτι το λογικό για την καταγωγή της φτώχειας και να μη φορτώνει στο Θεό κι αυτά που δεν του ανήκουν, οι εξ ορισμού διεθνιστές κομουνιστές δεν θα είχαν καμιά αντίρρηση να συνεργαστούν με τους εξ ορισμού οικουμενιστές χριστιανούς. Αρκεί, βέβαια, οι κομουνιστές να μην έθεταν εκτός νόμου το Θεό. Δυστυχώς, όμως, κομουνιστές διεθνιστές και χριστιανούς οικουμενιστές μας πήρε μπάλα όλους ο οικουμενικός καπιταλισμός, δηλαδή οι πολυεθνικές. Οι αυτοκρατορίες τώρα πλέον είναι άτυπες. Και είναι φύσεως οικονομικής.

Εθνοκομουνιστές όλων των εθνών, ενωθείτε κατά του διεθνούς Κεφαλαίου, χωρίς να ξεχνάτε πως υπάρχει και το εθνικό. Ο ντόπιος καπιταλιστής σε εκμεταλλεύεται εξίσου αποτελεσματικά με τον ξένο. Αγώνας, λοιπόν, και μέσα και έξω. Στάλιν και Τρότσκι, χέρι χέρι. Σύντροφοι, όλοι μαζί στον αγώνα! Κομουνιστές όλων των εθνών και όλων των παραλλαγών, ενωθείτε και βαράτε το ενωμένο Κεφάλαιο.

Ο Τρότσκι είναι ο άνθρωπος που διείδε πρώτος το ναζιστικό κίνδυνο και έκανε ό,τι μπορούσε για να τον αποτρέψει. Δυστυχώς, μπόρεσε ελάχιστα. Το λέει απερίφραστα, αλλά αφού τον εξορίσει ο Στάλιν: είναι κωμικό να είναι κανείς και κομουνιστής και εθνικιστής ταυτόχρονα. Πόσο κωμικά τραγικό είναι θα φανεί στην περίπτωση του Χίτλερ. Όμως, ο εθνικός σοσιαλισμός δεν είναι εφεύρεση του Χίτλερ, είναι

εφεύρεση του Στάλιν. Ο Χίτλερ απλώς θα τροποποιήσει τη σταλινική εφεύρεση επί το αστικότερο και θα ονομάσει το σοσιαλισμό σε μια μόνο χώρα, εθνικοσοσιαλισμό. Ο Χίτλερ ήθελε τον εαυτό του σοσιαλιστή. Εθνικό σοσιαλιστή, συγκεκριμένα. Όπως λέει στο *Μάιν Καμπφ* διαμόρφωσε το δικό του σοσιαλισμό, το «σωστό», τον εθνικό, σε αντιδιαστολή με τον κίβδηλο των Μπολσεβίκων.

Το 1921, δύο χρόνια μετά την ήττα των Σπαρτακιστών το 1919 και τρία πριν από το θάνατο του Λένιν, ο Αδόλφος Χίτλερ θα ιδρύσει το Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (National-Sozialistische Deutsche Arbeits Partei, και κατά συγκοπή Nazi). Σε 12 χρόνια, το 1933, θα γίνει καγκελάριος (πρωθυπουργός) νόμιμα μεν, αλλά όχι και τόσο· μάλλον χαριστικά. Όπως και ο δικός μας, ο Μεταξάς. Που ούτε αυτός κατέλαβε βίαια την εξουσία. Οι ευπρεπείς αστοί έχουν τρόπο να βάζουν άλλους να βγάζουν το φίδι απ' την τρύπα για λογαριασμό τους.

Το 1934 ο Χίτλερ θα ενώσει στο πρόσωπό του τα αξιώματα του πρωθυπουργού (καγκελάριου) και του προέδρου της Δημοκρατίας. Στο εξής θα λέγεται, έτσι απλά, Φύρερ. Δηλαδή Αρχηγός. Το 1934, τη χρονιά που ο Χίτλερ γίνεται δικτάτορας απέχουμε δύο χρόνια από την έναρξη των δικών της Μόσχας το 1936 και πέντε από την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1939.

Το 1926 που γίνεται το σημαδιακό 15ο Συνέδριο του Κομουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης κατά το οποίο εγκρίνεται και επιβάλλεται σαν κομματική και κυβερνητική πολιτική ο «σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα», απέχει πέντε χρόνια από την ίδρυση του γερμανικού Ναζιστικού κόμματος το 1921. Θυμίζουμε πως οι γερμανοί κομουνιστές ηττώνται δύο χρόνια μετά, το 1923. Όχι, πάντως, από τον Χίτλερ· από τη σοσιαλδημοκρατία. Οι αστοί εκτός από τη φασιστική μεταμφίεση έχουν και μια δεύτερη και καλύτερη αποκριάτικη στολή, τη σοσιαλδημοκρατία, το σοσιαλισμό χωρίς μαρξισμό.

Από το 1918 που τελειώνει ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ένα χρόνο μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917, που ξεσπάει όσο διαρκεί ο πόλεμος και στα πλαίσιά του, μέχρι το 1934 που ο Χίτλερ γίνεται Φύρερ, καθώς και τα τέσσερα επόμενα χρόνια μέχρι το 1939 που αρχίζει ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, οι αστοί όλης της Ευρώπης θα στηρίζουν τον Χίτλερ, που τον προορίζουν για νεκροθάφτη της ρώσικης επανάστασης.

Η Δύση διά του Τσώρτσιλ θα αλλάξει συμπεριφορά απέναντι στον Χίτλερ μόνο όταν βεβαιωθεί πως ο Φύρερ έχει πολύ πιο φιλόδοξα σχέδια απ' όσα πίστευαν πως είχε. Δεν θέλει να καταπιεί μόνο τη Σοβιετική Ένωση αλλά και την Αγγλία, και τη Γαλλία — και όλη την

Ευρώπη. Ο Στάλιν βρίσκεται πολύ κοντά στο στόμα δύο πεινασμένων λύκων, του δημοκρατικού καπιταλισμού και του δικτατορικού καπιταλισμού.

Ο «σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα» είναι το αποτελεσματικότερο, προς το παρόν, αντίδοτο στην καπιταλιστική λύσσα, δημοκρατική και δικτατορική ταυτόχρονα. Ο Στάλιν θα αποδειχτεί πολύ καλός παίχτης στο μακάβριο παιχνίδι που αρχίζει στην Πολωνία το 1939 και τελειώνει στη Χιροσίμα το 1945. Ο σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα είναι ένας πολεμικός σοσιαλισμός, που αν και κατ' ουσίαν άσχετος με το μαρξισμό θα θριαμβεύσει. Τα δύσκολα θα εμφανιστούν μετά.

5. Το παλιό καρκίνωμα της νέας γραφειοκρατίας

Ο πρώτος που μίλησε για την υπό σοσιαλιστικό καθεστώς γραφειοκρατία ήταν ο ίδιος ο Λένιν. Όσο το καινούργιο καθεστώς εδραιωνόταν, τόσο μεγάλωναν οι φόβοι του Λένιν για τη γραφειοκρατία. Τον κομουνισμό θα τον ροκανίσει η γραφειοκρατία πολύ πριν τον καταπιεί η χαμηλή παραγωγικότητα. Λίγο μετά το θάνατο του Λένιν δεν θ' απομείνει απ' αυτόν παρά μόνο ένα πρόγραμμα δράσης, που διά της γραφειοκρατίας οδηγεί στην αδράνεια, και ένα ιδανικό που χρησιμοποιείται σαν άλλοθι.

Στα τελευταία του έργα και κυρίως στο *Καλύτερα λιγότερα αλλά καλύτερα* (33ος τόμος των Απάντων) ο Λένιν επισημαίνει πως αυτό που προέχει στον κομουνισμό είναι η ποιότητα της δουλειάς, σε όλα τα επίπεδα: οικονομικό, κοινωνικό, ιδεολογικό, πολιτικό. Ο «νέος άνθρωπος» για τον Λένιν θα είναι «προϊόν» της νέας ποιότητας ζωής που εντέλλεται να δημιουργήσει ο κομουνισμός. Όμως, αντί του νέου ανθρώπου που ονειρεύεται ο Λένιν, θα εμφανιστεί στη θέση του ο νέος γραφειοκράτης, που παριστάνει τον κομουνιστή ίσα ίσα για να παραμείνει ο παλιός γραφειοκράτης με καινούργια μορφή. Σ' όλες τις παραλλαγές της η γραφειοκρατία είναι η ίδια. Οι γραφειοκράτες είναι ένας εσμός παρασίτων, που ζουν καλύτερα από το μέσο όρο κι ας μην παράγουν τίποτα άλλο εκτός από εντολές.

Ο Λένιν ήταν αμείλικτος με τη γραφειοκρατία. Αλλά μιλούσε μόνο για την κρατική γραφειοκρατία υπό σοσιαλιστικό καθεστώς. Για την κομματική γραφειοκρατία, παρ' όλο που την έβλεπε να ογκώνεται ολοένα και περισσότερο, προτίμησε να μη μιλήσει. Ίσως να πίστευε πως

ήταν νωρίς ακόμα να ασκηθεί σοβαρή κριτική σ' ένα κόμμα γεμάτο φρέσκους ήρωες, που όμως όσο ζούσε ο μεγάλος ηγέτης είχαν αρχίσει ήδη να κουράζονται, να βολεύονται, να χουζουρεύουν ξαπλωμένοι στις δάφνες τους.

Και καλά αυτοί. Στο κάτω κάτω, ίσως να είναι φυσικό να θέλουν να φαν οι μέχρι πριν από λίγο πεινασμένοι, ταλαιπωρημένοι, κυνηγημένοι. Όμως, τα παιδιά τους; Τα εγγόνια τους; Οι άλλοι που κατάλαβαν πολύ νωρίς πως το κόμμα είναι το κράτος και πως αν δεν γίνουν κομματικοί μανδαρίνοι δεν θα γίνουν ούτε κρατικοί υπάλληλοι; Το κόμμα δεν είχε πολλά λεφτά. Είχε, όμως, το κράτος. Όλα τα κράτη έχουν κρατικά ταμεία. Κι όλα τα κρατικά ταμεία έχουν τους ποντικούς τους.

Πάντως, ο Λένιν, για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας μάλλον απέφυγε να ταυτίσει τον κομματικό με τον κρατικό γραφειοκράτη. Ωστόσο, ερμήνευε σωστά την εμφάνιση της κρατικής γραφειοκρατικής δυσπλασίας υπό κομουνιστικό καθεστώς με το σκεπτικό πως για την επάνδρωση των κρατικών υπηρεσιών χρειάζονται περισσότεροι υπάλληλοι απ' όσους κομουνιστές διέθετε το «κατάστημα». Άλλωστε, λέει ο Λένιν, το παλιό καθεστώς κληροδότησε στο καινούργιο εκτός από κάποιους κοινωνικούς θεσμούς και μια μικροαστική νοοτροπία, αυτήν ακριβώς που εκκολάπτει αδιάκοπα το βολεψιματία και το δόλιο, τον κρυψίνοα και το θεατρίνο. Όμως, ο Λένιν έβλεπε σαν αμόλυντο απ' αυτή τη νοοτροπία το κόμμα, το οποίο εντελλόταν να επιβλέπει το ήθος και την εντιμότητα στους μη κομουνιστές κρατικούς υπαλλήλους, που δούλευαν υπό κομουνιστικό καθεστώς.

Ο πρώτος που τόλμησε να επιτεθεί και στον κομματικό γραφειοκρατικό μηχανισμό, που τον έβλεπε σαν εκτροφείο του κρατικού γραφειοκρατικού μηχανισμού ήταν ο Τρότσκι, το 1923. Με την απομάκρυνση του Λένιν από την ενεργό κομματική και κρατική δραστηριότητα το 1922 εξαιτίας της αρρώστιας του, άρχισε να γίνεται φανερό αυτό που επρόκειτο να γίνει μια οδυνηρή πραγματικότητα μετά το θάνατό του το 1924. Για δυο χρόνια, τα χρόνια της αρρώστιας του Λένιν, όλα βρίσκονται σε εκκρεμότητα.

Ο Τρότσκι, με όση διακριτικότητα διέθετε, εφιστά την προσοχή των συντρόφων του στο γεγονός πως οι γραφειοκράτες πήραν ήδη θέση στην αφετηρία για την κούρσα προς το στρωμένο τραπέζι, που θα σημάνει ο θάνατος του βαριά άρρωστου Λένιν. Για τον Τρότσκι, το γεγονός και μόνο πως τα κομματικά στελέχη δεν εκλέγονται απ' τα κάτω, από την κομματική βάση, αλλά διορίζονται απ' τα πάνω, απ' την ανώτερη κομματική ηγεσία, ήταν ο πιο σίγουρος τρόπος για να επανεγκατασταθεί η παλιά γραφειοκρατία στο νέο καθεστώς.

Ο κίνδυνος για την επανεμφάνισή της ήταν αντιληπτός απ' όλους και το πρόβλημα συζητιόταν πολύ τα πρώτα χρόνια της επανάστασης. Αλλά όσο ζούσε ο Λένιν, η κομματική βάση λειτουργούσε ακόμα. Ψήφιζε και εξέλεγε τουλάχιστον τα μεσαία και τα κατώτερα στελέχη. Όμως, με την ανάρρηση του Στάλιν στην εξουσία έγινε γρήγορα φανερό πως η βάση θ' αποχτά ολοένα και περισσότερο ένα νόημα συμβολικό και τα πάντα, από την κορυφή μέχρι τη βάση, θα διακανονίζονται στην κορυφή, εν ονόματι τόσο του λαού στο σύνολό του, όσο και της κομματικής βάσης που θα πεταχτεί στο κομματικό περιθώριο και θα χρησιμοποιείται μόνο για μπούγιο. Παρελάσεις και τέτοια.

Εντούτοις, οι συνθήκες τότε δεν επέτρεπαν μια συνεχώς διευρυνόμενη συμμετοχή, τουλάχιστον της κομματικής βάσης αν όχι ολόκληρου του λαού, στις κομματικές και τις κρατικές αποφάσεις. Ο φόβος για την παρείσφρηση στις κομματικές οργανώσεις και τον κρατικό μηχανισμό των πρακτόρων των μπεριαλιστών δεν ήταν καθόλου αδικαιολόγητος.

Οι σαμποτέρ των αστών, που είχαν λυσσάξει όταν κατάλαβαν πως το καθεστώς του Λένιν δεν ήταν μια περαστική μπόρα, όπως πίστευαν τα πρώτα τέσσερα χρόνια της επανάστασης, δρούσαν επί καθημερινής βάσεως, φυσικά με την πρόθυμη και αποτελεσματική βοήθεια των Δυτικών και κυρίως των Άγγλων, των πανταχού παρόντων προστατών της «ελευθερίας». (Οι Αμερικανοί θα σκαντζάρουν τους Άγγλους το 1947, κι από τότε θα είναι αυτοί οι προστάτες της «ελευθερίας» μας).

Το 1923, λοιπόν, και όσο ο Τρότσκι διατηρεί ακόμα την καλή κομματική του φήμη σαν ο ιδιοφυής οργανωτής του Κόκκινου Στρατού, μιλάει για τον κίνδυνο μιας ανεπανόρθωτης ρήξης ανάμεσα στην ηγεσία του κόμματος και στα κομματικά μέλη. Επί του προκειμένου δεν ήταν δύσκολο στον Τρότσκι να παραστήσει και πάλι τον προφήτη. Είναι γεγονός αναμφισβήτητο πως κάθε ανεξέλεγκτη εξουσία δημιουργεί κατ' ανάγκην μια γραφειοκρατία, προκειμένου να την προφυλάγει ώστε να παραμένει ανεξέλεγκτη. Άλλωστε, αυτό ακριβώς είναι η γραφειοκρατία σ' όλες τις παραλλαγές της: μια εξουσία που αυτοτροφοδοτείται, σχηματίζοντας έναν κλειστό διοικητικό μηχανισμό που αλέθει όλους όσους βρίσκονται εκτός. Οι περίφημοι «απαράτσικι», που στα ρωσικά σημαίνει «οι άνθρωποι του μηχανισμού», δεν ήταν παρά κομματικοί υπάλληλοι που εξυπηρετούσαν τον κρατικό και τον κομματικό μηχανισμό, χωρίς να ξέρουν καλά καλά ούτε τι είναι αυτό που υπηρετούν ούτε γιατί το υπηρετούν. Απλώς, προσέφεραν υπηρεσίες επ' αμοιβή— και πέραν τούτου ουδέν. Ούτε μαρξισμός, ούτε κομουνισμός, ούτε σοσιαλισμός, ούτε πράσιν' άλογα. (Αυτά, θα τ' αφήσουν για τον πράσινο σοσιαλισμό).

Το εύλογο ερώτημα που θα μπορούσε να μπει εδώ είναι: η κρατική γραφειοκρατία είναι αυτή που γεννάει την κομματική, ή η κομματική την κρατική; Παρ' όλο που, όπως είδαμε, ο Λένιν δεν μιλάει επ' αυτού καθαρά, φαίνεται να πιστεύει το πρώτο: είναι το κράτος που γεννάει τους γραφειοκράτες και από το κράτος περνούν στο κόμμα. Ο Τρότσκι, ωστόσο, υποστηρίζει ακριβώς το αντίθετο: «Ο εκφυλισμός του κόμματος έγινε αιτία και συνέπεια της γραφειοκρατικοποίησης του κράτους», λέει στο σημαδιακό βιβλίο του με τον τίτλο *Η προδομένη επανάσταση*.

Κατά τον Τρότσκι, οι σοβιετικοί γραφειοκράτες της εποχής του αποτελούσαν το 20% του πληθυσμού της χώρας και νέμονταν το μισό του εθνικού πλούτου, όσο δηλαδή το υπόλοιπο 80% του πληθυσμού. Κι αν αυτά συνέβαιναν το 1936, που ο Τρότσκι γράφει στη Νορβηγία το έργο του *Η προδομένη επανάσταση*, αργότερα, κατά τους λογαριασμούς του Βοσλένσκι (*Νομενκλατούρα*) το ποσοστό των γραφειοκρατών, παραμένοντας το ίδιο, πρέπει να νέμονταν, όχι το μισό τώρα πλέον, αλλά τα τρία τέταρτα του εθνικού πλούτου. Επί Μπρέζνιεφ δεν περίσσευε σχεδόν τίποτα για τους εκτός Νομενκλατούρας ευρισκομένους.

Νομενκλατουρίστες ονομάζει ο Βοσλένσκι τους πάσης φύσεως προνομούχους, κρατικούς, κομματικούς, κομματικοκρατικούς, και εξωκομματικούς. Τα ονόματά τους καταγράφονταν σε μια λίστα, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και σαν λίστα αναμονής είτε για προαγωγή, είτε για υποβιβασμό, είτε για να φαίνεται η σχέση με κάποιους κομματικούς συγγενείς, ή υψηλά ιστάμενους στην ιεραρχία του κόμματος. Ο λατινικός όρος νομενκλατούρα παραπέμπει σε ένα ανάλογο σύστημα ελέγχου των ημετέρων που εφάρμοζαν οι ρωμαίοι ύπατοι.

Αξίζει να σημειωθεί, πως τα ενεργά μέλη του κόμματος στην ΕΣΣΔ επί Γκορμπατσόφ ήταν σχετικά λίγα. Κάπου το 10% επί του συνόλου του πληθυσμού. Την εποχή του Λένιν τα ενεργά μέλη του κόμματος πρέπει να ήταν μάλλον λιγότερα. Υπήρχε, λοιπόν, εξαρχής λειψανδρία σε κομματικούς. Ο Λένιν φαίνεται πως είχε δίκιο όταν υποστήριζε πως η γραφειοκρατία εισήχθη στο κόμμα από το κράτος. Και κάποια στιγμή κρατικός μηχανισμός και κομματικός μηχανισμός γίνονται ένα χάρη στο πέρασμα των κρατικών γραφειοκρατών στο κόμμα και της μετατροπής τους τώρα σε κομματικούς γραφειοκράτες.

Άλλωστε, η περίφημη ευρεία στρατολογία που θα εφαρμόσει αργότερα ο Στάλιν επιβεβαιώνει την εγκυρότητα αυτής της άποψης. Ευρεία στρατολογία σημαίνει άνοιγμα του κόμματος για όσους θα ήθελαν να γίνουν μέλη, είτε ήταν όντως είτε παρίσταναν τους κομουνιστές για λόγους σκοπιμότητας. Τώρα δεν γίνεται έλεγχος του κομουνιστικού

ήθους, όπως επί Λένιν. Άλλωστε, ο Στάλιν ήθελε να έχει στο κόμμα προσωπικούς οπαδούς και όχι κομουνιστές. Τούτος ο προσωποπαγής συγκεντρωτισμός θα συνεχιστεί μέχρι τέλους. Σημασία τώρα δεν έχει αν είσαι καλός κομουνιστής, αλλά αν είσαι αφοσιωμένος οπαδός του Στάλιν, του Ζαχαριάδη, του οποιουδήποτε.

***

Ο Τρότσκι, παρά την αυστηρή κριτική του, δεν έφτασε στο σημείο να ισχυρίζεται, όπως πολλοί άλλοι, πως στη Σοβιετική Ένωση δημιουργήθηκε μια καινούργια τάξη. Η γραφειοκρατία, σύμφωνα με τον Τρότσκι αλλά και τον κλασικό μαρξισμό, δεν είναι τάξη, είναι κοινωνικό στρώμα. Κατά το μαρξισμό η τάξη προσδιορίζεται από τις ιδιοκτησιακές σχέσεις με τα μέσα παραγωγής. Συνεπώς, η γραφειοκρατία δεν μπορεί να είναι τάξη αφού δεν κατέχει τα μέσα παραγωγής. Απλώς τα νέμεται, στο βαθμό που ο κάθε γραφειοκράτης ξεχωριστά κατέχει ένα πόστο και δι' αυτού διατηρεί την προσωπική του εξουσία — και γι' αυτό ακριβώς επιθυμεί διακαώς να διατηρείται στην εξουσία όσο το δυνατόν περισσότερο.

Πάντως, αν για οποιονδήποτε λόγο χάσει τη θέση του ως γραφειοκράτης, θα πάψει να είναι προνομιούχος. Ενώ ο αστός θα πάψει να είναι προνομιούχος μόνο αν απομακρυνθεί από τα μέσα παραγωγής που κατέχει, αν δηλαδή για έναν οποιοδήποτε λόγο «αποξενωθεί» από τις πηγές του πλούτου που του ανήκουν σύμφωνα με το ιδιοκτησιακό ή το κληρονομικό δίκαιο.

Ο γραφειοκράτης μ' άλλα λόγια, δεν κληρονομεί τίποτα. Το πολύ που μπορεί να κάνει είναι να βολέψει τους συγγενείς του σε πόστα ποικίλης εισοδηματικής αξίας. Αλλά κάτι τέτοιο δεν είναι ακόμα πλήρης γραφειοκρατία, είναι νεποτισμός. Και ο νεποτισμός, ας πούμε το ενδιαφέρον για τους συγγενείς και τους φίλους, είναι άλλου είδους ταραχή, σχέση έχουσα και με τις κουμπαριές εδώ σε μας. Ο νεποτισμός στα πλαίσια της σοβιετικής κομματικής γραφειοκρατίας ήταν μια μόνο από τις πολλές εφαρμογές του γραφειοκρατισμού.

Όπως λέει ο Τρότσκι, η κομματικοκρατική σοβιετική γραφειοκρατία κάνει τη δουλειά της «όχι με επιχειρήματα και ιδέες, αλλά με το δικό της κοινωνικό βάρος, γιατί ο μολυβένιος κορμός της γραφειοκρατίας ξεπέρασε σε βάρος το κεφάλι της επανάστασης». (Αξίζει να σημειώσουμε με την ευκαιρία πως ο Τρότσκι ήταν ένας απουδαίος τεχνίτης του λόγου και εικόνες σαν την παραπάνω από το βιβλίο του *Η προδομένη επανάσταση* κάθε άλλο παρά σπάνιες είναι στο έργο του).

Πώς και γιατί συνέβη αυτό το κακό με τη σοβιετική γραφειοκρατία, όταν μάλιστα όλοι τη φοβούνταν και στην αρχή όλοι επιθυμούσαν να μην εμφανιστεί αυτό το σκιάχτρο; Πώς γίνεται ένας ειλικρινής και τίμιος κομουνιστής να μεταβάλλεται ξαφνικά σε αισχρό γραφειοκράτη; Ας ακούσουμε και πάλι τον Τρότσκι. Νομίζω ότι λέει την τελευταία λέξη επί του θέματος: «Όταν λιγόστεψε η ένταση και οι νομάδες της επανάστασης καθηλώθηκαν στις θέσεις τους, ξυπνούσαν τότε μέσα τους, ζωντάνευαν και αναπτύσσονταν όλα τα χαρακτηριστικά της ψυχολογίας του μέσου ανθρώπου, συμπάθειες και επιθυμίες υπαλλήλων ικανοποιημένων απ' τον εαυτό τους (...) Άρχισαν επισκέψεις ανάμεσα στους ηγετικούς κύκλους, τακτικές εμφανίσεις στα μπαλέτα, συντροφικά γλέντια με πιοτό, όπου έπαιρνε κι έδινε το κουτσομπολιό, όλα αυτά που εμένα δεν μ' ενθουσίαζαν καθόλου». (Από το βιβλίο του *Η ζωή μου*).

Έχουμε εδώ μια τέλεια περιγραφή της προϊούσας γραφειοκρατικοποίησης ενός πρώην επαναστάτη, που έκανε την επανάσταση και ησύχασε. Και καλά αυτός. Αμ, οι άλλοι, οι κηφήνες που δεν έκαναν καμιά επανάσταση; Εννοώ τους γραφειοκράτες των δυτικών κομουνιστικών κομμάτων, κυρίως αυτών που δεν πέρασαν τις δυσκολίες που πέρασε το δικό μας ΚΚΕ μ' εκείνους τους εκπληκτικούς αγώνες του. Αμ, οι παράλλοι, οι δεύτερης και τρίτης γενιάς γραφειοκράτες, που δεν τους γνώρισε ο Τρότσκι, όμως τους ξέρουμε καλά εμείς; Τι οικτρά ανθρωπάκια, μα το θείο Κάρολο!

Όλοι αυτοί κάποτε βρέθηκαν λίγο ώς πολύ τυχαία κοντά στα γραφεία του ΚΚ, μπήκαν μέσα και την άραξαν για να παριστάνουν ισοβίως τους κομματικούς παράγοντες και τα στελέχη — τρομάρα τους για στελέχη, δηλαδή — έναντι μιας ισχνής αντιμισθίας, που συχνά αντισταθμίζεται από μια γονική-κομματική παροχή και το πράγμα έτσι γίνεται ακόμα πιο ευχάριστο. Ω, της γραφειοκρατικής συμφοράς! Θείε Κάρολε, πώς καταντήσαμε έτσι; Να τοποθετούνται οι γραφειοκράτες στο απυρόβλητο και από κει να μας πυροβολούν με τη μωρία τους και την αγραμματοσύνη τους. Θείε Βλαδίμηρε, δώσ' τους πρώτα μια φάπα και στη συνέχεια πες τους πως έχουν τόση σχέση με τον κομουνισμό όση κι ο φάντης με το ρετσινόλαδο. Όχι, πάντως, με το ρετσινόλαδο του Μανιαδάκη, γιατί αυτό είχε όντως σχέση με τον κομουνισμό, εδώ σε μας: το έδινε το πρωτοπαλίκαρο του Μεταξά στους κομουνιστές για να αποκαθαρθούν στα γρήγορα απ' όλα τα σκατά που είχαν μέσα τους, βαθιά μέσα τους, μέχρι τη βρώμικη ψυχή τους.

Λοιπόν, η σοβιετική γραφειοκρατία ήταν φαινόμενο αναπόφευκτο; Ναι, ήταν. Το λέω εν πλήρει συνειδήσει και απελπισία. Σε κάθε ανώρι-

μη κοινωνία, όπου ο «νέος άνθρωπος» είναι το ζητούμενο και όχι το υπάρχον, η γραφειοκρατία είναι αναπόφευκτη.

Η γραφειοκρατία σ' όλες τις μορφές της θα εξαλειφθεί μόνο στην αταξική κοινωνία. Μέχρι τότε, κουράγιο. Και μη χτυπάτε το κεφάλι σας στον τοίχο όταν πέφτετε πάνω σε γραφειοκράτη. Χτυπήστε το καλύτερα πάνω του. Το ίδιο κάνει.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ο σταλινισμός

η τραγική περιπέτεια

1. Ο μεγάλος μύθος του Στάλιν

Πάντα χωρεί, ουδέν μένει, λέει ο Ηράκλειτος. Ο Μουσολίνι εχώρησε μαζί με το φασισμό. Ο Χίτλερ εχώρησε μαζί με το ναζισμό. Όμως, ο Στάλιν έφυγε χωρίς να πάρει μαζί του το σταλινισμό. Αλλά και ο σταλινισμός στο τέλος θα χωρήσει, θα αναχωρήσει, θα πάει να βρει τον Στάλιν στην κόλαση. Στη θέση του θα μείνει μια δόξα, μια φήμη, ένα όνομα, όχι ένα πράγμα, ένα έργο.

Συνέβη κι εδώ ό,τι είχε συμβεί με τον Ηρόστρατο την 21η Ιουλίου του έτους 356 π.Χ. Είναι η μέρα που ο διασημότερος καταστροφέας της ιστορίας θα κάψει στην Έφεσο το ναό της Αρτέμιδας, εντός του οποίου ο Ηράκλειτος είχε εναποθέσει προς φύλαξη τα χειρόγραφά του. Ήθελε να δει ο Ηρόστρατος, πρώτον τι σημαίνει επιστροφή στο ηρακλείτειο πυρ απ' όπου όλα έρχονται και, δεύτερον, αν το δικό του κακό όνομα θα μπορούσε να σταθεί δίπλα στο καλό του Ηράκλειτου, ώστε να επιβεβαιωθεί η άποψη του δημιουργού της διαλεκτικής σύμφωνα με την οποία το Καλό παίρνει το νόημά του απ' το Κακόν — και αντίστροφα.

Ο Ηρόστρατος δεν ήταν ιερόσυλος. Απλώς έκανε ένα... φιλοσοφικό πείραμα. Ήθελε να δει αν θα γίνει η πίσω όψη του ιδίου νομίσματος. Και έγινε. Ο Ηράκλειτος και ο Ηρόστρατος, από τότε μέχρι σήμερα πορεύονται συνεχώς μαζί στην ιστορία. Το Καλό έχει ανάγκη απ' το Κακό για να υπάρξει. Ο Διάβολος είναι το άλλο όνομα του Θεού.

Οι αρχές της Εφέσου απαγόρευσαν, επί ποινή θανάτου, ακόμα και την αναφορά στο όνομα του Ηρόστρατου. Όμως, σήμερα, όλοι το γνωρίζουν. Ένα απαγορευμένο όνομα σώθηκε εξαιτίας της απαγόρευσης. Όμως, το όνομα του αρχιτέκτονα του ναού της Αρτέμιδας στην Έφεσο, που ήταν ένα από τα επτά θαύματα, δεν σώθηκε.

Το κακό όνομα του Στάλιν δεν εξαφάνισε το καλό όνομα του Μαρξ. Και το καλό έργο του Μαρξ έμεινε και μετά το σταλινισμό, έστω και σε μορφή ερειπίων. Ο ναός και καμένος παραμένει ναός, νοούμενος σαν αρχιτεκτονικό σχέδιο και σαν δημιουργική πρόθεση.

Άλλωστε, εκτός από το Είναι υπάρχει και το Γίγνεσθαι. Το απαρέμ-

φατο, δεν παρεμφαίνει, δεν δείχνει την ενέργεια του ρήματος, απλώς δηλώνει την ύπαρξη μιας αμετακίνητης ενέργειας που υπάρχει σε δυναμική κατάσταση πριν το ρήμα αρχίσει να κινεί την ενέργειά του στους χρόνους και στις εγκλίσεις, ώστε να προκύψει το Γίγνεσθαι. Και μαζί του τα Όντα, που μόνο σαν δυνατότητα υπάρχουν στο Είναι. Που θα μπορούσε να το πει κανείς και Θεό για λόγους ευκολίας. Αν θέλετε έναν πιο σωστό χαρακτηρισμό του Δημιουργού πριν αυτός αποφασίσει να γίνει δημιουργός του κόσμου για λόγους που παραμένουν ανεξιχνίαστοι, προτιμήστε το «πρώτο κινούν αίτιο» του Αριστοτέλη. Εδώ ο Θεός είναι αυτός που έδωσε το εναρκτήριο λάκτισμα για ν' αρχίσει το παιχνίδι, και ο ρόλος του περιορίζεται σ' αυτό το στοιχειώδες.

***

Όλα στον προστράτειο σταλινισμό θα γίνουν υπό τη σκιά του διπλά προστράτειου φασισμού και του τριπλά προστράτειου ναζισμού. Και ερήμην του ηρακλείτειου μαρξισμού. Αν δεν είχε προκύψει ο φασισμός το 1919, δύο μόλις χρόνια μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, για να αποσοβήσει δι' αυτού η αστική τάξη τον ολοφάνερο τότε κομουνιστικό κίνδυνο, ο σταλινισμός μάλλον δεν θα εμφανιζόταν. Σκληραίνουν τη στάση τους οι αστοί, τη σκληραίνουν και οι προλετάριοι, ή εν πάση περιπτώσει ό,τι συνηθίσαμε να ονομάζουμε έτσι.

Ο φασισμός είναι νόθο, υδροκεφαλικό και προβληματικό τέκνο εκείνου του σοσιαλισμού που χάνει σιγά σιγά τις μαρξιστικές του αρχές για να μετατραπεί πρώτα σε σοσιαλδημοκρατία με ολίγον μαρξισμό μέσα, μετά σε σοσιαλδημοκρατία χωρίς καθόλου μαρξισμό μέσα, και τέλος σε ένα χυδαίο μικροαστικό λαϊκισμό, ακατάστατο και αναρχίζοντα αλλά όχι αναρχικό, που στη θέση μιας οποιασδήποτε σοβαρής ιδεολογίας, ακόμα και του χριστιανισμού, βάζει το ευτελές ιδεολόγημα του εθνικισμού. Φασισμός και κυρίως ναζισμός, που είναι η σκληρή εκδοχή του φασισμού, σε καμιά περίπτωση δεν νοούνται έξω και πέρα από τον εθνικισμό.

Εκτός από τον Μαρξ, ο Στάλιν θα επιχειρήσει να εξευτελίσει και τον Λένιν. Το 1925 σε εφημερίδα της Τιφλίδας δημοσιεύεται μια επιστολή του Στάλιν γραμμένη το 1911, στην οποία οι αιχμές για την επαναστατική... ανεπάρκεια του Λένιν είναι κάτι παραπάνω από φανερές. Ο Στάλιν ειρωνεύεται τον Λένιν! Αλλά ο Λένιν δεν ζει πλέον για να του απαντήσει.

Όμως, το 1925, που κάποιοι σύντροφοι δημοσιεύουν αυτό το περίεργο γράμμα, ο Στάλιν μετέχει ήδη, εδώ και τρία χρόνια, στην προσω-

ρινή Γραμματεία του Κ.Κ. της Σοβιετικής Ένωσης (εξελέγη το 1922, όσο ζούσε ο άρρωστος Λένιν), ενώ από την προηγούμενη χρονιά, τη χρονιά που πέθανε ο Μεγάλος Μπολσεβίκος, έχει ήδη εξασφαλίσει πλήρως τη διαδοχή του Λένιν, σε μια πολύ κρίσιμη για το νέο καθεστώς και τη χώρα καμπή.

Το 1925 που δημοσιεύεται το επίμαχο γράμμα, ο πεθαμένος πλέον Λένιν είναι ήδη ένας μεγάλος θρύλος. Και ο μύθος του Στάλιν εντελώς ανύπαρκτος. Άλλωστε, ο Στάλιν εξελέγη νομμότατα και δημοκρατικότατα Γενικός Γραμματέας απ' την Κ.Ε., από εκείνους που αργότερα θα τους στήσει στον τοίχο σχεδόν όλους. Τραγική ειρωνεία; Όχι ακριβώς. Απλώς εμπλοκή στα καταστροφικά γρανάζια της ιστορίας, που είναι τραγική από την ίδια της τη φύση. Όποιος δεν θέλει να πάθει τίποτα από το συχνά θανατηφόρο ιστορικό γίγνεσθαι, πρέπει να κάτσει στ' αβγά του, όπως λέει ο λαός. Αλλά όταν κάθεσαι στ' αβγά, τα σπας. Προσοχή, λοιπόν, στ' αβγά.

Οι αστοί ξέχασαν τι συνέβη με τη δική τους επανάσταση. Στο Παρίσι, την περίοδο της Τρομοκρατίας, το αίμα έτρεχε ποτάμι και κανείς δεν ήξερε από πού θα του 'ρθει. Κοντά στον Ροβεσπιέρο, ο Στάλιν φαντάζει σκέτος άγγελος.

Ωστόσο, ο αρχιτρομοκράτης Ροβεσπιέρος ουδεμία σχέση θα ήταν δυνατό να έχει και με το μαρξισμό, και με τον κομουνισμό, και με το σταλινισμό και μ' όλα αυτά τα σατανικά και αιματοβαμμένα μεταγενέστερα. Ο Ροβεσπιέρος ήταν ένας σοβαρότατος αστός δικηγόρος, που βουτήχτηκε στο αίμα χωρίς καλά καλά να το καταλάβει. Θα ήταν αδύνατο να γίνει αλλιώς σε μια περίοδο που οι πάντες υποπτεύονταν τους πάντες σαν «εχθρούς του λαού». (Τούτη η τρομερή κουβέντα ακούστηκε για πρώτη φορά στη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης).

Οι αστοί όχι μόνο μισούν την ιστορία εν γένει, αλλά ούτε καν τη δική τους ιστορία δεν θέλουν να ξέρουν. Δεν θέλουν να ξέρουν πως το καπιταλιστικό οικονομικοκοινωνικό σύστημα, μέχρι να εγκατασταθεί στην εξουσία και να ροντάρει τον κοινοβουλευτικό του μηχανισμό, έκοβε κεφάλια με μια φοβερή ευκολία. Ας μας αφήσουν, λοιπόν, ήσυχους στη δική μας βαρβαρότητα. Υπολείπεται κατά πολύ της δικής τους. Κι ας κάνουν τον κόπο να μάθουν πρώτα την ιστορία του καπιταλισμού κι ύστερα την ιστορία του σοσιαλισμού. Μήπως πιστεύουν πως ο καπιταλισμός ήταν πάντα κοινοβουλευτικά φωνακλάδικος; Και μη μου πείτε περασμένα - ξεχασμένα γιατί τότε θα πούμε κι εμείς για το σταλινισμό, περασμένος - ξεχασμένος, και θα πατσίσουμε. Αλλά αν το πάμε έτσι αμφότεροι, τότε χαιρέτα μου τον πλάτανο της ιστορίας.

Εσείς, πονηροί αστούληδες, ύστερα από τόσα χρόνια μετά το 1789

μπορείτε να παριστάνετε τη στρουθοκάμηλο. Η δική μας βρωμιά όμως είναι σχετικά καινούργια και ενοχλεί τη μύτη περισσότερο. Αλλά εμείς τη δική μας βρωμιά τη σηκώνουμε στη ράχη και προχωρούμε. Άλλωστε, ακριβώς το ίδιο κάνατε και εσείς. Δεν πρόκειται να σας ζητήσουμε σαπούνι για να πλυθούμε. Σας το αφήνουμε για να πλύνετε άλλου είδους δικές σας βρωμιές, πολύ μεταγενέστερες του Ροβεσπιέρου. Ο καθένας, λοιπόν, με την ιστορική βρωμιά του— και βουλώστε το πριν σας επισημάνει η 17η Νοέμβρη και σας... βρωμίσει!

Εσείς, πουλάκια μου, πάρα πολύ συχνά μπερδεύετε την ιστορία με τη μυθολογία. Όμως, κι εμείς την μπερδεύουμε. Είμαστε πάτσι, λοιπόν, και εδώ. Να δείτε εμείς τι πλάκα πάθαμε με το μύθο του Στάλιν. Μερικοί ακόμα και σήμερα δεν πληροφορήθηκαν πως ο Στάλιν δεν ήταν θεός, ή έστω ημίθεος, αλλά ένας πολιτικός ηγέτης που βρέθηκε στην καρδιά του τυφώνα και παρά ταύτα κράτησε γερά. Στο κάτω κάτω, εκτός από την ιστορία του ο καθένας δικαιούται να έχει και τη μυθολογία του.

Ο καθένας με τους μύθους του. Κι αν τους βάλουμε δίπλα δίπλα, τα παιδιά, μεγάλα και μικρά, θα προτιμήσουν σίγουρα τους δικούς μας. Είναι πιο περιπετειώδεις και έχουν πολλή δράση. Και μη μου πείτε πως η ανθρωπότητα ξεπέρασε το μυθικό της στάδιο, γιατί θα σας θυμίσω, εκτός από το μεγάλο και ολοζώντανο μύθο του Θεού, και τους αστρολόγους, και τις καφετζούδες, και τις ξεματιάστρες και όλους εκείνους τους μάγους, κλασικούς και μοντέρνους, που γιατρεύουν πάσαν σωματικήν τε και πνευματικήν νόσον — εκτός από τη μαλακία.

Ο καθένας με τη νόσο του, εν αναμονή του γιατρού. Οι μύθοι, άλλωστε, παράγουν έργο. Στο όνομα του θεού, του πιο μεγάλου και διαρκούς μύθου που εφεύρε ο άνθρωπος, έγιναν μεγαλειώδη πράγματα. Πειράζει λοιπόν που με το όνομα του Στάλιν βαφτίστηκαν στη Σοβιετική Ένωση 400 πόλεις και χωριά; Χώρια οι δρόμοι, τα σοκάκια, οι πλατείες, τα εργοστάσια, οι παιδικοί σταθμοί, τα κολχόζ, τα σοφχόζ και δεν συμμαζεύεται. Πόσα χωριά στην Ελλάδα φέρουν ονόματα αγίων; Το σημαντικό, λοιπόν, είναι όχι πόσο μεγάλος ήταν ο μύθος του Στάλιν, αλλά πόσο μεγάλο έργο παρήγαγε αυτός ο μεγάλος μύθος. Αυτός ο μεγάλος μύθος εκβιομηχάνισε την ΕΣΣΔ, την εξόπλισε και την έκανε υπερδύναμη. Βέβαια, ο ίδιος μύθος άφησε υποσιτισμένους τους προλετάριους και τους μουζίκους. Τι να κάνουμε, δεν μπορείς να τα έχεις όλα.

Πάντως, δεν είναι ο σταλινικός μύθος αλλά η σταλινική πραγματικότητα που έστειλε στο εκτελεστικό απόσπασμα εκατομμύρια σοβιετικούς, κυρίως κομουνιστές, για το θάνατο των οποίων οδύρεστε, αντί να χαίρεστε που κάποιος τους καθάρισε για λογαριασμό σας και σας

απάλλαξε από ένα πολύ δυσάρεστο για τη χριστιανική σας συνείδηση καθήκον. Δεν μπόρεσαν τότε να επέμβουν οι Δυτικοί στα εσωτερικά της ΕΣΣΔ, και ίσως γι' αυτό χρειάστηκε να επέμβουν τελικά οι ίδιοι οι Σοβιετικοί στα σοβιετικά εσωτερικά τους και να τα κάνουν όλα Γης Μαδιάμ. Κι αντί να χαίρεστε που σκοτώνονταν μεταξύ τους οι εχθροί σας, έρχεστε και παίρνετε τη μεριά των θυμάτων του Στάλιν! Μα, ο Στάλιν, κύριοι, τους συντρόφους του σκότωνε, όχι τους ομοϊδεάτες σας. Βγάλτε το σκασμό, λοιπόν, γαϊδούρια, που παριστάνετε τους πονόψυχους και τους καλούς χριστιανούς, ενώ δεν είστε παρά μόνο υποκριτές.

Ο Στάλιν είναι ίσως το πιο τραγικό πρόσωπο της παγκόσμιας ιστορίας. Η κόρη του Σβετλάνα Αλελούγιεβα, που απαρνήθηκε τον πατέρα της, που κατέφυγε στη Δύση και που, βέβαια, ουδεμία σχέση έχει μ' αυτό που λέγεται μαρξισμός-λενινισμός (και σταλινισμός) λέει πως ο φοβερός πατέρας της συχνά εκδήλωνε την περιφρόνησή του για ό,τι ηχηρό και πομπώδες λεγόταν τότε για το άτομό του. Δεν ήταν ηλίθιος ο Στάλιν για να μην καταλαβαίνει πόσο καταστροφική είναι η προσωπολατρία. Απλώς η προσωπολατρία τον βόλευε πολιτικά σε μια εποχή που η επίκληση της λογικής δεν θα ήταν δυνατό να είναι αποτελεσματική. Η επίκληση της λογικής ποτέ και πουθενά δεν ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική. Και, βέβαια, ούτε σήμερα είναι. Άλλωστε, ο μύθος του Μεγάλου Στάλιν άργησε να πάρει την τελική του μορφή. Ολοκληρώθηκε μόλις το 1935 με επέμβαση του περιλάλητου Λαυρέντι Μπέρια, του σταλινικότερου του Στάλιν σταλινικού.

Ο μελλοντικός αρχηγός της μυστικής αστυνομίας, που τον σκότωσε ο Χρουστσόφ (να μη σκοτώσει κι αυτός κάνα δυο;) σε μια σειρά διαλέξεων που έκανε αυτή τη χρονιά στην Τιφλίδα (ήταν κι αυτός Γεωργιανός) επεχείρησε να μυθοποιήσει ολοκληρωτικά τον Στάλιν, αρχίζοντας το ψαλτήρι από τα παιδικά του χρόνια. Αν μπορούσε θα άρχιζε τη μυθοποίηση από τη νηπιακή του ηλικία. Αλλά ο Στάλιν δεν ήταν, δα, και Ηρακλής για να πνίγει φίδια στην κούνια.

Οι διαλέξεις του Μπέρια εκδόθηκαν το 1936 υπό τον τίτλο *Σχετικά με την ιστορία των οργανώσεων των Μπολσεβίκων στην Υπερκαυκασία*. Εξυπακούεται πως η «ιστορία των οργανώσεων» δεν ήταν παρά η ιστορία του Στάλιν, που στην εκδοχή του Μπέρια άρχιζε με την κοπάνα από την ορθόδοξη ιερατική σχολή της Τιφλίδας, όπου ο Στάλιν φοιτούσε για να γίνει παπάς.

Μπορείτε να φανταστείτε τον Στάλιν παπά; Εγώ μπορώ. Αλλά με τη νοσηρή φαντασία μου τον προάγω αμέσως σε δεσπότη. Και στη συνέχεια σε πατριάρχη. Και μετά σε οικουμενικό πατριάρχη. Εδώ που τα λέμε, θα του πήγαιναν πολύ η ποιμαντορική ράβδος και τα χρυσο-

ποίκιλτα άμφια. Είχε ύφος δεσπότη ο Στάλιν. Ήταν, φαρδύς, δυνατός, μουστακαλής. Ήταν γεννημένος δεσπότης ο Στάλιν. Άλλωστε, δεν λέμε πως κυβέρνησε δεσποτικά την ΕΣΣΔ;

Εν πάση περιπτώσει, ο Στάλιν δεν έγινε τελικά παπάς, έγινε Μπολσεβίκος. Του πήγαινε καλύτερα. Σ' αυτό βρήκε την κλίση του. Και αποδείχτηκε μεγάλο ταλέντο.

Ένα μεγάλο ταλέντο αποτελείται από μικρότερα ταλέντα, ενωμένα σ' ένα υπερταλέντο. Έτσι, ο Στάλιν ήταν ταυτόχρονα: μεγάλος γλωσσολόγος, μεγάλος οικονομολόγος, μεγάλος φιλόσοφος (μαρξιστής, φυσικά), μεγάλος γενετιστής, μεγάλος στρατιωτικός. Όμως, όχι και τόσο μεγάλος μουσικοσυνθέτης. Αν δεν το ξέρατε, καιρός να το μάθετε, ο Στάλιν συνέθεσε και μια όπερα! Βέβαια, δεν είναι βέβαιο πως τη συνέθεσε ο ίδιος, αλλά δεν έχει σημασία. Έτσι κι αλλιώς ξέρουμε πως ο άγνωστος συνθέτης δεν είχε μεγαλύτερο ταλέντο στη μουσική απ' αυτό που είχε ο Στάλιν. Που, στο κάτω κάτω, ήξερε και να ψέλνει.

Το μέρος που γεννήθηκε ο Στάλιν το 1879, το Γκόρι της Γεωργίας, διαμορφώθηκε κάποτε αρχιτεκτονικά ανάλογα με τη μεγαλοσύνη του. Στην αυλή του σπιτιού του χτίστηκε ένας τεράστιος θόλος από γυαλί και ατσάλι. Μνημείο φαραωνικής εμπνεύσεως, αντάξιο του μόνου Φαραώ που έζησε εκτός Αιγύπτου. Γιατί ο Στάλιν δεν ήταν ούτε δικτάτορας, ούτε γραμματέας του κόμματος, ούτε τίποτα απ' όλα αυτά τα πεζά και τετριμμένα. Ήταν Φαραώ. Κομουνιστής Φαραώ, βέβαια, αλλά Φαραώ.

Ωστόσο, από το 1917, που παίρνει ενεργό μέρος στην Οκτωβριανή Επανάσταση μέχρι το 1928, που εδραιώνει την εξουσία του, ο Στάλιν στερείται προσωπικού μύθου. Επ' αυτού ακολουθεί μέχρι τότε το καλό παράδειγμα του Λένιν, που ήξερε πόσο επικίνδυνο πράγμα είναι, επικίνδυνο καταρχήν για το φορέα του μύθου, ο μύθος. Οι πιστοί μπορούν να σε φάν' ζωντανό όταν διαπιστώσουν πως είσαι ένας άνθρωπος που δεν μπορεί να σταθεί στο ύψος του μύθου του. Αυτό ακριβώς έκαναν οι αποσταλινοποιητές. Έφαγαν το μεγάλο μύθο του Στάλιν και βαρυστομάχιασαν.

Δεν είναι βέβαιο πως ο Στάλιν πήρε προσωπικά μέρος στη μυθοποίησή του. Πάντως, τον μυθοποίησαν καταρχήν οι πιο κοντινοί του γραφειοκράτες, αυτοί που πάντα τριγυρίζουν τους ισχυρούς και τους γλείφουν με μια γλώσσα-σπάτουλα. Στη συνέχεια ο μύθος πέρασε στο λαό, όπου τα μυθολογικά πράγματα είναι πολύ πιο απλά και εύκολα. Αιώνες ατέλειωτους, στον κόσμο ολόκληρο, ο λαός ζει με ζωτικούς αλλά και θανατερούς μύθους. Ο απλός σοβιετικός άνθρωπος αγάπησε πραγματικά τον Στάλιν. Όπως όλους τους ήρωες των ιστορικών μύθων. Έτσι,

κανείς τότε δεν βρήκε παράξενο το γεγονός πως ο Στάλιν μετέθεσε το όριο της θανατικής ποινής στα δώδεκα χρόνια, πράγμα που του επέτρεπε να εκτελεί άνετα τους ανήλικους εχθρούς του. Δράκοι που τρων παιδιά υπάρχουν σε πολλά παραμύθια. Αλλά ο μύθος του Στάλιν δεν ήταν παραμύθι. Το παραμύθι είναι φανταστικό, ο μύθος είναι μυθοποίηση πραγματικών προσώπων και καταστάσεων. Το παραμύθι είναι λογοτεχνικό είδος, ο μύθος είναι ιστορία μεταμφιεσμένη.

Μπορεί, λοιπόν, το προλεταριάτο να είναι η μαμή της ιστορίας, όπως λέει ο Μαρξ, αλλά ο μαιευτήρας Στάλιν εφάρμοζε την καισαρική τομή με τέτοια άνεση, που σου κόβεται η ανάσα όταν το σκέφτεσαι. Όπως και να 'ναι, πάντως, το παιδί γεννήθηκε. Αλλά έμεινε υπανάπτυκτο. Και τελικά πέθανε. Αιωνία του η μνήμη. Ήταν καλό παιδί— όπως όλα τα παιδιά. Δεν πειράζει που πέθανε. Κάποτε η μαμή θα ξεγεννήσει και το δεύτερο παιδί.

2. Η παρακαμπτήριος οδηγεί στη λεωφόρο

Ο Στάλιν, που ματαίως περιμένει βοήθεια από τους προλετάριους της Ευρώπης, παρακολουθεί με μεγάλη προσοχή τα συμβαίνοντα στην Ιταλία μετά την ήττα των Σπαρτακιστών στη Γερμανία. Στην Ιταλία, η διαδικασία αποκόλλησης της σοσιαλδημοκρατίας από το μαρξισμό θα γίνει με πολύ θεαματικό τρόπο, κι αυτό δεν αρέσει καθόλου στον Στάλιν.

Οι ιταλοί κομουνιστές θα αποσχισθούν από το Σοσιαλιστικό Κόμμα το 1919. Και στις 21 Ιανουαρίου 1921 θα ιδρύσουν το Ιταλικό Κομουνιστικό Κόμμα. Που σε ένα χρόνο, το 1922, θα το πλακώσει και θα το συντρίψει ο φασισμός. Ο οποίος, σαν κίνημα τεμαχισμένο σε αυτόνομες ομάδες και όχι σαν κόμμα, θα εμφανιστεί στην Ιταλία το 1919 ταυτόχρονα με το κομουνιστικό κίνημα. Που ούτε αυτό εμφανίζεται σαν κόμμα εξαρχής. Στην Ιταλία, οι κομουνιστές, που θα οργανωθούν σε κόμμα το 1921, και οι φασίστες, που θα οργανωθούν σε κόμμα ένα χρόνο μετά τους κομουνιστές, το 1922, σχηματίζουν δυο αποκλίνοντα ποτάμια, που πηγάζουν από τις ίδιες πηγές της πολύ ιδιόμορφης ιστορίας της Ιταλίας. Αν δούμε, λοιπόν, πρώτα τις κοινές πηγές.

Το 1861 που ιδρύεται το ιταλικό βασίλειο με την ένωση πολλών και διάφορων ιταλικών κρατιδίων και πόλεων - κρατών, το 70% των κατοί-

κων της ιταλικής χερσονήσου είναι γεωργοί και το 78% αγράμματοι. Στην Ιταλία του δεύτερου μισού του περασμένου αιώνα, μέσα σε αγροτοποιμενικές συνθήκες σχεδόν πλήρους αγραμματοσύνης, θα ήταν δύσκολο να ευδοκιμήσει έξω από τη διανόηση ένας σοσιαλισμός μαρξιστικού προσανατολισμού. Το αναρχικό κίνημα μπορούσε να νιώθει πιο άνετα στην Ιταλία αυτόν τον καιρό. Ο Μπακούνιν δεν θα δυσκολευτεί να κάνει οπαδούς στην Ιταλία. Άλλωστε, δεν ήταν τυχαίο που για μερικά χρόνια θα εγκατασταθεί εκεί. (Οι αδερφοί Ταβιάνι στην ταινία τους *Ο Σαν Μικέλε είχε ένα κόκκορα* θα περιγράψουν θαυμάσια αυτό το κλίμα του χωριατοδιανοουμενίστικου αναρχισμού).

Όμως, τα πράγματα αρχίζουν να αλλάζουν από το 1892 που θα γίνει για πρώτη φορά πρωθυπουργός ο φιλοσοσιαλιστής Τζιοβάνι Τζιολίτι, μια πολύ μεγάλη προσωπικότητα που θα κυριαρχεί στην πολιτική ζωή της Ιταλίας μέχρι και δυο δεκαετίες μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Δεν είναι καθόλου τυχαίο που το Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα θα ιδρυθεί το 1892, τη χρονιά που ο Τζιολίτι γίνεται για πρώτη φορά πρωθυπουργός.

Βέβαια, ο Τζιολίτι είναι αυτός που θα προσαρτήσει στην Ιταλία τη Λιβύη το 1912 διώχνοντας από κει τους Τούρκους και μαζί τους τον Κεμάλ Ατατούρκ, που ο' αυτόν τον πόλεμο θα δείξει για πρώτη φορά τις στρατιωτικές του ικανότητες. Βέβαια, ο Τζιολίτι είναι αυτός που θα πάρει απ' τους Τούρκους τα Δωδεκάνησα την ίδια χρονιά (1912) για να φκιάξει μ' αυτά τις Isole Italiane dell' Egeo, τα Ιταλικά νησιά του Αιγαίου, δηλαδή τρέχα γύρευε τη μακαρίτισσα Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας, στην οποία κάποτε «ανήκε» πράγματι το Αιγαίο. Βέβαια, ο Τζιολίτι είναι αυτός που, χωρίς να το καταλάβει καλά καλά, θα ντοπάρει με τη Μεγάλη Ιδέα για τη Μεγάλη Ιταλία τόσο πολύ το πρωτοκλασάτο, τότε, στέλεχος του Σοσιαλιστικού Κόμματος Μπενίτο Μουσολίνι (1883-1945), που σε λίγο, αυτός ο γιος επαρχιώτη σιδερά, ο φιλόδοξος και πάντα ευδιάθετος δημοδιδάσκαλος και μετά καθηγητής της γαλλικής και μετά οικοδόμος στην Ελβετία και μετά θαυμαστής του Μπακούνιν και μετά φασίστας, θα αποσχισθεί από το Σοσιαλιστικό Κόμμα για να φκιάξει ένα πιο εθνικό, το Φασιστικό. Θα το ονομάσει έτσι για να κάνει εξαρχής μια αναφορά στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Λατινικά fascis και ιταλικά fascio (φάτσιο) σημαίνει δέσμη, δεμάτι. Έτσι λεγόταν το έμβλημα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, που ήταν ένας πέλεκυς στη λαβή του οποίου ήταν δεμένες βέργες. Ο πέλεκυς συμβολίζει την κεντρική εξουσία και οι δεμένες πάνω του βέργες το λαό. Ο λαός προστατεύει την εξουσία και βαράει διά της εξουσίας. Ποιον βαράει; Μα, το λαό! Αυτός ακριβώς είναι ο φασισμός. Ένα σαδιστικό αυτομαστίγωμα του λαού από το λαό.

Ο φασισμός είναι λαϊκό κίνημα· συχνά, μάλιστα, μαζικό λαϊκό κίνημα. Και μη μου πείτε λαϊκίστικα, πώς είναι δυνατό να έχει λαϊκή βάση ένα τέτοιο κίνημα, αν δεν πάρετε υπ' όψη πως ο λαός, δηλαδή όλος ο κόσμος, δεν είναι παρά ένα άθροισμα ανθρώπων που ψάχνουν για τάπες διαφόρων διαμετρημάτων για να βουλώσουν νοητικές και ψυχικές τρύπες διαφόρων μεγεθών.

Άλλωστε, οι λεγόμενοι απλοί άνθρωποι, όσο πιο απλό μυαλό έχουν τόσο περισσότερο πιστεύουν στην κοινωνική αξία και σημασία των βαρβάρων. Μπράτσα ή όπλα έχουν πολλοί, μυαλό έχουν λίγοι. Ήξερε πολύ καλά τι έλεγε ο αρχιεπαναστάτης Μπλανκί, προσπαθώντας να πείσει τους γάλλους επαναστάτες το 1871 να χτυπήσουν με τα όπλα τους χορτάτους, που παρέμεναν χορτάτοι γιατί είχαν όπλα: *Όποιος έχει όπλο, έχει φαΐ.* Πάντα οι ισχυροί έτρωγαν καλύτερα απ' τους έξυπνους. Αυτό ο λαός το ξέρει πολύ καλά. Και αν δεν τον κάνεις να θαυμάσει τη δύναμή σου, δεν θα σε ακολουθήσει.

Ισχύς μου η αγάπη του λαού, έλεγαν οι παλιοί βασιλιάδες. Αυτό σε μετάφραση στη γλώσσα της λογικής σημαίνει: Αγάπα με για να μπορώ να μισώ τους εχθρούς και για λογαριασμό σου, ώστε εσύ να μπορείς να τρως είτε από τη διεύρυνση της χώρας, δηλαδή των χωραφιών, είτε από τις πολεμικές αποζημιώσεις, είτε από το πλιάτσικο, όπως στους παλιούς καλούς στρατούς, όπου όλα ήταν απλά και καθαρά και οι στρατηγοί στηρίζονταν περισσότερο στην προσδοκία της μάσας από τη μεριά του πεινασμένου στρατιώτη, που έτρεχε του σκοτωμού προς τη λεία, παρά στην αγάπη για την πατρίδα, που είναι μια ιδεολογική μεταμφίεση της ίδιας λαϊκής προσδοκίας.

Η Ιταλία, που ίδρωσε να φκιάξει ενιαίο κράτος είχε ανάγκη, τότε, από τονωτικές ενέσεις εθνικισμού προκειμένου να υποστυλωθεί το ετοιμόρροπο νέο κράτος. Οι αποσχιστικές τάσεις στην ιταλική χερσόνησο υπήρχαν εντονότατες τότε όπως και σήμερα άλλωστε.

Η Λιβύη και τα Δωδεκάνησα, επισήμως δεν είναι αποικίες, είναι «γνησίως» ιταλικά εδάφη, λέει ο Τζιολίτι και το επαναλαμβάνει και ο διάδοχός του στην εξουσία, ο Μουσολίνι. Ο οποίος θέλει να κολλήσει και άλλα «γνησίως» ιταλικά εδάφη, άσχετα προς την ιταλική χερσόνησο, στη γνησίως ιταλική χερσόνησο, ώστε σιγά σιγά να ανασυστήσει τη «γνησίως ιταλική» Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, με την ίδια περίπου έννοια που και οι δικοί μας ομόδοξοι του Μουσολίνι θα ήθελαν να ανασυστήσουν σιγά σιγά τη «γνησίως ελληνική» Βυζαντινή Αυτοκρατορία, αρχίζοντας την αναπαλαίωση από την ελληνική Βόρειο Ήπειρο, που την διεκδικούσε και ο Μουσολίνι.

Βέβαια, δύο αυτοκρατορίες, η νεοϊταλική Ρωμαϊκή και η νεοελληνι-

κή Βυζαντινή θα ήταν αδύνατο να συνυπάρξουν η μια πάνω στην άλλη· αλλά οι φασίστες και οι φασίζοντες εθνικιστές, και απ' τις δύο μεριές του Ιονίου, φαίνεται πως δεν έμαθαν στο σχολείο πως οι δύο παλιές αυτοκρατορίες εμφανίστηκαν στην ιστορία η μια μετά την άλλη και όχι η μια πάνω στην άλλη.

Το Σοσιαλιστικό Κόμμα θα πάθει μεγάλη ζημιά με τη ρήξη που θα επέλθει ανάμεσα στους εθνικιστές και τους διεθνιστές σοσιαλιστές εξαιτίας της κατακτητικής εξωτερικής πολιτικής του Τζιολίτι, που θα εκθρέψει το φασισμό τονώνοντας τον εθνικισμό και θα διχάσει το σοσιαλισμό μπολιάζοντας με εθνικισμό τον αρχικό κορμό.

Τα γεγονότα στην πορεία προς το φασισμό θα εξελιχθούν ως εξής.

Όπως και η Ελλάδα, η Ιταλία μπαίνει καθυστερημένα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το 1915. Και πολεμάει πολύ απρόθυμα στο πλευρό των Αγγλογάλλων. Οι Αυστριακοί της Αυστροουγγρικής Μοναρχίας κατέχουν πολλά ιταλικά εδάφη και υπόσχονται να τα επιστρέψουν στους ενοποιημένους από το 1861 Ιταλούς αν βγουν μαζί τους στον πόλεμο κατά των δυνάμεων της Αντάντ, των Αγγλογάλλων δηλαδή. Όμως, οι Αγγλογάλλοι με τη σειρά τους υπόσχονται να μεγαλώσουν ακόμα περισσότερο την Ιταλία αν οι Ιταλοί τους προτιμήσουν. Και τους προτίμησαν.

Οι σοσιαλιστές επιλέγουν την ουδετερότητα. Αλλά ο Μουσολίνι, σημαίνον στέλεχος του Σοσιαλιστικού Κόμματος και διευθυντής τότε της εφημερίδας *Αβάντι*, επισήμου οργάνου του κόμματος, επιλέγει τη «δραστήρια ουδετερότητα». Θέλει να πει μ' αυτόν το γρίφο πως οι Ιταλοί πρέπει μεν να πολεμήσουν παρέα με τους Αγγλογάλλους, αλλά όταν τελειώσει ο πόλεμος να τον συνεχίσουν μόνοι τους για να πάρουν και άλλα εδάφη. Ο παραλογισμός είναι προφανής και ο Μουσολίνι αποβάλλεται από το σοσιαλιστικό κόμμα.

Με τη λήξη του πολέμου γίνεται χαμός στην Ιταλία. Οι εθνικιστές λυσσούν όταν διαπιστώνουν πως οι Αγγλογάλλοι τους έχουν κοροϊδέψει άγρια υποσχόμενοι την προσάρτηση στην Ιταλία πολλών και διαφόρων εδαφών. Αλλά αυτό που τους ενοχλεί ιδιαίτερα είναι που δεν πήραν το Φιούμε, τη σημερινή Ριέκα στη Δαλματία, και την Αλβανία. Η οποία, σε όλη τη διάρκεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ήταν το κέντρο της μαζί με την ιταλική χερσόνησο. Είχε δώσει, μάλιστα, και μερικούς ρωμαίους αυτοκράτορες. (Δύσκολο ερώτημα που απευθύνεται σε έλληνες εθνικιστές: Έπρεπε ή δεν έπρεπε να πάρει τότε η Ιταλία την Αλβανία;).

Παρά τις έριδες και το γενικό μπάχαλο, το Σοσιαλιστικό Κόμμα θριαμβεύει στις εκλογές της 16ης Νοεμβρίου 1919 με ένα μπουμπουνιστό 30%. Ίσως γιατί οι εθνικιστές, ένα μήνα πριν, το Σεπτέμβριο, με

επικεφαλής τον πάρα πολύ καλό συγγραφέα Γκαμπριέλε ντ' Αννούτσιο, ας πούμε τον Ιταλό Ρένο Αποστολίδη της *Πυραμίδας 67* και του *A2*, δυο εντελώς συναρπαστικών βιβλίων, είχαν εισβάλει αυτοβούλως στο Φιούμε και το είχαν καταλάβει προκαλώντας πανικό στους αδιάφορους για όλα αυτά τα χαζά. Οι αδιάφοροι στρέφονται πρόσκαιρα προς τους σοσιαλιστές.

Την πολύ δύσκολη κατάσταση καλείται να εξομαλύνει ο πάντα φιλοσοσιαλιστής και πάντα συμβιβαστικός Τζιοβάνι Τζιολίτι. Θα είναι η τελευταία του πρωθυπουργική θητεία. Μια μοιραία θητεία.

Ο Τζιολίτι αρνείται να σχηματίσει κυβέρνηση συνεργαζόμενος με το διεθνιστικό Ενωτικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, που μόλις έχει προκύψει με διάσπαση του παλιού Σοσιαλιστικού Κόμματος. Για να μπορέσει να πάρει ψήφο εμπιστοσύνης η Κυβέρνηση Εθνικού Συνασπισμού που σχηματίζει ο Τζιολίτι ευθύς μετά τις εκλογές το Μάιο του 1921, εκτός από το Κόμμα των Φιλελευθέρων Δημοκρατών, πρέπει να συμπεριλάβει στην κυβέρνησή του και το υπερεθνικιστικό Φασιστικό Κόμμα, που μόλις έχει νομιμοποιηθεί, ίσα ίσα για να μπει στην κυβέρνηση και να πάψει να γκαρίζει ο Μουσολίνι, όπως πιστεύει ο Τζιολίτι. Οι φασίστες μέχρι τότε δεν ήταν κόμμα· ήταν, όπως είπαμε, ένα εθνικιστικό κίνημα, που είχε ιδρύσει ο Μουσολίνι το 1919 με σκοπό τον αγώνα για την «εθνική ολοκλήρωση».

Ο πάντα συμβιβαστικός και φιλοσοσιαλιστής αλλά όχι και φιλοκομουνιστής Τζιολίτι θα οδηγηθεί στην απόφαση να συμπεριλάβει και φασίστες στην κυβέρνησή του κάτω από την πίεση κάποιων γεγονότων που τρομοκρατούν τους αστούς.

Από το 1919 μέχρι το 1922 οι κυβερνήσεις στην πάντα πολιτικά ασταθή Ιταλία διαδέχονται η μια την άλλη. Μέσα στο γενικό κομφούζιο οι εργάτες στο βιομηχανικό Τορίνο, αυθόρμητα μεν αλλά με την οργανωτική στήριξη των κομουνιστών, το Σεπτέμβριο του 1920 καταλαμβάνουν τα εργοστάσια. Είναι η κατάληξη μιας μεγάλης σειράς αλυσιδωτών απεργιών, που αρχίζουν τον Απρίλιο. Μια νέα Κομούνα βρίσκεται στα σπάργανα. Αλλά συντρίβεται πολύ εύκολα από τους αποχαλινωμένους φασίστες, που με τίποτα δεν ανέχονται να ακούγονται στην Ιταλία διεθνιστικά συνθήματα. Η προσφορά των φασιστών στο αστικό καθεστώς του Τζιολίτι είναι προφανής. Ας μην ξεχνάμε πως αυτόν τον καιρό κανείς δεν θα ήταν δυνατό να ξέρει τι άλλο θα μπορούσαν να είναι οι φασίστες εκτός από εθνικιστές.

Παρά το χτύπημα που δέχονται στο Τορίνο από τους φασίστες, οι κομουνιστές επιμένουν. Και οργανώνουν μια φοβερή γενική απεργία τον Ιούλιο του 1922. Τα πάντα παραλύουν στη χώρα. Ήταν τότε που

ο Μουσολίνι κάνει την περίφημη «πορεία προς τη Ρώμη» (από το Μιλάνο). Η εν λόγω πορεία είναι μάλλον εκδρομή μιλανέζων φασιστών στη Ρώμη, που αποσκοπεί στον εκβιασμό της κυβέρνησης και τον εκφοβισμό των κομουνιστών.

Το λίκνο του ιταλικού φασισμού είναι το Μιλάνο. Το λίκνο του ιταλικού κομουνισμού είναι η άλλη μεγάλη πόλη του ιταλικού βορρά, το βιομηχανικό Τορίνο, η έδρα της Φίατ. Πρόκειται για μια πόλη πολύ προοδευτική, που έχει ήδη πρωταγωνιστήσει με μεγάλη επιτυχία στη συνένωση των ιταλικών κρατιδίων σε ενιαίο κράτος το 1861. Σ' αυτήν την πόλη θα σπουδάσουν και σ' αυτήν θα γίνουν κομουνιστές ο Γκράμσι από τη Σαρδηνία και ο Τολιάτι από τη Γένοβα. Τορινέζος είναι επίσης και ο Νορμπέρτο Μπόμπιο, ένας φιλομαρξιστής πολιτικός φιλόσοφος, από τους πιο σημαντικούς του καιρού μας. Το Τορίνο ήταν και παραμένει φυτώριο για την πολιτική σκέψη και δράση στην Ιταλία.

Μια άλλη παράμετρος που θα ενισχύσει έμμεσα την εμφάνιση και την ανάπτυξη του φασισμού είναι η εκκλησία και η περιουσία της. Το ενιαίο κράτος που προκύπτει μετά πολλών βασάνων το 1861 χρειάζεται λεφτά. Θα τα βρει στην εκκλησία δημεύοντας τη μισή εκκλησιαστική περιουσία. Το κράτος, όμως, δεν μοιράζει στους φτωχούς, αλλά πουλάει στους πλούσιους την εκκλησιαστική περιουσία που δημεύει. Τότε ακριβώς είναι που θα προκύψει ο μαφιοζισμός, προγονική μορφή του αμερικάνικου γκανγκστερισμού, που θα οργανώσουν στο τέλος του περασμένου αιώνα μετανάστες στην Αμερική μαφιόζοι από τη Σικελία και τη Νάπολη.

Οι μαφιόζοι στην αρχή ήταν μπράβοι στην υπηρεσία των μεγάλων γαιοκτημόνων της περιοχής της Νάπολης και της Σικελίας. Τα κτήματα της εκκλησίας που αγοράζουν από το κράτος κάνουν τους ήδη πλούσιους γαιοκτήμονες ακόμα πιο πλούσιους. Τώρα έχουν ανάγκη από ιδιωτική αστυνομία για να φυλάει τα απέραντα κτήματα. Από αυτή την ιδιωτική Αστυνομία θα προκύψουν οι μαφιόζοι, όταν οι ιδιωτικοί αστυνομικοί γίνουν τόσο ισχυροί, όσο χρειάζεται για να μπορούν να ρημάζουν τα παλιά αφεντικά τους απ' τα μέσα. Ο μαφιοζισμός, όπως και το ετεροθαλές αδελφάκι του, ο γκανγκστερισμός, είναι αυθόρμητα λαϊκά κινήματα... αντίστασης κατά του Κεφαλαίου, κεφαλαιοκρατικά και τα ίδια, αλλά καλά στηριγμένα στο «μαύρο χρήμα». Και επειδή μαύρο χρήμα χρησιμοποιούν και οι «άσπροι» επιχειρηματίες, δεν μπορεί παρά να είναι και αυτοί λιγάκι γκάνγκστερ. Στον καπιταλισμό τα όρια ανάμεσα στη νομιμότητα και την παρανομία είναι πάντα δυσδιάκριτα.

Πάντως, αν με έβαζαν μπροστά στο δίλημμα: Καπιταλισμός ή γκανγκστερισμός, ανενδοίαστα θα διάλεγα τον γκανγκστερισμό! Είναι πιο

καθαρός, παρά τα αίματα, και πιο τίμιος, παρά τις βρωμιές του. Η πρωτόγονη βαρβαρότητα είναι προτιμότερη από την ιδεολογικοποιημένη. Τουλάχιστον ξέρεις με ποιους έχεις να κάνεις και δεν εκπλήσσεσαι όταν διαπιστώνεις ξαφνικά πως το αφεντικό σου ήταν κρυπτογκάνγκστερ.

Εκτός από τον Τζιολίτι και ο βασιλιάς Βιτόριο Εμμανουέλε Γ΄ πανικοβάλλεται από την εμφάνιση και τη δράση των κομουνιστών. Και στις 31 Οκτωβρίου 1922 δίνει στον Μουσολίνι εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Κι έτσι ο Ντούτσε (αρχηγός σημαίνει η λέξη) αναρριχάται στην εξουσία νομιμότατα. Όπως ακριβώς σε μας εδώ ο Ιωάννης Μεταξάς.

Μη μου πείτε, λοιπόν, πως ο φασισμός δεν είναι γνήσιο τέκνο του αστισμού. Και μην αρχίσετε τις κλασικές αηδίες για τους τρελούς και ανισόρροπους φασίστες. Γιατί ο Μουσολίνι, ο Χίτλερ, ο Μεταξάς εδώ σε μας ήταν ικανότατοι και ευφυέστατοι άνθρωποι, που τα είχαν τετρακόσια. Όπως, άλλωστε, και οι αστοί που τους έβαλαν να βγάλουν το φίδι απ' την τρύπα για να μην τους δαγκώσει και ψοφήσουν, κακό ψόφο να 'χουν, όπως θα 'λεγε κι η γιαγιά μου η κυρά Ρήνα.

Δεν ξοφλάει κανείς με τις δυσκολίες της ιστορίας κλείνοντας στο πραγματικό ή το συμβολικό φρενοκομείο όποιους δεν γουστάρει. Σε μας εδώ ο Καραμανλής το μόνο χαρακτηρισμό που σοφίστηκε για τους χουντικούς ήταν το βλακώδες επίθετο «άφρονες». Δεν τόλμησε να πει, ο δόλιος, πως η χούντα ήταν σαρξ υπερδεξιά εκ σαρκός δεξιάς. Δικό του παιδί ήταν η χούντα, γνήσιο τέκνο της Δεξιάς ήταν η χούντα. Δεν θα είχα καμιά δυσκολία να... συμπαρίσταμαι στους χουνταίους που με βασάνισαν, αλλά μόνο όταν ρίχνονται σ' εκείνον τον ανεκδιήγητο Κων. Καραμανλή, που αυτός κι αν παρίστανε τον εθνοσωτήρα.

Όσον αφορά την πραγματική ταυτότητα του φασισμού, όλα θα ξεκαθαρίσουν πολύ έγκαιρα, στις 10 Ιουνίου 1924. Τη μέρα αυτή οι φασίστες δολοφονούν και εξαφανίζουν το πτώμα του κοινοβουλευτικού εκπροσώπου του Σοσιαλιστικού Κόμματος Τζιάκομο Ματεότι. Το Μάιο ο Ματεότι είχε ζητήσει τη διάλυση του Κοινοβουλίου και την προκήρυξη πρόωρων εκλογών, γνήσιων και χωρίς προεκλογική φασιστική τρομοκρατία.

Ο Μουσολίνι, εδώ και δύο χρόνια είναι μεν ο νόμιμος πρωθυπουργός της χώρας αφού την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης του την έδωσε ο βασιλιάς, όμως ο βασιλιάς τού την έδωσε με εισήγηση του Τζιολίτι γιατί οι φασίστες είχαν ήδη γίνει παρακράτος εν κράτει και διότι οι κομουνιστές κέρδιζαν συνεχώς πόντους στη συνείδηση του κόσμου.

Τα δύο χρόνια που κυβερνούν δημοκρατικά οι φασίστες φέρονται

στη Βουλή σαν αρσακειάδες και στους δρόμους σαν αλήτες. Και ξαφνικά ο θυελλώδης Ματεότι επιχειρεί να τους πετάξει έξω από το Κοινοβούλιο ζητώντας επίμονα εκλογές εγγυημένης δημοκρατικής γνησιότητας. Αυτές που είχαν γίνει τον Απρίλιο του 1924 ο Μουσολίνι τις είχε κερδίσει με το σκανδαλώδες ποσοστό του 64%. Προλαβαίνει, όμως, ο Μουσολίνι και σκοτώνει τον άκρως ενοχλητικό Ματεότι. Φυσικά, οι φασίστες ποτέ δεν θα παραδεχτούν ότι αυτοί δολοφόνησαν τον Ματεότι. Όμως, όταν η γάτα κάνει νιάου νιάου στα κεραμίδια, εκτός κι αν είσαι ηλίθιος δεν ανεβαίνεις στα κεραμίδια για να δεις με τα μάτια σου την ηχητική πηγή της φωνής που ήδη έφτασε στ' αυτιά σου.

Από τότε που θα δολοφονήσει τον Ματεότι, ο Μουσολίνι θα γίνεται ολοένα και περισσότερο αυταρχικός και αντικομουνιστής. Ωστόσο, δεν θα γίνει ρατσιστής ή αντισημίτης μέχρι τη μέρα που θα συμμαχήσει με τον Χίτλερ, όχι γιατί τον αγαπούσε, εντελώς το αντίθετο, τον μισούσε θανάσιμα, αλλά διότι φοβήθηκε μήπως ανασυστήσει τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ένας Γερμανός και όχι ένας Ιταλός.

Ο Μουσολίνι ήταν αρρωστημένα εθνικιστής. Ο φασισμός του ήταν τραμπούκικος εθνικισμός και τίποτα περισσότερο μέχρι να εμφανιστεί στη σκηνή ο «σύμμαχος» Χίτλερ. Οπότε ο Μουσολίνι οφείλει να δείξει πολύ καλή φασιστική διαγωγή προκειμένου να μην τον υποσκελίσει ο ανταγωνιστής του στον αγώνα ταχύτητας για το φτάσιμο στο τέρμα, που είναι η Νέα Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Προσοχή, λοιπόν, στους υπερεθνικιστές. Όλοι κρύβουν μέσα τους έναν φασίστα. Αλλά εδώ που τα λέμε, οι πιο ειλικρινείς εθνικιστές είναι πάντα οι φασίστες. Οι άλλοι απλώς το παίζουν εθνικιστές, άλλος περισσότερο, άλλος λιγότερο, ανάλογα με τα προσωπικά του συμφέροντα και το μέγεθος της επιπολαιότητάς του. Φυσικά, εδώ μιλούμε για τον εθνικισμό νοούμενο σαν ιδεολόγημα και όχι σαν εργαλείο πολιτικής δουλειάς.

Το 1924 οι φασίστες βγάζουν εκτός νόμου το ΙΚΚ. Σ' όλη τη διάρκεια της παρανομίας, αλλά και πολύ μετά την πτώση του φασισμού, ηγέτης του Ιταλικού Κομουνιστικού Κόμματος θα είναι μια πολύ μεγάλη μορφή του διεθνούς κομουνιστικού κινήματος, ο Παλμίρο Τολιάτι (1893-1964), ο συνιδρυτής μαζί με τον Αντόνιο Γκράμσι και Γενικός Γραμματέας του ΙΚΚ σχεδόν για σαράντα χρόνια. Ο Τολιάτι πέρασε μέσα από τη θύελλα του φασισμού δυναμώνοντας συνεχώς το κόμμα του. Ο φασισμός τρέφει τον κομουνισμό και ο κομουνισμός το φασισμό. Νάτος πάλι στη μέση ο μεγάλος πρόγονος Ηράκλειτος.

Οι θρυλικοί παρτιζάνοι του Τολιάτι όχι μόνο είναι αυτοί που θα κρεμάσουν ανάποδα τον Μουσολίνι και τη φίλη του Κλάρα Πετάτσι, αλλά και εκείνοι που θα παίξουν το σημαντικότερο ρόλο στο να μη

θεωρηθούν ηττημένοι οι Ιταλοί μετά τον πόλεμο. Η σημερινή Ιταλία χρωστάει πάρα πολλά στους κομουνιστές και ειδικότερα στη σεβαστή απ' όλους τους Ιταλούς μορφή του Παλμίρο Τολιάτι. Που εκτός από φύσει αντιφασίστας ήταν και θέσει αντισταλινικός. Χωρίς, ωστόσο, οι σταλινικοί να τολμήσουν να θίξουν ποτέ αυτόν το συναρπαστικό άνθρωπο.

Οι μετασταλινικοί της Ρωσίας θα τιμήσουν τον Τολιάτι με έναν εξαιρετικά εντυπωσιακό τρόπο. Το 1964, τη χρονιά του θανάτου του στη Γιάλτα, θα μετονομάσουν σε Τολιάτι μια πόλη στην Κριμαία. Ολόκληρη η προοδευτική ανθρωπότητα θα θρηνήσει το χαμό του ανθρώπου που θα δημιουργήσει τον όρο «σοσιαλισμός με ανθρώπινο πρόσωπο». Θα τον επεξεργαστεί θεωρητικά μαζί με την άλλη μεγάλη μορφή του ιταλικού κομουνισμού, τον Αντόνιο Γκράμσι.

Πολύ ενδιαφέρουσα και πάρα πολύ χαρακτηριστική για το ήθος του ανδρός λεπτομέρεια: ο Τολιάτι όχι μόνο θα επιτρέψει αλλά και θα ενθαρρύνει τους ιταλούς κομουνιστές να είναι και χριστιανοί ταυτόχρονα, όταν βέβαια το θέλουν οι ίδιοι. Ο Τολιάτι δεν πίστευε ούτε στη βία, ούτε στη γραφειοκρατία. Άλλωστε, πρώτος θα δώσει το χέρι στους Χριστιανοδημοκράτες. Αλλά εκείνοι δεν θα απλώσουν το δικό τους. Έτσι τους είπε ο πάπας να κάνουν, έτσι έκαναν. Ο υφέρπων φασισμός κρύβεται καλά στα χριστιανοδημοκρατικά κόμματα.

Χάρη στο διεθνή θρύλο του μεγάλου Τολιάτι, τόσο ο σοσιαλισμός όσο και ο κομουνισμός θα αναγεννηθούν πολύ εύκολα στη μεταπολεμική Ιταλία. Όμως, το ισχυρό προπολεμικό ιταλικό σοσιαλιστικό κίνημα, μετά τον πόλεμο θα κατατεμαχιστεί. Και έτσι μαζί με το ένδοξο κομουνιστικό κόμμα του θρυλικού Τολιάτι θα εμφανιστούν και δύο σοσιαλιστικά στη θέση του ενός που υπήρχε πριν από τον πόλεμο. Το Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα υπό τον Πιέτρο Νένι είναι μαρξιστικό και φιλοκομουνιστικό μέχρι την Ουγγρική Επανάσταση (κατ' άλλους αντεπανάσταση) του 1956. Ενώ το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα υπό τον Τζιουζέπε Σάραγκατ δεν έχει καμιά σχέση με το μαρξισμό και γι' αυτό μετέχει σε όλες τις συμμαχικές κυβερνήσεις από το 1947 και μετά.

Το 1966 τα δύο ιταλικά σοσιαλιστικά κόμματα θα συγχωνευτούν αλλά σε λίγο θα διασπαστούν και πάλι. Τα χωρίζουν οι διαφορετικές απόψεις για την αναλογία του μαρξισμού που πρέπει να υπάρχει στο σοσιαλισμό ώστε το κοκτέιλ να πίνεται ευχάριστα από όσο το δυνατόν περισσότερους.

Όσο για το Ιταλικό Κομουνιστικό Κόμμα, αυτό θα απορρίψει πολύ νωρίς το λενινισμό και πολύ καθυστερημένα το μαρξισμό. Δυστυχώς η ανοιχτή πολιτική του Τολιάτι δεν θα οδηγήσει εκεί που θα ήθελε ο Τολιάτι, στη συνεχή αύξηση της δύναμης του ΙΚΚ με δημοκρατικούς

τρόπους. Κι έτσι, θα προκύψει η ανάγκη της Επανίδρυσης (του κομουνιστικού κόμματος).

***

Με την εμφάνιση και τη ραγδαία ανάπτυξη του φασισμού στην Ευρώπη ανάμεσα στους δυο πολέμους ο Στάλιν θα πάθει ντελίριουμ τρέμενς και θα αρχίσει να υποπτεύεται τους πάντες, ακόμα και τον εαυτό του, που λέει ο λόγος. Σχεδόν όλα τα ανώτερα στελέχη του κόμματος των Μπολσεβίκων έζησαν πολλά χρόνια εκτός Ρωσίας, οργάνωσαν το κόμμα τους στην Ευρώπη, και είχαν μια άμεση και στενότατη επαφή μ' αυτό που λέγεται ευρωπαϊκός πολιτισμός. Ο Στάλιν, όμως, δεν το κούνησε ποτέ απ' τη Ρωσία πριν από την Οκτωβριανή Επανάσταση. Δεν είχε σαφή ιδέα τι σημαίνει Ευρώπη και ευρωπαϊκή κουλτούρα ή ευρωπαϊκό εργατικό κίνημα. Ο Στάλιν ήταν ένας γνήσιος «ιθαγενής», Γεωργιανός κατά την καταγωγή, αλλά Ρώσος μέχρι μυελού οστέων από πεποίθηση. Ο θαυμασμός του για τους μεγαλορώσους (έτσι λέμε τους κυρίως Ρώσους, τους Λευκορώσους και τους Ουκρανούς, τρεις υποεθνότητες που συγγενεύουν εθνολογικά) δεν είχε κανένα όριο. Αλλά δεν είναι καθόλου σίγουρο πως κι εδώ δεν έπαιζε θέατρο για πολιτικούς λόγους.

Αυτόν τον τρομερό «ιθαγενή», για τον οποίο ο κόσμος άρχιζε στη Γεωργία και τελείωνε στη Μόσχα, ανάμεσα στο 1908 και το 1916 έξι φορές τον συνέλαβε, τον φυλάκισε και τον εξόρισε η τσαρική αστυνομία και έξι φορές δραπέτευσε. Κανένα κλουβί δεν μπορούσε να χωρέσει το θηρίο.

Δίπλα, λοιπόν, στις οργανωτικές του ικανότητες, πρέπει να προσθέσουμε κι ένα θάρρος και μια «φυσική» ευφυΐα, πολύ πάνω απ' τα κοινά μέτρα. Σίγουρα ο Στάλιν ήταν ένας προικισμένος, ένας χαρισματικός άνθρωπος. Και οπωσδήποτε δεν ήταν καθόλου, μα καθόλου τυχαίο πρόσωπο, όπως θέλουν να λένε οι εχθροί του και κυρίως ο Τρότσκι που, αυτός τουλάχιστον, έχει κάθε λόγο να υποτιμά τον Στάλιν, που παρέμεινε σ' όλη του τη ζωή Ασιάτης και ποτέ δεν κατάλαβε κατά βάθος πως ο μαρξισμός είναι γνήσιο προϊόν του ευρωπαϊκού πνεύματος και όχι αυτοφυές λουλούδι της στέπας. Αυτός ο Ασιάτης δεν καταλάβαινε τίποτα από σοβαρή μουσική, αντίθετα απ' τον Λένιν που είχε μια αξιόλογη μουσική γνώση (λάτρευε τον Μπετόβεν), δεν ήξερε τίποτα από λογοτεχνία, αντίθετα απ' τον Τρότσκι, που ήταν εξπέρ στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία.

Εντούτοις, ο Στάλιν ήταν ένας φανατικός κινηματογραφόφιλος. Στον

προσωπικό του κινηματογράφο καμιά φορά έβλεπε και δυο ταινίες τη μέρα. Σαφής ένδειξη της πολιτιστικής του υπανάπτυξης; Όταν αγαπάς μόνο τον κινηματογράφο και καμιά άλλη τέχνη, σημαίνει πως αντιμετωπίζεις τη μεγάλη τέχνη του κινηματογράφου σαν χαχόλος χωρικός, που δεν μπορεί να εντυπωσιαστεί παρά μόνο από το επί της οθόνης νταβαντούρι. Ένας απαίδευτος που πάει συχνά σινεμά, το μόνο που θα καταφέρει τελικά είναι να αυξήσει την αμορφωσιά του. Καμιά άλλη τέχνη δεν προϋποθέτει τόσο πολύ την παιδεία.

Ωστόσο, παρά την έλλειψη σοβαρής παιδείας, ο Στάλιν έγραψε ουκ ολίγα κείμενα. Το 1953 που πεθαίνει μόλις έχει εκδοθεί στη Σοβιετική Ένωση ο 13ος τόμος των Απάντων του. Ο Χρουστσόφ θα διατάξει τη διακοπή της έκδοσης. Έτσι καταλάβαινε την αποσταλινοποίηση. Σαν σταλινικού τύπου απαγόρευση της κυκλοφορίας των κειμένων του Στάλιν.

Ιδού, τώρα, και το μεγαλύτερο των εκδοτικών παραδόξων όλων των εποχών: για να συμπληρωθούν τα Άπαντα του Στάλιν με άλλους τρεις ανέκδοτους στη Σοβ. Ένωση τόμους (σύνολο 16) αναλαμβάνουν την εκδοτική πρωτοβουλία αμερικανοί εκδότες. Κι έτσι οι τρεις τελευταίοι τόμοι των Απάντων του Στάλιν εκδίδονται στην Αμερική! Οι Αμερικανοί ενδιαφέρονται περισσότερο απ' τους Σοβιετικούς να γνωρίσουν τις απόψεις του Στάλιν. Οι Αμερικανοί δεν περιφρονούν τους εχθρούς τους. Προσπαθούν να τους γνωρίσουν για να τους χτυπήσουν αποτελεσματικότερα. Ο έξυπνος Χρουστσόφ, όμως, έδειξε την απέχθειά του προς τον Στάλιν διακόπτοντας την έκδοση των Απάντων του Στάλιν.

Δεν είναι σίγουρο πως όλα τα κείμενα των Απάντων τα έγραψε ο ίδιος ο Στάλιν. Πάντως, τα τρία βασικότερα έργα του τα έγραψε μάλλον μόνος του ή σχεδόν μόνος του. Πρόκειται για τα βιβλία *Ο μαρξισμός και το εθνικό ζήτημα* (1913), *Μαρξισμός και γλωσσολογία* (1950) και *Οικονομικά προβλήματα του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ* (1952). Το πρώτο απ' τα παραπάνω βιβλία έχει τεράστιο ενδιαφέρον. Ο Στάλιν ήταν ειδικός στα προβλήματα των εθνοτήτων. Άλλωστε, ο Στάλιν, όσο ζούσε ο Λένιν ήταν Επίτροπος (υπουργός) των Εθνοτήτων.

Όντας Γεωργιανός, ο Στάλιν ήταν υπεράνω πάσης υποψίας για μεγαλορωσικό σοβινισμό. Δεν κουμαντάρει κανείς εύκολα τις πάρα πολλές εθνότητες που συναποτελούσαν τη Σοβιετική Ένωση, όπως άλλωστε έδειξε και το πρόβλημα που δημιουργήθηκε στη διάρκεια της «βασιλείας» του Γκορμπατσόφ στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, όπου παρά τη συνεχώς και ειλικρινώς διακηρυσσόμενη ευγνωμοσύνη των Αρμενίων για τη βοήθεια που τους πρόσφερε το νέο καθεστώς το 1917 ώστε να ξεφύγουν απ' το λεπίδι των Τούρκων, έρχονται τώρα και ζητούν την

ενσωμάτωση στην ενσωματωμένη στην ΕΣΣΔ Αρμενία μιας ενσωματωμένης στην ΕΣΣΔ περιοχής του ενσωματωμένου στην ΕΣΣΔ Αζερμπαϊτζάν! Οι σοβινιστές, λοιπόν, παραμένουν ηλίθιοι και υπό σοσιαλιστικό καθεστώς.

Ο Στάλιν τα κατάφερε αρκετά καλά με τις πολλές και ποικίλες εθνότητες χάρις σ' ένα ευφυέστατο τέχνασμα: πρόβαλε με έμφαση τη δική του (γεωργιανή) συμμετοχή στην Οκτωβριανή Επανάσταση, αλλά όταν έγινε απόλυτος άρχων χτύπησε ανελέητα τους συμπατριώτες του Γεωργιανούς, στους οποίους δεν χαρίστηκε ποτέ και για κανένα λόγο. Ήταν στ' αλήθεια δίκαιος με τις εθνότητες γιατί πίστευε πως θα προκύψει και στη Σοβιετική Ένωση μια καινούργια πολυεθνότητα, ανάλογη με αυτήν που υπήρχε στις πολυεθνικές Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

Ο Στάλιν διατυμπάνιζε συνεχώς την πανενωσιακή του πολιτική, τουτέστιν μια πολιτική τοποθετημένη υπεράνω εθνοτήτων, καθαρά σοβιετική. Μάλιστα, έκανε ό,τι μπορούσε για να μπερδέψει τις εθνότητες ενθαρρύνοντας τις επιμιξίες και κουβαλώντας πληθυσμούς από δω εκεί. Ωστόσο, τελικά δεν κατάφερε και απουδαία πράγματα. Δεν μπορείς να ανακατώσεις βεβιασμένα και στα καλά καθούμενα τους λαούς. Άλλο ρώσικη σαλάτα και άλλο σαλάτα λαών στη Ρωσία.

Όμως, ο σπουδαίος πολιτισμός και η σημαίνουσα ιστορία στη Σοβιετική Ένωση ήταν έτσι κι αλλιώς μεγαλορωσική, δηλαδή ρωσική, λευκορωσική και ουκρανική. Και, δεδομένης της αγάπης του Στάλιν για τη Ρωσία, δεν δυσκολεύτηκε καθόλου στη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου να ανασύρει όλους τους μεγάλους ήρωες του ρωσικού παρελθόντος και να τους προτείνει κι αυτούς σαν πανενωσιακούς, τουτέστιν ανήκοντες σ' ολόκληρη τη Σοβιετική Ένωση. Ο Λένιν, άλλωστε, ήταν «γνήσιος» Ρώσος. Και τον Λένιν τον λάτρευαν απαξάπαντες στη Σοβιετική Ένωση και όχι μόνο οι Ρώσοι. Εκμεταλλεύτηκε, λοιπόν, και την αγάπη του λαού της Σοβιετικής Ένωσης για τον Λένιν, για να πείσει και τους μουσουλμάνους Ασιάτες πως κι αυτοί ανήκουν σε μια ολοκαίνουργια εθνότητα, τη σοβιετική.

Που όμως δεν υπήρξε ποτέ στην πραγματικότητα. Στην πραγματικότητα η ΕΣΣΔ ήταν μια πολυεθνική χώρα, με λιγότερο ή περισσότερο εμφανώς διαχωρισμένες τις εθνότητες, που δεν είναι ανάκατες όπως στις ΗΠΑ, που κι αυτές είναι πολυεθνική χώρα αλλά με διαφορετικό τρόπο. Στις ΗΠΑ οι εθνότητες δεν κατοικούν σε διακεκριμένες γεωγραφικές περιοχές και δεν μιλούν διαφορετικές γλώσσες. Το πρόβλημα των εθνοτήτων είναι έτσι κι αλλιώς δύσκολο σ' ολόκληρο τον κόσμο, αλλά στη Σοβιετική Ένωση ήταν ακόμα πιο δύσκολο. Ο Στάλιν, παρά τις

προσπάθειές του, δεν κατάφερε τελικά να μπερδέψει αποτελεσματικά τις πάρα πολλές εθνότητες κι ύστερα να κάνει τις ομόσπονδες δημοκρατίες κάτι σαν τις Πολιτείες των ΗΠΑ: διοικητικά διαμερίσματα ενός ενιαίου κράτους. Παρά ταύτα, προσπάθησε ειλικρινά να δημιουργήσει μια ενιαία σοβιετική εθνότητα.

Το πιο επικίνδυνο πρόβλημα που δημιούργησε η πτώση της Σοβ. Ένωσης είναι η αναζωπύρωση του εθνικισμού. Οι διάφοροι χαχόλοι, με τη βοήθεια των Αμερικανών, θ' αρχίσουν να θυμούνται ο καθένας τους δικούς του ένδοξους προγόνους — κι άντε να βρεις άκρη όταν μπουν στη μέση οι πρόγονοι. Πολύ φοβάμαι πως την αναγκαιότητα για έναν μελλοντικό Στάλιν στη Ρωσία θα τη δημιουργήσουν οι «εθνικά σκεπτόμενοι», που κύριο γνώρισμά τους είναι η έλλειψη σκέψης.

Το πολύ αστείο μ' αυτή την εθνική ιστορία είναι πως, ενώ ο Στάλιν ήταν πανενωσιακός εντός της Σοβιετικής Ένωσης, αποδείχτηκε σοβινιστής στις σχέσεις της Σοβιετικής Ένωσης με τον άλλο κόσμο. Ο «σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα» είναι θεωρητικό δημιούργημα του Στάλιν. Ο Λένιν, μέχρι που πέθανε, πίστευε πως ο σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα δεν είναι παρά μια προσωρινή λύση ανάγκης κι ότι αν ο σοσιαλισμός δεν εξαπλωθεί σύντομα, τουλάχιστον στις γειτονικές χώρες αν όχι σ' όλο τον κόσμο, θα καταρρεύσει και ο σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα. Αυτό ακριβώς και έγινε. Ο μαρξισμός νίκησε το σταλινισμό.

Πάντως, η Σοβιετική Ένωση άργησε να καταρρεύσει. Και τούτο, χάρη στον Στάλιν και στο αίμα που χύθηκε επί των ημερών του. Βέβαια, υπάρχει και η άποψη σύμφωνα με την οποία θα ήταν προτιμότερο να κατέρρεε έγκαιρα. Σε μια τέτοια περίπτωση ο σοσιαλισμός δεν θα επεκτεινόταν στη μισή Ευρώπη αμέσως μετά τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Ούτε η Κούβα του Κάστρο θα εμφανιζόταν αργότερα, ούτε η Νικαράγουα των Σαντινίστας, ούτε ο αφρικανικός μαρξισμός (ο Μαρξ να τον κάνει μαρξισμό, αλλά δεν βαριέσαι, μάζευε κι ας ειν' και ρώγες άγουρες).

Ιδού, λοιπόν, το μέγιστο των παραδόξων: χωρίς την τυπικά αντιμαρξιστική άποψη του Στάλιν για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα, δεν θα υπήρχε σοσιαλισμός σε πολλές χώρες. Ο αντιμαρξισμός λοιπόν δημιούργησε μαρξισμό! (Προσοχή: εδώ χρησιμοποιούμε τη λέξη «αντιμαρξισμός» όχι για να δηλώσουμε την αντίθεση με το μαρξισμό, αλλά για να τονίσουμε μια ουσιαστική παρέκκλιση απ' αυτόν). Όπου και να στρέψεις το βλέμμα στην ιστορία θα συναντήσεις τον Ηράκλειτο.

Ωστόσο, ο Λένιν ήταν αυτός που πρώτος παρέκκλινε απ' τον «ορθόδοξο» μαρξισμό με τη θεωρία του, που έγινε πράξη, για την εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού σ' έναν απ' τους ασθενέστερους κρίκους του

καπιταλισμού, κι όχι σ' έναν απ' τους ισχυρότερους, όπως προέβλεπε ο Μαρξ. Συνεπώς, ο Στάλιν είναι ο δεύτερος μετά τον Λένιν αναθεωρητής του μαρξισμού.

3. Όταν ο Στάλιν ήταν δημοκράτης

Ο θάνατος του Λένιν στις 21 Ιανουαρίου 1924 ήταν φυσικό να προκαλέσει ταραχή σε όλα τα ιεραρχικά κλιμάκια του κόμματος. Δεν υπήρχε πια η ισχυρή προσωπικότητα του μεγάλου επαναστάτη, που ήξερε να διατηρεί με λεπτούς χειρισμούς τόσο την εσωκομματική δημοκρατία, όσο και την εσωκομματική πειθαρχία, παρά τις πολλές και συχνές διαφωνίες του με τους συντρόφους.

Όλοι ανησυχούν με το θάνατο του Λένιν αλλά κανείς δεν ανησυχεί ακόμα με την άνοδο στην εξουσία του Μουσολίνι το 1922, δύο χρόνια πριν από το θάνατο του Λένιν. Ο οποίος δεν θα προλάβει να μάθει τι ακριβώς είναι και τι ακριβώς επιδιώκει ο φασισμός, μια καινούργια πολιτική κατάσταση, που θα πρωτοεμφανιστεί στην Ιταλία κι από κει θα ξαπλωθεί ταχύτατα στη μισή Ευρώπη. Τον κομουνισμό περίμενε ο Λένιν να κυριαρχήσει σύντομα στην Ευρώπη, κι ο φασισμός θα πάρει τη θέση του σε διεθνές επίπεδο. Ήταν απίστευτα εύκολη και γρήγορη η εξάπλωσή του. Επιτέλους, ο μικρομεσαίος καπιταλισμός αποχτά τη δίστομη σπάθη που του έλειπε για να αντιμετωπίζει τους δύο δράκους, τον εκ δεξιών και τον εξ αριστερών του μονίμως ισταμένων.

Δεν υπάρχει φασισμός, λέει ο Ντανιέλ Γκερέν, υπάρχουν φασισμοί. Ο φασισμός είναι όνομα που δεν έχει ενικό. Δεν υπάρχει μια ενιαία φασιστική θεωρία. Σαν νοοτροπία και σαν βιοθεωρία ο φασισμός υπάρχει από πολύ παλιά, χωρίς, βέβαια, να λέγεται από παλιά έτσι. Ο Μουσολίνι, με την επαρκέστατη μαρξιστική του παιδεία, θα βρει ένα όνομα γι' αυτή την κοινότατη, μικροαστική καθημερινή νοοτροπία και θα την αναγάγει σε κοσμοθεωρία από βιοθεωρία που ήταν μέχρι τότε.

Τι είναι, λοιπόν, ο φασισμός; Είναι ένα κράμα από τρία διαφορετικά ιδεολογήματα, που ο Μουσολίνι θα τα κάνει να συγκλίνουν σε ένα: πίστη στο έθνος ή στη φυλή ή στο κράτος ή και στα τρία ταυτόχρονα, πίστη στον ηγέτη και πίστη στο λαό. Ναι, στο λαό. Κρατήστε την ψυχραιμία σας και μη διαμαρτύρεστε πρόωρα.

Αντίθετα από τις αστικές στρατιωτικές δικτατορίες, που δεν πρέπει

να τις συγχέουμε με το φασισμό, ο φασισμός ποτέ δεν περιφρόνησε τους λεγόμενους απλούς ανθρώπους. Κανείς δεν νοιάστηκε για το λαό, σαν αταξική μάζα νοούμενο, περισσότερο απ' τον Μουσολίνι και τον Χίτλερ. Ο τελευταίος, μάλιστα, έφκιαξε για το λαό ένα πολύ φτηνό αυτοκίνητο, που υπάρχει ακόμα στους δρόμους όλου του κόσμου, ίσως για να μας θυμίζει πως ο ναζισμός κυκλοφορεί πάντα. Το Φολκσβάγκεν, που στα γερμανικά σημαίνει λαϊκό όχημα, ήταν δική του ιδέα.

Ποιος ηγέτης τον καιρό του Χίτλερ θα μπορούσε να λανσάρει το σλόγκαν «ένα αυτοκίνητο για τον καθένα»; Αν στ' αλήθεια πιστεύεις κι εσύ πως το σύνθημα «ένα αυτοκίνητο για τον καθένα» είναι πιο σημαντικό και πιο φιλολαϊκό απ' το «καλές δημόσιες συγκοινωνίες για όλους», ψάξου και ίσως ανακαλύψεις μέσα σου, ο μη γένοιτο, έναν αγέννητο ακόμα φασίστα. Πνίξ' τον πριν γεννηθεί γιατί μετά θα δυσκολευτείς πολύ. Κυρίως όταν δέρνεις τη γυναίκα σου, όταν ταλαιπωρείς τα παιδιά σου, όταν χαίρεσαι να εξουσιάζεις τους υφισταμένους σου, όταν είσαι δημόσιος υπάλληλος και βασανίζεις αυτούς που θα έπρεπε να εξυπηρετείς· όταν, δηλαδή, έχεις τις αναγκαίες ηθικές, κοινωνικές και ψυχολογικές προϋποθέσεις για να είσαι ένας γελοίος φασιστάκος της γελοιωδέστερης μορφής, αυτής που ο Μιχαήλ Ρομ θα ονομάσει «καθημερινό [ή υφέρποντα] φασισμό». Πρόκειται για έναν άτυπο φασισμό, που παράγει φασιστοειδή αδιάκοπα και σε καθημερινή βάση. Ένας φασίστας δημαγωγός να εμφανιστεί ξαφνικά, και το φασιστοειδές θα γίνει αυτομάτως κανονικότατος φασίστας. Ο καθημερινός φασισμός μετατρέπεται εύκολα σε κοινωνικό κίνημα και σε κόμμα, αν ο φασίστας ηγέτης είναι σε θέση να εκμεταλλευτεί επιδέξια τη φασίζουσα, αυταρχική, μικροαστική νοοτροπία της καθημερινής ζωής.

Ο Χίτλερ, που ποτέ δεν υπήρξε μαρξιστής ή φιλομαρξιστής αλλά και ο Μουσολίνι, που άρχισε την πολιτική του καριέρα σαν μαρξιστής, κι αυτό έχει εντελώς ιδιαίτερη σημασία όπως θα δούμε, ήταν και οι δυο πολύ καλοί πολιτικοί. Μην μπερδεύετε τη λέξη καλός νοούμενη με την ηθική της έννοια με τη λέξη καλός νοούμενη με την πραγματολογική της έννοια. Με την πραγματολογική έννοια υπάρχουν εκλεπτισμένες όχι απλώς καλοί αλλά και ιδιοφυείς. Ο Χίτλερ ήταν ένας ιδιοφυής εγκληματίας.

Αναγκαία προϋπόθεση για να υπάρξει φασισμός είναι η απόρριψη του πνεύματος και των αρχών των τριών μεγάλων αστικών επαναστάσεων, της Αγγλικής, της Αμερικανικής και της Γαλλικής, που στηρίζονται θεωρητικά και ηθικά στο Διαφωτισμό. Μετά το Διαφωτισμό, στον οποίο βασίζεται ο φιλελευθερισμός, το άτομο σαν αξία θα προηγείται σταθερά της κοινωνικής ομάδας που το εμπεριέχει, πράγμα που θα

δημιουργήσει μύρια όσο προβλήματα στους αριστερούς θεωρητικούς, αλλά και στους χριστιανούς, που κι αυτοί θεωρούν σημαντικότερη την ομάδα, το ποίμνιο, την Εκκλησία από το άτομο. Ο Διαφωτισμός είναι ατομικισμός και ο ατομικισμός είναι αστισμός.

Ο Μουσολίνι στην αρχή δεν τα είχε και τόσο καλά με την Εκκλησία. Από τότε, όμως, που μάντρωσε τον πολιτικό του αντίπαλο, τον πάπα, όχι ακριβώς στην πόλη-κράτος αλλά στη συνοικία-κράτος του Βατικανού, όλα θα παν καλύτερα γι' αυτόν. Η Συμφωνία του Λατερανού, διά της οποίας θα ιδρυθεί στις 11 Φεβρουαρίου 1929 το ανεξάρτητο Κράτος του Βατικανού, ήταν μια πολύ μεγάλη επιτυχία για τον Μουσολίνι. Κάνοντας τον πάπα επισήμως διεθνή πολιτική προσωπικότητα εξασφαλίζει τα νώτα του εντός της Ιταλίας από τον πολιτικοποιημένο παπισμό. Στο εξής ο Ντούτσε δεν θα έχει κανένα λόγο να μην παριστάνει τον καλό χριστιανό, αφού ο πάπας του υποσχέθηκε να μην ανακατεύεται στα πολιτικά πράγματα της Ιταλίας.

Αντίθετα από τον Μουσολίνι, ο Χίτλερ δεν είπε ποτέ καλό λόγο για τους χριστιανούς. Η πίστη στο Θεό αφαιρεί μέρος της πίστης στον Αρχηγό. Εκτός, βέβαια, και αν ο Θεός συνεργάζεται με τον Αρχηγό, όπως στην Ισπανία του Φράνκο. Αλλά ο Φράνκο θα εγκαταλείψει και τον Μουσολίνι και τον Χίτλερ. Δεν θα συμμαχήσει μαζί τους, παρόλο που οι δύο ομοϊδεάτες του τον βοήθησαν αποτελεσματικά στη διάρκεια του ισπανικού εμφυλίου πολέμου. Να, λοιπόν, γιατί ο φασισμός είναι ένα όνομα που κλίνεται μόνο στον πληθυντικό. Είναι τόσο πολλά τα πρόσωπα του φασισμού, που κανείς δεν μπορεί να πει με βεβαιότητα πως το φασιστικό καθεστώς του Περόν στην Αργεντινή ήταν τυπικά φασιστικό. Ο φανατικά αντιαμερικανός Περόν είναι ο δημιουργός του Κινήματος των Αδεσμεύτων.

Δεν είναι όλες οι αστικές δικτατορίες φασιστικές. Ο φασισμός είναι κοινωνικό κίνημα με λαϊκή βάση, και όχι μια δικτατορία που επιβάλλεται με τη βία. Ο φασισμός είναι μια πολύ σοβαρή υπόθεση, ακριβώς γιατί έχει λαϊκή βάση. Κι αλίμονό μας αν απλώς τον καταδικάζουμε ελαφρά τη καρδία και διώκουμε τους οπαδούς του επιπολαίως και ευκαιριακά, χωρίς να παίρνουμε έγκαιρα τα αναγκαία, κοινωνικά και πολιτικά, μέτρα ώστε να αποκλείσουμε την κυοφορία του φαινομένου στη φασίζουσα καθημερινότητα του έρποντος φασισμού. Η καταστροφή των δύσοσμων λουλουδιών του φασισμού δεν λύνει το πρόβλημα. Απλώς αποσοβεί έναν άμεσο, ορατό κίνδυνο.

Χωρίς αμφιβολία, ο αστικής καταγωγής ατομικισμός, που ούτε ο μαρξισμός, ούτε ο φασισμός, ούτε ο χριστιανισμός τον αποδέχονται, δεν είναι καθόλου καλό πράγμα. Απ' την άλλη μεριά, όμως, η πιο κοινή

συλλογικότητα, το κράτος, που ο φασισμός το λατρεύει σχεδόν στην πιο απόλυτη κυριολεξία, επίσης δεν είναι καθόλου καλό πράγμα, έτσι που στριμώχνει, ταλαιπωρεί και καταπιέζει το άτομο. Ο Χομπς, που είπε πως ο άνθρωπος είναι λύκος για τον άνθρωπο, αλλά και ο Λοκ, και ο Χέγκελ, και ο Καντ, θα προτείνουν τρόπους συμβιβασμού του ατομικού με το συλλογικό, αλλά την καταφάνερη αντίφαση της συνύπαρξης της ατομικότητας με τη συλλογικότητα θα την ξεπεράσει ριζικά και ολικά, από την αστική της μεριά, τη φιλελεύθερη, μόνο ο μαρκήσιος ντε Σαντ, γνωστός και σαν «θείος μαρκήσιος». Είναι αυτός που θα δώσει το όνομά του στο σαδισμό.

Το δοκίμιό του *Γάλλοι, ακόμα μια προσπάθεια να γίνετε ελεύθεροι* είναι από τα πιο σπαραχτικά κείμενα που γράφτηκαν ποτέ. Περιέχεται, ας πούμε σαν ένθετο, στο αφήγημα *Η φιλοσοφία στο μπουντουάρ*. Γνήσιος, απόλυτος και ριζικός ατομικισμός είναι μόνο αυτός που προτείνει ο Σαντ. Ο συνεπής αστισμός είναι σαδισμός, είτε το λεν είτε ντρέπονται να το πουν οι θεωρητικοί του φιλελευθερισμού. Ο Σαντ, όμως, που δεν ντρέπεται καθόλου, θα βρει τον μπελά του απ' τους ίδιους τους υποκριτές αστούς. Και θα περιμένει έναν αιώνα το μαρξιστή-σημειολόγο Ρολάν Μπαρτ για να τον αποκαταστήσει. Ο σαδισμός είναι μια αποσταγμένη μορφή καταστροφικού αστισμού.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό πως ο χριστιανισμός, ο φασισμός και ο μαρξισμός έχουν κάτι κοινό. Και οι τρεις «-ισμοί» προτάσσουν την ομάδα του ατόμου. Ο χριστιανισμός με την εκκλησία, ο φασισμός με το κράτος και ο μαρξισμός με την κοινωνία. Και οι τρεις «-ισμοί», ο καθένας με τον τρόπο του και από τη σκοπιά του, αντιτάσσονται στους δυο άλλους «-ισμούς», το Διαφωτισμό και το θυγατρικό του φιλελευθερισμό, που, ωστόσο, διά του ατομικισμού δημιούργησαν και επέβαλαν τα περιλάλητα «δικαιώματα του ανθρώπου», την αξία και τη σημασία των οποίων κανένας λογικός άνθρωπος δεν θα μπορούσε να αμφισβητήσει.

Ο χριστιανισμός θα ξεπεράσει την εξ ορισμού συγκρουσιακή σχέση ανάμεσα στο άτομο και την ομάδα μεταφέροντας την έμφαση από το άτομο, που είναι νομική έννοια, στο πρόσωπο, που είναι ψυχολογική και ηθική έννοια. Ο μαρξισμός θα ξεπεράσει την ίδια συγκρουσιακή σχέση με το δόγμα του για την αταξική κοινωνία, που είναι μια κοινωνία προσώπων και όχι ατόμων, όπως και στο χριστιανισμό. Ο φασισμός, όμως, όχι μόνο δεν θα ξεπεράσει την εν λόγω συγκρουσιακή σχέση αλλά θα την κάνει βασικό του δόγμα: το άτομο δεν υπάρχει στο φασισμό, υπάρχει μόνο η ομάδα. Άτομο και μαζί πρόσωπο είναι μόνο ο Αρχηγός. Όλοι οι άλλοι βυθίζονται και χάνονται μέσα στη Μεγάλη Ενοποιούσα Αρχή, που είναι ο Αρχηγός, η συλλογική ψυχή και ο

συλλογικός νους του έθνους, του κράτους, της κοινωνίας, της ιστορίας, της φυλής.

Ο φασισμός, λοιπόν, είναι εχθρός και του φιλελευθερισμού, και του κομουνισμού, και του χριστιανισμού. Αυτό το τελευταίο, πάντως, αποφεύγει να το δηλώσει καθαρά. Κατά κάποιον τρόπο ο φασισμός είναι ένας υπερταξικός ή αταξικός ψευδοκομουνισμός, ένας χυδαίος και άκρως επικίνδυνος λαϊκισμός. Κι αυτό σημαίνει πως οι χωρίς ταξική συνείδηση «απλοί άνθρωποι» εύκολα μπορούν να μετακινηθούν από το ένα άκρο του πολιτικού φάσματος στο άλλο. Να γιατί ο Γκερέν έχει δίκιο όταν λέει πως ο φασισμός αντικαθιστά το σοσιαλισμό όπου αυτός ηττάται.

Της ανόδου του φασισμού στην Ιταλία είχε προηγηθεί μια ήττα του σοσιαλισμού, και της ανόδου του ναζισμού στη Γερμανία είχε προηγηθεί μια ήττα της σοσιαλδημοκρατίας· και αυτής είχε προηγηθεί μια συντριπτική ήττα του μαρξιστικού σοσιαλισμού από τη σοσιαλδημοκρατία. Στη Γερμανία ο ναζισμός κατέλαβε την εξουσία με «καραμπόλα». Πρώτα χτύπησαν οι σοσιαλδημοκράτες τους σοσιαλιστές και στη συνέχεια οι ναζιστές χτύπησαν τους σοσιαλδημοκράτες και όσους μαρξιστές είχαν απομείνει.

Όσο για τους ευέλικτους και μονίμως σαδίζοντες αστούς, αυτοί συμμαχούν ευκαιριακά άλλοτε με τους φασίστες για να χτυπήσουν από κοινού τους κομουνιστές, και άλλοτε με τους κομουνιστές για να χτυπήσουν από κοινού τους φασίστες, που είναι κοινός εχθρός για τους φιλελεύθερους αστούς και για τους κομουνιστές, οι οποίοι είναι κοινός εχθρός για τους αστούς και τους φασίστες. Και τα πράγματα μπλέκουν πολύ.

Ο μπαλαντέρ που θα πετάξει στο διεθνές πολιτικό παιχνίδι ο Μουσολίνι το 1919 είναι ένα διαβολικό εφεύρημα ενός πολύ μεγάλου πολιτικού, που επιτέλους πρέπει να τον πάρουμε στα σοβαρά. Τον «τρίτο δρόμο» προς το σοσιαλισμό τον ανακάλυψε ο πρώην μαρξιστής Μουσολίνι! Κι αυτός ο δρόμος οδηγεί πάντα σε αδιέξοδο. (Καταλάβατε τώρα γιατί ο παπανδρεϊσμός εδώ σε μας οδηγήθηκε σε αδιέξοδο;).

***

Παίρνοντας υπ' όψη τα παραπάνω θα μπορούσαμε να πούμε πως η συλλογικότητα που λέγεται κόμμα έχει πάντα δίκιο; Στο 13ο Συνέδριο του Κόμματος των Μπολσεβίκων το Μάιο του 1924, το πρώτο που γίνεται μετά το θάνατο του Λένιν, ο Τρότσκι λέει πως το κόμμα έχει πάντα δίκιο. Δεν το πίστευε και τόσο και μάλλον δεν θα το πίστευε καθόλου αν ο πολύ νέος τότε φασισμός δεν είχε κάνει ήδη γνωστή τη

«φιλοσοφία» του. Αργότερα, όταν ο Τρότσκι γνωρίσει καλά το φασισμό και το ναζισμό θα αλλάξει άποψη και θα γίνει ένας από τους πιο οξυδερκείς μελετητές του φασιστικού φαινομένου.

Το 1924 ο Τρότσκι είναι ήδη πολύ πικραμένος καθώς βλέπει να παραμερίζεται ολοένα και περισσότερο, ολοένα και πιο συστηματικά από τους παλιούς συντρόφους του. Είναι, βλέπεις, Εβραίος, κι αυτό, όσο και να 'ναι, θα παίξει το ρόλο του στον παραγκωνισμό του απ' αυτούς που μπορούν και εκμεταλλεύονται προς ίδιον όφελος ακόμα και τα πιο κρυφά και ανομολόγητα αισθήματα της μάζας.

Όμως, το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς (1924) και ενώ δεν έχει κλείσει χρόνος από το θάνατο του Λένιν τον Ιανουάριο του 1924, ο Τρότσκι κάνει μια πολύ βίαιη επίθεση κατά των Ζινόβιεφ και Κάμενεφ, όχι όμως και κατά του Στάλιν, που μαζί με τους δυο προηγούμενους συναποτελούν τη διευθυντική τριανδρία του κόμματος μετά το θάνατο του Λένιν. Ο Τρότσκι αποκαλύπτει τον ύποπτο ρόλο του Ζινόβιεφ και του Κάμενεφ στη διάρκεια της Οκτωβριανής Επανάστασης. Όσα τους καταμαρτυρά θα τα χρησιμοποιήσει αργότερα ο Στάλιν για να απαλλαγεί απ' τους δυο «καιροσκόπους», όπως τους χαρακτηρίζει ο Τρότσκι. Το γεγονός, πάντως, πως ο Τρότσκι δεν επιτίθεται προς το παρόν και κατά του Στάλιν σημαίνει πως του αναγνωρίζει τουλάχιστον το θετικό ρόλο που έπαιξε στη διάρκεια της Οκτωβριανής Επανάστασης. Άλλωστε, αυτόν το ρόλο μόνον οι κακόπιστοι θα μπορούσαν να του τον αμφισβητήσουν.

Το κόμμα, δηλαδή οι Στάλιν, Ζινόβιεφ και Κάμενεφ, απαντούν στον Τρότσκι το ίδιο βίαια. Τον κατηγορούν για μενσεβικισμό, δηλαδή για «δεξιά παρέκκλιση». Αλλά δεν είναι και τόσο βέβαιοι για όσα λεν. Κι έτσι λανσάρουν, τότε ακριβώς, τον όρο τροτσκισμός για να τονίσουν και να υπογραμμίσουν τις προσωπικές φιλοδοξίες του ικανότατου Τρότσκι, του εκ των πραγμάτων δεύτερου μετά τον Λένιν από κάθε άποψη.

Η διαμάχη ανάμεσα στην τρόικα (Στάλιν - Κάμενεφ - Ζινόβιεφ) και τον Τρότσκι θα έχει και θεωρητικές προεκτάσεις. Ο Στάλιν μόλις έχει λανσάρει τη θεωρία για το «σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα» και ο Τρότσκι του απαντά με τη θεωρία για τη «διαρκή επανάσταση».

Η διαμάχη καταλήγει στην απομάκρυνση του Τρότσκι τον Ιανουάριο του 1925 από το κρίσιμο πόστο του Επιτρόπου του Πολέμου, του υπουργού Άμυνας, όπως θα λέγαμε σήμερα. Το οποίο, αν και πάρα πολύ σημαντικό, δεν του έδινε πολιτικά πλεονεκτήματα, έτσι που τον υποχρέωνε να βρίσκεται συνεχώς ανάμεσα σε στρατιωτικούς κι όχι ανάμεσα σε πολιτικούς.

Λίγους μήνες μετά την απομάκρυνση Τρότσκι από το Επιτροπάτο

(υπουργείο) του Πολέμου, μια νέα αντιπολιτευτική κίνηση απειλεί με διάλυση το κόμμα. Οι Ζινόβιεφ και Κάμενεφ, οι δύο της τρόικα, προσπαθούν να εκδιώξουν δολίως τον Στάλιν απ' την τριανδρία και να μείνουν έτσι κυρίαρχοι του πολιτικού παιχνιδιού δυο άνθρωποι βάσιμα ύποπτοι για καιροσκοπισμό, όπως απέδειξε ο Τρότσκι. Τώρα ο Στάλιν εκτός από τον Τρότσκι αποχτά και άλλους δυο ισχυρούς εχθρούς.

Οι Κάμενεφ και Ζινόβιεφ με τη σειρά τους αμφισβητούν και αυτοί μαζί με το μέχρι πριν από λίγο εχθρό τους, τον Τρότσκι, την αξία της θεωρίας του Στάλιν για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα, και παράλληλα ασκούν δριμύτατη κριτική στη λενινιστική Νέα Οικονομική Πολιτική (ΝΕΠ), που τη συνεχίζουν με συνέπεια οι Στάλιν, Μπουχάριν και Ρίκοφ, που είναι προς το παρόν στενοί συνεργάτες και ομονοούν σχεδόν στα πάντα.

Στο 14ο Συνέδριο, το Δεκέμβριο του 1925, οι Ζινόβιεφ και Κάμενεφ προσπαθούν να ανατρέψουν τον Στάλιν. Ο Ζινόβιεφ στηρίζεται στη δύναμη που του δίνει η κομματική οργάνωση του Λένινγκραντ, της οποίας είναι επικεφαλής, αλλά οι σύνεδροι υποστηρίζουν τον Στάλιν. Και έτσι η απόπειρα ανατροπής του Στάλιν θα έχει οικτρό τέλος. Προς το παρόν, πάντως, όλα γίνονται δημοκρατικά. Ο Στάλιν δεν έχει γίνει ακόμα δικτάτορας.

Σε τούτη τη διαμάχη Ζινόβιεφ και Κάμενεφ απ' τη μια και Στάλιν απ' την άλλη, ο Τρότσκι μένει ουδέτερος. Άλλωστε, αυτόν τον καιρό θεωρεί τον Ζινόβιεφ σαν τον πιο μεγάλο εχθρό του και γι' αυτό προς στιγμήν σκέφτεται να συμμαχήσει με τον Στάλιν εναντίον του. Όμως, την άνοιξη του 1926 οι σταλινικοί αποκτούν τόσο μεγάλη δύναμη, που ο Τρότσκι συμμαχεί τελικά με τον υπ' αριθμόν ένα εχθρό του, τον Ζινόβιεφ, εναντίον του Στάλιν! Το λυσσώδες κυνήγι της εξουσίας από μαρξιστές αρχίζει να γίνεται κωμικοτραγικό.

Η παράδοξη συμμαχία Τρότσκι - Ζινόβιεφ - Κάμενεφ ονομάζεται Μπλοκ της Ενωμένης Αντιπολίτευσης. Η εσωκομματική δημοκρατία συνεχίζει να λειτουργεί προς το παρόν και κανείς διαφωνών δεν παίρνει τα μέτρα του όταν ασκεί αντιπολίτευση, που ορθότατα θεωρείται κατάσταση πολύ φυσική σε ένα μαρξιστικό κόμμα.

Τον Ιούλιο του 1926, το Μπλοκ δημοσιεύει την περίφημη «Πλατφόρμα των Δεκατριών», που είναι μια βίαιη επίθεση κατά της Νέας Οικονομικής Πολιτικής (ΝΕΠ) του Λένιν την οποία συνεχίζει να εφαρμόζει με συνέπεια ο Στάλιν. Τα πράγματα, λοιπόν, οξύνονται επικίνδυνα και για το κόμμα, και για το νεαρό σοσιαλιστικό κράτος. Και ο Στάλιν διώχνει από το Πολιτικό Γραφείο στην αρχή τους Ζινόβιεφ και Κάμενεφ και στη συνέχεια τον Τρότσκι, που είχε συμμαχήσει μαζί τους.

Η απομάκρυνση του Τρότσκι από το Πολιτικό Γραφείο γίνεται τον Οκτώβριο του 1926. Τον ίδιο καιρό ο Ζινόβιεφ, μέχρι τότε πρόεδρος της Κομιντέρν, της Κομουνιστικής Διεθνούς, δηλαδή της Τρίτης Διεθνούς, αντικαθίσταται από τον Μπουχάριν. Όμως, πολλοί οπαδοί του Μπλοκ αρχίζουν να το εγκαταλείπουν και επανέρχονται στην κυρίαρχη πλέον σταλινική ομάδα. Ανάμεσά τους και η Κρούπσκαγια, η σύντροφος του Λένιν, που το 1925 είχε ταχτεί με τη μεριά του Ζινόβιεφ ενώ οι περισσότεροι υπεραριστεροί εγκαταλείπουν τον Τρότσκι, που τώρα εμφανίζεται σαν ο συνεπέστερος αριστερός, και προσχωρούν και αυτοί στην ομάδα του Στάλιν, που συνεχίζει να εφαρμόζει τη Νέα Οικονομική Πολιτική του Λένιν, που είναι ένα λελογισμένο και προσεχτικό άνοιγμα προς την οικονομία της αγοράς, συνεπώς και του καπιταλισμού.

Την άνοιξη του 1927 και ενώ η πρώτη πολύ σοβαρή ενδοκομματική κρίση μοιάζει να εκτονώνεται, ξεσπάει δεύτερη με αφορμή την υποστήριξη που παρέχει ο Στάλιν στον Τσανγκ Κάι Σεκ και όχι στον Μάο. Το αντιπολιτευόμενο τον Στάλιν Μπλοκ έχει δίκιο που ρίχνεται στον Στάλιν, αλλά ο Στάλιν είναι και θα συνεχίσει να είναι περισσότερο πραγματιστής παρά μαρξιστής: ζητάει για την Κίνα μια αστική και όχι μια προλεταριακή δημοκρατία. Τη θεωρεί ευκολότερη και προσφορότερη προς το παρόν. Άλλωστε, ο Μάο δεν είναι και τόσο συνεπής μαρξιστής. Ο ιδιόρρυθμος ηθικίστικος κινέζικος μαρξισμός ήταν και παραμένει ένα κράμα κομφουκιανισμού και μαρξισμού. (Ο κομουνισμός δεν θα καταρρεύσει ποτέ στην Κίνα για τον απλό λόγο πως κατ' ουσίαν ήταν και παραμένει κομφουκιανισμός).

Μ' αφορμή την «υπόθεση Κίνα», το Μπλοκ επιτίθεται ξανά στη Νέα Οικονομική Πολιτική (ΝΕΠ), η οποία έχει κάποια σχέση με όσα λέει και κάνει ο Μάο στην Κίνα. Τώρα το Μπλοκ κατηγορεί τον Στάλιν για σκανδαλώδη εύνοια προς τους αγρότες σε βάρος των εργατών. Ο Στάλιν δεν έχει αρχίσει ακόμα τη βίαιη κολεκτιβοποίηση — κι αυτήν ακριβώς ζητάει επίμονα το Μπλοκ Τρότσκι - Ζινόβιεφ - Κάμενεφ. Λίγο αργότερα ο Στάλιν θ' αλλάξει τακτική και θα τσαλαπατήσει τους αγρότες, δηλαδή θα εφαρμόσει την τακτική που πρότειναν οι εχθροί του, τού Μπλοκ. Οι οποίοι στο μεταξύ θα έχουν απομακρυνθεί οριστικά και από το κομματικό και από το κρατικό προσκήνιο.

Το Μπλοκ κάθε άλλο παρά την εσωκομματική δημοκρατία υποστηρίζει. Είναι υπέρ του αυστηρού δημοκρατικού συγκεντρωτισμού πιο πολύ απ' τον Στάλιν. Και ο Στάλιν θα εκμεταλλευτεί σε λίγο αυτή την απαίτηση των συντρόφων του Μπλοκ για αυστηρή πειθαρχία για να τους εκκαθαρίσει, ακριβώς στο όνομα της πειθαρχίας. Μ' άλλα λόγια, όχι μόνο τα 'θελαν και τα 'παθαν οι του Μπλοκ, αλλά και υπέδειξαν

στον Στάλιν το πώς θα έπρεπε να ενεργήσει για να διατηρήσει την απολύτως αναγκαία εσωκομματική πειθαρχία.

Την άνοιξη του 1927, η Μεγάλη Βρετανία, ο υπ' αριθμόν ένα εχθρός, τότε, της Σοβιετικής Ένωσης φαίνεται έτοιμη να επιτεθεί κατά της χώρας του Λένιν. Μπροστά στον όντως υπαρκτό κίνδυνο, οι Τρότσκι, Ζινόβιεφ και Κάμενεφ κάνουν την αυτοκριτική τους, κατά το έθιμο. Αλλά, παρά ταύτα, επιτίθενται ξανά κατά του Στάλιν, που συνεχίζει προς το παρόν να είναι δημοκράτης, παρά τις κάποιες παρασπονδίες.

Την 7η Νοεμβρίου 1927, δέκατη επέτειο της Οκτωβριανής Επανάστασης (θυμίζουμε πως η Οκτωβριανή Επανάσταση είναι οκτωβριανή με το παλιό ημερολόγιο, με το νέο είναι νοεμβριανή) το Μπλοκ έχει την κακή ιδέα, παρά τις συνεχείς διακηρύξεις του για τη σημασία της κομματικής πειθαρχίας, να οργανώσει διαδήλωση στους δρόμους της Μόσχας κατά του Στάλιν, που όμως συνεχίζει να είναι δημοκράτης, τουλάχιστον κατ' επίφαση.

Ε, λοιπόν, τους τσακίζεις ή δεν τους τσακίζεις; Αυτό ακριβώς έκανε η Γκε Πε Ου, η μυστική αστυνομία του Στάλιν. Τους τσάκισε. Και έκανε πάρα πολύ καλά, εδώ που τα λέμε. Το είχαν παρακάνει με τα καμώματα και τις εναλλασσόμενες ετερόδοξες συμμαχίες, που προκαλούσαν σύγχυση και στους ίδιους.

Κι έτσι οι δυο κύριοι ηγέτες του Μπλοκ, ο Τρότσκι και ο Ζινόβιεφ διαγράφονται οριστικά απ' το κόμμα. Λίγο αργότερα, στο 15ο Συνέδριο που γίνεται το Δεκέμβριο του 1927, διαγράφονται με άκρα επισημότητα και οι υπόλοιποι, Κάμενεφ, Ράντεκ, Πιατακόφ, Πρεομπραζένσκι, Ρακόφσκι, Σμιρνόφ. Η κατηγορία, ίδια για όλους: είναι όργανα των αστών. Φυσικά, πρόκειται για χονδροειδέστατο ψέμα αλλά ο Στάλιν δεν χαμπαρίζει από τέτοια.

Το ίδιο καλαμπούρι θα το πει πολλές φορές ο Στάλιν. Αλλά, όπως είπαμε ήδη, οι αντιπολιτευόμενοι δεν του έδωσαν μόνο βάσιμες αφορμές να τους κυνηγήσει, αλλά και τα όπλα για να τους πολεμήσει. Μύλος! Τα έχουν αυτά οι δύσκολες και μεταβατικές καταστάσεις, κατά τις οποίες το παλιό δεν έχει πεθάνει ακόμα και το νέο δεν έχει γεννηθεί προς το παρόν.

Προσέξτε να δείτε τώρα μια πολύ μεγάλη πλάκα: ο Ζινόβιεφ και ο Κάμενεφ, περίπου ένα χρόνο μετά τη διαγραφή τους, υπαναχωρούν, μετανιώνουν και επιστρέφουν στο κόμμα με την ουρά στα σκέλια. Ξέρουν καλά πως η διαγραφή δεν αφήνει κανένα περιθώριο για ελιγμούς και πολιτικάντικες στρεψοδικίες. Κι έτσι αφήνουν τον πάντα αξιοπρεπή και σοβαρό Τρότσκι ολομόναχο να αντιπολιτεύεται τον Στάλιν,

χωρίς πιθανότητες επιτυχίας πλέον. Τούτοι οι άνθρωποι ήταν δυο πολύ επικίνδυνοι μπαλαντέρ, με συμπεριφορά τυπικότατα αστική. Όσο για τους τροτσκιστές, αυτοί εξορίζονται και σκορπίζονται στην απέραντη χώρα. Ο ίδιος ο Τρότσκι βρίσκεται πεταγμένος στη μακρινή Άλμα Άτα, όπου τον στέλνουν να «ξεκουραστεί» τον Ιανουάριο του 1928.

Πέρασαν μόνο ένδεκα χρόνια απ' την Οκτωβριανή Επανάσταση και ο οργανωτής του ένδοξου Κόκκινου Στρατού βρίσκεται έξω απ' το στρατό, έξω από το κόμμα, έξω απ' τα πάντα, βουτηγμένος μέχρι το κεφάλι στη θλίψη και την απελπισία. Ο δεύτερος μετά τον Λένιν γίνεται έσχατος από την αρχή ακόμα της σταλινικής περιόδου, και πριν ο σταλινισμός πάρει την πολύ γνωστή τελική του μορφή.

Θα το ξαναπούμε: ο Τρότσκι ήταν αναμφισβήτητα ο δεύτερος μετά τον Λένιν. Δυστυχώς, όμως, ευέλικτος πολιτικός δεν υπήρξε ποτέ. Ήταν συνεπής μαρξιστής, αλλά δεν ήξερε να κάνει τακτικές υποχωρήσεις. Ήταν υπέρ το δέον ξεροκέφαλος. Σ' αυτό, αποδείχτηκε πολύ κακός μαθητής του Λένιν. Και πήγε άδικα των αδίκων, αυτός ο πολύ μεγάλος επαναστάτης.

Μετά τη διάλυση της αριστερής αντιπολίτευσης, ο Στάλιν στρέφεται κατά της δεξιάς, της οποίας ηγέτες είναι ο Μπουχάριν, ο Ρίκοφ και ο Τόμσκι. Είναι οι τρεις άνθρωποι που μαζί με τον Στάλιν αποτελούν τη συλλογική ηγεσία του κόμματος, την τετρανδρία, μετά την εκπαραθύρωση του Ζινόβιεφ και του Κάμενεφ από την τριανδρία. Ο Στάλιν δεν είναι ακόμα δικτάτορας.

Όμως, όταν θέλεις ν' αγιάσεις και δεν σ' αφήνουν οι διαβόλοι, τελικά γίνεσαι και συ διάβολος και έχεις ήσυχο το κεφάλι σου από κάθε αντιπολίτευση, κυρίως όταν αυτή δεν ξέρει να αντιπολιτεύεται και απλώς διεκδικεί πάση θυσία την εξουσία, κομματική ή κρατική, ίσως για να δικτατορεύσει πολύ πιο βάναυσα.

Οι παραπάνω «δεξιοί» ήταν οι τυπικοί εκπρόσωποι της Νέας Οικονομικής Πολιτικής, που σημαίνει περίπου μετάθεση της ευθύνης για την οικονομική οργάνωση της κοινωνίας σ' ένα είδος ιδιωτικής πρωτοβουλίας που, το ξαναλέμε, ήταν πολιτική επιλογή του Λένιν. Όμως, ο Στάλιν εγκαταλείπει ξαφνικά το 1928 τη ΝΕΠ (Νέα Οικονομική Πολιτική) που ευνοεί τους αγρότες και τη γεωργική παραγωγή, και ρίχνεται με μανία σ' ένα πρόγραμμα ταχύτατης εκβιομηχάνισης, που ευνοεί τους εργάτες. Συνεπώς, οι «δεξιοί» της ΝΕΠ (ο Μπουχάριν και οι άλλοι) έπρεπε να εκπαραθυρωθούν και αυτοί. Όπερ και εγένετο με τυπικά σταλινική ταχύτητα και ευκολία. Τούτος ο άνθρωπος ενεργούσε πάντα σαν κομάντος εντός του κόμματος, αλλά τώρα αρχίζει να ξεπερνάει τα όρια του ενδοκομματικού κλεφτοπόλεμου.

Η υπέρ της ΝΕΠ ταγμένη «δεξιά» αντιπολίτευση είχε ισχυρά ερείσματα σε κάποια στελέχη που ζούσαν στη Μόσχα. Όμως, παρά το γεγονός πως η ΝΕΠ ευνοούσε περισσότερο τους αγρότες, οι «δεξιοί», οι μπουχαρινικοί, είχαν και κάποια ερείσματα στα συνδικάτα. Οι εργάτες διαισθάνονται περισσότερο παρά καταλαβαίνουν πως η ταχεία εκβιομηχάνιση δεν θα ευνοήσει ούτε αυτούς τελικά. Όντως, ο σταχανοβισμός που έρχεται θα αποδειχτεί καταστροφικός κυρίως για τους εργάτες.

Τα συνδικάτα τα καθοδηγεί ο Τόμσκι και την Κομιντέρν ο Μπουχάριν, που αντικατέστησε τον Ζινόβιεφ. Ο τέταρτος της πρώην σταλινικής τετρανδρίας, διαδόχου της τριανδρίας Στάλιν - Ζινόβιεφ - Κάμενεφ, ο Ρίκοφ, πρόεδρος του Συμβουλίου των Λαϊκών Επιτρόπων, δηλαδή πρωθυπουργός όπως θα λέγαμε εμείς, αντικαθίσταται και αυτός από τον Μολότοφ το 1930. Ο Στάλιν έχει πλέον παντού μόνο δικούς του ανθρώπους.

Η αντιπολίτευση, αριστερή και δεξιά, έχει σχολάσει διά παντός. Ο Στάλιν, σχεδόν χωρίς να το πάρει είδηση και κάτω απ' τη φορά των γεγονότων γίνεται ολοένα και περισσότερο αυταρχικός, βοηθούντος και του άξεστου χαρακτήρα του. Πάντως, μέχρι το 1934 κάνει ό,τι μπορεί ο άνθρωπος για να πάει κόντρα στη... φύση του! Αλλά η αντιπολίτευση, δεξιά και αριστερή, δεν θα κάνει τίποτα το σοβαρό για να τον βοηθήσει να ελέγξει την αυταρχική φύση του.

Στο μεταξύ, έχουν μαζευτεί γύρω του οι αιώνιοι τσανακογλείφτες, που τον ξεσκονίζουν και τον λιβανίζουν με ζήλο μεγάλο. Το καλάμι ο Στάλιν δεν το καβάλησε μόνος του. Τον βοήθησαν να το καβαλήσει αφενός οι αντιπολιτευόμενοι που δεν άσκησαν πάντα και σ' όλες τις περιπτώσεις έξυπνη, διακριτική και κυρίως μαρξιστική αντιπολίτευση, και αφετέρου οι γραφειοκράτες, που πάντα έχουν ανάγκη από έναν ισχυρό προστάτη για να τη βολεύουν, οι γυμνοσάλιαγκοι.

Ο Στάλιν υπήρξε ένα τραγικό πρόσωπο. Κανείς δεν μπορεί να τον κατηγορήσει για ανεντιμότητα. Δόλο είχε μπόλικο, αλλά πίστευε ειλικρινά πως ό,τι έκαμνε, το έκαμνε για το καλό της επανάστασης και των εξαθλιωμένων μουζίκων. Ο Στάλιν ήταν μια μεγάλη προσωπικότητα κι ένας σπουδαίος επαναστάτης. Δυστυχώς, όμως, ήταν υπέρ το δέον άξεστος και χωριάτης. Και όχι τόσο καλά μελετημένος στο μαρξισμό, όσο ο Λένιν και ο Τρότσκι.

Σε λίγο θα χάσει εντελώς τον έλεγχο και θ' αρχίσει να σκοτώνει τους συντρόφους του. Οι δίκες της Μόσχας πλησιάζουν.

4. Ουβριερισμός

Να πιστεύεις, να υπακούς, να πολεμάς. Αυτό ήταν το σταθερό και μονότονα επαναλαμβανόμενο σύνθημα του Μουσολίνι, ο οποίος απαγόρευσε τη χρήση του πολύ γνωστού συνθήματος της Γαλλικής Επανάστασης Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφοσύνη. Ο φασισμός είχε και έχει πάντα σαν «ηθικά» πρότυπα για την αγωγή του πολίτη την αγάπη για την πατρίδα, την αφοσίωση στο καθήκον και την πειθαρχία. Το τέλειο μοντέλο του σωστού κράτους για το φασίστα είναι η πόλη-κράτος της αρχαίας Σπάρτης.

Ο φασισμός, στην αρχή του, δεν ήταν δόγμα, ήταν πρόγραμμα δράσης για την κατάχτηση της εξουσίας. Ο φασισμός δεν αναγνωρίζει κανένα ηθικό κίνητρο στην ιστορία και όλα τα εξαρτά από τη θέληση για δύναμη των αδυνάτων, που γίνονται δυνατοί με την ένωσή τους. Ένας βλάκας μπορεί να σε βασανίσει μόνο όταν συζητάς μαζί του από ανάγκη και χωρίς τη θέλησή σου. Πολλοί βλάκες ενωμένοι μπορούν να διαλύσουν τα πάντα με την ενωμένη, αγελαία και ζωώδη βούλησή τους. Είναι τεράστια η δύναμη της μάζας, που δεν αποτελείται κατά πλειοψηφία από ευφυείς. Αυτό εκμεταλλεύτηκε και ο Μουσολίνι και ο Χίτλερ.

Ο Μουσολίνι απεχθανόταν τον ορθολογισμό και τόνιζε συνέχεια την αξία και τη σημασία των ενστίκτων και του ακτιβισμού, της δράσης για τη δράση. Ο πόλεμος για τον Μουσολίνι ήταν κάτι σαν γυμναστική που κρατά τις μάζες σε φόρμα. Όταν δεν γίνεται πόλεμος πρέπει να γίνονται μαζικές λαϊκές παρελάσεις, που μοιάζουν με ασκήσεις ακριβείας ενός καλά γυμνασμένου στρατού. Ο Χίτλερ θα επιστρατεύσει διάσημους σκηνοθέτες για να στήνουν παρελάσεις σε μορφή υπερθεάματος, όπου η κοινωνία των μυρμηγκιών επιδεικνύει τις τεράστιες εντομολογικές της δυνατότητες.

Οι φασίστες πιστεύουν φανατικά στην αξία και τη σημασία κάθε είδους ανισότητας, φυσικής, οικονομικής, κοινωνικής. Ο φασισμός είναι μια φυσική, μια ζωώδης κατάσταση. Ο φασισμός είναι κοινωνικός δαρβινισμός, όπου ο Καιάδας λειτουργεί ακατάπαυστα. Ο φασισμός είναι το αντίθετο του ανθρωπισμού. Και δεν έχει ιδιαίτερα καλές σχέσεις με το χριστιανισμό ή όποια άλλη θρησκεία. Ο καλός φασίστας δεν επικαλείται το Θεό στις δύσκολες στιγμές του αλλά τον Αρχηγό ή το «πνεύμα της φυλής», όπως αυτό αντικειμενοποιείται στα διάφορα λάβαρα και σύμβολα, που λειτουργούν άλλοτε σαν φετίχ και άλλοτε σαν τοτέμ.

Ωστόσο, ας μη βιαστούν οι χριστιανοί να πουν πως εκεί οδηγεί η

απομάκρυνση από τη θρησκεία της αγάπης. Γιατί ο ρόλος της θρησκείας της αγάπης στην ιστορία απέχει έτη φωτός από την αγάπη. Δεν αναφέρομαι μόνο στους θρησκευτικούς πολέμους ή στο βαθιά και ουσιαστικά αντιχριστιανικό θεσμό του στρατιωτικού ιερέα, αναφέρομαι κυρίως στη χριστιανική βαρβαρότητα του πρώτου, του δεύτερου και του τρίτου χριστιανικού αιώνα, που υποχρέωσε τους υποδειγματικά μέχρι τότε ανεξίθρησκους Ρωμαίους Αυτοκράτορες να καταφύγουν στην αυτοκρατορική βαρβαρότητα της ρωμαϊκής αρένας προκειμένου να ελέγξουν τη χριστιανική βαρβαρότητα. Οι χριστιανοί των τριών πρώτων χριστιανικών αιώνων, μέχρι να εμφανιστούν οι πρώτοι Πατέρες της Εκκλησίας για να τους συμμαζέψουν, ήταν ένας εσμός εξαγριωμένων αλητών, μια τυφλή μάζα πεινασμένων που χτυπούσε άτσαλα προς κάθε κατεύθυνση.

Το λαϊκισμό τον γέννησε ο χριστιανισμός εκείνη την εποχή. Ο Χριστός ήταν ο Θεός των φτωχών και των αδικημένων, ακόμα και των αδικημένων από τη φύση, δηλαδή από το Θεό αν δεις το πράγμα μεταφυσικά, κι αυτό έκαμνε τους φτωχούς και τους αδικημένους να γίνονται ιδιαίτερα σκληροί προκειμένου ν' αρπάξουν για να φαν. Ο χριστιανισμός των πρώτων αιώνων ήταν πράγματι μια επανάσταση των φτωχών, αλλά η επανάσταση των φτωχών δεν σημαίνει απολύτως τίποτα όταν το μόνο που έχουν στο νου τους οι φτωχοί είναι να πάρουν τη θέση των πλούσιων. Και η φτώχεια να διαιωνίζεται στο όνομα της θρησκείας της αγάπης!

Ο Προκόπιος και ο Κέλσος δεν κάνουν αντιχριστιανική προπαγάνδα, κάνουν αντιβαρβαρική προπαγάνδα. Και ο Ιουλιανός, ο λεγόμενος Παραβάτης, ο τρίτος μετά τον Μεγάλο Κωνσταντίνο βυζαντινός Αυτοκράτορας, κάθε άλλο παρά παραβάτης ήταν αφού δεν παρέβη τίποτα απολύτως. Κυρίως δεν παρέβη την αγάπη των Ελλήνων για τον άνθρωπο και τα ανθρώπινα. Δεν εδίωξε ούτε έναν χριστιανό ο Ιουλιανός, μια από τις πιο ευγενικές μορφές της παγκόσμιας ιστορίας. Ωστόσο, αυτός ο υπέροχος άνθρωπος δολοφονήθηκε ύπουλα, βάρβαρα, αντιχριστιανικά, από χριστιανό. (Διαβάστε τον *Ιουλιανό* του Γκορ Βιντάλ. Και αμέσως μετά το *Σε ζωντανή μετάδοση από το Γολγοθά*, πάλι του Γκορ Βιντάλ).

Θέλω να πω πως τη βαρβαρότητα δεν την επιλέγουν οι άνθρωποι, αυτή τους επιλέγει. Θέλω να πω πως η ιστορία στην πολεμική και πεινασμένη της εκδοχή είναι εξ ορισμού βαρβαρική. Θέλω να πω πως η ιστορία του πολιτισμού έπεται της κυρίως ειπείν ιστορίας των πολεμικών και πολιτικών πράξεων. Αν δεν είσαι καλά θωρακισμένος με τη διαλεκτική για να κατανοείς τη σημασία της άρνησης, είναι προτιμότε-

ρο να μην ασχολείσαι με την ιστορία. Η Αγία Γραφή και οι Βίοι των Αγίων σού φτάνουν και σου περισσεύουν. Οι χριστιανοί ας καταλάβουν επιτέλους πως χρωστούν τους Αγίους τους στους εκ χριστιανών βαρβάρους των τριών πρώτων χριστιανικών αιώνων.

Όταν οι άνθρωποι επιθυμούν να φτιάξουν μια μικρή ή μεγάλη ομάδα φροντίζουν να στηρίξουν την ομάδα που θα ήθελαν να προκύψει πάνω σ' ένα μίνιμουμ κοινών απόψεων, αφού είναι εντελώς αδύνατο να συμφωνήσουν όλοι σε όλα. Η ομάδα είναι ένα μόρφωμα, όπως λεν οι κοινωνιολόγοι, όχι ένα άθροισμα. Η ομάδα είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μελών της. Είναι μια καινούργια οντότητα, που φέρεται και ενεργεί διαφορετικά απ' ό,τι θα φερόταν το κάθε μέλος της χωριστά.

Με την ανάπτυξη και την εδραίωση του συνδικαλιστικού κινήματος, τα συνδικάτα έγιναν κάτι σαν αυτόματοι μηχανισμοί για τη λειτουργία των εργατικών ανακλαστικών. Σήμερα, για να γίνει μια απεργία οι εργατοπατέρες απλώς πατούν το κουμπί και ο απεργιακός μηχανισμός παίρνει μπροστά. Ουβριερίστικες και όχι ταξικές είναι ακόμα και οι απεργίες που οργανώνουν τα κομουνιστικά κόμματα. Δεν πειράζει. Πιποτα δεν πειράζει όταν κάνει κακό στους εργοδότες.

Ωστόσο, οι απεργοί ολοένα και περισσότερο γίνονται ένα αταξικό, άμορφο κοπάδι διεκδικητών, πέρα και πάνω από ιδέες άλλες εκτός απ' αυτές που υπαγορεύει η εύλογη απαίτηση για καλύτερο μεροκάματο. Το εργατικό κίνημα αστοποιείται ολοένα και περισσότερο. Και καθώς αποϊδεολογοποιείται, οι εργάτες ολοένα και λιγότερο διαφέρουν κατά το ήθος και τη συμπεριφορά από τους αστούς, τον οποίων μοναδική πίστη είναι η λατρεία του χρήματος. Αν οι απεργοί είχαν χρήμα, αν είχαν αστική αγωγή και αν γνώριζαν από καλούς τρόπους, οι περισσότεροι ουβριεριστές σε τίποτα δεν θα διέφεραν από τους αστούς. Εν πάση περιπτώσει, ό,τι και να 'ναι οι ουβριεριστές, κομουνιστές πάντως δεν είναι. Δεν πειράζει. Όσο οι απεργοί κάνουν ζημιά στην αστική εργοδοσία, πρέπει να παραβλέπουμε τον ουβριερισμό τους.

Ουβριερισμός λέγεται η υπερταξική και η αταξική φροντίδα για τον εργαζόμενο, το τσουβάλιασμα όλων των εργαζόμενων σε συνδικάτα απολιτικά. Ο ουβριερισμός (εργατισμός) που τόσο ενοχλούσε τον Λένιν, τείνει να γίνει κατάσταση εντός των αριστερών κομμάτων, που αντιλαμβάνονται το κομματικό καθήκον ολοένα και περισσότερο σαν υποχρέωση για την οργάνωση απεργιών. Απεργία να 'ναι κι ό,τι να 'ναι. Ακόμα και τα αφεντικά, που λέει ο λόγος, να κατεβούν σε απεργία εδώ στην Ελλάδα, το ΚΚΕ θα... συμπαρασταθεί! Ισοπεδώθηκε ιδεολογικά και ταξικά ακόμα και ο συνδικαλισμός, η μεγαλύτερη

κατάκτηση των εργαζόμενων. Δεν πειράζει. Ο αγώνας έτσι κι αλλιώς συνεχίζεται.

***

Τα περισσότερα και κυρίως τα δυσκολότερα προβλήματα στη νεαρή Σοβιετική Ένωση των ετών 1925-1930 τα δημιούργησε η περίφημη Εργατική Αντιπολίτευση υπό τον Σλιάπνικοφ. Οι σύντροφοι του Σλιάπνικοφ αν και μέλη του κομουνιστικού κόμματος δεν ήταν ακριβώς κομουνιστές, ήταν μάλλον ουβριεριστές (εργατιστές).

Κομουνιστές ή εργατιστές, δεν έχει σημασία τι ήταν, εργάτες πάντως ήταν οπωσδήποτε. Και πώς να πάει κανείς κόντρα στους εργάτες, όταν διατείνεται πως τον ενδιαφέρει πολύ η προκοπή του κομουνιστικού κόμματος, δηλαδή του κόμματος των εργατών; Τι κόμμα προλετάριων θα ήταν αυτό, αν περιφρονούσε τους περισσότερους εργάτες, τους μη ταξικά συνειδητοποιημένους, για μόνο το λόγο πως δεν έχουν και τόσο καλά αναπτυγμένη την ταξική τους συνείδηση, αφού τους ενδιαφέρει περισσότερο η άμεση βελτίωση των συνθηκών της ζωής τους και λιγότερο η σταθερότερη και μονιμότερη αλλαγή των οικονομικών συνθηκών της κοινωνίας μέσα στην οποία ζουν; Δεν πειράζει. Άλλο το μέλλον της κοινωνίας, νηστικής ή χορτάτης, και άλλο το μέλλον ενός εκάστου εκ των νηστικών.

Η τυπικά μαρξιστική απάντηση στο πάρα πολύ «επικίνδυνο» για τους κομουνιστές ερώτημα που αναφέρεται στη σχέση ανάμεσα στους εργάτες γενικά από τη μια και τους εργάτες με ταξική συνείδηση από την άλλη, είναι μάλλον απλή, αλλά μόνο θεωρητικά: τα μέλη των κομουνιστικών κομμάτων δεν είναι η εργατική τάξη στο σύνολό της, είναι η πρωτοπορία της εργατικής τάξης. Η οποία, όντας πρωτοπορία, εργάζεται ή μάλλον πρέπει να εργάζεται (γιατί, όπως θα δούμε, στη Σοβιετική Ένωση δεν εργαζόταν και τόσο) για τα συμφέροντα ολόκληρης της εργατικής τάξης, όλων των εργαζομένων, ολόκληρης της κοινωνίας, έστω και αν κάποιοι φτωχοί δεν είναι παρά κακόμοιρα φασιστάκια, ηλίθια και αγράμματα, ικανά μόνο να φωνάζουν ζήτω, κάτω, ή να δέρνουν κατά τις περιστάσεις και κατά την περιοδικότητα των ψυχοπαθολογικών τους κρίσεων. Στην πράξη όμως, τούτη η ανοχή απέναντι στους χωρίς ταξική συνείδηση εργαζόμενους μπορεί να αποδειχτεί καταστροφική για τα κομουνιστικά κόμματα. Δεν πειράζει. Η πείνα είναι έτσι κι αλλιώς ισχυρότερη του κομουνισμού, όπως θα δείξει και η παταγώδης κατάρρευση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού.

Όταν το νέο ακόμα σοβιετικό καθεστώς, με σεμινάρια και διαλέξεις, προσπαθούσε επίμονα να διαπαιδαγωγήσει τις μάζες των εργαζομένων

και να τις κάνει ικανές να κατανοούν τις «καινούργιες ιδέες», εύκολα διαπιστώθηκε πως οι εργαζόμενοι «έτρωγαν» μεν με βουλιμία τις νέες ιδέες, αλλά μόνο με την προοπτική πως αμέσως μετά θα έτρωγαν και φαγητό. Οι νορμάλ άνθρωποι πρώτα αναζητούν την τροφή τους και μετά τις ιδέες. Εκτός κι αν είναι χριστιανοί καλόγεροι κλασικού τύπου, από εκείνους που ζούσαν τρώγοντας ακρίδες και άγριο μέλι. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις στον πεινασμένο δίνεις ιδέες μετά το φαγητό προκειμένου αυτές να είναι αποτελεσματικές. Ούτε νηστικό αρκούδι χορεύει, ούτε πεινασμένος άνθρωπος τραγουδά άσματα άλλα πλην των επαναστατικών. Άλλωστε, οι μάζες ακολουθούν πάντα αυτόν που υπόσχεται φαΐ και όχι αυτόν που προσφέρει ιδέες. Κάθε κομουνιστικό κόμμα που θα έρθει στην εξουσία, αργά ή γρήγορα θα αποτύχει, αν δεν ταΐσει τις μάζες πριν τις διαπαιδαγωγήσει.

Στη Σοβιετική Ένωση έγινε το αντίθετο από την αρχή — και όλα πήγαν ανάποδα μέχρι τέλους. Στη Σοβιετική Ένωση έβαζαν τους καημένους τους μουζίκους να χορεύουν θεονήστικοι. Και χόρεψαν οι φουκαράδες για χρόνια. Ήταν πραγματικά αξιοθαύμαστοι. Για χρόνια, και κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες, έκαναν μια τιτάνια προσπάθεια.

Μπορεί οι πεινασμένοι να είναι αυτοί που θα αλλάξουν τον κόσμο, ωστόσο θα σταματήσουν να προσπαθούν όταν βλέπουν πεινασμένους τους εαυτούς τους για χρόνια και διαρκώς χορτάτους τους γραφειοκράτες, που παριστάνουν τους κομουνιστές. Όμως, άντε να πεις στους γραφειοκράτες πως δεν είναι κομουνιστές, πως παριστάνουν τους κομουνιστές, και να μη σου τρίψουν στη μούρη την κομματική τους ταυτότητα, λες και η κομματική ταυτότητα κάνει τον κομουνιστή. Πηγαίνεις στο κομματικό γραφείο και λες: Καλημέρα σας, θέλω μια κομματική ταυτότητα. Ο υπεύθυνος σου τη δίνει πρόθυμα και σ' ευχαριστεί κι από πάνω που προτίμησες το δικό του μαγαζί. Σε έκανε πελάτη και αυτό του αρκεί.

Ωστόσο, η υπό κομουνιστικό καθεστώς αστική «ιδεολογία» τού «άρπαξε να φας και κλέψε να 'χεις» δεν αφορά μόνο τη γραφειοκρατική κορυφή, αφορά και τη λαϊκή βάση. Ο λαϊκισμός, εξαγιάζοντας το λαό έτσι αυτόματα και χωρίς περίσκεψη μπορεί να είναι επικίνδυνος παντού, αλλά μέσα στα κομουνιστικά κόμματα μπορεί να γίνει δυο φορές επικίνδυνος. Την πρώτη, γιατί ο λαός «εν γένει» δεν είναι παρά η άμορφη μάζα (λαός είναι και οι φασίστες και οι γραφειοκράτες)· και τη δεύτερη διότι γι' αυτόν ακριβώς το λαό (η μάζα στα αρχαία ελληνικά λέγεται λαός) αγωνίζονται τα κομουνιστικά κόμματα και όλες οι αριστερές πρωτοποριακές ομάδες.

Πράγμα που σημαίνει πως ένας σωστός κομουνιστής αγωνίζεται για

όλους, ουνεπώς και για τον ταλαίπωρο φασίστα. Αυτό λέει η θεωρία. Όμως, κάτι τέτοιο δεν είναι καθόλου εύκολο από συναισθηματικής απόψεως. Δύσκολα αγαπάς το φτωχό που είχε την ατυχία να καταντήσει φασίστας, για λόγους μάλλον ψυχοπαθολογικούς παρά ιδεολογικούς.

Θέλω να πω πως υπεύθυνη για τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν στις χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού δεν είναι μόνο η γραφειοκρατία και η κομματική ηγεσία, αλλά και η αγράμματη λαϊκή βάση· μια συνεχώς ανανεούμενη και διαιωνιζόμενη μικροαστική νοοτροπία στη λαϊκή βάση, που η επανάσταση δεν μπορεί να τη διαφοροποιήσει γρήγορα, μπάζει το φασισμό απ' την πίσω πόρτα του κομουνισμού και ώς ένα βαθμό τον εκφασίζει.

Στις αστικές κοινωνίες, ο μικροαστός έχει πάντα την ελπίδα πως κάποτε θα προαχθεί σε αστό. Κι αυτή ακριβώς η ελπίδα, αν και πραγματώνεται σπάνια, συνιστά την κατά Λουίς Μπουνιουέλ «κρυφή γοητεία της μπουρζουαζίας». Όλοι ονειρεύονται να «πιάσουν την καλή». Όμως την καλή την πιάνουν λίγοι και την πολύ καλή ακόμα λιγότεροι. Οι περισσότεροι προσπαθώντας να πιάσουν την καλή πιάνουν τελικά τα «τέτοια» τους.

Το αστικό καθεστώς ξέρει να συντηρεί την ελπίδα για έναν γρήγορο και εύκολο πλουτισμό, πράγμα που δεν είναι δυνατό να συμβεί υπό γραφειοκρατικό σοσιαλιστικό καθεστώς. Διότι, εκτός των άλλων στο γραφειοκρατικό σοσιαλιστικό καθεστώς η ελπίδα για πλουτισμό έχει πλαφόν. Και εκατομμυριούχος να γίνει κανείς κλέβοντας, δεν θα ξέρει τι να κάνει τα λεφτά του, αφού δεν μπορεί να τα επενδύσει ή να τα καταθέσει στην τράπεζα για να πάρει τους τόκους.

Παρά ταύτα, η «κρυφή γοητεία της μπουρζουαζίας», τουτέστιν το όνειρο και η ελπίδα για γρήγορο πλουτισμό, που σαν δυνατότητα υπάρχει για όλους στον καπιταλισμό και σαν πραγματικότητα για ελάχιστους, θα λειτουργήσει και στις χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού. Θα λειτουργήσει και στη λαϊκή βάση και όχι μόνο στη γραφειοκρατική κορυφή. Η σημερινή ρώσικη μαφία ήταν ήδη έτοιμη στο προηγούμενο καθεστώς.

Την πρώτη παρουσία στη Σοβιετική Ένωση μιας τέτοιας μικροαστικής νοοτροπίας στη λαϊκή βάση οι ερευνητές την τοποθετούν γύρω στο 1928 με την εμφάνιση της περίφημης Εργατικής Αντιπολίτευσης, μιας υπεραριστερής και καλά οργανωμένης μπολσεβίκικης ομάδας, που κάνει «αριστερή» αντιπολίτευση στον Στάλιν απ' τα κάτω, από τη βάση. Είναι πολύ δύσκολο για το Στάλιν να χτυπήσει αυτή τη λαϊκή αντιπολίτευση. Και δεν υπάρχει καμιά δυνατότητα, ούτε θεωρητική ούτε πρα-

χτική, να πείσουν την Εργατική Αντιπολίτευση τα στελέχη ενός κόμματος που δεν έχει γίνει ακόμα πολύ αυταρχικό, πως τα αιτήματά της είναι μάλλον ουβριεριστικά παρά κομουνιστικά.

Ωστόσο, τα αιτήματα των υπεραριστερών εργατιστών είναι όντως δίκαια: ζητούν άμεσο έλεγχο των πάντων απ' τους εργάτες και αν είναι δυνατό κατανομή από τώρα του εισοδήματος κατά το κομουνιστικό πρότυπο: στον καθένα κατά τις ανάγκες του. Όμως, ο άμεσα διεκδικητικός εργατισμός είναι πραγματισμός σε τελική ανάλυση, δεν είναι κομουνισμός. Έτσι λέει ο Λένιν, που ξέρει καλά τι λέει.

Ωστόσο, η Εργατική Αντιπολίτευση είχε δίκιο: η απαίτηση για ένα σοσιαλισμό «εδώ και τώρα» από ένα σημείο και πέρα γίνεται απόλυτα κατανοητή, τόσο από πρακτική όσο και από ηθική άποψη. Δεν μπορεί κανείς να ζητάει από έναν ολόκληρο λαό να δουλεύει επ' αόριστον για την κοινωνία του μέλλοντος, γιατί κάποτε όλοι θα ξεχάσουν να δουλεύουν για την κοινωνία του παρόντος, κυρίως όταν βλέπουν πως το μέλλον γίνεται ολοένα και περισσότερο αόριστο.

Ο Στάλιν βρίσκεται σε δίλημμα. Πρέπει ή δεν πρέπει να χτυπήσει την Εργατική Αντιπολίτευση; Τελικά αποφασίζει να τη χτυπήσει. Είχε γίνει πράγματι πολύ ενοχλητική. Το πιο τραγικό γεγονός που συνέβη τα πρώτα χρόνια του σταλινισμού ήταν η συντριβή της Εργατικής Αντιπολίτευσης, αυτής ακριβώς που θα γίνει η μήτρα και το πρότυπο για όλες τις αριστερίστικες ομάδες, που υπάρχουν μέχρι τις μέρες μας.

Όμως, θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά; Προσωπικά δεν είμαι καθόλου βέβαιος. Ο κρυμμένος μέσα στην Εργατική Αντιπολίτευση εργατισμός (ουβριερισμός) ήταν εξαιρετικά επικίνδυνος. Το ξέρουμε: δεν φτάνει να είναι κανείς εργάτης και γενικότερα εργαζόμενος για να είναι κομουνιστής, πρέπει να έχει και ταξική συνείδηση. Όμως, οι σωστοί κομουνιστές, η πρωτοπορία της εργατικής τάξης όπως λέει η θεωρία, δεν είναι δυνατό να επιτίθενται κατά εργατών.

Βέβαια, ο ουβριερισμός, η λατρεία του εργαζόμενου εν γένει άσχετα από την συνειδητοποίηση της ταξικής του κατάστασης, είναι μια παραλλαγή του λαϊκισμού, της λατρείας του λαού εν γένει, της άκριτης πίστης στην ταξικά αδιαφοροποίητη μάζα, όμως αυτό δεν σημαίνει πως όσοι εργαζόμενοι ή απλοί άνθρωποι δεν είναι μαζί μας είναι ταξικοί εχθροί μας.

Ένας από τους ηγέτες της Εργατικής Αντιπολίτευσης, ο Τόμσκι, θα αυτοκτονήσει το 1936, έξι χρόνια μετά τον Μαγιακόφσκι που, αυτός, αυτοκτόνησε μάλλον για προσωπικούς λόγους που οξύνθηκαν από τους κοινωνικούς. Δημιουργήθηκε μια ολόκληρη μυθολογία στη Δύση γύρω από την αυτοκτονία ενός μεγάλου ποιητή, όμως πολύ λίγα γράφηκαν

γύρω από την τραγική αυτοκτονία του Τόμσκι: ο Στάλιν ετοιμαζόταν να τον «εκκαθαρίσει» και ο Τόμσκι προτίμησε να αυτοκτονήσει παρά να τον σκοτώσουν οι σύντροφοι που θα αποτελούσαν το εκτελεστικό απόσπασμα. Ήταν ένας πανέντιμος άνθρωπος, που πίστευε ειλικρινά πως οι εργάτες, από μόνοι τους, είναι σε θέση να πετύχουν τα πάντα, στα γρήγορα. Μπορεί να είχε άδικο, αλλά ήταν το άδικο ενός εργάτη. Και τους εργάτες δεν τους σκοτώνουμε ακόμα κι όταν μας κάνουν ζημιά.

Ο Τόμσκι θα γίνει ο πρώτος μεγάλος ήρωας της σταλινικής τραγωδίας πριν εμφανιστεί στο ιστορικό προσκήνιο η μεγάλη τραγωδία των δικών της Μόσχας.

5. Οι δίκες της Μόσχας

Ο Στάλιν δεν είναι, βέβαια, επίγονος του Μουσολίνι ή του Χίτλερ. Όχι μόνο γιατί είναι παλιότερος, αλλά και διότι ο κομουνισμός, ακόμα και στη σταλινική του εκδοχή, είναι το ακριβώς αντίθετο του φασισμού. Η κοινή στον φασισμό και το σταλινισμό αυταρχικότητα δεν πρέπει να μας μπερδεύει. Άλλωστε η αυταρχικότητα μπορεί να πάρει πολλές μορφές, ακόμα και δημοκρατικές κατ' επίφαση.

Αν ο Στάλιν δεν είναι επίγονος, ο σύγχρονος του Μαρξ, Φρίντριχ Νίτσε (1844-1900), σε καμιά περίπτωση δεν θα μπορούσε να είναι πρόδρομος του φασισμού ή του ναζισμού. Τα πράγματα εδώ δεν τα μπέρδεψαν οι αστοί για λόγους σκοπιμότητας, όπως στην προηγούμενη περίπτωση, τα μπέρδεψε η γελοία αδερφή του Νίτσε, που ήταν ναζίστρια και που επεδίωκε με κάθε τρόπο και μέσο να χρίσει τον πεθαμένο αδερφό της πρόδρομο του ναζισμού. Πράγμα που, βέβαια, ο Γκέμπελς θα το εκμεταλλευτεί δεόντως. Ευτυχώς που ο μαρξιστής Χάινριχ Μαν, αδερφός του Τόμας Μαν, θα αποκαταστήσει έγκαιρα τον Νίτσε. Αλλά οι αποκαταστάσεις μετά το θάνατο του Στάλιν το 1953 ήταν τόσο πολλές, που δεν θα περισσέψει χρόνος να ασχοληθούμε και μ' αυτήν.

Ο Νίτσε χτύπησε ανελέητα το γερμανικό εθνικισμό όπως και κάθε εθνικισμό ή άλλο αγελαίο μόρφωμα. Κανείς δεν μίσησε περισσότερο από τον Νίτσε τόσο την ανθρώπινη αγέλη όσο και το Κράτος. Κανείς δεν επιθύμησε τόσο πολύ την αυτοθεοποίηση του ανθρώπου. Όμως, το

«γίνε Θεός του εαυτού σου» του Νίτσε δεν σημαίνει γίνε παντοδύναμος σαν το Θεό· σημαίνει στηρίξου στον εαυτό σου, πάτησε καλά στα ποδάρια σου, όπως ο Ζαρατούστρα, και άσε στην άκρη το θεϊκό μπαστούνι. Απ' αυτή την άποψη ο άθεος Νίτσε, όπως και ο θεϊστής Ντοστογιέφσκι, είναι πρόδρομος του φιλοσοφικού υπαρξισμού και όχι, βέβαια, του ναζισμού. Άλλωστε, αυτή η πάρα πολύ μεγάλη μορφή της σύγχρονης σκέψης δεν ήταν καν «γνήσιος» Γερμανός. Ήταν Σλάβος κατά την καταγωγή. Πολωνός συγκεκριμένα.

Ο Νίτσε δεν έκρυψε ποτέ το φιλοσημιτισμό του. Κι ωστόσο βαφτίστηκε εχθρός των Εβραίων. Ο Νίτσε ήταν φιλόσοφος, δεν ήταν κοινωνιολόγος. Και σαν φιλόσοφος δεν θα ήταν δυνατό να κρίνει συγκεκριμένες μορφές κοινωνικότητας ή κοινωνικής οργάνωσης. Άλλωστε έκρινε, για την ακρίβεια κατακεραύνωσε, μόνο τον αγελαίο άνθρωπο. Κυρίως τον κατ' εξοχήν αγελαίο άνθρωπο, το φασίστα, όπως θα μπορούσαμε να πούμε αν ο όρος ήταν γνωστός στην εποχή του. Ο περίφημος «υπεράνθρωπος» του Νίτσε δεν έχει καμιά σχέση με το Σούπερμαν, όπως θα θελήσει να εμφανίσει το πράγμα ο Γκέμπελς. Ο υπεράνθρωπος του Νίτσε παίρνει τη δύναμή του μόνο από το πνεύμα και το ήθος του, ποτέ από τους μύες.

Αν ο Νίτσε επετέθη με τόση σφοδρότητα κατά του χριστιανισμού ήταν γιατί ο χριστιανισμός, μια θρησκεία για δούλους όπως λέει, αποθεώνει την πνευματική οκνηρία μ' εκείνο το ανεκδιήγητο «μακάριοι οι πτωχοί τω πνεύματι». Και διότι κάνει τον κάθε ελλειμματικό να νιώθει σπουδαίος για μόνο το λόγο πως έχει το Θεό μαζί του.

Εκτός από τον Ζαρατούστρα (Ζωροάστρη) στο *Τάδε έφη Ζαρατούστρα* (προτιμήστε την κλασική μετάφραση του Νίκου Καζαντζάκη), δύο τυπικούς νιτσεϊκούς υπεράνθρωπους μπορείτε να βρείτε και στο έργο του Νίκου Καζαντζάκη, του απ' αριθμόν δύο μετά τον Νίτσε στο διεθνή νιτσεϊσμό. Είναι ο Αλέξης Ζορμπάς και ο Καπετάν Μιχάλης. Ο Γιάννης Γουδέλης, ο εκδότης των έργων του Νίκου Καζαντζάκη στη δύσκολη περίοδο του διωγμού του από τα ελληνοχριστιανίζοντα φασιστοειδή, που ποτέ δεν θα λείψουν απ' αυτόν τον κατάφορτο με ιστορία τόπο, θα είχε να σας πει πολλά, αν ζούσε, για την ακατανόητη συμπεριφορά του Σπύρου Μελά και των άλλων «πατριωτών», που έκαναν ό,τι μπορούσαν για να μην πάρει το βραβείο Νόμπελ ο μεγαλύτερος νεοέλληνας πεζογράφος, για μόνο το λόγο πως ήταν νιτσεϊστής, όχι μαρξιστής. Ο καπετάν Μιχάλης, όπως και ο καπετάν Άρης, βγαίνουν έξω από τα όρια του ελληνοχριστιανισμού, άρα δεν είναι «γνήσιοι» Έλληνες. Στην πυρά, λοιπόν, και τα βιβλία, και ο συγγραφέας τους.

Ο Νίτσε ήταν λίγο νεώτερος από τον Μαρξ. Και οι δύο, ο καθένας

απ' τη σκοπιά του επεχείρησαν, τον ίδιο καιρό, να ανιχνεύσουν τη δυνατότητα ύπαρξης ενός «νέου ανθρώπου» σε συνθήκες αστικού και κυρίως μικροαστικού ανθρωπακισμού. Όμως, ο ανθρωπάκος, ο βολεψιματίας, ο αριβίστας, όχι μόνο δεν θα εξαφανιστούν στη Σοβιετική Ένωση αλλά θα πολλαπλασιάζονται ταχύτατα σε συνθήκες υπαρκτού σοσιαλισμού.

Ο Στάλιν θα ζαλιστεί και θα αρχίσει να ξεριζώνει τα ζιζάνια με τέτοια φούρια, που μαζί με τα ξερά θα ρίξει στην πυρά και τα χλωρά, για να μην πούμε πως έκαιγε χλωρά κατά προτίμηση. Θα αρχίσει, λοιπόν, κάποτε, μέσα στον πανικό του, κάτι «εκκαθαρίσεις», μα τι «εκκαθαρίσεις»! Όλες οι καθαρίστριες του κόσμου μαζί δεν θα μπορούσαν να κάνουν τόσο βρώμικη δουλειά. Αν ο Λένιν ήταν ένας νιτσεϊκού τύπου «υπεράνθρωπος» και, τηρουμένων των αναλογιών μεγέθους και ιδεολογίας, κάτι σαν διανοούμενος καπετάν Μιχάλης, ο Στάλιν ήταν σκέτος Σούπερμαν. Έχουμε, δηλαδή, εδώ μια ταυτόχρονη γελοιοποίηση και του μαρξισμού και του νιτσεϊσμού.

Κάθε «εκκαθάριση» σ' ένα κομουνιστικό κόμμα προϋποθέτει μια «παρέκκλιση». Όσοι παρεκκλίνουν απ' την εκάστοτε ισχύουσα κομματική γραμμή εκκαθαρίζονται. Επί Στάλιν, μάλιστα, το «εκκαθαρίζω» και το «καθαρίζω» πάρα πολύ συχνά γίνονται συνώνυμα. Υπάρχει μια μικρή διαφορά, ωστόσο: το «καθάρισμα» είναι οριστική, ριζική και ανεπανόρθωτη «εκκαθάριση», ενώ η «εκκαθάριση» αφήνει περιθώρια επιστροφής του εκκαθαρισθέντος στο κόμμα, αν και όταν το κόμμα το κρίνει σκόπιμο και εφόσον, φυσικά, ο εκκαθαρισθείς υποσχεθεί πως δεν θα «παρεκκλίνει» και στο μέλλον.

Όμως, πώς να μην παρεκκλίνεις όταν η γραμμή αλλάζει κάθε τόσο; Είναι δύσκολο να παρακολουθείς το εκκρεμές στη συνεχή του κίνηση. Εκτός κι αν είσαι πάρα πολύ ευέλικτος. Αλλά πολύ ευέλικτος είναι συνήθως ο καιροσκόπος. Δεν συμβιβάζεται να είσαι κομουνιστής και μαζί καιροσκόπος, ώστε να πορεύεσαι πάντα κατά κει που κάθε φορά φυσάει ο άνεμος της καθοδήγησης. Καλά το λέει ο Άρθουρ Καίσλερ στο *Ο κομισάριος κι ο γιόγκι*. Ή κομισάριος θα είσαι, ή γιόγκι. Μόνο που οι κομισάριοι υποχρεώνονται συχνά να γίνουν και γιόγκι. Πολλοί τα καταφέρνουν και προσαρμόζονται ταχύτατα στην αλλαγμένη γραμμή. Όμως, στην εποχή του Στάλιν κανείς δεν ξέρει ποια είναι η γραμμή, διότι γραμμή είναι η προσωπική βούληση του Στάλιν.

Δεν θα δημιουργούνταν πρόβλημα αν η καθοδήγηση έπραττε πάντα κατά το μαρξιστικά ορθότερο. Όμως, η γραμμή αλλάζει όχι πάντα με άψογα μαρξιστικά κριτήρια, παρότι αυτά ακριβώς επικαλείται η εκάστοτε διευθύνουσα κομματική ομάδα προκειμένου να αλλάξει τη γραμ-

μή κατά πώς αυτή καταλαβαίνει τα πράγματα. Και αν μεν τα καταλαβαίνει καλώς, έχει καλώς. Αν όμως εσύ πιστεύεις πως δεν τα καταλαβαίνει καλώς, έχει κακώς για σένα, που κινδυνεύεις να βρεθείς στον άλλο κόσμο στα καλά καθούμενα, τη στιγμή μάλιστα που δηλωμένη πρόθεσή σου ήταν να δουλέψεις για το καλό αυτού του κόσμου. Εκτός, βέβαια, και αν δηλώνοντας πως δουλεύεις για το καλό του κόσμου, δούλευες για το προσωπικό σου καλό, που δολίως το ταύτισες με το καλό του κόσμου. Οπότε η εκκαθάριση είναι μάλλον ενδεδειγμένη. Όχι, όμως, και το «καθάρισμα», που είναι μια αιματηρή εκκαθάριση, την οποία λάνσαρε και έκανε κομουνιστική μόδα ο Στάλιν.

***

Επί ιδεολογικού επιπέδου, οι κατηγορίες που μπορούσαν να σου προσάψουν, είτε για να σε εκκαθαρίσουν είτε για να σε καθαρίσουν, ήταν πάγιες και είναι οι παρακάτω έξι:

1. Άπατρις κοσμοπολιτισμός. Τουτέστιν έλλειψη αγάπης για τη σοσιαλιστική πατρίδα. Καλαμπούρι αντιμαρξιστικό απ' τα λίγα.

2. Ιδεαλισμός. Εδώ χωράνε τα πάντα. Από το να αγαπάς τον Ντοστογιέφσκι, ας πούμε, μέχρι να σου ξεφύγει και να πεις: «ω, Θεέ μου!»

3. Αντικειμενισμός. Που σημαίνει πως δίνεις μεγάλη σημασία στις αντικειμενικές συνθήκες, παραγνωρίζοντας την «επαναστατική βούληση» και το συναγόμενο από αυτήν ηρωισμό.

4. Υποκειμενισμός. Που σημαίνει πως δίνεις μεγάλη σημασία στο υποκείμενο και κυρίως στην αφεντιά σου, σε βάρος των αντικειμενικών συνθηκών. Βέβαια, στο μαρξισμό ο υποκειμενισμός και ο αντικειμενισμός σχηματίζουν διαλεκτικό δίπολο, αλλά ποιος νοιάζεται για φιλοσοφικές λεπτότητες όταν είναι να κάνει τη δουλειά του και να σε καθαρίσει, ή έστω να σε εκκαθαρίσει, άλλοτε για αντικειμενική και άλλοτε για υποκειμενική παρέκκλιση;

5. Φορμαλισμός. Είναι μια κατηγορία που δεν αφορά μόνο τους καλλιτέχνες αλλά όλους όσους δίνουν υπέρ το δέον μεγάλη σημασία στους τύπους και τους κανόνες. Όμως, οι πιο φανατικοί οπαδοί του πιο χονδροειδούς φορμαλισμού είναι οι ίδιοι οι γραφειοκράτες, που έκαναν τον όρο μομφή και ψόγο θανατηφόρο για τους μη γραφειοκράτες.

6. Διανοουμενισμός. Δηλαδή το να είσαι διανοούμενος περισσότερο απ' όσο πρέπει. Όμως, πόσο πρέπει; Και επειδή συνήθως οι γραφειοκράτες είναι εμπειρικοί και αγράμματοι, το πόσο το κατεβάζουν στα μέτρα τους. Για να μην κατηγορηθείς, λοιπόν, για διανοουμενισμό πρέπει να είσαι αγράμματος.

Καταλαβαίνουμε πόσο προσεκτικός πρέπει να είναι ένας κομματικός κομουνιστής για να μην παρεκκλίνει, κατά τον έναν απ' τους έξι τρόπους, ή κατά ζεύγη τρόπων, ή κατά τριάδες τρόπων, ή μ' όλους τους τρόπους ταυτόχρονα, όπως εγώ για παράδειγμα, οπότε δεν τον σώζει τίποτα. Η επιμονή του Μαρξ στο σεβασμό της ιδιαιτερότητας της κάθε ανθρώπινης προσωπικότητας χωριστά πάει περίπατο. Η απαγόρευση των παρεκκλίσεων οδηγεί κατ' ευθείαν στη στρατώνα και στον πειθαρχημένο βίο.

Οι περίφημες «δίκες της Μόσχας» στηρίχτηκαν «θεωρητικά» στις παραπάνω «έξι αρχές». Πρακτικά, όμως, στηρίχτηκαν σε μία και μόνο αρχή: την τρομοκρατία. Η οποία είχε δύο κύριες παραλλαγές: την εξορία και την εκτέλεση.

Και αν μεν πρόκειται για εξορία ή εκτέλεση ανθρώπων που είναι δεδηλωμένα και βεβαιωμένα αντικομουνιστές, τσιμέντο να γίνει, θα μπορούσε να πει ένας υπέρ το δέον κυνικός. Αλλά εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα άγριο κυνηγητό κομουνιστών από κομουνιστές, για ένα βάρβαρο ενδοκομουνιστικό εμφύλιο πόλεμο που σ' αφήνει άναυδο, και που αν ήταν δυνατό να τον δει ο Μαρξ θα έφριττε. Τι κάνετε εκεί πέρα, ρε κοπρίτες, θα έλεγε. Και ισχυρίζεστε πως είστε μαρξιστές. Α, να μου χαθείτε, καθίκια του κερατά. Και μη μου πείτε πως ο Μαρξ δεν θα μιλούσε έτσι. Ποιος δεν θα μιλούσε έτσι, βλέποντας αυτή την τραγωδία; Άλλωστε ο Μαρξ ήταν αθυρόστομος.

Οι «δίκες της Μόσχας» είναι τρεις και έγιναν το 1936, το 1937 και το 1938. Η πρώτη εγκαινιάζει αυτό που θα ονομαστεί σταλινισμός και η τρίτη ολοκληρώνει το μακάβριο εννοιολογικό του περιεχόμενο. Μέχρι το 1936 ο Στάλιν είναι αρκούντως ήπιος και εν πάση περιπτώσει δεν είναι ακόμα Τσάρος.

Όλα με τις δίκες της Μόσχας αρχίζουν δύο χρόνια νωρίτερα, το Δεκέμβρη του 1934, με την «εισαγωγική» στις δίκες δολοφονία του Κίροφ, κομματικού γραμματέα του Λένινγκραντ. Τον Κίροφ υποτίθεται πως τον σκότωσε ένας οπαδός του Ζινόβιεφ, πράγμα που δεν πρέπει να αποκλείεται γιατί ο Ζινόβιεφ ήταν μεγάλο μούτρο. Σταλινικότερος του Στάλιν, αν και αντισταλινικός. Το πιο πιθανό όμως είναι να τον δολοφόνησε κάποιος άνθρωπος του Στάλιν προκειμένου να μπει μπροστά η φάμπρικα των εκκαθαρίσεων, να «αποδειχτεί» δηλαδή πως ο ταξικός εχθρός υπήρχε και δρούσε σατανικά στο σκοτεινό παρασκήνιο.

Ο Στάλιν φόρτωσε τη δολοφονία του Κίροφ στον πάντα επικίνδυνο γι' αυτόν Ζινόβιεφ, όχι μόνο για να μπορέσει να τον εκκαθαρίσει χωρίς τύψεις, αλλά και για να μπορέσει να εγκαινιάσει «λογικά» τις ευρύτε-

ρες εκκαθαρίσεις που ετοίμαζε. Είναι αλήθεια, πάντως, πως τα πράγματα είχαν ήδη εκτραχυνθεί πολύ εντός του κόμματος και εκτραχύνονταν ολοένα και περισσότερο καθώς το ηλικιάς 19 ετών το 1936, που αρχίζουν οι δίκες της Μόσχας, νέο καθεστώς απομακρυνόταν ολοένα και περισσότερο και από τις αρχές του μαρξισμού και από τις αρχές του λενινισμού και μια αγωνία που θα καταλήξει σε πανικό έχει ήδη καταλάβει τους πάντες για το μέλλον του «σοσιαλισμού σε μία μόνο χώρα», δόγμα σταλινικό και ολοφάνερα αντιμαρξιστικό.

Το 1934, τη χρονιά που, με τη δολοφονία του Κίροφ, γράφεται ο πρόλογος της σαικαπηρικού τύπου τρίπρακτης τραγωδίας που θα πάρει το γενικό τίτλο «Δίκες της Μόσχας», ο Λένιν είναι ήδη πεθαμένος εδώ και δέκα χρόνια, και οι επίγονοί του μαλλιοτραβιούνται όχι τόσο για την ορθότερη εφαρμογή του λενινισμού, όσο για τη νομή της εξουσίας. Τι φρίκη, ω παππού Κάρολε! Πού 'σαι να δεις πώς σε κατάντησαν τα εγγόνια σου. Όμως, μήπως φταις λίγο κι εσύ, που πίστευες πως ο άνθρωπος είναι «φύσει καλός»; Μαύρη καλοσύνη, Κάρολέ μου.

Όποιος και να σκότωσε τον Κίροφ (το έγκλημα παραμένει ανεξιχνίαστο) ήταν ένας πολύ βολικός για τον Στάλιν θάνατος, ακριβώς γιατί ήταν ένας σκοτεινός θάνατος. Του προμήθευσε τα αναγκαία προσχηματικά επιχειρήματα για να επισημαίνει εύκολα και παντού κατασκότεινους εχθρούς. Και κατασκότεινοι εχθροί (του Στάλιν) γίνονται τελικά οι πάντες, μηδέ των σταλινικών εξαιρουμένων — κι εδώ είναι το κωμικό αυτής της τραγικής ιστορίας: μαζί με όλους τους άλλους το σκοτάδι θα φάει και πάρα πολλούς βεβαιωμένα σταλινικούς, γιατί η καχυποψία από ένα σημείο και πέρα λειτούργησε εντελώς ηλίθια όπως, άλλωστε, σε κάθε περίοδο τρομοκρατίας στην ιστορία.

Του Κίροφ δολοφονηθέντος μυστηριωδώς πως το 1934, δεν είναι δύσκολο πλέον για τον Στάλιν να στήσει την πρώτη δίκη σε δύο χρόνια, το 1936. Κύριος κατηγορούμενος, ο Ζινόβιεφ, φυσικά. Και ο φίλος και συνεργάτης του, ο Κάμενεφ. Ήταν αναίσχυντο το σταλινικό ψέμα πως αυτοί οι δυο τάχα συνεργάζονταν με τον Τρότσκι με σκοπό να ανατρέψουν και τον Στάλιν και το σοσιαλισμό. Κι αν υποθέσουμε πως συνωμότησαν και πως είχαν σκοπό να ανατρέψουν τον Στάλιν, αυτό σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει πως ήθελαν να ανατρέψουν και το σοσιαλισμό. Όμως, ο Στάλιν έχει ταυτίσει ήδη το σοσιαλισμό με τον εαυτό του — κι εδώ ακριβώς τοποθετείται ο σκληρός πυρήνας του σταλινισμού. Θα μπορούσε όμως να μην τον ταυτίσει σε συνθήκες «σοσιαλισμού σε μία μόνο χώρα» και με τον καπιταλισμό τριγύρω να βυσσοδομεί; Σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα σημαίνει σοσιαλισμός περικυκλωμένος από τον πάντα επίφοβο καπιταλισμό. Εν πάση περιπτώσει,

ο Ζινόβιεφ, ο Κάμενεφ και μια ομάδα οπαδών τους, «ομολόγησαν». Και εκτελέστηκαν την άλλη μέρα.

Όμως, κανείς δεν στενοχωρήθηκε και πολύ από το θάνατό τους. Αυτοί οι δύο κύριοι δεν ήταν και τόσο σόι· τόσο από μαρξιστικής όσο και από ηθικής απόψεως. Χωρίς αυτό να σημαίνει, βέβαια, πως έπρεπε να σταλούν να συναντήσουν τον Μαρξ στην κόλαση. Που όταν τους είδε εκεί θα είπε: «Ω, διάολε, ποιος σας έστειλε εδώ, έτσι πρόωρα; Εκείνος ο αχρείος ο Στάλιν, υποθέτω».

Η δεύτερη δίκη, το 1937, αφορούσε τροτσκιστές, όχι πάντως τον Τρότσκι αυτοπροσώπως, που ήδη είχε απελαθεί. Αυτοί που δικάζονται τώρα είναι οι σύντροφοι και συνεργάτες του Τρότσκι, ο Ράντεκ, ο Πιατακόφ, ο Σοκόλνικοφ, ο Σερεμπριάκοφ και άλλοι. Διότι «συνωμότησαν» τόσο με τους Γερμανούς όσο και με τους Ιάπωνες με σκοπό την παλινόρθωση του καπιταλισμού! Το σταλινικό ψέμα παραήταν χοντρό, αλλά μέσα στη σύγχυση και τον πανικό δεν ήταν δύσκολο στον Στάλιν να το πλασάρει σαν αληθέστερο του αληθούς, σχεδόν σαν αυτονόητη αλήθεια. Σ' αυτή τη δεύτερη δίκη, λοιπόν, πέφτουν κεφάλια πολύ έντιμων ανθρώπων, που έδειξαν μια εκπληκτική αυταπάρνηση στη διάρκεια της επανάστασης, πριν από είκοσι χρόνια. Αιωνία τους η μνήμη, που λέει και το χριστιανικό ανέκδοτο.

Η τρίτη δίκη, το 1938, αφορά τους ηγέτες της «δεξιάς παρέκκλισης», τον Μπουχάριν και τον Ρίκοφ. Με την ευκαιρία δικάζονται και καταδικάζονται και όσοι τροτσκιστές είχαν απομείνει, δηλαδή ο Ρακόφσκι και ο Κρετσίνσκι, καθώς και ο πρώην υπουργός (επίτροπος) Εσωτερικών, ο Γιάκοντα, που δεν ανήκε σε φατρίες, αλλά τολμούσε να έχει προσωπική άποψη και να τη λέει. Πάντως, ας μη βιαστούν να πανηγυρίσουν επί του προκειμένου οι κρυψίνοες αστοί, που έχουν προσωπική άποψη για τα πάντα αλλά σπανιότατα τη λένε και συνεπώς είναι σαν να μην την έχουν. Είναι κι αυτοί καιροσκόποι και μάλιστα πολύ πιο επικίνδυνοι από τους κομουνιστές καιροσκόπους, γιατί ο καιροσκοπισμός τους έχει δημοκρατική κάλυψη και στηρίζεται στην ελευθερία του λόγου. Ποια ελευθερία του λόγου, ρε κοπρίτες; Τολμάτε να έχετε λόγο αρθρωμένο, ώστε να ζητάτε ελευθερία για να τον εκφράζετε;

Η κατηγορία που προσάπτουν στους «δεξιούς» της τρίτης δίκης είναι η προδοσία, έτσι γενικά, χωρίς αυτό να σημαίνει πως ο τρομερός εισαγγελέας Βισίνσκι δεν βρίσκει τρόπους να τεκμηριώσει λεπτομερώς την προδοσία. Εδώ ένας έλληνας εισαγγελίσκος της πεντάρας είναι σε θέση να τεκμηριώσει νομικά ένα ψευδές κατηγορητήριο, και να μην είναι ο Βισίνσκι, που ήταν όντως ένας σπουδαίος νομομαθής; Πράγμα που, βέβαια, δεν τον εμπόδισε καθόλου να είναι και ένα μεγάλο κάθαρ-

μα. Ούτε η υπερειδίκευση ούτε η ευφυΐα από μόνες τους εξασφαλίζουν το ήθος.

Λοιπόν, τουφεκίστηκαν κι αυτοί. Πυρ! Νεκρός μαζί τους έπεσε και ο Μαρξ. Κατακαημένε Κάρολε, τι σου 'μελλε να πάθεις! Και τι συνεχίζεις να παθαίνεις! Τώρα, βέβαια, δεν σκοτωνόμαστε πλέον μεταξύ μας, αλλά από ενδοκομουνιστική κακοήθεια τα πάμε τόσο καλά όσο και στην εποχή του Στάλιν. Κατακαημένε Κάρολε! Κάθε μέρα σε σκοτώνουν οι γραφειοκράτες και οι εκ κομουνιστών κακοήθεις. Είναι τόσο εύκολο να παραστήσεις τον κομουνιστή, ίσα ίσα για να τη βολέψεις, είτε από πρακτικής απόψεως, είτε από ψυχολογικής, είτε από υπαρξιακής, είτε άλλως πως. Για, λοιπόν, σύντροφοι, στρώστε λιγάκι τον κώλο σας και διαβάστε καμιά σελίδα Μαρξ και Λένιν μπας κι αποκτήσετε μια στάλα κομουνιστικό ήθος, γιατί θα μας πάρει ο διάολος και θα μας σηκώσει όλους, κομουνιστές και κομουνίζοντες.

Το 1937, τη χρονιά που έγινε η δεύτερη δίκη της Μόσχας, έγιναν κι άλλες πολλές στο περιθώριό της, εντός και εκτός Μόσχας. Ήταν, ας πούμε, συμπληρωματικές, μην τυχόν και ξεφύγει κανένας «προδότης της σοσιαλιστικής πατρίδας». Δηλαδή, εχθρός του Στάλιν. Που εκτός του ότι είχε ήδη ταυτιστεί με το σοσιαλισμό άρχισε να ταυτίζεται τώρα και με την πατρίδα. Αλλά αυτό το συνηθίζουν πολλοί ηγέτες, κι εδώ στη Δύση. Η ταύτιση της πατρίδας με το πρόσωπο του ηγέτη δεν είναι τυπικό γνώρισμα των κομουνιστών, αν και σ' αυτούς το πράγμα φαντάζει κωμικό.

Όμως, στη διάρκεια της δεύτερης δίκης, το 1937, συνέβη και ένα πολύ αισιόδοξο μέσα στη μαυρίλα του γεγονός, που ωστόσο δεν του δίνουμε τη δέουσα σημασία. Ο γραμματέας του ΚΚ Ουκρανίας, ο Πόσιτσεφ ανέλαβε πρωτοβουλία εντός της Κεντρικής Επιτροπής για τον περιορισμό των υπερβολών του Στάλιν. Δηλαδή, η αντιπολίτευση ήταν ακόμα δυνατή, παρά τις θανατηφόρες δίκες. Ο Πόσιτσεφ θα εκκαθαριστεί, βέβαια, κι αυτός αργότερα, αλλά προς το παρόν κανείς δεν τον ενοχλεί. Γιατί το ΚΚ της Ουκρανίας ήταν πάντα το καλύτερο και το σωστότερα οργανωμένο εθνικό κομουνιστικό κόμμα εντός των πλαισίων του ΚΚΣΕ. Η μεγάλη αναρχική παράδοση της Ουκρανίας ασφαλώς θα παίξει το ρόλο της εδώ.

Οι εκκαθαρίσεις θα συνεχιστούν επί καθημερινής βάσεως μέχρι το θάνατο του Στάλιν το 1953, αλλά με μέτρο πλέον και με μετάθεση της έμφασης από τις εκτελέσεις στην εξορία των γκουλάγκ. Έτσι ονομάσθηκε το διάσπαρτο σ' όλη τη χώρα, κυρίως στη Σιβηρία, πλέγμα στρατοπέδων και τόπων εξορίας. Τον καιρό του Στάλιν ο ένας στους δέκα σοβιετικούς πολίτες κλείστηκε σε κάποιο στρατόπεδο στη Σιβηρία

ή σε άλλη άγονη περιοχή, είτε για μεγάλο, είτε για μικρό χρονικό διάστημα. Ο «θεσμός» των γκουλάγκ εμφανίστηκε το 1930 και εξαφανίστηκε επισήμως το 1955.

Ωστόσο, παρά τις εκκαθαρίσεις, ο σπαραγμός εντός του ΚΚΣΕ, δηλαδή μεταξύ των σταλινικών ή ψευδοσταλινικών στελεχών, σοβούσε πάντα. Η διαμάχη ανάμεσα στο διαβόητο Ζντάνοφ, κομματικό γραμματέα του Λένινγκραντ, και τον έντιμο Μαλένκοφ, οργανωτικό αναπληρωτή του Στάλιν, ήταν λυσσώδης. Ο σταλινισμός δεν ήταν μια συμπαγής κατάσταση.

Δεν θα προλάβουν να τελειώσουν καλά καλά οι δίκες της Μόσχας και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος θα έρθει για να προσφέρει ιστορικά άλλοθι στη σταλινική βαρβαρότητα. Είναι πολύ αμφίβολο αν η Σοβιετική Ένωση θα μπορούσε να κάνει τα θαυμαστά που έκανε στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου χωρίς τον Στάλιν και το σταλινισμό. Η Σοβιετική Ένωση θα διεξαγάγει τον πόλεμο στη βάση του πατριωτισμού και όχι του διεθνιστικού μαρξισμού. Ακόμα και το στρατηγό Κουτούζοφ θα ανασύρει ο Στάλιν από τις μουχλιασμένες σελίδες της ιστορίας της τσαρικής Ρωσίας για να κάνει τη δουλειά του.

Για τους Σοβιετικούς ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν «ο μεγάλος πατριωτικός πόλεμος», όχι ο «μεγάλος αντιφασιστικός αγώνας». Παραλογισμός; Όχι, σταλινισμός. Η μάλλον λογική συνέπεια του αντιμαρξιστικού σταλινικού δόγματος για το «σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα». Είναι το δόγμα που γέννησε τον εθνικό κομουνισμό. Δηλαδή, ένα τέρας.

6. Ο Στάλιν ήταν κεντρώος

Ο Μουσολίνι κρίνει σκόπιμο να γράψει ο ίδιος το λήμμα «Φασισμός» στην έκδοση του 1932 της ιταλικής εγκυκλοπαίδειας. Πρόκειται για ένα κείμενο τόσο σαφές και τόσο ειλικρινές, που είναι απορίας άξιο που συνεχίζουμε να μιλάμε ακόμα για εξαπάτηση των μαζών από έναν δημαγωγό. Όταν είσαι ειλικρινής μπορεί να είσαι βάρβαρος, όμως δημαγωγός δεν είσαι. Απλώς, λες την άποψή σου καθαρά και όποιος θέλει ακολουθεί. Και ο Μουσολίνι είναι σπαραχτικά ειλικρινής στο κείμενό του με τον τίτλο *Το δόγμα του φασισμού*, στο οποίο εξηγεί τι είναι και τι θέλει ο φασισμός.

Το ίδιο ειλικρινής είναι και ο Χίτλερ στο *Μάιν Καμπφ* (Ο Αγών μου). Οι φασίστες είναι πάντα ειλικρινείς όταν εκθέτουν τις απόψεις τους και τα προγράμματά τους. Και είναι αυτό που συναρπάζει τις

απαίδευτες μάζες, τις συνηθισμένες στη δολιότητα των αστών πολιτικών, που άλλα σκέφτονται, άλλα λεν και άλλα κάνουν. Αν υποθέσουμε πως κάτι έχει να μας μάθει ο φασισμός, που πρέπει επιτέλους να τον πάρουμε στα σοβαρά, αυτό είναι η πολιτική αξία και σημασία της ειλικρίνειας. Πράγμα το οποίο ο αστός πολιτικός, ο βουτηγμένος μέχρι το κεφάλι στο ψέμα, δεν θα το αποτολμήσει ποτέ.

Δεν έχει σημασία που τα δόγματα του φασισμού εκτός από γελοία είναι και καταστροφικά, σημασία έχει που γίνονται εύκολα πιστευτά από την απαίδευτη μάζα διότι έχουν «την ανήθικη ειλικρίνεια της γλώσσας της φύσης», όπως θα πει ο Αϊζενστάιν. Είτε σου αρέσουν είτε όχι, θα διαβάσεις όπως πρέπει και όχι όπως σε βολεύει τα μηνύματα που σου στέλνει η βροχή ή ο σεισμός. Ο φασισμός είναι απλός και μονοσήμαντος σαν φυσικό φαινόμενο γιατί πατάει καλά στην κτηνώδη πλευρά της ανθρώπινης φύσης — και αυτήν εκμεταλλεύεται πολιτικά.

Ακούστε το φυσικότατο λόγο του Μουσολίνι: «Το πρόγραμμά μας είναι απλό. Θέλουμε να κυβερνήσουμε την Ιταλία. Μας ζητάνε προγράμματα, αλλά τα προγράμματα είναι ήδη πάρα πολλά. Για τη σωτηρία της Ιταλίας δεν χρειάζονται προγράμματα, αλλά άνδρες και θέληση». Είναι ψέμα πως όλα τα προγράμματα των αστικών κομμάτων δεν γίνονται για να εφαρμόζονται αλλά για να κερδίζονται οι εκλογές; Είναι ψέμα πως τα πολιτικά προγράμματα είναι ήδη πολλά; Είναι ψέμα πως οι κοινοβουλευτικοί άνδρες είναι άβουλα πιόνια στα χέρια του αρχηγού του κόμματος, κι αυτός άβουλο πιόνι στα χέρια του πρεσβευτή της «προστάτιδας δύναμης», κι αυτός άβουλο πιόνι στα χέρια του αρχηγού του κράτους του, κι αυτός άβουλο πιόνι του μεγάλου Κεφαλαίου;

Ούτε ο Μουσολίνι ούτε ο Χίτλερ συμπάθησαν ποτέ το μεγάλο Κεφάλαιο, αν και συχνά το εκμεταλλεύτηκαν. Είναι εντελώς βλακώδης η άποψη σύμφωνα με την οποία ο φασισμός είναι «το όργανο του μεγάλου Κεφαλαίου». Ο φασισμός είναι το όργανο του Κεφαλαίου σκέτα. Μεγάλου, μεσαίου, μικρού, πολύ μικρού. Καπιταλισμός δεν είναι μόνο το μεγάλο Κεφάλαιο. Ο καπιταλισμός είναι κοινωνικό σύστημα βασισμένο σε ολόκληρο το Κεφάλαιο, μεγάλο, μεσαίο και μικρό.

Ο Μουσολίνι μιλάει συνέχεια για την «αμείλικτη λογική της πραγματικότητας» και ποτέ για τη λογική των ιδεών και των πολιτικών προγραμμάτων. Πιστεύει στη «σιδηρά λογική της φύσης», στην «επικράτηση των ισχυρών πάνω στους ανίσχυρους», στο ρόλο του ηγέτη που «δεν επιβάλλει αυθαίρετα την άποψή του αλλά επιβλέπει την εξέλιξη της δυναμικής των πραγμάτων και φροντίζει να μην εκπέσει αυτή η δυναμική». Λόγια πάρα πολύ σοβαρά και κυρίως πάρα πολύ φυσικά.

Κι εδώ ακριβώς παρεμβαίνει ο μαρξισμός. Ο Ένγκελς θα πει πως ο πολιτισμός, συνεπώς και η πολιτική που στοχεύει στη δημιουργία πολιτισμού, είναι ένας διαρκής αγώνας για την καθυπόταξη της φύσης. Η κοινωνία είναι το αντίθετο της φύσης και ο πολιτισμένος άνθρωπος είναι το αντίθετο του φυσικού ανθρώπου. Ο κατ' εξοχήν φυσικός άνθρωπος είναι ο ανθρωποφάγος. Που ξέρει καλά αυτό που γνωρίζουν όλοι οι βιοχημικοί. Πως το πιο υγιεινό κρέας είναι το ανθρώπινο, που μεταβολίζεται εύκολα και δεν επιβαρύνει τη λειτουργία της πέψης. Δεν χωρεί καμιά αμφιβολία πως η ανθρωποφαγία είναι η πιο φυσικά υγιεινή διατροφή που θα μπορούσε να υπάρξει. Δεν χωρεί καμιά αμφιβολία πως, καθώς ο πληθυσμός της γης αυξάνεται και η αναλογούσα κατά κεφαλή ποσότητα τροφής μειώνεται, η ανθρωποφαγία θα γίνει κάποτε της μόδας και στους πολιτισμένους. Γκαρσόν, ένα νεγράκι σούβλας, παρακαλώ!

Αν αφήσουμε τη φύση να κυριαρχήσει πάνω στην κοινωνία, ο φασισμός γίνεται αναπόφευκτος. Το «σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα» του Καστοριάδη δεν είναι σύνθημα, είναι δίλημμα. Ο φασισμός είναι η μοντέρνα εκδοχή της πολύ φυσικής ανθρωποφαγίας. Δηλαδή, ένας καπιταλισμός σπαραχτικά ειλικρινής.

Σοσιαλισμός σημαίνει «κοινωνισμός». Και η κοινωνία υπάρχει για να προστατεύονται οι αδύνατοι και όχι για να κυριαρχούν οι δυνατοί. Οι δυνατοί μπορούν να παν στη ζούγκλα με τον Ταρζάν και να ζήσουν εκεί παρέα με τα δυνατά λιοντάρια. Αν και δεν είναι καθόλου βέβαιο πως τα δυνατά λιοντάρια θα αναγνωρίσουν σαν εξίσου δυνατά ζώα τους δυνατούς φασίστες και θα τους εξαιρέσουν από το μενού. Οπότε οι δυνατοί φασίστες θα επιστρέψουν στην κοινωνία των ανθρώπων φέρνοντας και μια λεοντή για να θυμούνται τη μάταιη απόπειρα να γίνουν λιοντάρια. Οι φασίστες είναι κοριοί που, ωστόσο, μπορούν να σε φαν ζωντανό αν πέσουν πάνω σου μιλιούνια. Γλίτωσα από τα λιοντάρια και με φάγαν οι κοριοί, λέει ο μέγας είρων Μπέρτολντ Μπρεχτ. Είναι ένας θάνατος εντελώς γελοίος.

Βέβαια, υπάρχει βαρβαρότητα και στο σταλινισμό αλλά αυτή προέκυψε εκ των υστέρων· δεν ήταν εκ των προτέρων γραμμένη στο πρόγραμμά του, όπως στο φασισμό. Ο Στάλιν σίγουρα δεν ήταν φασίστας. Όμως, ήταν... δεξιός ή αριστερός; Αστεία ερώτηση, θα πείτε. Και βέβαια ήταν αριστερός. Όμως, για να ανήκει κανείς στην Αριστερά πρέπει να υπάρχει μια Δεξιά σε σχέση με την οποία προσδιορίζεται η Αριστερά — και το αντίστροφο.

***

Αφού, λοιπόν, ο Στάλιν ήταν αριστερός, σε σχέση με ποια Δεξιά θα ορίσουμε την αριστερή του τοποθέτηση; Αν ορίσουμε σαν Δεξιά όλα τα αστικά, μεσοαστικά και μικροαστικά κόμματα είναι φανερό πως δεν θα μπορέσουμε να προσδιορίσουμε την αριστερή τοποθέτηση του Στάλιν, για τον απλό λόγο πως τέτοια κόμματα δεν υπήρχαν στη Σοβιετική Ένωση.

Πάντως, υπήρχε και Δεξιά στη Σοβιετική Ένωση, αλλά εντός του Κομουνιστικού Κόμματος. Έχει και η Αριστερά τη Δεξιά της, αλλά είναι τοποθετημένη εντός της Αριστεράς. Είναι, θα λέγαμε, μια Αριστερά δεξιότερη της Αριστεράς. Κι αυτό σημαίνει πως υπάρχει και μια Αριστερά αριστερότερη της Αριστεράς. Μ' άλλα λόγια, κάθε Αριστερά έχει μέσα της, αφενός μια αριστερότερη Αριστερά και αφετέρου μια δεξιότερη Αριστερά. (Ο Νορμπέρτο Μπόμπιο στο βιβλίο του *Δεξιά και Αριστερά* θα σας μάθει περισσότερα γι' αυτό το πολύπλοκο θέμα).

Οι έννοιες «Αριστερά» και «Δεξιά» νοούμενες τόσο σαν τοπικοί όσο και σαν πολιτικοί προσδιορισμοί καθορίζονται πάντα «γεωμετρικά» από την ύπαρξη ενός κέντρου. Όπως, λοιπόν, υπάρχουν κεντρώα κόμματα υπό καθεστώς αστικής δημοκρατίας, έτσι περίπου υπάρχει και ένα κέντρο εντός του ίδιου αριστερού κόμματος, που όμως είναι «αριστερό κέντρο» και όχι «κεντρώο κέντρο» με την αστικοδημοκρατική έννοια.

Κάθε κομουνιστικό κόμμα έχει μέσα του ένα κέντρο, που καθορίζει τη δεξιά και την αριστερή του πτέρυγα. Οι οποίες μπορεί να μη διακρίνονται εύκολα, όμως υπάρχουν οπωσδήποτε και ενεργούν από το παρασκήνιο. Σε αντίθεση με τα κεντρώα κόμματα υπό καθεστώς αστικής δημοκρατίας, το κομουνιστικό κέντρο κατέχεται πάντα και σε όλες τις περιπτώσεις από την κυριαρχούσα εντός του κόμματος και καθοδηγούσα τάση, στην οποία είναι υποταγμένες οι άλλες δυο.

Αν, τώρα, μια απ' αυτές τις δυο ακραίες τάσεις κυριαρχήσει κάποτε στο κόμμα, τότε γίνεται κέντρο αυτή. Αν η κυρίαρχη σε μια δεδομένη στιγμή κεντρώα τάση ήταν προηγουμένως η αριστερή τάση, τώρα πού έγινε κεντρώα θα εμφανιστεί στα αριστερά της ένα κενό, που θα καλυφθεί από μια καινούργια αριστερή τάση. Αν, όμως, η τάση που τώρα κυριαρχεί και που είναι κατ' ανάγκην κεντρώα ήταν προηγουμένως δεξιά τάση, τώρα θα φανεί στη θέση της μια άλλη δεξιά τάση, ώστε να υπάρχει πάντα το συνεχώς διαφοροποιούμενο σχήμα: Δεξιά πτέρυγα - κεντρώα πτέρυγα - αριστερή πτέρυγα μέσα στο ίδιο αριστερό κόμμα.

Αυτό το σχήμα δεν μπορεί παρά να είναι δυναμικό. Συνεχώς διαφοροποιούμενο και πάντα αντιστρέψιμο ή ανατρέψιμο. Καμιά Δεξιά, κανένα Κέντρο, καμιά Αριστερά εντός του ιδίου κόμματος δεν παραμένει για

πάντα αυτή που ήταν κάποτε. Η παλιά Αριστερά μπορεί να μετατεθεί στο Κέντρο ή στη Δεξιά, αν εμφανιστεί μια νέα πτέρυγα αριστερότερη ή δεξιότερη, κάτω από την πίεση των κομματικών ή των κοινωνικών δυνάμεων.

Φυσικά, αυτοί οι χαρακτηρισμοί (Δεξιά, Κέντρο, Αριστερά) είναι εντελώς σχηματικοί και συνεπώς η κάθε κομματική τάση μπορεί να αυτοχαρακτηρίζεται όπως αυτή θέλει. Παρά ταύτα, και με κριτήρια έχοντα σχέση με τη μαρξιστική θεωρία, πρέπει να υπάρχει και μια αντικειμενικά προσδιοριζόμενη κλιμάκωση των τάσεων εντός ενός αριστερού - μαρξιστικού κόμματος. Κι εδώ ακριβώς αρχίζουν τα δύσκολα.

Πώς θα καταλάβουμε αν η ακολουθούμενη από ένα ΚΚ κομματική τακτική είναι δεξιάς αποκλίσεως, κεντρώας αποκλίσεως, ή αριστερής αποκλίσεως; Θα μου πείτε πως το πράγμα δεν έχει και τόσο μεγάλη σημασία, αφού εδώ μιλάμε για μια Δεξιά, ένα Κέντρο και μια Αριστερά που νοούνται όχι σαν κόμματα αλλά σαν πτέρυγες μέσα στο ίδιο αριστερό κόμμα. Πράγματι, το πράγμα δεν θα έπρεπε να έχει ιδιαίτερη σημασία αν δεν έμπαινε πρόβλημα διεκδίκησης της μαρξιστικής ορθοδοξίας και από τις τρεις πτέρυγες.

Το πρόβλημα, λοιπόν, θα μπει ούτως ή άλλως εκ των πραγμάτων. Και όταν μπει, η κυρίαρχη και ελέγχουσα το κόμμα τάση είναι αυτή που θα αποφασίσει ποια είναι η δεξιά τάση όταν, βέβαια, το αποφασίσει για λόγους σκοπιμότητας. Αν δεν υπάρχει σκοπιμότητα, δεν υπάρχει λόγος να μιλάει κανείς για δεξιά και αριστερά πτέρυγα εντός του ιδίου κόμματος.

Όσο για την αριστερή τάση, η πτέρυγα που ελέγχει το κόμμα και που είναι οπωσδήποτε κεντρώα θα την χαρακτηρίσει «υπεραριστερά», όρος που εδώ σημαίνει «τοποθετημένη έξω από την Αριστερά», εντός του αριστερού νεφελώματος, παρά Αριστερά τοποθετημένη αριστερότερα της «επίσημης» Αριστεράς, της πάντα κεντρώας.

Τόσο στην εποχή του Λένιν όσο και σ' αυτήν του Στάλιν, οι κυρίαρχες τάσεις μέσα στο κόμμα ήταν κατ' ανάγκην κεντρώες. Κι αυτό σημαίνει πως δεν μπορούσε παρά να υπάρχει και τότε μια «αριστερή παρέκκλιση» και μια «δεξιά παρέκκλιση». Εννοείται, παρέκκλιση απ' την ισχύουσα σε μια συγκεκριμένη περίοδο επίσημη άποψη περί κομουνισμού, μαρξισμού και τα συναφή. Όμως, προκειμένου ειδικότερα για τον Στάλιν, σαν παρέκκλιση νοούνταν μόνο η μετακίνηση από αυτό που εκείνος θεωρούσε σωστό για το κόμμα.

Το πολύ αστείο με τους κομματικούς κομουνιστές είναι πως ενώ και οι τρεις κομματικές τάσεις διεκδικούν μετά μανίας η καθεμιά για τον εαυτό της το χαρακτηρισμό «γνήσια Αριστερά», καμιά απ' τις τρεις δεν θα δεχόταν για τον εαυτό της το χαρακτηρισμό «Δεξιά». Πώς θα ήταν

δυνατό να συμβεί κάτι τέτοιο, αφού και οι τρεις τάσεις αυτοχαρακτηρίζονται «γνήσιες;».

Ούτως εχόντων των περιπεπλεγμένων γνησίων πραγμάτων, γεννάται αυτόματα το γνήσιο ερώτημα: ο Στάλιν ήταν δεξιός ή αριστερός εντός των πλαισίων και των ορίων του κομουνιστικού κόμματος; Δεξιός, θα αποφανθεί ο Τρότσκι. Κανείς, πάντως, δεν θα πει πως ήταν γνησίως αριστερός. Διότι, όπως είπαμε, ο καθένας διεκδικεί για τον εαυτό του την αριστερή γνησιότητα και καθαρότητα και συνεπώς δεν αναγνωρίζει αριστερή γνησιότητα και καθαρότητα σε κανέναν άλλο. Ο δογματισμός εγκαθίσταται αυτομάτως μέσα από το ψάξιμο για καθαρότητα και γνησιότητα. (Βλέπε και το βιβλίο του Έρικ Χόφφερ *Ο Φανατικός).*

Δεν ξέρω αν ήταν δεξιός ή αριστερός ο Στάλιν, κεντρώος πάντως ήταν σίγουρα όσο κατείχε την εξουσία. Γιατί αυτός καθόριζε τη διευθέτηση των χρωμάτων του ιδεολογικού φάσματος και προς τα δεξιά και προς τα αριστερά, παρότι ούτε αυτός δεν αναγνώριζε επισήμως γνησιότερη από τη δική του Αριστερά, με την ίδια ακριβώς έννοια που και οι αντίπαλοί του δεν αναγνώριζαν γνησιότερη από τη δική τους Αριστερά.

Όπως καταλάβαμε ήδη, η λυδία λίθος εδώ βρίσκεται στο μεταφυσικά βεβαρημένο επίθετο «γνήσιος». Μπορεί να υπάρχει γνήσιο τυρί φέτα, ας πούμε, αλλά γνήσιες απόψεις και ιδέες υπάρχουν μόνο στη φαντασία των πάσης φύσεως δογματικών. Κι αν νομίζουμε πως δογματικοί είναι μόνο οι σταλινικοί, μάλλον δεν καταλαβαίνουμε πως ο δογματισμός και η μεταφυσικά βεβαρημένη γνησιότητα που λέγαμε είναι το ίδιο πράγμα. Οι σταλινικοί, οι τροτσκιστές, οι μπουχαρινικοί, είναι όλοι το ίδιο δογματικοί, ώς το βαθμό τουλάχιστον που διεκδικούν ο καθένας για τον εαυτό του τη μαρξιστική γνησιότητα.

Η ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης περιέχει και τον Λένιν, και τον Στάλιν, και τον Τρότσκι και τον Μπουχάριν — και το μουζίκο. Η ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης είναι η ιστορία μιας χώρας που ζούσε για χρόνια κάτω από ένα συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτικό καθεστώς κι όχι το συμψηφιστικό άθροισμα των προσωπικών ιστοριών κάποιων προσωπικοτήτων. Οι προσωποποιούμενες συμπάθειες ή αντιπάθειες όταν δεν είναι μια καθαρή ανοησία είναι σίγουρα ένας «πολιτικοποιημένος συναισθηματισμός», που όταν έχει σχέση με την Αριστερά συνιστά την κατά Βίλχελμ Ράιχ «συναισθηματική πανούκλα». Η οποία δεν έχει καμιά σχέση με το συναισθηματισμό του καθένα χωριστά, δεδομένου ότι συναρτάται μόνο με το «αγελαίο φρόνημα», όπως το περιγράφει ο Ελία Κανέττι στο *Μάζα και εξουσία.*

Δεδομένου, όμως, ότι η όποια στράτευση, τουλάχιστον στο ξεκίνημά

της, έχει έναν χαρακτήρα καθαρά συναισθηματικό, η «συναισθηματική πανούκλα» είναι αναπόφευκτη. Αν, λοιπόν, δεν καταλάβουμε τι θα μπορούσε να σημαίνει για τους κομουνιστές ο τρομοκρατικός όρος «παρέκκλιση», που απευθύνεται κυρίως στο θυμικό, δεν θα καταλάβουμε τίποτα απ' την αριστερή εκδοχή της τραγωδίας.

Παρέκκλιση, λοιπόν, σημαίνει παρεκτροπή, κλίση, κούνημα, απομάκρυνση από το εκάστοτε κέντρο, δηλαδή απ' την εκάστοτε κυριαρχούσα εντός του κόμματος άποψη. Φυσικά, οι κυρίαρχες εντός του κόμματος τάσεις αλλάζουν ή διαφοροποιούνται συνεχώς. Συνεπώς, αλλάζει μαζί τους και η έννοια της παρέκκλισης. Για να μη ζαλιστεί κανείς με τούτα τα κουνήματα της «κομματικής γραμμής» καλό είναι να αφήνει τη γραμμή να αλλάζει χωρίς να αλλάζει ο ίδιος.

Δεν υπάρχει «αριστερόμετρο» για τον ίδιο λόγο που δεν υπάρχει «βλακόμετρο». Καμιά ποιότητα δεν είναι δυνατό να μετρηθεί. Μπορεί μόνο να εκτιμηθεί. Βέβαια, οι ποιοτικές εκτιμήσεις συνάπτονται αναγκαστικά με τις ποσοτικές μετρήσεις, αφού η ποσότητα αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για να εμφανιστεί η ποιότητα κατά το «διαλεκτικό άλμα». Κι αυτό μπορεί να προκαλέσει πολλές συγχύσεις ως προς τη σχέση της ποιότητας με την ποσότητα. Όμως, δεν πρέπει να ξεχνάμε πως στη διαλεκτική αυτό που τελικά μετράει είναι η ποιότητα. Η ποσότητα απλώς επικαθορίζει την ποιότητα, οδηγεί στην ποιότητα. (Βλέπε και το έργο του Τέοντορ Αντόρνο *Αρνητική Διαλεκτική*).

Καταλαβαίνουμε καλύτερα πόσο συμβατικοί, πόσοι φορμαλιστικοί είναι οι όροι «Αριστερά» και «Δεξιά» όταν ξέρουμε την ιστορία τους. Αυτοί οι όροι, λοιπόν, εμφανίστηκαν τυχαία στη Γαλλία το 1815, τον πρώτο χρόνο της Παλινόρθωσης (της μοναρχίας). Τότε, οι πιο δημοκρατικοί, οι αντιμοναρχικοί κοινοβουλευτικοί άνδρες, έτυχε να κάθονται στην αριστερή πτέρυγα της αίθουσας του Κοινοβουλίου, ενώ οι πιο συντηρητικοί, οι οπαδοί του βασιλιά που ξαναβρήκε το χαμένο θρόνο του, στη δεξιά. Από τότε, τα προοδευτικά κόμματα χαρακτηρίζονται αριστερά και τα συντηρητικά δεξιά. Αν τότε οι γάλλοι βουλευτές των δύο παρατάξεων κάθονταν στην αίθουσα ανάποδα, σήμερα η Αριστερά θα λεγόταν Δεξιά και η Δεξιά Αριστερά. Όμως, η τοποθέτηση στην Αριστερά ή στη Δεξιά δεν είναι θέμα τύχης. Ωστόσο, πάρα πολύ συχνά είναι, δυστυχώς.

Το να είναι κανείς κομουνιστής από πεποίθηση είναι κατ' αρχάς πρόβλημα ευαισθησίας και ήθους.

7. Ο σταλινισμός ήταν ιστορικά αναγκαίος;

Ο Μουσολίνι χρειάστηκε πέντε χρόνια για να γίνει δικτάτορας, από το 1922 που ο βασιλιάς του παραδίδει την εξουσία μέχρι το 1927 που συγχωνεύει τη νομοθετική με την εκτελεστική εξουσία με ένα έξοχο τέχνασμα, βάζοντας στο χέρι έναν καλό νομομαθή ονόματι Αλφρέντο Ρόκο που τον πείθει να στύψει το μυαλό του και να φκιάξει μια σειρά από νόμους που θα ονομαστούν χωρίς περιστροφές «φασιστικότατοι» και όχι απλώς φασιστικοί.

Στη Βουλή ο Μουσολίνι μιλάει συνέχεια για την αναγκαιότητα του εκσυγχρονισμού και για τις μεγάλες δυνατότητες που έχει η Ιταλία να σταθεί στην Ευρώπη δίπλα στις άλλες μεγάλες δυνάμεις. Πρώτα να τη λογαριάζουν στην Ευρώπη και μετά βλέποντας και κάνοντας. Οι «φασιστικότατοι» νόμοι (leggi fascistissime) έχουν όλοι τους σαν βασικό στόχο τον εκσυγχρονισμό της ενωμένης από το 1861 Ιταλίας, μιας χώρας που αποτελούνταν από δύο χώρες, εμφανιζόμενες προς τα έξω στη συσκευασία της μιας. Ο υπανάπτυκτος Νότος ουδεμία σχέση είχε με τον αναπτυγμένο Βορρά, ο οποίος είχε βαρεθεί να ταΐζει τον ανεπρόκοπο και μαφιόζικο Νότο και ζητούσε εκσυγχρονισμό του Νότου γι' αυτόν ακριβώς το λόγο. Ο ιταλικός φασισμός είναι βορειοϊταλικό φρούτο. Θα το φαν, όμως, κυρίως οι νότιοι Ιταλοί.

Διά των «φασιστικότατων» νόμων η Βουλή δεσμεύεται να εκσυγχρονίσει οπωσδήποτε την Ιταλία. Και με το σφίξου και ξανασφίξου, λες και υπήρχε πρόβλημα εισόδου στην ΟΝΕ, η Ιταλική Βουλή μετατρέπεται αυτόματα σε Μεγάλο Φασιστικό Συμβούλιο το 1927. Στο εξής ο Αρχηγός του Φασιστικού Κόμματος (Duce), που είναι και πρωθυπουργός, δεν θα λέγεται πρωθυπουργός αλλά «επικεφαλής της κυβέρνησης» (Capo di governo). Επειδή όμως οι οπαδοί του τον λένε Ντούτσε (Αρχηγό), σε λίγο έτσι θα τον λένε όλοι. Μ' αυτά και μ' άλλα η αντιπολίτευση καθίσταται εκ των πραγμάτων περιττή αφού όλοι έχουν δεσμευτεί να εκσυγχρονίσουν την Ιταλία και ο Ντούτσε γίνεται δικτάτορας χωρίς να το καταλάβει καλά καλά.

Λες να πάθουμε κι εμείς καμιά πλάκα; Εντάξει, ούνα φάτσα, ούνα ράτσα, αλλά όχι ίσα κι όμοια η φάτσα του δικού μας δημοκράτη εκσυγχρονιστή με τη φάτσα του παλιού φασίστα εκσυγχρονιστή και πρώην μαρξιστή σοσιαλιστή. Μη φοβάστε, τίποτα δεν θα πάθουμε. Οι εκσυγχρονισμοί σήμερα γίνονται βάσει διεθνούς σχεδίου. Τότε οι εκσυγχρονιστές έπρεπε να τα κάνουν όλα μόνοι τους. Κι αυτός ήταν ο λόγος

που, τότε, μέσα από τον εκσυγχρονισμό θα ξεπεταχτεί ένας φασισμός, μα τι φασισμός.

Άλλο μαθητευόμενος και άλλο πεπειραμένος μάγος. Σήμερα οι μάγοι είναι πεπειραμένοι. Στις μέρες μας, οι δικοί μας εκχώρησαν τα φασιστικά τους εκσυγχρονιστικά δικαιώματα στους φίλους και συμμάχους και κράτησαν για τον εαυτό τους τη δημοκρατία. Ο φασισμός είναι ένας πολύ επιδέξιος τραβεστί. Μπορεί να μεταμφιεστεί ακόμα και σε δημοκρατία!

Ναι, αλλά από εκσυγχρονιστική επιτυχία σε εκσυγχρονιστική επιτυχία καβαλάς τελικά το καλάμι και ξεκινάς για την Αιθιοπία ή όπου άλλου σε φέρουν οι ανάγκες του εκσυγχρονισμού, ας πούμε στις Ηνωμένες Πολιτείες ή στη Γερμανία, όχι βέβαια για να τις καταχτήσεις, αλλά για να κατακτηθείς εθελοντικά και διακριτικά για να μην το καταλάβουν οι πατριώτες και αρχίσουν να τσιρίζουν.

Το 1935 ο Ντούτσε είπε να καταχτήσει την Αιθιοπία. Και την κατάχτησε... Γιατί την Αιθιοπία και όχι μια πιο κοντινή χώρα, ας πούμε την Αλβανία ή την Ελλάδα; Μη διάζεστε, όλα θα γίνουν με φασιστική τάξη και ιταλική ανακρίβεια. Κατάχτησε, λοιπόν, την Αιθιοπία ο Ντούτσε γιατί εκεί κοντά υπήρχε μια λουρίδα εδάφους στην οποία ήταν εγκατεστημένοι ιταλοί έμποροι, ίσως και λαθρέμποροι. Αυτοί, πούλησαν στον Μουσολίνι την ιδιωτική λωρίδα γης κι αυτός την εθνικοποίησε για να την κάνει στρατιωτική βάση. (Έξω οι βάσεις του θανάτου!). Σε λίγο ο στρατός προωθείται προς τα κάτω και ούτω πως ο Μουσολίνι βρίσκεται στα καλά καθούμενα με μια αποικία στο χέρι, αρκετά μακριά από την Ιταλία. Συν η Λιβύη, που είναι «ιταλική» από το προμουσολινικό 1912 συν τα Δωδεκάνησα που είναι «ιταλικά» από το ίδιο προμουσολινικό έτος, και να 'σου στο τέλος μια μίνι Νεορωμαϊκή Αυτοκρατορία, φρέσκια και λαχταριστή.

Αυτά βλέπουν οι ούνα φάτσα, ούνα ράτσα δικοί μας και γίνονται... βυζαντινοί, όχι Τούρκοι. Πολύ θέλει ο άνθρωπος για να σαλτάρει; Στο παρελθόν, στο μέλλον, οπουδήποτε. Ε, ρε Μπενίτο, γεννήθηκες Ιταλός. Ας είχαμε εμείς έναν Μπενίτο στη θέση του Ιωάννη και θα 'βλεπες για πότε θα παίρναμε την Πόλη και την Αγιά Σοφιά, ω μεγάλε βασιλιά.

Ο Μπενίτο Μουσολίνι ήταν εκσυγχρονιστής. Και ο Ιωάννης Μεταξάς ήταν εκσυγχρονιστής. Ο φασισμός είναι εκσυγχρονισμός. Σοβαρά μιλάω. Όλοι οι φασισμοί εγκαταστάθηκαν στο όνομα του εκσυγχρονισμού. Όταν η προπολεμική αστική τάξη δυσκολευόταν να εκσυγχρονίσει την αστική κοινωνία, ανέθετε αυτό το δύσκολο έργο σε έναν δικτάτορα.

Εδώ σε μας ο Ιωάννης Μεταξάς ήταν αυτός που εφάρμοσε το

οκτάωρο, ο Ιωάννης Μεταξάς ήταν αυτός που καθιέρωσε το θεσμό της πληρωμένης θερινής άδειας, ο Ιωάννης Μεταξάς ήταν αυτός που ίδρυσε το ΙΚΑ. Αν υπήρχε ΟΝΕ τότε, θα μας έβαζε και στην ΟΝΕ ο Ιωάννης Μεταξάς. Βέβαια, τότε τη νύφη την πλήρωσαν οι κομουνιστές ως συνήθως. Αλλά τη νύφη θα κοιτάμε τώρα ή τον εκσυγχρονισμένο καπιταλιστή γαμπρό;

Σήμερα, με τη διεθνοποίηση και την οικουμενοποίηση ο εκσυγχρονισμός γίνεται συντονισμένα και μεθοδικά από διεθνή κέντρα, που ξέρουν καλύτερα τα φασιστικά κόλπα και μπορούν να τα κάνουν να φαίνονται δημοκρατικά. Επί του παρόντος ο φασισμός φαίνεται μάλλον ηττημένος επί πολιτικού επιπέδου. Όχι όμως και επί κοινωνικού. Τα πράγματα μπορεί να τα ελέγχουν στο διεθνές επίπεδο οι αστοί, στο εθνικό επίπεδο όμως συνεχίζουν να κυριαρχούν οι μικροαστοί.

Και οι κομουνιστές; Αχ, οι κομουνιστές! Αυτοί έγιναν είδος πολυτελείας εν πλήρει ανεπαρκεία. Όσοι επέζησαν του Μεγάλου Σεισμού μπήκαν σε κατάσταση βαθιάς ψύξης για να αποψυχθούν εν καιρώ. Θυμάστε το περίφημο κομουνιστικό μικρόβιο; Πρόκειται για πάρα πολύ ευαίσθητο μικρόβιο. Εμείς οι κομουνιστές για να μην το αφήσουμε αδέσποτο στη φθοροποιό δράση των αντιβιοτικών του καπιταλισμού το πήραμε μαζί μας στην κατάσταση της βαθιάς ψύξης όπου μπήκαμε κατ' ανάγκην. Δεν το φοβόμαστε αυτό το μολυσματικό μικρόβιο διότι ο μολυσμένος δεν φοβάται τη μόλυνση.

Το καταψυγμένο σήμερα κομουνιστικό μικρόβιο θα αποψυχθεί αυτομάτως όταν ο αστισμός υποχρεωθεί να καταφύγει και πάλι στο φασισμό για να τον σώσει όταν σωθούν οι διεθνείς δημοκρατικοί τρόποι σωτηρίας του διεθνούς Κεφαλαίου, που αντικατέστησαν τους παραδοσιακούς σωτήρες του εθνικού κεφαλαίου. Βέβαια, όταν λέμε ισόβια εννοούμε ισόβια, αλλά ο φασισμός δεν πεθαίνει μαζί με τους ισοβίτες. Η αποσταλινοποίηση είναι δυνατή, η αποφασιστοποίηση είναι αδύνατη. Διότι ο φασισμός είναι νοοτροπία, δεν είναι κοινωνικό σύστημα. Το κοινωνικό σύστημα στο οποίο ανήκει ο φασισμός λέγεται καπιταλισμός.

***

Αποσταλινοποίηση δεν σημαίνει, έτσι απλά, καταδίκη του Στάλιν και των μεθόδων του. Άλλωστε, ο σταλινισμός μάλλον συμβατικά συνδέεται με το όνομα και την προσωπικότητα του Στάλιν. Συνεπώς, δεν ξοφλάει κανείς με το σταλινισμό αν περιοριστεί στο να καταδικάσει άκριτα και επιπόλαια τον Στάλιν. Γιατί ο Στάλιν υπήρξε αναμφισβήτητα μια οργανωτική ιδιοφυΐα, κι αυτό του το ανα-

γνωρίζουν ακόμα και κάποιοι από τους αντιπάλους του. Άλλωστε, χωρίς τον Στάλιν και τις βάρβαρες μεθόδους του είναι αμφίβολο αν θα υπήρχε και μετά το 1945 Σοβιετική Ένωση. Δεν είναι καθόλου βέβαιο πως οποιοσδήποτε άλλος στη θέση του εκείνους τους πολύ δύσκολους καιρούς θα ενεργούσε διαφορετικά.

Ο Χρουστσόφ, που εγκαινιάζει την αποσταλινοποίηση, στρέφει εξαρχής την προσοχή του σε μια εντελώς λανθασμένη κατεύθυνση: αντιλαμβάνεται το σταλινισμό σαν μια ενδοκομματική υπόθεση, σαν κάτι που αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο στις μεθόδους που μετήλθε ο Στάλιν για να καθυποτάξει τους κομματικούς του αντιπάλους και να κυριαρχήσει, ως απόλυτος δικτάτορας, αρχικά όχι στο κράτος που λεγόταν Σοβιετική Ένωση, αλλά στο Κομουνιστικό Κόμμα της Σοβιετικής Ένωσης. Μ' άλλα λόγια, δεν ήταν σε θέση ο Χρουστσόφ να αντιληφθεί πως ο σταλινισμός δεν είναι ένα ενδοκομματικό «γεγονός», αλλά ένα κοινωνικό φαινόμενο, απόλυτα συναρτημένο με τη γραφειοκρατία.

Δεν είναι δυνατό ένας μαρξιστής, ένας διαλεκτικός, να καταδικάσει το σταλινισμό άκριτα και επιπόλαια. Κάτι τέτοιο θα ήταν σταλινισμός απ' την ανάποδη. Ο σταλινισμός είναι, βέβαια, συνδεδεμένος με την προσωπικότητα του Στάλιν και τις μεθόδους του, αλλά εκείνος που ίσως ευθύνεται λιγότερο απ' όλους για τούτες τις μεθόδους είναι ο ίδιος ο Στάλιν. Άλλωστε, ο Στάλιν, για κάμποσα χρόνια μετά το θάνατο του Λένιν, καθοδηγούσε το κόμμα και το κράτος συλλογικά, με το κλασικό πλέον διοικητικό σχήμα της τριανδρίας (τρόικα). Δεν ήταν εξαρχής δικτάτορας, και κατά πάσα πιθανότητα δεν είχε εξαρχής την πρόθεση να γίνει δικτάτορας. Έγινε κάτω από πολύ συγκεκριμένες συνθήκες, που πρέπει να ερευνηθούν προσεκτικά. Αν πει κανείς πως τα πράγματα θα εξελίσσονταν πολύ διαφορετικά στην ΕΣΣΔ αν δεν υπήρχε ο Στάλιν, αν στη θέση του βρισκόταν, π.χ., ο Τρότσκι, είναι σαν να αποδέχεται σαν πρώτο και κυρίαρχο το ρόλο της προσωπικότητας και της βούλησης στην ιστορία. Αλλά μια τέτοια άκρατη ιστορική βουλησιαρχία απέχει έτη φωτός απ' το μαρξισμό. Παρά το σημαίνοντα ρόλο της, δεν είναι η προσωπικότητα που δημιουργεί την ιστορία, είναι η ιστορία που σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή βρίσκει την κατάλληλη για κείνη τη στιγμή προσωπικότητα. Αν η προσωπικότητα υπήρχε και η ιστορική ανάγκη δεν επεσήμανε την ύπαρξή της, σημαίνει πως οι αντικειμενικές συνθήκες δεν την χρειάζονταν.

Ο Στάλιν, λοιπόν, στην αρχή ήταν και μαρξιστής και λενινιστής. Ασφαλώς κάποτε παρεξέκλινε και απ' το μαρξισμό και απ' το λενινισμό. Όμως, τι σημαίνει τελικά «παρέκκλιση;» Ποιος μπορεί να εγγυηθεί το

«σταθερό σημείο αναφοράς», ώστε να ορίσει την παρέκκλιση σαν απομάκρυνση απ' αυτό; Αν το σταθερό σημείο αναφοράς είναι τα κείμενα του Μαρξ, η απαίτηση για μη παρέκκλιση σημαίνει τελικά σχολαστική εφαρμογή στην πράξη του μαρξισμού. Αλλά αυτό ακριβώς είναι ο δογματισμός. Συνεπώς, ο άκριτος αντισταλινισμός είναι μια ακόμα μορφή δογματισμού και αυτοί που κατηγορούν τους σταλινικούς για δογματισμό είναι απλούστατα αντιδιαλεκτικοί, στην περίπτωση που δεν είναι ανιστόρητοι και δογματικοί στο έπακρο. Η σταλινική βαρβαρότητα, σε συνθήκες σοσιαλισμού σε ένα μόνο κράτος, ήταν αναπόφευκτη.

Αλλά και η άποψη του Τρότσκι για τη συνεχή επανάσταση και την επέκτασή της ήταν ανεφάρμοστη μετά την ήττα των Σπαρτακιστών στη Γερμανία το 1919 και την εμφάνιση του φασισμού στην Ιταλία την ίδια χρονιά και κυρίως από το 1922 που ο φασισμός γίνεται εξουσία. Το 1933 με την άνοδο στην εξουσία του Χίτλερ δεν υπάρχει πλέον καμιά ελπίδα να εξαχθεί η επανάσταση των Μπολσεβίκων εκτός Ρωσίας.

Ο αντισταλινισμός, που είναι κι αυτός δογματισμός, συχνά είναι πολύ πιο επικίνδυνος απ' το σταλινικό δογματισμό. Δεν έχει κανείς παρά να προσέξει τη συμπεριφορά των τροτσκιστών, των μαοϊκών ή όποιων άλλων, για να διαπιστώσει πως ο δικός τους δογματισμός σε τίποτα δεν υπολείπεται του σταλινικού, για να μην πω πως είναι ένας δογματισμός εντελώς καιροσκοπικός, αφού όλοι αυτοί μιλούν και κρίνουν με την ασφάλεια που παρέχει η αντιπολίτευση και η μη δοκιμή των απόψεών τους στην πράξη. Ο σταλινισμός, όμως, δεν είναι αφηρημένη θεωρία, είναι πράξη και μάλιστα πολύ οδυνηρή. Κι ας μη μιλάμε για λάθη. Τα λάθη δεν μπορεί να τα αποφύγει κανείς. Όποιος ισχυρίζεται πως μπορεί να εφαρμόσει αλάνθαστα το μαρξισμό, δεν είναι μαρξιστής. Είναι... θεολόγος που παριστάνει το μαρξιστή. Το σημαντικό, συνεπώς, δεν είναι να μην κάνουμε λάθη, αλλά να μην επαναλαμβάνουμε συνεχώς τα ίδια. Στο κάτω κάτω, το να κάνεις καινούργια λάθη είναι και θέμα... ποικιλίας, που κάνει την ιστορική πράξη λιγότερο ανιαρή. Στη διαλεκτική, άλλωστε, το λάθος δεν είναι παρά μέρος της άρνησης. Και χωρίς την άρνηση, η κατάφαση καθίσταται αδύνατη.

Η ιστορία είναι ένα εκκρεμές που συνεχώς παρεκκλίνει δεξιά και αριστερά από την κάθετη θέση που ορίζει την ακινησία. Είτε, λοιπόν, η ιστορία κινείται και συνεπώς παλαντζάρει μια από δω και μια από κει, προχωρώντας προς τα μπροστά, είτε μένει ακίνητη και πεθαίνει. Ακίνητα είναι μόνο τα πτώματα. Οι ζωντανοί οργανισμοί συνεχώς κινούνται και συνεχώς αλλάζουν.

Κάθε ορθοδοξία, λοιπόν, με την απαίτησή της για ιδεολογική καθαρότητα, μυρίζει πτωμαΐνη. Κάποιοι δεν θέλουν να καταλάβουν πως η

διαλεκτική χωρίς άρνηση στο δεύτερο σκέλος της εκπίπτει αυτομάτως σε οντολογία. Η αταξική κοινωνία που ονειρευόμαστε εμείς οι προσκολλημένοι στη λιγότερο ουτοπική ουτοπία ουτοπιστές θα είναι κι αυτή διαλεκτική, δηλαδή θα εμπεριέχει όλες τις αρνητικές καταστάσεις εκτός από τη βασική: την οικονομική ανισότητα. Όποιος αντιλαμβάνεται την ισότητα σαν ισοπέδωση μάλλον δεν καταλαβαίνει τίποτα από μαρξισμό.

Το σταλινισμό τον γέννησε μια δύσκολη εποχή. Στις αρχές της δεκαετίας του '30, όταν ο φασισμός έχει ήδη εδραιωθεί, το παλιό όνειρο και του Μαρξ και του Λένιν και του Στάλιν και του Τρότσκι για ένα γρήγορο ξάπλωμα της επανάστασης σ' ολόκληρη την Ευρώπη καταρρέει πλήρως. Ο φασισμός παρέσυρε μεγάλο μέρος των δυστυχούντων αλλού. Ο φασισμός, σαν κοινωνικό και όχι μόνο σαν πολιτικό φαινόμενο νοούμενος, πράγματι ανάκοψε την εξάπλωση του κομουνισμού. Από δω και η αμφίσημη στάση της αστικής τάξης απέναντί του. Οι αστοί απ' τη μια μισούν το φασισμό που αναιρεί τον παραδοσιακό φιλελευθερισμό του κράτους των ιδιωτών και βάζει στη θέση του το εθνικό ιδεολόγημα του υπερταξικού κράτους, και απ' την άλλη τον ανέχονται σαν αναγκαίο κακό, δηλαδή σαν ανάχωμα στην κομουνιστική εξάπλωση.

Όσο κι αν φαίνεται σήμερα αφελές, κανείς κομουνιστής δεν πίστευε τότε πως ο προδικτατορικός και μη σταλινικός ακόμα κομουνισμός, με τη λογική του και την ηθική του, δεν θα ξαπλωνόταν σύντομα σε μεγάλο μέρος της Ευρώπης τη στιγμή, μάλιστα, που επικράτησε τόσο εύκολα στην τσαρική Ρωσία. Τουλάχιστον για τη Γερμανία, όπου το εργατικό και το κομουνιστικό κίνημα ήταν εξαιρετικά αναπτυγμένο, η επικράτηση του κομουνισμού ήταν πρόβλημα μηνών, όπως ήθελαν να πιστεύουν τότε οι πρωτοπόροι Μπολσεβίκοι.

Αλλά αντί του αναμενόμενου πανευρωπαϊκού κομουνισμού, εμφανίζεται στη Γερμανία το 1933 ο ναζισμός. Από το 1922 κιόλας, με τον Μουσολίνι στην Ιταλία, το Κεφάλαιο περνάει στην αντεπίθεση. Στη δικτατορία του προλεταριάτου που πρωτοεμφανίζεται το 1917 το Κεφάλαιο, διά των μικροαστών μικροκεφαλαιούχων, αντιτάσσει την αστική δικτατορία, το φασισμό και την ακραία του έκφανση, το ναζισμό.

Ο φασισμός εμφανίζεται σε χώρες όπου το αστικό κοινοβούλιο αδυνατεί να δώσει άμεσες λύσεις στα τρέχοντα και επείγοντα προβλήματα της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Ο φασισμός δεν είναι βίτσιο κάποιου παρανοϊκού δικτάτορα, όπως θέλουν να λεν οι αστοί για να συγκαλύψουν το αναμφισβήτητο γεγονός πως ο φασισμός είναι καπιταλισμός, και μάλιστα στην πιο καθαρή του μορφή. Ο φασισμός ήταν ιστορική αναγκαιότητα για τον καπιταλισμό, που καταφεύγει σ' αυτόν

κάθε φορά που θα στριμωχτεί πολύ, δηλαδή κάθε φορά που οι αντιθέσεις εντός της καπιταλιστικής κοινωνίας οξύνονται τόσο, που ο εκσυγχρονισμός της καπιταλιστικής οικονομίας δεν μπορεί να επιτευχθεί παρά μόνο με την καταφυγή στη φασιστική βία.

Σήμερα, τόσο η φασιστική δικτατορία όσο και η δικτατορία του προλεταριάτου καθίστανται εκ των πραγμάτων δυσεφάρμοστες. Και τούτο διότι η αστική τάξη υποχρεώθηκε να κάνει πολλές παραχωρήσεις στην εργατική τάξη, χάρη κυρίως στην ύπαρξη των κομουνιστικών κομμάτων, που αν μη τι άλλο σοβαρότερο, τουλάχιστον λειτουργούν πάντα σαν λόμπι, σαν ομάδες πίεσης, αλλά και εξαιτίας του φόβου της αναζωπύρωσης του μικροαστικού φασισμού, που η αστική τάξη δεν θα τον προτιμούσε γιατί αναιρεί το φιλελευθερισμό. Απ' την άλλη μεριά, η εργατική τάξη χάνει ολοένα και περισσότερο τον παραδοσιακό της χαρακτήρα, έτσι που αυξάνονται ολοένα και περισσότερο οι μάνατζερ, οι «χαρτογιακάδες», οι εργοδηγοί, οι διευθυντές, που όλοι μαζί συναποτελούν το στρώμα των προνομιούχων ανάμεσα στους εργαζόμενους. Είναι απίστευτα δύσκολο να πείσεις έναν υψηλόμισθο πως παραμένει εκμεταλλευόμενος, παρά τον υψηλό του μισθό.

Ο γραφειοκράτης δεν θα ήταν δυνατόν να αυξάνει επ' άπειρον τα αγαθά του, όπως θα μπορούσε να συμβεί στον καπιταλισμό, όπου δεν υπάρχει μάξιμουμ όριο στον πλουτισμό. Στον πλούτο του σοβιετικού γραφειοκράτη υπήρχε ένα «πλαφόν», που δεν θα μπορούσε να το υπερβεί σε καμιά περίπτωση, αφού δεν είχε τη δυνατότητα να επενδύει. Συνεπώς, η ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση του εργαζόμενου υπό σοσιαλιστικό καθεστώς ήταν αδύνατη εκ των πραγμάτων. Και αν η παραγωγικότητα δεν είχε τα χάλια που είχε, το μέσο επίπεδο των εισοδημάτων θα ήταν αναμφισβήτητα πολύ υψηλότερο, ακόμα και στην περίπτωση που οι κλοπές και οι καταχρήσεις συνεχίζονταν. Όμως, πώς ν' αυξήσει την παραγωγικότητα ο εργαζόμενος, όταν ξέρει πως έστω ένα μικρό μέρος της απ' αυτόν παραγόμενης υπεραξίας θα το ροκανίσουν τα τρωκτικά, οι γραφειοκράτες; Κι έτσι, στο οικονομικό πρόβλημα υπεισέρχεται το ηθικό και το επικαθορίζει.

Είμαστε υποχρεωμένοι, λοιπόν, να ξαναδιαβάσουμε προσεκτικά τα νεανικά έργα του Μαρξ, τότε που ο μεγάλος στοχαστής και επιστήμονας ήταν περισσότερο ηθικολόγος και λιγότερο επιστήμονας. Τα *Οικονομικοφιλοσοφικά τετράδια του 1844* δεν έχασαν την αξία τους για μόνο το λόγο πως ο ώριμος Μαρξ επικέντρωσε την προσοχή του στην επιστήμη. Άλλωστε επικεντρώνω την προσοχή μου στην επιστήμη δεν σημαίνει πως ξεχνώ όσα ήδη έμαθα για τη φιλοσοφία ή όσα μαθαίνω γι' αυτήν παράλληλα με την επιστήμη. Ο Μαρξ δεν ήταν μόνο επιστή-

μονας οικονομολόγος και ιστορικός, ήταν και φιλόσοφος. Αλλά αυτό έχουμε την τάση να το ξεχνούμε, ίσως γιατί εντυφεί κανείς δυσκολότερα στη φιλοσοφία απ' ό,τι στις επιστήμες.

Ο σταλινισμός, λοιπόν, πριν από το καθετί είναι μια απομάκρυνση από τη μαρξιστική φιλοσοφία και μια προσκόλληση στη μαρξιστική επιστήμη τόσο επίμονη, που τελικά η επιστήμη εκπίπτει σε πρακτικισμό και εμπειρισμό. Δεν ξέρω, όμως, αν θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά σε μια εποχή κατά την οποία αυτό που προείχε ήταν η πάση θυσία επιβίωση του καινούργιου καθεστώτος. Δεν ξέρω αν το καθεστώς θα επιβίωνε χωρίς τον Στάλιν. Δεν ξέρω καν αν έπρεπε να επιβιώσει, όταν διαπιστώθηκε πως οι άλλες χώρες της Ευρώπης, της αναπτυγμένης καπιταλιστικά Ευρώπης, αρνούνταν να ακολουθήσουν το καλό παράδειγμα της Ρωσίας.

Το είπαμε ήδη: το δόγμα «σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα» δεν είναι μαρξιστικό, είναι σταλινικό. Αυτό το τέρας βγήκε απ' το κεφάλι του Στάλιν, όχι του Μαρξ ή του Λένιν. Και είναι απορίας άξιο που το τέρας με τα δυο κεφάλια και τα χίλια χέρια έζησε τόσο πολλά χρόνια. Ακόμα και στην τερατώδη του παραλλαγή, ο μαρξισμός αποδείχτηκε ανθεκτικός.

Γιατί, λοιπόν, οι αδαείς και οι κακόβουλοι λεν και ξαναλέν πως στη Σοβιετική Ένωση αυτό που απέτυχε ήταν ο μαρξισμός; Η κομματική γραφειοκρατία απέτυχε, όχι ο μαρξισμός ή ο κομουνισμός. Άλλωστε, το είπαμε ήδη, κομουνισμός δεν υπήρξε ποτέ πουθενά μέχρι σήμερα στον κόσμο. Τα καθεστώτα εκείνα ονομάστηκαν κομουνιστικά διότι υποτίθεται πως δούλευαν για την αταξική κοινωνία του μέλλοντος, την κομουνιστική. Πώς λοιπόν θα ήταν δυνατό να αποτύχει κάτι που δεν υπήρχε;

8. Οι δυσκολίες της αποσταλινοποίησης

Ο ναζισμός εμφανίσθηκε 11 χρόνια μετά το φασισμό. Και όταν εμφανίστηκε, ο Μουσολίνι πήγε να σκάσει απ' το κακό του. Θεωρούσε τη μεγάλη του εφεύρεση, το φασισμό, σαν ένα μεγάλο κατόρθωμα του δυτικού πολιτισμού, σαν τον μόνο τρόπο που είχε στη διάθεσή της η Δύση να συμβιβάσει τους προλετάριους με τους αστούς και όλους μαζί με την Εκκλησία, που πάντα μπέρδευε τα πολιτικά πράγματα είτε επεμβαίνοντας άμεσα είτε ενεργώντας από το παρασκήνιο.

Μέχρι το 1935 ο φασισμός δεν συναντά σοβαρή αντίδραση ούτε στην Ιταλία ούτε έξω απ' αυτήν. Οι ευρωπαίοι πολιτικοί φαίνεται να συμμερίζονται την άποψη του πρώην μαρξιστή Μουσολίνι πως ο φασισμός είναι αυτό ακριβώς που χρειάζεται ο κόσμος για μια διαρκή ταξική ειρήνη. Άλλωστε, ο Μουσολίνι φροντίζει έγκαιρα να δηλώσει εχθρός και του ναζισμού και του Χίτλερ προσωπικά. Λέει ο Μουσολίνι, που μέχρι να συμμαχήσει με τον Χίτλερ δεν ήταν ούτε ρατσιστής ούτε αντισημίτης, ήταν μόνο αντικομουνιστής, μια χαρά άνθρωπος δηλαδή: *Ο ναζισμός είναι εκατό τοις εκατό ρατσισμός, που στρέφεται εναντίον των πάντων. Χτες στρεφόταν κατά του χριστιανικού πολιτισμού, σήμερα στρέφεται κατά του λατινικού, αύριο ίσως στραφεί κατά του παγκόσμιου.* Διαβάζοντας τα παραπάνω, θα μπορούσαμε ίσως να κάνουμε λόγο για έναν «φασισμό με ανθρώπινο πρόσωπο» με την ίδια περίπου έννοια που κάνουμε λόγο για έναν «σοσιαλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο». Αυτή τη χαριτωμένη οπερετική διάσταση του προχιτλερικού ιταλικού φασισμού ο Φεντερίκο Φελλίνι, που τότε γνώριζε τον κόσμο σαν παιδί, δεν θα παραλείψει να την εγγράψει στις ταινίες του.

Όσοι, λοιπόν, δεν ήταν μαρξιστές δεν είχαν κανένα λόγο να είναι δυσαρεστημένοι με έναν άνθρωπο που λάτρευε την όπερα και το θέατρο και που κάποτε σκόπευε να γίνει ηθοποιός. Σίγουρα είχε ταλέντο ηθοποιού αυτός ο άνθρωπος. Το έβαλε όμως στην υπηρεσία των θεατρινίστικων δημοσίων εμφανίσεών του. Αλλά τελικά τα έκανε μούσκεμα και εδώ (όπως παντού) με τον παντελώς στερούμενο αισθητικής καμποτινισμό του.

Ωστόσο, με εργαλείο δουλειάς μόνο τον εθνικισμό και τις παραφυάδες του περί προγονικού μεγαλείου και τα τέτοια, ο Μουσολίνι τα κατάφερνε μια χαρά (και δυο τρομάρες, αλλά μόνο για τους κομουνιστές οι τρομάρες) μέχρι να προκύψει ο ανταγωνιστής Χίτλερ, ένας μαθητής που ξεπέρασε κατά πολύ το δάσκαλο.

Με την πολύ εύκολη κατάχτηση της Αιθιοπίας το 1935 ο Μουσολίνι αφενός καβαλάει το καλάμι και αφετέρου αντιμετωπίζει τη διεθνή κατακραυγή για πρώτη φορά στην καριέρα του. Οι αποικιοκράτες δύσκολα δέχονται στη λέσχη τους καινούργια μέλη. Ο μόνος που τον στηρίζει σ' αυτή τη δύσκολη υπόθεση είναι ο Χίτλερ. Και τούτο γιατί ούτε η Γερμανία έχει αποικίες και θα ήθελε πολύ να αποχτήσει. Και επειδή ο Χίτλερ λογαριάζει να ψάξει για αποικίες προς τη μεριά της Ρωσίας, δεν έχει κανένα πρόβλημα που ο Μουσολίνι τις ψάχνει ήδη στην Αφρική και στο Αιγαίο.

Ένα χρόνο μετά την κατάχτηση της Αιθιοπίας, ο Μουσολίνι κάνει λόγο για «άξονα Ρώμης-Βερολίνου». Προσοχή, δεν μιλάει για συμμα-

χία, μιλάει για άξονα γύρω από τον οποίο πρέπει να στρέφονται αφενός οι αποικίες της Ιταλίας στην Αφρική και αφετέρου οι αποικίες της Γερμανίας στην Ανατολική Ευρώπη, όταν με το καλό τις αποχτήσει. Ο νεολογισμός *άξονας* θα γίνει πολιτικός όρος για να δηλώνεται μ' αυτόν ένα είδος χαλαρής συμμαχίας.

Στον άξονα Ρώμης-Βερολίνου θα προστεθεί αργότερα και ένας τρίτος στρόφαλος, που βρίσκεται πολύ μακριά, στην Άπω Ανατολή. Ο άξονας Ρώμη-Βερολίνο-Τόκιο διαπερνά τώρα την υδρόγειο και παγκοσμιοποιεί το πρόβλημα του «ζωτικού χώρου».

Χωρίς αμφιβολία η νησιωτική Ιαπωνία έχει επείγουσα ανάγκη από ζωτικό χώρο. Ο αυτοκράτορας Χιροχίτο δεν θα ήταν δυνατό να περιμένει την εμφάνιση στην ιστορία του Χίτλερ και του Μουσολίνι ώστε να ενθαρρυνθεί για να εισβάλει στην Κίνα. Ήδη κατέχει τη Μαντζουρία στη Βόρεια Κίνα και τώρα ετοιμάζεται να προωθηθεί στη Νότια.

Η υπεργεννητική και πάντα ερωτική Ιταλία είχε επίσης ανάγκη από ζωτικό χώρο εκείνον τον καιρό. Αφού στείλει ό,τι πληθυσμακό πλεόνασμα έχει στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Αργεντινή, που είναι και σήμερα μια σχεδόν ιταλική χώρα, θα κοιτάξει πρώτα διά του Τζιολίτι και μετά διά του Μουσολίνι, προς Αφρική μεριά.

Τα έχοντα σχέση με το ζωτικό χώρο πράγματα είναι εντελώς τραγικά για τη Γερμανία, μια μεγάλη και ταχύτατα αναπτυσσόμενη βιομηχανική χώρα, που ενώ έκανε τις μεγαλύτερες επιστημονικές και τεχνολογικές ανακαλύψεις βλέπει τώρα να τις εκμεταλλεύονται άλλοι, που έγιναν πλούσιοι με τις πρώτες ύλες που κουβάλησαν από τις αποικίες και τη δική της τεχνογνωσία. Αν δεν μεγαλώσει και αν δεν βρει αποικίες, θα πεθάνει πράγματι από ασφυξία αυτή η σπουδαία χώρα των μεγάλων επιστημόνων, των μεγάλων φιλοσόφων, των μεγάλων ποιητών, των μεγάλων συνθετών, που την κατασυκοφάντησαν οι παλιοί αποικιοκράτες για μόνο το λόγο πως θέλησε να γίνει κι αυτή αποικιοκρατική δύναμη. Οι εξ ημών ανόητοι συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν και σήμερα τη Γερμανία όπως την αντιμετώπιζαν τότε οι εν καπιταλισμώ αντίπαλοί της. Εμείς, όμως, που μισούμε τον καπιταλισμό και ξέρουμε πως και ο ναζισμός καπιταλισμός είναι, δεν έχουμε κανένα λόγο να μισούμε τους Γερμανούς για μόνο το λόγο πως είναι Γερμανοί. Δεν υπάρχουν καλοί και κακοί λαοί εκ κατασκευής. Υπάρχουν μόνο καλά και κακά κοινωνικά συστήματα εντός των οποίων διαβιούν οι λαοί.

Η Αγγλία, η Γαλλία και η Ολλανδία, οι τρεις σημαντικότερες αποικιοκρατικές δυνάμεις είχαν μπλοκάρει τα πάντα και στις πέντε ηπείρους. Και τα κομμάτια της πάλαι ποτέ κραταιάς Ισπανικής Αυτοκρατορίας, που κατέρρευσε γύρω στο 1830, αρχίζουν να τα βάζουν έγκαιρα

στο χέρι οι Ηνωμένες Πολιτείες, που θεωρούν δική της ολόκληρη την αμερικανική ήπειρο. (Σήμερα θεωρούν δική τους ολόκληρη την υδρόγειο, αλλά αυτή είναι μια άλλη ιστορία με αγρίους, που δεν είναι ινδιάνοι).

Για να μη μείνει έξω από μια ανακατανομή των αποικιών και μια νέα διευθέτηση του αποικιακού προβλήματος, ο Μουσολίνι το 1936 αρχίζει: γλείφει εκεί που έφτυνε. Τη χρονιά αυτή, ένα χρόνο μετά την κατάκτηση της Αιθιοπίας, επισκέπτεται τον Χίτλερ στο Βερολίνο. Το 1938 ο Χίτλερ ανταποδίδει φιλοφρόνως και επισκέπτεται τον Μουσολίνι στη Ρώμη. Αυτό ήταν. Η φασιστική Ιταλία γίνεται δορυφόρος της ναζιστικής Γερμανίας το 1938. Ο Μουσολίνι φοβάται τόσο πολύ πως ο πανίσχυρος Χίτλερ θα τον πάρει σβάρνα, που αρχίζει να πλειοδοτεί σε ρατσισμό και αντισημιτισμό μην τυχόν και του πει καμιά κουβέντα ο αφέντης.

Ξέρει πως ο εθνικισμός του είναι λιγάκι ελληνικού τύπου, δηλαδή σκέτο νταηλίκι, και πάει και κολλάει εκεί που ο εθνικισμός είναι μια πάρα πολύ σοβαρή, πάρα πολύ επικίνδυνη και πολύ καλά εξοπλισμένη υπόθεση. Μ' άλλα λόγια, δανείζεται γνήσιο, καταστροφικό εθνικισμό από τον Χίτλερ για να μπαλώσει τις τρύπες που άνοιξε με τα νεορωμαϊκά φύκια που πουλούσε στους Ιταλούς για εθνικιστικές κορδέλες. Πολύ μπερδεύτηκε ο Μουσολίνι.

***

Αντίθετα, στην ιστορία του Στάλιν όλα είναι σκοτεινά και μυστηριώδη. Όσοι προσπάθησαν να γράψουν την ιστορία του Στάλιν μπλέχτηκαν άσχημα. Στην περίπτωσή του είναι αδύνατο να πει κανείς με βεβαιότητα πού τελειώνει η πραγματική ιστορία και πού αρχίζει το σχετικό παραμύθι. Αν και η συμπεριφορά του Μουσολίνι είναι μυθώδης, παραμύθι πάνω της δεν μπορείς να στηρίξεις. Αν και η συμπεριφορά του Στάλιν είναι άκρως ρεαλιστική, μπορείς να στηρίξεις πάνω της χιλιάδες παραμύθια. Ο μύθος δεν κάνει καλό στο ρεαλισμό, ο ρεαλισμός όμως κάνει καλό στο μύθο.

Η αποσταλινοποίηση δεν τα πήγε καθόλου καλά με το διαχωρισμό των πραγματικών από τα φανταστικά γεγονότα που αφορούν τη ζωή και τη δράση του Στάλιν. Κι έτσι, ούτε σήμερα ξέρουμε ποιος πραγματικά ήταν και τι πραγματικά έκανε ο «πατερούλης». Κατά πάσα πιθανότητα, ο Στάλιν θα μείνει για πάντα ο άνθρωπος με τα δύο πρόσωπα. Το ένα ιστορικό και το άλλο μυθικό. Και οι μελετητές θα συνεχίσουν να διαφωνούν για το αν έκανε ή δεν έκανε αυτό ή εκείνο. Τα ντοκουμέντα

που έχουμε στη διάθεσή μας κάθε άλλο παρά αξιόπιστα είναι, έτσι που τα ταχτοποίησαν οι σταλινικοί για να εδραιώσουν το μύθο του Μεγάλου Στάλιν, που δεν έπρεπε να σκιαστεί από το θρύλο του Μεγάλου Λένιν, αλλά να φαίνεται σαν αναγκαίο συμπλήρωμά του.

Από το 1898 που ο Στάλιν μπαίνει στο κόμμα των Μπολσεβίκων σε ηλικία 19 χρονών (γεννήθηκε το 1879) μέχρι το 1912 που ο Λένιν τον διορίζει με κοπτάτσια (χωρίς να εκλεγεί) στην πρώτη Κεντρική Επιτροπή του κόμματος των Μπολσεβίκων (ο Στάλιν ήταν τότε 33 χρονών) δρα κυρίως στην Υπερκαυκασία και συγκεκριμένα στην Τιφλίδα, στο Μπατούμ και στο Μπακού, τις τρεις μεγάλες βιομηχανικές πόλεις της Υπερκαυκασίας, όπου οι Μπολσεβίκοι έχουν σημαντική δύναμη ανάμεσα στους εργάτες.

Για να τον επιλέξει, λοιπόν, ο Λένιν και να τον διορίσει στην Κεντρική Επιτροπή χωρίς να εκλεγεί, σημαίνει πως είχε εκτιμήσει το οργανωτικό του ταλέντο, που εκδηλώνεται καταρχάς στην Υπερκαυκασία, και που ίσως είναι το μόνο γνήσιο ταλέντο που διέθετε ο Στάλιν. Φαίνεται πως αυτό ακριβώς το ταλέντο θα του χαρίσει αργότερα τον επίζηλο τίτλο του διαδόχου του Λένιν, που τον διεκδικούσαν και άλλοι.

Εκείνη την εποχή η νεαρή Σοβιετική Ένωση, πριν από το καθετί, χρειαζόταν οργάνωση. Συνεπώς, δεν είναι παράδοξο που τα μέλη της ΚΕ εξέλεξαν δημοκρατικότατα το 1922, αμέσως μετά το πρώτο εγκεφαλικό επεισόδιο του Λένιν, αυτόν το διορισμένο από τον Λένιν στην ΚΕ, σαν γραμματέα του ΚΚ μαζί με άλλους, παραγνωρίζοντας τα μεγάλα και σοβαρά μειονεκτήματά του, όπως ο απότομος χαρακτήρας του και η εριστικότητά του.

Όμως, η υπαγορευμένη από την αδήριτη ανάγκη εκλογή του Στάλιν στο ύπατο κομματικό αξίωμα, θα σημαδεύει μέχρι και σήμερα όλα τα κομουνιστικά κόμματα, όχι μόνο μ' αυτό που ονομάστηκε σταλινισμός, αλλά κυρίως με την καταστροφική για το μαρξισμό άποψη πως τα ηγετικά στελέχη ενός ΚΚ δεν είναι ανάγκη να έχουν σοβαρή μαρξιστική παιδεία. Αρκεί να είναι καλοί οργανωτές. Αυτό που θα μετράει πλέον θα είναι η αποτελεσματικότητα μιας δράσης νοούμενης καθ' εαυτή και όχι η ουσιαστική συμφωνία της δράσης με τις αξίες και τις αρχές του μαρξισμού. Οι κομουνιστές ηγέτες, μεγάλοι και μικροί, θα περιοριστούν, από άποψη θεωρητική, σ' αυτά που έμαθαν στα κομματικά σεμινάρια. Και τις «εξετάσεις» στα μέλη και στους οπαδούς του κόμματος θα τις δίνουν μόνο στον τομέα της οργανωτικής αποτελεσματικότητας.

Βέβαια, κανείς δεν θα ήταν δυνατό να παραγνωρίσει την αξία και τη σημασία της οργάνωσης σ' ένα ΚΚ. Όμως, το ίδιο ακριβώς ζητάει

και ο καπιταλισμός από τα στελέχη και τους μάνατζερ: καλή και αποτελεσματική οργάνωση της επιχείρησης. Αλλά τα ΚΚ δεν είναι επιχειρήσεις. Είναι κόμματα ταγμένα στην αλλαγή του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος και στην οικοδόμηση μιας νέας κοινωνίας και, κατά αναγκαία προέκταση, στη δημιουργία ενός νέου ανθρώπου, πιο ηθικού και πιο πολιτισμένου από τον καπιταλιστή χόμο εκονόμικους. Έτσι, τουλάχιστον, καταλάβαινε ο Μαρξ τη σκοπιμότητα ύπαρξης των κομουνιστικών κομμάτων.

Αλλά, πώς ν' αλλάξεις το παλιό κοινωνικό σύστημα, όταν δεν ξέρεις τι ακριβώς είναι το προτεινόμενο καινούργιο; Τι μπορείς να κάνεις, όταν, για παράδειγμα, δεν έχεις καταλάβει πως ο καπιταλισμός δεν είναι εξ ορισμού εχθρός του σοσιαλισμού, κάτι το μανιχαϊστικά αντίθετο προς το σοσιαλισμό, αλλά μια αναγκαία προϋπόθεση για να ξεπηδήσει ο σοσιαλισμός μέσα από τον καπιταλισμό, που τον κυοφορεί σαν ιστορική αναγκαιότητα; Κατά τον κλασικό μαρξισμό, οι καπιταλιστές δεν είναι εχθροί των κομουνιστών με την τρέχουσα χυδαία και λαϊκιστική έννοια, είναι οι κοινωνικοί τους πρόγονοι, είναι αυτοί που τους εξέθρεψαν στο κοινωνικό τους σώμα χωρίς, βέβαια, να υποπτεύονται τι... φίδια ζέσταιναν στον κόρφο τους.

Ο εμπειρισμός και ο πρακτικισμός του σταλινισμού δεν ερευνήθηκε επαρκώς θεωρητικά, ώστε να ξέρουμε πότε και μέχρι ποιο σημείο πρέπει να κάνουμε σκόντο, αν χρειαστεί, στις αρχές και τις αξίες μας. Ένα μόνο μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα. Η κομουνιστική γραφειοκρατία είναι απόλυτα συναρτημένη με τον πρακτικισμό και τον εμπειρισμό, όχι με τη μαρξιστική θεωρία. Όσα λιγότερα από μαρξισμό ξέρει κανείς, τόσο περισσότερο νιώθει την ανάγκη να ζητήσει προστασία σε κενά μαρξιστικής σκέψης οργανωτικά σχήματα, που με τον καιρό εκπίπτουν σε γραφειοκρατικούς-διοικητικούς μηχανισμούς, που δουλεύουν ερήμην του μαρξισμού, χωρίς να παράγουν έργο άλλο, πέρα από το αναγκαίο για την υλική, ηθική και υπαρξιακή στήριξη των γραφειοκρατών, που παριστάνουν τους κομουνιστές γιατί έτσι δήλωσαν κάποτε και το παρατσούκλι τούς έμεινε.

Πάντως, ο Λένιν είναι αυτός που υπόδειξε με το διορισμό του Στάλιν στη ΚΕ την αξία και τη σημασία της σωστής και αποτελεσματικής οργάνωσης των ΚΚ. Όμως, η δύσκολη περίοδος τότε απαιτούσε τη μετατόπιση της έμφασης από την καθαρότητα της θεωρίας στους λεκέδες της πράξης.

Ωστόσο, τα δυτικά ΚΚ σήμερα, ούτε τον «περικυκλωμένο σοσιαλισμό» έχουν να προφυλάξουν, ούτε τα όπλα ετοιμάζονται να πάρουν. Κι όμως φέρονται περιφρονητικά προς τη θεωρία, προς τη μελέτη του

κλασικού μαρξισμού, προς τη σοβαρή γνώση. Δεν κάνουν σεμινάρια μαρξισμού στα μέλη τους, δεν αξιοποιούν παιδαγωγικά τα μαζικά μέσα ενημέρωσης που ελέγχουν, δεν προωθούν τη μαρξιστική έρευνα και σκέψη, δεν την εκλαϊκεύουν. Ο διανοούμενος Τρότσκι επισημαίνει σωστά το αναμφισβήτητο, άλλωστε, γεγονός πως ο κομουνιστής ηγέτης διαφέρει από τον αστό ηγέτη στο ότι πρέπει να είναι οπωσδήποτε και διανοούμενος. Στην παραπάνω πρόταση αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ο σύνδεσμος «και».

Και τι άλλο, λοιπόν, εκτός από διανοούμενος; Μα, οργανωτής. Αυτό, εκτός από τα κείμενα του διανοούμενου Τρότσκι συνάγεται επίσης και από την αλληλογραφία Λένιν-Στάλιν. Αν και από τους κομματικά νεώτερους στην ομάδα των ηγετών των Μπολσεβίκων που έκαναν την επανάσταση, ο Στάλιν κατάφερε πολύ σύντομα να έχει την πλήρη αναγνώριση των οργανωτικών ικανοτήτων του από τον Λένιν, όπως άλλωστε το μαρτυράει καθαρά και ο διορισμός του απ' αυτόν στην ΚΕ. Όμως ο Λένιν, στην αλληλογραφία τους δεν σταματάει, έμμεσα και διακριτικά, να του επισημαίνει τις θεωρητικές του ελλείψεις αλλά και την άκομψη συμπεριφορά προς τους συντρόφους. Ο Στάλιν δεν καταλάβαινε τίποτα από καλούς τρόπους. Προφανώς τους θεωρούσε αστική συνήθεια, με την ίδια έννοια που ο δικός μας ο Σιάντος θεωρούσε αστική συνήθεια τη θερινή ώρα και αρνιόταν να συντονίσει τα κομουνιστικά ρολόγια με τα καπιταλιστικά. Με τέτοια παιδαριώδη νοοτροπία από τη μεριά των ηγετών δεν είναι να απορεί κανείς για τις αποτυχίες. Ο κουρέας Ιωαννίδης θα προσέφερε περισσότερα και καλύτερα στο κίνημα αν παρέμενε ένας καλός, απλός κομουνιστής και ένας καλός κουρέας επαναστατικών κεφαλιών.

Ο Τρότσκι προσπαθεί ν' αποδείξει πως ο Στάλιν δούλευε από χρόνια εναντίον του Λένιν και ενδεχομένως να είχε στο νου του να τον ανατρέψει. Αν είναι δυνατό να είχε περάσει κάτι τέτοιο από το κεφάλι του οποιουδήποτε συνεργάτη του Λένιν. Ο Τρότσκι επί του προκειμένου μάλλον υπερβάλλει, μέσα στο μένος του για τον Στάλιν. Το γεγονός πως ο Στάλιν παραμέρισε τελικά τον κύριο διάδοχο του Λένιν, τον Τρότσκι, δεν σημαίνει πως ήταν οπωσδήποτε σε θέση να παραμερίσει και τον ίδιο τον Λένιν. Και οι οποιεσδήποτε αψιμαχίες του με τον Λένιν δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια ακόμα εκδήλωση της παρομιώδους ανικανότητας του Στάλιν να είναι ευγενικός με τους συντρόφους.

Τούτος ο Γεωργιανός με το παράστημα αρκούδας, παρέμεινε σ' όλη του τη ζωή ο αγροίκος γιος του τσαγκάρη από το Γκάρι, που τσακωνόταν κάπου κάπου με το θρήσκο πατέρα του, ο οποίος κάποτε

είχε τη φαεινή ιδέα να κάνει παπά το γιο του. Ο οποίος όμως την κοπάνησε τελικά, τόσο από το πατρικό σπίτι όσο και από την ιερατική σχολή, για να μπει στις παράνομες ομάδες των Μπολσεβίκων, σε ηλικία μόλις 19 ετών.

Ο ηγέτης των Μενσεβίκων, ο Μάρτοφ, υποστηρίζει πως η κύρια δουλειά του Στάλιν στην Υπερκαυκασία ήταν να οργανώνει ένοπλες ληστείες τραπεζών, που και τότε τις έλεγαν «απαλλοτριώσεις», από το προϊόν των οποίων υποτίθεται πως συντηρούνταν οι Μπολσεβίκοι. Όμως, εκτός από τον Μάρτοφ κανείς άλλος δεν υποστηρίζει αυτή την άποψη. Είναι μάλλον βέβαιο πως οι Μπολσεβίκοι δεν έκαναν ποτέ ένοπλες ληστείες. Κι αν ο ζωηρός και νεαρός Στάλιν, που δεν τον χωρούσε ο τόπος, πήρε καμιά σχετική... ιδιωτική πρωτοβουλία, δεν χάθηκε ο κόσμος. Ακόμα και αν ο Στάλιν είχε κάνει τις «απαλλοτριώσεις» για τις οποίες μιλάει ο Μάρτοφ, δεν θα έπεφτε καθόλου στην εκτίμησή μου, στην περίπτωση, φυσικά, που δεν είχε περάσει διά μαχαίρας σχεδόν όλους τους παλιούς του συντρόφους, όλα τα ιστορικά στελέχη της επανάστασης και κυρίως αν δεν δολοφονούσε τον Τρότσκι με τον ύπουλο και βάρβαρο τρόπο που διέπραξε το ειδεχθέστερο από τα εγκλήματά του.

Όπως και να 'ναι, ο Στάλιν θα μπορούσε κάλλιστα να κάνει τις «απαλλοτριώσεις» αν υπήρχε ανάγκη. Ένα τόσο μεγάλο οργανωτικό ταλέντο θα μπορούσε να οργανώσει στο άψε σβήσε μια ληστειούλα τραπέζης, όχι μετά φόνου απαραιτήτως. Ούτε ο Μάρτοφ κάνει λόγο για ληστεία μετά φόνου. Τους φόνους ο Στάλιν θα τους αφήσει για αργότερα. Άλλωστε, δεν υπήρξε ποτέ «αιμοδιψής» όπως θέλουν να τον εμφανίζουν οι αντίπαλοί του. Ό, τι έκανε ως τρομοκράτης, το έκανε όντας και ο ίδιος τρομοκρατημένος σε μια εποχή που στη νεαρή τότε και ασθενική Σοβιετική Ένωση οργίαζε κυριολεκτικά η δυτική κατασκοπία, ενώ οι σύντροφοι τρώγονταν μ' έναν τρόπο που απέχει πολύ από το «δημοκρατικό συγκεντρωτισμό» και φέρνει για πρώτη φορά τόσο φανερά στο επαναστατικό προσκήνιο τον ψυχολογικό παράγοντα. Οι σύντροφοι του Λένιν δεν ήταν πάντα τόσο «ιδεολόγοι» όσο θέλουμε να τους φανταζόμαστε. Έτσι κι αλλιώς, κοντά στην ιδεολογία υπάρχει κι ο ψυχισμός, και οι χαρακτηρολογικές ιδιαιτερότητες, και οι συμπεριφορικές ιδιορρυθμίες και ένα σωρό άλλα πράγματα που περιπλέκουν και άλλο μια ήδη αντικειμενικά πολύ περιπεπλεγμένη επαναστατική κατάσταση.

Μέσα σ' αυτό το κομφούζιο, όπου ο καθένας αγωνιζόταν να επιβάλει την άποψή του για το δέον γενέσθαι και παρά το γεγονός πως οι αποφάσεις παίρνονταν κατά πλειοψηφία στην ΚΕ και το ΠΓ, ήταν

φυσικό να δημιουργηθούν μύριες συγχύσεις και όχι μόνο από τη μεριά του Στάλιν. Η κομματική συμπεριφορά των Ζινόβιεφ και Κάμενεφ ήταν κάτι παραπάνω από περίεργη σ' όλη αυτή τη συγχυσμένη περίοδο. Συχνά αυτοί οι δύο γίνονταν και γελοίοι και αναξιοπρεπείς. Όμως, ο «αποθανών δεδικαίωται». Κι όταν ο αποθανών έχει πεθάνει από τις σφαίρες του εκτελεστικού αποσπάσματος του Στάλιν δικαιώνεται τρεις φορές: την πρώτη όπως όλοι οι πεθαμένοι, τη δεύτερη όπως όλοι οι εκτελεσμένοι και την τρίτη όπως όλοι οι εκτελεσμένοι από τον «αιμοσταγή» Στάλιν.

Θέλω να πω πως η μυθολογία είναι συνήθως ντουμπλ-φας: στη μια όψη καταγράφονται οι μυθοποιημένοι «κακοί» και στην άλλη οι μυθοποιημένοι «καλοί». Μας είναι δύσκολο να καταλάβουμε πως ενδέχεται να υπάρχουν κακοί και στη μεριά των θυμάτων του Στάλιν, μας είναι ακόμα πιο δύσκολο να καταλάβουμε πως ο Στάλιν δεν ήταν εντελώς «αρνητικός ήρωας», όπως θα λέγαμε στη δραματουργία. Όχι μόνο γιατί έκανε πολλά για τη Σοβιετική Ένωση, αλλά κυρίως διότι η «βαρβαρότητά» του δεν ήταν ένα βίτσιο εξαρτημένο από τη χαρακτηροδομή του. Η συμπεριφορά του δεν ήταν παρά η συνέπεια μιας συγκεκριμένης πολιτικής που εφαρμόστηκε σε μια συγκεκριμένη περίοδο. Ο σταλινισμός είναι το δημιούργημα μιας δύσκολης και συγχυσμένης εποχής. Εκείνον τον καιρό «σταλινικός» θα ήταν ίσως και ο Τρότσκι, αν εκείνος τύχαινε να διαδεχτεί τον Λένιν. Φυσικά, σε μια τέτοια κατ' ανάγκην φανταστική περίπτωση ο σταλινισμός θα λεγόταν τροτσκισμός.

9. Ένας φαύλος κύκλος που οδηγεί στην ευθεία

Ο κομουνισμός είναι... αυτοκρατορικός απ' τη φύση του. Επειδή «οι προλετάριοι δεν έχουν πατρίδα», πατρίδα τους είναι ο κόσμος. Ναι, αλλά ποιος κόσμος; Μα, ο κομουνιστικός! Ναι, αλλά, μέχρι να γίνει κομουνιστικός όλος ο κόσμος, τι γίνεται με τις πατρίδες των προλετάριων; Μα, τις υπερασπίζονται μέχρις εσχάτων! Αυτό είναι το μεγάλο πατριωτικό δίδαγμα του πατριώτη Στάλιν. Ναι, αλλά ο Στάλιν μέχρι να απειλήσει τη δική του πατρίδα ένας άλλος πατριώτης, ο Χίτλερ, πεντάρα δεν δίνει για τις πατρίδες των εκτός Σοβιετικής Ενώσεως προλετάριων, ενώ ο Μουσολίνι τον αφήνει εντελώς αδιάφορο όταν καταχτά λαούς, των κομουνιστών συμπεριλαμβανομένων στους κατοίκους των

κατακτημένων χωρών. Ο Μουσολίνι θέλει να ανασυστήσει τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, αλλά ο Στάλιν δεν αναρωτιέται τι θα γίνει αν τα καταφέρει.

Η ιστορία είναι γεμάτη απρόοπτα, κυρίως στα σταυροδρόμια της. Όταν οι Ρωμαίοι με το στρατηγό Μόμμιο ισοπέδωναν την Κόρινθο το 146 π.Χ. μετατρέποντας τότε την Ελλάδα σε ρωμαϊκή επαρχία με το όνομα «Αχαΐα» κανείς δεν θα μπορούσε να φανταστεί πως η Αχαΐα, το 1830 που δημιουργήθηκε το νεοελληνικό κράτος, θα καταχτούσε και θα υπέτασσε τους υπόλοιπους Έλληνες στο σημερινό κράτος της Αχαΐας, που λέγεται Ελλάδα και πως ο Κωλέττης, λίγο μετά, θα διακήρυττε σαν πολιτικό του πρόγραμμα μέσα στη Βουλή τη Μεγάλη Ιδέα, από την οποία θα ξεπεταχτεί, ενάμισο αιώνα αργότερα, ο ΙΔΕΑ, που θα κάνει το χουνταίο Φοίνικα να ξαναγεννηθεί απ' τις στάχτες του για ν' αρχίσει να κράζει σαν κοράκι με νύχια γαμψά, ίδιο κι όμοιο με τα παλιότερα κοράκια της ιστορίας.

Αν θέλετε να μην τρελαθείτε διαβάζοντας ιστορία να προσέχετε τα σταυροδρόμια, όπου προκύπτουν τα μεγάλα παράδοξα. Ο Μαρξ, για παράδειγμα, που προσπάθησε να επισημάνει τους αντικειμενικούς νόμους κίνησης της ιστορίας (αυτός είναι ο ιστορικός υλισμός) εντελώς απροσδόκητα, σ' ένα σταυροδρόμι, θα πέσει πάνω στον Στάλιν που επεχείρησε να κινήσει την ιστορία μόνος του, κατά πώς τον βόλευε. Ακριβώς το ίδιο έκανε και ο Μουσολίνι, ακριβώς το ίδιο έκανε και ο Χίτλερ. Υπάρχουν άνθρωποι που δεν ξέρουν τίποτα για τους αντικειμενικούς νόμους που κινούν την ιστορία και επιχειρούν να την κινήσουν κατά πώς τους βολεύει.

Το «δώσε μου τόπο να σταθώ και τη γη θα κινήσω» του Αρχιμήδη δεν σημαίνει πως θα κινήσω τη γη με τα χέρια μου, με τη βούλησή μου, αν σταθώ στο κατάλληλο σημείο, σημαίνει πως πρέπει να ψάξω να βρω την κατάλληλη θέση για να βάλω το υπομόχλιο. Όλοι ψάχνουν για το μοχλό που κινεί την ιστορία, αλλά για το υπομόχλιο χωρίς το οποίο δεν θα ήταν δυνατό να υπάρξει μοχλός που κινεί την ιστορία μόνο ο Μαρξ φαίνεται να νοιάζεται στα σοβαρά. Δώσ' μου, λοιπόν, το υπομόχλιο που είναι τα μέσα παραγωγής, και αν δεν καταφέρω να κινήσω τίποτα μ' αυτό σημαίνει πως πρέπει να επιστρέψω στον Αρχιμήδη για να μου μάθει πρώτα το νόμο της ανώσεως ώστε να ξέρω πώς γίνεται και επιπλέουν οι φελλοί. Και αν διαπιστώσω ότι επιπλέω χωρίς να είμαι φελλός, τότε παίρνω τον πιο ταιριαστό για την περίπτωση μοχλό, βρίσκω τη σωστή θέση για το υπομόχλιο και επιχειρώ.

Ο Μουσολίνι ήταν φελλός εξαιρετικής ποιότητας. Ο Χίτλερ ήταν φελλός ακόμα πιό καλής ποιότητας. Τελικά, τα επιπλέοντα ως φελλοί πτώματα και των δύο περισυνελέγησαν από τη θάλασσα της ιστορίας

όπου βούλιαξαν. Μέχρι, όμως, να μαζέψεις όλους τους φελλούς από την επιφάνεια της πάντα φουρτουνιασμένης θάλασσας της ιστορίας μπορεί και να πεθάνεις από εξάντληση. Προσοχή, λοιπόν, στους φελλούς.

Στην Αλβανία, πρώτα συγκρούστηκαν δυο φελλοί και λίγο μετά έγινε ένας φελλένιος πόλεμος. Στις 7 Απριλίου 1939 ο φελλός Μουσολίνι στέλνει τελεσίγραφο στο φελλό Αλβανό βασιλιά της πλάκας Αχμέτ Ζώγου, που άρχισε την καριέρα του σαν υπουργός, για να γίνει μετά πρωθυπουργός και στη συνέχεια βασιλιάς, έτσι από μόνος του, έτσι γιατί βαρέθηκε να είναι πρωθυπουργός και είπε να αλλάξει ειδικότητα, και του λέει: Βασιλιά μου, έληξε η θητεία σου. Από σήμερα δεν είσαι βασιλιάς, γιατί η πατρίδα μου κάνει και πατρίδα μου την πατρίδα σου.

Ο εξ υπουργών αλβανός βασιλιάς, μα πολύ Αλβανός σας λέω, ζητάει άσυλο στην Ελλάδα του Μεταξά. Ο Ζώγου ήταν ο πρώτος άνεργος αλβανός λαθρομετανάστης που ήρθε στην Ελλάδα. Ο Μεταξάς τον ξεφορτώνεται και τον στέλνει στο Κάιρο, το Κάιρο τον ξεφορτώνεται και τον στέλνει στο Λονδίνο, το Λονδίνο τον ξεφορτώνεται και τον στέλνει στο Κέιπ Τάουν, όπου επιτέλους βρίσκει δουλειά ο άνεργος αλβανός φελλοβασιλιάς.

Ο σκληρά εργαζόμενος για το μεγαλείο της πατρίδας του Ντούτσε, κύριος της Αλβανίας του Ζώγου από τον Απρίλιο του 1939, ετοιμάζεται από τότε να εισβάλει στην Ελλάδα από καλή θέση. Καλύτερη δεν θα μπορούσε να βρει. Θέλει να επαναλάβει τον εύκολο άθλο του Μόμμιου. Νέα Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία χωρίς τη νέα Ελλάδα μέσα δεν νοείται.

Ο φίλος των Γερμανών Ιωάννης Μεταξάς ξέρει πως ο Χίτλερ είναι κατηγορηματικά αντίθετος στα σχέδια του Μουσολίνι για την κατάληψη της Ελλάδας και κομάται ήσυχος. Και όταν τη νύχτα της 27ης προς 28η Οκτωβρίου 1940 τον ξυπνάει ένας Ιταλός, λέει «όχι». Αν τον ξυπνούσε ένας Γερμανός θα έλεγε «ναι». Έλα, όμως, που ο Μουσολίνι, που ποτέ δεν αγάπησε στ' αλήθεια τον Χίτλερ, αποφασίζει να καταχτήσει την Ελλάδα χωρίς να ρωτήσει το αφεντικό. Ένας νεορωμαίος Αυτοκράτορας δεν είναι δυνατό να έχει αφεντικά! Ο Ντούτσε δεν θέλησε να χρησιμοποιήσει τον Φύρερ σαν υπομόχλιο για να κάνει τη δουλειά του στην Ελλάδα. Βέβαια, θα τον χρησιμοποιήσει λίγο μετά, αλλά αφού πρώτα την πατήσει αγρίως στην Αλβανία από τους Έλληνες.

Το «αλβανικό έπος», όμως, έχει και μια ουρά κάθε άλλο παρά επική. Η κατάρρευση του μετώπου ευθύς μόλις οι Γερμανοί σκάσουν μύτη στα σύνορα ανήκει στον ίδιο πόλεμο, τον ελληνοϊταλικό. Αλλά εμείς κόψαμε την ουρά για να μην την κουνά ο σκύλος της ιστορίας και μας προδίδει. Εκτός από την ουρά κόψαμε και το δεδηλωμένο και πολλάκις εκφρασμένο, ειλικρινέστατο φιλελληνισμό του αρχαιολάτρη

Χίτλερ. Τι να κάνουμε, κύριοι. Μπορούμε να διαλέξουμε αυτόν που θα αγαπήσουμε, αλλά δεν μπορούμε να επιλέξουμε αυτόν που θα θέλαμε να μας αγαπήσει. Και να μας σκοτώσει. Από αγάπη. Τόσα εγκλήματα αγάπης γίνονται και να μην κάνει ένα κι ο Χίτλερ, έτσι για ποικιλία και για να μη λεν πως σκοτώνει μόνο από μίσος; Απλά αισθηματικά ζητήματα, εμείς τα ανάγουμε σε εθνικά προβλήματα και δεν λέμε στον κόσμο πως ο καταχτητής Χίτλερ θεωρούσε την Ελλάδα προστατευόμενη και όχι καταχτημένη χώρα. Γι' αυτό ακριβώς δεν επεδίωξε την αιχμαλωσία του ελληνικού στρατού, όπως κάλλιστα θα μπορούσε, και άφησε τους έλληνες στρατιώτες να γυρίσουν με τα πόδια στα σπίτια τους.

Αυτό, όμως, σε τίποτα δεν τον εμπόδισε να μας σφάξει και να μας ρημάξει. Άλλο η αγάπη για τους αρχαίους Έλληνες και άλλο η απλή ικανότητα να καταλαβαίνεις πως οι νέοι Έλληνες δεν είναι αρχαίοι. Αν ήταν, θα πολεμούσαν ακόμα με δόρατα και ασπίδες και ο προσωπικός ηρωισμός θα είχε νόημα. Θέλεις να γίνεις γνήσιος ήρωας ως γνήσιος Έλληνας; Αν πράγματι θέλεις και δεν το λες απλώς για να νιώθεις καλύτερα έτσι φοβισμένος που είσαι, μην προτάσσεις το στήθος σου στο τανκ. Αυτό μπορεί να το κάνει ο κάθε βλαμμένος. Πάρε μια ασπίδα από έναν ΜΑΤατζή, το μόνο αρχαίο στρατιώτη που υπάρχει ακόμα στην πιάτσα, σταμάτησε μ' αυτήν το τανκ και με το δόρυ βγάλε το μάτι του εχθρού που οδηγεί τη μηχανή του θανάτου. Δεν θα τα καταφέρεις, βέβαια, αλλά δεν έχει σημασία. Σημασία έχει που θα γίνεις ήρωας οπωσδήποτε. Ίσως μάλιστα σου στήσουν και ανδριάντα, αν βρεθεί κάποια πλατεία χωρίς ανδριάντα μέσα.

Οι λεγόμενοι δωσίλογοι πίστεψαν στο φιλελληνισμό του Χίτλερ. Όμως οι άλλοι που πίστεψαν στο φιλελληνισμό των Άγγλων και μετά των Αμερικανών, τι ήταν, δεν ήταν δωσίλογοι; Α, να μου χαθείτε, γαϊδούρια, που γράφετε την ιστορία όπως σας βολεύει. Εμείς πιστέψαμε στο φιλελληνισμό των Ρώσων και την πατήσαμε και εμείς. Το πρόβλημα, λοιπόν, δεν είναι να γίνουν οι άλλοι φιλέλληνες αλλά να γίνουν οι Έλληνες φιλαλήθεις, τουλάχιστον όσον αφορά την ιστορία. Μια καλή άσκηση είναι η μελέτη του Θουκυδίδη.

Πρέπει να ασκηθούμε πολύ εμείς οι αριστεροί στην ενδομαρξιστική και ενδοκομουνιστική αλήθεια. Επιτέλους, δεν σφαζόμασταν μεταξύ μας έτσι για πλάκα. Κακοί που πρέπει να πεθάνουν για μόνο το λόγο πως είναι κακοί και καλοί που πρέπει να σκοτώσουν τους κακούς για μόνο το λόγο πως είναι καλοί, υπάρχουν μόνο στα φιλμ γουέστερν.

***

Η σύγκρουση του Στάλιν με τον Τρότσκι, που κορυφώνεται ανάμεσα στο 1924 και το 1927, δεν έχει σαν κύρια αιτία το πρόβλημα της διαδοχής του Λένιν. Πιο σωστά, το πρόβλημα της διαδοχής του Λένιν, αμέσως μετά το θάνατό του, συναρτάται με ένα άλλο πολύ πιο σοβαρό: θα μπορούσε να επιβιώσει η επανάσταση αν περιοριζόταν στη Σοβιετική Ένωση; Οι διανοούμενοι της Κεντρικής Επιτροπής, κυρίως ο Τρότσκι, ο Ζινόβιεφ και ο Κάμενεφ, που είχαν ζήσει πολλά χρόνια στην Ευρώπη, πίστευαν πως η άποψη του Στάλιν για «σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα» θα ήταν καταστροφική για τη χώρα. Τον Στάλιν, μ' άλλα λόγια, δεν τον ενδιέφερε τόσο το τι θα απογίνουν τα κομουνιστικά κινήματα των άλλων χωρών της Ευρώπης, αν θα καταλάβουν ή όχι την εξουσία, αν θα εξαφανισθούν ή όχι από το φασισμό, όσο το τι θα απογίνει η νεαρή Σοβιετική Ένωση ολομόναχη και περικυκλωμένη.

Είναι λάθος, λοιπόν, ν' αντιμετωπίζουμε τον Τρότσκι σαν διεθνιστή παντί τρόπω, που εξαρχής ενδιαφέρεται για το παγκόσμιο κομουνιστικό κίνημα. Ενδιαφερόταν κι αυτός, κατ' αρχάς, για την επιβίωση της Σοβιετικής Ένωσης. Μόνο που δεν θεωρούσε δυνατή αυτή την επιβίωση αν δεν διεθνοποιούνταν, και μάλιστα σύντομα, η επανάσταση. Η θέση αυτή είναι απόλυτα σύμφωνη με το μαρξιστικό δόγμα, αλλά δεν ήταν το μαρξιστικό δόγμα που ενδιέφερε τότε τον Τρότσκι, ήταν η επιβίωση της Σοβιετικής Ένωσης.

Ο Στάλιν, όμως, που δεν ήξερε το μαρξισμό τόσο καλά όσο οι άλλοι, προχώρησε με το θάρρος της άγνοιας, βασισμένος στο βαθύ πόθο του σοβιετικού λαού να διατηρήσει οπωσδήποτε και ερήμην κάθε θεωρίας αυτά που είχαν κατακτηθεί όσο ζούσε ο Λένιν. Ο λαός δεν γνωρίζει από θεωρίες. Γνωρίζει και αναγνωρίζει μόνο τα απτά και συγκεκριμένα αποτελέσματα. Και το συγκεκριμένο αποτέλεσμα στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν το υπαρκτό και πολλά υποσχόμενο τότε στο λαό καινούργιο καθεστώς. Η μάζα του σοβιετικού λαού θα έπεφτε σε μαύρη απελπισία αν της έλεγαν πως το παν στη χώρα θα εξαρτηθεί απ' το τι θα κάνουν οι άλλες χώρες.

Ο λαός, λοιπόν, τάχτηκε σαφέστατα με τη μεριά του Στάλιν, όταν ζήτησε «σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα». Και ο Στάλιν κέρδισε τελικά τη Γενική Γραμματεία του κόμματος ακριβώς γι' αυτό. Βέβαια δεν είχε τη μαρξιστική θεωρία με τη μεριά του, είχε όμως το λαό. Δεν είχε τον Μαρξ μαζί του, είχε όμως την τεράστια πείρα του από μια αδιάκοπη δουλειά πολλών ετών ανάμεσα στο λαό. Δεν ήταν διανοούμενος, ήταν όμως ένας βαρβάτος χωρικός που γνώριζε το ρώσο μουζίκο όσο λίγοι. Η νίκη του Στάλιν επί του Τρότσκι είναι τελικά νίκη της εμπειρίας πάνω στη θεωρία. Πράγμα που δημιούργησε πολλές δυσάρεστες συνέπειες.

Αλλά και μια ευχάριστη: ο σοσιαλισμός σε μία μόνο χώρα έγινε πραγματικότητα για πολλά χρόνια. Ο Μαρξ, όμως, πήγε περίπατο. Άλλη μια φορά ο ρεβιζιονισμός (ο αναθεωρητισμός), που κανείς δεν τον θέλει για τον εαυτό του κυριάρχησε επί της ορθοδοξίας. Ωστόσο, με το πέρασμα στην ανυπαρξία του υπαρκτού σοσιαλισμού θα νικήσει τελικά ο Μαρξ. Η εδραίωση του κομουνισμού σε μία μόνο χώρα, και μάλιστα υπανάπτυκτη, αποδείχτηκε αδύνατη.

Τον καιρό των πρώτων χρόνων της εξουσίας του Στάλιν, πολλοί διεκδικούν την ορθοδοξία για τον εαυτό τους και θεωρούν όλους τους άλλους ρεβιζιονιστές. Αυτό το κλασικό πλέον καλαμπούρι συνεχίζεται και επί των ημερών μας μεταξύ των κομουνιστών όλου του κόσμου και μάλιστα σε μια εποχή που τίποτα το σοβαρό δεν διακυβεύεται από τέτοιου είδους παντελώς πλατωνικά πλέον διλήμματα. Ας σοβαρευτούμε, λοιπόν, κι ας μην κατηγορούμε οι μεν τους δε για ανορθοδοξία και παρέκκλιση, τη στιγμή που δεν λέμε να καταλάβουμε πως τόσο ο λενινισμός όσο και ο σταλινισμός ήταν ήδη δύο πάρα πολύ σοβαρές παρεκκλίσεις απ' το μαρξισμό του Μαρξ. Που όσο λιγότερο τον γνωρίζουμε τόσο περισσότερο φωνασκούμε για να υπερασπίσουμε τη μαρξιστική μας ορθοδοξία, που δεν είναι τίποτα περισσότερο από την τρέχουσα γραμμή του κόμματος ή του κομματίδιου, που κι αυτό αύριο μπορεί ν' αλλάξει γραμμή με την ίδια άνεση που άλλαξε γραμμή εκατοντάδες φορές μέχρι τώρα το μητρικό κόμμα από το οποίο προέκυψε το κομματίδιο. Άλλο λοιπόν κομματική πειθαρχία κι άλλο μαρξιστική γνώση.

Την 4η Φεβρουαρίου 1931, ο Στάλιν εκφωνεί έναν πραγματικά ιστορικό λόγο, στον οποίο διακηρύσσει ευθαρσώς πως η Σοβιετική Ένωση βρίσκεται 50 ή 100 χρόνια πίσω απ' τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες κι ότι αν δεν τις φτάσει μέσα σε 10 χρόνια το πολύ, θα καταστραφεί. Σήμερα, τα λόγια του ηχούν προφητικά.

Όμως, προκειμένου να φτάσει η Σοβιετική Ένωση τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, αρχίζει ο τρελός χορός του σταχανοβισμού και του ξεπατώματος των εργαζομένων. Είναι μια καθαρή τρέλα, που αγγίζει τα όρια της εξόντωσης του ήδη κατάκοπου λαού. Ωστόσο, είναι ο μόνος τρόπος που βρίσκει ο Στάλιν για να αντισταθμίσει τα μειονεκτήματα απ' τη θεωρία του για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα. Φαύλος κύκλος. Παρά ταύτα, η Σοβιετική Ένωση επιβιώνει τελικά χάρη σ' αυτόν ακριβώς το φαύλο κύκλο.

Αν, λοιπόν, περιμέναμε να εξελιχτούν τα πράγματα σύμφωνα με τη μαρξιστική θεωρία, που αποκλείει κατηγορηματικά κάθε είδους βία πέρα από την εντελώς αναγκαία για το φίμωμα των λίγων μεγαλοαφεντάδων, θα περιμέναμε για αιώνες ίσως. Η βία είναι η μαμή της ιστο-

ρίας λέει ο Μαρξ· και διευκρινίζει πως η βία της προλεταριακής επανάστασης θα είναι η τελευταία ιστορικά αναγκαία βία. Δεν ήταν. Η βία δεν καταργείται με τη βία σε μαζικό επίπεδο. Όμως, σε περιορισμένο, αντάρτικο επίπεδο ίσως κάνει καλό. Άλλο βαρώ και φεύγω και άλλο βαρώ για να μείνω.

Ο Στάλιν ήταν ανυπόμονος. Από μικρός ήταν ανυπόμονος. Κι όποιος είναι ανυπόμονος δεν κάθεται με τις ώρες να πείθει τους άλλους με τα λόγια. Τους κλείνει το στόμα με μια σφαίρα στο ανοιχτό στόμα και ησυχάζει. Τρόπος του λέγειν, δηλαδή, αλλά, εν πάση περιπτώσει, πρέπει να σταματήσει κάποτε αυτή η αστειότητα του ψευτοανθρωπισμού, του κληρονομημένου από το χριστιανισμό. Έτσι κι αλλιώς κάθε φορά που η ιστορία κάνει άλματα το αίμα τρέχει ποτάμι.

Κι αν δεν θέλουμε να τρέξουν αίματα, ας καθίσουμε να περιμένουμε τον καπιταλισμό να ωριμάσει, να σαπίσει και να γεννήσει φυσιολογικά το νέο κόσμο που 'ναι να 'ρθει. Αλλά αυτό ακριβώς είναι η σοσιαλδημοκρατία: μια υπομονετική αναμονή του νέου κόσμου, μια αναμονή χωρίς αίματα και βία. Η επανάσταση λοιπόν είναι για τους ανυπόμονους. Για τους υπομονετικούς είναι η σοσιαλδημοκρατία τύπου Δεύτερης Διεθνούς.

Ο Λένιν κι αν ήταν ανυπόμονος. Γι' αυτό ακριβώς ήταν τόσο μεγάλος επαναστάτης κι όχι διότι γνώριζε καλύτερα το μαρξισμό. Το μαρξισμό τον γνώριζε άριστα και ο Μάρτοφ, ο ηγέτης των Μενσεβίκων, και κυρίως ο σεβαστός απ' όλους Πλεχάνοφ, που ήταν κι αυτός Μενσεβίκος. Αλλά ο Μάρτοφ δεν ήταν ανυπόμονος. Και διαχώρισε έγκαιρα τη θέση του απ' αυτήν του Λένιν.

Σήμερα που τα πράγματα στη Δύση μάς υποχρεώνουν να μην είμαστε ανυπόμονοι, είτε εγγραφόμαστε στη 17η Νοέμβρη αν είμαστε ανυπόμονοι, είτε στρώνουμε τον κώλο μας και διαβάζουμε κανένα βιβλίο. Όχι μόνο μαρξιστικό. Αυτό δεν θα το ενέκρινε ούτε ο Μαρξ, ούτε ο Λένιν, ούτε ο Τρότσκι, που είχαν μια τεράστια γενική παιδεία.

Όπως και να 'ναι, εκείνο που ούτως ή άλλως δεν δικαιούμαστε να κάνουμε είναι να παριστάνουμε τους επαναστάτες του σαλονιού, χαϊδεύοντας με το ένα χέρι την γκόμενα και υψώνοντας το άλλο σε γροθιά. Αυτό δεν λέγεται επαναστατικότητα, λέγεται υστερία. Σε μια τέτοια περίπτωση καλό θα είναι να μας βλέπει κάπου κάπου και κανένας γιατρός.

Την ίδια περίοδο που ο Στάλιν διακηρύσσει την τρελή εντατικοποίηση της παραγωγής, αμολάει κι ένα δεύτερο σλόγκαν, που κανείς δεν το περίμενε: εν έτει 1931, δεκατέσσερα χρόνια μετά την επανάσταση, ο Στάλιν λέει πως οι ταξικές συγκρούσεις όχι μόνο δεν υποχώρησαν, αλλά έχουν γίνει πιο έντονες απ' ό,τι ήταν τα πρώτα χρόνια της επανάστα-

σης, όταν οι Λευκοί διατηρούσαν ακόμα τις ελπίδες τους για την ανατροπή των Μπολσεβίκων.

Όλα πλέον είναι έτοιμα για τις εκκαθαρίσεις. Αφού ακόμα υπάρχουν ταξικοί εχθροί, πρέπει να σφαχτούν. Κι αφού ακόμα υπάρχουν άνθρωποι που δεν λεν να καταλάβουν πως πρέπει να εντατικοποιηθεί και άλλο η παραγωγή πρέπει να σφαχτούν κι αυτοί. Τώρα είναι δύσκολο να διακρίνεις τον πραγματικό ταξικό εχθρό, έτσι που όλα τα καθάρματα σπεύδουν να εγγραφούν στο ΚΚ για να τη βολέψουν. Τρελαίνεσαι ή δεν τρελαίνεσαι μέσα σ' αυτό το κομφούζιο; Λοιπόν, ας μην παριστάνουμε τους αυστηρούς κριτές, όταν μια λειψή φαντασία δεν μας επιτρέπει να βρεθούμε φαντασιακά σε μια εποχή που δεν είναι όμοια με τη δική μας.

Βέβαια, το 1931 δεν έχουν αρχίσει ακόμα οι περίφημες δίκες της Μόσχας· εκείνες οι τραγικές δίκες όπου οι σύντροφοι παίρνουν κεφάλια συντρόφων και όχι ταξικών εχθρών, παρ' όλο που τους βαφτίζουν ταξικούς εχθρούς για να εξιλεώνονται. Όμως, έχουν δημιουργηθεί ήδη όλες οι ιστορικές προϋποθέσεις για να γίνουν δυνατές οι δίκες: η εντατικοποίηση της παραγωγής είναι μια δύσκολη πραγματικότητα. Μια φρικτή πραγματικότητα είναι και οι ταξικές συγκρούσεις, που όντως συνεχίζονται σε ένα άλλο επίπεδο, μάλλον γραφειοκρατικό, πράγμα που το έβλεπαν όλοι και όχι μόνο ο Στάλιν. Η ταξική και η κοινωνική συνείδηση δεν είναι πράγματα που τα αγοράζει κανείς απ' τον μπακάλη. Είναι μια πολύ αργή διαδικασία ωρίμανσης. Στο κόμμα αυτόν τον καιρό συνωθούνταν γνήσιοι και κάλπικοι κομουνιστές, ιδεολόγοι και αριβίστες, έντιμοι και καθάρματα.

Να εξηγούμαστε, πάντως, για να μην τρομάξουν οι αστοί: όταν λέμε σταλινικός, εννοούμε τον κομουνιστή που σκοτώνει κατά προτίμηση κομουνιστή. Συνεπώς, ας είναι ήσυχοι οι μη κομουνιστές. Σε μια πιθανή υποτροπή του σταλινισμού στο απώτερο κομουνιστικό μέλλον θα κινδυνέψουν λιγότερο απ' τους κομουνιστές. Ο σταλινισμός ήταν κυρίως μια ενδοκομουνιστική τραγωδία, με σαφέστατες κοινωνικές αιτιολογήσεις οφειλόμενες στις δύσκολες συνθήκες και στην έλλειψη τόσο ταξικής όσο και κοινωνικής συνείδησης.

Ο «καινούργιος άνθρωπος» δεν εμφανίστηκε στην πρώην Σοβιετική Ένωση μέχρι το τέλος της. Ο «καινούργιος άνθρωπος» που έλεγαν πως εμφανίστηκε ήταν ο παλιός με καινούργια σκούφια. Οι πραγματικοί κομουνιστές που ασφαλώς υπάρχουν και σήμερα στη Ρωσία και που πρέπει να είναι πολύ περισσότεροι σε απόλυτους αριθμούς, απ' ό,τι ήταν την εποχή του Λένιν, έχουν να κάνουν πολλή δουλειά. Γιατί ο «καινούργιος άνθρωπος» δεν βγαίνει έτοιμος απ' την κοιλιά της μάνας του.

Θέλω να πω πως, κι αν δεν υπήρχε ο Στάλιν, δεν είναι καθόλου βέβαιο πως ο «νέος άνθρωπος» θα ευδοκιμούσε στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Έχουμε κάνει τον Στάλιν αποδιοπομπαίο τράγο για ανεπάρκειες πολύ πιο ουσιαστικές, που έχουν σχέση κυρίως με τη δυσκαμψία της ανθρώπινης συνείδησης και την απελπιστικά αργή διαφοροποίηση του εποικοδομήματος.

Η παράλληλη μελέτη του φασισμού θέλει να δείξει ακριβώς αυτό· πόσο εύκαμπτο και πόσο δύσχρηστο είναι το εποικοδόμημα. Για το σοσιαλισμό τραβάς και φασισμός σού προκύπτει καθ' οδόν. Φασισμό στήνεις και κομουνισμός προκύπτει απ' τα συντρίμμια του.

10. Ο Στάλιν πηγαίνει στον πόλεμο

Κατά τον Ηράκλειτο *πάντα χωρεί, ουδέν μένει*. [Όλα φεύγουν, τίποτα δεν μένει]. Και ο σταλινισμός εχώρησεν.

Το περίφημο ηρακλείτειο απόσπασμα 91 (επί συνόλου 126) είναι σχεδόν μακάβριο: το γίγνεσθαι παρασύρει τα πάντα με τέτοια δύναμη, που είναι αδύνατο να αγγίξει κανείς δυο φορές την ίδια φθαρτή ύλη. Μέχρι να την ξαναγγίξεις έχει ήδη αλλάξει. Το σήμερα πεθαίνει ευθύς μόλις το αγγίξει το αύριο, και πάει και θάβεται στο χτες, το γεμάτο από νεκρά σήμερα.

Ο Πλάτων δεν θα απορρίψει τη διαλεκτική του Ηράκλειτου. Όμως, θα τοποθετήσει τη διαλεκτική δίνη στον κόσμο των φαινομένων και για να μη χαθεί μέσα της, θα φκιάξει έναν πάσσαλο, θα τον ονομάσει Ιδέα, θα τον καρφώσει στον ουρανό για ασφάλεια και θα πιαστεί καλά απ' αυτόν. Η Ιδέα δεν είναι θεός, είναι μορφοποιητική δύναμη, είναι καλούπι, μήτρα. Αν όλα τα αντίτυπα βγαίνουν στραβά, άλλα περισσότερο και άλλα λιγότερο, είναι για να υπάρχει ποικιλία στον κόσμο των φαινομένων. Η Ιδέα του Πλάτωνα δεν παρηγορεί όπως ο Θεός, εξηγεί.

Μπορείς να εξηγήσεις το σταλινισμό όπως θέλεις αρκεί να συνεχίσεις να πιάνεσαι από τον πάσσαλο του μαρξισμού. Βέβαια, μπορεί να μη θεωρείς το μαρξισμό ασφαλή πάσσαλο, οπότε πιάνεσαι από κάποιον άλλο. Αν δοκιμάσεις πολλούς πασσάλους και τους απορρίψεις όλους ως ανασφαλείς, τότε πιάσου από τον πιο παλιό, το Θεό. Πρόσεχε, όμως, σπάει εύκολα γιατί είναι πολύ παλιός. Αν δεν προσεύχεσαι συχνά και αν δεν μεταλαμβάνεις τακτικά, την πάτησες.

Αλλά αν πιαστείς από τον παλιό πάσσαλο που λέγεται Θεός μην ισχυριστείς πως έκανες κάτι που έχει σχέση με τον Πλάτωνα και τον πλατωνισμό. Βέβαια, έχει μια κάποια σχέση με το νεοπλατωνισμό του Πλωτίνου, αλλά ο Πλωτίνος δεν είναι γνήσιο, είναι νόθο τέκνο του Πλάτωνα. Που θα το υιοθετήσει ο χριστιανισμός για να σοβαρευτεί λιγάκι βάζοντας το Άγιο Πνεύμα να κάνει παρέα με τα Μεγάλα Πνεύματα της ελληνικής αρχαιότητας. Πάντως, ό,τι και να κάνεις, μην ξεχνάς πως ο Θεός δεν ανήκει στον Κόσμο των Ιδεών, ανήκει στον Κόσμο της Φαντασίας. Εμείς σ' αυτό το βιβλίο κινούμαστε στον Κόσμο των Ιδεών που πασχίζουν να γίνουν Κόσμος σκέτα.

Κόσμος στα αρχαία ελληνικά σημαίνει κόσμημα, διάκοσμος, διακόσμηση. Στη *Θεογονία* του Ησιόδου όταν το Χάος διακοσμείται γίνεται Κόσμος. Ο μαρξισμός είναι μια από τις πολλές απόπειρες να διορθωθούν τα λάθη των θεών, αρχαίων και νέων. Τόσο πολλά λάθη μόνο ο Θεός θα μπορούσε να τα κάνει. Θεός είναι το Λάθος. Αν ο Θεός τα πάντα εν σοφία ποιούσε, τουλάχιστον τη φτώχεια δεν θα την ποιούσε.

***

Παρά τη σταλινική λαίλαπα της διαλεκτικής δίνης, παρά τους 350.000 κομουνιστές που «εκκαθαρίζει» ο κομουνιστής Στάλιν, παρά το τραγικό γεγονός πως το 70% των μελών του 17ου Συνεδρίου (που συνέρχεται το 1934 για να προετοιμάσει τις εκκαθαρίσεις) θα σταλούν άναυλα στον άλλο κόσμο από τον Στάλιν, η Σοβιετική Ένωση, η μεγάλη χώρα του Λένιν, αναπτύσσεται επί Στάλιν με ρυθμούς τόσο εντυπωσιακούς, που οι δυτικοί οικονομολόγοι, που έχουν συνηθίσει να μην ηθικολογούν, αρχίζουν να αναρωτιούνται μήπως είχαν άδικο που παραγνώρισαν ή περιφρόνησαν το μαρξισμό, όπως τον καταλάβαινε ο Στάλιν. Αν ο σκοπός αγιάζει τα μέσα, τότε ο Στάλιν πέτυχε το σκοπό του, ερήμην του αίματος που έχυσε. Άλλωστε, ο λαός λατρεύει τον Στάλιν και τον ακολουθεί τυφλά. Το δράμα των εκκαθαρίσεων δεν θα επεκταθεί μέχρι τη μάζα των απλών ανθρώπων. Ο Στάλιν προτιμά να στέλνει στο εκτελεστικό απόσπασμα στελέχη του κόμματος, όχι απλά μέλη.

Ωστόσο, ο πανικός του Στάλιν δεν είναι αδικαιολόγητος. Η Δύση δεν παραιτήθηκε ποτέ από τα σχέδιά της να διαβρώσει απ' τα μέσα τη Σοβιετική Ένωση όταν απέτυχε να τη διαλύσει με επεμβάσεις απ' έξω. Ως εκ τούτου, είναι εντελώς αδύνατο να ξεχωρίσουμε τους αντικομουνιστές και τους «πράκτορες του εχθρού», που ξέκαναν οι κομουνιστές, από τους γνήσιους κομουνιστές, που έστειλαν στον άλλον κόσμο οι κομουνιστές. Μέσα στο φόβο που προκαλεί η περικύκλωση του σοβιε-

τικού κομουνισμού από το διεθνή καπιταλισμό, οι πάντες υποπτεύονται τους πάντες. Δεν είναι καθόλου βέβαιο πως οι αντίπαλοι του Στάλιν δεν θα έκαμναν τα ίδια αν βρίσκονταν στη θέση του. Τούτη την κατάσταση τη δημιούργησε μάλλον το σταλινικό δόγμα για τον «κομουνισμό σε μία μόνο χώρα» παρά ο Στάλιν προσωπικά.

Η περίπτωση της εκκαθάρισης των αντικομουνιστών χωρίς, βέβαια, να την επικροτεί κανένας λογικός άνθρωπος, θα μπορούσε να έχει μια σκληρά λογική, αν και μακάβρια ερμηνεία. Όμως, η εκκαθάριση των κομουνιστών απ' τους κομουνιστές είναι τόσο τερατωδώς παράλογη, που ο σταλινισμός θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και «ιστορικός σουρεαλισμός» μόνο γι' αυτό το λόγο.

Όμως, εκείνο το εντελώς τρελό παλλαϊκό κράτος που αποφάσισε να εγκαθιδρύσει ο διάδοχος του Στάλιν, ο Χρουστσόφ, γιατί έτσι ήθελε, ήταν πέρα για πέρα τεχνητό. Προκειμένου να ξεπεράσει το θεωρητικό και ηθικό εμπόδιο που δημιούργησε η σταλινική δικτατορία με τη γραφειοκρατία της και τη σχεδόν επιδεικτική περιφρόνηση του προλεταριάτου και των εργαζόμενων γενικότερα, ο Χρουστσόφ τράβηξε απ' το καπέλο έναν λαγό που τον βάφτισε «παλλαϊκό κράτος», κράτος όλου του λαού, που κανείς ποτέ δεν κατάλαβε τι ακριβώς σημαίνει, αν και παραπέμπει σε μια κάποια μορφή δημοκρατίας ακαθορίστου φύσεως.

Όπως και να 'ναι, κατά τη σταλινική περίοδο η Σοβιετική Ένωση αναπτύσσεται μ' έναν τρόπο εξαιρετικά εντυπωσιακό, παρά την καπιταλιστική περικύκλωση και παρά το φανερό πλέον από το 1934 ναζιστικό κίνδυνο.

Το 1936, με την έναρξη του Ισπανικού εμφύλιου πολέμου, που θα τελειώσει το 1939 με νίκη του φασισμού, ο Χίτλερ δοκιμάζει απ' τις πρώτες κιόλας μέρες τη ραγδαία αναπτυσσόμενη πολεμική του μηχανή στη χώρα του Θερβάντες, του Καλντερόν, του Πικάσο, του Λόρκα, του Καζάλς, ενώ η σχεδόν φανερή βοήθεια των Σοβιετικών προς το μέτωπο των δημοκρατικών, που προσπαθούν να σώσουν τη χώρα από τον Φράνκο, εκ των πραγμάτων δεν είναι δυνατό να είναι ούτε σοβαρή ούτε αποτελεσματική. Οι Ρώσοι τώρα δεν έχουν αυταπάτες. Από το 1936 γνωρίζουν πως το κύριο μέλημα του Χίτλερ είναι η καταστροφή της Σοβιετικής Ένωσης. Όμως, ακριβώς το ίδιο ονειρεύονται από το 1917 και οι αστικές δημοκρατίες της Δύσης. Κάνουν, λοιπόν, ό,τι μπορούν για να στρέψουν προς τη Ρωσία το γερμανικό επεκτατισμό.

Το 1936 που αρχίζει να μεθοδεύει τα σχέδιά του, ο Χίτλερ δεν θα ήταν δυνατό να πιστέψει πως η κομουνιστική Ανατολή και η καπιταλιστική Δύση θα μπορούσαν να συμμαχήσουν εναντίον του. Εντούτοις, η παράδοξη συμμαχία τελικά θα γίνει και ο δικτατορικός καπιταλισμός

του Χίτλερ θα συντριβεί από τη συμμαχία κομουνιστών και φιλελεύθερων καπιταλιστών.

Ωστόσο, πριν υπογραφεί αυτή η τρελή συμμαχία ανάμεσα σε δυο εχθρούς, τους καπιταλιστές και τους κομουνιστές, συνάπτεται μια άλλη ακόμα πιο τρελή, επίσης ανάμεσα σε δυο εχθρούς, τους κομουνιστές και τους ναζιστές. Ο Στάλιν και ο Χίτλερ στις 23 Αυγούστου του 1939 υπογράφουν ένα είδος συμμαχίας στο Μόναχο. Όπως οι Δυτικοί προσπαθούν να στρέψουν τον Χίτλερ κατά της Σοβιετικής Ένωσης, έτσι και ο Στάλιν προσπαθεί να στρέψει τον Χίτλερ κατά της καπιταλιστικής Δύσης. Τελικά, με τον ευφυέστατο ελιγμό του συμφώνου του Μονάχου, το στοίχημα το κερδίζει ο Στάλιν, που λίγο μετά θα υποχρεώσει τη Δύση να συμμαχήσει μαζί του για την αντιμετώπιση του κοινού εχθρού, του φασισμού. Ο Τσόρτσιλ θα κάνει ό,τι μπορεί για να υποχρεώσει τον Χίτλερ να επιτεθεί κατά του Στάλιν, όμως ο Χίτλερ έχει ήδη εκδηλώσει τις προθέσεις του να καταβροχθίσει και τη Δύση. Τα θέλει όλα δικά του, γι' αυτό και θα τα χάσει όλα.

Η Δύση, λοιπόν, χρωστάει την ύπαρξή της στην Ανατολή. Αλλά και η Ανατολή χρωστάει την ύπαρξή της στη Δύση. Γιατί αν ηττούνταν η Δύση απ' τον Χίτλερ, η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης δεν θα ήταν και τόσο δύσκολη κάτω απ' την πίεση των λεγεώνων που θα συγκροτούσαν οι ναζιστές στην κατεχόμενη δυτική Ευρώπη. Αν ο Χίτλερ καταλάμβανε την Αγγλία, όπως προέβλεπε το σχέδιο, θα είχαν καταρρεύσει τα πάντα, πρώτα στη Δύση και ύστερα στην Ανατολή.

Ωστόσο, όσο διαρκεί ακόμα η τρελή «συμμαχία» των Σοβιετικών και των Γερμανών, με την εισβολή του γερμανικού στρατού στην Πολωνία την 1η Σεπτεμβρίου 1939 και την έναρξη τη μέρα αυτή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Στάλιν τρέχει πίσω από τους περιστασιακούς «συμμάχους» του, τους Γερμανούς, και μπαίνει κι αυτός στην Πολωνία, 16 μέρες μετά τους Γερμανούς, την 17η Σεπτεμβρίου 1939. Ο διαμελισμός της Πολωνίας και το μοίρασμά της ανάμεσα σε δυο εχθρούς, που συμμαχούν πρόσκαιρα, είναι ένα τραγικό γεγονός που οι Πολωνοί δεν θα το ξεχάσουν. Άλλωστε δεν είναι η πρώτη φορά που η Ρωσία και η Γερμανία διαμελίζουν παρέα την Πολωνία.

Κι ενώ μετά την κατάκτηση της Πολωνίας από Γερμανούς και Ρώσους ο Χίτλερ στρέφει την προσοχή του στη Δύση, ο Στάλιν βρίσκει την ευκαιρία να εισβάλει στη Φινλανδία. Αυτός ο πολύ ανόητος πόλεμος, που όπως και η εισβολή στην Πολωνία υποτίθεται πως έγινε για να μπορεί να προφυλάσσει η Σοβιετική Ένωση τα νώτα της, δεν κρατάει πολύ· απ' το Νοέμβριο του 1939 μέχρι το Μάρτιο του 1940. Όμως, θα στοιχίσει πολλά στη σοβιετική κομουνιστική προπαγάνδα,

που χρόνια θα ιδρωκοπάει για να πείσει τον κόσμο πως ό,τι έγινε τότε στη Φινλανδία ήταν για το καλό των Φινλανδών!

Βέβαια, από το 1809 η Φινλανδία ανήκε στην Αυτοκρατορία του τσάρου, αλλά ο Λένιν το 1917 της έδωσε την ανεξαρτησία της. Ο Στάλιν όμως μετάνιωσε το 1939 και είπε να προσαρτήσει στην ΕΣΣΔ τη Φινλανδία. Αργότερα ξαναμετανιώνει, κι αυτή τη φορά λέει ν' αφήσει ήσυχους τους Φινλανδούς στην ουδετερότητά τους. Τους τρέλανε, τους καημένους τους Φινλανδούς, που ζούσαν μόνιμα με το φόβο της καταβρόχθισης από τους Ρώσους. Αυτός ήταν ο λόγος που τους έκανε τελικά να παν με τη μεριά του Χίτλερ.

Και εξ ονόματός του, το 1941, τη χρονιά που ο Χίτλερ κηρύσσει τον πόλεμο κατά της ΕΣΣΔ και βάζει σε εφαρμογή το «Σχέδιο Μπαμπαρόσα», εισβάλλουν και οι μικροί Φινλανδοί, ως Δονκιχώτες που κυνηγούν ανεμόμυλους, στη χώρα του Λένιν. Αλλά τρων τα μούτρα τους στα γρήγορα. Πολύ φυσικό. Και με τη συνθήκη ειρήνης του 1947 υποχρεώνονται να κάνουν σοβαρές εδαφικές παραχωρήσεις προς την ΕΣΣΔ σαν σύμμαχοι των Γερμανών που ήταν. Της πλάκας σύμμαχοι, αλλά πάντως σύμμαχοι.

Τούτη η πολιτικά ανισόρροπη κατάσταση, με τις μακράς διαρκείας εκκρεμότητες ανάμεσα στις δυο χώρες θα ονομαστεί «φινλανδοποίηση». Ο όρος έμεινε στο διεθνές πολιτικό λεξιλόγιο για να δηλώνεται μ' αυτόν η επαμφοτερίζουσα λυκοφιλία και η αμοιβαία σκυλοεχθρότητα ανάμεσα σε δυο λαούς που δεν λεν να αποφασίσουν αν πρέπει να είναι φίλοι ή εχθροί. Η Φινλανδία στο χάρτη μοιάζει με απόφυση της Ρωσίας. Άλλωστε, πας με τα πόδια, που λέει ο λόγος, από την Πετρούπολη στο Ελσίνκι.

Και σαν να μην έφταναν οι παλινωδίες και οι γελοιότητες με τη Φινλανδία, ο Στάλιν εισβάλλει τον Ιούνιο του 1948, τρία χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου το 1945, στις τρεις Βαλτικές Χώρες (Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία), ίσως γιατί θυμήθηκε πως κι αυτές ανήκαν κάποτε στην τσαρική Αυτοκρατορία. Και τις προσαρτά στην ΕΣΣΔ. Φυσικά, φρόντισε να το «ζητήσουν» οι δικοί του που ζούσαν εκεί και που δεν ήταν λίγοι. Με την ευκαιρία, λέει να βάλει λίγο χέρι και στη Ρουμανία. Και της αποσπά τη Βεσσαραβία και τη Βουκοβίνα.

Μ' άλλα λόγια, ο Στάλιν αποδεικνύεται και ολίγον... ιμπεριαλιστής, παραμένοντας μέγας εχθρός του ιμπεριαλισμού! Και αν η εκπληκτική και μεγαλειώδης νίκη του Κόκκινου Στρατού δεν έκαμνε να ξεχαστούν όλες αυτές οι «φιλικές» χειρονομίες του Στάλιν, η εικόνα που θα είχε ο κόσμος για τη Σοβιετική Ένωση μετά τη λήξη του πολέμου κάθε άλλο παρά καλή θα ήταν.

Το Μάιο του 1945 ο Κόκκινος Στρατός μπαίνει στο Βερολίνο, πριν απ' τους στρατούς των δυτικών συμμάχων, και το Γ΄ Ράιχ του Χίτλερ εγγράφεται οριστικά στις μαύρες σελίδες της ιστορίας και επισήμως. Τα πτώματα των τριών αυτοχείρων, του Φύρερ (Αρχηγού) Αδόλφου Χίτλερ, της φίλης του Εύας Μπράουν και του ιδιοφυούς προπαγανδιστή του ναζισμού Γιόζεφ Γκέμπελς που είναι μαζί τους, θα τα «ενταφιάσει» στο υπόγειο της Καγκελαρίας ο θριαμβευτής Κόκκινος Στρατός.

Σημειώνουμε εδώ με την ευκαιρία ένα μεγάλο παράδοξο εξαιρετικού πολιτικού ενδιαφέροντος. Ο πάμφτωχος στα νιάτα του Γκέμπελς, ο μέχρι τέλους αφοσιωμένος φίλος του Χίτλερ και ταλαντούχος προπαγανδιστής του ναζισμού, μετά από εξαίρετες σπουδές φιλοσοφίας στο διάσημο για τη φιλοσοφική του Σχολή Πανεπιστήμιο της Χαϊλδεβέργης, προσχωρεί στο ναζιστικό κόμμα μετά από κάποιος δισταγμούς που είχε λίγο πριν για το αν έπρεπε να προσχωρήσει στο... κομουνιστικό κόμμα! Λεν πως ο ίδιος προσωπικά δεν επεδίωξε τη δίωξη των κομουνιστών γιατί γνώριζε καλά τον κοινωνικό τους ρόλο μέχρι την ήττα τους από τη σοσιαλδημοκρατία το 1919. Λεν πως παρέμεινε μέχρι τέλους κρυπτομαρξιστής, με την ελπίδα πως θα μπορέσει να διαφοροποιήσει κάποτε το ναζιστικό κόμμα, και από τυπικά μικροαστικό, όπως όλα τα φασιστικά και κρυπτοφασιστικά κόμματα, να το κάνει προλεταριακό! Τι δηλώνει ο μύθος; Δηλώνει κάτι πολύ γνωστό από το 1919, που ο πρώην σοσιαλιστής Μουσολίνι δημιουργεί το φασιστικό κίνημα στην Ιταλία, μια χώρα με παράδοση στους κοινωνικούς αγώνες: κερδίζει πάντα αυτός που ελέγχει τους μικροαστούς, τους κεντρώους όπως τους λέμε αλλιώς.

Ο πραγματικός νικητής του φασισμού στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν η Σοβιετική Ένωση. Το διεθνές της κύρος ποτέ δεν ήταν τόσο μεγάλο όσο στο τέλος του πολέμου. Γι' αυτό ακριβώς οι μέχρι πριν από λίγο δυτικοί σύμμαχοι αρχίζουν να παίρνουν τα μέτρα τους. Τώρα δεν υπάρχει πλέον φασισμός. Ο κομουνισμός έβγαλε το φίδι απ' την τρύπα. Αλλά το αυγό του φιδιού υπάρχει πάντα στην κοιλιά του φιδιού, καλά το λέει ο Μπέργκμαν.

11. Στάλιν, ο μεγάλος ρεβιζιονιστής

Ο σταλινισμός θα μπορούσε να αναιρέσει το σταλινισμό αν, μετά τον πόλεμο, οι σταλινικοί αποκτούσαν συνείδηση του γεγονότος πως ο

σταλινισμός είχε γίνει ήδη καταστροφικός για τον ίδιο το σταλινισμό, αν δηλαδή ήθελαν να διαφυλάξουν τις ακριβά πληρωμένες σε αίμα κατακτήσεις του σταλινισμού. Η ιστορία πάντα συγχωρεί τους βαρβάρους που δημιουργούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για να προκύψει πολιτισμός.

Ποιος μιλάει σήμερα για την κατ' ανάγκην βαρβαρική συμπεριφορά του στρατηλάτη που λεγόταν Μέγας Αλέξανδρος; Έχει σημασία που αυτός ο άνθρωπος έκανε ό,τι θα έκαμνε κάθε κατακτητής που θα διέσχιζε την Περσική Αυτοκρατορία σαν αστραπή, χτυπώντας σαν κεραυνός; Σημασία έχει που ο Αλέξανδρος ο Μακεδών έφερε στην Πρόσω Ασία έναν καινούργιο πολιτισμό. Οι έλληνες φιλόσοφοι και ποιητές δεν προηγούνταν των στρατευμάτων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, έπονταν. Νίκησε, βέβαια, ο ελληνικός πολιτισμός, αλλά μετά τη στρατιωτική νίκη. Οι λαοί της Πρόσω Ασίας δεν έπεσαν κάτω ακούγοντας έλληνες ποιητές να απαγγέλλουν ελληνική ποίηση· έπεσαν κάτω απ' το σπαθί του Στρατηλάτη.

Μέχρι και το τέλος του 3ου αιώνα οι χριστιανοί δεν είχαν καμιά σχέση με την αγάπη της θρησκείας της αγάπης. Οι χριστιανοί των τριών πρώτων χριστιανικών αιώνων ήταν πεινασμένοι και απελπισμένοι άνθρωποι, που χτυπούσαν όπως μπορούσαν τους ρωμαίους κατακτητές. Σίγουρα δεν νίκησαν τους «εθνικούς» διαβάζοντάς τους αποσπάσματα από την Αγία Γραφή. Νίκησαν με δολιοφθορές όταν ήταν λίγοι, με επιθέσεις κατά πυκνή φάλαγγα όταν έγιναν πολλοί, και πριν απ' όλ' αυτά τα βαρβαρικά με την άρνηση να πάρουν όπλο και να πολεμήσουν για λογαριασμό των εχθρών τους, των Ρωμαίων. Οι διωγμοί ήταν πολιτικές πράξεις της ρωμαϊκής εξουσίας για την επαναφορά των ρέμπελων χριστιανών στη ρωμαϊκή τάξη.

Ο παιδοκτόνος Μεγάλος Κωνσταντίνος αγίασε όχι, βέβαια, γιατί σκότωσε το γιο του, ούτε γιατί ήταν καλός χριστιανός αλλά διότι κατάλαβε, αυτός ο μεγαλοφυής πολιτικός, πως οι χριστιανοί ήταν ήδη μια κολοσσιαία δύναμη, που αν την οικειοποιούνταν πολιτικά και στρατιωτικά θα μπορούσε να κάνει θαύματα. Να τι σημαίνει το «εν τούτω νίκα». Σημαίνει πάρε τους χριστιανούς και χτύπα.

Στην ιστορία όπως και στα δράματα που έχουν χάπυ-εντ, όλα τα κακά γίνονται καλά όταν τελειώνουν καλά. Τέλος καλό όλα (τα κακά) καλά. Το λέει και ο Σαίκσπηρ. Δυστυχώς, όμως, ο σταλινισμός δεν τέλειωσε καλά. Σκόνταψε στο δεύτερο σκαλοπάτι του τριαδικού διαλεκτικού σχήματος θέση - αντίθεση - σύνθεση. Δεν κατάφερε να φτάσει στο τρίτο, όπως ο φασισμός.

Το πιο εντυπωσιακό ιστορικό παράδειγμα αντιστροφής του Κακού

σε Καλό είναι ίσως η πτώση του φασισμού στην Ιταλία από τον ίδιο το φασισμό. Να πώς έγιναν πράγματα και η όπερα-μπούφα που ήταν ο φασισμός έγινε μια πολύ χαριτωμένη οπερέτα με πάπες και καρδινάλιους επί σκηνής όταν το πράγμα φτάνει στα χέρια του Αλτσίνε Ντε Γκάσπερι, ενός από τους πιο μεγάλους πολιτικούς όλων των εποχών, ενός δεξιού πολιτικού που δεν ήταν φασίστας, αλλά που εκμεταλλεύτηκε χωρίς προκαταλήψεις τον αναπόφευκτο φασισμό, νοούμενο σαν τρέχουσα, καθημερινή μικροαστική πραγματικότητα.

Οι Σύμμαχοι αποβιβάζονται στη Σικελία στις 10 Ιουλίου 1943 και όλοι εκτός από τον Μουσολίνι καταλαβαίνουν πως ο φασισμός πνέει τα λοίσθια. Το Μεγάλο Φασιστικό Συμβούλιο συνεδριάζει στις 25 Ιουλίου 1943 και αφαιρεί από τον Μουσολίνι κάθε εξουσία για να τη δώσει στο βασιλιά Βιτόριο Εμμανουέλε Γ'. Ο Ντούτσε αρνείται να παραδώσει την εξουσία στο βασιλιά που τον στήριζε τόσα χρόνια και ο βασιλιάς διατάσσει τη σύλληψή του. Αμέσως μετά δίνει εντολή για το σχηματισμό κυβέρνησης στο στρατάρχη Πιέτρο Μπαντόλιο.

Ο Μπαντόλιο υπογράφει με τους Συμμάχους συμφωνία καταπαύσεως των εχθροπραξιών και παραδίδεται άνευ όρων στις 3 Σεπτεμβρίου 1943. Αυτή τη μέρα ο πόλεμος τελειώνει για την Ιταλία. Και αρχίζει ο ανταρτοπόλεμος. Κομουνιστές, σοσιαλιστές, ριζοσπάστες, αστοί δημοκράτες φτιάχνουν στα γρήγορα ένα φοβερό και τρομερό αντάρτικο και χτυπούν ανελέητα τους σκόρπιους δώθε κείθε φασίστες, αλλά και τους Γερμανούς που αφοπλίζουν όσους ιταλούς στρατιώτες δεν παραμένουν πιστοί στον Ντούτσε. Τον οποίο, γερμανοί αλεξιπτωτιστές απάγουν από τη φυλακή με μια απίθανη επιχείρηση από αέρος.

Μετά από ένα σύντομο ταξίδι στη Γερμανία ο Μουσολίνι εγκαθίσταται από τους Γερμανούς στον ιταλικό βορρά, όπου και επανιδρύει το Φασιστικό Κόμμα. Το οποίο δημιουργεί στα γρήγορα, την 17η Σεπτεμβρίου 1943, τη λεγόμενη Ιταλική Σοσιαλιστική [Κοινωνική] Δημοκρατία. Η οποία δηλώνει σύμμαχος της Γερμανίας και συνεχίζει τον επισήμως τερματισθέντα από τον Μπαντόλιο πόλεμο. Λίγες μέρες μετά, στις 13 Οκτωβρίου 1943 το κράτος του Νότου, υπό τον στρατάρχη Μπαντόλιο, κηρύσσει επισήμως τον πόλεμο κατά της Γερμανίας. Ο Χίτλερ σκυλιάζει και χτυπάει τόσο σκληρά τους Ιταλούς, όσο δεν είχε χτυπήσει κανέναν άλλο εχθρό του μέχρι τότε.

Καθώς τον Απρίλιο του 1945 οι Σύμμαχοι προχωρούν προς το βορρά, ο Ντούτσε μεταμφιεσμένος επιχειρεί να περάσει τα σύνορα από τη μεριά του Τιρόλου. Όμως, αναγνωρίζεται από τους παρτιζάνους, συλλαμβάνεται και εκτελείται επί τόπου μαζί με τη φίλη του Κλάρα Πετάτσι. Το πτώμα του μεταφέρεται στο Μιλάνο απ' όπου ξεκίνησαν

όλα για το φασισμό και κρεμιέται με το κεφάλι κάτω από τα τσιγκέλια ενός χασάπικου. Εδώ, σ' ένα χασάπικο του Μιλάνου, τελειώνει ο ιταλικός φασισμός με τρόπο πολύ ιταλικό. Όπως στην όπερα. Μπαντιέρα ρόσα τριομφερά!

Στο μεταξύ στη Ρώμη, όπου εδρεύει η κυβέρνηση Μπαντόλιο, γίνεται χαμός. Κομουνιστές, σοσιαλιστές, ριζοσπάστες, δημοκράτες, καβάλα ο ένας στον άλλο προσπαθούν να μπαζώσουν όπως όπως το λάκκο που άνοιξε το 1922 ο φασισμός. Είκοσι τρία χρόνια φασισμού. Περίπου το ένα τέταρτο του αιώνα.

Μέσα απ' αυτό το χάος ξεπετιέται ένας διδάκτορας της φιλοσοφίας, ο Αλτσίντε Ντε Γκάσπερι, μεγαλοαστός αξιοπρεπής και αντιφασίστας, που όταν ο Μουσολίνι τον αποφυλάκισε ζήτησε πολιτικό άσυλο στο φρέσκο ακόμα τότε κράτος-γειτονιά του Βατικανού. Εκεί μέσα, στη διάρκεια του πολέμου, φιλοσοφώντας με τον πάπα γύρω από τη ματαιότητα των εγκόσμιων, είπε να φκιάξει ένα πολιτικό κόμμα χριστιανικών αρχών μπας και βάλει ο Θεός το χέρι του. Κι έτσι προκύπτει εντός του Βατικανού το Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα. Που θα βγει από το Βατικανό το 1943 για να λανσάρει στη μεταφασιστική Ιταλία μια νέα μορφή ευρωπαϊκού κόμματος, το οποίο θα αντιγράψουν και οι ομοιοπαθείς Γερμανοί.

Με τη συνταγή του Ντε Γκάσπερι φτιάχνεις κοκτέιλ από δημοκρατία και χριστιανισμό σε ίσες δόσεις, καλά χτυπημένες στο μίξερ του καπιταλισμού. Επιτέλους ο συντηρητισμός θα πάρει τη σωστή του μορφή. Να γιατί είναι μεγάλη μορφή ο Ντε Γκάσπερι (1881-1954). Στο όνομα του Θεού της Αγάπης θα μαντρώσει τους αδέσποτους μικροαστούς σε ένα σοβαρό αστικό μαντρί, ώστε οι αστοί να τους επιτηρούν από κοντά για να μην αρχίσουν πάλι τις βλακείες με κανέναν καινούργιο Ντούτσε, που ονειρεύεται αυτοκρατορίες διαφορετικές απ' αυτές που ονειρεύεται ο πάπας. Καλό είναι τα πρόβατα να βρίσκονται σε καλό μαντρί. Ασφαλώς θα συμφωνούσατε με τον Ντε Γκάσπερι, αν έλεγε: Καλύτερος ο πάπας με το Θεό του, παρά ο Ντούτσε με το σατανά του. Και να σταματήσουν, παρακαλώ, οι λαϊκισμοί. Ο λαός, και ο λαός! Ποιος λαός, κύριοι; Η ταξικά αδιαφοροποίητη μάζα θέλετε να πείτε, αλλά... φοβάστε το λαό και δεν το λέτε! Είναι να μην τον φοβάστε; Είδαμε τι έκανε ο λαός στην Ιταλία και τη Γερμανία. Κανείς δεν αμφισβήτησε πως ο φασισμός και ο ναζισμός ήταν λαϊκά κινήματα ευρείας αποδοχής.

Λίγος, πολύ λίγος σταλινισμός ή κάτι τέτοιο, κάνει καλό στην πολιτική υγεία ημών των αριστερών. Αν, πάλι, προτιμάτε το φασισμό, το ναζισμό, το χριστιανοδημοκρατισμό, το χριστοδουλισμό ή ό,τι άλλο

διαβολικό βάλει ο νους σας, κανένα πρόβλημα. Δημοκράτες είμαστε, όπως θέλουμε ψηφίζουμε. Ναι αλλά, όταν ψηφίζουμε πρέπει να σκεφτόμαστε πως ο Μουσολίνι και ο Χίτλερ δεν κατέλαβαν την εξουσία με τη βία. Και πως ένα μεγάλο μέρος του λαού τούς αγάπησε πραγματικά. Τι να κάνουμε, υπάρχουν και διαστροφικές μορφές αγάπης. Σάμπως το να αγαπάς λιγάκι πιο νορμάλ ανθρώπους σαν τον Κων. Καραμανλή ή τον Ανδρ. Παπανδρέου δεν είναι διαστροφή;

Διαστροφικά όσον αφορά την άποψη του ορθόδοξου μαρξισμού για το εποικοδόμημα σκέφτεται και ο... διανοούμενος Στάλιν. Περίπου σαν τον Ντε Γκάσπερι που πολιτικοποίησε με καινούργιο τρόπο την πίστη στο Θεό. Στο παράδοξα σημαντικό έργο του *Μαρξισμός και γλωσσολογία* ο Στάλιν αρνείται τη μαρξιστική άποψη σύμφωνα με την οποία η γλώσσα ανήκει στο εποικοδόμημα. Βέβαια, δεν τοποθετεί τη γλώσσα στην περιοχή της υλικής βάσης, όμως την αφήνει να αιωρείται μεταξύ υλικής βάσης και πνευματικού εποικοδομήματος, σε έναν χώρο που θα μπορούσε να μοιάζει με το Καθαρτήριο των καθολικών του Ντε Γκάσπερι.

Ο Στάλιν αφήνει να εννοηθεί σ' αυτό το βιβλίο πως το εποικοδόμημα έχει μεγαλύτερη σημασία απ' αυτήν που λέει πως έχει ο κλασικός μαρξισμός. Άλλωστε, κατά τον Στάλιν, όλες οι μεγάλες επαναστάσεις προήλθαν κυρίως από την επενέργεια του εποικοδομήματος επί της υλικής βάσεως. Ο Στάλιν ήταν οιονεί νεομαρξιστής (!) χωρίς να το ξέρει και πολύ πριν εμφανιστεί ο όρος.

Φυσικά, μιλώντας με όρους πολιτικούς οι παραπάνω απόψεις του Στάλιν δεν παραπέμπουν στον κυρίως ειπείν νεομαρξισμό αλλά σε μια άκρατη βουλησιαρχία, που υποτίθεται πως καθιστά δυνατή την κοινωνική αλλαγή με ένα «αποφασίζομεν και διατάσσομεν». Ωστόσο, θα μπορούσαμε να πούμε πως, με έναν τρόπο εντελώς τρελό, οι σύγχρονοι νεομαρξιστές, π.χ. ο Αλτουσέρ, ο Πουλαντζάς, ο Λεφέβρ, οι στοχαστές της Σχολής της Φρανκφούρτης και όλοι οι άλλοι που μετέθεσαν την προσοχή τους από τη μελέτη της υλικής βάσης στη μελέτη του πνευματικού εποικοδομήματος, βρίσκουν τον πρώτο δάσκαλό τους στο πρόσωπο του Στάλιν. Οι κατεξοχήν πολέμιοι του σταλινισμού συναντούν στο δρόμο τους έναν Στάλιν εντελώς ανορθόδοξα μαρξιστή, που πιστεύει πως η επανάσταση είναι πρόβλημα πνευματικού εποικοδομήματος και όχι υλικής βάσης, πρόβλημα βούλησης και όχι αντικειμενικών συνθηκών.

Ούτως εχόντων των πραγμάτων, δεν μας είναι καθόλου δύσκολο να καταλάβουμε πως ήταν ειλικρινής η πίστη του Στάλιν σ' εκείνον τον τσαρλατάνο τον Λισένκο, που υποστήριζε πως μπορεί να ανατρέψει

τους νόμους της φύσης και να κάνει τη ρωσική γη να καρπίζει περίπου κατά βούληση. Η πίστη του Στάλιν στο εποικοδόμημα έκρυβε μια καθαρά ιδεαλιστική βουλησιαρχία, που ξεπερνούσε σε απολυτότητα και αυτήν που βασάνιζε τον Σοπενάουερ. Να γιατί οι νεομαρξιστές δεν θα ήταν δυνατό να έχουν σχέση με αυτόν τον εντελώς παράδοξο σταλινικό ιδεαλισμό, που λες και ο Στάλιν τον κουβαλούσε στη ράχη του απ' την εποχή που φοιτούσε στην ιερατική σχολή της Τιφλίδας. Ο νεομαρξισμός δίνει, βέβαια, έμφαση στο εποικοδόμημα, αλλά δεν το αντιλαμβάνεται σαν πεδίο δράσης της βούλησης. Το αντιμετωπίζει σαν δέσμη αντιφατικών πολιτιστικών σχέσεων, εξαρτημένων από την υλική βάση μόνο «σε τελική ανάλυση», όπως λέει ο Αλτουσέρ.

Σίγουρα, η θεολογία είχε μπει στο σταλινισμό απ' την πίσω πόρτα. Σίγουρα η ειλικρινής αγάπη του σοβιετικού λαού για τον Στάλιν είναι χριστιανορθόδοξης καταγωγής. Σίγουρα, οι ελληνορθόδοξοι κομουνιστοχριστιανοί στον τόπο μας είναι κρυπτοσταλινικοί χωρίς να το ξέρουν. Αλλά ούτε ο Στάλιν ήξερε πως κάπου βαθιά μέσα του παρέμενε χριστιανός. Και μη μου φέρετε σαν αντεπιχείρημα τη βαρβαρότητά του εσείς οι χριστιανοί, γιατί η χριστιανική βαρβαρότητα δεν πάει πίσω. Και δεν εννοώ μόνο την Ιερά Εξέταση. Εννοώ επίσης τους ορθόδοξους παλαιοημερολογίτες τύπου 666, τους σθεναρά αγωνιζόμενους παπάδες για την εκκλησιαστική περιουσία, το στυλ βλαχοτσέλιγκα του Αρχιεπισκόπου και άλλα πολλά εξίσου βαρβαρικά και πρωτόγονα.

Ούτως εχόντων των βουλησιαρχικών σταλινικών πραγμάτων, στα οποία η κυρίαρχη βούληση καβατζάρει όλα τα υλικά και πνευματικά εμπόδια κόβοντας κεφάλια, ο Στάλιν πίστευε, και ήταν ειλικρινής, πως το 1936 ο σοσιαλισμός στην ΕΣΣΔ ήταν ήδη μια αναμφισβήτητη πραγματικότητα απαλλαγμένη από εγγενείς δυσκολίες και πως ο κομουνισμός χτυπούσε κιόλας την πόρτα. Αλλά ο θόρυβος που έκαμναν οι εχθροί του στο κόμμα δεν επέτρεπε στους πολλούς να ακούσουν τον ήχο του ρόπτρου.

Η σταλινική βουλησιαρχία είναι καθαρός ιδεαλισμός, που έχει κάποια σχέση με τη γνωστή δύναμη της προσευχής, κατά την οποία ο πιστός, που αισθάνεται ασθενική τη δική του βούληση, επιδιώκει μετάγγιση απ' την αστείρευτη θεϊκή. Ο σταλινισμός κατά βάθος είναι θεολογία. Αλλά όποιος είναι έτοιμος να ανάψει την πυρά για να κάψει τον Στάλιν, ας σκεφτεί πρώτα αν ποτέ ένιωσε την επιθυμία να επικαλεστεί τη βοήθεια του Θεού, ή έστω της καφετζούς ή του αστρολόγου. Γιατί, λοιπόν, ο Στάλιν να μην έχει μαγικές ικανότητες, αφού τις έχουν όλοι αυτοί οι σκιτζήδες; Ο λαός εύκολα πιστεύει στους τσαρλατάνους θαυματοποιούς και στους αγύρτες μάγους.

Στάλιν, πατερούλη, ήσουν πολύ μεγάλο μούτρο! Όπως και ο Ντε Γκάπερι κατάλαβες πως αυτός ο κόσμος δεν μπορεί να κάνει βήμα χωρίς παραμύθιασμα. Και μετέτρεψες το μαρξισμό σε μυθολογία. Άντε, τώρα, να ξεμπλέξουμε, έτσι που μυθολογούντες και ορθολογούντες μαρξιστές μπλέξαμε τα μπούτια μας και δεν ξέρουμε πια τι μας γίνεται.

Οι στενόκαρδοι επικριτές του Στάλιν αλλά και οι στενοκέφαλοι οπαδοί του, που υπάρχουν ακόμα (κοίτα να δεις αταβισμός!) είναι δύο διαφορετικές, αλλά στο βάθος ίδιες κατηγορίες μυθολογούντων. Οι πρώτοι υιοθετούν την κακή πλευρά του μύθου και οι δεύτεροι την καλή. Όλοι οι μυθολογούντες επί του σταλινικού προκειμένου χρησιμοποιούν χιαστί τα επίθετα «καλός» και «κακός» και τα μοιράζουν στους αντιφρονούντες κατά τα κέφια τους. Καλά κάνουν. Αλλά κάποιους από μας ας μας επιτρέψουν να μείνουμε έξω απ' τις μυθολογίες τους. Άλλωστε, ο χριστιανισμός έχει καλύτερους μύθους. Αν θέλαμε παραμύθι εκλεκτής ποιότητας θα παραμέναμε σ' αυτόν. Πιο όμορφη μυθολογία από την Αγία Γραφή θα ήταν δύσκολο να βρεις. Γι' αυτό και είναι τόσο δημοφιλής, άλλωστε.

Προσκολλημένοι στον τύπο οι δυτικοί θεολόγοι δεν κατάλαβαν αυτό που τόσο εύκολα κατάλαβε ένας ρώσος θεολόγος και υπαρξιστής φιλόσοφος, ο Νικολάι Μπερντιάεφ (1874-1948). Πως, δηλαδή, ο σωστός μαρξισμός κάπου συναντά υπογείως τον υγιή χριστιανισμό, πέρα και πίσω από το δόγμα και τη μεταφυσική, στον πιο βαθύ και κρυφό πυρήνα του ανθρωπισμού. Και μαρξιστής και χριστιανός ταυτόχρονα, αυτός ο μεγάλος ρεβιζιονιστής, που αγάπησε τον Λένιν, θα γίνει καθηγητής της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας το 1920. Ο Λένιν, όμως, θα τον αγνοήσει. Δεν ήθελε να έχει σχέσεις με θεολόγους, όπως ο Στάλιν, που αποκατάστησε τον πατριάρχη πασών των Ρωσιών και ανέχτηκε τη δραστηριότητα των χριστιανών χωρίς, βέβαια, και να τους στηρίζει. Αυτό, δα, έλειπε. Πάντως, το Ζαγκόρσκ, η πρωτεύουσα της ρωσικής ορθοδοξίας, δούλευε πάρα πολύ καλά σ' όλη τη διάρκεια του σταλινισμού. Η εγκατεστημένη εκεί θεολογική Σχολή παρήγαγε καμιά χιλιάδα παπάδες το χρόνο, ολόκληρη τη σταλινική περίοδο.

Με σοβαρούς θεολόγους, πάντως, όπως ο Μπερντιάεφ, ούτε ο Στάλιν θέλησε να κάνει διάλογο. Προτιμούσε την κατάλληλη για μουζίκους πρωτόγονη πίστη του «πίστευε και μη ερεύνα». Άλλωστε, το 1922, δύο χρόνια μετά το διορισμό του Μπερντιάεφ στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας, οι Μπολσεβίκοι που τον διόρισαν, γνωρίζοντας πολύ καλά ποιος είναι και πώς σκέφτεται, θα τον διώξουν από τη Ρωσία με πολύ ευγενικό τρόπο. Δεν κατανόησαν την προσπάθειά του να συμφιλιώσει το μαρξισμό με το χριστιανισμό στη βάση των ουσιαστικών παραμέτρων που τους ενώνουν στο κοινωνικό επίπεδο.

Ο θεολόγος και φιλόσοφος Μπερντιάεφ έβλεπε τον άνθρωπο-δημιουργό σαν ισάξιο του Θεού-δημιουργού και αντιμετώπιζε τους Μπολσεβίκους σαν τους ανθρώπους που δημιουργούν έναν καλύτερο και δικαιότερο κόσμο, που ασφαλώς δεν θα τον απέρριπτε ο Θεός-δημιουργός. Αυτός ο σπουδαίος χριστιανός και υπαρξιστής φιλόσοφος αδιαφορεί για τα δόγματα και του χριστιανισμού και του μαρξισμού και συγκεντρώνει την προσοχή του στη μέριμνα για τον άνθρωπο. Κάπως έτσι θα σκεφτόταν και ο ταπεινός μουζίκος με τη διπλή πίστη στο Θεό και στον Λένιν. Και οι δυο μεριμνούσαν για το καλό του, ο ένας απ' τον ουρανό και ο άλλος απ' τη γη.

Όπως και να 'ναι, οι κομουνιστές δεν είναι οι φανατικότεροι διώκτες του χριστιανισμού, παρά την περί του αντιθέτου κακή φήμη τους, που τη χρωστούν περισσότερο στην αντικομουνιστική προπαγάνδα παρά στον Μαρξ. Το μεγάλο πλήγμα στο χριστιανισμό δεν θα το δώσει ούτε ο υλιστής Μαρξ ούτε ο ιδεαλιστής Νίτσε, ο πιο μεγάλος «αντίχριστος», αλλά δύο πολύ σπουδαίοι επιστήμονες με τεράστιο επιστημονικό κύρος, που θα ζήσουν και θα γράψουν λίγο πριν από τον Μαρξ: ο Ντάβιντ Στράους (1808-1874) και ο Λούντβιχ Φόιερμπαχ (1804-1872). Ο πρώτος θα επιχειρήσει να δείξει με τρόπο καθαρά επιστημονικό στο περιλάλητο έργο του *Ο βίος του Ιησού* πως ολόκληρη η Αγία Γραφή είναι ένα μεγάλο παραμύθι, και ο δεύτερος πως ό,τι σκέφτονται οι άνθρωποι για το Θεό είναι προέκταση του εαυτού τους προς τα πάνω. Όμως, αυτός που σχεδόν στην κυριολεξία θα κατασπαράξει το χριστιανισμό είναι ο Όσβαλντ Σπένγκλερ (1880-1936) ένας εντελώς απελπισμένος στοχαστής που, όπως και οι προηγούμενοι δεν έχει καμιά σχέση με το μαρξισμό. Ομοίως δεν έχει σχέση με το μαρξισμό ο Σιοράν στην εποχή μας. Διαβάστε τον *Κακό Δημιουργό* και αν αντέξετε μέχρι τέλους θα καταλάβετε με τον πιο απόλυτο και σαφή τρόπο τι σημαίνει αθεΐα.

Γιατί, λοιπόν, οι δόλιοι αστοί φόρτωσαν ολόκληρη την αθεΐα στους κομουνιστές ενώ τους αναλογεί ένα πολύ μικρό μέρος απ' αυτή την παμπάλαια, άλλωστε, υπόθεση; Μα, για να τους χτυπήσουν πιο αποτελεσματικά κρούοντας την πιο ευαίσθητη λαϊκή χορδή.

Ο Στάλιν δεν ήταν ούτε καλός ούτε κακός. Ο Στάλιν δεν ήταν πρωταγωνιστής σε φιλμ γουέστερν. Ο Στάλιν ήταν ο ηγέτης του σοβιετικού κράτους στην πιο δύσκολη περίοδο της ιστορίας του. Βέβαια, τα θαλάσσωσε αρκούντως. Αλλά πού ξέρετε πως ένας άλλος στη θέση του δεν θα τα θαλάσσωνε περισσότερο; Και μη μου πείτε πως είστε σίγουροι πως δεν θα τα θαλάσσωνε περισσότερο ένας άλλος, ας πούμε ο Τρότσκι, γιατί θα υποπτευθώ πως έχετε στενές επαφές τρίτου τύπου με το Άγιο Πνεύμα, απ' όπου αντλείτε τις πληροφορίες σας. Όσοι δεν είχαμε

ποτέ τέτοιες επαφές, παραμένουμε ολικά αμήχανοι μπροστά στο σταλινικό φαινόμενο και το αποδεχόμαστε τέτοιο που είναι, ευχόμενοι, αν και οι ευχές παραπέμπουν στη λευκή, την καλοποιό μαγεία, να μην επαναληφθεί.

Θα σας πω τώρα μια αυθεντική σταλινική ιστορία, που μοιάζει με πολιτικό ανέκδοτο. Ο Στάλιν προέβλεπε πως μέχρι το 1931 περίπου, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα κηρύξουν τον πόλεμο στη Μεγάλη Βρετανία! Διότι, λέει, οι ΗΠΑ ήταν ανερχόμενη καπιταλιστική δύναμη και η Αγγλία γερασμένη καπιταλιστική δύναμη. Σ' αυτόν τον πόλεμο ο διορατικός Στάλιν έβλεπε ήττα της Αγγλίας, που την θεωρούσε σαν τον υπ' αριθμόν ένα εχθρό του, ενώ την Αμερική τον καιρό εκείνο τη συμπαθούσε και την είχε σαν πρότυπο οικονομικής ανάπτυξης, άξιο για μίμηση. Προσοχή, πρότυπο άξιο για μίμηση όσον αφορά την οικονομική ανάπτυξη, όχι το κοινωνικό σύστημα. Έτσι παλαβά και σχεδόν μεταφυσικά σκεπτόμενος ερμήνευσε την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία σαν αδυναμία της γερμανικής αστικής τάξης. Κι αυτή η αδυναμία δεν μπορούσε παρά να είναι το πρελούντιο στην ηχηρή κατάρρευση του γερμανικού καπιταλισμού!

Αυτά το 1933, τη χρονιά που ο Χίτλερ καταλαμβάνει την εξουσία, πράγμα που δεν ανησυχεί καθόλου τον Στάλιν. Όμως, το 1935 συνειδητοποιεί επιτέλους πως η καταστροφή της Σοβιετικής Ένωσης ήταν έμμονη ιδέα για τον Χίτλερ, ενώ η πονηρή Αγγλία, που ο Στάλιν τη μισούσε θανάσιμα, καιροφυλακτούσε για μια προσφορότερη ευκαιρία. Κήρυξε, λοιπόν, ο Στάλιν την πολιτική των λαϊκών αντιφασιστικών μετώπων παντού όπου κάτι τέτοιο ήταν δυνατό.

***

Το 1939 τα πράγματα σφίγγουν πολύ. Τώρα ο Στάλιν ξέρει πως αν ο Χίτλερ του επιτεθεί, κανείς δεν θα τον βοηθήσει. Όντως, στην αρχή του πολέμου κανείς δεν θα βοηθήσει τη Σοβιετική Ένωση. Όλοι στη Δύση περίμεναν πρώτα να συντρίψει ο Χίτλερ τον Στάλιν και ύστερα να συντρίψουν αυτοί τον εξασθενημένο Χίτλερ. Το σχέδιο ήταν του Τσόρτσιλ. Που παραήταν σατανικός. Αλλά ο Στάλιν αποδείχτηκε σατανικότερος. Τον Αύγουστο του 1939 στέλνει τους ανθρώπους του στο Μόναχο να υπογράψουν με τον Χίτλερ σύμφωνο μη επιθέσεως. Και η Αγγλία, και η Γερμανία, και η Σοβιετική Ένωση, όλοι παίζουν θέατρο, περιμένοντας να δουν ποιος θα επιτεθεί πρώτος σε ποιον. Η Αγγλία στη Γερμανία, η Γερμανία στην Αγγλία, η Αγγλία στη Σοβιετική Ένωση, η Γερμανία στη Σοβιετική Ένωση; Τελικά και παρά το σύμφωνο μη επι-

θέσεως που έδωσε στον Στάλιν την ευκαιρία να ετοιμαστεί για πόλεμο, το στοίχημα το κέρδισε η Αγγλία. Η Γερμανία επιτέθηκε στη Σοβιετική Ένωση, όπως πίστευε ο Τσόρτσιλ που ωθούσε κατά κει τα πράγματα με την ελπίδα πως, μετά, θα τα βρει με τον Χίτλερ. Δεν θα τα βρει, αλλά αυτή είναι μια άλλη πονεμένη ιστορία. Πάντως, και ο κομουνισμός και ο φιλελεύθερος καπιταλισμός θα αντέξουν στη διπλή επίθεση του αυταρχικού καπιταλισμού.

Οι Ρώσοι θα παίξουν σημαντικότερο από τη Δύση ρόλο στη σωτηρία της Δύσης από το ναζισμό. Όμως, θα τον παίξουν παρεμπιπτόντως. Τον εαυτό τους προσπαθούσαν να σώσουν απ' τον Χίτλερ, τη Δύση τελικά έσωσαν. Τον εαυτό τους θα τον χαντακώσει ο εαυτός τους· με τη βοήθεια των Αμερικανών, που με μεγάλη καθυστέρηση θα δουν τελικά να εφαρμόζεται το σχέδιο του Τσόρτσιλ για τη συντριβή και του Στάλιν και του Χίτλερ.

Ο Τσόρτσιλ δεν θα δει την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Το πνεύμα του όμως, δηλαδή το πνεύμα του καπιταλισμού, θα τη δει. Όσο για τον «πατερούλη», αυτός θα πεθάνει ευτυχής το 1953. Πίστευε μέχρι τέλους πως το καθεστώς που αυτός εδραίωσε θα είναι αιώνιο.

Εμείς, που απέχουμε πολύ από εκείνη τη δύσκολη εποχή κατά την οποία το παιχνίδι της αταξικής κοινωνίας παιζόταν ακόμα, σήμερα δεν έχουμε να κάνουμε τίποτα καλύτερο για τον πατερούλη Στάλιν, την παλιά μας αγάπη, απ' το να ακούσουμε τον πατέρα Ηράκλειτο, που μας συμβουλεύει, «*Μεμνήσθαι δε και του επιλανθανομένου ή η οδός άγει*». [Πρέπει να θυμόμαστε και εκείνον που ξέχασε πού οδηγεί ο δρόμος]. Ο Στάλιν ξέχασε πως ο δρόμος που άνοιξε ο Λένιν έπρεπε να οδηγεί στην αταξική κοινωνία. Ωστόσο, πάλι ο μεγάλος Εφέσιος εφιστά την προσοχή μας, για να μας παρηγορήσει, στο αναμφισβήτητο γεγονός πως «*ήθος ανθρώπω δαίμων*». [Ο χαρακτήρας του ανθρώπου είναι ο δαίμονάς του]. Κανείς δεν θα μπορούσε να ξεφύγει απ' αυτόν το δαίμονα. Ούτε ο Στάλιν μπόρεσε.

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

η πτώση

το τέλος της μεγάλης περιπέτειας

1. Το σχέδιο Μάρσαλ

Ο στρατηγός Τζωρτζ Μάρσαλ (1880-1959), αρχηγός του αμερικανικού Γενικού Επιτελείου Στρατού στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, και μετά τον πόλεμο υπουργός Εξωτερικών και στη συνέχεια Άμυνας, είναι ο μόνος επαγγελματίας του πολέμου που θα πάρει το βραβείο Νόμπελ ειρήνης, το 1953. Το Σχέδιο Μάρσαλ, που θα του χαρίσει το εν λόγω βραβείο, είναι ό,τι πιο έξυπνο θα μπορούσε να σκεφτεί ένας στρατηγός, που δεν θα ήθελε να δει την πατρίδα του να ηττάται με αυτογκόλ και μάλιστα μετά την περιφανή νίκη σε έναν πολύ δύσκολο πόλεμο, που για τους έχοντες φίλαθλο πνεύμα θα μπορούσε να είναι κάτι σαν αγώνας αναβάθμισης των ομάδων.

Το Σχέδιο Μάρσαλ σχεδιάστηκε από αμερικανούς οικονομολόγους με το φιλάνθρωπο επιχείρημα πως έπρεπε να σωθεί η κατεστραμμένη από τον πόλεμο Ευρώπη. Αλλά το Σχέδιο αποσκοπούσε κυρίως στη σωτηρία της Αμερικής. Άλλωστε, θα ήταν αφέλεια πρώτου βαθμού να πιστέψει κανείς πως οι Αμερικανοί, που πλήρωσαν τον πόλεμο χρυσάφι εξοπλίζοντας όλους τους Συμμάχους, ακόμα και τους Ρώσους, είχαν την πρόθεση να πληρώσουν όλα τα σπασμένα του πολέμου, ακόμα και τα ρώσικα. Το Σχέδιο Μάρσαλ αφορούσε και τις χώρες-θύματα του ναζισμού, και την ηττημένη Γερμανία, και τη μισοηττημένη Ιταλία. Αφορούσε όλες τις χώρες της Ευρώπης που υπέστησαν ζημιές από τον πόλεμο. Άφορούσε όμως και τη Σοβιετική Ένωση και τις Λαϊκές Δημοκρατίες! Αλλά οι κομουνιστές δεν θα δεχτούν τελικά το «βρώμικο αμερικάνικο χρήμα». Προτίμησαν το δικό τους που ήταν καθαρό, καθότι ανύπαρκτο κατ' ουσίαν.

Ανάμεσα στις σχεδιομαρσαλισμένες χώρες ήταν, φυσικά, και η Ελλάδα. Μόνο που εδώ τα χρήματα του Σχεδίου Μάρσαλ δεν επενδύθηκαν παραγωγικά για την ανόρθωση της οικονομίας της χώρας, όπως ας πούμε στη Γερμανία του Κόνραντ Αντενάουερ, που πέτυχε το μεγάλο θαύμα της αναγέννησης μιας εντελώς κατεστραμμένης οικονομίας με τα χρήματα του μέχρι πριν από λίγο εχθρού, αλλά αξιοποιήθηκαν κλεπτικά, και μάλιστα με τέτοιον αναίσχυντο τρόπο, που

οι Αμερικανοί κάποια στιγμή ζήτησαν να διαχειρίζονται αυτοί τα κονδύλια και να δίνουν αυτοί απ' ευθείας τα χρήματα στους έλληνες βιομηχάνους για να ξαναστήσουν τις παλιές βιομηχανίες τους ή για να φκιάξουν καινούργιες. Όμως, το κλασικό ελληνικό φιλότιμο, ου μην αλλά και η πατροπαράδοτη εθνική υπερηφάνεια, αυτή τη φορά διά της Δεξιάς εκφρασθείσα, απέτρεψε το ανθελληνικό ενδεχόμενο να ανακατευτούν οι Αμερικανοί στα δικά μας με τα δικά τους χρήματα και έτσι οι Έλληνες μπόρεσαν να κλέψουν τα χρήματα του Σχεδίου Μάρσαλ μ' όλη τους την άνεση. Να προσέχετε, λοιπόν, το πορτοφόλι σας κάθε φορά που συνομιλείτε για εθνικά θέματα με έναν εθνικά υπερήφανο.

Όσα «ελληνικά» χρήματα του Σχεδίου Μάρσαλ δεν εξήχθησαν στην Ελβετία χαρακτηρίστηκαν κάποτε «παγωμένες πιστώσεις». Ξέρετε πότε παγώνουν οι πιστώσεις; Όταν σου επιτρέπουν να χρωστάς επ' αόριστον αυτά που χρωστάς και δεν σε κυνηγάει κανένας πιστωτής. Οι παγωμένες πιστώσεις δεν ξεπάγωσαν μέχρι σήμερα. Η ψύξη έγινε στη θερμοκρασία του απολύτου μηδενός, στους –273,16° Κελσίου, στην οποία σταματάει κάθε κίνηση των μορίων της ύλης – και της οικονομίας, που είναι ύλη.

Το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Ανόρθωσης, γνωστό περισσότερο σαν Σχέδιο Μάρσαλ, θα εξαγγελθεί τον Ιούνιο του 1947 και θα εφαρμοστεί για τέσσερα χρόνια, από το 1948 μέχρι το 1952. Τόσο χρόνο λογάριασαν οι ειδικοί πως χρειάζεται η κατεστραμμένη Ευρώπη για να δημιουργήσει συνθήκες στοιχειώδους άνεσης για τις μάζες, ώστε να περιοριστεί η λόγω φτώχειας ανάπτυξη του κομουνισμού. Που αυτόν τον καιρό, μετά τις εκπληκτικές επιτυχίες της Σοβιετικής Ένωσης στον πόλεμο, καλπάζει. Δεν θα μπορούσε να υπάρξει πιο καθαρή ομολογία του αναμφισβήτητου γεγονότος πως η διάδοση του κομουνισμού οφείλεται περισσότερο στη φτώχεια και λιγότερο στη δράση των κομουνιστών. Οι οποίοι δεν θα είχαν λόγο ύπαρξης αν υπήρχε κοινωνική δικαιοσύνη σταθερά και μόνιμα και όχι ευκαιριακά και περιστασιακά, όπως στην «πυροσβεστική» περίπτωση του Σχεδίου Μάρσαλ.

Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων του Σχεδίου Μάρσαλ δόθηκε με τη μορφή δωρεάς που έκαμνε η καλότυχη Αμερική στην κακότυχη Ευρώπη· ολόκληρη την Ευρώπη, καπιταλιστική και κομουνιστική, φιλική και εχθρική. Όμως, αυτή που κυρίως βοηθήθηκε από τούτη την εντυπωσιακά μεγάλη δωρεά ήταν η ίδια η Αμερική. Πολύ λογικό. Εδώ, έναν ζητιάνο ελεείς υστερόβουλα, για να σώσεις την ψυχή σου εσύ ο καλός χριστιανός, κι εσείς μου ζητάτε ν' αρχίσουν να πετούν τα χρήματά τους οι Αμερικανοί, έτσι, ανυστερόβουλα. Να, λοιπόν, τι συνέβη στην

πραγματικότητα και βρέθηκε ο στρατηγός Μάρσαλ με ένα βραβείο Νόμπελ ειρήνης υπό μάλης.

Με το τέλος του πολέμου η αμερικανική οικονομία είναι έτοιμη να καταρρεύσει εξαιτίας της ταχύτατης μετατροπής της πολεμικής βιομηχανίας σε ειρηνική. Στη διάρκεια του πολέμου όλες οι αμερικανικές βιομηχανίες, πολεμικές και ειρηνικές, υπηρετούν άμεσα ή έμμεσα τον πόλεμο. Και τούτο διότι ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν ολοκληρωτικός— ο πρώτος ολοκληρωτικός πόλεμος στην ιστορία των πολέμων. Έτσι, ολοκληρωτικό, θα ονομάσει ο γερμανός στρατηγός Λούτεντορφ στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου τον πόλεμο εκείνο κατά τον οποίο δεν γίνεται διάκριση ανάμεσα σε μάχιμους και άμαχους, σε στρατιώτες και πολίτες, σε στρατώνες και οικισμούς, σε μέτωπο και μετόπισθεν· και, κυρίως, δεν γίνεται διάκριση ανάμεσα σε πολεμικές και ειρηνικές βιομηχανίες.

Τον ολοκληρωτικό πόλεμο δεν τον διεξάγουν μόνο οι στρατιώτες αλλά όλος ο κόσμος, ακόμα και τα νήπια, που λέει ο λόγος. Όλοι φέρουν ευθύνη για όλα. Ο Χίτλερ εκτελεί αμάχους γι' αυτόν το λόγο. Αλλά και οι δυτικοί σύμμαχοι βομβαρδίζουν αμάχους για τον ίδιο ακριβώς λόγο. Οι Αμερικανοί θα ρίξουν δυο ατομικές βόμβες τη μια μετά την άλλη στο κεφάλι αμάχων Ιαπώνων. Την πρώτη στη Χιροσίμα, πόλη 2.200.000 κατοίκων, στις 6 Αυγούστου 1945, σκοτώνοντας με την πρώτη 86.000 αμάχους, και τραυματίζοντας 61.000 κατά ομολογία των ίδιων των Αμερικανών, και την άλλη στο Ναγκασάκι, πόλη 350.000 κατοίκων, στις 9 Αυγούστου 1945, σκοτώνοντας με την πρώτη 36.000 αμάχους και τραυματίζοντας 40.000. Στον ολοκληρωτικό πόλεμο δεν αναμετρώνται στρατοί, αλλά λαοί.

Ακριβώς γιατί ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν ολοκληρωτικός δεν υπήρχε ανεργία στην Αμερική στη διάρκειά του. Η Αμερική βρισκόταν πολύ μακριά απ' όλα τα μέτωπα και συνεπώς, αν εξαιρέσεις τους αμερικανούς στρατιώτες που μάχονται σ' αυτά, κανείς πολίτης δεν δυστυχεί εντός της χώρας. Η οικονομία που είναι υπερθερμασμένη εξαιτίας της υπερανάπτυξης της πολεμικής βιομηχανίας, που παράγει όπλα και πολεμικό υλικό για όλους τους συμμάχους, δίνει δουλειά σε όλους. Και επειδή δεν υπάρχει ανεργία ώστε να ελέγχεται δι' αυτής η αγορά εργασίας τα μεροκάματα ανεβαίνουν. Μ' άλλα λόγια ενώ στην Ευρώπη όλοι δυστυχούν, στην Αμερική όλοι ευτυχούν.

Όμως, η ευημερία δεν θα ήταν δυνατό να συνεχιστεί και μετά τη λήξη του πολέμου αν η ειρηνική βιομηχανία δεν εξήγαγε με ταχείς ρυθμούς, όπως και στη διάρκεια του πολέμου, τα προϊόντα της, ώστε η παραγωγή να κρατηθεί σε υψηλά επίπεδα και να υπάρχει δουλειά αν

όχι για όλους, όπως στη διάρκεια του πολέμου, τουλάχιστον για τους περισσότερους. Και επειδή οι Αμερικανοί θα ήταν δύσκολο να πουλήσουν ολόκληρη την παραγωγή των ειρηνικών προϊόντων θα έπρεπε να χαρίσουν το μεγαλύτερο μέρος της προκειμένου να μην αυξηθεί πολύ η ανεργία και προκύψει πάλι κανένα κραχ σαν αυτό του 1929-33 από το οποίο απέχουμε μόλις 12 χρόνια.

Άλλωστε, οργανώνοντας την ευρωπαϊκή αγορά η Αμερική δημιουργεί αγορές για τα δικά της προϊόντα σε μια περίοδο που η Ευρώπη δυσκολεύεται να ικανοποιήσει η ίδια τις ανάγκες της. Μέχρι να πάρει μπροστά η ευρωπαϊκή βιομηχανία η Αμερική θα έχει πουλήσει στην Ευρώπη όλα τα πλεονάσματά της, που οι Ευρωπαίοι θα αγοράζουν με αμερικάνικα χρήματα και μετά το 1952 που τελειώνει η εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ. Και αφού ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός εδραιωθεί επί ευρωπαϊκού εδάφους μ' αυτό το πανέξυπνο και μακράς πνοής κόλπο, βλέποντας και κάνοντας μετά. Πάντως, ο κίνδυνος της κρίσης θα έχει ξεπεραστεί και στην Αμερική και στην Ευρώπη, ο κομουνισμός θα έχει αναχαιτιστεί διά της σχετικής ευημερίας των μαζών και οι βάσεις της παγκοσμιοποίησης της καπιταλιστικής οικονομίας θα έχουν μπει. Από τότε.

Ας μην ξεχνάμε πως αυτό που σήμερα ονομάζεται παγκοσμιοποίηση (της καπιταλιστικής οικονομίας) με προεξάρχον στην ενοποίηση του παγκοσμίου κεφαλαίου το αμερικάνικο Κεφάλαιο, ήταν ένα παλιό, μη δημοσιοποιημένο σχέδιο του 32ου Προέδρου των ΗΠΑ για τρεις συνεχείς προεδρικές περιόδους, από το 1933 μέχρι το 1945, Φραγκλίνου Ρούσβελτ (1882-1945). Φυσικά, ο Ρούσβελτ ξέρει πως ήδη έχουν προηγηθεί άλλες δύο απόπειρες παγκοσμιοποίησης των κοινωνικοπολιτικών συστημάτων, άρα και της οικονομίας, ο κομουνισμός και ο φασισμός, που ποτέ δεν έκρυψαν τις προθέσεις τους να ξαπλωθούν σ' όλον τον κόσμο, και ψάχνει να βρει τρόπο να βγει μπροστά με έναν παγκοσμιοποιημένο φιλελευθερισμό «με ανθρώπινο πρόσωπο» σαν αυτόν που είχε εφαρμόσει στις ΗΠΑ με το New Deal (νέα κατανομή του εισοδήματος) αμέσως μετά τη μεγάλη οικονομική κρίση του 1929-33. Είναι αυτή ακριβώς η κρίση που θα τον κάνει από κυβερνήτη της Πολιτείας της Νέας Υόρκης Πρόεδρο των ΗΠΑ το 1933 και για τρεις συνεχόμενες θητείες μέχρι το 1945 που θα πεθάνει όντας Πρόεδρος, αυτός ο παράλυτος άνθρωπος που είχε προσβληθεί από πολιομυελίτιδα και κυβερνούσε την πιο ισχυρή χώρα του κόσμου από το αναπηρικό του καροτσάκι.

Κανείς δεν μπορεί να πει με βεβαιότητα πως η ικανότατη αμερικανική κατασκοπία δεν γνώριζε πως οι Ιάπωνες σχεδίαζαν να επιτεθούν

στη μεγάλη αμερικανική ναυτική βάση του Περλ Χάρμπορ (Λιμάνι των Μαργαριταριών) της νήσου Οαχού του νησιωτικού συμπλέγματος της Χαβάης, την 7η Δεκεμβρίου 1941. Στη διάρκεια αυτής της φοβερής επίθεσης των Ιαπώνων, πολύ μακριά από την πατρίδα τους, πήγαν στον πάτο με την πρώτη 5 αμερικανικά θωρηκτά, 3 αντιτορπιλικά, 1 πλωτή δεξαμενή και 1 βοηθητικό σκάφος και σκοτώθηκαν 2.638 άνδρες, επίσης με την πρώτη. Ήταν μια φοβερή εθνική καταστροφή για την Αμερική. Που, όμως, όχι μόνο δεν κλόνισε τον Πρόεδρο Ρούσβελτ, αλλά ισχυροποίησε τόσο πολύ τη θέση του, που καθόλου δεν δυσκολεύτηκε να βγάλει στον πόλεμο τη φιλειρηνική και μακάρια Αμερική την επόμενη κιόλας μέρα.

Αυτή ακριβώς ήταν η πρόθεση του Ρούσβελτ. Να βγάλει τη δυσκίνητη Αμερική στον πόλεμο για να μπορεί να ελέγχει διεθνώς την κατάσταση ύστερα από τη σίγουρη νίκη των συμμάχων μετά την καθυστερημένη είσοδο των Αμερικανών στον πόλεμο. Ο Χίτλερ έκανε το τερατώδες λάθος να σχεδιάσει έναν ευρωπαϊκό πόλεμο, χωρίς να πάρει υπ' όψη την πιθανή συμπεριφορά των ΗΠΑ, ενώ ο Ρούσβελτ θα μετατρέψει τον ευρωπαϊκό πόλεμο σε παγκόσμιο με τη βοήθεια των Ιαπώνων, που ενεργούν ερήμην του Χίτλερ. Ίσως κατ' ουσίαν ερήμην και του Αυτοκράτορα Χιροχίτο. Δεν θα ήταν δύσκολο για την αμερικανική κατασκοπία να παρασύρει σε πόλεμο τους ιάπωνες στρατοκράτες, που τρελαίνονται για αίμα, για δόξα και για χαρακίρι· όπως δεν θα ήταν δύσκολο για τον Ρούσβελτ μετά την ύπουλη επίθεση των Ιαπώνων κατά του αμερικανικού στόλου στο Περλ Χάρμπορ να μεταστρέψει την αμερικανική κοινή γνώμη υπέρ της εισοδοχής της Αμερικής στον πόλεμο. Όλοι τώρα στην Αμερική ζητούν εκδίκηση εδώ και τώρα.

Ο Ρούσβελτ, άλλωστε, κάλλιστα θα μπορούσε να επιτεθεί μόνο κατά της Ιαπωνίας, του παραδοσιακού εχθρού της Αμερικής λόγω του ανταγωνισμού των δύο χωρών για τον έλεγχο του Ειρηνικού, και να κηρύξει τον πόλεμο κατά του Χίτλερ μόνο αν αυτός βοηθούσε τον Χιροχίτο, πράγμα που δεν διαφαινόταν ούτε στις πραγματικές προθέσεις του, ούτε στις δυνατότητές του, αν και ήταν διακηρυγμένο στα χαρτιά μιας συμμαχίας. Καμιά χώρα της Ευρώπης τότε δεν είχε σοβαρές διαφορές με την από παράδοση στρατοκρατική Ιαπωνία, που δύσκολα θα τη χαρακτήριζες φασιστική χώρα για μόνο το λόγο πως ήταν στρατοκρατική.

Ο Ρούσβελτ, λοιπόν, ακριβώς γιατί εισηγείται τη συνέχιση της αμερικανικής βοήθειας προς τη Σοβιετική Ένωση και μετά τη λήξη του πολέμου, θα κατηγορηθεί από τους μικρονοϊκούς σαν... φιλοκομουνιστής! Αν είναι δυνατόν! Και όμως είναι για μυαλά εντελώς ακατάλληλα

για αφαιρετική σκέψη και μακρόπνοους σχεδιασμούς, αυτούς ακριβώς που εφαρμόζονται σήμερα στην πράξη με τη στρατηγική και την τακτική της παγκοσμιοποίησης του Κεφαλαίου, που είναι ένα παλιό σχέδιο του Ρούσβελτ.

Ο Χάρυ Τρούμαν (1884-1953), αντιπρόεδρος του Ρούσβελτ και κατ' ανάγκη διάδοχός του μετά το θάνατό του, δεν είναι ικανός για «μεγάλη πολιτική». Και ενώ η βοήθεια προς τη Σοβιετική Ένωση έχει ήδη αποφασιστεί, αυτός διατάσσει την άμεση διακοπή της. Επεμβαίνουν, όμως, οι άνθρωποι του Ρούσβελτ, κυρίως ο στρατηγός Τζωρτζ Μάρσαλ, ο πιο πιστός και πιο αφοσιωμένος στον μακαρίτη Πρόεδρο συνεργάτης, και επαναφέρουν στην τάξη τον ολιγόνοα Τρούμαν, που αναιρεί στα γρήγορα την προηγούμενη απόφαση και τώρα λέει ναι, πρέπει να συνεχιστεί η οικονομική βοήθεια προς τη Σοβιετική Ένωση.

Τώρα, όμως, είναι η Σοβιετική Ένωση που λέει όχι στην αμερικανική βοήθεια. Οι κύριοι σύμβουλοι του Στάλιν, ο Ζντάνοφ και ο Βοζνεσένσκι, έχουν μυριστεί το κόλπο του Ρούσβελτ για την οικουμενοποίηση του καπιταλισμού και την άλωση του κομουνισμού απ' τα μέσα, με την οικονομική βοήθεια. Το Σχέδιο Μάρσαλ για το ξεφόρτωμα του πληθωριστικού πλεονάσματος της αμερικανικής οικονομίας εφαρμόστηκε μεν επί Τρούμαν, σχεδιάστηκε όμως επί Ρούσβελτ, και αρχικά αφορούσε και τις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση. Όμως οι σύμβουλοι του Στάλιν εισηγούνται την απόρριψη της αμερικανικής προσφοράς για βοήθεια. Πράγμα που γίνεται. Και προκαλούνται ρίγη συγκινήσεως στους κομουνιστές όλου του κόσμου με τις υπερήφανες δηλώσεις των Ρώσων που λεν μεγαλοπρεπώς πως μπορούν να τα καταφέρουν και μόνοι τους, αν και ρημαγμένοι από τον πόλεμο.

Όμως, ο ιδιοφυής οικονομολόγος Γιεβγκένι Βάργκα, μια από τις πιο μεγάλες διεθνείς προσωπικότητες του 20ού αιώνα στη δύσκολη επιστήμη της πολιτικής οικονομίας και σύμβουλος του Στάλιν στη διάρκεια του πολέμου, συνιστά στο αφεντικό του να μην πιστεύει στα παραμύθια των αισιόδοξων που λεν πως ο καπιταλισμός, μετά την ήττα του φασισμού, όπου να 'ναι καταρρέει παντού στην Ευρώπη. Αυτός είναι ο λόγος που οι αισιόδοξοι εισηγούνται τη μη αποδοχή της αμερικανικής βοήθειας. Η οποία, λέει, ούτως ή άλλως δεν θα είχε νόημα σε λίγο, αφού ολόκληρη η Ευρώπη θα είναι κομουνιστική! Εδώ η βλακεία του Ζντάνοφ, που λέει αυτές τις κοτσάνες, ξεπερνάει τη βλακεία του Τρούμαν, που είναι υπέρ της διακοπής κάθε είδους επαφής με τη Σοβιετική Ένωση.

Ο σοφός Βάργκα λέει στον Στάλιν πως είτε δεχτούν είτε όχι την αμερικανική βοήθεια οι Ρώσοι, δεν θα δημιουργήσουν κανένα πληθωρι-

στικό πρόβλημα στους Αμερικανούς, αφού μπορούν να διοχετεύσουν το περίσσευμα σ' όποια πεινασμένη ή κατεστραμμένη χώρα του πλανήτη θέλουν. Άλλωστε ο καπιταλισμός δεν εξάντλησε ακόμα τη δυναμική του και έχει πολλά περιθώρια ανάπτυξης μέχρι την τελική κατάρρευσή του σε δέκα χρόνια, προσθέτει ο Βάργκα.

Αν ο απαισιόδοξος Βάργκα έδινε δέκα χρόνια ζωής στον καπιταλισμό μετά τη λήξη του πολέμου, σκεφτείτε πόσους μήνες, ίσως και μέρες ζωής του έδιναν οι άλλοι, οι αισιόδοξοι. (Η αισιοδοξία είναι συναίσθημα και ως τούτου παντελώς άσχετη με τη λογική). Μην κατηγορείτε, λοιπόν, εμάς τους κομουνιστές της Δύσης για αφελείς, τουλάχιστον εσείς που ακόμα δεν καταλάβατε πόσο σατανικά μεγαλοφυές ήταν το παλιό σχέδιο του Ρούσβελτ για την παγκοσμιοποίηση του καπιταλισμού. Ο άνθρωπος αυτός, ένας πραγματικά μεγάλος πολιτικός, ήξερε να σχεδιάζει με προοπτική τουλάχιστον πεντηκονταετίας. Οι Ρώσοι έμειναν κολλημένοι στα πενταετή σχέδια, που κι αυτά ήταν ψεύτικα. Και στην αισιοδοξία τους, που ήταν διατεταγμένη και άνωθεν επιβεβλημένη, όπως κι αυτή των χριστιανών, που δεν χάνουν ποτέ την ελπίδα για το μετά θάνατον μεγάλο κέρδος του παραδείσου.

Οι Ρώσοι έχασαν το παιχνίδι τότε που αρνήθηκαν την αμερικανική βοήθεια. Το λέω εν πλήρει επιγνώσει πως είναι εντελώς κυνική αυτή η προσωπική μου άποψη. Που, βέβαια, δεν δεσμεύει κανέναν. Έπρεπε να την πάρουν, να την αξιοποιήσουν χωρίς, βέβαια, να καταφύγουν σε έλληνες συμβούλους για ιδέες ως προς την καλύτερη αξιοποίησή της, να καρδαμώσουν και μετά να καθίσουν και να πιουν εις υγείαν των κορόιδων. Φυσικά, το σχέδιό μου εκτός από κυνικό είναι και άκρως παρακινδυνευμένο αν όχι και βλακώδες. Αλλά σάμπως το άλλο που τελικά προκρίθηκε, δεν ήταν εκτός από παρακινδυνευμένο και εντελώς ηλίθιο; Πώς είναι δυνατό να αναπτύξεις την οικονομία ερήμην του πεινασμένου λαού; Άλλωστε, κερδίζει πάντα ο υπομονητικός και αυτός που ξέρει να παίζει δύσκολα παιχνίδια, που σπαν τα νεύρα του αντιπάλου. Εν προκειμένω, εκείνος που κέρδισε στο τέλος, το 1990, ήταν ο μακαρίτης Ρούσβελτ με το μακράς πνοής σχέδιό του για την οικουμενοποίηση της καπιταλιστικής, δηλαδή της αμερικανικής κατά το μεγαλύτερο μέρος της, οικονομίας.

Όσο για τον Τρούμαν, αυτός ήταν ένας μετριότατος Πρόεδρος. Που ωστόσο θα προκαλέσει ρίγη ενθουσιασμού στους κομουνιστόφοβους όλου του κόσμου και εντελώς ιδιαίτερα στους ολιγόνοες έλληνες εθνικόφρονες με το περίφημο «δόγμα Τρούμαν». Το εν λόγω δόγμα εξαγγέλθηκε στις 12 Μαρτίου 1947 (τρεις μήνες πριν εξαγγελθεί το Σχέδιο Μάρσαλ) για να γνωρίσει στους Ευρωπαίους και σ' όλον τον κόσμο

πως οι λαοί που δεν υποδουλώθηκαν ήδη στους κομουνιστές θα αποτελούν στο εξής τον «ελεύθερο κόσμο». Την εν λόγω ελευθερία την εγγυώνται οι Αμερικανοί.

Με την εφαρμογή του δόγματος Τρούμαν πρώτα στην Ελλάδα, η ελληνική κυβέρνηση, που ήδη από την προηγούμενη χρονιά υποφέρει από έναν καταστροφικό εμφύλιο πόλεμο, θα πάρει από την Αμερική γενναία στρατιωτική και οικονομική βοήθεια, προκειμένου να αντιμετωπίσει τον κομουνιστικό κίνδυνο. Όμως, την ίδια βοήθεια θα πάρει και η Τουρκία. Που ναι μεν δεν αντιμετώπιζε κομουνιστικό κίνδυνο, μπορούσε όμως να αντιμετωπίσει στο μέλλον, εξαιτίας της ελληνικής επιρροής (!) αλλά και της γεωγραφικής της θέσης.

Η 12η Μαρτίου 1947 είναι, λοιπόν, η μέρα που η Αμερική σκαντζάρει την κουρασμένη και χρεοκοπημένη Αγγλία στην επιτήρηση ολόκληρης της Μεσογείου και όχι μόνο της Ελλάδας, απ' όπου άρχισε η αλλαγή βάρδιας, προφανώς τιμής ένεκεν. Καλό είναι να αλλάζει κανείς αφέντη όταν ο παλιός δεν μπορεί να εγγυηθεί την «εθνική υπερηφάνεια» των ιθαγενών. Καλό είναι επίσης όσοι δεν θα ήθελαν να είναι ιθαγενείς με την αφρικανική έννοια να ανατινάζουν κάπου κάπου το εν Αθήναις άγαλμα του Τρούμαν, έτσι εις μνήμην αυτού του μεγάλου σωτήρα της εθνικής μας τιμής, η οποία κινδύνεψε κάποτε από εκείνους τους άτιμους τους κομουνιστές, που ποτέ δεν αγάπησαν την πατρίδα και γι' αυτό ποτέ δεν έγιναν δωσίλογοι.

2. Ο ψυχρός πόλεμος

Μπορεί ο όρος «Ψυχρός Πόλεμος» να προέκυψε τυχαία το 1946 από ένα δημοσιογραφικό ευφυολόγημα του Σουόπ, όμως ο περίφημος «σύμβουλος τεσσάρων αμερικανών προέδρων» Μπέρναρν Μπαρούχ, που τον παραλαμβάνει από το δημοσιογράφο, τον επιβάλλει στην Αμερική με την πρώτη κιόλας φορά που τον εκστομίζει σε δημόσιο λόγο του το 1947. Αμέσως μετά ο διάσημος αμερικανός δημοσιογράφος Ουόλτερ Λίπμαν τον επιβάλλει και διεθνώς όταν μιλάει για το πραξικόπημα της Πράγας το Φεβρουάριο του 1948 και τον αποκλεισμό του Βερολίνου το 1948 και 1949. Φυσικά, οι Αμερικανοί χρησιμοποιούν τον όρο για να χαρακτηρίσουν τη σοβιετική πολιτική γενικά. Που όντως είναι «ψυχρά πολεμική» έναντι των μέχρι πριν από λίγο συμμάχων της Σοβιετικής

Ένωσης. Όμως και η πολιτική των Αμερικανών έναντι των Σοβιετικών δεν είναι λιγότερο «ψυχρά πολεμική».

Έτσι, ο αμερικανικός όρος γίνεται δημοφιλέστατος και στη Ρωσία κι αυτή είναι που επωφελείται περισσότερο από τον καινοφανή νεολογισμό, διά του οποίου επισημαίνεται ευφυέστατα μια αντίφαση: το να είσαι συνεχώς ετοιμοπόλεμος χωρίς να τολμάς να κηρύξεις τον πόλεμο σε έναν αντίπαλο που τον θεωρείς ισοδύναμο. Κι έτσι προκύπτει η πάντα επίφοβη «ισορροπία του τρόμου», που μπορούν να την καταστρέψουν ανά πάσα στιγμή οι αδέξιοι και οι ανισόρροποι.

Κανείς δεν μπόρεσε να δώσει έναν σαφέστερο ορισμό του όρου «Ψυχρός Πόλεμος». Ενώ ξέρουμε τι γίνεται στη διάρκεια ενός θερμού, κανείς δεν θα μπορούσε να σας πει τι ακριβώς γίνεται στη διάρκεια ενός ψυχρού πολέμου. Πάντως έχει κάποια σχέση με τον κλασικό ψυχολογικό πόλεμο και είναι συναισθηματικά υπερφορτισμένος. Διαφέρει, ωστόσο, από το συμβατικό ψυχολογικό πόλεμο, που αποσκοπεί στο σπάσιμο των νεύρων του εχθρού. Διότι ο Ψυχρός Πόλεμος δεν λειτουργεί στο περιθώριο ενός θερμού, αλλά έχει αυτάρκεια και αυτοδυναμία. Όμως, διεξάγεται αποκλειστικά από τους πολιτικούς σε στενή συνεργασία, ωστόσο, με τους στρατιωτικούς. Που τώρα οφείλουν και αυτοί να σκέφτονται πολιτικά κλιμακώνοντας τον τρόμο με τους εξοπλισμούς και σχεδιάζοντας έναν διαρκώς αναμενόμενο και συνεχώς αναβαλλόμενο πυρηνικό πόλεμο.

Σε συνθήκες Ψυχρού Πολέμου οι παραδοσιακοί στρατιωτικοί, που δεν είναι σε θέση να σκεφτούν πολιτικά, μπορεί να γίνουν άκρως επικίνδυνοι. Γι' αυτό ακριβώς τα κλειδιά των πυρηνικών οπλοστασίων δεν τα κρατούν στρατιωτικοί. Οι περισσότεροι απ' αυτούς ψοφούν για παράσημα και δεν ξέρεις τι μπορούν να κάνουν για να τα αποκτήσουν. Στον Ψυχρό Πόλεμο δεν είναι δυνατό να μοιραστούν παράσημα και οι προαγωγές ακολουθούν ρουτινιέρικα την επετηρίδα. Τώρα ο νταής ή ο ηρωικού φρονήματος στρατιωτικός παραχωρεί τη θέση του στον τεχνοκράτη στρατιωτικό και το προσωπικό θάρρος μπαίνει σε δεύτερη μοίρα. Στον Ψυχρό Πόλεμο κανείς δεν «πέφτει ηρωικά μαχόμενος».

Παρά την αδυναμία για ένα ακριβή και σαφή ορισμό του όρου Ψυχρός Πόλεμος, υπάρχει γι' αυτόν μια αμερικανική και μια σοβιετική άποψη, που η κάθε μια τον περιγράφει όπως τη βολεύει. Έτσι, κατά τη σοβιετική άποψη ο Ψυχρός Πόλεμος είναι ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της πάλης των τάξεων, που κι αυτή είναι πόλεμος χωρίς όπλα. Πάντα κατά τους Σοβιετικούς, ο Ψυχρός Πόλεμος είναι μορφή πολέμου που επιλέχτηκε από τον αντίπαλο, πράγμα που τους υποχρέωσε να προσαρμοστούν με τρόπο τέτοιο, ώστε ο ψυχρός να μη γίνει θερμός

πόλεμος. Όντως, ο θερμός πόλεμος δεν συμφέρει με τίποτα στη Σοβιετική Ένωση. Ποτέ και σε καμιά περίπτωση οι Σοβιετικοί δεν μπλόφαραν προπαγανδίζοντας την ειρήνη και υποστηρίζοντας τα φιλειρηνικά κινήματα. Άλλωστε, οι Σοβιετικοί είναι αυτοί που μετονόμασαν τον Ψυχρό Πόλεμο σε «ειρηνική συνύπαρξη», χωρίς ωστόσο η λέξη συνύπαρξη να παραπέμπει σε κάποια αλλαγή στην κατάσταση εχθρότητας και αντιπαλότητας ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις.

Ο για δύο μόνο χρόνια 35ος Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Τζων Φιτζέραλντ Κένεντυ (1917-1963) στην αρχή υιοθέτησε και τελικά αποδέχτηκε τον παλιό σταλινικό νεολογισμό «ειρηνική συνύπαρξη», που επανέφερε στην επικαιρότητα ο Χρουστσόφ. Κι αυτός ήταν ο κύριος λόγος που έφαγε το κεφάλι του. Τι θα μπορούσε να σημαίνει για την Αμερική η συνύπαρξη με τον εχθρό; Πολλά θα μπορούσε να σημαίνει. Κυρίως, όμως, θα μπορούσε να σημαίνει συνέχιση και προσαρμογή της πολιτικής του Ρούσβελτ στις νέες συνθήκες που δημιούργησε η «ισορροπία του τρόμου» την οποία επέβαλε η κατοχή της ατομικής βόμβας και από τους δύο αντιπάλους. Όμως, οι ανίκανοι για μακρόχρονους και μακρόπνοους σχεδιασμούς δεν θα καταλάβουν πως και ο Κένεντυ, όπως και ο Ρούσβελτ πριν απ' αυτόν, είχαν σταθερά στο νου τους την καταστροφή της Σοβιετικής Ένωσης μέσα από έναν πόλεμο φθοράς στον οποίο δεν θα αντέξει τελικά η χώρα του Λένιν.

Ο δημοκρατικός Κένεντυ θα διαδεχτεί το ρεπουμπλικάνο Αΐζενχάουερ το 1961, κατηγορώντας τους ρεπουμπλικάνους, δηλαδή τον Αΐζενχάουερ, πως δημιούργησαν «πυραυλικό κενό», πως ανέχθηκαν το κομουνιστικό καθεστώς στην Κούβα — και άλλα τέτοια κομουνιστοφοβικά. Με τα χρήματα του υπερφιλόδοξου πατέρα του, που υπήρξε ένα από τα πιο μεγάλα μπίζνες-καθάρματα που εμφανίστηκαν ποτέ στις ΗΠΑ και στον κόσμο, ο Τζων θα καβαλήσει το σαράντα θέσεων ιδιωτικό αεροπλάνο που θα του κάνει δώρο ο πατέρας για τις ανάγκες του προεκλογικού αγώνα, θα φορτώσει σ' αυτό κατ' εντολή του πατέρα και δυο από τα αδέρφια του και τελικά θα κερδίσει άνετα, και στην πραγματικότητα θα αγοράσει τις εκλογές με τα χρήματα του πατέρα. Ευτυχώς γι' αυτόν και για το κόμμα του που «πέθανε νωρίς» με το γνωστό βάρβαρο τρόπο που θα τον κάνει ήρωα και ο κόσμος δεν θα μάθει τελικά τι μεγάλη νούλα ήταν αυτός ο «μοντέρνα συντηρητικός» άνθρωπος, που κοντά του ο προκάτοχός του, ο ρεπουμπλικάνος Ντιούαιτ Αΐζενχάουερ (1890-1969) φαντάζει ιδιοφυΐα— και με τον τρόπο του είναι πράγματι.

Ο γερμανικής καταγωγής αμερικανός διοικητής των συμμαχικών δυνάμεων στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου Αΐζενχάουερ, όταν

άρχισε ο πόλεμος ήταν... συνταγματάρχης! Δεν υπάρχει προηγούμενο στην παγκόσμια στρατιωτική ιστορία αξιωματικού που ανέβηκε τόσο γρήγορα τα σκαλοπάτια της στρατιωτικής ιεραρχίας. Αυτός ο εξαιρετικά γοητευτικός, ευγενικός και ήπιος άνθρωπος, δεν έμοιαζε με στρατιωτικό. Και ωστόσο ήταν ένας ιδιοφυής μάχιμος αξιωματικός που δεν καταδέχτηκε τα άνετα επιτελεία και που ήξερε να εφαρμόζει στο πεδίο της μάχης τα επιτελικά σχέδια με μια άνεση, μια ταχύτητα και μια ευελιξία, που έχει σχέση μάλλον με την τέχνη και την τεχνική του επιδέξιου διπλωμάτη παρά του στρατιωτικού. Ο «Άικ», όπως τον έλεγαν όλοι, μπορεί και «καταλαβαίνει» γρήγορα τα προτερήματα και τα ελαττώματα του αντιπάλου, ξέρει να τον παραπλανά επιδέξια όταν χρειάζεται, ξέρει να του βάζει τρικλοποδιές όταν πρέπει κι όλα αυτά με την άνεση του παίκτη που γουστάρει πολύ το παιχνίδι και δεν μεμψιμοιρεί όταν χάνει. Όλοι σ' Ανατολή και Δύση, κομουνιστές και αντικομουνιστές, όσο διαρκεί ο πόλεμος θα αγαπήσουν πολύ αυτόν το γλυκύτατο άνθρωπο. Άλλωστε, ο Αΐζενχάουερ είναι ο σούπερ-σταρ του πολέμου. Και είναι αυτή ακριβώς η δημοτικότητα που θα του χαρίσει άνετα το προεδρικό αξίωμα για δύο συνεχόμενες περιόδους, σε μια εξαιρετικά δύσκολη για τη χώρα του και τον κόσμο εποχή.

Φύσει συμβιβαστικός και διαλλακτικός αυτός ο «συντηρητικός» ρεπουμπλικάνος θα κάνει ό,τι μπορεί για να απαλύνει τις συνέπειες του έξαλλου αντικομουνισμού του προκατόχου του, δημοκρατικού Τρούμαν. Αλλά δεν θα καταφέρει τίποτα. Θα επιχειρήσει ακόμα να ελέγξει και να χαλιναγωγήσει το γελοίο Μακάρθυ. Αλλά δεν θα πετύχει τίποτα. Θα βάλει τον υπουργό Εξωτερικών Τζων Φόστερ Ντάλες να τσιρίζει υστερικά για τον κομουνιστικό κίνδυνο, αλλά όλοι καταλαβαίνουν πως απλώς τσιρίζει. Ο Αΐζενχάουερ δεν θέλει με τίποτα τη σύγκρουση με τη Σοβιετική Ένωση. Ξέρει από συμβατικό, όχι από πυρηνικό πόλεμο. Γνωρίζει πως στον πυρηνικό πόλεμο δεν είναι δυνατό να υπάρξουν ήρωες. Οι στρατιωτικοί δεν προάγονται επ' ανδραγαθία πατώντας τα κουμπιά για την εκτόξευση των πυραύλων. Ο στρατός δεν αγαπάει τον πυρηνικό πόλεμο. Τον πυρηνικό πόλεμο τον διεξάγουν εξ ολοκλήρου οι πολιτικοί. Άλλωστε, αυτοί ήταν πάντα οι πραγματικοί αφανείς βάρβαροι των πεδίων των μαχών, αν εξαιρέσεις, βέβαια, τις περιπτώσεις των στρατιωτικών εκείνων που παίρνουν πολιτικές πρωτοβουλίες για να σώσουν την πατρίδα, όταν δεν μπορούν να τη σώσουν οι πολιτικοί — και άλλα τέτοια εξίσου βλακώδη παττακοκικά.

Τελικά, τον Ψυχρό Πόλεμο θα τον κερδίσουν οι Αμερικανοί χωρίς να χρειαστεί να τον θερμάνουν. Η αμερικανική οικονομία, που δεν γνώρισε σημαντική φθορά στον πόλεμο και που η ανάπτυξή της είχε

αρχίσει δύο αιώνες πριν αρχίσει η ανάπτυξη της σοβιετικής το 1930 για να συντριβεί στη διάρκεια ενός καταστροφικού πολέμου, δίνει στους Αμερικανούς σοβαρά πλεονεκτήματα σ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Που θα τον κερδίσουν καθυστερημένα και με πολύ μεγάλο κόστος. Οι Σοβιετικοί δεν θα αντέξουν στο μακρόχρονο πόλεμο φθοράς πού τους κάνουν οι Αμερικανοί.

Ο Ψυχρός Πόλεμος είναι ο πιο ιδιόρρυθμος ανταρτοπόλεμος που έγινε ποτέ. Ο Ψυχρός Πόλεμος στηρίζεται σε ατομικές βόμβες που δεν θα εκραγούν ποτέ. Ο Ψυχρός Πόλεμος είναι ο Ατομικός Πόλεμος που δεν έγινε. Ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν ένας ακήρυχτος και άτυπος πόλεμος που άρχισε λίγο μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τέλειωσε το 1991 με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν ένας πολύ μακρύς πόλεμος. Που, μέσα στην Αμερική, με το μακαρθισμό θα πάρει τη μορφή εμφυλίου πολέμου.

Ο γερουσιαστής του ρεπουμπλικανικού κόμματος Τζόζεφ Μακάρθυ (1908-1957) στη διάρκεια του πολέμου ήταν εθελοντής πεζοναύτης. Παριστάνοντας τον ήρωα πολέμου και τον υπερπατριώτη εξελέγη γερουσιαστής το 1946 με μεγάλη διαφορά ψήφων από το συνυποψήφιό του, που πολέμησε μεν κι αυτός αλλά δεν έτυχε να γίνει ήρωας, ίσως γιατί δεν φοβήθηκε τόσο, ώστε ν' αρχίσει να τρέχει προς τα μπροστά γιατί αν έτρεχε προς τα πίσω θα πήγαινε στρατοδικείο.

Μέχρι το Φεβρουάριο του 1950 ο Μακάρθυ ήταν ένας εντελώς άσημος γερουσιαστής, που θα γίνει ξαφνικά διάσημος όταν κάποια μέρα, στα καλά καθούμενα, θα βγει και θα πει δημοσίως πως 205 (ακριβώς) κομουνιστές έχουν διεισδύσει στο υπουργείο Εξωτερικών και ετοιμάζονται να πουλήσουν τις Ηνωμένες Πολιτείες στη Σοβιετική Ένωση. Μόλις μαθεύτηκε το νέο έγινε χαμός από τη μια άκρη της Αμερικής μέχρι την άλλη, από την ακτή του Ατλαντικού μέχρι την ακτή του Ειρηνικού.

Ο Μακάρθυ καλείται κατεπειγόντως στην Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων της Γερουσίας να καταθέσει τη λίστα με τα ονόματα των 205 κομουνιστών που ελέγχουν το υπουργείο Εξωτερικών. Και καταθέτει τη λίστα με τα ονόματα 205 σοσιαλδημοκρατών, σοσιαλιστών και φιλοκομουνιστών, που ποτέ δεν υπήρξαν μέλη κανενός κόμματος. Η κυβέρνηση του λέει πως σε μια δημοκρατική χώρα κανείς δεν διώκεται για τις ιδέες του. Αλλά ο Μακάρθυ καταφέρνει να ξεσηκώσει και να πάρει μαζί του τους μικρόνοες μικροαστούς ολόκληρης της Αμερικής. Είναι κατατρομοκρατημένοι απ' όσα συμβαίνουν αυτή τη χρονιά στην Κορέα, από την επικράτηση των κομουνιστών στην Κίνα την προηγούμενη χρονιά (1949) και από την εμφάνιση των Λαϊκών Δημοκρατιών

στην Ευρώπη. Κανείς ποτέ δεν ξέρει τι είναι σε θέση να κάνουν αυτοί οι σατανικοί άνθρωποι, αυτοί οι «άθεοι» που τα έχουν όλα κοινά, ακόμα και τις γυναίκες. Ο Μακάρθυ ερήμην και της λογικής και της κυβέρνησης κηρύσσει παναμερικανική αντικομουνιστική εκστρατεία με τεράστια επιτυχία.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες επανεκλέγεται θριαμβευτικά γερουσιαστής το 1952 και εξασφαλίζει αυτοδικαίως την προεδρία της Επιτροπής Αντικυβερνητικών Ενεργειών της Γερουσίας και της ανακριτικής υποεπιτροπής της. Τα επόμενα δύο χρόνια, το 1953 και 1954, καλεί σε ανάκριση σχεδόν όλους τους υπαλλήλους όλων των υπουργείων αλλά δεν καταφέρνει να αποδείξει τίποτα για κανέναν. Και η κοινή γνώμη αρχίζει να μεταστρέφεται κυρίως από τότε που αυτός ο ψυχοπαθής ιδεοληπτικός κατηγορεί εμμέσως πλην σαφώς και τον πρόεδρο Αΐζενχάουερ για φιλοκομουνισμό! Ο «Άικ» είναι ένα είδωλο για τις μάζες και ο Μακάρθυ επιχειρεί να το λεκιάσει φτύνοντας χολή. Ήταν το μοιραίο λάθος του.

Το 1954 ο Μακάρθυ θα γελοιοποιηθεί εντελώς. Η επιτροπή του, για 36 μέρες εξετάζει συνέχεια αξιωματικούς του στρατού και ανώτατους διοικητικούς υπαλλήλους. Ο Μακάρθυ κοντεύει να εξαρθρώσει τη στρατιωτική και την κυβερνητική μηχανή και έχει γίνει επικίνδυνος για τη δημόσια τάξη. Η χαριστική βολή, όμως, θα έρθει από την πραγματική ανακάλυψη, από πραγματικούς πράκτορες των μυστικών υπηρεσιών, πραγματικών κομουνιστών, που κατέχουν πραγματικά κρατικά πόστα. Γι' αυτούς, τα λαγωνικά του Μακάρθυ δεν είχαν βρει και δεν είχαν πει τίποτα απολύτως. Μπας, λοιπόν, και ήταν πράκτορας των κομουνιστών, που παραπλανούσε και ξεστράτιζε τις αρχές; αρχίζουν να αναρωτιούνται οι μονίμως άσχετοι με τη λογική αμερικανοί μικροαστοί.

Στα μέσα Νοεμβρίου του 1954 οι ρεπουμπλικάνοι θα χάσουν την πλειοψηφία στη Γερουσία και ο Μακάρθυ θα αντικατασταθεί στην προεδρία της ανακριτικής επιτροπής. Σε λίγο θα ακολουθήσει και επίσημη καταδίκη του από τη Γερουσία. Ο μακαρθισμός τελειώνει επισήμως το 1954. Θα διαρκέσει κάπου τέσσερα χρόνια, θα αναστατώσει την Αμερική και τον κόσμο και θα ενσταλάξει στη συνείδηση του μέσου Αμερικανού την επιφυλακτικότητα και το φόβο. Για καλό και για κακό, όλοι θεωρούν υποχρέωσή τους να δηλώνουν με κάθε ευκαιρία, αν όχι τον απροκάλυπτο αντικομουνισμό τους, τουλάχιστον τις επιφυλάξεις τους για την πρακτική αξία «μιας ανεφάρμοστης θεωρίας». Μέχρι τις μέρες μας κάθε βολεψιματίας μικροαστός επαναλαμβάνει μονότονα το ίδιο βλακώδες και αγράμματο τροπάρι.

Ένας λελογισμένος, διάχυτος, ήπιος και «δημοκρατικός» μακαρθι-

σμός θα ήταν ευπρόσδεκτος από την άρχουσα αστική τάξη. Έτσι ακριβώς λογάριαζαν οι διαμορφωτές της κοινής γνώμης της Αμερικής πως θα ήταν ο μακαρθισμός πριν πάρει αυτό το βδελυρό όνομα. Αλλά την έπαθαν σαν μαθητευόμενοι μάγοι. Βοήθησαν τα δαιμόνια να βγουν στην πιάτσα και μετά δεν ήξεραν πώς να τα μαζέψουν. Διότι, βέβαια, ο μακαρθισμός δεν ήταν έργο του Μακάρθυ. Ήταν αμυντικό - ψυχολογικό όπλο του Ψυχρού Πολέμου, που οι ειδικοί στην ψυχολογία της μάζας το άφησαν να λειτουργήσει μέσω του Μακάρθυ. Έκαναν ένα λάθος στη γόμωση του βλήματος, που έγινε πιο ισχυρό απ' ό,τι προέβλεπε η συνταγή. Αλλά τι να κάνουμε, άνθρωποι είμαστε, λάθη κάνουμε, αντικομουνιστές είμαστε, μαλακίες κάνουμε.

3. Ο πόλεμος της Κορέας

Η πανάρχαια εθνότητα των Κορεατών, ένα φυλετικό μίγμα από Κινέζους, Ινδοκινέζους, Ιάπωνες και Μογγόλους, θα δημιουργήσει το πρώτο κράτος το 1122 π.Χ., περίπου την εποχή της καθόδου των Δωριέων στην Ελλάδα. Η χερσόνησος της Κορέας, μαζί με τα 3.500 νησιά που την πλαισιώνουν, κατοικείται από 40 περίπου εκατομμύρια κατοίκους απ' τα οποία τα 10 περίπου στην κομουνιστική Βόρεια και τα 30 περίπου στην καπιταλιστική Νότια Κορέα, όπου έχει την έδρα της και η «Αυτοκρατορία Χιουντάι», μια από τις μεγαλύτερες αυτοκινητοβιομηχανίες στον κόσμο. Χώρα εξαιρετικά πολιτισμένη και ευπρόσδεκτη στις ευρωπαϊκές επιδράσεις η Κορέα με την πολύ μεγάλη ναυτική παράδοση, σ' ολόκληρη την ιστορία της θα είναι το μήλον της έριδος ανάμεσα στην Κίνα και την Ιαπωνία. Το 1910 θα ενσωματωθεί στην Ιαπωνία με τη συγκατάθεση μιας μεγάλης μερίδας Κορεατών, που φοβούνται τις επεμβάσεις και των Κινέζων και των Ρώσων. (Σύνορα με την Κορέα έχει και η Ρωσία).

Το 1945 που τελειώνει ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος με την ήττα και της Ιαπωνίας, που θα παραδοθεί τελευταία από τις ηττημένες χώρες στους Αμερικανούς, οι οποίοι θα δεινοπαθήσουν στη Μάχη του Ειρηνικού από τους μέχρι θανάτου αφοσιωμένους στον Αυτοκράτορα ιάπωνες στρατιώτες, κυρίως τους καμικάζι, τους πιλότους αυτοκτονίας που, για μεγαλύτερη ευστοχία, πέφτουν στα αμερικανικά πλοία μαζί με τα φορτωμένα με βόμβες αεροπλάνα τους, βρίσκει την Κορέα ιαπωνικό έδαφος εκτός Ιαπωνίας. Μπαίνει τότε το εύλογο ερώτημα τι θα απογίνει μ' αυτό

το κομμάτι της ηττημένης Ιαπωνίας που δεν βρίσκεται στην Ιαπωνία. Οι Σύμμαχοι αποφαίνονται ομόφωνα πως πρέπει να γίνουν εκλογές προκειμένου να αποφασίσει ο λαός για την τύχη του· και πως μέχρι να γίνουν, οι Κορεάτες, που είχαν πολεμήσει σαν Ιάπωνες στο πλευρό των Ιαπώνων, οι μεν πάνω από τον 38ο παράλληλο διαβιούντες θα έπρεπε να εποπτεύονται διοικητικά από τους Ρώσους, μια και τα σύνορα με τη Ρωσία βρίσκονται από κείνη τη μεριά, οι δε κάτω από τον 38ο παράλληλο ζώντες θα έπρεπε να επιτηρούνται από τους Αμερικανούς, δεδομένου ότι η ηττημένη Ιαπωνία, που ελέγχεται εξ ολοκλήρου από τους Αμερικανούς, βρίσκεται νότια της Κορέας. Μέχρι εδώ όλα παν καλά και όλες οι αποφάσεις των Συμμάχων φαίνονται εύλογες και δίκαιες.

Και οι Ρώσοι και οι Αμερικανοί θέλουν πράγματι η νέα, μεταπολεμική Κορέα που θα προκύψει από τις εκλογές να είναι κράτος ενιαίο και αδιαίρετο. Έτσι, στο νότιο τμήμα της Κορέας, αυτό που τελεί υπό αμερικανική προστασία, γίνονται εκλογές το 1948 με την επίβλεψη του ΟΗΕ. Το βόρειο τμήμα, αυτό που τελεί υπό ρωσική προστασία αρνείται να κάνει εκλογές. Διότι θα έπρεπε να γίνουν και εκεί υπό την επίβλεψη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Και το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ ελέγχεται από τους Αμερικανούς. Αν, λοιπόν, πήγαιναν στη Βόρεια Κορέα οι Αμερικανοί και οι άνθρωποί τους σαν επόπτες των εκλογών και σαν εγγυητές του εκλογικού αποτελέσματος, είναι βέβαιο πως θα μεροληπτούσαν υπέρ των δυτικόφιλων, λεν οι Ρώσοι.

Πάντως, είτε μεροληπτούσαν είτε όχι, το βέβαιο είναι πως η Βόρεια Κορέα με τη συντηρητική παράδοση και τη μακρόχρονη ιαπωνική επίδραση θα ήταν δύσκολο να ψηφίσει φιλορωσικά και συνεπώς φιλοκομουνιστικά. Αυτό το ξέρουν καλά οι Ρώσοι. Αλλά επιμένουν πονηρά στον κίνδυνο της νόθευσης του εκλογικού αποτελέσματος.

Μετά τις εκλογές στο νότιο τμήμα ιδρύεται στις 15 Αυγούστου 1948 η Δημοκρατία της Κορέας, γνωστή περισσότερο σαν Νότια Κορέα. Πρώτος πρόεδρός της ο Σίγκμαν Ρη. Βλέποντας οι βόρειοι Κορεάτες τους νότιους να κάνουν εκλογές χωρίς να ληφθούν από κοινού οι τελικές αποφάσεις για τον τρόπο που έπρεπε να γίνουν και στο Βορρά, κάνουν κι αυτοί τις δικές τους εκλογές δέκα μέρες αργότερα, στις 25 Αυγούστου 1948. Κι έτσι προκύπτει η Λαϊκή Δημοκρατία της Κορέας, γνωστή περισσότερο σαν Βόρεια Κορέα. Πρώτος πρόεδρός της, ο μακροβιότατος Κιμ Ιλ Σούνγκ, ο άνθρωπος που ανήγαγε την προσωπολατρία σε υψηλή τέχνη. Κι έτσι, αντί μιας δημοκρατίας προκύπτουν δύο δικτατορίες, που υπάρχουν ακόμα, η μία κομουνιστική στο Βορρά και η άλλη καπιταλιστική στο Νότο. Δύσκολο να αποφασίσει κανείς ποια από τις δύο είναι η σκληρότερη.

Σε δύο περίπου χρόνια, ώρα τέσσερις το πρωί της 25ης Ιουνίου 1950 ο Λαϊκός Στρατός της Βόρειας Κορέας επιτίθεται ξαφνικά σ' όλο το μήκος του 38ου παραλλήλου που χωρίζει τις δύο Κορέες και εισβάλλει στη Νότια με την πρόθεση, λέει, να ενοποιήσει την κομμένη στα δυο χώρα. Ο πόλεμος της Κορέας (1950-1953) αρχίζει. Σε τρεις μέρες η Σεούλ, πρωτεύουσα της Νότιας Κορέας πέφτει στα χέρια των Βορειοκορεατών.

Τη μέρα της εισβολής, που κανείς δεν την περίμενε, συνέρχεται επειγόντως το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών και καλεί τους Βορειοκορεάτες να αποσυρθούν αμέσως πάνω από τον 38ο παράλληλο. Ο σοβιετικός εκπρόσωπος απουσιάζει σκόπιμα από τη συνεδρίαση. Θα δυσκολευόταν να δικαιολογήσει την ολοφάνερα απρόκλητη και αδικαιολόγητη επίθεση των Βορειοκορεατών, που κάνουν επίδειξη δύναμης με την παρακίνηση των Ρώσων τώρα που ο Ψυχρός Πόλεμος είναι ακόμα φρέσκος και δύσκολα θα θερμαινόταν μετά την καταστροφική υπερθέρμανση την οποία είχε ήδη προκαλέσει ο θερμός, που είχε τελειώσει μόλις πριν από πέντε χρόνια. Βέβαια, στην άγρια αμερικανοκρατούμενη Δύση υπήρχε και η άποψη του στρατηγού Τζωρτζ Πάτον σύμφωνα με την οποία στη βράση κολλάει το σίδερο. Όμως, το σίδερο έπρεπε να κολλήσει επί ευρωπαϊκού εδάφους και οι Ευρωπαίοι δεν είχαν καμιά διάθεση να ζήσουν νέες φρικτές περιπέτειες πριν καλά καλά τελειώσουν οι προηγούμενες. Όλα έχουν μια σειρά και τώρα σειρά έχει ο Ψυχρός Πόλεμος, όχι ο θερμός. Αργότερα, βλέποντας και κάνοντας. Ο Ψυχρός Πόλεμος λέγεται έτσι διότι οποιαδήποτε στιγμή μπορεί να τον βγάλει κανείς από την κατάψυξη, να τον ζεστάνει και να τον φάει.

Την επόμενη της συνεδρίασης του Συμβουλίου Ασφαλείας ο Πρόεδρος Χάρυ Τρούμαν διατάσσει τον στρατηγό Μακ Άρθουρ, διοικητή των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων της Άπω Ανατολής που έχει την έδρα του στο Τόκιο, να στείλει επειγόντως ναυτική και αεροπορική βοήθεια στη Νότια Κορέα. Καλεί επίσης τις χώρες που μετέχουν στον ΟΗΕ να παράσχουν την αναγκαία βοήθεια ώστε να αποκρουστεί η ένοπλη επίθεση των κομουνιστών Βορειοκορεατών, υπό την αρχηγία του φοβερού και τρομερού Κιμ Ιλ Σουνγκ, ενός σταλινικού σταλινικότερου του Στάλιν.

Στις 30 Ιουνίου, πέντε μέρες μετά την επίθεση των Βορειοκορεατών, όλες οι διαθέσιμες στρατιωτικές δυνάμεις των ΗΠΑ στην Άπω Ανατολή αποβιβάζονται στη Νότια Κορέα και στις 5 Ιουλίου γίνεται η πρώτη μάχη ανάμεσα στους Αμερικανούς και τους Βορειοκορεάτες επί νοτιοκορεατικού εδάφους. Δύο μέρες μετά την πρώτη μάχη, το Συμβούλιο Ασφαλείας αποφασίζει τη σύσταση ενιαίας διοίκησης για τα στρα-

τεύματα του ΟΗΕ, υπό τον αμερικανό στρατηγό Μακ Αρθουρ. Ήδη έχουν στείλει στρατό στην Κορέα 15 κράτη του ΟΗΕ εκτός των ΗΠΑ. Ανάμεσά τους και η Ελλάδα, που μόλις είχε βγει από τη φρικτή περιπέτεια του Εμφυλίου. Αλλά και η ξεκούραστη Τουρκία, που την είχε βγάλει μια χαρά στη διάρκεια του πολέμου, αφού μπήκε σ' αυτόν κατά το τέλος, ίσα ίσα για να βρεθεί με τη μεριά των νικητών.

Παρά ταύτα είναι αδύνατο να αναχαιτιστούν οι Βορειοκορεάτες. Μπροστά στο πλήρες αδιέξοδο, ο Μακ Άρθουρ επιχειρεί μια άκρως παρακινδυνευμένη λαβίδα περικύκλωσης και ο βορειοκορεατικός στρατός χάνει στα γρήγορα κάπου 100.000 άνδρες. Ο αμερικανός στρατηγός θα γίνει μέσα σε μια μέρα πρόσωπο τόσο μυθικό διεθνώς, που τα γυαλιά ηλίου που φοράει θα ονομαστούν «Μακ Άρθουρ». Στο εξής θα τα φορούν κυρίως οι στρατιωτικοί, που θα ήθελαν να μοιάσουν στον ένδοξο αμερικανό στρατηγό, έτσι απλά, φορώντας γυαλιά ηλίου, ούτε καν μυωπίας για να βλέπουν τουλάχιστον τη μύτη τους. (Ο Αϊνστάιν λέει πως στο στρατιωτικό το μυαλό είναι μάλλον περιττό. Ο νωτιαίος μυελός φτάνει και περισσεύει για να λειτουργούν καλά τα ανακλαστικά ώστε να εκτελούνται σωστά οι διαταγές).

Η Σεούλ ανακαταλαμβάνεται από τον Μακ Άρθουρ στις 27 Σεπτεμβρίου 1950. Και στις 7 Οκτωβρίου η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ εξουσιοδοτεί το διοικητή των στρατευμάτων των Ηνωμένων Εθνών να εισβάλει στη Βόρεια Κορέα, να την καταλάβει και να επιβάλει την ένωση με τη Νότια. Το αρχικό σχέδιο της απόκρουσης των εισβολέων Βορειοκορεατών πέραν του 38ου παραλλήλου έχει αλλάξει και τώρα προτείνεται η κατάργηση των τεχνητών συνόρων που δημιούργησε ο πιο γνωστός στην παγκόσμια ιστορία Βόρειος παράλληλος (του Ισημερινού).

Πράγματι, τα στρατεύματα του ΟΗΕ, δηλαδή της Αμερικής, διότι η συμμετοχή των άλλων δεν είναι καθόλου σοβαρή και έχει μάλλον συμβολικό χαρακτήρα, εισβάλλουν στη Βόρεια Κορέα χωρίς να υπολογίσουν την ενδεχόμενη συμπεριφορά της Κίνας, της άμεσα ενδιαφερόμενης χώρας για την τύχη της Κορέας. Έτσι, στα μέσα Οκτωβρίου 1950 μια πρώτη δόση 300.000 κινέζων «εθελοντών» εισβάλλουν στην Κορέα και απωθούν ταχύτατα κάτω του 38ου παραλλήλου τους αμερικανούς εισβολείς στη Βόρεια Κορέα. Για πρώτη φορά η Δύση συνειδητοποιεί πως εκτός από την κομουνιστική Ρωσία υπάρχει και η ολόφρεσκια κομουνιστική Κίνα, που είχε προκύψει ένα χρόνο πριν, και ότι ο σοβαρός κομουνιστικός κίνδυνος δεν θα έρθει, όταν έρθει και αν έρθει, από τη Ρωσία αλλά από την Κίνα. Η Κίνα είναι κοντά, θα πει ο Μικελάντζελο Αντονιόνι τον καιρό που γύριζε εκείνο το εκπληκτικό ντοκιμαντέρ για την Κίνα του Μάο. Εννοούσε πως η Κίνα είναι τόσο μεγάλη,

που δεν έχει νόημα να λες πως βρίσκεται πολύ μακριά από τα δικά σου σύνορα.

Τώρα, μετά την απρόσμενη επέμβαση των Κινέζων, οι Αμερικανοί καταλαβαίνουν ότι δεν μπορούν να ενοποιήσουν την Κορέα με το ζόρι. Και επανέρχονται στο παλιό σχέδιο της διαφύλαξης των συνόρων της Νότιας Κορέας. Ωστόσο, μια καινούργια επίθεση των Κινέζων, εντός του νοτιοκορεατικού εδάφους αυτή τη φορά, σπρώχνει τα αμερικανικά στρατεύματα κάτω του 37ου παραλλήλου. Ο κρύος ιδρώτας εμποδίζει τον Μακ Άρθουρ να συγκρατήσει τα γυαλιά στη μύτη ενώ ο ΟΗΕ, που δεν έχει τίποτα καλύτερο να κάνει μετά την επέμβαση της Κίνας, χαρακτηρίζει επιδρομείς τους Κινέζους, λες και δεν ήξεραν και οι Κινέζοι και όλος ο κόσμος πως ήταν πράγματι επιδρομείς, όπως άλλωστε και οι Αμερικανοί από την άλλη μεριά. Τώρα ο πόλεμος δεν γίνεται για τα πολιτικά και οικονομικά πλεονεκτήματα που δίνει η νίκη στο νικητή, αλλά μάλλον για το γόητρο. Και πάντως όχι για την ελευθερία των Κορεατών και την ένωση των δύο κομματιών της χώρας τους. Εδώ έχουμε την πρώτη στην ιστορία βίαιη αναμέτρηση ανάμεσα σε δύο κοινωνικοπολιτικά συστήματα και όχι έναν συνηθισμένο πόλεμο, που γίνεται για τους συνήθεις λόγους.

Ο Μακ Άρθουρ λέει πως μετά την απροσδόκητη επέμβαση των Κινέζων το πρόβλημα αποκλείεται να λυθεί εντός της Κορέας. Και προτείνει τη μεταφορά του πολέμου στην Βόρεια Κίνα, τη Μαντζουρία, το ορμητήριο του κινέζικου στρατού. Ο Τρούμαν διαφωνεί γιατί δεν θέλει να γενικεύσει έναν πόλεμο στον οποίο, αν γενικευτεί, θα εμπλακεί οπωσδήποτε και η Σοβιετική Ένωση, που διαθέτει ήδη από το 1949 την ατομική βόμβα. Οι Ρώσοι, προς το παρόν, απλώς εξοπλίζουν τόσο τους Βορειοκορεάτες όσο και τους Κινέζους, αλλά δεν παίρνουν άμεσα μέρος στον πόλεμο. Κι αυτό θα αρχίσει να ενοχλεί τον Μάο, την ορμητικότητα του οποίου δύσκολα συγκρατεί ο Στάλιν. Ο οποίος φοβάται πολύ την αμερικανική ατομική βόμβα. Που, σ' αυτόν το σημαδιακό πόλεμο, για πρώτη φορά στην παγκόσμια στρατιωτική ιστορία μπαίνει στους στρατηγικούς σχεδιασμούς.

Το στρατηγό Μακ Άρθουρ αντικαθιστά ο στρατηγός Μάθιου Ρίτζγουεϋ ο οποίος προσπαθεί να περιορίσει τον πόλεμο εντός της Κορέας με μοναδικό στόχο αυτή τη φορά όχι την ένωση της Βόρειας με τη Νότια Κορέα, αυτό το έχουν ήδη διαγράψει από τα σχέδιά τους οι Αμερικανοί, αλλά την ασφάλεια των συνόρων της Νότιας Κορέας. Ο 38ος παράλληλος, από πρόχειρη και εύκολη λύση του προβλήματος του ελέγχου της φιλοϊαπωνικής Κορέας από τους δυο συμμάχους, τους Ρώσους και τους Αμερικανούς, θα γίνει τώρα το σύνορο ανάμεσα σε

δύο κράτη, που είναι ένα κομμένο με το μαχαίρι στα δύο για τις ανάγκες του Ψυχρού Πολέμου. Που αυτόν τον καιρό απέχει μισό χιλιοστό από τον ατομικό φούρνο, που όχι απλώς ζεσταίνει ψυχρούς πολέμους αλλά καταστρέφει και τους συμβατικούς, όταν τα δύο αντίπαλα στρατεύματα βρίσκονται πολύ κοντά. Η ατομική δεν είναι σαν τη συμβατική βόμβα. Την ατομική βόμβα την αμολάς από μακριά και την κοπανάς στα γρήγορα για να μη σε πάρουν τα ραδιενεργά «σκάγια». Έτσι έγινε στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι, όπου διαπράχτηκαν τα δύο μεγαλύτερα εγκλήματα του πολέμου χωρίς ποτέ να δικαστούν και να τιμωρηθούν οι υπεύθυνοι σαν εγκληματίες πολέμου. Οι νικητές δεν είναι ποτέ εγκληματίες πολέμου.

Λοιπόν, ή συμβατικός πόλεμος, ή ατομικός πόλεμος. Και τα δύο μαζί δεν γίνεται όταν και οι δυο αντίπαλοι έχουν την ατομική βόμβα, το σωτήρα μας, όπως θα αποδειχτεί στην Κορέα. Καλύτερη η «ισορροπία του τρόμου» που δημιουργεί ο φόβος της ταυτόχρονης χρήσης της ατομικής βόμβας και από τους δύο αντιπάλους, παρά η φρίκη του συμβατικού πολέμου περί του οποίου γνωρίζουν πολλά οι στρατηγοί, οι καθ' όλα νόμιμοι επαγγελματίες δολοφόνοι, που σπουδάζουν πολύ σοβαρά την τέχνη του φονεύειν στο όνομα του Θεού, του βασιλιά, της πατρίδας, του Αρχηγού, ή όπως αλλιώς λέγεται το άλλοθι που σου προτείνουν προκειμένου να τους δώσεις εύκολα και χαμογελαστά τη ζωή σου για να κάνουν εκείνοι τη δουλειά τους στη γη κι εσύ να τους κοιτάς από το μπαλκόνι του παραδείσου, όπου πηγαίνουν οι ήρωες, ακόμα κι αυτοί που σε καμιά περίπτωση δεν θα πήγαιναν εκεί, κάτω από ομαλές συνθήκες.

Τον Ιούνιο του 1951 ο σοβιετικός αντιπρόσωπος στον ΟΗΕ Γιάκομπ Μάλικ χωρίς να ρωτήσει τους Κινέζους λέει πως οι κομουνιστές θα ήταν έτοιμοι να διαπραγματευτούν στη βάση του status quo ante (της προτέρας κατάστασης των πραγμάτων). Δηλαδή, με δεδομένο το κόψιμο της χώρας στα δύο στη βάση του 38ου παραλλήλου. Οι Δυτικοί δέχονται την πρόταση των Ρώσων. Όμως, οι σύντροφοι Κινέζοι δεν τη δέχονται. Αλλά ποιος τους ρωτάει. Οι Ρώσοι αποφασίζουν και για λογαριασμό τους. Κι αυτό θα κάνει θηρίο τον Μάο, όχι γιατί θα ήθελε να μεγαλώσει κι άλλο την ήδη πολύ μεγάλη Κίνα αλλά διότι πιστεύει πως οι άνθρωποι πολεμούν με την ψυχή και όχι με τα όπλα, που μόνο επικουρικό ρόλο μπορούν να παίξουν στην έκβαση ενός πολέμου, όπως λέει ο μεγάλος τιμονιέρης. Ίσως. Αλλά ο Μάο μιλάει για ένα δισεκατομμύριο κινέζικες ψυχές. Όσες κι αν καταστρέψει η «χάρτινη τίγρη», η ατομική βόμβα, πάντα θα υπάρχει τόσο μεγάλο πλεόνασμα κινέζικων ψυχών, ώστε να μη γίνεται αισθητή η τεράστια απώλεια σ' ολόκληρο το

τεράστιο έδαφος της Κίνας. Η μόνη χώρα που θα αντέξει σε ατομικό σφυροκόπημα είναι η Κίνα. Και πεντακόσια εκατομμύρια να σκοτωθούν, θα σκοτωθούν μόνο οι μισοί Κινέζοι. Δυστυχώς για τη Δύση η Κίνα τυχαίνει να είναι ακόμα κομουνιστική, ή μισοκομουνιστική, δεν έχει σημασία. Σημασία έχει που και η Κίνα έχει τώρα ατομική βόμβα.

Οι διαπραγματεύσεις για την ανακωχή αρχίζουν την 8η Ιουλίου 1951 και διαρκούν πάνω από δύο χρόνια. Το αδιέξοδο θα ξεπεραστεί μόνο μετά το θάνατο του Στάλιν και την απειλή του προέδρου Αΐζενχάουερ ότι θα επεκτείνει τον πόλεμο εντός του κινεζικού εδάφους ακόμα και με ατομικά όπλα, αν παραστεί ανάγκη. Τώρα, λοιπόν, το ζητούμενο δεν είναι η νίκη της μιας ή της άλλης πλευράς, όλοι ξέρουν πως η απειλή χρήσης της ατομικής βόμβας καθιστά την όποια νίκη προβληματική, αλλά η άρση του αδιεξόδου. Το οποίο αίρεται με χίλια ζόρια τον Ιούλιο του 1953, περίπου τέσσερις μήνες μετά το θάνατο του Στάλιν το Μάρτιο της ίδιας χρονιάς.

Τρία χρόνια αγωνίας θα οδηγήσουν τα πράγματα στην αφετηρία τους. Τίποτα απολύτως δεν θα αλλάξει στη Βόρεια και Νότια Κορέα μ' αυτόν τον τρελό πόλεμο. Όπως ήταν τα πράγματα πριν από το 1950, έτσι είναι και σήμερα. Ο πόλεμος της Κορέας ήταν ένας μάταιος πόλεμος, που έγινε για να δοκιμάσει ο Στάλιν τις αντοχές του και να κάνει τεστ κοπώσεως στους Δυτικούς προκειμένου να ελέγξει τη λειτουργία της καπιταλιστικής καρδιάς. Όταν διαπιστώσει ότι ο εχθρός είναι τόσο υγιής όσο χρειάζεται για να μην απειλείται με άμεσο θάνατο, θα κάνει πίσω για να μην ωθήσει τα πράγματα σε έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο, πυρηνικό αυτή τη φορά. Ο Μάο όμως δεν καταλαβαίνει τίποτα και θα γίνει θηρίο κυρίως με τη διαλλακτικότητα των διαδόχων του Στάλιν και το δόγμα τους για την «ειρηνική συνύπαρξη». Ο Μάο δεν γνώριζε τότε την ατομική βόμβα. Αργότερα που θα την έχει κι αυτός και θα τη γνωρίσει από κοντά, θα γίνει πιο διαλλακτικός. Όπως και να 'ναι, η αφανής απαρχή της σινοσοβιετικής διένεξης τοποθετείται στη διάρκεια του πολέμου της Κορέας.

Ασφαλώς θα θέλατε να μάθετε κάτι και για την ελληνική συμβολή σ' αυτόν τον πόλεμο. Λοιπόν, η Ελλάδα πήρε μέρος με ένα τάγμα πεζικού, που άφησε στην Κορέα 187 νεκρούς και έφερε πίσω 614 τραυματίες. Δεδομένου ότι κάθε τάγμα έχει κάπου χίλιους άνδρες, από την Κορέα πρέπει να επέστρεψαν σώοι και αρτιμελείς κάπου διακόσοι επί συνόλου χιλίων. Ο ένας στους πέντε. Πάλι καλά. Διότι οι Αμερικανοί χρησιμοποίησαν τους έλληνες και τους τούρκους στρατιώτες σε δοκιμαστικές και άκρως επικίνδυνες αποστολές για να ελέγχουν τη δύναμη πυρός του εχθρού πριν από κάθε μάχη. Ο πρωθυπουργός Νικό-

λαος Πλαστήρας που ήταν να στείλει τους έλληνες στρατιώτες στο σφαγείο παραιτήθηκε προκειμένου να μην τους στείλει αυτός. Τη βρώμικη δουλειά θα την κάνει ο διάδοχός του, Γεώργιος Παπανδρέου. Κατά τα άλλα, η Ελλάδα που είναι Ιδέα, όπως ο Παναθηναϊκός, ποτέ δεν πεθαίνει. Εκτός από τις περιπτώσεις που οι «φίλοι και σύμμαχοι», οι διαιτητές των εθνικών μας αγώνων, αποφασίζουν διαφορετικά και μας στέλνουν στην Κορέα ή όπου αλλού για να μαζεύουμε τα πέναλτυ.

4. Ο Μεταπολεμικός σταλινισμός

Πριν από τον πόλεμο κανείς δεν θα μπορούσε να φανταστεί πως ο Στάλιν θα γίνει, στη διάρκειά του, η σημαντικότερη διεθνής προσωπικότητα. Θ' αργήσει λιγάκι να καταλάβει πως οι κύριοι εχθροί της Σοβιετικής Ένωσης δεν είναι οι Άγγλοι αλλά οι Γερμανοί, αλλά όταν το καταλάβει θα αναπτύξει μια πολιτική δραστηριότητα, που θα καταπλήξει με την τόλμη της και θα βγάλει απότομα τη Σοβιετική Ένωση από την απομόνωσή της. Στις αρχές του 1939 ο Στάλιν θα επιχειρήσει να προσεγγίσει τους ηγέτες της Δύσης για να τους προτείνει μια συμμαχία κατά του Χίτλερ. Όλοι θα τον αποπέμψουν. Προτιμούν μια συμμαχία με τον Χίτλερ, που ορθότατα τον θεωρούν περισσότερο δικό τους. Αλλά ο Χίτλερ δεν ψάχνει για συμμάχους ούτε στη Δύση, ούτε στην Ανατολή. Θέλει δική του και τη Δύση και την Ανατολή και προτιμάει να αρχίσει την αρπαγή από τη Δύση, που τη θεωρεί ευκολότερη λεία.

Όταν ο Στάλιν αντιλαμβάνεται πως ο Χίτλερ τον έχει εγγράψει στη λίστα αναμονής και ότι προτιμάει για πρώτο θύμα τον Τσόρτσιλ, υπογράφει Σύμφωνο ειρήνης με τον Χίτλερ τον Αύγουστο του 1939. Πρόκειται για το λεγόμενο Σύμφωνο Μολότοφ-Ρίμπεντροπ διά του οποίου ο Στάλιν ενθαρρύνει έμμεσα τους ναζί να επιτεθούν κατά της Πολωνίας, απ' όπου θα αρχίσει ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος την 3η Σεπτεμβρίου 1939. Είναι η μέρα που οι δυτικοί σύμμαχοι κηρύσσουν τον πόλεμο κατά του Χίτλερ, δύο εικοσιτετράωρα μετά την εισβολή των στρατευμάτων της Βέρμαχτ (του τακτικού γερμανικού στρατού) στην Πολωνία την 1η Σεπτεμβρίου 1939. Ο Φύρερ (ο Αρχηγός) έχει ήδη ενσωματώσει στις 12 Μαρτίου 1939 την Αυστρία στη Γερμανία και έχει ήδη καταχτήσει την Τσεχοσλοβακία τρεις μέρες μετά το άνσλους (ενσωμάτωση) της Αυστρίας. Από την αρχή ενεργεί γρήγορα και αιφνιδιαστι-

κά μιμούμενος, όπως λέει, τον Μέγα Αλέξανδρο, τον οποίο θαυμάζει. Και αυτός! Μ' άλλα λόγια, οι δυτικοί σύμμαχοι του κηρύσσουν τον πόλεμο μόνο όταν γίνεται φανερό πως είναι έτοιμος να εφαρμόσει προς κάθε κατεύθυνση το σχέδιο Μπλίτσκριγκ (Blitzkrieg), που σημαίνει «αστραπιαίος πόλεμος». Περίπου ένα μήνα πριν την κήρυξη του πολέμου από τους Δυτικούς, υπογράφεται, τον Αύγουστο του 1939, πάντα υπό την απειλή του Μπλίτσκριγκ, το Σύμφωνο Μολότοφ-Ρίμπεντροπ. Όταν, δηλαδή, αρχίζει ο πόλεμος στη Δυτική Ευρώπη, ο Στάλιν στην Ανατολή Ευρώπη είναι «φίλος» με τον Χίτλερ στην Κεντρική Ευρώπη.

Τον καιρό αυτό υπουργός Εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης είναι ένας εξαιρετικά ικανός πολιτικός, ο Βιάτσεσλαφ Μολότοφ (1890-1986), μέλος του κόμματος των Μπολσεβίκων από το 1906, μέλος του Πολιτικού Γραφείου από το 1926, πρόεδρος της κυβέρνησης από το 1930 μέχρι το 1941, υπουργός Εξωτερικών από το 1939 μέχρι το 1949 και από το 1953 μέχρι το 1956. Σαν μέλος του Συμβουλίου Άμυνας από το 1941, θα είναι ο εμπνευστής, ο εισηγητής για χρήση από τους παρτιζάνους και ο πρώτος κατασκευαστής της περίφημης βόμβας Μολότοφ (λέγεται και κοκτέιλ Μολότοφ), που περισώζει μέχρι τις μέρες μας το όνομά του· και όπως δείχνουν τα πράγματα θα το περισώζει για πολύ ακόμα. Οι αυτοσχέδιοι κομάντος που θα αυξάνονται όλοένα και περισσότερο, τώρα έχουν στη διάθεσή τους μια εμπρηστική βόμβα που μπορεί να τη φτιάξει ο καθένας επιτόπου με λίγη βενζίνη.

Στο διάστημα που ο Στάλιν είναι ακόμα «φίλος» του Χίτλερ, ενώ οι δυτικοί σύμμαχοι τον πολεμούν ήδη αλλά εντελώς απρόθυμα προς το παρόν, ο ρώσος ηγέτης επωφελείται της γενικής συγχύσεως και προσαρτά στη Ρωσία την ανατολική Πολωνία, την Εσθονία, τη Λετονία και τη Λιθουανία. Όπως λέει, το κάνει για να προφυλάξει τα νώτα της Σοβιετικής Ένωσης από την επίθεση που ετοιμάζει ο Χίτλερ. Για τους ίδιους λόγους επιτίθεται και στη Φινλανδία. Το Μάιο του 1941 και ενώ συνεχίζει να είναι ακόμα «φίλος» του Χίτλερ τοποθετεί τον εαυτό του επικεφαλής της κυβέρνησης, παραμερίζοντας τον Μολότοφ. Είναι η πρώτη φορά από το 1923 που αναλαμβάνει κυβερνητικό αξίωμα. Κάτι πάρα πολύ σοβαρό αναμένεται στη Ρωσία.

Πράγματι, στις 22 Ιουνίου 1941 οι Γερμανοί, με μια αστραπιαία επιθετική ενέργεια χωρίς να προηγηθεί κήρυξη πολέμου μπαίνουν βαθιά μέσα στο έδαφος της Ρωσίας και το χειμώνα του 1941 βρίσκονται στα προάστια της Μόσχας. Ο Στάλιν δεν εγκαταλείπει την πρωτεύουσα κι αυτό έχει σαν συνέπεια την άμεση και αποτελεσματική κινητοποίηση των κατοίκων της παγκόσμιας πρωτεύουσας του κομουνισμού. Είναι σχεδόν απίστευτο. Ένας πολύ καλά εξοπλισμένος στρατός σαν τη Βέρ-

μαχτ να βρίσκεται στα προάστια της πρωτεύουσας της Σοβιετικής Ένωσης και να μην μπορεί να μπει μέσα. Η Μόσχα τελικά θα σωθεί και ο Στάλιν, που δεν κουνήθηκε απ' το Κρεμλίνο, θα γίνει ο Μεγάλος Ήρωας, ακόμα και για τους αντιφρονούντες πατριώτες.

Τον επόμενο χειμώνα (1942) για λόγους γοήτρου και κυρίως για να ανοίξει ο δρόμος που οδηγεί στα πετρέλαια του Καυκάσου, ο Χίτλερ θα επιχειρήσει να καταλάβει την πόλη του Στάλιν, το Στάλινγκραντ. Όμως, η νίλα που παθαίνει στη θρυλική «μάχη του Στάλινγκραντ» θα γίνει ο νυχτερινός εφιάλτης μέχρι το τέλος της ζωής του, που δεν θα αργήσει, ενώ το όνομα του θριαμβευτή Στάλιν βρίσκεται στα στόματα όλων, σ' Ανατολή και Δύση.

Στο Στάλινγκραντ θα νικήσει η «σλαβική ψυχή» ή ο κομουνισμός; Η σωστή απάντηση στο μεταφυσικό ερώτημα θα απασχολήσει πολλούς στη Δύση. Κάποιοι δυσκολεύονται να αναγνωρίσουν την ύπαρξη και μιας «κομουνιστικής ψυχής», που κάνει σεκόντο στη σλαβική, αν όχι πρίμο. Δεν πειράζει. Εδώ οι χριστιανοί δυσκολεύτηκαν να αναγνωρίσουν την ύπαρξη ψυχής στη γυναίκα εξαιτίας του αιδοίου της, όπου έχει την τάση να τρυπώνει ο σατανάς, και θα αναγνωρίσουν την ύπαρξη ψυχής στους κομουνιστές; Ύπαγε οπίσω μου σατανά και κάνε ό,τι θέλεις από πίσω για να μη σε βλέπω.

Το καλοκαίρι του 1943 η μάχη του Κουρσκ, η τρίτη μεγάλη μάχη που χάνουν οι γερμανοί εισβολείς στη Ρωσία μετά απ' αυτήν της Μόσχας και του Στάλινγκραντ θα σημάνει την αρχή του τέλους για τον Χίτλερ. Μένουν άλλα δύο χρόνια μέχρι το τέλος του πολέμου το 1945, αλλά το 1943 στο Κουρσκ όλα έχουν τελειώσει κατ' ουσίαν για τον Χίτλερ. Θα μπορούσαμε να πούμε πως ο κυρίως ειπείν πόλεμος αρχίζει στη Ρωσία το 1941 και τελειώνει στη Ρωσία το 1943. Οι μάχες που δίνουν οι Δυτικοί στο δυτικό μέτωπο και οι Αμερικανοί στο μέτωπο του Ειρηνικού έχουν σαν σημείο αναφοράς τις μεγάλες μάχες που δίνουν οι Ανατολικοί στο ανατολικό μέτωπο. Η έκβαση του πολέμου θα κριθεί στη Ρωσία· και ο μεγαλύτερος από τους «τρεις μεγάλους» θα είναι ο Στάλιν, όχι ο Ρούσβελτ ή ο Τσόρτσιλ.

Ποτέ το γόητρο της Σοβιετικής Ένωσης δεν ήταν τόσο μεγάλο όσο τα πρώτα χρόνια μετά το τέλος του πολέμου. Οι ψυχομανιακοί της Δύσης, που όλα τα αποδίδουν στην ψυχή, αρχίζουν να αναρωτιούνται μήπως σ' όλα αυτά τα άκρως εντυπωσιακά που συνέβησαν στη Ρωσία πήρε μέρος και η μοντέρνα κομουνιστική ψυχή εκτός από την παραδοσιακή ρώσικη. Όπως και να έχουν τα πράγματα από μεταφυσικής απόψεως, από φυσικής απόψεως είναι βέβαιο πως τον πόλεμο στη Ρωσία τον διεκπεραίωσαν επιτυχώς κομουνιστές ή έστω ψευδοκομουνι-

στές ηγέτες — κι αυτό είναι τώρα το μεγάλο πρόβλημα για τη Δύση. Τι θα απογίνουμε εμείς οι φιλελεύθεροι δημοκράτες με τους νικητές κομουνιστές πάνω από το κεφάλι μας χωρίς φασίστες κάτω απ' τα πόδια μας; αναρωτιούνται οι Δυτικοί. Ο φασισμός και η σκληρή του παραλλαγή, ο ναζισμός, ήταν μια κάποια λύση. Όχι η καλύτερη, ασφαλώς, αλλά πάντως λύση ανάγκης ήταν. Αν και τώρα, μετά τον πόλεμο, υπήρχαν φασίστες, θα μπορούσαν να τους ξαμολύσουν, όπως παλιά, και να τους κάνουν κυνηγούς κομουνιστικών κεφαλών, όπως παλιότερα. Τώρα, όμως, που τους εξαφάνισαν γιατί είχαν γίνει επικίνδυνοι και για τους φιλελεύθερους, πρέπει οι φιλελεύθεροι να αναλάβουν και τον άχαρο ρόλο του κομουνιστοφάγου.

Ναι, αλλά, πώς να κυνηγήσεις τους κομουνιστές όντας φιλελεύθερος, χωρίς να αυτοκαταργηθείς σαν φιλελεύθερος; Ο φιλελεύθερος είναι φίλος της ελευθερίας, το λέει και η λέξη. Κι αυτό σημαίνει πως είναι υποχρεωμένος να επιτρέπει σε όλους να δοκιμάζουν ειρηνικά και απρόσκοπτα τις δυνάμεις τους σε όλα και κυρίως στην πολιτική· και κυριότατα στην πολιτική εκείνη που ζητάει την ειρηνική κατάργηση του φιλελευθερισμού ως κοινωνικού συστήματος ακατάλληλου να παίξει πλέον τον παραδοσιακό ρόλο, που με τόση επιτυχία είχε παίξει στο παρελθόν, όταν ανέτρεπε τη φεουδαρχία που διαδέχτηκε. Δεν βαριέσαι, η ελευθερία να 'ναι καλά, και από ανελευθερία άλλο τίποτα. Η ελευθερία είναι μια υγρή έννοια που παίρνει το σχήμα του δοχείου μέσα στο οποίο τη βάζεις, θα πει (περίπου) ο Ροζέ Γκαρωντύ στην *Ελευθερία*.

Η θέση των φιλελεύθερων αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου είναι δεινή. Κανονικά θα έπρεπε να συνεχίσουν να θεωρούν σύμμαχο τον Στάλιν, που τόσο καλό τους έκανε. Αλλά και ο Στάλιν κανονικά θα έπρεπε να συνεχίσει να θεωρεί συμμάχους τους Δυτικούς, που τόσο καλό του έκαναν, κυρίως εξοπλίζοντάς τον και ενισχύοντάς τον οικονομικά στη διάρκεια του πολέμου. Ακόμα και στο δικό μας το ΕΑΜ έριχναν λίρες από τον ουρανό οι Άγγλοι. Το ποιος τις έφαγε τελικά είναι μια άλλη ιστορία, περισσότερο ελληνική, ή βαλκανική, ή ρωσική και λιγότερο κομουνιστική. Αλλά πάντως οι αγγλικές λίρες έπεφταν όντως εξ ουρανού παντού όπου σύμμαχοι ασχέτως φρονήματος πολεμούσαν τους Γερμανούς. Μπορεί οι Δυτικοί να μην πλήρωσαν τόσο ακριβά τον πόλεμο σε αίμα όσο οι Ανατολικοί, τον πλήρωσαν όμως πανάκριβα σε χρήμα και τώρα που τέλειωσε μαζί με το κεφάλαιο που επένδυσαν έπρεπε να εισπράξουν και τους τόκους.

Αλλά ο Στάλιν αντί να πληρώσει τόκους κρατάει και το κεφάλαιο. Πρώτα πρώτα στην Ελλάδα. Στον ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο του 1946-49, την πρώτη (έμμεση) σύγκρουση Ανατολής και Δύσης μετά τη λήξη

του πολέμου το 1945, βάσει της λογικής του «βλέποντας και κάνοντας» ή του «πού ξέρεις καμιά φορά...», ο Στάλιν αφήνει τους έλληνες κομουνιστές να βγάλουν το καπιταλιστικό φίδι από την τρύπα χωρίς να πει: ρε σύντροφοι, άλλα αποφασίσαμε στη Γιάλτα, κάντε το κορόιδο και πέστε κι ευχαριστώ που έμεινε στη μεγάλη οικογένεια των διεθνιστών κομουνιστών η μισή Γερμανία, η Τσεχοσλοβακία, η Πολωνία, η Ουγγαρία, η Ρουμανία, η Βουλγαρία, η Αλβανία, η Γιουγκοσλαβία — δηλαδή η μισή Ευρώπη. Εγώ νιώθω πολύ καλά πληρωμένος για τη συμβολή μου στον πόλεμο και την ήττα του ναζισμού, θα έπρεπε να έλεγε μέσα του ο Στάλιν. Ξέρω πως εσείς οι έλληνες κομουνιστές δεν νιώθετε καθόλου καλά μετά τη Βάρκιζα, αλλά τι να κάνουμε, σύντροφοι, αυτά έχει ο τζόγος που λέγεται πόλεμος. Μπορεί την άλλη φορά να είστε πιο τυχεροί.

Άσχετα από τα δεινά που υπέστησαν οι έλληνες κομουνιστές από τους ακροδεξιούς συμμορίτες που τους κυνηγούν και τους σφάζουν ανελέητα με συνέπεια να εισπράξουν σε λίγο τα επίχειρα, δεν θα έβγαιναν στο βουνό αν ο Στάλιν δεν ήθελε να βγουν, αν δηλαδή δεν περνούσε στους έλληνες κομουνιστές την ευθύνη του Εμφυλίου αντί να την πάρει ο ίδιος εφαρμόζοντας ή μη εφαρμόζοντας τις συμφωνίες της Γιάλτας. Ήξερε πως ο Τσόρτσιλ ήταν απολύτως κατηγορηματικός και ήθελε οπωσδήποτε δική του την Ελλάδα. Άλλωστε δική του, δηλαδή των ομοεθνών του, ήταν η Ελλάδα από το 1830 που υπάρχει σαν «ελεύθερο, κυρίαρχο, υπερήφανο και ανεξάρτητο κράτος». (Χα, χα! Εδώ οι κυνικοί γελούν).

Το λάθος με τον ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο ήταν του Στάλιν, εμείς οι έλληνες κομουνιστές κάναμε το λάθος; Τι λέτε, ρε μπάσταρδοι, αφού όλοι ξέρετε πως στην Ελλάδα ούτε η Δεξιά κουνιόταν (ή κουνιέται) χωρίς την έγκριση των «φίλων και συμμάχων» που την ταΐζουν, ούτε η Αριστερά κουνιόταν χωρίς την έγκριση των ρώσων συντρόφων. Στην Ελλάδα δεν κουνιέται φύλλο αν δεν το κουνήσουν άνεμοι δυτικοί ή ανατολικοί — και τώρα μόνο δυτικοί, δυστυχώς, με κίνδυνο να μπατάρουμε και να πέσουμε μονόπατα. Εδώ, με δύο ανάποδους αέρηδες να φυσούν ταυτόχρονα από δυο διαφορετικά σημεία του ορίζοντα και η Ελλάδα συνεχώς χοροπηδούσε σαν καρυδότσουφλο στη φουρτούνα, κι εσείς μου ζητάτε να μη βουλιάξει με έναν και μοναδικό άνεμο να φυσάει πάντα απ' τη Δύση. Άντε, και καλά κρασιά! Ελληνικά κρασιά. Διότι ο επιμένων ελλη-Νικά. Και μπαίνει στην ΟΝΕ. Δηλαδή παύει να είναι Έλληνας και επισήμως. Τουλάχιστον από οικονομικής απόψεως, που για τους μαρξιστές είναι η σημαντικότερη. Για τους άλλους, η «ελληνική ψυχή» φτάνει και περισσεύει. Η ψυχή δεν ξεπουλιέται κι

αυτό σου επιτρέπει να ξεπουλήσεις τα πάντα χωρίς να πάθει βλάβη η ψυχή σου.

Αμέσως μετά τη λήξη του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου, ο Στάλιν θα επιχειρήσει το 1950 και δεύτερη αντιδυτική πρόκληση, στην Κορέα, εντελώς άσκοπη, αν όχι και ανόητη. Κάνει επίδειξη δύναμης τη στιγμή που μέσα στη Ρωσία νιώθει ανασφαλής, όπως και πριν από τον πόλεμο, τότε που ίσως είχε σοβαρούς λόγους να νιώθει ανασφαλής.

Αμέσως μετά το τέλος του πολέμου, ο Στάλιν αυξάνει τους υπηκόους του κατά εκατό εκατομμύρια περίπου. Είναι οι κάτοικοι των Λαϊκών Δημοκρατιών της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων, που μόνο κατ' επίφαση είναι ανεξάρτητες χώρες. Στην πραγματικότητα οι Λαϊκές Δημοκρατίες είναι δορυφορικά κράτη της Σοβιετικής Ένωσης, που ρυθμίζουν την οικονομία τους με βάση το σοβιετικό πρότυπο, σχεδιάζουν την εξωτερική τους πολιτική με βάση το σοβιετικό πρότυπο και ασκούν την εξουσία με βάση το γραφειοκρατικό πρότυπο. Ο Στάλιν είναι ο μεγάλος νικητής του πολέμου, πολύ πιο μεγάλος και από τον «πατέρα της νίκης» Ουίνστον Τσόρτσιλ. Όχι μόνο γιατί συνέβαλε αποφασιστικά στη νίκη των Συμμάχων κατά του Άξονα αλλά και διότι είναι ο μόνος από τους συμμάχους που βλέπει να αυξάνεται η επικράτειά του μετά το τέλος του πολέμου με τρόπο άκρως εντυπωσιακό, πράγμα που θα αναστατώσει την καπιταλιστική Δύση. Που, βέβαια, δεν συμμάχησε με τον Στάλιν για να παραδοθεί σ' αυτόν μετά την ήττα του Χίτλερ, του κοινού εχθρού, που έγινε η αιτία να εμφανιστεί η πιο παράδοξη και παράταιρη συμμαχία που έγινε ποτέ: η φιλελεύθερη Δυτική Ευρώπη συμμαχεί με τους κομουνιστές της Ανατολικής Ευρώπης κατά των ναζιστών της Κεντρικής Ευρώπης για να προκύψει μετά το τέλος του πολέμου μια φιλελεύθερη Δυτική και μια κομουνιστική Ανατολική Ευρώπη. Δύο κόσμοι. Όσο για την παραδοσιακή Κεντρική Ευρώπη, στην οποία ανήκουν και τα Βαλκάνια, η μισή έγινε ξαφνικά Δύση και η άλλη μισή Ανατολή. Οι δύο πολιτικοκοινωνικοί πόλοι, ο ανατολικός και ο δυτικός θα πολώσουν τη διεθνή πολιτική για πολλά χρόνια.

Κανείς από τους δύο παράταιρους συμμάχους του πολέμου δεν έχει τη διάθεση να συνεχίσει τη συμμαχία και μετά τον πόλεμο. Και γι' αυτό ακριβώς, το αίτημα για «αποσαφήνιση των πραγμάτων» μπαίνει από τότε και απ' τις δυο πλευρές. Ο «Ψυχρός Πόλεμος» κυοφορεί έναν θερμό που δεν θα γίνει. Ψυχροί νικητές θα είναι οι Δυτικοί. Και ο Στάλιν, χωρίς καν να το καταλάβει και, φυσικά, χωρίς να το επιδιώξει, θα αρχίσει να τους βοηθάει όταν θυμώσει πολύ τότε, το 1948, που ο Τίτο εγκαταλείπει το σοβιετικό μπλοκ, όπως λέγεται αλλιώς η συμπα-

γής και μονολιθική συμμαχία, που κρατάει κάτι από την αρχική σημασία της αγγλικής λέξης bloc, που σημαίνει στερεή μάζα ξύλου ή πέτρας. Το μπλοκ μπλοκάρει, δημιουργεί μπλόκα, φραγμούς. Το σοβιετικό μπλοκ δεν προλαβαίνει να δημιουργηθεί καλά καλά και ο αρχισταλινικός Τίτο αποδεικνύει έμπρακτα πως ο σταλινισμός δεν είναι και τόσο συμπαγής κατάσταση όσο φαίνεται. Φυσικά, οι Δυτικοί θα εκμεταλλευτούν δεόντως το ρήγμα.

Θα εκμεταλλευτούν επίσης τις φοβίες του Στάλιν, που συνεχίζει να μυρίζεται παντού συνωμοσίες και συνωμότες, κυρίως από τότε που θα πεθάνει μυστηριωδώς ο Αντρέι Ζντάνοφ (1896-1948), ο ένδοξος βετεράνος της Οκτωβριανής Επανάστασης που οργάνωσε με επιτυχία την άμυνα του Λένινγκραντ το 1941, ο κύριος εκφραστής των ιδεών του Στάλιν και το δεξί του χέρι στην εφαρμογή της πολιτιστικής του πολιτικής για δύο χρόνια, από το 1946 μέχρι το 1948: λίγα μεν, αρκετά όμως για να δημιουργηθούν οι στέρεες βάσεις για τους ζντανοφικούς διαδόχους του, που θα συνεχίσουν να ευτελίζουν και να γελοιοποιούν την από παράδοση πλούσια πνευματική ζωή της Ρωσίας.

Ήταν ο Ζντάνοφ αυτός που ανακήρυξε τον Μπάυρον, τον Μολιέρο, τον Ντίκενς, τον Ρουσσώ και ένα σωρό ακόμα δυτικοευρωπαίους ποιητές, πεζογράφους και φιλόσοφους, άχρηστους κοσμοπολίτες, παντελώς αδιάφορους για τα προβλήματα του λαού της εποχής τους και συνεπώς ακατάλληλους για το φρονηματισμό «του νέου σοβιετικού ανθρώπου»· ήταν αυτός που απέβαλε τη μεγάλη ποιήτρια Άννα Αχμάτοβα από την Ένωση Σοβιετικών Συγγραφέων σαν αντιδραστική και δυτικότροπη· ήταν αυτός που κήρυξε τον πόλεμο κατά του «δυτικού πολιτισμού και του δυτικού τρόπου ζωής», σαν γνήσιος Έλλην νεοορθόδοξος υπερπατριώτης, που δεν έχει ανάγκη από τα δεκανίκια της Δύσης για να υποστυλώσει μια αναπηρία που την αντιλαμβάνεται σαν την πιο γνήσια κατάσταση πνευματικής αρτιμέλειας.

Το μυστήριο του θανάτου του Ζντάνοφ παραμένει άλυτο μέχρι τις μέρες μας. Όμως, ακόμα πιό μεγάλο μυστήριο συνιστά η περίφημη «υπόθεση Λένινγκραντ», δηλαδή ο εξ ίσου μυστηριώδης θάνατος κάπου 2.000 ανθρώπων, που όλοι τους ήταν είτε συνεργάτες, είτε υφιστάμενοι του πανίσχυρου Ζντάνοφ. Ποιος διέπραξε ένα τέτοιο μαζικό έγκλημα χωρίς να γίνει αντιληπτός; Οι περί τον Στάλιν στενοί συνεργάτες υποπτεύονται είτε τον Μαλένκοφ, είτε τον Μπέρια, υποψήφιους διαδόχους του Στάλιν, που ίσως θέλησαν να βγάλουν από τη μέση έγκαιρα τον πιο πιθανό διάδοχο του Στάλιν καταστρέφοντας και τον τεράστιο προσωπικό κομματικό μηχανισμό, που είχε δημιουργήσει αυτός ο εξαιρετικά επιδέξιος άνθρωπος, που οργάνωσε την πολιτική άμυνα κατά της Δύ-

σης, εμφανίζοντάς την σαν πολιτιστική, προφανώς για να συνεχιστεί με άλλον τρόπο ο εθνικισμός του «μεγάλου πατριωτικού πολέμου».

Το 1953 είναι η χρονιά της «συνωμοσίας των γιατρών». Υποτίθεται πως στο Κρεμλίνο περιφέρονταν γιατροί, κυρίως εβραίοι, που τους είχε ανατεθεί από κάποιον αόρατο εχθρό, κατοικοεδρεύοντα προφανώς στη Δύση, ο ρόλος του εξολοθρευτή των στελεχών του κόμματος και κυρίως του Στάλιν. Ο οποίος πέθανε, λέει, τη χρονιά αυτή «με τρόπο ιατρικό». Κατ' αναλογία σκεπτόμενοι οι συνωμοσιολόγοι απέδωσαν και τον όντως μυστηριώδη θάνατο του Ζντάνοφ στους ίδιους μυστηριώδεις εβραίους γιατρούς που «σκότωσαν» και τον Στάλιν. Φυσικά, πρόκειται για ένα χονδροειδέστατο παραμύθι με κεντρικό ήρωα τον κλασικό εβραίο αποδιοπομπαίο τράγο, που τον βγάζουν απ' το μανίκι τους οι ταχυδακτυλουργοί της πολιτικής κάθε φορά που στομώνει η λογική και τα επιχειρήματα λιγοστεύουν.

Το πιο πιθανό είναι πως ο πεπειραμένος Στάλιν ετοιμαζόταν να χρησιμοποιήσει το παραμύθι της «συνωμοσίας των γιατρών» για να εξοντώσει άλλη μια φορά τους αντιπάλους του. Αλλά ο θάνατος τον πρόλαβε στις 5 Μαρτίου 1953 και το παραμύθι πήρε μέσα του και τον ίδιο. Άνθρωπος με εξαιρετικά αναπτυγμένη την αίσθηση του χιούμορ ο Στάλιν, είχε έναν μοναδικό τρόπο να κάνει τους αντιπάλους του να μην καταλαβαίνουν πότε αστειεύεται και πότε μιλάει σοβαρά κι αυτό τον βοηθούσε να θολώνει τα νερά και να ψαρεύει σ' αυτά με την πιο μεγάλη άνεση όλους όσους έπρεπε να εξοντωθούν, χωρίς κανείς να καταλάβει έγκαιρα πως πρόκειται να εκτελεστεί ή να δολοφονηθεί, ώστε να πάρει τα μέτρα του.

Παρά ταύτα, το 1949, τέσσερα μόλις χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου, η καθημαγμένη Ρωσία του Στάλιν γίνεται πυρηνική δύναμη. Τώρα είναι μια υπερδύναμη, η δεύτερη μεγάλη στρατιωτική δύναμη μετά την Αμερική. Κανείς στη Δύση δεν περίμενε αυτή τη ραγδαία ανάπτυξη μιας υπανάπτυκτης το 1917 χώρας.

Όμως, το μεγαλύτερο ποσοστό του εθνικού πλούτου ούτε τώρα επιστρέφει με τη μορφή καταναλωτικών αγαθών στο ρώσο πολίτη που τον παρήγαγε. Συνεχίζει να επενδύεται όπως και πριν τον πόλεμο είτε στην άμυνα, είτε στην αστυνόμευση και την κατασκοπία, είτε στην παραπέρα βιομηχανική ανάπτυξη. Ένα πανίσχυρο κράτος στηριγμένο σε ανίσχυρους και υποσιτιζόμενους πολίτες δεν θα ήταν δυνατό να επιβιώσει για πολύ αν η ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο, που ο Στάλιν ήξερε να τη συνδαυλίζει, δεν κρατούσε όρθια τη μάζα μέχρι το θάνατο του Στάλιν. Όμως, οι διάδοχοί του δεν θα μπορέσουν να κρατήσουν στη ζωή την ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο.

Δεν θα μπορέσουν επίσης να βελτιώσουν την κατάσταση στην αγροτική οικονομία μέσα σε ένα ζορισμένο σύστημα κολλεχτιβοποίησης, που δεν θα δώσει ποτέ τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Άλλωστε, η συνεχώς ογκούμενη αστυφιλία, που ενθαρρύνεται για χατίρι της ανάπτυξης της βιομηχανίας θα κρατήσει υπανάπτυκτη την ύπαιθρο μιας χώρας που το 1937 ήταν αγροτική σε ποσοστό 56%.

Ο Στάλιν κυβέρνησε δικτατορικά τη Σοβιετική Ένωση 25 χρόνια και ήταν ένας πραγματικά μεγάλος ηγέτης. Οι διάδοχοί του θα είναι λιγότερο αυταρχικοί απ' αυτόν, αλλά αυτό δεν θα βοηθήσει καθόλου τη δημοκρατία. Αντίθετα, τώρα θα φανούν καλύτερα οι καταστροφικές συνέπειες της παλιάς γραφειοκρατικής δομής της σοβιετικής εξουσίας, τώρα που ο μεγάλος ηγέτης λείπει και οι μικροί είναι υποχρεωμένοι να ευρύνουν τους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς προκειμένου να αντεπεξέλθουν στα διοικητικά τους καθήκοντα.

Αν ο Στάλιν ήταν δικτάτορας, ο Χίτλερ ήταν ο υπερδικτάτορας που επεχείρησε να καταστρέψει τη Σοβιετική Ένωση. Αυτό ο σοβιετικός πολίτης δεν το ξεχνά. Κάθε λογικός άνθρωπος, άλλωστε, αν βρισκόταν μπροστά στο οικτρό δίλημμα να επιλέξει ανάμεσα σε ένα κομουνιστή και σε ένα ναζιστή δικτάτορα, θα επέλεγε τον κομουνιστή. Άλλωστε ο Στάλιν, σφαγέας ή όχι του λαού του, ήταν αναμφισβήτητα ο μεγάλος νικητής του Χίτλερ. Ένας γνήσιος εθνικός ήρωας για τη μάζα των σοβιετικών πολιτών. Και η μάζα πάντα έχει την τάση να ξεχνά τα κακά που έκαναν οι εθνικοί ήρωες πριν γίνουν εθνικοί ήρωες. Κανείς δεν ψάχνει να δει αν οι ανδριάντες είναι θεμελιωμένοι στην κοπριά.

5. Χρουστσόφ και Μπρέζνιεφ

Ο Στάλιν έφκιαξε ισχυρό κράτος ζητώντας τη συμπαράσταση του λαού με το παραπειστικό σύνθημα «περισσότερο κράτος προκειμένου να καταργήσουμε το κράτος»— κατά την επαγγελία του κλασικού μαρξισμού. Όμως, το κράτος που έφκιαξε δεν οδήγησε στην αταξική κοινωνία του μη-κράτους, αλλά στην κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης κάτω από το βάρος και τον όγκο της. Η βροντώδης και απότομη πτώση της πολυεθνικής Σοβιετικής Ένωσης μοιάζει πολύ με την πτώση της γιγαντιαίας και υπερπολυεθνικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, όπως την περιγράφει ο Γίβων. Παράξενο και αλλοπρόσαλλο κράτος το σοβιετικό.

Γεννήθηκε πατώντας γερά στα Σοβιέτ και αυτοκτόνησε κάνοντας βουτιά στο τέλμα της γραφειοκρατίας.

Τι είναι, λοιπόν, το κράτος, που η σταθερή μεν αλλά συνεχώς μεταμορφούμενη ύπαρξή του εν τω κόσμω ταλανίζει αδιάκοπα τους κοινωνικούς φιλόσοφους; Στον Μακιαβέλι το κράτος είναι ένα υπέρκομψο έργο τέχνης, δημιούργημα αποκλειστικά του Ηγεμόνα, που ενεργεί σαν ένας εξαιρετικά επιδέξιος τεχνίτης. Ο Μακιαβέλι, όμως, μιλάει για την πόλη- κράτος της Ιταλίας και όχι για το κράτος-μαμούθ, που έχει στο νου του ο Φίχτε, ή το κράτος-ενσάρκωση του Παγκοσμίου Πνεύματος, που ευαγγελίζεται ο Χέγκελ. Το κράτος στον Φίχτε και στον Χέγκελ είναι κάτι το ιερό και απαραβίαστο, κάτι που εγγυάται την ίδια την ύπαρξη του ανθρώπου και που, αν πεθάνει ή αν μαραζώσει, θα πεθάνει ή θα μαραζώσει και ο άνθρωπος μαζί του.

Στη χεγκελιανή άποψη για το κράτος δεν υπάρχει τίποτα που να αντιφάσκει με τις αρχές και τα δόγματα του Διαφωτισμού και του φιλελευθερισμού. Διότι αυτό το υποδειγματικό κράτος, που ενσαρκώνει την ίδια την ιστορία, μόνο το καλό των υπηκόων έχει σαν πρώτη και κύρια μέριμνά του. Το χεγκελιανό κράτος-προστάτης του Καλού υπάρχει για να κρατάει μακριά από τους υπηκόους του το Κακό, βάζοντας όταν χρειάζεται το δικό του Κακό στην υπηρεσία του δικού του Καλού.

Το σταλινικό κράτος θα ήταν αδύνατο να είναι είτε μακιαβελικό, αφού ήταν πολύ μεγάλο, είτε χεγκελιανό, αφού έτεινε υποτίθεται προς την αυτοεξαφάνισή του μέσα στην αταξική κοινωνία. Ωστόσο, ήταν και μακιαβελικό όσον αφορά τις κλειστές δομές των κομματικών οργανώσεων, και χεγκελιανό όσον αφορά την ιστορική του αποστολή και τις προστατευτικές προθέσεις που είχε για τον εαυτό του και για τους υπηκόους του. Μέσα σε ένα τόσο παράδοξο για τα δεδομένα της μαρξιστικής θεωρίας κράτος η πρόσκαιρα αποτελεσματική γραφειοκρατική διοίκηση επιτυγχάνεται είτε με τη σιωπή που εγκαθιστά στις συνειδήσεις των υπηκόων ο φόβος, είτε με την αδιαφορία.

Στα 15 χρόνια που κρατάει ο κυρίως ειπείν σταλινισμός, από το 1938 που ο Στάλιν γίνεται φανερά και καθαρά δικτάτορας μέχρι το 1953 που πεθαίνει, κανείς δεν κάνει πλέον λόγο στη Σοβιετική Ένωση ούτε για «παρέκκλιση», ούτε για «κομματική αντιπολίτευση», ούτε για «εσωκομματική δημοκρατία», ούτε για «σοσιαλιστική δημοκρατία». Τάξη και ανασφάλεια επικρατεί στην απέραντη χώρα του Λένιν.

Ο διάδοχος του Στάλιν, ο Νικήτα Σεργκέγιεβιτς Χρουστσόφ (1894-1971), θα υποχρεωθεί, βέβαια, να κάνει ορισμένους σταλινικού τύπου ελιγμούς προκειμένου να υποσκελίσει τους άλλους μνηστήρες του κενού σταλινικού «θρόνου», όμως δεν θα φτάσει σε ακρότητες. Δεν είναι

σταλινικός, είναι μετασταλινικός. Αλλά δόλιος, μακιαβελικός και ιντριγκαδόρος όσο ελάχιστοι γνήσιοι σταλινικοί. Ο Χρουστσόφ εκτός από την αναμφισβήτητη ευφυΐα του και την εξίσου αναμφισβήτητη χωριατιά του θα φέρει στο σοβιετικό κράτος και μια τυπικά τεχνοκρατική αντίληψη δυτικού τύπου στον τρόπο άσκησης της εξουσίας. Ο Χρουστσόφ ψάχνει εναγώνια για ταλαντούχους διοικητικούς υπαλλήλους τώρα που το μαστίγιο εξάντλησε όλες του τις δυνατότητες στη διοίκηση. Αγαθές οι προθέσεις του, μόνο που κατάγονται από τη χεγκελιανή και όχι τη μαρξιστική περί κράτους αντίληψη. Στη μαρξιστική περί κράτους αντίληψη, το κράτος συνεχώς συρρικνώνεται όσο ωθεί τα πράγματα προς τη μεριά της αταξικής κοινωνίας του παλλαϊκού και αυτοδιαχειριζόμενου κράτους.

Ο ευφυέστατος Χρουστσόφ ήταν ένας μεγάλος μετρ των ελιγμών και της παρασκηνιακής πολιτικής κι αυτό θα του δώσει τη δυνατότητα να διαδεχτεί σχεδόν αμέσως τον Στάλιν το 1953, αφού όμως πρώτα εκπαραθυρώσει τον Γκεόργκι Μαλένκοφ, το δεύτερο μετά τον Στάλιν στην κομματική ιεραρχία και πολιτικό κληρονόμο του, που, ωστόσο, δεν θα προλάβει να χαρεί την κομματική κληρονομιά, και αφού δολοφονήσει τον Λαυρέντι Μπέρια, αντιπρόεδρο της πρώτης μετασταλινικής κυβέρνησης και αρχηγό της μυστικής αστυνομίας.

Θα αφήσει όμως στον Μαλένκοφ την πρωθυπουργία για δύο χρόνια έτσι, για να μη λέει ο κόσμος, μέχρι να τον απομακρύνει και απ' αυτήν το 1955 βάζοντας στη θέση του έναν δικό του άνθρωπο, τον στρατάρχη Νικολάι Μπουλγκάνιν. Το 1958 θα απομακρύνει και τον Μπουλγκάνιν και θα μείνει μόνος άρχων και στο κόμμα και στο κράτος μέχρι το 1964 που θα παραιτηθεί, ή μάλλον που θα εξαναγκασθεί σε παραίτηση.

Ο Χρουστσόφ μπαίνει στο κόμμα το 1918 σε ηλικία 24 ετών, ανεβαίνει όλα τα σκαλοπάτια της ιεραρχίας και μαθαίνει όλα τα κόλπα της γραφειοκρατίας. Είναι ο πρώτος σοβιετικός ηγέτης που θα μεγαλώσει μαζί με το καθεστώς, δηλαδή μαζί με τον Στάλιν. (Ο Λένιν δεν θα προλάβει να βάλει τη δική του σφραγίδα στο καθεστώς, που θα εξελιχτεί ερήμην του).

Ο χρουστσοφισμός είναι ένας σταλινισμός χωρίς Στάλιν και χωρίς βία, αλλά με την ίδια γραφειοκρατική υφή και στο σκληρό και στο μαλακό πυρήνα, και του κόμματος και του κράτους. Κι αφού δεν άλλαξε τίποτα κατ' ουσίαν στα μη βίαια χρόνια της εξουσίας του Χρουστσόφ, καθώς και στα επόμενα επίσης μη βίαια χρόνια της εξουσίας του Μπρέζνιεφ, σημαίνει πως για τη δυσπραγία της Σοβιετικής Ένωσης δεν έφταιγε η σταλινική βία αλλά η διασταλινική γραφειοκρατία.

Ο Χρουστσόφ είχε ένα πολύ μεγάλο ταλέντο μάνατζερ. Κι αυτό θα

το δείξει από το 1930 κιόλας, όταν διευθύνει τα έργα αποπεράτωσης του μετρό της Μόσχας. Για το μεγάλο του κατόρθωμα να φέρει σε αίσιο πέρας αυτό το τεχνικό και αισθητικό αριστούργημα παίρνει το παράσημο Λένιν το 1935. Την ίδια χρονιά και για τον ίδιο λόγο θα γίνει δήμαρχος της Μόσχας, ενώ ένα χρόνο πριν, το 1934, θα εκλεγεί τακτικό μέλος της εβδομηκονταμελούς Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΣΕ. Το μετρό της Μόσχας και όχι ο μαρξισμός ή ο κομουνισμός θα μεταφέρει τον ουκρανό χωρικό στην κορυφή. Αν ζούσε στην Αμερική θα είχε μια ανάλογη τύχη, υποθέτω. Τα ταλέντα δεν χάνονται όταν είναι ιδεολογικά αποφορτισμένα.

Η σταδιοδρομία του Νικήτα Σεργκέγιεβιτς Χρουστσόφ είναι τόσο θεαματική, όσο δεν ήταν ούτε καν αυτή του Στάλιν. Ο γιος ενός εξαθλιωμένου μουζίκου, ο αγράμματος μέχρι τα 24 χρόνια του, έφτασε στα ύπατα αξιώματα της χώρας του με συνεχείς ελιγμούς. Και πέθανε μάλλον πανευτυχής, σαν αμερικανός αυτοδημιούργητος μάνατζερ μεγάλης πολυεθνικής εταιρίας. Αν και έκπτωτος, το 1971 που θα πεθάνει σε ηλικία 77 ετών δεν νιώθει καμιά πικρία για τον παραγκωνισμό του. Η τύχη στάθηκε πολύ καλή μαζί του. Μόνο στη Σοβιετική Ένωση θα μπορούσε να συμβεί κάτι τόσο παράδοξο, ένας αγράμματος βοσκός να γίνεται ο μεγάλος άρχων μιας υπερδύναμης όχι γιατί ήταν καλός και σοβαρός κομουνιστής, αλλά διότι ήταν ένας πολύ επιδέξιος, αστικού τύπου τεχνικός της εξουσίας.

Το 1955 ο ουκρανός χωρικός θα ταξιδέψει για πρώτη φορά στη ζωή του εκτός Ρωσίας. Θα επισκεφθεί τον Τίτο στο Βελιγράδι και θα του ζητήσει συγγνώμη για την κακή συμπεριφορά του Στάλιν απέναντί του το 1948, τότε που ο Κροάτης τόλμησε να εγκαταλείψει το μεγάλο άρχοντα του διεθνούς κομουνισμού. Ήταν φανερό πως κάτι πολύ σημαντικό ετοίμαζε σε σχέση με τον πεθαμένο και συνεπώς ακίνδυνο πλέον Στάλιν.

Στο περίφημο 20ό Συνέδριο του Κόμματος που γίνεται στη Μόσχα στις 24 και 25 Φεβρουαρίου 1956 ο Χρουστσόφ διαβάζει την ιστορική μυστική του εισήγηση, διά της οποίας κατηγορεί τον Στάλιν για κτηνωδία, για μισαλλοδοξία, για κατάχρηση εξουσίας και δεν συμμαζεύεται. Η αποσταλινοποίηση αρχίζει κεκλεισμένων των θυρών. Ο αποδιοπομπαίος τράγος έχει βρεθεί. Για όλα φταίει ο Στάλιν προσωπικά και όχι ο σταλινισμός, που είναι έννοια πολύ ευρύτερη αφού καλύπτει ολόκληρη τη γραφειοκρατία, σ' όλα της τα κλιμάκια. Για τη γραφειοκρατία δεν θα κάνει λόγο ο αρχιγραφειοκράτης Χρουστσόφ. Που την ίδια χρονιά θα υποχρεωθεί να αντιμετωπίσει με συμβιβασμό, διά του Γκομούλκα, μια εξέγερση κατά του καθεστώτος στην Πολωνία και με τα τανκς μια δεύτερη εξέγερση κατά του καθεστώτος στην Ουγγαρία,

οφειλόμενη στο γεγονός πως ο ούγγρος πρωθυπουργός Ίμρε Νάγκυ θέλησε να βγάλει τη χώρα του από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Δεν θα προλάβει να γίνει ευρύτερα γνωστή, και η αποσταλινοποίηση θα αποδειχτεί στην πράξη κενό σχήμα λόγου στην Ουγγαρία του 1956.

Στο 21ο Συνέδριο το 1959 ο Χρουστσόφ θα αναγγείλει το δόγμα της ειρηνικής συνύπαρξης με τον καπιταλισμό. Την ίδια χρονιά θα επισκεφθεί τον πρόεδρο Ντιουάιτ Αΐζενχάουερ στις Ηνωμένες Πολιτείες ενώ το 1961 θα αρχίσει στη Βιέννη συνομιλίες με τον πρόεδρο Τζων Κένεντυ για το πολύπλοκο γερμανικό ζήτημα. Οι ατυχείς συνομιλίες θα σκοντάψουν στα υλικά του Τείχους του Βερολίνου, που θα κτιστεί τότε.

Το 1959 θα ξεσπάσει η εντελώς απροσδόκητη κρίση με την Κίνα, που θα κορυφωθεί την επόμενη χρονιά με δημόσιες καταγγελίες και βρισιές εκατέρωθεν. Ο Μάο, που είναι υπέρ της διεξαγωγής ενός ολοκληρωτικού πολέμου κατά του ιμπεριαλισμού, δεν εγκρίνει την πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης του Χρουστσόφ. Ο οποίος ιδέα δεν έχει σε τι ακριβώς συνίσταται η ειρηνική συνύπαρξη με ένα κοινωνικοπολιτικό σύστημα που το πολεμάει ο κομουνισμός. Ώς πότε θα συνυπάρχουν τα δύο συστήματα; Αιωνίως; Μέγα μυστήριο, στρεψόδικο, πολιτικάντικο και ουδεμία σχέση έχον με τον μαρξισμό. Η μαρξιστική λογική λέει πως το ένα από τα δύο, άσχετο ποιο, θα έπρεπε κάποτε να εξαφανιστεί. Τελικά, θα εξαφανιστεί εκείνο ακριβώς που δεν θα διάλεγε ο Μαρξ. Αυτή κι αν είναι περιπέτεια!

Το 1962 ο Χρουστσόφ επιχειρεί να εγκαταστήσει πυραύλους μέσου βεληνεκούς στην Κούβα και η κρίση που ξεσπά τον Οκτώβριο της χρονιάς αυτής παραλίγο να σημαδέψει την αρχή του Γ΄ Παγκοσμίου πολέμου. Η χρουστσοφική γκάφα εδώ είναι μνημειώδης. Αυτός ο άνθρωπος αρχίζει να γίνεται επικίνδυνος για ολόκληρη την ανθρωπότητα.

Ωστόσο, την επόμενη χρονιά, το 1963, η Σοβιετική Ένωση και οι Ηνωμένες Πολιτείες υπογράφουν συνθήκη για την απαγόρευση των πυρηνικών όπλων. Ο Μάο γίνεται θηρίο και χαρακτηρίζει τις ΗΠΑ «χάρτινη τίγρη». Ο χιουμορίστας Χρουστσόφ τον ειρωνεύεται, αφού αυτός μπορεί και παίζει με τη χάρτινη τίγρη.

Τελικά, τον υπερφίαλο και ακατάστατο Χρουστσόφ θα τον φαν δύο πράγματα. Η παταγώδης αποτυχία της αγροτικής του πολιτικής και η διένεξή του με την Κίνα. Στις 14 Οκτωβρίου 1964 η Κεντρική Επιτροπή θα κάνει αποδεκτή την αίτησή του να τον απαλλάξει απ' όλα του τα καθήκοντα. Ο Χρουστσόφ θα ζήσει ήσυχα στην ντάτσα του άλλα επτά χρόνια σαν συνταξιούχος και το 1970, ένα χρόνο πριν από το θάνατό του, θα εκδώσει στις Ηνωμένες Πολιτείες τα απομνημονεύματά του. Η έκδοση των οποίων θα απαγορευτεί στη Σοβιετική Ένωση. Λέει απίθανα

πράγματα σ' αυτό το βιβλίο, ο εργολάβος δημοσίων έργων. Ο θάνατός του το 1971 θα ανακοινωθεί με καθυστέρηση 48 ωρών και η ταφή του σε ένα μοναστήρι κοντά στη Μόσχα θα γίνει σχεδόν ινκόγκνιτο.

Από την εποχή του Χρουστσόφ θα μείνουν τελικά στην ιστορία μόνο τα διαστημικά κατορθώματα των Σοβιετικών, που θα συνεχιστούν και λίγο μετά την παραίτησή του.

Στις 4 Οκτωβρίου 1957, τέσσερα χρόνια μετά το θάνατο του Στάλιν (3 Μαρτίου 1953), ο πρώτος τεχνητός δορυφόρος της ιστορίας, ο Σπούτνικ 1, περιφέρει γύρω από τη Γη το έμβλημα της μεγάλης χώρας του Λένιν. Μέσα στην ίδια χρονιά, στις 3 Νοεμβρίου 1957, ο δεύτερος και μεγαλύτερος τεχνητός δορυφόρος, ο Σπούτνικ 2 στέλνει στο διάστημα την πιο διάσημη σκυλίτσα στην ιστορία του γένους των σκύλων, τη θρυλική Λάικα. Και γυρίζει, και γαβγίζει, έλεγαν τότε οι καθόλου ζωόφιλοι εφημεριδοπώλες διαλαλώντας το σοβιετικό άθλο και το βάσανο της καημένης της Λάικα.

Οι Αμερικανοί δηλώνουν πως αισθάνονται πολύ καθυστερημένοι στον αγώνα για την κατάκτηση του Διαστήματος και μ' αυτά που λεν κάνουν τους Σοβιετικούς να νιώθουν ακόμα περισσότερο εθνικά υπερήφανοι, ίσως για να αισθανθούν καλύτερα την αμερικάνικη φάπα που θα φαν σε λίγο. Προς το παρόν, όμως, οι Σοβιετικοί συνεχίζουν το διαστημικό μπαράζ: Σπούτνικ 3, Λούνικ 1, Λούνικ 2, Λούνικ 3.

Και, κάποτε, συντελείται ο μεγάλος άθλος που θα ανεβάσει στην κυριολεξία στα ουράνια το γόητρο και το διεθνές κύρος της Σοβιετικής Ένωσης: στις 12 Απριλίου 1961, για πρώτη φορά ο άνθρωπος πετάει στο Διάστημα. Ο Γιούρι Γκαγκάριν θα γίνει παγκόσμιος θρύλος. Ομοίως και ο Τιτόφ, ο δεύτερος άνθρωπος που πετάει στο Διάστημα στις 7 Αυγούστου της ίδιας χρονιάς (1961).

Ένα μήνα μετά, το Μάιο του 1961, ο πρόεδρος Τζων Κένεντυ δεσμεύει τη χώρα του λέγοντας πως οι ΗΠΑ θα στείλουν άνθρωπο στη Σελήνη πριν λήξει η δεκαετία.

Στο μεταξύ ο Τζων Γκλεν γίνεται ο πρώτος αμερικανός αστροναύτης που βαδίζει στο δρόμο που χάραξε ο Γκαγκάριν και διαγράφει με το διαστημόπλοιό του τροχιά περί τη Γη, στις 20 Φεβρουαρίου 1962. Την επόμενη χρονιά, το 1963, οι Σοβιετικοί αντεπιτίθενται φεμινιστικά με τη Βαλεντίνα Τερεσκόβα.

Το 1965 Αλεξέι Λεόνοφ κάνει τον πρώτο περίπατο στο Διάστημα, αλλά τον ακολουθεί σχεδόν κατά πόδας ο Έντουαρντ Γουάιτ. Τα Χριστούγεννα του 1968 οι αμερικανοί αστροναύτες με το Απόλλων 8 κάνουν για πρώτη φορά βόλτα γύρω απ' το φεγγάρι.

Λίγους μήνες μετά, στις 20 Ιουλίου 1969 με το Απόλλων 11, δύο

Αμερικανοί, ο Νιλ Άρμστρονγκ και ο Έντουιν Όλντριν, αποβιβάζονται ως διαστημικοί πεζοναύτες στη Σελήνη και στήνουν στην άμμο την αμερικανική σημαία σαν να την έστηναν στην άμμο της Ιβοζίνα, του Μπαταάν, του Γκουανταλκανάλ. Τότε, στη Μάχη του Ειρηνικού, έπρεπε να φοβηθούν οι Ιάπωνες. Τώρα, στη μάχη της Σελήνης πρέπει να φοβηθεί όλος ο κόσμος. Άνθρωποι που μπορούν και περπατούν στη Σελήνη, μπορούν (μήπως και δικαιούνται;) να περπατήσουν παντού στη Γη. Η κούρσα του Διαστήματος είναι μέρος του Ψυχρού Πολέμου, το πιο φανταχτερό. Στις 20 Ιουλίου 1969, τη μέρα που όλοι στον κόσμο όλο παραληρούν με τον αμερικάνικο άθλο του περίπατου στη Σελήνη, η Σοβιετική Ένωση έχει ήδη καταρρεύσει. Ηθικά. Από τότε.

Στο εξής η εθνική υπερηφάνεια δεν θα φτουράει. Κι όταν σου λείψει η εθνική υπερηφάνεια, η εθνική δυστυχία γίνεται πιο έντονη. Καταλαβαίνετε, τώρα, πόσο χρήσιμη από πραχτική άποψη είναι η εθνική υπερηφάνεια. Κάνει πράξη την παροιμία που λέει «φάτε μάτια ψάρια».

Ο Λεονίντ Ίλιτς Μπρέζνιεφ (1906-1982) ήταν ο πιο στενός συνεργάτης του Νικήτα Χρουστσόφ και ο εν αναξιότητι άξιος διάδοχός του. Μ' αυτόν, ο σοβιετικός κομουνισμός θα μπει στο προθανάτιο στάδιο της απόλυτης αφασίας και θα μείνει σ' αυτό ημιθανής για 18 συναπτά έτη, όσα και τα χρόνια της «βασιλείας» αυτού του αρχιγραφειοκράτη, του εντελώς αδιάφορου και για το μαρξισμό, και για τον κομουνισμό, και για τα πάντα πλην του βολέματος των ομοφρόνων του γραφειοκρατών.

Τοπογράφος και μεταλλειολόγος κατά το επάγγελμα, ο κύριος Λεωνίδας θα τιναχτεί στα ύψιστα αξιώματα του κόμματος και του κράτους συγκυριακά, μέσα από τους αυτοματισμούς μιας γραφειοκρατίας, που μετά το θάνατο του Στάλιν το Μάρτιο του 1953 πορεύεται με τον αυτόματο πιλότο της κρατικής μηχανής και τη δύναμη της αδράνειας.

Στο κόμμα θα μπει το 1931 σε ηλικία 25 ετών, όταν ήταν ακόμα φοιτητής και ονειρευόταν μια καλή καριέρα τεχνικού που, βέβαια, θα ήταν αδύνατο να την έχει αν έμενε εκτός κόμματος. Το 1939 θα τον ανακαλύψουν οι κυνηγοί (κομματικών) ταλέντων του Στάλιν και θα τον χρίσουν στα γρήγορα γραμματέα μιας κομματικής επιτροπής κάπου στην επαρχία.

Το πραγματικό του ταλέντο θα φανεί στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου κατά τον οποίο, με συνεχείς τιμητικές προαγωγές, θα φτάσει στο βαθμό του κομισάριου - υποστράτηγου και του επικεφαλής όλων των πολιτικών κομισάριων του μετώπου της Ουκρανίας. Έστι, δε, κομισάριος ο πολιτικός- κομματικός επίτροπος που υπάρχει δίπλα σε κάθε αξιωματικό και τον επιτηρεί από πολιτικής απόψεως. Αυτόν τον τρόπο βρήκε κάποτε ο Τρότσκι, ο οργανωτής του Κόκκινου Στρατού,

για να ελέγχει τους τσαρικούς αξιωματικούς που υπηρετούσαν στον Κόκκινο Στρατό σαν επαγγελματίες αδιάφοροι για την πολιτική. Το πολύ βολικό από κομματικής απόψεως διαρχικό σύστημα διοίκησης του ρωσικού στρατού θα υπάρχει εμφανώς μέχρι το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και αφανώς μέχρι την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Ο Μπρέζνιεφ θεωρούσε τον εαυτό του στρατιωτικό. Πράγματι, είχε μια πολύ ενδιαφέρουσα πείρα από το στρατό και μια σημαντική γνώση των στρατιωτικοπολιτικών προβλημάτων.

Αν και «γνήσιος» Ρώσος και όχι Ουκρανός όπως ο Χρουστσόφ, μετά τον πόλεμο θα δουλέψει στην Ουκρανία για μερικά χρόνια σαν κομματικός γραμματέας σε διάφορες επαρχίες αυτής της πολύ δύσκολης χώρας, της πιο δυτικής από όλες τις ομόσπονδες δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, και το 1950 θα γίνει πρώτος γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής του Κομουνιστικού Κόμματος της Μολδαβίας. Το 1952 μετακαλείται στη Μόσχα και χρίεται μέλος της Κεντρικής Επιτροπής και αναπληρωματικό μέλος του Πρεζίντιουμ (Πολιτικού Γραφείου). Με το θάνατο του Στάλιν το 1953 ο Μπρέζνιεφ παραιτείται από τα κομματικά πόστα, γίνεται αντιστράτηγος εξ απονομής και με το βαθμό αυτό αναλαμβάνει την υποδιεύθυνση του πολιτικού τμήματος του υπουργείου Άμυνας.

Όμως, ο πολιτικός του φίλος Νικήτα Χρουστσόφ τον στέλνει το 1954 στο δύστροπο Καζακστάν σαν δεύτερο γραμματέα του κόμματος, προφανώς για να επιτηρεί τον πρώτο γραμματέα. Την επόμενη χρονιά ο Μπρέζνιεφ ξαποστέλνει τον πρώτο γραμματέα, που δεν συμπαθεί τον Χρουστσόφ, και παίρνει τη θέση του. Αφού εκπληρώσει στα γρήγορα την αποστολή του στο Καζακστάν, το 1956 επανέρχεται στη Μόσχα και ξαναπαίρνει όλα τα παλιά κομματικά του πόστα. Είναι ένας πολύτιμος συνεργάτης του Χρουστσόφ, ένα εκπαιδευμένο σκυλάκι σπάνιας γραφειοκρατικής ράτσας, που εκτελεί σωστά και σχολαστικά τις διαταγές του αφέντη. Χαρά στον αφέντη, δηλαδή, αλλά η κομουνιστική γραφειοκρατία δεν ενδιαφέρεται για την ποιότητα του χαρακτήρα και το κομουνιστικό ήθος, ενδιαφέρεται για σχέσεις και διασυνδέσεις, ακριβώς όπως και στον κοσμικό καπιταλισμό της Δύσης, όπου οι δεξιώσεις παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο.

Το 1960 ο Χρουστσόφ χρίει το φίλο του πρόεδρο του Προεδρείου του Ανωτάτου Σοβιέτ, δηλαδή αρχηγό του κράτους. Όμως, το 1964 εγκαταλείπει αυτό το τιμητικό πόστο, και αναλαμβάνει το ουσιαστικό του δεύτερου γραμματέα της Κεντρικής Επιτροπής, δηλαδή του δεύτερου μετά τον Χρουστσόφ στην κομματική ιεραρχία. Μ' αυτή του την ενέργεια ο Χρουστσόφ χρίει τον Μπρέζνιεφ ημιεπισήμως διάδοχό του.

Όμως, μετά από τρεις μόλις μήνες ο δεύτερος γραμματέας εκπαραθυρώνει τον πρώτο παρέα με τους άλλους του Πολιτικού Γραφείου, που ζητούν από τον Χρουστσόφ να υποβάλει την παραίτησή του. Αυτός την υποβάλλει αμέσως και ο Μπρέζνιεφ γίνεται Πρώτος Γραμματέας στις 15 Οκτωβρίου 1964. Σε δύο χρόνια, το 1966, προάγεται σε Γενικό Γραμματέα, ύπατο αξίωμα της κομματικής γραφειοκρατίας, που δεν ανέχεται την ύπαρξη δεύτερου γραμματέα.

Σε ανταπόδοση προς τους γραφειοκράτες που τον ανέδειξαν, ο Μπρέζνιεφ επιχειρεί να εγκαθιδρύσει για πρώτη φορά στην ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης μια μακράς υποτίθεται πνοής συλλογική ηγεσία υπό την εποπτεία του. Δεν κρατάει για τον εαυτό του το πόστο του πρωθυπουργού, όπως γινόταν μέχρι τότε με τον Γενικό Γραμματέα του Κόμματος, αλλά στη θέση αυτή διορίζει έναν διπλωμάτη μεγάλης κλάσεως, τον Αλεξέι Κοσίγκιν, ενώ προάγει και επισήμως σε αρχηγό του κράτος τον Νικολάι Ποντγκόρνυ, πρόεδρο του Προεδρείου του Ανωτάτου Σοβιέτ, ας πούμε της Βουλής.

Το 1968 ο Μπρέζνιεφ, που παριστάνει το δημοκράτη και κάνει ό,τι ανοησία του έρχεται στο νου για να τα έχει καλά με τη Δύση, που φοβάται πως ανά πάσα στιγμή θα μπορούσε να του χαλάσει τη γραφειοκρατική ηρεμία, θα την πατήσει άγρια στην Τσεχοσλοβακία του Αλεξάντρ Ντούπτσεκ, ενός σώφρονα κομουνιστή ηγέτη που πιστεύει στο «σοσιαλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο» και επιθυμεί μια κάποιας μορφής φιλελευθεροποίηση για τη χώρα του. Ο Μπρέζνιεφ θα θυμώσει πολύ με τις πρωτοβουλίες του Ντούπτσεκ, που παραμένει κομουνιστής, και θα δώσει εντολή όχι στα ρωσικά αλλά στα στρατεύματα του Συμφώνου της Βαρσοβίας να εισβάλουν στην Τσεχοσλοβακία. Κι έτσι, η περίφημη Άνοιξη της Πράγας θα γίνει χειμώνας μέσα σε μια νύχτα.

Ο Μπρέζνιεφ, που γνωρίζει πως ούτε το ΝΑΤΟ θα δεχόταν ευχαρίστως τις παρασπονδίες των μελών του, θα λανσάρει τότε μια πολύ πονηρή πολιτική θέση περί εθνικής κυριαρχίας, που θα γίνει γνωστή στη Δύση σαν «δόγμα Μπρέζνιεφ». Σύμφωνα μ' αυτή τη θέση, όταν ένα κράτος μετέχει σε έναν διεθνή στρατιωτικό οργανισμό, όπως το Σύμφωνο της Βαρσοβίας ή το ΝΑΤΟ, δεν μπορεί να κάνει ό,τι θέλει χωρίς τη σύμφωνο γνώμη και των άλλων μελών. Συνεπώς, η εθνική κυριαρχία είναι έννοια περιορισμένη εκ των πραγμάτων όταν μια χώρα μετέχει ενεργά σε διεθνείς στρατιωτικούς σχηματισμούς, που δεν της επιτρέπουν να πάρει αυτόνομες αποφάσεις για την άμυνά της.

Πώς να διαφωνήσει το ΝΑΤΟ με μια τόσο βολική και γι' αυτό θέση; Κι έτσι, όλοι στη Δύση το βουλώνουν και εγκαταλείπουν τους Τσέχους στην κακή τους μοίρα. Μόνο κάποιοι δυτικοί κομουνιστές που

πιστεύουν· ακόμα και στη δημοκρατία και στην εθνική κυριαρχία θα διαμαρτυρηθούν στα σοβαρά. Όταν είσαι δυτικός κομουνιστής και λες συνέχεια «έξω οι βάσεις του θανάτου», «έξω από το ΝΑΤΟ», «ΕΟΚ και ΝΑΤΟ το ίδιο συνδικάτο» δικαιούσαι να ψέξεις τον Μπρέζνιεφ και να απορρίψεις το δόγμα του. Όταν δεν είσαι και σου αρέσει το ΝΑΤΟ, τότε δεν μπορεί παρά να σου αρέσει εκτός από το ΝΑΤΟ και το δόγμα Μπρέζνιεφ.

Τον Απρίλιο του 1971 ο Μπρέζνιεφ, που το παίζει δημοκράτης και δεν θέλει να είναι ισόβιος γραμματέας του κόμματος, θα εκλεγεί για δεύτερη φορά γραμματέας του κόμματος. Έχει μάθει καλά τα δυτικά ψευτοδημοκρατικά κολπάκια. Τώρα ξέρει πως η δημοκρατία εκτός από τη δημοκρατία μπορεί να υπηρετήσει και τη δικτατορία.

Πέντε χρόνια αργότερα, το 1976, ο Μπρέζνιεφ θα αυτοπροαχθεί σε στρατάρχη, δηλαδή γενικό αρχηγό του σοβιετικού στρατού, που αποφεύγουν πια να τον λεν Κόκκινο. Το αξίωμα αυτό, που δεν δίνεται σε πολιτικό, μόνο ένας σοβιετικός πολιτικός το είχε πάρει στο παρελθόν, ο Στάλιν. Ο Μπρέζνιεφ επικαλείται την παλιά του ιδιότητα του στρατιωτικού κομισάριου, αλλά ο στρατιωτικός κομισάριος δεν είναι στρατιωτικός, είναι κομματικό στέλεχος.

Γιατί την επικαλείται; Μα, για να γίνει δικτάτορας. Και γίνεται. Διώχνει τον Κοσίγκιν, διώχνει και τον Ποντγκόρνυ και από το 1977 μέχρι το θάνατό του το 1982 συγκεντρώνει στο πρόσωπό του όλες τις κομματικές και κρατικές εξουσίες. Η γραφειοκρατία φοβάται τα έστω δειλά δημοκρατικά ανοίγματα και υποχρεώνει τον αρχιγραφειοκράτη να επανέλθει στο παλιό «καλό» διοικητικό σύστημα του Στάλιν, απαλλαγμένο όμως από τη βία. Γι' αυτό, όταν ο Μπρέζνιεφ το 1979 αρχίσει να εμφανίζει τα πρώτα σοβαρά προβλήματα υγείας, τα οποία θα τον οδηγούν συνεχώς και περισσότερο σε μια προϊούσα ανικανότητα που θα καταλήξει σε εμφανέστατη αποβλάκωση σε σημείο, μάλιστα, που να μην μπορεί πλέον να παίζει με την τεράστια συλλογή από πολυτελή αυτοκίνητα, η γραφειοκρατία και οι γιατροί της θα τον συντηρούν στη ζωή με χίλια ζόρια. Ξέρει η πεπειραμένη γραφειοκρατία πως ο διάδοχός του θα πρέπει, είτε να καταργήσει τη γραφειοκρατία, είτε να παραδώσει τη χώρα στη Δύση. Η τεχνητή παράταση της ζωής του Μπρέζνιεφ είναι και τεχνητή παράταση της ζωής της κομματικής γραφειοκρατίας.

Αν η υπόθεση σας θυμίζει πράσινο Ωνάσειο και πολιτικοποίηση της πράσινης ελληνικής ιατρικής, ορθώς σας το θυμίζει. Η γραφειοκρατία σ' Ανατολή και Δύση, κόκκινη και ροζέ, πράσινη και μπλε, έχει κοινά χαρακτηριστικά. Ένα από αυτά είναι η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα που δημιουργείται όταν αλλάζει ο αρχηγός.

6. Αντρόποφ και Τσερνιένκο

Ο θάνατος του Μπρέζνιεφ στις 10 Νοεμβρίου 1982 θα σημαδέψει το τέλος μιας ολόκληρης εποχής. Αυτοί που θα τον διαδεχτούν δεν θα γνωρίσουν την Οκτωβριανή Επανάσταση ούτε καν σαν έφηβοι, όπως ο Χρουστσόφ και ο Μπρέζνιεφ. Και ο Λένιν, εδώ και καιρό, δεν είναι πλέον μια ζωντανή ιστορία, είναι μούμια καλά βαλσαμωμένη για να αντέχει στους κραδασμούς που προκαλούν τα άρματα μάχης που παρελαύνουν μπροστά από το μαυσωλείο του στην Κόκκινη Πλατεία. Που λέγεται ακόμα έτσι για να υποβοηθά μια μνήμη που ξεθωριάζει συνεχώς και περισσότερο. Και ο Στάλιν δεν είναι πια ο «σαδιστής με το μαστίγιο», είναι μια ιστορία που οι γιαγιάδες τη λεν σαν παραμύθι στα εγγονάκια τους όταν δεν κάθονται φρόνιμα.

Μετά τον Μπρέζνιεφ, τι; Ο άνθρωπος αυτός δεν ήταν η λύση, όμως ήταν μια κάποια λύση για την κομματική γραφειοκρατία. Που κι αυτή μοιάζει κουρασμένη και αδιάφορη, ακόμα και για τον εαυτό της. Ο παλαίμαχος Νικολάι Κοσίγκιν (1904-1980) ένας ικανότατος άνθρωπος της παλιάς φρουράς, που ήταν υπουργός ή πρωθυπουργός αδιακόπως από το 1953, θα πεθάνει δύο χρόνια πριν από τον Μπρέζνιεφ. Θα αντικατασταθεί στην πρωθυπουργία από ένα άλλο ετοιμοθάνατο βετεράνο ηλικίας 75 ετών, τον αντιπρόεδρο Νικολάι Τίχονοφ. Ο Κοσίγκιν, ένας καλός διπλωμάτης και ένας εξπέρ στα οικονομικά ζητήματα, θα βοηθήσει αποτελεσματικά πολλούς και κυρίως τον Χρουστσόφ, ο οποίος τον διορίζει πρόεδρο της Σοβιετικής Υπηρεσίας Σχεδιασμού, της περίφημης «Γκόσπλαν», που ήταν η καρδιά και η ψυχή της κεντρικά διευθυνόμενης σοβιετικής οικονομίας. Σε λίγο, η πάλαι ποτέ ένδοξη «Γκόσπλαν» θα γίνει ο αποδιοπομπαίος τράγος στον οποίο ο Γκορμπατσόφ θα φορτώσει όλα τα δεινά της σοβιετικής οικονομίας.

Τη χρονιά που θα πεθάνει ο Μπρέζνιεφ θα πεθάνει και ο Μιχαήλ Σουσλόφ, ο θεωρητικός του κόμματος, που για χρόνια κάλυπτε επιδέξια την κομματική γραφειοκρατία με τσιτάτα από το θεωρητικό έργο του Μαρξ, του Ένγκελς, του Λένιν. Θα τον διαδεχτεί σ' αυτό το πολύ κρίσιμο για την προπαγάνδα πόστο ένας άλλος γέρος, ο Κονσταντίν Τσερνιένκο, που ο Μπρέζνιεφ τον είχε διορίσει φανερά διάδοχό του, αν και η εφαρμογή της θέλησής του θα ανασταλεί για διάστημα δύο ετών από την εντελώς απροσδόκητη παρεμβολή του Γιούρι Αντρόποφ, ενός εξαιρετικά μοντέρνου ανθρώπου, φίλου και πολιτικού δάσκαλου του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, που ετοιμάζεται ή τον ετοιμάζουν στο παρασκήνιο.

Τον Λεονίντ Μπρέζνιεφ, λοιπόν, θα διαδεχτεί ταχύτατα, μέσα σε δύο μέρες από το θάνατό του, ο Γιούρι Αντρόποφ, επικεφαλής της Κα Γκε Μπε (Κρατική Υπηρεσία Ασφαλείας) για 15 χρόνια, από το 1967 μέχρι το Μάιο του 1982. Δεν υπάρχουν βέβαιες πληροφορίες για το πώς και το γιατί εγκατέλειψε αυτό το κρίσιμο πόστο μόλις έξι μήνες πριν πεθάνει ο Μπρέζνιεφ, ο οποίος δεν τον συμπαθούσε ιδιαίτερα. Ούτε ξέρουμε τι ακριβώς έγινε και παραμέρισε με τέτοια ευκολία τον Κονσταντίν Τσερνιένκο, που ο Μπρέζνιεφ είχε διορίσει διάδοχό του.

Σίγουρα ο Γιούρι Αντρόποφ (1914-1984), που κάποιος θρύλος λέει πως είχε ελληνική ρίζα, δεν ήταν καθόλου τυχαίο πρόσωπο. Γιος σιδηροδρομικού από την περιοχή του Βόλγα άρχισε την καριέρα του σαν τηλεγραφητής και σαν βαρκάρης του Βόλγα. Το παρατσούκλι του ήταν «ο βαρκάρης του Βόλγα» και παρέπεμπε στην πασίγνωστη προεπαναστατική βαρκαρόλα, ένα τραγούδι που θα το αγαπήσουν όλοι οι επαναστάτες του κόσμου. Αυτός ο αυτοδίδακτος κατ' ουσία άνθρωπος με την τεράστια κουλτούρα, αυτός ο «διανοούμενος μπασκίνας», άρχισε την καριέρα του σαν επαγγελματικό στέλεχος του κόμματος σε ηλικία 22 ετών για να φτάσει τελικά στο ύπατο αξίωμα σε ηλικία 68 ετών και να πεθάνει δύο χρόνια αργότερα, στις 9 Φεβρουαρίου 1984. Κατά την επίσημη εκδοχή από κίρρωση του ήπατος και κατά την ανεπίσημη δολοφονημένος. Αν πράγματι δολοφονήθηκε, πράγμα που δεν μοιάζει και τόσο πιθανό, τότε δολοφονήθηκε από άνθρωπο του Τσερνιένκο, ή μάλλον του μακαρίτη Μπρέζνιεφ, ή μάλλον από κάποιους της παλιάς φρουράς, αφού ο Αντρόποφ είναι σίγουρα ο πρώτος της νέας φρουράς, ο πρώτος δυτικότροπος εκσυγχρονιστής της Σοβιετικής Ένωσης.

Η προσήλωση αυτού του ανθρώπου, που ελάχιστα μοιάζει με Ρώσο κατά τη συμπεριφορά, στο δυτικό πολιτισμό είναι σχεδόν σκανδαλώδης. Συναρπαστικός συνομιλητής, κάνει ατέλειωτες συζητήσεις με κάθε ειδικό στη συμφωνική μουσική, που τη λατρεύει, στη δυτική λογοτεχνία, που τη γνωρίζει πολύ καλά και κυρίως στη μοντέρνα ζωγραφική στην οποία είναι παθιασμένα προσηλωμένος, αυτός ο αρχιμπασκίνας της Κα Γκε Μπε με τη μνήμη ελέφαντα και μια αφαιρετική ικανότητα που εύκολα θα μπορούσε να τον είχε οδηγήσει είτε στη φιλοσοφία, είτε στην κριτική της τέχνης. Ο Αντρόποφ είναι στ' αλήθεια μια παράξενη προσωπικότητα, που θα παίξει αδιευκρίνιστο ρόλο σ' αυτή τη μεταβατική περίοδο προς τον εκσυγχρονισμό της Σοβιετικής Ένωσης, που θα ανακοπεί απότομα με το θάνατό του το 1984.

Θα τον διαδεχτεί ο Κονσταντίν Τσερνιένκο, αυτός δηλαδή που είχε επιλέξει ο Μπρέζνιεφ για διάδοχό του και που υποσκελίστηκε παραδόξως από τον Αντρόποφ. Αλλά μόνο για δύο χρόνια. Η «βασιλεία» του

Τσερνιένκο θα είναι βραχύτερη: ένας χρόνος και ένας μήνας. Θα πεθάνει στις 10 Μαρτίου 1985 σε ηλικία 73 ετών. Θα τον διαδεχθεί την επόμενη μέρα ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Είναι πολύ νέος σχετικά με τους γέρους που προηγήθηκαν, μόλις 54 ετών (γεννήθηκε το 1931).

Ο Γκορμπατσόφ θα συνεχίσει τη δουλειά από κει που την άφησε ο Αντρόποφ. Συνεπώς, αυτόν κατ' ουσίαν διαδέχτηκε και όχι τον Τσερνιένκο. Ο Τσερνιένκο που είχε διαδεχτεί τον Αντρόποφ διαδέχτηκε κατ' ουσίαν τον Μπρέζνιεφ, ετεροχρονισμένα μεν, αλλά όπως προέβλεπε το σχέδιο της κομματικής γραφειοκρατίας, που με τον Τσερνιένκο κάνει την τελευταία της προσπάθεια να κρατηθεί στην εξουσία.

Τι έκανε ο Αντρόποφ στα δύο χρόνια της εξουσίας του και τι δεν μπόρεσε να κάνει ο Τσερνιένκο στον ένα χρόνο της δικής του; Μια προσεχτική απάντηση σ' αυτό το κρίσιμο ερώτημα θα μπορούσε ίσως να μας πείσει πως την περεστρόικα την είχε εγκαινιάσει ο Αντρόποφ, ή όποιοι άλλοι θα μπορούσαν να κρύβονται πίσω του. Η περεστρόικα δεν ήταν κάτι το ξαφνικό, όπως εμφανίστηκε στη Δύση. Και προπαντός δεν ήταν μια προσωπική απόφαση του Γκορμπατσόφ. Ήταν μια συλλογική απόφαση, η συλλογικότητα της οποίας ίσως ξεπερνάει τα σύνορα της Σοβιετικής Ένωσης και ίσως πηγαίνει πίσω στο χρόνο, μέχρι την εποχή του Ρούσβελτ.

Ο Αντρόποφ μέσα σε λίγους μήνες εκτός από Γενικός Γραμματέας του Κόμματος, τίτλος που από την εποχή του Μπρέζνιεφ δεν λέει πια και πολλά πράγματα αν, βέβαια, δεν πάρεις υπ' όψη ότι η καρέκλα του Γενικού Γραμματέα είναι ο βατήρας για κάθε σοβαρό πήδημα, θα γίνει και πρόεδρος της κυβέρνησης και επικεφαλής του Συμβουλίου Ασφαλείας. Συγκεντρώνει, δηλαδή, όλες τις εξουσίες που είχε και ο Μπρέζνιεφ, πράγμα που θα σχολιαστεί δυσμενέστατα, αλλά εφαρμόζει τις αποφάσεις του, και μάλιστα πολύ αυστηρά. Πρώτα πρώτα αρχίζει ένα άγριο κυνηγητό των διεφθαρμένων δημοσίων υπαλλήλων. Και επειδή θα έπρεπε να τους κλείσει στη φυλακή σχεδόν όλους, αποφασίζει πως η κλοπή είναι κλοπή από τα 500 ρούβλια και πάνω. Αν κλέψεις, ας πούμε 499 ρούβλια τη σκαπουλάρισες. (Και κάποιος δικός μας έβαλε κάποτε πλαφόν στη μίζα, κι αυτό ίσως να σημαίνει πως το πλαφόν στην κλοπή μπορεί να αντιμετωπίζεται διεθνώς σαν η απαρχή του εκσυγχρονισμού).

Η δεύτερη μετά την κλοπή του δημοσίου χρήματος μάστιγα που επεχείρησε να αντιμετωπίσει ο Αντρόποφ ήταν ο αλκοολισμός. Διώκει, λοιπόν, και τους αλκοολικούς. Αλλά και τις πόρνες, που από τότε είχαν κάνει νυχτερινή κατάληψη της Κόκκινης Πλατείας. Κόκκινη τη μέρα, ροζ τη νύχτα. Διώκει, επίσης, την «εργατική απειθαρχία», δηλαδή την κοπάνα. Επειδή κανείς δεν μπορούσε να απολύσει ένα εργαζόμενο στις

επιχειρήσεις του κράτους των εργατών, πολλοί εργάτες πήραν το πράγμα κατά γράμμα και πήγαιναν στη «δική τους δουλειά» όποτε ήθελαν χάνοντας, φυσικά, το μεροκάματο αλλά όχι και τη θέση.

Όλα τα μέτρα του Αντρόποφ είναι διοικητικά και συνεπώς κάθε άλλο παρά σοσιαλιστικά. Τα ίδια μέτρα θα έπαιρνε και ένα ευνομούμενο κράτος στη Δύση προκειμένου να πατάξει τη διαφθορά και όχι να χτυπήσει στη ρίζα τα αίτια που την αναπαράγουν αδιάκοπα. Είναι φανερό πως ο «διανοούμενος μπασκίνας» έχει στο νου του έναν δυτικότροπο, μάλλον γερμανικής εμπνεύσεως ευπρεπισμό της χώρας, χωρίς να αναρωτιέται πώς θα ζήσουν οι Ρώσοι με τα μεροκάματα πείνας αν δεν κλέψουν, πώς θα πνίξουν την απελπισία τους αν δεν βρουν αλκοόλ, πώς θα βελτιώσουν το μεροκάματο πείνας οι όμορφες αν δεν βάλουν μπροστά μια φάμπρικα της οποίας η παραγωγικότητα είναι βεβαιωμένη από την ιστορία — εκείνο το όμορφο βιολογικό μηχανάκι που έχουν καλά φυλαγμένο ανάμεσα στα σκέλια τους και που κόβει χρήμα εύκολα και γρήγορα, όπως το νομισματοκοπείο. Το «πτωχός πλην τίμιος» είναι αρχή χριστιανική, όχι σοσιαλιστική. (Δεν καταλαβαίνω γιατί τα αφεντικά μπορούν και κλέβουν νομότυπα την υπεραξία της δουλειάς μας και εμείς δεν μπορούμε να «απαλλοτριώσουμε» μέρος των κλοπιμαίων διά της κλοπής. Το πρόβλημα με την κλοπή δεν είναι η κλοπή, αλλά η αδυναμία των κλεπτών να ξεχωρίσουν τα πορτοφόλια των πλούσιων από τα πορτοφόλια των φτωχών).

Ο Αντρόποφ δεν θα ασχοληθεί σοβαρά με το πιο σοβαρό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα, την καθήλωση της οικονομίας. Τον εμπόδιζε, λεν κάποιοι, η κακή κατάσταση της υγείας του. Ο Αντρόποφ προτιμάει τα ηθικίστικα μέτρα, που είναι εύκολα. Το κυνήγι των κλεπτών, των τεμπέληδων και των πορνών. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, κανείς δεν μπορεί να ασχοληθεί σοβαρά με την οικονομία. Η κατάσταση μοιάζει εκτός ελέγχου και μη ανατάξιμη. Και οι Αμερικανοί θα βρουν την ευκαιρία να δώσουν τη χαριστική βολή επί Τσερνιένκο.

Οι Ρώσοι αποφασίζουν αυτόν τον καιρό να επαναλάβουν τις συζητήσεις για το αιώνιο πρόβλημα του πυρηνικού αφοπλισμού. Όμως, για να τις επαναλάβουν ζητούν να αποσύρει το ΝΑΤΟ από την Ευρώπη τους πυραύλους Πέρσινγκ-2 και Κρουζ. Οι Αμερικανοί όχι μόνο απορρίπτουν την πρόταση αλλά και κάνουν μια εντελώς απροσδόκητη ρελάνς. Ο Ρήγκαν αναγγέλλει το πρόγραμμα για τη Στρατηγική Αμυντική Πρωτοβουλία, γνωστό περισσότερο σαν Πόλεμος των Άστρων. Πρόκειται για μια μεγάλη μπαρούφα, που όμως κόβει τα ποδάρια των Σοβιετικών, που δεν πολυκαταλαβαίνουν, όπως κι όλος ο κόσμος άλλωστε, σε τι ακριβώς συνίσταται ο Πόλεμος των Άστρων,

που θα καταργήσει τους πυραύλους και τα άλλα «πρωτόγονα» στρατηγικά όπλα.

Στο εξής οι Αμερικανοί θα διαπραγματεύονται σταθερά από θέσεως ισχύος. Το κόλπο έπιασε και οι Αμερικανοί ξέρουν πια με σιγουριά πως οι Ρώσοι δεν αισθάνονται καθόλου ισχυροί από στρατιωτικής απόψεως. Στο εξής οι Αμερικανοί θα βαρούν με μεγαλύτερη ευστοχία. Η ώρα της χαριστικής βολής πλησιάζει. Ο Ψυχρός Πόλεμος θα τελειώσει με τον Πόλεμο των Άστρων, που είναι εμπνευσμένος μάλλον από τις ταινίες του Τζωρτζ Λούκας.

7. Περεστρόικα με γκλάσνοστ

Στις 11 Μαρτίου 1985, μια μέρα μετά το θάνατο του Τσερνιένκο, ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ εκλέγεται Γενικός Γραμματέας του Κομουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης. Οκτώ μήνες αργότερα, στις 19 Νοεμβρίου 1985 θα έχει την πρώτη συνάντηση κορυφής στη Γενεύη με τον Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Ρόναλντ Ρήγκαν, που στη συνέχεια θα τον συναντήσει άλλες τρεις φορές, την τέταρτη στη Μόσχα στις 2 Ιουνίου 1988. Άλλες τόσες φορές θα συναντήσει το διάδοχο του Ρήγκαν, Τζωρτζ Μπους. Κανείς άλλος σοβιετικός ηγέτης δεν θα δει τόσο πολλές φορές τον αμερικανό Πρόεδρο. Και, βέβαια, κανείς άλλος σοβιετικός ηγέτης δεν θα καταφέρει να γίνει καλός φίλος δύο αμερικανών Προέδρων. Είναι φανερό πως ό,τι κάνει στην πατρίδα του ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, αν δεν γίνεται με τη συγκατάθεση των Αμερικανών, είναι σίγουρα σε γνώση των Αμερικανών εκ των προτέρων.

Στα διαλείμματα ανάμεσα σε δύο ταξίδια στην Ευρώπη ή στην Αμερική, ο Γκορμπατσόφ θα ασχολείται κατά προτεραιότητα με τις εκκαθαρίσεις. (Και αυτός). Πρώτη του δουλειά μετά την ανάληψη των καθηκόντων του ως Γενικού Γραμματέα του Κόμματος, οι ευρείας κλίμακας αντικαταστάσεις των στελεχών σε όλα τα επίπεδα. Το 40% των πρώτων γραμματέων σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο αλλάζει. Αντικαθίστανται, επίσης, όλα τα βασικά στελέχη του στρατού, πράγμα που είχε να συμβεί από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Κόκκινος Στρατός πάντα κρατιόταν στο πολιτικό περιθώριο. Εντούτοις, ο Γκορμπατσόφ κάνει αλλαγές με πολιτικά κριτήρια γιατί φοβάται μια ξαφνική ανάμιξη του στρατού στα πολιτικά δρώμενα στην περίπτωση που η

στρατιωτική ηγεσία δεν εγκρίνει τις μεταρρυθμίσεις που ετοιμάζει. Το γεγονός πως τολμάει και βάζει χέρι στο στρατό, τον ουσιαστικό εγγυητή της κομουνιστικής νομιμότητας, σημαίνει πως κάτι το «αντικομουνιστικό» ετοιμάζει. Φυσικά, ο Γκορμπατσόφ θα αλλάξει και τον πρωθυπουργό και τον υπουργό των Εξωτερικών. Στη θέση του Τιχόνοφ θα βάλει τον Ρίσκοφ και στη θέση του Γκρομύκο τον Σεβαρντνάτζε.

Ο Μιχαήλ Σεργκέγιεβιτς Γκορμπατσόφ γνωρίζει τη λειτουργία του κομματικού μηχανισμού σ' όλα της τα επίπεδα όσο λίγοι. Γιος αγρότη, γεννημένος το 1931 στο χωριό Πρίβογλε της Σταυρούπολης στην Κριμαία, θα εγκαινιάσει την κομματική του καριέρα στα δεκαπέντε του, το 1946, εγγραφόμενος στην Κομσομόλ της Σταυρούπολης. Σε 6 χρόνια, το 1952, θα γίνει μέλος του Κομουνιστικού Κόμματος. Σχεδόν αμέσως το Κόμμα θα τον στείλει στο Πανεπιστήμιο «Λομονόσοφ» της Μόσχας, το καλύτερο της Σοβιετικής Ένωσης, να σπουδάσει νομικά. Θα αποφοιτήσει το 1955.

Το 1957, στην πατρίδα του τη Σταυρούπουλη, μια πανέμορφη μεσογειακή πόλη (ο Εύξεινος Πόντος ανήκει στη Μεσόγειο) με ελληνική παράδοση, θα εγγραφεί στο Ινστιτούτο Αγροτικής Οικονομίας απ' όπου θα αποφοιτήσει με την ειδικότητα του γεωπόνου-οικονομολόγου.

Το Σεπτέμβριο του 1966 θα γίνει πρώτος γραμματέας της Επιτροπής Πόλης του Κόμματος στη Σταυρούπολη, το 1968 δεύτερος γραμματέας και το 1970 πρώτος γραμματέας της Περιφερειακής Επιτροπής της Σταυρούπολης. Στη συνέχεια, η εξέλιξη είναι ραγδαία. Το 1971 θα γίνει μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος, το 1978 γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής, το 1979 αναπληρωματικό μέλος του Πολιτικού Γραφείου, το 1980 τακτικό μέλος του Πολιτικού Γραφείου και το 1985 Γενικός Γραμματέας του Κομουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης. Ο τελευταίος. Το κόμμα του Λένιν θα πεθάνει στα χέρια του — ή μήπως απ' τα χέρια του; Το πρώτο είναι σίγουρο, το δεύτερο δεν είναι. Μπορεί ο Γκορμπατσόφ να μην ήταν όργανο των Αμερικανών, αλλά το όργανο της... μοίρας! Ίσως επισκεπτόταν συχνά τους γύφτους Αμερικανούς για να του πουν τη μοίρα!

Οι αλλαγές και οι αντικαταστάσεις θα κρατήσουν ένα χρόνο και στο 27ο Συνέδριο του Κόμματος, που γίνεται το Φεβρουάριο του 1986, ο Γκορμπατσόφ λανσάρει δύο καινούργιους πολιτικούς όρους, που θα κάνουν ταχύτατα το γύρο του κόσμου και θα πάρουν τη θέση συνθήματος: περεστρόικα (αναδόμηση ή ανασυγκρότηση) και γκλάσνοστ (διαφάνεια). Ο δεύτερος όρος είναι επεξηγηματικός του πρώτου: περεστρόικα με γκλάσνοστ για να ξέρουν όλοι ποιες είναι οι μεταρρυθμίσεις που γίνονται και με ποιον τρόπο γίνονται, ώστε να λείψει η καχυποψία και

με την ενημέρωση και τη συζήτηση να μπει μια πρώτη δόση δημοκρατίας στην πολιτική ζωή.

Φυσικά, η περεστρόικα και η γκλάσνοστ αφορούν κατά κύριο λόγο την οικονομική και κοινωνική ζωή της Σοβιετικής Ένωσης. Όμως, για κακή τύχη της γκλάσνοστ, ένα περίπου μήνα μετά τη λήξη του συνεδρίου, εκρήγνυται στις 26 Απριλίου 1986 ο αντιδραστήρας του πυρηνικού εργοστασίου του Τσερνόμπιλ στην Ουκρανία. Το μέγεθος και το είδος της καταστροφής ανακοινώνεται με καθυστέρηση 18 ημερών και η γκλάσνοστ γίνεται ρεζίλι των σκυλιών.

Ο Γκορμπατσόφ, όμως, δεν πτοείται. Λέει πως μέχρι τώρα η γκλάσνοστ δεν κάλυπτε κάποια θέματα ταμπού, όπως η χρήση ναρκωτικών υπό σοσιαλιστικό καθεστώς, τα εγκλήματα υπό σοσιαλιστικό καθεστώς, η πορνεία υπό σοσιαλιστικό καθεστώς και οι καταστροφές υπό σοσιαλιστικό καθεστώς. Και καλά τα ναρκωτικά, τα εγκλήματα και η πορνεία, είναι όντως ντροπή να λες πως ο «νέος άνθρωπος» παλιώνει πολύ γρήγορα ζώντας υπό σοσιαλιστικό καθεστώς, γιατί, όμως και οι καταστροφές; Και ποιες καταστροφές; Όχι, πάντως, οι φυσικές, γιατί αυτές εκτίθενται με τρόπο φυσικό σε κοινή θέα. Το Τσερνόμπιλ θα ρίξει μια σκιά υποψίας στην περεστρόικα και την γκλάσνοστ όταν τα δυο δίδυμα βρίσκονταν ακόμα στα σπάργανα και όλοι ντάντευαν με μεγάλη προσοχή τα μωρά για να μεγαλώσουν, να γίνουν Ηρακλείς και να σκοτώσουν τη Λερναία Ύδρα της γραφειοκρατίας.

Το 1987 ο Γκορμπατσόφ σημειώνει τρεις πολύ μεγάλες επιτυχίες γραφειοκρατικού χαρακτήρα. Προωθεί στο Πολιτικό Γραφείο έναν από τους βασικούς υποστηριχτές της πολιτικής του, τον Αλεξάντρ Γιάκοβλεφ, κάνει υπουργό Εθνικής Άμυνας έναν δικό του στρατηγό, τον Ντμίτρι Γιαζόφ και απομακρύνει από τη θέση του Πρώτου Γραμματέα της κομματικής οργάνωσης της Μόσχας το δηλωμένο εχθρό του Μπόρις Γέλτσιν, το μοιραίο άνθρωπο, όπως θα δείξει η συνέχεια.

Η επόμενη χρονιά σημαδεύεται από ένα πάρα πολύ σημαντικό γεγονός. Στις 14 Απριλίου 1988 υπογράφεται η συμφωνία της Γενεύης μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης, Αφγανιστάν και Πακιστάν για την απομάκρυνση όλων των σοβιετικών δυνάμεων από το Αφγανιστάν, που πρέπει να έχει ολοκληρωθεί στο χρονικό διάστημα από 15 Μαΐου 1988 μέχρι 15 Φεβρουαρίου 1989. Η συμφωνία ερμηνεύεται, σ' Ανατολή και Δύση, σαν εγκατάλειψη του περίφημου «δόγματος Μπρέζνιεφ», που βόλευε πολύ και τη Δύση.

Έχουν περάσει 9 χρόνια από τη νύχτα της 24ης Δεκεμβρίου 1979 που οι Σοβιετικοί εισέβαλαν στο Αφγανιστάν για να γνωρίσουν εκεί το δικό τους Βιετνάμ, αλλά η εισβολή, τουλάχιστον σύμφωνα με το πνεύμα

του «δόγματος Μπρέζνιεφ» δεν ήταν αδικαιολόγητη. Αν αυτή την καίριας στρατηγικής σημασίας ακατάστατη χώρα δεν την έβαζαν στο χέρι οι γείτονες Ρώσοι, θα την έβαζαν σίγουρα στο μακρύ τους χέρι οι μακρινοί Αμερικανοί. Σε μια τέτοια περίπτωση το δράμα θα ήταν ίδιο κι απαράλλαχτο. Η εγκατάλειψη, λοιπόν, του «δόγματος Μπρέζνιεφ» σημαίνει έμπρακτη επιβεβαίωση από τη μεριά των Σοβιετικών της ανικανότητας του Κόκκινου Στρατού να κανονίζει τα πράγματα κατά πώς θέλει η Μόσχα. Τώρα το αμερικανοκρατούμενο ΝΑΤΟ ξέρει πως είναι ισχυρότερο από το σοβιετοκρατούμενο Σύμφωνο της Βαρσοβίας. (Κάθε μεγάλη συμμαχία την καπελώνει μια μεγάλη δύναμη).

Τη στρατηγική των υποχωρήσεων στην εξωτερική πολιτική ο Γκορμπατσόφ την ονομάζει «νέα πολιτική σκέψη». Αποσκοπεί, δε, η «νέα πολιτική σκέψη» αφενός στο να πείσει τους Δυτικούς πως η Σοβιετική Ένωση είναι μια ειρηνική χώρα που δεν απειλεί κανέναν, και αφετέρου στη μεταφορά κονδυλίων από το αμυντικό πρόγραμμα σ' αυτό της οικονομικής ανάπτυξης, πράγμα θεμιτότατο καθεαυτό. Αλλά, πρώτον, η οικονομική ανάπτυξη δεν είναι πρόβλημα βιαστικών αποφάσεων διοικητικού χαρακτήρα, και δεύτερον η μεταφορά κονδυλίων δεν είναι εύκολη υπόθεση, εφόσον οι διοικητικές δομές και οι προτεραιότητες είναι εντελώς διαφορετικές από υπάρξεως Σοβιετικής Ένωσης. Άλλωστε, σκασίλα τους οι Αμερικανοί για το πού το παν οι Σοβιετικοί μ' όλα αυτά αν δεν το παν στην εξαφάνιση του κομουνισμού, που είναι το σταθερά ζητούμενο στη Δύση.

Στο κρίσιμο έτος 1988 ο Γκορμπατσόφ περιοδεύει συνεχώς στην Ευρώπη προπαγανδίζοντας την περεστρόικα και μιλώντας για το «κοινό ευρωπαϊκό σπίτι», όπου θα κατοικούν απαξάπαντες οι Ευρωπαίοι, ανατολικοί και δυτικοί, ασχέτως κοινωνικοπολιτικού συστήματος. Αυτή κι αν είναι συνύπαρξη! Είναι φανερό πως η περεστρόικα αρχίζει να ανοητολογεί και να χάνει ολοένα και περισσότερο την αρχική της σοσιαλιστική αξιοπιστία.

Μέχρι την 19η Συνδιάσκεψη που γίνεται από τις 28 Ιουνίου μέχρι τις 2 Ιουλίου 1988 η περεστρόικα ασχολείται αποκλειστικά με οικονομικά θέματα. Σ' αυτή την ιστορική συνδιάσκεψη ο Γκορμπατσόφ αναγγέλλει την πολιτικοποίηση της περεστρόικα, που αποσκοπεί στην εγκαθίδρυση ενός σχεδόν δυτικού τύπου προεδρικού συστήματος διακυβέρνησης. Τη θέση του παραδοσιακού Ανωτάτου Σοβιέτ θα πάρει ένα δυτικού τύπου νομοθετικό σώμα, το Σοβιετικό Κοινοβούλιο. Όσο για το Κομουνιστικό Κόμμα, αυτό σταματάει να αναμιγνύεται στα της οικονομίας της χώρας ενώ τα Σοβιέτ των Ομόσπονδων Δημοκρατιών, που επαναδραστηριοποιούνται ύστερα από πολλά χρόνια ύπνωσης, απο-

χτούν αυξημένες οικονομικές αρμοδιότητες. Επικεφαλής όλων των Σοβιέτ της Σοβιετικής Ένωσης, θα είναι ένας πρόεδρος με εκτελεστικές εξουσίες. Η μετατροπή του Ανωτάτου Σοβιέτ σε Κοινοβούλιο δυτικού τύπου θα γινόταν με τέτοιο τρόπο, ώστε ο Γκορμπατσόφ να εξασφαλίσει αυτόματα την προεδρία του Κοινοβουλίου, δηλαδή το ύπατο αξίωμα της χώρας στο νέο διοικητικό σύστημα.

Το παλιό, το παραδοσιακό Ανώτατο Σοβιέτ, ας πούμε το παλιού τύπου Κοινοβούλιο, τα μέλη του οποίου δεν προέρχονταν από γενική ψηφοφορία αλλά από ένα περιπεπλεγμένο σύστημα εκλογών τις οποίες ήλεγχε η κομματική γραφειοκρατία, το Δεκέμβριο του 1988 θα εγκρίνει την τροπολογία του Συντάγματος καθώς και το νέο εκλογικό νόμο διά του οποίου, για πρώτη φορά στην ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης θα γίνονταν εκλογές με γενική ψηφοφορία για την ανάδειξη του Συνεδρίου των Λαϊκών Αντιπροσώπων (Λαϊκό Κογκρέσο). Είναι το ανώτατο όργανο εξουσίας με πενταετή θητεία. Τα μέλη του Κοινοβουλίου θα εκλέγονταν έμμεσα από τα 2.250 μέλη του Συνεδρίου των Λαϊκών Αντιπροσώπων. Η σχέση ανάμεσα στα δυο Κοινοβούλια, το μεγάλο και το μικρό, το οποίο προέρχεται από το μεγάλο και αποτελείται από μέλη του, είναι λιγάκι ασαφής. Κατά κάποιον τρόπο το Κοινοβούλιο είναι το ευέλικτο εκτελεστικό όργανο του Συνεδρίου των Λαϊκών Αντιπροσώπων, που είναι το ανώτατο όργανο εξουσίας, το ξαναλέμε. Στην πραγματικότητα έχουμε εδώ δύο Κοινοβούλια, ένα μεγάλο και ένα μικρό. Το μικρό, που ονομάζεται Κοινοβούλιο, είναι εξαρτημένο από το μεγάλο, που ονομάζεται Συνέδριο των Λαϊκών Αντιπροσώπων.

Όμως τη χρονιά που γίνονται αυτές οι πολύ φιλόδοξες διοικητικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις (1988), φουντώνει ο εθνικισμός στη σοβιετική περιφέρεια και στο Αζερμπαϊτζάν γίνεται σκοτωμός μεταξύ Αζέρων και Αρμενίων. Οι δύο εθνότητες διεκδικούν την αμφισβητούμενη ορεινή περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, που διοικητικά υπάγεται στο Αζερμπαϊτζάν, αλλά οι Αρμένιοι τη θέλουν δική τους διότι από εθνολογικής απόψεως είναι πράγματι δική τους. Βλέποντας ο Γκορμπατσόφ το παράδοξο, να διεκδικούν δύο Ομόσπονδες Δημοκρατίες, που ανήκουν στη Σοβιετική Ένωση, μια μικρή περιοχή, που κι αυτή ανήκει στη Σοβιετική Ένωση, αποσπά το Ναγκόρνο-Καραμπάχ από το Αζερμπαϊτζάν και το υπάγει στη Σοβιετική Ένωση απ' ευθείας. Ο εθνικιστικός παραλογισμός διορθώνεται με έναν γραφειοκρατικό παραλογισμό. Καμιά από τις δυο παραλλαγές παραλογισμού δεν εγγυάται τίποτα το καλό για τη Σοβιετική Ένωση, όπου η γκλάσνοστ θα χτυπήσει πάνω στην περεστρόικα, θα κάνει γκελ και θα χαθεί στο σκοτάδι.

Και μέσα στον πανικό που προκαλεί η πιο παράδοξη εθνικιστική

αναταραχή σ' ολόκληρη την ιστορία του εθνικισμού έρχεται και ο πανικός του σεισμού των 6,9 Ρίχτερ που χτυπά την Αρμενία και υποχρεώνει τον Γκορμπατσόφ που βρίσκεται στην Αμερική προκειμένου να γνωρίσει το νέο πρόεδρο Τζωρτζ Μπους να διακόψει το ταξίδι. Αφού, όμως, αναγγείλει πως στην Αμερική αποφάσισε να μειώσει μονομερώς τις σοβιετικές ένοπλες δυνάμεις που εδρεύουν σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Νέος σεισμός και νέος πανικός. Η ΕΣΣΔ μειώνει τις δυνάμεις της στην Ανατολική Ευρώπη, αλλά η Αμερική δεν τις μειώνει. Κι αυτό ο Γκόρμπυ, όπως τον λεν χαϊδευτικά οι Αμερικανοί, το πλασάρει σαν επιτυχία. Οι Αμερικανοί, λέει, δεν μπορεί παρά να εκτιμήσουν κάποτε τις καλές του προθέσεις, ώστε εν καιρώ να πράξουν ομοίως, δηλαδή να μειώσουν τις δυνάμεις τους στην Ευρώπη.

Και ενώ οι ηγέτες της Δυτικής Ευρώπης πανηγυρίζουν για την περεστρόικα που θα φέρει τη Σοβιετική Ένωση πιο κοντά στη Δύση και θ' ανοίξουν οι δουλειές, οι ηγέτες των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης ήδη τα έχουν βάψει μαύρα. Άσχετα με τις θετικές ή αρνητικές συνέπειες που θα έχουν οι πειραματισμοί της περεστρόικα μέσα στη Σοβιετική Ένωση, είναι βέβαιο πως στις Λαϊκές Δημοκρατίες θα έχουμε μεγάλες αναταράξεις, αφού η προστάτιδα δύναμη, η Σοβιετική Ένωση, ενδιαφέρεται γι' αυτές ολοένα και λιγότερο. Όλοι ξέρουν πως η πτώση όλων των αυτοκρατοριών αρχίζει με το ξήλωμα των εδαφών της περιφέρειας.

Το εθνικιστικό πανηγύρι έχει ήδη αρχίσει στις Βαλτικές Χώρες (Λετονία, Εσθονία, Λιθουανία) που είναι οι πιο αναπτυγμένες περιοχές της Σοβιετικής Ένωσης — και οι πιο δυτικότροπες. Οι Λιθουανοί, που είναι σχεδόν Πολωνοί, εμπνέονται σταθερά από την «Αλληλεγγύη» του Λεχ Βαλέσσα εκεί δίπλα, στην Πολωνία, ενώ στο Βορρά οι Εσθονοί, που είναι σχεδόν Σουηδοί, δεν κατάλαβαν ποτέ πώς έγινε και βρέθηκαν κολλημένοι στη σοσιαλιστική Σοβιετική Ένωση και όχι στη σοσιαλδημοκρατική Σουηδία.

Το 1988 που γίνονται όλα αυτά τα δύσκολα είναι μια πολύ κρίσιμη χρονιά για την περεστρόικα, που έχει ανάγκη από πρόσθετη διοικητική στήριξη. Ο Γκορμπατσόφ κάνει προς τούτο και άλλες αλλαγές στο Πολιτικό Γραφείο. Αλλά δεν καταφέρνει να απομακρύνει απ' αυτό τον πιο επικίνδυνο αντίπαλό του, τον Γεγκόρ Λιγκατσόφ, πρόεδρο της επιτροπής Αγροτικής Οικονομίας, που είναι ο πιο κρίσιμος τομέας της σοβιετικής οικονομίας. Σημειώστε πως και ο Γκορμπατσόφ είναι ειδικός στην αγροτική οικονομία, που τη σπούδασε κι αυτός, όπως και ο Λιγκατσόφ. Και γι' αυτό, λέει, δεν έχει ανάγκη από τον Λιγκατσόφ.

Το Μάρτιο και τον Απρίλιο του 1989 γίνονται οι γενικές εκλογές που είχαν αποφασιστεί το Δεκέμβριο της περασμένης χρονιάς για την ανάδει-

ξη των μελών του Συνεδρίου των Λαϊκών Αντιπροσώπων, ας πούμε του μεγάλου Κοινοβουλίου από το οποίο θα προκύψει ένα μικρότερο, το κυρίως ειπείν Κοινοβούλιο. Το 1/3 των μελών του Συνεδρίου των Λαϊκών Αντιπροσώπων εκλέγεται απ' ευθείας από το λαό μέσα από τα ψηφοδέλτια πολλών κομμάτων που συγκροτούνται ελεύθερα, όπως και στη Δύση. Το άλλο 1/3 εκλέγεται από τις εθνότητες ανάλογα με τον πληθυσμό τους, επίσης μέσα από τα ψηφοδέλτια πολλών κομμάτων και μόνο 100 έδρες δίνονται χαριστικά σε μέλη του κόμματος. Άλλες 100 έδρες δίνονται δώρο στα συνδικάτα, συν 75 στην Κομσομόλ, συν κάτι ψιλά αλλού ώστε να καλυφθεί και το τελευταίο 1/3 του συνόλου των εδρών. Τα έτσι εκλεγμένα 2.250 μέλη του Συνεδρίου των Λαϊκών Αντιπροσώπων θα εκλέξουν τα 542 μέλη του Κοινοβουλίου, όπως θα λέγεται τώρα το όργανο που παλιότερα λεγόταν Ανώτατο Σοβιέτ.

Η μεγάλη έκπληξη των εκλογών είναι η συντριπτική νίκη του Μπόρις Γέλτσιν στη Μόσχα με 89%. Ο κομουνιστής συνυποψήφιος θα συντριβεί. Στις πρώτες ελεύθερες εκλογές οι Μοσχοβίτες αποδοκιμάζουν απροκάλυπτα και επιδεικτικά τους κομουνιστές δίνοντας σε έναν πληθωρικό δημαγωγό ένα τόσο μεγάλο ποσοστό, που αν εμφανιζόταν σε εκλογές κάπου στη Δύση θα δημιουργούνταν υποψίες για βία και νοθεία.

Όπως και να 'ναι, το νέο Κοινοβούλιο θα εκλέξει άνετα σαν πρόεδρό του τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, που σύμφωνα με το Σύνταγμα είναι και Πρόεδρος της Σοβιετικής Ένωσης. Αντιπρόεδρος θα εκλεγεί ο Ανατόλι Λουκιάνοφ. Φυσικά, ο Γκορμπατσόφ παραμένει Γενικός Γραμματέας του Κόμματος. Αλλά το κόμμα τώρα πλέον παίζει δευτερεύοντα ρόλο. Πάντως, τα ιδανικά του σοσιαλισμού παραμένουν, λέει συνέχεια ο Γκορμπατσόφ για να μην εξαγριώσει τους φανατικούς κομουνιστές, που άρχισαν ήδη να λεν πως το κόμμα του Λένιν κατ' ουσίαν δεν υπάρχει πλέον. Πως το έφαγε η περεστρόικα παρέα με την γκλάσνοστ.

Στο μεταξύ οι εθνικιστικές ταραχές επεκτείνονται στη Γεωργία και το Ουζμπεκιστάν. Ολοένα και περισσότερο, ο εθνικισμός αποδεικνύεται ισχυρότερος από την περεστρόικα και την ιδιόμορφη δημοκρατία μισοαστικού και μισοσοσιαλιστικού τύπου που σέρνει πίσω της. Και η οικονομία να μη θέλει να προσαρμοστεί στις αρχές της περεστροϊκικής δημοκρατίας. Βέβαια, είναι νωρίς ακόμα, αλλά η καλή σοσιαλιστική μέρα απ' το πρωί της περεστρόικα φαίνεται. Άλλωστε, δεν θα υπάρξει αργά σε τούτο το νωρίς. Το πρώτο έτος της περεστροϊκικής δημοκρατίας θα είναι και το τελευταίο.

Στις 2 και 3 Δεκεμβρίου 1989 ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ συναντάει στη Μάλτα το νέο Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Τζωρτζ Μπους. Η συζήτηση γίνεται χωρίς ημερήσια διάταξη, χωρίς να κρατηθούν πρα-

κτικά, χωρίς να υπογραφούν έγγραφα. Πολύ παράξενη συνάντηση ανάμεσα στους ηγέτες των δύο υπερδυνάμεων πάνω σε ένα αμερικανικό πολεμικό πλοίο. Ο Γκορμπατσόφ δηλώνει πως απλώς ενημέρωσε τον Μπους για την πορεία της περεστρόικα και τις εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη. Πολύ παράξενη μυστική ενημέρωση. Ποτέ κανείς δεν θα μάθει τι ακριβώς ελέχθη ανάμεσα στους ηγέτες των δύο υπερδυνάμεων πάνω σ' ένα αμερικανικό πολεμικό πλοίο αγκυροβολημένο στο λιμάνι της Μάλτας στις 2 και 3 Δεκεμβρίου 1989. Ό,τι και να ελέχθη, πάντως, από αυτά που θα ακολουθήσουν θα φανεί πως εκείνη τη μέρα πάρθηκαν κάποιες αποφάσεις καθοριστικές για την τύχη του υπαρκτού σοσιαλισμού και της περεστρόικα.

Το ξήλωμα του υπαρκτού σοσιαλισμού θα αρχίσει από την Ανατολική Γερμανία, που ετοιμάζεται να γιορτάσει τα 40 χρόνια από την ίδρυσή της. Ο Έριχ Χόνεκερ (1912-1994), γιος ανθρακωρύχου και οικοδόμος κατά το επάγγελμα, μέλος του κόμματος από ηλικίας 14 ετών, εγκάθειρκτος στις ναζιστικές φυλακές σ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, διάδοχος στην ηγεσία του κόμματος του απουδαίου Βάλτερ Ούλμπριχτ από το 1971, άνθρωπος πολύ αυστηρός αλλά τόσο λίγο δογματικός, που δεν θα διστάσει να αναπτύξει τουριστικές και εμπορικές σχέσεις με την αδερφή Δυτική Γερμανία ενώ στη χώρα του θα ενοποιήσει το Κομουνιστικό με το Σοσιαλδημοκρατικό στο Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα Γερμανίας, θα καταφέρει να κάνει την Ανατολική Γερμανία την πιο αναπτυγμένη χώρα της Ανατολικής Ευρώπης. Έχει βάσιμες ελπίδες ο Χόνεκερ πως το βιοτικό επίπεδο της Ανατολικής Γερμανίας δεν θα αργήσει να φτάσει το πολύ υψηλό βιοτικό επίπεδο της Δυτικής, που είναι το μέτρο σύγκρισης και το σταθερό σημείο αναφοράς. Παραδοσιακός κομουνιστής ο Χόνεκερ και άνθρωπος τίμιος, δεν θα εγκρίνει τα όσα επιχειρεί ο Γκορμπατσόφ στη Σοβιετική Ένωση. Δεν θα προλάβει, όμως, να αντιδράσει σοβαρά γιατί τα γεγονότα θα τον πάρουν σβάρνα το Σεπτέμβριο του 1989.

Λίγο νωρίτερα, στις 19 Αυγούστου, η Ουγγαρία που έχει ήδη προχωρήσει πολύ σε μια μοναχική και προσεχτική πορεία αυτονόμησης, θα ανοίξει τα σύνορά της και θα επιτρέψει σε πολλούς ανατολικογερμανούς «τουρίστες» να καταφύγουν στη Δύση. Μέχρι τις 25 Σεπτεμβρίου, 25.000 Ανατολικογερμανοί θα εγκαταλείψουν τη χώρα αφού πρώτα πάρουν βίζα για να περάσουν στην Ουγγαρία. Για την Τσεχοσλοβακία, όμως, όπως και παλιά, δεν χρειάζεται βίζα γιατί είναι χώρα πιο αυστηρά κομουνιστική από τη χαλαρή Ουγγαρία.

Και έτσι, ένα τεράστιο πλήθος Ανατολικογερμανών κατακλύζει την πρεσβεία της Δυτικής Γερμανίας στην Πράγα ζητώντας πολιτικό άσυλο

στην «πατρίδα», την άλλη Γερμανία. Ο Χανς Ντίτριχ Γκένσερ, υπουργός Εξωτερικών τότε της Δυτικής Γερμανίας, φροντίζει αυτοπροσώπως να περάσουν 4.000 πρόσφυγες από την Τσεχοσλοβακία στη Δυτική Γερμανία, στις 30 Σεπτεμβρίου 1989. Ο Γκένσερ προσφωνώντας από το μπαλκόνι της πρεσβείας τους συγκεντρωμένους πρόσφυγες τους αποκαλεί «αγαπητοί συμπατριώτες» και γίνεται χαμός. Όλοι καταλαβαίνουν πως η ώρα της ένωσης των δύο Γερμανιών έχει φτάσει. Όμως, υπάρχουν και Ανατολικογερμανοί που σαν διάδοχο κατάσταση του κομουνισμού βλέπουν τη σοσιαλδημοκρατία. Αυτοί αρνούνται να φύγουν, ελπίζουν πως, αν μείνουν, θα μπορέσουν να επηρεάσουν την κατάσταση απ' τα μέσα. Πρόκειται για το περίφημο πολιτικό κίνημα Νόιες Φόρουμ που θα κάνει την πρώτη του εμφάνιση στη Λειψία στις 25 Σεπτεμβρίου 1989.

Το καταλυτικό για τις κατοπινές εξελίξεις γεγονός είναι η πολύ μεγάλη συγκέντρωση που οργανώνει το Φόρουμ στην κεντρική πλατεία της Λειψίας στις 6 Οκτωβρίου 1989. Ο Χόνεκερ δίνει εντολή στις δυνάμεις Ασφαλείας να τη διαλύσουν, αλλά ο φερόμενος σαν διάδοχός του σοσιαλδημοκράτης Έγκον Κρεντς του θυμίζει τη σφαγή στην πλατεία Τιεν Ανμέν (της Ουράνιας Γαλήνης) στο Πεκίνο και υπόσχεται πως η συγκέντρωση θα είναι ειρηνική και ότι πρόκειται να δώσει εντολή στους συγκεντρωμένους να μην απαντήσουν με βία αν επιτεθεί η αστυνομία. Όντως ο Κρεντς προσπαθεί, αλλά ματαίως, να πείσει τους διαδηλωτές να μην ασκήσουν βία με το επιχείρημα πως, αν ασκήσουν, κάθε προσπάθεια για μεταρρύθμιση θα είναι καταδικασμένη σε αποτυχία.

Η ένταση κλιμακώνεται συνέχεια. Τελικά, όμως, αποκλιμακώνεται απότομα χάρη στην παρέμβαση του μεγάλου μαέστρου και διευθυντή της Συμφωνικής Ορχήστρας της Λειψίας, Κουρτ Μαζούρ, που εκτός από διεθνούς φήμης αρχιμουσικός και φιλόσοφος είναι και ένας πολύ καλός μαρξιστής, κι αυτό το ξέρουν όλοι, ομοφρονούντες και αντιφρονούντες. Είναι συγκλονιστικό. Άνθρωποι που αγαπούν τη μουσική θα υπακούσουν στον κομουνιστή αρχιμουσικό και όχι στο δικό τους πολιτικό.

Κι έτσι, τα γεγονότα θα πάρουν μια πιο ειρηνική τροπή. Στις 18 Οκτωβρίου 1989 ο Κρεντς θα ρίξει τον Χόνεκερ και στις 9 Νοεμβρίου κάποιος δικός του θα ανακοινώσει πως στο εξής τα ταξίδια στο εξωτερικό είναι ελεύθερα. Την ίδια κιόλας μέρα οι Ανατολικογερμανοί αρχίζουν να κατεδαφίζουν απ' τη μεριά τους το περίφημο Τείχος του Βερολίνου, γνωστό και σαν Τείχος της Ντροπής. Είχε κτιστεί το 1961 για να εμποδίζει τη φυγή των Ανατολικογερμανών προς τη Δυτική Γερμανία. Ο Ψυχρός Πόλεμος τελειώνει αυτή τη μέρα μ' αυτή τη συμβολική πράξη. Οι δύο Γερμανίες ενώνονται έτσι απλά, εκ των πραγμάτων, με την επέμβαση του λαού και όχι των διπλωματών. Οι διαδικα-

σίες για τη νομική διευθέτηση του προβλήματος της ένωσης των δύο Γερμανιών θα κρατήσουν ένα χρόνο, και από την 3η Οκτωβρίου 1990 η Γερμανία θα συνεχίσει την ιστορία της σαν ενιαίο κράτος.

Στις 25 Δεκεμβρίου 1989 μια δεύτερη συμβολική πράξη μετά το ξήλωμα του Τείχους θα δώσει το σωστό, το πολιτιστικό νόημα στις αλλαγές που επιχειρούνται στην Ανατολική Ευρώπη. Τη μέρα αυτή θα δοθεί στο Βερολίνο μια παράξενη όσο και συναρπαστική συναυλία: μέλη από πολλές συμφωνικές ορχήστρες απ' όλον τον κόσμο θα δημιουργήσουν μια ειδική για την περίσταση ορχήστρα που, υπό την διεύθυνση του Λέοναρντ Μπερνστάιν θα εκτελέσει την Ένατη Συμφωνία του Μπετόβεν. Ως γνωστόν, το τέταρτο μέρος αυτής της συμφωνίας, το κοράλ (χορωδιακό), είναι βασισμένο στην «Ωδή στη χαρά», ποίημα ενός άλλου μεγάλου Γερμανού, του Σίλερ. Οι Γερμανοί και των δύο πλευρών βρήκαν τη σωστή ωδή για να εκφράσουν τη χαρά τους για ένα γεγονός που άργησε πάρα πολύ να συμβεί. Εκτός από την πολιτική που άλλοτε χωρίζει και άλλοτε ενώνει υπάρχει και η τέχνη που ενώνει, πάντα. Η αισθητική είναι πολιτική.

Όμως, εκτός από το μεγάλο συνθέτη Μπετόβεν και το απουδαίο μαέστρο Μπερνστάιν υπάρχει και ο «συνθέτης» Γκορμπατσόφ και ο «μαέστρος» Μπους. Ποιος ξέρει τι είδους αντιαισθητικά πράγματα έκαναν στη Μάλτα αυτοί οι δύο στις 2 και 3 Δεκεμβρίου, περίπου έναν μήνα μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, κλεισμένοι δύο ολόκληρες μέρες στην καμπίνα ενός αμερικανικού πολεμικού πλοίου. Αυτό κι αν ήταν «ραντεβού με την ιστορία». Το είχε κλείσει ο Ρούσβελτ το 1941, βγάζοντας την Αμερική στον πόλεμο.

Παρά την ταχύτατη εξέλιξη των γεγονότων στη Γερμανία που προοιωνίζονται με βεβαιότητα την πτώση της Αυτοκρατορίας, αυτόν τον καιρό ο Γκορμπατσόφ είναι πανίσχυρος. Εκτός από Γεν. Γραμματέας της ΚΕ του ΚΚ είναι Πρόεδρος του Κοινοβουλίου (πρώην Ανώτατου Σοβιέτ) και σαν τέτοιος ελέγχει και τις ένοπλες δυνάμεις. Ωστόσο, επειδή όλα κινούνται πολύ αργά και αυτός βιάζεται, σκέφτεται να δημιουργήσει για τον εαυτό του ένα ακόμα αξίωμα, αυτό του Προέδρου της ΕΣΣΔ. Προσοχή, όχι του αρχηγού του κράτους, γιατί αρχηγός του κράτους είναι, αφού ο πρόεδρος του Κοινοβουλίου, κατά το Σύνταγμα, είναι και αρχηγός του κράτους, αλλά του Προέδρου σκέτα. Έχει στο νου το προεδρικάκι του Προέδρου των ΗΠΑ. Αλλά δυστυχώς γι' αυτόν τέτοιο αξίωμα δεν μπορεί να υπάρξει στη Σοβιετική Ένωση γιατί η ολοκαίνουργια δημοκρατία της δεν είναι αστικού τύπου αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Όμως, όλα γίνονται εκτός απ' του σπανού τα γένια. Συνεπώς, θα μπορούσε να υπάρξει το αξίωμα αν γινόταν μια μικρή συνταγ-

ματική μεταρρύθμιση. Για να γίνει όμως πρέπει να συνέλθει το Λαϊκό Συμβούλιο των Αντιπροσώπων. Για να συνέλθει όμως πρέπει να δώσει την έγκρισή του το Κοινοβούλιο (πρώην Ανώτατο Σοβιέτ). Όμως, το Κοινοβούλιο αρνείται να εγκρίνει τη σύγκληση του Λαϊκού Συμβουλίου των Αντιπροσώπων για να κάνει τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις.

Είναι φανερό πως ο Γκορμπατσόφ ψάχνεται και αυτοσχεδιάζει γραφειοκρατικά. Δεν έχει τίποτα το σαφές στο μυαλό του. Δεν ξέρει καν σε ποια περίπου θέση πρέπει να τοποθετήσει το δικό του μοντέλο για τη δημοκρατία ανάμεσα στο σοσιαλισμό και τον καπιταλισμό. Η περεστρόικα έδωσε ένα παράδοξο διοικητικό υβρίδιο, που μοιάζει να ντρέπεται και για τη σοσιαλιστική και για την καπιταλιστική του πλευρά. Οι παλιοί καρεκλοκένταυροι (άνθρωποι απ' τη μέση και πάνω, καρέκλες απ' τη μέση και κάτω) θα δώσουν τη θέση τους στους κομουνιστοκένταυρους (καπιταλιστές απ' τη μέση και πάνω για να έχουν στόμα και να τρων και κομουνιστές απ' τη μέση και κάτω για να έχουν πόδια και να πατούν καλά στη γη των δυστυχούντων).

Ωστόσο, παρά την άρνηση του Κοινοβουλίου το Φεβρουάριο του 1990 να συγκαλέσει το Λαϊκό Συμβούλιο των Αντιπροσώπων, αυτό συγκαλείται λιγάκι πραξικοπηματικά από τον Γκορμπατσόφ αυτοπροσώπως. Κι έτσι εκλέγεται και Πρόεδρος σκέτα. Ας πούμε, Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Αλλά μόνο με 1.329 ψήφους. 495 λαϊκοί σύμβουλοι τον μαυρίζουν και 426 απέχουν. Εντούτοις, τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς (1990) καταφέρνει να του δοθούν και άλλες δικαιοδοσίες. Τώρα κυβερνά σχεδόν δικτατορικά, με κυβερνητικά διατάγματα.

Μ' ένα τέτοιο κυβερνητικό διάταγμα κηρύσσει άκυρους τους νόμους των ομόσπονδων δημοκρατιών που αντιβαίνουν στους νόμους της Ένωσης. Όμως, η Ομόσπονδη Δημοκρατία της Ρωσίας και οι Ομόσπονδες Δημοκρατίες των Βαλτικών χωρών του απαντούν πως κι αυτές θα θεωρούν άκυρα εκείνα τα διατάγματα της κεντρικής εξουσίας που αντιβαίνουν στις αποφάσεις των Ομόσπονδων Δημοκρατιών. Είναι φανερό πως η κεντρική εξουσία αμφισβητείται ολοένα και περισσότερο και η περιφερειακή ενισχύεται ολοένα και περισσότερο, πράγμα που θα ήταν δημοκρατικότατο καθ' εαυτό, αν δεν οδηγούσε στη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης.

Όσον αφορά τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις που επαγγέλλεται η περεστρόικα τα πράγματα πηγαίνουν από το σοσιαλιστικά κακό στο καπιταλιστικά χειρότερο. Το λεγόμενο Σχέδιο Σατάλιν, που προβλέπει μετάβαση στην οικονομία της αγοράς μέσα σε 500 μέρες, κρίθηκε υπερβολικά ριζοσπαστικό από τον πρωθυπουργό Ρίσκοφ, αλλά ο Γέλτσιν το υποστηρίζει μετά μανίας. Τελικά ψηφίζεται με κάποιες ασήμαντες αλ-

λαγές ως προς το σοσιαλιστικό του σκέλος. Στο εξής η σοβιετική αγορά θα είναι σχεδόν καπιταλιστική.

Όμως το Σχέδιο Σατάλιν αποδείχτηκε ανεφάρμοστο στην πράξη από την πρώτη κιόλας μέρα της απόπειρας εφαρμογής του, την 1η Νοεμβρίου 1990. Πρέπει, λοιπόν, να αναπροσαρμοστεί και να εφαρμοστεί με ρυθμούς πιο αργούς και πιο λογικούς. Πρώτα πρέπει να βρεθούν άνθρωποι πρόθυμοι να το παίξουν καπιταλιστές και μετά να αρχίσει να εφαρμόζεται στην πράξη η καπιταλιστική οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Ο γκανγκστερισμός θα αρχίσει να «δένει» αυτή τη μεταβατική περίοδο που συζητείται σε ποιους και με ποιον τρόπο θα περάσουν οι κρατικές επιχειρήσεις. Δεν υπάρχουν παλιοί ιδιοκτήτες για να διεκδικήσουν τις κρατικοποιημένες περιουσίες τους. Συνεπώς, πρέπει να φτιαχτούν νέοι ιδιοκτήτες. Πώς, όμως; Με το διακριτικό εκβιασμό και την ωμή βία. Δηλαδή γκανγκστερικά. Το Σχέδιο Σατάλιν λες και φτιάχτηκε όχι για να βοηθήσει το πέρασμα στην οικονομία της αγοράς, αλλά το πέρασμα στη μαφία.

Παρά ταύτα ο Γκορμπατσόφ προχωρεί και πάντα επιβάλλει τις απόψεις του. Είναι δύσκολο να καταλάβει κανείς από πού αντλεί αυτή τη φοβερή δύναμη, που τον κάνει να μοιάζει σχεδόν άτρωτος. Τόσο άτρωτος και τόσο χοντρόπετσος είναι, που όταν σε λίγο χάσει την εξουσία να μπορεί να διαφημίζει ανετότατα πίτσες χωρίς να νιώθει ντροπή.

Έτσι, λοιπόν, τον Ιούλιο του 1990, στο 28ο Συνέδριο του Κομουνιστικού Κόμματος το οποίο συνεχίζει να παίζει κάποιο ρόλο αφού βρίσκεται πίσω απ' όλα όσα γίνονται για την εξαφάνισή του, ο Γκορμπατσόφ καταφέρνει να εξουδετερώσει το βασικό του αντίπαλο Γεγκόρ Λιγκατσόφ, που δεν θέλει τις μεταρρυθμίσεις και που θα αποκλειστεί από το Πολιτικό Γραφείο γι' αυτό το λόγο, ενώ το ίδιο το Πολιτικό Γραφείο υποβαθμίζεται και υποκαθίσταται από το Προεδρικό Συμβούλιο. Το Κόμμα του Λένιν πνέει τα λοίσθια.

Στη διάρκεια του σημαδιακού 28ου Συνεδρίου ενός πολύ μεγάλου κόμματος (το συνέδριο έμελλε να είναι το τελευταίο) θα εμφανιστεί και επισήμως μια καλά οργανωμένη κίνηση που θα ονομαστεί Δημοκρατική Πλατφόρμα και που υπάρχει ανεπισήμως από τον Ιανουάριο. Είναι σοσιαλδημοκρατικού προσανατολισμού πολιτικός σχηματισμός εντός του κομουνιστικού κόμματος. Για να κάνει και επίσημα αισθητή τη σοσιαλδημοκρατική παρουσία της, η Πλατφόρμα ζητάει από το συνέδριο την απομάκρυνση της μούμιας του Λένιν από το Μαυσωλείο της Κόκκινης Πλατείας. Στο ίδιο συνέδριο ο Γέλτσιν που βρίσκεται πιο πέρα και από την Πλατφόρμα και από τα σύννεφα δηλώνει πομπωδώς πως εγκαταλείπει ένα κόμμα, που δεν τον εκπροσωπεί... Δηλαδή μέχρι τότε τον

εκπροσωπούσε ή απλώς του παρείχε δωρεάν τους μηχανισμούς του για να κάνει γνωστή και δημοσίως την ψυχασθένειά του;

Παρά τις αναταράξεις, ο Γκορμπατσόφ επανεκλέγεται Γενικός Γραμματέας του Κόμματος στις 10 Ιουλίου 1990. Αλλά μόνο με 1.116 ψήφους επί συνόλου 5.000. Αμέσως μετά την εκλογή του αντιδρά επίμονα στην πρόταση για τη δημιουργία χωριστού Ρωσικού Κομουνιστικού Κόμματος. (Οι Ομόσπονδες Δημοκρατίες δεν είχαν δικά τους κομουνιστικά κόμματα). Αλλά τελικά θα ιδρυθεί, παρά τη θέλησή του. Όμως, ο Γκορμπατσόφ που αποδεικνύεται μεγάλος μετρ των ελιγμών, το καπελώνει αμέσως διορίζοντας δικό του Γενικό Γραμματέα.

Το 1990 είναι η μεγάλη χρονιά του Γκορμπατσόφ, που φαίνεται να θριαμβεύει σε όλα τα μέτωπα, κυρίως από τότε που παίρνει, αυτή τη χρονιά, το Βραβείο Νόμπελ για την ειρήνη για τη συμβολή του, λέει, στον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου. Η συμβολή του στον τερματισμό του κομουνισμού, ως καθεστώτος νοούμενου, δεν θα ήταν δυνατό να βραβευτεί ευθέως. Πάντως τις κατοπινές εξελίξεις με πρωταγωνιστή τον Γέλτσιν δεν τις προέβλεπε το αρχικό δυτικό σενάριο. Ο γελοίος Γέλτσιν, που μόνο από τη βότκα παίρνει γραμμή και από κανέναν άλλον, θα μπει σφήνα σε όλους και σε όλα και θα τα κάνει όλα άνω κάτω.

Το 1987 ο Γκορμπατσόφ θα καταφέρει να απομακρύνει τον Μπόρις Γέλτσιν από τη θέση του Πρώτου Γραμματέα της Κομματικής Οργάνωσης της Μόσχας. Ξέρει πως αυτός ο άνθρωπος, ο πολύ δυναμικός, ο πολύ ευφυής, ο πολύ Ρώσος ένα μόνο πράγμα έχει στο νου του: να γίνει τσάρος στη θέση του τσάρου ερήμην και των Ρώσων και των Αμερικανών, και της λογικής. Ο Γέλτσιν είναι φιλόδοξος σε παθολογικό βαθμό, φιλόδοξος μέχρι παραφροσύνης. Και το δείχνει πολύ συχνά με τη βοήθεια της βότκας.

Τον έδιωξε μεν τότε ο Γκορμπατσόφ τον Γέλτσιν από το κομματικό πόστο, αλλά θα τον ξαναβρεί μπροστά του μέσα από τους περεστροϊκικούς μηχανισμούς, που ο ίδιος δημούργησε: όπως ήδη είπαμε στις εκλογές του 1989 ο λαϊκιστής Γέλτσιν θα έρθει πρώτος στην Ομόσπονδη Δημοκρατία της Ρωσίας με το συντριπτικό ποσοστό του 89%. Κανείς δεν θα μπορούσε να αμφισβητήσει πως είναι ένας λαοπρόβλητος ηγέτης.

Όμως, στις δυτικού τύπου ελεύθερες εκλογές κερδίζουν οι δημαγωγοί, όχι οι καλοί. Βέβαια, ένας δημαγωγός μπορεί να είναι και καλός πολιτικός, όμως για να κερδίσει τις εκλογές, για να υποχρεώσει δηλαδή την απαίδευτη μάζα να τον ψηφίσει πρέπει να είναι οπωσδήποτε και δημαγωγός. Γι' αυτό ακριβώς οι ελεύθερες, δημοκρατικές εκλογές είναι μια τεράστια απάτη στην περίπτωση που οι ψηφοφόροι δεν καταλαβαίνουν και πολλά από δημοκρατία και ψηφίζουν για να ψηφίζουν ή για

να γιορτάσουν την ημέρα των εκλογών πιστεύοντας πως έκαναν το δημοκρατικό τους καθήκον στη «γιορτή της δημοκρατίας», όπως τους λεν οι βαθύτατα ανέντιμοι δημαγωγοί.

Οι Ρώσοι, αλλά και οι Αμερικανοί, αλλά και ολόκληρη η Δύση, πληρώνουν ακόμα τις συνέπειες της νίκης του Γέλτσιν στις εκλογές του 1989. Αυτός ο αχρείος, τον αέρα του θριαμβευτή αυτοκράτορα δεν τον έχασε μέχρι τις μέρες μας. Πρέπει να πούμε, ωστόσο, πως όταν κερδίζεις τις εκλογές με ποσοστό 89% δικαιούσαι να καβαλήσεις το καλάμι αν είσαι παθολογικά φιλόδοξος, όπως ο Γέλτσιν.

Στο Ανώτατο Σοβιέτ (το Κοινοβούλιο) της Ρωσικής Ομόσπονδης Δημοκρατίας ο πρόεδρός του, ο Γέλτσιν, κάνει τώρα ό,τι θέλει ερήμην του Ανωτάτου Σοβιέτ (του Κοινοβουλίου) της Σοβιετικής Ένωσης, ερήμην του Προέδρου της χώρας, ερήμην των πάντων. Ο Γέλτσιν έχει σχεδόν αυτονομήσει την Ομόσπονδη Δημοκρατία της Ρωσίας, την καρδιά και την ψυχή της Σοβιετικής Ένωσης, την μεγαλύτερη Ομόσπονδη Δημοκρατία, που θα δώσει συμβολικά το όνομά της (Ρωσία) σ' ολόκληρη τη Σοβιετική Ένωση. Στη Ρωσία έγινε η Επανάσταση, όχι στο Καζακστάν.

Κανείς δεν θα μπορούσε να πει με βεβαιότητα πόσες εκατοντάδες κόμματα υπάρχουν το 1989 στη Σοβιετική Ένωση και πόσες χιλιάδες οργανώσεις. Η δημοκρατία του Γκορμπατσόφ έκανε όλους τους δαίμονες της ρωσικής ιστορίας, παλιότερης και νεώτερης, να βγουν απ' τα καταφύγιά τους και τώρα να περιφέρονται αδέσποτοι σε μια αχανή χώρα προκαλώντας σύγχυση και αμηχανία τόσο στους μαρξιστές όσο και στους φιλελεύθερους δημοκράτες. Μέσα σ' αυτό το δημοκρατικό χάος εύκολα επιπλέουν τα εθνικιστικά, τα λαϊκίστικα και τα φασιστοειδή κόμματα. Στη Ρωσία κι ακόμα περισσότερο στις ασιατικές μουσουλμανικές Ομόσπονδες Δημοκρατίες δεν υπάρχει δημοκρατική παράδοση ούτε για δείγμα. Κι αυτό ο Γκορμπατσόφ δεν το πήρε υπ' όψη του όταν άρχιζε τα επικίνδυνα πειράματά του, χάνοντας κάποια στιγμή τον έλεγχο της κατάστασης, κυρίως από τη μέρα που πληροφορήθηκε πως στις εκλογές που θα γίνουν την άνοιξη του 1991 υποψήφιος για Πρόεδρος της Σοβιετικής Ένωσης θα είναι ο πάντα επικίνδυνος Γέλτσιν.

Καθώς το χάος μεγαλώνει από μέρα σε μέρα και οι φήμες για επικείμενο στρατιωτικό πραξικόπημα κατά του Γκορμπατσόφ οργιάζουν, έρχεται καπάκι και η παραίτηση του Σεβαρντνάτζε από το υπουργείο Εξωτερικών στις 20 Δεκεμβρίου 1990. Όμως, αυτό που ανησυχεί περισσότερο τον κόσμο δεν είναι η παραίτηση καθεαυτή αλλά η δήλωση που συνοδεύει την παραίτηση του υπ' αριθμόν δύο μετά τον Γκορμπατσόφ: η χώρα, λέει ο Σεβαρντνάτζε, βαδίζει είτε προς στρατιωτικό πραξικόπη-

μα είτε προς πολιτική δικτατορία. Δεν υπάρχει πιο σαφής και καθαρή ομολογία για τη χρεοκοπία της περεστρόικα.

Στο μεταξύ ο Γκορμπατσόφ ψάχνει απεγνωσμένα για οικονομική βοήθεια. Για το σκοπό αυτό συναντάει πολλές φορές τον Πρόεδρο Μπους. Τόση αγωνία του προκαλεί η σκέψη πως θα ήταν δυνατό να γυρίσει με άδεια χέρια στην πατρίδα του, που θα γελοιοποιηθεί εντελώς όταν προσυπογράψει την καταδίκη από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ της εισβολής των στρατευμάτων του Σαντάμ Χουσεΐν στο Κουβέιτ. Οι Αμερικανοί τον σέρνουν απ' τη μύτη. Η κραταιά μέχρι πρότινος Σοβιετική Ένωση είναι εντελώς ταπεινωμένη. Το παλιό σχέδιο του Προέδρου Ρούσβελτ για την αργή, σταδιακή, ειρηνική διάβρωση της Σοβιετικής Ένωσης θα αργήσει να πραγματωθεί, όμως, όταν πραγματωθεί, η μούμια του Λένιν στο Μαυσωλείο θ' αρχίσει να περιστρέφεται περί τον οριζόντιο άξονά της όπως το αρνί στη σούβλα.

Η επανάσταση άργησε πολύ να αποτύχει. Κι αυτό σημαίνει πως παρά τα γραφειοκρατικά χάλια της είχε πολλές αντοχές. Δεν πειράζει. Κάθε αρχή και δύσκολη. Ο δεύτερος γύρος θα είναι καλύτερα σχεδιασμένος.

8. Ο ενταφιασμός του υπαρκτού σοσιαλισμού

Απόγευμα της 18ης Αυγούστου 1991, σε ένα θέρετρο της Κριμαίας. Ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ και η σύζυγός του Ραΐσα αναπαύονται μετά το μπάνιο τους. Σε ώρα ακατάλληλη για επισκέψεις, πόσο μάλλον για πραξικοπήματα, που κατά το έθιμο εκδηλώνονται πρωινές ώρες (εξού και η γνωστή ιστορία με τον γαλατά) μια παρέα τεσσάρων ανθρώπων επισκέπτονται τον Πρόεδρο χωρίς να έχουν κλείσει ραντεβού. Είναι οι κύριοι Βαλέρι Μπόλντιν, αρχηγός του Γενικού Επιτελείου, Ολέγκ Μπακλάνοφ, πρώτος αντιπρόεδρος του Συμβουλίου Άμυνας της Σοβιετικής Ένωσης, Ολέγκ Σένιν, μέλος της γραμματείας του Κομουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης και Βαλεντίν Βαρένικοφ, στρατηγός, αρχηγός των σοβιετικών στρατιωτικών δυνάμεων ξηράς. Τους συνοδεύει ένας ανώτατος αξιωματούχος της Κα Γκε Μπε. Οι επισκέπτες είναι πρόσωπα πολύ υψηλά ιστάμενα, όπως αρμόζει στην αποστολή που ανέλαβαν να φέρουν σε πέρας. Να ζητήσουν από τον Γκορμπατσόφ, πρώτον, να υπογράψει το έγγραφο διά του οποίου η χώρα κηρύσσεται

σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης και, δεύτερον, να μεταβιβάσει την εξουσία στον Αντιπρόεδρο, τον Γενάντι Γενάγιεφ.

Έξαλλος ο Πρόεδρος, όπως θα πει ο ίδιος αργότερα, τους ρωτάει αν έχουν συνείδηση πως αυτό που κάνουν είναι πράξη εσχάτης προδοσίας. Και εκείνοι απαντούν καταφατικά με μια πράξη: τον συλλαμβάνουν και τον θέτουν υπό περιορισμό σε ένα δωμάτιο παρέα με τη Ραΐσα, που ξέρουν πόσο την αγαπάει. Ωστόσο, ο Γκόρμπυ βρίσκει τρόπο να επικοινωνήσει πρώτα με τη Φωνή της Αμερικής και αμέσως μετά με το BBC.

Την άλλη μέρα το πρακτορείο ΤΑΣΣ και το Ράδιο Μόσχα θα μεταδώσουν πως, κατά το Σύνταγμα, την εξουσία ανέλαβε ο Γενάντι Γενάγιεφ λόγω ξαφνικής ασθένειας του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ και πως ο Γενάγιεφ ορίστηκε επικεφαλής μιας οκταμελούς Επιτροπής Έκτακτης Ανάγκης στην οποία μετέχουν ο πρωθυπουργός Βαλεντίν Παβλόφ, ο υπουργός Άμυνας στρατηγός Ντμίτρι Γιαζόφ, ο αρχηγός της Κα Γκε Μπε, ο υπουργός Εσωτερικών και άλλοι. Η πρώτη ενέργεια της Επιτροπής είναι η προσεκτική σύνταξη της Απόφασης No1, διά της οποίας πληροφορούνται οι σοβιετικοί πολίτες ότι θανάσιμος κίνδυνος απειλεί τη χώρα, χωρίς όμως να προσδιορίζεται με σαφήνεια η μορφή και η προέλευση του κινδύνου. Ως εκ του ασαφούς τούτου κινδύνου απαγορεύονται αυστηρά οι συγκεντρώσεις και οι διαδηλώσεις και επιβάλλεται λογοκρισία σε όλα τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.

Μ' άλλα λόγια, στη Σοβιετική Ένωση προκύπτει ξαφνικά μια μοντέρνα δικτατορία πολιτικοστρατιωτικού χαρακτήρα, εντελώς άσχετη με την κλασική δικτατορία του προλεταριάτου. Είναι φανερό πως η εν λόγω δικτατορία είναι πρόχειρη και βιαστική δουλειά της παλιάς κομματικής γραφειοκρατίας, που επιτίθεται άτσαλα κατά της νέας γραφειοκρατίας της περεστρόικα.

Το πραξικόπημα εκδηλώνεται δύο εικοσιτετράωρα πριν από την 20ή Αυγούστου, που έχει οριστεί σαν ημέρα υπογραφής της νέας συμφωνίας ανάμεσα στις Ομόσπονδες Δημοκρατίες, διά της οποίας θα ιδρυόταν μια νέας μορφής Ένωση, που θα αντικαθιστούσε τη Σοβιετική, αν και το σχετικό δημοψήφισμα που είχε γίνει το Μάρτιο του 1991 είχε δείξει πως ο λαός κατά πλειοψηφία ήθελε, η νέα Σοβιετική Ένωση να διατηρήσει την παλιά της μορφή. Βέβαια, οι πλειοψηφήσαντες ήταν ελάχιστα περισσότεροι από τους μειοψηφήσαντες, όμως πλειοψηφία στη δημοκρατία σημαίνει 50 + 1. Ο λαός, λοιπόν, είχε αποφανθεί κατά ισχνή πλειοψηφία πως δεν ήθελε τη διάλυση της παλιάς Σοβιετικής Ένωσης και τη δημιουργία μιας νέας, κομμένης και ραμμένης στα μέτρα της περεστρόικα. Ωστόσο, αυτή ακριβώς η ισχνή πλειοψηφία

έδειχνε πως η κατάσταση είχε ήδη πολωθεί και πως τούτη η πόλωση θα μπορούσε να οδηγήσει σε σύγκρουση, ως συνήθως.

Ποιος, λοιπόν, παρά την αντίθετη ετυμηγορία του λαού, απεργάζεται στο παρασκήνιο την αλλαγή της παλιάς κατάστασης πραγμάτων ερήμην του λαού; Τι είδους δημοκρατία είναι αυτή που επιχειρεί να εγκαταστήσει στη Σοβιετική Ένωση η περεστρόικα, όταν κάποιοι μπορούν και παρακάμπτουν νομικίστικα τα αποτελέσματα ενός δημοψηφίσματος; Πολλοί υποπτεύονται για τούτη τη λαθροχειρία τον Γκορμπατσόφ. Που δεν ήθελε, βέβαια, τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, ήθελε απλώς να την ξαναχύσει σε νέο καλούπι, φτιαγμένο από τους μαστόρους της περεστρόικα. Αυτός, λοιπόν, ήταν ο λόγος που κάποιοι αποφάσισαν να χαλάσουν τις διακοπές του Προέδρου. Ήθελαν να προλάβουν στο παρά πέντε την αναδιάρθρωση, ίσως και τη διάλυση που θα μπορούσε να προκαλέσει κάποτε η αναδιάρθρωση της πάλαι ποτέ ένδοξης Σοβιετικής Ένωσης, της μεγάλης χώρας του Λένιν.

Στις 19 Αυγούστου 1991, τη μέρα που γίνεται γνωστό στο σοβιετικό λαό το πραξικόπημα της προηγούμενης, όλος ο κόσμος σ' όλον τον κόσμο είναι ανάστατος. Αλλά τα πράγματα αντί να αποσαφηνιστούν περιπλέκονται περισσότερο όταν το Υπουργικό Συμβούλιο, που συνεδριάζει εκτάκτως, ανακοινώνει πως οι περισσότεροι υπουργοί είναι σύμφωνοι μ' αυτά που έγιναν την προηγούμενη μέρα στην Κριμαία. Ώστε η κυβέρνηση υποστηρίζει τους πραξικοπηματίες; Αλλά, αφού συμφωνεί με τις ενέργειές τους, γιατί δεν ενήργησε νομίμως πριν τα πράγματα οδηγηθούν στα άκρα; Γιατί δεν ζήτησε με νόμιμο τρόπο από τον Πρόεδρο αυτό που του ζήτησαν οι πραξικοπηματίες; Είναι φανερό πως στο Υπουργικό Συμβούλιο, ίσως και στα άλλα όργανα, οι γραφειοκράτες μέχρι τώρα δεν συζητούσαν ειλικρινά και καθαρά τα πολλά και δύσκολα προβλήματα που έβαζε η περεστρόικα. Καιροσκοπούσαν, όπως πάντα. Και τώρα που έχασαν τον έλεγχο της κατάστασης κάνουν ανοησίες, πράγμα που γίνεται φανερό και διά γυμνού οφθαλμού μονόφθαλμου από τα τεθωρακισμένα που κυκλοφορούν στους δρόμους της Μόσχας.

Ο Μπόρις Γέλτσιν, Πρόεδρος της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Ρωσίας, φανατικός της άποψης πως η Σοβιετική Ένωση πρέπει να διαλυθεί το ταχύτερο, εκμεταλλεύεται επιδέξια τη σύγχυση και συγκεντρώνει τους οπαδούς του γύρω από το Λευκό Οίκο, όπως λέγεται η έδρα του Κοινοβουλίου της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Ρωσίας. Και για να κάνει πιο εντυπωσιακό το εφέ εμφανίζεται ανάμεσά τους εποχούμενος επί άρματος μάχης. Είναι φανερό πως τα πράγματα έχουν σοβαρέψει πολύ. Ο Γέλτσιν είναι έτοιμος για όλα, ίσως και για εμφύλιο

πόλεμο. Και ο στρατός ανοίγει πυρ. Τρεις οπαδοί του Γέλτσιν πέφτουν νεκροί επί τόπου. Αλλά ο Γέλτσιν απτόητος προχωρεί και καταλαμβάνει το δικό του Λευκό Οίκο. Κι από εκεί αρχίζει να εκδίδει διατάγματα, όπως παλιά ο Λένιν απ' το Σμόλνι. Απευθύνονται ειδικά στους Ρώσους, όχι σε όλους τους σοβιετικούς πολίτες. Η Ομόσπονδη Δημοκρατία της Ρωσίας είναι ήδη ντε φάκτο αυτονομημένη και αποκολλημένη από τη Σοβιετική Ένωση. Τη μεθυσμένη αυτονομία της την αποφάσισε εκείνη τη στιγμή ο αλκοολικός Μπόρις Γέλτσιν. Αντί πνεύματος, οινόπνευμα στην κρίση.

Ακριβώς το ίδιο σενάριο θα επαναληφθεί και στο Λένινγκραντ. Σεναριογράφος και μαζί σκηνοθέτης, ο δήμαρχος Ανατόλι Σομπτσάκ, που κι αυτός ζητάει επίμονα την αυτονόμηση από τη Σοβιετική Ένωση της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Ρωσίας. Μάλιστα στην πόλη του Λένιν, το λίκνο της επανάστασης, επεμβαίνει ανοιχτά υπέρ του αυτονομιστή δημάρχου και η Κα Γκε Μπε. Έχουμε εδώ μια κατοπτρική αντιστροφή του γνωστού από την Οκτωβριανή Επανάσταση σκηνικού.

Πρέπει να σημειωθεί πως οι στασιαστές την ίδια ώρα που συλλάμβαναν τον Γκορμπατσόφ στην Κριμαία επιχειρούσαν να συλλάβουν και τον Γέλτσιν στη Μόσχα καθώς και τον Σομπτσάκ στο Λένιγκραντ. Αλλά και οι δυο διέφυγαν τη σύλληψη. Πράγμα πολύ εύκολο όταν έχεις δικούς σου ανθρώπους στην Αστυνομία. Όπως και να 'ναι, ένα είναι το σίγουρο: οι περισσότεροι πολίτες της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Ρωσίας θέλουν την αυτονομία. Η Ρωσία στους Ρώσους, λέει ο Γέλτσιν και το σύνθημα περνάει εύκολα.

Το επιχείρημα είναι απλό και πειστικό: η Σιβηρία, το φυσικό «θησαυροφυλάκιο» της Σοβιετικής Ένωσης, ανήκει στην Ομόσπονδη Δημοκρατία της Ρωσίας. Όταν τρων απ' αυτό όλοι οι σοβιετικοί πολίτες δεν μένουν και πολλά για τους Ρώσους. Σύμφωνοι. Όμως ο Γέλτσιν δεν κάνει λόγο για την παραδοσιακή μάσα της κομματικής γραφειοκρατίας. Ήταν κι αυτός εκλεκτό μέλος της μέχρι να καρδαμώσει καλά και ν' αρχίσει να το παίζει Αυτοκράτωρ Πασών των Ρωσιών. Άλλωστε, οι εκ κομουνιστών αντικομουνιστές, σ' Ανατολή και Δύση, ήταν και παραμένουν τα μεγαλύτερα καθάρματα που θα μπορούσαν να υπάρξουν.

Στις 20 Αυγούστου ο Γέλτσιν, με την ιδιότητα του Προέδρου της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Ρωσίας, εκδίδει προεδρικό διάταγμα με το οποίο θέτει υπό τον έλεγχό του τις ένοπλες δυνάμεις της Ρωσίας και κατ' ουσίαν ολόκληρης της Σοβιετικής Ένωσης, αφού η Ρωσία κυριαρχεί σ' αυτήν απολύτως από κάθε άποψη. Οι Αμερικανοί πανικοβάλλονται και αποφασίζουν να τραβήξουν γερά το αυτί του Γέλτσιν. Του στέλνουν, λοιπόν, σκληρό μαντάτο και του λεν να καθίσει φρόνιμα γιατί αυτοί μόνο

τον Γκορμπατσόφ αναγνωρίζουν σαν ανώτατο άρχοντα της Σοβιετικής Ένωσης, συνεπώς και της Ρωσίας. Οι σχέσεις ανάμεσα στις δύο χώρες θα ομαλοποιηθούν, λεν οι Αμερικανοί, μόνο αν επιστρέψει στην εξουσία ο Γκορμπατσόφ. Είναι σαν να λεν στον Γέλτσιν: Τη βοήθεια που περιμένεις από μας, θα την πάρεις μέσω Γκορμπατσόφ.

Μ' άλλα λόγια, οι Αμερικανοί δηλώνοντας δημοσίως τη συμπάθειά τους προς τον Γκορμπατσόφ καθιστούν σαφές στους πάντες πως δεν είναι ούτε υπέρ των στασιαστών, που δεν θέλουν την περεστρόικα και επιθυμούν την επαναφορά του παλιού γραφειοκρατικού καθεστώτος, ούτε υπέρ του Γέλτσιν. Είναι υπέρ του Γκορμπατσόφ και της περεστρόικα, που εγγυάται την ομαλή μετάβαση από το σοσιαλισμό στον καπιταλισμό μέσα από ελεγχόμενες διαδικασίες, που δεν θα οδηγήσουν στην απότομη διάλυση μιας μεγάλης χώρας και ενδεχομένως στη διασπορά των πυρηνικών της όπλων. Τρέχα γύρευε τι είναι σε θέση να κάνουν εθνικιστές σαν τον Γέλτσιν και σαν τον Ζιρινόφσκι αν τα κρατούν στα χέρια τους. Εθνικισμός και πυρηνική ισχύς είναι το πιο επικίνδυνο κράμα που θα μπορούσε να υπάρξει.

Ο Γέλτσιν δεν είχε κανέναν ρόλο στο αρχικό αμερικάνικο σενάριο. Το ρόλο, και μάλιστα τον πρώτο θα τον πάρει μόνος του, με τη στήριξη του λαού. Ο γελτσενικός λαϊκισμός είναι κοινωνικό φαινόμενο τεράστιας σημασίας, με συνέπειες που δεν φάνηκαν ακόμα στην πληρότητά τους.

Στις 21 Αυγούστου η Γραμματεία του Κομουνιστικού Κόμματος θα απαιτήσει συνάντηση του αρχηγού του πραξικοπήματος Γενάγιεφ και του Γκορμπατσόφ. Οι αμοιβαίες εξηγήσεις θα δοθούν και ο Γκορμπατσόφ συντομότατα θα αναλάβει ξανά τα καθήκοντά του ύστερα από την παταγώδη αποτυχία του πραξικοπήματος και τη γελοιοποίηση του Γενάγιεφ. Το πραξικόπημα κορυφής δεν θα βρει καμιά ανταπόκριση στο λαό. Οι γραφειοκράτες που διέπραξαν αυτό το τερατώδες λάθος στην προσπάθεια τους να παραμείνουν αγκιστρωμένοι στην εξουσία ανακαλούν στο λαό μνήμες από άλλες, βάρβαρες εποχές.

Όλοι οι πρωταγωνιστές του πραξικοπήματος θα συλληφθούν πάνω στην προσπάθειά τους να φύγουν από τη χώρα. Κι έτσι, στις 22 Αυγούστου, μόλις τέσσερις μέρες μετά την εκδήλωση του πραξικοπήματος, ο Γκορμπατσόφ θα επιστρέψει θριαμβευτής στη Μόσχα και θα αναλάβει τα καθήκοντά του. Πολλοί από τους πραξικοπηματίες θα αυτοκτονήσουν. Κανένας πάντως δεν θα δικαστεί και δεν θα τιμωρηθεί. Ο εξευτελισμός είναι πλήρης και ο Γκορμπατσόφ μοιάζει να έχει νικήσει οριστικά.

Ναι, αλλά υπάρχει και ο Γέλτσιν, που συνεχίζει το φάλτσο βιολί του. Σαν λαοπρόβλητος Πρόεδρος της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Ρωσίας ενεργεί προκλητικότατα, μονομερώς και αυτοβούλως, σαν να μην υπήρχε

η Σοβιετική Ένωση στην οποία ανήκει η Ομόσπονδη Δημοκρατία της Ρωσίας. Έτσι, χωρίς να πάρει την άδεια κανενός διαλύει τις κομματικές οργανώσεις στο ρωσικό στρατό, τον κορμό του σοβιετικού στρατού. Παίζει σταθερά και δυνατά το παιχνίδι του τσαλαβουτώντας στη σύγχυση που έχει ήδη δημιουργηθεί από το μπλέξιμο ανάμεσα στις έννοιες Ρωσία και Σοβιετική Ένωση. Βάζει τη Ρωσία, που είναι μέρος της Σοβιετικής Ένωσης, στη θέση ολόκληρης της Σοβιετικής Ένωσης ταπεινώνοντας έτσι όλους τους άλλους λαούς που τη συναποτελούν και διεγείροντας τους ντόπιους εθνικισμούς, που αφορμή ψάχνουν για να εκδηλωθούν και να φουντώσουν. Ο εθνικισμός είναι σαν τη βενζίνη. Παίρνει φωτιά με την παραμικρή απροσεξία. Ο εθνικισμός είναι μια βόμβα Μολότοφ, που εύκολα την φτιάχνει κανείς κι ακόμα πιο εύκολα την πετάει στο κεφάλι του άλλου, έχοντας μάλιστα ήσυχη τη συνείδησή του πως έκανε το εθνικό του καθήκον, ακόμα και στις περιπτώσεις που παραμελεί όλα τα άλλα καθήκοντα, ας πούμε τα συζυγικά ή τα φορολογικά.

Ο Γκορμπατσόφ από τη μεριά του αναγγέλλει τις αναγκαίες μετά το πραξικόπημα εκκαθαρίσεις στο κόμμα. Αλλά τελικά αυτοεκκαθαρίζεται ο ίδιος παραιτούμενος από Γενικός Γραμματέας. Όχι, όμως, και από μέλος του κόμματος. Διατηρεί, ωστόσο, όλα τα άλλα αξιώματα. Πιστεύει πως έτσι θα μπορέσει να ενεργήσει πιο άνετα. Κάνει λάθος. Ένα μεγάλο μέρος των στελεχών και των μελών του κόμματος πίστεψε στην περεστρόικα και τη στήριξε. Τώρα όμως δεν τη στηρίζει. Οι υποψίες που έχει για τον Γκορμπατσόφ μεγάλο μέρος της ηγεσίας του κόμματος και που εκδηλώθηκαν με το πραξικόπημα περνούν και στο λαό, που τώρα ξέρει πως η περεστρόικα δεν ήταν το μεγάλο πανηγύρι της σοσιαλιστικής δημοκρατίας. Η περεστρόικα έχει χάσει τη στήριξη της μάζας. Κι έτσι, η προσοχή του κόσμου θα στραφεί από την περεστρόικα στις εθνικιστικές έριδες, που τις κρατάει συνέχεια σε κρεσέντο ο Γέλτσιν.

Το Σεπτέμβριο του 1991, πρώτες αποχωρούν από την Ένωση, και μάλιστα ταυτόχρονα, οι τρεις Βαλτικές Δημοκρατίες (Λιθουανία, Λετονία, Εσθονία)· και ταυτόχρονα γίνονται δεκτές στον ΟΗΕ σαν αυτόνομες χώρες. Στη Ρωσία οι Ρώσοι εγκρίνουν την πρόταση του Γέλτσιν να εκλέγεται ο πρόεδρος απ' ευθείας από το λαό για ένα σύστημα προεδρικής και όχι προεδρευόμενης δημοκρατίας. Στην Ουκρανία ανατίθεται με δημοψήφισμα στον κομουνιστή ηγέτη Λεονίντ Κραφτσούκ η φροντίδα να χειριστεί τα της Ενώσεως όπως αυτός νομίζει καλύτερα. Η Γεωργία, η Αρμενία και η Μολδαβία ούτε καν θα πάρουν μέρος στο δημοψήφισμα που είχε γίνει λίγους μήνες νωρίτερα με το ερώτημα αν πρέπει ή δεν πρέπει να αλλάξει μορφή η Ένωση. Στη Γεωργία, μάλιστα, χώρα με μεγάλη εθνικιστική παράδοση, ο υπερεθνικιστής Ζβιάντ Γκαμ-

σαχουρντία θα θριαμβεύσει στις εκλογές για την ανάδειξη προέδρου της Δημοκρατίας. Εντούτοις δεν θα αποφύγει τον εμφύλιο πόλεμο. Κάθε καλός εθνικιστής είναι ανεπαρκής για κάθε καλύτερο εθνικιστή. Ο εθνικισμός έχει την τάση να τρέφεται από τις σάρκες του. Ο εθνικισμός είναι βαριά ή ελαφριά, κατά περίπτωση, ψυχική νόσος, που μπορεί ωστόσο να αξιοποιηθεί πολιτικά με πολλούς τρόπους.

Το Νοέμβριο του 1991 επτά δημοκρατίες, μεταξύ αυτών και η Ρωσία, συμφωνούν στην ίδρυση της Ένωσης Κυριάρχων Κρατών. Που, όμως, δεν θα πραγματοποιηθεί. Στις 8 Δεκεμβρίου 1991 οι τρεις σλαβικές χώρες που συναποτελούν τη Μεγαλορωσία, η Ρωσία, η Λευκορωσία και η Ουκρανία, σε συνάντηση των αρμοδίων εκπροσώπων στο Μπρεστ της Λευκορωσίας διακηρύσσουν με τον πιο επίσημο τρόπο πως η Σοβιετική Ένωση έχει πάψει να υφίσταται. Αντ' αυτής θα υπάρχει στο εξής σαν υποκατάστατό της μια Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών με έδρα το Μινσκ, πρωτεύουσα της Λευκορωσίας. Η Ρωσία θα αναλάβει όλες τις λειτουργίες που θα μπορούσε να έχει μια κυβέρνηση της Κοινοπολιτείας αν υπήρχε τέτοια κυβέρνηση, εκτός από εκείνες της άμυνας και της πυρηνικής ενέργειας. Τα τρία σλαβικά κράτη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης με την κοινή εν πολλοίς ιστορία είναι πράγματι αδελφά και τουλάχιστον αυτά θα μπορούσαν να συνεχίσουν την ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης, αν ο Γέλτσιν δεν ήταν το ζώον που είναι. Μετά το θάνατό του, σίγουρα κάτι το ενδιαφέρον θα προκύψει από τις τρεις σλαβικές Ομόσπονδες Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Το πρόβλημα εδώ είναι να μην ξεφυτρώσει πάλι κανένας πανσλαβισμός, όπως παλιότερα.

Στις 21 Δεκεμβρίου 1991, σε μια συνάντηση κορυφής στην Άλμα Άτα, πρωτεύουσα του Καζακστάν, θα μπουν στην Κοινοπολιτεία οι 11 από τις 12 ασιατικές δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Η δωδέκατη είναι η Γεωργία. Αυτή επιμένει γεωργιανά και προχωρεί ολομόναχη. Η Γεωργία πάντα αντιμετώπιζε τον εαυτό της σαν ευρωπαϊκή χώρα, που κατά λάθος βρέθηκε στην Ασία. Είναι πράγματι ευρωπαϊκή κατά τον πολιτισμό και τα ήθη, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως τα συμφέροντά της δεν είναι συναρτημένα μ' αυτά των ασιατικών χωρών.

Όσο για τον Γκορμπατσόφ, μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, ερήμην του, θα είναι πλέον ένα πολιτικό υποκείμενο χωρίς πολιτικό αντικείμενο. Ένας άνεργος Πρόεδρος. Μάλλον, ένας Πρόεδρος του Τίποτα. Και πού να υποβάλει την παραίτησή του ένας δυστυχισμένος Πρόεδρος του Τίποτα, στο Πουθενά; Ο Γκορμπατσόφ είναι ο πρώτος στην ιστορία Πρώτος Άρχων μιας χώρας, που στην περίπτωσή του τύχαινε να είναι και υπερδύναμη, ο οποίος δεν έφυγε από την εξουσία ούτε γιατί ηττήθηκε στις εκλογές, ούτε γιατί έληξε η θητεία του και δεν

θέλησε να την ανανεώσει, ούτε γιατί τον απομάκρυναν οι πραξικοπηματίες. Απλώς, ο επικεφαλής μιας υπερδύναμης είδε τη δύναμή του να χάνεται μαζί με την υπερδύναμη. Υποκείμενο και αντικείμενο εδώ εξαφανίστηκαν ταυτόχρονα, όπως στο Ζεν βουδισμό, όπου δεν γίνεται διάκριση ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο και όταν πάσχει το ένα πάσχει και το άλλο.

Πάντως, στις 25 Δεκεμβρίου 1991 και ενώ είχε ήδη διαλυθεί η Σοβιετική Ένωση ο Γκορμπατσόφ θα παραιτηθεί και «επισήμως», χωρίς κανείς να καταλάβει σε τι ακριβώς συνίστατο η επισημότητα, αφού η παραίτηση έγινε με μια απλή δήλωση στην τηλεόραση, που τελείωνε με τα εξής: «Αφήνω τη θέση μου [ποια θέση αφού δεν είχε πλέον θέση;] γεμάτος ανησυχίες. [Ε, καλά τώρα!]. Εύχομαι σε όλους [και στους αμερικανούς φίλους;] ό,τι το καλύτερο». [Ποιο είναι το καλύτερο; Ο καπιταλισμός ίσως;].

Μπάι, μπάι Γκόρμπυ. Έκανες ό,τι μπορούσες για την ευθανασία του κομουνισμού. Αλλά το άλλο γομάρι, αυτό με τη μορφή αρκούδας και τους τρόπους χοίρου, δεν καταλαβαίνει από τέτοιες λεπτότητες. Ευτυχώς να λες που υπάρχουν και οι γκάνγκστερ, αφενός για να κινούν την οικονομία της χώρας όπως όπως και αφετέρου για να σωρεύουν την αγανάχτηση στις συνειδήσεις των τίμιων ανθρώπων μιας μεγάλης χώρας, που δεν θα ανεχτεί για πολύ ακόμα τις ταπεινώσεις και τους εξευτελισμούς.

Εμπρός, της γης οι κολασμένοι!

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

ο κομουνιστικός πολυκεντρισμός

η διάσπαρτη περιπέτεια

1. Ο ιμπεριαλισμός και η Κομιντέρν

Η Πρώτη Διεθνής (1864-1876) αν και διευθυνόταν από τον Μαρξ δεν ήταν κομουνιστική, ήταν γενικώς και αορίστως εργατική. Γι' αυτό και το επίσημο όνομά της είναι Διεθνής Ένωση Εργατών. Η Δεύτερη Διεθνής (1889) αν και μετείχαν σ' αυτήν και οι κομουνιστές μέχρι το 1914, δεν ήταν κομουνιστική, ήταν σοσιαλιστική. Γι' αυτό και το επίσημο όνομά της είναι Σοσιαλιστική Διεθνής. (Μ' αυτό το όνομα συνεχίζει να φυτοζωεί μέχρι τις μέρες μας). Η Τρίτη Διεθνής (1919-1943) ήταν αμιγώς κομουνιστική. Γι' αυτό και το επίσημο όνομά της είναι Κομουνιστική Διεθνής ή Κομιντέρν (κατά σύντμηση των λέξεων Communist International).

Την Τρίτη Διεθνή τη δημιούργησε ο Λένιν το Μάρτιο του 1919 και την κατάργησε ο Στάλιν το Μάιο του 1943. Περίπου ένα χρόνο πριν, τον Απρίλιο του 1918, ο Λένιν είχε μετονομάσει το Κόμμα των Μπολσεβίκων, που έκανε την Επανάσταση μ' αυτό το όνομα, σε Κομουνιστικό Κόμμα. Τόσο η μετονομασία του Κόμματος των Μπολσεβίκων όσο και η δημιουργία της Τρίτης Διεθνούς είναι η λογική συνέπεια της διαμόρφωσης από τον Λένιν της θεωρίας του για τον ιμπεριαλισμό.

Δεν είναι τυχαίο που η αρίθμηση των Διεθνών θα διατηρηθεί και από τους κομουνιστές, που θα ονομάσουν τη δική τους Διεθνή Τρίτη, αν και οι άλλες δυο δεν έχουν σχέση με το κομουνιστικό κίνημα. Όμως, έχουν σχέση με το εργατικό κίνημα κι αυτό ακριβώς τονίζει η χρήση από τους κομουνιστές του τακτικού αριθμητικού τρίτος στην αρίθμηση της δικής τους Διεθνούς.

Υπάρχει, λοιπόν, μια σαφής συνέχεια στην ανάπτυξη του διεθνούς εργατικού κινήματος. Ξέρουμε ήδη πως ο κομουνισμός δεν είναι εφεύρεση του Μαρξ, αφού προϋπήρχε του μαρξισμού. Ξέρουμε, επίσης, πως η ουτοπία θα γίνει ιδεώδες, το ιδεώδες όνειρο, το όνειρο θεωρία, η θεωρία οδηγός δράσης, ο οδηγός δράσης κόμμα και το κόμμα σχολείο για επαναστάτες. Τελικά οι επαναστάτες, ξεκινώντας από τη μακρινή Ουτοπία του Τόμας Μορ, θα δημιουργήσουν κράτος. Κι έτσι, η αφετηριακή ουτοπία θα πάρει τώρα μια πολύ συγκεκριμένη μορφή. Μέσα σ' όλη

αυτή τη μακρά διαδρομή, η θεωρία θα αλλάξει και θα προσαρμοστεί στην πραγματικότητα κάμποσες φορές. Όμως αυτό που δεν θα αλλάξει ποτέ είναι η επιθυμία για κοινωνική δικαιοσύνη.

Τούτη η επιθυμία περνάει σιγά σιγά από το προσωπικό επίπεδο στο συλλογικό για να προκύψουν έτσι κόμματα σοσιαλιστικά ή κομουνιστικά που εγγράφουν την απαίτηση για κοινωνική δικαιοσύνη στα εξώφυλλα των προγραμμάτων τους. Αυτό ακριβώς είναι που ξεχωρίζει ένα αριστερό από ένα δεξιό κόμμα: η απαίτηση για κοινωνική δικαιοσύνη. Που από ιδανικό κινούμενο στην περιοχή του ευχολογίου γίνεται τώρα συγκεκριμένη κοινωνική και πολιτική δράση, που δυναμώνει συνεχώς και περισσότερο καθώς ο καπιταλισμός διά του ιμπεριαλισμού διεθνοποιεί ολοένα και πιο πολύ τη δράση του, βάζοντας από τότε τα θεμέλια αυτού που σήμερα ονομάζεται οικουμενοποίηση του κεφαλαίου. Οικουμενοποίηση είναι το σεμνό όνομα του ιμπεριαλισμού. Η λέξη ιμπεριαλισμός δεν εκφέρεται εύκολα από καπιταλιστικά χείλη διότι παραπέμπει στον αυτοκρατορισμό.

Στα λατινικά imperium σημαίνει εξουσία, κυριαρχία. Συνεπώς, ιμπεριαλισμός είναι η τάση για διεύρυνση, για επέκταση της εξουσίας έξω από τα συγκεκριμένα όρια ενός συγκεκριμένου κράτους, που όσο αυταρχικά και αν ασκείται η εξουσία εντός των ορίων του δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ιμπεριαλιστικό αν δεν προσπαθεί να την ευρύνει με κατακτήσεις ή με πιο ήπιους τρόπους στις νεοαποικιοκρατικές μέρες μας. Μ' αυτή την έννοια θα μπορούσαμε να ονομάσουμε αδόκιμα τον ιμπεριαλισμό «εξουσιαστισμό», ή «αυτοκρατορισμό», επιθυμία για τη δημιουργία αυτοκρατορίας με αφετηρία ένα μικρότερο κράτος που μεγαλώνει συνεχώς και περισσότερο με κατακτήσεις, με επεμβάσεις, ή με άλλους τρόπους πιο ήπιους στις νεοαποικιοκρατικές μέρες μας.

Ο ιμπεριαλισμός είναι μια πανάρχαια και πολύ περιπεπλεγμένη ιστορία. Ιμπεριαλιστική δεν ήταν μόνο η αυτοκρατορική Ρώμη αλλά και η δημοκρατική Αθήνα.

Για την εμφάνιση και την ιστορική σημασία του ιμπεριαλισμού υπάρχουν τέσσερις ομάδες θεωριών. Σύμφωνα με την πρώτη, την οικονομική, που δεν είναι αποκλειστικά μαρξιστική, ο ιμπεριαλισμός έχει σαν στόχο τον έλεγχο των υλικών πόρων και του ανθρώπινου δυναμικού μιας χώρας ή μιας περιοχής, καθώς και την εξασφάλιση αγορών για τη διάθεση των προϊόντων, και πρώτων υλών για την παραγωγή αυτών των προϊόντων.

Σύμφωνα με τη δεύτερη ομάδα θεωριών, ο ιμπεριαλισμός είναι μια κατάσταση που ταιριάζει στη φύση του «κατακτητή ανθρώπου», συνεπώς και του κράτους, οι κάτοικοι του οποίου δεν είναι παρά ένα άθροι-

σμα από φύσει κατακτητές ανθρώπους. Αυτή η κατηγορία θεωριών, οι οποίες δεν είναι κατ' ανάγκην φασιστικές αλλά που θα τις υιοθετήσει πολύ πρόθυμα ο φασισμός, κατάγεται από την παλιά συζήτηση των διαφωτιστών περί φυσικού δικαίου. Μεταξύ άλλων ανάλογες απόψεις θα υιοθετήσουν ο Νικολό Μακιαβέλι και ο Φράνσις Μπέικον. Αυτό που πολύ αργότερα θα ονομαστεί φασισμός είναι η τραβηγμένη στα άκρα λογική του φιλελευθερισμού που, όπως ξέρουμε, είναι δημιούργημα του Διαφωτισμού.

Ο «θείος» μαρκήσιος ντε Σαντ στο συναρπαστικό δοκίμιό του με τον τίτλο *Γάλλοι, ακόμα μια προσπάθεια να γίνετε ελεύθεροι*, που το προσαρτά σαν αυτόνομο κείμενο στο αφήγημα *Η φιλοσοφία στο μπουντουάρ*, θα πει τον τελευταίο και οριστικό λόγο για το φιλελευθερισμό και το φυσικό δίκαιο, απ' όπου κατάγεται ο φιλελευθερισμός. Ο φασισμός, που είναι μια πολύ σοβαρή υπόθεση, είναι ήδη εγγεγραμμένος σαν δυνατότητα στη φιλοσοφία του Διαφωτισμού, συνεπώς και του φιλελευθερισμού. Μόνο οι απαίδευτοι θα ήταν δυνατό να αντιμετωπίσουν το *Κοινωνικό συμβόλαιο* του Ρουσσώ σαν προοδευτικό, ίσως και αριστερό κείμενο. Γι' αυτό ακριβώς λέμε πως ο φασισμός είναι μια πολύ σοβαρή υπόθεση, που πηγαίνει πολύ πιο πέρα από τον κοινωνικό δαρβινισμό. Φτάνει μέχρι το Διαφωτισμό, που γέννησε το φιλελευθερισμό.

Ο σαδισμός, όπως θα δείξει ο ντε Σαντ, που θα δανείσει το όνομα του στον όρο, δεν είναι μόνο ψυχικής τάξεως διαστροφή, είναι φιλελευθερισμός στην πιο ακραία του μορφή και έχει σχέση με το φυσικό, το μη θεσμικό δίκαιο. Στη φύση κυριαρχεί πράγματι ο νόμος του ισχυρότερου. Αλλά η κοινωνία είναι ακριβώς το αντίθετο της φύσης. Η κοινωνία επιβάλλει έναν έλεγχο, μια κοινωνικοποίηση του φυσικού, προκειμένου να μην αλληλοσπαράσσονται οι άνθρωποι όπως τα ζώα στη ζούγκλα. Το «ζην κατά Νόμον» των αρχαίων Ελλήνων σημαίνει να έχεις συνεχώς υπό έλεγχο τα ένστικτα και τις επιθυμίες σου. Αν δυσκολεύεσαι, θα έρθει ο νομοθέτης διά του δικαστή και θα σε επαναφέρει στην τάξη που επιβάλλει η λογική και όχι ο καταναγκασμός. (Το ελληνικό δίκαιο, όπως και κάθε τι το ελληνικό, στηρίζεται αποκλειστικά στη λογική, το πιο μεγάλο δημιούργημα των αρχαίων Ελλήνων).

Σύμφωνα με την τρίτη ομάδα θεωριών, ο ιμπεριαλισμός είναι συναρτημένος με τη στρατηγική της ασφάλειας και όχι κατ' ανάγκην με τη στρατηγική της κατάκτησης. Είναι δηλαδή μια αμυντική στρατηγική. Όταν ένα κράτος και κυρίως μια μεγάλη δύναμη νιώθει να απειλείται από μια άλλη δύναμη κάνει ό,τι μπορεί για να την ελέγξει.

Σύμφωνα με την τέταρτη ομάδα θεωριών, ο ιμπεριαλισμός έχει ηθικές προθέσεις, αφού θέλει να προστατέψει τους αδύνατους από τους

δυνατούς· και κατά μία χριστιανική-ιεραποστολική εκδοχή, να τους φέρει στο σωστό δρόμο, το δρόμο του «αληθινού Θεού». Ήταν πολλοί οι ιεραπόστολοι που ούτε την ώρα που οι ανθρωποφάγοι τους έβραζαν με τα κρεμμύδια για να τους κάνουν στιφάδο δεν συνήλθαν και δεν κατάλαβαν πως δεν ήταν απεσταλμένοι του Θεού, αλλά των αποικιοκρατών.

Χωρίς αμφιβολία, και οι τέσσερις ομάδες θεωριών έχουν μια δόση αλήθειας. Όμως, επίσης χωρίς αμφιβολία οι τρεις τελευταίες είναι παραλλαγές ή μεταμφιέσεις της πρώτης ομάδας θεωριών, αυτών που σχετίζουν τον ιμπεριαλισμό με την οικονομία.

Τον 19ο αιώνα ο ιμπεριαλισμός θα αποχτήσει μια εντελώς καινούργια διάσταση. Μέχρι τότε πολλοί είχαν ονειρευτεί να κατακτήσουν τον κόσμο ολόκληρο και να δημιουργήσουν το «παγκόσμιο κράτος» (imperummundi), όμως ο κόσμος ήταν πολύ μικρός: ακόμα και οι κατακτήσεις δεν ήταν παρά διεύρυνση ενός μικρού κράτους, που μεγάλωνε επεκτείνοντας συνεχώς τα σύνορά του μέχρι να γίνει αυτοκρατορία. Οι κλασικές αυτοκρατορίες δεν μεγαλώνουν με πηδήματα απ' τη μια άκρη του κόσμου στην άλλη· πηδήματα που θα δημιουργήσουν τις εξουσιαστικές νησίδες που λέγονται αποικίες.

Η αποικιοκρατία που αναπτύσσεται αυτόν τον αιώνα θα αλλάξει την έννοια του ιμπεριαλισμού. Τώρα, οι λέξεις ιμπεριαλισμός και αποικιοκρατία γίνονται συνώνυμα και μαρξιστές σαν τον Χίλφερντιγκ και τη Λούξεμπουργκ ψάχνουν επίμονα να καταλάβουν τη σχέση που μπορεί να έχει ο καπιταλισμός με την αποικιοκρατία και συνεπώς με τον ιμπεριαλισμό που δημιουργεί αποικίες.

Στην συζήτηση που ήδη έχει αρχίσει ανάμεσα στους μαρξιστές παρεμβαίνει ξαφνικά ο Λένιν με ένα βιβλίο που γράφει στη Ζυρίχη από τον Ιανουάριο μέχρι τον Ιούνιο του 1916. Τίτλος του, *Ο ιμπεριαλισμός ως ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, που αποτελεί την άμεση συνέχεια και την παραπέρα ανάπτυξη του *Κεφαλαίου* του Μαρξ. Σίγουρα πρόκειται για το σημαντικότερο θεωρητικό κείμενο του Λένιν.

Κατά τον Μαρξ ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής μετασχηματίζεται αδιάκοπα. Και δεν μένει ποτέ στάσιμος. Με τη δυναμική που απόχτησε το Κεφάλαιο από την εποχή του Μαρξ και μετά έχει φτάσει σε τέτοιο βαθμό συγκέντρωσης στις αρχές του 20ού αιώνα εξαιτίας της συγχώνευσης του βιομηχανικού και του τραπεζικού Κεφαλαίου, που η οικονομία να ελέγχεται από ολοένα και λιγότερους κεφαλαιούχους. Επειδή ο κίνδυνος μιας πληθωριστικής υπερπαραγωγής είναι σύμφυτος στον καπιταλισμό, τώρα, με τη θεαματική ανάπτυξη της παραγωγικότητας, ο κίνδυνος ενός καταστροφικού πληθωρισμού γίνεται καθημερινή απειλή. Η έξοδος

τόσο των εμπορευμάτων όσο και των κεφαλαίων από την περιορισμένη αγορά στην οποία κινείται ο κεφαλαιούχος γίνεται επιτακτική ανάγκη. Αλλιώς, καθώς τα εμπορεύματα συνεχώς θα παράγονται προκειμένου να δουλεύει η επιχείρηση και οι πωλήσεις συνεχώς θα λιγοστεύουν λόγω κορεσμού της εσωτερικής αγοράς, η χρεοκοπία καθίσταται μοιραία. Πρέπει, λοιπόν, να βρεθούν αγορές για τα εμπορεύματα που δεν μπορεί να απορροφήσει η εγχώρια αγορά. Και όσο πιο μεγάλες είναι αυτές, τόσο πιο άνετα θα αναπτύσσεται η παραγωγή.

Οι αποικίες, λοιπόν, είναι η ενδεδειγμένη λύση για να μην πεθάνει από... υγεία ο ακμαιότατος καπιταλισμός. Τώρα, ο παραγωγός μπορεί να πουλά τα προϊόντα που του περισσεύουν στους ιθαγενείς εφόσον, βέβαια, φροντίσει να τους αναπτύξει τόσο, όσο χρειάζεται για να μπορούν να καταναλώνουν στην αρχή φτηνά πράγματα και μετά πιο ακριβά. Για παράδειγμα, το να πουλάς σταυρουδάκια για νεοφώτιστους στη θρησκεία της αγάπης ή θυμίαμα είναι μια καλή αρχή. Αργότερα μπορεί να φτάσεις μέχρι το ποδήλατο και απ' αυτό να προχωρήσεις στο αυτοκίνητο. Αν, μάλιστα, καταφέρεις να κάνεις τη μια φυλή να ριχτεί στην άλλη, τότε μπορείς να πουλάς όπλα και στις δύο. Λαοί πιο αναπτυγμένοι θα χρειαστούν Μιράζ και Φάντομ, οπότε δημιουργείς εντάσεις στο Αιγαίο και πουλάς πολεμικά προϊόντα της ίδιας μάρκας και στους Έλληνες και στους Τούρκους. Ο εθνικισμός κάνει καλό. Συντηρεί την πολεμική βιομηχανία και συμβάλλει στη μείωση της ανεργίας με δύο τρόπους. Με το θάνατο των πεινασμένων πατριωτών στο πεδίο της μάχης και τη δημιουργία κενών θέσεων εργασίας που θα προκύψουν από ήρωες που έπεσαν υπέρ πατρίδος.

Η αποικία είναι μια καλά ελεγχόμενη αγορά. Μάλιστα, μπορείς να παράγεις επιτόπου τα προϊόντα που θα πουλήσεις στους ντόπιους, οπότε δεν σου στοιχίζουν σχεδόν τίποτα και το κέρδος είναι όλο δικό σου. Τα ίδια προϊόντα χαμηλού κόστους μπορείς να τα εξάγεις οπουδήποτε, ακόμα και στην πατρίδα σου. Η αποικιοκρατία ταιριάζει γάντι στον καπιταλισμό. Και ο ιμπεριαλισμός που ανοίγει το δρόμο στους αποικιοκράτες είναι φυσικό να οδηγεί τον καπιταλισμό στο υψηλότερο επίπεδο της ανάπτυξής του.

Όμως, εκτός από τις κραυγαλέες αποικίες υπάρχουν και οι διακριτικές «ζώνες επιρροής». Φυσικά, πρόκειται για ζώνες οικονομικής και όχι ηθικής επιρροής, αν και το δεύτερο κατά κανόνα ακολουθεί το πρώτο. Οι ζώνες επιρροής είναι κι αυτές αποικίες, αλλά σε μια παραλλαγή πολύ πιο ήπια και πολιτισμένη.

Αυτός, λοιπόν, είναι ο λόγος που όλοι οι πόλεμοι ανάμεσα σε καπιταλιστικές χώρες γίνονται είτε για την κατοχή των αποικιών, είτε

για τον έλεγχο των ζωνών επιρροής. Οι αποικίες παλιότερα και σήμερα οι νεοαποικίες της νεοαποικιοκρατίας, που λέγονται και ζώνες επιρροής, είναι μια αναγκαιότητα για τον καπιταλισμό. Που αν δεν αναπτύσσεται συνεχώς αυτοκαταστρέφεται και αυτοκαταργείται. Αυτό που κρατάει ζωντανό τον καπιταλισμό είναι η τεράστια δυναμική του. Που θα χαθεί αν η παραγωγή βαλτώσει.

Ο ρατσισμός είναι οικονομικά χρήσιμος. Σου επιτρέπει να εκμεταλλεύεσαι τους «κατώτερους» χωρίς χριστιανικές τύψεις και χωρίς τον κίνδυνο της απώλειας του παραδείσου, που είναι ο μόνιμος εφιάλτης κάθε καλού χριστιανού, που μπορεί να σκοτώσει άνετα κάθε ζωντανό που δεν έχει ψυχή, ας πούμε έναν λαγό, και κάθε άνθρωπο που δεν έχει καλής ποιότητας ψυχή, ας πούμε έναν μαύρο.

Να, τώρα, ένας σαφής και καθαρός ορισμός του ιμπεριαλισμού, όπως τον βρίσκουμε στο *Ο ιμπεριαλισμός ως ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού* (Άπαντα Λένιν, τόμος 27): «Ο ιμπεριαλισμός είναι ο καπιταλισμός σ' εκείνο το στάδιο ανάπτυξης, όπου έχει διαμορφωθεί η κυριαρχία των μονοπωλίων και του χρηματιστικού κεφαλαίου, έχει αρχίσει το μοίρασμα του κόσμου από τα διεθνή τραστ και έχει τελειώσει το μοίρασμα του εδάφους της γης από τις μεγαλύτερες κεφαλαιοκρατικές χώρες».

Παρακάτω στο ίδιο έργο ο Λένιν θα καταγράψει σε μορφή επιγράμματος τα τρία βασικά χαρακτηριστικά του ιμπεριαλισμού, ο οποίος είναι: α) Μονοπωλιακός καπιταλισμός, β) Παρασιτικός καπιταλισμός, και γ) Θνήσκων καπιταλισμός. Αυτό το τελευταίο, διότι είναι αδύνατη πλέον η παραπέρα ανάπτυξή του.

Ωστόσο, ο καπιταλισμός, μετά τον Λένιν, θα βρει τρόπους να συνεχίζει τις επενδύσεις και να διοχετεύει τα σωρευμένα κεφάλαια στα πυρηνικά προγράμματα, στα διαστημικά προγράμματα και, τα τελευταία χρόνια, στην κυβερνητική. Όμως, όλα αυτά τα προγράμματα μπορούν να εκτελεστούν με σχετικά λίγους και υψηλής εξειδίκευσης εργαζόμενους. Οπότε, στο παλιό πρόβλημα της απορρόφησης των εμπορευμάτων και των κονδυλίων προστίθεται το εξίσου παλιό πρόβλημα της ανεργίας, αλλά τώρα πολύ πιο οξυμένο. Η ανεργία αυξάνεται συνεχώς. Και η αυξανόμενη ανεργία κυοφορεί επαναστάσεις.

Η Πρώτη Διεθνής είχε σαν σκοπό το συντονισμό της δράσης των συνδικαλιστών, ώστε να προκύψει μια κοινή διεθνής εργατική πολιτική. Η Δεύτερη Διεθνής είχε σαν σκοπό το συντονισμό της δράσης των αριστερών πολιτικών κομμάτων, σοσιαλιστικών, σοσιαλδημοκρατικών και κομουνιστικών που μόλις τώρα αρχίζουν να ξεπετιούνται μέσα από τα σοσιαλιστικά με μια παραπέρα ριζοσπαστικοποίηση της αριστερής πτέρυγας, η οποία μόλις δυναμώσει αρκούντως αποσπάται από τον

κομματικό μητρικό κορμό για να δημιουργηθούν έτσι νέα κόμματα, που μόνο μετά το 1918 θα ονομάζονται κομουνιστικά. Η μετονομασία από τον Λένιν του Κόμματος των Μπολσεβίκων σε Κομουνιστικό Κόμμα το 1918 θα συμπαρασύρει στην αλλαγή του ονόματος όλα τα φιλοσοβιετικά σοσιαλιστικά κόμματα του κόσμου. Στο εξής, κομουνιστικό κόμμα σημαίνει κατ' ανάγκην κόμμα λενινιστικό-φιλοσοβιετικό.

Αυτή η κατάσταση στη Δεύτερη Διεθνή είναι ήδη πλήρως διαμορφωμένη το 1916, δύο χρόνια πριν την αλλαγή του ονόματος του Κόμματος των Μπολσεβίκων, που ήταν επιβεβλημένη ακριβώς για να χαρακτηρίζει την καινούργια τάση που διαμορφώθηκε μέσα στους κόλπους της Δευτέρας Διεθνούς. Το 1916 είναι η χρονιά που φουντώνει ο καβγάς ανάμεσα στους σοσιαλιστές που μετείχαν στη Δεύτερη Διεθνή σχετικά με τη στάση που έπρεπε να κρατήσουν τα κόμματά τους απέναντι στις εθνικές κυβερνήσεις, που είτε είχαν εμπλακεί από το 1914, είτε ετοιμάζονταν να εμπλακούν στον πόλεμο. Θα ήταν δυνατό οι σοσιαλιστές της Διεθνούς να χωριστούν σε φίλους και εχθρούς ανάλογα με τη φιλοπόλεμη ή την ειρηνική πολιτική των κυβερνήσεών τους; Αδύνατον, λέει ο Λένιν και πολλοί άλλοι. Ο σοσιαλισμός είναι από τη φύση του διεθνιστικός και αντιμπεριαλιστικός. Κι ο πόλεμος που διεξάγεται είναι σαφέστατα ιμπεριαλιστικός. Γίνεται για τον έλεγχο των πετρελαίων της Μέσης Ανατολής και των πολύτιμων μετάλλων της Αφρικής, όπου η Γερμανία δεν έχει σοβαρές αποικίες. Ψάχνει, λοιπόν, για ζωτικό χώρο. Ο καπιταλισμός βρήκε μόνος του το σωστό χαρακτηρισμό. Ονόμασε ζωτικό (για την παραπέρα ανάπτυξη του καπιταλισμού) χώρο όχι μόνο τις αποικίες αλλά και τις ζώνες επιρροής, που αποτελούν τις λεγόμενες «φιλικές χώρες».

Αν, λοιπόν, οι σοσιαλιστές βοηθούν για λόγους εθνικούς στη διεξαγωγή αυτού του πολέμου, βοηθούν όχι την πατρίδα αλλά τον ιμπεριαλισμό, λέει ο Λένιν, που ονειρεύεται τη μετατροπή του ιμπεριαλιστικού πολέμου σε εμφύλιο, σε όλες τις εμπλεκόμενες στον πόλεμο χώρες. Ονειρεύεται, συνεπώς, μια γρήγορη μετατροπή ολόκληρης της Ευρώπης σε σοσιαλιστική ήπειρο, κατά το πολύ πετυχημένο ρωσικό πρότυπο μιας επανάστασης που επεκράτησε με απίστευτα μεγάλη άνεση, δύο μόλις χρόνια πριν τη δημιουργία της Τρίτης Διεθνούς, ένα μόλις χρόνο μετά το φοβερό καβγά του 1916 για τη στάση που έπρεπε να κρατήσουν οι σοσιαλιστές σ' αυτόν τον πόλεμο. Άλλωστε, ο Λένιν επεχείρησε την επανάστασή του στα πλαίσια των θεωρητικών του απόψεων για τον ιμπεριαλισμό. Και το αποτέλεσμα τον δικαίωσε απόλυτα.

Βέβαια, στις 4 Μαρτίου 1919 που ιδρύεται η Τρίτη Διεθνής ο πόλεμος έχει ήδη τελειώσει και η ευκαιρία που έψαχνε ο Λένιν έχει

χαθεί, όμως κανείς δεν ξέρει τι θα μπορούσε να συμβεί στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, που ο πάντα διορατικός Λένιν τον ανέμενε από τότε. Δυστυχώς (γι' αυτόν και τα οράματά του) ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος θα έρθει 15 χρόνια μετά τον πρόωρο θάνατό του και η Τρίτη Διεθνής του Στάλιν δεν θα ήταν δυνατό να παίξει τώρα πλέον το σπουδαίο ρόλο που επεφύλασσε γι' αυτήν ο μεγάλος επαναστάτης.

Βέβαια, στο μεταξύ έχουν αλλάξει και οι γενικότερες συνθήκες. Ο φασισμός και ο ναζισμός θα ανακόψουν παντού στην Ευρώπη την ανάπτυξη του κομουνιστικού κινήματος, που μέχρι την εμφάνισή τους αναπτυσσόταν με εξαιρετικά ταχείς ρυθμούς, ενώ η τρελή συμμαχία φιλελεύθερου καπιταλισμού και κομουνισμού ενάντια στο δικτατορικό καπιταλισμό, που είναι ο φασισμός και ο ναζισμός, θα προκαλέσει ένα χωρίς προηγούμενο κομφούζιο παντού, και κυρίως στους μαρξιστές που βρέθηκαν αντιμέτωποι με εντελώς απροσδόκητες από θεωρητικής απόψεως καταστάσεις. Η αναγκαία πράξη, δηλαδή η συμμαχία του Στάλιν με τον Τσόρτσιλ, θα μπερδέψει πολύ τη θεωρία.

Άλλωστε, η θεωρία του Στάλιν για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα καθιστά την Τρίτη Διεθνή εκ των πραγμάτων περιττή. Αν το κάθε εθνικό κομουνιστικό κόμμα επιχειρεί να εφαρμόσει το δικό του κομουνισμό με το δικό του τρόπο, τότε οι ντιρεκτίβες της Τρίτης Διεθνούς μάλλον μπερδεύουν παρά ευκολύνουν την κατάσταση. Έτσι κι αλλιώς, τα κομουνιστικής εμπνεύσεως και καθοδηγήσεως αντιφασιστικά αντάρτικα παντού στην Ευρώπη είναι εθνικά απελευθερωτικά κινήματα.

Νάτος πάλι ο εθνικισμός. Ο Λένιν τον έβγαλε από την πόρτα και η ιστορία τον έβαλε απ' το παράθυρο. Ο εθνικισμός είναι ένα πανίσχυρο ιδεολόγημα που, αν και ανόητο καθεαυτό, πρέπει να το οικειοποιηθούμε και να το εκμεταλλευτούμε αντιμετωπίζοντάς το σαν εργαλείο δουλειάς. Κι αυτό ακριβώς κάνουν σήμερα όλα τα κομουνιστικά κόμματα. Στρέφουν τον εθνικισμό κατά της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης που επιβάλλει ο σημερινός ιμπεριαλισμός. Κι έτσι, αριστεροί και μηφιλελεύθεροι δεξιοί μοιάζουν να συμπλέουν, τουλάχιστον επ' αυτού του θέματος. Κακό είναι; Ποιος είναι ο κύριος εχθρός μας σήμερα, ο αμερικάνικος ιμπεριαλισμός ή ο συμπαθέστατος κυρ-Γιάννης ο μανάβης, που είχε πατέρα δωσίλογο και σήμερα ψηφίζει για λόγους συναισθηματικούς και κάθε άλλο παρά ταξικούς άκρα Δεξιά;

Διαβάστε, λοιπόν, Λένιν και κάντε λίγη υπομονή μέχρι να αρχίσει ο Γ΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Και μέχρι τότε μην παραλείψετε να βοηθήσετε λιγάκι την κατάσταση πετώντας κάπου κάπου καμιά μπομπίτσα, έτσι για να μένει η μηχανή αναμμένη. Δεν χάλασε ο κόσμος αν κάποιοι αρχίσουν λίγο νωρίτερα τον Γ΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ίσα ίσα, θα μας

βοηθήσουν να προσαρμοστούμε καλύτερα. Και μη χαρακτηρίσει κανείς κυνισμό κάτι που δεν είναι παρά απλή ελληνική λογική, παντελώς άσχετη με τα χριστιανικά ευχολόγια.

Λογικότατα φέρθηκε και ο Στάλιν όταν διέλυσε την Τρίτη Διεθνή στις 15 Μαΐου 1943. Ήδη πολεμούσε τους ναζιστές παρέα με τους δυτικούς συμμάχους και θα ήταν φρικτό να τους τρομάξει τότε με διεθνιστικές κομουνιστικές δραστηριότητες που κατ' ανάγκην θα στρέφονταν κατά των ιμπεριαλιστών συμμάχων του. Διότι, βέβαια, ιμπεριαλιστής δεν ήταν μόνο ο Χίτλερ. Ο Τσόρτσιλ κι αν ήταν, αυτή η γριά αλεπού της πεπειραμένης και πατόκορφα σκατωμένης αγγλικής αποικιοκρατίας κι αν ήταν ιμπεριαλιστής. Ο Ρούσβελτ κι αν ήταν ιμπεριαλιστής. Κι αυτουνού, ούτε καν του φαινόταν τον καιρό που μεθόδευε πονηρά την κατάκτηση του κόσμου παριστάνοντας το φιλάνθρωπο.

Ο ιμπεριαλισμός είναι πράξη· σκληρή, βάρβαρη πράξη. Δεν είναι θεωρία για να τον αντιμετωπίσεις θεωρητικά. Ο Λένιν δεν τον αντιμετώπισε θεωρητικά. Για να τον αντιμετωπίσει έκανε μια επανάσταση και ίδρυσε μια Διεθνή. Αλλά ο ιμπεριαλισμός αποδείχτηκε ισχυρότερος. Αυτός που ξέρει πως θα πεθάνει μπορεί να κάνει απίθανα πράγματα προκειμένου να παρατείνει τη ζωή του έστω για λίγο.

Και ένα κουίζ για αντικομουνιστές και αντιμαρξιστές: σας αρέσει η σημερινή οικουμενοποίηση της «ελεύθερης» οικονομίας; Αν απαντήσετε όχι, ελάτε μαζί μας, έστω κι αν είχατε πατέρα ή θείο ταγματασφαλίτη.

Όμως, το Μάρτιο του 1947 που αρχίζει ο Ψυχρός Πόλεμος με την εξαγγελία του δόγματος Τρούμαν, διά του οποίου κηρύσσεται παγκόσμιος ιδεολογικός πόλεμος κατά του κομουνισμού, ο Στάλιν θα νιώσει την ανάγκη να αντιδράσει, πολύ περισσότερο όταν μόνο τέσσερις μήνες μετά, τον Ιούνιο του 1947, οι Αμερικανοί εξαγγέλλουν και το Σχέδιο Μάρσαλ για την οικονομική ανόρθωση της κατεστραμμένης Ευρώπης. Είναι φανερό πως η Δύση έχει πανικοβληθεί από το τεράστιο διεθνές γόητρο που απόχτησε η Σοβιετική Ένωση εξαιτίας των θριάμβων της κατά τον πόλεμο, που έχει τελειώσει δύο χρόνια νωρίτερα, το 1945. Η επίθεση της Δύσης κατά του διεθνούς κομουνισμού δεν είναι αδικαιολόγητη, αν δεις το πράγμα με το δεξί σου μάτι. Όμως, η Κομιντέρν (Κομουνιστική Διεθνής) δεν υπάρχει πια για να αντιμετωπίσει την κατάσταση επί διεθνούς κομουνιστικού επιπέδου. Πρέπει, λοιπόν, να δημιουργηθεί το ταχύτερο ένα υποκατάστατο, που θα ονομαστεί Κομινφόρμ (σύντμηση των λέξεων Communist Information) και στα ρωσικά Ινφόρμμπορο (γραφείο πληροφοριών). Η Κομινφόρμ θα ιδρυθεί στην Πολωνία, στις 27 Σεπτεμβρίου 1947, μόλις 6 μήνες μετά την εξαγγελία του δόγματος Τρούμαν.

Δημιουργήθηκε όχι για να διευθύνει το διεθνές κομουνιστικό κίνημα όπως η Κομιντέρν, αλλά για να δίνει γραμμή η Μόσχα στους απανταχού της γης κομουνιστές και κυρίως για να επιτηρεί τις Λαϊκές Δημοκρατίες — για να ανταλλάσσουν πληροφορίες τα αδελφά κόμματα, είναι η επίσημη, κομψή διατύπωση. Στην ιδρυτική συνδιάσκεψη του 1947 θα υιοθετηθεί η θέση του Ζντάνοφ, σύμφωνα με την οποία ο κόσμος χωρίζεται στα δύο: στο ιμπεριαλιστικό και αντιδημοκρατικό στρατόπεδο, του οποίου ηγούνται οι Ηνωμένες Πολιτείες, και στο αντιμπεριαλιστικό και δημοκρατικό στρατόπεδο, του οποίου ηγείται η Σοβιετική Ένωση. Η επικοινωνία ανάμεσα στα δυο στρατόπεδα απαγορεύεται αυστηρά. Σιδηρούν παραπέτασμα θα ονομάσει τότε ο Τσόρτσιλ τούτη την κατάσταση και το πετυχημένο ευφυολόγημα θα γίνει πολιτικός όρος. Έδρα της Κομινφόρμ θα οριστεί αρχικά το Βελιγράδι, αλλά τον Ιούνιο του 1948, ύστερα από τη ρήξη Τίτο-Στάλιν, η έδρα θα μεταφερθεί στο Βουκουρέστι.

Τα πράγματα πηγαίνουν μάλλον καλά με την «ανταλλαγή πληροφοριών», πράγμα που μεταξύ άλλων γίνεται φανερό και από τις χρήσιμες οδηγίες που δίνει η ελληνική εκπομπή του ραδιοφώνου της Κομινφόρμ στους έλληνες μαχητές του Δημοκρατικού Στρατού στη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου, μέχρι το 1949 που κάνει τη θριαμβευτική της εμφάνιση στο προσκήνιο της ιστορίας η κομουνιστική Κίνα. Η οποία δεν έχει νόημα να είναι στην Κομινφόρμ, τόσο μακριά που βρίσκεται. Ο κομουνιστικός πολυκεντρισμός και οι μεγάλες αποστάσεις ανάμεσα στις διασπαρμένες τώρα πλέον και εκτός Ευρώπης κομουνιστικές χώρες θα κάνει περιττή τη συνέχιση της λειτουργίας της σταλινικής διεθνιστικής οργάνωσης. Κι έτσι η Κομινφόρμ θα αυτοδιαλυθεί στις 17 Απριλίου 1956.

Από το 1953 και μετά, με το θάνατο του Στάλιν και την άνοδο στην εξουσία του Χρουστσόφ, ο εκτός Σοβιετικής Ενώσεως «κομουνιστικός πλουραλισμός» θα είναι γεγονός αναμφισβήτητο και άκρως εντυπωσιακό. Τώρα οι κομουνιστές της Δύσης έχουν να διαλέξουν τουλάχιστον ανάμεσα σε τρεις αλληλοσπαρασσόμενες τάσεις. Το σοβιετικό κομουνισμό (τον «επίσημο»), τον παλιό και συνεχώς ανανεούμενο τροτσκισμό και το φρέσκο μαοϊσμό. Επιπρόσθετα, έχουν την ευχέρεια να εντάσσονται, να αποχωρούν και να επανεντάσσονται και σε άλλες, μικρότερες ομάδες, ανάλογα με τα κέφια τους και τα διαβάσματά τους — όσοι διαβάζουν, γιατί οι περισσότεροι αλλάζουν προσανατολισμό, έτσι, για λόγους συναισθηματικούς μάλλον παρά ιδεολογικούς, ή και για ποικιλία. Ο μαρξισμός, από συναρπαστική περιπέτεια που ήταν μέχρι το 1953 θα καταντήσει ένα παιχνίδι για «ανήσυχους ανθρώπους», που ψάχνουν για τρόπους εκτόνωσης ελάχιστα διαφορετικούς από εκείνους που προσφέρει το ποδόσφαιρο.

Ωστόσο, τρεις θάνατοι, του Μάο το 1976, του Τίτο το 1980 και του Χότζα το 1985, θα έχουν σαν συνέπεια την αποδυνάμωση του δορυφορικού του σταλινισμού «αντισταλινικού» κομουνισμού και την ενδυνάμωση του αυτόνομου κομουνισμού του Κάστρο και του Γκεβάρα, που θα γίνουν τα μεγάλα είδωλα των νεοκομουνιστών.

Ο Μάο ήταν ένας λενινιστής ασιατικού τύπου. Ο Τίτο ήταν ένας σταλινικός βαλκανικού τύπου. Ο Χότζα ήταν ένας sui generis υποβαλκάνιος σταλινικός, απροσδιορίστου επαναστατικής ποιότητας. Κι έτσι οι αντισοβιετικοί επαναστάτες του κόσμου όλου, και οι πραγματικοί και οι κατά φαντασία, έχουν τώρα τη δυνατότητα να μοιράζονται κατά βούληση, όπως και στο ποδόσφαιρο, σε τέσσερις κύριες ομάδες: τους κλασικούς σταλινικούς, που από το 1956 δεν είναι πλέον αποδεκτοί στη Σοβιετική Ένωση, τους μαοϊκούς, τους τιτοϊκούς και τους «Αλβανούς». Μεγάλη ομάδα η Εθνική Αλβανίας! Όλο αυτή έπαιρνε το πρωτάθλημα στους «προλεταριακούς» αγώνες.

2. Μάο και Χο

Στην Κίνα πριν απ' τον Μάο δεν υπήρχαν ούτε αστοί, ούτε προλετάριοι. Οι αστοί αντιπροσώπευαν το 3% του πληθυσμού και οι προλετάριοι το 0,5%. Ωστόσο, μια «αστική» επανάσταση το 1911 θα διώξει τον τελευταίο αυτοκράτορα και θα εγκαταστήσει τη Δημοκρατία το 1912, και μια «προλεταριακή» το 1949 θα εγκαθιδρύσει έναν αγροτικό «κομουνισμό», που έχει τόση σχέση με τον Μαρξ, όση και ο Κομφούκιος.

Ωστόσο, ο Μάο δήλωνε μαρξιστής. Όμως, ήταν μόνο λενινιστής. Και ως εκ τούτου και ολίγον μαρξιστής. Αγαπούσε και σεβόταν τον Λένιν, αλλά δεν είχε σε εκτίμηση τον Στάλιν, αν και σε μια τουλάχιστον περίπτωση, στη διάρκεια της περιλάλητης «πολιτιστικής επανάστασης», θα τον υπερκεράσει. Εντούτοις, η «πολιτιστική επανάσταση» έγινε με τις καλύτερες των επαναστατικών προθέσεων. Ήταν ένα άγριο μεν, ενδεδειγμένο δε κυνηγητό της κομματικής γραφειοκρατίας από τον επικεφαλής της κομματικής γραφειοκρατίας!

Στη χώρα όπου, από τον 14ο αιώνα βρίσκεται ακόμα στη θέση του το μεγαλύτερο οχυρωματικό έργο όλων των εποχών, το εντελώς παρανοϊκό Σινικό Τείχος μήκους 3.000 χιλιομέτρων, που δεν προστάτευσε ποτέ την Κίνα από κανέναν εχθρό και που μαζί με τις πυραμίδες της

Αιγύπτου είναι τα μόνα ανθρώπινα κτίσματα που φαίνονται από τη Σελήνη, η «πολιτιστική επανάσταση» δεν είναι ούτε το μόνο ούτε το παραδοξότερο παράδοξο. Παράδοξη είναι η ίδια η επανάσταση στο σύνολό της.

Ωστόσο, είναι τούτη ακριβώς η παραδοξότητα που θα κάνει συναρπαστική την Κινέζικη Επανάσταση, που δεν μοιάζει με καμιά άλλη, παλιότερη και νεώτερη. Η Κινέζικη Επανάσταση είναι στην πιο απόλυτη κυριολεξία μοναδική. Όπως μοναδική είναι και η πανάρχαια Κίνα, η Τσουνγκχουά όπως λέγεται στα κινέζικα το μεγαλύτερο και αρχαιότερο κράτος της γης με το ένα δισεκατομμύριο διακόσια εκατομμύρια κατοίκους. Η αδιάλειπτη και αδιάκοπη ιστορία της Κίνας αρχίζει το 2205 π.Χ. με τη δυναστεία των Χσιά, την πρώτη γνωστή στους ιστορικούς δυναστεία, που θα διαδεχτεί μια μεγάλη σειρά μυθικών και θεϊκών δυναστειών. Κανείς δεν ξέρει σε ποιο βάθος προϊστορικού χρόνου θα ήταν δυνατό να τοποθετηθεί η αρχή της ιστορίας της Κίνας. Και, βέβαια, κανείς δεν θα μπορούσε να ξέρει όχι αν τελειώσει, αλλά αν θα ήταν δυνατό να τελειώσει μια ιστορία που δεν γνωρίζουμε πότε άρχισε. Το μόνο βέβαιο είναι πως η Κίνα, κάτω από οποιασδήποτε μορφής κοινωνικό καθεστώς, θα είναι η μόνη υπερδύναμη του 21ου αιώνα.

Κατά τον Μάο, η επανάσταση είναι ένας κανονικός πόλεμος. Και όπως σε όλους τους πολέμους έτσι και στην επανάσταση δεν μπαίνει πρόβλημα ένοπλης ταξικής πάλης, αλλά χτυπήματος του υπερταξικού εχθρού των φτωχών μέχρι πλήρους εξοντώσεως. Εχθρός στο μαοϊσμό δεν είναι μόνο ο χορτάτος αλλά και αυτός που αδιαφορεί για την τεράστια μάζα των πεινασμένων αγροτών.

Η κινέζικη είναι μια αγροτική επανάσταση. Που διαφέρει από τις πάμπολλες αγροτικές εξεγέρσεις και επαναστάσεις του Μεσαίωνα, αλλά και των νεωτέρων χρόνων κατά το ότι οι κινέζοι αγρότες καταφέρνουν για πρώτη στην ιστορία να συγκροτήσουν ένα τεράστιο στρατιωτικό σώμα, που ξέρει να χτυπάει, και άγρια και αποτελεσματικά. Το μεγάλο κατόρθωμα του Μάο ήταν που μπόρεσε να φκιάξει έναν μεγάλο στρατό από αγρότες, που θα ήταν δύσκολο να τους πεις αντάρτες· αν και οι αγρότες εύκολα γίνονται αντάρτες και δύσκολα στρατιώτες. Ο Μάο πέτυχε αυτό που μέχρι τότε φαινόταν ακατόρθωτο. Να μετατρέψει τους αγρότες σε τακτικούς στρατιώτες, όχι σε αντάρτες. Ο Μάο, που δεν ήταν στρατιωτικός αλλά δημοδιδάσκαλος που άσκησε πολύ λίγο το επάγγελμά του, θα μείνει στην ιστορία κυρίως σαν ο άνθρωπος που έφκιαξε ένα πολύ μεγάλο και πολύ καλά οργανωμένο στρατό από αγρότες εθελοντές.

Ο Μάο (1893-1976) στήριξε την πολιτική του στον αγροτικής προε-

λεύσεως Κόκκινο Στρατό, όπως τον ονόμασε και αυτός. Και ο στρατός του όχι απλώς αγάπησε το «μεγάλο τιμονιέρη», αλλά τον λάτρεψε σχεδόν στην κυριολεξία. Αυτός ήταν ο λόγος που κανένας πολιτικός του αντίπαλος δεν μπόρεσε να τον απειλήσει στα σοβαρά. Είχε πάντα με τη μεριά του ολόκληρο το στράτευμα. Και διά του αγροτικής καταγωγής στρατεύματος είχε συνεχώς δικούς του σχεδόν όλους τους πεινασμένους αγρότες μιας απέραντης φτωχής αγροτικής χώρας.

Σε καμιά περίπτωση το καθεστώς του Μάο δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί δικτατορία του προλεταριάτου. Ήταν μάλλον μια στρατιωτική δικτατορία, στην οποία οι στρατιώτες εκπροσωπούσαν τους αγρότες. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε το μαοϊκό καθεστώς δικτατορία των αγροτών. Και επειδή οι κινέζοι αστοί ήταν αριθμητικά ασήμαντοι και οι κινέζοι προλετάριοι σχεδόν ανύπαρκτοι, το μαοϊκό καθεστώς ήταν σχεδόν παλλαϊκό. Δεν είναι, λοιπόν, δύσκολο να ερμηνεύσει κανείς τη σχεδόν θρησκευτική λατρεία των μαζών για τον Μάο· μια λατρεία που δύσκολα θα την έλεγες προσωπολατρία. Ποτέ κανένας ηγέτης στην ιστορία δεν είχε κάπου οχτακόσια εκατομμύρια έως θανάτου αφοσιωμένους οπαδούς.

Ο Μάο είναι ένα ιστορικό φαινόμενο εντελώς μοναδικό. Δεν ήταν δικτάτορας γιατί το επεδίωξε, αλλά διότι η μάζα τον ήθελε πάνω απ' όλους και πάνω απ' όλα. Το θρυλικό *Κόκκινο βιβλίο* θα μπορούσε να είναι το βιβλίο ενός εβραίου προφήτη που σκότωσε το Θεό και στη θέση του έβαλε τον απλό, το δυστυχισμένο, τον αγράμματο άνθρωπο. Ποτέ κανείς δεν αγάπησε τη μάζα με τέτοιο πάθος και τόση ειλικρίνεια, όσο ο Μάο. Ποτέ κανείς κομουνιστής δεν μίσησε την κομματική γραφειοκρατία τόσο πολύ, όσο ο Μάο.

Τόσο πολύ μίσησε ο Μάο τη γραφειοκρατία, που διά του στρατού θα βάλει τη νεολαία να λιανίσει την κομματική γραφειοκρατία στη διάρκεια της τρίχρονης πολιτιστικής επανάστασης που αρχίζει το 1966 και τελειώνει το 1969. Αλλά τελικά και ο ίδιος ο Μάο θα τρομάξει από τα θλιβερά της αποτελέσματα. Και το 1969 θα ανακόψει τη φόρα των Ερυθροφρουρών, που σκότωναν κάθε ύποπτο για δυτικοφροσύνη ή γραφειοκρατική αγκύλωση, καθέναν που εμπόδιζε τον «αυθορμητισμό και τη δημιουργικότητα των μαζών». Μόνο τότε, το 1966-1969, θα συνειδητοποιήσουμε πόσο επικίνδυνο πράγμα είναι ο λαϊκισμός, η άκριτη, η αταξική λατρεία της εξαγιασμένης μάζας, που όλα τα καταλαβαίνει και όλα τα μπορεί.

Ήδη από το 1959 ο Μάο έχει εγκαταλείψει οικειοθελώς το αξίωμα του Προέδρου της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και έχει περιοριστεί σ' αυτό του αρχηγού του Κομουνιστικού Κόμματος, ακριβώς για να μη

θεωρηθεί υπέργραφειοκράτης και υπερδικτάτορας. Όμως, δεν μπόρεσε να αποφύγει ούτε το ένα, ούτε το άλλο. Τον αγαπούσαν τόσο πολύ και με τόσο μεταφυσικό πάθος οι Κινέζοι, που κανείς κρατικός ή κομματικός λειτουργός δεν τολμούσε να κάνει το παραμικρό χωρίς να το θέσει υπό την έγκρισή του. Οι διάδοχοί του, προκειμένου να ελέγξουν την απέραντη χώρα, που δύσκολα θα μπορούσε να τη φανταστεί κανείς δημοκρατική με τρόπο δυτικό, θα υποχρεωθούν να γίνουν δικτάτορες με τη θέλησή τους· αλλά και με τη βοήθεια του Κόκκινου Στρατού, που συνεχίζουν να τον έχουν σε μεγάλη υπόληψη σχεδόν όλοι οι Κινέζοι, ακόμα και αυτοί που μισούν την πολύ σκληρή κινέζικη αστυνομία. Οι Κινέζοι, και ιδιαίτερα ο Μάο, πάντα αγαπούσαν το στρατό και τα όπλα. Άλλωστε, είναι οι εφευρέτες της πυρίτιδας. Αλλά και του χαρτιού. Και της πυξίδας.

Το 1956, μόλις τρεις μήνες μετά την μυστική εισήγηση του Νικήτα Χρουστσόφ στο 20ό Συνέδριο, ο Μάο θα συνοψίσει το πρόγραμμά του με ένα ποιητικό σύνθημα, όπως το συνήθιζε, που θα μείνει στην ιστορία: *Ας ανθίσουν εκατό λουλούδια*. Που σημαίνει πως στην Κίνα δεν πρόκειται να υπάρξουν φαινόμενα ανάλογα μ' αυτά που εμφανίστηκαν τον καιρό του Στάλιν στη Σοβιετική Ένωση, τη χώρα του ενός και μοναδικού λουλουδιού, της μιας και μοναδικής σκέψης. Ο Μάο μισούσε τον Στάλιν όσο δεν μίσησε τον υπ' αριθμό ένα εχθρό του, τον Τσανγκ Κάισεκ, μια στρατιωτική ιδιοφυΐα και έναν σπουδαίο πολιτικό, που για πολλά χρόνια υπήρξε ηγέτης του Κουόμιντανγκ, του εθνικιστικού κόμματος που κατέλυσε την Αυτοκρατορία το 1912. Και που το 1949, τη χρονιά της εμφάνισης στην ιστορία της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, υποχρεώθηκε να καταφύγει στο νησί Ταϊβάν (Φορμόζα) για να φκιάξει εκεί το δικό του κράτος, γνωστό και σαν Εθνικιστική Κίνα. Ωστόσο, ο Μάο δεν ήταν λιγότερο εθνικιστής από τον Τσανγκ — κι αυτή είναι μια ακόμα από τις πολλές μομφές που θα του προσάψουν οι Σοβιετικοί.

Ο Τσανγκ Κάι-σεκ, που τα πρώτα χρόνια της πολιτικής του καριέρας θα μπορούσε να περάσει και σαν σοσιαλδημοκράτης, ήθελε πολύ να έχει φίλο τον Στάλιν ώστε να εξασφαλίσει σοβιετική βοήθεια στον αγώνα του για την ανατροπή της συντηρητικής κυβέρνησης του Πεκίνου. Και γι' αυτό με κάθε ευκαιρία διακήρυσσε δημοσίως την πίστη του στην παγκόσμια επανάσταση. Αλλά ο κραυγαλέος και ψευδέστατος διεθνισμός του Τσανγκ δεν θα παραπλανήσει τον όντως διεθνιστή Τρότσκι, που θα καταλάβει έγκαιρα τι μούτρο ήταν αυτός ο παμπόνηρος Κινέζος.

Όταν όμως ο Τσανγκ καταλαβαίνει πως βοήθεια δεν πρόκειται να έρθει από τη χώρα του Λένιν, αρχίζει το 1926 να εκδιώκει επιλεκτικά τους κομουνιστές, που μέχρι τότε συνεργάζονταν μαζί του στο εθνικι-

στικό κόμμα Κουόμιντανγκ, κατά προτροπή του Στάλιν. Ένα χρόνο νωρίτερα, το 1925, ο Τσανγκ Κάι-σεκ θα διαδεχτεί στο Κουόμιντανγκ τον ιδρυτή του Σαν Γιαν-τσεν, που πεθαίνει αυτή τη χρονιά, και τώρα πιστεύει πως μπορεί να ελέγξει την απέραντη Κίνα μόνος του, χωρίς τη βοήθεια των κομουνιστών. Ο κομουνιστής Μάο όμως, θα παραμείνει στο Κουόμιντανγκ. Αν και συνιδρυτής στη Σαγκάη του Κομουνιστικού Κόμματος Κίνας το 1921, δεν έχει ακόμα σοβαρό πόστο στο Κόμμα. Άλλωστε, είναι κι αυτός εθνικιστής όπως και ο Τσανγκ.

Όμως, το 1927 ο Τσανγκ διώχνει όλους τους κομουνιστές από το κόμμα του και την επόμενη χρονιά, το 1928, τους πετσοκόβει στην Καντώνα και τη Σαγκάη. Τι είχε γίνει στο μεταξύ και σκυλιάζει ο Τσανγκ; Έχει γίνει το συνέδριο της Τρίτης Διεθνούς στη Μόσχα στο οποίο αποφασίστηκε να παραμείνουν οι λιγοστοί προς το παρόν κινέζοι κομουνιστές στο μεγάλο κόμμα του Κουμιντάνγκ, για να το αλώσουν εν καιρώ από μέσα.

Οι διώξεις του 1928 είχαν σαν συνέπεια να εγκαταλείψουν οι κομουνιστές τα αστικά κέντρα και να πάρουν τα βουνά για να σωθούν. Ο Τσανγκ Κάι-σεκ τους κυνηγάει και στα βουνά και ο εμφύλιος πόλεμος αρχίζει τότε, το 1928.

Το 1931, τη χρονιά που οι Ιάπωνες εισβάλλουν στην Κίνα, ο Μάο ανακηρύσσει σε Σοβιετική Δημοκρατία τη μεγάλη επαρχία του Χουάν και ο Τσανγκ είναι έτοιμος να φάει τα μουστάκια του. Για να μην τα φάει επιτίθεται στον Μάο και τον διώχνει προς Βορρά. Κι έτσι αρχίζει το 1934 η θρυλική Μεγάλη Πορεία, που θα ολοκληρωθεί σε δύο χρόνια, το 1936. Ο στρατός του Μάο καλύπτει με τα πόδια 12 χιλιάδες χιλιόμετρα! Πρόκειται για ένα από τα πιο μεγάλα κατορθώματα στην παγκόσμια στρατιωτική ιστορία. Ο Μάο θα γίνει πρόσωπο μυθικό τότε. Κατάφερε όχι μόνο να περισώσει το στρατό του, αλλά και να ξεσηκώσει ολόκληρη σχεδόν τη χώρα. Απ' όπου περνάει οι χωρικοί τον υποδέχονται σαν δικό τους άνθρωπο που έχουν να τον δουν καιρό και η δύναμη του στρατού του πολλαπλασιάζεται αυτόματα.

Το 1937, ένα χρόνο μετά το θριαμβικό τέλος της Μεγάλης Πορείας ο Μάο καλεί τον Τσανγκ να ενώσουν τις δυνάμεις τους για να διώξουν τους Ιάπωνες εισβολείς. Ο εθνικιστής Τσανγκ, που σε καμιά περίπτωση δεν θα δεχόταν να τον ξεπεράσει σε εθνικισμό ο εθνικιστής μεν αλλά και κομουνιστής Μάο, την ανάγκη φιλοτιμία ποιούμενος, θα συνεργαστεί μαζί του.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος θα βρει τους δύο μεγάλους εχθρούς να κυνηγούν παρέα τον πολύ πιο μεγάλο κοινό τους εχθρό, τους Ιάπωνες. Με τη λήξη όμως του πολέμου το 1945, και αφού οι ηττημένοι Ιάπωνες

υποχρεωθούν από τους Συμμάχους να εγκαταλείψουν την Κίνα, ο εμφύλιος πόλεμος θα ξαναρχίσει δριμύτερος μέχρι την τελική ήττα του Τσανγκ το 1949 και την εγκαθίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας αυτή τη χρονιά.

Για να κάνουμε την αναγκαία ιστορική αναδρομή ώστε να καταλάβουμε κάτω από ποιες συνθήκες ο Μάο θα γίνει ο μεγάλος λαϊκός ηγέτης στη διάρκεια της Μεγάλης Πορείας, μείναμε με το μπουκέτο των εκατό λουλουδιών στο χέρι. Ο Μάο, λοιπόν, το προσφέρει στους διανοούμενους το 1956 για να τους πει με λουλούδια πως σε ένα κομουνιστικό καθεστώς οι διανοούμενοι έχουν υποχρέωση να εκφράζονται ελεύθερα. Η Κίνα, με την παροιμιώδη προσήλωση στην παράδοση και στην ιστορία της, έχει ανάγκη απ' όλα τα λουλούδια της.

Όμως, πολλοί διανοούμενοι, με τη βοήθεια και των Αμερικανών, που και να θέλεις ν' αγιάσεις σαν κομουνιστής δεν θα σ' αφήσουν, αρχίζουν τις βάρβαρες επιθέσεις κατά του κομουνισμού, κατά τον μαρξισμού, κατά του Μάο, κατά της αγράμματης μάζας των αγροτών — κατά των πάντων. Ο Μάο, όμως, δεν τους διώκει. Και το 1957 κάνει κάτι πιο κομουνιστικό, το *Μεγάλο Άλμα προς τα Εμπρός*. Δηλαδή προς το κομουνιστικό μέλλον. Απευθύνεται προς τις μάζες αφού η έκκλησή του προς τους διανοούμενους για βοήθεια δεν βρήκε ανταπόκριση και ζητάει από τους αγρότες να αυτοοργανωθούν, να αυτοδιοικηθούν, να οργανώσουν κοινόβια, να αναπτύξουν την τοπική μικρή οικονομία με τα δικά τους μέσα και τις δικές τους δυνάμεις.

Η ανταπόκριση πού βρίσκει είναι μεγάλη. Όμως, δεν μπορείς να στηρίξεις την οικονομία μιας αχανούς χώρας σαν την Κίνα σε ασυντόνιστες και άτακτες πρωτοβουλίες, που έχουν σχέση μάλλον με τον ουτοπικό σοσιαλισμό παρά με τον κομουνισμό. Με τη βοήθεια και του Χρουστσόφ, που αρνείται την οικονομική βοήθεια προς την Κίνα, το μεγάλο άλμα προς τα εμπρός κινδυνεύει να γίνει ένα μεγάλο άλμα προς τα πίσω. Και ο Μάο επιστρέφει στη σοβιετικού τύπου κεντρικά διευθυνόμενη οικονομία. Οι Σοβιετικοί πανηγυρίζουν. Απόχτησαν συνενόχους.

Ο Μάο, που συνεχίζει να πιστεύει στη δημιουργικότητα των μαζών, θυμώνει πολύ και το 1966 για να χτυπήσει τους σοβιετόφιλους και δυτικόφιλους συντρόφους αμολάει εναντίον τους τούς Ερυθροφρουρούς της Πολιτιστικής Επανάστασης, που συνίσταται σε μια ριζική διαφοροποίηση του τρόπου σκέψης των δυτικοφρόνων Κινέζων. Οι οποίοι πρέπει να μάθουν να αντιμετωπίζουν το μαρξισμό με κινέζικο, κομφουκιανό τρόπο. Δηλαδή, χωρίς εγωισμό και με σεβασμό στην παροιμιώδη κοινωνικότητα των Κινέζων. Δηλαδή, του Κομφούκιου, που χίλιοι μαρξισμοί ή καπιταλισμοί να τον ρίξουν κάτω αυτός θα στέκει πάντα όρθιος

στην Κίνα. Ο Μάο, που γνώριζε τη σκέψη του Κομφούκιου καλύτερα από τη σκέψη του Μαρξ και που προσπάθησε να τη συμβιβάσει με τη σκέψη του Λένιν, συνεχώς θα απορρίπτει το συντηρητικό κομφουκιανισμό και συνεχώς στην πράξη θα προσπαθεί να αντικαταστήσει, ακόμα και με το ζόρι, το δυτικότροπο ατομικισμό με την παραδοσιακή κινέζικη κομφουκιανή κοινωνικότητα.

Για τον Μάο οι μάζες με υψηλή πολιτική συνείδηση και με μεγάλο επαναστατικό ζήλο μπορούν να ξεπεράσουν όλα τα εμπόδια, ακόμα και όταν τα μέσα δεν είναι επαρκή. Στο μαοϊσμό τα υλικά κίνητρα παίζουν πολύ μικρό ρόλο όσον αφορά την επαναστατική ενεργοποίηση των μαζών. Αν η θέση του ατόμου μέσα στο σύστημα παραγωγής, που καθορίζει την ταξική του τοποθέτηση, αντικατασταθεί με υψηλά αισθήματα ανθρωπισμού και σπουδαίες ιδέες αλληλεγγύης, τότε τη θέση του προλεταριάτου στην επανάσταση την παίρνουν όλοι όσοι συμμερίζονται τις ίδιες υψηλές ιδέες.

Ωστόσο, ο Μάο που μισεί και τον Στάλιν, και τον Χρουστσόφ, και την κομματική γραφειοκρατία, αποδέχεται σιωπηρά μια πλευρά του σταλινισμού, τη σπουδαιότερη, εκείνη που σχετίζεται με το συγκεντρωτισμό και το μονοκομματισμό. Αυτός είναι ο λόγος που δεν θα εγκρίνει ούτε την αποσταλινοποίηση, ούτε τις προσπάθειες των πολωνών και των σύγγρων κομουνιστών να κόψουν τον ομφάλιο λώρο με τη μαμά-Ρωσία. Και, βέβαια, δεν θα παραλείψει να χαρακτηρίσει τον Τίτο αρχιρεβιζιονιστή· δεν βλέπει με καλό μάτι την απομάκρυνσή του από τον Στάλιν το 1948.

Ο Μάο, αν και εθνικιστής όσον αφορά την πατρίδα του την Κίνα, ποτέ δεν θα εγκρίνει κανέναν άλλο εθνικισμό. Το εξουσιαστικό του στυλ θα παραμείνει μέχρι τέλους όχι ακριβώς δικτατορικό, αλλά αυτοκρατορικό. Τίποτα το παράδοξο επ' αυτού. Στην πραγματικότητα η Κίνα παραμένει η αιώνια αυτοκρατορία που ήταν πάντα και το κομουνιστικό καθεστώς της είναι το αυτοκρατορικό καθεστώς που ήταν πάντα. Σοβιετικού τύπου πτώση του κομουνισμού δεν θα υπάρξει στην Κίνα. Γιατί, ό,τι πέφτει σ' αυτή την απέραντη χώρα παραμένει πάντα... όρθιο! Το κέντρο βάρους στην Κίνα βρίσκεται κάτω από το σημείο στήριξης των αντικειμένων στην επιφάνεια, σε θεμέλια πολύ βαθιά.

Ο μαοϊσμός, σαν πολιτική συμπεριφορά νοούμενος, θα μπορούσε να συνοψιστεί επιγραμματικά στην κατά προτεραιότητα σημασία που πρέπει να δίνεται στις κοχλάζουσες επαναστατικές ιδέες στο μυαλό του επαναστάτη και στην πολιτική και κοινωνική αξιοποίηση της «επαναστατικής συνείδησης» του κάθε υποκειμένου χωριστά. Ο μαοϊκός Τσε Γκεβάρα είναι ο τέλειος μαοϊκός. Όμως, θα μπορούσες να στηρίξεις μια επανάσταση στους λίγους, τους ελάχιστους, που έχουν το επαναστατικό

πάθος και το ηθικό μέγεθος ενός Μάο ή ενός Τσε; Αυτοί υπάρχουν μόνο για να τους θαυμάζουμε και για να αντισταθμίζουμε την επαναστατική μας ανεπάρκεια και τον επαναστατικό βερμπαλισμό με τα κρεμασμένα πάνω από τα κεφάλια μας πορτραίτα τους. Δεν πειράζει. Κάτι είναι κι αυτό. Αυτοί οι δύο αξίζουν όλο το θαυμασμό μας.

Ίσως, όμως, ακόμα πιο μεγάλο θαυμασμό να αξίζει ο Χο Τσι Μινχ (1890-1969), «ο ασιάτης Λένιν» όπως τον λεν, μια από τις πιο μεγάλες μορφές του διεθνούς κομουνιστικού κινήματος, ο ναύτης που γύρισε όλον τον κόσμο με τα εμπορικά πλοία, ο διανοούμενος που έζησε χρόνια στην Αγγλία, στη Γαλλία, στη Ρωσία, ο άνθρωπος που ίδρυσε το Κομουνιστικό Κόμμα Ινδοκίνας το 1930, το μετωπικό κόμμα Βιετμίνχ το 1941 και τον εκπληκτικό στρατό του Βιετμίνχ, τους Βιετκόνγκ, το 1960. (Τηρουμένων των αναλογιών, θα μπορούσαμε να πούμε πως, αν το Βιετμίνχ είναι το δικό μας ΕΑΜ, οι Βιετκόνγκ είναι ο δικός μας ΕΛΑΣ).

Ο Χο Τσι Μινχ, πρόεδρος της Λαϊκής Δημοκρατίας του Βιετνάμ (Βόρειο Βιετνάμ) από το 1945 που ιδρύθηκε το πρώτο ασιατικό κομουνιστικό κράτος, τέσσερα χρόνια πριν από το κινέζικο, μέχρι το θάνατό του το 1969 δεν θα προλάβει να δει τη μεγάλη νίκη των Βιετκόνγκ το 1975 και την ενοποίηση του Βορείου και του Νοτίου Βιετνάμ τη χρονιά αυτή. Φυσικά, δεν θα δει ούτε τη διακριτική πτώση διά διολισθήσεως του βιετναμέζικου υπαρκτού σοσιαλισμού και την εξίσου διακριτική διολίσθηση της αποικιοκρατίας στη νεοαποικιοκρατία. Οι αποικιοκράτες Αμερικανοί, που διαδέχτηκαν τους αποικιοκράτες Γάλλους, θα φύγουν μεν εντελώς εξευτελισμένοι από το Βιετνάμ το 1975, όμως σε λίγα χρόνια θα επανέλθουν σαν νεοαποικιοκράτες για να «συμβάλουν» διά της οικονομίας στην ανόρθωση μιας χώρας 60 εκατομμυρίων κατοίκων, που την είχαν καταστρέψει.

Ο Πόλεμος του Βιετνάμ θα είναι ο τελευταίος αποικιοκρατικός πόλεμος. Οι παλιοί και πεπειραμένοι αποικιοκράτες θα καταλήξουν στο... μαρξιστικό συμπέρασμα πως σε έναν λαό κυριαρχείς ευκολότερα με το χρήμα παρά με τα όπλα. Η νεοαποικιοκρατία είναι αναίμακτη και στοιχίζει λιγότερο, αν και η δουλειά γίνεται αποκλειστικά με το χρήμα· φυσικά, με τη βοήθεια και της CIA. Όταν οι αποικιοκράτες σε βιάζουν πονάς. Όταν οι νεοαποικιοκράτες σε πηδούν λες κι ευχαριστώ, που τουλάχιστον σε αντιμετώπισαν σαν πουτάνα και σε πλήρωσαν για να σε πηδήξουν.

Οι Γάλλοι βάζουν πόδι στη Γαλλική Ινδοκίνα (Βιετνάμ, Λάος, Καμπότζη) το 1858 και ολοκληρώνουν την κατάχτηση σε 35 χρόνια, το 1893. Παρά τις πολλές εξεγέρσεις των ντόπιων, οι γάλλοι αποικιοκράτες δεν θα αντιμετωπίσουν πολλά προβλήματα μέχρι το 1940, που τους

διαδέχονται οι Ιάπωνες σαν καταχτητές. Όμως, με τη συνθηκολόγηση της Ιαπωνίας τον Αύγουστο του 1945 οι Γάλλοι επιστρέφουν τρέχοντας στη «δική τους» Ινδοκίνα. Και καταφέρνουν να πείσουν τους ντόπιους φίλους τους στο Λάος και την Καμπότζη πως δεν έχουν κανένα λόγο να θέλουν να αποχωριστούν για πάντα τους Γάλλους. Οι Γάλλοι έχουν το δικό τους αποικιοκρατικό στυλ, που διαφέρει από το αγγλικό, και συνήθως δεν φέρονται πάρα πολύ άσχημα στους ντόπιους. Άλλωστε, στα 52 χρόνια που βρίσκονται στη Γαλλική Ινδοκίνα έχει ήδη δημιουργηθεί μια πολύ ισχυρή ντόπια άρχουσα τάξη, που συνεργάζεται πολύ καλά με τους πολύ καλούς μαζί της καταχτητές.

Όμως, ο Βιετναμέζος Χο Τσι Μινχ αρνείται να συνεργαστεί με τους Γάλλους χωρίς όρους. Και αμέσως μετά τη συνθηκολόγηση των Ιαπώνων χρησιμοποιεί τον ισχυρό αντάρτικο στρατό που είχε δημιουργήσει στη διάρκεια του πολέμου για να πολεμήσει τους Ιάπωνες και δι' αυτού εγκαθιστά προσωρινή κυβέρνηση στο Βόρειο Βιετνάμ με τη βεβαιότητα πως, στο δημοψήφισμα που επίκειται προκειμένου να αποφασίσουν όλοι οι Βιετναμέζοι, βόρειοι και νότιοι, αν θα παραμείνουν υπό την επικυριαρχία των Γάλλων ή αν θα φκιάξουν δικό τους αυτόνομο κράτος, το πανίσχυρο μετωπικό κόμμα Βιετμίνχ θα κερδίσει τις εκλογές και στο Βορρά και στο Νότο. Όμως οι Γάλλοι συνεχώς μπλοφάρουν και συνεχώς αναβάλλουν το δημοψήφισμα.

Το 1946, τη χρονιά που αρχίζει ο Εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα αρχίζει και ο Εμφύλιος πόλεμος στο Βιετνάμ, που ακόμα δεν έχει χωριστεί σε Βόρειο και σε Νότιο. Το Βιετμίνχ, που είναι πανεθνικό κόμμα, έχει οπαδούς και στο Βορρά και στο Νότο. Το ίδιο και οι γηγενείς αντίπαλοί τους, οι φίλοι των Γάλλων, που πολεμούν τους ένοπλους οπαδούς του κόμματος Βιετμίνχ παρέα με τους Γάλλους σ' αυτόν τον ιδιόρρυθμο εμφύλιο πόλεμο, που δεν είναι ακριβώς εμφύλιος αφού οι Βιετμίνχ μάχονται και με τους ομοφύλους τους Βιετναμέζους και με τους καταχτητές Γάλλους.

Τούτη η κατάσταση διαρκεί 8 χρόνια, μέχρι την 7η Μαΐου 1954, που είναι μια ιστορική ημέρα και για το Βιετνάμ, και για την αποικιοκρατία και για την αντιαποικιοκρατία. Τη μέρα αυτή οι Βιετμίνχ κυριεύουν με έφοδο το γαλλικό φρούριο Ντιεν Μπιεν Φου ύστερα από πολιορκία μόλις 55 ημερών. Οι Γάλλοι και οι ντόπιοι συνεργάτες τους αφήνουν επί τόπου 3.000 νεκρούς. Άλλοι τόσοι είναι οι τραυματίες. Πρόκειται για μια απίστευτη πανωλεθρία που συνταράσσει συθέμελα τον κόσμο όλο και κάνει διεθνώς γνωστό, μέσα σε μια μέρα τον Χο Τσι Μινχ, το «θείο Χο» όπως τον λεν οι δικοί του, αλλά και το στρατηγό Γκιάπ, το δεξί του χέρι του «θείου».

Η αποικιοκρατία, και όχι μόνο η γαλλική, για πρώτη φορά στην ιστορία της, υφίσταται μια πανωλεθρία αυτού του μεγέθους. Το όνομα Ντιεν Μπιεν Φου θα γίνει συνώνυμο της ανεπανόρθωτης ήττας. Και είναι πράγματι ανεπανόρθωτη η ήττα για τους Γάλλους, αφού την ίδια κιόλας χρονιά τα μαζεύουν και φεύγουν άρον άρον από το Βιετνάμ, αφήνοντας τους ντόπιους φίλους στην τύχη τους. Ο δεξιός και εθνικιστής Ντε Γκωλ είναι πολύ σώφρων πολιτικός. Ξέρει πως ο εθνικισμός δεν είναι νταηλίκι.

Το 1955, ένα χρόνο μετά την πανωλεθρία των Γάλλων στο Ντιεν Μπιεν Φου, οι Αμερικανοί καταφτάνουν στο Βιετνάμ σαν «εγγυητές της ηρεμίας» για να αντικαταστήσουν τους γάλλους «εγγυητές της ηρεμίας». Οι Γάλλοι δεν είναι σε θέση να δράσουν αποτελεσματικά ενάντια στο φόβο από τις πιθανές συνέπειες της περιβόητης «θεωρίας του ντόμινο», που μόλις έχει κάνει την εμφάνισή της. Σύμφωνα μ' αυτή τη θεωρία αν πέσει πάνω στο δεύτερο το πρώτο «πούλι» του ντόμινο, το τελευταίο δεν θα αργήσει να πέσει κι αυτό. Ήδη το Βόρειο Βιετνάμ είναι κομουνιστικό από το 1945 και η Κίνα από το 1949. Η θεωρία του ντόμινο φαίνεται να επαληθεύεται τουλάχιστον στην Ασία, που είναι περισσότερο ευεπίφορη στον κομουνισμό εξαιτίας των δεινών που προκάλεσε στη μητρική της Ευρώπης ήπειρο η ευρωπαϊκή αποικιοκρατία αλλά και εξαιτίας της παραδοσιακής ασιατικής κοινωνικότητας. Ο ατομοκεντρισμός είναι φαινόμενο τυπικά ευρωπαϊκό. Πιο σωστά, μετασωκρατικά ελληνικό. Τα έτσι αποσυνδεμένα από το κοινωνικό σώμα άτομα ο χριστιανισμός θα τα συνδέσει ένα ένα χωριστά με το Θεό και η κοινωνική συνοχή θα αποκατασταθεί με τη μεσολάβηση του Θεού Πατέρα. Είμαστε αδέρφια γιατί είμαστε παιδιά του Θεού.

Στην Ασία, όμως, ούτε η ελληνική έννοια του ατόμου, ούτε η χριστιανική έννοια του προσώπου θα έχουν ιδιαίτερη απήχηση. Εδώ, η κοινωνική ομάδα θα έχει πάντα την προτεραιότητα, όπως και στην προσωκρατική Ελλάδα. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως τον Σωκράτη τον καταδίκασε σε θάνατο η Δημοκρατία, με απολύτως διαφανείς δημοκρατικές διαδικασίες. Η Αθηναϊκή Δημοκρατία δεν θα ήταν δυνατό να δεχτεί πως υπάρχουν προσωπικής υφής «καινά δαιμόνια», που κάνουν τον καθένα να φέρεται κατά τα κέφια του. Άλλωστε, καμιά κοινωνία δεν δέχεται ευχάριστα την ασέβεια προς τους κοινόχρηστους θεούς, τους εγγυητές των «συνταγματικών νόμων» τον καιρό που δεν υπήρχαν Συντάγματα. Ο κομουνισμός, λοιπόν, φαίνεται να ταιριάζει πολύ στους Ασιάτες και ειδικότερα στους οπαδούς του κομφουκιανισμού και του βουδισμού. (Κυρίαρχη θρησκεία στο Βιετνάμ είναι ο βουδισμός). Οι βουδιστές μοναχοί αυτοπυρπολούνται με πολύ μεγάλη άνεση προκειμέ-

νου να περάσουν στην κατάσταση της νιρβάνα και να γλιτώσουν από τα βάσανα αυτού του μάταιου και άθλιου κόσμου, που οι αφιλοσόφητοι άρπαγες τον έχουν κάνει αβίωτο.

Το 1960, πέντε χρόνια μετά την άφιξη των Αμερικανών στο Βιετνάμ ως «ειρηνοποιών», οι οπαδοί του κόμματος των Βιετμίνχ, που μάχονταν τους Γάλλους, θα γίνουν σχεδόν όλοι Βιετκόνγκ, δηλαδή στρατιώτες. Πρόκειται για ένα ακόμα από τα πολλά πολιτικοστρατιωτικά κατορθώματα του «θείου Χο», που γνώριζε τα τερτίπια της αποικιοκρατίας και τους τρόπους άμυνας και επίθεσης της αντιαποικιοκρατίας όσο κανείς. Οι Βιετκόνγκ δεν είναι ακριβώς αντάρτες, είναι ο ένοπλος λαός, που με την αθέτηση από τους Γάλλους της υπόσχεσης για δημοψήφισμα κατάλαβε πως κάποια κρίσιμα για τα συμφέροντα των αποικιοκρατών προβλήματα δεν είναι δυνατόν να λυθούν με την κάλπη. Αυτή είναι η άποψη του Χο Τσι Μινχ, ενός καλά καταρτισμένου μαρξιστή, που σ' όλη του τη ζωή ήταν πάρα πολύ διαλλακτικός και ήπιος και ποτέ δεν κατέφευγε στη βία αν δεν εξαντλούσε και την τελευταία δυνατότητα για ειρηνική διευθέτηση των προβλημάτων. Ο λαός ήξερε ήδη από καιρό πως αυτό που αποφάσιζε ο «θείος Χο» δεν μπορεί παρά να είναι και σωστό και δίκαιο. Και τώρα οι Βιετναμέζοι τον ακολουθούν μαζικά, αν και γνωρίζουν τα (κομουνιστικά) πολιτικά του φρονήματα.

Οι Βιετκόνγκ, το πολιτικοστρατιωτικό αριστούργημα του Χο Τσι Μινχ, ήταν κάτι το μοναδικό στην πιο απόλυτη κυριολεξία. Ποτέ στην ιστορία ένας ολόκληρος λαός, νέοι, γέροι, γυναίκες, παιδιά, δεν σχημάτισαν έναν στρατό που να είναι σε θέση να μάχεται ταυτόχρονα σε όλα τα μέτωπα, στις πόλεις σαν δολιοφθορείς, στα χωριά σαν «μη συνεργάσιμοι με τον εχθρό», στα μέτωπα σαν τακτικός στρατός, πίσω από τα μέτωπα σαν κομάντος. Όλοι πολεμούν με ελαφρά όπλα, με βαριά όπλα, με κανόνια, με σφεντόνες, με κασμάδες. Τόσο μαζικό, τόσο ολοκληρωτικό πόλεμο δεν θα βρείτε ο' ολόκληρη την ιστορία των πολέμων όσο κι αν ψάξετε. Τελικά, ο Χο παρέα με τον Γκιάπ θα πετύχουν το ακατόρθωτο: ένας σχετικά μικρός λαός ηρώων θα νικήσει τις Ηνωμένες Πολιτείες, την πιο ισχυρή στρατιωτικά και οικονομικά δύναμη στον κόσμο.

Το 1965, δέκα χρόνια μετά την άφιξη των Αμερικανών στο Βιετνάμ ως «ειρηνοποιών» ο Πόλεμος του Βιετνάμ αμερικανοποιείται απροκάλυπτα. Τώρα οι αμερικανοί στρατιώτες αποβιβάζονται κανονικότατα και χωρίς προσχήματα στην πατρίδα του Χο, που την αντιμετωπίζουν σαν εχθρική χώρα.

Το 1974 το αμερικανικό Κογκρέσο ψηφίζει την κατάργηση της στρατιωτικής βοήθειας προς το Νότιο Βιετνάμ. Έτσι ονόμασαν την αμερικανική εισβολή στο Βιετνάμ, στρατιωτική βοήθεια την ονόμασαν.

Ντρέπονται οι γερουσιαστές να πουν πως αυτό που στην πραγματικότητα ψήφισαν ήταν η εγκατάλειψη της προσπάθειας να υποτάξουν το βιετναμέζικο λαό. Σοφοί οι Γάλλοι. Έφυγαν ομολογώντας την ήττα τους προτού γελοιοποιηθούν εντελώς όπως οι Αμερικανοί στο δικό τους, το πολύ πιο καταστροφικό Ντιεν Μπιεν Φου.

Από τα 2 εκατομμύρια Αμερικανών που πολέμησαν στο Βιετνάμ σκοτώθηκαν 58.000 και τραυματίστηκαν σοβαρά 313.000, σύμφωνα με τα επίσημα αμερικανικά στοιχεία. Οι Βιετναμέζοι που σκοτώθηκαν είναι ίσοι με τους Αμερικανούς που εισέβαλαν στη χώρα τους, 2 εκατομμύρια επί πληθυσμού 60 εκατομμυρίων. Οι Αμερικανοί έριξαν στο Βιετνάμ 6,3 εκατομμύρια τόνους βόμβες, τριπλάσιου συνολικού βάρους από τις βόμβες που έριξε η Γερμανία και η Ιαπωνία μαζί στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Πιο φονικός και πιο βάρβαρος πόλεμος δεν έγινε ποτέ στην ιστορία. Τον θέλησαν και τον διεξήγαν οι «πολιτισμένοι» Αμερικανοί. Δηλαδή, ο καπιταλισμός, για να λέμε τα πράγματα με το σωστό κοινωνικοοικονομικό τους όνομα.

Στις 30 Απριλίου 1975 οι Βιετκόνγκ καταλαμβάνουν τη Σαϊγκόν, την πρωτεύουσα του Νοτίου Βιετνάμ. Οι τελευταίοι Αμερικανοί που έχουν απομείνει διαφεύγουν με ελικόπτερο από την ταράτσα της αμερικανικής πρεσβείας. Ο «θείος Χο» δεν θα είναι εκεί για να δει το «ναυαγοσωστικό» ελικόπτερο να απογειώνεται. Είχε πεθάνει 6 χρόνια νωρίτερα, το 1969. Αιωνία του η μνήμη. Ήταν ένας σοφός Ασιάτης, ένας μεγάλος ηγέτης, ένας σπουδαίος κομουνιστής, ένας άψογος επαναστάτης.

Δυστυχώς, όμως, τα όσα ηρωικά συμβαίνουν στο Βιετνάμ θα σκιαστούν από τα όσα φρικώδη θα επισυμβούν στη γειτονική Καμπότζη. Όπου ένας αχρείος ονόματι Πολ Ποτ, που παριστάνει το φιλοκινέζο κομουνιστή, στα τρία χρόνια που διατηρείται στην εξουσία θα σφάξει τα τρία από τα έξι εκατομμύρια των κατοίκων που έχει η μικρή Καμπότζη.

Όμως, ο Πολ Ποτ δεν είναι ακριβώς κομουνιστής. Το παίζει κομουνιστής, και μάλιστα μαοϊκός, αφενός για να δείξει πως έχει την ασιατική περί κομουνισμού άποψη του Μάο και όχι τη σοβιετίζουσα του Χο, και αφετέρου για να γίνει ο οιονεί φύλαρχος της φυλής των Χμερ, της γηγενούς και κυρίαρχης φυλής σε μια πολυεθνική βουδιστική χώρα. Δεν θα ονομαστεί τυχαία το κόμμα του Ερυθροί Χμερ. Το όνομα θέλει να πει πως μόνο οι ανήκοντες στη φυλή των Χμερ θα μπορούσαν να είναι καλοί, κόκκινοι, κατακόκκινοι, ξεροψημένοι κομουνιστές. Εδώ, ο κομουνισμός μπαίνει φανερά και καθαρά στην υπηρεσία του σοβινισμού, και μάλιστα μ' ένα τρόπο εντελώς πρωτόγονο. Φυσικά, τούτη η πρωτόγονη παραλλαγή του απ' τη φύση του περιπετειώδους μαρξισμού θα μπορούσε και να λείπει εντελώς.

Το Επαναστατικό Κόμμα των Χμερ, γνωστό περισσότερο με την επωνυμία Ερυθροί Χμερ, θα προκύψει με διάσπαση του Κομουνιστικού Κόμματος της Καμπότζης το 1960, τη χρονιά που θα εκδηλωθεί η σινοσοβιετική διένεξη και στο γειτονικό Βιετνάμ θα κάνουν για πρώτη φορά την εμφάνισή τους οι Βιετκόνγκ. Σε τρία χρόνια, το 1963, οι Ερυθροί Χμερ θα εγκαινιάσουν την ένοπλη δράση τους κατά των πάντων.

Οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες, που έχουν τρελαθεί με την επίμονη και συνεπέστατη ουδετερότητα του αρχηγού του κράτους της Καμπότζης πρίγκιπα Νοροντόμ Σιχανούκ, φίλου του δεξιού μεν αλλά αντιαμερικανού στρατηγού Σαρλ Ντε Γκωλ, θα προσεγγίσουν τους Χμερ και θα τους στρέψουν κατά του Σιχανούκ. Τον ίδιο καιρό και για τον ίδιο λόγο τα αμερικανοκινούμενα στρατεύματα του Νοτίου Βιετνάμ θα εισβάλουν στην Καμπότζη. Από πίσω τους θα τρέξουν αμέσως οι Βιετκόνγκ και θα μπουν κι αυτοί στην Καμπότζη - Καμπούτσεα, αν προτιμάτε το σωστό, ιθαγενές όνομα. Από το 1963, δύο χρόνια πριν από την αμερικανοποίηση του εμφυλίου πολέμου του Βιετνάμ το 1965, ο εν λόγω εμφύλιος διεξάγεται και σε ξένο έδαφος, στην Καμπότζη.

Το 1966 ο Ντε Γκωλ θα επισκεφθεί στην Καμπότζη το φίλο του Νοροντόμ Σιχανούκ και θα εκφωνήσει στην πρωτεύουσα Πνομ Πεν έναν πραγματικά ιστορικό λόγο. Λέει πως όπου επεμβαίνουν οι Αμερικανοί προκαλούν ανωμαλίες και καλεί τους ηγέτες της Δύσης να μην είναι τόσο αφοσιωμένοι στους υπερατλαντικούς συμμάχους τους. Είναι τότε που θα πρωτοεμφανιστεί ο πολιτικός όρος «γκωλισμός». Που σημαίνει «δεξιά πολιτική ευρωπαϊκού τύπου, ανεξάρτητη από την αμερικανική πολιτική». Ο δεξιός αντιαμερικανισμός που λανσάρει ο Ντε Γκωλ υπάρχει μέχρι τις μέρες μας. Πράγμα που σημαίνει πως ο αντιαμερικανισμός δεν είναι μια υπόθεση αυστηρά αριστερή.

Το 1970 ο αμερικανόφιλος Λον Νολ ανατρέπει το γαλλόφιλο Νοροντόμ Σιχανούκ. Και τότε ο οργισμένος Σιχανούκ δημιουργεί δικό του αντάρτικο, με τη βοήθεια των μέχρι πριν από λίγο εχθρών του, των Ερυθρών Χμερ, που είναι κάτι σαν την κόκκινη γραβάτα, παν με όλα και με όλους, αρκεί να ικανοποιείται ο εθνικισμός τους, ο ανάμικτος με ασιατικό κομουνισμό. Ωστόσο, σύντομα οι Ερυθροί Χμερ θα στραφούν κατά του Νοροντόμ Σιχανούκ.

Όπως και να 'ναι, οι Ερυθροί Χμερ βοηθούν προς το παρόν τους Βιετκόνγκ, που τώρα μπορούν να μπαινοβγαίνουν στη γειτονική Καμπότζη σαν στο σπίτι τους. Οι Αμερικανοί απ' τη μεριά τους εκτός από τους Βιετκόνγκ κυνηγούν τώρα και τους Ερυθρούς Χμερ. Κι αυτό σημαίνει πως ο πόλεμος του Βιετνάμ επεκτείνεται τώρα και στην Καμπότζη.

Τον Αύγουστο του 1973 οι Αμερικανοί σταματούν να βομβαρδίζουν την Καμπότζη. Το θεωρούν μάταιο. Μόνο οι κομάντος θα μπορούσαν να κάνουν κάτι το αποτελεσματικό εκεί πέρα, αλλά οι από ξηράς επιχειρήσεις θα ήταν ακόμα μια βαθιά πληγή στο σώμα της ιμπεριαλιστικής αμερικάνικης Δημοκρατίας, που αιμορραγεί ήδη από χρόνια στο Βιετνάμ, προκαλώντας ταραχές μεγάλες στην Αμερική.

Απερίσπαστοι πλέον οι Ερυθροί Χμερ μετά το σταμάτημα των αμερικανικών βομβαρδισμών επιτίθενται κατά της πρωτεύουσας Πνομ Πεν και την καταλαμβάνουν στις 17 Απριλίου 1975, τη χρονιά που οι Αμερικανοί εγκαταλείπουν καταξευτελισμένοι την προσπάθεια να σώσουν το Βιετνάμ απ' τον κομουνισμό. Και τότε ο σφαγέας εθνικιστής Πολ Ποτ, που το παίζει κομουνιστής, περνάει διά μαχαίρας τους μισούς κατοίκους μιας μικρής χώρας. Όσοι «αστοί» γλιτώσουν από το δρεπάνι της καμποτζιανής παραλλαγής πολιτιστικής επανάστασης θα σταλούν στα χωράφια, αφενός για να δουν τι τραβούν οι αγρότες και αφετέρου για να μάθουν να καλλιεργούν τη γη. Φυσικά, θα τα κάνουν θάλασσα. Δεν γίνεται κανείς αγρότης απ' τη μια μέρα στην άλλη, κυρίως όταν τον μαστιγώνουν για να γίνει.

Το 1978, τρία χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου το 1975, ο βιετναμικός στρατός του ενοποιημένου πλέον Βιετνάμ εισβάλλει στην Καμπότζη, την καταλαμβάνει και προσπαθεί να περισώσει ό,τι απόμεινε από τη βουτηγμένη στο αίμα «πολιτιστική επανάσταση» του Πολ Ποτ. Η κατοχή διαρκεί 6 χρόνια και το 1984 οι Βιετναμέζοι αρχίζουν να αποσύρονται σταδιακά.

Τελικά, και οι δύο χώρες θα υποταχτούν στους νεοαποικιοκράτες· δηλαδή, στο χρήμα που προσφέρουν υπό μορφή οικονομικής βοήθειας οι κεφαλαιούχοι, διά των πολιτικών που τους υπηρετούν, στους υπανάπτυκτους, που τους λέμε επί το ευπρεπέστερο και «λαούς υπό ανάπτυξη» ή «αναπτυσσόμενους λαούς», η ανάπτυξη των οποίων συμβάλλει τα μέγιστα στη διεύρυνση της παγκόσμιας καπιταλιστικής αγοράς, από την οποία έχει απόλυτη ανάγκη ο αναπτυσσόμενος καπιταλισμός προκειμένου να παραμείνει καπιταλισμός. Καπιταλισμός που δεν ευρύνει συνεχώς τις αγορές του για να τοποθετεί σ' αυτήν τα προϊόντα που πρέπει να παράγει σε συνεχώς και μεγαλύτερες ποσότητες προκειμένου να αναπτύσσεται, είναι καταδικασμένος σε θάνατο. Να δούμε, όμως, μέχρι πότε ο καπιταλισμός θα είναι σε θέση να ευρύνει τις αγορές του σε μια Γη στρογγυλή, με πεπερασμένα όρια.

3. Τίτο και Χότζα

Κανένας ηγέτης κομουνιστικού κόμματος, σ' Ανατολή και Δύση, δεν ήταν τόσο σταλινικός και τόσο προσκολλημένος στη Σοβιετική Ένωση όσο ο Κροάτης Γιόζιπ Μπροζ (1892-1980), γνωστός με το επαναστατικό ψευδώνυμο σαν Τίτο. Γεννημένος ένα χρόνο πριν απ' τον Μάο θα πεθάνει τέσσερα χρόνια μετά απ' τον Μάο, σε ηλικία 88 ετών. Η πολιτική συμπεριφορά αυτού του Βαλκάνιου θα προκαλέσει τόσες συζητήσεις σ' Ανατολή και Δύση, όσες δεν προκάλεσε η πολιτική συμπεριφορά του ασιάτη Μάο.

Ο Τίτο διορίστηκε από τον Στάλιν Γενικός Γραμματέας του Κομουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσλαβίας το 1937, το έτος αιχμής των δικών της Μόσχας, όταν σχεδόν όλους τους παλιούς γιουγκοσλάβους κομουνιστές ηγέτες τους είχε φάει ήδη το σκοτάδι και οι σταλινικοί έψαχναν στα σκοτεινά να βρουν τον πιο σκληρό γιουγκοσλάβο κομουνιστή για να τον κάνουν αρχηγό ενός από τα πιο σκληρά κομουνιστικά κόμματα που εμφανίστηκαν ποτέ στην ιστορία του κομουνισμού. Ο σύντροφος Τίτο είχε όλα τα προσόντα. Ήταν έξυπνος, ήταν όμορφος, ήταν γοητευτικός, είχε γερή κράση και από σωματικής και από ψυχολογικής απόψεως και, το σημαντικότερο, είχε γίνει κομουνιστής το 1917 στη Ρωσία, όπου βρέθηκε αιχμάλωτος. Η πατρίδα του η Κροατία ανήκε τότε στην Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία και ο νεαρός Ιωσήφ υπηρετούσε στον αυτοκρατορικό στρατό.

Ο Τίτο πάντα θεωρούσε τον εαυτό του και λιγάκι Μπολσεβίκο. Είχε μολυνθεί για τα καλά με το «μικρόβιο του κομουνισμού» τότε που τον έβαλαν να πολεμήσει για συμφέροντα που καμιά σχέση δεν θα ήταν δυνατό να έχουν μ' εκείνα του πάμφτωχου και θρήσκου αγρότη πατέρα του με τα 15 παιδιά, γεννημένα τα περισσότερα χάρη στην επέμβαση του Αγίου Πνεύματος, δηλαδή την αυστηρή απαγόρευση των αντισυλληπτικών από την καθολική εκκλησία. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες ο έξυπνος και δυναμικός Ιωσήφ δεν θα ήταν δυνατό να αποχτήσει σοβαρή μόρφωση. Και γι' αυτό, μέχρι να γίνει επαγγελματίας κομουνιστής δούλευε σαν εργάτης μετάλλου. Ήταν μ' άλλα λόγια γνήσιος προλετάριος. Και λυσσώδης εχθρός της αστικής τάξης, που τη μίσησε όσο λίγοι.

Το 1940 ο Τίτο θα εκλεγεί και επισήμως Γενικός Γραμματέας του Κομουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσλαβίας και θα διατηρήσει το πόστο για 40 ολόκληρα χρόνια, 43 με τα τρία της κοπτάτσιας. (Έτσι λέγεται στην κομουνιστική γλώσσα ο διορισμός και όχι η εκλογή σε κάποιο

κομματικό αξίωμα). Στην πραγματικότητα ο Τίτο δεν υπήρξε ποτέ ούτε αντιοταλινικός, ούτε αντισοβιετικός. Η ρήξη του με τον Στάλιν το 1948 θα προκληθεί μάλλον από υπερβάλλοντα κομουνιστικό ζήλο, που ούτε ο Στάλιν δεν θα μπορούσε να τον αντέξει. Τα πράγματα θα εξελιχθούν ως εξής.

Σε καμιά κατεχόμενη χώρα οι ναζί δεν θα φερθούν τόσο βάρβαρα όσο στη Γιουγκοσλαβία, που ήταν σύμμαχος της Γερμανίας όταν άρχισε ο πόλεμος. Ο βασιλιάς την είχε ήδη παραδώσει στους φίλους του τους Γερμανούς, αλλά οι αντιφασίστες πατριώτες ανέτρεψαν το βασιλιά και μαζί του τη συμμαχία με τους Γερμανούς. Οι οποίοι σκυλιάζουν και βαρούν ανελέητα. Και όσο βαρούν, τόσο δυναμώνει το αντάρτικο. Και όσο δυναμώνει το αντάρτικο, τόσο βαρούν. Με το βάρα και ξαναβάρα των Γερμανών, στο τέλος το αντάρτικο θα φουντώσει τόσο, που θα γίνει κανονικός στρατός. Αρχηγός αυτού του στρατού εξαρχής θα είναι ο Τίτο. Ο εργάτης μετάλλου θα αναδειχτεί σε στρατιωτική ιδιοφυΐα για να πάρει κάποτε, πολύ δίκαια, τον τίτλο του στρατάρχη, δηλαδή του επικεφαλής όλου του στρατού.

Και το σημαντικότερο, οι γιουγκοσλάβοι κομουνιστές από μια μάλλον ασήμαντη ομάδα παρανόμων που ήταν πριν από τον πόλεμο, μέσα από το αντάρτικο θα γίνουν μαζικό κίνημα. Ο Τίτο δεν μασάει τα λόγια του. Λέει εξαρχής ότι το αντάρτικο είναι κομουνιστικό. Κι όποιου του αρέσει πάει και πολεμάει με τους κομουνιστές αντάρτες, όποιου δεν του αρέσει κάθεται και τον σκοτώνουν οι Γερμανοί. Ακόμα και οι σύμμαχοι θα υποχρεωθούν να παραμερίσουν το δικό τους άνθρωπο, τον Ντράγκολγιουμπ Μιχαήλοβιτς, ας πούμε το γιουγκοσλάβο Ναπολέοντα Ζέρβα, για να στηρίξουν τον Τίτο. Που μετά τον πόλεμο θα αναγνωριστεί και επισήμως, όχι σαν αρχηγός ανταρτών, αυτό, βέβαια, δεν θα μπορούσε να του το αμφισβητήσει κανείς, αλλά σαν ηγέτης συμμαχικού στρατού. Και να σκεφτεί κανείς πως όλα αυτά λέγονται και γίνονται από τους Δυτικούς για έναν φανερά και κραυγαλέα κομουνιστή.

Ο Άρης Βελουχιώτης θα μπορούσε θαυμάσια να είναι ο έλληνας Τίτο αν ήταν ο ΓΓ του ΚΚΕ σε μια εποχή που οι συζητήσεις ανάμεσα στους «μεγάλους» για τις ζώνες επιρροής δεν είχαν αρχίσει ακόμα και που όλοι οι Σύμμαχοι, σ' Ανατολή και Δύση, είχαν ανάγκη από όλα τα αντάρτικα σώματα. Απ' τα οποία τα πιο σοβαρά ελέγχονταν από τους κομουνιστές. Τα τετελεσμένα δύσκολα αναιρούνται. Κι αυτό, ο κομουνιστικός βίος και η αντάρτικη πολιτεία του Τίτο το έδειξε με ένα τρόπο άκρως εντυπωσιακό. Όταν τέλειωσε ο πόλεμος οι αντάρτες του θα μπορούσαν να σχηματίσουν κυβέρνηση πλειοψηφίας μάλλον άνετα.

Στην αρχή του αντάρτικου, ο Τίτο υπερτονίζει τον κοινωνικό και

υποτονίζει τον εθνικό χαρακτήρα του αντιφασιστικού αγώνα, κι αυτό θα ενοχλήσει τη Μόσχα, που του ζητάει να αντιστρέψει τη σχέση ανάμεσα στην εθνική και την κοινωνική παράμετρο και να μιλάει περισσότερο για τον εθνικό απελευθερωτικό χαρακτήρα του αντάρτικου, ώστε να μην τρομάξουν οι Σύμμαχοι. Ο Τίτο συμμορφώνεται προς τις υποδείξεις της Μόσχας, πράγμα που τον ωφελεί και προσωπικά γιατί τώρα γίνεται υπερκομματικός εθνικός ήρωας, αποδεκτός και από τους μη κομουνιστές όλων των εθνοτήτων που συναποτελούν την ομόσπονδη Γιουγκοσλαβία... Ο εθνικισμός δεν ήταν επιλογή του, ήταν επιλογή του Στάλιν. Δύσκολα ο Τίτο θα μπορούσε να είναι εθνικιστής. Ήταν ο ηγέτης της πολυεθνικής Γιουγκοσλαβίας και όχι των κροατών ή των σέρβων εθνικιστών, που θα σφάζονταν από τότε αν δεν υπήρχε ο Τίτο.

Τη Γιουγκοσλαβία την ελευθέρωσε μεν από τους Γερμανούς ο Κόκκινος Στρατός, αλλά με τη βοήθεια των ανταρτών του Τίτο, που θεωρεί το στρατό του εγχώρια προέκταση του ρωσικού στρατού. Στο τέλος του πολέμου ο Τίτο συνεχίζει να είναι ο αφοσιωμένος φίλος των Σοβιετικών που ήταν στην αρχή. Όμως, ο Στάλιν δεν βλέπει με καλό μάτι το πολύ μεγάλο κύρος που έχει αποχτήσει ο Τίτο και εντός και εκτός Γιουγκοσλαβίας. Του έχει κλέψει ένα μέρος της δόξας και έχει μετατοπίσει μεγάλο μέρος του ενδιαφέροντος της διεθνούς κοινής γνώμης από τη Σοβιετική Ένωση στη Γιουγκοσλαβία. Πριν καν τελειώσει ο πόλεμος ο Τίτο είναι ήδη μια διεθνής πολιτική προσωπικότητα.

Το 1944 ο Τίτο είχε υποσχεθεί στους Συμμάχους πως μετά τον πόλεμο θα συνεργαστεί με τα παλιά αστικά κόμματα. Όμως, στις εκλογές που γίνονται την 11η Νοεμβρίου 1945 η νίκη του Λαϊκού Μετώπου χαρακτηρίζεται απ' όλους σαν απόλυτος θρίαμβος της πολιτικής του Τίτο. Λίγο μετά τις εκλογές, την 22α Δεκεμβρίου 1945, οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία θα αναγνωρίσουν ταυτόχρονα τη Λαϊκή Δημοκρατία της Ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας. Κανείς δεν θα ήταν δυνατό να αμφισβητήσει το αποτέλεσμα των εκλογών. Κι αυτό δίνει το δικαίωμα στον Τίτο να καταργήσει το θεσμό της μοναρχίας χωρίς δημοψήφισμα το 1946. Πουθενά αλλού στον κομουνιστικό κόσμο οι κομουνιστές δεν πήραν την εξουσία με τόσο αδιαμφισβήτητα νόμιμο τρόπο.

Λοιπόν, τι δημοψήφισμα και τι κουροφέξαλα, λέει υποθέτω ο Τίτο μέσα του. Το δημοψήφισμα έχει ήδη γίνει στις μάχες τον καιρό του αγώνα, τότε που οι ηγέτες των παλιών αστικών κομμάτων της Γιουγκοσλαβίας, όπως και της Ελλάδας, χτυπούσαν μύγες στο Λονδίνο και στο Κάιρο. Με την ευκαιρία, ο Τίτο βάζει σε μόνιμη καραντίνα, εκτός από τα παλιά κόμματα και την καθολική εκκλησία, που εντελώς αναί-

σχυντα συνέχιζε να μπερδεύεται κι εκεί όπως παντού, όπως πάντα, στα πολιτικά πράγματα όχι, βέβαια, υπέρ των κομουνιστών ή έστω των προοδευτικών, έτσι γενικά και αόριστα. Μπορεί πολλοί παπάδες, ακόμα και μεγαλοπαπάδες να είναι προοδευτικοί, όμως καμιά εκκλησία καμιάς θρησκείας δεν θα ήταν δυνατό να είναι προοδευτική. Δουλειά της εκκλησίας είναι να συντηρεί, όχι να ανατρέπει. Μια εκκλησία μπορεί να γίνει προοδευτική, ίσως και επαναστατική, μόνο παρεμπιπτόντως και μόνο προσωρινά.

Για να κάνει όλα αυτά τα πολύ δύσκολα ο Τίτο δεν παίρνει την άδεια κανενός. Θεωρεί αυτονόητο πως τουλάχιστον οι Σοβιετικοί θα εγκρίνουν τα μέτρα που έχει πάρει από θέσεως ισχύος. Αλλά εκείνοι έχουν σοβαρές αντιρρήσεις, που απορρέουν από τις συμφωνίες της Γιάλτας. Του λεν πως είναι πολύ βιαστικός και πως δεν πρέπει να τρομάζει τους Συμμάχους με μέτρα που παίρνει με τον κλασικό αντάρτικο τρόπο του αιφνιδιασμού. Εκείνος τους λέει πως στη βράση κολλάει το σίδερο — και το κολλάει.

Σε καμιά άλλη ανατολική χώρα η μπολσεβικοποίηση δεν προχώρησε με τόσο γρήγορους ρυθμούς, και μάλιστα με την de facto συγκατάθεση του λαού. Οι γιουγκοσλάβοι κομουνιστές έχουν κερδίσει τη συμπάθεια του λαού στη μάχη, όχι στις συγκεντρώσεις, με επιχειρήματα ματωμένα, όχι με ξερά λόγια χωρίς συναισθηματικό αντίκρισμα. Το μεταπολεμικό γιουγκοσλάβικο κομουνιστικό καθεστώς το δημιούργησε η ιστορία, όχι οι κομματικές αποφάσεις και οι έξωθεν επεμβάσεις.

Μέχρι το 1947 οι γιουγκοσλάβοι κομουνιστές δεν κάνουν τίποτα που θα ήταν δυνατό να δυσαρεστήσει τους Σοβιετικούς· και ό,τι κάνουν με δική τους πρωτοβουλία το ελέγχουν από χίλιες μεριές, ώστε να μη δημιουργήσουν προβλήματα στη Σοβιετική Ένωση. Μάλιστα, όταν το 1947 ιδρύεται η Κομινφόρμ (Κομουνιστική Πληροφόρηση) που θα αντικαταστήσει την Κομιντέρν (Κομουνιστική Διεθνής ή Τρίτη Διεθνή), σαν έδρα της ορίζεται το Βελιγράδι τιμής ένεκεν. Οι Ρώσοι κάνουν ό,τι μπορούν για να καλοπιάσουν τους Γιουγκοσλάβους από τότε που αρνήθηκαν να τους βοηθήσουν να ενσωματώσουν την Τεργέστη, πόλη μισοϊταλική και μισογιουγκοσλάβικη και παλιό μήλο της έριδος ανάμεσα στις δύο χώρες. Πάντως, η υποδειγματική σύμπνοια που υπάρχει ανάμεσα στα μέλη του Πολιτικού Γραφείου του Κομουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσλαβίας δεν αρέσει καθόλου στους Ρώσους. Πώς, με ποιους θα περάσουν τη γραμμή τους αν χρειαστεί, έτσι που όλοι είναι συσπειρωμένοι γύρω από τον Τίτο, που φέρεται εντελώς άψογα στους συντρόφους;

Την ανάγκη φιλοτιμία ποιούμενοι, κανείς στη Ρωσία δεν θα έχει αντίρρηση όταν οι Γιουγκοσλάβοι, που έχουν ήδη συνεννοηθεί με τους

Βούλγαρους, ζητούν τη συγκατάθεση των Ρώσων για τη δημιουργία μιας Βαλκανικής Ομοσπονδίας με πρώτα μέλη τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία. Όμως, τον Ιανουάριο του 1948 οι Ρώσοι λεν στους γιουγκοσλάβους συντρόφους πως τα πολύ φιλόδοξα σχέδιά τους για τη δημιουργία μιας τέτοιας ομοσπονδίας είναι πολύ πρόωρα και πως πρέπει να κάνουν λίγη υπομονή. Αλλά ο αντάρτης Τίτο, το βιολί του. Λέει πως στη βράση κολλάει το σίδερο και πως δεν είναι βέβαιο πως οι Βούλγαροι θα συμφωνούν και αργότερα για την Ομοσπονδία. Ωστόσο, οι Βούλγαροι ήδη έχουν διαφωνήσει κατ' εντολή της Μόσχας και οι γιουγκοσλάβοι κομουνιστές δεν καταλαβαίνουν πώς γίνεται να μη θέλει η μαμά-Ρωσία το σφιχταγκάλιασμα των παιδιών της, όταν μάλιστα δεν έχουν την πρόθεση να φύγουν απ' το σπίτι και να κάνουν δική τους οικογένεια.

Έχουν ήδη σωρευτεί πολλά παράδοξα στη συμπεριφορά των Ρώσων απέναντι στους Γιουγκοσλάβους, όπως άλλωστε και στους έλληνες κομουνιστές, σχέση έχοντα, όπως θα φανεί αργότερα, με τις συμφωνίες της Γιάλτας για τις ζώνες επιρροής των δυτικών και των ανατολικών Συμμάχων. Και την 1η Μαρτίου 1948 σε μια ιστορική συνεδρίαση της ΚΕ του ΚΚΓ συζητιούνται όλες οι παράξενες, αντιμαρξιστικές και κατ' ουσίαν αντικομουνιστικές συμπεριφορές της Ρωσίας απέναντι στη Γιουγκοσλαβία, μια κομουνιστική χώρα που ό,τι κέρδισε το κέρδισε μόνη της και που αν τη χτυπήσουν οι Δυτικοί είναι βέβαιο πως θα το πληρώσουν πολύ ακριβά σε μια εποχή που ο πολύ φρέσκος γιουγκοσλαβικός εθνικισμός θα μπορούσε να παίξει ενωτικό ρόλο ανάμεσα στους λαούς που συναποτελούν την πολυεθνική Γιουγκοσλαβία, πράγμα που ο Τίτο το θέλει πολύ.

Τον Ιούνιο του 1948 η Κομιντέρν με κείμενο υπό τον τίτλο «Τίτο εναντίον Στάλιν» θα κάνει γνωστή σ' όλον τον κόσμο τη διένεξη. Παρά ταύτα, οι Γιουγκοσλάβοι κάνουν ό,τι μπορούν για να κρατήσουν το πρόβλημα που προέκυψε στα όρια της φιλικής διένεξης. Μάλιστα, στο 5ο συνέδριο του κόμματος που γίνεται τον Ιούλιο του 1948, αμέσως μετά τη γνωστοποίηση της διένεξης οι Σύνεδροι ζητωκραυγάζουν και υπέρ του Στάλιν και υπέρ του Τίτο εναλλάξ.

Η Σοβιετική Ένωση, ωστόσο, συνεχίζει τη συκοφάντηση των γιουγκοσλάβων κομουνιστών και τελικά τους υποχρεώνει να περάσουν το 1950 στην αντεπίθεση με μια σειρά άρθρων του Μίλοβαν Τζίλας, ενός εξίσου με τον Τίτο σταλινικού και φιλοσοβιετικού μέχρι πρότινος, που δημοσιεύονται στην εφημερίδα *Μπόρμπα*, επίσημο όργανο του κόμματος. Ο Τζίλας, ένας πολύ καλά καταρτισμένος μαρξιστής, είναι υπεύθυνος προπαγάνδας και διαφώτισης του κόμματος και ένας από τους

πιο στενούς συνεργάτες του Τίτο. Συνεπώς, οι προσωπικές του απόψεις για τη σταλινική γραφειοκρατία είναι και απόψεις του Τίτο και του κόμματος.

Τώρα (1950), με τα κείμενα του Τζίλας, που πέφτουν σαν βόμβα στη διεθνή πολιτική σκηνή, η μέχρι τότε μάλλον διακριτική διένεξη μεταξύ Στάλιν και Τίτο γίνεται ηχηρή ρήξη και οι δύο χώρες διακόπτουν τις σχέσεις τους. Η Γιουγκοσλαβία το 1950 μπαίνει, σχεδόν στα τυφλά, σε μια περιπέτεια, που δεν έχει το όμοιό της στη διεθνή ιστορία του κομουνιστικού κινήματος. Παραμένοντας χώρα υποδειγματικά κομουνιστική (γι' αυτό άλλωστε ο Τίτο συγκρούστηκε με τον Στάλιν, για να παραμείνει η Γιουγκοσλαβία χώρα υποδειγματικά κομουνιστική) θα κόψει απότομα τον ομφάλιο λώρο με τη μητέρα-Ρωσία χωρίς προς το παρόν να θέλει να ακουμπήσει στη Δύση. Η χώρα του Τίτο είναι πλήρως απομονωμένη και από τα δεξιά της, και από τα αριστερά της.

Αυτόν τον καιρό, ο πόλεμος της Κορέας (1950-1953) μαίνεται, οι Αμερικανοί απειλούν με απόβαση στη Γιουγκοσλαβία για αντιπερισπασμό, ο Γ΄ Παγκόσμιος Πόλεμος είναι προ των πυλών και ο γεννημένος αντάρτης Τίτο, με πολύ βαριά καρδιά, μόλις και προλαβαίνει το 1949 να διακόψει τη βοήθεια προς τον αντάρτικο ελληνικό Δημοκρατικό Στρατό, προδιαγράφοντας έτσι την έκβαση του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα. Είναι η τραγικά δύσκολη διεθνής πολιτική συγκυρία που υποχρεώνει τον Τίτο να εγκαταλείψει και επίσημα τους έλληνες κομουνιστές μ' έναν λόγο που εκφωνεί στην Πόλα στις 10 Ιουλίου 1949 και όχι η «προδοτική του διάθεση», όπως λεν ακόμα και σήμερα άνθρωποι εντελώς ανίκανοι να καταλάβουν το αυτονόητο, πως η Ελλάδα δεν είναι μόνη της στον κόσμο και πως δεν θα ήταν δυνατό να κάνουν οι άλλοι ό,τι τη βολεύει εκάστοτε, είτε προς τα αριστερά είτε προς τα δεξιά. Οι παντί τρόπω και πάση θυσία εθνικιστές, δεξιότροποι και αριστερότροποι, δεν είναι εθνικιστές· είναι είτε βλάκες, είτε επαγγελματίες εθνοκάπηλοι, που έχουν κάνει τον πατριωτισμό επάγγελμα.

Άλλωστε, την 21η Απριλίου (τι σύμπτωση!) του 1947, ακριβώς 20 χρόνια πριν από την άλλη 21η, την «εθνοσωτήριο» (ωχ!), ο Νίκος Ζαχαριάδης συναντάται μυστικά με τον Τίτο κι αυτός του ζητάει γραπτό υπόμνημα με τις απόψεις του ΓΓ του ΚΚΕ για τον ελληνικό εμφύλιο. Ο Ζαχαριάδης το υποβάλλει την επομένη κιόλας και ο πάντα γρήγορος αρχιαντάρτης εγκρίνει τις θέσεις του αντάρτη Ζαχαριάδη στα γρήγορα. Λίγες μέρες νωρίτερα, την 3η Απριλίου 1947, ο ρώσος πρεσβευτής στην Ελλάδα ναύαρχος Ραντιόνοφ εγκαταλείπει οριστικά την Αθήνα ύστερα από μια περίοδο συνεχούς πηγαινέλα κι αυτό ερμηνεύεται από τους δυο βαλκάνιους κομουνιστές ηγέτες σαν πρόθεση της

Μόσχας για μια πιο άνετη διεξαγωγή του εμφυλίου πολέμου από μέρους των ελλήνων κομουνιστών, που έχουν πρότυπο τον Τίτο.

Ναι αλλά, ούτε ο Τίτο, ούτε ο Ζαχαριάδης γνωρίζουν τι ακριβώς αποφάσισαν οι περιστασιακοί σύμμαχοι στην κρίσιμη για το μέλλον της Ευρώπης συνάντηση των «τριών μεγάλων» (Τσόρτσιλ, Ρούσβελτ, Στάλιν) στη Γιάλτα της Κριμαίας από 4 μέχρι 11 Φεβρουαρίου 1945. Ούτε κανείς τους ενημέρωσε για όσα λέχτηκαν λίγο αργότερα στην ακόμα πιο κρίσιμη συνάντηση των «τριών μεγάλων» (Τσόρτσιλ, Τρούμαν, Στάλιν) στο Πότσδαμ, κοντά στο Βερολίνο, από την 17η Ιουλίου μέχρι την 2α Αυγούστου 1945.

Δεν πρόλαβε καλά καλά να αυτοκτονήσει ο Χίτλερ παρέα με τον Γκέμπελς την Πρωτομαγιά (κοίτα σύμπτωση!) του 1945, δεν πρόλαβε καλά καλά να πεθάνει από οξύ εγκεφαλικό επεισόδιο, λίγο νωρίτερα από τον Χίτλερ, ο για τρεις διαδοχικές θητείες 32ος Πρόεδρος των ΗΠΑ Φράνκλιν Ντελάνο Ρούσβελτ στις 12 Απριλίου 1945, δεν πρόλαβε καλά καλά να στεγνώσει το μελάνι των υπογραφών κάτω από τα έγγραφα για την άνευ όρων συνθηκολόγηση της Γερμανίας την 8η Μαΐου 1945, ακριβώς μια βδομάδα μετά την αυτοκτονία του Χίτλερ, και οι μεγάλοι άλλη μια φορά τρέχουν να εδραιώσουν το μεγαλείο τους ερήμην όλων των μικρών του κόσμου, ως συνήθως. Και μπορεί μεν ο μεγάλος Στάλιν να μην ήταν ίδιος κι απαράλλαχτος με τους άλλους δυο μεγάλους, όμως δεν αποφάσιζε μόνος του το μοίρασμα της μεταπολεμικής Ευρώπης για να μπορεί να κάνει ό,τι θέλει. Για να πάρει έπρεπε να δώσει.

Για να δείτε πόσο δύσκολα είναι τα πράγματα όχι μόνο με μας τους μικρούς αλλά και με τους μεγάλους, σκεφτείτε μόνο πως ο πολύ μεγάλος Τσόρτσιλ, ο και «πατέρας της νίκης» επιλεγόμενος, την 5η Ιουλίου 1945 χάνει τις εκλογές από τους Εργατικούς στη Μεγάλη Βρετανία. Στις 17 Ιουλίου που αρχίζει η συνδιάσκεψη του Πότσδαμ θα πάει σ' αυτήν σαν χαμένος. Δεν έχουν ανακοινωθεί ακόμα επισήμως τα αποτελέσματα. Όταν, όμως, ανακοινωθούν την 25 Ιουλίου θα τρέξει στο Πότσδαμ και θα τον σκατζάρει ο διάδοχός του, ο Κλίμεντ Άτλυ.

Ο Τίτο κάνει απεγνωσμένες προσπάθειες να βγάλει τη χώρα από την απομόνωση. Ελπίζει σε έναν συμβιβασμό με τον Στάλιν, αλλά απογοητεύεται και πάλι. Και τότε στρέφεται προς τους Άγγλους. Που σαν μεγάλοι μετρ της τέχνης του πολιτεύεσθαι, είναι άλλοτε πολύ σκληροί και άλλοτε πολύ συμβιβαστικοί με τους εχθρούς τους. Άλλωστε, ο Τίτο ξέρει πως μπορεί να ακουμπήσει όπου θέλει στη Δύση γιατί όποιους όρους και αν βάλει θα γίνουν αμέσως αποδεκτοί, σύμφωνα με το κλασικό στην πολιτική αξίωμα «ο εχθρός του εχθρού μου είναι φίλος μου». Ο Τίτο παραμένει ο κομουνιστής που ήταν πάντα, όμως τώρα, αν και

δεν είναι εχθρός αφού παραμένει κομουνιστής, δεν είναι ούτε φίλος του Στάλιν κι αυτό είναι επαρκής λόγος για να τον δεχτούν στη Δύση με ανοιχτές αγκάλες όχι σαν φίλο, αλλά σαν εχθρό του εχθρού.

Τον Αύγουστο του 1954 ο Τίτο θα δείξει για πρώτη φορά σε διεθνές επίπεδο τις μεγάλες διπλωματικές του ικανότητες. Με δική του πρωτοβουλία η Ελλάδα, η Τουρκία και η Γιουγκοσλαβία κάθονται στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων και αποφασίζουν να αναπτύξουν στενότερες σχέσεις στο μέλλον σαν καλοί φίλοι και γείτονες. Ο Τίτο, θέλει τον εαυτό του όχι ακριβώς δυτικό, αλλά βαλκάνιο και τριτοκοσμικό πολιτικό. Έτσι, το γόητρό του και το διεθνές του κύρος θα τον κάνει αυτόματα και χωρίς καμιά προσπάθεια ηγέτη του «κινήματος των αδεσμεύτων», των χωρών δηλαδή που δεν ανήκουν σε κάποια διεθνή συμμαχία, είτε στη Δύση είτε στην Ανατολή. Μ' αυτή του την ιδιότητα θα γίνει φίλος του αρχιεπίσκοπου της Κύπρου Μακάριου, αλλά και του Μιχάλη Ράπτη.

Η επίσκεψη του Χρουστσόφ στο Βελιγράδι το 1955 και η ανταπόδοση της επίσκεψης από τον Τίτο στη Μόσχα το 1956 είναι ένας πραγματικός θρίαμβος για το γιουγκοσλάβο κομουνιστή ηγέτη. Με μεγάλη χαρά ξαναμπαίνει στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο, απ' όπου υποχρεώθηκε να φύγει το 1950. Μάλιστα, ο Χρουστσόφ, για να υπογραμμίσει την αλλαγή της στάσης της Σοβιετικής Ένωσης απέναντι στη Γιουγκοσλαβία, στις 17 Απριλίου 1956 διαλύει την Κομινφόρμ (Κομουνιστική Πληροφόρηση), ένα υποκατάστατο της Κομιντέρν (Κομουνιστική Διεθνής ή Τρίτη Διεθνής) από την οποία ο Τίτο δεν έχει καθόλου καλές αναμνήσεις. Η Κομιντέρν ήταν αυτή που είχε αναλάβει τον άχαρο ρόλο του διαβολέα του Τίτο διεθνώς. Η καλή δουλειά που έκανε τότε η Κομιντέρν φαίνεται και από το λεκέ του προδότη, του αποστάτη, του αντικομουνιστή, που υπάρχει μέχρι τις μέρες μας στις σελίδες της προσωπικής ιστορίας αυτού του απουδαίου κομουνιστή, που το μόνο κομουνιστικό αμάρτημά του ήταν πως κάποτε επιχείρησε διά του Τζίλας να πει στους ρώσους κομουνιστές πως δεν ήταν κομουνιστές αλλά γραφειοκράτες, που το έπαιζαν κομουνιστές.

Ωστόσο, ο πάντα σταλινικός κατά βάθος Τίτο, που υποχρεώθηκε να απομακρυνθεί από τον Στάλιν με πολύ βαριά καρδιά κάτω από περιστάσεις πολύ δύσκολες, αλλά και εξαιτίας της αντάρτικης βιασύνης του να θέλει να φέρει τον κομουνισμό μια ώρα αρχύτερα στα Βαλκάνια και στον κόσμο, θα βρει το δάσκαλό του στον πιο στενό του συνεργάτη, τον Μίλοβαν Τζίλας, που κι αυτός υπήρξε φανατικός σταλινικός.

Ψάχνοντας ο Τζίλας για τα αίτια που οδήγησαν στη ρήξη, θα καταλήξει στο συμπέρασμα πως το έλλειμμα δημοκρατίας στη Ρωσία του Στάλιν, που ήταν καταφάνερο, θα κάνει πολύ μεγάλη ζημιά στο

διεθνές κομουνιστικό κίνημα, ενώ ο Τίτο παραπλανούσε τόσο το λαό όσο και τους κομουνιστές που είχαν σοβαρή μαρξιστική παιδεία με αποφάσεις εντελώς αντιφατικές και αλληλοαναιρούμενες. Απ' τη μια εφάρμοζε μια πολιτική αποκέντρωσης, αυτοδιοίκησης και αυτοδιαχείρισης, πράγμα θετικότατο καθεαυτό, και από την άλλη επιτηρούσε την περιφερειακή κομματική γραφειοκρατία και ήλεγχε τα πάντα από το κέντρο. Πρωτοβουλία των μαζών καπελωμένη και κεντρικά διευθυνόμενη δεν είναι πρωτοβουλία των μαζών, είναι πρωτοβουλία της γραφειοκρατίας που την κάνει να φαίνεται σαν πρωτοβουλία των μαζών.

Ο Τίτο που ξέρει πως η κριτική και οι προτάσεις του Τζίλας οδηγούν στην πολυκομματική δημοκρατία, θα θυμώσει πολύ με τα πολύ σκληρά λόγια που λέει γι' αυτόν ο πολύ παλιός του φίλος και για κάμποσα χρόνια θα τον βάζει στη φυλακή, θα τον βγάζει απ' τη φυλακή, θα τον ξαναβάζει στη φυλακή, θα τον ξαναβγάζει απ' τη φυλακή κι έτσι σχοινί κορδόνι μέχρι που τελικά να τον αμνηστεύσει. Η δίωξη του Τζίλας είναι το πιο μελανό σημείο στην ένδοξη και πολυτάραχη σταδιοδρομία του Τίτο σαν αντάρτη, σαν λαϊκού ηγέτη και σαν διπλωμάτη.

Ωστόσο, ο Τζίλας κάπου αδίκησε τον παλιό του φίλο. Τουλάχιστον στον τομέα της κουλτούρας η ανεκτικότητα του Τίτο ήταν μοναδική για κομουνιστή ηγέτη που βρίσκεται στην εξουσία. Ο Τίτο δεν ενόχλησε ποτέ στα σοβαρά τους καλλιτέχνες ή τους διανοούμενους και δεν εμπόδισε τη διακίνηση των ιδεών.

Στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας έχουμε μια ακόμα επαλήθευση της κλασικής μαρξιστικής αρχής, σύμφωνα με την οποία ο σοσιαλισμός είναι δύσκολο να ευδοκιμήσει (για πολύ) σε μία μόνο χώρα. Το σταλινικό δόγμα για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα γίνεται περισσότερο εμφανές και το μελετάει κανείς καλύτερα στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας παρά της Σοβιετικής Ένωσης. Κι ακόμα πιο εμφανές γίνεται κι ακόμα πιο καλά το μελετάει κανείς στην περίπτωση της Αλβανίας του Χότζα, όπου το σταλινικό δόγμα για το σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα θα οδηγήσει τη χώρα αφενός στη γελοιοποίηση και αφετέρου στην απόλυτη καταστροφή, τις συνέπειες της οποίας τις βλέπουμε καλύτερα σήμερα.

Οι Αλβανοί μισούν τόσο πολύ τους γείτονες Σέρβους, που το 1912 θα αρνηθούν να πάρουν μέρος στον Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο για να μην πολεμήσουν τους Τούρκους μαζί τους. Ωστόσο, το Κομουνιστικό Κόμμα Αλβανίας, που όταν ο Εμβέρ Χότζα (1908-1985) αποδεσμεύει τον εαυτό του και από την κηδεμονία των Γιουγκοσλάβων και από την προστασία των Ρώσων θα μετονομαστεί και στο εξής θα λέγεται Αλβανικό Κόμμα Εργασίας: από το 1941 που ιδρύεται μέχρι το 1948 που

αυτονομείται θα τελεί υπό την επιστασία του Πίτο. Φυσικά, με την άδεια των Σοβιετικών. Τη χρονιά αυτή ο Εμβέρ Χότζα δεν είναι Γενικός Γραμματέας του κόμματος. Θα γίνει αργότερα, το 1954. Ο Χότζα είναι πρωθυπουργός της Αλβανίας από το 1944 μέχρι το 1954 και από το 1946 μέχρι το 1953 εκτός από πρωθυπουργός είναι και υπουργός των Εξωτερικών.

Τον Χότζα, έναν αλβανό διανοούμενο με γαλλική κουλτούρα, δεν τον ενδιαφέρουν τα κομματικά αξιώματα· τον ενδιαφέρουν μόνο τα κρατικά αξιώματα. Μοναδική του φιλοδοξία είναι να κάνει την Αλβανία, όχι ακριβώς κομουνιστικό κράτος, αλλά κράτος σκέτα. Άλλωστε, δεν ήταν και τόσο της προκοπής ο μαρξισμός του Εμβέρ, του φιλόδοξου γιου ενός ευκατάστατου υφασματέμπορου από το Αργυρόκαστρο, που φοίτησε στο Γαλλικό Λύκειο της Κορυτσάς και στην Αμερικανική Τεχνική Σχολή των Τιράνων και που σπούδασε με κρατική υποτροφία νομικά στο πανεπιστήμιο του Μονπελιέ της Γαλλίας και των Βρυξελών. Ο νεαρός Εμβέρ ήταν ένα πάρα πολύ καλό και μελετηρό παιδί και ο μουσουλμάνος πατέρας του καμάρωνε όταν για δυο χρόνια, από το 1934 μέχρι το 1936, ο προκομμένος του, που δεν εμφάνιζε ακόμα σημάδια μόλυνσης από το κομουνιστικό μικρόβιο, ήταν γραμματέας του αλβανικού προξενείου των Βρυξελών.

Το 1936 ο Χότζα επιστρέφει στην πατρίδα του και διορίζεται καθηγητής των γαλλικών στο Γαλλικό Λύκειο της Κορυτσάς, όπου παλιότερα είχε φοιτήσει αυτός ο φανατικός Ευρωπαίος, που ονειρευόταν να δει την Αλβανία να αφήνει επιτέλους πίσω της το πρωτόγονο κοινωνικό στάδιο των φατριών και το δικαιικό σύστημα της αυτοδικίας. Ο αυταρχικός κομουνισμός του Χότζα ήταν ένα πρόσχημα για τον εκσυγχρονισμό της Αλβανίας ενώ η απαγόρευση και των τριών θρησκευμάτων, του μουσουλμανισμού, της ορθοδοξίας και του καθολικισμού, δεν ήταν τίποτα περισσότερο από ένα άστοχο διοικητικό μέτρο για τον περιορισμό της παραδοσιακής εχθρότητας ανάμεσα στους αλλόδοξους, που στη γη έψαχναν τα προσχήματα για καβγά και στον ουρανό τα εύρισκαν. Όλοι ξέρουμε πως ο κομουνισμός δεν είναι για υπανάπτυκτες κοινωνίες. Ο τρόπος που βρήκε ο Εμβέρ Χότζα για να εκσυγχρονίσει τη χώρα του θα μπορούσε να ικανοποιήσει μόνο τους ρέποντες προς τον αυταρχισμό λαϊκιστές απανταχού της γης. Πάντως οι Γάλλοι απεύδουν να αναγνωρίσουν τη Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας την 26η Δεκεμβρίου 1945. Όπως παντού στη Μεσόγειο, έτσι κι εδώ οι Γάλλοι βρίσκονται σε μόνιμα ανταγωνιστικές σχέσεις με τους Ιταλούς, που ούτε καν το συζητούν πως η Αλβανία θα μπορούσε να μην είναι υπό την επιρροή τους.

Ο Χότζα το 1949 που ο Πίτο διακόπτει τις σχέσεις του με τον

Στάλιν δηλώνει φανατικός σταλινικός ίσα ίσα για να ξεζέψει την Αλβανία από το άρμα της Γιουγκοσλαβίας. Μάλιστα, για να ικανοποιήσει τους Ρώσους την 13η Μαΐου 1949 εκτελεί τον ύποπτο για φιλοτιτοϊσμό αντιπρόεδρο της κυβέρνησης Κότσε Ντότσε και προκαλείται σάλος στον κόσμο όλο. Μέχρι το 1960 ο Χότζα παραμένει δεμένος στο άρμα της Μόσχας χωρίς να σταματάει ούτε για μια μέρα να παινεύει το σοβιετικό κομουνιστικό μοντέλο. Όμως, το 1960 αρχίζουν οι γκρίνιες. Η οικονομική βοήθεια που παίρνει η Αλβανία από τη Σοβιετική Ένωση δεν θεωρείται επαρκής. Και για το λόγο αυτό ο Χότζα το 1961 κάνει στροφή και προσεγγίζει την Κίνα, βάζοντας στην τρύπα που άφησε το κενό της επαρκούς λογικής αιτιολόγησης της πολιτικής συμπεριφοράς του ιδεολογήματα πρόχειρα και σαβουροειδή, όπως συνήθως γίνεται με κάθε αποστάτη, και σε κρατικό και σε προσωπικό επίπεδο.

Από το 1961 μέχρι το 1978 ο Χότζα παραμένει προσκολλημένος στο νέο άρμα, το κινέζικο. Αλλά ούτε από την πολύ μεγάλη χώρα έρχεται στην πολύ μικρή μεγάλη βοήθεια που ματαίως περιμένει. Τον καημένο τον Χότζα τον πιάνει τότε αμόκ. Και την ανάγκη φιλοτιμία ποιούμενος δηλώνει αξιοπρεπώς μεν, ηλιθίως δε, πως η Αλβανία θα αναπτυχθεί με τις δικές της δυνάμεις. Αποκλειστικά! Η υστερικού μάλλον παρά πολιτικού τύπου εκκαθάριση που θα ακολουθήσει τούτη τη νηπιώδη και ανιστόρητη αποκλειστικότητα, που μάλλον είναι για το βιβλίο Γκίνες παρά για τα βιβλία της ιστορίας, θα πάρει σβάρνα και τον πιο στενό του συνεργάτη, τον Μεχμέτ Σέχου.

4. Κάστρο και Γκεβάρα

Το κράτος της Κούβας, ίσο περίπου σε έκταση και πληθυσμό με την Ελλάδα, είναι ένα σύμπλεγμα 3.715 νησιών. Το μεγαλύτερο απ' αυτά θα δώσει το όνομά του στην πατρίδα του Ξαβιέ Κούγκατ, του Φιντέλ Κάστρο και μιας ιθαγενούς φυλής που θα γίνει διεθνώς γνωστή με το ισπανικό, συμβατικό όνομα Σμπονέ από τότε που ο Κούγκατ, ο βασιλιάς της κόνγκας και της ρούμπας, θα γράψει την περίφημη ρούμπα «Σμπονέ», μια χαρούμενη μουσική που είναι ταυτόχρονα λυγμός, κραυγή πόνου και ζητωκραυγή.

Αυτή είναι η Κούβα. Ένα κράμα μουσικής και επανάστασης. Που δεν την εφεύρε ο Κάστρο. Η επανάσταση στην Κούβα είναι μια ενδημι-

κή κατάσταση, που αρχίζει το 1492, τη χρονιά που πατάει εκεί το πόδι του ο πρώτος Ευρωπαίος, ο Χριστόφορος Κολόμβος.

Θα τον ακολουθήσει ο Σεμπάστιαν Οκάμπο, που θα εξερευνήσει το νησί το 1508, για να σφυρίξει σε λίγο κλέφτικα και να δώσει έτσι το σύνθημα στους πρώτους 300 ισπανούς κλέφτες αποίκους, οι οποίοι θα φτάσουν εκεί το 1511. Και θ' αρχίσουν αμέσως μια τόσο συστηματική λεηλασία του ιθαγενούς πλούτου, που θα οδηγήσει στην ομαδική αυτοκτονία την ιθαγενή φυλή των Σιμπονέ όταν οι ισπανοί καταχτητές διδάξουν σ' αυτούς τους πανευτυχείς τροφοσυλλέκτες πως «τα καλά κόποις (των άλλων) κτώνται», πως ο πλούτος προκύπτει με τον ιδρώτα (των άλλων), ενώ η σχετική με την επιστήμη της πολιτικής οικονομίας εργασία είναι χαρά μόνο όταν βλέπεις τους άλλους να δουλεύουν για λογαριασμό σου κι εσύ, ο μοντέρνος τροφοσυλλέκτης, που καρπούσαι την υπεραξία της δουλειάς τους, να κάθεσαι, να λιάζεσαι σε συνθήκες αιώνιας Άνοιξης και να κολυμπάς όλες τις εποχές του έτους στον παράδεισο που λέγεται Κούβα.

Στο ένα χέρι το όπλο, στο άλλο η κιθάρα. Ήταν το κύριο σύνθημα της κουβανικής επανάστασης. Στην Κούβα, όλοι, μα όλοι, με την παραμικρή αφορμή, αρχίζουν να κουνιούνται στους ρυθμούς της αφροκουβάνικης μουσικής. Τα περισσότερα από τα επαναστατικά τραγούδια των Κουβανών είναι γραμμένα σε ρυθμό ρούμπας, κόνγκας, σάμπας, μάμπο. Και, βέβαια, η χαμπανέρα, μια πιο αργή και πιο ηδονική παραλλαγή του ταγκό, που θα πάρει το όνομά της από την πρωτεύουσα Αβάνα, κυριαρχεί παντού· στα σαλόνια, στις δεξιώσεις, αλλά και στους ειδικούς ξενώνες που έχτισε ο Κάστρο όχι για να κοιμούνται οι ξένοι αλλά για να «πηδούν» οι νέοι και να μη σοκάρουν τους κρυόκωλους τουρίστες με τα όσα «αισχρά» διέπρατταν στα πάρκα. Κανείς δεν θα μπορούσε να βάλει φραγμό στον έρωτα σε μια χώρα, όπου η θερμοκρασία κυμαίνεται σταθερά ανάμεσα στους 22 και τους 28 βαθμούς Κελσίου, χειμώνα καλοκαίρι.

Αυτόν το μουσικοχορευτικό σοσιαλισμό που προσπαθεί να περισώσει τη μνήμη των Σιμπονέ, των ιθαγενών που προτίμησαν να αυτοκτονήσουν παρά να δουλέψουν, τον καταλαβαίνω. Κάθε οραματιστής της αταξικής κοινωνίας κρύβει μέσα του έναν Σιμπονέ και κάθε σοβαρός επαναστάτης κρατάει κιθάρα στο ένα χέρι. Και στη σκοπιά πηγαίνει ζευγαρωμένος. Διπλοσκοπιά, άντρας γυναίκα. Αυτό που υποπτεύεστε γίνεται είτε πριν είτε μετά τη βάρδια.

Καταλαβαίνετε τώρα γιατί οι Κουβανοί αγαπούν με πάθος τον Φιντέλ. Δεν πήγε ποτέ κόντρα στην ιδιοσυγκρασία τους. Κι όταν κάποτε παρακάλεσε τους συμπατριώτες του να κάνουν οικονομία και να

μην αγοράζουν τόσο πολλά μουσικά όργανα, με το επιχείρημα πως μια τρομπέτα κοστίζει όσο κι ένα σακί ζάχαρη, οι τρομπετίστες του απάντησαν λογικότατα πως ένα τανκ κοστίζει όσο η μισή ετήσια παραγωγή της Κούβας σε ζάχαρη. Και ο Κάστρο, που όταν αρχίζει να μιλάει ξεχνάει να σταματήσει, βρήκε τότε την ευκαιρία να κάνει ένα συναρπαστικό μάθημα μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας για να εξηγήσει στα πλήθη των φανατικών του πως τα φονικά και όχι, βέβαια, τα μουσικά όργανα είναι αυτά που ευθύνονται για όλες τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν όλοι οι λαοί. Αν δεν υπήρχαν εξοπλισμοί θα υπήρχε φαΐ για όλους· και τρομπέτες και κιθάρες για όλους τους Κουβανούς. Στην αταξική κοινωνία του μέλλοντος δεν θα υπάρχουν όπλα. Συνεπώς, εκτός από φαΐ θα υπάρχουν και μουσικά όργανα σε πλήρη επάρκεια. Τέτοιου ύφους είναι οι λόγοι του Κάστρο. Κάθε εμφάνισή του στο μπαλκόνι ή στην τηλεόραση είναι ένα άψογο σεμινάριο, το περιεχόμενο του οποίου γίνεται κατανοητό και από τον πιο χοντροκέφαλο.

Ένας σοσιαλισμός που αντιμετωπίζει τη μουσική σαν αγαθό πρώτης ανάγκης αξίζει να επιζήσει. Αλλά πώς να επιζήσει μετά το θάνατο του Κάστρο; Απ' την Κούβα πηγαίνεις κολυμπώντας, που λέει ο λόγος, στη Φλόριντα, απέναντι. Οι Κουβανοί, με μαέστρο τον Φιντέλ, παίζουν το βιολί τους πάνω απ' το κεφάλι του λιονταριού κάπου 40 χρόνια, από την 1η Ιανουαρίου 1959, που οι μπαρμπούτος (οι μουσάτοι) του Κάστρο μπαίνουν στην Αβάνα και διώχνουν τον Μπατίστα.

Είναι απίστευτο. Το τελευταίο κομψίδι υπαρκτού σοσιαλισμού βρίσκεται σε απόσταση αναπνοής από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Διά του Γέλτσιν οι Αμερικανοί κατέλυσαν μια κομουνιστική αυτοκρατορία. Όμως στην Κούβα τα γουρούνια πήραν το μάθημά τους μέσα σε λίγες μέρες στον Κόλπο των Χοίρων, όπου οι Αμερικανοί πεζοναύτες επιχείρησαν ματαίως να αποβιβαστούν τον Απρίλιο του 1961. Έκτοτε δεν το ξαναεπιχείρησαν. Αλλά ο Κόλπος των Χοίρων βρίσκεται πάντα στη θέση του, το ίδιο και οι χοίροι απέναντι. Το ίδιο και η αμερικανική βάση του Γκουαντάναμο, που είναι αμερικανικό έδαφος επί του εδάφους της Κούβας από το τέλος του περασμένου αιώνα. Ο Κάστρο όμως δεν θα βρίσκεται για πάντα στη θέση του. Δυστυχώς, ο κουβανικός σοσιαλισμός ήταν και παραμένει προσωποκεντρικός.

Η Κούβα θα γίνει ανεξάρτητο κράτος στις 10 Δεκεμβρίου 1898 ερήμην των Κουβανών, αν και οι Κουβανοί διεκδικούν την ανεξαρτησία τους από το 1868, τη χρονιά που αρχίζει ο δεκαετής «πρώτος πόλεμος της ανεξαρτησίας» (από την Ισπανία) υπό τον Αντόνιο Μασέο. Ο «δεύτερος πόλεμος της ανεξαρτησίας» υπό τον εθνικό ήρωα και εθνικό ποιητή Χοσέ Μαρτί θα αρχίσει το 1895, αλλά σύντομα θα καταλήξει

σε πόλεμο ανάμεσα στην Ισπανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, που βοηθούν τους επαναστάτες προκειμένου να βάλουν στο χέρι την Κούβα μόλις την εγκαταλείψουν οι Ισπανοί.

Πάντως, αυτόν τον καιρό οι Κουβανοί δεν ξέρουν τι ακριβώς πρέπει να κάνουν. Να παραμείνουν κάτοικοι μιας αυτόνομης επαρχίας της Ισπανίας, δεδομένου ότι το 66% των κατοίκων είναι ισπανικής καταγωγής, να γίνουν πολίτες μιας ακόμα Πολιτείας των Ηνωμένων Πολιτειών, δεδομένου ότι τα συμφέροντα της ντόπιας άρχουσας τάξης είναι συνδεδεμένα με τα συμφέροντα της αμερικανικής άρχουσας τάξης, ή να διεκδικήσουν την πλήρη αυτονομία τους, όπως και οι άλλοι λαοί της Λατινικής Αμερικής; Τελικά, για λογαριασμό τους θα αποφασίσουν οι Ηνωμένες Πολιτείες, που θα διώξουν από την Κούβα τους Ισπανούς για λογαριασμό και των Κουβανών που δεν θέλουν τους Ισπανούς.

Κι έτσι, για 60 χρόνια, από το 1899 μέχρι το 1959, η Κούβα θα είναι μια άτυπη Πολιτεία των Ηνωμένων Πολιτειών, στην οποία οι Αμερικανοί δημιουργούν την αναγκαία υποδομή για την πλήρη και κανονική ενσωμάτωσή της στις ΗΠΑ. Πράγμα που θα γινόταν από τις αρχές του αιώνα, αν οι Αμερικανοί δεν φοβούνταν τους μαύρους Κουβανούς (τους αφροκουβανούς), που είναι και πολλοί και πολύ δραστήριοι. Δεν θέλουν να τους προσθέσουν στους μαύρους των ΗΠΑ για να μην προκύψει έτσι μια πολύ ισχυρή «μαύρη δύναμη». Άλλωστε, το ερμαφρόδιτο ημικατοχικό καθεστώς τούς βολεύει πολύ, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν πλέον ούτε για δείγμα ντόπιοι (ιθαγενείς) για να διεκδικούν την πατρογονική κληρονομιά και τα σχετικά. Όλοι εκεί είναι «ξένοι». Στην Κούβα υπάρχουν μόνο εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενοι, ντόπιοι και ξένοι. Φυσικά, οι μεγαλύτεροι εκμεταλλευτές είναι οι Αμερικανοί και οι περισσότερο εκμεταλλευόμενοι είναι οι μαύροι.

Το 1933 ο λοχίας Φουλγκένσιο Μπατίστα, καλός και πιστός φίλος των Αμερικανών, δεν περιμένει να γίνει τουλάχιστον συνταγματάρχης, όπως όλοι οι δικτατορικά αξιοπρεπείς δικτάτορες, και καταλαμβάνει την εξουσία πολύ νέος, σχεδόν πιτσιρικάς. Έχει μεγάλο ταλέντο δικτάτορα αυτό το παιδί. Για τέσσερα χρόνια, από το 1948 μέχρι το 1952, ο Μπατίστα θα μείνει εκτός εξουσίας για να ξεκουραστεί και το 1953 θα επανέλθει φρέσκος και ανανεωμένος. Τον έκτο χρόνο της νέας δικτατορικής του περιόδου, την Πρωτοχρονιά του 1959, ο Κάστρο θα του κάνει έναν μπουναμά που με τίποτα δεν τον περίμενε. Θα του δώσει απολυτήριο χωρίς να τον ευχαριστήσει για τις υπηρεσίες που προσέφερε στην πατρίδα, δηλαδή στις ΗΠΑ.

Ο Μπατίστα δεν είχε πάρει στα σοβαρά τους γκεριλέρος (τους αντάρτες) του Κάστρο. Άλλωστε, οι φίλοι του οι Αμερικανοί ήταν

δίπλα, σε απόσταση αναπνοής, και θα μπορούσε να τους καλέσει ό,τι ώρα ήθελε για να σώσουν την πατρίδα. Από ποιον εχθρό να τη σώσουν; Ίσως από τους κομουνιστές, αν υπήρχαν. Ο Κάστρο όμως δεν ήταν κομουνιστής. Ήταν ένας ριζοσπάστης αστός δικηγόρος, γόνος ευκατάστατης οικογένειας γαιοκτημόνων, και ως εκ τούτου υπεράνω πάσης κομουνιστικής υποψίας. Μάλιστα, μόλις είχε προλάβει να γεννηθεί Κουβανός. Ο πατέρας του δεν ήταν γηγενής, ήταν γνήσιος Ισπανός που είχε μεταναστεύσει στην Κούβα.

Ο Άνχελ (Άγγελος) Κάστρο υ Αργκίς Αρχίς είχε επτά παιδιά, τα δυο από τη σύζυγό του και τα πέντε από τη μαγείρισσά του, την κυρία Ρους. Ο Φιντέλ ήταν το δεύτερο παιδί της κυρίας Ρους και το τέταρτο της οικογένειας και ο Ραούλ το πέμπτο παιδί της κυρίας Ρους και το έβδομο της οικογένειας. Μέσα σ' αυτήν την πολυμελή και μπερδεμένη οικογένεια, όπου όλοι ζούσαν αγαπημένοι, ακόμα και οι δύο γυναίκες του ερωτικά υπερδραστήριου Άγγελου, τόσο ο Φιντέλ όσο και ο Ραούλ θα μάθουν από μικροί να αδιαφορούν για την αιματοσυγγένεια και την καταγωγή και να ενδιαφέρονται κυρίως για το διμέτωπο αγώνα του πατέρα τους εναντίον των πλούσιων ανταγωνιστών του από τη μια και των εργατών του από την άλλη. Η διπλή ταξική καταγωγή του Φιντέλ θα παίξει το ρόλο της στον κατοπινό κοινωνικοπολιτικό του προσανατολισμό, όπως άλλωστε και η φοίτησή του σε αυστηρά καθολικά σχολεία, όπου η γνώση ερχόταν πάντα με διπλό τρόπο στους μαθητές, με την αυστηρά επιτηρούμενη σκληρή δουλειά και την επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος στη διάρκεια της προσευχής.

Η προοδευτικότητα του Φιντέλ όσο είναι ακόμα νέος σταματάει στην επισήμανση αυτών των αντιφάσεων. Κανείς ποτέ δεν θα μάθει πότε ακριβώς θα αρχίσει να μελετάει τον Μαρξ, που έτσι κι αλλιώς δεν θα χρησιμεύσει και πολύ σ' αυτόν τον υπερπληθωρικό και γοητευτικό άνθρωπο, που ξέρει να συναρπάζει και να πείθει τις μάζες πολύ εύκολα, με την εμφάνισή του και μόνο σε ένα μπαλκόνι. Άλλωστε, είναι πολύ γνωστός στους Κουβανούς από το 1953. Την 26η Ιουλίου της χρονιάς αυτής θα κάνει μια μεγάλη αποκοτιά όταν με μια παρέα φίλων μάλλον παρά επαναστατών θα επιτεθούν στο φρούριο Μονκάδο του Σαντιάγο δε Κούμπα. Το 1953 που γίνεται για πρώτη φορά λόγος γι' αυτόν στην Κούβα ο Κάστρο είναι 27 χρονών (γεννήθηκε το 1926), το 1955 που βγαίνει από τη φυλακή είναι 29 χρονών, το 1956 που αρχίζει την επανάσταση είναι 30 χρονών και το 1959 που την τελειώνει, 33 χρονών. Όλα τα έκανε νωρίς στη ζωή του αυτός ο φοβερός άνθρωπος, που στις 2 Δεκεμβρίου 1956, παρέα με 83 φίλους, ανάμεσά τους και ο αδερφός του Ραούλ, που τον ακολουθεί κατά πόδας, ανάμεσά τους και ο Γκεβάρα που μόλις

τον είχε γνωρίσει στο Μεξικό, προερχόμενοι από το Μεξικό όπου οργάνωσαν τη δουλειά, αποβιβάζονται σε μια ερημική ακτή της Κούβας από το κότερο «Γκράνμα» που τους δάνεισε ένας φίλος.

Στην πρώτη κιόλας μάχη που θα δώσουν μετά την απόβαση θα σκοτωθούν οι 72 από τους 82. Οι 10 επιζήσαντες θα καταφύγουν στο ψηλό βουνό Σιέρα Μαέστρα για να οργανώσουν εκεί στα γρήγορα ένα φοβερό αντάρτικο. Είναι απροσδόκητα μεγάλη η απήχηση που βρίσκει το επαναστατικό άγγελμα του αστού Κάστρο, που δεν είναι ακόμα κομουνιστής, από τους πεινασμένους χωρικούς, που λες και περίμεναν από χρόνια τον ελευθερωτή - άγγελο, το πολιτικό και ιδεολογικό «φύλο» του οποίου ουδόλως τους ενδιαφέρει. Στην αρχή δέκα άνθρωποι όλοι κι όλοι, μέσα σε τρία χρόνια θα γίνουν χιλιάδες και θα φέρουν τα απάνω κάτω και στην Κούβα, και στην Αμερική, και στον κόσμο. Η πείνα και η δυστυχία είναι καταστάσεις δυνάμει επαναστατικές και μια σπίθα μόνο φτάνει για να πάρει φωτιά η σωρευμένη πίκρα αιώνων.

Τις επαναστάσεις δεν τις κάνουν οι επαναστάτες, αυτοί μόνο τις διεκπεραιώνουν· τις επαναστάσεις τις κάνουν οι πεινασμένοι και οι δυστυχείς. Ειδικότερα στην επανάσταση της Κούβας οι κουβανοί κομουνιστές, εξ ορισμού επαναστάτες όπως όλοι οι κομουνιστές, όχι μόνο δεν παίρνουν μέρος στην επανάσταση από την αρχή, αλλά στην αρχή, πριν εδραιωθεί η επανάσταση, θα χαρακτηρίσουν τον Κάστρο ανισόρροπο και τυχοδιώκτη. Ευτυχώς που θα καταλάβουν νωρίς το λάθος τους και θα πιαστούν έγκαιρα από την ουρά του Κάστρο. Που όχι μόνο δεν θα τους ψέξει για την αρχική συμπεριφορά τους, αλλά θα τους δεχτεί με ανοιχτές αγκάλες. Αν και αργότερα, αφού καταλάβει την εξουσία, θα διαλύσει το παλιό Κομουνιστικό Κόμμα για να βάλει στη θέση του ένα καινούργιο, που θα λέγεται και πάλι Κομουνιστικό Κόμμα. Ο Κάστρο δεν θα ασχοληθεί ποτέ με τους τύπους. Τον ενδιαφέρουν μόνο οι γνήσιοι επαναστάτες, όλοι οι γνήσιοι επαναστάτες απ' όπου κι αν προέρχονται. Και, βέβαια, επαναστάτες δεν υπάρχουν μόνο στα κομουνιστικά κόμματα, όπου συχνάζουν κυρίως γραφειοκράτες που έχουν κάνει τον κομουνισμό επάγγελμα, ίσως γιατί το βρίσκουν πολύ εύκολο. Και είναι πράγματι εύκολο σε καιρούς ειρηνικούς και μη επαναστατικούς.

Ανάμεσα στο 1959, τη χρονιά που επικρατεί η επανάσταση, και το 1961 τη χρονιά που ο Κάστρο αυτοχαρακτηρίζεται εντελώς ξαφνικά κομουνιστής, πράγμα που το επιβεβαιώνει το 1963 με την επίσκεψή του στη Μόσχα, κανείς δεν ξέρει, ούτε καν οι Αμερικανοί, τι είδους είναι το καθεστώς που εγκαθίδρυσε ο Κάστρο στην Κούβα διώχνοντας τον Μπατίστα. Ο Κάστρο είναι γόνος οικογενείας πλούσιων αστών και οι Αμερικανοί έχουν συνηθίσει στις ενδοαστικές επαναστάσεις και τα πραξικοπή-

ματα στη Λατινική Αμερική. Βέβαια, αυτό εδώ δεν έγινε με την άδειά τους, αλλά τούτο δεν σημαίνει ότι εν καιρώ δεν θα τεθεί υπό την προστασία τους. Για δύο χρόνια, μέχρι το 1961 όλο και ελπίζουν. Αλλά όταν ο Κάστρο το 1961 δηλώνει πως είναι κομουνιστής κόβοντας την ανάσα όλου του κόσμου, οι Αμερικανοί αποβιβάζονται στον Κόλπο των Χοίρων για να τον συνετίσουν. Και όσο αδυνατούν να τον συνετίσουν, και όσο αυξάνεται η εξάρτησή του από τη μακρινή Μόσχα, τόσο αφρίζει η κοντινή Ουάσινγκτον. Ο εμπορικός αποκλεισμός (εμπάργκο) που επιβάλλουν στην Κούβα οι Αμερικανοί το 1961 μετά το φιάσκο της απόβασης στον Κόλπο των Χοίρων, πού συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας, μπορεί να είναι απάνθρωπος, είναι όμως απολύτως λογικός από καπιταλιστικής απόψεως. Ενώ οι ΗΠΑ από χρόνια ετοιμάζονταν να ενσωματώσουν την Κούβα και για χρόνια ανέβαλλαν την ενσωμάτωση εξαιτίας του προβλήματος των μαύρων, ξαφνικά τους προκύπτει μια φιλοσοβιετική εμπροσθοφυλακή κάτω απ' τη μύτη τους, απέναντι από τη Φλόριντα.

Το 1968 και ενώ ο Γκεβάρα που θα τον εισηγηθεί είναι ήδη πεθαμένος από το 1967, ο «απόλυτος κομουνισμός» του Κάστρο θα τρομάξει όχι μόνο τους Αμερικανούς αλλά και τους Σοβιετικούς. Το 1968 καταργείται εντελώς ο θεσμός της ατομικής ιδιοκτησίας και εθνικοποιούνται τα πάντα, ακόμα και τα κουρεία. Οι Κάστρο είναι έτοιμος να καταργήσει και το χρήμα, όπως είχε προτείνει ο Γκεβάρα, ο οργανωτής του νέου επαναστατικού τραπεζικού συστήματος, αλλά οι Ρώσοι του λεν, και έχουν δίκιο, πως δεν πρέπει να βιάζεται, πως αυτά τα πράγματα δεν γίνονται με διατάγματα. Εκείνον τον καιρό η Κίνα κάνει ανάλογα πειράματα για την κατάργηση του χρήματος, που όμως ούτε κι αυτή θα το καταργήσει τελικά, και οι Ρώσοι φοβούνται πως ο Κάστρο, μιμούμενος τον Γκεβάρα που ήταν κρυπτοφιλομαοϊκός, θα το στρίψει και θα αρχίσει να στραβοκοιτάει κατά την Κίνα.

Το 1968, τη μεγάλη χρονιά της κουβανικής επανάστασης, παρά τη ρήξη του Κάστρο με τον Γκεβάρα, που σκοτώνεται στη Βολιβία την προηγούμενη χρονιά προσπαθώντας να εξαγάγει την επανάσταση, παρά την αποτυχία των παρακινημένων από την Κούβα εξεγέρσεων στον Άγιο Δομίνικο, τη Βενεζουέλα και τη Βολιβία, ο κουβανικός κομουνισμός γίνεται το πρότυπο για όλους τους κομουνιστές της Δύσης. Δυστυχώς, όμως, ο κουβανικός κομουνισμός είναι στηριγμένος περισσότερο στη βούληση και τα καλά συναισθήματα παρά στις αντικειμενικές συνθήκες. Μ' άλλα λόγια, κλίνει περισσότερο προς την κινέζικη περί κομουνισμού άποψη παρά προς τη σοβιετική, κι ας είναι η Κούβα απόλυτα εξαρτημένη από τη Σοβιετική Ένωση.

Κι ενώ σιγά σιγά τούτη η αντίφαση οδηγεί τον αρχικό ενθουσιασμό

του 1968 στην σταδιακή διολίσθηση προς την απογοήτευση, έρχεται το 1980 η ηθική καταστροφή για την Κούβα με τη δήλωση του Κάστρο πως υποστηρίζει τους Σοβιετικούς, που τη χρονιά αυτή εισβάλλουν στο Αφγανιστάν. Ο Κάστρο είναι μέχρι τότε η υπ' αριθμόν ένα προσωπικότητα του Κινήματος των Αδεσμεύτων. Και ξαφνικά δεσμεύεται υπέρ των Ρώσων, που έχουν εισβάλει σε μια φτωχή και ουδέτερη χώρα με το εύλογο ίσως επιχείρημα πως αν δεν βάλουν αυτοί στο χέρι το Αφγανιστάν θα το βάλουν οπωσδήποτε οι Αμερικανοί, που ήδη έχουν διεισδύσει για τα καλά στην καίριας στρατηγικής σημασίας ασιατική χώρα.

Όπως και να 'ναι, ο Κάστρο είναι αδύνατον πλέον να παριστάνει τον αδέσμευτο. Άλλωστε, από το 1961 που οι Αμερικανοί εφαρμόζουν επί της Κούβας τον εμπορικό αποκλεισμό ο Κάστρο είναι εκ των πραγμάτων δεσμευμένος υπέρ της Σοβιετικής Ένωσης, στην οποία πουλάει όλη τη ζάχαρη που πρέπει να εξαχθεί και από την οποία παίρνει όλο το πετρέλαιο που έχει ανάγκη. Είναι το εμπάργκο, λοιπόν, που βγάζει τον Κάστρο από την ουδετερότητα και όχι η πολιτική του βούληση.

Ωστόσο, η υπερπληθωρική και υπερσυναισθηματική επαναστατική πολιτική βούληση που ο Κάστρο έχει κληρονομήσει από τον πιο στενό του συνεργάτη και φίλο, τον Γκεβάρα, θα μπορούσε να έχει αποτελέσματα αν οι Σοβιετικοί είχαν αποφασίσει διαφορετικά για το Αφγανιστάν το 1980, αν δεν καθυστερούσαν πάρα πολύ να απεμπλακούν από το δικό τους Βιετνάμ το 1989 επί Γκορμπατσόφ, αν δεν άφηναν εκεί κάπου 10.000 νεκρούς, αν οι μουσουλμάνοι αντάρτες Μουτζαχεντίν δεν πίστευαν τόσο πολύ και τόσο φανατικά στο μουσουλμανικό παράδεισο, πράγμα που κάνει το θάνατο στο πεδίο της μάχης μια υπόθεση μάλλον επιθυμητή, αν ο Χρουστσόφ δεν ήταν νταής και δεν εγκαθιστούσε ρωσικούς πυραύλους στην Κούβα το 1961 εκβιάζοντας τον Κάστρο και δίνοντάς του από την αρχή να καταλάβει πως δεν μπορεί παρά, αργά ή γρήγορα, να δεθεί στο άρμα κάποιας μεγάλης δύναμης, αν την ίδια χρονιά (1961) οι Σοβιετικοί δεν έχτιζαν στο Βερολίνο το βλακώδες «τείχος του αίσχους», που στοίχισε τη ζωή σε 79 ανθρώπους που προσπάθησαν να το καβαλήσουν, αν το 1968 δεν ερχόταν πρόωρα η περίφημη «άνοιξη της Πράγας», αν ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ δεν γινόταν πρόεδρος της Σοβιετικής Ένωσης το 1985, αν δεν κατέρρεε το σοβιετικό μπλοκ το 1990 και αν δεν διαλυόταν η Σοβιετική Ένωση το 1991. Αν, μ' άλλα λόγια, όλα γίνονταν σύμφωνα με τη θέλησή μας θα ελέγχαμε την ιστορία πιο αποτελεσματικά και από τον Παντοκράτορα Θεό των χριστιανών, που ακόμα κι αυτός δεν τα κάνει όλα όπως θέλει, αφού δίνει στον άνθρωπο το δικαίωμα να χρησιμοποιεί τη βούλησή του,

κι αυτός ο βλακέντιος αντί να τη χρησιμοποιήσει σε πλαίσια ανθρώπινα το παίζει Θεός «ός τα πάνθ' ορά» και προορά.

Η βουλησιαρχία είναι καθαρή μεταφυσική, και σαν τέτοια αδιαφορεί απολύτως για το γεγονός πως η πολιτική είναι παιχνίδι τουλάχιστον για δύο, ένα σκάκι στο οποίο η κάθε κίνηση είναι απολύτως εξαρτημένη από την κίνηση του αντιπάλου. Κανένα νησί, ακόμα και το πιό μικρό, ακόμα και το χαμένο στον Ειρηνικό Τιμόρ δεν είναι πολιτικά απομονωμένο. Η κομουνιστική Κούβα χρωστάει την κομουνιστική επιβίωσή της στο απάνιο ιστορικό γεγονός πως τη διεκδικούσαν ταυτόχρονα για τρεις δεκαετίες και με μεγάλο πείσμα τρεις μεγάλες δυνάμεις, η ΗΠΑ, η ΕΣΣΔ και η Κίνα. Σήμερα κινείται με τη δύναμη της αδράνειας και την ωστική δύναμη του θαυματουργού μύθου του Φιντέλ Κάστρο.

Η κουβανική επανάσταση κατ' ουσίαν ήταν η αρχή μιας εξέγερσης, που δεν ολοκληρώθηκε, της Κεντρικής και της Νότιας Αμερικής κατά της Βόρειας Αμερικής, και όχι μια προλεταριακή επανάσταση. Ο μαρξισμός θα χρησιμεύσει στον Κάστρο σαν εργαλείο δουλειάς μετά την επικράτηση της επανάστασης και όχι σαν καθοδηγητικό πρόγραμμα πριν απ' αυτήν και κατά τη διάρκειά της. Άλλωστε, θα δηλώσει πως είναι αφοσιωμένος στις αρχές του μαρξισμού-λενινισμού μόλις την 1η Δεκεμβρίου 1961, περίπου δύο χρόνια μετά την κατάληψη της εξουσίας. Ο Κάστρο ξεκίνησε σαν ο νέος λιμπερταδόρ, σαν ο νέος Σιμόν Μπολίβαρ και στην πορεία έγινε κατ' ανάγκην ο νέος, ο λατινοαμερικανός Λένιν. Δεν είχε άλλο τρόπο να επιβάλει τον εκσυγχρονισμό και τις κοινωνικές ανατροπές που επιθυμούσε.

Τι δηλώνει ο μύθος; Δηλώνει απλά και καθαρά πως ο μαρξισμός είναι ένα κλειδί που μπορεί να ξεκλειδώσει πολλές πόρτες, όχι κατ' ανάγκην προλεταριακές. Αυτός είναι ο λόγος που και οι ρώσοι και οι κινέζοι θεωρητικοί θα τα μπερδέψουν πολύ με την κουβανική επανάσταση. Για χρόνια συζητούσαν αν ήταν ή δεν ήταν προλεταριακή, αν συμφωνούσε ή δεν συμφωνούσε εξαρχής με το μαρξιστικό δόγμα. Ωστόσο, όλοι ήξεραν πως την επανάσταση στην Κούβα την οργάνωσαν οι προοδευτικοί αστοί και την διεκπεραίωσαν οι εξαθλιωμένοι αγρότες. Έτσι περίπου είχε γίνει και με τα απελευθερωτικά κινήματα που οργάνωσαν οι λατινοαμερικανοί λιμπερταδόρες (ελευθερωτές) τον περασμένο αιώνα, έτσι περίπου είχε γίνει και στο Μεξικό με τις αγροτικές επαναστάσεις του Πάντσο Βίλα και του Εμιλιάνο Ζαπάτα τις δύο πρώτες δεκαετίας του αιώνα μας και που ήταν τα διεθνή πρόδρομα επαναστατικά φαινόμενα γι' αυτά που θα συνέβαιναν αμέσως μετά στην εξίσου εξαθλιωμένη με το Μεξικό, Ρωσία του καιρού εκείνου.

Δεν είναι τυχαίο που και τη μεξικανική και την οκτωβριανή επανά-

σταση την περιέγραψε με τρόπο συναρπαστικό ο ίδιος αμερικανός δημοσιογράφος, ο Τζων Ρηντ (1887-1920), ο μόνος ξένος που τάφηκε μαζί με τους άλλους μεγάλους ήρωες της Οκτωβριανής Επανάστασης στο τείχος του Κρεμλίνου, πίσω από το μαυσωλείο του Λένιν, στην Κόκκινη Πλατεία. Η πείνα, η εξαθλίωση, η κοινωνική αδικία ούτε χρώμα έχουν, ούτε σύνορα γνωρίζουν. Έχουν, όμως, την ίδια κοινωνικοοικονομική ρίζα, αυτήν ακριβώς που προσπάθησε να ξεθάψει ο Καρλ Μαρξ σκάβοντας βαθιά στα απολιθώματα της ιστορίας. Άν σε πολλούς δεν αρέσουν τέτοιου είδους ανασκαφές ή εκταφές, ας βουλώσουν τη μύτη μέχρι να σκάσουν και ποτέ πια η μπόχα της ιστορίας να μην τους δημιουργήσει την αίσθηση πως οι σκελετοί που ξεθάβονται ανήκαν σε δυστυχείς των περασμένων αιώνων, που άλλοι άρπαγες ίσως τους οδήγησαν πρόωρα στον τάφο.

Και οι πριν απ' τον Μαρξ και οι μετά τον Μαρξ επαναστάτες είναι όλοι σεβαστοί για μας. Όλοι αγωνίστηκαν για την κοινωνική δικαιοσύνη και πολλοί πέθαναν με το όπλο στο χέρι. Ο Μπολίβαρ, ο Μαρτί, ο Σαντίνο, ο Βίλα, ο Ζαπάτα, ο Κάστρο, ο Γκεβάρα, ο Λένιν, ο Στάλιν, ο Τρότσκι, ο Μάο, ο Χο, ο Γκιάπ, ο Άρης, όλοι αυτοί και πάρα πολλοί άλλοι επώνυμοι και ανώνυμοι είναι δικοί μας άνθρωποι. Ο Πάμπλο Νερούντα (Νερούδα είναι το σωστό) έγραψε το «Κάντο χενεράλ» (το «Γενικό άσμα») για όλους τους αγωνιστές όλου του κόσμου. Γι' αυτό, άλλωστε, και το άσμα λέγεται γενικό. Γι' αυτό και ο Έλληνας Μίκης Θεοδωράκης μπήκε τόσο βαθιά μέσα στην ψυχή των λατινοαμερικανών επαναστατών όταν μελοποιούσε το «Κάντο χενεράλ». Η επανάσταση κατά των εκμεταλλευτών αφορά όλους τους ευαίσθητους και τίμιους ανθρώπους αυτού του κόσμου. Αριστερός είναι αυτός που είναι σε θέση να επαναστατήσει και όχι μόνο ο κομουνιστής. Η μεγάλη περιπέτεια του μαρξισμού είναι και προμαρξιστική και μεταμαρξιστική, και παραμαρξιστική, αφού ο μαρξισμός εμπεριέχει, σαν δυνατότητα ερμηνείας, όλα τα επαναστατικά γεγονότα όλων των αιώνων. Ο κλασικός μαρξισμός είναι απλώς ένα σημείο αναφοράς και μια πυξίδα που μας επιτρέπει να μη χανόμαστε όταν περιπλανιόμαστε στους λαβυρίνθους της ιστορίας.

Ο Αργεντίνος Ερνέστο «Τσε» Γκεβάρα θα οδηγήσει την περιπέτεια του μαρξισμού στην κορύφωσή της. Στην παγκόσμια ιστορία των επαναστάσεων δεν θα βρείτε άλλον επαναστάτη του ηθικού μεγέθους του Γκεβάρα. Δεν περπάτησε στη γη επαναστάτης πιο «καθαρός» απ' τον «Τσε». Ο Άγιος Ερνέστο, μεγάλη η χάρη του, έχει ήδη πάρει τη θέση του στην κουβανική Σαντερία δίπλα στον Καμίλο Σιενφουένκος, που μπήκε στο μαρτυρολόγιο αυτής της παράξενης και αποκλειστικά κου-

βανικής θρησκείας πριν απ' τον Ερνέστο. Η Σαντερία, ας πούμε η υπερθρησκευτική αγιολατρία των μαύρων της Κούβας, περιέχει όλους τους επίσημους Αγίους του χριστιανισμού αλλά και όλους τους περισωθέντες αφρικανούς θεούς που είχαν στις αποσκευές τους οι μαύροι όταν τους κουβαλούσαν σαν δούλους από την Αφρική στην Κούβα. Περιέχει επίσης κάθε άνθρωπο που οι μαύροι της Κούβας λάτρεψαν όσο ήταν ακόμα στη ζωή και που θα ήθελαν να συνεχίσουν να τον λατρεύουν και μετά θάνατον. Για τον Άγιο Καμίλο Σιενφουένκος μιλήσαμε σε άλλη σελίδα. Τώρα θα δούμε με συντομία πώς έγινε Άγιος της Σαντερία ο «Τσέ», φυσικά ερήμην του πάπα. Άλλωστε, ποιος καθολικός μαύρος λογάριασε ποτέ τον πάπα;

Ο Ερνέστο «Τσε» Γκεβάρα ντε λα Σέρνα γεννήθηκε στο Ροσάριο της Αργεντινής το 1928. Ήταν δύο χρόνια νεώτερος του Κάστρο και λίγο πιο κοντός απ' αυτόν. Ο «Τσε» ήταν βραχύσωμος όπως και ο Κάστρο. Μη βλέπετε που δεν το βλέπετε στις φωτογραφίες και στα φιλμ. Σε τέτοιους ανθρώπους άλλα πράγματα παρατηρεί κανείς.

Ο Ερνέστο, εκτός από κοντός ήταν και ασθματικός από πολύ νέος, από τότε που ήταν φοιτητής της ιατρικής. Ωστόσο, το άσθμα καθόλου δεν τον εμπόδισε να πάρει το πτυχίο του σε χρόνο ρεκόρ, πηδώντας τα εξάμηνα σπουδών δύο δύο, σαν εξαιρετική ιδιοφυΐα, όπως αποφάνθηκαν οι καθηγητές του. Ούτε στάθηκε εμπόδιο στις εξαιρετικές επιδόσεις του στον αθλητισμό και αργότερα στον επαναστατικό «αθλητισμό», όπου θα αναδειχτεί παγκόσμιος πρωταθλητής με ρεκόρ που δύσκολα καταρρίπτονται.

Μισός Ισπανός απ' τη μεριά του πατέρα του και μισός Ιρλανδός απ' τη μεριά της μητέρας του, θα μάθει από τον πλούσιο και καλλιεργημένο πατέρα και την όμορφη και μορφωμένη μητέρα πως η φτώχεια, εκτός από κοινωνικό και ηθικό πρόβλημα, είναι και πρόβλημα αισθητικό. Ασχημαίνει τον κόσμο. Και τον γεμίζει αρρώστιες. Όλες οι επιδημίες έχουν «λαϊκή βάση», θα πει ο γιατρός Γκεβάρα.

Φοιτητής ακόμα, με τα χρήματα του πατέρα του, περιοδεύει ολόκληρη τη Λατινική Αμερική. Προσπαθεί να καταλάβει πώς γίνεται και μια αμερικάνικη εταιρία εμπορίας φρούτων, η Γιουνάιτεντ Φρουτ, γνωστή σε μας κυρίως από τις μπανάνες Τσικίτα, ελέγχει τόσο αποτελεσματικά την πολιτική ζωή σ' ολόκληρη τη Λατινική Αμερική. Οι δημοκρατίες της μπανάνας, γνωστές και σαν μπανανίες, δεν είναι παρά το ειδικό πολιτικό ψευδοδημοκρατικό καθεστώς που επέβαλε σ' ολόκληρη τη Λατινική Αμερική μια εταιρία που εμπορεύεται μπανάνες. Αν είναι δυνατόν!

Και όμως είναι δυνατόν. Για να εμποδίσουν τη βιομηχανική ανάπτυ-

ξη της Νότιας Αμερικής, ώστε να μπορούν να πουλούν εύκολα σ' αυτήν τα δικά τους βιομηχανικά προϊόντα, οι Βορειοαμερικανοί ενισχύουν όσο μπορούν τη γεωργική της παραγωγή. Κάθε απόπειρα εκβιομηχάνισης πρέπει να τσακίζεται στη γέννησή της, ώστε τα *Εκατό χρόνια μοναξιάς* του Γκαμπριέλ Γκαρσία Μάρκες, του στενού φίλου του Κάστρο, να γίνουν μια αιώνια μοναξιά, που θα επιβάλλει την αιώνια εξάρτηση της γεωργικής Νότιας από τη βιομηχανική Βόρεια Αμερική. Η Νότια Αμερική πρέπει να παραμείνει η δούλα που ταΐζει την κυρά.

Όσο για τους Λατινοαμερικάνους, αυτοί μπορούν να κάνουν δίαιτα με φρούτα, που κάνουν καλό και στην επιδερμίδα των μουλάτων, των δίμετρων μιγάδων γυναικών με τα εβένινα σώματα, που τις βλέπεις και σου τρέχουν τα σάλια. Τα φρούτα πράγματι κάνουν καλό σ' αυτούς που τα τρων, όχι όμως και στις οικονομίες των χωρών που τα παράγουν σε μονοκαλλιέργειες. Ο Γκεβάρα καθιστά υπεύθυνη γι' αυτή την κατάσταση τη Γιουνάιτεντ Φρουτ Κόμπανυ.

Ο «Τσε», που γνωρίζει απ' έξω κι ανακατωτά, που λέμε, τη Λατινική Αμερική, σκόπευε να εγκαταλείψει τη σχετικά πλούσια Αργεντινή και να εγκατασταθεί στη φτωχή Γουατεμάλα της Κεντρικής Αμερικής. Από τη Γουατεμάλα, άλλωστε, θα αρχίσει την επαναστατική του δράση το 1953. Βρίσκεται εκεί όταν το 1954 οι Αμερικανοί επεμβαίνουν απροσχημάτιστα για να ανατρέψουν το αριστερό καθεστώς του συνταγματάρχη Χάκοβο Άρμπενς Γκουσμάν, φίλου του «Τσε».

Το Τσε δεν είναι επαναστατικό ψευδώνυμο, είναι ισπανικό εμφατικό επιφώνημα. Τσε, λεν οι Ισπανοί πριν αρχίσουν να μιλούν πολύ σοβαρά. Τσε, συνεπώς, θα μπορούσε να σημαίνει «πρόσεξε τι θα σου πω». Ο Ερνέστο, ο κοντός, ο ασθματικός γιατρός με τα τεράστια μαύρα διαπεραστικά μάτια και το πλατύ μελαγχολικό χαμόγελο, που μιλάει πάντα σοβαρά, λέει συνέχεια τσε. Συνεπώς «Τσε» Γκεβάρα θα μπορούσε να σημαίνει ο «τσετσές Γκεβάρα», αυτός που λέει συνέχεια τσε γιατί πάντα λέει και κάνει σοβαρά πράγματα.

Είναι τέτοιο το επαναστατικό πάθος αυτού του ανθρώπου, που θα εγκαταλείψει τα βολή του στην Αργεντινή και θα γίνει ο Επαναστάτης Απόστολος των Εθνών. Ο «Τσε» με το σχεδόν σταυρικό του θάνατο θα δείξει πως η αγάπη για τους πάσχοντες αποκλείεται να είναι χριστιανική στο μέλλον. Και τούτο διότι οι χριστιανοί είναι πλέον παντελώς ανίκανοι να πεθάνουν για συμφέροντα που δεν είναι τα προσωπικά τους. Οι Άγιοι του μέλλοντος θα έχουν την ποιότητα και το ήθος του Ερνέστου του Μεγαλομάρτυρα.

Τον Ερνέστο «Τσε» Γκεβάρα (Γκουεβάρα είναι το σωστό) θα τον σκοτώσουν στη Βολιβία, τη χώρα που φέρει το όνομα του λιμπερταδόρ

Σιμόν Μπολίβαρ, οι ντόπιοι πράκτορες των Αμερικανών, την 9η Οκτωβρίου 1967. Είχε πάει εκεί για να ξεσηκώσει τους φτωχούς, όπως στην Κούβα, όπου όλα είχαν γίνει μάλλον εύκολα. Στο μεταξύ, όμως, οι Αμερικανοί θα πάρουν τα μέτρα τους παντού στον «ελεύθερο» κόσμο, ακόμα και στην «ελεύθερη, υπερήφανη και ανεξάρτητη Ελλάδα», που εκείνον τον καιρό κινδύνευε, λέει, από τους κομουνιστές!

Ο θάνατος του Γκεβάρα έπεται κατά έξι μήνες του θανάτου της ελληνικής δημοκρατίας την 21η Απριλίου 1967. Φύλαγε τα ρούχα σου για να 'χεις τα μισά, αυτά που θα σου αφήσουν οι κομουνιστές, που όλα τα παίρνουν, όπως στην Κούβα. Βέβαια, στην Ελλάδα δεν υπήρχαν κομμουνιστές δυνάμενοι να κάνουν ξανά επανάσταση. Αλλά σάμπως υπήρχαν στην Κούβα; Βάρα, λοιπόν, στα κουτουρού πριν προκύψει εξ αστών αποστατών της τάξης τους κανένας Κάστρο ή κανένας Γκεβάρα. Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις τύπου Ηρώδη δεν αφορούν πλέον τα αθώα νήπια. Αφορούν την επαναστατική αθωότητα. Αυτήν ακριβώς που συμβολίζει μ' έναν τρόπο συναρπαστικό ο Γκεβάρα και κάνει τους απογοητευμένους από τον καιροσκοπισμό των πατεράδων τους νεαρούς να κρεμούν το πορτραίτο του πάνω από το προσκεφάλι τους. Το μέλλον της Επανάστασης προεικονίζεται από τώρα στο διασημότερο και δημοφιλέστερο πορτραίτο όλων των εποχών.

Σύντροφοι, η επανάσταση συνεχίζεται! Με τρόπους ορθόδοξους, μισοορθόδοξους, ανορθόδοξους, ατομικούς, ομαδικούς, μαζικούς.

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ

Η παράθεση των τίτλων που ακολουθεί δεν ενέχει θέση βιβλιογραφίας, που ούτως ή άλλως θα ήταν πολύ μεγαλύτερη· είναι μια απλή ένδειξη των επιρροών και μια παρακίνηση για σοβαρότερη μελέτη. Ο συγγραφέας δεν αυτοπροτείνεται σαν ειδικός στη μελέτη του μαρξισμού, αλλά σαν βιβλιόφιλος και κυρίως σαν ανίατα περίεργος άνθρωπος γεμάτος ετερόκλητες και άλυτες απορίες.

Φυσικά, η βιβλιοθήκη του δεν περιέχει μόνο τα βιβλία της λίστας που ακολουθεί. Άλλωστε, εδώ σημειώνονται μόνο βιβλία που έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με όσα διαβάσατε στο βιβλίο που κρατάτε, και όχι με όσα διαβάσατε ενδεχομένως σε άλλα του κείμενα.

Τα παρακάτω βιβλία, αλλά και πολλά άλλα, συνέβαλαν στη διαμόρφωση του ρεβιζιονισμού του, που είναι ένα κράμα σε ίσες δόσεις από μαρξισμό, αναρχισμό, υπαρξισμό, φροϋδισμό, νιτσεϊσμό, λογικισμό, παραλογισμό και μερικών ακόμα «-ισμών», που αλληλοαναιρούνται και προφυλάσσουν από τον πιο επικίνδυνο «-ισμό», το δογματισμό, αυτόν ακριβώς που κάνει τους άλλους να σε χαρακτηρίζουν δογματικό, ίσως γιατί δεν ξέρουν πως ο δογματικός και ο «μονοδιάστατος άνθρωπος» είναι το ίδιο πρόσωπο, όπως λέει ο Μαρκούζε.

Ο συγγραφέας, ας τον πούμε έτσι, είναι ειδικός στη μη ειδικότητα. Κι αυτό, σε μια εποχή υπερεξειδίκευσης, ενέχει θέση σπάνιας ειδικότητας. Θεωρείται ειδικός στον κινηματογράφο, αλλά δεν είναι ούτε σ' αυτόν. Απόδειξη το γεγονός πως, στη λίστα που ακολουθεί, δεν υπάρχει ούτε ένα κινηματογραφικό βιβλίο.

Κλασικός μαρξισμός

Αϊζάια Μπερλίν, *Καρλ Μαρξ*, Scripta.
Βέρνερ Μπλούμενμπεργκ, *Μαρξ*, Πλέθρον.
Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Μόρφωση.
Μαρξ-Ένγκελς, *Το κομουνιστικό μανιφέστο*. (Μια από τις πολλές εκδόσεις είναι μετάφραση του Γιάννη Κορδάτου).

Καρλ Μαρξ, *Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, Θεμέλιο.
Μαρξ - Ένγκελς, *Διαλεχτά έργα*, Γνώσεις.
Μαρξ - Ένγκελς, *Η Αγία Οικογένεια*, Φιλοσοφία.
Καρλ Μαρξ, *Αθλιότητα της φιλοσοφίας*, Νέοι Στόχοι.
Καρλ Μαρξ, *Οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα*, Γλάρος.
Καρλ Μαρξ, *Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο, μισθός, τιμή, κέρδος*, Στόχοι.
Καρλ Μαρξ, *Κριτική του προγράμματος της Γκότα*, Καμπίτση.
Καρλ Μαρξ, *Το εβραϊκό ζήτημα*, Οδυσσέας.
Φρίντριχ Ένγκελς, *Ουτοπικός σοσιαλισμός και επιστημονικός σοσιαλισμός*, Θεμέλιο.
Φρίντριχ Ένγκελς, *Λουδοβίκος Φόυερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας*, Θεμέλιο.
Φρίντριχ Ένγκελς, *Διαλεκτική της φύσης*, Αναγνωστίδης.
Φρίντριχ Ένγκελς, *Αντι-Ντύρινγκ*, Αναγνωστίδης.
Κάρλ Κάουτσκι, *Ηθική και υλιστική αντίληψη της ιστορίας*, Γ.Ι. Βασιλείου.
Άπαντα Λένιν, 55 τόμοι συν 2 τόμοι ευρετήρια, Σύγχρονη Εποχή.
Λέον Τρότσκι, *Η προδομένη επανάσταση*, 1948, μετάφραση Παντελής Πουλιόπουλος.
Αλεξάνδρα Κολοντάι, *Οικονομική και σεξουαλική απελευθέρωση της γυναίκας*, Πύλη.
Νικολάι Μπουχάριν, *Θεωρία του ιστορικού υλισμού*, Αναγνωστίδης.
Νικολάι Μπουχάριν, *Το αλφάβητο του κομμουνισμού*, Αλφειός.
Πωλ Λαφάργκ, *Το δικαίωμα στην τεμπελιά*, Ελεύθερος Τύπος.
Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Η πρωτόγονη κομουνιστική κοινωνία*, Κοροντζή.
Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Μεταρρύθμιση ή επανάσταση;* Κοροντζή.
Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Γράμματα από τη φυλακή*, Υδροχόος.
Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Τι είναι η πολιτική οικονομία*, Κοροντζή.
Καρλ Λήμπκνεχτ, *Μιλιταρισμός- αντιμιλιταρισμός*, Παρουσία.
Τζωρτζ Τόμσον, *Ο καπιταλισμός και η διάδοχή του εποχή*, Εκδόσεις του Λαού.
Τζων Λιούις, *Ο μαρξισμός του Μαρξ*, Μπουκουμάνης.
Τζωρτζ Νόβακ, *Εισαγωγή στη λογική του μαρξισμού*, Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη.
Ρόμπερτ Στάιγκερβαλντ, *Μαρξιστική φιλοσοφία- Βασικές έννοιες και αρχές*, Σύγχρονη Εποχή.
Μπ. Φάινε και Λ. Χάρρις, *Ξαναδιαβάζοντας το Κεφάλαιο*, Gutenberg.
Μ.Μ. Σιντόροφ, *Τι είναι ο ιστορικός υλισμός*, Σύγχρονη Εποχή.
Μοσέ Λεβίν, *Η τελευταία μάχη του Λένιν*, Παρουσία.

Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Οδυσσέας.
Γκέοργκ Λούκατς, *Λένιν, μια μελέτη πάνω στην ενότητα της σκέψης του*, Ορίζοντες.
Γκέοργκ Λούκατς, *Προβλήματα οντολογίας και πολιτικής*, Εκδόσεις 70.
Έρνστ Φίσερ, *Τι είπε πράγματι ο Μαρξ*, Γλάρος.
Γκάμπριελ Κόλκο, *Ιδιοκτησία και εξουσία*, Κάλβος.
Β. Μποστριάνσκι, *Στρατηγική και τακτική της προλεταριακής επανάστασης*, Ειρήνη.
Β.Φ. Χάουγκ, *Εισαγωγικά μαθήματα στο Κεφάλαιο*, Νέα Σύνορα.
Αντόνιο Λαμπριόλα, *Η υλιστική αντίληψη της ιστορίας*, Οδυσσέας.
Γκαλβάνο ντέλλα Βόλπε, *Για τη διαλεκτική*, Οδυσσέας.
Κάρλο Καφιέρο, *Σύνοψη του Κεφαλαίου του Μαρξ*, Ελεύθερος Τύπος.
Αγκνες Χέλερ, *Η θεωρία των αναγκών στον Μαρξ*, Εξάντας.
Ζιλ Μαρτινέ, *Οι πέντε κομουνισμοί*, Εκδόσεις 70.
Καρλ Κορς, *Γιατί είμαι μαρξιστής*, Ύψιλον.
Καρλ Κορς, *Μαρξισμός και φιλοσοφία*, Ύψιλον.
Άντον Πάνεκουκ, *Ο Λένιν σαν φιλόσοφος*, Ύψιλον.
Γκέοργκι Ντιμιτρόφ, *Ο φασισμός*, Αρίων.
Παλμίρο Τολιάτι, *Μαθήματα για το φασισμό*, Οδυσσέας.
Αντόνιο Γκράμσι, *Ιστορικός υλισμός*, Οδυσσέας.
Αντόνιο Γκράμσι, *Η οργάνωση της κουλτούρας*, Στοχαστής.
Αντόνιο Γκράμσι, *Οι διανοούμενοι*, Στοχαστής.
Σιατελέ, Πιζιέ, Βενσάν, *Οι μαρξιστές και η πολιτική*, Εξάντας.
Πιέτρο Ινγκράο, *Μάζες και εξουσία*, Θεμέλιο.
Φράντς Μάρικ, *Η φιλοσοφία της επανάστασης*, Ολκός.
Έντουαρντ Ρόζενταλ, *Στόχος η φθορά των συνειδήσεων*, Σύγχρονη Εποχή.
Έντουαρντ Ρόζενταλ, *Στους λαβυρίνθους της συνείδησης*, Σύγχρονη Εποχή.
Ερνέστ Μαντέλ, *Βασικές αρχές οικονομικής θεωρίας*, Νέοι Στόχοι.
Ερνέστ Μαντέλ και Τζωρτζ Νόβακ, *Η μαρξιστική θεωρία για την αλλοτρίωση*, Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη.
Πωλ Σουήζυ και Σαρλ Μπετελέμ, *Μερικά σύγχρονα προβλήματα του σοσιαλισμού*, Διογένης.
Σαρλ Μπετελέμ, *Μετάβαση στη σοσιαλιστική οικονομία*, Μπάυρον.
Ντωτρύ, Αρμάν, Μόρτον, *Οι τρεις μεγάλοι πρόδρομοι του επιστημονικού σοσιαλισμού, Σαιν-Σιμόν, Φουριέ, Όουεν*, Πανόραμα.
Ρόμπερτ Χάις, *Οι μεγάλοι διαλεκτικοί Χέγκελ, Κίρκεγκαρντ, Μαρξ*, Επίκουρος.
Φραντς Λέζερ, *Πόσο μεγάλος είναι ο άνθρωπος*, Σύγχρονη Εποχή.
Μάρτα Χάρνεκερ, *Βασικές έννοιες του ιστορικού υλισμού*, Παπαζήσης.

Στ. Οσόβσκι, *Η ταξική δομή στην κοινωνική συνείδηση*, Κάλβος.
Νικολάι Ιριμπατζιάκοφ, *Η Κλειώ μπροστά στο δικαστήριο της αστικής φιλοσοφίας*, Δωδώνη.
Συλλογικό έργο, *Οι βάσεις του μαρξισμού - λενινισμού*, Σύγχρονη Επιστήμη.
Συλλογικό έργο, *Αναμνήσεις για τον Μαρξ*. Οι φίλοι και οι αντίπαλοι που τον γνώρισαν μιλούν για την προσωπικότητά του, Gutenberg.
Ακαδημία Κοινωνικών Επιστημών ΕΣΣΔ, *Η κομμουνιστική προπαγάνδα, προβλήματα θεωρίας και μεθοδολογίας*, Μνήμη.
Λενινιστικές αλήθειες, Σύγχρονη Εποχή. Επιλογή - παρουσίαση Θόδωρος Λιακόπουλος.
Ινστιτούτο Φιλοσοφίας ΕΣΣΔ, *Βασικές αρχές υλιστικής φιλοσοφίας*, Σύγχρονη Εποχή.
Συλλογικό έργο, *Η λογική του Μαρξ*, Ιστορική Έρευνα.
Έρικ Χόμπσμπαουμ, *Η συμβολή του Κάρολου Μαρξ στην επιστήμη της ιστορίας*, Μνήμων.
Ροζέ Γκαρωντύ, *Καρλ Μαρξ*, Ολκός.
Ροζέ Γκαρωντύ, *Η μεγάλη καμπή του σοσιαλισμού*, Καμαρινόπουλος.
Ροζέ Γκαρωντύ, *Το κινέζικο πρόβλημα*, Βέγας.
Ροζέ Γκαρωντύ, *Η ελευθερία εν αναστολή*, Πλανήτης.

Νεομαρξισμός και αναθεωρητισμός

Χέρμπερτ Μαρκούζε, *Αντεπανάσταση και εξέγερση*, Παπαζήσης.
Χέρμπερτ Μαρκούζε, *Σοβιετικός μαρξισμός*, Καστανιώτης.
Χέρμπερτ Μαρκούζε, *Λόγος και επανάσταση*, Ύψιλον.
Τέοντορ Αντόρνο, *Minima Moralia*, Εκδοτική Ομάδα.
Ανρί Λεφέβρ, *Χέγκελ, Μαρξ, Νίτσε*, Ράππας.
Ανρί Λεφέβρ, *Μαρξισμός και πόλη*, Οδυσσέας.
Ανρί Λεφέβρ, *Μια σκέψη που έγινε κόσμος*, Κένταυρος.
Ανρί Λεφέβρ, *Ο μαρξισμός*, Ι. Ζαχαρόπουλος.
Ανρί Λεφέβρ, *Μαρξ*, Πράξη.
Πιέρ και Μονίκ Φαβρ, *Ο μαρξισμός μετά τον Μαρξ*, Ι. Ζαχαρόπουλος.
Λουί Αλτουσέρ, *Το μέλλον διαρκεί πολύ - Τα γεγονότα*, Ο Πολίτης.
Λουί Αλτουσέρ, *Για τον Μαρξ*, Γράμματα.
Λουί Αλτουσέρ, *Τι πρέπει ν' αλλάξει στο κομουνιστικό κόμμα*, Σήμερα.
Λουί Αλτουσέρ και Τζων Λιούις, *Απάντηση στον Τζων Λιούις, Κριτική του έργου του Λουί Αλτουσέρ*, Θεμέλιο.
Λουί Αλτουσέρ, *Θέσεις*, Θεμέλιο.

Λουί Αλτουσέρ, *Ο Λένιν και η φιλοσοφία*, Ηριδανός.
Νίκος Α. Πουλαντζάς, *Φασισμός και δικτατορία*, Αιχμές.
Νίκος Α. Πουλαντζάς, *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις*, Θεμέλιο.
Πέρυ Άντερσον, *Ο δυτικός μαρξισμός*, Ράππας.
Ζακ Γκιγιομώ, *Κυβερνητική και διαλεκτικός υλισμός*, Θεμέλιο.
Τομ Μπότομορ, *Ελίτ και κοινωνία*, Εκδόσεις 70.
Τομ Μπότομορ, *Κοινωνιολογία και μαρξισμός*, Πύλη.
Μάρκοβιτς, Κόζικ, Μαρκούζε, *Διαλεκτική*, Επίκουρος.
Ετιέν Μπαλιμπάρ, *Η φιλοσοφία του Μαρξ*, Νήσος.
Κλοντ Λεφόρ, *Τι είναι η γραφειοκρατία*, Εκδοτική Ομάδα.
Τζόαν Ρόμπινσον, *Ελευθερία και αναγκαιότητα*, Νέοι Στόχοι.
Συλλογικό, *Η σκέψη του Μάο Τσε Τουνγκ, όπλο ακαταμάχητο*, Καρανάσης.
Συλλογικό, *Το κόκκινο βιβλιαράκι των μαθητών*, Βέργος.
Τσε Γκεβάρα, *Ημερολόγιο Βολιβίας*, Νέον Φως.
Τσε Γκεβάρα, *Η επανάσταση στην Κούβα*, Νέον Φως.
Τσε Γκεβάρα, *Πολιτικά κείμενα*, Νέον Φως.
Τσε Γκεβάρα, *Λατινοαμερικάνα*, Λιβάνης.
Αντρέ Γκλυκσμάν, *Φασισμός παλιός και νέος*, Στοχαστής.
Ζωρζ Μπουργκέν και Πιέρ Ρεμπέρ, *Ο Σοσιαλισμός*, Ι. Ζαχαρόπουλος.
Ανρί Αβρόν, *Ο Αριστερισμός*, Ι. Ζαχαρόπουλος.

Αναρχισμός και σιτουασιονισμός

Μιχαήλ Μπακούνιν, *Θεός και κράτος*, Διεθνής Βιβλιοθήκη.
Μιχαήλ Μπακούνιν, *Για έναν αντιεξουσιαστικό σοσιαλισμό*, Ελεύθερος Τύπος.
Μιχαήλ Μπακούνιν, *Η παρισινή κομούνα του 1871 και η ιδέα του κράτους*, Ελεύθερος Τύπος.
Ανρί Αβρόν, *Μπακούνιν*, Πλέθρον.
Πιότρ Κροπότκιν, *Η Αναρχία*, Πέλλα.
Μαξ Νέττλαου, *Ιστορία της Αναρχίας*, Διεθνής Βιβλιοθήκη.
Γιόχεν Βάιχολντ, *Ο αναρχισμός σήμερα*, Σύγχρονη Εποχή.
Τζέημς Τζολ, *Οι Αναρχικοί*, Επίκουρος.
Αλμπέρτο Φραντσεσκίνι, *Εμείς οι τρομοκράτες. Η ιστορία των ιδρυτών των Ερυθρών Ταξιαρχιών*, Ελεύθερη Σκέψις.
Ντανιέλ Γκερέν, *Ο αναρχισμός*, Βέργος.
Ζωρζ Σορέλ, *Σκέψεις πάνω στη βία*, Αναγνωστίδης.

Ιβάν Ίλιτς, *Στο σοσιαλισμό φτάνεις μόνο με ποδήλατο*, Κατσάνος.
Ιβάν Ίλιτς, *Κοινωνία χωρίς σχολεία*, Βέργος.
Γκυ Ντεμπόρ, *Η κοινωνία του θεάματος*, Διεθνής Βιβλιοθήκη.
Ραούλ Βανεγκέμ, *Η επανάσταση της καθημερινής ζωής*, Άκμων.
Ζοζέφ Γκαμπέλ, *Η ψευδής συνείδηση*, Άκμων.
Αύγουστος Στρίντμπεργκ, *Μικρή κατήχηση για τις κατώτερες τάξεις*, Micro-Mega.
Σάυρι και Λόβι, *Μορφές ρομαντικού αντικαπιταλισμού*, Έρασμος.
Κονστάντσο Πρέβε, *Το λυκόφως των κοινωνικών θεών*, Στάχυ.
Ε.Α. Ράουτερ, *Κατασκευή υπηκόων. Πώς κατασκευάζεται μια γνώμη σ' ένα κεφάλι*, Αιγόκερως.
Ραλφ Κονκόουαρντ, *Σαιν- Ζύστ, ο αρχάγγελος της επανάστασης*, Ηριδανός.
Χανς Μάγκνους Εντσενσμπέργκερ, *Το σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας*, Οδυσσέας.
Νόαμ Τσόμσκι, *Λουτρά αίματος*, Ηριδανός.
Νόαμ Τσόμσκι, *Οι έχοντες και οι μη έχοντες*, Καστανιώτης.
Νόαμ Τσόμσκι, *Η χειραγώγηση των μαζών*, Scripta.
Νόαμ Τσόμσκι, *Παλιές και νέες τάξεις πραγμάτων*, Λιβάνης.
Νόαμ Τσόμσκι, *Η επικαιρότητα του αναρχισμού*, Αυτόνομες Εκδόσεις.
Μίλαν Ράι, *Ο Τσόμσκι για την πολιτική*, Στάχυ.

Φροϋδομαρξισμός και φροϋδοϋπαρξισμός

Κατρίν Κλεμάν, *Πιέρ Μπρυνό, Λυσιέν Σεβ, Για μια μαρξιστική κριτική της ψυχαναλυτικής θεωρίας*, Αναγνωστίδης.
Ρομπέρ Καλιβοντά, *Φροϋδισμός και μαρξισμός*, Πύλη.
Έριχ Χόφφερ, *Ο Φανατικός*, Μπουκουμάνης.
Έριχ Φρομ, Η εικόνα του ανθρώπου στον Μαρξ, Μπουκουμάνης.
Έριχ Φρομ, *Ο φόβος μπροστά στην ελευθερία*, Μπουκουμάνης.
Έριχ Φρομ, *Η ανατομία της ανθρώπινης καταστροφικότητας*, Μπουκουμάνης.
Έριχ Φρομ, *Δοκίμια αναλυτικής κοινωνιοψυχολογίας*, Επίκουρος.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ψυχανάλυση και διαλεκτικός υλισμός*, Αντωνοπούλου.
Βίλχελμ Ράιχ, *Η μαζική ψυχολογία του φασισμού*, Μπουκουμάνης.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ταξική συνείδηση και σεξουαλική χειραφέτηση*, Διεθνής Βιβλιοθήκη.
Βίλχελμ Ράιχ, *Η βιοπάθεια του καρκίνου*, Άκμων.
Βίλχελμ Ράιχ, *Η σημασία και η φύση του οργασμού*, Ελληνική Ψυχαναλυτική Βιβλιοθήκη.

Βίλχελμ Ράιχ, *Άκου ανθρωπάκο*, Πύλη.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ο θωρακισμένος άνθρωπος*, Καστανιώτης.
Βίλχελμ Ράιχ, *Άνθρωποι σε μπελάδες*, Καστανιώτης.
Βίλχελμ Ράιχ, *Η σεξουαλική επανάσταση*, Ράππας.
Βίλχελμ Ράιχ, *Η εισβολή της σεξουαλικής ηθικής*, Πύλη.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ο σεξουαλικός αγώνας των νέων*, Χρόνος.
Βίλχελμ Ράιχ, *Η λίμπιντο*, Πύλη.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ορμή και ηδονή*, Πύλη.
Βίλχελμ Ράιχ, *Η ανάλυση του χαρακτήρα*, Εγνατία.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ο μαζοχιστικός χαρακτήρας*, Ελεύθερος Τύπος.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ο παρορμητικός χαρακτήρας*, Πύλη.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ο αιθέρας, ο Θεός κι ο διάβολος*, Πύλη.
Βίλχελμ Ράιχ, *Η δολοφονία του Χριστού*, Πύλη.
Βίλχελμ Ράιχ, *Το ένστικτο του θανάτου*, Καστανιώτης.
Βίλχελμ Ράιχ, *Υπόθεση Αϊνστάιν*, Σπηλιώτης.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ψυχανάλυση στο θέατρο*, Πύλη.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ερωτισμός και αυτοερωτισμός*, Ελεύθερος Τύπος.
Βίλχελμ Ράιχ, *Χειρόγραφα οργόνης*, Σπηλιώτης.
Βίλχελμ Ράιχ, *Χειρόγραφα βιοφυσικής*, Ελεύθερος Τύπος.
Βίλχελμ Ράιχ, *Η κοσμική υπέρθεση*, Καστανιώτης.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ο Φρόυντ κι εγώ*, Πύλη.
Βίλχελμ Ράιχ, *Ο συσσωρευτής οργόνης*, Πάλμοργον.
Ντέιβιντ Μποαντελά, *Ράιχ, η ζωή και το έργο του*, Πύλη.
Ρόναλντ Λαινγκ, *Τα γεγονότα της ζωής*, Καστανιώτης.
Ρόναλντ Λαινγκ, *Η πολιτική της εμπειρίας και το πουλί του παραδείσου*, Καστανιώτης.
Ρόναλντ Λαινγκ, *Η πολιτική της οικογένειας*, Καστανιώτης.
Ρόναλντ Λαινγκ, *Ο εαυτός και οι άλλοι*, Καστανιώτης.
Ρόναλντ Λαινγκ, *Συνομιλίες με παιδιά*, Ύψιλον.
Ντέιβιντ Κούπερ, *Η γραμματική της ζωής*, Καστανιώτης.
Ντέιβιντ Κούπερ, *Ο θάνατος της οικογένειας*, Καστανιώτης.
Λη Κόμερ, Έβελυν Ρηντ, Έμμα Γκολντμάν, *Ο μύθος της μητρότητας*, Ελεύθερος Τύπος.
Ντ. Βίννικοτ, *Το παιδί, το παιχνίδι και η πραγματικότητα*, Καστανιώτης.
Ντ. Βίννικοτ, *Το παιδί, η οικογένεια και ο εξωτερικός του κόσμος*, Καστανιώτης.

Κριτική του μαρξισμού και του καπιταλισμού

Μαρξισμός, κομουνισμός και δυτική κοινωνία. Δεκάτομο συλλογικό έργο, Παπαζήσης.
Ισαάκ Ντόυτσερ, *Ανολοκλήρωτη επανάσταση*, Δίφρος.
Σαρλ Μπετελέμ, *Οι ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΔ*, Ράππας.
Μιχαήλ Βοσλένσκι, *Νομενκλατούρα*, Νεοεκδοτική.
Μεντβέντεφ, Λερτ, Κόπελεφ, Εγκόροφ, Ζίμιν, Κράσικοφ, *Αντιπολιτευτικές τάσεις στη Σοβιετική Ένωση - Οι θέσεις των μαρξιστών διαφωνούντων*, Οδυσσέας.
Ντμίτρι Βολγκογκόνοφ, *Θρίαμβος και τραγωδία Ι.Β. Στάλιν, πολιτικό πορτραίτο*, Σύγχρονη Εποχή.
Τόνυ Κλιφ, *Κρατικός καπιταλισμός στη Ρωσία*, Παρουσία.
Νικ. Μπερδιάγεφ, *Μαρξισμός και χριστιανισμός*, Μήνυμα.
Συλλογικό έργο ιταλών μαρξιστών, *Ο μαρξισμός σήμερα*, Οδυσσέας.
Καρλ Λέβιτ, *Από τον Χέγκελ στον Νίτσε. Το επαναστατικό ρήγμα στη σκέψη του δέκατου ένατου αιώνα*, Γνώση.
Ζαν-Πωλ Σαρτρ, *Πολιτικά και αυτοβιογραφικά κείμενα*, Εξάντας.
Αλμπέρ Καμύ, *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*, Μπουκουμάνης.
Μωρίς Μερλώ - Ποντύ, *Οι περιπέτειες της διαλεκτικής*, Ύψιλον.
Μωρίς Μερλώ- Ποντύ, *Ανθρωπισμός και τρομοκρατία*, Εξάντας.
Αντρέ Μαλρώ, *Ο πειρασμός της δύσεως*, Εξάντας.
Ντανιέλ Γκερέν, *Ούτε θεός, ούτε αφέντης*, Σπηλιώτης.
Ντανιέλ Γκερέν, *Η φαιά πανούκλα*, Κείμενα.
Ελία Κανέττι, *Μάζα και εξουσία*, Ηριδανός.
Μισέλ Φουκώ, *Η αρχαιολογία της γνώσης*, Εξάντας.
Μισέλ Φουκώ, *Επιτήρηση και τιμωρία - Η γέννηση της φυλακής*, Ράππας.
Μισέλ Φουκώ, *Ιστορία της σεξουαλικότητας- Η χρήση των απολαύσεων*, Ράππας.
Ζακ Ντεριντά, *Φαντάσματα του Μαρξ*, Εκκρεμές.
Ζιλ Ντελέζ και Φελίξ Γκουατταρί, *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια*, Ράππας.
Ζαν- Φρανσουά Ρεβέλ, *Μηδέ ο Μαρξ μηδέ ο Χριστός*, Ράππας.
Φραντς Φανόν, *Της γης οι κολασμένοι*, Κάλβος.
Π. Καρντάν, *Το επαναστατικό κίνημα στο σύγχρονο καπιταλισμό*, Πράξη.
Νορμπέρτο Μπόμπιο, *Δεξιά και Αριστερά*, Πόλις.
Νορμπέρτο Μπόμπιο, *Ισότητα και ελευθερία*, Πόλις.
Τζ. Μπάρναμ, *Η Επανάσταση των Διευθυντών*, Κάλβος.

Κ. Ράιτ- Μιλς, *Οι χαρτογιακάδες*, Κάλβος.
Εντγκάρ Μορέν, *Κοινωνιολογία*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
Εντγκάρ Μορέν, *Αφήνοντας τον εικοστό αιώνα*, Ροές.
Φερνάν Σαρλιέ, *Προς τον καπιταλισμό ή προς τον σοσιαλισμό τα εργατικά κράτη;* Νέοι Στόχοι.
Πέρυ Άντερσον, *Θεωρίες για το τέλος της ιστορίας*, Στάχυ.
Τζων Κένεθ Γκαλμπρέιθ, *Η κοινωνία της αφθονίας*, Παπαζήσης.
Νόρμπερτ Ελίας, *Η εξέλιξη του πολιτισμού. Ήθη και κοινωνική συμπεριφορά στη νεώτερη Ευρώπη*, Νεφέλη.
Φιλίππο Βιόλα, *Η κοινωνία της αφαίρεσης*, Στάχυ.
Φερνάν Μπροντέλ, *Η δυναμική του καπιταλισμού*, Αλεξάνδρεια.
Ρεϊμόν Αρόν, *Η βιομηχανική κοινωνία*, Κάλβος
Καρλ Πόπερ, *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της*, Δωδώνη.
Κόνραντ Λόρεντζ, *Επιθετικότητα*, Χατζηνικολή.
Μεταξική του 1937, *Ο κομουνισμός στην Ελλάδα*, Εθνική Εταιρεία.
Ρούντολφ Μπάρο, *Θα συνεχίσω το δρόμο μου*, Θεωρία.
Ζόρες Μεντβέντεφ, *Η άνοδος και η πτώση του Λυσένκο*, Ράππας.
Ζαν Μποντριγιάρ, *Η διαφάνεια του κακού. Δοκίμιο πάνω στα ακραία φαινόμενα*, Εξάντας.
Συλλογικό, επίσημη έκδοση του ΚΚ Κίνας, *Η προλεταριακή επανάσταση και ο χρουστσωφικός ρεβιζιονισμός*, Ιστορικές Εκδόσεις.
Άγγελος Θ. Αγγελόπουλος, *Οικονομική ανάπτυξη, θεωρία και πολιτική*, Πιτσιλός.
Ινιάτσιο Σιλόνε, *Η Σχολή των Δικτατόρων*, Εκδόσεις των Φίλων.
Μπρούνο Σνελ, *Η ανακάλυψη του πνεύματος. Οι ελληνικές ρίζες της ευρωπαϊκής σκέψης*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
Έρνστ Κασσίρερ, *Ο μύθος του κράτους*, Γνώση.
Έρνστ Κασσίρερ, *Δοκίμιο για τον άνθρωπο*, Κάλβος.
Έρνστ Κασσίρερ, *Η τεχνική των σύγχρονων πολιτικών μύθων*, Έρασμος.
Φρανσουά Σατελέ και Εβελίν Πιζιέ-Κουσνέρ, *Οι πολιτικές αντιλήψεις του 20ού αιώνα-Ιστορία της πολιτικής σκέψης*, Ράππας.
Τζων Πλάμενατζ, *Ιδεολογία*, Κάλβος.
Αλεξάντερ Σολζενίτσιν, *Πώς θα αναδιοργανώσουμε τη Ρωσία μας;* Λιβάνης.
Έντουαρντ Σαΐντ, *Κουλτούρα και ιμπεριαλισμός*, Νεφέλη.
Αλέξις ντε Τοκβίλ, *Ανατομία της Δημοκρατίας*, Καραβίας.
Τζόναθαν Σουίφτ, *Η τέχνη της πολιτικής ψευδολογίας*, Άγρα.
Κλωντ Ζυλιέν, *Οι δημοκρατίες αυτοκτονούν*, Αλκαίος.
Τζ. Μπρονόβσκι, *Η εξέλιξη του ανθρώπου*, Ωρόρα.

Γιούργκεν Χάμπερμας, *Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας*, Αλεξάνδρεια.
Χάουαρντ Γκάρντνερ, *Ηγετικές προσωπικότητες - Μια ανατομία της ηγεσίας*, Singular.
Τζέρεμυ Ρίφκιν, *Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της*, Λιβάνης.
Φράνσις Φουκουγιάμα, *Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος*, Λιβάνης.
Αρμάντο Βαλαντάρες, *Πέρα από κάθε ελπίδα*, Ροές.
Χένρι Κίσινγκερ, *Διπλωματία*, Λιβάνης.
Ζμπίγκνιου Μπρεζίνσκι, *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, Λιβάνης.
Σάμουελ Χάντινγκτον, *Η σύγκρουση Ανατολής-Δύσης*, Εναλλακτικές Εκδόσεις.
Νάθαν Ρόζενμπεργκ και Λ. Ε. Μπίρτζελ τζούνιορ, *Πώς πλούτισε η Δύση*, Ροές.
Πωλ Κένεντυ, *Προετοιμασία για τον 21ο αιώνα*, Λιβάνης.

Έλληνες μαρξιστές, νεομαρξιστές και κριτικοί του μαρξισμού

Δημήτρης Γληνός, *Η τριλογία του πολέμου*, Φλόγα.
Γιάννης Ιμβριώτης, *Δοκίμια μαρξιστικής φιλοσοφίας*, Σύγχρονη Εποχή.
Παντελής Πουλιόπουλος, *Δημοκρατία ή σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελλάδα;* Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη.
Κώστας Μπίρκας, *Εγχειρίδιο μαρξιστικής φιλοσοφίας*, Λειψία.
Μιχάλης Ράπτης, *Μια ζωή επαναστάτης*, Κάκτος.
Μιχάλης Ράπτης, *Εκτός συνόρων*, Άποψη.
Έλλη Παππά, *Μύθος και ιδεολογία στη ρωσική επανάσταση*, Εστία.
Έλλη Παππά, *Ο Λένιν χωρίς λογοκρισία και εκτός μαυσωλείου, χωρίς εκδότη.*
Έλλη Παππά, *Ο Πλάτωνας στην εποχή μας*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
Έλλη Παππά, *Κομμούνα του 1871*, Δελφίνι.
Α.Ι. Λιβέρη, *Δεν ξεπεράστηκε ο Μαρξ, διαστρεβλώθηκε*, Δωρικός.
Α.Ι. Λιβέρη, *Ο ρόλος των κομουνιστικών κομμάτων στις αστικές κοινωνίες*, Δωρικός.
Αντρέας Σκαμπαρδώνης, *Το κοινωνικό γίγνεσθαι στον καιρό μας. Μαρξιστική κοινωνιολογική μελέτη*, Τουλούπας.
Μάριος Νικολινάκος, *Καπιταλισμός και μετανάστευση*, Παπαζήση.
Μάριος Νικολινάκος, *Μελέτες πάνω στον ελληνικό καπιταλισμό*, Νέα Σύνορα.

Κορνήλιος Καστοριάδης, *Σύγχρονος καπιταλισμός και επανάσταση*, Ύψιλον.
Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η πείρα του εργατικού κινήματος*, Αμφορέας.
Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η γραφειοκρατική κοινωνία*, Βέργος.
Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, Ράππας.
Κορνήλιος Καστοριάδης, *Ο θρυμματισμένος κόσμος*, Ύψιλον.
Κορνήλιος Καστοριάδης, *Το επαναστατικό πρόβλημα σήμερα*, Βέργος.
Κορνήλιος Καστοριάδης, *Ουγγρική Επανάσταση 1956*, Ανδρομέδα.
Κορνήλιος Καστοριάδης – Πωλ Σούηζυ, *Οι παραγωγικές σχέσεις στη Ρωσία – Ο χαρακτήρας της σοβιετικής κοινωνίας*, Νέα Πορεία.
Κορνήλιος Καστοριάδης- Κλωντ Λεφόρ, *Σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα*, Διεθνής Βιβλιοθήκη.
Σάββας Μιχαήλ, *Παλινόρθωση ή επανάσταση*, Λέων.
Σάββας Μιχαήλ, *Σολωμός και Χέγκελ*, Λέων.
Παναγιώτης Νούτσος, *Καρλ Μαρξ, ο κριτικός της ιδεολογίας*, Θεμέλιο.
Παναγιώτης Νούτσος (επιλογή κειμένων), *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*, Γνώση.
Γεώργιος Γεωργιάδης, *Σοσιαλισμός, προβλήματα θεωρίας, εφαρμογής και πράξης*, Παπαζήσης.
Ευτύχης Μπιτσάκης, *Θεωρία και πράξη*, Gutenberg.
Ευτύχης Μπιτσάκης, *Φιλοσοφία του ανθρώπου*, Ι. Ζαχαρόπουλος.
Ευτύχης Μπιτσάκης, *Η δυναμική του ελάχιστου*, Ι. Ζαχαρόπουλος.
Παν. Κονδύλης, *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού*, Θεμέλιο.
Παν. Κονδύλης, *Θεωρία του πολέμου*, Θεμέλιο.
Κων. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή*, Θεμέλιο.
Κων. Τσουκαλάς, *Η εξουσία ως λαός και ως έθνος*, Θεμέλιο.
Άγγελος Γ. Ελεφάντης, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης*, Θεμέλιο.
Γιώργος Ρούσης, *Σοσιαλισμός και περεστρόικα*, Σύγχρονη Εποχή.
Γιώργος Ρούσης, *Το κράτος*, Γκοβόστης.
Γιώργος Ρούσης, *Κομουνισμός τέλος, ή η αρχή της ιστορίας;* Στάχυ.
Γιώργος Ρούσης, *Ο Λόγος στην Ουτοπία*, Γκοβόστης.
Γιάννης Μαντζουράνης, *Λενινιστικό Λεξικό*, Λιβάνης.
Συλλογικό, *Ο αρχαίος υλισμός*, Κέντρο Πολιτισμού Δημ. Γληνός.
Μίμης Ανδρουλάκης, *Μετά*, Λιβάνης.
Μίμης Ανδρουλάκης, *Σοσιαλιστική αυτοδιοίκηση-αυτοδιαχείριση*, Σύγχρονη Εποχή.
Μαριλένα Κοππά, *Οι μειονότητες στα μετακομουνιστικά Βαλκάνια*, Λιβάνης.

Κώστας Γιαμπάνης, *Η τελευταία πράξη του σταλινισμού*, έκδοση του συγγραφέα.
Αντώνης Βογιάζος, *Σοσιαλισμός και υποκουλτούρα*, Θεμέλιο.
Βασίλης Λάζαρης, *Οι ρίζες του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος*, Σύγχρονη Εποχή.

Για την ελληνική Αριστερά και την ελληνική κοινωνία

Αντρέας Κέδρος, *Η ελληνική αντίσταση 1940-44*, Θεμέλιο.
Ντομινίκ Εντ, *Οι Καπετάνιοι. Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος*, Εξάντας.
Α. Στίνας, *ΕΑΜ – ΕΛΑΣ- ΟΠΛΑ*, Διεθνής Βιβλιοθήκη.
Τάσος Βουρνάς, *Ο εμφύλιος*, Αφοί Τολίδη.
Τάσος Βουρνάς, *Η διάσπαση του ΚΚΕ*, Αφοί Τολίδη.
Μάριος Νικολινάκος, *Αντίσταση και αντιπολίτευση* 1967-1974, Ολκός.
Γ. Κοτζιούλας, *Όταν ήμουν με τον Άρη*, Θεμέλιο.
Διονύσης Χαριτόπουλος, *Άρης, ο αρχηγός των ατάκτων*, Εξάντας.
Δημήτρης Βλαντάς, *Ο Νίκος Ζαχαριάδης*, Γλάρος.
Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η διαθήκη του Νίκου Ζαχαριάδη*, Γλάρος.
Λευτέρης Ελευθερίου, *Συνομιλίες με τον Νίκο Ζαχαριάδη*, Κένταυρος.
Γιάννης Ιωαννίδης, *Αναμνήσεις*, Θεμέλιο.
Μάρκος Βαφειάδης, *Απομνημονεύματα*, Δίφρος.
Μήτσος Παρτσαλίδης, *Διπλή αποκατάσταση της Εθνικής Αντίστασης*, Θεμέλιο.
Γεωργούλας Μπέικος, *Η λαϊκή εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα*, Θεμέλιο.
Χρήστος Τυροβούζης, *Αυτοδιοίκηση και λαϊκή δικαιοσύνη 1942-1945*, Προσκήνιο.
Σταύρος Αβδούλος, *Γιατί χάθηκε η νίκη*, Προσκήνιο.
Λύσανδρος Παπανικολάου, *Κοινωνική ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης του 19ου αιώνα*, Σύγχρονη Εποχή.
Βασίλης Φίλιας, *Κοινωνιολογία της οικονομίας*, Gutenberg.
Νίκος Σβορώνος, *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Θεμέλιο.
Κωστής Μοσκώφ, *Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης*.
Κωστής Μοσκώφ, *Θεσσαλονίκη, τομή της μεταπρατικής πόλης*, Στοχαστής.
Κωστής Μοσκώφ, *Δοκίμια*, Εξάντας.
Κώστας Βεργόπουλος, *Εθνισμός και οικονομική ανάπτυξη*, Εξάντας.
Κώστας Βεργόπουλος, *Κράτος και οικονομική πολιτική στον 19ο αιώνα*, Εξάντας.

Νίκος Μουζέλης, *Νεοελληνική κοινωνία, όψεις υπανάπτυξης*, Εξάντας.
Χρήστος Γιανναράς, *Το πραγματικό και το φαντασιώδες στην Πολιτική Οικονομία*, Δόμος.
Γεώργιος Νακρατζάς, *Η στενή εθνολογική συγγένεια των σημερινών Ελλήνων, Βουλγάρων και Τούρκων*, Μπατάβια.
Γεράσιμος Κακλαμάνης, *Η Ελλάς ως κράτος Δικαίου*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
Γεράσιμος Κακλαμάνης, *Ανάλυση της νεοελληνικής αστικής ιδεολογίας*.
Γεράσιμος Κακλαμάνης, *Επί της δομής του νεοελληνικού κράτους*.
Γεράσιμος Κακλαμάνης, *Νεοελληνισμός και ιστορικές συσχετίσεις*, Γραμμή.
Γεράσιμος Κακλαμάνης, *Η Ανατολική Μεσόγειος ως ευρωπαϊκή ιστορία*.
Γεράσιμος Κακλαμάνης, *Το «ανατολικό ζήτημα» σήμερα*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
Άρης Αλεξάνδρου, *Έξω απ' τα δόντια*, Ύψιλον.
Κώστας Παπαϊωάννου, *Η γέννηση του ολοκληρωτισμού*, Imago.
Παύλος Πετρίδης, *Δολοφονία Λαμπράκη*, Προσκήνιο.
Παύλος Πετρίδης, *Ο πολιτικός Θεοδωράκης*, Προσκήνιο.
Γιάννης Κάτρης, *Η γέννηση του νεοφασισμού στην Ελλάδα*, Παπαζήσης.
Σπύρος Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι μεγάλες δυνάμεις*, Προσκήνιο.
Σπύρος Λιναρδάτος, *Ο πόλεμος του 1940-41 και η μάχη της Κρήτης*, Προσκήνιο.
Γιώργος Γάτος, *Πολυτεχνείο*, Σύγχρονη Εποχή.
Γιώργος Δελαστίκ, *Η Νέα Γιάλτα ΕΟΚ, ΗΠΑ, Βαλκάνια*, Στάχυ.
Γεώργιος Ράλλης, *Πολιτικές εκμυστηρεύσεις*, Προσκήνιο.
Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Η ταραγμένη εξαετία 1961-1967*, Προσκήνιο.
Γρηγόρης Φαράκος, *Μαρτυρίες και στοχασμοί*, Προσκήνιο.
Λεωνίδας Κύρκος, *Ανατρεπτικά*, Προσκήνιο.

Ιστορία και μελλοντολογία

Τζων Ρηντ, *Δέκα μέρες που συγκλόνισαν τον κόσμο*. Πρόλογος Λένιν και Κρούπσκαγια. Εισαγωγή Μάρκος Αυγέρης, επιμέλεια Κώστας Βάρναλης, Οι Φίλοι της Ιστορίας.
Ζαν Ελλενστάιν, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης*, Θεμέλιο.

Τάσος Μιχαλακέας (επεξεργασία ύλης), *Η Ρωσική Επανάσταση* (4 τόμοι), Κραναός.
Ομάδα Ρώσων ιστορικών με επικεφαλής τον Ακαδημαϊκό Μπ. Ν. Πονομάριοφ, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος της ΕΣΣΔ*, Άκμων.
Πρόγραμμα και καταστατικό της Κομμουνιστικής Διεθνούς.
Γκούσταβ Βέλτερ, *Ιστορία της σοβιετικής Ρωσίας, 1917-1936*, Ίκαρος.
Φ.Χ. Κοκέν, *Η ιστορία της ρωσικής επαναστάσεως*, Ι. Ζαχαρόπουλος.
Άντριου Ροθστάιν, *Η ιστορία μιας εποχής. (Ιστορία της Σοβ. Ένωσης μέχρι το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου)*, Κάλβος.
Μισέλ Μπω, *Η ιστορία του σοσιαλισμού*, Μαλλιάρης- Παιδεία.
Μισέλ Μπω, *Η ιστορία του καπιταλισμού*, Μαλλιάρης- Παιδεία.
Ζαν Ελλενστάιν, *Ιστορία του σταλινικού φαινομένου*, Θεμέλιο.
Ζαν Ελλενστάιν, *Το γαλλικό κομμουνιστικό κόμμα*, Θεμέλιο.
Άλβιν Τόφλερ, *Το σοκ του μέλλοντος*, Κάκτος.
Άλβιν Τόφλερ, *Το τρίτο κύμα*, Κάκτος.
Άλβιν Τόφλερ, *Πόλεμος και αντιπόλεμος*, Κάκτος.
Άλβιν Τόφλερ, *Νέες Δυνάμεις*, Κάκτος.
Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, *Παγκόσμια ιστορία*, Μέλισσα.
CD- ROM, *Παγκόσμια ιστορία*, Ερευνητές.

Βιογραφικό σημείωμα

Ο Βασίλης Ραφαηλίδης γεννήθηκε το 1934 στα Σέρβια της Κοζάνης. Μέχρι το 1946 ζει στο χωριό της δασκάλας μάνας του, το Βελβενδό της Κοζάνης, όπου βρίσκει προσωρινό καταφύγιο και ο περιπλανώμενος κωνσταντινουπολίτης πατέρας του. Το 1943 ακολουθεί στο βουνό τους αντάρτες γονείς του μαζί με τον αδερφό του. Τα γυμνασιακά του χρόνια, που συμπίπτουν μ' αυτά του Εμφυλίου Πολέμου, τα περνάει στην Καστοριά, όπου εγκαθίσταται η οικογένεια μαζί με το φιλόλογο πατέρα, που υπηρετεί εκεί. Ωστόσο, η Ασφάλεια χαλάει το παιδαγωγικό σχέδιο φυλακίζοντας και εξορίζοντας τον πατέρα στη διάρκεια του Εμφυλίου.

Το 1953 εγκαθίσταται στην Αθήνα, προσπαθώντας να τα βολέψει όπως όπως. Το 1959 εγγράφεται στην ιδιωτική Κινηματογραφική Σχολή Σταυράκου, επιχειρώντας να απουδάσει (τρόπος του λέγειν) κινηματογράφο. Με την αποφοίτηση δουλεύει σαν βοηθός του Νίκου Κούνδουρου και του Ροβήρου Μανθούλη, και το 1963 γυρίζει δυο ταινίες μικρού μήκους.

Το 1964 και 1965 βρίσκεται στην Αλγερία κοντά στον Μιχάλη Ράπτη (Μισέλ Πάμπλο).

Το 1963 πρωτοεμφανίζεται σαν κινηματογραφικός κριτικός από το περιοδικό «Επιθεώρηση Τέχνης». Επαγγελματίας κινηματογραφικός κριτικός γίνεται το 1965, μετά την επιστροφή του από την Αλγερία, στην εφημερίδα «Δημοκρατική Αλλαγή», μαζί με τον Θόδωρο Αγγελόπουλο. Το επαγγελματικό βόλεμα είναι η αιτία που εγκαταλείπει την ενασχόληση με τον επαγγελματικά αβέβαιο κινηματογράφο.

Το 1966 μαζί με τον Αλέξη Γρίβα εκδίδουν το περιοδικό «Ελληνικός Κινηματογράφος» που κλείνει με τη χούντα. Το 1968, μετά την αποφυλάκισή του από τις φυλακές της Αίγινας εκδίδει μαζί με τον Θόδωρο Αγγελόπουλο στην αρχή και πολλούς άλλους στη συνέχεια, το περιοδικό «Σύγχρονος Κινηματογράφος» και το διευθύνει μέχρι το 1973 που το εγκαταλείπει κουρασμένος απ' τις ίντριγκες.

Από το 1963 μέχρι το 1985, με ενδιάμεσα αναγκαστικά διαλείμματα, διδάσκει στην Επαγγελματική Σχολή Κινηματογράφου (Σταυράκου). Διδά-

σκει, επίσης, σε πολλά κινηματογραφικά σεμινάρια στην «Ώρα», στο Γαλλικό Ινστιτούτο, στο Ινστιτούτο Γκαίτε, στην «Τέχνη» Θεσσαλονίκης και στη Σχολή του Θεάτρου Τέχνης.

Το σεμινάριο στην «Ώρα» εκδίδεται το 1970 σε βιβλίο με τον τίτλο «12 μαθήματα για τον κινηματογράφο», από τον Ασαντούρ Μπαχαριάν. Θα ακολουθήσουν πολλές εκδόσεις κινηματογραφικών και άλλων βιβλίων, πάντα ύστερα από πρόταση των εκδοτών και ποτέ του ίδιου. Ο ίδιος πάντα ονειρευόταν για τον εαυτό του το ανύπαρχτο επάγγελμα του αναγνώστη.

Από το 1974 μέχρι το κλείσιμο του καθημερινού φύλλου το 1983 δουλεύει στην εφημερίδα «Το Βήμα» σαν κινηματογραφικός κριτικός και ρεπόρτερ. Από το Σεπτέμβρη του 1983 μέχρι το Σεπτέμβρη του 1998 δουλεύει στην εφημερίδα «Έθνος» σαν κινηματογραφικός κριτικός, σχολιογράφος και επιφυλλιδογράφος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος 9

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΑΡΞΙΣΜΟ 15

1. Η μεγάλη ουτοπία 17
2. Σε αναζήτηση νέων αξιών 21
3. Ο σαινσιμονισμός 25
4. Ο φουριερισμός 29
5. Ο χριστιανοκομουνισμός του Καμπέ 35
6. Ρόμπερτ Όουεν, ο κομουνιστής βιομήχανος 41
7. Άνταμ Σμιθ και Ντέιβιντ Ρικάρντο 47

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΟΥΡΕΣ ΤΟΥ 55

1. Ο αναρχισμός 57
2. Ο κομουνισμός 69
3. Ο μαρξισμός 77
4. Πώς κινείται η ιστορία 84
5. Το προϊόν και το εμπόρευμα 91
6. Ο νόμος της αξίας 96
7. Ο νόμος της υπεραξίας 104
8. Η διαλεκτική 111
9. Ο ρεβιζιονισμός 123
10. Ο νεομαρξισμός 132
11. Η αλλοτρίωση 153
12. Οι κριτικοί του μαρξισμού 156

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ 169

1. Το στυλ της Οκτωβριανής Επανάστασης 171
2. Η έννοια της επανάστασης 175
3. Οι γάλλοι πρόγονοι των ρώσων επαναστατών 180
4. Οι επαναστάτες πρόγονοι του επαναστάτη Λένιν 190
5. Η ματωμένη Κυριακή 193
6. Η πονηρή δημοκρατία 198
7. Η Φεβρουαριανή Επανάσταση 203
8. Η Οκτωβριανή Επανάσταση 209

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ο ΛΕΝΙΝΙΣΜΟΣ 221

1. Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ ή Νικολάι Λένιν; 223
2. Ο κλασικός λενινισμός 227
3. Της γης οι κολασμένοι 233
4. Ο λενινισμός απέθανε, ζήτω ο Λένιν 241
5. Η στρατηγική της επανάστασης 248
6. Η δικτατορία του προλεταριάτου 258
7. Η τραγική αναγκαιότητα της γραφειοκρατίας 265
8. Τα παιδιά του Μαρξ και του Λένιν 270
9. Η δυσκολία του να είσαι κομουνιστής 280
10. Οι δυσκολίες της ενδοκομουνιστικής αντιπολίτευσης 291

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Ο ΤΡΟΤΣΚΙΣΜΟΣ 301

1. Η αξία και η σημασία του τροτσκισμού 303
2. Η διαρκής επανάσταση 312
3. Η τραγωδία της Κροστάνδης 319
4. Η ευρωπαϊκή επανάσταση που δεν έγινε 325
5. Το παλιό καρκίνωμα της νέας γραφειοκρατίας 334

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

Ο ΣΤΑΛΙΝΙΣΜΟΣ 341

1. Ο μεγάλος μύθος του Στάλιν 343
2. Η παρακαμπτήριος οδηγεί στη λεωφόρο 349
3. Όταν ο Στάλιν ήταν δημοκράτης 362
4. Ουβριερισμός 373

5. Οι δίκες της Μόσχας 380
6. Ο Στάλιν ήταν κεντρώος 388
7. Ο σταλινισμός ήταν ιστορικά αναγκαίος; 395
8. Οι δυσκολίες της αποσταλινοποίησης 402
9. Ένας φαύλος κύκλος που οδηγεί στην ευθεία 410
10. Ο Στάλιν πηγαίνει στον πόλεμο 418
11. Στάλιν, ο μεγάλος ρεβιζιονιστής 423

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΠΤΩΣΗ 433

1. Το σχέδιο Μάρσαλ 435
2. Ο Ψυχρός Πόλεμος 442
3. Ο πόλεμος της Κορέας 448
4. Ο μεταπολεμικός σταλινισμός 455
5. Χρουστσόφ και Μπρέζνιεφ 463
6. Αντρόποφ και Τσερνιένκο 473
7. Περεστρόικα με γκλάσνοστ 477
8. Ο ενταφιασμός του υπαρκτού σοσιαλισμού 491

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

Ο ΚΟΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΟΛΥΚΕΝΤΡΙΣΜΟΣ 499

1. Ο ιμπεριαλισμός και η Κομιντέρν 501
2. Μάο και Χο 511
3. Τίτο και Χότζα 525
4. Κάστρο και Γκεβάρα 535

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ 549

Βιογραφικό σημείωμα 563

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΡΑΦΑΗΛΙΔΗ *Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ*, ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΗ Μ. ΛΕΟΝΤΑΚΙΑΝΑΚΟΣ, ΕΛΙΚΩΝΟΣ 11 ΧΑΛΑΝΔΡΙ, ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ Γ. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟ - Δ. ΣΙΤΑΡΑ - Χ. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟ, ΛΕΥΚΑΔΟΣ 9 ΜΟΣΧΑΤΟ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ Π. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ - Θ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Ο.Ε., ΟΡΦΕΩΣ 200 ΑΘΗΝΑ, ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 1999 ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ, ΤΙΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΚΑΝΕ Ο Κ. ΒΛΗΣΙΔΗΣ

Σκοτώστε τη μάνα σας όσο είναι ακόμα νέα, λέει ο σουρεαλιστής και κομουνιστής Πωλ Ελυάρ, ένας από τους μεγαλύτερους ποιητές του αιώνα που τελειώνει με το θάνατο της Σοβιετικής Ένωσης. Αιωνία της η μνήμη.

Ήταν μια καλή μητέρα για όλους εμάς τους κομουνιστές του κόσμου όλου, που την αγαπήσαμε, άλλοι από κομματικό καθήκον, άλλοι από ηθική υποχρέωση και άλλοι από κεκτημένη ταχύτητα εξαιτίας της αγάπης μας για τον Μάρξ.

Έπρεπε να σκοτώσουμε τη μάνα μας όσο ήταν ακόμα νέα και αναμάρτητη. Είναι καλό να θυμάσαι αναμάρτητους τους πεθαμένους. Δυστυχώς, τη σκοτώσαμε όταν έγινε 74 ετών και είχε πολύ αμαρτήσει.

Η μητέρα μας γεννήθηκε με καισαρική τομή το 1917 στην Πετρούπολη, γνωστή περισσότερο σε μας σαν Λένινγκραντ, και το 1991 παρέδωσε το πνεύμα στη Μόσχα· συγκεκριμένα, στους γκάνγκστερ της Μόσχας, που είχαν επικεφαλής τον Γέλτσιν. Ο Λένιν, ο πατέρας της και παππούς μας, πέθανε πολύ νέος, μόλις 54 ετών, ίνα πληρωθεί το ρηθέν, *οι καλοί πεθαίνουν νέοι.*

Η μητέρα λυπήθηκε πολύ για το χαμό του πατέρα της. Και για να το δείχνει και να τη βλέπει ο κόσμος και να λέει "να η κόρη του Λένιν", από το 1924 που πέθανε ο πατέρας της πήγαινε κάθε μέρα στον τάφο του, στην Κόκκινη πλατεία, για να δει μια μούμια. Κάποιοι είχαν βαλσαμώσει την Επανάσταση.

Αφού όλα πεθαίνουν, πρέπει να πεθαίνει και η φτώχεια που γεννάει επαναστάσεις· κομουνιστικές και άλλες. Η φτώχεια βρωμάει και βαλσαμωμένη. Αυτό πίστευε ο Μαρξ, που δεν πίστευε στο Θεό, που είναι βάλσαμο για τους απελπισμένους.

Ο μαρξισμός είναι μια απόπειρα απάντησης σε ερωτήματα τόσο παλιά, όσο και οι μούμιες των Φαραώ.

ISBN 960-7058-87-9
9 799607 058873